

תכני 83 סיורים במסגרת קורס מורי דרך

ערך: אבי חי

תוכן עניינים

7.....	תכני סיור מספר 1 לגליל תחתון מרכזי.
7.....	מסלול הסיור : חנתון, כאוכב אל היגיא, הררית, מבדד נטופה, דיר חנה ויקב מורד.
10.....	תכני סיור מספר 2 לעמק אילון והסביבה .
10.....	מסלול הסיור : פארק קנדה, אמאוס, קברי המכבים, מודיעין, לטרון ותל גזר.
13.....	תכני סיור מספר 3 לשרון .
13.....	מסלול הסיור : שמורת חוף השרון, אפולוניה, קבר מושארף, קקון ונחל אלכסנדר.
17.....	תכני סיור מספר 4 מישור החוף דרומי.
17.....	מסלול הסיור : אשדוד, אשקלון, קרית גת, חבל לכיש ותל לכיש.
20.....	תכני סיור מספר 5 לחוף כרמל ואמות המים .
20.....	מסלול הסיור : שוני, פארק אלונה, שמורת נחל תנינים, בית חנניה וג'סר א-זרקא.
23.....	תכני סיור מספר 6 לקיסריה .
23.....	מסלול הסיור : קיסריה.
26.....	תכני סיור מספר 7 להרודיון ואספקת מים לירושלים .
26.....	מסלול הסיור : הרודיון, מעין ביאר וארמון הנציב.
29.....	תכני סיור מספר 8 להרי ירושלים .
29.....	מסלול הסיור : הרי ירושלים ויהודה.
31.....	תכני סיור מספר 9 למוזיאונים בת"א .
31.....	מסלול הסיור : בית התפוצות, מוזיאון הפלמ"ח ומרכז רבין.
33.....	תכני סיור מספר 10 לבית שערים וציפורי .
33.....	מסלול הסיור : בית שערים וציפורי.
37.....	תכני סיור מספר 11 לעין גדי .
37.....	מסלול הסיור : עין גדי.
40.....	תכני סיור מספר 12 למכתשים .
40.....	מסלול הסיור : מכתש גדול ומכתש קטן.
42.....	תכני סיור מספר 13 לצפת .
42.....	מסלול הסיור : מירון-קבר רשב"י, צפת, תצפית הר כנען, הרובע היהודי והמצודה.
44.....	תכני סיור מספר 14 לערבה הצפונית .
44.....	מסלול הסיור : נחל תמר, נחל צפית, עיר אובות, מצפה שלום, חצבה ומעלה עקרבים.
46.....	תכני סיור מספר 15 לקמפוס אילת .
46.....	מסלול הסיור : תל אביב, שדה בוקר, מצפה רימון, בקעת עובדה, הקניון האדום ואילת.
48.....	תכני סיור מספר 16 לקמפוס אילת .
48.....	מסלול הסיור : הר יהורם, הר שלמה והפגרות.
50.....	תכני סיור מספר 17 לקמפוס אילת .
50.....	מסלול הסיור : המצודה הרומית, חי בר, קניון שחורת ופארק התת ימי.

53.....	תכני סיור מספר 18 לקמפוס אילת .....
53.....	מסלול הסיור : אילת, תמנע, יוטבתה ותל אביב .....
56.....	תכני סיור מספר 19 ליפו .....
56.....	מסלול הסיור: יפו, נווה צדק ומתחם הרכבת .....
60.....	תכני סיור מספר 20 לתל אביב .....
60.....	מסלול הסיור: תל אביב.....
63.....	תכני סיור מספר 21 לתלים מקראיים .....
63.....	מסלול הסיור: יער צרעה, תל בית שמש, תל עזקה וחירבת כייפא .....
65.....	תכני סיור מספר 22 לירושלים עיר דוד .....
65.....	מסלול הסיור: ירושלים, תצפית רחבעם, עיר דוד ורחבת הכותל .....
68.....	תכני סיור מספר 23 לירושלים של בית ראשון .....
68.....	מסלול הסיור: ארמון הנציב, כתף הינום, נחל קדרון, מרכז אראל ורמת רחל .....
70.....	תכני סיור מספר 24 לירושלים של בית שני .....
70.....	מסלול הסיור: מוזיאון ישראל, הרובע היהודי ומרכז דוידזון .....
73.....	תכני סיור מספר 25 למפעלי ים המלח .....
73.....	מסלול הסיור: מפעלי ים המלח .....
77.....	תכני סיור מספר 26 לבקעת הירדן .....
77.....	מסלול הסיור: בקעת יריחו, שמורת טבע זרזיר, אנדרטה הבקעה, כביש אלון ומצפה יריחו .....
80.....	תכני סיור מספר 27 לחיפה .....
80.....	מסלול הסיור: קסטרא, כבאביר, טיילת לואי, גן הבהאי, המושבה הגרמנית וסטלה מאריס .....
85.....	תכני סיור מספר 28 ללטרון וגוש עציון .....
85.....	מסלול הסיור: צומת לטרון, אנדרטת גדוד 32, נווה שלום, לטרון, הרטוב וגוש עציון .....
88.....	תכני סיור מספר 29 לדרך לירושלים בתש"ח .....
88.....	מסלול הסיור: לטרון, בית מאיר, הקסטל וקריית ענבים .....
91.....	תכני סיור מספר 30 לירושלים המוסלמית .....
91.....	מסלול הסיור: הר הבית והרובע המוסלמי .....
94.....	תכני סיור מספר 31 לירושלים רומית ביזנטית .....
94.....	מסלול הסיור: מערת צדקיהו, שער שכם, רחוב בית הברד, הקארדו וכנסיית הניאה .....
96.....	תכני סיור מספר 32 לעמק הירדן ודרום הכנרת .....
96.....	מסלול הסיור: גשר הישנה, חצר כנרת, דגניה, ביצת כינרת, קבר בובה ובית הקברות בכנרת.....
100.....	תכני סיור מספר 33 לים המלח והר סדום .....
100.....	מסלול הסיור: ים המלח והר סדום .....
104.....	תכני סיור מספר 34 לקמפוס הגולן .....
104.....	מסלול הסיור: קצרין, קיבוץ אלרום ועמק הבכא .....
108.....	תכני סיור מספר 35 לקמפוס גולן .....
108.....	מסלול הסיור: פארק וולקני, תל סאקי, גמלא .....

111.....	תכני סיור מספר 36 לקמפוס הגולן .
111.....	מסלול הסיור : אום אל קנטיר, מצפה שלום, חמת גדר, הר בנטל .....
115.....	תכני סיור מספר 37 לקמפוס גולן.
115.....	מסלול הסיור : הגיובה הגדולה ביער אודם, ברכת רם, החרמון ומבצר נמרוד .....
117.....	תכני סיור מספר 38 לירושלים הצלבנית .
117.....	מסלול הסיור : כיכר ספרא, מגדל טנקרד, רוקפלר, קבר דוד וחדר הסעודה האחרונה .....
120.....	תכני סיור מספר 39 לירושלים העות'מנית .
120.....	מסלול הסיור: כנסיית הגואל, הרובע היהודי, משכנות שאננים, נחלת ישראל ושכונת בית דוד .....
125.....	תכני סיור מספר 40 לקמפוס גליל עליון מרכזי .
125.....	מסלול הטיול: ביהכ"נ והכנסייה בברעם, מערת פער, הר מירון, חורפייש, הר הארי ופקיעין .....
133.....	תכני סיור מספר 41 לקמפוס גליל עליון מערבי .
133.....	מסלול הסיור: כיסרא, פארק גורן, רכס סולם צור, חניתה, ראש הנקרה, יד ליי"ד ויחיעם .....
137.....	תכני סיור מספר 42 לדרך הים ומגידו .
137.....	מסלול הסיור: עזבת צרטא, מגדל צדק, מבצר אטיפטריס, אל אחוואט ומגידו .....
141.....	תכני סיור מספר 43 לעמק יזרעאל
141.....	מסלול הסיור: כפר יהושע, תל שימרון, חצר מרחביה, ניר דוד, גדעונה ותל יזרעאל .....
147.....	תכני סיור מספר 44 לבנימין והשומרון .
147.....	מסלול הסיור: נבי סמואל, גבעת שאול, עין פארה ותל שלה .....
150.....	תכני סיור מספר 45 למושבות יהודה .
150.....	מסלול הסיור: מקווה ישראל, ראשל"צ, מוזיאון איילון, מזכרת בתיה וגדרה .....
155.....	תכני סיור מספר 46 הירידה לים המלח .
155.....	מסלול הסיור: מנזר מרטירוס ואבטימיוס, השומרוני הטוב, קאסר אל יהוד ודיר חגילה .....
158.....	תכני סיור מספר 47 למוזיאוני ירושלים .
158.....	מסלול הסיור: שער יפו, מוזיאון מגדל דוד, מוזיאון ארצות המקרא ומוזיאון ישראל .....
163.....	תכני סיור מספר 48 לנצרות ביפו .
163.....	מסלול הסיור: כנסיית סנט פטרוס, כנסיית המלאך מיכאל והמנזר הארמני .....
167.....	תכני סיור מספר 49 לעכו העתיקה .
167.....	מסלול הסיור: תל עכו, העיר העתיקה, המצודה והמסגד הגדול .....
171.....	תכני סיור מספר 50 למצדה .
171.....	מסלול הסיור: מצדה .....
175.....	תכני סיור מספר 51 לגליל תחתון מערבי .
175.....	מסלול הסיור: מוזיאון המחתרות, כפר יאסיף, שמורת עין אפק, אלוני אבא ובית לחם .....
179.....	תכני סיור מספר 52 לבית שאן .
179.....	מסלול הסיור: בית אלפא, כוכב הירדן, המצודה הצלבנית, גן לאומי בית שאן והיפודרום .....
183.....	תכני סיור מספר 53 לתל ערד ובאר שבע .
183.....	מסלול הסיור: תל ערד, תל שבע, אנדרטת הנגב ובאר שבע .....

187.....	תכני סיור מספר 54 לקמפוס גליל עליון.
187.....	מסלול הסיור : תל יודפת, תל חצור, מצד עתרת, משמר הירדן וראש פינה
193.....	תכני סיור מספר 55 לקמפוס גליל עליון .
193.....	מסלול הסיור : בניאס, תל פאחיר, חורבת עומרית, אנדרטת המסוקים וכפר גלעדי
198.....	תכני סיור מספר 56 לאצבע הגליל .
198.....	מסלול הסיור : שמורת תל דן, אגם החולה, אגמון החולה והמוזיאון בקיבוץ דן
202.....	תכני סיור מספר 57 לאצבע הגליל.
202.....	מסלול הסיור : כפר גלעדי, חצר תל חי, מצפה דדו, מצודת כ"ח, תל קדש ואחוזת דוברובין
206.....	תכני סיור מספר 58 לטבריה והסביבה .
206.....	מסלול הסיור : כורזים, קבר רבי עקיבא, חמת טבריה, פארק ארכיאולוגי והעיר טבריה
212.....	תכני סיור מספר 59 לרמלה לוד
212.....	מסלול הסיור : מרכז הקראים, המסגד הגדול, כנסיית יוסף הרמתי, בריכת הקשתות והמוזיאון
216.....	תכני סיור מספר 60 למרשה ובית גוברין .
216.....	מסלול הסיור : מרשה, בית גוברין וחירבת מדרס
219.....	תכני סיור מספר 61 לעובדה וממשית .
219.....	מסלול הסיור : עובדה וממשית
223.....	תכני סיור מספר 62 יציאה נוצרית מהחומות .
223.....	מסלול הסיור : רובע הארמנים, הפטריארכיה הלטינית, הנוטרדאם דה פראנס ומגרש הרוסים
226.....	תכני סיור מספר 63 ליד ושם והר הרצל .
226.....	מסלול הסיור : מוזיאון יד ושם והר הרצל
229.....	תכני סיור מספר 64 לירושלים בעת החדשה
229.....	מסלול הסיור : כיכר אלנבי, ביה"ח הדסה ובה"ק הבריטי בהר הצופים, ימק"א והשכונות
232.....	תכני סיור מספר 65 – זרמים ביהדות .
232.....	מסלול הסיור : נחלאות, מחנה יהודה, ביהכ"נ הגדול, ביהכ"נ הקונסרבטיבי והיברו יוניון קולג'
235.....	תכני סיור מספר 66 לקומראן ומורבעת .
235.....	מסלול הסיור : קומראן ומערת מורבעת
237.....	תכני סיור מספר 67 לירושלים הבירה .
237.....	מסלול הסיור : בית משפט עליון, נחלאות, שרשרת הדורות ומנהרות הכותל
241.....	תכני סיור מספר 68 להר זיתים והר ציון.
241.....	מסלול הסיור : מסגד העלייה, כנסיות הר הזיתים והר ציון
245.....	תכני סיור מספר 69 לווייה דולרוזה .
245.....	מסלול הסיור : גן הקבר, כנסיית סנטה אנה והווייה דולרוזה
250.....	תכני סיור מספר 70 להר הכרמל .
250.....	מסלול הסיור : הר הכרמל
253.....	תכני סיור מספר 71 לקו העירוני בירושלים .
253.....	מסלול הסיור : סן סימון, ארמון הנציב, שכונת אבו תור, הר הצופים וגבעת התחמושת

- 256..... **תכני סיור מספר 72 לאבו גוש ועין כרם** .
- 256..... מסלול הסיור : כנסיות באבו גוש ובעין כרם, כנסיית יוחנן במדבר באבן ספיר ובית ג'מאל
- 259..... **תכני סיור מספר 73 למכתש מצפה רימון** .
- 259..... מסלול הסיור : מכתש רמון
- 263..... **תכני סיור מספר 74 לשדה בוקר, ניצנה ושבטה** .
- 263..... מסלול הסיור : קבר בן גוריון, עין עבדת והצריף, ערי הנבטים המאוחרות : ניצנה ושבטה
- 266..... **תכני סיור מספר 75 לפולש המצרי בתש"ח** .
- 266..... מסלול הסיור : יד מרדכי, מצודת יואב, נגבה, גבעת תום ותומר, נצנים וגשר עד הלום
- 270..... **תכני סיור מספר 76 מהר לשפלה** .
- 270..... מסלול הסיור : מערת הנטיפים, שביל נוף שורק, חירבת חנות, שביל הקיסר ומצפה משואה
- 273..... **תכני סיור מספר 77 לנגב המערבי** .
- 273..... מסלול הסיור : רביבים, שביל הסלטים, נירים הישנה, בארי הישנה, ביהכ"נ מעון והחץ השחור
- 276..... **תכני סיור מספר 78 לסובב כנרת** .
- 276..... מסלול הסיור : ירדנית, כורסי, כפר נחום, טבחה והר האושר
- 278..... **תכני סיור מספר 79 לנצרות בגליל התחתון** .
- 278..... מסלול הסיור : הר תבור, כנסיית הבשורה, כנסיית ביהכ"נ, כנסיית המעיין וכנסיית החתונה
- 282..... **תכני סיור מספר 80 לדרום הר חברון** .
- 282..... מסלול הסיור : מרכז ג'ו אלון, חורבת ענים, סוסיא הקדומה ודריג'את
- 285..... **תכני סיור מספר 81 לזיכרון יעקב ועתלית** .
- 285..... מסלול הסיור : זיכרון יעקב, רמת הנדיב, מחנה עתלית ומבצר צלבני
- 289..... **תכני סיור מספר 82 למנשה והגלבע** .
- 289..... מסלול הסיור : תל יזרעאל, מעיין חרוד, בית חנקין, כתף שאול והמוחרקה
- 292..... **תכני סיור מספר 83 לגליל תחתון מזרחי** .
- 292..... מסלול הסיור : נבי שועיב, ביהכ"נ וגן לאומי בארבל, מגדלא, אתר ספיר, גינוסר וסגירה

תכני סיור מספר 1 לגליל תחתון

מסלול: חנתון, כאוכב אל היג'א, הררית, מבדד נטופה, דיר חנה ויקב מורד

<u>תמצית תכני הדרכה</u>		
נסיעה	הצגת הנהג, הוראות בטיחות, הצגת מסלול, סדר יום וכו'. כביש החוף, המהווה כביש בינעירוני בין ת"א לחיפה לאורך מישור החוף. בירת השרון, נוסדה ע"י קבוצת בני בנימין ב-1929 והוכרזה כעיר ב-1948 ע"י ראש העיר עובד בן עמי. כמוזכר פעיל בגיוס כספים, הבטיח לנדבן נתן שטראוס, לקרוא לעיר העתידית על שמו של נתן.	דברי פתיחה נסיעה בכביש 2 העיר נתניה עובד בן עמי
נסיעה	תורם מהנדיבים בתקופתו למוסדות וארגונים וזאת כפועל יוצא ממות אחיו על הטיטניק והינצלוחו שלו. מושב עובדים שהוקם ב-1932 ע"י חיילי הגדודים העבריים ולהצנחתם הוקם בישוב מוזיאון הגדודים. שימש בעבר כפר לילדים יתומים, אך במהלך מלחמת העצמאות הוחלט להקים בו בית ספר חקלאי. המתנשאת לגובה כ-300 מ', בדומה לזאת שבסנט לואיס, הוקמה מתרומת סמואל גולד להנצחת אשתו.	נתן שטראוס אביחיל הינו הדסה נעורים קשת גולד
נסיעה	בעל ענפים בצבע כחלחל, הובא מאוסטרליה לעצירת החולות הנוודים והתפשט לצמח מעוזבות. שנשתל למיגור המלריה, הינו יער האקליפטוס הגדול בארץ ומשתרע על שטחו של כ-1,500 דונם. הינה עתיקה יומין שפוגעת אנושות במין האנושי ונגרמת ע"י עקיצת נקבת יתוש האנופלס הגדל בביצות. מכיל פריזט שהוא מחולל המחלה ומועבר לאדם בעת עקיצה, לצורך מציאת דם הנדרש לקיום היתושה. ע"י שתילת עצים בביצות ע"י הברון, לא פתרה בעיית המלריה, אלא ניקוז המים ולוחמה ביולוגית.	צמח שיטה יער חדרה מחלת המלריה רוק היתושה
נסיעה	המאופיינים בתיאבון לביצי יתושים, היו מעיקרי הפעילות לחיסול מחלת המלריה בא"י. כפר שמוצא תושביו מסודן הידועים בחוסנם ממחלת המלריה, התנחל בביצות כברה ויושב בסיוע הברון. מחלה נפוצה באפריקה שהחולייה מוגדרים כבעלי כדוריות דם מחומשות המסוגלות להתמודד במלריה.	מיגור המלריה דגי הגמבוזיה ג'סר א-זרקא אנמיה חרמשית
נסיעה	כפר ערבי מוסלמי היושב לפתחו של ואדי מילק, ששימש בעבר נתיב שירות למלח שנחשב בעתלית. שמדרום לצומת פארדיס, הוקמה ב-1882 ע"י קבוצת מתיישבים מרומניה, כחלק מאנשי העלייה ה-1. תחנת כוח העובדת על מזוט וגז, הוקמה כתחליף לחוות בקר, שפעלה למציאת הפרה האדומה. שימשה בתקופת בית המקדש לטיהור אנשים שנטמאו בטומאת המת ומציאתה תקרב את בוא המשיח.	פארדיס זיכרון יעקב אתר חגית פרה אדומה
נסיעה	המזוזה ממזרח לעיירה, מוזכר לראשונה ברשימת הערים שכבש תחותמס ה-3 מלך מצרים. בפריחה מקדימה כתוצאה מחומרים אורגניים העשירים בחנקות וזרחות, שנובעים מקברי בע"ח ומוזון. הייתה שלוחת הרכבת החיגיאזית שהוקמה ב-1905 ונסעה מחיפה עד צמח דרך העמק ומשם לסוריה. מאופיין כמישור כשמצפון אליו גבעות מעוגלות, עליהם שוכנים הישובים אלוני אבא ובית לחם הגלילית.	תל יוקנעם תלים מזוהים רכבת העמק עמק זרעאל
נסיעה	מכיל בעיקר עצי אלון התבור, שכיסו בעבר אזורים עד השרון והישרדותם כיום היא בזכות הטמפלרים. קבוצת גרמנים שעלו ב-1868 מסיבות דתיות והחליטו ליישב את א"י בהקמת שרונה, וילהלמה ועוד. ע"פ טענה רווחת כתוצאה משימוש יתר לתדלוק קטרים, אך מחקרים טוענים שהסיבה הם כבשני הסיד. צמח נפוץ הנראה למרחוק בזכות פריחתו הצהובה, קוצני אך ריחו נפלא וראשון לנבוט לאחר הגשמים.	יער פארק טמפלרים היערות הוכחדו קידה שעירה
חנתון <i>הליכה</i>	נקרא ע"ש המוביל הארצי, שבו מצטלבים הכבישים מזרחה לטבריה, דרומה לנצרת וצפונה לחיפה. נוסד ב-1984 כיעד לבנות חברה מודרנית ומסורתית, אך קשיים גרמו לפירוק וכיום הינו ישוב קהילתי. בעל שכבות מיושבות השוכן ליד נחל יפתח-אל ושולט על צירים מרכזיים ומוזכר בכתובים מצריים. אוסף כתבים מהמאה ה-14 לפנה"ס, בהם נמצא מכתב המתאר תפיסת מלך שכם והבאתו כשבוי לחנתון	צומת המוביל קניון חנתון תל חנתון הינו אל עמרנה
תל חנתון	מקורו כנראה חנייה, שהתקבע מהעת העתיקה וצלח את התקופה הצלבנית, הממלוכית והעות'מאנית. חנתון: מבנה מהתקופה הממלוכית הממוקם על יסודות מבצר או מצודה המתוארכת לתקופה הצלבנית. בה ניתן לראות בקשתות הסיתות המיוחד של הצלבנים שבנו בצורה אסתטית וזאת בניגוד לממלוכים פרויקט לאומי של ישראל שנחנך ב-1964 ע"פ הזונו של הרצל, בו נותבו מי הכנרת בצפון לנגב שבדרום.	השם חנתון הממצאים בתל המצודה המוביל הארצי
המוביל הארצי	מתחנת ספיר שבכינרת ומשם מוזרמים המים בצינור-לחץ לנחל עמוד ומשם נשפכים לתעלה פתוחה. המים מוזרמים למנהרת עלבון ויוצאים מצידה השני אל תעלת בית נטופה ומשם למאגר אשכול. מהמים נבדקים ומשם נכנסים לקו צינורות ומוזרמים לתחנת ראש העין ומשם לנגב במערכת ירקון-נגב. נבנה ומומש באורך כ-130 ק"מ ובתפוקה של כ-400 מיליון קוב מים בשנה, שתחילתו בחלום ישן נושן.	תחילת המוביל בתעלת הפתוחה במאגר אשכול קו המוביל
המוביל הארצי	בספרו מ-1944 להטות מי הירדן בגשר בנות יעקב ומשם בגרביטציה דרך בקעת בית נטופה לכל הארץ. ב-1946 פרויקט מורכב בו מי הליטני יוסטו לבקעת עיון ומשם להפילם לתל חי ולהפיק מכך חשמל. מדיני וגאולוגי, הסתבר שהרמת המים מהכנרת לבקעת בית נטופה שבגובה 370 מ', היא היעילה ביותר. כ-50% מהמים, מספק כיום פחות מרבע מתפוקתו, היות והמים המתפלים מהווים תחליף לאי תלות.	לאודרמילק מציע גיון הייס מציע מלקחים ואילוץ קו שסיפק בעבר
תל חנתון	גליל תחתון תחומה בדרום בעמק זרעאל, במזרח הכנרת, בצפון גליל עליון ובמערב עמק זבולון. וחדשות הם תוצאה מתווי שטח טבעיים שנוצרו מזרימת מים ארוכת שנים, בדומה לנתיב וואדי מילק. המאופיין כמישור, הרכסים וההרים העוטפים אותו כדוגמת הרי נצרת, הם תולדה של אירוע גאולוגי. שתחילתו החל לפני כ-25 מיליון באפריקה, יצר סדק לאורך 6,000 ק"מ הנקרא השבר הסורי אפריקאי.	יחידת נוף דרכים עתיקות עמק יזעאל אירוע גאולוגי

תל חנתון	השבר עבר סלעי משקע ימי סלעי גיר הקשים סלעי משקע	אירוע נוסף לפני כ-5 מיליון שנה, שממנו התהוו פני השטח של האזור, כדוגמת הכנרת הבקעות וההרים. שנוצרו ביים קדום במהלך מיליוני שנים, מאופיינים ע"פ סוגי שלדי בע"ח ששרצו ביים תטיס הקדום. מניבים קרקע פורייה לחקלאות-טרה רוסה ואילו סלעי הקרטון הרכים מניבים קרקע דלה-רנדזינה, יבשתיים, הם רכסי הכורכר הנמצאים שבשפלת החוף וסלעי אבן החול שנמצאים במכתשים.
תל חנתון	לחצים פנימיים הנוף מושפע תהליכי הבליה גליל מרכזי	בכדור הארץ, שנוצר לפני 4.5 מיליארד, יצרו תהליך שבעקבותיו נחשפו סלעים ששינו את פני הנוף. מלחצים פנימיים הגורמים להיווצרות רכסים ועמקים בשכבות המשקע הימי ותהליכי בליה פנימיים. החיצונים כמו רוחות ומשקעים, גורמים לחשיפת אותם סלעים פנימיים, כמו סלע הגרניט שבהרי אילת. תחתון: רכס נצרת, בקעת בית רימון, רכס תרען, בקעת בית נטופה, רכס יודפת, בקעת סכנין ורכס שזור.
נסיעה	כפר מנדה מצויין ערבי הכפרים במבנה המסגדים כוכב וסרה	במקורות כמדיין, אך בקוראן מתואר כעיר מושבו של יתרו הנביא ולכן בכפר מזהים בו את קבר ציפורה. הגאים מאוד במוצאם הערבי, מתנחלים בדרך כלל בשולי הבקעות ולא במרחב החקלאי הפורה. מבחינים במינרטים – הצריחים, המשמשים במה למואזין ממנה הוא פונה לאנשי הכפר לבוא לתפילה. המשמשים סמלי הכר באתרים מוסלמים, הוא תולדת מחזה של נגה בזרועות הירח שנצפה בחלום.
כאוכב אבו היג'א	כפר ערבי אל היג'א היה כמושל נהג האלמנה הערבית	הנקרא על שם ישוב קדום, כנראה כוכב, בתוספת דמות היסטורית שע"פ מסורת חולל נסים ונפלאות. קצין שמן בצבא צלאח א-דין, שהוביל יחידות לוחמים לקרבות הרואיים ולימים התמנה למושל המחוז. אל היג'א לשוטט במחוזו מחופש, לבחון התנהגות העם וע"פ האגדה עזר זרמת מעיין מאי כיבוד אלמנה. שהתרשמה מיכולות המושל ומתכונותיו, גמלה לו בברכת פוריות, שאכן התגשמה לאורך שנים הבאות.
כאוכב אבו היג'א	ראש המועצה גן הפסלים נוף נצפה מהכפר המרחב הנצפה	אחמד חאג', הופך את כפרו לפנינה איכותית, ע"י אכיפת מערכת לשמירת הניקיון לרווחת התושבים. מזהה כפרויקט משותף בין הדתות, שבו כל דת מביעה את רגשותיה ומכאוביה דרך פסלים וסמלים. לכיוון מערב מדרום לצפון: רכס הכרמל, נמל חיפה, חיפה, הקריות, עכו נהריה ראש הנקרה וסולס צור. שזור בסיפורי התנ"ך מתקופת התנחלות השבטים, דרך יחסי יהודים עם שכניה ועד סוף ימי בית ראשון.
נסיעה	תצפית דרומה תצפית מזרחה תצפית צפונה בניית המצפים	מתצפתים לנופי בקעת בית נטופה הנרחבים המעובדים ע"י ישובים יהודים וכפרים ערביים מהסביבה. מתצפתים לטבריה, בקעת ארבל, מצוק ארבל, הכנרת, רמת הגולן והרמות הנטויות של הגליל התחתון. מתצפתים בעיקר על דיר חנא, עראבה, סכנין, כרמיאל, אשדות הגליל העליון, רמה מצפה חורשים וצפת. הם חלק מפרויקט ליהוד הגליל וקיבוע פתרון לבעיה הדמוגרפית, בה יש רוב משמעותי לערבי הגליל.
הררית	היישוב הררית מהש יוגי חברי היישוב מבדד נטופה	נבנה על בסיס משותף של מדיטציה טרנסנדנטלית, שבסיסה הינו חיבור לרעיונות מהרישי מהש יוגי. דוגל באמונה שבמדיטציה ופעילויות נכונות, ניתן להשפיע לא רק על חיינו אלא על החיים בעולם כולו. שחפצו גם בעיסוק כלכלי, עוסקים ברפואה אלטרנטיבית, טיפול במוזיקה, טיפול בצלילים ואירוח. תחילתו על רקע סיפור חייו של האב יעקב וילברנט, נזיר הולנדי, שהושפע ממעשי הנאצים בדודו הנערץ.
הררית	יעקב וילברנט הרעיון הנזירי הנזיר תומה באר המים	שהגיע לישראל ב-65 כציווי של דודו, מצא במרומי הר הררית, תא שטח שהתאים בדיוק לרעיונותיו. היה להקים מקום בודד, לאורה, הידוע בנצרות כסוג הסתגפות מהעולם החיצון במהלך ימי החול. שהצטרף לאב יעקב, ששכן בתחילה באוהל, לתור אחר מקור מים ולשמחם מצאו במרחב באר מים. התגלתה כאתר ביוזמי גדול, שהתאים לשדרגו למנזר, על פי ההשראה מהפסוק 'ממעמקים קראתיך ה'.
הררית	הקמת המנזר חיי סגפנות לאחר מות יעקב האתר כיום	בסמוך ליישוב הררית, יצרה מערכת קשרים עם אנשי הישוב ודרכם נוצר קשר עם העולם החיצון. כדרך חיים שבה דגל יעקב לחיות במנזר, ללא מים וחשמל, השתנתה עם מותו ב-2005 והוא בן 85 שנים. עברה אחריות המנזר לנזירים מבית גיימאל והם אלו שבנו בתי אבן חדשים המשמשים את נזירי האתר. משמש כמנזר יחודי, המשרה רוגע שלווה והרמוניה של חיים עם הטבע ועם שכנים יהודים וערבים.
נסיעה	המועצה הערבית בתקופת המשנה השם חנון הישוב הנוצרי	הוקמה על שרידי ישוב יהודי, שנשא את השם חנון, שפעל מתקופת המשנה ועד לתקופת ימי הביניים. הייתה חנון משכנה של משפחת יכין מכ"ד משמרות הכהונה ומימי הביניים נמצא בתחומה בית הכנסת. מרמז היות המקום ישוב נוצרי, שנבע משמו של המנזר יוחנן שמוער שמנציה את כותב האפוקליפסה. שהיה מושתת על נוצרים, עובר לאחרונה תהליך נטישת התושבים הנוצרים וכניסת תושבים מוסלמים.
דיר חנא	בדייר חנא שריד מצודה בעת המאה ה-18 בשיטה מופקרת	נכון להיום, מספר התושבים מסתכם ב-10,000 תושבים כאשר 90% מהם הינם מוסלמים קשי יום. המזדקרים במרכז הכפר, הינם מרשימים ולכן עולה השאלה, מתי ולשם מה נבנה המבנה הזה. כל המרחב היה תחת עול האימפריה העות'מאנית, שבה מערכת גביית המיסים הייתה מופקרת לחלוטין. נבחר מושל בשם פאשה, שתפקידו היה גביית מס והעברתו לשלטונות, כאשר חלק מהמס נשאר ברשותו.
דיר חנא	משפחת זידאן דאהר אל עומר שליטת דאהר המצודה ביישוב	מהמכובדות שבגליל, קיבלה זיכיון לגביית מיסים וממנה ירש דאהר אל עומר את הזיכיון לגביי מיסים. השתמש במיסים לבניית תשתיות ציבוריות ולצמיחה כלכלית, מעשה שגרם לתושבים לתת בו אמון. במרחב, יצרה בו כוח לניתוק מוחלט מהשלטון העות'מאני החלש ולעשות במרחב ככל העולה בראשו. הינה אחת משרשת מצודות שבנה דאהר במרחב, שבהם יושבו בבני ביתו וזה על מנת לשמר על שליטתו.
דיר חנא	תחת שלטונו חיים אבולעפיה מרידת דאהר חצר המצודה	דאהר אל עומר, קרא ליהודי התפוצות לעלות לא"י, מתוך תחושה שהם יתרמו רבות לפיתוח ערי הגליל. היה אחד מהעולים שהתיישב בטבריה, בה הוא בנה ביהכ"ני גדול ובכך הביא לפריחתה של העיר. בשלטון העות'מאני שנמשכה כ-50 הינה חריגה ומסתיימת בהירצחו והחזרת שליטה עות'מאנית למחוז. מוקפת חלקית במבנה עות'מאני מקורי, שנבנה ב-1750 עם קשת מקלה ואלמנטים קישוטיים מהודרים.
דיר חנא	כנסיית הכפר מבנה הכנסייה בית הבד העתיק הפקת שמן	נבנתה ב-1801 ככנסייה יוונית קתולית, המעוטרת בסמלו של יוחנן המבשר, תלמידו האהוב של ישוע. מאופיין בחוצץ המפריד בין כמרים לקהל המתפללים, עם תבנית השילוש הקדש האב הבן ורוח הקודש. ביותר בגליל, הצמוד למבנה מהתקופה הצלבנית, מפיך עדיין שמן מאבזורים אוטנטיים ומקוריים. נעשתה בעבר הרחוק ב-3 שלבים עיקריים: שבירה וריסוק הזיתים, סחיטתם והפרדת השמן מהמוהל.

<p>נסיעה</p>	<p>עראבה ממוקמת הישוב עילבון צומת גולני מאגר אשכול</p>	<p>במקום בו שכן בעבר היישוב היהודי ערב ובו מצויים הקברים של התנאים רבי דוסא ורבי חנינא. משמר את שם היישוב היהודי הקדום עיילבו, שבסמוך לו ממוקמת מנהרת המים של המוביל הארצי. הממוקם בגליל התחתון, מהווה מפגש כבישים מעפולה לאצבע הגליל ומטבריה לצומת המוביל. המכיל מאגרי מים, המהווים נקודות בקרה לטיב איכות המים, נקרא ע"ש ראש הממשלה לוי אשכול.</p>
<p>יקב מורד</p>	<p>יקב מורד בית היין משפחת בודנר ביקב קווי יצור</p>	<p>הממוקם ביוקנעם למרגלות הכרמל, מתמחה ביינות שיכר וליקרים המופקים מפירות טבעיים. הוקם ב-1999 ע"י משפחת מורד, בו ישמו מתכונים ליצור יונות, שהועברו מדור לדור בתורה שבע"פ. שהצטרפה למשפחת מורד, מפעילים יחדיו יקב בוטיק ברמה עולמית וחולקים אהבתם ליין משובח. מודרניים המכילים מכוונות מודרניות לייעול העבודה והגדלת כושר הייצור ומרכז מבקרים מפואר.</p>

תכני סיור מספר 2 לעמק אילון והסביבה

מסלול: פארק קנדה, אמאוס, קברי המכבים, מודיעין, לטרון ותל גזר

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
נסיעה	דברי פתיחה נסיעה על כביש 1 בתקופה ביזנטית בתקופה צלבנית	פתיחה : הצגת הנהג, הוראות בטיחות, הצגת מסלול, סדר יום וכו' כביש מהיר, בין ת"א לירושלים, אורכו עד ים המלח 96 ק"מ ובנוי על התווי העתיק יומין יפו-ירושלים. שימשה הדרך כנתיב מרכזי לצליינים, העולים לירושלים וזאת בגלל סמיכותו לאמאוס ניקופוליס. נבנו לאורך הדרך מבצרים ומבני שמירה, על מנת לגבות מסי מעבר מעולי הרגל ושמירה על המרחב. העדיפה בתקופות מאוחרות את מעלה בית חורון הנוח יותר לתנועה ופחות מסוכן משודי הדרך. לירושלים התבצעה במאה ה-19 במימון השלטון העותמני ומראשוני הנוסעים בה היה פרנץ יוזף ה-I מיפו לירושלים, נמשכה כיום וחצי ולכן נבנה החאן בשער הגיא וזאת לרווחתם וביטחונם של הנוסעים. הכביש לירושלים היה תחת שליטה ערבית, שגרם לנפילת לוחמים רבים, בדרכם לירושלים הנצורה.	
נסיעה	מחלף נתב"ג קו הרכבת מחלף ענבנה צומת לטרון	שממנו מוביל כביש גישה לנמל הבינלאומי הגדול, משמש שער כניסה אווירי ראשי למדינת ישראל. המהיר לירושלים, שבנייתו תושלם ב-2017 כולל סלילת קו שיחבר את ירושלים לנתב"ג ולת"א. המורכב מ-7 גשרים ראשיים ומחבר את כביש 1 לכביש 431 שמוביל מהיישוב מודיעין עד לגוש דן. הממוקם מעבר לקו הירוק, היה בשליטת ממלכת ירדן עד למלחמת ששת הימים, נחנך ביולי 1978	
פארק קנדה	פארק קנדה שתילת העצים הצמחייה מתצפית אילון	המשתרע על 8,000 דונם נכבש ב-67 ע"י הטיבה 10 אשר חייליה הרסו בו כל תשתית ערבית. ותחזוקת הפארק, מומנה ע"י קרן יהודי קנדה, שנסוגה לאחרונה. מתמכתה, בעקבות לחץ פלסטינאי בפארק מגוונת מעצי פרי כשקד הזית והחרוב, עצי נוי ככליל החרוב, בוצין מפורץ, קוצים ודרדרים בפארק, ניתן לצפות על עמק המעיינות, חירבת עקד, בית הקברות המוסלמי ובית מרחץ רומי.	
פארק קנדה	בתצפית למזרח שפלת יהודה סלע הקירטון מיעוט הישבים	ניתן לצפות על מודיעין, רעות ומכבים, לדרום על ישוב מבוא חורון ולמערב על תל יאלו ונחל יתלה. תחומה מדרום בנחל שקמה, בצפון בנחל הירקון, במזרח הרי יהודה ובמערב שפלת החוף הדרמית. שחלחול המים בו גרוע, מניב קרקע דלה – רנדזינה, שהיוותה מכשלה להקמת ישובים קדומים באזור. בשפלת יהודה, נבע ממיעוט המעיינות ולכן, ניצול המשקעים בבורות ובארות היה נפוץ ביותר.	
פארק קנדה	יישובי שפלת נחלי השפלה עמק אילון ממלחמות עמק	יהודה, ממוקמים בצדי הדרכים, שנסללו במקביל לתווי הנחלים, הזורמים מאזור ההר לכיוון הים. מצפון לדרום: איילון, נחשון כסלון שורק, האלה ובית גוברין שלאורכם בנויים מצודות וחאנים. שבו זורם נחל איילון, מהווה מהזמן העתיק ועד ימינו, מרחב אסטרטגי חשוב ולכן רב בו האירועים. יהושע במלחמתו באמורי עת ציווה על שמש בגבעון דום ובימי החשמונאים, בעת נלחמו מול היוונים.	
פארק קנדה	צבא מוסלמי מהמאה ה-16 במלחמת תש"ח עמק המעיינות	בדרכו לא"י מכניע את הביזנטיים בעמק אילון ואף מכתירים את אמאוס כבירת א"י לתקופה קצרה. והילך הוקמו 4 כפרים ערבים, שהגדול בהם הוא הכפר אימואס שנבנה במרחב העיר ניקופוליס. צה"ל ניסה לכבוש את האזור במבצעים עקובים מדם, אך נכשל בכולם ורק ב-67 הצליח לכבוש. הכיל בעבר מקור שופע של מים, שהובלו בשתי אמות מים, לישוב הסמוך שנבנה בתקופת בית שני.	
פארק קנדה	חלק מהגבעות מערות קבורה אגם המים מחורבת עקד	הזרימו מים חמים ומכאן נובע השם המקורי של הישוב חמת, שבו נחשפו שרידי בית מרחץ רומי. רומיות הפזורות בשטח הפארק, שימשו את משפחות עשירי הישוב אמאוס, שנקברו בתוך סרקופגים. ששופץ בסיוע קק"ל, משמש מקווה לניקוז המשקעים הזורמים ממדרונות ההרים ומהווה נקודת נוף. ניתן לתצפת בעוצמת מקומו האסטרטגי של האתר ולהבין את יכולת השליטה על הדרכים לירושלים.	
אמאוס	שם הישוב חמת הישוב הרומי חשיבות המקום היוונים שכבשו	הוסב במאה ה-2 לפנה"ס, בהשפעת השפה היונית לאמאוס ונזכר לראשונה בכתובים בספר המקבים. נבנה בסמיכות לעיר גדולה בשם ניקופוליס, שהיוותה נקודת חשובה לנצרות, בדרך העולה לירושלים. גרמה לכך שסביבו התרחשו מספר קרבות חשובים שהראשון מהם מלחמת יהודה המכבי מול היוונים. את א"י ב-333 לפנה"ס, הנחילו למשך 1,000 שנים תרבות הלניסטית, שחלחלה לכל שכבות העם.	
אמאוס	רצף השלטון יחוד הכיבוש מציווי היוונים מרד החשמונאי	הרומי והביזנטי לא ערער את התרבות ההלניסטית ורק לאחר הכיבוש הערבי נשחק מעמדה. ההלניסטי בא"י, התבטא בהנחלת התייונות יהודית שניזונה מתרבותם הנעלה של היוונים לתושבים. להעמקת תרבותם, היה שלילת עבודת הקודש, דבר שגרם לפריצת מרד החשמונאים ב-164 לפנה"ס. פרץ לאחר שמתתיהו, כהן במודיעין הרג מנושאי המשרה היוונים, עת הוכרח להקריב חזיר כקורבן.	
אמאוס קהילת בני האושר	יהודה המכבי מקרבות יהודה בני האושר בראש הקבוצה	תופס פיקוד ומוביל את העם לקרבות עם היוונים עד לטהור המקדש, מעמד המונצח בחוג החנוכה. ביוונים, שהיו תחת פקודו של ליסיאס, המפורסם מבניהם נערך באמאוס, כפי המסופר בספר מקבים. הינם קבוצת נזירים ונזירות מ-9 מדינות, שהחליטו להקדיש חייהם לעוני לפרישות ולציוות. עומדים בצוותא נזיר ונזירה, המנווטים את צאן מרעיתם לאהבת העם היהודי ולימוד אורח חייו.	
אמאוס	כנסיית המקור קדושת האתר אמאוס מרוחקת ע"פ גרסה א'	שימשה כבסיס לבניית הכנסייה העכשווית, שהינה צלבנית, שנבנתה להנצחת קדושת המקום. מקורה בסיפור תחייתו של ישוע, עת חבר לשני אנשים, שהזמנוהו להתארח במשכנם באמאוס. מירושלים, בגרסה א' מהברית החדשה 60 רייס ובגרסה ב' 160 רייס ולכן יש בעיה בזיהוי האתר. המקום אמאוס הוגדר באבו גוש ואכן נבנתה שם כנסייה ולפי גרסה ב' המקום המדויק הוא באמאוס.	

<p>אמאוס כנסייה ביזנטית</p>	<p>בתקופה ביזנטית לקדושת האתרים כפר קוביבה הדעה המקובלת</p>	<p>רווחה הדעה שאמאוס היא בעמק איילון ואילו בתקופה הצלבנית נטו לחשוב שאמאוס הינה באבו גוש. באיילון ובאבו גוש, התלווה הסיפור על מקום בו התגלה ישוע לשני תלמידיו, לאחר שקם לתחייה. שליד בית חורון, הינו אתר נוסף, שהוגדר כאמאוס וגם בו הוקמה בעבר כנסייה הקיימת עד היום. כיום היא שאמאוס היא בלטרון, אך יתכן וזה באבו גוש, אך ללא ספק שאין זה בפר קוביבה.</p>
<p>מנזר לטרון</p>	<p>פסל המוצב מהות עולמם 12 נזירי הכנסייה נזירי הכנסייה</p>	<p>בכניסה למנזר, מבליט 3 אמרות מפי 3 אנשי דת שונים ומסמל יותר מכל את מהות אמונת נזרי המנזר. של נזרי הכנסייה בא לידי ביטוי בסבלנותם לזולת, הקפדה על מיעוט בדיבור וביישום העבודה למחיה. המתגוררים באתר ועם מספר שכרי יום, הם מתחזקים את המנזר על שדותיו, כרמיו ויקב בוטיק. משתייכים לנצרות הקתולית ומצווים למסדר הבנדיקטי, ע"ש בנדיקטוס הקדוש שכתב תקנון מחמיר.</p>
<p>מנזר לטרון</p>	<p>תקנון בנדיקטי מסדר הבנדיקטי רוב המנזרים המנזר בלטרון</p>	<p>מגדיר לנזירים תפיסת העולם נעלה, שעליו אומנותם והיא לפרוש מחיים גשמיים ולהתפלל כיחידים. החל לפרוח במאה ה-6 בצרפת והופץ ברחבי עולם, כאשר הרעיון שבו, שאינו מהווה נטל על הציבור. האחרים, מקבלים תרומות מהקהילה ואילו הבנדיקטים מאמינים בשילוב ערכי התורה ועבודה. שיך לפלג התירפיסטי, שהינו חלק מהמסדר הבנדיקטי, פלג שהוקם ע"ש מחוז לאתרפ בצרפת.</p>
<p>מנזר לטרון</p>	<p>סדר היום הדוק שטח המנזר הכרמליתיים הכנסייה כיום</p>	<p>מהשקמה ב-3:00 והתחלת פעילות לאורך היום עם זמני תפילה והגות ועד שעות לימוד וזמני עבודה. היה שייך בעבר לכפר הערבי אימאוס, אך בעזרת פעילויות נוצרית, המסדר הכרמליתי קנה את השטח. ניסו לבנות במקום מלון ונכשלו, לכן מכרו את המקום למסדר התירפיסטי, שבנו את מנזרם בשלבים. מוגדרת כאחד המבנים המרשימים והמפוארים ביותר של הנוצרים, הבולטת ונראית בכל המרחב.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>היישוב מודיעין אשתורי הפרחי המחקר המודרני בעיר מודיעין</p>	<p>מופיע במפת מיזבא מהתקופה הביזנטית, במרחב לוד, אך בהמשך השנים הישוב נעלמת בהדרגה. בן המאה ה-13 כותב על מודיעין בספרו כפתור ופרח ואף בימי הביניים כותב עליה אחד מעולי הרגל. חיפש את מודיעין, באזור היה הכפר הערבי מידיא, שאולי משמר את השם מודיעין הקדומה. נחשף במהלך חפירות שנעשו בעיר, יישוב עתיק ובו מיבנה שיתכן שהיה בית כנסת, אולי זאת מודיעין.</p>
<p>קברות המכבים</p>	<p>יונתן הופסי שמעון התרסי בספר מקבים בספר קדמיות</p>	<p>מחליף את יהודה המכבי שנהרג בקרב, בהנהגת העם במרד מול היוונים, שהוא היחיד שהצליח בא"י. שהופך להיות המנהיג העצמאי הראשון ביהודה, שהייתה למדינה עצמאית, בונה קבר גדול למשפחתו. כתוב: "ויבן שמעון על קבר אביו ויגביה אותו ואבן גזית מאחוריו ומפניו ויקים שבע פירמידות". היהודים כתוב 'ושמעון בנה במודיעין מצבה גדולה משיש לבן והעלה אותה לגובה רב ונראה למרחוק'.</p>
<p>קברות המכבים</p>	<p>חרף התיאורים קברות המכבים הממצאים באתר רובינסון וגנו</p>	<p>המדויקים, הקברים נעלמים ולא ידוע איפה הם בדיוק, למרות שברור שהם נמצאים באזור מודיעין. מכילים כ-20 קברים, למרות שאמורים להיות רק 7 קברים, תוספת שהוסברה בהתרחבות המשפחה. מתוארכים לתקופה הרומית ולא ההלניסטית, כלומר כמה מאות שנים אחרי תקופת המכבים. הארכיאולוגים שחפרו באתר, חשבוהו לאתר הקבורה, כי הערבים במדיי קראו לו קבור אל יהוד.</p>
<p>קברות המכבים</p>	<p>הגשמת העצמאות התייוונותם העם חג החנוכה נחוג חז"ל</p>	<p>שהביאו החשמנאים ונלחמו נגד ההתייוונות, עשו זאת בעיקר בדור הראשון, הדורות הבאים התייוונו. התבטאה בשחיתות שלטונית, במוסריות לקויה וזלזול בפולחן הדתי, מנהגים שהעם לא אהב אותם. בעת ההיא משום שלא יכלו לחגוג את חג הסוכות ולכן חגגו את סוכות מאוחר יותר מהמועד הנדרש. הם שניסו להדחיק את הגבורה האנושית והמציאו את נס פך השמן כלומר הנס הוא אלוהי ולא אנושי.</p>
<p>קברות המכבים</p>	<p>התנועה הציונית מנהיגי הדת גבורה אנושית באנדרטה שבאתר</p>	<p>שחיפשה מיתוסים היסטוריים, מעלה מחדש את גבורת המכבים כחידוש למסורת הגבורה היהודית. סלדו מפולחן הגבורה האנושית של מנהיגי המרד, כיהודה המכבי ובר כוכבא, כמקבילה ערכית לדת. התבטאה בהדחקת הגיבורים מהשיח הלאומי ואט אט נעלמה גבורתם והם עצמם מדפי ההיסטוריה. שנבנתה לזכר חללי מלחמות ישראל, שילב בה האדריכל שבע פירמידות בודמה לקברי החשמנאים.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>בתל לטרון אנדרטה לוחמי הישוב נווה שלום דרך בורמה</p>	<p>הנמצא בסמיכות למנזר, נחשף יישוב צלבני, שאסורה הכניסה אליו בגלל סכנת התמוטטות המבנים. חטיבה 7 שהוקמה ב-1948 בעת הניסיונות לכיבוש לטרון, מונצחים שמות הרוגי הקרבות במרחב. מאוכלס ביהודים וערבים, שהוקם כקהילה אחרי 1967 כהוכחה ליישום שיתוף פעולה דו לאומי. נועדה בעצם מהותה לעקוף את לטרון, שהיוותה מכשול בדרך לירושלים הנצורה במלחמת העצמאות.</p>
<p>תל גזר</p>	<p>תל גזר מיקומו הייחודי תחומתם ה-3 בכתבי אל עמרנה</p>	<p>אחד מהתילים החשובים והנחקרים בשפלת יהודה שנמצא מדרום לעמק איילון ושולט על העמק כולו. במרחב, מקנה לגזר, לאורך ההיסטוריה חשיבות רבה בעיני שליטים רבים, שניסו לשלוט על התל. מלך מצרים, מנציח את מסע כיבושיו בא"י בתקופת הברונזה במאה ה-15 לפנה"ס, עת כובש את גזר. מהמאה ה-14 לפנה"ס, שנכתבו לאחנאתון מלך מצרים כבקשות לסיוע, נמצאו 10 מכתבים מגזר.</p>
<p>תל גזר</p>	<p>בספר יהושע בספר שופטים בספר מלכים בתקופה צלבנית</p>	<p>נכתב "אז עלה הורם מלך גזר לעזור את לכיש" ועוד אזכור מהמקרא 'מלך עגלון אחד ומלך גזר אחד'. מצוטט 'אפרים לא הוריש הכנעני היושב בגזר וישב הכנעני בקרבו בגזר', כלומר גזר לא נכבשה. מוזכר מספר פעמים השם גזר בהקשרים שונים בין מלכי ישראל ומלכי יהודה למלכי מצרים. התרחש ב-1177 במרחב, קרב גדול בין הצלבנים לבין סלאח א-דין, שנחל בו תבוסה מידי הצלבנים.</p>
<p>תל גזר</p>	<p>קלירמון גינו לוחות תחום גזר מקליסטר חפירת מקליסטר</p>	<p>זיהה בוודאות את תל גזר במאה ה-19 עת חשף 11 אבנים שחרותות עליהם בעברית תחום גזר. מפורזים כיום בלובר בפריס, במוזיאון רוקפלר בירושלים, אצל ארכיאולוגים שונים ושניים שנעלמו. שחפר באתר ב-1902 חשף פריט מהמאה ה-10 לפנה"ס, המוגדר לוח חקלאי הכתוב בעברית עתיקה. הרסה את התל, היות וערבב בין הממצאים משכבה לשכבה והיום קשה לתקן את הנזק שנעשה באתר.</p>
<p>תל גזר</p>	<p>ויליאם דיבר משטחי הבטון אתר תל גזר לוח גזר</p>	<p>חפר באתר בשנות ה-60 בצורה מקצועית ומשמעותית ואף הוציא את הספר היחיד על החפירות בגזר. בכניסה לתל גזר, הינם שרדי של מחנות המשלחות שעבדו בחפירות, שכללו סטודנטים מרחבי העולם. הוכרז כגן לאומי של רשות הטבע והגנים ומתוכנן לפתוח אותו לקהל הרחב בצורה מסודרת. שהתגלה באתר ששימש כלוח שנה חקלאי והוא מהממצאים הכתובים הבודדים מתקופת בית ראשון</p>

תל גזר	מראש התל מפעל המים באתר הסברה המחקרית שער כנעני באתר	ניתן לצפות על מעין ירד שסיפק בעבר מים לרמלה באמצעות אמה ואת השער הכנעני שעשוי לבני בוץ. המתוכנן גם לימי מצור, בנוי מנקבה החפורה עד לשכבת מי התהום ומשם מועלים המים בכדים לעיר. הייתה שזה מפעל מים מימי שלמה אך חפירות שנעשו בעיר דוד, נמצא מפעל מים כנעני שדומה לגזר. המתוארך למאה ה-13 לפנה"ס, חלקו בנוי מאבנים מסותתות וחלקו מלבני בוץ ובו שני חדרי משמר.
תל גזר	שער שלמה באתר בספר יחזקאל רחבת השער מצבות האבן	הדומה מאוד לשערים שנחשפו בתל מגידו ובתל חצור, מכיל מעבר, תעלת ניקוז ו-3 תאים מכל צד. מובא ציטוט התואם במדויק את מבנה השער ומחזק בכך את הסברה, שאכן השער מתקופת שלמה. הייתה בעת העתיקה נקודה מרכזית בחיי הציבור, כדוגמת שופטים ושוטרים שריכזו בו את פעילותם. המסתוריות, הממוקמות בתל גזר כשהן ניצבות זו לצד זו, אין איש יודע לשם מה סותתו ומה פרושם.

תכני סיוור מספר 3 לשרון

מסלול: שמורת חוף השרון, אפולוניה, קבר מושארף, קקון ונחל אלכסנדר

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
	<u>תמצית תכני הדרכה</u>		
	הינה יחידה בתוך מישור החוף של ארץ ישראל, המחולקת ל-4 חלקים: מישור חוף צפוני מראש הנקרה עד ראש הכרמל - מישור חוף כרמל מראש הכרמל ועד נחל תנינים. השרון מנחל תנינים ועד נחל ירקון - מישור חוף דרומי מנחל הירקון ועד נחל שקמה. גבול מערב קו המים ורצועת החולות - גבול מזרחי הגבעות מצפון לדרום שלמרגלות הרי השומרון.	יחידת נוף השרון	נסיעה
	החוצים את השרון ממזרח למערב הם: נחל תנינים, נחל חדרה, נחל אלכסנדר, נחל פולג ונחל הירקון. עד לפני מספר שנים היו מזוהמים, אך בעקבות הקמת מפעלי טיהור, בעת הזאת, כולם יותר נקיים. לאופיו של השרון, אינם מתאמים לתקופתנו וזאת משום שדברים משתנים לאורך התקופות. שהשרון היה אזור למרעה צאן ולא לגור בו ואכן הממצאים הארכיאולוגיים מחזקים עובדה זו.	5 נחלי השרון נחלי השרון אזכורים בתנ"ך המקרא מציין	שמורת חוף השרון
	מפורשת את המילה שרון, במילה היוונית יער ואכן בשפה האכדית, המילה שרון פירושה יער. ההיסטוריון בן התקופה ההלניסטית, אף הוא מציין בכתביו, שבשרון קיים יער גדול מאד. שנדפסה ב-1799 מופיעה בשרון רצועה עם ציורי שיחים ומעליה כתובה המילה פורה, כלומר יער. הקרן לחקר ארץ ישראל, שתיעדו האנגלים בתקופת המנדט, מופיע יער ברצועה מסוימת של השרון.	בתרגום השבעים סטרבאון במפת ז'קוטן במפת ה-PEF	שמורת חוף השרון
	נכרתו רוב עצים ובעיקר ע"י הטורקים, שהפריזו בכריתתו, עת סללו מסילת ברזל ונדרשו קורות עץ. היווה את סוג העץ הנפוץ ביותר ביער, נתון שהתקבל על פי מחקר עדכני, שניתח את דגימות האבקים. מתחלק ל-3 רצועות: רכסי הכורכר והאבוסים, גבעות החול האדום - גבעות החמרה והמרזבה. הם סלעי משקע יבשתי, שבו חול קוורץ התגבש במהלך השנים לסלע וזאת בעזרת תמיסות גירניות.	בתקופה עות'מנית האלון המצוי נוף השרון רכסי הכורכר	שמורת חוף השרון
	שקעו חומרים אורגניים ואדמות סחף שהתפתחו לאדמת נוז, המכילות חרסית שהינה אטימה למים. מורכבות מחול קוורץ עשיר באדמות חרסית, המשופעת בתחמוצות ברזל, שמהם מתקבל הגוון אדום. הינו עמק אורך שכולו אדמות סחף, המגיעות מאזור ההר, שהן אדמות טובות ופוריות לחקלאות. לא התגוררו בני אדם, כיון שהבתים העשויים מאבני כורכר, היו מתפוררים לאחר תקופה קצרה.	בערוצי האבוסים גבעות חול אדום ערץ המרזבה על רכסי הכורכר	שמורת חוף השרון
	כל שטחי הרצועה של גבעות החול האדום, היו נטועות ביערות וזאת עד לרכסי הכורכר ולא מעבר להם. הממוקמת בסמיכות לקיבוצים שפיים וגעש, עשירה במגוון סוגי צמחיה, העמידים לתנאי קיץ. הפרפרי, בעל פרחים לבנים ורדרדים, הינו צמח מדברי, אך תנאי הקרקע מאפשרים פריחתו בשמורה. צמח מדברי, המסוגל בעזרת מנגנון ייחודי להיפטר מעודפי מלח ברקמותיו, עד בוא הטל ששוטפם.	בתקופה קדומה שמורת חוף שרון צמח הרום צמח המלוח	שמורת חוף השרון
	פורחת בסוף אוגוסט, זרעיה הם תופעה, כאשר כל זרע עטוף בקליפת שעם המקנה לו קלות במשב רוח. שהגיע לא"י מאמריקה ונמצא בכמויות גדולות, פרחיו הצהובים נפתחים בלילה, עובר יום והם קמלים. שמתמודד על היבשניות בעזרת תכונה שהוא מסוגל לחיות כאשר חלק מהרקמות שלו יבשות לחלוטין. הינו צמח גינות, פליט תרבות, נפלט מהגלים, שהבשרניות שלו היא דרך מיוחדת להתמודד עם היובש.	חבצלת החוף נר הלילה עדעד החוף צמח אהל	שמורת חוף השרון
	בין תחתית המצוק לבין זו שמעליו, מצריכה התאמת הצומח לבתי גידולו, היא תופעה שנקראת חיגור. אין לשום צומח יכולת הישרדות, אך בסלעים יש נוכחות של צמח ימי והוא האצה הנדבקת לסלעים. החי על סלע, מתמודד נגד עקירתו ע"י הגלים, ביכולות בהם הוא נצמד לסלע באמצעות וואקום. ראשיתו בדיונות חול שהתגבשה ע"י תמיסות הקלציט, כאשר תצורתם משקפת את משטר הרוחות.	השוני בצמחייה בשכבת חול ים חילוץ צלחית סלע הכורכר	שמורת חוף השרון
	על המרחב, ניתן לצפות על האזור כולו ובין היתר על הטירה של קיבוץ געש שבנה בזמנו ליטוינסקי. הינה משפחת פרדסנים, מתקופה העליונה ה-4 שאחד מבניה שהיה רומנטיקן גדול, בנה טירה לאהובתו. הדומים לתנאי מדבר, נובעים מאדמות החול באזור, הקרינה החזקה, הרוח, הרסס, החול והמלת. אינם זמינים לשורשי הצמחים, עקב חלחול מהיר של המים ויוצרים תנאים הדומים לתנאי המדבר.	בנקודת תצפית משפ' ליטוינסקי תנאי השרון הגשמים באזור	שמורת חוף השרון
	ממערב ליישוב לרשפון, מציגה במרחבי השדות של הישוב ארסוף, פסלי אמנות בטבע ומהטבע. המתנשא מערבית ליישוב רשפון המכיל צמחייה צפופה, נטוש מבחינת נדל"ן עקב זיהום הקרקע. בחומרים כימיים, נעשה תוך כדי פעילות במפעלי תע"ש, שהוקמו בעבר באזור, ללא פיקוח בריאותי. חייבת להתקבל החלטה של משרד הביטחון, הבריאות ומנהל מקרקעי ישראל, שהחליטו לא להחליט.	הגלריה הירוקה רכס הכורכר זיהום הקרקע לינקוי האזור	נסיעה
	המוגדר כגן לאומי, משתרע בצפון-מערב של העיר הרצליה ואילו המצודה נמצאת בתוככי הגן הלאומי. מהווה את ייחודיות האתר, למרות שיש בו גם ממצאים מתקופה הרומאית, הביזאנטית והעות'מאנית. מתקופות שונות הם הווילה רומאית, מאגרי מים ביזאנטיים ומתקן כבשן סיד מהתקופה העות'מאנית. הארכיאולוג שחפר בתל גזר, בנה תיאוריה שמסבירה מדוע לאתר יש שני שמות: ארשוף ואפולוניה	מתחם אפולוניה התקופה הצלבנות ממצאי האתר קלרמון גנו	אפולוניה
	נובע מאל גרמי השמיים הפיניקי - רשף, שממצאים מתקופתם, המאה ה-6 לפנה"ס, נחשפו באתר. מכונה במקרא בשם צור, היה ידידותי לעם ישראל ובתקופת המלוכה, נקנו ממנו עצים לבניית המקדש. היא רכיכה שממנו הפיקו הפיניקים את צבע תכלת, שהיה מצרך מבוקש לצביעת ציציות הטליתות. נבע מאל גרמי השמיים היווני - אפולו, שניתן לאתר, לאחר שנכבש במאה ה-4 לפנה"ס ע"י היוונים.	השם ארשוף העם הפיניקי חלזון הארגמון השם אפולוניה	אפולוניה

השם סוזוקה נציגי השלטון עד לביזנטיים בתקופה הביזנטית	אפולוניה	שהתוסף בתקופה הביזנטית למכלול שמות האתר, נבע כפי הנראה, להנצחת שם הגואל, הוא ישוע. לאורך כל התקופות, שכבשו את א"י, כבשו גם את אזור אפולוניה, איישו אותו והשתמשו בו למטרותם. הייתה אפולוניה ישוב בגודל של כ-90 דונם, בתקופה הביזנטית גדל היישוב לממדים של כ-270 דונם. התפרוסת היישובית בתוך גבולות ארץ ישראל וגודלם של היישובים עצמם, הגיעו לשיא פריחתם.
אחרי התקופה העיר המוסלמית הזרם הפאטימי הצבא הצלבני	אפולוניה	הביזנטית, המוסלמים כובשו את אפולוניה ונבנו על שרידיה עיר מוסלמית בגודל של כ-90 דונם. השתייכה לשושלת הפאטימים, שמרכז שלטונה היה במצרים והיא ששלטה על ירושלים ואזור החוף. הם שושלת שיעית ממצרים, ע"ש פאטימה בתו של מוחמד הנביא ועלי בעלה, שהיו מייסדי השיעה. כבש את העיר המוסלמית, אך לאחר גירושם מא"י ע"י הממלוכים, נעזב האתר ולא יושב יותר.
הצבא הממלוכי פחד הממלוכים בנייה ממלוכית ההרס הממלוכי	אפולוניה	הם אלו שכובשים את ערי החוף בתום התקופה הצלבנית בארץ ישראל, שהסתיימה ב-1291 שמא הצלבנים ישובו לא"י, גרם לכך שהם יהרסו את ערי החוף ויסתמו את הנמלים לפעילות ימית. אין באף אחד מערי החוף של ארץ ישראל, זאת אקסיומה שניתן לומר אותה בביטחון מלא. שהיה יסודי, גרם לכך שמה שנותר באפולוניה, התבטא בעיר הרוסה, שרק רועי צאן ונוודים גרים בה.
העות'מאניים אבן השיש שלטון הצלבנים בתקופת הממלכה	אפולוניה	המגיעים לאזור בונים כבשנים לשרפת השיש שנמצא באתר, לצורך יצור הסיד הנדרש לצביעת הבתים. המגיע ארצה ביבוא, הוא סלע מטמורפי, גיר מטמורפי, שניתן להפיק ממנו סיד, כמו כל סלע גיר אחר. התפרס על שתי תקופות האחת 1099-1187 והשנייה 1191-1291 ונקראה ממלכת ירושלים הצלבנית. הראשונה, הבירה הינה העיר ירושלים ואילו בתקופת הממלכה השנייה, הבירה הינה העיר עכו.
אי הרצף בשליטה ריצ'ארד לב ארי בתקופת הממלכה הצבא הממלוכי	אפולוניה	הצלבנים בא"י, נבע מתבוסת הצלבנים מול חיילותיו של צלאח א-דין, בקרב בקרני חיטין ב-1187 עמד ב-1191 בראש מסע הצלב ה-3 שבו נכבשו חלקים מא"י, אך לא הצליחו לכבוש את ירושלים. הראשונה, אפולוניה עוברת כחאווה פיאודלית לשליטת ז'אן מארסור ולאחר מכן למשפחת איבלן. המגיע לא"י ב-1260 בפקודו של המצביא בייברס, מתרכז בהדיפת הפלישה המונגולית לא"י.
ניצחון ממלוכים קרב מפורסם סרגל התקופות מיעוט הצלבנים	אפולוניה	על המונגולים, בעין חרוד, מאפשר לבייברס לכבוש את שאר חלקי א"י וביניהם גם את אפולוניה. מהאזור השרון הוא ניצחונם של הצלבנים ב-1191 על האיובים עת ניסו לזנב בצלבנים בדרכם ליפו. המוסלמיות המוקדמות: אומאית, עבאסית ופטימית והמאוחרות: איובית, ממלוכית ועות'מאנית. מול המוסלמים, גרם לכך שהצלבנים חיו בתחושת חרדה תמידית, מול המון ערבי מוסלמי עוין.
מבצרים מסיבים מעגלי ההגנה חומת הביצורים הווילה הרומית	אפולוניה	היוו פתרון לפחדם של הצלבנים מול הרוב המוסלמי, שנבנו במספר מעגלי ההגנה וזאת על חשבון היופי. שהצלבנים יצרו, כללו חפיר, חומה, חומת חלקלקה, מגדלי חומה, שערים מבוצרים ופתח מילוט. באפולוניה הצלבנית, חודשה ושופצה על תוואי החומה הפטימי שנתגלה בעקבות חפירות שנעשו באתר. באתר, מזוהה כמבנה קלאסי של וילה רומאית על כל מרכביה: חצר פתוחה עם אכסדרה, חדרים ועוד.
צריכת מים באתר כבשן הסיד הכניסה למצודה שריפת הגשר	אפולוניה המצודה	בתקופה הרומית ביזנטית, לא הייתה ע"י אמות אלא ע"י מאגרים מקומיים, שממוקמים בצדי הדרך. העות'מאני, מזוהה מעצם העובדה שאינו מטויח ויש בו הרבה סימני שריפה ופתחים לכניסת חמצן. שהייתה מוגנת מסיבב בחפיר עמוק, הייתה דרך גשר עשוי עץ, ששרידיו המפויחים נראים גם כיום. מרמזת שהמצודה נכבשה לא דרך הגשר אלא בתהליך של ניפוץ אבני החומה מבחוץ וחדירה פנימה.
שיטת פיצוח כניעת הצלבנים הסכם הכניעה ראש המסדר	אפולוניה המצודה	החומה נעשתה ע"י ניפוץ מספר אבנים בתחתית החומה, הכנסת גזרי עץ לחלל שנוצר בחומה ושריפתם. קרתה בהיבנם שתבוסתם ע"י בייברס בלתי נמנעת, נכנעו ועל פי הסכם הכניעה ישלחו חיים מהמצודה. של הצלבנים עם ביברס לא כובד, היות שביברס אילץ אותם לשרוף את המצודה ואת חלקם הרג. ההוספיטלרי בא"י, היה מפקד המצודה האחרון, תפקיד שהועבר אליו מהנסיך באליאן.
הגנת המצודה החומה הצלבנית מתצפית המצודה מהחפירה באתר	אפולוניה המצודה	תוכננה שפריצה דרך השער, תהייה כרוכה בחציית מעבר, המהווה למעשה שדה קטל לפורצים. הייתה בנויה משני קירות אבן, כאשר ביניהם היה מילוי עפר, סלעים, סיבי זכוכית ומכל הבא ליד. מערבה, ניתן להבחין בשרידי שובר הגלים הצפוני, מגדל הנמל ושרידי נמל קטן ששימש למילוט. נחשף שערב הקרב, הצלבנים ישבו ואכלו בחדר האוכל בכלי אוכל המפוארים ביותר שהיו ברשותם.
מערכת הכלים מגדל הזונזון המטבח במצודה הרפקטוריום	אפולוניה המצודה	המפוארת, הוצגה בתערוכה בירושלים תחת השם "המשתה האחרון של צלבני אפולוניה" הנקרא בעברית מגדל העוז, מתנשא לגובה של 10 מטרים ובצדדיו בסיסים לשני מגדלים קטנים יותר. מכיל בצדו האחד שרידים של 5 תנורי בישול, בעוד שבצדו השני, ממוקמים 2 בריכות מים ותעלת מים. הוא חדר האוכל, ששימש את הלוחמים במצודה, מורכב מחדר מרובע – מלבני, עם מעבר למטבח.
מצפה ים מסגד סידני עלי מאמיני עלי אוטובוס הדמים	נסיעה	הינו מוסד חינוכי, שבתחומו נמצא הצריח ששימש את המשטרה הבריטית בתקופת המנדט בא"י. הממוקם בסמיכות לאפולוניה, הינו מקום קבורת קדוש מוסלמי בשם עלי אבן גידל, בעל תואר סיד. שנקרא בפיהם סידני עלי, קרי אדונינו עלי, התנחלו ברבות השנים סביב הקבר ויצרו בו תשתית דתית. מונצח כאנדרטה לזכר 35 הרוגי נוסעי אוטובוס אגד, ע"י חולית מחבלים, פיגוע שהוביל למבצע ליטני.
לאורך הירקון בית הבטון המרובה מרבכת מחלף קאסם	נסיעה	ממוקמות תחנות קמח שהמפורסמת מביניהם היא אבו רבח, ע"ש הערבי שהתחנות היו שייכות לו. הראשון שנבנה ב-1913 שימש בית משאבות, בעזרתם שאבו את מי הירקון לפרדסי פתח תקווה. מאדמת סחף כהה, שבתחומה נמצאות גבעות החול האדום, שעליהם היה נטוע היער הקדום. הממוקם ליד לכפר קאסם, התפרסם בשעתו מפעילות מג"ב שבמהלכה נהרגו אזרחים שהפרו עוצר.
כביש מס 6 בעולם העתיק קבר בן יעקב קבר נבי שמעון	נסיעה	ומקבילו כביש 444 הם נתיבי האורך המנצלים לטובה את התווי הגיאומורפולוגי של עמק המרזבה. תושבי העמק והמישור, היו הכנענים ואילו אנשי ההר הי בני ישראל, כיום המצב הפוך לחלוטין. שהינו קדוש מהתקופה הממלוכית, הוקם בשעתו מתוך מגמה להבאת אוכלוסייה לאזור. הינו מבנה עם כיפה לבנה המציין שזה קבר שיח, אך לא ניתן לגשת אליו, משום שתחום בין הכבישים.

<p>נסיעה</p>	<p>יישובי צור וכוכב המבנה הגיאולוגי טענה אחת טענה שנייה</p>	<p>נועדו לעבות ולייחד את המתחם, שבאזור החיץ של הגבול הגיאופוליטי הערבי והישראלי. של המרחב מתבטא בגבעות שרובן קירטון, שיש בהם שכבת נארי, שיש שתי תיאוריות להיווצרותם. טוענת שהשכבה החיצונית הנתונה לחילופי מזג האוויר ותנאי האקלים, מתקשה והופכת להיות קשה. טוענת שכמויות של לס וחלקיקים שנישאים ברוח, שוקעים על סלעי הקירטון ומתגבשים לסלע קשה.</p>
<p>קבר מושראף</p>	<p>קבר שייח מושרף איתן איילון מבנה הבזיליקה בזילאום ביוונית</p>	<p>הוקם בתקופה העות'מאנית בארץ ישראל, אך בתוך המתחם נחשפו שרידים מתקופות קדומים יותר. הארכיאולוג, מזהה בקבר, מבנה קדום של רצפת פסיפס ואפסיס, המזכיר באופיו מבנה של בזיליקה. תאם את מטרת המבנים ההלניסטיים, שהיוו את מקום מושבו של המלך ומכאן נובע שם בזיליקה. פרושו מלך, אך הנצרות אימצה את הבזיליקה במקום לאל פגאני או למלך, למבנה של כנסייה נוצרית.</p>
<p>קבר מושראף</p>	<p>החלטת איילון כיוון התפילה כתובת שומרנית השם מושראף</p>	<p>לאחר התלבטות היא שהמבנה הינו ביהכ"נ שומרני וזאת ע"פ פניית האפסיס לכיוון הר גריזים. של יהודים הינו לכיוון ירושלים, הנוצרים למזרח, המוסלמים למכה, השומרונים פונים להר גריזים. בכתב השומרני שנחשפה במבנה ומקוואות, הסירו כל שמץ של ספק שאכן מדובר בביכ"נ שומרני. נובע מהשורש שרף שפרושו תצפית, יתכן מרמז שמתן השם נובע ממקומו הטופוגרפי הגבוה של האתר.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>ביישוב טייבה במרחב קלנסואה יישובי ישראלים בשלהי התקופה</p>	<p>התגלו שרידי מצודה צלבנית, דבר המעיד על הצורך הקדום בשמירה על הדרכים הראשיות בא"י. יש אדמת מרובה קלאסית, אדמה קשה לעיבוד, אך פורייה מאוד ואף מוגדרת בשם אדמת קלנסואה. הממוקמים במערב וממוקמים על גבעות החול האדום הם: גאולים, תנובות, ינוב, עין ורד וצורן. העות'מאנית עולה מציאות שבה תושבי ההר ירדו למרובה, עיבדו אותה וחזרו עת ערב לביתם בהר.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>קיבוץ יד חנה פיל בוקס אתר קקון שליטת האתר</p>	<p>הקריו על שמה של חנה סנש, התפצל בשנות ה-50 וחלקו המפוצל ייסד את הישוב בת חפר. הינו מבנה מהתקופה המנדטורית, ששימש נקודת שמירה על תווי מסילת הברזל שבנתה בסמוך. שממוקם בתוך המרובה, מתנשא לגובה ה-52 מטרים מעל פני הים, שיחסיית למרובה הוא אתר שולט. התבטאה בתצפית טובה על דרך הים העתיקה ובתקופה הרומית על התייב לעיר ניאופוליס היא שכם.</p>
<p>קקון</p>	<p>אנדרטת במלחמת תש"ח קיבוץ המעפיל כיבוש קקון</p>	<p>אלכסנדרוני שבקקון היא אחת מכמה אנדרטאות שחלקן ביער קולה, אנטטיפטרוס, לטרון ותל השומר. בתקופת ההפוגה, יזמו כוחותינו התקפה על כוחות ערביים במרחב, בעקבות הטרדות מהכפר קקון. הוא זה שסבל קשות מערבי קקון ובייחוד מהכוח עיראקי שהתבצר בבית המרכזי של הכפר הערבי. נעשה ע"י חטיבת אלכסנדרוני, שבאישון לילה פשטה וכבשה את האתר, פעולה שגבתה 16 חללים.</p>
<p>קקון</p>	<p>אחרי הקרבות שרידי המצודה נפוליאון כבש תצפית מהמצודה</p>	<p>הקרבות, החלה זליגה ערבית לקקון, צה"ל החזירם לכפריהם ופוצץ את בתי הכפר, למעט המצודה. הם עות'מאניים, שנבנו על בסיס מצודה צלבנית, שניתן לקבוע על פי הסיתות בשולי האבנים. את קקון ב-1799 בדרכו לעכו, כמו כן בקקון התבצרו הפלחים ב-1834 כנגד השלטון המצרי. מאפשרת לצפות לעבר הרי השומרון, המבנים של יישובים יהודים וערבים, קו העמק והרכסים.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>סחף המרובה אדמת החמרה מי תהום גבוהים קיבוץ גבעת חיים</p>	<p>ממזרח למערב, הופכת לאדמה יותר ויותר אדומה, עד אשר מגיעים לגבעות החמרה האדומות. הינה מאווררת, חולית ומחלחלת יותר ומסתבר שבאיכותה זה המקום האידיאלי לפרדסים. ניזונים משפע משקעים, הנבלמים בשכבות חול וחרסית וכך מקנים חלקת ארץ המוגדרת כעציץ טבעי. שכחלק את המשבר הקיבוצי בשנות ה-50 ותוצאה מכך התפצל לשניים - איחוד ומאוחד.</p>
<p>נחל אלכסנדר</p>	<p>נחל אלכסנדר מגשר הצבים צב הים בעונת החורף</p>	<p>אינו נקי לחלוטין, אומנם אין בו שפכים תעשייתיים רעילים, אך תהליך הטיהור עדיין בעיצומו. ניתן לצפות בצב הרך, החייב סביבה מימית כיוון שחום גופו מושפע ונקבע ע"י טמפרטורת הסביבה. חייב להוציא את ראשו מהמים על מנת לנשום ולכן בקצה אפו יש שנוקל ע"ש חרטום ארוך וקשה. הצב מוריד את רמת המטבוליזם שלו כמעט לאפס ולכן אינו חייב לאכול וכמעט אינו צורך חמצן.</p>
<p>נחל אלכסנדר</p>	<p>חוש הריח הישרדות הצב תפוצת צב הים מבחינה תפוצה</p>	<p>של צב הים מאוד מפותח ומפצה על ראייה ומבחינה רק בין אור וצל, כמו כן הצב יכול לשמוע קולות. בנחל התקיימה חרף הזיהום, משפע פגרי עופות שהוטלו לנחל ממפעל עיבוד מזון הממוקם ליד הנחל. נמצאו בנחל תנינים, בנחל נאמן ועוד ואף נעשה ניסיון לחדש את מושבת צבי הים גם בנחל שורק. גיאוגרפית, הצב הרך הינו מין מאוד דרומי ועל פי הממצאים, ישראל היא הגבול הצפוני של תפוצתו.</p>
<p>נחל אלכסנדר</p>	<p>סברת החוקרים לבע"ח ימיים הצבה מטילה טיטולת הצבה</p>	<p>להגעתו של צב הים ארצה, מהיתכנות שבזמן מסוים, הצב נדד דרך הים והגיע לפתחי נחלי ישראל. אין בעיה לעבור הסתגלות, אדפטציה, בין מים מתוקים למים מלוחים וזאת תוך בפרק זמן מסוים. את ביציה בחול ולכן עליה לצאת מהמים, למצוא פיסת חול, לחפור גומחה ולהטיל בה את הטיטולת. מכילה 30-50 ביצים אך בוקעים בין 5%-10% וזו הסיבה שצריך להגן עליהם, אם רוצים שהם ישרדו.</p>
<p>נחל אלכסנדר</p>	<p>אתרי רבייה דג השפמנון הלוטרה על שמורות הטבע</p>	<p>שהוקמו לאורך הנחל, נבנו כך שהביצים מוגנות באמצעות רשתות, שכן הביצים נאכלות ע"י בע"ח. האוכל כל ומגיע לממדי ענק, פיתח לעצמו פיצוי על אובדן הראייה באמצעות המישוש בעזרת שפמו. שמקורה ממרכז אמריקה, הובאה ארצה לצרכי מסחר בפרוותה, אך שלא צלח המסחר שוחררה לטבע. בשרון נמנות שמורת בני ציון, שער פולג, שמורת חוף השרון, שמורת ביתן אהרון, שמורת הצב הרך.</p>
<p>נחל אלכסנדר</p>	<p>חורבת סמארה בעידן העות'מאני מצבור אבטיחים יהושע חנקין</p>	<p>הינו מבנה שהוקם ע"י משפחת סמארה במאה ה-19 הממוקמת על שרידי חווה מהתקופה הרומית. שימש המבנה כתחנת משטרה ותחנת מכס לגביית מס על יצוא אבטיחים שהפליג מהנמל במכמורת. הגיעו מהשרון ע"ג גמלים ובעיקר על גבי דוברות לאורך הנחל, שהיה שופע ועיקר היצוא היה למצריים. החל בשנות ה-30 לרכוש אדמות, שהיו גרעיני התיישבות של כפר ויתקין, בית חרות וביתן אהרון.</p>
<p>נחל אלכסנדר</p>	<p>נחל אלכסנדר ביצות השרון ערוצי האבוסים המכשלה גורמת</p>	<p>ניזון מ-3 הסברים לשמו: אלכסנדר ינאי, אלכסנדר מוקדון ואלכסנדר אבו-זבורה, בעל האבטיחים. הם תולדה של אוסף המרכיבים הנובעים מהגאולוגיה והגאומורפולוגיה של קרקעות השרון. התחומים ע"י רכסי כורכר, מהווים מכשלה עבור נחלים היורדים ממרודות השומרון לעמקי השרון. להאטת בזרימה ולכן נוצרים פיתולים, הירקון למשל אורכו בקו אווירי 14 ק"מ ובפיתוליו 24 ק"מ.</p>

<p>נחל אלכסנדר</p>	<p>נחלי השרון עץ האקליפטוס תהליכי ניקוז חלק מהביצות</p>	<p>האיטיים והנפתולים מגיבים בהצפה בירידת גשמים, בגלל אי יכולת לחלול באדמות החרסית. שהובא ע"י החלוצים על מנת להתמודד עם יבוש הביצות, מתוך אמונה שישתה את מי הביצה, נכשל. מתוחכמים והדברה ביולוגית, הם אלו שפתרו את בעיית היבוש של המרחב והן את המלריה. כיום הן עונתיות ומתייבשות בקיץ, אלה ביצות אקולוגיות ואינן מזיקות והן מועילות לסביבת האדם.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>מושב בית ינאי חבצלת השרון כביש החוף שרידי מצפה ים</p>	<p>מכיל במרחב שמדרום לו, את אתר האימונים של פיקוד העורף בחילוץ נפגעים מהריסות ומפולות. הינו מושב שדרכו עוברת דרך למועצה האזורית עמק חפר, שמתחברת לשטח המוניציפאלי של נתניה. שחוצה את נתניה, עובר על רכס הכורכר המערבי, שבמקביל לו משתקפים חופי ומצוקי הים התיכון. שחשופים בחלקה הצפוני של נתניה, היוו עד שנת 43 גרעין שהועבר לדרום והסב את שמו ליד מרדכי.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>העיר נתניה חזונה של נתניה מלון העונות עיר היהלומים</p>	<p>נוסדה ב-1926 ע"י אגודה פרטית של בעלי הון פרטיים בני בנימין, שכללה את עודד בן-עמי ודיזינגוף. השתלב ברעיון שתעסוק בפרדסנות ויבנה לה נמל באזור נחל אלכסנדר, שממנו ייצאו את פרי ההדרים. הינו מהמלונות הראשונים והמפורסמים של נתניה ונתן לה תדמית תיירותית ראשונה במעלה. כך נקראה נתניה בעבר וזאת בגלל מלטשות ותעשיות היהלומים המפותחות שהיו בה בשעתה.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>בדרום נתניה טיילת נתניה שמורת אירוסים על רכסי כורכר</p>	<p>מוקמו בעבר הרחוק, מתקנים צבאיים בהם נכללו מחנה דורה, בה"ד 3 ובית גולדמינץ. הממוקמת על מצוק כורכר, הינה מפותחת ומטופחת ומשמשת בין היתר בסיס זינוק למנצחי רחיפה. הממוקמת בדרומה של נתניה וממולה שלולית החורף של דורה, מהווים יחדעו ריאה ירוקה במרחב. צומחים בין היתר: קורנית מקורקפת, נר הלילה החופי, חבצלת החוף, והרבה מאוד אירוס ארגמני.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>המושב אודים אגם יקום בריכת דגים פארק אגם יקום</p>	<p>ממקום ביציאה הדרומית של נתניה ולאחריו מכון וינגייט, שמורת שער פולג וקיבוץ יקום ושפיים. נוצר מהתפרצות מי תהום הקרובים לפני הקרקע וזאת במהלך חפירה במחצבת הכורכר שבאתר. היווה מהלך ראשוני בניצול האגם, אך עם הזמן הבינו אנשי קיבוץ יקום שמתירות ניתן להרוויח יותר. מהווה אטרקציה תיירותית מעולה והוא צמוד לשמורת שער פולג, הממוקמת מול מכון וינגייט.</p>

תכני סיור מספר 4 מישור החוף דרומי

מסלול : אשדוד, אשקלון, קריית גת, חבל לכיש ותל לכיש

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
נסיעה	הצגת הנהג, הצגת המסלול, הפסקות, הוראות בטיחות וכו' שהינו מהארוכים ביותר בישראל, תחילתו בגבול רצועת עזה וסיומו בגבול הלבנוני בצפון. שנבנה במקביל לכביש מת"א דרומה, מהווה תגבורת לקו הישן שעיקרו הובלת מוצרים לנמל אשדוד. הכבדה של אשדוד ממוקמים מתקני השפד"ן, שהם מתקני טיהור של השפכים מגוש דן.	דברי פתיחה נסיעה על כביש 4 קו הרכבת באזור התעשייה	
נסיעה	נקרא גם מישור חוף יהודה, או מרחב פלשת, למעשה כל האזור הוא יהודה, שמחולק ל- 5 יחידות נוף: כוללים את: מישור חוף יהודה, שפלת יהודה, הרי יהודה, מדבר יהודה ונגב יהודה. או מישור חוף יהודה הם: מנחל ירקון בצפון עד נחל שקמה בדרום ומהים במערב עד כביש 6 במזרח. ישנן שתי כניסות, צפונית ודרומית. בצפון העיר הנמל ואזורי התעשייה ובדרום כל רובעי המגורים.	מישור חוף דרום יחידות יהודה גבולות פלשת לעיר אשדוד	
אשדוד גבעת יונה	היא גבעה בגובה 53 מטר מעל פני הים ומהווה את הנקודה הגבוהה ביותר בכול מרחב אשדוד. התקדשה הגבעה והוכרה ע"י הנוצרים כקבר יונה הנביא ואילו בפי המוסלמים נקרא האתר נבי יוסוף. נבנה באתר תחנת רדאר לתפיסת אוניות מעפילים, לימים חיל הים הקים באתר בסיס לאיסוף מודיעין. שבאתר, המציין את שם האתר, הינו חלק ששרד ממבנה עתיק שנהרס ללא התחשבות בחשיבותו.	גבעת יונה בתקופה ביזנטית בתקופת המנדט שרידי לוח רצפה	
אשדוד גבעת יונה	תחילתו ב-1954 בבקשת ב.ג. מבן עמי: 'עשה בשביל הדרום מה שעשית בשביל הצפון' הכוונה לנתניה. לקח גייפ ונסע לאורך החוף ורכסיו, עלה לגבעה יונה, הסתכל סביב והחליט שזה המקום להקים עיר. המרובים, הצליח עבי"ע להקים את חברת קבע, שהתרכזה בגיוס הון לבניית העיר החדשה - אשדוד. תוכננה ע"י הארכיטקט פרלשטיין לאכלוס כ-350,000 תושבים ואכן זו העיר המתוכננת ביותר בארץ.	סיפור אשדוד עובד בן עמי בעזרת קשריו העיר אשדוד	
אשדוד גבעת יונה	היה הרעיון לחלוקת העיר לרשת מצולבת של רחובות ראשיים לתנועה וביניהם רובעי מגורים שקטים. הממוקם למרגלות הגבעה, הינו הראשון שהוקם ב-1955 עת קלט את 22 ראשוני משפחות עולי מרוקו. הוקם במהלך השנים 1959-1965 על מנת להגביר יכולת שינוע של פרי ההדר והפוספטים מהדרום. של נמל אשדוד הינו באורך של 4,100 מטרים ומהווה את אחד מנמלי המים הגדולים בעולם בים פתוח.	בלב התכנון רובע א נמל אשדוד שובר הגלים	
אשדוד גבעת יונה	שהיה מנהל הבינוי של הנמל, החליק וטבע בים בעת סיורו באתר ולהנצחת שמו נקרא הנמל בשמו. מתבטא באי פעילותו בשבתות וחגים, נתון המהווה כ-15% מהימים בשנה וזאת בזכות ועד חזק. שמוקמו בעבר ליד שובר הגלים שמחוץ לנמל, היוו סוג של חקלאות ימית שפיתח המכון לחקר ימים. משתרע בסיס צבאי גדול של חיל הים, שהינו אחד מהגדולים ביותר בכל מרחב הים התיכון.	רפאל איתן חסרנו של הנמל כלובי דגים בשטח הנמל	
אשדוד גבעת יונה	שבאשדוד, ממוקמים בין היתר חברת חשמל, אגן כימיקלים, אקרשטיין, אשטרום, בתי הזיקוק ועוד. הזורם למרגלות גבע יונה, השקיעו 30 מיליון דולר, תרומת ממשלת גרמניה לטיהור 3 ק"מ מהנחל. משתרעת טיילת עם ספסלים ומדשאות, המאפשרת ללכת לאורכו וזה עד לחיבור של טיילת חוף הים. יש כוונה להשיט בנחל סירות ואף לשחות בו, אך לעת הזאת הדבר לא אפשרי בגלל חוסר בתקציבים.	באזור התעשייה בנחל לכיש לאורך נחל לכיש בתוכניות לעתיד	
אשדוד גבעת יונה	ממזרח לנמל, זוהתה ע"י הארכיאולוג דו"ת כיישוב הראשוני באשדוד מהתקופה החיקסוסית המצרית. על אשדוד החלה ב-1,200 לפנה"ס ונמשכה עד 604 לפנה"ס, עת נכבשה ע"י נבוכדנצר ומאז נמוגה. בתקופה הפרסית, ממשיכה לגדול בתקופה ההלניסטית והרומאית ובתקופה הביזנטית היא עיר ענקית. בתקופה המוסלמית, כי מרכזם היה בדמשק ובבגדד ומהתקופה הפטימית נותר רק כפר קטן ומצודה.	גבעת תל מור שליטה פלישתית אשדוד מתחדשת אשדוד הצמצמה	
אשדוד גבעת יונה	אין שום שרידים בעיר, בתקופה הממלוכית נבנתה אשדוד שנשארה עד לתקופה העות'מנית ועד 1948 מצוינות אשדוד הימית והיבשתית בשמות איזוטוס פראליוס ואיזוטוס מסוגאיוס, כשהן ערים גדולות. ששרידיהם נמצאו באשדוד בכמויות גדולות, מהווים הבנה שהתושבים התעשרו מהפקת צבע הארגמן. מבנה בסגנון מרוקאי שנבנה ע"י מתכנן מרוקאי, פרויקט שהיה אמור להיות תיירותי ורווחי אך נכשל.	מימי הצלבנים במפת מידבא קונכיות ארגמן אל ממוניה	
אשדוד	הנווד בין מספר הערים, מגיע גם לאשדוד פעם בשבוע ומשווק בין השאר: פרות, ירקות, בגדים ועוד. מזהים במהלך נסיעה, את חוף הקשתות, המרינה, ככר המפרשיות, מרכז צילקר ורובע הקריה. הבנוי בצורה מלבנית ומרכזו של אובלי, מכיל בשורות הראשונות ווילות ומאחור בניינים רבי קומות. הינה שכונת וילות, שכולן צבועות בלבן, גגות שטוחים בלי רעפים, הנקראת גם "קזבלנקה הקטנה".	שוק רמלה לאורך חוף הים רובע י"א רובע ט"ו	
אשדוד ים	ענק המשתרע מחולות ניצנים בצפון ועד דרום העיר ותוחם עיר ביזנטית אדירה עם שפע ממצאים יפים. שכדוגמתה נבנו לאורך החוף ע"י הפטמים, נועדה לשמור מפני הביזנטיים שהיו בעת ההיא מעצמת ים. אמורים היו להשקיף למערב ולהודיע באיתותי עשן למושל העיר רמלה, כשנראה באופק אויב מתקרב. נבנו בסגנון דומה, מלבן שבפינותיו מגדלים עגולים עם שני שערים, חפיר עמוק ולבני כורכר מקומיות.	גן ארכיאולוגי מצודת ים-ריבת חילי המצודה מצודות הים	
אשדוד ים	של המבנים, מסביר את ריבוי כבשני הסיד לאורך מישור החוף, לשריפת סלעי גיר ואבני שיש רומאיות. לשם התעשרות, נעשתה ע"י חטיפות בני אדם והקמת קשר באמצעות המצודות, לקבלת דמי הפדיון. במצודה, נעשתה באמצעות באר הנמצאת באמצע המצודה, החפורה מעט לעומק למרות קרבתה לים. הינו מלשון מציצה, כלומר הצמח מוצץ את מי התהום הגבוהים כדי להתקיים והראייה, העצים באתר.	טיוח בסיד חטיפות אדם הספקת המים הערך מואסי	

<p>נסיעה</p>	<p>גשר עד הלום סלולה דרך הים בתל אשדוד תל אשדוד</p>	<p>הממוקם בדרום מזרח העיר, מהווה את הנקודה בה בלמו כוחותינו את התקדמות המצרים בתש"ח. הנמשכת במקביל לכביש 4 עברה בעידן הקדום בסמוך לאשדוד היבשתית, המזוהה כתל אשדוד. נחשפו במהלך החפירות: שער הפלישתים, פסל מיניאטורי-אשדודה, כן המנגנים-מתקן לפולחן ועוד. מכוסה כיום בחול ואי אפשר לראותו, הצבת גדרות מסביבו, גם לא מאפשרות להתקרב לקרבתו.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>שרידי בנינים אגם רוברטס כפר חממה</p>	<p>הם שרידי הכפר הערבי הגדול איסדוד, שהיה במקומו עד אוקטובר 1948 ואכלס מעל 10,000 תושבים. הוא משטח ליד התל, שבחורף כאשר הוא מתמלא במים, נוצר אגם עונתי המשופע בבעלי חיים ימיים. שהוקם עבור מפוני חבל עזה וצפון שומרון והיה אמור היה להיות יישוב זמני, עדיין עומד במקומו. היווה בזמנו כפר ערבי קטן וכיום ממוקם בו ביי"ס שדה שקמים של החברה להגנת הטבע.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>העיר אשקלון במהלך חפירות בשוכנת ברנע קבר שייך חוסיין</p>	<p>הבנויה במישור החוף הדרומי, מכילה היסטוריה של אלפי שנים ואף נזכרת לראשונה בספר יהושע. ברחבי העיר, נחשפו מתקני חקלאות מהתקופה ההלניסטית והביזנטית המצבעים על פעילות ענפה. נחשפה באקראי עיר הלניסטית המתוכננת להפליא, הבנויה מלבני בוץ שלא הייתה ידועה עד היום. הקדוש לזרם השיעי, היות וחוסיין הוא בנו של עלי, נכדו של מוחמד, שנהרג בקרב כרבלא שבעירק.</p>
<p>אשקלון גן ארכיאולוגי</p>	<p>בשכונת אפרידיר מבנה סרקופג הסרקופגים עשירי המרחב</p>	<p>בגן הארכיאולוגי, מוצגים 2 סרקופגים מיוחדים שנתגלו בחולות אשקלון בעת בניית בתי שכונת ברנע. הינו ארון קבורה שפירושו ביוונית 'אוכל בשר' וזאת מהטעם שבפתיחתו כעבור זמן רואים רק עצמות. מתוארכים למאה ה-3 לספירה ומעוטרים בסגנון קלאסי שהיה נפוץ בעולם ההלניסטי והרומי. הם אלו שהזמינו סרקופגים מבתי היוצר באסיה הקטנה ומיוון ולאחר עיצוב הדפנות נשלחו באוניות.</p>
<p>אשקלון גן ארכיאולוגי</p>	<p>הסרקופג ראשון הסרקופג השני במרחב אשקלון סך הממצאים</p>	<p>מתאר על דפנותיו, סיפור מיתולוגי ידוע על חטיפת פרספונה ע"י האדס הוא אל השאול במיתולוגיה. מתאר על דפנותיו, העשויים להפליא, סיפור מיתולוגי המושתת על קרב בין היוונים לברברים. נחשפו פריטים רבים מהתקופה היוונית, הרומית והביזנטית, העשויים מאבני שיש וגיר. שנחשפו ברחבי העיר, מהתקופות הקדומות, הינו מועט בגלל שימוש משני של האבנים בבנייה מאוחרת.</p>
<p>אשקלון גן לאומי</p>	<p>העיר הקדומה החומה הפטימית קיר החלקלקה מבנה החפיר בנוי</p>	<p>שנוסדה בתקופה הכנענית התיכונה, מוגנה מעל קיר חלקלקה, בחומה שנבנתה לגובה של כ-8 מטרים. משנת 1,000 לספירה, ממוקמת בסמיכות לחומה הכנענית, פער של כ-3,000 שנים בין שתי החומות. נועד להרחיק את האויב מבסיס החומה וזאת על מנת להקשות עליו את קרקוע החומה ופריצתה. מתעלה עמוקה בעומק של כ-12 מטר ורוחב כ-12 מטר, המהווה גיא הריגה באם האויב חפץ לחצותו.</p>
<p>אשקלון גן לאומי</p>	<p>לאורך החומה היסטורית העיר בתקופה הרומית צלאח א-דין כבש</p>	<p>כבת 1 ק"מ, היו 4 שערים: שער הים למערב, שער ירושלים למזרח, שער עזה לדרום ושער יפו לצפון. מתחילה מהתקופה הכנענית, כעיר גדולה עד שנכבשה ע"י הפלישתים ומתכווצת לעיר קטנה יותר. העיר חזרה לגודלה המקורי ונשארה כך גם בתקופות הביזנטית המוסלמית והצלבנית. את אשקלון מהצלבנים ובייברס כבשה מהמוסלמים והרס אותה עד היסוד ומאז נשארה הרוסה.</p>
<p>אשקלון גן לאומי</p>	<p>השער הכנעני שרידי ישוב בתיארוך הקשת לבני הבוץ</p>	<p>שבאשקלון, נחשב לשער המקושת הקדום ביותר בעולם הוא בן 3,850 שנים (מ-1,850 לפנה"ס) נמצאו מהתקופות הניאוליתית והכלקוליתית, כלומר היה כאן יישוב שנוסד לפני כ-6,000 שנה חשבו שהיוונים או הרומאים הם שהמציאו את הקשת, כמו קשת מרשה, עד שחשפו את שער האתר. ממנה בנויה שכבת החומה העליונה, מיוצרות מתמהיל המורכב מקרקע חולית, שייירי צמחים ומים.</p>
<p>אשקלון גן לאומי</p>	<p>חלקה התחתון ערי ביצור כיבוש אשקלון העיר אשקלון</p>	<p>של החומה הכנענית בנוי מאבן קשה, החסינה לפגעי מזג האוויר, כדוגמת מי גשמים וזרימתם. נבנו כצורך של האיכרים-החקלאים, לשמור על מחסני התוצרת החקלאית מפני הנוודים ורועי צאן. מידי הכנענים, המופיע בתבליטי מרנפתח, מרמוז שהמצרים הם שיישבו בנחלתם את הפלישתים. נשארה פלישתית עד סוף בית ראשון ואז כבשה סנחריב מלך אשור ונבוכדנצר מלך בבל הוא שהעלים,</p>
<p>אשקלון גן לאומי</p>	<p>העם הפניקי מקדש הים בתצפית לצפון בתצפית לדרום</p>	<p>כתמורה לסיועים לפרסים במלחמתם נגד היוונים ב-538 לפנה"ס, קיבלו את העיר השוממה לרשותם. הוא שריד של מקדש פיניקי, הנמצא ליד השער הקדום, שבו נמצא פסלון בצורת עגל שהוא האל הגשם. משתקפת ממצוק הכורכר, אשקלון החדשה, חוף ברנע, שכונת אפרידיר וחופה והמרניה של אשקלון. משתקפים כ-600 דונם של העיר העתיקה, וסוללה שבנו הכנענים המקיפה את העיר בצורת חצי עיגול.</p>
<p>אשקלון גן לאומי</p>	<p>הנמל העתיק בארות אנטיליה מבנה הבזיליקה כנסייה ביזנטית</p>	<p>שהיה פעיל בכל התקופות, שימש מעגנה לסירות שהעבירו סחורה לספינות שעגנו במרחק רב מהנמל. הם מתקנים להעלאת מים, שהובאו ארצה עם כיבוש הארץ ע"י מוחמד עלי באמצע המאה ה-19 הרומית הבנויה משתי שורות עמודים עשויים גרניט שהובאו מתורכיה, נחשפה ע"י גרסטד בשנות ה-20 הנקראת כנסיית סנטה מריה, נשרפה ע"י מוסלמים ב-938 ושוקמה ע"י הצלבנים במאה ה-12.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>חבל לכיש הוקם יישובי אשכולות חבל לכיש אשכול לכיש</p>	<p>עת פנה ב.ג. ב-1954 לללובה אליאב והטיל עליו להקים את חבל לכיש, כי המרחב היה פרוץ למחבלים. הוקמו באותן שנים על פי רעיון גרמני, המתבסס על עיר ראשית וסביבה אשכולות של יישובים. תוכנן כך שהעיר הראשית תהיה קריית גת וסביבה יבנו מספר אשכולות ואחד מהם תהיה לכיש. הוקם עם שדה משה, בית גוברין, שקף ואמציה, דגם שנכשל ולכן לא המשיכו לבנות כדוגמתו.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>קריית גת גשגוש העיר מפעל פולגת מפעל איטל</p>	<p>שנוסדה ב-1954 נקראת על שם התל שלידה, עת חשבו בטעות שהינו תל גת המקראית. התאפשר בזכות השקעות גדולות במפעלים שהעיקרים בהם הם פולגת הוותיקה ואינטל המודרנית. לטקסטיל נולד ביוזמתו של ספיר ובכספו של פולק ושימש הרבה שנים מקור תעסוקה עיקרי בעיר. ליצור ותכנון רכיבים אלקטרוניים שהוקם בעיר, הביא לאזור מאות מהנדסים ומתכננים.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>אנדרטת פז כיבוש הכפר תל עירני בתל עירני</p>	<p>הבנויה משני נרות, הוקמה להנצחת 87 חילי הפלוגה הדתית, שנפלו בכפר עירק אל מנשיה בתש"ח. עירק אל מנשיה, היה חלק מתכנון, שנכשל לבסוף, לחיסול הכוח המצרי הלכוד בכיס פלוגיה בתש"ח שבחפירות שנערכו בתחומו, ע"י פרופ' יבין, התגלה שהאתר בן 5,000 שנה, מתקופת הברונזה הקדומה. נחשף ממצא ארכיאולוגי מהתקופה המצרית, בדמות פסל עם כתובת של נערמר מלך מצרים.</p>

תל לביש	תל לביש היסטורית לביש העיר לביש ויליאם פיטרי	נקרא שנים בשם תל א-דוויר, כלומר התל העגול והוא מתנשא לגובה 153 מטר ומשתרע על 144 דונם. תחילתה כישוב בתקופה הניאוליתית וכעיר החל מתקופת הברונזה התיכונה - המאה ה-18 לפנה"ס. מוזכרת בפפירוס הרמיטאז', במכתבי אל עמרנה, במקרא ובכתובות הכיבוש של סנחריב ונבוכדנצר. מגדולי הארכיאולוגים, זיהה בטעות את לביש מערבית לקריית גת או בתל חסי דרומית לקריית גת.
תל לביש	תבליט נינווה סוללת המצור סנחריב מכתבי לביש	שבו מתואר בציור, צבא סנחריב הכובש את לביש, תואם במדויק את הממצאים שנמצאו באתר לביש. שהוקמה להידוק המצור ומוגדרת כסוללה הקדומה ביותר בעולם, מהווה את הממצא המרגש ביותר. מלך אשור, הורס את לביש בשנת 701 לפנה"ס, אך היא נבנית מחדש ומתפקדת עד סוף ימי בית ראשון. המסתכמים ב-20 אוסטרקונים, נתגלו באחד התאים שבשער העיר, נכתבו בתקופת כיבוש נבוכדנצר.
תל לביש	השם לביש בחרס מספר 4 יגאל ידן זיהו לביש	הכתוב על חרס, הוא אחד הממצאים המדהימים שנתגלו באתר לביש, ע"י הארכיאולוג סטארקי. הנמנה על ממכתבי לביש נכתב: "אל משואות לביש, אנחנו שומרים ככל האותות אשר נתן אדוני" פירש כתובת חרס 4: משואות לביש בוערות, אך את משואות עזקה כבר לא רואים, כי עזקה נפלה. ע"י אולברייט, התאפשר ע"פ התיאור המדויק של מיקום לביש באונומסטיקון - ספר של אזביוס.
תל לביש	סטארקי שער העיר באתר ארמון יהודאי מושלי העיר	שחפר בשנות ה-30 גילה בית שער של מצור סנחריב ועליו השער של סוף בית ראשון שכבש נבוכדנצר. ממווה את האטרקציה העיקרית של תל לביש, אך הכניסה אליו כיום חסומה בגלל סכנת התמוטטות. שנחשף בשנות ה-60 ע"י יוחנן אהרוני, הוא אדיר בממדיו וממוקם במרכז מספר מקדשים שמסביבו. הם אלו שאכלסו את הארמון, הנמצא ברום התל ותפקד בתקופתם של מלכי יהודה, רחבעם וחזקיהו.
תל לביש	באר מים עתיקה בתצפית לצפון בתצפית למזרח צמח הצבר	הממוקמת במורדות הצפוניים של התל, מגיעה עד למי תהום, כך שאנשי העיר יכלו לשאוב ממנה מים. מתצפתים על בית גוברין, תל גודד שמצפונו נצפה יער משואה וצפונה לו תל עזקה והעיר בית שמש. מתצפתים על הרי חברון והעיר חברון, העיירה חלחול. מצפון מזרח להם צופים על גוש עציון. הגדל במרחב, שימש בעבר הרחוק בית גידול לכנימה, שהופק ממנה צבע טבעי לתעשיית הביגוד.

תכני סיור מספר 5 לחוף כרמל ואמות המים

מסלול: שוני, פארק אלונה, שמורת נחל תנינים, בית חנניה וג'סר א-זרקא

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
	הצגת הנהג, הצגת המסלול, הפסקות, הוראות בטיחות וכו'. כביש החוף, המהווה דרך בינעירוני בין ת"א לחיפה במישור החוף. הינם פארק טבע הנמצא מדרום לזיכרון יעקב, שהוקם סביב חלקת הקבר של הברון רוטשילד. מהווים חלק מרכס הכרמל, הבנוי בעיקר מסלעי גיר ודולומיט, המהווים חשיבות רבה לבעיית המים.	דברי פתיחה נסיעה בכביש 2 גני רמת הנדיב רמת הנדיב	נסיעה
	הנקראת גם בית חורי, הינו מבנה מקומר ששימש כחווה בתקופה העות'מאנית לאדם בשם סלים חורי. מבוצר מהמאה ה-1 לפנה"ס, המתוארך לימיו של המלך הורדוס, ללא תיעוד ולכן לא ידוע עליו מאמה. במרחב דרום הכרמל ואזור רמות מנשה, כמעט ואין זמינים בכל השנה, הם בעיקר מעיינות עונתיים. הינו המעיין היחיד שמיימו זמינים לאורך כל השנה, הנקרא בערבית אום אל-עלק ונמצא בגן הנדיב.	חורבת עלק שרידי ארמון מעיינות הכרמל מעייין עין צור	רמת הנדיב
	במהלך כל השנה, הייתה אחת מהבעיות הגדולות שהועלו, עת הוחלט על הקמת קיסריה ע"י הורדוס. נבנו בקיסריה מיום הקמתה ע"י הורדוס במאה ה-1 לפנה"ס ועד שיאה בתקופה הביזאנטית. מ-4 המערכות, ניזונה ממקור אחר, נבנתה בתקופה אחרת ואמורה הייתה להתגבר על קשיים שונים. והקדומה, נבנתה בין המאה ה-1 לפנה"ס למאה ה-1 לספירה, לפנייה האספקה הייתה מבורות מים.	זמינות מים 4 מערכות מים כל מערכת האמה הראשונה	רמת הנדיב
	נבנתה ע"פ ההנחיות מקצועיות ומדויקות, שנכתבו ע"י אדריכל רומאי בשם ויטרוביוס . שחי במאה ה-1 לפנה"ס, ניסח את התקנים לבנייה, החל מבניית מקדשים ועד הקמת ערים מתוכננות. של ויטרוביוס מכיל פרק שלם על סוגי בדיקות לקביעת איכות וטיב מי מעיינות והפעילויות לשמירתם. נבדק, ומיימו נמצאו ראויים לשתייה ע"פ המבחנים שנעשו, הבעיה הייתה שכמות הנביעה הייתה דלה.	האמה הראשונה ויטרוביוס ספר התקנים מעייין עין צור	רמת הנדיב
	מעייין עין צור, התבצעה ע"י חציבת נקבה לתוך ההר ובכך להגדיל את כמות המים הנובעת מהמעייין. של המעיין, הובלו המים בתעלה, המקורה בקמרונים, שיגנו על המים מפני הזדהמות והתחמצנות. הינו ראשיתה של האמה, בהובלת מים למעיינות שוני ומשם ממשיכה האמה כיחידה לעיר קיסריה. ברמת הנדיב, הניבו בניית בית מרחץ הרודיאני מהמאה ה-1 לפנה"ס, ששרידיו נחשפו במורד ההר.	הגדלת הנביעה מנקודת הנביעה מעייין עין צור שפע המים	רמת הנדיב
	לפעילות המעיין, נמצאו בכתובת מהמאה ה-4 שנחשפה באתר ובספרו של מי שמכונה הנוסע מבורדו. שיצרו סביבה ביצתית עד תחילת המאה ה-20, העלו סברה שהם המקור לתפוקת המים לקיסריה. וכתוצאה מהבנת השטח מבחינה טופוגרפית, מסיקים שכנראה רק עין צור היה מקור המים של שוני. שנמצאת בבנימינה התגלה בית קברות מהתקופה הכנענית ובו קבר מפואר מהתקופה הרומית.	מקורות כתובים מעיינות שוני מחקר עכשווי במחצבה	רמת הנדיב
	הוא הגוף המתפעל את החלק הארכיאולוגי והמוזיאון בשוני, אך מבנה התיאטרון מופעל ע"י גוף פרטי. הממוקם בשוני מתוארך למאה ה-1 והינו משולב עם בריכת שחייה גדולה שנחשפה בצמוד לתיאטרון. הממוקמת באתר, הייתה מקום מפגש שבו נעשו כל מיני פולחני מים שלא ניתן היה לקיים בתוך עיר. אל הרפואה שנחשף באתר במהלך החפירות, מרמז שהמקום שילב בתוכו את הרפואה עם פולחני מים.	קק"ל התיאטרון הרומי בריכת מיומאס פסל אסקלפיוס	שוני
	הקרן הבריטית לחקירת א"י מציינת במפותיה תיאטרון רומי ולידו ממוקם מבנה שהקים בעל המקום. שהיה בבעלות סלים חורי הוא שריד של בית החווה מבוצר ששימש כנראה לאחסון תבואה ומצרכים. רכשה בתחילת המאה ה-20 את הקרקע עבור קבוצות התיישבות שונות כשהאחרונה היא בית"רית. המשויכת לאצ"ל בשיתוף פעולה עם קק"ל, יזמו את הקמת אתר הנצחה לאנשי האצ"ל ולאנשי הלח"י.	במאה ה-19 מבנה עות'מאני חברת יק"א עמותת שוני	שוני
	מוצג חזיון אור-קולי, המספר את תולדות האצ"ל, מאז הקמתו ואת פעילותו לאורך השנים. מכילה אנדרטה לזכר לוחמי האצ"ל וקבוצות מצבות, האחת לחללי הפריצה לכלא עכו ושל דוד רזיאל. כפתרון להנצחת המצבות הישנות ללוחמי המחתרות, שלא הוכרו בעבר ע"י המדינה כחללי צה"ל. המוצבת באתר, בנויה ממגן דוד שחלקו התחתון תקוע באדמה ואילו חלקו העליון הינו קטום.	במוזיאון האצ"ל רחבת האנדרטה האתר הוקם אנדרטת האצ"ל	שוני
	שהיה מפקד האצ"ל, נהרג ב-1941 בשעה עת נשלח לפעולה מודיעינית בבתי הזיקוק בחבניה שבעיראק. הובא דוד רזיאל לקפריסין אך ב-1961 הוטס ארוננו לישראל ובה נטמן בהר הרצל שבירושלים. מציג את תרומת הפסל אחיעם שושני, שעיקר עבודתו הינה מינימליסטית ללא ירידה לפרטים. מכיל אוסף ארכיאולוגי שנחשף במהלך עונות החפירה באתר וגאותו בפסל דמותו של פוסידון.	דוד רזיאל לקבורה ראשונה מוזיאון אחיעם המוזיאון בשוני	שוני
	בבנימינה היא קהילת בית-אל, שבמהלך השנים נוספו בה אנשי הקהילה מזיכרון יעקב. בין הוואדי לזיכרון יעקב, היה ממוקם בעבר מפעל ח"ן ליצור חומרי נפץ עבור מערכת הביטחון. הינה המועצה האזורית הקטנה בארץ, הכוללת 3 מושבים בלבד: עמיקם, אביאל וגבעת ניל. במקביל לדרך, היא חלק ממפעל נחלי מנשה לתפיסת מי נחל תנינים, טיהורם והחדרתם לתהום.	שכונת הגרמנים במרחב השטח מועצת אלונה תעלת המים	נסיעה
	נחשפו בעת פעולת תחזוקה של תעלת המים, נתגלו שבתחתיתם תעלה תת קרקעית מעשה ידי אדם. היא חלק מאקוודוקט - מוביל מים, שתחילתו במעין צורים וסיימו באמת המים בשוני שבכרמל. בצורה חופשית, יש צורך למצוא שכבת מי תהום הגבוהה מהאזור אליו מיועדים להגיע המים. ממקור מים גבוה, יש להגיע לשכבה נושאת מים ואז לחפור נקבה בהתאם לטופוגרפיה של תת הקרקע.	במספר פירים התעלה שנחשפה לזרימת מים לביצוע הזרימה	מי קדם

מי קדם	שקע טופוגרפי רכס טופוגרפי חציבת מנהרה ויטרוביוס כותב	במסלול אמת המים, מתוקן עת מעלים את האמה ע"י קשתות, בדומה לאמת הקשתות בקיסריה. במסלול אמת המים, מתוקן עת, חוצבים מנהרה ברכס, המצריכה ידע ויכולת הנדסית גבוהה במיוחד. מצריכה יכולות להוצאת חומר הגלם הנחפר ואמצעים למדידת גבהים וזוויות מדויקות בעת החציבה. בספרו "על אודות האדריכלות" את כל הדרישות המתבקשות על מנת לנתב מנהרה במכשול טופוגרפי.
מי קדם	קצב גידולה האמה התחתונה עין צברין מהבאר יצאה	של קיסריה הוא שהביא את הצורך בניית אמה נוספת מאזור מי קדם ועד חיבורה בשוני שבכרמל. שהוקמה בנחל תנינים, הזרימה לעיר באיכות פחות טובה שהיו מיועדת לצרכי ציבור וחקלאות. מכילה שתי נקבות לשכבת מי תהום, המאפשרת למפלס המים לעלות על מנת לקבלת זמינות רציפה. מנהרה לאורך כ-6 ק"מ, שכולה נחצבה מתחת לאדמה וחלקה נפתח למבקרים באתר מי קדם.
מי קדם	תהליך החציבה לאורך הנקבה האתר פתוח חוויאי הנחשים	ביצעו באמצעות מכשירי מדידה פשוטים, דיופטרה וגרומה, המציינים את הכיוון והשיפוע של החציבה. ניתן לראות שקעי הנרות, שנועדו להאיר את עבודת החציבה, פתחי הניקוז והפירים לכניסה לנקבה. למבקרים כל השנה, אך בחורף המים מעט קרים ואילו בקיץ שואבים מים כדי לאפשר כניסה מבקרים. הינו עוף דורס שאוהב לזלול נחשים, חיזיא בארמית ובערבית-נחש, ביטנו הלבנה מקלה את זהותו.
נסיעה	מושב עמיקם הכפר צברין מערכת הבריכה יציאה המים	המסונף למועצה אזורית אלונה מתאפיין בתיבות הטלה וקינן להגברת ריבוי הבז האדום. היה ממוקם עד 1948 בסמוך למעיין ואכן ניתן לראות שרידי גידולים של תאנה, גפן ומסוכות צבר. בעין צברין הינו מבנה רומי המאפשר ע"פ חוק הכלים השלובים את עליית מפלס המים לגובה רב יותר. מהבריכה בנקודה גבוהה יותר, מאפשרת לבריכה להוות גם נקודת ניקוז וגם נקודה לאגירת סחף.
נסיעה	נחל תנינים כביש 6 גבעת עדה חאן אל-בורגי	הינו נחל שזורמים בו מים רק בחורף ולכן הוא כאחד מהנחלים האכזבים וזאת על פי ההגדרה בארץ. מאופיין במאבק ארוך וקשה לסלילתן עם החברה להגנת הטבע והגופים הירוקים לשמירת אתרי טבע. שהוקמה כמושבה, הוכרזה ב-1949 כמועצה מקומית וב-2003 היא אוחדה עם בנימינה. שביישבו בנימינה, הוא חאן המיוחס לתקופה הצלבנית ובנוי ממגדל מרובע שבצדו חרך ירי.
שמורת נחל תנינים	חשיבות המים שליש אחד שליש שני שליש שלישי	בכל עיר רומית, הינה רבה ולכן בכניסה לעיר יש מיכל שמחלק את תפוקת המים ל-3 חלקים שווים: מכמות המים, מוזרמים לעשירי העיר, שמשלמים עבור המים והובלתם בצנרת עד ביתם. מוזרם לעיני העיר, שאינם משלמים עבור המים, אבל נאלצים לקחתם מהשוקת הציבורית לביתם. מכמות המים מוזרם לצרכי ציבור, כדוגמת המזרקות, בתי מרחץ, בריכות דגים, נוי וכולי.
שמורת נחל תנינים	לתושבי העיר נחל חדרה מהווה נחל תנינים הינו מי מעיינות	המים הינם באיכות של מי שתייה, אך לשליש האחרון המיועד לצרכי הציבור, ניתן להתפשר באיכותם. מקור נוסף להספקת מים למרות שמבחינה טופוגרפית הוא נמוך מהעיר ולא ניתן להזרימו בגרביטציה. מקור מים נוסף, אך הוא מוגדר כנחל אכזב, היוצר שטח אגמי גדול, שנקרא לימים ביצת כבארה. שנובעים מקרקעית העמק שפרוס למרגלות הכרמל, מהולים במי מלח ולכן הם לא ראויים לשתייה.
שמורת נחל תנינים	מיקום טופוגרפי אגם מים גבוה מפלס המים אי תחזוקת	של קיסרה הציב בעיה שכל מאגר מים הנמוך טופוגרפית לקיסרה, לא היה יכול להיות מקור מים לעיר. התאפשר מהיות העמק חסום ממוזר ומערב ברכסים ובניית מערכת סכרים בצפון ובדרום לעמק. באגם אכן הורם בהקמת הסכרים ובכך התאפשר זרימתם באמה לקיסריה לצרכי נוי וברכות הדגים. המערכת מעת הפסקת השימוש בה, יצרה סתימות במעברים ע"י סחף והצפתו של שטח שהפך לביצה.
שמורת נחל תנינים	האזור הביצתי העיור לזור חלק מהפליטים כשיק"א רוכשת	שמש מקלט לפליטים, שהגיעו לשטח א"י ואמצו לשמם את השם עיווארנה, שם המעורר יראה. הוא אזור ביצות בעבר הירדן, שבתקופה העות'מאנית התיישבו בו פושעים שחיו משוד וגזל. שהתיישבו בביצת כברה הם מצריים, וחלקן מסודן, שהגיעו עם צבאו של מוחמד עלי ב-1831 את הביצות להקמת ישובים עבור יהודים, הם מקימים לאותם פלטים גם ישוב בשם גיסאר א-זרקא.
שמורת נחל תנינים	בית הסכר מערכת סכירה עודפי המים סוגי טחנות קמח	במאה ה-3 לספירה, חייבה פתרונות הנדסיים למתן זרימה רציפה של מים ופינוי העודפים. שבאתר, היא מערכת, ששוחזרה ע"י יהושע דריי, המאפשרת יציאת עודפים ושומרת על גובה מים נתון. באגם, מנוצלים להפעלת מערכות של טחנות קמח מסוגים שונים, המנוצלים לטחינת הקמח. בתקופה הביזאנטית-גלגל אנכי, בתקופה הצלבנית-טחנת ארובה ובתקופה העות'מאנית טחנת מגלש.
שמורת נחל תנינים	יסוד קיסריה משימת הורדוס גיסר א-זרקא ייבוש הביצות	לווה עם צברי מגבלות: ללא מקור מים, ללא שליטה מרחבית, ללא נמל וחומר לבניית בתים. למה? להקמת העיר נבעה בעיקר מרצונו להפגין יכולת אדריכלות ולהגדיל הכנסות ממיסי נמל העתידי. ממוקמת בתוך מרחב, בו ניתן לראות ריכוזי מחצבות, שכנראה ששימשו בעבר חומר לבניית קיסריה. היווה הכרח למימוש ההתיישבות הציונית באזור ולכן היה צורך ראשוני לייבש את ביצות כבארה.
שמורת נחל תנינים	המהנדס קובלנוב רעיונו התממש בעבודה מאתגרת נחל תנינים	הציע פתרון לייבוש האזור שתכליתו להלביש צינור חרס בכול נביעה ולחברם ביניהם לשתי מערכות. עת בצנרות המים המתוקים השתמשו להשקיה חקלאית ובצנרות עם המים המליחים הוזרמו לים. חוברו כ-3,000 מעיינות קטנים לשתי מערכות, פרויקט אדיר ששרידיו קיים עד היום תחת פני השטח. הנקרא בערבית ואדי זרקא ונחל עדה, נפגשים בנקודה המפגש, שממנה ועד לשפך המים, הם מזוהמים.
שמורת נחל תנינים	להקת שפנומנים תנין היאור קיבוצי הסביבה האזור בעבר היה	גדולים, השוחים בקטע הנחל שזורם שבשמורה, מהווים שריד מתקופת אקלים אפריקאי בא"י. הינו זוחל גדול נוסף ששרד בעבר באתר, למעשה עד לפני כ-100 שנים, התנן לא היה דבר נדיר בארץ. מעגן מיכאל ומעיין צבי, ניצלו את היות האדמה לא ראוייה לחקלאות, להקמת בריכות דגים עליהן. מוצף ביצות, שהכילו צמחי מים ושלל סוגי אוהבי מים, היום יש בעיקר להקות של עופות מים.
נסיעה	מבחינה מתודית האמה מעין צור מרחב העמק אדמת העמק	היה נכון לבוא קודם לאמות המים הממוקמים בבית חנניה ואחר כך להגיע לשמורת נחל התנינים. והאמה מנחל תנינים עליון, נפגשות בשוני ומצמדות ומשם יחדיו מגיעות המערכת אחת לבית חנניה. מהווה מכשול טופוגרפי לאמת במים החייבת לחצותו ולכן היה צורך בבניית קמרונות לשמירת שיפוע. הינה אדמה ביצתית ועל כן אינה יציבה ולכן היה חשש להיווצרות בעיות דליפה חמורות באמות המים.

<p>בית חנניה</p>	<p>האמה A הקדומה התכנון המתחשב את אמת המים B ההנחה הייתה</p>	<p>בננתה מתוך מגמה להתגבר על בעיה דליפת מים, בבניית תעלה פתוחה ועקיפה של אזור הביצות. בנושא הדליפות לא צלח וכהוכחה לכך הינו מעטה חיצוני סביבה האמה, שנקרא נטף נחלים. שנבנתה כעבור כ-100 שנים לאחר האמה הראשונה, הוחלט לבנותה בצינורות ולא בתעלה פתוחה. שהזרמת מים בצינורות, תאפשר יכולת גמישות של האמה וע"י כך לפצות את סטיות הקרקע הזזות.</p>
<p>בית חנניה</p>	<p>הבנייה בצינורות האמה קדומה A בתקופה הרומית יכולת חדשה</p>	<p>לא פתרה בעיית הדליפה וזאת למרות בניית נדבכים לתמיכה, עדין יש שרידי טרוורטין באמת המים. משוער שנבנתה באמצע המאה ה-1 לספירה, באמה השנייה B יש תאריך 132 לספירה.</p>
<p>בית חנניה</p>	<p>את שתי האמות בעת החדשה הכתובת הכתובה שתי האמות</p>	<p>והפער הטכנולוגי ביניהם ואת הפרשי הגבהים, ניתן לראותן באתר הנמצא בכניסה למושב בית חנניה. כשמתחילה תנופת בנייה במרחב ולוקחים את טרוורטין כחומר מבודד, נחשפים באמה כ-10 כתובות. בלטינית, מצינת את שם שליט האימפריה ואת שם הלגיון ויחידת ההנדסה שבנתה את אמת המים. הנפגשות יחדיו ליד כביש החוף, מגיעות עד לרכס הכורכר של ג'סר א-זרקא ושם מתפצלות בשנית.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>חציבת המנהרה אורך המנהרה סימני החציבה התל המזדקר</p>	<p>בג'סר א-זרקא, מהווה את אחד מהמפעלים ההנדסיים הרומיים היפים ביותר בא"י. התת-קרקעית הינו כ-450 מ' ובעומק של כ-5 מטר, עם פירים יפיפים ובגובה המאפשר הליכה זקופה. הפזורים בציר הנסיעה, ממחישים את ההנחה שהחציבה נועדה לאספקת אבן בנייה למבני קיסריה. בחוף הים, הינו רכס כורכר, שעליו כנראה ישבה עיר בשם עיר התנינים, המוזכרת במקורות פרס.</p>
<p>ג'אסר א-זרקא</p>	<p>ממצוק הכורכר רכס כורכר מישור החוף רכסי הכורכר</p>	<p>ניתן לצפות על נתיבה של אמת המים, שהולכת מערבה ושוברת דרומה לכיוון העיר קיסריה. נוצר מהתלכדות של חול ים קוורצי, שתכונתו הפריכה מהווה מקור לשמו בערבית: המתפורר. הנמשך מדרומה של א"י ועד לצפונה, מכיל 3 רכסי כורכר יבשתיים ו-3 רכסי כורכר ימיים. עוברים שני תהליכי בלייה עיקריים: א. בלייה על ידי רוח ב. פעילות אגרסיבית של גלי הים.</p>
<p>ג'אסר א-זרקא</p>	<p>איי החוף מול במרחבי הים באזור השפך מוסא הדייג</p>	<p>מעגן מיכאל, מהווים שמורת טבע, בהן מתקיים קינון של שחפיות ים, קורמורנים, אנפיות ואנפות. ניתן להבחין בדייגים הדגים בשיטות קדומות בעזרת רשת הזריקה (שבקה) ורשת הגריפה (חרס). עובר גשר מעל נחל תנינים, שנבנה ב-1898 לקראת ביקורו של הקיסר הגרמני וילהלם השני. הינו דמות מיוחדת במינה שמתבטאת בעזרה למטיילים ב'שביל ישראלי' עת מארחם בסוכתו.</p>

תכני סיור מספר 6 לקיסריה

מסלול: קיסריה

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
	פתיחה : הצגת הנהג, הצגת המסלול, הפסקות, הוראות בטיחות וכו' כביש החוף, המהווה דרך בינעירוני בין ת"א לחיפה במישור החוף. נקראה ע"ש רבי עקיבא, שנכלא בקיסריה בזמן מרד בר כוכבא ועונה עד צאת נשמתו בייסורים. הוא אחד מעשרת הרוגי מלכות, כינוי לעשרה תנאים שהוצאו להורג ע"י השלטון הרומי בא"י.	דברי פתיחה נסיעה בכביש 2 אור עקיבא רבי עקיבא	נסיעה
	שנבנו ותחמו את השטח בין מעגן מיכאל ובית חנניה העלו את מפלס המים בעמק ב-2 מטרים. אפשר הזרמת מים באמה הנמוכה לעיר קיסריה וזאת בגרביטציה עם זווית שיפוע מתונה. שהמים שזרמו באמה הנמוכה מנחל התנינים, היו מליחים ושימשו בעיקר לצרכי הציבור כגון מזרקות. מכילים בין 0 - 400 מ"ג כלור לליטר, מים מליחים בין 400 - 4,000 ומי ים בין 4,000 - 40,000	שני הסכרים גובה המפלס הסכמה במחקר מי שתייה	נסיעה
	הובילו מים אל העיר רומא, כאשר לפחות אחת מהן יצאה מתוך ביצה ולא שימשה למי שתייה. המליחים שזרמו באמה מהביצה לרומא, שימשו בעיקר לבתי מרחץ, לשטיפה בתי שימוש ולגינות נוי. השופע מים מליחים, הוא המעיין הגדול מבין 3,000 הנביעות שקולחים ומציפים את ביצת כברה. במאגר, גרמה להפיכת המקום לביצה, בה התפתחו יתושי האנופלס הגורמים למחלת המלריה.	11 אמות מים משערים שהמים עין תמסח הפסקת פעילות	קיסריה אמות המים
	קראו למים המעופשים בשם מול-אר, בלטינית מול=רע, אר=אוויר ומכאן שם המחלה מלריה. הבין ב-1898 שמקור המלריה איננה באוויר, אלא ביתושת האנופלס המעבירה פרוזיט בעת העקיצה. לדעת המחקר, הייתה בשימוש במשך כל התקופה הביזנטית, כלומר מהמאה ה-4 עד המאה ה-7 שהובילה מים מתוקים בשפע, תחילתה במעיינות שוני, נמשכה לבית חנניה וממנה עד לקיסריה.	בעת העתיקה חוקר בשם רוס האמה הנמוכה האמה הגבוהה	קיסריה אמות המים
	מאופיינת ב-2 שלבי בנייה, המתפרסים על שתי תקופות שונות ומוגדרים במחקר באותיות A ו-B. האמה הקדומה, מקובל היה בעבר, על דעת המחקר שהינה מימי הורדוס אך דעה זאת נשללה לחלוטין. אספקת מים התבצעה בשימוש בארות, שנחפרו לעומק מועט וזאת על מנת להגיע למי תהום גבוהים. אמות מים לקיסריה, נבעה מהשאיפה להקנות לעיר מבנה עיר רומית מסודרת ומתקדמת.	האמה הגבוהה תיארוך אמה A בימי הורדוס הסיבה לבניית	קיסריה אמות המים
	שנבנתה באמצע המאה ה-1 וחצתה את עמק המורכב מקרקע לא יציבה, סבלה מדליפות קשות. תחזוקה רציפה וריבוי טבעי, החליטו הרומאים שיש צורך לתגבר את אמה A וליצור לה גיבוי. שתחילתה אף היא משונה, נועדה להגדיל את ספיקת המים לקיסריה ולשמש גיבוי בזמן תיקוני אמה A. נחשפו כ-9 כתובות, שכולן מציינות את הקיסר הרומי אדרינוס בן התקופה, כלומר המאה ה-2 לספירה.	אמה A בגלל הדליפות אמה B לאורך אמה B	קיסריה אמות המים
	הצמידו את האמה לאמה A כדי להשוות חזות דומה לאמה A וכך האמה הגבוהה נראה כאמה אחת. נבנתה בתקופה הביזנטית, בתוך אמה B אך עם צינורות חרס שיצרו יכולת לעלות את מפלס המים. הממוקם בנחל תנינים עליון, לא הניב ספיקה גבוהה של מים, אבל היו במפלס גבוה ממעיינות שוני. שנסתמו במשך הזמן, לא הוכיחה את יעולם ולכן בנו מעל הצינורות הקיימים, אמה מים פתוחה.	בוני אמה B אמה C מעיין עין צוברין הצינורות הצרים	קיסריה אמות המים
	נבנתה בתקופה הביזנטית אמה מים שהובילה מים מתוקים לקיסריה בצינורות ממעיין עין אל עסל. שיבש חמורות את משטר החולות המגיעים משפך הנילוס, בכך שנוצר מפרץ שגרם לקריסת האמות. פעלו ותיפקדו מתקופת הנציבים במאה ה-1 ועד סוף התקופה הביזנטית כלומר במשך כ-600 שנה. הינו מין בריכה קטנה, ששימשה כנקודת השקעה לסחף ונקודת חלוקת מים לכמה כיוונים בעיר.	מדרום לקיסריה הנמל בקיסריה אמות המים מבנה הקסטלום	קיסריה אמות המים
	שבצפון העיר קסריה, נחשף מבנה שעל פי הסימנים שנמצאו בו ובקרבתו, ניתן להגדירו כביהכ"נ. שנחשפו באתר, מוגדרים כממצאים מתקופות ההלניסטית, הרומית הקדומה, הורדוס, רומי וביזנטית. נחשפו 3 שברי לוח, שמשערים שהיו חלק מרשימה של 24 משמרות הכהונים, שתפקדם לשרת בקודש. הכהונים הוצב בביהכ"נ ולפי השערת המחקר, מתוך תקוות היהודים, שבת המקדש יבנה במהרה.	קרוב למצוק שרידי ביהכ"נ באתר ביהכ"נ לוח משמרות	קיסריה ביהכ"נ העתיק
	הבריטי משנות ה-50 ניתן היה להבחין בשקע מעוגל, בעל ממדי ענק, הנמצא בעיר הביזנטית. קראו לאנשי רשות העתיקות, כי בעת שהכשירו שטח חקלאי, נחשף לפנייהם חלק מאמפיתיאטרון ענק. שרק חלקי ממנו נחשף באתר, התגלה שהוא נבנה בדיוק ע"פ המידות שנבנה הקולוסאום ברומא. שנחשפו מהאמפיתיאטרון הם הקוויה המערבית והמזרחית ותעלות תת קרקעיות במרכז הזירה.	בצילומי ח"א אנשי שדות ים האמפיתיאטרון חלקי המבנה	קיסריה שרידי האמפי
	במדויק גודל ומבנה של ממצא, ללא חשיפתו והיות ואין מימון לחשיפתו, מוטב לא לחשוף נסתר. כ-120X130 מטר, שנחשב ענק בכל קנה מידה, נחשפו שרידי קוויות, פודיום, מושבי שיש וקמרונות. תכולת האמפיתיאטרון הייתה כ-25,000 צופים, שישבו ברווחה ועברו בוויטוריה ששרידי נחשפו. מאבני גזית ע"פ מסורת מזרחית, בתקופת אדריאנוס, כשהעיר קיסריה הכילה כ-30,000 איש.	קשה להעריך באתר שגודלו ע"פ הערכה האמפי נבנה	קיסריה שרידי האמפי
	ששרדו את לאחר נפילת העיר ע"י המוסלמים, שימשו כמאגרי אבן במשך כ-700 שנה, לבנייה משנית. מנתה אוכלסה קיסריה כ-60,000 נפש והכילה היפודרום ל-70,000 נפש ו-2 תיאטרונים ל-27,000 נפש. אדם שלא הולך לתיאטרון לראות הצגה, או לצפות בהיפודרום, או לרחוץ בית מרחץ, נחשב לברברי. שנחשף, נחשב לשני או השלישי בגודלו במזרח האימפריה הרומית, שהשתרעה מיוון עד פרס.	אתרי קיסריה בשיאה פריחתה בתרבות הרומית האמפיתיאטרון	קיסריה שרידי האמפי

<p>קיסריה שרידי האמפי</p>	<p>בהכ"נ העתיק באמפיתיאטרון בזירת האמפי פתחי הזירה</p>	<p>מהמאה ה-6 שנחשף באחד התאים באמפיתיאטרון, כפי הנראה היה זה לאחר שהאמפי חדל לתפקד. נחשפו מספר תאים רדיאליים, ששימשו כחדרי הלבשה, חדר נשק ובית יוצר לניסור לוחות שיש. נחשפו תעלות תת קרקעיות, שבהן הוחזקו חיות הטרף ומעברים הבנויים על קשתות וחלונות. העשויים משטחי עץ ומעליות, היו נפתחים בזמן הופעה ואפשרו בכך הכנסת החיות אל הזירה.</p>
<p>קיסריה</p>	<p>עד זמן הורדוס יחסי הורדוס תחושת החשש הורדוס בנה עיר</p>	<p>האתר היה זנוח ומיושב בצידונים שכפי הנראה היתיישבו באתר בתחילתה במאה ה-5 לפנה"ס. עם כלל היהודים בא"י היו מעוררים, היות ולא היה מבית דוד ולכן לא זכאי למלוכה ע"פ ההלכה. התמידית של הורדוס לחייו, גרמה לו לחזק את קשריו עם האוכלוסייה הלא יהודית שהייתה בארץ. חדשה, מודרנית ומשוכללת, עבור האוכלוסייה הלא יהודית, שהייתה נאמנה לו יותר מאשר היהודים.</p>
<p>קיסריה הנמל</p>	<p>כחלק מחששותיו נמל קיסריה תשתית הנמל על מזח הנמל</p>	<p>הורדוס בנה את העיר לכבודו של אוגוסטוס מטיבו וגם כעיר מקלט עבורו, לשעת צורך עם נמל מודרני. בנוי על גבי מזחים ובכך היתבטל הצורך בעגינה אוניות בלב ים, או במפרצים קטנים שעברו שדרוג. הייתה ע"ג שנויות ודוברות שהכילו אפר וולקני פוטצולנה ואגרטים נוספים, שהתקשו בעת מגע במים. היו פסלים מרהיבים, מגדלור ענק, תעלות להחלשת זרמי מים, שהניבו נמל גדול ומפואר עד מאד.</p>
<p>קיסריה הנמל</p>	<p>נמל קיסריה ברומא סיפקו הנמל שהורדוס הנמל בקיסריה</p>	<p>הפך עד מהרה, ע"פ מחקר של אהוד גלילי, לתחנה חשובה בסחר התבואות בין אלכסנדריה לרומא. בחינם לחם להמונים ולכן אספקת תבואה ממצרים הייתה אינטרס מובהק של השלטון הרומי. בנה, יתכן מאד ונעשה בעצה אחת עם הרומאים ואולי גם בעזרתם, הרי זה הלם את צרכיהם. הכיל כ-200 ספינות גדולות, שהתפרס על שטח של כ-100 דונם והיווה אחד מהנמלים הגדולים בעולם.</p>
<p>קיסריה הנמל</p>	<p>כ-100 שנים מחקרים חדשים לייצוב המזחים אי תיכנון ראוי</p>	<p>לאחר חנוכת הנמל, המזח התחיל להתמוטט ולקרוס והנמל הפך להיות מסוכן לאוניות העוגנות בו. גילו שסיבת הרס המזחים, נבעה מהיות רכס הכורכר עליו נבנתה תשתית המזחים בנמל רך למדי. היה ראוי להניח על קרקעית הנמל, שכבה עבה יותר של אבנים וסלעים, נתון שלא נעשה בצורה טובה. בבניית התשתית, גרם לכך שהמזחים התפרקו ובהמשך לקריסת הנמל כולה, עד שהגיע למצבו הנוכחי.</p>
<p>קיסריה הנמל</p>	<p>הפסקת תחזוקת עקב קריסת על החולות לביצור הנמל</p>	<p>הנמל, גרמה לזליגת חולות לנמל ולהקטין בכך את ממדיו ולאפשר לבנות מבנים על החולות שחדרו. הנמל, רוב המזחים שקעו כ-7 מטר בתוך הים, המזח הנצפה, הינו מזח שהוקם לאחר קום המדינה. שחדרו לנמל, בנו הצלבנים את המצודה, בדיוק במקום שבו עמד המגדלור, בימי זוהרו של הנמל. בנו הצלבנים קיר גבוה, שתשתיתו מבוססת על העמודים השוכבים עתה במצולות הים שבשטח הנמל.</p>
<p>קיסריה</p>	<p>בייברס בכבשו שרידי הביצור תקופת הנציבים חורבן ירושלים</p>	<p>את קיסריה, הרס רוב הביצורים ואחמד ג'זאר מאוחר יותר, לקח את עמודים ובנה איתם בעכו וביפו. הצלבני מהמאה ה-13 שממוקם כיום בנמל, מחוזקים בעמודי גרניט הנטועים עמוק במי הנמל. שהחלה בשנות ה-70 במאה ה-1 הפכה את יהודה ממדינת חסות לפרובינקיה, קרי תחת שלטון רומא. ושריפת בית המקדש, גרמו להחלטה שלטונית, שקיסריה נהפכה לבירת הפרובינקיה למשך כ-600 שנה.</p>
<p>קיסריה נצרות</p>	<p>חשיבות קיסריה פונטיוס פילטוס המפקד קורנליוס החשוב בשליחים</p>	<p>לנוצרים, מקורה במספר אישים המזוהים מראשית תולדות הנצרות, המוזכרים בספר הברית החדשה: נציב רומי ששלט בשנים 26 - 36 בא"י וגר בארמון הנציבים שבקיסריה והוא ששפט וצלב את ישוע. המוצג בברית החדשה כצדיק ומזוהה כראשון הנוצרים, הוטבל בקיסריה ע"י פטרוס, מתלמידי ישוע. הינו פאולוס, שנחשב מייסד הנצרות, נכלא בקיסריה לשנתיים בתקופת רדיפת רומא אחרי הנוצרים.</p>
<p>קיסריה נצרות</p>	<p>איש דת אוריגינס הבישוף אויזביוס תהילת אויזביוס האונומסטיקון</p>	<p>שהקים בקיסריה מרכז ללימודי הדת עם ספריה גדולה ואף תרגם את המקרא וחקר את הנצרות. היסטוריון המוגדר 'אבי ההיסטוריה הכנסייתית' עת כתב על ההתרחשויות עד לקבלת הנצרות ברומא. התבטאה בהערצתו לקיסר הרומי קונסטנטינוס, שהביא להתנצרות של כל האימפריה הרומית. שכתב אויזביוס, הינו ספר גיאוגרפי היסטורי מעולה, המתבסס על יישובים בא"י שמוזכרים במקרא.</p>
<p>קיסריה יהדות</p>	<p>קיסריה שנבנתה במרד החורבן היהודים שחזרו יהודה הנשיא</p>	<p>במקור עבור נוצרים, קלטה במהלך שנות שגשוגה ופריחתה, גם יהודים רבים, שהתיישבו בה ברווחה. רוב הקהילה היהודית בקיסריה נטבחה וכך גם במרד בר כוכבא, עת רבי עקיבא עונה בה למוות. לקיסריה אחרי מרד בר כוכבא, נקלעו לקשיים כלכליים כתוצאה מדרשה לתשלומי מיסים כפולים. שראה במצוקת היהודים עת נדרשו בכפל תשלומי המס, פטרם מעול מהמצוות התלויות בדת.</p>
<p>קיסריה אסלאם</p>	<p>המסגד בקיסריה שרה אהרונסון אחמד בק מתקן היפודרום</p>	<p>נבנה ע"י מספר משפחות בוסניות, שהתיישבו בחורבות קיסריה בחסות השלטון העותומאני. חברת המחותרת ניל"י, שלחה מסר סודי לבריטים באמצעות יונה, שנחתה בשובך ראש הכפר הבוסני. ראש הכפר הבוסני, העביר את הפתק לשלטון הטורקי שגרם למעצר אהרונסון ולסיום טראגי של חייה. הינו מתקן למרוצי מרכבות, שנבנה על שפת הים באורך כ-300 מטר על 50 מטר ובאמצעו מחיצה.</p>
<p>קיסריה מתקנים</p>	<p>קהל בהיפודרום הוטרל ההיפודרום ניטש היפודרום חדש</p>	<p>ישב על מושבים משני צדדיו, אך בתקופתנו, אלו שבמערב נהרסו ע"י גלי ים ויצאו מכלל שימוש. בימי הקיסר אדריאנוס ששלט במאה ה-2 עת הוסב בשינוי משמעותי במבנים ובזירה לאמפיתיאטרון. במאה ה-3 ויצא מכלל שימוש ונהפך בחלוף השנים לאתר המיועד לאשפה עירונית וניקוז הלטרינות. נבנה במהלך המאה ה-2 בחלקה המזרחי של העיר, על שטח 90X450 מטרים ואכלס כ-25,000 צופים.</p>
<p>קיסריה מתקנים</p>	<p>מקדש לאל פרסי מרחץ קטן ארכיון המינסו רחוב ביזנטי</p>	<p>בשם מיטרס, שנחשף באתר, היווה הוכחה לפתיחות תושבי העיר, לאימוץ אלילים פגאניים אחרים. שנחשף באתר, הכיל פלסטרה, פודיטריום, קלדריום, טפידריום, פריגידריום ובריכות מים קרים. הביזנטי שנחשף כלל נישא שבתוכה יכלו להניח מדפים מעץ שעליהם הונחו הספרים או הגוילים. שנחשף, מרצפותיו היו מרופצות ובלא כסוף, כדי שגלגלי העגלות לא יתקעו בחריצים המרצפות.</p>
<p>קיסריה מתקנים</p>	<p>פסיפס היעלים לטרינה ציבורית עשרות בארות בוילה רומית</p>	<p>שנחשף באתר, מכיל פסיפס של 4 עצים, שמתכנסים למרכז, בדומה לדגם מפת מדבא שנחשף בירדן. שנחשף באתר, קיבלה אספקת מים רציפה לנוחיות הציבור היושב במערך מושבים בחצר פריסטילית שנחשפו ברחבי העיר, היו בקוטרים של עשרות ס"מ או יותר ובעומקי כמה מטרים עד למי התהום. שנחשפה באתר, מוצגים שטיחים מפסיפסים איכותיים ובית מרחץ מהתקופה הביזנטית.</p>

<p>קיסריה מתקנים</p>	<p>בית המרחץ בכתובת פונטיוס ארמון הורדוס התיאטרון שנבנה</p>	<p>הביזנטי, הבנוי על מרחב גדול, מכיל חצר לאימונים לספורט שבמרכזה בריכה קטנה עם עמודי שיש. פילטוס, המוצגת ליד בית המושל שבאתר, כתוב 'הפרפקטוס של יהודה פונטיוס פילטוס בנה טיבריוס'. ששרידיו נצפים בים ובמרכזם שרידי בריכת מים, משערים שבתקופת הנציבים שימש כבית המושל. בימי הורדוס הכיל בשיאו כ-17.000 צופים, שבו הוצגו הופעות קלילות כממימוס ופנטומימה.</p>
<p>קיסריה מתקנים</p>	<p>תצוגת פסלים גבעת המקדשים מקדש אוגוסטוס כנסייה ביזנטית</p>	<p>שבאתר, מציגה את חיבתם של הרומאים לפסלים, שהוצבו בתיאטרון, בבתי מרחץ, בכיכרות ועוד. הינו המקום הגבוה ביותר בעיר וההגעה אליו היא דרך המדרגות היורדות ישירות לנמל. שנבנה ע"י הורדוס, בידיעה שכל הקרב לנמל יראנה מרחוק, נהרס בתקופה הביזנטית לבנייה חליפית. מתומנת ומרהיבה, שנבנתה על הריסות המקדש, נועדה בעיקר לביקורי מאמינים ולא לתפילה לציבור.</p>
<p>קיסריה מתקנים</p>	<p>מסגד מהתקופה קתדרלה צלבנית הממלכה צלבנית צלבנים השקיעו</p>	<p>הערבית הקדומה, שהיה בנוי על תשתית הכנסייה, נהרס בתקופה הצלבנים עד היסוד. הנקראה ע"ש פטרוס, תלמידו של ישוע, חרבה ב-1265 ע"י בייברס הממלוכי, יחד עם כל מבני העיר. הראשונה נפלה בקרב קרני חיטין ב-1187 והתחדשה בימי ריצ'רד לב הארי משנת 1191 עד 1292. בשנת 1218 הון רב בביצורי העיר קיסריה כנגד אל מאלכ אל מועדם שניסה להרוס כל ביצור צלבני.</p>
<p>קיסריה צלבנים</p>	<p>הביצורים באתר הביצורים שלואי חפיר גדול ביברס הממלוכי</p>	<p>שרואים היום באתר, מיוחסים ללואי ה-9 מלך צרפת, שבנה ב-1251 לאחר מסע צלב כושל במצרים. ה-9 בנה בקיסריה, הם מהחזקים והמרשימים ביותר, שנותרו מהתקופה הצלבנית ובין השאר כללו: עם גשר מעץ, חומה עבה, מגדלים עם חרכי הירי, פתח גיחה ושער אדיר בממדיו ובחוזקו. הגיע ב-1265 לקיסריה וכבש אותה ע"י גלישת חייליו לחפיר וטיפוס בסולמות על חומות העיר.</p>
<p>קיסריה צלבנים</p>	<p>לאחר הפריצה בייברס הנחה אברהם נגב קשתות מחודדות</p>	<p>המשיכו כוחותיו של בייברס להפגין את המצודה מגבעת המקדשים במשך שבוע שלם עד לנפילתה. את חייליו להרוס את העיר עד היסוד ולכן הם פירקו את הביצורים וריסקו את החומות. הינו הארכיאולוג שאחראי לשחזור השער הצלבני בשנות ה-50 המשולב באבנים מקוריות של השער. המעוצבים בשער, הם מאופייני הבנייה הגותית, הכוללת צלעות שתפקידן לתמוך בתקרה הגבוהה.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>מוזיאון ראלי פסיפס הציפורים את המבנה גילו הפסיפס מרשים</p>	<p>לאמנות, הוקם ע"י הארי שהינו אחד מבני משפחת רקנאטי, בסגנון ספרדי קלאסי קולוניאלי מרהיב. נחשף בוויולה ביזנטית הבנויה על 2.5 דונם, שהכילה בזמנה מספר חדרים בשתי קומות וחצר פנימית. נחלאים בשנות ה-50 עת הקימו באתר מאהל ונתקלו במרצפות, שגרר מיד הודעה למחלקת העתיקות. ומכיל במעטפת ציורי יונקים ובמרכז 120 מדליונים של ציפורים המסודרים באלכסונים.</p>

תכני סיור מספר 7 להרודיון ואספקת מים לירושלים

מסלול: הרודיון, מעין ביאר וארמון הנציב

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
		דברי פתיחה נסיעה בכביש 1 בתקופה ביזנטית בתקופה צלבנית	נסיעה
	הוראות בטיחות, הצגת מסלול, הפסקות, סדר יום וכו' כביש ת"א ירושלים, אורכו 96 ק"מ ובנוי על התווי העתיק יומין של הדרך מיפו לירושלים. שימשה הדרך כנתיב מרכזי לצליינים העולים לירושלים בגלל סמיכותו לאמאוס ניקופוליס. נבנו לאורך הדרך, מבצרים ומבני שמירה על מנת לגבות מסי מעבר מעולי הרגל ולשמירה על ביטחונם. הוצב בעבר הדגם של ירושלים בתקופת סוף ימי בית שני, שכיום נמצא במוזיאון ישראל.	במלון הולילנד כפר בית צפאפא דרך חברון שכונת גילה	נסיעה
	נחצה בעבר ע"י הקו הירוק, שעבר על תוואי הכביש הנוכחי והתאחד לאחר מלחמת ששת הימים. המובילה דרומה לאזור בית לחם, חברון וגוש עציון, המהווה כיום ציר אורך מרכזי וחשוב. ממוקמת מול בית ג'אלה, הינה אחת השכונות הגדולות והגבוהות ביותר במרחב ירושלים.	מנזר מר אליאס מקור השם כנסיית קתיסמה גבעת המטוס	נסיעה
	היה בעבר מנזר יווני אורתודוכסי שהוקם במאה ה-6 וחרב עם הכיבוש הפרסי ושוקם במאה ה-12. אליאס קשור לסיפור בריחת אליהו הנביא מפני איזבל ואחאב והסתרתו, לפי המסורת, במרחב הזה. המתומנת, נבנתה בעבר לזכר מקום מנוחתה של מרים, אם ישוע, לפני שכרעה ללדת בדרכה לבית לחם. נקראת לציון נפילתו של מטוס פוגה במלחמת תש"ח, בעת שסייע לכוחותינו שנלחמו נגד הירדנים.	גבעת הארבעה קו פרשת המים בצד הדרך שתי אמות	נסיעה
	הממוקמת בסמוך למנזר, נקראת לזכר 4 מבאי כנס ארכאולוגי, שנורו מהגבעה ע"י חייל ירדני. הנשקפת בדרך, היוותה בעבר נתיב שעליה עברה האמה העליונה שנועדה לספק מים לעיר העליונה. חשוף שריד מהאמה התחתונה, שהתחילה מעין עיטס ונועדה לשרת את בית המקדש בהר הבית. המונחות במרחק של כמה עשרות מטרים זו מזו, יוצרות את הפרשי הגובה המסתכמים בכ-30 מטר.	שכונת הר חומה כפר אום-טובא יישובי גוש עציון כביש הנסיעה	נסיעה
	הינה השכונה החדשה ביותר בעיר בירושלים ונקראת גם שכונת שמואל על שם סגן ראש העיר. שסופח לתחום המוניציפאלי של ירושלים, מסתיר מעברו של הרכס את הכפר הגדול צור באהר. ניתנים לחלוקה בין היישובים המזרחיים כתקוע ונקודים, לבין המערביים כאלעזר ואפרת. הצמוד להר חומה, נמשך להרודיון וליישובי גוש עציון המזרחיים ונמצא תחת שליטה ופיקוח צה"לי.	האזור על נופיו האקלים והצומח הסלע במרחב הכיסוי הצמחי	נסיעה
	משקף את המורכבות הביטחונית של המרחב, המכיל בתוכו את גדר ההפרדה המקיפה את ירושלים. של המרחב מוגדר כספר מדבר וזאת בשל המרחק הקצר מאד בין גב ההר למרגלותיו של מדבר יהודה. הינו קירטון רך ועקב הבקע שיצר בסיס סחיפה נמוך, אזי שיוורד גשם יש התחתרות חזקה מאוד בסלע. באזור כולל הרבה עצי זית, גידולי ירקות והרבה מרחבי מרעה, נתון המקנה מקום מובהק לעדרי צאן.	האתר הרודיון המלך הורדוס בשעה שהורדוס הפרתים המליכו	הרודיון
	המוגדר גן לאומי, בנוי על תל מלאכותי נישא ורם ומתצפת מזרחה להרי מואב ולצפון מערב לירושלים. שירש מדינה חשמונאית על מבצריה, בחר במרחב הזה לבנות מהיסודות, אתר הקרוי על שמו. היה מושל הגליל ב-40 לפנה"ס וזאת בחסות רומא, פלשו הפרתים לא"י וערעורו את מעמדו כשליט. את אנטיגונוס על יהודה ויצרו בכך מצב שבו הורדוס נאלץ היה לנוס על נפשו עם חבר תומכיו.	במהלך בריחתו הקרב שנחרט הורדוס המשיך כשהגיע הורדוס עם שובו מרומא המלכת הורדוס לאחר המלכתו הורדוס הקים	הרודיון
	אנטיגונוס השיגוהו ואזי התחולל קרב, שבו הצליח הורדוס להביס את כוחות אנטיגונוס ולנוס דרומה. היטב בתודעתו, התרחש במרחב הזה ולימים החליט הורדוס לתת ביטוי לניצחונו בהקמת האתר. במנוסתו לפטרה לקבלת סיוע, אך כאשר לא נענה למצוקתו, המשיך לאלכסנדריה ומשם הפליג לרומא. לרומא, החל לשאת ולתת מול הקיסר, בקשה להמליכו למלך יהודה, דו שיח שהצליח לקבלת מבוקשו. עסק הורדוס בסילוק הפרתים מהארץ וב-37 לפנה"ס, כבש את ירושלים והפך להיות למלך יהודה.	בסופו של דבר בתקופת שלטונו בתקופת חייו ב-10 לפנה"ס	הרודיון
	בחסות ומטעם הרומאים, הייתה לצנינים בעיני רבים מבני היהודים, שמעולם לא השלימו עמה. החליט הורדוס לתת ביטוי לקרב עם אנטיגונוס ולהקים במקום המפגש ארמון, מצודה וקבר לעצמו. באתר מונומנט אדיר, המורכב ממבנה עגול שבהיקפו מזדקרים 4 מגדלים עם ביצור כפול בהיקף.	כאשר הורדוס הורדוס אכן בתקופת הנציבים הלגיון ה-10	הרודיון
	הורדוס בנה על התל המלאכותי, מצודה אדירה שבתוכה ארמון יפיפה ואחוזת קבר כמונומנט מפואר. הורדוס הקים גם את העיר התחתית שלמרגלות התל, שהפכה להיות מרכז מנהלי של שלטונו. החליט הורדוס, שברצונו להיקבר באתר ולכן בנה על המדרון המערבי, מונומנט מפואר שגובהו 25 מ'. החליט הורדוס לשפוך עפר על כלל המדרונות ובכך להפוך את התל למונומנט בצורת גבעה חרוטית.	במרד בר כוכבא מערכות המסתור הרודיון נכבשה בפרק זמן קצר	הרודיון
	שפך עפר על מדרונות התל, הוא כיסה מבנים אחרים שהוא עצמו הקים כמו התיאטרון והמדרגות. נקבר באתר, אלא שהמורדים שתפסו את הרודיון במהלך מרד החורבן, הרסו את המאוזוליאום. עת פרץ מרד החורבן, מורדים יהודיים תפסו את הרודיון מידי משמר רומי והתבצרו בו. שהגיע לאתר ב-71 וזאת לאחר הרס ירושלים, כבש את הרודיון, ע"פ תיאוריו של יוספוס תוך זמן קצר.		
	הרודיון שימשה כמרכז מנהלי חשוב ביותר, שבה ישב מפקד יהודי בכיר בשם יהושע בן לגולה. הגדולות שנחשפו בהרודיון, מעלים חשיבה שיתכן שמהאתר יצאו מרבית הפעילויות במרד בר כוכבא. ונפלה בידי הרומאים בעת מיגור מרד בר כוכבא ובזאת מסיימת ההיסטוריה היהודית בהרודיון. של פעילות בהרודיון וזאת בתקופה הביזאנטית, הוקמה כנסייה בתוך המתחם של ארמון המצודה.		

<p>הרודיון קבר הורדוס</p>	<p>אהוד נצר תחילת החפירה אי חשיפת הקבר חשיפת הקבר</p>	<p>שחפר באתר כמעט ברציפות מ- 1972 - 2010 סימן לעצמו יעד לגלות את קברו של הורדוס. של נצר החלה בעיר התחתית, מתוך חשיבה הלכתית שיהודים לא יקברו מתיחה הארמון. בעיר התחתית וגם לא במתחם ארמון המצודה, עברה החפירה בהנחיתו של נצר, למדרונות האתר. באביב 2007 התרחשה במהלך חשיפת מדרונות האתר - קבר מנופץ והרוס, שריד מהמונומנט האדיר.</p>
<p>הרודיון קבר הורדוס</p>	<p>ההסבר המקובל שמו של הורדוס קיימת הצעה בעיר התחתית</p>	<p>לניפוץ הקבר הינו שבמהלך מרד החורבן, שנאת היהודים להורדוס הייתה כזאת שגרמה להריסתו. לא נמצא על הקבר ולא אף נתון המצייין שזה קבור הורדוס, אך לפי התיאורים אין חולקים על הזיהוי. לשחזר את מונומנט הקבורה לגובה 25 מטרים וזאת ע"פ השחזור הקטן והמדויק המוצב היום באתר. שנחפרה ע"י נצר, נחשפה בריכה אדירה שניזונה מאמת מים שמקורה כנראה בבריכות שלמה.</p>
<p>הרודיון תיאטרון</p>	<p>מבנה התיאטרון תא הצפייה למרות ההקפדה מדרגות העלייה</p>	<p>שנחשף במורדות המערביים של האתר, בנוי לפי דגם רומי תקני המיועד לאכלס כ-400 מושבים. המלכותי שנחשף מעל התיאטרון, הינו מעוטר בעיטורים יפיפיים וציורי בע"ח, למרות הדיבר השני לקיום הדיבר השני המיוחס ליהדות, הורדוס הרשה לעצמו, במסגרת פרטית, לנהוג ע"פ סגנונו האישי. אל מתחם הארמון, מוגנו ממפולות עפר על ראשי העולים, בבניית קירות מגן הנתמכות בקשתות.</p>
<p>הרודיון בורות המים</p>	<p>בור המים בצמוד לבור מים בור מים נוסף בין שני הבורות</p>	<p>הראשוני שבאתר, נחצב בקירטון וקירותיו טויוחו ואפשרו אגירת מים, בעיקר מי נגר ויתכן גם מהאמה. נחשף בור מאורך שייעודו בוטל וזאת בשעה שנבנה המאוזוליאום ולכן לא התאפשרה גישה אליו. היוצא מהבור הראשון, מהווה מערכת אגירה ראשונית, כאשר 20 מטר מעליהם מצוי בור מים ביניים. הראשוניים, לבור הביניים, אין מערכת הובלה ולכן יהיה צורך לעלותם לבור הביניים בעזרת כוח אדם.</p>
<p>הרודיון בורות המים</p>	<p>בור הביניים אגירת המים קירות מטויחים הבורות שפסקו</p>	<p>הנמצא מטרים ספורים מתחת למפלס הארמון, סיפק מים בעזרת כוח אדם שהעלהו למרחב הארמון. החלה בבורות שבמפלס הנמוך, משם הועברו לבור הביניים וממנו הובאו מעלה לצרכי הארמון. שנחשפים בפתחי המחילות, מתוארכות לתקופת מרד בר כוכבא והיא מלמדת על אסטרטגית המרד. לתפקד לשם אגירה, נהפכו למקום מסתור שבו שהו לוחמים יהודיים שיצאו לתקוף את הרומאים.</p>
<p>הרודיון בורות המים</p>	<p>חציבת המחילות המבנה המורכב ככל הנראה כתחליף לבורות</p>	<p>נעשתה בחשאיות על מנת שלא יתגלו ולכן נמנעו מהשלכת העפר למדרונות, אלא ערמו אותן באתר. והאדיר של המחילות, מלמד שהרודיון היווה למעשה מרכז אסטרטגי והתקפי של ראשי המורדים. שהו במחילות הרודיון בתקופת המרד, מאות רבות ואולי יותר, של לוחמים ומפקדים יהודים. המקוריים והיבשים, השתמשו היהודים ב-3 בורות מים קטנים הנמצאים בחצר המתחם.</p>
<p>הרודיון הארמון</p>	<p>מתחם הארמון החצר פתוחה מחומה מקורית אור היום נועד</p>	<p>בנוי ממערכת מבוצרת מעוגלת, עם שתי חומות ומגדל אחד מלא ו-3 חצאי מגדל המורכבים בחומה. אינה מקורה והיא מוקפת במספר סטילובטים ועליהם עמודים שבקצוות בנויים שני אפסידות. שהייתה גבוהה יותר, נראה הקיר החיצוני, עם פתחים קוניים שנועדו לכניסת האור לחללי הביניים. להארת המתחם בין החומות, שלניצולו יצר כ-7 תאים, שיכלו לשמש הן למגורים והן לאחסון.</p>
<p>הרודיון הארמון</p>	<p>בארמון הורדוס בטרקליניים במחקר מקובל בניית מבני דת</p>	<p>נחשפו במהלך החפירות כותרות יפות, חדרי מגורים, טריקליניים, בית מרחץ, שני מקוואות ואוצרות. מימי הורדוס, בנו מורדי מרד החורבן, בית כנסת שבו ממוקמים ספסלים המקובעים לרצפה מפוארת. להניח, שאם נחשף מבנה ציבורי מתקופת בית שני, עם ספסלים ותמיכה לגג, הרי שמדובר בבית כנסת המכוונים לכיוון ירושלים, התחילה למעשה ביבנה בשנת 85 לספירה, בימיו של רבן גמליאל דיבנה.</p>
<p>הרודיון בית המרחץ</p>	<p>בבית המרחץ בחדר הפושרים הכיפה הבנויה קהילת נוצרים</p>	<p>שבאתר, נחשפו שרידי תעלות לניקוז האוויר החם, עם תקרה קמרונית כשעליה שרידי טיח מקורי. הוא טפידריום, מימי הורדוס, נחשפה הכיפה הקדומה ביותר שנחשפה בארץ ושרדה כמעט בשלמותה. מאבן נארי מקומית ונפגמה מעט, מחוזקת מבפנים ומבחוץ, כאשר הפתח בתקרה נועד לכניסת אור. שהגיעה במאה ה-6 לאתר, הקימה כנסייה קטנה, עם תוספת של צלב, המוטבע בכניסה לבית המרחץ.</p>
<p>הרודיון תצפית</p>	<p>במתחם הארמון תצפית מהרודיון מהתצפית ניתן ממערב להרודיון</p>	<p>נחשף מבנה מאורך, המוגד כקפלה, המכילה אפסיס שפונה מזרחה, מבנה המיועד לקהילה הנוצרית. ניתן להשקיף על נופי טבע כהרי מואב, ים המלח, נחל דרגה, מדבר יהודה ויישובים יהודים וערבים. להבחין בכפר אלדד, מעלה רחבעם, תקוע ובאפרת השוכנת על הרכס הגבוה ביותר במרחב. ממוקמת גבעה עליה נראה הכרסום שנעשה ע"י הורדוס, כחלק מפרויקט הכיסוי של האתר בעפר.</p>
<p>הרודיון אמות המים</p>	<p>האמה התחתונה בניית האמה אמת הערוב האמה התחתונה</p>	<p>היא אמת המים החשמונאית, תחילתה מעין עיטם, ומשם להר הבית בנתיב שאורכו 21 ק"מ שעליה הובלו מים, שמטרתם הייתה הדחת דם הקורבנות והזוהמה שנלוו לפולחני הדת שבמקדש. שתחילה ממעיין באזור חברון, מתחברת לבריכות שלמה, כתוספת לאמה התחתונה בנתיבה לירושלים. מתוארכת לתקופת החשמונאים, ברכות שלמה לתקופת הורדוס ואמת ערוב לתקופת פילאטוס.</p>
<p>הרודיון אמות המים</p>	<p>אמת הביאר נקבת פירים האמה העליונה נתיב אמה עליונה</p>	<p>שמקור מימיה ממעיין הביאר, נמצאת בין הישובים אפרת לאלעזר ובגובה 860 מטרים מעל פני הים. באורך 2.7 ק"מ, הזינה אף היא את אמת הביאר, שנמשכת עד הבריכה העליונה בבריכות שלמה. ה-4 במספר סך האמות לירושלים, יוצאת מהבריכה העליונה בבריכות שלמה ומנותבת לעיר העליונה. ידוע מבריכות שלמה עד אזור תלפיות, אך מתלפיות ועד ממילה, לא מוכר היות ולא נחשפו שרידים.</p>
<p>הרודיון אמות המים</p>	<p>בבית ג'אלה אמת בית ג'אלה פרויקט המים התיקון בצינור</p>	<p>נחשפו מספר חוליות עשויות אבן בעלי קוטר גדול, שבעת השתלבות חוליה לחוליה נהפכו לצינור רציף. היא מימי הורדוס, אך בשלב מאוחר, במקום לשקם גשר קשתות שקרס, שדרגו את אמה בצינור סיפון. של הורדוס כלל את אמת הביאר, הבריכות העליונות בבריכות שלמה והאמת המים העליונה. ההרודיאני, מתוארך ע"פ הכתובות שהתגלו בחוליות אבן, בהן מצוין שהשדרוג בוצע במאה ה-2</p>
<p>נסיעה</p>	<p>א-דיר ותקוע מקור הכנסתם ליד הכפר תקוע גוש עציון</p>	<p>הינם כפרים פלסטינאים, בהן ממוקמים בתים מטופחים, המצביעים על רמת הכנסה גבוהה לתושביה. של הכפריים, הם מחצבות האבן שבשטח והמנסרות שמנסרים פלטות המשמשים לציפוי בניינים. המוקף בכרמי זיתים בהיקף גדול, ממוקם תל תקוע, שעל פי המקרא, היה משכנו של הנביא עמוס. היא מועצה אזורית, המכילה יישובים רבים, אך יש הפרדה בין יישובי הגוש המערבי לגוש המזרחי.</p>

<p>עין ביאר</p>	<p>האמה התחתונה יש סבירות אמת הביאר מערכת המים</p>	<p>נבנתה ראשונה, לאחריה נבנו בריכות שלמה ההרודיאניות ובסוף בימי פילאטוס נבנתה אמת ערוב. לחיבור מאוחר יותר, בין הבריכה למערכת האמה התחתונה, כיוון שהמרחק ביניהם היה קצר למדי. מתחברת לבריכה העליונה בבריכות שלמה ומובילה לעיר העליונה בירושלים דרך ממילא. לירושלים, נהוג לחלק ל-4 אמות, שבריכות שלמה שבסמוך לבית לחם, מהוות אזור הפרדה או חלוקה.</p>
<p>עין ביאר</p>	<p>בריכות שלמה מהכרת הקטע נקבה הביאר בהמשך הנקבה</p>	<p>הוקמו בשלבים בימי הורדוס והן שתי הבריכות העליונות, הבריכה התחתונה, היא מתקופה מלוקיית. בשלב מאוחר, אמת ערוב שבנה פילאטוס, מתחברת לאמה החשמונאית התחתונה, שנותבה להר הבית. משופעת בסדקים מהם זולגים כל העת זרמי מים, המתווספים לאמת הביאר המנותבת לבריכת שלמה. היה בעבר סכר, שאגר מי שיטפונות ונתיב שהוביל את המים אל הבריכה העליונה מבין בריכות שלמה.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>חומת הפרדה דרך האבות בהמשך הנסיעה המבנים הקטנים</p>	<p>המקיפה את בית לחם ובית גיאלה, גורמת קשיים לתושבי המקום, על מנת לעבד את חלקותיהם. העוברת על גב ההר, הינה תוואי, שראשיתה קדומה ביותר וכנראה נסללה בתקופה הרומית. ניתן לראות את בריכות שלמה הנמצאות בוואדי ארטס שבמרחב בית לחם, אך אסורות לכניסה. הפזורים בשטח, הינם שומרות ומתקנים חקלאיים, המיוחסים לחקלאי תקופת ימי בית שני.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>במהלך הנסיעה אמת הביאר נתיב אמה עליונה האמה העליונה</p>	<p>ניתן לצפות בשרידי האמה העליונה, שהיא המשכה של אמת הביאר, שהגיעה לבריכת שלמה. נקראת אחרי שעברה את הבריכה העליונה שבמערכת בריכות שלמה, בשם האמה העליונה. מנותב עד לשכונת לתלפיות ובה היא נעלמת, אך יש הסכמה שהאמה שנחשפה בממילא היא המשכה. חצתה לבטח דרך גשר את גיא בין הינום בדרכה לעיר העליונה, אך עד היום לא נחשף אף שריד ממנו,</p>
<p>ארמון הנציב</p>	<p>לארמון הנציב. האם לעקוף ב. לחצות הרכס חשיבות גובה</p>	<p>השוכן על רכס בגובה 780 מטר מעל פני הים, הגיעה האמה התחתונה עם שתי אפשרויות להמשך הדרך: את הרכס בתווי טופוגרפי, פעולה שתאריך את התוואי ב-4 ק"מ ותאבד בכך גובה חשוב לזרימת מים. בנקבה באורך של כ-400 מ' וע"י כך לאבד רק מעט גובה, שכה חשוב למפלס המים הנדרש בעיר. פני המים, היה ערך חשוב לבוני האמה ולכן החליטו לחצוב ברכס נקבה, שלאורכה נקדחו 6 פירים.</p>
<p>ארמון הנציב</p>	<p>חציבת נקבה הגרומה והלטה האמה התחתונה השימוש באמה</p>	<p>עם פירים, אפשרה הורדת קבוצות שהתפצלו לחציבה דו כיוונית מהירה ופינוי החומר ואוורור הנקבה. אלו מכשירי מדידה, שבאמצעותם ידעו לקבוע שמעין עיטם מספיק גבוה, כדי להזרים מים להר הבית. תפקדה בהובלת מים מ-100 לפנה"ס, כמעט ברציפות עד למאה ה-20, כלומר יותר מ-2,000 שנים. הופסק משום שנמצאו פתרונות חלופיים טובים יותר ושלל בעיות תחזוקתיות בגלל פעולת הטורקים.</p>
<p>ארמון הנציב</p>	<p>בימי סולימאן שדרוג האמה שדרוג נוסף מסיבות עלומות</p>	<p>הקרואי גם המפואר, החליטו הטורקים ב-1541 לשדרג את האמה החשמונאית בגלל שדידת מים. התבטא בהכנסת צינור המורכב מחוליות חרס, לתוך יציקת בטון, בתקווה להפחת גניבת המים. לאמה נעשה ב-1901 עת הוחלף צינור החרס בצינור ברזל בקוטר קטן יותר, שהניב כמות המים קטנה. העמיקו המהנדסים הטורקים את רצפת הנקבה לעומק של כ-3 מטרים מתחת לאמה החשמונאית.</p>
<p>ארמון הנציב</p>	<p>בתקופת המנדט גיבל מוכבר נתיב האמה בנוסף לאמות</p>	<p>נוספו בהדרגה נתיבי מים נוספים לירושלים ובהן מעיינות ערוב, פארה, וואדי קלט וראש העין. שכונה השוכנת למרגלות רכס ארמון הנציב, נקראת ע"פ המסורת הערבית, ע"ש המואזין הראשון. מפתח יציאת הנקבה ועד להר הבית, מתפתל בדרך טופוגרפית המשופעת בתצורות נוף מקסימות. נאגרו מים ברחבי בירושלים גם בבריכת ישראל, בריכת חזקיהו ובריכת הסולטן.</p>
<p>ארמון הנציב</p>	<p>פיר מספר 4 פיר מספר 3 הדגם החצוב ארמון הנציב</p>	<p>ממוקם במקום הגבוה ביותר על רכס ארמון הנציב, מעל תוואי האמה, שחוצה את הרכס. ממוקם במורד הרכס, מעל אמת המים החשמונאית, החוצה את הרכס הזה מדרום לצפון. העשוי מפסיפס וממוקם במורדות הרכס, מראה את שני השלבים של האמה, שהובילה מים להר הבית. משמש היום כמרכז האו"ם במזה"ת וזאת לאחר שנות בעלות של הבריטים והצלב האדום.</p>

תכני סיור מספר 8 להרי ירושלים

מסלול: הרי ירושלים ויהודה

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
	הצגת הנהג, הוראות בטיחות, הצגת מסלול, הפסקות, סדר יום וכו' כביש ת"א ירושלים, אורכו 96 ק"מ ובנוי על התוואי העתיק יומין, יפו ירושלים הסמוך ליישוב מבשרת ציון, נקרא ע"ש חטיבת הראל שלחמה באזור במלחמת העצמאות. המטביל, הינו אתר תיירותי, מהתקופה המקראית, המכיל בור מים מהתקופה הביזנטית.	דברי פתיחה נסיעה בכביש 1 מחלף הראל מערת יוחנן	נסיעה
	מתחלקים ל-3 מבני נוף: קמר חברון - ב"ש-ירושלים, קמר רמלה - האלה-לבונה ו קער שפלת יהודה . הוא שם המבנה של הרי יהודה, שהחלה לפני 95 מיליון שנה, עת נוצרו שכבות גיר ודולומיט בים רדוד. שהתרחשה לפני 85 מיליון שנה, גרמה להיווצרות ים עמוק ותוצאה מכך, תוספת בניית סלעי קירטון. עוות האזור מלחצים פנימיים, לאחר מכן בתקופת אאקון, היס נסוג והאזור נחשף לתהליכי הבליה.	הרי יהודה חבורת יהודה התרוממות ההר בתקופת הזנון	קיבוץ צובה
	ל-3 יחידות נוף: מדרום הרי חברון, באמצע הרי ירושלים ובצפון הרי בנימין / במת בית אל. מתבטא בגובה ההרים, הרי חברון ובנימין כ- 1,020 מ' והרי ירושלים רק 850 מ' וזאת בגלל נחל שורק. מהווה תעלומה ליצירתו, אך בפועל הוא יוצר סחיפה חזקה באזור ומנמיך את ההרים שמסביבו. התהוו בהתאם לטופוגרפיה: מצפון לדרום הם כביש 60 הנקרא דרך האבות ו- 433 דרך עתיקת יומין.	המרחב מתחלק ההבדל ביחידות נחל שורק דרכים סלולות	קיבוץ צובה
	בניגוד לכללי הטופוגרפיה וזאת בגלל כנסיית אמאוס, שימש כדרך ראשית בתקופות העבר וגם כיום. הוקם ע"י יוצאי הפלמי"ח, אחרי קום המדינה, במסגרת תכנית לעיבוי יישובים בפרוזדור לירושלים. ישוב מתקופת המלוכה, על שרידיו בנו הצלבנים מבצר בשם בלמונט ועל שרידיו הכפר הערבי סובא. נצפים ממרום התל: נבי סמואל-בידו, צובה-אשתאול, הדסה-אורה והר גילה, מדרום נצפה גוש עציון.	כביש מספר 1 קיבוץ צובה תל צובה ארבע שלוחות	קיבוץ צובה
	נחלי הרי יהודה, הינו אכזב שזורמים בו מי קלחין מושבים מהפעלת מתקן לטיהור השפכים. מסלע גיר, גורם לנחל שורק להתפתל מערבה בנתיב צר ותלול עד לסלעי הקירטון שבשפלת יהודה. שורק לשפלה, נוצר מפתח רחב רווי סחף שיוצר עמק פורה באדמת טרה רוסה - תוצר בלאי סלעי הגיר. הדרכים עברו בנחלים, הרומאים מחשש מאויב, סללו על שלוחות ועותומנים שלא יראו, סללו בנחלים.	נחל שורק האזור המורכב במפגש בין נחל בסיפורי המקרא	נסיעה
	שניטע מתרומות יהודי ארה"ב, מכיל בתוכו פינת הנצחה לזכר הנשיא ג'ון קנדי, שנרצח ב-1963 כעץ כרות, שבהיקפו 51 פסי בטון, כמספר מדינות המרכיבות את ארצות הברית ועליהם סמליהם. מכילה שרידי חווה חקלאית מהתקופה הביזנטית, כאשר סביבה מבנים שונים מתקופות שונות. שמה לה שני יעדים עיקריים: לא לאפשר בנייה על מסדרון אקולוגי ושמירה מפני מינים פולשים.	יער עמינדב יד קנדי מעוצב חורבת סעדים שמורת טבע	יער עמינדב
	הינו קבוצת צומח גדולה, הבנויה מ-5 קומות גובה, שבכל גובה נתון, יש בה קבוצת צמחים שונה. הם העשבוניים שרובם חד שנתיים, בתה עד חצי מטר, גריגה עד 1 מטר, עצים כאלון ומטפסים כגפן. גבהים, מוגדר כחורש בריא, לכן יוצרים לעיתים קרחת בחורש ע"מ להחזיר אור לחידוש הצמיחה. ים תיכוני: משקעים: 600 - 800 מ"מ גשם, הגדלים בגובה עד 1,400 מ' על אדמת טרה רוסה ורנדזינה.	חורש ים תיכוני קבוצות הצמח חורש המכיל 5 מאפייני חורש	יער עמינדב
	מונע תחרות הישרדות באמצעות צלו, לעיתים גדל עם גזע ולעיתים כשיח, תלוי באם הופרע ברעיה. המורכב מספלול ובלוט, נאסף ע"י יערון למאורתו ושם נאכל החלק הרך ונשאר החלק המכיל זרע. מובדלות בעוצמתם, שריפה חזקה אופת קרקע ומכלה, שריפה קלה ומהירה, רק חורכת את הקרקע. הכחדה עולמית, ישראל שותפה במאמץ העולמי לשימורו, לשמחתנו מצב השימור בישראל די טוב.	עץ האלון פרי האלון שרפות בחורש החורש בסכנת	יער עמינדב
	שהוקם לפני כ-40 שנה, נובעים שני מעיינות עין סטף ועין ביכורה ומטרתו להציג חקלאות קדומה. של א"י, התבססה בעיקר על חקלאות המדרגות, שהטביעה את חותמה בתרבות העם היהודי. לא ברור, יש כל מיני השערות והצעות, אך אין לשם משמעות בשפה העברית וגם לא בשפה הערבית. אזור ההר אינו טוב לחקלאות, אך ההתנחלות בו של בני ישראל, הייתה מתוך אילוץ ולא מתוך בחירה.	במרחב הסטף חקלאות קדומה מקור השם סטף בהיבט ההיסטורי	נסיעה
	פרוזדור ירושלים, מהווים כ-70% מהשטח שהוכשר לעבודה חקלאית וזאת ע"פ מחקר שנעשה בשטח. גם מהתקופה הכלקוליתית, אך ע"פ הערכות במחקר, שיא השימוש חל בתקופות המקרא והביזנטית. שהתנחלו בעבר בעיקר באזור ההר, שכללו את שיטות העיבוד החקלאי וניצול המים עד לדרגה גבוהה. לעיבוד חקלאי, מדחיקים את החורש, אך כשמפסיקים לעבד אותה, החורש חוזר ומשתלט על השטח.	המדרגות במרחב נמצאו מדרגות בני ישראל בבניית מדרגה	הסטף
	הם שני חלקי המדרגה, השטוח - שלח והדופן - רום, הנבנית בבנייה יבשה לאפשר זרימה בין האבנים. מושתת על מי גשמים ואילו חקלאות שלחין מושקית ממי מעיינות הזורמים לתוך החלקות המעובדות. מהווה מערכת, המורכבת מנקבה החצובה בהר, בריכת אגירה ותעלות ששימשו להשקיית המדרגות. הוא מאגר גדול, היושב מעל שכבות אטימות שבתחתית ההר, שנביעותיו לא מושפעות מהעונות השנה.	שלח ורום חקלאות בעל עין בכורה אקוויפר ההר	הסטף
	יש חלקות חקלאיות, שמושכרות לאנשים, שמוכנים לעבדן בתנאי שתהיה אורגנית ובכלים קדומים. מתרוקנות במהלך שבוע, עת המים מוזרמים באמות מים לחלקות השונות ומציפים שורה אחר שורה. מתבטאת בהסטת תלולית חול בעזרת הרגל, בעת העברת הזרימה לתלם הבא, תהליך הנזכר במקורות. הינו הנושא המרכזי שבסטף, המכיל תרבות ומושגים חקלאיים שהשתרשו בתרבות ובמסורת של העם.	באתר הסטף בריכות המים השקיית רגל חקלאות קדומה	הסטף

<p>נסיעה</p>	<p>הר טייסים מתצפית דרומה יער הקדושים כמות המבקרים</p>	<p>נקרא לזכר 6 אנשי צוות אויר, שנפלו במרחב במלחמת תש"ח ובו מתקיים האירוע המרכזי של ח"א. להר הטייסים, נצפה אפיק נחל שורק ומזרחה נצפים היישובים צור הדסה ומבוא ביתר והר גילה. הנטוע במקביל לכביש 395 על כ-18,000 דונם, מכיל כ-6 מיליון עצים, לזכר קורבנות השואה. המגיעים לאנדרטה מגילות האש, מועטה בגלל מיקומה המרוחק מהכבישים הראשיים.</p>
<p>מגילות האש</p>	<p>החברה בישראל יד ושם רפפורט נתן האנדרטה</p>	<p>ניסתה במשך שנים, להבליט את גבורת ניצולי השואה ולהדחיק את המושג יהודים הובלו כשה לטבח. ועוד ארגונים, ששיקפו בתצוגותיהם את גבורת המרד, שינו גישתם ומדברים כיום על גבורת חיי הפרט. פסל גווילי אש, ניצול שואה שגדל ועבד בפולין ועם פרוץ המלחמה ברח לבריה"מ ושב אליה בסיומה. עשויה מברונזה שפוסלה בשיטת השעווה האבודה שוקלת 12 טון והורכבה משני גושים בשנת 1972.</p>
<p>מגילות האש</p>	<p>תצורת האנדרטה הפסל מורכב בגוויל השואה בגוויל התקומה</p>	<p>מלמעלה, משקפת את הסימן אינסוף (∞) המסמל את היות העם היהודי, עם הנצח. משני קטעים, כאשר האחד הוא סיפר השואה ואילו השני סיפור התקומה והקמת מדינת ישראל. מפוסלת הצעדה האחרונה, בה החיילים הגרמנים מתוארים בלי תווי פנים, כלומר בלי צלם אנוש. נראים לוחמי הפלמ"ח הצברים, עם כובע טמבל וסטן, הצנחנים בכותל והמנורה שחוזרת לירושלים.</p>

תכני סיור מספר 9 למוזיאונים בת"א

מסלול: בית התפוצות, מוזיאון הפלמ"ח ומרכז רבין

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
<p>הינו מוזיאון של העם היהודי, מוזיאון שמכיל את מאגר המידע הגדול ביותר של העולם היהודי. מתבטא שאינו מוזיאון המציג אוספים, אלא מוצגים שהם שחזורי פריטים, שחשיבותם בסמליותם. הינו בלב אוניברסיטת ת"א, שהוקמה ב-1978 ונחשבת למוסד האקדמי היהודי הגדול בעולם. נעשית דרך חומת אבנים, המייצגות את ירושלים ומולך שער טיטוס, זכר חורבן המקדש במרד החורבן.</p>	<p>בית התפוצות ייחוד המוזיאון מיקום המוזיאון הכניסה למוזיאון</p>	<p>בית תפוצות אולם כניסה</p>	
<p>לקח אייתו לדרכו הארוכה בגלות, רק ספר אחד, שממנו הוא בנה את כל תרבותו ומערכת ערכיו. של העם היהודי, מבוססת על הזיכרון, לפי הכלל הידוע "זכרת נשאת, לא זכרת לא נשאת". מבית המקדש במרד החורבן והובלתה בתהלוכת השפלה לעם היהודי, הפכה לבסוף לסמל המדינה. במוזיאון, מורכבת מ-6 שערים: המשפחה, הקהילה, האמונה, היצירה, הקיום והשיבה.</p>	<p>העם היהודי כל ההיסטוריה המנורה שהוצאה תערוכת הקבע</p>	<p>בית תפוצות אולם כניסה</p>	
<p>צילומי יהודים מרחבי העולם, במהלך טקסים יהודיים, במעגל החיים היהודי וחגי השנה ומועדיה. בשני מעגלי חיים מקבילים, האחד - האישי, המאופיין בטקסים, השני - כללי, המצוין בחגים ומועדים. הינו הטקס הראשון, בו מתחדשת הברית בין אלוהים לאברהם אבינו, שצאצאיו הם העם הנבחר. הינו הטקס השני ביהדות, בו הילד בן ה-13 גדול דיו לקבל אחריות בעצמו ומרצונו את עול המצוות.</p>	<p>שער המתעד תיעוד היהודי החי ברית המילה טכס הבר המצווה</p>	<p>בית תפוצות שער משפחה</p>	
<p>מתאפיינת בכל מקום על פני כדור הארץ, ב-3 סמלים: חופה, שבירת הכוס ושטר כתובה. את בית המשפחה, מתובנה שאמנם חרב בית המקדש, אך יש תקווה לבנות את העם היהודי מחדש. תחת החופה, מסמלת את החורבן והגאולה, כמו שב-9 באב חרב המקדש, כך ב-9 באב תבוא הגאולה. מהווה חוזה נישואין, הכתוב בשפה הארמית, המיועד לכלה בכל רחבי התפוצה בה נמצא העם היהודי.</p>	<p>חתונה יהודית החופה המסמלת שבירת הכוס שטר הכתובה</p>	<p>בית תפוצות שער משפחה</p>	
<p>את החגים והמועדים בכל רחבי העולם, בהתאם לציווי שנכתב במקרא וזאת על פי לוח השנה העברי. הינו מהחגים המשמעותיים והראשון מבין שלוש הרגלים, שעם ישראל עלה לרגל לבית המקדש. מספרים על יציאת מצרים, כלומר לידת העם, קבלת התורה והכיסופים לשנה הבאה בירושלים. מוקדש לתקופת הימים הנוראים, שבין ראש השנה ליום הכיפורים, הנקראים עשרת ימי תשובה.</p>	<p>היהדות חוגגת חג הפסח בהגדת פסח חדר במוזיאון</p>	<p>בית תפוצות שער משפחה</p>	
<p>מציג את יסודות ההתארגנות הקהילתית בתפוצות ואת מבנה הקהילה היהודית לאורך הדורות. המוצג בשער התפוצות, מתייחס להתנהלות היומיומת של קהילות יהודיות במאה ה-13 ברחבי העולם. ברחבי העולם, יש אותם מוסדות: בית כנסת, מקווה טהרה, בית דין צדק וחברת קדישא. משמרים ערכי תורה: ביקור חולים, מתן צדקה וערכים ששומרים על מייחד עם ישראל.</p>	<p>שער התפוצות דגם הקהילה כל קהילה יהודית מוסדות הקהילה</p>	<p>בית תפוצות שער קהילה</p>	
<p>בחלל המבנה, מנציח את זכר קורבנות הרדיפות והאסונות, שמסרו נפשם על קידוש השם. מסמל את ההישרדות היהודית ואת המשכיות החיים היהודיים, בצל רדיפות ושמד במהלך התקופות. עשה לך עמלק, הינו ציווי מהתורה, המיוצג בעמוד, שהוקדש לאדם שנרצח, כי הוא יהודי. מייצגות 52 פרשות, כמניין פרשות השבוע הכתובות בתורה, שפרסם בזמנו אבא קובנר.</p>	<p>העמוד התלוי עמוד הזיכרון זכור את אשר מגילות האש</p>	<p>בית תפוצות עמוד זיכרון</p>	
<p>מוצגים 18 דגמי בתי כנסת מרחבי העולם, התואמים למקור, שחלקם עדין קיימים וחלקם חרבו. הינו כינוי לביהכ"נ, שהפך אחרי חורבן בית שני וזאת בזכות תיקוני ריב"ז, למקום תפילה בציבור. שבו "התשעה תלויים באחד, האחד תלוי בתשעה" מהווה ערך מוסף בטקסים ובתפילות. ממחיש את הביטוי של אבא קובנר שאמר בשעתו: "עם יצא לדרך ארוכה ובידו אין משלו אלא ספר".</p>	<p>בשער האמונה מקדש מעט המושג מניין ספר התורה</p>	<p>בית תפוצות שער אמונה</p>	
<p>בטולדו, בנוי בסגנון מוסלמי-מורי, המורכב משורות עמודים, קשתות וכותרות. שבסוריה, הינו מהתקופה הביזאנטית, הבנוי על יסודות של בית כנסת מהמאה ה-18 ששכן בביהכ"נ החלבי שבסוריה, נחשב כקודקס והינו הספר העתיק ביותר והוא בן 1,000 שנים. אבן דנאן" מהעיר פס שבמרקו, משתקף בכחול-טורקיז, מנורות השמן, חמסות ובסדר ישיבה ספרדי.</p>	<p>ביהכ"נ טרנסיטו ביהכ"נ מחלב כתר ארם צובא ביהכ"נ רבי שלמה</p>	<p>בית תפוצות שער אמונה</p>	
<p>מהעיר קרקוב שבפולין, הינו מהמאה ה-16 במבנה קטן העשוי מעץ, עת נאסר לבנות מבנים גדולים. בעיר וורשה שבפולין, מהמאה ה-19 הינו מבנה ניאו-קלאסי גדול, מרשים ומפואר שנהרס ע"י הנאצים. שבאוקראינה, מהמאה ה-17 שחוה את תקופת פרעות ת"ח-ת"ט (1648-49), לכן נבנה כמבצר. שבליטא, מיוחס לקהילה בה לימדו גאונים, שהמפורסם מכולם, הגאון מווילנה - הגר"א.</p>	<p>ביהכ"נ הרמ"א ביהכ"נ ע"ש נוז"יק ביהכ"נ בלוצק ביהכ"נ בוילנה</p>	<p>בית תפוצות ביהכ"נ</p>	
<p>חלק מקומפלקס הכולל גם ספרייה ובית מדרש וגם מהווה את מרכז החיים של הקהילה היהודית. התקבל בזכות הגאון מווילנה שהאציל קדושה על בית מדרשו, שכונה ירושלים דליטא. אירופוס שבסוריה, מהמאה ה-12 מוצג היכל לארון הקודש, יוצא דופן בציווי הקיר שלו. שבסין, שלשם הגיעו סוחרים יהודים בדרך הבשמים ונטמעו בקרב הקהילה המקומית.</p>	<p>ביהכ"נ מהווה ייחוס העיר ווילנה בביהכ"נ בדורא ביהכ"נ קאי-פנג-פו</p>	<p>בית התפוצות ביהכ"נ</p>	
<p>שבאיטליה, מהמאה ה-16 שהינו קטן ומסתתר, נבנה בתוך הגטו היהודי שנחשב הראשון העולם. שבאיטליה, מהמאה ה-19 הינו גדול ומפואר, מתקופת האמנציפציה - שוויון זכויות וחובות. אלו 3 קהילות האשכנזיות - שפייר, וורנס ומיינץ, שחיו בגרמניה על גדותיו של נהר הריין. שבגרמניה, ששם היה בית המדרש של גדול פרשני התורה, רבי שלמה יצחקי - רש"י.</p>	<p>ביהכ"נ בוונציה ביהכ"נ בפירנצה קהילות שו"מ ביהכ"נ בוורמס</p>	<p>בית תפוצות ביהכ"נ</p>	

בית תפוצות שער יצירה	שער היצירה מיצג סופר סת"ם תמונת ספורטאים נילס והרלד בוהר	דיוקן המחשבה, התרבות והיצירה היהודית, אמנות יהודית, שפות יהודיות ותרומת היהודים לעולם. קרי, ספרי תורה ומזוזות, מוצג בדמות יהודי הכותב בעבודת יד, ספר התורה, קלפי מזוזות ותפילין. יהודים המצטיינים בענפי ספורט שונים, שמתחילת המאה ה-20 המשיכו ללמוד באוניברסיטאות. היו אחים כדורגלים בדנמרק, שבמקביל נילס זכה בנובל בפיזיקה והרלד שהיה סופר ומתמטיקאי.
בית תפוצות שער הקיום	השער מחולק תצוגת אלכסנדריה תצוגת קהילת בבל הקהילה הבבלית	ל-13 תחנות, המייצגות 13 קהילות, המייצגות יחסי גומלין בין היהודים לסביבה שבה התנהלו חייהם. שבמצריים, מהקהילות הראשונות מחוץ לא"י, מהמאה ה-3 לפנה"ס, בה נכתב תרגום ה-70 מהעתיקות בקהילות התפוצה, שראשיתה ב-586 לפנה"ס בחורבן בית ה-1 ע"י נבוכדנצר הבבלי. בה נחתם התלמוד הבבלי, נשארה גם אחרי שיבת ציון ורבינה נשארו והוגדרו כסמכות עליונה ביהדות.
בית תפוצות שער הקיום	קהילת ספרד תור הזהב קהילת אשכנז קהילות שלמות	התקיימה 1,000 שנה, החל מהמאה ה-5 ועד המאה ה-15, עת חיסולה במהלך גרוש ספרד ב-1492 בספרד, היה בעת הכיבוש המוסלמי במאה ה-7 שנוקדו לשרותי רופאים, מהנדסים ובנקאים יהודים. ההינם יהודי צרפת, גרמניה ואנגליה, שצאצאיהם שברחו למזרח אירופה, סבלו רבות מהנוצרים. נטבחו בזמן מסעי הצלב, במאות ה-11 - 12 ובזמן מגפת הדבר באירופה במאה ה-14
בית תפוצות שער השיבה	שער השיבה שביל עליה לשער מנורת 7 קנים שער השיבה	מוקדש לכיסופי היהודים לא"י ומציג את הכמיהה אליה לאורך הדורות, עד ליסוד הציונית. מבטא את תקופת ההעפלה לארץ ישראל, בעוד המוצג עם חלונות עגולים, המדמה אוניית מעפילים. מוצגת בשער השיבה, כסמל המדינה, החוזר אחרי 2,000 שנה, מאז שנשדד מהמקדש ע"י הרומאים. הינו השער האחרון בבית התפוצות ומסמל בכך את האמרה הידועה: "ושבו בנים לגבולם".
מוזיאון פלמ"ח	מוזיאון הפלמ"ח פלמ"ח-פלוגת מחץ ארגון הפלמ"ח בתום מלח"ע ה-2	הוקם ב-2,000 ע"י "עמותת דור הפלמ"ח", כשמטרתו לימוד מורשת ופעילות הפלמ"ח לדורותיו. הינו גוף לוחם של ה"הגנה", שהוקם ב-1941 בעיצומה של מלח"ע ה-2 מחשש מפלישת הגרמניים לא"י. שהיה צבא מתנדבים מבני הנוער בארץ, היה לכוח הצבאי הסדיר של ארגון ה"הגנה" טרום צה"ל. הופנו מאמצי הפלמ"ח למאבק בשלטון המנדט ולפעולות ההצלה וההעפלה של שארית הפליטה.
מוזיאון פלמ"ח	במלחמת תש"ח הפלמ"ח נבנה בהקמת הפלמ"ח בבסיסי הפלמ"ח	מקרב 12 חטיבות ה"הגנה" 3 היו חטיבות פלמ"ח. שהיו את חוד החנית במלחמה מול מדינות ערב. ככוח מקצועי, שהצמיח מתוכו מחשבה צבאית וערכים, שהיו מאבני הבניין של צה"ל בראשית דרכו. גובשו ערכים שהפכו אותו לגוף חברתי וחלוצי, שבתהליכי אימונו, שולבו גם עבודה בתוך הקיבוצים. צמחו לוחמים ולידם המשוררים הבולטים של זמנם, אנשי תיאטרון, ספרות, שירה וזמר.
מוזיאון פלמ"ח	באוהלי הפלמ"ח המוזיאון מעביר התצוגה במוזיאון הסיור במוזיאון	צמחה ישראליות חדשה, שהתבטאה בסגנון דיבור, קירבה נפשית ודרך חיים המתמשכת עד ימינו. את סיפור הרעות, המאבק האישי, המיית הלב הצעיר למול המאורעות ההיסטוריים של העת החדשה. בנויה בסדר כרונולוגי, כאשר המעבר מתמונה לתמונה, מגדיר כמעבר שנה של המאורעות. הפלמ"ח, נפתח ומסתיים, באולם הנצחה לזכרם של 1,187 חללי הפלמ"ח שנפלו טרום הקמת המדינה.
מוזיאון פלמ"ח	במסע בזמן תערוכת יד לגח"ל תערוכת מכחול צדקת הדרך	מתלווים לקבוצת צעירים, המשרתים בפלמ"ח, מרגע גיוסם למאבק ועד מלחמת העצמאות. של ניצולי השואה במלחמת העצמאות, מציגה את דרכי הגעתם של העולים לא"י ושילובם בחברה. וזיכרון, מציגה את ציורי לודביג בלוס, המצייר את המאבק לעצמאות, בעקבות נפילת בנו. הינה תערוכה המציגה משירי המאבק לעצמאות, קטעים של נתן אלתרמן וצילומים מהתקופה.
מרכז רבין	יצחק רבין רצח רבין רצח ראש ממשלה מרכז יצחק רבין	היה רה"מ ושר הביטחון, נרצח ב-4.11.95 בידי מתנקש יהודי בת"א, עם סיום עצרת עם. אירע בשיא מאבק פוליטי קשה על אופייה ועתידה של המדינה, שלווה בהסתה אכזרית נגד רה"מ. של מדינת ישראל, היה רצח פוליטי שמטרתו לקעקע את אבני היסוד של המשטר הדמוקרטי בישראל. הוקם ב-1977 לשם הנצחת פעילותו של יצחק רבין ולבחינת לקחי החברה הישראלית מהירצחו.
מרכז רבין	תצוגת מרכז רבין המרכז בנוי בחדרי המוזיאון חדר מס. 1	שנפתחה ב-2010, מספרת את סיפור חייו של רבין וסיפור החברה הישראלית בין השנים 1920 - 1995 כמסדרון ספירלי, בו מוצגים תולדות חייו של יצחק רבין מלידתו ב-1920 ועד הירצחו ב-1995 חווים באמצעות תמונות את שקרה בארץ מימי ראשית המנדט ב-1920 ועד היום שאחרי הרצח. מוגדר כן לשלום, לא לאלימות, חדר 2: 1920-1949 בדרך לעצמאות וחדר 3: 1948-1967 בונים מדינה.
מרכז רבין	חדר מס. 4 חדר מס. 7 חדר מס. 10 עמודי מחלוקת	מיוחס למלחמת ששת הימים, חדר 5: 1967-1977 עשור של מלחמה, חדר 6: 77-87 שלום ומלחמה מיוחס לעימות וראשית פיוס בשנים 1987-1992, חדר 8: 1992-1995 חייל בצבא השלום וחדר 9: הרצח מוגדר היום שאחרי, בחדרים יש שני צירי משנה: עמודי מחלוקת בחברה הישראלית וסרגל אירועים. המוצגים במשולשי פלדה, מציגים את העימותים והמחלוקות שפילגו את החברה בעם במדינת ישראל.
מרכז רבין	בסרגל האירועים בציר הזמן בשביל הרעות בעמודי רבין	העולמי, המציין אירועים בולטים שהתרחשו בעולם, מוצג במקביל אירועים מקומיים במדינת ישראל. הממוקם על רצפת המוזיאון, כל גול מייצגת אירועים דרמטיים, לצד אירועים קלילים יותר. הנמצא לאורך המסדרון הספיראלי, מוצג סיפור חייו של רבין, מילדותו ועד ליום הירצחו. המוצגים לאורך המסדרון, כל עמוד מספר על תקופה מסוימת בחייו של רבין וזאת בעזרת סרטון.

תכני סיור מספר 10 לבית שערים וציפורי

מסלול: בית שערים וציפורי

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
	פתיחה: הצגת הנהג, הצגת המסלול, הפסקות, הוראות בטיחות וכו' מחיפה ועד נצרת לאורך 41 ק"מ, עובר לאורך מורדות הכרמל וממשיך לעמק יזרעאל. המערבי, מורכב מגבעות אלונים ושפרעם, העשויים מקירטון ובה נמצא היישוב בית שערים. המרכזי, מורכב מרכסים ובקעות, שתחילתם בעמק יזרעאל וצפונה ובה נמצאת ציפורי.	דברי פתיחה כביש 75 הנמשך הגליל התחתון הגליל התחתון	נסיעה
	שכיסה את האזור, היה בעיקר עצי אלון תבור ומכאן שם האזור וחלק משמות היישובים. צומחים במרחבי ארץ ישראל: אלון מצוי, אלון התבור, אלון תולע, אלון שסוע ואלון חרמוני. צופים על רכס הכרמל המורכב מקמר הר אמיר, קער של רמת מנשה וקמר של הר הכרמל. מעינות קטנים וזרימת נגר עילי, כתוצאה ממבנה הסלע שהינו קרטון, המונע חלחול המים לקרקע. שהוקמה ב-1901 מופקדת על גיוס כספים, לרכישת קרקעות בא"י לצורכי עלייה והתיישבות. התארגנו קבוצות לעלייה להתיישבות ולכן נוצר צורך לתאם בין הקבוצות לבין הקרקעות. והיה שבמשך 3 שנים רציפות לא התבצעה פעילות ברקע הנרכשת, מאבדים הקונים מזכויות הקניין. הפולש לקרקע שאינה שלו ועושה בה פעולות אקטיביות, זוכה בחלק מזכויות הקניין בקרקע.	הצומח הטבעי 5 מיני אלונים בתצפית למערב האזור כולו שופע חברת קק"ל בתהליך נפרד לפי חוק עות'מני לעומת זאת	נסיעה
	המשפטית, קק"ל הקימה חוות בודדים על הקרקעות שנרכשו, שנקראו שומרי השדות והיערות. שהוקמה ב-1907 מתארגנת תחת הסיסמה: "בדם ואש יהודה נפלה בדם ואש יהודה תקום". הקימו ב-1909 את ארגון השומר, שמטרתו הייתה שמירה על המושבות והקמת יישובים חדשים. בן למשפחה סובוטניקית-נוצרים שומרי שבת, היה אחד מצעירי החבורה, עוד מימי ארגון בר גיורא.	לאור המציאות קבוצת בר גיורא אנשי בר גיורא אלכסנדר זייד	בית שערים אלכסנדר זייד
	שהוקם ב-1916 כקיבוץ הראשון של אגודת השומר, מסב שמו לכפר גלעדי ע"ש אחד ממנהיגיו שנפטר. שישב בקיבוץ כפר גלעדי, לא מצא בה את דרכו ולכן, לצורך מימוש שאיפותיו, נאלץ לעזוב ב-1923 שחיפשה שומרים לשטחיה, גייסה ב-1926 את אלכסנדר זייד לשייך איבריק ושהה בה בחוות בודדים. הייתה בודדה בעת שהשתכנו בה זייד ומשפחתו, אך לאחר מכן נסמכה ליישובי הסביבה כנהלל.	קיבוץ בר גיורא אלכסנדר זייד חברת קק"ל חוות הבודדים	בית שערים אלכסנדר זייד
	עשו הכול כדי לזרוק את זייד מהשטח, מבחינתם, הוא מנע לזכות בזכויות חוקיות על הקרקע. תרצ"ו-תרצ"ט, הוחלט על פרויקט חומה ומגדל שבו הוקמו 53 יישובים בתוך 3 שנים ברחבי א"י. שהשתייך לאחד מהיישובי חומה ומגדל, נעזר מאוד בידעותיו של אלכסנדר זייד, שהיה וותיק באזור. לקבוצה שראתה כאידיאליזציה את חזרתה למקורות תנ"ך ויצרה בכך השראה להקמת ארגון הרועה.	הערבים באזור כתגובה לפרעות קבוץ אלונים זייד השתייך	בית שערים אלכסנדר זייד
	עת דהר זייד על סוסתו למפגש באלונים, ארב לו בדרכו בדואי בשם קאסם טבאש שירה בגבו והרגו. גיבור התקופה, ניקבר בסמיכות למקום המארב, שהפך לימים לבית קברות של אגודת השומרים. נכנסו בינואר 1942 לאוהלו של קאסם, במאהל של שבט טבאש, לקחוהו לוואדי סמוך וירו בו למות. מונצח בכיכר ו-2 סלעים שהאחד מסמל את מקום המארב והשני את מקום נפילתו של אלכסנדר זייד.	ביולי 1938 זייד, שנחשב 4 לוחמי פלמ"ח מקום המארב	בית שערים אלכסנדר זייד
	שהינו יישוב מימי בית שני, משתרע על 100 דונם, אך האתרים המוכרים לנו, פרוסים רק על 25 דונם. נובע מהביטוי, שגשוג ופריחה חקלאית, נתון שאכן נמצא במרחב ולכן מסמל קבלת תנובה מבורכת. בן מתתיהו 'מלחמות היהודים' מוזכר אסמי המלכה ברניקי בבית שערים, כביטוי לעושרו של המקום. החורבן, ידוע מהמקורות על בית מדרש גדול בבית שערים, שבו ישב רבי יוחנן בן נורי מחכמי התקופה.	בית שערים השם בית שערים בספרו של יוסף אחרי מרד	בית שערים
	נדדו לאחר מרד בר כוכבא וחורבן יהודה, מיבנה לאושה וממנה לשפרעם, בית שערים, ציפורי וטבריה. דור של רבנים: יהודה בר אילאי, שמעון בר יוחאי, יוסי בר חלפתא, מאיר בעל הנס ואלעזר בן שמוע. שהיה תלמיד של 5 החכמים הללו, עובר משפרעם לבית שערים ומתיישב בה בחלק גדול מחייו. עובר יהודה הנשיא לישוב ציפורי, אך מבקש בצוואתו להיקבר בבית שערים, באחוזת קבר משפחתית.	רבני הסנהדרין רבי עקיבא לימד יהודה הנשיא בערוב ימיו	בית שערים ביהכ"נ רבי
	שנחשפה במרחב ע"י זייד, הביאה לפעילות ארכיאולוגית באתר, מטעמה של האוניברסיטה העברית. שהתבצעה ב-1936 באתר, חשפה כתובת קבורה: זה הקבר של יוסטוס איש בית שערים. באתר, חשפו חלק גדול ממערות הקבורה, שתרמו שהיישוב ואזור בית הקברות, יוכרזו כגן לאומי. שרידי מבנה ארוך וגדול, עם קירות עבים וחלקי עמודים שנפלו וקמרון של מרתף הבניין.	מערת קבורה חפירה ראשונה 11 עונות חפירה באתר נחשפו	בית שערים ביהכ"נ רבי
	בשנות ה-30 נחקר וכוסה בחזרה בחול למען הדורות הבאים, נמצא מעבר לשרידים שחשופים באתר. שבאתר, מתוארך לבין המאה ה-2 למאה ה-3 נחשב לאחד מבתי הכנסת הקדומים בא"י. באתר, כוללים מספרה חדרים עם סימני פאר ועושר, מכלול המיוחס לביתו של רבי יהודה הנשיא. של רבי יהודה הנשיא, נעשו בהיותו בבית שערים, עת היה זה ביתו, בית מדרשו ובית הכנסת שלו.	ביהכ"נ שנחפר מבנה ביהכ"נ מרכיבי ביהכ"נ רוב הפעילות	בית שערים ביהכ"נ רבי
	והתלמוד, כפר הוגדר כאוסף של כמה בתי אב במרחב הכפרי ובלי מוסדות קהילה. כישוב שיש בו ארגון חברתי וקהילתי ומטרופוליס הוגדרה כעיר מרכזית גדולה כמו כיום. של יישוב נבנו בצימוד ושימשו בדרך כלל כחומת מגן ואילו מרווח בין הבתים שימש כשער לעיר. נצפה צמוד לשער וזאת ע"פ הלכות מפורשות האסורות לזהם האוויר ולהרחיקו ממקום מגורים.	בתקופת המשנה עיר הוגדרה בתים קיצוניים בית בד	בית שערים

בית שערים סנהדרין	הסנהדרין היווה תפקיד סנהדרין תפקיד משני בתפקיד נוסף	את ההנהגה העליונה והיחידה של העם היהודי וזאת מתחילת תקופת בית שני לאורך מאות שנים. התבטא בראשונה כמקום תיאולוגי ופסיקתו הסופית נעשתה מתוך הלימוד והדיון המשותף. של הסנהדרין, התבטא בקביעת מועדי לוח השנה וזאת ע"פ 2 עדים שראו את מולד הלבנה בכל חודש. שחל על הסנהדרין, שימש כבית המשפט העליון שהיה הכי פחות חשוב היות שפסקו בעניינים לאומיים.
בית שערים סנהדרין	קביעת המועדים העברת הודעות כשהשומרונים חברי הסנהדרין	הייתה אף היא נתונה בידי הסנהדרין עד שפסקה ב-358 עת הלל השני העלה על הכתב את הלוח העברי. של הסנהדרין בזמן שבית המקדש היה קיים, בנושאי דת, נעשתה ע"י הבערת משאות בראשי הרים. הפריעו לרצף הקשר בין המשואות ועקב כך חל עיכוב בהפצה, נולד המושג יום טוב שני של גלויות. מנו מאות חברים, אך דנו בהרכבי משפט שונים, למשל להגדרת ראש חודש דנו 3 חברים בלבד.
בית שערים סנהדרין	הפורום המשפטי לקבלת חבר חדש טענה שסנהדרין עד הרס המקדש	הגדול ביותר של הסנהדרין, הורכב מ-71 חברים שנערך בירושלים וזאת רק בתקופת החשמונאים. לקהילת הסנהדרין, היה צורך בהסכמה כללית וגורפת של כל חברי הסנהדרין הנוכחיים. חדלה להתקיים לאחר חורבן בית שני אינן נכונות, היא המשיכה לפעול עד שנת 400 אך לא בירושלים. לימודי תורה מסודרים, שהיו ממורכזים, אליטיסטיים ועולים לא מעט כסף, התבצעו רק בירושלים.
בית שערים סנהדרין	יהושע בן גמלא חכמי ירושלים בהתקנת לימוד התהליך סייע	הכהן הגדול האחרון בתקופת בית שני, פסק תקנה חוק חינוך חנים חובה החל מגיל 5 ומעלה. לימדו ולמדו ביחד במקום אחד מרוכז, כשהם גרים באזור ובאים ללמוד וללמד בכל בוקר. חובה, שחלה על כל אי"י, היה צורך בבית מדרש בכל ישוב ועיר, פעולה שהצריכה מערכת חינוך שלמה. לעם היהודי להתקיים לאורך דורות וזאת עקב הסתמכותו על ספר נגיש וערכי, מכאן הכינוי עם הספר.
בית שערים סנהדרין	שהלימוד התפזר נדידת הנשיא הימור מוצלח שרידי הסנהדרין	בא"י, מעמדו של ראש הסנהדרין התחזק מאד, היות וההתכנסות הייתה בביתו והוא שקבע את הלוי"ז. בכל עת שעבר דירה למקום אחר, הצריכה גם את מרכז הלימוד והתכנסות הסנהדרין לעבור יחד עימו. של היהודים בסכסוך בין מועמדי קיסרות רומי, תוגמל בידידות מבורכת עם רבי שהפך למנהיג העם. הממוקם בישוב והמכיל טורי עמודים, מתוארך למאה ה-2 וכמקום הכינוס של הסנהדרין בימי רבי.
בית שערים פסל זייד	בתצפית למזרח קבר שייך אבריק נוסע יהודי עלום לאחר רצח זייד	מזהים את עמק זרעאל, רמת ישי, רכסי הגליל התחתון המרכזי, 3 רכסי הכרמל ונחל קישון. הממוקם על הגבעה, הינו מבנה עם שתי כיפות ולידו מעין שהפך לאחרונה אתר כינוס ותפילה מוסלמי. שעמד בסמוך לקבר השייך במאה ה-18 החליט שהשם שייך איבריק מתחרז לשמו של ברק בן אבינועם. הופנתה בקשה לאמן פולוס, להנציח את אלכסנדר, שנענה ובנה פסל עשוי מגבס שאח"כ יוצק לברונזה.
בית שערים גן לאומי	רצונו של יהודי שם ירושלים בית שערים בית הקברות	היה להיקבר בהר הזיתים, אך צו איסור מהמאה ה-3 של הרומאים, מנע מיהודים להגיע לירושלים. הוסב לאיליה קפיטולינה ויהודי שרצה להיקבר במקום חשוב, העדיף את בית שערים ליד קבר הרבי. הופכת להיות בית קברות מרכזי של העם היהודי ומכל רחבי העולם מובאים אליה לקבורה. תיפקד עד שנת 351 עת בית שערים נמחקה מעל האדמה באירוע דרמטי שהינו מרד גאלוס.
בית שערים גן לאומי	לאור מנהגי קבורה בתקופת בית I פטירת אדם נוסף תפיסת העולם	שונים ומתחלפים של תרבויות העולם למתיו, העולם היהודי, לאורך כל התקופות, קובר את מתיו. נהגו היהודים לחצב מערה בעלת 3 דרגשים, ששימשה כמערת קבורה משפחתית, מאין אחוזת קבר. במשפחה, הצריכה את איסוף עצמות קודמיו לבור שנקראה מקברה ומכאן הביטוי: נאסף לאבותיו. בימי בית ראשון הייתה שתחיית המתים תהיה קולקטיבית ואין צורך לדאוג לכל נפטר בנפרד.
בית שערים גן לאומי	בימי בית שני מענה לתפיסה בתום שנה למת אמירת קדיש	מתקופת החשמונאים והלאה, תפיסת העולם עברה לסוגיות שחר ועונש ותחיית מתים היא אישית. החדשה, היה מערות קבורה משפחתיות, חצבו כוכים שבהם הכניסו את הגופה לשנה וסגרו בגולל קטן. היו מלקטים בשמחה את העצמות לתיבה שנקראה גלוסקמה, היות והאדם סיים עונשו בגיהנום. במהלך השנה הראשונה לעילוי נשמת הנפטר, נעוצה ברצון המשפחה לעזור לנפטר בהיותו בגיהנום.
בית שערים גן לאומי	שיטת קבורה אחרי בר כוכבא ציטוט החכמים לאילו שלא צלחו	נוספת במערה, מתבטאת בהשכבת המת בתוך ארון עשוי חרס או אבן הנקרא בשם סרקופג. נוצר מצב שבו יהודים רבים שהו מחוץ לגבולות א"י וזאת שלא מרצונם, אלא כתוצאה מהגלייתם. שכל הקבור בא"י כאילו קבור תחת המזבח, יצרה ביקוש מהיהודים בחו"ל להיקבר בארץ ישראל. להיקבר בארץ ונקבר בחו"ל, נמצא פתרון הלכתי של תחיית המתים בגלגול הגופה במחילות לא"י.
בית שערים גן לאומי	מאילוצי שטח הלכה מעודכנת שיטות הקבורה חללי צה"ל	ואמונה, בגלות בבל בחרו שיטת קבורה נוספת, עת עטפו את הגופה בתכריכים וקבורתה באדמה. באלף השנים האחרונות מיישמת שני עיקר דברים: בארץ קוברים בלי ארון ובחו"ל קוברים בארון. שהתפתחו לאורך השנים, עוזרות לארכיאולוגים כאינדיקציה לזיהוי של תיארוך תקופת הקבורה. נקברים על פי פסיקה הלכתית של האלוף הרב שלמה גורן בארון, בגלל מצב שיש רק שרידי גופה.
בית שערים גן לאומי	בבית הקברות מערת המוזיאון גוש זכוכית מערת הארונות	שבבית שערים, הבנוי מעשרות מערות הפזורים בשטח, קברו בעיקר בסרקופגים של יהודים בעלי ממוין. מכילה סרקופגים העשויים אבן, חרס ועופרת, ארונות האבן הם הנפוצים והמוכרים ביותר. המצוי במערה, יועד כנראה ליצור בקבוקי בושם במפעל סמוך, שהיוו מצרך הכרחי בהובלת המת. הינה מערה ציבורית גדולה, עם חצר גדולה בכניסה, ששימשה כנראה להתכנסות והספדים.
בית שערים גן לאומי	במערת הארונות כתובת בעברית סמל המנורה שודדי קברים	נתגלו 135 ארונות קבורה, שבחלקם נקבר יותר מאדם אחד, כלומר, במערה אחת היו מאות נקברים. הכתובה על גבי סרקופג שנמצאה במערה מאפשרת ללמוד על מנהגי החברה היהודית של אותם ימים. ליד אחד הקברים במערה, מוכיחה שזו מערה יהודית, שכן המנורה הפכה לסמל עם חורבן בית שני. היו אלו שנפצו את ארונות הקבורה בסוף התקופה הביזנטית, עת הישוב ניטש, בתקווה שיכלו זהב.
בית שערים גן לאומי	מסע לוויית הרבי זיהוי קבר הרבי בצוואתו ביקש שמות יורשיו	שנפטר ב-224 החל מציפורי עד לבית שערים, כשהוא מלווה בהמוני חסידיו ההולכים אחר ארונו. שהינו רבי יהודה הנשיא, התאפשרה באימות בקשותיו בצוואתו, עם נתונים שנחשפו במערת קבורתו. רבי להיקבר לא בארון ואכן נמצאו במערה שני משכבי קבורה החצובים באדמה, יחידי מכלל המערות. של רבי יהודה הנשיא, שמעון, גמליאל וחנין, אכן נמצאו חקוקים על קירות המערה בה רבי נקבר.

<p>בית שערים גן לאומי</p>	<p>רבי ביקש אימות 3 סעיפים דלת הכניסה מאמירות רבי</p>	<p>"העמידו ישיבה על קברי לאחר 30 יום" ואכן מעל המערה יש ספסלים הנראים כמקום כינוס קהילתי. בצוואתו של רבי שהתאמתו במערה, הביאו למסקנה, שאכן זוהי מערת הקבורה של רבי יהודה הנשיא. למערה סבה על צירה כמו לפני 1,800 שנה ויש בה שני משכבי קבורה פשוטים החפורים באדמה. "איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה, לתפארת לו מן האדם."</p>
<p>נסיעה</p>	<p>אלוני התבור הבדואים באזור תל ציפורי מעיינות ציפורי</p>	<p>שכיסו בעבר את המרחב, נכרתו ע"י העותומנים כדי להפעיל את קטרי רכבת העמק ולהסיק תנורי סיד. הם שרידיהם של 26 שבטי הבדואים, שהגיעו למרחבן בסוף המאה ה-19 מערב הסעודית. הינו תל חד שכבתי, שנהרס ב-732 לפנה"ס, במסע כיבוש של תגלת פלאסר ה-3 מלך אשור. היוו חניון של הצלבנים, לקראת קרב קרני חיטין ב-1187, הקרב בו הובסו ע"י צבאו של סלאח א-דין.</p>
<p>ציפורי הדגם</p>	<p>ראשית ציפורי בעת החשמונאים אחר מרד חורבן נוצרו שתי ערים</p>	<p>בתחילת ימי בית שני, עת היא מוגדרת כעיר קטנה על הגבעה ושכזאת נשארה עד סוף המאה ה-1 העיר נכבשה והפכה להיות בירת הגליל וזאת עד לכיבוש א"י ע"י הרומאים ב-63 לפנה"ס. החליטו הרומאים להפוך את היישוב ציפורי לעיר רומית, בבנייה חדשה ומודרנית, למרגלות הגבעה. בציפורי, עיר עליונה המאוכלסת ביהודים ועיר תחתונה המאוכלסת באוכלוסייה רומית ופגאנית.</p>
<p>ציפורי הדגם</p>	<p>אחרי בר כוכבא ארון הספרים שמות היישובים בגליל התחתון</p>	<p>ובמהלך שנמשך כ-800 שנים, הדברים החשובים של העם היהודי, מתרחשים במרחבי גליל. תוצרת הגליל, מכיל את המשנה, התלמוד, הניקוד הטברייני, בעלי המסורה, פיוטים ועוד. בגליל, רובם נושאים שמות יישובים יהודיים, מתקופת הבית השני ותקופת המשנה והתלמוד. והעליון המזרחיים, אין אף שרידי כנסיות ביזנטיות, דבר המעיד שהגליל היה כולו יהודי לחלוטין.</p>
<p>ציפורי ביהכ"נ</p>	<p>ביהכ"נ בציפורי בחלק העליון תקנות רבי"ז בפסיפס מוצגים</p>	<p>נבנה במאה ה-6 כמבנה בזיליקני, עם טור עמודים וריצפת פסיפס גדולה מאוד ומפוארת במרכז. שבפסיפס מוצגים דג, ארון קודש ופרוכת ומצדדיו, מנורות שבעת הקנים, שופר וארבעת המינים. קבעו כיצד לנהוג ללא בית מקדש ובהם הלכות לתקיעת שופר ושימוש ב-4 המינים בחג הסוכות. קרבן התמיד, החצוצרות, הסולת, השמן ושולחן לחם הפנים עם 12 ככרות וסל ביכורים.</p>
<p>ציפורי ביהכ"נ</p>	<p>במרכז הפסיפס פינות גלגל המזל החלק התחתון הנושא בפסיפס</p>	<p>מוצגת תבנית של גלגל מזלות יחיד במינו, שבו נרשם שם המזל וגם שמו העיברי של החודש. מייצגות את ארבע עונות השנה, המיוצגות באמצעות 4 נשים שלבושות בהתאם לאקלים העונה. שבפסיפס, מכיל את תיאור עקידת יצחק וציטוט הפסוקים המתארים את הסיפור וקטע שלא שרד. הינו, מההבטחה האלוהית אל הגאולה, תחילתו בהולדת יצחק וסופו בארון הקודש וספר התורה.</p>
<p>ציפורי</p>	<p>שחזור ושימור מחלון ביהכ"נ חשיבות ישוב 4 פרמטרים</p>	<p>הפסיפס נעשה בשיטה האמריקאית שהינה יקרה מאוד, אך שומרת מעולה על מרכיבי הפסיפס. ניתן להשקיף על מרחב בו נצפה בית הכנסת במצפה הושעיה, שממצה רעיון של חיבור מ-200 ל-2,000 נמדדה ב-4 פרמטרים עיקריים - דמק"ה וככל שבישוב יש יותר פרמטרים, הוא מיערך וחשוב יותר. המשמעותיים אכן מתקיימים בציפורי ולכן הפכה ציפורי למקום חשוב מאוד בתקופתה.</p>
<p>ציפורי</p>	<p>פרמטר מים פרמטר קרקע פרמטר ביטחון פרמטר דרכים</p>	<p>ציפורי הנמצאת בין גבעות ציפורי העשויות קרטון והרי נצרת מאבן גיר, מהווה מאגר גדול של מעינות. התנא ריש לקיש כתב "לדידי חזי לי זבת חלב ודבש, 16 מיל על 16 מיל סביב לציפורי" - מרחב פורה. ריש לקיש כתב: "ולמה נקרא שמה ציפורי? שיושבת בראש ההר כציפור" - כלומר מקומה עוזר להגנה. ציפורי ממוקמת במרכז ובהצטלבות של כל הדרכים העתיקות, שנשללו בעת העתיקה במרחב.</p>
<p>ציפורי הווילה הרומית</p>	<p>מבנה מפואר הטרקלין מורכב בליל הסדר פסיפס דיוניסוס</p>	<p>המכיל חצר פתוחה ובה שורות עמודים המובילות כניסה לחדר מגורים מרכזי ומפאר - הטרקלין. משלוש ספות מסודרות בצורת ח עליהן ישוב בהסבה, עת נערכו סעודות והתקיימו בו הסמפוזיונים, אימצו היהודים את מנהגי הסעודה הרומיים, בהתנהגותם כדוגמת העשירים, האוכלים בהסבה. המורכב ממיליון וחצי אבנים קטנות ומושתת על 23 סוגי צבעים, המקנה לו את תפארתו וייחודיו.</p>
<p>ציפורי הווילה הרומית</p>	<p>בית השימוש רצפת הפסיפס המונה לזיה המבנה הממוקם</p>	<p>הממוקם בוילה, מרמז על עושרו של בעל הבית, היכול להרשות לעצמו התקנת מים זורמים וביוב. המפוארת, במרכז החדר, מציגה סצנות עיקריות מתולדות חייו של דיוניסוס אל היין בתרבות הרומית. של הגליל, מהווה את התגלית המעניינת ביותר ברצפת הפסיפס, המצוירת בטכניקה של פזילה קלה. ברובע היהודי, בעיר העליונה ומהווה בכך את המקום הכי יוקרתי, לכן ניתן לשער כבית אירוח של רבי.</p>
<p>ציפורי</p>	<p>במעברו לציפורי כתיבת המשנה בעריכתו של רבי תיאטרון קלאסי</p>	<p>קיבל יהודה הנשיא החלטה אסטרטגית, להיות ראש העם היהודי ולא רק ראש סנהדרין בית שערים. ע"י רבי, נבעה מהצורך להביא מידע אל אותם יהודים פשוטים, שלא היו מגיעים ללמוד בבית המדרש. הפכה המשנה לאחד הדברים המרכזיים והעיקריים ביהדות ובחי היהודיים המאמנים עד היום הזה. של העולם הרומי, שנחשף באתר, נבנה במאה ה-1 עם 3 קביות, היכול להכיל כ-3,000 מקומות ישיבה.</p>
<p>ציפורי</p>	<p>חשיפת אמת מים המבנה ברום התל במלחמת תש"ח כנסיית סנטה אנה</p>	<p>המגיעה לתוך התיאטרון, מעלה את הסברה שאולי היו גם משחקי מים ברחבת התיאטרון. נבנה ע"י השליט דאהר אל עומר, בתקופה העות'מאנית, על שרידי מצודה חשמונאית, רומית וצלבנית. עת התנהלו קרבות במרחב שהיו מלווי הפגזות, חלקו העליון של המבנה נפל, דבר שהצריך לשחזרו. הממוקמת צפונית לציפורי ומחוצה לו, בנויה על שרידי בית אנה ויהויכין שהינם סבא וסבתא של ישוע.</p>
<p>ציפורי העיר התחתית</p>	<p>הפרוס הרומי רחוב הדקומנוס שרידי הכנסייה מבנה ציבורי</p>	<p>הינו מבנה על 2,400 ד' עם חצר שסביבה חדרים ורצפות פסיפס, שהיוו את השוק המרכזי והמנהלי. הבנוי עם מערכת תעלות ניקוז מתחת למרצפות, נפגש בקרדו האנכי לו, בנקודה מפגש - הטררפילון. הביזנטית שבאתר, מכילה רצפת פסיפס ומתובתת הקדשה לאאוטרופוס, הבישוף של ציפורי במאה ה-5 גדול, מהתקופה הביזנטית, מכיל מספר חדרים, כאשר בכל חדר מוצג פסיפס מדהים וייחודי.</p>
<p>ציפורי העיר התחתית</p>	<p>פסיפס האמזונות פסיפס חג הנילוס הנילומטר השזור קשרי מסחרי</p>	<p>הינה תצוגת בנות האמזונה, שנהגו לכרות את שדן הימיני, שלא יפריע להן בעת קרב לירות בחץ מקשת. הינו הפסיפס היפה ביותר, והוא מחולק ל-3 רצועות ומספר סיפור שקשור לנעשה במצרים העתיקה. בפסיפס, הינו מתקן למדידת עומק מי הנילוס, שמהווים את מקור המים היחיד של מצרים. לאנשי ציפורי, עם אלכסנדריה, היה דרך נמל עכו וכל שינוי בגידולי מצרים, השפיע על המסחר ביניהם.</p>

ציפורי מאגר המים	ציפורי ממוקמת ידע גיאולוגי חלקים מהאמות בנקודה מסוימת	בין גבעות ציפורי העשויות קרטון, לבין הרי נצרת העשויות אבן גיר, שמהוות מאגר של מעיינות. סיפק לרומאים הבנה לבנות במאה ה-2 אמות מים, כאשר כל אמה מרכזת חלק מהמעיינות באזור. שרדו עד היום באתר ומכילות נקבות חצובות, גשרים ומנהרות וזאת בשיפוע של פרומיל אחד בלבד. שתי אמות המים מתאחדות לאמה אחת ושימשו לבתי מרחץ, מזרקות, נימפיאות ועוד.
ציפורי מאגר המים	חוסר התאמה הפתרון המבריק המערכת תפקדה כשהאיר השחר	בין ספיקת המעיינות לצריכה, כמו ביום יותר מים ובלילה פחות, יצרו צורך ייחודי לפתרון הספיקה. שנבנה באתר, מושתת שאמה אחת הזרימה מים ישירות לעיר ואילו השנייה תוזמנה ליעדי תיזמון. שבליה, הפנו את זרימה המים באמה השנייה למילוי מאגר מים תת קרקעי בקיבולת אלפי קוב מים. הפנו את יעד הזרימה של האמה השנייה לעיר ואז היו מקבלים כמות מים מזרימת האמות והמאגר.
ציפורי מאגר המים	בכניסת מהאמה המאגר בנוי אצבע גיאולוגית לאורך המאגר	למאגר, ממוקמת שוחה שתפקידה לאגור בתוכה את הלכלוך שהצטבר במהלך זרימת המים באמה. ממספר תאים מטויחים, כאשר לכל תא יש פיר כניסה, עם מדרגות לצורך תחזוקה של המאגר. שנמתחת במאגר מורכבת מסלע קירטון, שנשלחת מגבעות אלונים שפרעם וחודרת להרי נצרת הגירים. בקיר סלע הגיר, יש טיח עבה מאוד ובצד קיר סלע הקירטון יש טיח דק, כי בן החלחול הוא מזערי.

תכני סיור מספר 11 לעין גדי

מסלול : עין גדי

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
	הצגת הנהג, הצגת המסלול, הפסקות, הוראות בטיחות וכו'. כביש ת"א - ירושלים, אורכו 96 ק"מ ובנוי על התוואי העתיק יומין יפו - ירושלים. הנמשכת מירושלים עד ים המלח, מסתימת בצומת בית הערבה, צומת מפגש עם כביש 90 שליד יריחו, הוקם ב-1977 ע"י הנח"ל ונקרא ע"ש יהודה אלמוג, ממייסדי מפעל האשלג בים המלח.	דברי פתיחה נסיעה בכביש 1 נסיעה על כביש 1 קיבוץ אלמוג	נסיעה
	והערבה שבתוך הבקע הסורי אפריקאי, הוא הגורם העיקרי לרוב תופעות הנוף של ארץ ישראל. כיום הינו מינוס 426 מטר מתחת לפני הים, כאשר ממוצע ירידתו מתבטא במטר בשנה ואפילו יותר. המלח החלה ב-1932 שנה בה רוטנברג בונה את סכר על הירדן לצרכי מפעל החשמל שבנה בנהריים. ופרויקטים ירדניים לעצירת זרימת מים לים המלח, מהווים גורם המזרז את קצב המאזן השלילי בים.	בקע ים המלח גובה ים המלח ירידת מפלס ים המוביל הארצי סלע החוואר	נסיעה
	הינו תוצר של משקע ששקע בים המלח הקדום, תוצר שגורם ליצירת הנוף המיוחדת של הברונות. העשוי מגיר ודולומיט, יוצר מצוק ישר, שבשברו ניתן לראות ששכבה סלע הגיר הינה אנכית. היות ויש לו העתקים הנובעים מיצירת מדרגות, שהירדרו לתוך הקער ולכיוון מרכז בקע ים המלח. גיאולוגית, בין יריחו לקומראן ובעקבות כך מאפשר את הדרך, בת אלפי שנים העולה לירושלים.	מצוק העתקים המצוק לא אחיד המצוק נשבר	נסיעה
	הוקם בשנות ה-30 ולאחר 1948 נינטש נהרס ונבנה מחדש בתחילת שנות ה-60 כמלון בממלכת ירדן. 'קם לתחייה ים המלח', שבסמוך לו הקים נובומייסקי בזמנו את המפעל להפקת אשלג בים המלח. הנקראת גם שמורת עיינות צוקים, הינה שמורה שבה נובעים מעיינות המיועדים רק לטבע האזורי. 'הקרן הבריטית לחקירת א"י' (פלשתינה) שקמה בסוף המאה ה-19 וממימנה את מחקרים בא"י.	מלון הלידו קיבוץ קליה עין פשחה סלע ה-PEF	נסיעה
	ממלא תפקיד משמעותי בכלכלה המקומית, היות שהינו מותאם בצורה נפלאה לתנאי האזור. האחד קנה והשני סוף, אין צמח קנה סוף, לקנה תפוחית גבוהה ולסוף תפוחית שראית כנקניקיה. שהתחלה בנחל זוהר, יצרה עד העת הזאת כ-4,000 בורות המתמלאים במים מים המלח ומים מתוקים. ממים מתוקים הממייסים שכבת מלח הקשה בתת הקרקע, הגורמת לקריסת הקרקע מעל, פנימה.	עץ התמר שני הצמחים תופעת הבולענים התופעה נובעת	נסיעה
	בעין גדי נוסד ב-1959, ביוזמת פלדמן, על מקומו המקורי של קיבוץ עין גדי, עת עבר למשכנו החדש. הטבע, לקחה את המודל בעין גדי והקימה ברחבי הארץ בתיה"ס שדה בשיתוף מערכת החינוך. ממשלתית, החלה התדרדרות במערכת, תהליך שגרם שבתיה"ס שדה נסגרו ואחרים הפכו לאכסניות. בעין גדי מכיל מלבד התצוגה הארכאולוגית, גם אוסף של חרקים, אוסף בוטני ואוסף גיאולוגי.	ביה"ס שדה החברה להגנת ללא תמיכה בית ספר שדה	עין גדי
	הינו האתר העתיק ביותר בנווה עין גדי ומוגדר גם כאתר המוקדם ביותר שהוקם במרחב. כמקדש, על סמך מידע שנחשף במתחמים מקודשים אחרים, לאורך כל ההיסטוריה, כולל עד ימינו. לא נמצאו כלי פולחן אך במערה בנחל משמר נמצא מטמון כלים מהתקופה הכלקוליתית. שמסיבה כלשהיא נאלצו הכוהנים במקדש לעזוב ולהסתתר במערה בנחל משמר, עם חפצי הקודש.	מקדש כלקוליתי האתר מוגדר בחפירת האתר ההנחה היא	ביה"ס שדה
	מיוצגת במוזיאון ביה"ס, בכלים קטנים ויקרים מהמאה ה-7 לפנה"ס, שזו תקופת מלכות יהודה. תמה בחורבן ירושלים, אך בהמשך להצהרת כורש, בישוב עין גדי נפתח פרק חדש במקביל לשיבת ציון. ידע כל אחד מה הוא מקורו ולכן יש להניח שמי ששב לעין גדי הם צאצאי אנשי עין גדי שהלכו לגלות. בעין גדי לא היה אלים, כיוון שרצו לשמר את תעשיית הבשמים, שהייתה מאוד רווחית בעת ההיא.	תקופה ישראלית תקופת בית I בחזרה מהגלות הכיבוש הרומי	ביה"ס שדה
	שיצרו בעין גדי התבססו כפי הנראה על שיח האופובלזמון, שמזוהה היום במקורות כאפרסמון. זוהה כיום במידה גדולה של וודאות ולכן יש כוונה בעתיד להביא אותו לעין גדי על מנת לשוב ולגדלו. במרד בר כוכבא, ננטשה לשני דורות ושבה להשתקם ולייצר בשמים שהעולם חפץ מאד לקנותם. עין גדי נהרסה וזאת אנו לומדים ע"פ המטבעות שנמצאו בבית הכנסת העתיק שבשמורה.	בשמים מיוחדים האופובלזמון עין גדי חרבה בעת הביזאנטית	ביה"ס שדה
	לא חדרה ליישוב, דבר המרמז על קהילה מאד שמרנית, המיוחדת לזמנה ויוצאת דופן במרחב. האתר היה שומם, מלבד כפר קטן ששרד בתקופה הממלוכית, אך רובו נהרס בעת החדשה. הייתה התיישבות של בדואים באופן ספורדי ולא כיישוב קבע, שהתפרנס מגידולים על קו החוף. להיות ישוב אזרחי חקלאי ב-1956 בעיקר על ידי גרעינים מתנועת הנוער העובד מהקריות.	ההשפעה נוכרית עד המאה ה-13 מהמאה ה-14 עין זוהר	ביה"ס שדה
	הינו מקום במדבר, שיש בו מים ולכן יש מאבק בין האדם לבין הטבע על ניצול המשאבים במדבר. במדבר הינו מוגבל ועל כן התחכם האדם בהארכת את אפיקי נחלים ובכך לפזרם על מרחב יותר גדול. שרידיים של חקלאות עתיקה, המשתרעים מצפונה לבית ספר שדה ועד דרומה מקיבוץ עין גדי. נוצר ממבנה קערה בתת הקרקע שמתנקזים בו המים מהמרחב, המאפשר חלחול אליו מסלעי הגיר.	נווה המדבר מקור המים בעין גדי נחשפו מקור מעין דוד	ביה"ס שדה
	להיאחזות הנח"ל, הונח על נתיב אמת המים העתיקה, שהיה קיימת בתקופת בית ראשון ושיבת ציון. השטח היה מעובד, משתקף מהטרסות חקלאיות שנמצאות בכל המרחב, שניזונו משפעת המים באזור. התאזרח, במשרד החקלאות נקבע, שחלק ניכר מהמים חייב לזרום בצורה חופשית בטבע ולטבע. החליט על הקצאת מי המעיין לקיבוץ, החלטה שגרמה למפח נפש לתושבי הישוב ולאין ספור וויכוחים.	צינור המים ההוכחה שכל עת קיבוץ עין גדי משרד החקלאות	ביה"ס שדה

<p>עין גדי ביה"ס שדה</p>	<p>לפתרון הקצאת בשנות ה-2,000 פעילות חקלאית עידן החממות</p>	<p>המים והאיזון בין האדם לטבע, הוחלט להתבסס על ערכי הטבע, המורשת וצרכי קיומו של האדם. נחתמה אמנה בין קיבוץ עין גדי לרשויות, בה נכתב והוסכם מהן התפלגויות מים בין הטבע לאדם. של אנשי עין גדי, החלה בניצול משאב השמש הזמינה, עת גידולו ירקות המניבים בעונת החורף. שהתפשטה בחקלאות, גרמה שעין גדי איבדה את היתרון האקלימי שלה ונשארה רק עם החסרונות.</p>
<p>עין גדי ביה"ס שדה</p>	<p>גידול התמרים עידן הבולעניים אובדן ענף התמר החלטה להיענות</p>	<p>היווה את שלב הבא בהתפתחות מרחבי האזור, ענף שהיה גם רווחי וגם קשור למסורת היהודית. שהחל להתפשט במרחב עין גדי, הגיע לשלב בו היה צריך לתחום את מטעי התמרים עד יבושם. הכה קשות את עין גדי ולכן היה צורך דחוף לחפש דברים נוספים כמו לגדל מנגו אך גם זה לא צלח. בחיוב להצעה של מפעל יפאורה למשקאות קלים, למלא מי מעיין בבקבוקים נענתה בחיוב וצלחה.</p>
<p>עין גדי ביה"ס שדה</p>	<p>הגברת תפוקת אמנה שנחתמה ממבנה הסמוך מצוקת המים</p>	<p>מכסות של מילוי בקבוקי מי מעיין, באה לפתרונה ע"י העברת נתיב מי נחל ערוגות לרשות הקיבוץ. בין רשות שמורות הטבע לבי קיבוץ עין גדי, אפשרה הליכה משותפת לפרויקטים לניצול המים. למעיין עין גדי, יוצא צינור אחד המיועד לצרכי האדם וצינור שני של מים מיועד לצמחיה בשמורה. בעין גדי גרמה לכך שבקיבוץ אין קליטת אנשים ואף לאלו שגרים בו יש מחסור במים במהלך היום..</p>
<p>עין גדי שמורת נחל דוד</p>	<p>מערות קבורה חגווי הסלע 3 מיני פרפר לפרפרי השמורה</p>	<p>החצובות בקיר הוואדי, הם מתקופת בית שני ונחצבו על מנת לשמר אדמה חקלאית שלמרגלות ההר. הינו מין של עורב האופייני לנאות המדבר של בקע ים המלח, שחי בלהקות המורכבות מזוגות זוגות. מתקיימים בשמורה: לבנין משיוש, לבנין הצלף ולבנין הסלבדורה שהם טרופיים שמגיעים בנדידה. פונדקאים אובליגטורים, כלומר הם קשורים אך רק לצמחים המקומיים שגדלים בשמורה.</p>
<p>עין גדי נחל דוד</p>	<p>קבוצת צמחי בתקופה הני"ל הפוטוסינתזה עץ השיזף הינו</p>	<p>נאות המדבר של הבקע, הם הסודנים שהגיעו למרחב בטרם התפתחה רצועת הסהרה של היום. חיו במרחב חיות וצמחים טרופיים, שביסודם אוהבים חום, כמו דג האמנון שהוא תוצר התקופה. בצמחי המדבר, נעשית בגבעולים, היות והעלים קטנים, משום שכך הם מאבדים פחות מים באידוי. צמח עם קוצים ונקרא <i>Ziziphus spina-christi</i> ע"פ מסורת נוצרית, ממנו עשו את זר הקוצים לישוע.</p>
<p>עין גדי שמורת נחל דוד</p>	<p>שדרת האשלים לקבוצה הסודנית צמחים שבוטטים קנים ליד המפל</p>	<p>הגדלה בשמורה, צומחת לא בגלל שזה נאות מדבר, אלא בגלל שיש במקום שפע של מים זורמים. שייך עץ הזקום המצרי, שמחרצנו הגדול מפיקים שמן וערכים קוסמטיים ורפואיים לרוב. בשמורה, אלו הצומחים בצורת קנים, המושג קנה הוא לא רק שם של מין, אלא צורת צמחה. הם ממין עב קנה שכית, שגדל אך רק במים לא מלוחים, מים הראויים בדרך כלל גם לשתיה.</p>
<p>עין גדי שמורת נחל דוד</p>	<p>בעין פשחה סלע טרוורטין הגז דו תחמוצת פתחי מעיינות</p>	<p>שבו נובעים המעיינות המליחים, שולט הקנה המצוי, שהעלה הרחב ביותר שלו נמצא באמצעו. הינו תוצר המסת גיר שבסלע, שבמפגשו עם האוויר בפתח המפל, מתפרק למרכיבים המצטברים כסלע. הפחמן שמתפרק בפתח המפל, מהווה מקום מחייה מעולה לצמחים וגורם לגיר לשקוע בין עליו. במדרונות מצוקי קערת עין גדי, שבין נחלי דוד וערוגות, היו בעבר הרחוק במרחקים יותר גדולים.</p>
<p>עין גדי שמורת נחל דוד</p>	<p>בפתח מפל בריכות האגירה המים הנאגרים מערכת האגירה</p>	<p>שולמית, מצויה מערה שנוצרה בתהליך בנייה של מסכי צמחים, שעודד ואת גיבוש סלע הטרורטין. נועדו בעת העתיקה להכיל קיבולת של חצי תפוקה יומית ע"מ לנצל את המים לשעות פעילות החקלאי. בבריכות, נשלחו על פי הצורך אל המדרגות החקלאיות, ששרידיהם נראים במורדות מרחב עין גדי. שתחילתה בתקופת בית ראשון והמשכה עד חורבן עין גדי, ננטשה וללא טיפול תחזוקתי נהרסה לגמרי.</p>
<p>עין גדי מקדש כלקולית</p>	<p>לאורך היסטוריה המקום הקדוש במרכז האתר חיזוק לטענה</p>	<p>אצל השבטים, הגזעים והדתות, הקדושה מחולקת למעמדות, כדוגמת לווים והכוהנים ביהדות. של הכוהנים, הינו המקום שבו הם מקיימים טכסי פולחן, ביהדות היה זה אוהל מועד ובית המקדש. שסביבו חומה משולבת חדרים, יש משטח גדול הנראה כמוקד פולחני, שפשרו לא ידוע למחקר. שהאתר הוא מקדש, נובע שמהתקופה הכלקוליתית, לא נמצאו מבני מגורים בגודל שכזה בשום אתר.</p>
<p>עין גדי מקדש כלקולית</p>	<p>חלוקה ומידור באמצע האתר באתר נחשפו בתצפית מאתר</p>	<p>שבמבנה, נחשפו בכל המקדשים שבעולם, לכן היה ברור לחופרים שהמבנה הינו אתר מקדש בתקופתו. ניתן לראות אבן חריגה, שלידה נחשפו עצמות בעלי חיים וכנראה שזבחו על האבן הזו בטכס פולחני. מעט כלי חרס, אך הכלים העיקריים ששימשו במקדש, נמצאו במערת המטמון בנחל משמר. המקדש, ניתן לצפות במבט כלפי מטה בכל המרחב והסביבה של שמורת מעיין עין גדי.</p>
<p>עין גדי מעיין עין גדי</p>	<p>ממעיין עין גדי בסמוך למעיין להיטות להפרכת נטיעות להבטחת</p>	<p>המכוסה כיום בבטון, יוצא צינור לשימוש האדם וצינור תת קרקעי להבריכה ומשם אל המדרון לטבע. עין גדי, בנויה טחנת קמח מימי הביניים, שהייתה מונעת בכוח זרימת מי הנחל, לצריכה מקומית. השממה, גרמה להריסת שטחי חקלאות עתיקים במרחב וליבוש בריכות מים עם מורשת מפוארת. הישרדות מיני עצי נאות המדבר לא צלח, כיוון מעולם לא היו עצים טבעיים פרושים במרחב.</p>
<p>עין גדי מעיין עין גדי</p>	<p>היכן עמוס בלס בנוסף לקשר קבר נחל ערוגות גידול האפרסמון</p>	<p>הינה תעלומה, אך היא נפתרה עת נמצאו לוחות ארונות קבורה מעצי שקמה בקבר בנחל ערוגות. בין עין גדי לתקוע בסיפור עמוס, יש גם קשר לפי מכתבי בר כוכבא, שנמצאו בנחל חבר הזורם במרחב. הכיל קבוצת שלדים שע"פ המחקר וכתבי פלביוס, ניתן לייחס אותם לפעילות הסיקריים במצדה. בעין גדי ודרך הפקת הבשמים מהפרי, הניבו מצבור רב של מקורות כתובים יהודים זררים כאחד.</p>
<p>עין גדי ביהכ"נ</p>	<p>אימות האתר חשיפת מטבעות בתחילה ביהכ"נ שטיח הפסיפס</p>	<p>כביהכ"נ, נובע הן מבחינת הכיוון, בן מהסמלים שבו והמצאות שרידי ספרים שרופים בגניזת האתר. באתר, ניתן לקבוע בוודאות שבניית בית הכנסת החלה במאה ה-3 והריסתו התחוללה במאה ה-6 היה קטן, אך עם חלוף הזמן והצורך, הרחיבהו ואף ביצעו בו שינויי מבנה משמעותיים ביותר. המהווה את רצפת ביהכ"נ אינו מכיל שום תצורות דמות, בניגוד לביהכ"נ מהתקופה הזאת ברחבי א"י.</p>
<p>עין גדי ביהכ"נ</p>	<p>הדבר המעניין כתובת נוספת פולחן בית מקדש קביעת המועדים</p>	<p>בפסיפס הינן הכתובות המוצגות עליו, באחת הכתובות כתובים שמות אבות האנושות מדברי הימים. מתייחסת למזלות בצורה של טקסט ולא בצורה פיגורטיבית ואחר כך יש את שמות החודשים. התנהל ע"פ לוח שנקבע ע"י הצדוקים, לכן לא ידוע כיום באם היה לפי לוח שמש או ע"פ לוח ירח. היו מהדברים החשובים שחידשו חז"ל, מועד נקבע ע"פ מולד הירח לפי עדות ראייה ולא על פי חשבון.</p>

<p>עין גדי ביהכ"נ</p>	<p>כתובת נוספת כתובת בארמית בכתובת נכתב פרשנות שונה</p>	<p>המוצגת על הפסיפס, מכילה את רשימת הגבירים, שהיה להם כסף לתרום ולכן זוכרים אותם לטוב. המוצגת על הפסיפס, מכילה תקנון התנהגות לבני הקהילה, כיצד לנהוג איש עם רעהו בתוך הקהילה. על העונש שיוטל לכל המגלה סודות הקהילה לנוכחים, מיוחס כנראה לשמירת סוד תעשיית הבשמים. לחשש מגילוי סוד, נובעת מהמסקנה שבעין גדי הייתה קהילה שדגלה בתורת המסתורין ומאד שמרנית. שמופיע עם תחילת התרבות האנושית, מככב רבות בתרבות היהדות וא"י אף נקראת בשם ארץ התמר. הינה שלב מאוד קריטי, כי פרחי הנקבה יכולים לקלוט את גרגר האבקה, רק לזמן מאד מוגבל. הינו ידני וזאת נעשה עת מנערים את אבקת עצי הזכר ואז מאביקים כל עץ נקבה, עת תפרחתה נפתחת. נשמרה גם בעת שיהודים יצאו לגלות, היות והיו משננים את תרבות התמר ומעבירים אותה לדור הבא.</p>
<p>עין גדי עץ תמר</p>	<p>עץ התמר האבקת התמר תהליך האבקה מומחיות האבקה</p>	<p>בעין גדי, תחילתו בהבאה לא מבוקרת של שתילים וזרעים מכל העולם ושתילתם ברחבי הקיבוץ. של אוניברסיטת ירושלים, ההמום משפע המינים, הכריז על הגן כשלוחה טרופית של האוניברסיטה. מכילה קרוב ל-1,000 מינים מוגדרים, הגדלים בין מבני הקיבוץ ולמעשה הקיבוץ גר בתוך הגן. ברחבי העולם, מביאים לגן הבוטני, צמחים לצורך תצפיות ומחקר, בעיקר ממקומות חמים מאד.</p>
<p>עין גדי גן בוטני</p>	<p>הגן הבוטני מנהל הגן הבוטני תכולת הגן כיום מוסדות מחקר</p>	<p>בעין גדי, תחילתו בהבאה לא מבוקרת של שתילים וזרעים מכל העולם ושתילתם ברחבי הקיבוץ. של אוניברסיטת ירושלים, ההמום משפע המינים, הכריז על הגן כשלוחה טרופית של האוניברסיטה. מכילה קרוב ל-1,000 מינים מוגדרים, הגדלים בין מבני הקיבוץ ולמעשה הקיבוץ גר בתוך הגן. ברחבי העולם, מביאים לגן הבוטני, צמחים לצורך תצפיות ומחקר, בעיקר ממקומות חמים מאד.</p>

תכני סיור מספר 12 למכתשים

מסלול: מכתש גדול ומכתש קטן

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
נסיעה	הצגת הנהג, הצגת המסלול, הפסקות, הוראות בטיחות וכיו"ש. הינו הכביש המרכזי לדרום, הנסיעה הינה עד מפגש עם כביש מס. 25 והמשך על כביש מס. 204 שהיה עד 1948 ממוקם בסמוך לצומת פלוגות, חרב בשנות ה-50 עת התקבלה הוראה להרוס אותו. הוקם בשנות ה-50 כדי לפתח את המרחב בין עזה לחברון, בהקמת תשתית ליישובים חקלאיים.	דברי פתיחה נסיעה על כביש 4 הכפר ערבי פלוגיה חבל לכיש	
נסיעה	ששמה נילקח על שם התל גת שבסמוך לעיר, הוקמה כחלק מחבל לכיש והוגדרה כעיר הראשית בחבל. הינו ישוב קהילתי שתוכנן להיות אשכול של המושבים נועם, איתן ועוד, שמדרום לקריית גת. - תל נגילה, ממוקם על גדות נחל שקמה, בו הוטבעה תובנת הארכיאולוגיה המודרנית ע"י פיטרי. שהתל, שנחשף חלקית ע"י זרמי הנחל, בנוי משכבות ובכל שכבה, תצורות חרסים מתקופות שונות.	העיר קריית גת אבן שמואל האתר תל חסי פיטרי גילה	
נסיעה	תחומה בדרומה בנחל שקמה, שהינו גבול טבעי, המהווה גם גבול אקלימי של 200 מ"מ גשם. מושתת מסלע קירטון רך ומבחינה גיאולוגית מסתימת השפלה בגבעות גורל, שנכנסות לצפון באר שבע. שנינטש במהלך מלחמת העצמאות, הוא אחד מ-3 המצפים שעלו לקרקע ב-1943 עם גבולות ורביבים. הממוקמת בין דימונה לירוחם, מגדלת בשטחה זן של צבר ללא קוצים שניתן לקוטפו 10 חדשים בשנה.	שפלת יהודה הרכב השפלה הישוב בית אשל חוות צברי אורלי	
נסיעה	יותר מ-50% משטח המדינה, כאשר בתנ"ך משמעותה מקום מרעה, מילה שנלקחה מהשפה האכדית. מגדירים את שטחי המדבר, כמקום שבו יורדים פחות מ-200 מ"מ גשם בשנה במוצק רב שנת. בבקעת באר שבע וממנו דרומה, מתחיל המדבר שבגבול הדרומי מתבטא בקו 100 מ"מ גשם בשנה. הינו מקום שבו ההתאידות המים מהצומח גדולה יותר מכמות המשקעים שיורדים באזור.	המדבר בישראל חוקרי האקלים קו 200 מ"מ עובר הגדרת מדבר	
נסיעה	חאקל בארמית-שדה, בעל הינו האל הראשי של הכנענים שמתפקידיו היה להוריד גשם על פני האדמה. גשם בשנה, אינו מספיק להנביט צומח בשדה, אך מספיק בכדי להנביט צמחיה טבעית לעדרי צאן. מהשורש שלח בעברית, כידון וגם תעלה שבה מזרימים מים, שולחים את המים בתעלות בשטח מעובד. החלק האופקי שבמדרגה החקלאית, מכאן נובעת המילה שולחן, החלק האנכי נקרא רום המדרגה.	חקלאות בעל פחות מ-200 מ"מ חקלאות שלחן השלח הינו	
נסיעה	התנהלה בעת העתיקה על שלח המדרגה והושקתה במי מעינות, מי בורות, מי בארות ומי גשם. הפרוסה על שטחים מכוסים לס שמדרום לבי"ש, מבוססת על גידולי בעל, קרי - ממטרי משקעים בלבד. לנגב מחצי האי ערב בכמה גלים, כאשר הראשון בהם הגיע במאה ה-1 שהינה התקופה הנבטית. מתגוררים ב-7 עיירות מוכרות בנגב, אך רבים מהם גרים עדין בפזורה הבדואית שבמרחבי הנגב.	חקלאות הררית חקלאות בדואית הבדואים הגיעו רוב הבדואיים	
ירוחם	והיצוקה בבטון, ממוקמת בכניסה לפארק ירוחם, שמשתרע עד הסכר והאגם שבסמוך אליו. את א"י, הבינו שהדרך לשלוט על המרחב מבי"ש ועד אילת, יתכן רק בשיתוף פעולה עם הבדואים. ולטפח את הקשרים עם הבדואים, שדרגו הבריטים את בארות המים, לרווחתם של הבדואים. עין מעריף עין עבדת ועין עקב בנחל צין, עין המערה הנובעת הר שגיא ועין נטפים הנובעת בהר אילת.	הבאר היבשה הבריטים שכשו כדי לעודד אימון המעינות בנגב:	ביר רחמה
ירוחם	שגבולו הצפוני הינו בקעת באר שבע, הגבול המזרחי הינו הערבה וגבול דרומי הינו ראש מפרץ אילת. חלק צפוני משתרע בין בקעת בי"ש לנחל צין, מרכזי בין נחל צין לנחל פארן ודרומי בין נחל פארן לאילת. מתחלק לנגב הצפון מזרחי הבנוי קמרים וקערים והנגב הצפון מערבי הבנוי מחולות חלוצה. רובו מורכב מסלעי משקע ימיים וחלק קטן ממנו מורכב מסלעי משקע יבשתיים.	הנגב הוא משולש בנגב 3 חלקים: הנגב הצפוני נגב צפון מזרחי	ביר רחמה
ירוחם	מורכב מגבעות חשופות, כאשר את האורנים והאשלים, נטעו לבשעה שעלה הרעיון להקמת הפארק. מתקשר לקבוץ משאבי שדה, שהיה הישוב היחיד במרחב, מלבד קיבוץ רביבים, שהיה מחויב למים. משאבי שדה, שבאו למוסדות בדרשה להספקת מים, נענו לפנות למומחה למים - שמחה בלאס. ראה שבמקום מתלכדים 3 נחלים: רביבים, שועלים וירוחם לערוץ אחד שזורם בסמוך למשאבי שדה.	הנוף הטבעי בניית הסכר חברי קיבוץ שמחה בלאס	פארק האגם
ירוחם	הייתה לבנות סכר וע"י כך לתפוס את משקעי אגן הניקוז באזור ולנתבם עד שטחי משאבי שדה. אפשר הזרמת מים לקיבוץ משאבי שדה עד שנת 1956 עת נחנך המפעל המים הציוני הגדול - ירקון נגב. הזרים מי מעיינות הירקון, מראש העין לאגם זוהר ומשם זרמו המים דרומה עד לרמת הנגב. הסכר, יצרה סביבה אקולוגית גרועה, שנבלמה בשעה שעמרם מצנע מימש את הרעיון לבניית פארק.	הצעת בלאס סכר שנבנה ב-51 מפעל ירקון נגב הפסקת תחזוקת	פארק האגם
נסיעה	בשנות ה-50 עלו לארץ כ-700,000 עולים חדשים, שרובם התיישבו בעיירות שהמדינה הקימה בעיתה. שהוקמה ב-51 הייתה ירוחם ולאחריה הוקמו מצפה רמון, שדרות, נתיבות, אופקים ועוד. כיום בכ-11,000 תושבים ובה אזורי תעשייה, שכונות חדשות, ספריה ברמה אוניברסיטאית ועוד. הוא סלעי גיר, הבנוי משכבות בזווית מתונה לצד המערבי ובזווית נטייה תלולה לצד המזרחי.	במהלך 3 שנים עיירה ראשונה ירוחם מאוכלסת החסלע באזור	
המכתש הגדול	קיימים בעולם: אלו שנוצרו מפגיעת מטאוריטים, אלו שנוצרו בלע הר געש כבוי ואלו מכתשי סחיפה. יש בעולם רק במרחב המזרח התיכון כאשר 5 הן בנגב, 2 בסיני ו-1 בירדן, כלומר זאת תופעה ייחודית. הם: מכתש קטן - חצרה, מכתש גדול - חתירה, מכתש רמון ו-2 מכתשים קטנים בהר עריף. קיימות במחקר להיווצרות המכתשים, כאשר אחת ישנה ואחת חדשה ושתיהן עדיין רלוונטיות כיום.	3 סוגי מכתשי סחיפה מכתשי סחיפה 5 המכתשים בנגב שתי תיאוריות	

<p>המכתש הגדול</p>	<p>המשותף בתוכן בעבר הרחוק זרמו לפני כ-5 מיליון בהיווצרות הבקע</p>	<p>של התיאוריות, שהן גיאולוגיות וגיאומורפולוגיות, שמתרחשות בקמרים ונוצרו בגלל בקע ים המלח. במרחב 8 נהרות אדירים מסעודיה לים התיכון והביאו איתם סחף בצבעים שונים, בליית סלעי היסוד. שנים, החלה הערבה לשקוע ושינתה את פני השטח ל-3 בלוקים, בקע ערבה ומצדדיו רכסים גבוהים. החלה זרימת הנחלים לערבה מהרכסים המערביים, לסחוף חול מתוך הקמר, שהיווה ראשית המכתש.</p>
<p>המכתש הגדול</p>	<p>המכתשים בנגב סחף המכתשים תיאוריה ראשונה תנאי להיווצרות</p>	<p>נוצרו בקמריים א-סימטריים, כאשר הצד המערבי שלהן מתון ואילו הצד המזרחי מאד תלול. הצטבר במרחב הערבה ובבדיקות שנעשו, נמצאו מקומות עם שכבת סחף בעומק של כ-10 ק"מ. ליצירת מכתש, מבוססת על היווצרות סדק בראש הקמר וסחיפת החול מתוכו עד למפגש עם סלע גיר. מכתש: קמר א-סימטרי, עת שכבה עליונה בראש הקמר סדוקה, תחתה שכבה רכה ומוצא למי גשם.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>הכביש היחידי ניתן לצפות הסלעים הכהים 2 גזעים מאובנים</p>	<p>שחוצה את המכתש הגדול ממזרח למערב, נסלל על בסיס כביש בריטי שנועד לחיפוש מחצבים. בסוגי שכבות הסלעים, ממסלע גיר קשה למעלה על דופן המכתש, לסלע חול רך בקרקעית המכתש. הינם פטינה, כלומר שכבה כהה שמכסה את אבן החול, זה אינו בזלת ולא קשור כלל להרי געש. הנצפים במורדות המכתש, נוצרו בשולי ג'ונגלים בעבר, עם שכבת חול עבה שמכילה תחמוצות ברזל.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>מסילת הברזל במפעלי אורון מישור המשתרע משולשים בצבע</p>	<p>מנתבת רכבות משא, שמובילות עפרות פוספטים למפעלי אורון ותוצרת דשנים לנמל אשדוד. לאחר עיבוד העפרה, אורזים את החומר בשקים הנמכרים ברחבי העולם, בעיקר כדשן כימי לחקלאות. בין רכס חתירה לרכס חצרה, מרופד בשכבת חול בעומק כ-500 מ'טר, מסחף של 8 הנהרות הקדומים. שחור הנצפים במרחב, הינם שרידים לשכבות סלעים שכיסו בעבר את הרכס, אך התבלו במשך השנים.</p>
<p>המכתש הקטן</p>	<p>קירות המכתש שני שבילים גיאולוגיה מהווה</p>	<p>שלא בנויים מאותו הרכב סלע, יוצרים מדרגות וזאת בגלל עמידות שונה לכוחות בלייה במהלך השנים. הינו אתר קלאסי להסביר על תהליך היווצרותו של המכתש, היות וניתן לראות את כולו במבט אחד. מובילים מראש המכתש לקרקעיתו, האחד מעלה חצרה שבצפון המכתש והשני מעלה עלי בצד הדרומי. משחק בין הים לבין יבשה, פעם הים עולה ומציף יבשה ופעם הים יורד וחושף את היבשה.</p>
<p>המכתש הקטן</p>	<p>תיאוריה ראשונה כשחיפשו סדקים ונשאלה שאלה תיאוריה שנייה</p>	<p>להיווצרות מכתש נפגמה עקב בעיה הנובעת מהמסקנה שתקופת תהליך יצירת המכתש קצרה למדי. בראשי הקמריים, בהתאם לתיאוריה, לא נמצאו כמות סדקים לאשש שבראש כל קמר יש סדקים. למה ברכס ירוחם אין מכתש כמו בשלושת הרכסים האחרים שלידו, חצרה, חתירה ומחמל. מושתת על תהליך של יצירת אי מעל פני הים, כתוצאה מפעילות שהתרחשה לפני 100 מיליון שנים.</p>
<p>המכתש הקטן</p>	<p>הנחת הייסוד ע"פ התיאוריה תיאורית האי תיאוריה הישנה</p>	<p>בתיאוריה השנייה היא שאין סדקים אלא קמר שהתרומם מעל פני הים ובבליה איטית הוא נקטע. החדשה, רק באותם רכסים שבלטו מעל פני הים ועברו בלייה וקיטום ראשי הרכסים, נוצרו מכתשים. נותנת מענה מדוע ברכס ירוחם אין מכתש, הסיבה היא שהוא היה נמוך יותר ולכן לא בלט מעל המים. היא של הגיאולוגים הוותיקים ואילו התיאוריה החדשה, היא של הגיאולוגים הצעירים.</p>
<p>עין ירקעם מעלה פלמ"ח</p>	<p>השם עין ירכא שכבת הסחף פלוגת פלמ"ח המחסום בנחל במצוקתם ראו ותיקי הפלמ"ח</p>	<p>פרושו המעיין המאכזב ואכן המעיין מכיל כמות קטנה של מים, אך כשחופרים באפיקו צצים עוד מים. בערוץ הנחל עשירה במי תהום ולכן בעת שבע"ח חופרים ברגליהם, מוצף הבור שבערוץ במי שתייה. שיצאה מסדום לרביבים בתקופת המנדט וזאת בניגוד להנחיה בריטית, נתקלה בנחל חתירה במחסום. התבטא בקיר תלול מאד שלא ניתן לעברו, שנמצא לא רחוק מעין ירקעם, שהיווה את נקודת היציאה. שבקיר הנחל חצובות מדרגות טבעיות ששוברות את אחידות המצוק ומאפשרות חילוץ ואכן כך נחלצו. החליטו ב-1964 בטכס חגיגי, לתקוע שלט נחושת בראש המעלה, שבו נכתב השם 'מעלה פלמ"ח'</p>

תכני סיור מספר 13 לצפת

מסלול: מירון-קבר רשב"י, צפת, תצפית הר כנען, הרובע היהודי והמצודה

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
נסיעה	הצגת הנהג, הצגת המסלול, הפסקות, הוראות בטיחות וכ"ו עד לצומת גולני משם צפונה לצומת קדרים ומשם שמאלה לצומת חנניה וצפונה לצומת מירון. נצפים סלעי הגיר כשהם מסודרים בצורה מעגלית, יתכן כתוצאה מהתמרה בעומקי האדמה השונים. קו תפר בין גליל תחתון מזרח המורכב מסלעי בזלת, לגליל תחתון מרכז עם סדרת הורסטים וגראבנים.	דברי פתיחה נסיעה בכביש 77 בסמוך לטורען כביש 65 מהווה	
נסיעה	הממוקם מדרום לצומת נטופה, מיוחס לבית כנסת עתיק, הנקרא בפי ערבי המרחב חורבת עמודים למרגלות כפר מרר, מיוחסים לישוב היהודי מימלח שבה ישבה משמרת הכהנים ה-17 בני חיזור. היווה נקודת תפנית שאחריו, מרכז הכובד של העולם היהודי עובר לגליל למשך 800 שנים. מתבטא על כ-95% מהיישובים הערבים בגליל, ששומרים על השם המקורי היהודי מתקופת בית שני.	עמוד בודד שרידי ישוב מרד בר כוכבא שימור השם	
נסיעה	מראשית התקופה הביזנטית למשך כ-200 שנים, לא נמצאו בכל תחומי הגליל המרכזי והמזרחי. נחשפו בגליל המערבי, שבו לא נחשף אף בתי כנסת, זה קו הגבול בין האזור היהודי לנוצרי בפניניקיה. לנוצרים, מתבטאת בהיותו אתר שבו ישוע מבצע את הנס הראשון שלו, עת הפך את כדי המים ליי. הפרדה בין גליל תחתון לעליון ועל פי חז"ל: לא מגדל שקמים - גליל עליון, מגדל שקמים - תחתון.	שרידי כנסייה מצבור כנסיית קדושת כפר כנא כביש 85 מהווה קו	
מירון	הינם תופעה אצל היהודים, שהחלה במאה ה-4 והועתקה אצל המוסלמים, הרבה מאות מאוחר יותר. החלה בעולם הנוצרי, עת הלנה, אם קונסטנטינוס, זיהתה את קבר ישוע והפכה אותו למקום קדוש. שלושה ספרים בנושא קברי צדיקים ובהם מופיעים כל קברי הצדיקים שקיימים ברחבי הגליל. שנחשפו בגבעה הסמוכה לאתר ומתוארך למאה ה-4, הינם שרידי ביהכ"נ הגדול ביותר שהתגלה בגליל.	ביקור קברי צדיק תופעת קברי קדוש במאה ה-16 נכתבו שרידי ביהכ"נ	קבר רשב"י
מירון	הרשב"י, מתלמידיו של ר' עקיבא, נחשב אבי תורת הסוד, אותה למד בהיותו נחבא מידי הרומאים. המיוחס בטעות לרשב"י, הקנה לו מעמד יוצא דופן ולכן מובנת חשיבותו הגדולה של קבר הרשב"י. מימי רשב"י לא נכתבה בספרים, כיוון שלא הייתה מיועדת לכלל הציבור אלא סופרה בע"פ מדור לדור. כתב במאה ה-13 את ספר הזוהר בספרד, בשפה הארמית לפי משנתו של הרשב"י, כפי שהועבר בע"פ.	ר' שמעון בר יוחאי ספר הזוהר תורת הסוד ר' משה דה ליאון	קבר רשב"י
מירון	שקשורה לרשב"י, נובעת מאגדה, עת סיפרו תלמידיו שראו שלהבת אש מעלה אותו לשמיים במותו. מורכב מחצר דרכה נכנסים המבקרים למבנה שבו שני קברים, האחד של הרשב"י והשני של בנו אלעזר. ותלמידיו, ממוקמים על פי המסורת היהודית במערה הנמצאת בסמוך למבנה קברו של הרשב"י. וסגורה לקהל המאמינים, מתוארכת לתקופת המשנה והתלמוד ויש בתוכה כמה סרקופגים של יהודים. נחשבת כאחת מ-4 ערי הקודש בא"י, אך בתקופת המשנה היא הייתה כפר אחד קטן מני רבים שבגליל. העיר צפת, שהייתה בנויה סביב לגבעת המצודה בשכונות, הכילה כ-1,200 יהודים וכ-12,000 ערבים. הממוקמת בגן המצודה, הוקמה ב-1240 ע"י הצלבנים, והייתה המצודה הגדולה ביותר במזרח"ת. הצליחו כוחות הפלמ"ח לכבוש את נקודות השליטה בעיר, שנמסרו לערבים ע"י הבריטים.	מסורת האש מתחם קבר רשב"י קברי הלל הזקן המערה המגודרת	קבר רשב"י
צפת	העיר צפת, שהייתה בנויה סביב לגבעת המצודה בשכונות, הכילה כ-1,200 יהודים וכ-12,000 ערבים. הממוקמת בגן המצודה, הוקמה ב-1240 ע"י הצלבנים, והייתה המצודה הגדולה ביותר במזרח"ת. הצליחו כוחות הפלמ"ח לכבוש את נקודות השליטה בעיר, שנמסרו לערבים ע"י הבריטים.	העיר צפת בתחילת תש"ח המצודה הצלבנית בתום המנדט	
צפת	היוצרים רעש גדול בעת הירי, גרמנו לבהלה גדולה בקרב ערבי העיר, שהחלו מיד במנוסה לשטחי יו"ש. גלשה גם לצפת עת העיר חטפה מאות טילים וזאת בשל היותה סמוכה לפיקוד הצפון ולבסיס יב"א. מונה כיום כ-40,000 תושבים, כאשר רוב השכונות מאוכלסות בתושבים חילונים ומיעוטם בחרדים. בשכונות הערביות שננטשו ב-48 אוכלסו בשנות ה-50 בעולים חדשים שהגיעו בהמוניהם ממדינות ערב.	תותחי דוידקה מלחמת לבנון ה-2 אוכלוסיית צפת בתים ערביים	
צפת	של אוכלוסיות יהודיות ומוסלמיות, החלה מתחתית הגבעה ומעלה, היות ונאסר לגור ליד המצודה. החל ממאה ה-13 עת יהודים התיישבו בצד הצפוני של הגבעה, בעוד מוסלמים, בצד הדרומי של הגבעה. שבצפת, המקיף את המצודה, סלול על תוואי החפיר שקצהו מגיע עד אנדרטת הדוידקה מול הסראיה. שבצפת, הסלול לכיוון השכונה החסידית האשכנזית, הממוקמת מעל השכונה הספרדית העתיקה יותר.	תהליך התיישבות התפלגות האכלוס רחוב ירושלים רחוב בר יוחאי	הרובע היהודי
צפת	החלו בצפת עת מנהגים חלחלו להוויה, כמו קבלת שבת, ט"ו בשבט, הושענא רבה ואושפיזין בסוכות. (כיצר הפחמים) הינו האתר בו פרקו סוחרים הערביים בעבר את מטעני הפחמים המיועדים להבערה. את לב חיי התרבות של השכונה האשכנזית של צפת, שממנה יוצאים רחובות לרוב אתרי השכונה. הינו אחד המקומות המיוחדים והמקודשים, היות והוא בעל המשמעות מיוחדות בתולדות העיר צפת.	מיסוד עולם יהודי כיכר המגנים הכיכר מהווה כיום ביהכ"נ האר"י	הרובע היהודי
צפת	במאה ה-17 על מתחם שעל פי הקבלה, התרחש עליו החיבור האולטימטיבי בין אלוהות ואנושות. שחברה באתר, הינה על פי המסורת, טקס הנישואין השבועי, בין עם ישראל ובין הקב"ה. ותלמידי, היו יורדים בכל ערבי יומי השישי מבית הכנסת, לשדה הפתוח, לתפילת קבלת השבת. של קבלת השבת, הועברה לקהילות יהודיות ברחבי העולם וכיום כל הקהילות בעולם, מתפללת אותה.	ביהכ"נ נבנה תפילת קבלת שבת האר"י הקדוש תפוצת התפילה	ביהכ"נ האר"י
צפת	ובשמו המקוצר, האר"י, נולד ב-1534 בירושלים, לאב אשכנזי ואם ספרדייה ולכן נוסף לשמו האשכנזי. נחשף לעיני האר"י, עת למד בקהיר, אצל רבי דוד בן זמרא-הרדב"י ומאז החל לעסוק בתורת הקבלה. בהיות האר"י בן 34 נתגלה אליו אליהו הנביא, ששלחו ללמד תורה בצפת, שהיוותה את המרכז היהודי. בעקבות הציווי ב-1569 והפך מיד להיות הדמות הדומיננטית והמוערכת ביותר בקהילה היהודית בעיר.	רבי יצחק לוריא ספר הזוהר על פי המסורת האר"י הגיע לצפת	ביהכ"נ האר"י

צפת ביהכ"נ האר"י	פעילות האר"י עליית יהודי יוון חסידים אשכנזים מסוף המאה ה-18	נמשכה כשנתיים וחצי ובהייתו בן 38 שנים בלבד, הוא נפטר וניקבר בבית הקברות לצד בנו. לצפת, כ-100 שנים לאחר מות האר"י, גיבשה בקרבם החלטה לבנות עבורם באתר ביהכ"נ ע"ש האר"י. שעלו לצפת במאה ה-18 רכשו את ביהכ"נ מהקהילה היוונית והסבו שמו הספרדי להאר"י האשכנזי. בית הכנסת האר"י, שבו מתפללים בנוסח האשכנזי, הינו החשוב והמשמעותי ביותר בצפת.
צפת ביהכ"נ האר"י	ביהכ"נ האר"י רעידת אדמה הקיר הדרומי פנים ביהכ"נ	הספרדי, המיועד לקהילה הספרדית בצפת, ממוקם היכן שהתפלל האר"י הקדוש במהלך המאה ה-16 עוצמתית בחוזקה, שפקדה את העיר צפת ב-1837 החריבה את העיר וגרמה ליותר מ-3.000 הרוגים. של בית הכנסת האר"י, זה הפונה לירושלים, היה היחיד שנשאר על תילו מכל בתי הכנסת שנהרסו. מבוסס על תפיסה ספרדית, כלומר הישיבה בו מסביב לבימה, בניגוד לאשכנזית שבו הישיבה בשורות.
צפת ביהכ"נ האר"י	במרכז בית הכנסת ארון הקודש בפסק הלכה כיסא עליהו הנביא	ממוקמת בימה מוגבהת, שהקמתה מבוססת על פסוק מספר ישעיהו: "שאו מרום עיניכם" שנבנה ב-1857 מאופיין בעבודת יד מפוארת של גילוף בעץ זית, שעומד במקומו עד עצם היום הזה. שקבע האר"י, נאמר שבבית כנסת אסור לאכול ולשתות ולכן לא היה צורך לקבע בדלת ביהכ"נ מזוזה. הממוקם בביהכ"נ, בנוי מעץ זית וכולו מלאכת מחשבת שנעשתה בעבודת יד, לפני כ-300 שנים.
צפת ביהכ"נ אבוהב	הילולת הרשב"י רבי יצחק אבוהב כתר ספר תורה בית ר' יוסף קארו	מתחילה מביתו של עבו, שהיה יהודי עשיר בן המאה ה-19 שהתמנה בבגרותו לקונסול צרפת בגליל. היה מגדולי חכמי ספרד וביהכ"נ הנושא את שמו, מכיל אחד מספרי התורה העתיקים ביותר בעולם. המאוחסן בארון הקודש שביהכ"נ משה אלשיך, מכיל כתובת המהווה פריט יודאיקה יחידאי בעולם. הבנוי מ-3 קומות וממוקם בחצר דרכה אפשרי לצפות על מערת הנגיד, בה נכתב הספר שולחן ערוך.
צפת ביהכ"נ קארו	רבי יוסף קארו בהגיע קארו לצפת במשך 32 שנים ספרו שולחן ערוך	שנולד ב-1488 ומת בהיותו בן 87 משחזר בתקופת חייו את נדודי עם ישראל בגולה עד בואו לגור בצפת. לאחר סיום נדודיו ב-1535 הפך מיד לחשובי רבניה, במקביל להאר"י ואף נבחר לרב הראשי של צפת. עסק יוסף קארו בכתיבת ספרו בית יוסף, העוסק בענייני הלכה ועמצוות של העולם היהודי. הינו ספר נוסף שכתב קארו, שהינו מכיל את פסיקות סופיות בכל מצווה, שמטרתו להנחות כל יהודי.
צפת הרובע היהודי	רחוב תרפ"ט מעלות עולי גרדום מרכז אשתם רובע האומנים	הינו הרחוב שממנו יצאו פורעים ערביים ב-1929 בדרכם לשכונה היהודית, בה טבחו בסכינים 18 איש. הינו גרם מדרגות שנקרא לכבודם ולזכרם של עולי גרדום בכלא עכו שנקברו בבית הקברות שבצפת. הינו מרכז מסחרי, שבעבר היה בו היה השוק העירוני, בגבול שבין הרובע היהודי והרובע המוסלמי. ממוקם בשכונה שאחרי 1948 הייתה ריקה ובה הוקם הרובע, כאשר המסגד שבו משמש כבנין תערוכה.
צפת	מבנה קבור המסגד האדום מבנה הסראייה חגיגות 25 שנים	מעין מאוזוליאום ממלוכי, הינו של מושל העיר במאה ה-14 הבנוי בסגנון הבנייה הממלוכי - אבלק. מכיל חצר גדולה עם קשתות, ששימשה כדרך כניסה למסגד, שנבנה ב-1276 בתקופתו של בייברס. המוגדר כבנין השלטון העות'מאני, נבנה במאה ה-19 מאופיין שבפנינתו השמאלית ניצב מגדל ובו שעון. לשלטונו של הסולטן עבדול חמיד ה-2 לוו במיזם בנייה של כ-200 מגדלי שעון בכל רחבי האימפריה.
צפת גבעת המצודה	גן המצודה אזכור צפת משמרת כוהנים בתקופת המשנה	הממוקם בראש הגבעה, הינו אתר שבמהלך מלחמת תש"ח כונה בשם פטמה, עת נכבש ע"י הפלמ"ח. לראשונה נכתבו בכתבי יוסף בן מתתיהו, כאחד המקומות שאותם ביצר במסגרת המרד נגד הרומאים. בשם יקים שהייתה חלק מתושביה של צפת, מזוכרת אף היא בכתביו של יוסף בן מתתיהו. במאה ה-3 צפת מזוכרת כאחד המקומות בהם משיאים משאיות בראשי ההרים להודיע על ראש חודש.
צפת גבעת המצודה	בשנת 1101 בשנת 1168 בשנת 1188 בעיני היהודים	הגיע לצפת, צלבני שהחליט להקים באתר מרכז פיאודלי שישלוט על השטחים החקלאיים שברשותו. חיילי המנזר הטמפלרי רכשו את האתר והקימו עליו מצודה קטנה ששלטה על הדרכים שבמרחב. צלאח א-דין הגיע לצפת ומצליח לשכנע את הצלבנים שבמצודה, להיכנע ולצאת מממנה ללא קרב. צלאח א-דין היה מושיע, היות ובתקופתו תרם לראשית גלי עלייה משמעותיים בעם היהודי לא"י.
צפת גבעת המצודה	בשנת 1226 בשנת 1240 בשנת 1266 כיבוש המצודה	צפת נמסרה למסדר הטבטוני, שהינו מסדר של אבירים גרמנים שפרש ממסדר הטמפלרים. הטמפלרים קנו את האתר מהטבטונים ובנו על הגבעה את המצודה הגדולה ביותר במזרח התיכון. הגיע בייברס לצפת והציע לצלבנים להיכנע ואף נכונותם להיכנע, לא מנעה הריגתם וכיבוש המצודה. ללא קרב אפשר לבייברס לקבל לידי מצודה תקינה ובשל כך הכריז על צפת כעיר בירה של צפון א"י
צפת גבעת המצודה	היסטוריון קדום במרכז המגדל בחומה המצודה בעידן העות'מאני	הזכיר בכתביו, שבייברס בנה במצודה הצלבנית מגדל עגול ענק, שגובהו 60 מטר וקוטרו 35 מטר. העגול, נמצא בור שהיה ידוע לבריטים בתקופת המנדט, עת השתמשו בו כמגדל המים של העיר צפת. שנבנה בידי הממלוכים, התגלתה אבן עם החותמת של בייברס, שהינה סמל מלכותי בצורת ברדלס. המצודה איבדה מחשיבותה וזאת משום שמבחינה צבאית, לא היה צורך בהגנה מפני כוחות זרים.

תכני סיור מספר 14 לערבה הצפונית

מסלול: נחל תמר, נחל צפית, עיר אובות, מצפה שלום, חצבה ומעלה עקרבים

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
נסיעה	הצגת הנהג, הצגת המסלול, הפסקות, הוראות בטיחות וכיו"ו. הינו כביש הרחוב הארוך ביותר במדינה, שחלקו המזרחי נסלל ב-1955 לטובת מפעלי ים המלח. הינה עיר דינמית בעלת שם מקראי שנוסדה ב-55 על תשתית מחנה סוללים ומאוכלסת ב-50,000 איש. הינו אתר מורשת עולמי מהתקופה נבטי-רומי-ביזאנטי, שהיוותה תחנה מיושבת על דרך הבשמים.	דברי פתיחה כביש 25 העיר דימונה האתר ממשית	
נסיעה	משנת צפונה קרונות המכילות פוספטים וחול וחוזרת עם אשפה ממרכז הארץ למילוי בורות כרייה. בנוי על שכבת חול בעומק של כ-600 מטרים, המהווה בולם זעזועים טבעי, הנובעים מדרישות הכור. הנצפים במזרח מזרח, מכילים ביניהם את וואדי חסה, הבקע, שמכיל מתחת לכביש 90 אדמת סחף. שבמרחב, הינו תצורת הלשון, המורכב מסלע שמרכיבו שקעו באגם, שהשתרע מהכנרת ועד לחצבה.	מסילת הברזל הכור האטומי הרי אדום ומואב המשטח הלבן	
נחל תמר	הזורם בין נחל פרס שבצפון ונחל צפית שמדרום, נמשך לאורך 12 ק"מ בתוך סלע גיר קשה. ממשקע ימי, ששקע במהלך מיליוני שנים במים עמוקים, בתקופה קדומה, שהמרחב היה אגם גדול. ממי ים שחדרו מעמק יזרעאל למרחב הבקע ושבלב מסוים התנתק מהים ובכך תרם להיווצרותו. במהלך התקופה הקדומה: ימת סדום שהשקיעה מלח, ימת עמורה שהשקיעה גבס וימת תצורת הלשון.	נחל תמר סלע גיר נוצר האגם הקדום נוצר נוצרו שלוש ימות	
נחל תמר	גרמו לכך שהתקבלו שתי ימות גדולות, ים המלח וכנרת ואילו ימת תצורת הלשון התייבשה לחלוטין. השאירה משקעים מלוחים וחרסיתיים, מצב שאין בהם חלחול מים ולכן נוצרו בה ערוצים מבוטרים. מאד דלילה ואלו המצליחים לצמוח, למרות התנאים הקשים הם הפרקרק, הרכפתן, המלוח והצלף. הם הצבאים, היעלים הקרקלים, השועלים, הזאבים ומיני זוחלים כגון חרדוני צב, נחשים ועקרבים.	שינויי מזג אוויר ימת תצורת הלשון הצמחייה בנחל בע"ח בערוצי הנחל	
נחל צפית	בערוץ נחל פרס, מלמדים על משטח שטוף ממלחים, בעוד קירות הערוץ צחיחים מהיותם מליחים. כמקום נידח מישובים ולכן ניתן לסייגה כמרחב סגור, שאין לו מקורות זיהום היכולים להגיע מהצפון. היכולים לפגוע אנושות בתוצרת החקלאית, העיקרי שבהם נקרא בשם זבוב הפירות הים תיכוני. מזיק מספר אחד בעולם והמלחמה בו יכולה להתבצע באזורים סגורים, הרחוקים ממקורות הזיהום.	עצי השיטה הערבה מוגדרת מבין מיני מזהמים זבוב הפירות הינו	
נחל צפית	שמציבים החקלאיים בצידי הדרך, הם בנוסף למבצעים בתהליך ביולוגי באמצעות זבובים עקרים. בשם צפית מלשון תצפית והוא משתרע לאורך 20 ק"מ ומורכב מצפית עליון, צפית תיכון וצפית תחתון. בתוך סלע גיר, שהינו קשה ולכן הערוץ הינו צר ולכן השיחים המצליחים לשרוד בו הם הצלף והמלוח. בערוץ הנחל, נוצרים מהתנועה הסיבובית של המים בהם חלקיקי אבן שיוצרים לבסוף את נתיב הערוץ.	שלטי אזהרה נחל צפית נקרא ערוץ הנחל מתפתל שרשרת הגבים	
נחל צפית	לא מזרימת המים, אלא מפעולת השחיקה והכרסום של האבנים והחול הזורמים בהם בעוצמה רבה. את אפיקו הצר בסלע הגיר, בעת זרימתו במשקעי תצורת הלשון הרכים, המאפשר זרימה בערוץ רחב. שטח של כ-170 ק"מ בין דרום ים המלח לבין ראש מפרץ אילת, אך מחולקת לשתי יחידות עיקריות של הערבה הם הערבה הצפונית והדרומית, שקו הגבול הוא קו פרשת המים הנמצא על שלוחת נוצה.	אפיק הנחל מנותב נחל צפית משנה הערבה תוחמת תתי היחידות	
נחל צפית	הינו חבל ארץ קטן יחסית, אך הינו מיוחד בזכות העובדה שענף החקלאות שבו הוא המתקדם בעולם. המסתיים במצפה רמון, יוצר מצב שהחקלאות בערבה מתבססת כמעט רק על מי קידוח שבמרחב. בערבה מאופיינת שבערבה דרומית יש רק קיבוצים ובערבה צפונית רק מושבים, חלוקה חד משמעית. הינה פרטית ושונה לחלוטין מחקלאות אשר בקיבוץ ולכן בתחילה נבנו בערבה אך ורק קיבוצים.	צפון הערבה המוביל הארצי התפלגות הישובים חקלאות במושב	
נסיעה	נצפה מרחב המכיל סלעי תצורת הלשון הרכים ובמערב נצפה מצוק הערבה של בקע ים המלח. הינו מהקיר הצפוני של מכתש רמון, נחל הזורם לאורך כ-180 ק"מ כמעט כל השנה בערוץ רחב. מהווה חלק מהגבעות הנצפים במערב המשתייכים לסדרת רכסים ועמקים שהאזור מאופיין בו. נבנה כמעקף לתחנת שידור של קול אמריקה, שהייתה אמורה לשרד למזרח אסיה, תוכנית שנגנזה.	בתצפית למזרח תחילת נחל צין רכס מחמל כביש הערבה	
עיר אובות	הינו אתר חשוב ביותר בערבה מבחינת ארכיאולוגית, היסטוריה ומקראית ונקרא בכמה וכמה שמות. האתר בערבית ומזוהה בשם אובות, תחנת ב"י במדבר ובשם מצד תמר, כי נחשף בו שריד מימי שלמה. הינו יהודי אמריקאי, מעט תימהוני, שזיהה את האתר בשנות ה-60 וקבע בו את מושבו כבסיס קבע. מבחינת ארכיאולוגית והיסטורית, היות ונחשפו בו 3 מבני מצודות מתקופת שונות של המקרא.	עיר אובות עין חוסוב נקרא שמחה פרלמוטר האתר יוצא דופן	
עיר אובות	מהווה בסיס, לשרידים מהתקופה הפרסית, ההלניסטית, הנבטית, הרומית, הערבית ואף העות'מנית. שבאתר, מתוארכת לפי הקרמיקה שנחשפה בה למאה ה-10 לפנה"ס, כלומר תמר של ימי שלמה. ענקית, שנחשפה באתר, בנויה מחומת סוגרים ומתוארכת למאות ה-9-8 לפנה"ס - תקופת המלכות. שנחשפה באתר והכילה שער הניצב במקומו, מתוארכת למאות ה-7-6 לפנה"ס - תקופת המקרא.	התקופה מקראית המצודה הראשונה מצודה ישראלית מצודה קטנה	
מצפה שלום	תחילתו כחוה פרטית, יחידה בערבה הצפונית, שנשלטה ע"י 3 משפחות שעלו לקרקע ב-1959 שהוקמו בשנים 1951-1982 הם יטבתה, עין יהב, עין חצבה, נאות הכיכר, חצבה ופארן. שראשיתו במגורי הגרעין שעלה למושב חצבה ועבר מאוחר יותר לנקודת הקבע במקומו הנוכחי. שהינו באורך 16 ק"מ, תחילתו במושב עידן וסיימו במושב עין יהב, נסלל מיד לאחר הסכם השלום.	הישוב עין חצבה יישובי הערבה ביה"ס שדה חצבה כביש דרך השלום	

<p>מצפה שלום</p>	<p>למיזם שותפות הסכם השלום השטחים הנטועים מס. האקוויפרים</p>	<p>המיועד לקהילות בחו"ל, לאימוץ חבל בישראל, נרתמה יהדות אוסטרליה באימוץ הערבה הצפונית. עם ירדן ב-1994 הסדיר את שאלת הגבול, שכן הקו בעבר נקבע ממיקום אמצע הנחל שהיה תזוזתי. הנצפים במזרח, שייכים למושב חצבה והם ממוקמים בנחל הערבה שאמורים להיות שטופים ממלח. בערבה הינו 3 והם נמצאים בעומקים שונים ובהם איכויות מים ההולכות ויורדות עם הירידה בעומק.</p>
<p>מצפה שלום</p>	<p>האקוויפר האמצעי בעיות תמהיל מאגרי המים השקיית הירקות</p>	<p>ההינו האקוויפר שמזין את מה שנשאב לחקלאות, מזה נובע שירקות הערבה, מושקים במים מליחים. ועיתוי במים, יצרה צורך לבנות בנחלה הערבה, מאגרים ע"מ לשלבם במערכת המים המושבית. לתפיסת מי נגר, נבנו ליד פארן, צוקים, עין יהב, חצבה ועידן ומכילים ביחד כ-25 מיליון קוב מי נגר. מצריך תמהיל קבוע של איכות המים ולכן נוצר צורך במאגר המשולב במי שיטפונות ומליחים.</p>
<p>חצבה</p>	<p>מושב חצבה נקודת ציון נקבע במהלך השנים מושב עובדים</p>	<p>כמו שאר המושבים בערבה, מתפרנס בעיקר מגידול ירקות לייצוא, מהשטחים החקלאיים שבמזרח. עת חקלאיים עברו לחקלאות אורגנית המתבססת על גידולים בתוך חממות, המגינות משינוי האקלים. למדו בערבה את היתרונות והחסרונות של חממות ובהדרגה יצרו גן ירק מדהים, בעיקר ליצוא לחו"ל. מתאפיין באמצעי ייצור שווים, כאשר לכל מתיישב יש כ-45 דונם שטח ומכסה של כ-70,000 קוב מים.</p>
<p>מעלה עקרבים</p>	<p>מעלה עקרבים המילה עקרבים תלילות המעלה לשבירת תלילות</p>	<p>הינו מושג מקראי, המופיע בתיאור נחלת שבט יהודה ומציין קו גבול שמתחיל מדרום לים המלח. בתנ"ך, מופיעה בשני מובנים, האחד בעל החי ושני באיזשהו כלי שלטוני כדי להמאס את הנתינים. מודגשת בשם, עת הוסיפו לשורש ע.ק.ב שפרושו הר, את האות ר ואז עקב הפך להיות עקרב. המעלה שהינו תלול, שברו את תלילותו ב-18 פיתולים ואפשרו בכך עלייה מנחל צין לראש רכס חצרה.</p>
<p>מעלה עקרבים</p>	<p>בסמוך לאנדרטה חיל הנדסה הצהלי בפעולת טרור עד עצם היום הזה</p>	<p>בראש ההר, ניתן לתצפת על הר צין, הר בדד והמעלה הרומי שמתחבר לממשית הרומית. פרץ ב-1950 את הדרך לאילת ולכבוד האירוע הוצבה אנדרטת הצריח, שהינו סמל חיל הנדסה. שהתרחשה ב-1954 נרצחה קבוצת נוסעים באוטובוס שהגיע מאילת ונתקלו ליד האנדרטה במחבלים. לא ברור למה ומדוע נעשה הרצח וע"י מי וחמור יותר מכך, שלא הוקמה אף אנדרטה לזכר הנרצחים.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>3 סוגי מכתשים 5 המכתשים בא"י</p>	<p>קיימים והם אלו שנוצרו מפגיעת מטאוריטים, שנוצרו בלע הר געש כבוי ומכתשי סחיפה. יש בעולם רק 8 מהן 5 בנגב, 2 בסיני ו-1 בירדן, כלומר התופעה הינה בעלת ייחוד עולמית. הם מכתש קטן-חצרה, מכתש גדול-חתירה, מכתש רמון ברכס מחמל ו-2 מכתשים קטנים בהר עריף</p>

תכני סיור מספר 15 לקמפוס אילת

מסלול: תל אביב, שדה בוקר, מצפה רימון, בקעת עובדה, הקניון האדום ואילת

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
	הצגת הנהג, הצגת המסלול, הפסקות, הוראות בטיחות וכו' דרומה לאשדוד ומשם מזרחה לכביש 40 בצומת כנות ומשם דרומה עד לחוות פיליפ. ממוקמים אזורי התעשייה הכבדה וגם מתקני השפד"ן, שהם מתקני טיהור של השפכים. במלחמת העצמאות, אזור קרבות בין צבא מצרים לחטיבת יפתח עת צבא מצרי כותר ע"י כוחותינו.	דברי פתיחה נסיעה בכביש 4 במזרח אשדוד כיס פלוגיה היווה	נסיעה
	מישור חוף יהודה, שפלת יהודה, הרי יהודה, מדבר יהודה ונגב יהודה, המוכר בשם בקעת באר שבע. הוקמה בשנות ה-50 במסגרת מתן אדמות לגיבורי הצנחנים, מהווה אתר נאה להתרעננות. מהווה גבול בין שפלה מישור החוף לנגב, אך באם 300 מ"מ גשם הינו המדד, אזי הגבול הינו בית קמה. מחולקת ל-4 תתי נוף והם: נגב צפוני, נגב מרכזי - הר הנגב, נגב דרומי ונגב מערבי.	יחידות נוף יהודה חוות פיליפ נחל שקמה יחידת נוף נגב	נסיעה
	הינו היער הנטוע הגדול בארץ, היער משתרע על 40,000 דונם חורש, שחלקו נטוע על גבעות קירטון. מורכב מאבק תת גרגיר, העולה ממדברו סהרה, עץ אלפי ק"מ ושוקע במרחב הנגב בגלל הלחות. הוקמה ע"י הפסל דני קרוון, כהנצחה לחללי חטיבת פלמ"ח נגב, שכבשה את ב"ש במלחמת תש"ח. שנערך במרץ 1949 היה אחרון מבצעי צה"ל ובו נכבש הנגב הדרומי, לרבות אילת ועין גדי.	יער להב חול הלס אנדרטת הנגב מבצע עובדה	נסיעה
	עובדה, ע"י חטיבות הנגב וגולני, הייתה להגיע למרחב אילת ובכך לאפשר יציאה לים סוף שבדרום. ממוקם צריפו של בן גוריון, שכן וויתר על זכותו להיקבר בהר הרצל, למען המחשת חשיבות הנגב. וקבר אשתו פולה, ממוקמים במתחם המדרשה, בקצה מצוק תלול, המשקיף על בקעת צין ורמת עבדת. הינו מגדולי נחלי האכזב בנגב, זורם לאורך 120 ק"מ, ממישור הרוחות דרך שדה בוקר עד ים המלח.	מטרת מבצע בקיבוץ שדה בוקר קבר דוד בן גוריון נחל צין	שדה בוקר
	של פרופ' מיכאל אבן ארי, שמטרתו לבדוק באם ניתן לגדל באזור גידולים מסוימים באמצעות מי נגר. הינו הכלא הישראלי הדרומי ביותר, שהוקם ב-1980 ונקרא על שם הרמה עליה הוא שוכן, רמת נפחא. חלק מהאסירים הביטחוניים, שהינם המסוכנים ביותר והקשורים לגרעין הקשה של הטרור הפלסטיני. הינו ישוב נבטי ששימש תחנת מעבר בדרך הבשמים העתיקה ועל כן הוכרזה כאתר מורשת עולמית.	חוות ניסיונות כלא נפחא כלא נפחא מכיל אתר ממשית	נסיעה
	השוכנת במרכז הר הנגב, הוקמה ב-1956 עת תחילתה, כמחנה עבודה לסוללים את הדרך לאילת. הממוקם למרגלות מצפה רמון, הינו המכתש הטבעי הגדול ביותר בעולם, שהפך למרכז תיירות וחוויה. בשם 'חי רמון' הממוקם במצפה רימון, מכיל תצוגה של כ-40 מיני בעלי-חיים מדבריים קטנים. חייבים להכיל בגופם התאמה לתנאי קיצון של מחסור במים, מחסור במזון והפרשי טמפ. ליום וללילה.	העיר מצפה רמון מכתש רמון גן זואולוגי בע"ח מדבריים	מצפה רימון חי רימון
	לבע"ח מדברי, תורם העור החיצוני של הזוחלים העשוי מתאי עור מתים, המונע מהמים להתנדף דרכו. לבע"ח מדברי, תורמת העובדה שלזוחלים דם קר, מנגנון שלא מצריך אנרגיה לשמירת חום גוף קבוע. מתמודדים הזוחלים ביכולת לשינוי צבע גופם, כלומר צבע כהה לספוג חום ובהיר כדי לא להתחמם. נמנים: הפסמון, הקוצן זהוב, העקרב, הזורבן, הכוח אפור, החרדון, צב מצוי, זיקית סיני ועוד.	לחיסכון במים למחסור במזון להפרשי הטמפ. על בע"ח מדבריים	מצפה רימון חי רימון
	הנמצא בראש רכס מחמל, משנה את הרכב שכבותיו הגאולוגיות, ככל שיורדים לתחתיתו מחויב תנאי ההכרחי, שסלע קשה מעל סלע רך ואכן נצפה בנסיעה סלע גיר למעלה ואבן חול תחתית. מכיל גבעה המורכבת בתצורות של מחומשים, משושים ומרובעים של אבן חול שעברה אפייה-התמרה. שבמרחב, שואבים מי תהום, שהם בדרך כלל מליחים ומוזרמים ליישובי הערבה, בעיקר לחקלאות.	מכתש רמון ליצירת מכתש אתר המנסרה תחנות השאיבה	נסיעה
	הוקמה ב-1989 כיישוב בעל אופי מיוחד, ע"י ירושלמים, שנהרו בעקבותיו של גורו, בשם ספרא. מוביל לישוב הקהילתי שחרות המאוכלס בכ-40 משפחות וגם לבסיס של ח"א ולבסיס עובדה האזרחי. מורכבת מחולות כסוי, אלו דיונות חול ייחודיות, המורכבות מקוורץ ובלית סלעי משקע יממיים. נקראים בשם פלאיה, בהם מים בעלייה קפילרית, ממליחים את החול מעליהם ולכן הוא נקי מצמחיה. שנערך בשטחי הנגב בעקבות ההחלטה להעברת כוחות צהל ממרחבי סיני לנגב, חשף ממצאים נדירים. שנחשפו באתר, מדובר במבנה מהתקופה הכלקוליתית, שהינו ייחודי מאוד לבקעת עובדה.	נאות סמדר נסיעה בכביש 1101 בקעת עבדה משטחי חול באזור	נסיעה
	שנחשפו באתר, מעידים על פעילות חקלאית ענפה, דבר שקשה להאמין מבחינת המים והקרקע במרחב. בעל הרכב מיוחד, המכיל כ-70% גיר וע"י כך יש לו יכולת לאוורור ולספיחת המים, שהופכו לפורה.	סקר ארכיאולוגי על פי החרסים מספר רב של גרנות החול באתר הינו	בית חווה נבטי ביזנטי
	מתוארך לכ-3,500 לפנה"ס, אך לבטח מתנהל במרחב, פולחן חקלאי בכ-10,000 השנים האחרונות. נמצאת אבן שלדעת המחקר אמורה לזהות היום הארוך בשנה וזאת כנראה לצורך התכנסות פולחנית. המשובצים על רצפת בטון שבאתר, משוחזרים ע"פ צילום שנעשה בטרם נהרס ע"י כלי רכב צה"לי. המקדש, החווה החקלאית והגרנות, התבצעה על רכס, על מנת לא להפסיד קרקע חקלאית פורייה.	מקדש הנמרים בין מצבות שבאת דמויות הנמרים בניית הממצאים	מקדש הנמרים
	הממוקם במערב לנתיב הנסיעה ששימש להנחתת כוחות פלמ"ח נגב במבצע עובדה, בדרכם לאילת. ניתן להבחין שהדרכים הקדומות בנגב, שונות לחלוטין מהדרכים הקיימות כיום במרחבי הנגב. הנצפים במרחב, מוגדרים כאבנים הקשים ביותר בטבע, הנוצרים כשכבות בתוך סלעי משקע ימי. הממוקמת לאורך גבול מצרים ישראל, אמורה להיות הרבה יותר מאסיבית ובלתי חדירה מאשר בעבר.	שדה אברהם במפות קדומות אבני צור גדר הגבול החדשה	נסיעה

קניון האדום	הקניון האדום אורך המסלול הר שני סוגי הסלע	שמצוי בנחל שני, מכיל מסלול קל, שאפשר לעשותו עם כל קבוצה ומכיל בכניסה אליו חניון לילה. הקניון הינו כ-300 מטר שבמהלכו הוא מתחתר ויוצר מעוק, שאפשרי להקיפו במסלול מקבילי לחזרה. שהינו הגבוה בהרי אילת, מתנשא לגובה 894 מטר ולמרגלותיו נחל שני, שבתחילתו מתפתל ורחב למדי. המשתקפים בקירות הערוץ, הינם שכבות סלע גיר, שעוותו כתוצאה מכוחות פנימיים בתוך כדה"א.
קניון האדום	במסלול הקניון סלע הקונגלומרט נהרות אדירים היווצרות קניון צר	שולט סלע הקונגלומרט - תלכיד נחלים, שמלכד בעיקר חלוקי נחל, אך קיים גם הרכב שונה של הסלע. בהרכב שונה, הינו הקרצייה, שהינו סלע שמורכב מתלכיד חלוקי נחל עם שברים חדי זווית. העבירו בעבר מאזור ערב, את בלאי הגרניט - הקוורץ, שבשילובו בחול, התלכד לסלעי אבני חול. הינו תוצאה מכוח סיבובי המים, הקודחים במהלך מיליוני שנים קדחים בסלע, שנפרצים בסוף לערוץ.
נסיעה	בקעת הירח אבני הגבול דרב אל חאגי השפעת כוחות	הייתה חלק ממדינת ישראל, בתקופה שנמשכה ממלחמת ששת הימים ועד להסכם השלום עם מצריים. בדרך לאילת, נקבעו ב-1906 עת כפו הבריטים על העות'מאניים את תוואי הגבול ביו א"י למצרים. הינו נתיב מצפון אפריקה למכה, נתיב בו הלכו המוסלמים בתקופות המוסלמיות לחוג את החאגי. מתוך כדור הארץ נתצפת על המסלע, שבו הסלעים נראים מסובבים, למרות שפעם היו אופקיים.
אילת מצפה תמר	מתצפית תמר אילת מעידן שלמה תל הארכיאולוגי אילת המודרנית	ניתן לראות העיר אילת, עקבה, הרי אדום, סעודיה ומצרים, הנקראת גם תצפית ארבע הארצות. המלך, רצוי יש לחפש בצד הירדני של המפרץ וזאת מהסיבה שמרבית המעיינות נובעים בצד הירדני. שנלסון גליק חפר בשנות ה-50 המתוארך לתקופת המלוכה, כנראה, הינה אילת המקראית. בעת התרחבות למערב, נתקלה בגורם מונע שהינו הר שחמון העשוי מסלע גרניט קשה ביותר.

תכני סיור מספר 16 לקמפוס אילת

מסלול: הר יהורם, הר שלמה והפגרות

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
נסיעה	הצגת הנהג, הצגת המסלול, הפסקות, הוראות בטיחות וכו' הממוקם סמוך גבול מצרים, קרוב מאד לחניון הר יהורם, המשמש כאתר יציאה לסיורים במרחב. שהיווה בזמנו נתיב לעולי הרגל למכה, שקטע מרוצף ממנו נצפה, יתכן שממלוכי ואולי יותר מאוחר. של דרב אל חאגי, יש גשר שנבנה ב-1515 ע"י קונצווה אל עירי, שהיה החליף הממלוכי האחרון.	דברי פתיחה מעבר נטפים דרב אל חאגי בתחתית הנתיב	
אילת הר שלמה	מורכב מסלעים מותמרים קדומים שנוצרו כסלעי תהום בעומק האדמה לפני 560 מיליון שנים. הקיימים בהרי אילת, היותר אטרקטיבי מבניהם, הינו מסלול ההליכה מהר יהורם עד לנחל המפלים. את שמו מהיותו סמוך לנחל שלמה, שקיבל את שמו של שלמה המלך, ראשון המלכים שהגיעו לאילת. לאחד מהרי אילת, הניבה החלטה לקרוא ליתר ההרים שבמרחב, את שמות המלכים המופעים במקרא.	הר שחמון ממסלולי ההליכה הר שלמה קיבל בחירת שם מלך	
אילת הליכה	מזדקר רכס הרי אדום ובו בולט גיבל אבו בגר, ההר המשונן הגבוה ביותר בעבר הירדן - 1592 מטר. שגובהם נע סביב ה-800 מטר מעל פני הים, מאפשרים לעננים לחלוף מעליהם, ללא הורדת משקעים. בצד הירדני, יותר גבוהים ולכן העננים מטפסים למעלה, מתקררים ומורידים מעליהם יותר משקעים. בתצפית ממזרח לצפון: הר שלמה, הרי אדום, מלחת עברונה, הרי אמיר עמרם ושחורת ומצפה עמרם.	בתצפית למזרח הרי אילת הרי אדום שמות ההרים	
אילת הליכה	בתצפית למרחב, בשכבות סלעי יסוד, מעליהם סלעי משקע יבשתיים ומעליהם סלעי משקע ימיים. שמהווים את תחילת הפעילות לפני 600 מיליון שנה, עת נחשפו כתוצאה מכוחות פנימיים בכדור"א. כוחות חיכוניים, הם אלו ששוחקים את סלעי היסוד והתוצאה הינה גבישי קוורץ הנאגרים בגרגרי חול. שוקע במקומות שונים במרחב ומיישור בכך את השטח, בקו המגע בין סלעי היסוד לאבני החול.	ניתן להבחין סלעי הגרניט עת נרגע האזור החול השט בנהרות	
אילת הליכה	של סלעי היסוד שלפני כ-600 מיליון שנה, נקראת בשפה הגיאולוגית בשם תקופת הפרה-קמבריום. קו המגע, בין סלעי היסוד לבין אבני החול שהחלה לפני כ-500 מיליון שנים נקראת בשם פנה פליין. הציף לפני כ-100 מיליון שנה את המרחב וכיסה את סלעי המשקע היבשתיים, בסלעי משקע ימיים. הם סלעי הגיר, החוואר, הצור, הקירטון והדלומיט, שנחשפו על פני השטח עת נסוג הים מהמרחב.	תקופת היווצרותם תקופת היווצרות ים טתיס הקדום תוצר משקע ימי	
אילת הליכה	מהמרחב לפני כ-40 מיליון שנים, הווה את ראשיתם של תהליכי בליה חיצוניים כגון רוחות ומשקעים הסורי-אפריקאי החל לפני כ-25 מיליון שנה ביבשת אפריקה, שמשמעותו התבטאה בבקע הערבה. בא"י החלה ב-5 מיליוני השנים האחרונות וזאת ביצירת נוף חדשה, עת נוצר חריץ אדיר בקרום כ"א. ניתן לתארך במעבדות, על פי בדיקה שנעשית על הרכב אטומים, שמהם מורכבים סלעי הייסוד.	ים טתיס שנסוג תהליך השבר התבטאות השבר גיל סלעי היסוד	
אילת הר יהורם	הממוקם במסלול ההר, הוקם לזכר שני חילי סיירת מטכ"ל שנפגעו ממכת חום, במסע ניווטים במרחב. בחום המדברי בא לידי ביטוי במנגנונים פיזיולוגיים, לדוגמא, צבי הנגב המפיק מים מתהליך העיכול. כחלק מהסתגלותם לתנאי המדבר, שהם לא עובדים בצהרי היום, אלא נמצאים במקומות מוצלים. הנצפים על צלעות הסלעים, נוצרים עת חומר מגמתי עולה לתוך הסדקים שבסלע היסוד שמעליו.	מצפור הר יהורם התמודדות בע"ח פעילות הבדואים רצועות הדייקים	
אילת הליכה	מרגש ביותר, שעה שעוברים מסלע משקע ימי בן כ-60 מיליון שנים, לסלע יסוד בן כ-560 מיליון שנים. חסרים מאות מטרים של סלעי משקע יבשתיים וימיים, שבלו במהלך שנים וקבורים בעומק הערבה. בערבה, עומקם מעורף בכ-10 ק"מ של בליה, שהצטבר במהלך מיליוני שנים של בליית הרי אילת. סורי-אפריקאי, הרי אדום שבעבר הירדן, מתרוממים ונעים בקצביים של שברי מ"מ בשנה, עד היום.	צעד מרובד לרובד מעל סלעי היסוד שכבות הבליה כתוצאה מהשבר	
אילת הליכה	ישנם הרבה סלעים שהגיאולוגים נותנים להם שמות וזאת בהתאם להרכבים המינרלוגיים שלהם. יש הגדרה מאוד מסוימת של האחוזים בין מינרלי המיקה, הקוורץ, הפלדספר והאשלגני-פצלת השדה. של עקבה נצפה למזרח, יחד עם בריכות המלח והמשטח הנקי לחלוטין מצמחייה, של מלחת עברונה. הינו שקע אליו מתנקזים מי נגר עילי ומי תהום מליחים וכשהם מתאיידים, הקרקע נשארת עם המלח.	בין סלעי היסוד לסלע הגרניט שדה התעופה מלחת עברונה	
אילת הליכה	ששכנו בראש מפרץ אילת, עקבה של ימינו, הינם: איילה, איילנה, עציון גבר ואילות מקורו בערבית עכבה, כלומר מקום שבו מתעכבים עקב מעבר קשה, שאכן נמצא על נתיב דרב אל חאגי. הינה דרך שמקשרת את ים סוף עם הים התיכון, שנקראת כך משום שבעברה היא נותבה לכיוון עזה. התחילה בספרד ומשם למרוקו, תוניס, אלג'יריה, לוב ובמצריים דרך סיני, בדרך לטאבה וסיום במכה. הינם מגמתיים, שמותכים מחדש, עקב תנאי חום ולחץ שונים ומכילים בעיקר מרכיבי קוורץ.	הישובים העתיקים השם עקבה דרב אל עיזה דרב אל חאגי	
אילת נחל המפלים	הינה תופעה גיאולוגית האופיינית למחדרים, שהם דייקים בסלע נתון ובתוכו חתיכות סלע ריאוליט. הינו סלע מחדר שבתוכו מוכלים חתיכות גרניט וזאת בשעה שהמרקם הצמיגי נדחק לסדקים שבסלע. הינו שלב בלייה ראשוני של סלעי היסוד, כאשר החלקים בו עדין מזוותים ועדין לא התעגלו קצותיהם.	פסים בסלעי יסוד קסנווליטים דייק של ריאוליט תופעת ברקציה	
נסיעה	אותו ניסח פרופ' זהבי, טוען שהזכר המבובז יותר אנרגיה ומצליח לשרוד, גניו הינם הטובים ביותר. נמצאים בתהליך התייבשות וזאת במהלך 20 השנים האחרונות, בגלל כמות משקעים פחותה. מופצים ע"י בע"ח, שאוכלים פירותיהם, המתרככים במערכת העיכול ויוצאים בגלליהם כגרעינים. מונה עשרות מיני סלעים, שהגיאולוגים עושי הסקרים, לא תמיד מצליחים לזהותם בשמותיהם בשטח.	עיקרון ההכבדה עצי השיטה באזור זרעי עצי השיטים מיגון הרי אילת	

נסיעה	בריכות מלח הבריכת הצפונית מתקן הסבחה מתקן ההתפלה	הממוקמות מצפון לאילת, ששייכות לחברת 'מלח הארץ', המייצרים מלח בישול, הנשאב ממי ים סוף. מכלל בריכות המלח, מתפקדת גם כחלק מפארק הצפרות, שבו חלקה של צמחייה נטועה ואגם מים. הינו מתקן התפלה של חברת מקורות, הכולל שדות, בריכות מלח, פארק צפרות ומטעי תמרים. המשמש את מרחב אילת, נמצא בחזית הטכנולוגיה העולמית ומאילת הוא משוק לכל חלקי העולם.
נסיעה	מתקן הטיהור קרנטינה של אילת הטיפול במג'הול עופות הפלמינגו	המטפל במי הביוב של אילת, מזרים מים מטוהרים לשטחים חקלאיים, הנמצאים צפונית לאילת. הינו אתר לכליאת בע"ח, המגיעים מחו"ל לתקופה נתונה, לבדוק באם הם חולים במחלה כלשהי. שהינו זן התמרים המובחר ביתר, הוא לעטוף את הפרי בשקים ובכך למנוע ממזיקים להיכנס לקרבם. שמקננים בקיץ באסיה ולקראת החורף עפים לאפריקה, מגלים לאחרונה הסתגלות קינון טובה באילת.
אילת הפגרות	מערכת פוגארה מי שיטפונות במעלה מניפת סחף איכות הקרקע	הינה מערכת מנהרות עם פירים, לתפיסה והובלה של מי תהום לטובת שימוש האדם בחקלאות. היוצרים נגר עלי, מחלחלים במניפת סחף ונמצאים במרחק מה מפני השטח, סופחים מלחים מהקרקע. המים המוגדרים מי תהום, יהיו באיכות טובה יותר מאשר מי תהום הקרובים לשטחי המלח שבמרחב. במעלה מניפת הסחף, אינה ראויה לעיבוד חקלאי, אלא רק בשטחים הממוקמים במרכז הערבה.
אילת הפגרות	קידוח בבאר-אם חפירת מנהרה שרשרת הפירים השם הערבי	הינו קידוח שבו מאתרים מפלס מי תהום איכותיים, שתהווה את נקודת ההתחלה להזרמת המים. מנקודת הקידוח, בשיפוע מתון, המאפשר הזרמת מים עד למפגש פני השטח ומשם בתעלה לבריכה. לאורך תוואי המנהרה, נועדו לחפירה ולתחזוקה ע"י נמוכי קומה, שהיו מיומנים בעבודת המערכת. לתהליך נקרא פגרה ומקום המצאת התהליך, כנראה הגיע מפרס, שם הוא נקרא בשם קנאט.
אילת הפגרות	שרידים באתר השטח החקלאי מערכת של פגרות מערכת הפוגארה	שאליו הוזרמו המים במערכת פוגארה, כוללים שרידי חווה חקלאית ובריכה ששימשה כמאגר ביניים. שנחשף באתר ומעורך במאות דונמים, סוכל מהאבנים והושקה בשיטות של החקלאות המסורתית. הגדולה ביותר, נחשפה באזור יוטבתה והיא נמשכת לאורך כ-4 ק"מ, שלאורכם שרידי פירים רבים. הומצאה ופותחה לפני כ-2,000 שנים בפרס, אך יובאה לא"י לפני כ-1,300 שנים, עם הגעת האסלאם.
אילת הפגרות	מערכות פוגארות ראש המפרץ אילת המרחב המדברי השלטון המוסלמי	שנחשפו בארץ, כדוגמת זו שליד אילת ממוקמות ליד יוטבתה, ליד עין יהב (עין רחל) וסביבת פצאל. הווה צומת ונקודה קריטית, בדרכם של עולי הרגל המוסלמים להחאג', שמוסדה בתקופת בית אומייה. והלא מיושב באסלאמיים, היווה צורך שלטוני לחזק בו את תחושת הביטחון של תנועת עולי הרגל. יזם ותרים להתיישבות לאורך הערבה, תוך יישום פטנטים שונים, שאפשרו ישיבת קבע של אזרחיה.
אילת הפגרות	בית אומייה איבוד ענין שלטוני על פי המחקר במהלך 200 שנים	בהיותו בשלטון, תרם רבות להקמת יישוביים בינויי אבן באזור של עיינות, באר אורה, יוטבתה ועוד. לתושבי המרחב, שהתבטא בהפסקת סיוע תחזוקתי ואי עידוד התיישבותי, גרם לנטישת היישובים. רוב היישובים במרחב, מאוכלסים בסוף המאה ה-7 לספירה וניטשים לתוך המאה ה-10 לספירה. החווה ויישובים נוספים כדוגמתה במרחב המדברי, היוו עורף התיישבותי וחקלאי מעולה לאיילה.
נסיעה	לעמי הדקל מפלס מי תהום שטחי הכרמים עצי התמרים	יש באופן כללי מערכת שורשים מאוד רדודה ועל כן המצאות דקל במדבר, מעיד על מי תהום גבוהים. הירוד מאד במרחב, בגלל שאיבת יתר, נוצר צורך לשמר את דקלי הדום הצפוניים בעולם, בטפטות. במרחב, השייכים לקיבוץ איילות, מניבים ענבי מאכל, הבשלים כבר באביב, מושקים במי קולחים. הם הענף החקלאי המרכזי בערבה הדרומית, בערבה התיכונה הדגש הוא על חממות הירקות ליצוא.
נסיעה	זרעי דקל הדום אחרי כיבוש א"י קו הגבול שנקבע סימון הקו בפועל	הגיעו לארץ כנראה בכליהם של האנשים, שנהגו לקטוף את פירותיו ולהשתמש בהם ככלי מוזיקלי. ע"י הצבא הבריטי ב-1917 נוצר הצורך ב-1922 לקבוע גבול, בין שטחי אמירות ירדן לשטח פלשתינה. ע"י הבריטים, שהיו שליטי המרחב בעת ההיא, הינו רצף נקודות טופוגרפיות הנמוכות ביותר בערבה. ע"י השלטון הבריטי ברוב השטח לא בוצע ורק בין עקבה לאום לרש, הניחו 4 אבני גבול בלבד.
נסיעה	מניפות הסחף הסכמי השלום הפשרה שהתקבלה המעבר הזמני	הנוצרות מנחלי הרי אדום, דוחפות את המקום הנמוך ביותר מערבה ויוצרים בכך שיבושים בקו הגבול. עם ירדן ב-1994 הצרכו הכנה, שבה הסתבר שהמפות שנתקבלו ב-49 לא תאמו את המציאות בשטח. הייתה בהקמת מעבר זמני בנקודה בה ממוקמת אבן הגבול ה-4 שסימנו הבריטים בשנות ה-20 הפך ברבות השנים, למעבר קבוע המעוגן סטטוטורית ומשמש מעבר לתיירים ומוצרים לשני הכיוונים.
נסיעה	בין נמל אילת בין ישראל לירדן שטחי החקלאות בלב מטעי התמר	לנמל עקבה, יש שיתוף פעולה מלא, עת אונייה שמרבית מטענה מיועד לירדן, עוגנת בעקבה ולהיפך. קיימים 3 מעברי גבול: מעבר גבול ערבה ומעבר גבול חוסיין, מעבר גבול אלנבי אינו מיועד לישראלים. הנמצאים בעומק שטח ירדן, ישראל מחכירה אותם ולשם כך יש מעבר גבול בצופר, לחקלאים בלבד. ממוקמת נקודת הנצחה לבן ציון ישראלי, שהינו אחד משני האנשים שאחראים להבאת התמר לארץ.
נסיעה	בכיר זני התמר התפלגות האיכות תעלת הקיינט חברת ארדן	הגדל בערבה הינו המג'הול, זן שמקורו בצפון אפריקאי, הסוג השני שגדל בערבה, נקרא דקל נור. של התמרים מאופיינת ברמת הלחות שבהם, ככל שהם יבשים יותר, הם איכותיים יותר. שהובילה בעבר את הביוב לים, כיום היא מנקזת מי שיטפונות ומהווה מקטע מציר הצפרות המקובל. הינה חברה משותפת ל-5 קיבוצים, שגידלו בעבר דגים בכלובים ביס וכיום יש באתר מכון הרבייה.

תכני סיור מספר 17 לקמפוס אילת

מסלול: המצודה הרומית, חי בר, קניון שחורת ופארק התת ימי

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
<p>פתיחה: הצגת הנהג, הצגת המסלול, הפסקות, הוראות בטיחות וכו' הנצפה ממערב לכביש נצפה, ידוע בכינויו בפי התושבים המקומיים בשם 'מבנה המטרה הטורקית'. נמצא אתר שהממצאים שנחשפו בו, מתוארכים לממצאים מתקופת הפעילות המצרית בתמנע. לפני כ-3,200 שנים באתר, הייתה לשם הפקת נחושת אינטנסיבית במרחב תמנע וזאת ביוזמה מצרית. הינו מקור המים היחידי שזרם למכרות תמנע, היות ובתחומי תמנע אין נמצא מקורות מים זמינים. הממוקם במרחב, נמשך מצפון מערב, לכביש 90 חותך את הכביש, ממשיך דרך החי בר ומשם דרומה. בעין רדיאן, נמצא כיום בעומק של כ-10 מטר מתחת לפני השטח, בעוד שבעבר היה נובע על פני השטח. המופיע במספר מאמרי חוקרים לאורך תקופה ארוכה, בנוי מקירות לבני בוץ ובסיס מיסודות אבן.</p>	<p>דברי פתיחה מבנה אבן במצוק שבמערב פעילות הכרייה</p>	<p>נסיעה</p>	
<p>באתר המצודה ומוצגת במוזיאון ישראל, נכתב בלטינית: 'פרפטי אפצי דיוקליטיאנוס אוגוסטוס'. של האימפריה הרומית, המשתקפת במפת פוינטנגר, ניתן לראות בין שאר, נתיב היורד לאיילה. המוצגת במפת פוינטנגר, מקודשת לאלה דיאנה, שהינה אלת הצייד, עם אל-עוזה האלה הנבטית. שהרומים פירקו מבנה נבטי כלשהו ומשתמשים באבניו כדי לבנות את בסיס החומה שלהם במרחב. שנחשפו בעבר באתר, ניתן היה לקרוא בהם את השמות הרומיות קונסטנטינוס ומקסימיאנוס. למצודה שבאתר, שנחשפה במרחב ומרמזת שעין ר'דיאן היווה צומת דרכים מרכזי לאילת. שנערכו באתר חפירה, נועדו לשימור האתר ובמקביל להציף את סיפור נווה מדבר, לאורך התקופות. הינם הביטוי הנכון, שכן הנגב היווה רשת ענפה של דרכים וזאת בהתאם למצבים גיאופוליטיים שונים.</p>	<p>עין רדיאן ציר הנפט המרכזי מפלס המים מבנה המצודה על אבן שנחשפה במפת דרכים תחנה Ad Dianam המפה מרמזת באבני מיל רומיות מצודה הדומה 5 עונות חפירה דרכי הבשמים</p>	<p>נסיעה</p>	
<p>מהווה נקודת מים מרכזית במרחב ולכן מי שרוצה לשלוט על הדרך, חייב להתיישב סביב המעיין. שהוקמה ב-1951 בעין רדיאן, נעשתה כפועל יוצא מהשפעת בן גוריון, שלימים הוסב שמה ליוטבתה. שרואים סביבתם שטח רחב, שהיום הינו חלק מהחי בר ועין רדיאן, שכולו ירוק, מצעים לגדל בו בקר. הצליח מאוד ומהווה את הענף השני בחשיבותו בערבה הדרומית וזאת לאחר שענף בשר הבקר כשל.</p>	<p>צומת עין רדיאן היאחזות נחלאים אנשי יוטבתה ענף החלב בערבה</p>	<p>נסיעה</p>	
<p>התחומה על 12.000 דונם, הוקמה במטרה להחזיר לטבע את חיות הבר המוזכרות בתנ"ך. מתבטאת ב-2 חלקים עיקריים: שטח פתוח לבע"ח צמחוניים וגן חיות לטורפים ובע"ח בסכנת הכחדה. הינה לדמות באתר טבע מדברי, במטרה לשמר גרעיני רביית בע"ח ולשחררם מאוחר יותר לטבע. שקשה לתצפת עליהם בטבע, אך רוצים להציגם וללמד עליהם, מוחזקים בכלובים ידידותיים ונוחים.</p>	<p>שמורת החי בר התפלגות החי בר תשתית החי בר בע"ח מיוחדים</p>	<p>אילת</p>	שמורת חי בר
<p>המיועדת לשמירת תת מין של צבי הנגב, ממוקמת ממערב לכביש השמורה ומשתרעת על 4,000 דונם. מצויים במרחב 7 מיני בע"ח, עת הצבי בד"כ בשוליים, שכן האחרים יותר גדולים ודוחקים אותו לצד. שהינו מין קרוב לעוף שהיה בעבר במרחב, הובא מאפריקה והניסיונות להחזירו לטבע כשל לחלוטין. לטבע החלה לפני כ-15 שנים וזוכה להצלחה מרובה, בשעה שבחי בר משאירים רק גרעיני רבייה.</p>	<p>שמורת צבי שיטים בשמורת החי בר עוף היען בחי בר החזרת הראמים</p>	<p>אילת</p>	שמורת חי בר
<p>המהווים את הסמל של רשות שמורות הטבע, מבטא שיפור הצלחה לאישוש אוכלוסיית האייל בטבע. המהווים את הסמל של המקבילה הירדנית של רשות שמורות הטבע, מבטא את שיתוף פעולה ביניהם. הינו בע"ח שלא זקוק לשתיה להישרדותו, היות והוא משיג את הנוזלים באמצעות המטבוליזם שבו. מניבות חלב, אולם מעולם לא הצליחו לביית אותם ולא ברור עד היום, אם בכלל ניתן לעשות זאת.</p>	<p>קרני האייל קרני הראם ראם, בדומה לצבי נקבות הראם</p>	<p>אילת</p>	שמורת חי בר
<p>הינו בע"ח אסייתי ממשפחת הסוסים, ששחרורו לטבע צלח ואכן ניתן לצפות במרחב בעדרי פראים. בדומה לראם, אך בניגוד, קרניו מסולסלות, הגיע מאפריקה ונמצא בסכנת הכחדה, אינו דישון מקראי. הינו חמור בר אפריקאי, שנכחד לפני אלפי שנים, נזכר במקורות ומהווה מקור לביות של חמור הבית. הינם עופות שהגיעו פצועים לאתר, עוברים תהליך שיקום וכשמבראים, הם משוחררים חזרה לטבע.</p>	<p>חמור הבר-פרא הדישון ערוד דורסים בכלובים</p>	<p>אילת</p>	שמורת חי בר
<p>לתנאי השטח המדברי, שהם יובש וקרונה, מהווים את אחד מהנושאים שראוי לדבר עליהם בחי בר. קיימים בבע"ח לשם התמודדות בתנאי המדבר הקיצוניים: התאמה פיזיולוגית והתאמה התנהגותית. המאפשרת שבע"ח אינם זקוקים לשתיה, בדומה לצבי ולראם, השותים אחת לכמה ימים להישרדות. המאפשרת שבע"ח פועלים בלילה, כאשר פחות חם וחיים מתחת לאדמה, בין לסלעים ובנאות מדבר.</p>	<p>התאמת בע"ח שתי אסטרטגיות התאמה פיזיולוגי התאמה התנהגותי</p>	<p>אילת</p>	שמורת חי בר
<p>המתרבה ומסתדר עם נוכחות האדם ויודע לנצלה לטובתו, אחראי להכחדת מינים מקומיים וקטנים. שבעבר לא היה נוכח במרחב, אך עם שיפור התנאים, זחל מהערבה הצפונית לערבה הדרומית והסתגל. הינו קטן ובעל התאמה לחיים בחולות ומכיוון שהחולות במרחב מתמעטים, נמצא בסכנת הכחדה. הינו סוג שועל קטן שמתאים לחיות בחולות, נכחד כליל ממרחב ואף אין תצפיות עליו ברחבי הארץ.</p>	<p>השועל המצוי התן שועל חולות פניק כלבי קטן</p>	<p>אילת</p>	שמורת חי בר
<p>הנקרא בטורקית-אוזן שחורה, הינו טורף על בדרום הערבה, המסוגל לצוד צבאים ופעיל בערב והלילה. הינו שועל קטן שנדיר לצפות עליו בטבע, היות וחי באזור המרוחק מהאדם ומסתתר בנקיקי צוקים. חי הנמר, שהובא מהספארי ברי"ג, היות ושנים שאין נמרים בדרום הערבה, למרות שבעבר היו בו. הינו קל מזאב הגולן ובודד יותר, השטח המדברי לא תומך בלהקות והם חיים בד"כ רק בזוגות.</p>	<p>הקרקל שועל צוקים במתחם הטורפים הזאב המדברי</p>	<p>אילת</p>	שמורת חי בר

אילת שמורת חי בר	המכרסס פסמון הברדלס - ציטה מיני הנחשים עוף העוזנייה	מתקשר בעקיפין לאדם ב-2 היבטים : המחלה בסכרת והטפיל לשמניה, הגורם לשושנת יריחו. נכחד בעבר מהמרחב, אך מופיע בציורי סלע, ידוע ששימשו לציד צבאים במדבר ע"י שליטים מוסלמים. בא"י מאופיינים ב-8 מינים של נחשים ארסיים, כאשר 7 מבניהם במרחב ורק אחד בצפון וזהו הצפע. מלשון כוח, הינו בעל מקור חזק, המגיע ראשון לפגר על מנת לקרוע את עורו, שנכחד ממרחבי הנגב.
נסיעה	באר אורה הגדרת שח"ל העמק הנעלם אנרגיה סולארית	הינו ישוב קהילתי, המשתיך למועצה האזורית חבל איילות, שנבנה על שרידי חוות הגדנ"ע שנטשה. הינו שירות חלוצי לערבה, שהיווה אחד מניסיונות ההתיישבותיים בערבה, שהראשונה בהם עין יהב. מכיל בתוכו דרך המובילה למנהרה שבתוכה סיסמוגרפיים לבדיקת תזוזות ותנודות בקרום כדה"א. הינה כותרת לאזור שהוכרז כחממה לאומית לאנרגיה מתחדשת ככלל וסולארית בפרט וגם של הרוח.
אילת קניון שחורת	קניון שחורת צמח צלף סחוס רוב הסחף שינוי בהרכב הסלע	מאפשר בעת ההליכה בו, הזדמנות להכיר את עולם סלעי היסוד, הדייקים והתופעות הקשורות בהם. מופיע בטבע בשני מינים של צלפים, צלף סחוס וצלף מוצרי בעל גוון כחלחל בעליו. המצוי בערוץ, מכיל רכיבי סלעי משקע ימיים וחתיכות של סלעי יסוד יותר כהים, שנפלו משולי הערוץ. אותו ניתן לראות בכל פנייה בערוץ, נובע בעיקר בשל כושר עמידות הבליה השונה, מסלע לסלע.
אילת קניון שחורת	סלע ריאוליט הינו דייק קוורץ הינו ממינרלים נתונים מגוון סלעים בטבע	סלע געשי, העשוי תרכובת מגמתית, הנוצר כתוצאה מהתקררות מהירה של לבה שנבעה מבטן האדמה. סדק בסלע, שלתוכו חדר קוורץ יחד עם חומרים נוספים שעולים מהמגמה לסלע, כשהוא במצב קר. שעוברים תהליכי התגבשות שונים, מתקבלים סלעים שונים, עם שמות שונים ותכונות שונות. הנבדלים ביניהם בשוני תכונותיהם, מרקם צבעיהם וצורתם, נובע משילוב הרכבים ותהליכים שונים.
אילת קניון שחורת	דייק שלילי וחיובי שכבת גבס מצויה סלעי משקע ימי , עקב תנועת שבר	מבטאים מופע, הנובע מקושי דייק לבליה, באם מתבלה בקלות, נוצרת תעלה הנקראת שלילי, ולהיפך. במקום בו שוקעת חרסית ולכן צפוי למצוא את שניהם, כחלק מעולם המשקע בתנאים יבשתיים. צפוי להראות בשכבות אופקיות, אלא משהו השתבש כתוצאה מלחצים פנימיים ר מהתרחשו במרחב. בסלע גיר, השכבה מתעוותת והחרסית והגבס הרכות כתוצאה מחום ולחצים נמרחים אחד לשני.
אילת קניון שחורת	בקו השבר סלע נצפה בקניון הערוץ מתרחב שילוב אשל ושיטה	נמצא ברקציה, שהינו חתיכות מסלעי היסוד, שנמרחות למרקם של החרסית, בתערובת אחידה. סלעי יסוד, בהם קו שבר ושכבות סלעי משקע הניגשות לסלעי היסוד, בזווית חדה ויוצרות ערוץ רחב. היות והסלע הרך מתבלה ואז קרקע המורכבת מאבנים וחול, מאפשרים לחלול מים, עד לסלע היסוד. הנפים במרחב, הינם היתכנות למקור מים, היות ושיטה מפונקת באיכות המים ואשל צורך כמות רבה.
אילת קניון שחורת	הגדרת פנה ליין סלעי יסוד עתיקים מלכודת הנמרים ראשית השימוש	הינו ביטוי שהגיאולוגיים מכנים את מישור הגידוע הקדום, בו סלעי היסוד התבלו עד שנוצר מישור. הנצפים בהרי אילת, הינם בני כ-800 מיליוני שנה, שבעבר הייתה מעליהם שכבות של משקעים שונים. שבאתר, הינה מקורית, שנהרסת ומשופצת מעת לעת ודומה מאוד במבנה שלה למלכודת עכברים. במלכודת הנמרים מהסוג שבאתר, החלה מהרגע שהאדם בנה מתקנים מאבן ורעה עדרים במרחב.
נסיעה	דרך התבלינים חוף אילת הנמשך נמל אילת ריף הדולפינים	הינה חווה לחקלאות ימית, הממחישה הדגמה של חקלאות ימית ומכירת מוצרים הקשורים בכך. לאורך כ-7 ק"מ, מכיל נמל אזרחי, נמל צבאי, נמל נפט, שמורה, חוף אלמוג, מצפה תת ימי וחוף פתוח. מייצא דרכו פוספטים, מוצרי ים המלח - אשלג וברום, מלח ומייבא בקר ומכוניות מהמזרח הרחוק. הינו מיזם תיירותי שבו הביאו דולפינים מהים השחור ולגדלם בתווך שבין הים למפרץ מלאכותי.
אילת המצפה התת ימי	המפרץ הכחול הריף הימי ויצוריו האלמוג הינו יצור אלמוג האבן הינו	בו ממוקם הפארק הימי, הינו מדבר ימי, עני בחומרי מזון, בביומסה ויש בו מעט מאוד בעלי חיים. המגוונים בשלל צבעים, החיים בו, מתאפשר בזכות העובדה שמדובר בנווה מדבר הנמצא במדבר ימי. הנמנה על שמשפחת בע"ח, מהווה לכל העולם העשיר, הזקוק לתנאים המיוחדים שבים סוף. בע"ח שחי במושבות והמהווה את עיקר אוכלוסיית השמורה, בונה שלד חיצוני מקלציום-קרבונט-גיר.
אילת המצפה התת ימי	תנאי הישרדות חריץ עמוק במפרץ היות ים סוף מדבר מבנה ים סוף	של האלמוגים בים, מאופיינים ב-3 תנאים : טמפ. קבועה, מים צלולים ומצע קשה לבניית מושבה. יצר בהתהוותו סלעים תלולים משני עברי המפרץ, המהווים מצע קשה, שמתבקש לקיום האלמוג. אין בו אצות ולהקות דגים ועל כן הינו צלול מאוד המאפשרות לקרני השמש לחדור לעומק רב בים. הינו כמעין אמבטיה עמוקה ובכך מתאפשר במימיו לשמור על טמפ' לאורך כל השנה בין 24-21 מעלות
אילת המצפה התת ימי	קיים סימביוזה אוסף נתונים מבנה השונית צרכי האלמוג	בין האלמוג עם קבוצת אצות שחיות בתוך המרקם הימי, שהן עושות פוטוסינתזה עם קרני שמש. ייחודי אפשר את התפתחות שונית אלמוגים, שהינה בעלת אופי טרופי, במרוחק מהאזור הטרופי הימי. שמנותק שנים רבות ממקורות אחרים, אפשר התפתחות של מינים אנדמיים החיים רק במפרץ אילת. מתקבלים לגופו עת הסידן והחמצן מומסים במים, ואילו שאר צרכיו מתקבלים משרשרת מזון פנימית
אילת המצפה התת ימי	שינו במדדי הים קצב גידול האלמוג אלמוגים מתרבים בריבוי מיני	כדוגמת שינוי בטמפ. או באיכות המים, פוגע באלמוגים, היות והאצות בורחות מהמבנה והאלמוג מת. הינו מאוד איטי ונע במספר מילימטרים בודדים בשנה ולכן כשהשונית נפגעת, קשה מאוד לשקמה. בשתי צורות ריבוי : האחת בהתחברות מינית והשנייה במיזוג תאי זרע וביציות בתוך במרחבי המים. במרחבי הים, מעטים יגיעו לאחר ההפריה, לנקודה שיוכלו להתיישב ולהתחיל לבנות מושבה חדשה.
אילת המצפה התת ימי	דג הזהרון האלמוג שונית האלמוגים דג הפיקאסו נקרא	הנקרא דג השמש, מכיל בקוציו ארס, נתון שמאפשר לו להיות רגוע וניח, אך הינו מסוכן לבני האדם. עושה סימביוזה עם אצה שמספקת לו את הסוכר ומניפותיו תופסות פלנקטון, שנוצר במארג המימי. שהינה מורכבת וצופה, מייצרת תקורות שנושיות במים, ע"י מגוון צבעים, צורות ופרומאגנים. כך בשל מראהו הסוריאליסטי, המתבטאת בעין אחורית מדומה, שמהווה אשליה שמדובר בדג גדול.
אילת המצפה התת ימי	דגי נקאי וחקאי שם דג הפזית שינוי המין בדגים דג הדבק מתמקם	נמצאים במקום מאוד מוגדרים, היות והם ניזונים מטפילים של דגים, הגדולים מהם בהרבה. נובע מצבע הפזיות, שמתחילות חייהם כנקבת והיה ואין זכר בסביבתם, מתחיל מרוץ מי תהפוך לזכר. נובע מקיום שתי מערכות הרבייה, כאשר אחת מהן מדוכאת כתוצאה מהפרשת פרומוניים במים. בעיקר על דגי סחוס, כמו המנטות, אך בעיקר על כרישים וניזון משאריות האוכל שנושרים מפייהם.

אילת המצפה התת ימי	מבנה דגי ים דגי השונית בריקת הכרישים הכרישים שייכים	הינו שחלקם התחתון בהיר ואילו העליון הינו כהה ותנועתם המהירה נעשית באמצעות סנפיר הזנב. בולטים מאד בצבעוניותם המיועדת למשימות שונות בחייהם ותנועתם נעשית באמצעות סנפירי החזה. הינה הבריקה הגדולה ביותר בשטח המצפה התת ימי והוקדשה למלכי הים, אלו הם הכרישים. לקבוצת דגי הסחוס, היות ואין להם עצמות בגוף, אך יש להם שלד סחוסי ולכן הם מאד גמישים.
אילת המצפה התת ימי	חוש הראיה של חוש הריח של מערכת שיניים של הכריש הינו דג	כרישים, מפותח פי 3 משל בני האדם ובנוסף כרישים רואים בלילה באותה בהירות שאנו רואים ביום. כרישים, הינו מושלם, היות והם יכולים להריח טיפה של דם במרחק קילומטרים מהם, בתוך המים.. כרישים בנויה בין 3 ל-25 שורות והיה ששיניו נופלות בעת נשכו בטרף כלשהו, שיניים חדשות יחליפום. קדום, שנשאר דג סחוס מבחינה אבולוציית ולכן הוא צריך להיות בתנועה מתמדת לקיום חוק העליון.
נסיעה	בסמוך למצפה מעבר הגבול טאבה שביל ישראל בית ויליאמס	התת ימי, ממוקמים השלוחה הבין-אוניברסיטאית והמכון הבין-אוניברסיטאי לביולוגיה ימית. הינו מעבר גבול הפתוח 24 שעות ביממה ומשרת בכך בעיקר את מי שעובר לקזינו במלון הילטון טאבה. שהתחיל בעבר בצמוד למעבר הגבול, אך בגלל הרגישות על הגבול, נקודת הסיום/ההתחלה הועברה. היווה בעבר את מקום מגוריו של לורד לאונרד ויליאמס, שהיה גיאולוג בריטי שחיפש במרחב מינרלים.
אילת מוזיאון	אוצר המוזיאון אוסף התמונות במוזיאון מוצג הקמת המוזיאון	של אילת הינו שמוליק תגר, מוותיקי אילת, שכנס לאתר את כל החומר על אילת שאפשרי להנציח. המוצגות, מראשיתה של אילת ולאורך שנותיה, מאפשר לחוות את האווירה של אותם ימים באילת. דגם של האוטובוס, שנוסעיו נהרגו במעלה עקרבים ב-1954 עת נתקל במחבלים שארבו במקום. התאפשרה על ידי חבורה של אילתים ותיקים, שפעלו להכלת המוזיאון בהתנדבות בזמנם החופשי.

תכני סיור מספר 18 לקמפוס אילת

מסלול: אילת, תמנע, יוטבתה ותל אביב

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
	הצגת הנהג, הצגת המסלול, הפסקות, הוראות בטיחו וכו' עם סיום מבצע עובדה במרץ 1948 נשלטה תחילה ע"י מושל צבאי ורק בשנות ה-50 הוכרזה כעיר. בראשיתה של אילת, הייתה במכרות הנחושת שבתמנע, עת הועסקו באתר אנשים במגוון מקצועות. יהודי בריטי, הפך את אילת לעיר תיירותית בת 15,000 חדרים, בתפוסה של כ-79% בממוצע שנתי.	נסיעה	דברי פתיחה אילת נכבשה עיקר התעסוקה דייוויד לואיס
	מצויים כ-20 סוגי מינרלים של נחושת בגווי ירוק, שחור ותורכיז, המוגדרים כמתכות רכות. הנחושת הייתה יקרה ושימשה לתכשיטים ואביזרי פולחן ולא לכלי עבודה וכלי נשק בגלל רכותה. למדו המקצוענים להוסיף לנחושת יסודות אחרים ולהפכה לסגסוגת קשה, שניתן להפכה לכלי נשק. להוצאת עפרות, תחילתה בתקופה הכלקוליתית, עת כלי העבודה לחציבה היו עשויים מאבנים.	תמנע	בקרקות תמנע בתקופות קדומות במהלך השנים כריית מנהרות
	שחשפו באתרי המכרות סגסוגות נחושת שנקראו ברונזה, החליטו שלתקופה תיקרא תקופת הברונזה. נצפים הרי אדום ובמבט סביב נצפים הר תמנע שסביב לו הר חכליל, הר ברך, גבעת ססגון ועמק ססגון. באתר מתחיל בתחתית בסלעי יסוד הכהים, מעליהם משקע יבשתי ומעליו המשקע הימי, סלע הגירי. לפני כ-560 מיליון שנה מבטן האדמה, יצרו את סלעי יסוד ומאוחר יותר נוצרו בסדקיהם הדייקים.	תמנע	הארכיאולוגים בתצפית למזרח סדר השכבות כיסי מגמה שעלו
	מאות מיליוני שנים, התרכזו באזור, מינרלים בהרכב שונה של נחושת ומנגן, שחלקם שקעו בדייקים. חיצוניים, החלו לפני כ-500 מיליון שנה, החלו במשך מיליוני שנים, לפורר את הסלעים באתר לחול. שנאגר לתקופה קצרה יחסית לפני כ-450 מיליון שנה, הוא זה שיצר אגן השקעה של חול וחרסית. ב שקעו במהלך השנים, מינרלי נחושת ומנגן, שהן תוצרי בלאי סלעי היסוד והתלכדו עם החול והחרסית.	תמנע	בתהליכים לאורך כוחות בלייה גוף מים רדוד בתחתית האגם
	שנוצרה בתחתית האגם הרדוד, שעובייה הינו כ-20 מטרים, נקראת בפי הגאולוגים "תצורת תמנע". של אבן חול, התחיל לשקוע לפני כ-400 מיליון שנה, שכיסה באיטיות את תצורת תמנע עם הנחושת. נמצאו גם עצים מאובנים ושרכים מאובנים, כלומר האקלים היה שונה לחלוטין מהאקלים של ימינו. חלק מהנחושת בתצורת תמנע, מומסת באבן החול הפריכה ונוודדת למפלסים גבוהים של השכבות.	תמנע	שם השכבה משקע יבשתי בתוך אבן החול מפעילות וולקנית
	מוטמעת למעשה ב-3 שכבות שונות: דייקים בסלעי יסוד, בתצורת תמנע ובאבן חול לבנה. שהציף את המרחב לפני כ-100 מיליון שנה, השקיע בתוכו את החרסית והחואר, עד לנסיגת הים. כתוצאה מלחצים פנימיים, יוצר מצב, שכל שבלט, הבליה שחקה אותו ותוצרתה נסחפה לעמק הערבה. שנוצר לפני כ-5 מיליון שנה, יצר בסיס סחיפה נמוך במרחב, שגרם לבליה מוגברת סביב הרי תמנע.	תמנע	הנחושת בתמנע ים טתיס הקדום קרום כ"א המוגבה בקע הערבה
	הינו קשה יותר מסביבתו ההרית ולכן פחות התבלה, דבר שיצר מסביבו קשת של מצוקים, דמוי פרסה. דומה מאוד להיווצרות המכתשים ואכן בעבר אף קראו לאתר, מכתש תמנע או חצי מכתש תמנע. שזה אינו מכתש, כי ההר אינו קמר א-סימטרי, אלא הורסט וזורמים בו מספר נחלים ולא נחל אחד. מורכב מגררי חול ששקעו והתהדקו לסלע ובעזרת תמיסות מסלעי יסוד, הדבק הגרגרים לסלע.	תמנע	היווצרות הפרסה כיום ברור לגמרי סלע אבן החול
	נגרמת מגשמים, הממיסים חלק מהמינרלים וגם מחוזיות מיקרו אורגניזמים הפוגמות במבנה הסלע. לסיווג איכות הנחושת, שנעשו בשנות ה-50 באתר, נמצאה כמויות מסחריות, בעיקר בתצורת תמנע. חפשו אחר הצבע הירוק/טורקיז ואז חצבו בקרבנו, שהיה ממוקם לרגלי מצוקים, שבכתב אבן החול. הינה שילוב של שני מינרלים: מלאקטי- ירקרק ואזוריט-כחול וביחד זה נראה כמו אבן חן מיוחדת.	תמנע מכרות	בליית אבן חול בקידוחי סקר בתקופות קדומות אבן אילת
	המצוי בירדן ואמור להיות מול תמנע, מוסט כ-105 ק"מ צפונה, עקב היווצרות הבקע ותזוזות הלוחות. באתר תמנע, החלה בימי קדם, עת אנשים אספו את הפירורים הירוקים שהיו פזורים על פני השטח. החל עת הקדמונים למדו לחצב בפטישי אבן מתוך סלעי אבן החול, כאשר ראו שיש בהם גושי ירוקים. מהווה שלב נוסף בכרייה, עת החלו לחפש שכבה עם נחושת בעומק, אז חפרו אופקית בתוך השכבה.	תמנע מכרות	אתר בשם פונון כריית הנחושת שלב הכרייה חפירת פירים
	שהסלעים בנויים בשכבות שכבות, הם התחכמו וחפרו הרבה פירים, שבהמשך הפכו אותם למכרות. המכונים צלחות, הינם מעשה ידי אדם מהעבר הרחוק, שהתמוטטו ונסתמו בחול ואבק במהלך השנים. הקדום ביותר המוכר למחקר, נמצא באתר תמנע והוא מהתקופה הכלקוליתית, כ-3,000 לפנה"ס. הגיעו לתמנע כ-2,000 שנה מאוחר יותר, נכנסו לאותו מכרה קדום והעמיקו אותו ויותר.	תמנע מכרות	הבנת הכורים פירי כרייה באתר מכרה הנחושת הכורים המצריים
	מיוחסת לתקופה המצרית, כ-1,200 לפנה"ס, הנחשבת כשיא הכרייה, שבה נעזרו הכורים בכלי ברונזה. התפתח והשתכלל במשך אלפי שנים, כאשר בתחילה רק לקחו פרווי נחושת ובהמשך למדו להפיקם. הגיעו הקדמונים עם אמצעי הפקה, כמו גושי פחמים להסקה, שלב שבו הפיקו נחושת בסמוך למכרה. הפקת הנחושת הפכה לעסק מאורגן, מקצועי ולוגיסטי וזאת בעזרת עובדים שהכירו את השטח.	תמנע מכרות	חפירת הפירים ידע לכריית נחושת להפקת נחושת בתקופות המצרים
	נחשפו ע"י הארכיאולוגים סיגים, שהם פסולת הנוצרת בעת הפקת נחושת ונוזלת מתוך תנורי ההפקה. בדרך כלל במדרון, כאשר חלקו התחתון הוא גומה בקרקע ואילו חלקו העליון בנוי מאבנים מדופנות. מתבצע בתהליך שבו מחמים בתנורים עפרות נחושת שנכרו במכרות עם עפרות ברזל ומנגן מיובאות. שהן עפרות הברזל והמנגן, משתלבים בעפרות הנחושת, על מנת ליצור הפרדה בין הנחושת והסיגים.	תמנע מכרות	באתרי ההפקה תנור ההפקה בנוי הפקת נחושת עפרות הלווי

<p>תמנע מכרות</p>	<p>התכת נחושת ההתכה מתבצעת משך זמן ההתכה עת הנחושת נוזלית</p>	<p>מתאפשרת בטמפי של 1085 מעלות ולשם כך כד השתמשו במפוחי רגל, ששרידיהם נתגלו במרחב תמנע. לאחר שהכניסו פחמים לתנור ההתכה, הציתו אש ועבדו כל הזמן עם המפוחים לעליית כשהטמפרה. מעורך בשעתיים עבודה, כלומר עם עליית הטמפי בתנור, הוכנסו עפרות הנחושת עם עפרות ברזל ומנגן. היא שוקעת תוך כדי התכה בתנור, לתחתיתו כי כבדה יותר ומצטברת בקרקעית התנור, בצורת כיכר.</p>
<p>תמנע מכרות</p>	<p>מעל נוזל הנחושת לק"ג נחושת נקייה תנור התכה הכיל בתקופה המצרית</p>	<p>צפים שאר החומרים שהותכו, הקלים יותר מהנחושת ובאמצעות פתח בדופן המיכל, מוזרמים החוצה. היה צורך להתיך כ-5 ק"ג עפרות נחושת, כלומר, ריכוז ממוצע של נחושת בעפרות הגלם, הינו כ-20% כ-50 ק"ג פחמים, כ-25 ק"ג פלוקס (ברזל ומנגן) וכ-5 ק"ג עפרות נחושת, שהיוו תפוקת של יום עבודה. באתר, לדעת המחקר, את הכיכרות הניעו למצרים ושם התיכום מחדש ויצקו לתבניות לצרכים שונים.</p>
<p>תמנע מקדש</p>	<p>שרידי מקדש המקדש שנבנה פרעונים גדולים שרידים שנחשפו</p>	<p>שנחשפו באתר, בסמיכות לשריד מקדש מהתקופה הכלקוליתית, מוקדשים לאלה המצרית חתחור. ללא גג וללא פסל והכיל רק מזבח בתוכו, שימש במהלך שנים את המדיינים, האדומים והנבטים. שהשאיירו טביעות אצבע באתר הם: סתי הראשון, רעמסס הראשון, השני והשלישי ומרנפת. במקדש, כוללים חפצים השייכים לתרבויות המדבר, כאשר הבולט ביותר בהם הינו נחש נחושת מוזהב.</p>
<p>תמנע עמודי שלמה</p>	<p>במהלך החפירות אזור עמודי שלמה תחת אבן החול מעל שכבת החול</p>	<p>באתר, נחשפה כתובת שבה רשום "נעשה בפקודת המשרת המלכותי המוצדק רמססאם-פרא". מורכב מאבן חול אדומה, שהינה שכבת החול הקדומה ביותר שקיימת על הפרה-קאמביום. האדומה שבאתר, נחשפים שרידי סלע הגרניט המקורי, שהחול החל לכסותו לפני 550 מיליון שנה. האדומה המוערכת בכ-40 מטר, התגבשה שכבה קשה - תצורת תמנע - משקע ימי קדום עם הנחושת.</p>
<p>תמנע עמודי שלמה</p>	<p>כוכים ושקעים מכרות שלמה לטון גליק בנו רוטנברג</p>	<p>בסלע, מוגדרים טפוני: מצב בו נוצר קרום חיצוני קשה ומאחוריו סלע אכול, עד להתנתקותו מהסלע. הינו השם שניתן ע"י נלסון גליק, ארכיאולוג אמריקאי, שחפר באתר בין השנים 1930 - 1950 זיהה על פני השטח, שאריות קרמיקה, שאופיינה בטעות למאה ה-10 לפנה"ס, תקופת המלך שלמה. הארכיאולוג שחפר באתר, הפנים שתקופת הכרייה מתאימה יותר לאנשי המדבר לתקופה המצרית.</p>
<p>תמנע עמודי שלמה</p>	<p>אין אזכור בתי"ך תחילת הכרייה ביצוע הכרייה כדאיות הכרייה</p>	<p>על כריית נחושת בימי שלמה וכנראה גם לא הייתה בתקופתו ואם הייתה, אז לבטח היו כותבים זאת. מהמכרות בתקופותינו החלה ב-1959 באמצעות חברה ממשלתית ששייכת לכימיקלים לישראל. החל עת חצבו בעפרות 'תצורת תמנע' בהר חכליל מבורות ורק מאוחר יותר, החלו בכרייה תת קרקעית. הינה שעד עומק 100 מטר היא כדאית מבור פתוח, מעבר לזה, החציבה היא תת קרקעית ובמנהרות.</p>
<p>תמנע עמודי שלמה</p>	<p>כרייה לאורך עפרות שכרו באתר האבקה החומה המפעל בתמנע</p>	<p>עשרות ק"מ נחצבו עד לעומק של כ-300 מטר, עומק שבו הגיעו למפלס מי תהום שהצריך שאיבת מים. היו נגרסים לפירורים ולאחר מכן הם הועברו לתהליך כימי ויבוש, שבסופו היו מקבלים אבקה חומה. היו מייצאים למפעלים בהם התבצעו תהליכי אלקטרוליזה וזאת לשם הפקת נחושת נקייה. נסגר ב-1976 עקב עלויות גבוהות של כרייה בעומקים ובמקביל, ירדה לשפל של מחירי הנחושת.</p>
<p>תמנע עמודי שלמה</p>	<p>לאחר סגירת חברה מקסיקנית התהליך החדש בתהליך החדש</p>	<p>המפעל בתמנע, מי התהום הציפו את המכרות וערמות עפר אדירות מהחציבה, נותרו על פני השטח. רכשה הזיכיון מהמדינה ופועלת במרץ לחידוש הכרייה בתמנע, עם עובדים ישראלים תושבי אילת. להפקת נחושת יהיה בכרייה רטובה, שאחרי יתבצע תהליך כימי ולבסוף אלקטרוליזה, לקבלת המוצר. לא ייווצרו ערמות עפר, כיוון שהם יסתמו בחזרה את הבורות והפירים שנוצרו, אחרי הכרייה בהם.</p>
<p>תמנע עמודי שלמה</p>	<p>במפעלי תמנע חרף פיקוח הדוק חלק מתקלות עבר מי השיטפונות</p>	<p>ייצרו בעבר תפוקה של כ-10,000 טון של צמנטה, המקסיקנים מתכננים להפיק כ-20,000 טון בשנה. של משרד איכות הסביבה לביצוע כל התקנים, אך עדיין יש חשש בישראל מזליפת חומרים מסוכנים. באתר, שבהן שיטפונות של נחל נחושתן הציפו את שטחי המכרה, תוקן עת נבנתה סוללה לעצירתם. שנבלמו לפני הסוללה, יצרו נחשב משך עופות ובע"ח ומכאן צץ הרעיון לעשות אגם קבוע באתר.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>גבעות החול החולות בערבה עצי התמר לקבלת זן תמרים</p>	<p>שבמרחב סמר ואלפז, מקורם בבליית אבני חול מבקעת תמנע, שנגרפו ע"י נחלי תמנע ונחושתן. הינם החולות האחרונים שנשארו טבעיים, שעליהם צומחים צמחים ייחודיים וחיים בע"ח אנדמיים. המהווים את ענף הגידול המרכזי בקיבוצי הערבה הדרומית, מבחינה בוטנית הם יותר עשב מאשר עץ. נתון, יש צורך לשתול חוטרים או תרבויות רקמה של העץ נתון וזאת משום שזרעיו לא מחייבים זאת.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>בכניסה לסמר תופעת העפיפון המתקן שבסמר מתקן ניסוי סולרי</p>	<p>נחשפו שרידי שני עפיפונים, שבכל אחד מהם בנויים שני קירות אבן לא מקבילים, שנפגשים בקודקוד. מוכרת מהמדבריות המזרחיים של ירדן וסוריה, שם מוצגים קילומטרים של קירות מעין אלה. המתוארך למקופה הכלקוליתית, שימש לניתוב עדרים לתוך העפיפון שבקצהו נחפר בור לשביית העדר. שבקיבוץ סמר, בנוי בשיטה תרמו סולרית והוא מהווה אחד משתי שיטות להפקת אנרגיה סולרית.</p>
<p>מו"פ ערבה</p>	<p>המו"פ ביוטבתה שטחי המו"פ רוב הניסיונות ניסיונות גידול של</p>	<p>משותף לערבה התיכונה והדרומית ואילו התחנה הנוספת הצפונית, ממוקמת ליד המושב חצבה. כוללים חממות וחלקות גידול רבות לצורך ניסיונות לגידול גרעיני חמניות, גידול פרחי נוי ועוד. במו"פ, נעשים בהשקיית מים מליחים, במי קולחים ובמינרל הבורון המגיע למי הביוב ופוגע בצמחים. שתילי תמר בתוך עציצי ענק, שפותחו בתרבות רקמה ובחיבור ישרי למחשב, מהווים חלק מניסיונות.</p>
<p>מו"פ ערבה</p>	<p>ניסיונות גידול ניסיונות גידול ניסיונות גידול של במו"פ מתקיימים</p>	<p>מסחרי של ההודיה, שהינו שיח שגדל בנמביה והתפרסם בתכונתו בדיכוי תיאבון, מהווה אתגר במו"פ. מסחרי של שיחי קיקיון, שהינו בעל יכולות המאפשרים הפקת אנרגיה, מעין סוג של ביו-דיזל. מספוא לבעלי חיים, שמושקים ע"י מתקן קו-נוע, במי קולחים בחלקות התחומים בעיגולים. קורסים לחקלאים ירדנים ובבית הספר האזורי מתקיימים פעולות משותפות עם בית ספר ירדני.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>בבסיעה צפונה רכס נוצה בגלל הירידה המים המצטברים</p>	<p>מאילת, עולים מגובה פני הים עד לגובה 240 מטרים וממנו מתחילים לרדת לכיוון ים המלח. הנמצא צפונית לקיבוץ יהל, מהווה את קו פרשת המים, שמחלק את הערבה לצפונית ולדרומית. המתונה לאילת, אין ניקוז טוב למי הגשמים ולכן לא נוצר נחל טבעי לאורך כל הערבה הדרומית. באזור נמוך בדרום הערבה, מתאיידים ויוצרים מלחות וגבעות חול שלא נשטפות וגורמות לסופות חול.</p>

נסיעה	בערבה הדרומית הקרקע המלוחה רמת ההמלחה בצפון הערבה	קיימות מספר מלחות גדולות והם: אילת, עברונה ויוטבתה, הנוצרות מהצטברות מים מהסחף. נובעת כתוצאה מעלייה קפילרית של המים והתאיידותם, בעוד המלח נשאר בתוככי הקרקע. בקרקע, הינה גבוהה ולכן לא ניתן לגדל בה אף צמח, אי לכך החקלאות מתרכזת בין שטחי המלחות. חלה ירידה תלולה, מגובה 240 מטר מעל פני הים למינוס 420 ולכן במרחב הזה נוצרים נחלים גדולים.
נסיעה	בערבה הצפונית בערבה הצפונית גידולי ירקות בערבה הדרומית	זורמים הנחלים הבאים: נחלי חיון, פארן, צין, נקרות, חתירה ונחל ערבה שמנקז את כולם לים המלח. חול המדבר נסחף בזרימת הנחלים צפונה לים המלח ולכן אין במרחב סופות חול כמו בערבה הדרומית. בצפון הערבה, הם בעיקר עגבניות ופלפלים, בחממות המהווים כ- 50% מהיצוא החקלאי של ישראל. ממוקמים אך ורק קיבוצים והם: איילות, אליפז, סמר, יוטבתה, גרופית, קטורה, לוטן ויהל.
נסיעה	בערבה הצפונית קבוץ יוטבתה הפרדה מקרית בנתיב הנסיעה	ממוקמים אך ורק מושבים והם: נאות הכיכר, עין תמר, חצבה, עידן, עין יהב, צופר ופארן. הוקם ב-1951 כראשון הישובים בדרום הערבה ומושב עין יהב הוקם ב-1959 כראשון בצפון הערבה. בין ההרכב השונה של הישובים, גרמה להקמת שתי מועצות אזוריות נפרדות, לקיבוצים ולמושבים. גבול ירדן ממש קרוב לכביש הערבה וזאת בגלל חילופי שטחים שנבעו מהסכם השלום ב-1994 עם ירדן.

תכני סיור מספר 19 ליפו

מסלול: יפו, נווה צדק ומתחם הרכבת

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
<p>שהייתה שער הכניסה לא"י לאורך כל הדורות, הייתה מוקפת חומה בכל התקופות עד סוף המאה ה-19 הייתה עד סוף המאה ה-19 החפיר של יפו והחומה הייתה במקום של הקיר האחורי של החנויות כיום. שהיה ברחוב רוסלאן, ע"ש האונייה הראשונה של העלייה ה-3 נקרא שער ירושלים כי פנה לירושלים. מיפו לירושלים, שהחלה לפעול ב-1892 הלכו אנשי הישוב, מכיכר השעון לתחנת הרכבת של יפו ברגל.</p>	<p>יפו כיכר השעון</p>	<p>יפו כיכר השעון</p>	<p>יפו כיכר השעון</p>
<p>נבנה ב-1901 לכבוד עבדול חמיד ה-2 הסולטן העות'מאני המפואר, לרגל 25 שנות שלטונו באימפריה. בחיפה בתחנת הרכבת, בעכו, בשכם, בצפת בבניין הסרטייה ובירושלים בשער יפו שכבר לא קיים. שביקר בא"י ב-1865 מתאר בספרו את יפו, כעיר לבנטינית עם יחוס הנובע מסיפורי הברית החדשה. יפו מוזכרת עת פטרוס ראה חזיון על גג ביתו של שמעון הבורסקאי וממנה הפליג יונה הנביא לנינווה.</p>	<p>יפו כיכר השעון</p>	<p>יפו כיכר השעון</p>	<p>יפו כיכר השעון</p>
<p>היה נמל ללא מים עמוקים, שאפשר עגינה של ספינות מאחורי הסלעים שבו, בתנאי שהספינות קטנות. מופיע בספר יהושע, כחלק מנחלת שבט דן ובדברי הימים כנמל שאליו הגיעו עצים מצור ומצידון. על ניקנור שהכין שתי דלתות עבור מקדש ומצא דלת צפה בנמל יפו, לאחר שנאלץ לזרוק בלב הים. נחשף בחפירות בשטח האוניברסיטה בהר הצופים, שבו נכתב ביוונית: 'קבר ניקנור עושה הדלתות'.</p>	<p>יפו הנמל</p>	<p>יפו הנמל</p>	<p>יפו הנמל</p>
<p>בתקופת הברונזה, אך עדויות היסטוריות יש רק מהמאה ה-15 לפנה"ס וזאת בכתובים מצריים. בנוסף לקרבתה לצומת דרכים, שבה הדרך אל ההר במזרח, התבטא בסמיכותה לדרך הים הקדומה. מיוון למצרים, לא הייתה בחציית הים הישירה, אלא בשיט מפרשיות לאורך החופים, מנמל לנמל. היו צור, צידון, עכו, עתלית, דור, מגדל סטרטון-קיסריה, אפולוניה ויפו שהייתה האחרונה לפני מצרים.</p>	<p>יפו הנמל</p>	<p>יפו הנמל</p>	<p>יפו הנמל</p>
<p>כאחרון לפני מצרים, לבאים מצפון וראשון לבאים מאלכסנדריה, הפך את הנמל למוקד חשוב ביותר. נבנה מעצים, שהובאו מחירם מלך צור, דרך הים, עד לנמל יפו ומיפו ביבשה דרך בית חורון לירושלים. הכינוי של יפו בעת החדשה, ספרית ת"א כיום נקראת ספרית שער ציון, ע"ש הספרייה שהחלה ביפו. היה בצפון העיר, בברך שנוצרה בעקבות רעידות אדמה, ששינתה קו חוף ישר, לקו קצת כפוף עם ברך.</p>	<p>יפו הנמל</p>	<p>יפו הנמל</p>	<p>יפו הנמל</p>
<p>בתקופה שרצו נמל עמוק, לספינות יותר גדולות, חפרו את הנמל המוכר כיום, הממוקם יותר דרומה. המוזכרת מ-1,500 לפנה"ס, כביטוי עיר יפה, אך קיימת אגדה שיפו נקראת על שמו של יפת, בנו של נח. בעת העתיקה, נשפך לים ליד יפו וזו סיבה שיש ביפו מי תהום גבוהים, היו תקופות שהאזור היה ביצתי. חשיבות יפו הייתה משנית היות וקיסריה הייתה המרכז ובתקופה הממלוכית העיר הייתה שוממה.</p>	<p>יפו הנמל</p>	<p>יפו הנמל</p>	<p>יפו הנמל</p>
<p>עכו הייתה העיר המרכזית ויפו משנית, בתקופות שירושלים הייתה חשובה, גם יפו ונמלה היו חשובים. כמו בכל עיר נמל, היו מצויות בשפע ונחום גוטמן הטיב לצייר ולתארן, בספרו בין חולות וכחול שמים. ששכן בשנות ה-60 באזור שנקרא השטח הגדול, אירח את אריס סאן שהחל את גל המוזיקה היווני. מודגשים בריצוף של אבנים לבנות על הכביש הראשי וזאת על פי הממצאים שהארכיאולוגים חשפו.</p>	<p>יפו הנמל</p>	<p>יפו הנמל</p>	<p>יפו הנמל</p>
<p>בית הסוהר התורכי, הממוקם בפנית החומה וסלעי אנדרומדה שבעומק הים, שזורים בתולדות יפו. אנדרומדה, הנביעה רעיון בחברה לפיתוח יפו, להעניק שמות מגלגל המזלות, לשמות הסמטאות ביפו. הממוקם בחפירה ארכיאולוגית משנות ה-60 מוצגת תצוגת ממצאים שנחשפו בחפירות ברחבי יפו: שנחשפו ביפו: אמפורות מקוריות, קנקני אגירה הלניסטים, חרפושית מימי פרעה אמנתפ ה-3 ועוד.</p>	<p>יפו מרכז מבקרים</p>	<p>יפו מרכז מבקרים</p>	<p>יפו מרכז מבקרים</p>
<p>נחשפו 2 שכבות, תחתונה מהתקופה ההלניסטית - המאה ה-3 לפנה"ס, עליונה רומית - המאה ה-1. העלו את מפלס רצפת החדרים ההלניסטים, בניית קשתות ומילואם בחול עד הגג ועליו הניחו ריצוף. מהמאה ה-2 נמצאו אלמנטים יהודיים, כגון כלי אבן ושללונת עם כתובת ביוונית 'יהודה אגורה-נימוס' הוא האדם האחראי בשוק על המידות והמשקלות ובעצם הוא מנהל השוק וזה קורה ב-105 לספירה.</p>	<p>יפו מרכז מבקרים</p>	<p>יפו מרכז מבקרים</p>	<p>יפו מרכז מבקרים</p>
<p>היא כנסייה פרנציסקנית מ-1888 המהווה אחד מסמלי יפו, עליה מוטבע הסמל שתי ידיים משולבות. הם מסדר של שומרי הארץ הקדושה, פטרוס הוא ממשיכו של ישו ובתפיסה הנוצרית הוא האפיפיור ה-פונות למזרח ואילו כנסיית סנט פטרוס, פונה דווקא למערב וזאת כנראה לדעת המחקר משתי סיבות: היא בדיאלוג עם הכנסייה ברומא והשנייה, פטרוס שגר ביפו הבין שלהפצת הנצרות יש לפנות מערבה.</p>	<p>יפו כנסיית סנט פטרוס</p>	<p>יפו כנסיית סנט פטרוס</p>	<p>יפו כנסיית סנט פטרוס</p>
<p>היא אחת התקופות של אחיזה יהודית חזקה ביפו, ידוע ששמעון מייסד השושלת, כבש את גזר ויפו. במרד החורבן, אספסינוס כבש את יפו והעניש קבוצת יהודים שהפריעו לספינות רומאיות בעת השייט. היה בית קברות יהודי, שנמצא באבו כביר, שם נמצאו שמות של חכמים מיפו, המוזכרים בתלמוד. יפו, הפכה לעיר הנמל של הבירה החדשה - רמלה, מצב שנמשך עד לתחילת תקופת הצלבנים בא"י.</p>	<p>יפו תקופות</p>	<p>יפו תקופות</p>	<p>יפו תקופות</p>
<p>ירושלים, נהפכה למקום חשוב מאוד ולכן יפו שימשה לנמל מרכזי לכל מי שהגיע מאירופה לירושלים. הצלבנים את ספינותיהם וזאת על מנת להפכם לחומרי גלם לבניית כלי מצור על ירושלים המוסלמית. בייברס גירש את הצלבנים מיפו ב-1268 אך לא הרס אותה, זאת נעשה ב-1334 עת היא נהרסה לגמרי. שהצלבנים יחזרו מאירופה ליפו על מנת לכיבוש שוב את א"י ולכן לא אכלסו את יפו במשך 300 שנה.</p>	<p>יפו תקופות</p>	<p>יפו תקופות</p>	<p>יפו תקופות</p>

ב-1654 נתנו רשות לפרנציסקנים להקים אכסניה לעולי הרגל: קאזה-נובה, שמסביבו התפתח היישוב. ב-1799 למספר חודשי לחימה, הזכיר לאירופים שא"י חשובה ומאז החלה התעניינות מחדשת בארץ. מנתה בתחילת המאה ה-19 כ-6,000 תושבים וזאת ללא יהודים, שכן יהודים התגוררו ב-4 ערי הקודש. שליט ממצרים, כבש את יפו ב-1830 ובמשך כ-10 שנים שלט בא"י והמשך את הבניה והפיתוח בעיר.	בתקופה העות'מני הגעת נפוליון לא"י אוכלוסיית יפו מוחמד עלי	יפו תקופות
החלה ביפו ב-1820 עם הגעת יהושע אגיימן, יהודי שהקים חצר לעולי רגל יהודים, בשם דאר אל יהוד. היו ביפו כ-40,000 תושבים, מתוכם כ-6,000 יהודים, כולל שכונות נווה צדק ונווה שלום מחוץ לחומות. הוקמה בשנת 1909 והוסבה לתל אביב, אך היו אלו הבריטים שהפרידו בין יפו לתל אביב לשתי ערים. מנתה ב-1948 כ-70,000 איש שרובם היו ערבים, לעומת אלו אוכלוסיית ת"א מנתה כ-250,000 יהודים.	התיישבות יהודית בסוף המאה ה-19 שכונת אחוזת בית אוכלוסיית יפו	יפו תקופות
הכילה את יפו בתוך מובלעת ערבית, בהמשך לרצף יהודי ואת הנמל שבה, לשייכו למדינה הערבית. נקרא בערבית ג'אמע אל-בחר, יועד לתפילת המפליגים והשבים, בדומה למקדש הכנעני שבאשקלון. לשערי יפו ב-1799 ממצרים, נשלחו שני חיילים למושל העיר עם הצעת לכניעתם, כתשובה הם הרגום. הצרפתים את רוב תושבי יפו ואת 4,000 החיילים תורכים שנשבו, לקחו לחוף הים ושם שחטו אותם.	תוכנית החלוקה מסגד הים בהגיע נפוליאון כפעולת נקם טבח	יפו הנמל
הגיע נפוליאון שוב ליפו, שהייתה נגועה במחלת דבר, לכן הקימו בית חולים מאולתר במנזר הארמני. מופיע בציור של ג'ורו, המוצג בלובר, בו נראה נפוליאון מבקר את חייליו הפצועים ללא חשש מהדבקות. נפוליאון לרופא להמית את כל החיילים החולים וזאת כדי שלא יהוו עליו למעמסה, בעת הנסיגה מא"י. קשורים לנפוליאון ביפו: 1 רצח התושבים. 2 טבח השבויים התורכים בחוף. 3 המתת חייליו החולים.	בדרכו חזרה מעכו המנזר הארמני במציאות מורה שלושה אירועים	יפו הנמל
קטנה מתגוררת ביפו עד היום, עם קשר לארמנים בירושלים, המנזר סגור רוב הזמן ולא פתוח לקהל. שישמש כמחסן, משמש כיום את תנועת צופים, עליו שלט המספר על ביקור הרצל ב-1898 בא"י. הרצל בא"י, שממנה לא התפעל יותר מדי ממה, כתב את הספר אלטנוילנד עם החזון למדינה יהודית. הארכיאולוגיות בנמל יפו, נבנה ברצף דק מעץ ומבנה המסר הבריטי שופץ והפך למקום בילוי ותרבות.	קהילה ארמנית המבנה הבריטי לאחר ביקור עם סיום הפירות	יפו הנמל
שער הכניסה לא"י במשך אלפי שנים, היווה מפגש ראשון של יהודים, עם המקום שעליו חלמו שנים. יהודים ונוצרים, היו מועברים על הידיים מהסירות לחוף ואז נפלו על ברכיהם ונישקו אדמת הקודש. החלו להגיע ליפו מאודסה ב-1865 וזאת פעם בשבוע, כל השנה, ספינות מפרש שטו רק בעונות רגועות. הכיל תפוזי JAFFA, שמן זית לצפון אפריקה וסבון משמן זית, שהיה מצרך מבוקש ליהודים ומוסלמים.	שער ציון שהיה הבאים ליפו אוניות הקיטור היצוא מנמל יפו	יפו הנמל
שחובה להכשיר את הנמל לעגינת ספינות גדולות, הצריכה להעמיק את המעגנה ולבנת בו מגדלור. את נמל חיפה בשנות ה-30 החליטו להגדיל גם את נמל יפו ולכן בנו בו שובר גלים ומגדלור חדש. המחודש, התקיימה בינואר 1936 מועד שאחרי 3 חדשים החל המרד הערבי והנמל ניסגר עד לשנת 1939 ע"י הערבים כאמצעי נגד הבריטים, הביא להחלטה לבנות במהירות את נמל ת"א, שהושלם עד 1938	הבנת התורכים הבריטים ששדרגו חנוכת נמל יפו השבתת הנמל	יפו הנמל
הוכנו תוכניות להכשיר מחדש את נמל יפו, אך חשש מעומסי תנועה, הוחלט לבנות את נמל אשדוד. הבורסקאי, שע"פ המסורת הנוצרית אירח את פטרוס בביתו ושבו ראה חיזיון המתיר אכילת כל בשר. יצא מביתו של שמעון לקיסריה, להטבלת קורניליוס, שר צבא, שהיה הנוכרי הראשון שהוטבל לנצרות. מפנה בהתפתחות הנצרות, ביפו נפרדו דרכיהם של היהדות-הדת הראשונה והנצרות שנוצרה מהיהדות.	אחר קום המדינה בית שמעון התלמיד פטרוס יפו היוותה נקודת	יפו העיר העתיקה
עם קפלה הנמצא מעל בית שמעון הבורסקאי, נעול עקב סכסוך ומוחק ע"י משפחת זכריה הארמנית. קבורה בבית הקברות באבו כביר, ליד הכנסייה הרוסית, במקום צנוע שנקרא קבר טביתא - צבייה הממוקמת מדרום למיקום החומה העות'מנית, הינו אזור חדש של דירות הבנוי על שטח כנסייה יוונית. שנבנתה במאה ה-19 שחלק ממנה הינה שכונה נוצרית-מרונית, מאוכלסת כיום בהרבה יהודים.	מסגד בוטרוס הצעירה טביתא גבעת אנדרומדה שכונת עג'מי	יפו העיר העתיקה
שכונת ג'בליה, כנסיית סנט ג'ורג', בית הקברות היהודי הקדום, מדרון יפו והטיילת לאורך חוף הים. היה מבנה שנעזב ב-1948 ע"י הערבים שברחו, הקימו בו בית כנסת שהיה פעיל למשך כ-20 שנה. האומנית שיצרה את שלטי הסמטאות, עם שמות מזלות, מתגוררת ביפו וביתה משמש גם כמוזיאון. פסלו של רן מורין, הידוע בסגנון המחבר בין אדם לטבע, מציג פסליו גם בקיבוץ רמת רחל והעיר אילת.	שכונות ואתרי יפו ביהכ"נ לעולי לוב אילנה גור הינה עץ התפוז המרחף	יפו העיר העתיקה
שנעשו בשטח הגדול, השאירו שני חלונות לתצוגה: כיכר קדומים והאתר מהתקופה המצרית העתיקה. חשפו קשר לפרעה - רעמסס ה-2 ומהכיבוש מצרי שהחל במאה ה-15 לפנה"ס בימי תחותמס ה-3 נכבשה ע"י מצריים שהתחבאו בכדים שהוכנסו לעיר כמתנות ובלילה יצאו מהכדים ופתחו את השער. כיבוש מצרי במהלך השנים 1,500 - 1,200 לפנה"ס, שימשה כמקור אספקה ואזור חיץ מפני אויבים.	מהחפירות מהתקופה מצרית אגדה מספרת שיפו ארץ כנען תחת	יפו גן שער רעמסס
מספרים שמיים, סחורות ועבדים היו מרוכזים ביפו, כלומר גם במאה ה-14 לפנה"ס, יפו עיר מרכזית. שנחשפו באתר, שחזרו לפי שער שממוקם במצרים, בעוד שרידי השער המקוריים מוצגים במוזיאון יפו. מצינת שהשער מיוחס לארמונו של נציג המלך, פרעה רעמסס ה-2 שהוקם בסוף שלטון מצרים בא"י. נכנסו ב-1,200 לפנה"ס עמים חדשים לא"י: ממערב הפלישתים וגויי הים וממזרח שבטי בני ישראל.	מכתבי אל עמרנה מזוזות השער כתובת שנחשפה מחולשת המצריים	יפו גן שער רעמסס
הכנסייה הרוסית של אבו כביר - המוסקוביה מסוף המאה ה-19 ולידה מגרש הכדורגל בלומפילד. נווה צדק, גן צ'רלס קלור ומסגד חסן בק, מרחב שהיווה בעבר את שכונת מנשייה מימי מוחמד עלי. עם אבו כביר, עגימי וג'בליה, שמות של כפרים מצריים, שתושביהם באו להתנחל בא"י במאה ה-19 שבנצפה בצפון, נבנה ב-1959 על הריסות ג'ימנסיה הרצליה וארובת רידינג - תחנת כוח על חוף הירקון.	בתצפית למזרח בתצפית לצפון מנשייה נבנתה יחד מגדל שלום	יפו גן הפסגה
פסל של דניאל כפרי, הוקם בצורת שער, בהשראת השער המצרי העתיק, הנמצא בגן שער רעמסס. ברוח האמונה: במזוזה הימנית - עקידת יצחק וההבטחה. במזוזה השמאלית - חלום יעקב וההבטחה. מציין מימוש ההבטחה לכיבוש ארץ ישראל: לוחמי ישראל עם ארון הברית בעת כיבוש יריחו. המזלות, לפי האגדה, אדם שעומד על הגשר, שם יד על המזל שלו ומבקש משאלה, בקשתו מתגשמת.	שער האמונה הפסל עוצב המשקוף העליון גשר המשאלות	יפו גן הפסגה

מנציח מתחם גדול שהיה בית השלטון בתקופה העות'מנית, שעבר בסוף התקופה לחאן חנא דמיאני. הממוקם כיום באמצע העיר, כאשר חלקו העליון נסתר, היה בעבר שער כניסה בעיר המוקפת חומה. המכונה מחמוד אבו נבוט, היה מושל יפו בשנים 1808 - 1818 שהיה ידוע כמושל אכזר, קשוח וקפדן. השליט מחמוד סדר ביפו ועל כן נקרא בשם אבו נבוט, שבעזרתו פיתח שווקים, נמל וביטחון לתושבים.	מבנה הסראייה שער העיר של יפו מחמוד אגא שאמי בעזרת הנבוט	יפו שער העיר
שיום אחד יצא אבו נבוט מחוץ לעיר ונאלץ לישון מחוץ לחומות, היות ואיחר לשוב ושער העיר ניסגר. המצער, אבו נבוט החליט לבנות סאביל, שהינו מתקן שתייה, לטובת עוברי האורח הולכים בדרכים. הינו מתקן מפואר, עם 3 גומחות וברזים, שמעליו כתובת השזורה פסוקי קוראן נבחרים והלל לסולטן. בכתובת נכתוב 'ארור הלוקח לו חבר מיפו' אך היות ואנשים לא ידעו קורא, המסורת עברה מדור לדור.	האגדה מספרת לזכר המקרה סביל אבו נאבוט ע"פ מסורת ערבית	יפו שער העיר
שבנה אבו נבוט, נמצא ליד אבו כביר ואילו ליד השער, זה סביל סולימן, אך את האגדה מספרים בשער. גדול מסגדי יפו, שנבנה ע"י מחמוד אגא, מורכב מעמודים שנלקחו מתוך הריסות קיסריה ואשקלון. היה רחבת הכניסה והביקורת היחיד לעיר, הבנוי מבסיס של מגדל שמירה עגול, שבראשו היה תותח. שבו ישבו בעבר חלפנים להמרת כספים, היווה מוקד ציבור ולכן נבנו בו מסעדות רבות למבקרים בו.	הסביל המקורי מסגד חמודיה בית השער רחוב החלפנים	יפו שער העיר
אין חומות ושערים ביפו, באבני החומה השתמשו לבנות בתים, שנושאים עדין את שמות הרחובות. שימש בעת החדשה כאזור של מילוי אדמה ובכך אפשר את סלילת הרחובות הרחבים ואת כיכר השעון. שמול השעון, נבנתה ב-1897 בתכנון יהודי והיוותה בית עירייה חדש, שבו ישבו שליטי יפו המוסלמים. התרחש במאורעות 1936 - במרד הערבי, שעה שהבריטים ניסו לפתור את הבעיות בקסבה שביפו.	משנת 1880 החפיר הקדום הסראייה החדשה מבצע עוגן	יפו שער העיר
במבצע עוגן בתי 237 משפחות ערביות, וזאת כדי לאפשר למשוריינות בריטיות להיכנס לקסבה שביפו. יצרה תשתית לסלילת הכבישים העיקריים של יפו העתיקה כיום: רחוב יפת, רחוב מפרץ שלמה ועוד. החלוקה באו"ם בכ"ט בנובמבר, פרצה מלחמה של כנופיות ערביות מול ארגוני המחתרת היהודיים. פעילי לח"י החנו משאית עמוסה בתפוזים וחמ"ץ ליד הסראייה שתוך 80 שניות התפוצצה והרסה אותו.	הבריטים פוצצו פעולת ההרס למחרת החלטת ב-4 בינואר 48	יפו מלחמת תש"ח
התבצע בפסח 1948 עת יצאו מהאזור היהודי, כוחות של ההגנה ושל האצ"ל, לתקוף את יפו הערבית. החליטו לא להיכנס ליפו ולא להסתבך עם הבריטים, אלא לכבוש את הכפרים הערביים מסביב ליפו. החליטו כן להיכנס ליפו, דרך מנשייה, עברו מבית לבית עד חוף הים ויצרו אחיזה יהודית בשטח העיר. לערבי יפו, שלא יתנו לכבוש את יפו ולכן האצ"ל התפנה ומסר את הרצועה שנכבשה, לידי ההגנה.	מבצע חמץ כוחות ההגנה כוחות האצ"ל הבריטים הבטיחו	יפו מלחמת תש"ח
כבשה את תל עריש (בחולון), סלאמה, סקיייה (באור יהודה), יהודייה, חירייה, יאזור ומחנה ליטוינסקי. שעה שהבינו ערבי יפו, שהם מוקפים וללא הנהגה, החליטו 70,000 איש לארז חפציהם ולהפליג לעזה. משלחת מערביי יפו, בראשות אבו-לבן, הגישה למפקדת המבצע, כתב כניעה של כ-3,500 ערבי יפו. כאשר מחציתה הינה ערבית ומחציתה יהודית, שנמצאים ביחסים טובים ומהווה דוגמה לדו-קיום.	באפריל 48 ההגנה ב-1 במאי 48 ב-13 במאי 48 יפו מאוכלסת כיום	יפו מלחמת תש"ח
נבנו השכונות הערביות הראשונות מחוץ לחומות: מנשייה, עימי וג'ביליה ולאחר מכן שכונת נווה צדק. הודיע ד"ר יהודה מטמן, על פתיחה של ביה"ס חדש ביפו, הנקרא הגימנסיה העברית הראשונה. העברית, ליד הסראייה, נפתחה הכיתה הראשונה של הגימנסיה העברית, שנקראה גימנסיה הרצליה. עברה הגימנסיה לרחוב אילת, אח"כ לנווה שלום וב-1910 נבנה הבניין המפורסם של גימנסיה הרצליה.	באמצע מאה ה-19 בשנת 1905-תרכ"ו בסמטת הגימנסיה מהמבנה הראשוני	יפו יציאה מיפו
בשם טרזינה, הובילה סחורות מתחנת הרכבת שמחוץ ליפו, עד לנמל ששוקם ע"י הבריטים ב-1920. ארתור רופין, שהיה ברחוב רזיאל, היווה אתר שבו התקבלו ההחלטות החשובות להתיישבות היהודית. מכיר השעון לרח' הדואר, היה שייך לנוצרי מרוני מלבנון, בשם איסקנדר עוואד, שהסב שמו להווארד. התארח הרצל ובו גם צולמה תמונה משודרגת ע"י הצלם וולפסון, המנציחה את מפגשו עם וילהלם ה-2.	מסילת ברזל צרה המשרד הא"י של רח' רזיאל הנמשך במלון קמניץ	יפו יציאה מיפו
בא"י, נבעה מתפיסה נוצרית יש לעזור ליהודים, אך היו גם שטענו שהנוצרים הם עם ישראל החדש. קבוצה, סביב גורו בשם ויליאם מילר, שחשבה שביאת משיח וגאולת מאמינים, יכולה לקרות רק בא"י. מנשות הקבוצה, רכשה ב-1849 חלקה ביפו, שנקראה MOUNT HOPE שאליה הצטרפו עוד אמריקאים. קבוצת נוצרים ממיין ב-1866 שדגלו ברעיון, לגרום ליהודים לחזור ולעבד אדמה להכשרת בוא המשיח.	התיישבות נוצרית בארה"ב התארגנה קלורידה מיינור ג'ורג' אדמס הנהיג	יפו התיישבות נוצרים
ליפו והקימה בה מחנה אוהלים על חוף הים, שבמקרה היה מקום קבורה של המתים במגפת הדבר. לא פג, אזי חלק מהקבוצה חלה וכ-10 מהם מתו ובמקביל רכשה הקבוצה חלקה והחלו להקים בתי עץ. הלך והידרדר בגלל הקשיים הכלכליים והוויכוחים ביניהם, עד לשלב בו אדמתם נמכרה לטמפלרים. קבוצת גרמנים, בראשות כריסטוף הופמן, האמינה שכדי שהמשיח יבוא, צריכים לעשות מעשים.	הקבוצה הגיעה היות והזיהום עדין מצב השכונה הטמפלרים	יפו התיישבות נוצרים
הפילוסוף והוגה הדעות של הטמפלרים, חשב שברעיונותיו יסחף רבים ממאמיניו להתיישב בא"י. ראשוני הטמפלרים והקימו את המושבה הגרמנית בחיפה, שעקב סכסוכים התפצלה וחלקה עבר ליפו. מהקבוצה האמריקאית ב-1869 מושבה מוכנה, גילו שהאדמתם אינה מוצלחת ולכן חפשו אתר אחר. נרכשה ב-1871 מושבה גרמנית בירושלים ב-1873 אלוני אבא, בית לחם גלילית ווילהלמה ב-1902-1903.	גיאורג הרדג ב-1868 הגיעו לא"י הטמפלרים שקנו המושבה שרונה	יפו התיישבות נוצרים
אין צורך בכמרים, האלוהים שוכן בלבבם ולכן הטמפל - המקדש, הוא בתוכם ולכן הם לא בנו כנסיות. קצת בחזרה לכנסייה ועל כן הקים את כנסיית עמנואל ביפו ב-1904 וכנסייה באלוני אבא ב-1907. הפכו לחלק מהנוף בא"י ותרמו רבות לקואופרציות החקלאיות היהודיות בזיכרון יעקב ובראש-צ. גירשו ב-1942 את כל הגרמנים לאוסטרליה ולגרמניה ובה הסתיים פרקם של הטמפלרים בא"י.	לדעת הטמפלרים הדור השני התקרב מושבות גרמניות שלטונות בריטניה	יפו התיישבות נוצרים
המקורית הייתה בנויה מ-3 טורי בתים ו-2 רחובות ולידה שכונה ווילהאלה, מושבת בת של מושבת יפו. שהיה מילדי השכונה, סיפר לימים שהיו נלחמים עם ילדי הגרמנים, כי הם היו מהצד השני של הוואדי. שכונת נווה צדק, לא היה טבעי, אלא חפירה מ-1890 כהכנה למסילת הרכבת שנבנתה מיפו לירושלים. שבסוואן דלל, מייצג דמויות המייסדים משולבים בעצי תפוזים, גמלים מובילים תפוזים וצריח מסגד.	שכונת נווה צדק ישראל רוקח הוואדי שחצה את ציור פסיפס ימין	ינווה צדק

<p>נווה צדק</p> <p>סוון דלל</p>	<p>שמעון רוקח רכישת הזיכיון ע"י הצעת שמעון רוקח עת תושבי יפו</p>	<p>שבלב הציור, הוא נציג משפ' רוקח הירושלמית, שרכשה זיכיון לדרך יפו - ירושלים, שנחנכה ב-1869 משפ' רוקח, באה לידי ביטוי בקבלת זיכיון מהתורכים, לגבות את האגרה, עבור השימוש בדרך. לתושבי יפו ב-1886 לעשות מעשה, לצאת ולבנות שכונה יהודית מחוץ לחומות יפו, נענתה בחיוב. התלהבו מהרעיון, החלה התארגנותם של 48 משפחות, מהאמידים ביהודי יפו, לחפש שטחים לבנייה.</p>
<p>נווה צדק</p> <p>סוון דלל</p>	<p>אהרון שלוש בפינה חלקת האדמה התנאי של שלוש אחרי שנה נבנו</p>	<p>השמאלית שבציור, עלה ליפו ב-1839 ובהיותו סוחר נדל"ן, קנה חלקות אדמה במספר מקומות באזור. שהציע שלוש לרוקח ולקבוצתו לקנות ממנו, הייתה במחיר זול, חצי גרוש לאמה וכל זאת בתנאי אחד. היה שהקונים בונים תוך שנה ואם לאו, השטח חוזר אליו ובכך קיווה, שהבנייה תייקר את האזור. בחלקה 10 בתים ואף שם ניתן לה 'פריז' הקטנה' כי בפתח כל בית היו שני חדרים: מטבח ושירותים.</p>
<p>נווה צדק</p> <p>סוון דלל</p>	<p>השכונה החדשה זרח ברנט עניי יפו פחדו חיים אמזלג</p>	<p>שנבנתה ב-1887 בגישה חדשה ומפוארת, בראשות שמעון רוקח ואהרון שלוש נקראה 'עזרת ישראל'. שראה את השכונה המוקמת לעשירי יפו, החליט ב-1890 לבנות את שכונת 'נווה שלום' לטובת עניי יפו. בתחילה לצאת לנווה שלום ורק אחר שכנוע של ר' יהודה מרגוזה רבה של יפו, שוכנעו לצאת מהחומות. המופיע בציור במדי צבא, היה סגן הקונסול האנגלי ובזכות מעמדו הצליח לשדרג מספר עסקאות.</p>
<p>נווה צדק</p> <p>סוון דלל</p>	<p>בציור השמאלי דבורה בארון ש"י עגנון אלכסנדר זיסקינד</p>	<p>שבמרכז סוואן דלל, מופיעים היוצרים, הסופרים והכותבים, המשתייכים לתקופת העלייה השנייה. מהכותבות החשובות של התקופה, אביה הרב שבתאי גידל אותה כבן ונעזר בה לכתוב פסקי הלכה. שגר בנווה צדק וכתב עליה ב'תמונת שלוש' ודוד שמעוני שהגיע כחלוץ ציוני והפך למורה בבית הספר. רבינוביץ' - אז"ר, סופר דתי מאוד ויוסף חיים ברנר שהיה אנטי דתי מובהק, אך מקורב מאוד לאז"ר.</p>
<p>נווה צדק</p> <p>סוון דלל</p>	<p>הרב קוק-הרא"ה אחרי מלה"ע ה-1 בציור האמצעי במרכז סוון דלל</p>	<p>עלה לא"י ב-1904 מלטביה, שימש כרב האשכנזי של יפו והמושבות עד 1914 שהיה עילוי מיוחד בתורה. הפך הרב קוק לרב הראשי האשכנזי של כל הארץ ובהיותו בן 70 הוא נפטר ונקבר בהר הזיתים. שבמרכז סוואן דלל, מצויר גשר שלוש - גשר הרכבת הנמוך, מעל רכבת הקיטור שהביאה את הקדמה. היה בעבר בתי"ס לבנים ולבנות, שבכל תמונותיו מהתקופה, התלמידים מצולמים בבגדי התעמלות.</p>
<p>נווה צדק</p>	<p>נווה צדק בתש"ח תושבים חדשים משפחת סוון דלל אהרון שלוש</p>	<p>הייתה יישוב ספר, שניצבה מול התקפות הערבים ובמהלך השנים רוב תושביה עזבו והשכונה נזנחה. החלו בשנות ה-80 להיכנס לשכונה והמתחם היווה חלק מההתחדשות ומשמש מרכז מחול ומופעים. מאנגליה, היא שתרמה סכום לשיפוץ המתחם ולהנצחת שמה של בחורה שאהבה לרקוד ומתה צעירה. שהיה בעל האדמות ומפעל לחומרי בנין ובלוקים, בנה לעצמו בית גדול מאוד עם בית כנסת קטן לידו.</p>
<p>נווה צדק</p>	<p>ר' חיים אבולעפיה אחד מצאצאי מוזיאון גוטמן בית הסופרים</p>	<p>הגיע מאיזמיר ב-1740 בימי השליט הבדואי דאהר אל עומר וחדש את הישוב היהודי בטבריה. אבולעפיה, הגיע ליפו ב-1909 וכששאתו עברה לאחוזה בית, השכירה ביתה לעולה ש"י עגנון-צ'צ'קס. אינו ביתו של גוטמן, שהוא עצמו התגורר בסמוך למוזיאון, הבית שליד המוזיאון היה בית הסופרים. נשאר מוזנח עד שקק"ל קנו את שני הבתים והפכוהו למוזיאון ליצירת נחום גוטמן, שגדל בשכונה.</p>
<p>נווה צדק</p>	<p>שיקום השכונה בית שמעון רוקח קולנוע עדן בתי התאומים</p>	<p>שהחל בשנות ה-80 יצר תנופת שימור והולידה חוקי שימור שמחייבים לשמור על רוח וסגנון המקורות. הוא מוזיאון, שמספר על רוקח, הבית נתרם לציבור והיה מוזנח שנים עד שנכדתו לאה, שקמה אותו. נבנה ב-1913 ע"י אנשי תל אביב, שבאמצעותו הביאו את הקדמה לאזור, היה זה ראינוע ולא קולנוע. הם שני בתים זהים לחלוטין, ששבא שלוש, בנה לנכדיו כאשר כל רכיבי הבניין הם ממפעלי שלוש.</p>
<p>נווה צדק</p> <p>מתחם התחנה</p>	<p>שכונת שבזי מסילת הרכבת כל התחנות בתחנות הגדולות</p>	<p>היא איחוד של 'מחנה יוסף' ו'מחנה יהודה' שתי שכונות שהיו לפני ת"א אזור של תימנים, אך לא רק. נחנכה ב-1892 ביוזמת יוסף נבון, שקיבל רישיון מהסולטן ומכרה לצרפתים, שנתנו לטמפלרים לתכננה. לאורך המסילה, נבנו בצורה זהה: טרמינל עשוי בית אבן ולידו בית המנהל שכלל גם משרד כרטיסים. של הרכבת, היו מכלי מים גדולים לאספקת מים, שהספיקה להניע את הקטר לאורך כ-25 ק"מ בלבד.</p>
<p>נווה צדק</p> <p>מתחם התחנה</p>	<p>במלה"ע ה-1 הצי התחנות בדרך בתקופת מאורעות ברבות השנים</p>	<p>האנגלי שלט בים התיכון ולכן לתורכים לא היה פחם ואז החלו לכרות יערות כדי להסיק את הקטרים. היו בלוד, נחל קטלב ובבית שמש ומשם דרך נחל שורק ונחל רפאים עד המושבה הגרמנית בירושלים. היהודים פחדו להגיע לתחנה הערבית מנשייה ולכן עלו בתחנה שבבית הדר, שהפכה לתחנה הראשונה. התחנה הראשונה הועתקה לתחנת רכבת דרום, עד שנבנתה המסילה החדשה שקיימת כיום באילון.</p>
<p>נווה צדק</p> <p>מתחם התחנה</p>	<p>התחנה במתחם עיריית ת"א במתחם כיום ניתן בית ויילנד</p>	<p>הפסיקה לתפקד ב-1948, כי הצבא השתלט המתחם ורק ב-2005 המתחם שוחרר לרשות הציבור. עם חברת עזרה וביצרון, קיבלו ב-2005 את השטח והחליטו להפוך את המתחם לאתר תיירותי. לראות את בנין התחנה הזה לזה שבירושלים, מלבד שהמבנה בנוי מאבן כורכר ובירושלים מאבן גיר. הבנו משתי קומות, שימש בזמנו את משפחת ויילנד הטמפלרית, שעברה מהשכונה הגרמנית למנשייה.</p>

תכני סיור מספר 20 לתל אביב

מסלול: תל אביב

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
<p>היה שער הכניסה לא"י ברוב הדורות וזה השפיע גם על ת"א, שלא במקרה צמחה דווקא בצמוד ליפו. יפו נכבשה ע"י כוחות ההגנה והאצ"ל, כאשר נציגי 3,500 הערבים שהתגוררו בה הגישו כתב כניעה. תחילה לאזור בשלטון צבאי ורק ב-1950 ת"א סיפחה את יפו וקיבלה את השם הרשמי: תל-אביב-יפו. מונה כ-400,000 תושבים, שמתוכם 50,000 ביפו ומתוכם כ-25,000 ערבים מוסלמים וכ-8,000 נוצרים.</p>	<p>יפו - שער ציון במבצע חמץ בתש"ח מרחב יפו הפך אוכלוסיית ת"א</p>	<p>מגדל שלום</p>	
<p>החלה ב-1887 בבניית נווה צדק, השכונה הראשונה מחוץ לחומות, בראשות שמעון רוקח ואהרון שלוש. שכונות נווה שלום, כרם התימנים, אחוה, אוהל משה, מחנה יהודה ועוד, שכולן היו עד אז חלק מיפו. הגיע ליפו ב-1906, הציע לוועד יהודי יפו להקים שכונת גנים שקטה, שתהייה בלי עסקים ורק למגורים. היה ממש מהפכני ומיד התארגנה קבוצה של אנשים, הקימו אגודת בוני בתים וקראו לה אחוזת בית.</p>	<p>יציאת יהודים יפו במהלך השנים נבנו אריה עקיבא וייס חזונו של וייס</p>	<p>מגדל שלום</p>	
<p>החליטו, לאחר לבטים רבים לקנות חלקה ליד מסילת הרכבת, שטח של 130 דונם שנקרא כרם ג'ובאלי. הכילה דיונות וכרמים שניטעו כדי שהשלטון לא יחרים את השטח וזאת ע"פ חוק שחייב עיבוד אדמה. שמשו את אנשי אחוזת בית למילוי הבורות שבשטח וזאת על מנת להכין תשתית מישורית לשכונה. לבנות שכונה מתוכננת ע"פ תכנית המהנדס אברהם גולדמן ל-66 משפחות בחלוקה לשני גדלי מגרש.</p>	<p>אנשי הקבוצה החלקה שנרכשה הדיונות בשכונה הרעיון היה</p>	<p>מגדל שלום</p>	
<p>נעשתה ב-11.4.1909 על הגבעה שבה שוכן כיום היכל העצמאות, ע"י עקיבא וייס ונציגי כל המשפחות. לקח 66 צדפים אפורים עליהם נרשם מספרי המגרשים ו-66 צדפים לבנים ועליהם נרשם שם משפחות. בעזרת ארתור רופין, שהשיג הלוואה מבנק אנגלו פלסטניה והבית הראשון שהוקם היה של ראובן סגל. חפרו באר בעומק 14 מטר וממנה שאבו מים למגדל מים, שממנו הזרימו מים לכל ברזי בתי השכונה.</p>	<p>הגרלת המגרשים עקיבא וייס בניית השכונה החלה בקצה השכונה</p>	<p>מגדל שלום</p>	
<p>בנתה בקצה השכונה, מתרומת יהודי אנגליה ואליה הועברה הגימנסיה העברית של ד"ר מטמון שביפו. ע"י יוסף ברסקי ובוריס שץ, בצורה שמזכירה מקדש, בתפיסה שמקדש היהדות הציונית היא ההשכלה. הוצע ב-1910 בישיבת הוועד ע"י מנחם שינקין, כדי להנציח את הרצל, המנהיג הגדול שנפטר ב-1904 אלטנוילנד, המתאר את חזונו איך תיראה הארץ, תורגם ב-1902 ע"י סוקולוב לעברית בשם תל אביב.</p>	<p>גימנסיה הרצליה בנין הגימנסיה תוכנן השם תל אביב ספרו של הרצל</p>	<p>מגדל שלום</p>	
<p>מופיע גם בתנ"ך שבו משמעות השם היא גם ישן-תל וחדש-אביב, באכדית המשמעות היא גבעת חול. ת"א - ההתיישבות עירונית ראשונה, דגניה - הקבוצה הראשונה שהחלה את התנועה הקיבוצית - 1909 התווספו: ב-1910 הקימו את שכונת נחלת בנימין, ב-1911 אגודת חברה חדשה קנו אזור רחוב אלנבי. החדשות, כולם ביקשו להסתפח ולהיות חלק מתל אביב וכך היא הפכה למרכז ומוקד לכל המרחב.</p>	<p>שם הספר בעברית סמליות התקופה שכונות נוספות המשותף לשכונות</p>	<p>מגדל שלום</p>	
<p>הכריז ב-1921 על ת"א כמועצה מקומית נפרדת מיפו וב-1934 היא הוכרזה כעיר נפרדת מיפו הערבית. בתרגיל פוליטי את עקיבא וייס מראשות הוועד ושם עצמו תחתיו והפך אח"כ לראש העיר עד 1936 אתרים שהוקמה ב-1984 אימצה כסמל את הזיתת של גימנסיה הרצליה, שב-1958 הוחלט להורסה. הממשלה לגובה 140 מ', נחנך ב-1965 על הריסות הגימנסיה, היווה בזמנו חידוש בלתי רגיל בת"א.</p>	<p>המנדט הבריטי מאיר דיזנגוף הדיח המועצה לאימור מגדל שלום מאיר</p>	<p>מגדל שלום</p>	
<p>מגדל שלום, מתאר את ראשיתה של ת"א בעיניו של גוטמן וזאת באמצעות יותר מיליון אבנים קטנות. התבצעה בוורונה, שנחשבת לעיר הפסיפסים עוד מהתקופה הביזנטית, ע"י פועלים איטלקיים קיימנים. בפסיפס מציגה את יפו על בתיה הלבנים המוקפת פרדסים ירוקים והערבים היושבים ומעשנים נרגילה. צופה על ים כחול ובו נמל עם ספינות שמהן יורדים העולים לא"י ורואים את השכונה העברית החדשה. בפסיפס, מציגה את ת"א על חולות צהובים, תלמידים, עצי השקמים וצינור מים, סמל המים הזורמים. שבו גרה משפ' דיזנגוף ורופא העיר ד"ר חיים חיסין, הרוכב על חמורו ומוגן עם מטריה מקרני השמש. המצדדים להקמת קיוסק ראשון, בעוד שמנחם שינקין טען שאם יתחילו עם קיוסק יקומו עוד עסקים. הייתה המוקד השני אחרי מגדל המים, היות ושימשה לאבן שואבת לתלמידים מכל הארץ וגם מחו"ל.</p>	<p>ציור גוטמן במבואת הרכבת הפסיפס התמונה הירוקה הכנסייה על הגבעה התמונה הצהובה הבית עם הסמובר ד"ר חיסין היה בין הגימנסיה הוורודה</p>	<p>מגדל שלום</p>	
<p>בפסיפס, מציגה את ת"א בתקופת המנדט, צבועה באדום בגלל הכומות האדומות של צנחני בריטניה. זו תקופת הפריצה הגדולה לעומת התקופה העות'מנית, שאז ת"א הקטנה ועתה הפכה למרכז העליות. מסמלי התקופה: ותיק, שזוף ויחף עם כובע רחב, יחף ושזוף חלקית וסטודנט בחולצה רוסית ונעליים. ואומנות, המוצגים ע"י השחקנית חנה רובינא והמשורר אלכסנדר פן, ממחישים הגעת אומנים מחו"ל.</p>	<p>התמונה האדומה תקופת המנדט שלושה פועלי בניין אנשי התרבות</p>	<p>מגדל שלום</p>	
<p>מייצג חידוש מהפכני, הרחובות מוארים בליל וזאת מאז הקמת תחנת החשמל הראשונה בת"א ב-1923 בפסיפס, מציגה את ת"א של ימינו (שנות ה-60), גן החיות, בניינים בני 8 קומות והפלוא - גשר הירקון. את שדה דב ונמל ת"א, שתפקד עד 1965 ועת נפתח נמל אשדוד, כאשר בלב הפסיפס מוצגת אחוזת בית. לבנות את הקיר במבואה ב-1994 כמחווה הוקרה על אומני הדור השני, לאומני הדור הראשון.</p>	<p>פנס הרחוב התמונה הכחולה מטוסים מסמלים דוד שרייר התבקש</p>	<p>מגדל שלום</p>	
<p>על גל, שמסמל את הים ופיגומים שחותכים התמונה לתמונות קטנות ב-3 צבעים: כחול, צהוב ולבן. יפו העתיקה, עם הבתים הישנים עם כיפות, צריחים ומסגדים ומשפחה יהודית אופיינית ושולחן שבת. שמובילים תפוזים וסיפורים על יפו, כדוגמת הדג הגדול מספר יונה ורקדנים עם רעשנים ומלכת אסתר. הגימנסיה ועולים חדשים ואחד שיושב ומחזיק את השעון - זה עקיבא וייס שהיה שען במקצועו.</p>	<p>הציור בפסיפס בנוי בצד ימין של הקיר שיירת גמלים באמצע הקיר מוצגת</p>	<p>מגדל שלום</p>	

ת"א של שנת 1994 האומנים נחום גוטמן וראובן רובין, עיר ללא הפסקה שבכל שעה יש איפה לבלות. בעקבות זכיית העיר ב-2003 בתואר העיר הלבנה-אתר מורשת עולמי בזכות הבנייה בסגנון הבינלאומי. באה לידי ביטוי במגורים על החולות ובשכונות הקטנות ליד יפו, משם ת"א יכלה לצמוח רק צפונה. נבעה ממקומה של יפו, במערב שכונת מנשיה, במזרח שרונה ובצפון היה מרווח עד הכפר סומייל.	מרחב צפון העיר אברהם גולדמן מאיר דיזנגוף פטריק גדס הגה	מגדל שלום	בצד שמאל של קיר דגם תל אביב נבנה צמיחת העיר בדגם אי התפשטות בדרום
נחשב תמיד כמקום חדש והטוב יותר ואילו האזור עד רחוב מאפו בת"א, נקרא בזמנו, הצפון הישן. הוא האדריכל, שתכנן את אחוזת בית, אך השכונות הבאות נבנו ללא תכנית דבר שהטריד את דיזנגוף. החליט ב-1925 להזמין את פרופסור פטריק גדס, ארכיטקט סקוטי, כדי לתכנן את המשך בניית העיר. תוכנית להמשיך את שד' רוטשילד עם שד' נוספות, בצורת קשת וכך ליצור שדרה ארוכה וירוקה.	בשאר השכונות הגינות אמורות על פי גדס העיר ת"א בית הקברות	מגדל שלום	בית עקיבא וייס הקיוסק הממוקם הפסאז' הראשון היכל העצמאות
תוכננו רחובות רחבים, מצפון לדרום, אותם יחצו רחובות צרים שביניהם רחובות קטנים וגינה ירוקה. היו להפוך את תל אביב לעיר ירוקה, במקור תוכננו כ-60 גינות, בפועל יש היום כ-30 גינות בצפון ת"א, צריכה אקרופוליס - מקדש מרכזי ולכן במקום הכי גבוה בעיר הוקמו תיאטרון הבימה והיכל התרבות. שברח' טרומפלדור, החל כבית הקברות של יפו בכונה שיהיה רחוק מיפו, אך העיר גדלה והקיפה אותו.	בית עקיבא וייס הקיוסק הממוקם הפסאז' הראשון היכל העצמאות	ת"א יפו	הליכה
מהבתים הראשונים בעיר, בנוי מלבני מלט, שנועדו לאפשר בנייה מהירה, מאשר חציבת אבני כורכר. בהצטלבות רחוב הרצל פינת שד' רוטשילד, משחזר את המקום והצורה של הקיוסק הראשון המקורי. נמצא בבניין קומות בהרצל 16 שבו הותקנה ב-1924 המעלית המסחרית הראשונה, שנקראה מעלייה. הינו ביתו המקורי של מאיר דיזנגוף, הממוקם ברוטשילד 16 וע"פ המסורת, בו נערכה הגרלת הצדפים.	שצינה דיזנגוף הכרזת המדינה רצוי במוזיאון ת"א אחר הכרזה הוחזרו	ת"א יפו	הליכה
נפטרה, מאיר תרם את הבית למוזיאון ת"א, ב-1930 שופץ הבניין למבנה הנוכחי בסגנון הבינלאומי. היה שתיעשה בירושלים, אך היות והייתה במצור, הוחלט שהטקס יהיה באולם מוזיאון תל אביב. סידרו את האולם ל-350 מוזמנים, התקינו במה, שטיחים ודגלים ואספו כסאות מבתי הקפה שמסביב. פריטי המוזיאון לאולם וממנו הועברו למשכן המוזיאון החדש והבניין כפסל למוזיאון היכל העצמאות.	אנדרטה ברוטשילד משמות המייסדים אהרון פריבר תיכנן סמל העיר	ת"א יפו	הליכה
הוקמה ב-1949 להנצחתם 66 המשפחות המייסדות של אחוזת בית ולציון הולדתה ה-40 של ת"א. וייסר ואברבנאל, שבנו את קולנוע עדן, מנחם שינקין, משפ' שלוש ויהודה לייב מטמן מקים הגימנסיה. את האנדרטה ואת בריכת המים הממוקמת במרחב שבו היו ממוקמים בעבר הבאר ומגדל המים. שתוכנן ע"י גוטמן ב-1925, מופיע משני צדי האנדרטה וכולל מגדלור 7 כוכבים והכתובת: אבנדן ונבנית. את תולדות ת"א עד 1949: החולות והשממה, בית דיזנגוף, מגדל המים, הגימנסיה, בית ביאליק והנמל.	האנדרטה מספרת מוזיאון ההגנה מקצת מוזיאוני ת"א קצב הגידול בת"א:	ת"א יפו	הליכה
בית אליהו גולומב שברוטשילד, נהפך למוזיאון בסיוע חברים מההגנה, לפני מכירתו ליזמי בנייה. בית הפלמ"ח, בית האצ"ל, מוזיאון א"י, בית התפוצות, מוזיאון בתי האוסף, בית רובין ומרכז רבין. בראשית 1909 חיו בה כ-300 תושבים, ב-1924 סוף תקופת העלייה ה-3 חיו בה כ-20,000 תושבים.	הסיבות לגידול נבעו העלייה ה-4 הגזירות כלכליות חלק מיהודי פולין	ת"א יפו	הליכה
מהצטרפות שכונות רבות לעיר ת"א, הפיכתה למועצה והתיישבותם של רבים מבני מהעלייה ה-3 בשנים 1924-1933 שרובה מפולין ומכונה עליית הקיוסקים, נבעה מגזירות שר האוצר הפולני גרביסקי. בפולין, פגעו בעיקר במעמד הביניים, שרובם היגרו לארה"ב, עד שבארה"ב החליטו לסגור את השערים. שהייתה עירונית, היגרו לדרום אמריקה, אוסטרליה, דרום אפריקה וחלק קטן מהיהודים, עלו לא"י.	בשנים הללו ת"א העולים עלו לא"י משבר עולמי עליית הנאציזם	ת"א יפו	הליכה
הוכפלה ל-40,000 תושבים והפכה לעיר הראשית בארץ - מרכז כלכלי, חברתי ותרבותי של יהודי א"י. עם הרעיונות לבנות בתי לרמות וזו הבנייה האקלקטית, העלייה שינתה פני היישוב בכל רחבי א"י. בשנים 1928-1931 גרם לירידה מהארץ, לאנשים לא הייתה עבודה כי לא בנו בתים ולא היה די אוכל. החישה בואם של ראשוני יהודי גרמניה עם רכושם לארץ, זו העלייה ה-5 המכונה בשם עליית היקים.	בשנת 1934 ת"א הסגנון הבינלאומי ערב העצמאות ת"א מזדקנת ורבים	ת"א יפו	הליכה
מוגדרת כעיר ומונה כ-80,000 תושב, ב-1935 ת"א מונה כ-120,000 תושב וב-1939 כ-160,000 תושבים. החל בשנות ה-30 ימי העלייה ה-5 הגדולה, שהצריכה בנייה מהירה וזולה, שגם היא לא סיפקה לכול. ת"א מונה כ-240,000 תושב וירושלים כ-100,000 יהודים ובשנת 1963 בת"א יש כ-380,000 תושבים מתושביה עוברים לרמת השרון, כפר סבא, רעננה וראש"צ, תהליך שנמשך כ-25 שנה, עד שנות ה-80 הצערת ת"א ע"י סבסוד לצעירים שיבואו לגור בתחומה ואכן באו וכיום גרים בה כ-400,000 תושבים. הינו סגנון שמלקט מכל מיני סגנונות, בתים יפים ומקושטים בעיטורים וחלונות עם קשתות וכיפות גג הוא האדריכל שתכנן רבים מהמבני ת"א בסגנון הלקטני, בשנים 1924-1926 שהיו שיא תנופת הבנייה בארכיטקטורה, התבצע במבנים שנבנו באזור ת"א הקטנה: אלנבי, הכרמל, נחלת בנימין ואחד העם.	שלמה להט יזם הסגנון הלקטני יהודה מגידוביץ' בליל הסגנונות	ת"א יפו	הליכה
בית לדברג עם אריחי קרמיקה המתארים את הזורעים בדמעה, שנועד להדגיש שזה בית עברי בא"י. היפים בת"א, מגדל ציון מוגדר כמגדל הראשון, בית הנביאים חזית מיוחדת עם ציורי נביאים. שנבנה ב-1924 עם כניסה מעוטרת ואריחי קרמיקה צבעוניים, המתארים את טבריה, חברון, יפו וחיפה. שנבנה ב-1924 בסגנון אקלקטי עובר יהודי-אמריקאי, לפי דגם בית קפה בשיקגו, בסגנון פגודה יפנית.	מבנים מהתקופה: בית לוי, מהבתים ביה"ס אחד העם בית הפגודה	ת"א יפו	הליכה
כיום לאחד מהבניינים היפים והמרשימים שנבנו בשנות ה-20 בת"א והיה הראשון שהוחלט לשמרו. החל בא"י בשנות ה-30 כאשר הרעיון שבהגדרתו שאפשר לבנותו בכל מקום בעולם ללא תלות בסביבה. שם התערוכה שהוצגה ב-1984 וממנה עלה הרעיון להגיש בקשה לקבלת התואר 'אתר מורשת עולמית'. של 'אתר מורשת עולמית' בזכות רצף הבנייה בסגנון הבינלאומי שנמשך יותר מ-10 שנים בעיר ת"א.	מבנה הפגודה נחשב הסגנון הבינלאומי עיר לבנה הינו ת"א זכתה בנכסף	ת"א יפו	הליכה
אפשר לנחש נכונה באילו שנים הוא נבנה הבניין: אקלקטי - משנות ה-20 בינלאומי - משנות ה-30. מרח' נחמני לאורך שד' רוטשילד עד שד' ב.ג ומכילה 4,000 בתים בסגנון הבינלאומי ובסגנון האקלקטי. כולל סגנונות משנה: באוהאוס, לה-קורבוזייה ומנדלסון, המאופיינים בסגנון פשוט, בקווים ישרים. בנייה שהתפתחה בביה"ס לעיצוב ואמנות באוהאוס בגרמניה, שהוקם ב-1919 ונסגר ב-1933	ע"פ מבנה הבניין עיר הלבנה תחומה הסגנון הבינלאומי אסכולת אוהאוס	ת"א יפו	הליכה

ת"א יפו הליכה	הרעיון באסכולה בעקבות אסכולת לה-קורבוזייה בנייה לפי אסכולת	שהבית נבנה בשביל האדם שיגור בו ולכן צריך לתכנן אותו פונקציונלי, פרקטי, צנוע, פשוט, זול ונוח. הבאוהאוס, התפתחה תפיסת עולם לגבי ההגדרה יפה ואחד מחידושיה, שבירת המוסכמות לסימטריה. מייצג אסכולה שתפיסת העולם שלו, בעולם הממוכן והמודרני, הבתים צריכים לתפקד כמו מכונה. לה-קורבוזייה, מתבטאת שגג הוא חלק ממבנה ולכן יש בו גינות ומבנה בנוי על עמודים הצף מעל רחוב. תומכת בהכנסת אלמנט מעגליות, לבתים הבנויים בסגנון הבינלאומי, המאופייין בקו ישר ופינה ישרה. ע"ש 6 הרחובות היוצאים: אלנבי דרומה, אלנבי צפונה, המלך ג'ורג', שינקין, הכרמל ונחלת בנימין. נקרא בעבר דרך הים, כי ממנו הלכו אל הים, בימי המנדט החליפו לו את השם, לכבודו של גנרל אלנבי. במקור כיכר ב' בנובמבר - הצהרת בלפור, הכילה בעבר את קולנוע מוגרבי, מראשוני סגנון הבינלאומי.
ת"א יפו הליכה	אסכולת מנדלסון כיכר מגן דוד נקראת רחוב אלנבי כיכר מוגרבי ששמה	מהרחובות השקטים והיפים של ת"א, ב-1924 הגיע לגור בו ביאליק, עת הוסב הרחוב לשמו בחייו. היה ביתו של ראובן רובין, שהגיע בשנות ה-20 וצייר את נופי הארץ, שמהווים חלק מתיעוד התקופה. היה ביתו של ביאליק, בית מרשים ויפה הבנוי בסגנון מזרחי, עם כיפה עגולה ומרפסת הבנויה מעץ. ב-1924 כבר היה מוכר כמשורר לאומי וביתו כתב את אל הציפור, שירו הראשון ותחילת הקשר לא"י.
רחוב ביאליק	רחוב ביאליק הינו מוזיאון בית רובין מוזיאון בית ביאליק כשביאליק הגיע	נבנה כבית מלון ב-1925 אך מיד נמסר לעירייה והפך לבית העיריה עד 1965 כיום יש בו מוזיאון קטן. מוזיאון קטן, המציג אמנות ועיצוב מוצרים בסגנון באוהאוס, כמו כסאות, שולחנות, מנורות וכלים. ברח' טרומפלדור, הוקם ב-1902 כאילוץ למגפת חולירע, שפרצה ביפו ולא התאפשר לקבור מתים בעיר. ב-1904 בין יפו לבה"ק, צירף בהמשך את בני משפחתו, תרם להקמת שכונת מחנה ישראל - הכרם.
רחוב ביאליק	בית העירייה הישן מוזיאון הבאוהאוס בית הקברות שומר שהוצב	היה לה בית קברות וכשהעיר המשיכה להתפתח צפונה, נוצר מצב שבית הקברות, נמצא באמצע העיר. ב-1932 שבית הקברות מלא ולכן הפסיקו לקבור בו, במקומו, החלו לקבור בבה"ק שבנחלת יצחק. לבית הקברות, הוקם לזכרם של 40 הרוגי מאורעות 1921 שנרצחו בת"א וביפו וביניהם הסופר ברנר. ב-1936 - 1939 נהרגו כ-500 יהודים, חלקם קבורים באתר, במאורעות 1929 האירועים פסחו על יפו.
בה"ק טרומפלדור	כשת"א הוקמה החלטת העירייה קבר אחים בכניסה במרד הערבי	אפשר לראות את מאפייני ראשית ת"א: עיתונאים, סופרים, אמנים, תעשיינים, ראשי העיר ומנהיגים. מנחם שינקין, רקאנטי, ברוך אגדתי, לובה אליאב, ישראל רוקח, שאול טשרניחובסקי ומשפחת שלוש. הגיע בעלייה ה-I והיה מנהל מפעל ביקב זיכרון, חזר לרוסיה ועלה שוב ליפו והיה מראשוני העיר ת"א. בעיקר לתנועה הציונית, התבולל ובזכות הרצל חזר לתפיסה הציונית, יצר את המושג יהדות השרירים.
בה"ק טרומפלדור	מנתוני המצבות משמות הקבורים מאיר דיזנגוף מקס נורדאו קשור	את הציונות הרוחנית - רק הטובים והמוכשרים צריכים לעלות לארץ ולהקים מרכז רוחני לכל העם. נהרגו יחד ב-1940 בתאונת דרכים, על שםם הוקם קיבוץ דורות בנגב, דב מראשי ההגנה ע"ש שדה דוב, סופר ומחזאי, ניצול שואה מהונגריה, שעלה לארץ ב-1949 וחי בה רוב שנותיו ב-1990 עזב לשווייץ. עלתה לארץ מתימן כילדה, התגלתה כבעלת קול נהדר, ששיריה מספרים את רוח התקופה ומלחמותיה.
בה"ק טרומפלדור	אחד העם מייצג דב רבקה ותרצה הוז אפרים קישון שושנה דמארי	להעפלה שבגן לונדון, הוקם לזכר שאול אביגור, ראש המוסד לעלייה ב' - אחראי על ההעפלה בהגנה. כעלייה בלתי חוקית, שהתבצעה בשנים 1934-1948 שעה שהבריטים הגבילו את כניסת היהודים לא"י ספינות, המשתלבות בנוף וברקע הים, עוצב ע"י הארכיטקט אליאב נחליאלי ואדריכל הנוף ברוס לויין. מוצגים תמונות וסיפורים מתקופת ההעפלה, לפני ואחרי מלה"ע ה-2 ומצבה להנצחת סיפור אלטלנה.
גן לונדון	אתר הנצחה העפלה מאופיינת הגן הבנוי בצורת 2 בירכתי הספינות	מקורו בהזדהות תושבי ת"א עם תושבי לונדון, שחו ב-1942 סבל רב מהפגזות של הגרמנים - הבלץ. על מקומו עד 2000 ואז הוחלט להפוך את תחתית המתחם לחניון, כשמעליו אנדרטת זיכרון להעפלה. שבקצהו לוח עם רשימת הספינות, בצורת גל הבנוי מ-6 מוקדים, זכר ששת המיליונים שנספו בשואה. רשימת ספינות המעפילים, שהגיעו לא"י בשנים 1934 - 1961 מספינה בשם וולס ועד לספינה בשם אגוז.
גן לונדון	השם גן לונדון הגן המקורי עמד הגן בנוי כסיפון בחלק הקדמי	רשום 'דרך בים' המציינת כ-120,000 מעפילים, שפרצו את המצור הבריטי, מתוכם כ-2,800 מתו בדרך. הינה אחת מהספינות האחרונות, שהגיעה ב-1948 לחוף ת"א עם 940 מעפילים ונשק עבור ארגן האצ"ל. לאנשי אצ"ל, למסור את הנשק לצה"ל, כי אצ"ל כבר חלק מצה"ל, לעומתו בגין דרש לקבל את הנשק. חיילי ההגנה להפגין הספינה, עד עלותה באש וטיבועה, פעולה שגבתה 15 חללים, מאנשי אלטלנה.
גן לונדון	בראש הרשימה האונייה אלטלנה בן גוריון נתן הוראה בשעות אחר"צ החלו	

תכני סיור מספר 21 לתילים המקראיים

מסלול: יער צרעה, תל בית שמש, תל עזקה וחירבת כייפא

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
	הצגת הנהג, הצגת המסלול, הפסקות, הוראות בטיחות וכו' לצומת נחשון ומשם שמאלה בכביש המוליך לעבר הישובים הרטוב, בית שמש ולירושלים שהמבצעים שהתבצעו בדרך לירושלים ובכיר ירושלים ב-48 היוו כ-50% מכלל המבצעים בארץ. נערכו המבצעים הבאים: בבצע נחשון, הראל, מכבי - א' מכבי - ב', יורם, דני, היקב ומבצע ההר. נערכו: מבצע קלשון, מבצע שפיפון, מבצע יבואי א', ב' ו-ג' כאשר שלושתם מבצעים שונים טראומטיות שחוו 3 שירות בחודש אפריל 48 חל שינוי מהותי בתפיסה, ממצב הגנה עברו למתקפה. שלא מצליחות להגיע ליעדן הם שיירת נבי דניאל בדרך חזרה מגוש עציון, שיירת יחיאל ושיירת חולדה. היא דרך אלטרנטיבית שנסללה ב-48 שמטרתה הייתה לעקוף את שער הגיא, בדרך לירושלים.	דברי פתיחה נסיעה מלטרון חשוב לזכור בדרך לירושלים	נסיעה
	התרחשה פרשת טוביאנסקי, אירוע בו יהודי שנחטף ע"י אנשים שחשדו שבגד במדינה, הוצא להורג. גם יער ויצמן ויער הנשיא, נטוע על פני מרחב שבו צומחים אורנים וברושים וביניהם נתיב פסלים. הינו תוצר של סדרת מפגשים של אמנים, שתרמו את יצירתם לרשות הציבור, בהצגתם בדרך הפסלים. בית מאיר הממוקם על שרידי הכפר בית מחסיר ולמסרק, שם שדבק לעצים שראו העולים לירושלים. שתחילתו בגל אבנים ולימים נוסף מבנה וצבע ולאחר מכן הוסיפו גם את קבר אבי שמשון המקראי. במגע עם הרי יהודה, נצפה קיבוץ צרעה ואילו אשתאול ממוקמת במקום הנקרא חירבת אישוה. ישבו הדנאים ולהם גיבור מקומי בשם מופסוס, שתכונותיו ויכולותיו תואמים במדויק את שמשון. הצבועים בצבע כחול, קשורים לתרבות היהודית וגם לתרבות המוסלמית, שמקורה הינו במרוקו.	בעיר ירושלים כתוצאה מתוצאות שלוש השיירות דרך בורמה בקיבוץ הראל יער צרעה נקרא נתיב הפסלים מתל צרעה נצפה קבר שמשון באזור השפלה מדרום לירקון כל הקברים בארץ	נסיעה
	נחשף ביו שרידיה, אחד מהתגליות החשובות מבחינה אפיגרפית, כתובת עם השם העברי, עקרון. כפי שנחשף באתר עקרון, נמצא בתל צפית שבו נחשף מזבח בעל שתי קרנות כמו בתרבות היהודית. שהם צמחים גיאופיטים-בעלי בצל, המונה 65 מינים, רק שניים בישראל - נרקיס מצוי ונרקיס סתווי. ממזרח למערב נצפים: מסילת הברזל העוברת בין לוד ובית שמש, אזור בית גימאל ומושב ישעיה.	מבט בעמק שורק משפחת הנרקיסים	יער צרעה
	של משפחת פלאי, שאיבדו את בנם גולן, ששירת כקצין בחיל השריון ונהרג בתחומי לבנון ב-1992 בסמוך לביתם, שטחו התקבל מעיריית בית שמש והורים הקימו בו גן פסלים מקראי, לשימוש הציבור. ניתן לזהות את סיפורי המקרא השונים, כמו קינת דוד ויונתן, משפט שלמה, אבני החושן ועוד. משתרע על שטח של כ-28 דונם בלבד ולשם השוואה בהקשר הגדלים, עיר דוד משתרעת על כ-40 דונם.	בעקרון הפלשתית לשילוב תרבויות משפחת הנרקיסים	יער צרעה
	המקראית, ששלטה על עמק, ממוקמת בשפלה שממזרח לה, מתחיל קו מורדות הרי יהודה-הדום ההר. מסופר שאנשי בית שמש מזהים מרחוק את ארון הקודש, שנפל בשבי בקרב אבן העזר, חוזר אליהם. מבית שמש ממשך ועולה לקריית יערים ומשם לגן עוזה בירושלים ומשם, כשיבא דוד, יעבור לעיד דוד. מתקיימות לאורך שנים, אך לא ברציפות, כלומר מתחדשות לפרקים ע"י משלחות מהארץ ומחו"ל.	מבט בעמק שורק	תל צרעה
	שהיה הארכיאולוג הראשון שחפר באתר ב-1911 חשף בו שרידי ערים ב-3 שכבות של תקופות שונות. עברה משליטה יהודית לפלשתית וחזרה, אך ב-701 לפנה"ס, נחרבה סופית במסע הכיבוש של סנחריב. מהמאה ה-14 לפנה"ס שנחשפו במצרים ומונים כ-350 אגרות, כ-100 נוגעות לא"י ומיוחסות גם לאתר. בכתבי אל עמרנה, נמצאה בקשת עזרה ממלך מצרים ע"י שליטת המקום, אישה בשם בעלת הלבאיאת. היות וידוע למחקר שאת העיר פקד בעת ההיא חורבן, נתון שבא לביטוי בחשיפת שרידי המבנים באתר. שהוא קובר תחתיו כ-200 לבני בוץ שקרסו עקב אירוע ולידם כ-30 קנקני אגירה מלאים בתבואה. של השלטת בעלת הלבאיאת, קיבלה ממד נוסף, כשהתגלו ראשי חץ מברונזה, המעידים על קרב במרחב. ועד ימי חזקיהו, נחשפו באתר שרידי מבנה שהכיל בתוכו משקולות נול, שברי צלמיות סוסים וחפצים.	גן הנצחה גן פלאי הממוקם בין פסלי הגן תל בית שמש	בית שמש גן הפסלים
	מהתקופה הברזל המקראית, נחשפו באתר בתי בד לייצור בתי והחומות של העיר בית שמש. את שרידי המבנים הגדולים שנחשפו בו וגם את שרידי מנזר ביזאנטי גדול מתקופות מאוחרות יותר. הגדולים באתר, נחשף שבר של לוח של משחק כלשהו ועליו חרוט השם 'חנן' בכתב העברי הקדום. אחרי התקופה הביזאנטית, חדל לשנים רבות ומאוחר יותר נבנה על שרידיו הישוב הערבי בית שמש.	בית שמש בספר שמואל מסע ארון הקודש חפירות בתל שמש	תל בית שמש
	התת קרקעי, שמשמש כמאגר לשעת חירום, מיוחס לתקופת המלוכה ומהווה את גולת הכותרת באתר. נחשפו מלבד שכבת טיח עבה על קירות הבור, גם פערורים ופכים, המתוארכים למאה ה-7/8 לפנה"ס. ככל הנראה ניטש לאחר מסע סנחריב לא"י ומאוחר יותר, כשהתחדש היישוב, שימש שוב את תושביו. שלא ניזון ממימיו של נחל כלשהו שבמרחב, אגר את תכולתו אך ורק ממערכת ניתוב של מי נגר עילי.	בית שמש הקדומה	תל בית שמש
	שהייתה עיר יהודאית, הופכת אחרי ימי שלמה המלך, לעיר ראשה של מחוז וזאת למרות גודלה הקטן. נעשה בתקופה מאוחרת וזאת על מנת למנוע את הירידה למאגר, אלא לשלשל כלי אגירה מלמעלה. המשיך גם בתקופה המאוחרת לחורבן ממלכת ישראל וזאת משום שיהודה משורדת עד חורבן בית I המאגר אינו אפשרי ע"פ הסלע ולפי אפיון הטיח, אין כיום אינדיקציה שלמה לפני התקופה הרומית.	בית שמש הקדומה פתח בתקרת הבור השימוש במאגר תיארוך חציבת	תל בית שמש

נסיעה	בית ג'ימאל עמק ממזרח לנתיב עמק תלם נוצר במערה נצפה	הינו אתר שע"פ המסורת הנוצרית הוא מקום קבורתו של רבן גמליאל, במקום גם מנזר סלזיאני. הנסיעה נקרא בשם עמק תלם, ומזרחית ממנו ממוקם תל ירמות, עיר כנענית קדומה מהמקרא. לאורך קו חולשה, בין יחידות נוף השונות בהרכב סלעיהן, גובהן ומבניהן הגיאומורפולוגי שלהם. היישוב זכריה, שבנוי על שרידי ישוב ערבי, שעדין ניתן עדין לראות בו בשרידי מבנים ערביים.
תל עזקה	במבט לכיוון מערב התל צפית תל עזקה החפירה שנערכה	אפשרי לצפות על התל הגדול שמעל מושב שדות מיכה, הוא תל צפית, שמוזהה עם העיר גת הקדומה. ממוקם על הגבעה האחרונה של השפלה הנמוכה, כאשר מערבה מהתל, מתחיל מישור החוף. שהינו אחד מתילי השפלה, נחקר ע"י החוקרים הבריטיים מקליסטר, בליס ודיקי בשנים 1898 - 1901 בראש התל, כוסתה בהמשך, שכן נעשתה תחת שלטון עות'מאני ולא נותר משרידיה, מלבד המפות.
תל עזקה	בעונה האחרונה בשיטת המחקרית כל הריבוע נתון במושג רפאות	נחפר האתר ע"י אנשי אוני' ת"א, שעשו חתך בתל וזאת על מנת לדעת אלו תקופות מיוצגות באתר. תוחמים ריבוע של 5X5 מטרים הנקרא לוקוס, כאשר בין ריבוע לריבוע קיים מרווח אדמה של מטר. מקבל מספור לוקוס ייחודי והכלים והחרסים שנחשפו בריבוע נתון, ממוספרים בהתאם ברפאות ניתן ליצור התאמה, בין מה שקורה בריבועים ולראות אם יש מבנה שלא תמיד כולו נחשף בשטח.
תל עזקה	תצפית מתל עזקה למרגלות התל הרי יהודה הר חברון מורכב	למזרח ניתן לצפות ביישוב זכריה, בית מאיר, שורש, נס הרים, עמק האלה, קיבוץ נתיב הל"ה וכי"פא. פרוש עמק האלה וזאת בצורת האות U הממוקם ביחידת נוף הרי יהודה, המהווה חלק של הר חברון. מתחלקים ל-3 חלקים, כאשר החלק הצפוני הוא הר בנימין, הרי ירושלים והדרומי הר חברון. משני רכסים ארוכים, כאשר המערבי שבהם, שהוא הגבוה ביותר, נמצא בחלחול, בגובה 1023 מטרים.
תל עזקה	עמק האלה הנחלים הזורמים הצומח בשפלה ככל שנעים מזרחה	נוצר כתוצאה מפעילות טקטונית של מבנים גיאולוגיים של הרי יהודה, שהשפיעו על לאזוריים בשפלה. בין הרי יהודה לשפלה, מתרחבים לעמקים כמו נחל האלה לעמק האלה ונחל שורק לעמק שורק. הם עצי החרוב ואלת המסטיק, המהווים חברת שלב על גבי המצע הסלעי של קירטון האופייני לשפלה. מעמק האלה, מבחינים שצבע האדמה משתנה ליצב קרקעות טרה-רוסה, הנובע מסלעי הגיר של ההר.
תל עזקה	גבולות השפלה השפלה מהווה מאזור הכרמל בין סיפורי המקרא	בצפון - נחל הירקון, במערב - מישור החוף, במזרח דום הרי יהודה ובדרום - נחל שקמה. יחידת משנה בין הרי יהודה למישור החוף וזאת משום שאזורי המישור הולכים ומתרחבים דרומה. ודרומה, מספר רכסי הכורכר לאורך הים, הולך וגדל, מ-1 ל-5 כאשר גם המרחק ביניהם הולך וגדל. המיוחסים לתל עזקה, הידועים לכל הם מלחמת יהושע המכה ב-5 המלכים ודוד המנצח את גוליית.
תל עזקה	המלך האשורי המלך הבבלי בנוסף לחפירות לעומת זאת	סנחריב, המגיע ב-701 לפנה"ס לא"י במסע כיבושי, מזכיר תל עזקה באנאלים שלו בנינווה. נבוכדנצר, שעשה 3 מסעות כיבוש בא"י, מציין במסגרת מסעותיו הראשונים, שאף הוא מגיע לעזקה. שהתבצעו בעבר בתל, מסתבר שגם בחפירות החדשות, לא מצאו שום ביצורים מתקופת הברזל. נחשפו באתר שרידי עיר כנענית ומבנים שעברו חורבן, שהתרחש בשלהי המאה ה-13 לפנה"ס.
חירבת כייפא	חורבת כייפא הקרן לחקירת א"י הראשון שהתייחס הבא אחריו להגיע	הינו שם האתר שאת משמעות שמו אין איש יודע עד היום, וודאי שכיפא הכהן, לא קשור לאתר הנתון. שאנשיה עוברים במרחב ב-1883 מזכירים בכתביהם על ערמות אבנים, אך איש אינו מתייחס לאתר. בעת המודרנית לאתר, היה הארכיאולוג יהודה דגן, שטען בהחלטיות שמדובר בעיר מתקופת הברזל. לאתר היה איש העתיקות הארכיאולוג סער גנור ויחד עם יוסי גרפינקל, הסתערו על שרידי האתר.
חירבת כייפא	בבדיקה ראשונית לבדיקת פחמן 14 התקופה הציתה ליוסי גרפינקל	שהתבצעה, נחשפו שרידים מהתקופה הפרסית וההלניסטית ומתחתם שרידים מהמאה ה-10 לפנה"ס. לצורך תיארוך ממצאי האתר, נשלחו 10 חרצני זית, שקבעה שהם מהשנים 1020 - 980 לפנה"ס. כל דמיון בקרב החוקרים, היות ומדובר בתקופתו של מלכת דוד המלך, שעד היום לא נמצא ממנה דבר. שתחום פעילותו היו פרה-היסטוריה, התמזל המזל שבפעילותו הראשונה בתחום, נופל בחירבת כייפא.
חירבת כייפא	בקרב החוקרים ישראל פינקלשטיין טענת פינקלשטיין רצה הגורל וכאשר	לאורך שנים, נשאלה השאלה, האם התיאור המקראי המתאר את ממלכת דוד אכן נכון ברמת מרחביו. טוען במאמריו, שתיאור גודל הממלכה הגדולה המאוחדת, הוא סיפור מקראי ללא אחיזה במציאות. הינה שממלכת ישראל היוו סיפור מקראי, שבו ירושלים שבתחום יהודה, הייתה כפר חסר חשיבות. מגיע לאתר גרפינקל ומחליט לחפור, הוא מוצא יחד עם צוותו, דברים הפוכים למה שכתב פינקלשטיין.
חירבת כייפא	הראייה לתקופת ראיית יהוד האתר באתרי הפלשתים מבין 60 החדרים	דוד, מתבססת על שער התאים המחובר לחומת סוגרים שנחשף, המתאים לראשית ימי בית ראשון. מתבטאת שבחפירות שהתבצעו, נחשפו אלפי עצמות בע"ח, שמתוכם רק 1% בלבד של עצמות חזיר. כדוגמת תל עזקה, תל עקרון וגת, נחשפו כ-20% מבין עצמות בעלי החיים, שהם עצמות חזירים. נחשפו באתר, נחשפו 3 חדרי פולחן שבהם לא התגלו אף ציורי דמויות של אדם או של בע"ח.
חירבת כייפא	אוסטרקון שנחשף מבין שרידי בתים לדעת גרפינקל טענת אילת מזר	באתר, שהינו קדום לזה מעיזבת צרטה, מוצגת כתובת בכתב פרוטו-כנעני, בסגנון הטקסט המקראי. שבאתר, נחשפו תיבות מחרס ומאבן, שלטענת גרפינקל מדובר במין ארון קודש לאלוהים לפולחן אישי, מדובר באתר שאפשר לחשוף בו את הצד הפולחני של היהודים, בתקופה שלפני בית המקדש בירושלים. שהיא חשפה את ארמון המלך דוד בעיר דוד, זכתה לקטילה מפי פינקלשטיין השולל את קיימו של דוד.
חירבת כייפא	מגוון מאמרים על האתר היהודי גודל שטח האתר טענת המחקר היא	ארכיאולוגים והיסטוריונים, מאסכולת פינקלשטיין, מפריכים לחלוטין את תיארוך המקום לבית דוד. שנטש לאחר מספר שנים, נחשפו חלק מהבנייה הפרסית-הלניסטית, שהרסה שרידים קדומים יותר. המשתרע רק על פני כ-23 דונם, עורר פליאה עת נחשפו בו שני שערים ולכן זוהה האתר בשם שעריים. ששער אחד הוביל לכיוון ירושלים והר חברון ואילו השער השני, הוביל לדרך הפונה לכיוון בית שמש.
חירבת כייפא	השער הפונה מערב שער של ישוב דבר ייחודי חומת סוגרים	ברובו היו אותנטי ולכן אפשר לראות במשקופו פותה המיועדת להיות תושבת של ציר עליו הדלת נעה. יהיה תמיד בנקודה הנמוכה במרחב היישוב, כי אליה מתנקזים כל הנוזלים ומשם זורמים מחוץ לישוב. שניתן לראות בשערים, שאל האומנה התומכת בשער, מחוברת חומה, שהיא חלק מחומות הסוגרים. אופיינית מאד לראשית ימי הבית הראשון, בתקופה שאחריה תהיה חומה שנקראת קדמות ונסגות.

תכני סיור מספר 22 לירושלים עיר דוד

מסלול: ירושלים, תצפית רחבעם, עיר דוד ורחבת הכותל

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
	הצגת הנהג, הצגת המסלול, הפסקות, הוראות בטיחות וכו' הצרפתית לתצפית רחבעם שממוקמת בהר הזיתים, עוברת דרך הר הצופים ועולה דרך הישוב א-טור. נצפה בקו פרשת המים המשני של ירושלים, שחלק ממנו מתאחד עם קו פרשת המים הארצי. ויקטוריה, הוקם בכספי הקיסר הגרמני וילהלם ה-2 על קרקע שניתנה מהסולטן עבד אל-חמיד ה-2 מוגדר מרחב הנקרא משולש גבולות, המהווה מתחם קדום שנקרא בשם ירושלים מהתקופה הכנענית. ירושלים הקדומה, הינו נחל קדרון שמזרחה לו, מתרומם הר הזיתים שעליו ממוקמת תצפית רחבעם. ירושלים הקדומה הינם מורדות הר ציון, כאשר בקו האופק נצפה מגדל הפעמונים וכנסיית הדורמציון. הקדומה, אינם כוללים בתקופתה הראשונית את מרחב הר הבית וכל העולה מערבה ומזרחה ממנו.	דברי פתיחה הנסיעה מהגבעה במהלך הנסיעה ביה"ח אוגוסטה	נסיעה
	מכילה מרחב על שלוחה ששטחה כ-50 דונם, המוקפת חומה עם מפעל מים, במדרונותיה המזרחיים. פרוסה על כ-120 דונם, תל חצור על כ-800 דונם, תל מגידו על כ-200 דונם ותל גזר על כ-120 דונם. החשובה ביותר, שטחה הינו הקטן ביותר ועומד בניגוד משווע, לחשיבותה ולהיסטוריה שהיא תרמה. לא ניתן לזהות את ממד העומק של עיר דוד ולכן לא ניתן לראות שהעיר בנויה על שלוחה תלולה. הוא הנתון, שבתוך העיר העתיקה של ירושלים, לא שוכן גרעין ההתיישבות העתיק ביותר של העיר. גרעיני ההתיישבות העתיקים של הערים העתיקות, שוכנים בתוך חומות העיר עד היום הזה. ירושלים העתיקה, התחומה בחומות כ-500 שנים, לבין תקופה קדומה שראשיתה במאה ה-18 לפנה"ס. שנשענה על גרעין ההתיישבות קדום, נשענה על מקור מים טבעי אחד ויחיד בכל המרחב.	מדרום כיפת הסלע הגבול המזרחי של הגבול המערבי של גבולות ירושלים	ירושלים תצפית רחבעם
	התקופה הקדומה, עמד בראש סדר העדיפויות ורק לאחר מכן טופוגרפיה, בניית חומות ואימון הצבא. כיום במרחב מטעה, כיוון עד לא מזמן, מה שהשתרע בין הקדרון לטירופיאון היה אך ורק ערוגות ירק. במספר שמות לאורך כל סיפורי המקרא, כלומר מתקופת אברהם אבינו ועד לתקופת מלכות יהודה. נזכרת בספרי התנ"ך 711 פעמים ומפתיע הנתון שאף פעם אחת, לא מופיעה בחמישה חומשי תורה. המזכירים את העיר ירושלים, הם כתבי המאורות המתוארכים לתקופות המאות 20-18 לפנה"ס. מהמאה ה-14 לפנה"ס, מכיל כתבים בהם מופיעים לא פחות מ-5 מכתבים שנשלחו ממלך ירושלים. שעליו נבנו בתי המקדש הראשון והשני וכיום ממוקם עליו מבנה מוסלמי שנבנה עם כיפת זהב. והיהודים, מרכז העולם ממוקם מתחת לכיפת הסלע, עבור הנוצרים מרכז העולם הינו כנסיית הקבר.	ירושלים הקדומה, תל ערד להשוואה מסתבר שירושלים מתצפית רחבעם	ירושלים תצפית רחבעם
	שירושלים הקדומה, איננה כוללת בשטחה את הר הזיתים, הר שהיווה למעשה את הנקרופוליס שלה. מופעל ע"י האפוטרופוס הכללי לנכסי נפקדים בישראל וזאת משום ששייך למשפחה שגרה בירדן. הממוקמת במורדות הר הזיתים, משמעותה בעברית צור ועל כן האזור הנטוע זיתים, נקרא עמק צור. על פי המקרא, הינו המקום שבו אלוהים ישפט את כל העמים, בטרם יזכו להגיע לגן עדן או גיהנום. מספרת, שהקימה לתחייה תהיה בהר הזיתים ולכן היהודים רצו במהלך הדורות להיקבר בהר הזיתים. נקראת כך בשמה, כתוצאה מתרגום לקוי של השם יהושפט, שנקרא בשפה הצרפתית בשם ג'וזפט. הופך להיכתב בטעות, במהלך השנים האחרונות וזאת במפת סימון השבילים, לשם נחל אגוז. שמות נוספים כגון עמק שווה, עמק המלך א-סוואן, עמק צורים, נחל יהושפט, נחל קדרון ועוד.	נושא המים בעת גודש האכלוס עיר דוד מונצחת העיר ירושלים	ירושלים תצפית רחבעם
	מקורות אחרים ארכיון אל-עמרה נצפה בהר הבית עבור מוסלמים	מקורות אחרים ארכיון אל-עמרה נצפה בהר הבית עבור מוסלמים	ירושלים תצפית רחבעם
	חשוב לזכור מלון 7 הקשתות שכונת א-סוואן עמק יהושפט	חשוב לזכור מלון 7 הקשתות שכונת א-סוואן עמק יהושפט	נסיעה
	המסורת היהודית השכונה וואדי ג'וז השם וואדי ג'וז לעמק יהושפט	המסורת היהודית השכונה וואדי ג'וז השם וואדי ג'וז לעמק יהושפט	נסיעה
	בגן המלך שבאתר תצפית בית הצופה לחשיפת שרידי צלעות המשולש	בגן המלך שבאתר תצפית בית הצופה לחשיפת שרידי צלעות המשולש	ירושלים עיר דוד בית צופה
	הפסוק הידוע עיר דוד טריפיאון וקדרון נשאלת השאלה	הפסוק הידוע עיר דוד טריפיאון וקדרון נשאלת השאלה	ירושלים עיר דוד בית צופה
	הסולטן העות'מאני, הוא שבנה את החומות סביב ירושלים ב-1539 ומשאיר את עיר דוד מחוץ לחומות. בבניית החומות, נבעה מטעות טרגית בהגדרת השם ציון, למקום שאותו הגדיר יוסף פלביוס בכתביו. נזכרת בתנ"ך בספר שמואל ב', פרק ה' בפסוק: "וַיִּלְכְּדֵם דָּוִד, אֶת מִצְדַּת צִיּוֹן - הַיָּא, עִיר דָּוִד". הינה מילה יבוסית ולא עברית והיא ניתנה למצודה, אך לימים הרחיבה את שמה אל העיר של דוד.	סולימאן המפואר פעילות הסולטן לראשונה ציון המילה ציון	ירושלים עיר דוד בית צופה
	בעיר העתיקה והקדומה ומעולם לא חרגה מתחומה, נשאלת שאלה, מדוע השם ציון הועתק להר ציון. מתקיימת עלייה לרגל לאתר הלא נכון, לאתר הנקרא ארמון דוד המלך, הממוקם במצודת בשער יפו. המגיע לירושלים, רואה את ארמון הורדוס המפואר, מחליט שזה היה גם ארמונו של דוד המלך. עיר דוד הקדומה הינה גל חורבות, מסיק מכך פלביוס, שלא יתכן שדוד המלך יבנה ארמון בחורבה.	באם ציון נמצאת במשך 1,900 שנים יוסף בן מתתיהו היות ובעת ההיא	ירושלים עיר דוד בית צופה

ירושלים	בנימין מטודלה 17 מלכי יהודה יוסף בן מתתיהו אין שום ספק	שמייר במאה ה-12 ברץ ישראל, כותב בכתביו, תואר נוסף להר ציון - מקום קבורתו של דוד המלך. מתוך 22 מלכי יהודה, נקברו בעיר דוד ולכן יש לחפשם במקום שמגדירה הארכיאולוגיה ולא המסורת. הינו המקור ההיסטורי של אם כל הטעויות: קבר דוד, ארמון דוד והמצודה היבוסית שכבש דוד. מבחינה ארכיאולוגית, שהעיר הכנענית שנכבשה בידי דוד המלך והפכה לבירתו, הינה העיר שבאתר.
ירושלים	ההר גיבל מוכר הכפר אבו טור כנסיית הדורמציון הכפר סילוואן	שמדרום לאתר, נקרא בעברית, רכס ארמון הנציב משום שבראשו נבנה ב-1931 ארמון לנציב הבריטי. נקרא ע"ש מצביא מוסלמי, גדל מידות וגיבור ידוע, שיחד עם צלאח א-דין כבש את ירושלים ב-1187 הר הבית, כנסיית מריה מגדלה, כנסיית העלייה השמימה ובית הקברות היהודי, נצפים ממרומי האתר. הנצפה במזרח, מעליו בנוי מנזר צרפתי קתולי של האחיות הקתוליות הצרפתיות, שנקרא סנט אברהם.
ירושלים	מבנה האבן הגדול אילת מזר מרי קניון פרוטו-איאולית	הבנוי על ראש הגבעה של עיר דוד, נחשף בחפירה חדשה שנעשתה ע"י הארכאולוגית אילת מזר. העריכה על סמך ממצאים שחשפה באתר וממצאים שחשפה מרי קניון, שאכן המבנה הינו ארמון דוד. חשפה באתר שורת ממצאים מרתקים וביניהם כותרת פרוטו-איאולית/פרוטו-יונית, מאוד מרשימים. הינה כותרת הממוקמת על גבי עמודים, בעלת סגנון מזרח ים תיכוני, המתוארך למאה ה-10 לפנה"ס.
ירושלים	סגנון כותרת לטענת אילת מזר תיאור מלך פיניקי לדעת אילת מזר	פרוטו-איאולית מופיע במבנים ציבוריים בסגנון פיניקי ומזרח ים תיכוני כלומר יש סגנון פיניקי באתר. לנדבך שנחשף באתר, מכוון הסיפור המקראי: "וַיִּשְׁלַח חִירָם מֶלֶךְ-צֹר חֶרְשֵׁי יָץ וַיְבִנוּ-בֵּית, לְדָוִד" שמכיר בדוד המלך ואף מסייע לו לבנות את ארמונו בעיר שנכבשה זה עתה, תואם את המקראי. היות והעיר שכבש דוד הייתה מיושבת, לכן באם חפץ לבנות ארמון, הרי שחייב זה להיות במעלה ההר.
ירושלים	אמירת אילת מזר אפשרי לזהות בין הקירות העבים לתשתיות המבנה	שהיא חשפה את ארמון המלך דוד, נתקלת באחרים החולקים עליה, בטענה שאין הוכחות לארמון דוד. מפינת המבנה שבאתר, קו הבנוי מאבנים גדולות המונחות על גבי סלע האם, שנמשך עד קצה החפירה. בנויים קירות פנימיים דקים יותר, בישיבת שתי וערב של יסודות, שנקראת בשם 'שיטת מבנה ארגזים'. בסדר גודל של ארמון, יש לבנות יסודות עמוקים לתוך האדמה ובאתר אכן נחשף שלב היסודות בלבד.
ירושלים	רצפת המבנים קרמיקה שנחשפה הוויכוח האקדמי שכבת השריפה	שנחשפה באתר ומקובלת בתקופה הברזל, היא רצפת גיר כתוש ודחוס שעליה היו מניחים מחצלות. באתר מתוארכת ע"י מזר למאה ה-10 לפנה"ס, פינקלשטיין מתאריך לאמצע המאה ה-9 לפנה"ס. בין אוני תל אביב לאוני ירושלים הינו על פער של 120 שנה, טיפולוגיה שנמצאת בוויכוח מאוד עמוק. שנחשפה באתר הינה די ברורה, היות שתיארוכה בפחמן 14 מניב את התאריך של חורבן בית ראשון.
ירושלים	הגילוי הדרמתי טרום חורבן הבית חזקיהו המלך מנסרת סנחריב	במהלך החפירות, היה עת נחשפו בולות ועליהם שמות של נושאי משרה בממלכה, המוזכרים במקרא. ע"י צבא בבל ב-586 לפנה"ס, צדקיהו, שעירו במצור, מקובע באמונה שעירו תשרוד כמו בימי חזקיהו. שהינו סבא רבה של צדקיהו, סגן מכה אשורית ב-701 לפנה"ס, אך יצא מהמאבק ללא תבוסה צבאית. השוכנת שבמוזיאון הבריטי, מספרת: "לכדתי את חזקיהו כציפור בכלוב בעירו אבל לא כבשתי".
ירושלים	הצלחת חזקיהו שמות בכירי שריו עיר דוד תחומה הסיפור המקראי	בשימור ירושלים, מובא לחיזוק ההבנה, איך צדקיהו חשב שבניא יציל אותו, כמו שהציל את חזקיהו. של צדקיהו, המתכנסים ערב כיבוש ירושלים, הם אלו המופיעים על הבולות, שנמצאו בשרידי השרפה. במשולש שבין מרחב העופל מצפון, נחל הקדרון ממזרח, הטירופיאון ממערב ובריכת השילוח מדרום. מספר ששלמה המלך הרחיב את עיר דוד, עת נבנה את בית הבחירה מצפון לארמון, כלומר בהר הבית.
ירושלים	אחרי שלמה המלך ירושלים כיהודה החופרים בהר ציון עיר דוד נהרסה	עת הממלכה התפצלה ובשעה שממלכת ישראל התמקמה בצפון, ירושלים המשיכה להתרחב ולגדול. אינה כבר משולש קטן ומוגבל בין קדרון לבין טירופיאון, אלא מורחבת ופרוסה יותר צפונה ומערבה. שאפו לחשוף את החומה מתקופת חזקיהו, אך לשווא, הינה החומה הכי קדומה, הינה החומה החשמונאית. ע"י הבלים ב-586 לפנה"ס, אך ב-516 בעת שיבת ציון, שוקמה מחדש וב-70 לספירה היא שוב נהרסה.
ירושלים	לדעת המחקר לקיום עיר קדומה שלטון בית דוד רצף המלכים	באתר הייתה ממוקמת עיר כנענית קדומה ובתוכה מצודה עתיקה מאוד, שנבנתה בסמיכות למעיין. יש סימוכין שנחשפו בכתבי המארות ומכתבי אל-עמרנה וכן משרידיים שנחשפו בשטח מברונזה תיכונית. התנהל בירושלים במשך כ-400 שנים, שתחילתן בימי בית ראשון שב-1004 לפנה"ס ועד 586 לפנה"ס. המשתייכים לבית דוד, שמלכו בעיר דוד הינו 22 מלכים, שרובם המכריע אף מוזכר בתנ"ך שנקברו בה.
ירושלים	המדרון המזרחי ירושלים הקדומה בעונת החפירות ביסוס לטענת מזר	של עיר דוד, זה הפונה לנחל קדרון, שבעברו המזרחי נצפים הקברים, הווה בעבר חלק מהתל הקדום. שכאמור נבנתה על התל הקדום, הייתה פרוסה גם על המדרון המזרחי, שמכונה בשם שטח G שנערכו ב-2005 נחשפו שרידי מבנה אדיר, שזכה לכינוי 'מבנה האבן הגדול' שהיוו מסד לארמון דוד. שהמבנה שנחשף באתר הינו ארמון דוד, נובע מהממצאים שנחשפו באתר והפרשנות המקראית.
ירושלים	בשרידי המבנה המבנה המדורג שבר חרס אש החורבן	הפרוסים על גבי המדרון, נחשפו פריטים המצביעים על ייחוסם הרם ועושרם של בני האליטה היהודית. מהווה מסד אדיר למבנה שעליו קיימת מחלוקת אקדמאית, בין שמהווה מצודה יבוסית או ארמון דוד. שנחשף במבנה הבנוי בסגנון ארבע מרחבים ועליו חקוק אחיאל, הקנה למבנה את שמו 'בית יחיאל' שפשטה וכילתה בדרכה הכול, פסחה בדרך נס על שרידיו של רהיט, המצביע על עושרם של בעליו.
ירושלים	בתחתית המשטח אוסף הבולות במשטח העליון 50 מערות הקבורה	של שטח G, נחשף מבנה ששימש כארכיון בולות שעלה באש, אך למרבה המזל, הבולות שהיו בו שרדו. שנחשפו מנה 51 פריטים, שעליהם מוטבעים שמותיהם של בעלי משרה הידועים לנו מהמקרא. של מדרון החפירה, ניתן להבחין בקטע של חומה מוסיבית שמתוארכת לתקופת נחמיה - 444 לפנה"ס. שנחשפו בעברו המזרחי של נחל קדרון, היוו חלק מבית הקברות היהודי של תקופת בית ראשון.
ירושלים	מבנה מערות מעין גיחון שהיווה צ'ארלס וורן טיפס חפירות שנעשו	הקבורה ורמת תכנונם, כדוגמת קבר בת פרעה, מצביעים ששימשו בעיקר את האנשים רמי המעלה. את מקור המים לעיר, נבע במורד המדרון ולא ניתן היה לתחמומו בעיר, לכן נאלצו לבצרו מחוץ לחומה. ב-1867 ממעין הגיחון במעלה פייר אנכי, עד לתוככי העיר ומאז רווחה הדעה שהפיר היווה נתיב מים. ב-1995 ע"י הארכיאולוגים רייך ושוקרון, חשפו ממצאים שהאירו באור חדש את דרך שאיבת המים.

ירושלים עיר דוד מפעל המים	בריכה מבוצרת במאה ה-8 לפנה"ס מנהרת הסתרים המנהרה המקורית	שהתקינו הכנענים במאה ה-18 לפנה"ס, בסמוך למעין גיחון, שימשה כמאגר בנתיב וורן לשאיבת מים. המוגדרת כתקופת מלכי יהודה, הועמק המפלס של ריצפת המנהרה ואז נחשף הפיר, שהינו מבנה טבעי. זאת שוורן חשף והלך בתוכה, תלולה מאוד והייתה אמורה להקשות על האויב לטפס דרכה לעיר דוד. נחצבה בסלע המלכה שהינו רך ואילו המנהרה ששודרגה ועומקה, נחצבה בסלע המיזי אחמד הקשה.
ירושלים עיר דוד מפעל המים	הבריכה הכנענית היות הבריכה סביב המעיין נבנה תעלומה הינה	הנמצאת בסוף מנהרת הסתרים, יתכן וראשיתה היה באגירת מי נגר ורק מאוחר יותר חוברת למעין. מחוץ לתחומי העיר המבוצרת, חשף בפני הארכאולוגים, מערך ביצור אדיר של לבנים סביב הבריכה. מגדל המורכב מאבנים אדירות, בגודל שלא נראו עד תקופת הורדוס, מבצע שהצריך ידע הנדסי רב. הדרך בה כבש דוד את העיר היבוסית, למרות שהמקרא מציין שנעזר בצינור, משמעות שאינה מובנת.
ירושלים עיר דוד מפעל המים	כהכנה לבוא אשור התעלה הכנענית חציבת נקבת חציבת הנקבה	הורה המלך חזקיה לסתום את פי המעיין הנובע לקדרון ולנתב את אפיקו לבריכת השילוח שבעיר. שימשה למעשה מראשית התקופה הכנענית, כנתיב מים עיקרי, ממעין הגיחון לבריכה שבדרום העיר. חזקיהו במפלס נמוך יותר וזאת לצורך הובלת המים, הוציאה למעשה את התעלה הכנענית משימוש. שאורכה כ-533 מטרים, התבצעה משתי נקודות קצוות, ברמת דיוק מדהימה, המהווה חידה עד היום.
ירושלים עיר דוד	בעת החפירות חשיפת קטע חומה דורות על דורות הברון רוטשילד	שהתבצעו באתר ב-1880 נחשפה כתובת בכתב עברי, המציינת את מפגש שתי הקבוצות בסיום החציבה. מהמאה ה-18 לפנה"ס התבצעה ע"י קתלין קניון וקטע מהמאה ה-8 לפנה"ס נחשף ע"י יגאל שילה. נשמר מקום קבורתם של מלכי בית דוד בסודי סודות, אך לאחר חורבן בית שני נשכח מקום קבורתם. שלח את הארכיאולוג וייל לחשוף מערות, אך המערות שחשף לא תאמו את סגנון הקבורה המצופה.
ירושלים עיר דוד ביהכ"נ	כתובת שהתגלתה כתובת תאודוטוס ממצפור מפגש במורד הר הזיתים	ע"י וייל, מספרת על יסוד ביהכ"נ בידי אדם, שהוא עצמו ואבותיו לפניו כיהנו כראשי בית כנסת. מעידה על קיומו של בית כנסת בשלהי תקופת ימי בית שני ועל פעילות הקריאה בתורה והלימוד שבו. הנחלים, ניתן לצפות על הגיא הרחב של נחל הקדרון, שבו על פי המקורות היו נטועים גני המלך. ממוקם הכפר הערבי סילוואן, שבתחומו התיישבו ב-1882 ראשוני עולי תימן, הנקראת 'העלייה בתמר'.
ירושלים עיר דוד ברכת השילוח	הבריכה הכנענית בימי בית שני מקורות מבית שני מבנה הבריכה	הממוקמת במורד הגיא, היוותה תשתית לבריכה אותה בנה חזקיהו, שניזונה מנקבה חדשה שנבנתה. בתקופת בית הורדוס, שודרגה בריכת חזקיה בפאר רב ובמקביל לה הוקמה עוד בריכה נוספת. מספרים על תהלוכת ההמונים היוצאים מבריכת השילוח ועולים במחולות במעלה ההר לבית המקדש. הנוספת, שנבנתה עם מדרגות, מעלה השערה אקדמית, ששימשה לטבילה טרם העלייה לבית המקדש.
ירושלים עיר דוד הרחובות	ממדרגות הבריכה במקביל לרחוב בבדיקה שנעשתה בתחתית תעלת	ניתן היה לעלות לרחבה, שבסמוך לה נחשף רחוב מרוצף, העולה במעלה ההר עד לפתחו של בר הבית. המערבי, שיצא מהרחבה, נחשף עוד רחוב שריצופו השתמר במצב טוב מאד, מלבד כמה ממרצפותיו. מתחת למרצפות השבורות, נחשפה תעלת ניקוז גדולה, הבנויה לאורך הטירופיוון עד להר הבית. הניקוז, נחשפו סירי בישול שלמים, שלדעת החוקרים שימשו את משפחות המורדים בעת מרד החורבן.
ירושלים עיר דוד הרחובות	דעת החוקרים במוצא הנקבה באמצעות קורות מבריכת השילוח	ניזונה מהכתוב בכתבי יוספוס פלביוס, בו מסופר על פעולת הרומאים באיתור פליטי המורדים בעיר. נחשף בעת החפירות באתר, חלק מהבריכה הביזנטית, ששולבה בכניסת השילוח שנבנתה במאה ה-5 הצליחו לשדרג את שרידי הרחוב המזרחי והמערבי, כאשר ביניהם חפרו תעלה להבנת הרכב הרחובות. יש דרך בת כ-700 מטרים, שמתחילה ברחוב הרודיאני והמשכו בתעלת הניקוז הממוקמת תחת הרחוב.
ירושלים עיר דוד הכותל	בעת ההליכה קשת רובינזון אדוארד רובינסון שרידי עיר דוד	בתעלת הניקוז, עולים קרוב לכ-100 מטר ואזי יוצאים ברחבת הכותל המערבי מתחת לקשת רובינזון. היוותה בסיס לגשר מעל הרחוב ההרודיאני, אליו הגיעו עולי הרגל בדרכם לכניסה ישירה להר הבית. הינו חוקר מקראי, שהגיע ב-1838 לרחבת הר הבית וזיהה מבין שרידי המקום, קשת בולטת מעל העפר. הם ברובם מתקופת בית ראשון ומתקופות קדומות יותר, הכוללים תעודות כתובות, בולות ועוד.

תכני סיור מספר 23 לירושלים של בית ראשון

מסלול: ארמון הנציב, כתף הינוס, נחל קדרון, מרכז אראל ורמת רחל

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
ירושלים תצפית ארמון הנציב	טיילת ארמון נציב הטיילות מקושרות הקמת טיילת האז	המורכבת מ-3 טיילות משנה, המתצפתים על נופי ירושלים, תוכננו על ידי אדריכלים שונים. ביניהן לרווחת המטיילים הם: טיילת גבריאל שרובר, טיילת דניאל האז וטיילת ריצ'רד גולדמן. הממוקמת על הר העצה הרעה, בסמיכות לארמון הנציב, אורכה כ-500 מטר עד לטיילת שרובר. ב-1987 שהינה המזרחית והראשונה מבין הטיילות, נבע כחלק מחגורה ירוקה שהוקמה סביב העיר.	
ירושלים תצפית ארמון הנציב	מרחבי עיר דוד שילוב האתרים מדרום כותל גבולות עיר דוד	הנצפים מהטיילת: דרום-רכס ארמון הנציב, צפון-הר הצופים, מזרח-הר הזיתים, מערב-העיר החדשה. עיר דוד והר הבית, הנראים מתצפית הטיילת כמו כיור, הניב את הכינוי למרחב בשם 'האגן הקדוש'. נשקפת הגבעה מהעופל (ואדי חילוה) מדרום לעיר דוד נשקפת השכונה אבו-תור ובמערב גבעת חנניה. הנצפים מהטיילת: במזרח הקדרון וכפר סילואן, במערב נחל הטירופיון, שנסתם לזרימה עם השנים.	
ירושלים תצפית ארמון הנציב	גבולות עיר דוד ראשית עיר דוד ממצאים שנחשפו שרידי מבנה	הנצפים מהטיילת: דרום גיא בן הינוס, צפון היה עמק או חפיר מלאכותי, שהפריד בין העיר להר הבית. בתקופה הכלקוליתית והמשכה הינה בברונזה הקדומה והתיכונה, ימי בית ראשון, בית שני ועד היום. בעיר דוד כוללים ספלולים מהתקופה הכלקוליתית, שקערוריות בארמון ואריחי קרמיקה ליד המעיין. הקדום ביותר שנחשפו בעיר דוד, הינו בית המעיין וביצוריו, מתקופת הברונזה הקדומה-תקופת העיר.	
ירושלים תצפית ארמון הנציב	האזכור הקדום הדרך הראשית המבנה הנוכחי במרכז הר הבית	ביותר של השם ירושלים, נמצא בכתבי המארות שבמצרים, מהמאה ה-19 לפנה"ס, בשם אורשלימוס. הסמוכה לעיר דוד, היא דרך חברון הנקראת דרך גב ההר, דרך האבות, הסלולה על קו פרשת המים של הר הבית, עוצב בסוף המאה ה-7 שהיא התקופה המוסלמית שהייתה תחת שלטון בית אומיייה. ממוקמת כיפת הסלע המוזהבת, שהוקמה ב-691 על שרידי המרחב בו היה ממוקם בית המקדש.	
ירושלים תצפית ארמון הנציב	מסגד אל-אקצה החומה הנוכחית הרובע הנוצרי כנסיית הקבר	הממוקם בחלק הדרומי של הר הבית, הוקם ב-705 הנצפה דפון לכותל הדרומי של הר הבית. של העיר העתיקה, נבנתה ע"י הסולטן העות'מני סולימאן המפואר/המחוקק באמצע במאה ה-16 נצפה מצפון לרובע היהודי מכיל את כנסיית הגואל הלוטרנית והגדל הלבן המיוחד שנבנה ב-1898 נצפה עם שתי כיפות אפורות, כנסיית הדורמציון המורכבת מגג חרוטי שחור ושני מגדלים מעוגלים.	
ירושלים תצפית ארמון הנציב	כנסיית הגואל בתצפית למערב המשך צפיה מערב בתצפית למזרח	הנצפה הינו מבנה עם מגדל לבן וראש שחור ובסמוך הקוסטודיה טרה סנט-מפקדת מסדר פרנציסקני. נצפה מרכז העיר המכיל את מלון המלך דוד, מלון המלך שלמה, גן פעמון ושכונת משכנות שאננים. בנין ימק"א ומאחוריו בנין כלל, מגדל איילון, מלון פלאזה, מלון הילטון תיאטרון ירושלים ומגדל דונה. נצפה הכנסייה הרוסית - מריה מגדלנה, כנסיית היגון, גת שמנים, כנסיית דומינוס פלאביט ועוד.	
ירושלים כתף הינוס	כתף הינוס לעתים אפשר עיר המתים בכתף הינוס	ממוקמת מחוץ לתחום העיר של בית ראשון ובית שני ולכן שימש המרחב לקבורה בתקופות הקדומות. לשחזר את גבולותיה של עיר נתונה, לפי הקברים שמקיפים אותה, בהנחה שלא קברו בתוך העיר. של ירושלים בימי בית ראשון בית שני, משולבות זו בזו ומהוות טבעת קברים המקיפה את ירושלים. נחשפו קברים מתקופות בית ראשון ושני ומהתקופה הביזנטית, שאפשר לזהותן לפי סגנון הקברים.	
ירושלים כתף הינוס	מערת קבורה תהליך הקבורה הנחת הגופה תבנית המקברה	שנחשפה מתקופת בית ראשון, מכילה חדר קבורה עם מדפי קבורה לאורך הקירות בצורת האות ח'. החל עת הכניסו את הגופה לקבורה ראשונה על מצע ואחרי שנה ליקטו העצמות והכניסו לבור ליקוט. נקראת בשם איסוף ומכאן הביטוי: נאסף אל אבותיו, כאשר שלב ליקוט העצמות לבור נקרא קבורה. שנחשפה באתר, שהינה הגדולה ביותר שנחשפה בארץ, הכילה כ-90 שלדים, מטמון ותכשיטי זהב.	
ירושלים כתף הינוס	פרופ' גבי ברקאי ברכת הכהנים מתקופת בית רוב הקברים	חשף במתחם האתר, שתי לוחיות כסף עם חריתה של ברכת הכהנים מהתורה, בכתב העברי העתיק. מהווים את הפסוקים המקראיים הקדומים ביותר שנחשפו ומקורם מסוף תקופת בית ראשון. מהמאות 7-8 לפנה"ס, נחשפו כ-150 חדרי קבורה, שהשתייכו כפי הנראה למעמד האליטות בלבד. שנחשפים בימינו, עברו מעשי שוד וביזה ע"י שודדי קברים ולכן אין בהם הרבה שרידים או ממצאים.	
נסיעה	הגבעה המערבית גיא בן הינוס שער שכם הינו שער הפרחים הינו	הינו השם הנכון, למרחב שנהוג לקרוא בדרך כלל, הר ציון, הממוקם ממערב לחומת העיר העתיקה. הינו הגבול מערבי של הגבעה המערבית, שמתחתר מזרחה והופך בהדרגה לגבול הדרומי של הגבעה. השער הצפוני והחשוב ביותר בחומה המקורית, כאשר ממזרח לו, שער ניצחון מהתקופה הרומית. שער בצד הצפון מזרחי של חומת העיר, הנקרא בערבית באב א-זהרה, שמוביל לרובע המוסלמי.	
ירושלים נחל קדרון	נחל קדרון הנקרא נתיב נחל קדרון אפיק נחל קדרון	גם בשם עמק יהושפט, נזכר בספר יואל כמקום שבו יתרחשו אירועים דרמטיים באחרית הימים. התמלא במשך השנים שחלפו באשפה וסחף וגבה ב-15 מטר מהמפלס המקורי, שהיה בתקופת בית דוד. ירושלים הינו הקדרון שמזרחית ממנו, הכפרים סילואן, אבו דיס וראס אל עמוד אינם חלק מירושלים. מהווה את מרחב הקבורה המסורתית הקדום ביותר של ירושלים, כבר מתקופת הברונזה התיכונה.	
ירושלים נחל קדרון	תחת הכפר סילואן בשלב מסוים מצבת יד אבשלום נתיב נחל קדרון	הממוקם מזרחית לקדרון, נחשפו עשרות מערות קבורה ומונומנטים, מתקופות בית ראשון ובית שני. הקבורה בקדרון פסקה ועברה לאזור הצמוד להר הבית ורק במאה ה-14 חזרו לקבור בנתיב הנחל. הינו מבנה מרשים, שלפי סגנון הבנייה שבו הוא מעוצב, משערים שהוא נבנה במאה ה-1 לספירה. משופע במסורות קדומות וכמו קבר אבשלום מימי הביניים ועד קבר זכריה המרטיר מהעידן הביזנטי.	

ירושלים נחל קדרון	מערת יהושפט השם עמק יהושפט קבר זכריה קבר בני חזיר	המיוחסת למקום קבורת מלך יהודה, הינה מסורת מהמאה ה-7 אך סביר שנקבר עם מלכי בית דוד. נובע כנראה מהנבואה על אחרית הימים, שבה הנביא מנבא שזה המקום שאלוהים ישפוט את האדם. הינו מונומנט בסגנון בנייה הלניסטי, משולב עם מדרגות החצובות בסלע, ללא חללים ומערת קבורה. הינו מבנה פתוח עם שני עמודים דוריים, מערות קבורה מימי בית שני ועליה חקוקה כתובת בעברית.
ירושלים נחל קדרון	על פי הכתובת המסקנה הינה יד אבשלום מעוצב הירדנים בזזו	החקוקה בקבר בני חזיר, אפשר להבין שמבנה הנפש היה חצוב בסלע מדרום לקבר, אך רק חלקו שרד. שהחלק החצוב בקבר הינו מבנה הנפש ואילו המצבה והקבר עצמו, היוו ראשית תהליך שלא סיימו. בשני חלקים, כאשר חלק בנוי הינו הקבר ואילו החלק החצוב בסלע הינה המצבה המנציחה את המת. באופן שיטתי חלקים מבית הקברות היהודי בהר הזיתים, עת לקחו מצבות לשם ריצוף שבילים.
ירושלים נחל קדרון	עדויות לקבורה א מערות כוכים בחלק מהמקרים בתקופה הרומית	בירושלים, נחשפו החל מהתקופה החשמונאית - המאה ה-2 לפנה"ס ובהן 3 חידושים עיקריים: שכמוהן נחשפו מאות מערות קבורה, שבהם הכוכים נחצבו מאונכים ובהם הונחו גופות הנפטרים. חזרו בני משפחת הנפטר אחרי שנה ואספו את עצמותיו לכוך אחד, עד שהתמלא ואז עברו לכוך אחר. מהמאה ה-1 לפנה"ס, יש מערות עם מדפים, עליהם הונח גופת הנפטר או ארקוסוליום - ארון קבורה.
ירושלים נחל קדרון	ב סרקופג קבורה בסרקופג ג גלוסקמאות ההסבר לתופעת	שהינו ארון מעץ או אבן שבו הונחה הגופה ואחרי שנה הוציאו את העצמות ואספו אותם למקום אחר. הינה שיטה חדשה אצל יהודים, שנחשפה ביריחו וירושלים והתפשטה בעיקר לאחר מרד החורבן. הינם קופסאות קטנות מחרס או עץ, החל מתקופת הורדוס, שבהן הניחו עצמות בקבורה חוזרת בלבד. הגלוסקמאות נבע מהתחזקות האמונה בתחיית המתים שבה אלוהים יחבר את העצמות לתחיית המת.
ירושלים מרכז אריאל	שטחה של עיר דוד בימי שלמה המלך בימי חזקיהו החומה הרחבה	משתרע על כ-50 דונם, בין נחל הקדרון והגיא, אך דוד בכל זאת הפך אותה לעיר בירה חשובה לישראל. העיר גדלה וכללה את הר הבית, שעליו נבנו בית המקדש וארמון המלך, שהיה גדול מבית המקדש. התפרסה עיר על כ-500 דונם, שכולה מוקפת חומה בצורה, כחלק מההכנות למצור סנחריב על העיר. שחלק ממנה נחשף ברובע היהודי, הייתה חומה הרבה יותר רחבה מהחומה העות'מנית של היום.
ירושלים מרכז אריאל	חזקיהו המלך בנה עת נחמיה הגיע חומת נחמיה במדרונות הקדרון	מגדל מבוצר מעל מעיין הגיחון כדי למגנו ובמקביל חצב תעלה, שהזרימה מים עד לבריכת השילוח. לירושלים מבבל, הוא מצא בה עיר הרוסה ודלת אנשים ולכן פעל לשקם את חומות עיר דוד המקורית. השאירה את המעיין מחוץ לחומות העיר ומאז החומות נשארו בתוואי של החלק העליון של הקדרון. הצליחו לחשוף שרידים מבית ראשון, היות ובתקופות הבאות לא הרסו ולא בנו מעליהם מבנים.
ירושלים תוואי החומות	העיר ירושלים ירושלים הגיעה קטעים מהחומה נחמן אביגד הינו	הכילה את עיר דוד בדרום, הר הבית מצפון ואת הגבעה המערבית, שעליה ממוקם כיום הרובע היהודי. במהלך בית ראשון, להיקף הזה כבר במאה ה-8 לפנה"ס, כלומר הר הבית היה מוקף חומה כמו היום. הרחבה נחשפו מתחת לרצפת קארדו ומשתקפים מבעד לשני חלונות זכוכית, הטבועים ברצפת הרחוב. הארכיאולוג שחשף בעמקי הבית מול מרכז אריאל, חלק ממגדל ענק, מימי בית ראשון שגובהו כ-8 מ'.
ירושלים תוואי החומות	גודל המגדל נקודת התורפה הצבא הבבלי צר החומה הרחבה	מרמוז שהגן על השער ולכן משערים, שלידו היה עוד מגדל זהה, שביניהם נבנה שער מטיפוס 4 תאים. בחומה הינו השער ולכן נבנו לצדו ביצורים חזקים, שבקרבתם נחשפה שכבת אפר וראשי חצים. על העיר ירושלים מצפון, לכן צדקיהו ברח מצד דרום, לכיוון יריחו, אך הבבלים הצליחו לתפסו בסוף. מימי חזקיהו, משתקפת מתוך בור גדול במרכז הרובע היהודי, כאשר תשתיתה מגיע עד לסלע האם.
רמת רחל	אתר ארכיאולוגי החפירות באתר בכנס מדעי שנערך הרחבה הגדולה	המשתרע על פני כ-10 דונם, ששימש כנראה בימי בית ראשון, מרכז מנהלי גדול, בדומה לתל שבע. החלו אומנם ב-1926 אך חפירה רצינית החלה רק ב-1954 ואז אכן נחשפו באתר הממצאים הראשונים. באתר ב-1956 לרגל פרסום הממצאים, חייל ירדני ירה מרכס שממול האתר והרג 4 מבאי הכנס. שנחשפה בעונת החפירות, היא חצר של מבנה ציבורי ענק מימי בית ראשון, אפשר שהיה ארמון ציבורי.
רמת רחל	יוחנן אהרוני חפירות מאוחרות ברחבי הארץ חלק מהחוקרים	טוען שהמבנה שהגדול שנחשף, הינו ארמון קיץ של מלכי יהודה ויתכן של יהויקים, ככתוב בירמיהו. באתר, חשפו כמות עצומה של ידיעות המוגדרות במחקר 'קנקני למלך', שיתכן והם מימי חזקיהו. נחשפו 4 סוגי ידיעות המכותבים לפי המחוזות ביהודה: חברון, שוכה, זיף וממשת (לא ממשית). משערים, שיתכן שהאתר בבית לחם, היווה את שטחה של העיר ממשת, שלא ידוע מה היה מיקומה.

תכני סיור מספר 24 לירושלים של בית שני

מסלול: מוזיאון ישראל, הרובע היהודי ומרכז דוידסון

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
הראשון שבנה במאה ה-8 לפנה"ס, חומה סביב הגבעה המערבית, שנהרסה ע"י בבל ב-586 לפנה"ס. יהודי שבי ציון, לא הקימו את החומה מחדש, אלא התיישבו בעיר ובנו חומה רק על הגבעה המזרחית. מספר העולים לשטחי יהודה מבבל, היה כ-50,000 איש, כך שבירושלים עצמה היו מעט מאד אנשים. שחי בסוף ימי בית שני - אמצע המאה ה-1, מציין בספריו שסביב לירושלים הוקמו 3 חומות :	חזקיהו המלך הינו בימי נחמיה ע"פ הכתוב בתנ"ך יוסף בן מתתיהו	מוזיאון ישראל	החומות
נבנתה בתקופה החשמונאית, על תשתית החומה שבנו שבי ציון והיא הקיפה את העיר העליונה. במספר תושביה, המשיכו החשמונאים לבנות את החומה, גם סביב הגבעה המערבית שבירושלים. הראשונה, בנתה במאה ה-5 גם הקיסרית אבדוקיה וזאת במסגרת פעילותה הענפה בירושלים. נבנתה בתקופת הורדוס והיא הקיפה את העיר על שטחים נרחבים, שהתפתחו בצפונה של העיר.	החומה הראשונה כשהעיר גדלה על התווי החומה החומה השנייה	מוזיאון ישראל	החומות
השנייה, שעדין לא נחשף ממנו ממצא, משוער שהגיע עד בריכת המגדלים ורחוב הנוצרים של היום. המקיפה שטחים נרחבים בצפון העיר, נבנתה תחילה ע"י אגריפס הראשון בשנים 41 - 44 לספירה. בניית החומה נבלמה ע"י הרומאים וזאת מחשש להתארגנות למרד, אך הושלמה לבסוף ב-66 ערב מרד. את כל החומות סביב ירושלים ב-70 בצורה שיטתית ובמשך השנים שחלפו שדדו את רוב אבני החומה.	תוואי החומה החומה השלישית בשלב מסוים טיטוס החריב	מוזיאון ישראל	החומות
על כינם את 3 המגדלים ליד שער יפו ועוד קטע בחומה המערבית לשימוש הלגיון ה-10 שהוצב בעיר. הממוקמים בקיר המערבי, נקראים על שמם של החוקרים שגילו אותם במהלך המאה ה-19: שהתגלתה ב-1838 מהווה שריד ממחלף מדרגות שהוביל לשער בפינה הדרום מערבית של הר הבית. ושער וורן הינם 2 שערים קטנים הבנויים בחומה המערבית וממוקמים במפלס הרחוב הצמוד לכותל.	הרומאים השאירו שערי הר הבית קשת רובינסון שער ברקלי	מוזיאון ישראל	הר הבית
הנקרא גם בשם שער קיפנוס, שהינו שער גבוה, היוו דרך וכניסה מהעיר העליונה למתחם הר הבית. שנבנתה בימי החשמונאים, לאורך כ-23 ק"מ, מגיעה מעין עיטם שליד בית לחם, עד להר הבית. מקיפה בנתיבה את בריכת הסולטן וממשיכה למורדות הר ציון ודרך גשר וילסון נכנסת להר הבית. התבטאו בעיקר להדחת דם הקורבנות בבית המקדש והיוו בכך שלראשונה היו מים זורמים במקדש.	גשר ושער וילסון האמה הנמוכה אמה החשמונאית שימושי האמה	מוזיאון ישראל	אמות המים
שנבנתה בתקופת הורדוס, הובילה מים מהבריכה העליונה בבריכות שלמה, שניזונו ממעין ביאר. העליונה עבר דרך בריכת ממילא ומשם נכנס לעיר באזור שער יפו ושימש כנראה את ארמון הורדוס. העליונה נחשפו בסמוך לבריכות שלמה וליד תלפיות, אך שאר התוואי לא ברור ולא נחשף עדיין. האמה העליונה, הגבוהה ב-30 מטר מהאמה התחתונה, ניזונה מ-3 מעינות, מי תהום ובריכת הרמה.	האמה העליונה נתיב האמה קטעים מהאמה אמת הביאר היא	מוזיאון ישראל	אמות המים
שנבנה בשנות ה-60 ע"י מיכאל אבי יונה והוצב במלון הולילנד, הועבר ב-2006 למוזיאון ישראל. המשקף את ירושלים שבחומות, ניזונו מכתביו של יוסף בן מתתיהו, תז"ל, תלמוד וסופרים רומיים. הימים, התבצעו מעט מאד חפירות בירושלים, אך לאחריה היו חפירות רבות וכמות המידע גדלה. חלק מהפרטים בדגם תוקנו, אך גם בעת הזאת יש עוד פרטים שנבנו בדגם ויודעים שהם לא נכונים.	דגם הבית שני נתוני הדגם עד מלחמת ששת בעקבות החפירות	מוזיאון ישראל	דגם בית שני
חשב יצירה מדעית מופתית ומופלאה וברוב המקרים החוקרים מקבלים את הדגם כנכון ומדויק. הרחיב את שטח הר הבית למתחם המקודש - טמנוס והפכו אותו לגדול בעולם בתקופתו - 144 דונם. היה מוקף סטווים, שנבנו משורות עמודים, שיצרו מסדרונות הפתוחים רק כלפי פנים חצר המקדש. שימש בעיקר לטקסי מלכות, כאשר שאר מבני הסטווים שימשו לצרכים ציבוריים שונים, כגון מסחר.	דגם בית שני המלך הורדוס מרחב הר הבית הסטיו המלכותי	מוזיאון ישראל	דגם בית שני
בכותל הדרומי, הנקראים שערי חולדה, ניתבו דרך קמרונות מסלול עד לחצר המקדש בהר הבית. היה מוקף במחיצה, שעליה הוצבו שלטים שאוסרים על נוכרים לעוברת וכל שיעבור, דינו יחרף למוות. הכילה את חצר עזרת נשים ששימשה גברים ונשים, שהופרדו רק בסוכות בשמחת בית השואבה. הכיל בפנינתיו 4 לשכות: לשכת הנזירים, לשכת המצורעים, לשכת העצים ולשכת השמנים.	שני הפתחים בית המקדש חצר המקדש מתחם החצר	מוזיאון ישראל	דגם בית שני
עמדו הלוויים על 15 מדרגות עגולות ושרו שירי הלל, בעוד הכהנים במקביל הקריבו את הקורבנות. הוצבו שערי ניקנור המהודרים, העשויים מנחושת ועוצבו בידי אמן ממצרים בשם ניקנור. היוו מתחם שנשק לשער ניקנור, שבו התבצעה מסירת הקורבנות מעולי הרגל לידי הכהנים לזביחה. ניקנור, האזור היה תחום לגברים בלבד ואילו לנשים נאסרה הכניסה אליו וזאת בכל ימות השנה.	בעזרת הנשים בכניסה להיכל עזרת ישראל מעבר לשערי	מוזיאון ישראל	דגם בית שני
הממוקמת מאחורי עזרת ישראל, הכילה את המזבח עליו הוקרבו הקורבנות ומיכל לאגירת המים. הוצבו 2 העמודים יכן ובוועז שבתקופת בית ראשון היו חופשיים ואילו בימי בית שני הם חוברו לקיר. לדלתותיו, היה חלל שנקרא בשם האולם ואחריו היה ממוקם היכל עם כלי הקודש שהוצגו רק בחגים. במקדש, הינו קודש הקודשים - דביר, שבבית ראשון הכיל את ארון הברית, שנעלם לאחר כיבוש בבל.	עזרת כוהנים בחזית המקדש בין פתח המקדש חדר הפנימי ביותר	מוזיאון ישראל	דגם בית שני
שלפי האמונה היהודית, היכל המקדש היה בנוי מעליו וממנו למעשה הושתת כל העולם כולו. של הר הבית, הורדוס בנה קמרונות על מנת להגביה את המדרון ובצפוני גילח את ההר כדי ליישרו. היה ממוקם בחומה המזרחית של העיר ואילו בדרום נבנו מדרגות העופל, במקצב מדרגות משתנה. שהיו ממוקמים בדרום הר הבית, נכנסו ע"פ המקורות מצד ימין להר הבית ויצאו מצד שמאל.	הסלע הקדוש בחלקו הדרומי שער שושן לשערי חולדה	מוזיאון ישראל	דגם בית שני

<p>מוזיאון ישראל דגם בית שני</p>	<p>גיא הטיורפואון בדרום עיר דוד בצפון עיר דוד תיאטרון בעיר</p>	<p>העובר מצפון לדרום, מנקז את השכונות הצפוניות ומורדות הגבעה המערבית ונשפך לנחל הקדרון. בנויים ארמונות הנקראים ע"ש הלני המלכה ומעליהם 4 מבנים עם ארכיטקטורה מזרחית פרסית. ממוקם משטח ההיפודרום, שהוכנס לדגם למרות שלא נמצאו הוכחות ארכיאולוגיות לקיומו בשטח. העליונה, שידוע שהיה כזה, אך לא ברור בדיוק איפה, כי לא נמצאו עד היום שום ממצאים בשטח.</p>
<p>מוזיאון ישראל דגם בית שני</p>	<p>בעיר העליונה מצודת האנטוניה המצודה בדגם רוב ביצורי העיר</p>	<p>מוצגים בדגם בתים מפוארים שבהם גרו העשירים ואילו במורדות, בתים קטנים של פשוטי העם. המוצגת בדגם, בנויה מ-4 מגדלים, ע"ש אנטוניוס, השליט הרומי במזרח, שהיה מטיבו של הורדוס. ממוקמת במקום הכי הגיוני והוא בצפון-מערב הר הבית, כי העיר רגישה לכיבוש יותר בצדה הצפוני. וזאת לאורך כל דורות, היו בצפון מערב, למעט החקרא בימיו של אנטיוכוס ה-4 שהוקמה במערב העיר.</p>
<p>מוזיאון ישראל דגם בית שני</p>	<p>החומה השנייה בריכות הצאן למי הבריכה בדגם החומה השלישית</p>	<p>יצאה על דעת המחקר, מהאנטוניה, הקיפה את השווקים ובריכת ישראל הצמודה לצפון הר הבית. היוו בריכות ניקוז מצפון להר הבית, שכנראה שם רחצו כבשים לפני שהביאום כקרנן לבית המקדש. יוחסו תכונות מרפא ובהם התרחש נס ריפוי של המשותק ע"י ישוע ולכן במאה ה-2 הוקם לידו מקדש. שמקיפה את העיר מצפון, נבנתה בשני שלבים: בימיו של אגריפס ולאחר מכן ע"י מורדי מרד החורבן.</p>
<p>מוזיאון ישראל דגם בית שני</p>	<p>ממגדל פספינוס השער בחומה אזור שער יפו 3 המגדלים שנבנו</p>	<p>שבפינה הצפון מערבית שבדגם, אפשר היה לצפות בפועל על הים במערב ועל הרי ערב במזרח. השנייה, שמתואם למיקום הנוכחי של שער שכם, דרכו התנקזו מי הגשמים לכיוון מערב העיר. הממוקם נמוך בין שתי גבעות מתונות, היווה את הכניסה הטבעית לעיר לאנשים וגם לאמת מים. בארמון הורדוס בירושלים הם: מרים ע"ש אשתו, פצאל ע"ש אחיו והיפיקוס ע"ש חברו של הורדוס.</p>
<p>מוזיאון ישראל דגם בית שני</p>	<p>גבעת הגולגותא בריכת המגדלים הכותל המערבי בארמון הורדוס</p>	<p>הייתה מקום קבורתו של ישוע מחוץ לחומה השנייה ובסמוך מוצגת מצבת פרמידה של יוחנן הורקנוס. המוצגת בדגם ליד שער יפו, ניזונה כפי הנראה מהאמה העליונה, שסיפקה מים גם לארמון הורדוס. המשמש כיום כאזור התפילה לקהל המאמינים, נממוקם כ-11 מטרים מעל הרחוב ההרודיאני. שבדגם מוצגים 2 אגפים סימטריים, אחד נקרא קיסריון והשני אגריפואן, כאשר חצר גדולה ביניהם.</p>
<p>מוזיאון ישראל היכל הספר</p>	<p>היכל הספר תגלית 2 רועים מחשיפה ראשונית מגילות ים המלח</p>	<p>הינו מבנה מונומנטלי בעל צורה מיוחדת, שנועד לשמש ארכיון למגילות שנחשפו במערות בקומראן. שהתרחשה ב-1947 חשפה באחת המערות במדבר יהודה, מצבור של 8 קנקנים עם מגילות עתיקות. של המגילות, החל מסע חיפוש אחר מגילות, שכלל כ-250 מערות, שב-11 מהן נמצאו מגילות עתיקות. מיוחסות לאנשי כת ים המלח, שנקראו גם כת הייחד, הנקראים ע"י חלק מחוקרים בשם איסיים.</p>
<p>מוזיאון ישראל היכל הספר</p>	<p>חבורת האיסיים במרחב קומראן אספסיאנוס</p>	<p>שכנו בקומראן וזאת אחרי שעזבו ב-152 לפנה"ס את ירושלים, תוך כדי ביקורת על החשמונאים. שהנהגה היהודית הינה מסואבת ומושחתת ולמשפחת יהויריב אין זכות להשתייך לכוהנים הגדולים. היא סככה, חיו האיסיים בפרישות, צניעות ובאורחות חיים מחמירים ומנו בין 100 - 150 איש. המצביא הרומי, הרס את סככה במהלך מרד החורבן וגרם בכך שחלק מאנשיה ברחו למצדה.</p>
<p>מוזיאון ישראל היכל הספר</p>	<p>חלק מהמנהגים במערות קומראן מגילות קומראן כתר ארם צובא</p>	<p>הנוצרים התפתחו מהאיסיים ויתכן שיוחנן המטביל השתייך אליהם ולכן צליינים מגיעים לקומראן. נמצאו שרידי כ-950 מגילות, שחלקן שלמות וחלקן קרועות, שנכתבו בשפות עברית, ארמית ויוונית. מסווגות למספר קבוצות: מגילות כיתתיות, מקראיות, חיצוניות, פשרים וספר שלם של ישעיהו. שהוא התנ"ך הקדום ביותר שהיה ידוע עד גילוי מגילות קומראן, נכתב במאה ה-10 בעיר טבריה.</p>
<p>מוזיאון ישראל היכל הספר</p>	<p>ספר ערוך בדפים מגילות ים המלח חוקרי העולם היכל הספר</p>	<p>הנקרא מצחף, שהוחל בתקופה הרומית והספר כתר ארם, הם מהקדומים ביותר שקיימים בעברית. עתיקות בכ-1,000 שנה מהכתר צובא ומהווים תרומה עצומה למחקר המדעי בתחום הכתב והטקסט. ניתחו את המגילות באמצעים חדישים ביותר, היות והם מהווים אחד מהגילויים המרעישים ביותר. מחולק לכמה אגפים: מבואה עם תמונות של גילוי המגילות במערות והתחלת המחקר במעבדות.</p>
<p>מוזיאון ישראל היכל הספר</p>	<p>במסדרון ההיכל באגף העגול מוצג המגילות המוצגות בקומה העליונה</p>	<p>מוצגים ההתנהגויות של האיסיים בקומראן ושרידים שנחשפו, כגון סנדלים כלי עבודה וכלי כתיבה. מלאכת הסופרים מדרך כתיבת מגילות הקלף, הדיו העשויה משמן ופחם וצורת הכתיבה במגילות. הן מקוריות ומוחלפות כל 3 חודשים במגילות אחרות וזאת כדי שלא יתקבלו בהם עיוותים למיניהן. מוצגות מגילות קומראן ובקומה התחתונה מוצג הספר כתר ארם צובא וספרים עתיקים נוספים.</p>
<p>מוזיאון ישראל היכל הספר</p>	<p>היכל הספר הכיפה העגולה המים הזורמים על מנת לשמר</p>	<p>בנוי בצורה עגולה מאבן לבנה ולידו קיר אבן שחור, שיחד מייצגים מלחמת בני האור בבני החושך. של היכל הספר, מעוצבת בצורת המכסים של הקנקנים בהם נתגלו המגילות הראשונות במערה. על הכיפה העגולה, מייצגים את נושא הטבילה והטהרה, שהיה ערך מהחשובים ביותר לכת האיסיים. את איכות המגילות, הטמפרטורה בהיכל נשאר קבועה וזאת ברמת אקלים ולחות קפדניים מאוד.</p>
<p>קארדו</p>	<p>רחוב דוד הקארדו המערבי בחפירות עמוקות נתיב הקארדו</p>	<p>שתחילתו בשער יפו ומגיע עד להר הבית, הינו דקומנוס לנתיב הקארדו, שהיה רחוב מקורה עם תנויות. שנחשף ברובע היהודי, הינו ביזנטי מהמאה ה-6 מימיו של יוסטיניאנוס ולא רומי מימי הדריאנוס. שנערכו מתחת לרחוב, נחשפו שרידי החומה חשמונאית, שהיא מוגדרת כחומה הראשונה מבית שני. ממוקם בקצה הצפוני של הגבעה המערבית ואילו החומה שעברה ממערב למזרח הגיעה לגשר וילסון.</p>
<p>הבית השרוף</p>	<p>בבית הבנוי בעיר בחפירות נעשו באתר נחשפו בקומת הקרקע</p>	<p>העליונה, ברובע האמידים, נחשפו בו ועוד בתים כדוגמתו, מקוואות, המצביעות על הקפדה בטהרה. במרחב וזאת לפני בניית הרובע היהודי, נחשפו ממצאים מרשימים המוצגים כיום במוזיאון הבית. סימני שריפה, המיוחסים לשריפת העיר העליונה ב-70 לספירה, זמן קצר לאחר חורבן בית המקדש. נחשפה משקולת עם השם דה-בר קתרוס, המוכרת מספרות חז"ל כמשפחת כוהנים בימי בית שני.</p>
<p>הבית השרוף</p>	<p>במהלך המרד העיר ירושלים הממצאים מהבית מוצגים במוזיאון</p>	<p>התקבצו בעיר העליונה אלפי פליטים שבאו מרחבי הארץ וזאת מתוך אמונה שבירושלים ינצלו חייהם. בתקופה המרד, הייתה מסוכסכת בין מספר סיעות ומלווה בחיסולה של ההנהגה שהתנגדה למרד. המוצגים במוזיאון כוללים: כלי שחיקה מבזלת, סירי בישול, משקלות, נרות, קסת דיו ועוד. כלי אבן העשוים בקרצוף או במחרטה שלא מקבלים טומאה, כלים המאופיינים כיהודים בכל אתר.</p>

<p>רובע הרודיאני</p>	<p>בית המידות במתחם הבית התצוגה בחלונות תצוגת בית ראשון</p>	<p>שהינו בית עשירים המורכב ממרחב של מרתפים וקומות קרקע של 6 בנייני מגורים גדולים. מוצגים בורות, מקוואות ופסיפסים האופייניים לימי בית שני, עם עיטורים ניטרליים ללא דמויות. מורכבת ממצאי האתר ומסודרת לפי סדר התקופות, כלומר תקופת בית ראשון, הפרסית ובית שני. כוללת נרות שמן, חפושיות מכונפות, ידיות קנקנים עם טביעות למלך מימי חזקיה, צלמיות ועוד.</p>
<p>רובע הרודיאני</p>	<p>מהתקופה פרסית בגבעה המזרחית מתקופת בית שני אוסף של פריטים</p>	<p>המתחילה מימי בית שני, לא מוצגים ממצאים, היות ששבי ציון גרו בעיר דוד ולא בגבעה המערבית. אכן נחשפו שרידים מהתקופה הפרסית, שביניהם כלולים מטבעות בכיתוב פחות יחד, קרמיקה ועוד. בימי החשמונאים נחשפו נרות שמן, נרות הלניסטיים, בקבוק לבשמים דמוי כישור, פכיות לשמן ועוד. ארכיטקטוניים המוצגים במוזיאון כולל כותרות למיניהם וכרכוב עם טריגליפים המעיד על מבנה ענק.</p>
<p>רובע הרודיאני</p>	<p>חצר פריסטילית עיטור של מנורה קרמיקה אדומה בעקבות השריפה</p>	<p>המוצגת הינה פתוחה במרכזה, רצפתה אופוסקטילית, סטילובט ועליו עמודי ענק שעמדו בצדדי החצר. על משטח הטיח, שמתוארך ל-40 לפנה"ס, מהווה את אחד העיטורים הקדומים ביותר של מנורה. המוצגת באתר, מרמזת על כלים יקרים, שייבאו מאיטליה או מאסיה הקטנה ומעידים על עושר רב. בעיר העליונה במהלך מרד החורבן, קיר הבית מפויח, בפסיפס נראים קטעי פיה וקורות העץ מפוחמות.</p>
<p>הכותל</p>	<p>מנורת הזהב שער המוגרבים הערבים התיישבו אחרי ששת הימים</p>	<p>ההפכה לסמל לאומי מסוף המאה ה-1 מוצגת ברחבה שבין גרמי המדרגות המובילות לכותל המערבי. הממוקם בכניסה המערבית להר הבית, מתחיל משכונת המוגרבים, שכונה שבנו ערבים שעלו מהמגרב. במהלך מאות השנים שחלפו בבתי צפופים, שהגיעו עד הכותל, מלבד סמטה, שבה התפללו היהודים. הרס הצבא את כל מבני השכונה ולאחר מכן הנמיכו את כל האזור ב-2 מטר ויצרו את רחבת התפילה.</p>
<p>הכותל</p>	<p>תחת אתר התפילה מבנה כפת הסלע שרידי אמת המים המים הוזרמו</p>	<p>ובעומק של כ-12 מטר, נחשפו שרידים ארכיאולוגיים רבים מתקופות רבות שהשאירו עמים שונים. הינו מבנה מתומן המיועד להנצחה מוסלמית, שבנוי מעל הסלע הקדוש, שעליו נבנו שני בתי המקדש. החשופה לצד הדרך, הינה האמה החשמונאית, בתוספת צינור חרס טורקי, שנותבה אל גשר וילסון. באמה מאזור בריכות שלמה שבית לחם, שביפוע סביר ונכנסו להר הבית עד לתוככי בית המקדש.</p>
<p>מרכז דוידסון</p>	<p>מיצג וירטואלי החומה הראשונה החומה השנייה החומה השלישית</p>	<p>ממוחשב, שהוצג באתר, משחזר את מבנה ירושלים והר הבית בתקופת בית שני, לאחר מות הורדוס. המוצגת בשיא תפארתה של ירושלים, הינה החומה החשמונאית, הבנויה על תוואי של חומת חזקיהו. המוצגת במיצג, זו שבנה הורדוס, התוואי שלה הינו בגדר תעלומה, היות ולא נחשפו שרידים ממנה. שנבנתה תחילה בימי אגריפס בשנים 41 - 44 הופסקה ע"י קלאודיוס והסתיימה ע"י המורדים ב-66.</p>
<p>מרכז דוידסון</p>	<p>לצורך השוואה התוכנה ממחישה גובה חומות בניית החומה</p>	<p>מול חומות העבר, מוצגת במיצג חומות העיר העתיקה של ימינו, שהיא חומה עות'מנית מהמאה ה-16. את עלייתם של עולי הרגל במדרגות הרחוב ההרודיאני המרכזי, מבריכת השילוח לעבר הר הבית. הר הבית הינם כ-40 מטר, שלשם כך נבחרו אבני תשתית ענקיות, שהגדולה שבהם במשקל ב-570 טון. התבצעה בתהליך בנייה יבשה, כלומר בלי טיפת מלט, רק הנחתן זו על זו והלחץ מחזיק אותן במקומן.</p>
<p>מרכז דוידסון</p>	<p>בכניסה למקדש המקדש היו 4 המטבע שקל צורי מחלף רובינסון</p>	<p>היה ממחלף ענק שעלה מהרחוב וקשת רובינסון היוותה חלק מהקשתות שתמכו במחלף בקיר המערבי. שערי כניסה בחומת הר הבית: שערי רובינסון ווילסון שהובילו ישירות למקדש, וורן וברקלי במדרגות. ששימש בתקופת בית שני, כתרומה לבית המקדש, הוטבע במטבעה בעיר צור ועשוי מכסף כמעט טהור. הממוקם בפינה הדרום מערבית של חומת הר הבית, תמך בגרמי המדרגות שהובילו לרחבת המקדש.</p>
<p>מרכז דוידסון</p>	<p>בפינה דרום מערב החומה נבנתה בהוראת טיטוס נפילות אבני חומה</p>	<p>של הר הבית, היה הכהן תוקע בשופר 6 תקיעות וזאת על מנת להודיע על כניסת השבת או יציאתה. מאבנים ענקיות ויש בה צירוף של תקופות, כאשר תשתיתה הרודיאני ומעל, מתקופות מאוחרות יותר. לחיילי לגיונותיו להרוס את החומות והקשת, נבנו מתקני עץ לדחיפת אבן הראשה של קשת רובינסון. ואבני קשת רובינסון לרחוב, גרמו לשקיעת המפלט וכך לחשוף, שמתחתיו היה מילוי ותעלת ניקוז.</p>
<p>מרכז דוידסון</p>	<p>בתקופה הרומית המוסלמים קידשו במנהרות הכותל חריץ הנמשך</p>	<p>בימי הקיסר אדריאנוס נבנתה אליה קפיטולינה ונסלל הקרדו המזרחי, המקביל לרחוב ההרודיאני. את הר הבית ולכן בנו שכונה מוסלמית, צמודה לכותל המערבי, על ההריסות שנתרו מימי טיטוס. שנחשפו בחפירות מתחת לבתים המוסלמים, נחשפו אבני המפולות שקרסו מפעולת ההרס הרומאי. לאורך החומה, מעלה השערה, שבתקופה האומאית הכניסו לתוך החומה קורות עץ ליצירת משטח.</p>
<p>מרכז דוידסון</p>	<p>כתובת שנחשפה מתחת לרחוב מהכתובים למדים היות ואי בהירות</p>	<p>על אבני הכותל, תוארכה בטעות בעבר ליולינוס הכופר שהבטיח לעזור בתקופתו בשיקום המקדש. הרודיאני, נמצאו מטבעות מימי פונטיס פילטוס, המרמז שהרחוב לא נבנה בימי שלטונו של הורדוס. שבמהלך שלטונו של אגריפס בשנים 42-44 היו בעיר כ-18,000 מובטלים ואזי אגריפס העסיקם בריצוף. קיימת במחקר, נאמר שהרחוב הינו בנייה הרודיאני ואילו הריצוף שנוסף מאוחר יותר, בימי אגריפס.</p>
<p>מרכז דוידסון</p>	<p>במילוי של מקווה ע"פ המטבעות ישנם חוקרים הדעה המקובלת</p>	<p>הצמוד לכותל, נחשפו מטבעות המאוחרים לתקופת הורדוס, שמעלה שאלה במחקר, מתי נבנה הכותל. שנחשפו באתר, הכותל נבנה אחרי ימי הורדוס ואולי אפילו כל המתחם, כי הכול נבנה כחידה אחת. שטוענים שהמטבעות שנחשפו, חדרו למילוי כתוצאה משיטפונות, עת הרחוב היה פתוח ללא הריצוף. על מרבית העוסקים במחקר היא, שכל הבנייה בהר הבית, מיוחסת לתקופת שלטונו של הורדוס.</p>
<p>מרכז דוידסון</p>	<p>השליט המפורסם החליף אל-ואליד באחד מארמונות שנבנו הארמונות שנבנו</p>	<p>בשושלת האומאית ששלטה בשנים 661 - 750 הינו עבד-אל-מאלכ, שבנה את כיפת הסלע ב-691. הוא שבנה את מסגד אל אקצא ב-705 וגם את 4 הארמונות האומאיים, שהיו צמודים לכותל הדרומי. האןמאים שנבנו בצמוד לחומה הדרומית, נחשפו מדרגות וכניסה שהובילו ישירות למסגד לאל אקצא. על שרידי הריסות הר הבית, בשימוש משני של אבנים ההרודיאניות, נהרסו מאוחר יותר ע"י הצלבנים.</p>
<p>מרכז דוידסון</p>	<p>מבנה קבר חולדה שערי חולדה מבנה המדרגות שרידי קשת נוספת</p>	<p>שעל פי המסורת, היה ממוקם מול הכותל הדרומי, אך עדין לא נמצא שום שריד ארכיאולוגי לקיומו. היו במקור מורכבים משני שערים כפולים וגבוהים, כאשר באחד היו נכנסים ובשער שני היו יוצאים. באתר אינו אחד, כלומר שתיים צרות ואחת רחבה, כאשר רובם משוחזרות ורק חלקם הינו מקורי. שהינה בולטת בכותל המזרחי, היא מקבילה וסימטרית לקשת רובינסון המורכבת בכותל המערבי.</p>

<p>נסיעה</p>	<p>גידול האוכלוסייה כריית הזרחה בנתיב הפוספטים</p>	<p>מיני מיקרואורגניזמים, מפרקים את נוטריינטים והופכים אותם מחדש לזמינים לאיכות הצמחים. בעולם, מצריך הגדלה בהספקת תצרוכת מזון, תהליך שתיתכן אך ורק באמצעות דישון הקרקעות. או תחמוצות הזרחן, בסלעי הפוספטים ע"י מפעלי רותם דשנים, הינם הכרחיים לקיום המין האנושי. ממוקמים מספר תחנות, שנבנו כחלק משיקום המפעל במכתש הקטן וזאת לאחר סיום פעילותו.</p>
<p>מכרות המכתש הקטן</p>	<p>במהלך שנות ה-50 לאזורי הכרייה לקראת שנות ה-80 המודעות לשמירת הטבע, התבטאה בהבנה הדרגתית, שאי אפשר להיכנס למרחב, לחפור בו מכרה ולהשאיר אותו פתוח.</p>	<p>בשעה שנחשפו אזורי סלעי הפוספט, החלו בכרייתו בשיטות פרימיטיביות ולהובילו לשימוש פרטי. הממוקמים הרחק מעיני הציבור, התבצעה הכרייה בעבר, ללא מודעות לשמירת הטבע וחשיבותו. קמו באזור מפעל צין ומפעל רותם ובמקביל גם ציבורית, המודעות לשמירת הטבע, שהלכה והתרחבה. הטבע, התבטאה בהבנה הדרגתית, שאי אפשר להיכנס למרחב, לחפור בו מכרה ולהשאיר אותו פתוח.</p>
<p>מכרות המכתש הקטן</p>	<p>באזור מדברי אחת השיטות המכבש יצר בעת הקרום העליון</p>	<p>שיורד בו פחות מ-100 מ"מ גשם בשנה, הטבע לא יכול לשקמו ולכן יש צורך בהשקעה לשם שיקומו. הראשונות שנעשו לשיקום מכרות, הייתה באמצעות סירוק הקרקע ע"י כלי שנקרא בשם מכבש כבש. פעילותו שקערוריות, שתפקידן ליצור אזור לאגירת מים, היכולים להזין זרעים במידה והילכדו בשטח. של הקרקע, המכיל בקטריות, מהווה תשתית ראשונית בפירמידה של המערכת האקולוגית בנגב.</p>
<p>מכרות המכתש הקטן</p>	<p>תעשיית הפוספט צפון הנגב מורכב</p>	<p>מתחלקת למספר מהלכים כמו שלבי הגילוי, קבלת אישורים לזיכיון וכרייה, העשרתו ומוצרי ההמשך. מ-4 רכסים המשתרעים מדרום לצפון: רכס מחמל ובו מכתש רמון, רכס חצרה ובו המכתש הקטן, רכס חתירה ובו המכתש הגדול ורכס ירוחם, המתחלק לשניים בצדו המערבי, הר בוקר ורכס חלוקים. הללו הם רכסים טופוגרפיים, קמרים וקערים גיאולוגיים, כלומר סינקלינה - קער אנטיקלינה – קמר.</p>
<p>מכרות המכתש הקטן</p>	<p>מבנה הרכסים מרכז הרכס מכיל במרכז אנטיקלינה רכסי הנגב</p>	<p>מאפיין ככלל את א"י ומהווה חלק של מבנה יותר גדול, שנקרא בשם הקשת הסורית שתחילתו בסיני. את השכבות הגאולוגיות העתיקות ביותר, שמבחינת הבליה, ככל שעולים מעלה הבליה חזקה יותר. תיחשף תמיד השכבה העתיקה ביותר ואילו במרכז סינקלינה, תיחשף תמיד השכבה הצעירה. האנטיקלינות-קמרים והסינקלינות-קערים, היו קיימים לפני שים תטיס האדיר הציף את כל המרחב.</p>
<p>מכרות המכתש הקטן</p>	<p>בעידן ים תטיס סלעי הפוספטים תצורת צור-משאש את סלעי הפוספט</p>	<p>הבקעות היו מוצפות, כך שסלעים צעירים ששקעו בים, שקעו בעיקר בסינקלינות לשכבה כה יותר. המצוי בבקעות, הינם חלק מתצורת צור-משאש ושמתוכה שכבת הצור משתקפת כסלע שחור. שברובה אבן צור, מכילה בחלק העליון של אותה תצורה, את שכבת סלעי הפוספט שנוצרו בים תטיס. חושפים בעיקר בשכבות המצויות בבקעות אורון, צין, מישור רותם, אפעה ובאזור המכתש הקטן.</p>
<p>מכרות המכתש הקטן</p>	<p>חשיפת הפוספטים הקידוח מתבצע ההחלטה באם אין קשר ישיר בין</p>	<p>הנמצאים בשכבות הבקעות, מתבצעת באמצעות מכונות קידוח המעלות מעלה את הרכבי השכבות. לעומק כ-100 מטר ומתפלג משכבה רדודה בעומק כ-25 מטר, לשכבה עבה ועשירה בעומק כ-85 מטר. לקדוח לעומקים גדולים יותר, הינה החלטה כלכלית, האם הפוספט איכותי עבה ובכמות מספקת. סביבת היווצרות סלע הצור, לסביבת היווצרות סלע הפוספט, אך בפועל פוספט נמצא מעל שכבת הצור.</p>
<p>מכרות המכתש הקטן</p>	<p>לכריית הפוספט הבדל בין מכרה לאחר הקידוחים קבלת זיכיון כרייה</p>	<p>יש צורך להסיר את כל שכבות סלעי הביניים, הנמצאים בדרך כלל מעל שכבת סלעי הפוספטים. למחצבה מתבטא שבמחצבה חוצבים ומסירים הר שלם ואילו במכרה מחפשים את שכבות המטרה. ויצרת מפת נתונים והחלטה שאכן השטח הינו כדאי כלכלית, פונים לרשויות לקבלת זיכיון כרייה. ניתן מהר, אך בוועדות למיניהן יש התנגדויות ולכן התהליך לוקח כ-10 שנים עד קבלת האישור הסופי.</p>
<p>מכרות המכתש הקטן</p>	<p>הכרייה בארץ חשיבות הכרייה בראשית החפירה את כל תכולת הפס</p>	<p>היא כרייה בבורות פתוחים, אך לא פותחים את כל הבור בפעם אחת, אלא בתהליך של כרייה בפסים. בפסים מאוד חשובה לשיקום המכרה ולכן בשטח, בין פס לפס יש חצים, המסמנים את תהליך הכרייה. המתחילה בפס 1 חופרים כחצי מטר מהקרקע העליונה, שנקראת טופסויל, המכילה זרעים ואבנים. מניחים לצד החפירה, שכן תכולת הקרקע חשובה לתהליך שיקום הפס האחרון שבתהליך כל הכרייה.</p>
<p>מכרות המכתש הקטן</p>	<p>אחרי הסרת שכבת בשלב הבא עוברים בתהליך עוברים בסיום התהליך</p>	<p>הטופסויל, חופרים החוצה את שכבות הסחף והחור ומניחים אותם בצד שני ואזי כורים את הפוספט. לפס מס. 2 עת מגלחים את הטופסויל ושמים לצד החפירה ואת הסחף והחור ממלאים בבור מס. 1 מפס לפס, באותה שיטה, עד שעוברים לפס האחרון, שמשוקם מתכולת הערימה הראשונה של פס מס. 1 מפזרים על השטח מחדש את שכבות הטופסויל, עוברים עם מכונה מטשטשת ובוה תם התהליך.</p>
<p>מכרות המכתש הקטן</p>	<p>מהלך העבודה בכל תהליך האבנון האטת הזרימה לא בהכרח שחזור</p>	<p>פס נמשך כמספר חודשים ואם באזור נתון מוגדרים 30 פסים, אזי לוקח כ-10 שנים לסיים שטח כרייה. על גבי שכבת הצור שבמדרון, חשוב מאוד להאטת נתיבי הזרימה הטבעיים של המים בעת ימי גשם. חשובה להתייצבות המדרון ולחידוש הצמחייה וקרומי הקרקע, שהם הבסיס העיקרי לחידוש הנוף. פני השטח כפי שהיה לפני לכרייה, חייב להיראות לאחר הכרייה וזאת משום שיש מיני שיקומיים.</p>
<p>מכרות המכתש הקטן</p>	<p>סלע הפוספט השלב הראשון לעשרת ריכוז הסלע לאחר השלב</p>	<p>הוא סלע ימי ואכן כאזור ימי, חיו בו כל מיני יצורים, שניתן לראות את שרידיהם כמאובנים בסלע. שסלע הפוספט עובר במתקני החברה, הינו תהליך העשרתו מריכוז של כ-25% לריכוז של 32% יש צורך בתחילה להכניס את הסלעים למתקן, אשר שובר אותם לגודל שהמתקן הבא יכול להכילם. הראשוני שבו הסלע נשבר לגודל המתאים, עוברים לשלב הבא שהינו מתקן הנקרא מגרסת פטישים.</p>
<p>מכרות המכתש הקטן</p>	<p>סלע הפוספט המיון הראשוני במכתש הקטן בשלב הבא</p>	<p>דומה בקשיותו לאבן חול ועל כן מכת פטיש עליו, אמורה לפורר אותו ובדרך הזו נעשה המיון הראשוני. מתבטא שאם במכת הפטיש האבן מתפוררת, אזי ממשכה בתהליך ובאם נשברת היא נפלטת החוצה. איכות הפוספט הייתה מצוינת ולכן, כל מה שעשו זה גריסה ראשונית והעמסה למשאיות לשלב הבא. פרורי הפוספט עוברים תהליך שטיפה, כיוון שגם חלקיקי אבק הסלע, פחות עשירים בתחמוצת זרחן.</p>
<p>מכרות המכתש הקטן</p>	<p>ניקוי פרורי העפרה בגמר העשרה בתהליכי ההמשך בתהליך שונה</p>	<p>באמצעות חומצה, המסלקת מתכולתה את הקלציום קרבונט, מהווה את השלב סופי בהעשרה הריכוז. מתקבלים ערמות חול פוספט לחות, ששוכבות למשך שנה ליבוש ושלאחריה נלקחים לתהליכי המשך. חלק מערמות החול, עובר העשרה נוספת עם חומצה זרחתית וחומצה גופרתית, היוצרים דשן פוספט. יוצרים חומצה זרחתית ירוקה, שנחשבת למוצר לא נקי במיוחד, הנמכרת כחומצה תעשייתית.</p>

<p>מכרות המכתש הקטן</p>	<p>בתהליך המשך החומצה הלבנה מבחינת מכירה סלע הפוספט, סלע הפוספט</p>	<p>של החומצה התעשייתית, מייצרים במפעלים את החומצה רפואית, שהינה חומצה זרחתית לבנה. שימושית בעיקרה בתעשייה כמעט בכל דבר – כמו במוצרי מזון, תרופות, קוסמטיקה ועוד. תחילה מוכרים את סלע הפוספט אחרי ההעשרה ולאחר מכן את הדשנים והחומצות התעשייתיות. נוצר מבליית סלעי ייסוד כגון גרניט, שהינם מקור כל המינרלים שיש לנו בטבע וגם סלעי המשקע.</p>
<p>מכרות המכתש הקטן</p>	<p>בליית סלעי הייסוד סלעי הפוספטים הפוספט הלבן פוספטים שחורים</p>	<p>שמובלת בזרימת הנחלים לים, יוצרת בקרקעיתו, סלעים עם ריכוזים של 20% - 30% תחמוצת זרחן. מתפלגים למספר צבעים שונים, כאשר כל צבע מתקבל בהתאם לחומר הלוואי המרכיב את הפוספט: שהינו האיכותי ביותר, שנמצא באתרי צין, אורון ורותם והינו המבוקש ביותר, אך הוא הולך ונגמר. וחומים ואדומים, נמצאים בכמויות גדולות במלאי, אך עקב איכותם הירודה, מעטה תפוצת מוצריהם.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>סלע הפוספט רווחי המדינה נתון ריווחי נוסף ישראל אינה</p>	<p>אינו יקר, כדוגמא, טון של סלע פוספט נמכר ב-120\$ אך בגלל העלויות הגבוהות להפקתו, הרווח מזערי. מהפוספט מתבטאים בכמה דרכים כמו מכירת הזיכיון של השטח, תמלוגים, מיסים מהרווחים ועוד. המתלווה לפוספט, הינו העסקה של עובדים, שכן מדובר באחד מ-3 מקומות התעסוקה הגדולים בנגב. צורכת כל כך הרבה פוספטים ולכן טוב הדבר למדינה, שחלק גדול מהתפוקה, מיוצא ללקוחות בחו"ל.</p>
<p>מפעלי ים המלח</p>	<p>בירידה לים המלח השבר הגיאולוגי ים המלח מחולק היום האגן הדרומי</p>	<p>משתרעים על פני המרחב, נופי החוואר שהשתרעו בעבר בימת הלשון, מחצבה ועד צומת צמח בצפון. בנאות הכיכר, חותך את החוואר כמו לשון ויוצר בכך נוף של הביצות של כיכר סדום וים המלח. לשני אגנים, צפוני ודרומי, שכבר במאות ה-17 - 18 היה ידוע שהאגן הדרומי הינו של מים רדודים. של ים המלח, הינו למעשה בריכה תעשייתית גדולה מאד, המשמשת לתהליך השקעת המלח שבמימיה.</p>
<p>מפעלי ים המלח</p>	<p>האגן הצפוני באגן הדרומי קציר המלח מעינות נחל צין</p>	<p>מנחל יעלים וצפונה, הוא שריד של ים המלח ומהווה למעשה אגן נפרד, שכל שנה הולך ומתייבש. המים עולים כל הזמן כתוצאה מתהליך שקיעת מלח, היוצר מצב שמעלה את המים כלפי מעלה. הינו תהליך המתבצע מקרקעית הבריכה והחזרתו לאגן הצפוני, המהווה אתגר הנדסי תעשייתי ייחודי. נחל אמציה ונחל ערבה, הנשפכים לים המלח, יצרו בזרימתם את הנוף הביצתי של כיכר סדום.</p>
<p>מפעלי ים המלח</p>	<p>אחד הפרויקטים מצוק ההעתקים מבנה מצוק צריכת מים מפעלי</p>	<p>המעניינים ביותר שנעשו במפעלי ים המלח, הינו המסוע באורך כ-18 ק"מ, מים המלח ועד מתקן צפע. של מדבר יהודה הדרומי, שקים ויכוח אקדמאי לגבולותיו, נגמר בדעה אחת מני רבות, בנחל אשלים. ההעתקים, כשמו כן הוא, המצוק בנוי משברים גיאולוגיים ובהעתקים שבהם, יש הרבה קידוחי מים. הינה גדולה ולכן מים מליחים עוברים לתעשייה ואילו הפחות מלוחים משמשים ליעדים בהתאם.</p>
<p>מפעלי ים המלח</p>	<p>עוף הקורמורן במפעלי ים המלח האגן בצפוני האגן דרומי</p>	<p>יותר על בלוטת השומן בנוצותיו וזאת כדי להיות יעיל לתפוס דגים בצלילה עד לעומק של כ-10 מטר. קיימים חומרים מסוכנים ולא מעט סיכונים, כאשר החומרים המסוכנים הגדולים הם הברום והכלור. בים המלח עומקו נע בין 370 ל-400 מטר, מצוי בשיא גובהה, כפי שמוכר במהלך ה-200 שנה האחרונות. בים המלח שעומקו המרבי בתחילת המאה הקודמת, נע בין 8 ל-10 מטר, משמש כיום כבריכות בלבד.</p>
<p>מפעלי ים המלח</p>	<p>חתך מפלס הים בתחילה הפעילות עקב תהליך יבוש ממחקר עמוק</p>	<p>בחלק הדרומי של ים המלח הינו כ-8 מטר ומאזור הלשון וצפונה, מגיעים לים שעומקו עד כ-400 מטר. התעשייתית לייצור אשלג בים המלח שהחלה ב-1930 מפלס גובה פני ים המלח היה 392- מעל פני הים. ים המלח, שירד לגובה 400- האגן הדרומי התייבש ומשטח פנים של כ-1,000 קמ"ר נותר כ-700 קמ"ר. אקדמאי שנעשה בנושא, יודעים לומר, שככל שהמים מלוחים יותר, קצב האיידוי שלהם נמוך יותר.</p>
<p>מפעלי ים המלח</p>	<p>לשם השוואה המפלס הנוכחי מרביית הגירעון מפעלי ים המלח</p>	<p>באם ים המלח היום יורד בקצב של כ-1 מטר בשנה, אגם מים מתוקים, היה יורד בקצב של כ-4 מטר. שהינו 427- מייצר מצב שבים המלח, כל הפינה הדרום מערבית, במפלס של כ-5 מ' ויש חלק שיתייבש. במים בים המלח, נובע מתפיסתם במעלה הזרם, ע"י המדינות ישראל וירדן, בשל הדרשה למים. מאדים בבריכות האיידוי כ-150 מיליון מ"ק של מים ואילו הירדנים מאדים כ-100 מיליון מ"ק בשנה.</p>
<p>מפעלי ים המלח</p>	<p>ההשערה המדעית שתי תופעות תכנון בניית התפלת המים הינו</p>	<p>הינה, שפני ים המלח ירדו בעתיד הרחוק בין 100 ל-150 מטר מהיום ובמהלך תוצרנה שתי תופעות. מתבטאות שהים מתרכז יותר ולכן האיידוי פוחת ובמקביל שטח האיידוי יצטמצם ואז הים יגיע לאיזון. תעלת הימים לא לגמרי בשליטתה של ישראל, אבל הוא כנראה גם לא הולך להתממש במהרה בימינו. אכן נושא חשוב ולכן מתוכננת הגדלה מספר המתקנים, אך אינו הפתרון לשיקום מפלס ים המלח.</p>
<p>מפעלי ים המלח</p>	<p>לשיקום מפלס תופעת הבולענים בחופי ים המלח בירידת מפלס הים</p>	<p>ים המלח, יש צורך להזרים 1.5 מיליארד מ"ק מים, בעוד שהתפלה מתוכננת ל-500 מיליון מ"ק בלבד. במרחב, נובעת מירידת מפלס מי הים, אך הם קיימים כמעט אך ורק רק באזור הצפוני של ים המלח. שקועים גושי מלח גדולים, שכל עוד הים היה במפלס גבוה, מי הים הרוויים במלח, כיסו את גוש המלח. חלק מגושי המלח נחשפו בתת הקרקע למי גשמים ומעיינות ואזי החלו להמיס את גושי המלח שנחשפו.</p>
<p>מפעלי ים המלח</p>	<p>כשמי התהום בשלב כלשהו נוצר קיימים שני סוגים אבני דרך</p>	<p>הרוויים במלח כבר לא מכסים את גושי המלח ומגנים עליו, מתחיל תהליך שגושי המלח מתמוססים. בור תת קרקעי ובעקבות קריסת פני הקרקע לבור, נוצר בולען, שבעבר היה תחת מפלס מי ים המלח. של בולענים, בולעני צינור שהם יבשתיים וסוג נוסף של בולענים שנפתחים ליד הים והם יותר גדולים. בתעשיית האשלג החלה ב-1925 עת נעשו ניסיונות הפקה בצפון ים המלח, ע"י לנגוצקי ונובומיסקי.</p>
<p>מפעלי ים המלח</p>	<p>חברת אשלג הא"י באזור הצפוני היה את האשלג שייצרו חברת אשלג הא"י</p>	<p>החלה את עובדתה בצפון ים המלח ב-1930 מסיבה שרק למרחב הזה אפשר להגיע בדרך יבשתית. קשה מאוד להקים בריכות איידוי ולכן ב-1934 עברה הפעילות בריכות האיידוי, לאזור דרום ים המלח. בחלקו הדרומי של ים המלח, העבירו בגוררות מיוחדות על פני ים המלח, לחלק הצפוני להמשך שינוע. הייתה בשנות ה-40 היצואנית מספר אחד בא"י, מבחינת תמורה כספית, נתון שנמשך עד שנת 1948</p>
<p>מפעלי ים המלח</p>	<p>עת נכבש האזור חברה ממשלתית הקמת סכר ב-65 כעבור 5 שנים</p>	<p>הצפוני של ים המלח ב-48 ע"י הלגיון הירדני, נקטע נתיב המשלוח, שהיה דרך צפון ים המלח וירושלים. בשם מפעלי ים המלח שהוקמה ב-52 הניבה סלילת כבישים, בתחילה דרך דימונה ובהמשך דרך ערד. בים המלח, הופכת את האגן הדרומי למערכת של בריכות, שניזונה ממי האגן הצפוני של ים המלח. מהקמת הסכר, מפלס האגן הדרומי התחיל לרדת ולכן נוצר הצורך להקים תעלת הזנה למילוי האגן.</p>

מפעלי ים המלח	מינרלי ים המלח תהליך האידוי המלח הראשון תחילת התהליך	הינם שונים ומשונים, אך העיקריים שביניהם הם מינרלי האשלג, מלח בישול, המגנזיום והקלציום. הינו הכרחי וזאת משום במהלכו, ריכוז המלחים במים משתנה ובעקבותיו גורם לסוג המלח לשוקע. ששוקע בבריכה, נקרא בשם הליט, שהינו מלח בישול, ששוקע בקצב של כ-20 ס"מ של מלח כל שנה. מותנע במשאבה, המזרימה מי מלח מהחלק הצפוני של ים המלח לאגן הדרומי, דרך תעלת ההזנה.
מפעלי ים המלח	התמיסות עוברות בסופו של התהליך תכונת האשלג לקוחות עיקריים	בתהליך ארוך טווח, מהבריכה הדרומית עד לבריכת הצפונית, אזי רוב הקרנליט שוקע על הקרקעית. נפתחים פתחים בבריכה הצפונית ודרכם מזרימים את יתרת המים, חזרה לאגן הצפוני של ים המלח. המתבטאת בשדרוג ובכמות התבואה, הינו אחד מ-3 הדשנים החיוניים לחקלאות, לצד זרחן וחנקן. של אשלג הינם המדינות החקלאיות כדוגמת סין, הודו וברזיל, שמסייע להם להגדיל תפוקת היבולים.
מפעלי ים המלח	תחנת כוח חדשה מינרל הקרנליט הוצאה הקרנליט בתחומי המפעל	הנבנית בתחומי המפעל, תייצר בעתיד חשמל בהיקף של 250 מגה וואט ותופעל באמצעות גז טבעי. הינו מלח שמתגבש לקריסטלים, המושקע בבריכה לשכבה של 1 מטר, שיש להוציא כחומר הגלם. נעשית ע"י דוברה, שגוררת חלזון, ששובר את המלח ומזרים אותו בצינורות אל המפעל הממוקם בחוף. בתהליך כימי, מפרידים את האשלג מהקרנליט ואילו להפקת מגנזיום וכלוריד, מועברים לתהליך אחר.
מפעלי ים המלח	שטח הבריכות תנועת הדוברה כבל ההתנעה הדוברה עצמה	הכולל של מפעלי המלח באגן הדרומי הינו כ-150 קמ"ר ואילו שטחי בריכות הקרנליט הינו כ-60 קמ"ר. לאורך מסלולה בבריכה, מתאפשרת באמצעות מערכת כבלים שמעוגנים באמצעות סוללות נטענות. מועבר מעוגן לעוגן בסיום כל מקטע, הכולל את תהליך הקצירה לארך הבריכה, באמצעות טרקטור. עובדת באמצעות מערכת GPS כך שהמפעיל יודע בדיוק היכן הוא פעל והיכן עדין יש להמשיך לפעול.
מפעלי ים המלח	תעלת הימים קשה היה להגיע כל מתחרי מפעל עלויות הכרייה	הינו פרויקט שבאגף המחקר ביצעו מחקר שבאו לבדוק תוצאות ערבוב תמיסות ים סוף עם ים המלח. למסקנה חד משמעית, מה יקרה בתהליך הערבוב ולכן המחקר נפסק, עם ההחלטה לאי מסקנה. בים המלח ברחבי העולם ליצור האשלג, מייצרים את האשלג בארצם, מתוך ממכרות תת קרקעיות. של האשלג, הינם הרבה יותר גבוהות, בגלל היבטי בטיחות, אך מצד שני שלב ההפרדה הינו יותר פשוט.
מפעלי ים המלח	היות והפקת הבדל נוסף בהקשר הר סדום הינו גוש מלח הר סדום	האשלג ברחבי העולם הינה יקרה יותר, מאפשר למפעלי ים המלח להתחרות בהצלחה בשוק העולמי. לאשלג, מתבטא בצבעו, בעוד אשלג המיוצר ממכרה צבעו אדמדם, לעומת הלבן לחלוטין המופק מהים. מלח בעומק של כ-1,800 מטר מתחת לפני הקרקע ועוד כ-270 מטר, שבולטים מעל פני ים המלח. אינו תוצר של ים המלח, אלא של תוצר שנבע משלוחה של הים תיכון, שחדרה מעמק יזרעאל לאזור.

תכני סיור מספר 26 לבקעת הירדן

מסלול: בקעת יריחו, שמורת טבע זרזיר, אנדרטה הבקעה, כביש אלון ומצפה יריחו

<u>תמצית תכני הדרכה</u>		
<p>ההדרך העולה מיריחו לירושלים, נקראה מעלה אדומים, כי לאורכה היא משופעת בסלעים אדומים. מגילות, כוללת את היישובים הבאים: ורד יריחו, בית הערבה, קלי"ה, אלמוג, אובנת ומצפה שלם. הוקם לראשונה ב-1939 נעזב ב-1948 הוקם מחדש ב-1980 כהיאחזות וב-2000 הוקם במקומו החדש. הינה חלק ממדבר יהודה, או חלק מבקעת הירדן ומכילה את העיר יריחו, הנמצאת בשטח A הפלסטיני.</p>	<p>במקרא מוזכר מועצה אזורית קבוץ בית הערבה בקעת יריחו</p>	<p>נסיעה</p>
<p>הממוקם ממול הר נבו, שמתנשא ממזרח לירדן, הינו החשוב ליהודים וגם לנוצרים הפרוטסטנטים. הינו אתר הטבילה של ישוע, המסמל את תחילת הנצרות, כשם שמסמל את כניסת בני ישראל לא"י. משמש נתיב מעבר לירדן, רק לפלשתינים, תיירים וסחורות, בעוד שישראלים לא יכולים לעבור דרכו. הנקרא גם הר הפיתוי ועליו מנוזר קרנטל שהינו המנוזר היחיד במדבר יהודה שנמצא על מצוק העתקים.</p>	<p>בסיס מג"ב נבו קאסר אל יהוד גשר אלנבי הר קרנטל</p>	<p>נסיעה</p>
<p>צפונה, צופים במוקמת המועצה אזורית ערבות הירדן ובהמשך צפונה, מועצה אזורית עמק המעינות. שהוקם ב-1982 הינו היישוב היחיד הממוקם ממזרח לכביש, כאשר בסמוך לישוב, שטחיו החקלאיים. נחל ייט"ב, מהווה קו גבול בין מדבר יהודה לבקעת הירדן וכמו כן גם בין שטחי C - שלנו, לשטח A שבמערב לכביש, מנציח את שמו של יצחק טבנקין ובהמשך נסיעה צפונה צופים בקבוצים נערך וגלגל.</p>	<p>בהמשך הנסיעה מושב נעמ"ה ואדי עוגיה הנקרא קבוץ ייט"ב</p>	<p>נסיעה</p>
<p>שבנה ארכילאיס כעיר מחוז, נחשפו שרידי כנסיות ביזנטיות, עם פסיפסים מרשימים ומגדלים. מנציח את הגדוד העברי, שהיה בפיקודו של זאב ז'בוטינסקי, שעבר במרחב במהלך מלחמת העולם ה-1 ממוקם על שרידי עיר, שנחשפו בחפירות בכפר הערבי פסאיל, המנציחה את שם אחיו של הורדוס. הינו רחב ומישורי, שאליו מתנקזים נחל פצאל עוד מספר מעיינות, שיוצרים עמק עם אדמה פורייה.</p>	<p>בין שרידי עיר מושב נתיב הגדוד מושב פצאל מרחב בקעת פצאל</p>	<p>נסיעה</p>
<p>שבמזרח הצמוד לנהר ירדן, אוגר לתוכו מי שיטפונות, מי קולחין מטהורים ואת מימי ואדי פארעה. מכילה את נחל תרצה, שמתחיל בסמוך לשכם ואת נחל יבוק, הזורם לבקעה ממזרחו של נהר הירדן. המרחב נקרא בשם מעבר יבוק, או עמק סוכות או פנואל, כאשר כל השמות מוגדרים לאותו מקום. נצפה למערב ומזוהה בפסגתו הרמה ובמפלס בורות המים, הנמצאים במחצית הדרך המטפסת מעלה.</p>	<p>מאגר תרצה בקעת תרצה על פי המקרא הר הסרטבה</p>	<p>נסיעה</p>
<p>דרום: אזור בקעת יריחו, גבול מטושטש ולא מוחלט: ואדי קלט או ואדי עוגיה או ואדי וואחטה. צפון: נחל בזק, גבול מובהק שמצפוני עמק בית שאן: המסלע שונה, האקלים שונה, כמות המים שונה. מזרח: גבול פוליטי: נהר הירדן שבין ישראל וירדן. גבול גיאוגרפי- הרי עבר הירדן מואב ועמון מערב: דום השומרון, קו ספר המדבר, דרך אלון: שינוי אקלימי וגיאולוגי - גיר שומרון וקירטון בקעה.</p>	<p>גבולות בקעת הירדן</p>	<p>נסיעה</p>
<p>בערבית זור, מהווה את ערוץ הזרימה של הירדן, שעל גדותיו סבך צמחיה, שלעיתים הירדן מציף. הינם הגבעות מצדי הנהר, שרובן מכילות גבס, חרסית, חוואר ותצורת הלשון, שאינה טובה לחקלאות. הנקראת בערבית רור, הינם המישורים המשתרעים עד דום ההרים, שקרקעותיה טובות יותר חקלאות. הבקעה, הינם הרי השומרון והרי עבר הירדן, המקנים מבנה כמעט סימטרי, משני צדדיו של הירדן.</p>	<p>גאון הירדן הנקרא בתרונות הירדן כיכר הירדן ההרים מצדי</p>	<p>נסיעה</p>
<p>המערבית, הינה צרה מזו המזרחית, בגלל דחיקת הירדן מערבה, כתוצאה מעוצמת מי הנחלים במזרח. של אזור יריחו, שבו שורר אקלים מדברי, עשוי מסלע קירטון וצמחים מהאזור המדברי-צמחיה סודני. מבקעת פצאל צפונה, הנקרא ספר מדבר, מורכב מסלע גיר וצומחת בו צמחית ספר מדבר מגוונת. במרחב הבקעה, כוללת צבאים, חזירי בר, תנים ושועלים ובנוסף עופות יציבים, חורפנים ועופות מים.</p>	<p>ככר הירדן החלק הדרומי החלק הצפוני קבוצת בעלי חיים</p>	<p>נסיעה</p>
<p>לא היו בבקעת הירדן יישובים גדולים וזאת בגלל מחסור במים וכשבנו יישובים, בנו גם מערכת מים קרי, תקופת הברזל, בקעת הירדן החלה להיות מיושבת, ביישובי רועים ויישובים של חקלאיים. המרחב הפך להיות בינלאומי, שעוצמתו נבעה מסחר בינלאומי ועל כן נבנו במרחב יישובים גדולים. ובימי שלטונו של הורדוס, עבר הירדן היה חלק חשוב בממלכה ולכן הירדן לא היווה את גבול הארץ.</p>	<p>בכל התקופות בתקופה ישראלית בתקופת בית שני בימי החשמונאים</p>	<p>נסיעה</p>
<p>כשכל א"י שגשגה ופרחה והגיעה לשיאה, הבקעה הייתה די מוזנחת ונשארה כך עד לראשית תקופתנו. של אזרחים ישראלים בבקעת הירדן, החלה ב-1967 שכללה פיתוח חקלאות מודרנית והתיירות. הישראלית, גם החקלאות הערבית התפתחה בבקעה ובירדן, שגם ניזונה מאסם התבואה של הבקעה. היישובים הישראלים בבקעה הינו כ-5,000 נפש, מהן כ-3,000 נפש משתייכים למועצה ערבות הירדן.</p>	<p>אתר כף הרגל הארכיאולוג זרטל לדעת זרטל ממצאים שנחשפו</p>	<p>נסיעה</p>
<p>שבסמוך לישוב ארגמן, קשור כנראה לאזכורים מקראיים, המייחסים את הביטוי רגל למושג הבעלות. שחפר במרחב, מצא 5 אתרי פולחן, המכילים מזבחות ועצמות בע"ח, בתבנית של כפות רגליים. האתרים שנחשפו במרחב, שמשו כאתרי עליה לרגל לקיום טקסים, לחידוש הברית לבעלות על א"י. באתר, מתוארכים בין המאה ה-11 למאה ה-8 לפנה"ס, כלומר, תקופתה של ממלכת ישראל הצפונית.</p>	<p>שמורת טבע זרזיר אורך הירדן המטע הנטוע גודל המטע</p>	<p>מפעל זורגניקה</p>
<p>שהכניסה אליה הינה אך ורק בתיאום עם הצבא, מכילה שטח טבעי לחלוטין, מלבד כביש המערכת. המפותל, מהכנירת לים המלח, הינו 206 ק"מ, בעוד שבקו אווירי המרחק הינו 100 ק"מ בלבד. בתחתית המצוק, החל להניב תמרים רק לפני כ-20 שנה, עד אז צמחו במרחב מעט עצי אשל טבעיים. הינו כ-1,000 דונם וגודדים בו כ-1,000 טון בשנה, בעיקר תמרים מזן מג'אול, שרובו מיועד ליצוא.</p>		

<p>מפעל זינגיקה</p>	<p>מטע תמרים מי ההשקיה עץ התמר הינו בבית האריזה</p>	<p>הינו אורגני לחלוטין ולכן ההדברה הינה ביולוגית, שנעשית ע"י תנשמות שהגיעו לכאן באופן טבעי. במטע הינם מים מליחים, שנשאבים מהירדן ומי שיטפונות, שנאגרים במאגרי תרצה והאוג. צרכן של מים מליחים ויש לדעת, שכל עץ צורך כ-150 קוב מים בשנה, כאשר בכל דונם יש 12 עצים. אסור להעסיק פלשתינאים, היות והאתר הינו שטח צבאי סגור ובשיא העונה עובדים בו כ-30 עובדים</p>
<p>אנדרטת הבקעה</p>	<p>ארגוני המחבלים שיטת הלוחמה כיתות המחבלים רשימת החללים</p>	<p>הפלשתינים, שישבו בעבר הירדן ועשו שם כרזונם, החליטו בשלב כלשהו לפתוח חזית מול ישראל. של המחבלים, התבססה על חציית הירדן, כניסה לכפרים הערביים ומשם לצאת לפיגועים ביישובים. שחצו את הירדן, לא הצליחו להגיע לגב ההר, היות וצה"ל רדף אחריהם לאחר כל חדירה, עד לחיסולם. המעוצבת על גבי האנדרטה, מסודרת מ-1967 כאשר רוב ההרוגים הם מתקופת המרדפים 1967 - 1970</p>
<p>אנדרטת הבקעה</p>	<p>האנדרטה הוקמה האנדרטה בנויה צבעי שחור ולבן התותח באנדרטה</p>	<p>ביוזמת אלוף רחבעם גנדי ב-72 ע"י תומרקין, שהציבה על גבעה כדי שיראוה מרחוק ויבואו לראותה. מזוגות ניגודים של שחור-לבן ומתכת-בטון, שקיבלו השראה מלובן הקרקע ומשחקי הצל והשמש. מבטאים באנדרטה את החיים והמתים ואת המלחמה והבנייה, המפוסלים משאריות של כלי נשק. הפונה לכיוון ירושלים, מבטא צורת לפיד, כתזכורת למשואות שהדליקו בעבר, ממרומי הסרטבה.</p>
<p>מפגש הבקעה נסיעה</p>	<p>הדגם בחצר הישוב בשמורת הטבע מעלה אפרים הינו במערת נטיפים</p>	<p>מבליט את בקע ים המלח, עם גאון הירדן והבתרונות מצדדיו ואת הרור שהוא האזור החקלאי הפורה. עינות פצאל, נחשפו שרידי יישוב מתקופת בית שני שהכילו בין השאר, אמות מים וטחנת קמח. יישוב קהילתי המאוכלס בכ-2,000 תושבים, שנבנה כמרכז עירוני שייתן שירותים לכל יישובי הבקעה. שנחשפה בזמן חציבת כביש מס. 505 נמצאו בעלי חיים מיוחדים, שאין דוגמתם בשום מקום בעולם.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>בתצפית לצפון השם סרטבה המצודה במרומי בבקעת הירדן</p>	<p>מזרח, מזדקר ההר סרטבה, שגובהו 377 מטר מעל פני הים ו-650 מטר מעל נהר הירדן. מקורו אינו ידוע, אך יתכן שזה שיבוש השם צור טוביה, משפחה שהייתה בימי המשנה בעלת הנחלה. הסרטבה, נבנתה ע"י החשמונאים ונועדה לשמירה ותצפית, בהמשך הורדוס בנה באתר ארמון מלכותי. נבנו בתקופת החשמונאים 7 מצודות, שהתפרשו מהסרטבה שבצפון ועד למצדה בדרום.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>רשימת המצודות לפי מקורות רבים סרטבה הינו אחד לוח השנה נקבע</p>	<p>החשמונאיות: סרטבה, דוק, קיפרוס, הורקניה, מכור ממזרח לירדן, מצדה ואחת ליד יריחו, ללא שם. המצודות שימשו כמקום מפלט ומקלט לשליטים, מחבוא לאוצרות נושאי משרות השלטון ובתי כלא. ההרים שמהן השיאו בתקופת המשנה, משואות בראש חודש ובחגים, כדי להודיע לתפוצות את תוקפם. בתקופת בית ראשון ובית שני ע"י הכנסת הגדולה ואילו בתקופת המשנה והתלמוד, ע"י הסנהדרין.</p>
<p>נסיעה תוכנית אלון</p>	<p>לאחר מלחמת יגאל אלון בסעיף ראשון בסעיף שני נכתב</p>	<p>ששת הימים, המדינה שילשה את גודלה ובכך איחדה למעשה את רוב הפלשתינים תחת שלטון אחד. שהיה בעברו שר העבודה, כתב מיד אחרי המלחמה את תכנית הנושאת את שמו ובה 3 עקרונות: במסר של אלון נכתב שאסור לחזור לגבולות 4.6.67 היות ואסטרטגית אלו אינם גבולות בני הגנה. שישראל לא תשלוט על ריכוזי אוכלוסייה פלשתינית, כי זה ישנה מאזן הדמוגרפי ויגרום לתסיסה.</p>
<p>נסיעה תוכנית אלון</p>	<p>בסעיף שלישי רעיון הגבולות רצועת עזה תחולק רצף היישובים</p>	<p>נכתב שלישראל יש אחריות לפתרון בעיית הפליטים של 1948 כיוון שאחרת לעולם לא ייגמר הסכסוך. היה הרצון למנוע רצף פלשתיני מעבר הירדן ועד קלקיליה ואילו כל רמת הגולן נשארת בתחום ישראל. בין ישראל לישות פלשתינית ובמרחב יהודה, ישראל תשלוט במדבר יהודה עד גב ההר וגוש עציון. הערבים יהיה ירדני, עת שהשומרון כולו יוחזר לירדן, חוץ מרצועת ביטחון של בקעת הירדן.</p>
<p>נסיעה תוכנית אלון</p>	<p>ייסלל מסדרון התוכנית כוללת תכנית אלון בקיבוץ גינוסר</p>	<p>בין יריחו לגשר אלנבי בשליטה ערבית ובבקעת הירדן ייסלל כביש עליון שיעזור בשליטה על האזור. בתוכה מסדרונות ומעברים בין האזורים הערביים והאזורים היהודיים, בהתאם לצרכים היומיים. מעולם לא התקבלה כהחלטת ממשלה רשמית, אבל עד 1977 כל הממשלות פעלו על פי התוכנית. בבית יגאל אלון, אפשר להשיג את המפות המקוריות של תכנית אלון, שהן גדולות ומפורטות.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>אברהם וכתמן טענת פרופ' וכתמן תוכנית וכתמן בעידן אינתיפאדה</p>	<p>הגה ב-1975 את תכנית השדרה הכפולה, שנסבה על הצורך לחלק את המשאבים הלאומיים בא"י. הינה שמשאבי שפלת החוף מתדלדלים ולכן חובה להקים שדרה שנייה, שתהיה בקעת הירדן והערבה. לא התקבלה וזאת בטענה שהאקלים השורר בבקעה הירדן, אינו יוכל למשוך אנשים כמו מישור החוף. שהתרחשה בשנות ה-90 המרחב ספג מכה קשה, היות ותושביו הרגישו לא בטוחים ורבים מהם עזבו.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>משנות ה-2000 מגמה התחדדות יש ויכוח מתמשך תפישה פלשתינית</p>	<p>אופייה של בקעת הירדן הולכת ונהיית דתית, בניגוד להתחלת ההתיישבות שהייתה חילונית מובהקת. במרחב, מתחילה להוציא את האזור מהקונצנזוס, שהולך ונראה יותר ויותר כחלק מגוש אמונים. האם מרחב בקעת הירדן הינו נכס אסטרטגי מבחינה ביטחונית, או נכס מבחינה כלכלית למדינה. רואה בבקעת הירדן, את עתודות הקרקע והאופק ההתפתחותי שלה, כיוון שעתודות השומרון תפוסות.</p>
<p>מצפה יריחו</p>	<p>מצפה יריחו הוקם מצפה יריחו כיום ממרפסת ים המלח העיר יריחו</p>	<p>כיישוב מעורב דתי חילוני, אך בעקבות חיכוכים, החילונים עזבו את הישוב והקימו את ורד יריחו. הינו ישוב דתי לחלוטין ועל כן הכניסה אליו בשבת ובחג אסורה ושכזה הישוב בתנופת בנייה גדולה. שבמצפה יריחו, ניתן לצפות על בקעת יריחו, העיר יריחו, פסגת הר הקרנטל ומצודת קיפרוס. מהווה צומת מרכזית וזאת משום היותה סמוכה למעבר על הירדן, בעת הזאת וגם בתקופה הקדומה: נכנס לא"י במאה ה-12 לפנה"ס דרך יריחו, שהייתה גם העיר הראשונה שנכבשה ע"י בני ישראל.</p>
<p>מצפה יריחו</p>	<p>יהושע בן נון בכחידס היווני פומפיוס הרומאי טיטוס הרומאי</p>	<p>שפקד על הצבא היווני בעת מרד המכבים ב-167 לפנה"ס, כבש את יריחו שבער ביריחו, בדרכו לירושלים. שפקד על הלגיונות הרומיים, נכנס עם צבאו ב-63 לפנה"ס, לא"י לאחר שעבר ביריחו, בדרכו לירושלים. שהגיע ב-70 לא"י על מנת לחבור לאספסינוס, כבש קודם כל את יריחו ורק אז הגיע לירושלים.</p>
<p>מצפה יריחו</p>	<p>ישוע הנוצרי אחרי ימי בית שני בתקופתן המנדט עם סיום מלחמת</p>	<p>החל את דרכו ע"פ המסופר ביריחו, עת הוטבל ע"י יוחנן המטביל בירדן בנקודה הסמוכה ליריחו. יריחו הפכה לכפר עלוב ונטוש עד המאה ה-19 ואז הכילה כמה עשרות בתים וכ-200 תושבים. בתחילת המאה ה-20 יריחו שוב שגשגה והפכה בהדרגה לעיר ולצומת דרכים מרכזית במרחב. העצמאות, יריחו התמלאה בפליטים מגב ההר ומירושלים וכיום יריחו מוקפת ב-3 מחנות פליטים.</p>

מצפה יריחו	<p>העיר יריחו שרידי א-סולטן מנזר קרנטל ארמון הישאים</p> <p>מונה כיום כ-40,000 נפש, מתוכם כ-15,000 פליטים, כאשר רוב תושבי העיר הינם מוסלמים. תל א-תל תל יריחו, מוגדרים כעיר העתיקה ביותר בעולם, שבה מגדל ניאוליתי, המתוארך ל-9500 לפנה"ס. מכיל מערה שע"פ הבשורות, ישוע ישב וצם 40 יום ולילה והסלע שעליו ישב כשהמלאך ניסה לפתותו. הנקרא חירבת אל-מפג'אר, הינו ארמון אומאיי מפואר, מהמאה ה-8 שחרב ברעידת אדמה ב-749</p>
-------------------	--

תכני סיור מספר 27 לחיפה

מסלול: כבאביר, טיילת לואי, גן הבהאי, המושבה הגרמנית וסטלה מאריס

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
חיפה	לאורך היסטוריה שרידי יישובים מדרום לחיפה ביישוב קסטרא	מרכז קסטרא	כמעט ואין התיישבות על הכרמל, העשוי סלע גיר, כי האדמה טרשית, אין מעיינות והחורש מאוד צפוף. בכרמל, נחשפים רק במורדותיו ואף באם מחפשים את ראשיתה של חיפה, הם נחשפים במרודות ההר. נחשף יישוב שנקרא שקמונה ומדרום לו, יישוב נוסף שנקרא קסטרא, ששרידיו נחשפו בחפירת ההצלה. נחשפו שרידים מהתקופה הכלקוליתית ובעיקר מהביזנטית: בתי בד, גתות, בתים וכנסייה מפוארת.
חיפה	במקורות יהודיים חיפה מככבת הרעיון להקמת אריק בראואר	מרכז קסטרא	קסטרא מוזכרת כיישוב עוין לחיפה היהודית, כמו למשל חלמיש לנווה, סוסיתא לטבריה ויריחו לנערן. בספר שיאי גינס ברכבת התחתית הקצרה בעולם-הכרמלית ובציור קיר הגדול בעולם-במרכז קסטרא. מרכז קסטרא ע"י משפחת דנקנר, היה לעשותו מרכז לאומניות, לצד החנויות וגלריות של האומנים. אמן יהודי מאוסטריה, מוזמן ארצה ומקבל בעתלית סטודיו, שבמשך שנה מצייר על אריחי קרמיקה.
חיפה	אחר סיום עבודה הציור המרכזי חיפה במלעיל במשנה כתוב	מרכז קסטרא	כבמעשה פאזל, חיברו את האריחים והצמידו אותם על הקיר, כאשר הם משקפים את סיפורי התנ"ך. מציג את אדם וחווה בגן עדן ומשני צדדיו רביעיות ציורים שכל אחת קשורה לדמות אחרת בתנ"ך. או במלרע: האזכור הראשון של חיפה שמופיע במשנה, לא מנוקד ולכן לא יודעים איך ביטאו את השם. "אין מעבירין לפני התיבה לא חיפנין ולא בישנין ולא טבעונין.." אז כנראה אומרים חיפנים ולא חיפאי.
נסיעה	שכונות על הכרמל דרך המצפורים בגלל הטופוגרפיה ציר הכרמל מהווה		נבנות על השלוחות, כשבניהם זורם וואדי, שבתחומו לא בונים, מתוקף תקנה מימי המנדט הבריטי. הינו פרויקט תיירותי, שבו ניתן לצפות ממקומות חנייה ומרפסות ל-22 נקודות עניין ברחבי העיר. יש בחיפה שתי חוויות, אחת של מעלה ואחת של מטה, שמתבטאות באופי האורבאני של חלקי העיר. קו פרשת המים של הכרמל, כלומר כל טיפה שיורדת מתחלקת מערב - ישר לים, מזרח - לעמק זבולון.
נסיעה	בשנות ה-20 של מספר הבתים בעיר במורדות הכרמל מיישוב מנעלין		המאה ה-20 הגיעה לכרמל קבוצת יהודים והקימו עליו שכונת גנים, שנקראה אחוזת הרברט סמואל. הבנויים בסגנון בהאוס, גדול יותר מאשר בת"א, אך בחיפה הם מפוזרים ואין להם מודעות כמו בת"א. זורם נחל בשם נחל שיח, שהינו יוצא דופן, במובן שהוא ניזון ממעיינות הנובעות מתוך שכבה אטימה. שבשומרון, יצאה לפני כ-170 שנה, משפחת עודה והתיישבה בנחל שיח ובהמשך בנתה בו את ביתם.
נסיעה	מביתו של עודה השם כבאביר בשנות ה-20 חיפה התרחבה		נוצר כפר, הרחק מחיפה של אותם ימים והיום גרים בו אנשים, ששמות המשפחה של רובם הינו עודה. שניתן לכפר, שהינו מוסלמי, משום שתושביו עסקו שם בייצור סיד, כבשן וסיד בערבית נקרא כבארה. של המאה ה-20 מגיעים לכבאביר שליחים מתנועת האחמדייה ומשכנעים את תושביה לקבל את דתם. עד לכפר ואז הסבה אותו לשכונה, הנקראת שכונת כבאביר, המאוכלסת בכ-2,000 תושבים ערבים.
חיפה	העדה האחמדית שכונת יהודית חיפה מכילה את חיפה שגרים בה	כבאביר	מונה כיום כ-1,500 תושבים, יש להם בית ספר משלהם ומבנה מפורסם - המסגד עם צמד המינרטים. בשם כבירים, שהוקמה בשנות ה-20 בסמוך לשכונת כבאביר, מאופיינת בסגנון בתים השונה מכבביר. מרכז האחמדים, המרכז העולמי של הדת הבהאית, הכרמליטים ואת מושבת הטמפלרים הראשונה. יהודים, נוצרים ומוסלמים, מדגישה את המושג דו-קיום, כאשר יהודים וערבים חיים זה לצד זה.
חיפה	המסגד ממוקם ריאקציה לתהליך השינוי מתבטא בעולם הנוצרי	כבאביר	בקצה שלוחה, שמדרום לנחל שיח, שהיווה בתקופה הצלבנית את מקום מושבם של הכרמליתים. החילון המתרחש במאה ה-19 קמות תנועות דתיות בעולם הנוצרי והמוסלמי, שרוצות ליישם שינוי. בכך, שכל המתרחש בעולם, הינו ביטוי לתהליך של אחרית הימים, כלומר, זמן הגעתו של המשיח. נקראת התופעה בשם מילנריאניזם, מלכות אלף השנים של ישוע, שחלקם מאמינים שתחילתה בא"י.
חיפה	על הרקע הזה קם אחמד טען למשל בנוסף טוען אחמד סביב אחמד	כבאביר	בהודו ב-1888 אדם מוסלמי בשם אחמד, שטוען שיש לחזור לאסלאם, שמבוסס רק על ספר הקוראן. שהמילה ג'יהאד שבקוראן, לא מדברת על מלחמת סיף, אלא מלחמה של היצר הטוב ברע של המאמין. שהפצת תורת האסלאם בעולם, חייבת להיעשות בדרכי נועם ועם אנשי הספר, צריך לנהל דיאלוג. מתקבצים מאמינים שונים וכשהוא הולך לעולמו, חלק מהתלמידים שלו רואים בו נביא, כמעין משיח.
חיפה	בהדרגה מתפתחת שליחי האחמדיה האחמדים רואים הממסד מוסלמי	כבאביר	עדה שקוראת לעצמה אחמדים, המתחילה במזרח אסיה ומתפשטת לכל מיני מקומות סביב העולם. המגיעים לא"י, עוברים בכפרים ונבעטים החוצה ורק בכפר כבאביר, מתקבלים עקרונות האחמדים. עצמם כמוסלמים, היות והם מקיימים את מצוות האסלאם, יש להם מסגד ואף צמים ברמדאן. לא רואה בהם כמוסלמים משתי סיבות: סטייה מהעדות (השהאדה) ואי קבלת חלק גדול מהחדית'.
חיפה	העדות החדית' פתוו -פסק הלכה ציבור האחמדים	כבאביר	השהאדה - קובעת שמוחמד הוא אחרון הנביאים ואילו האחמדים טוענים, שאחמד הינו גם נביא. היא התורה שבע"פ, המהווה חלק בלתי נפרד מההלכה - השריעה, בעוד שהקוראן הינו התורה שבכתב. הופצה ב-1947 בקהיר ובה נכתב, שהאחמדים והבהאים הם מורתד - מוסלמים שגורשו מהאסלאם. ראו בזה עלבון, שכן הם רואים בעצמם את האסלאם האמיתי, עת בפקיסטן, שבו מרכזם, הם נרדפים.
חיפה	כל תושב בכפר האחמדים מנסים מבנה המסגד עת חליף אחמדי	כבאביר	מפריש חלק ממשכורתו לקהילה ובכסף הם בנו את המסגד ומרכז מבקרים, המכיל תרגומים לקוראן. לשמור על ייחודם הקהילתי, בקיום קשרי נישואין אך רק מתוכם ולימוד ילדיהם בביה"ס משלהם. הבנוי משני מינרטים, מכיל אולם התפילה, המחרב הפונה לכיוון מכה, מנבר ועזרת גברים ועזרת נשים. נפטר, כל נציגי הקהילות בעולם מגיעים ללונדון, יושבים ומספרים שהכול נעשה בהשראה אלוהית.

<p>נסיעה</p>	<p>מושבת בת של הדרך שנוסעים בה בית רוטנברג משדרות הנשיא</p>	<p>הטמפלרים, בעיקר בתי נופש, בשם כרמלהיים, שרובם נהרסו, מלבד אחד שהינו בית תרבות ע"ש הכט. שנסללה ע"י הטמפלרים, כנתיב שהוביל מהשכונה שלרגלי ההר לכרמלהיים, נקראה בשם דרך ההר. המכונה 'הזקן מנהריים' הינו ביתו המקורי של רוטנברג, שלאחר מותו, הוא מוריש אותו לחינוך ילדים. מתחברים לרחוב המקביל לו, שנקרא בעבר רחוב פנורמה והיום נקרא יפה נוף, ע"ש הנוף הניבט ממנו.</p>
<p>חיפה</p>	<p>טיילת לואי ראשיתה של חיפה סיבות להתפתחות המפרץ הגדול</p>	<p>ע"ש לואי אריאל גולדשמיט, שנהרג בתאונת דרכים ומשפחתו מנציחה שמו בהקמת הטיילת ושימורה. בכפר קטן ועלוב, באזור שהיום בנוי ביה"ח רמב"ם, שתפקד מאות בשנים בצל עיר הנמל הגדולה עכו. נמל עכו ולא נמל חיפה, למרות שבנמל עכו יש סלעים, נובעת שדרך הים ההיסטורית לא עברה בחיפה. נקרא במשך מאות שנים מפרץ עכו, אך כיום עיר הנמל החשובה היא חיפה ולכן הוא נקרא מפרץ חיפה.</p>
<p>חיפה</p>	<p>בימי החשמונאים בתקופה הרומית בתקופת העבאסים הכיבוש הצלבני</p>	<p>בתקופת אלכסנדר ינאי, נכבשו ערי החוף של א"י ובהם גם חיפה ומאז מתחילים לגור בה גם יהודים. ביזאנטית, המרכז היהודי הגדול הינו בגליל ובמרכזה של א"י, שנפגעו ברעידת האדמה הקשה ב-749 עת מרכזם בבגדד וא"י לא מעניינם, נוצרת קריסת יישובים, הגורמת לנטישת העם היהודי את א"י. בא"י, מוצא בחיפה ישוב יהודי, עם רצף התיישבותי של כ-1,000 שנים וטובח בהם ללא רחם.</p>
<p>חיפה</p>	<p>בתקופה ממלוכית במאה ה-18 דאהר אל עומר עכו היא אתר</p>	<p>נהרסו כל ערי החוף בא"י ומה שנשאר מחיפה, זה לא יותר מכפר דייגים קטן ועלוב ובו מאות תושבים. מופיע שליט הגליל מטעם השלטון העות'ומאני, דאהר אל עומר הבדואי, שבונה ומשקם את כל המרחב. בונה ב-1745 על עכו הצלבנית, את העיר העות'ומאנית וב-1761 משתלט על חיפה ובונה אותה מחדש. מורשת עולמית, בזכות זה שתחת לעיר של דאהר אל עומר, נשארו מבנים שלמים של העיר הצלבנית.</p>
<p>חיפה</p>	<p>העות'מאניים חיפה העתיקה להגנתו מהשלטון חיפה חדשה נבנית</p>	<p>ראו בדאהר מרדן, היות ולא העביר מיסים לממשל כנדרש וביידעו את הצפוי לו, בחר להתגונן בחיפה. נמצאת במקום מישורי, שאינו בר הגנה ולכן דאהר הורסה עד היסוד ובונה אותה במקום חדש ומוגן. דאהר מחפש ומוצא את המקום עם הרצועה הצרה היורה, בין הים לחר ובונה שם את מצודתו-הבורגי. כעיר מוקפת חומה, שער אחד לכיוון דרום מערב - שער יפו ושער אחד לכיוון צפון מזרח - שער עכו.</p>
<p>חיפה</p>	<p>המאה ה-19 נמלה של עכו לא במהלך השנים חיפה גדלה ואזי</p>	<p>היא מאה של תמורות ואחת מהם היא המהפכה התעשייתית, שהניבה מעבר מספינות קטנות לגדולות. יכול היה לשרת ספינות גדולות ולכן בהדרגה, ספינות הקיטור החלו להעדיף את נמל חיפה, על נמל עכו. ליד שער יפו, הוקמה שכונה נוצרית, ליד שער עכו הוקמה שכונה מוסלמית ובתווך התיישבו היהודים. החלה יציאה מהחומות ובניית שכונות, הנוצרים את וואדי ניסנאס והמוסלמים את וואדי סאליב.</p>
<p>חיפה</p>	<p>ביציאה מהחומות לסיכום התקופה: הרצל מתאר בספר בהגעת יהודים</p>	<p>התושבים מפרקים אותן ומשתמשים באבניהן לבניית הבתים - אין היום שרידים לחומותיה של חיפה. עד המאה ה-18 חיפה הינה כפר ואז דאהר מקים את חיפה החדשה, שיוצאת מהחומות במאה ה-19 אלטנוילנד, את חיפה, כמעט במדויק, את מה שאנו רואים היום והוא קורא לה עיר העתיד של א"י. לחיפה ב-1909 ורואים לפנייהם עיירה קטנה, הם מחליטים לעלות לכרמל ולהקים שכונה בשם הרצליה.</p>
<p>חיפה</p>	<p>שכונה נוספת במהלך השנים השלטון הבריטי דרך קצרה ביותר</p>	<p>בננתה ליד שכונת הרצליה, בשם טכניקום, שבה נבנה בניין שנקרא בתחילה טכניקום ולימים הטכניון. היהודים בונים שכונות נוספות בהר ומבקשים ולנהל חייהם תחת קורת גג אחת בשם ועד הדר הכרמל שכובש את א"י לאחר מלח"ע ה-I נושא עיניו לנמל חיפה, כמוצא הקצר לאירופה, לנפט מעירק. להובלת הנפט, הינה קו צינור נפט מעיראק, דרך מדבריות ירדן, עמק יזרעאל, עד בתי הזיקוק בחיפה.</p>
<p>חיפה</p>	<p>מהנדסים בריטים בעקבות הפעילות לפני בוא הבריטים היהודים בונים את</p>	<p>כחלק מתשתית הובלת הנפט לאירופה, בונים בחיפה נמל מודרני עמוק מים, בתי זיקוק ואזור תעשייה. בחיפה, מתחילה נהירת תושבי הארץ וגם של ערבים מהגליל וממדינות ערב, למצוא תעסוקה בחיפה. חיפה מנתה כ-20,000 תושב ובעוזבם מנתה כ-140,000 תושב, מעיירה קטנה היא הופכת לעיר מרכזית. שכונותיהם במעלה הר הכרמל ואילו הערבים בתחתיתו וחרף הטופוגרפיה, חיו שתי העדות בשלום.</p>
<p>חיפה</p>	<p>סכסוך יהודי ערבי היהודים מנצלים אוכלוסיית חיפה אתר בניין המפרץ</p>	<p>לא פוסח על חיפה ומאורעות 29 במרד ה-36 - 39 ו-48 גורמים שמ-70,000 ערבים נותרו בלבד. יתרון טופוגרפי ובערב פסח תש"ח, תוך פחות מ-48 שעות, נכבשת העיר התחתית, היא חיפה הערבית. מונה כ-280,000 תושבים, מתוכם כ-30,000 ערבים שגרים במרגלות הכרמל והיהודים במדרונותיו. וקריית הממשלה, ממוקמים על השטח בו בנה דאהר ב-1761 את העיר החדשה המוקפת החומה.</p>
<p>חיפה</p>	<p>הנמל המנדטורי לשדרוג הנמל יונה יחב מנסה מדד זיהום אוויר</p>	<p>שהוקם ע"י הבריטים, פגע קשות בעיר התחתית ולכן לאחרונה תוכננו ונעשו פעולות לסגירת הנמל. התבצע מספר פעילויות כהקמת רציף חדש, יבוש חלק מהים עבור מנופי ענק והקמת נמל חדש בסמוך. לקדם תוכנית, שכל פונקציות הנמל תעבורנה לנמל הקישון ואז הנמל המנדטורי יפתח לרווחת הציבור. בחיפה ירד פי 40 ב-20 השנים האחרונות, כלומר הרבה יותר ניטור והקפדה על מעבר לדלק דל גופרית.</p>
<p>חיפה</p>	<p>האובליסק באתר התותח הטורקי בתצפית מזרחה מתצפית הגן</p>	<p>מציין את ביקור קיסר גרמניה, וילהלם השני ואשתו אוגוסטה ויקטוריה ב-1898 באתר, לאחר נחיתתו. שממוקם באתר, מייצג את כניסת הבריטים לחיפה ולמרות שהוא מהמאה ה-19 כתוב עליו 1918 מהגן הבהאי, שכונות הדר הכרמל הבנויה במדרגת הביניים ובקו ישר לכיוון הים, המושבה הגרמנית. ועד כיפת הזהב, יש 9 טרסות ומכיפת הזהב עד המושבה הגרמנית יש עוד 9 טרסות, שה"כ 19 טרסות.</p>
<p>חיפה</p>	<p>אחרי רצח עלי שיעים מאמינים הבאב בשיעה הינו בפרס השיעית</p>	<p>נוסד הפלג השיעי, שמאמין שלאחר עלי, היו כמה אימאמים עד אל מונתזר, האימאם האחרון, שנעלם. שהמהדי הנמצא בשמיים ואמור להגיע ביום כלשהו, מהווה יסוד אמונה וכמיהה לשיבתו לקהילתם. הינו אדם שנמצא על פני כדה"א, אך לא יודעים מי הוא, אבל הוא מקושר כל הזמן למהדי הנעלם. מופיע ב-1840 אדם בשם מירזא עלי, המכונה את עצמו באב וטוען שעוד מעט ב-1850 יופיע המהדי.</p>
<p>חיפה</p>	<p>מירזא עלי טען שנת 1850 מגיעה הבאב בוחר אחד מתלמידי עלי</p>	<p>שיש להכשיר את העולם לבוא המהדי ואכן בהדרגה מתקבצים סביבו אלפי אדם, המאמינים בנבואתו. והמשיח לא מגיע, אזי לבאב יש שתי אפשרויות, או להגיד טעיתי בחישוב, או להכריז על עצמו כמהדי. להכריז על עצמו כמהדי, דבר שהממסד השיעי בפרס לא מוכן לקבל ולכן הוא נתפס ומוצא להורג. בשם מירזא חוסיין עלי, מצליח להימלט מאיראן ובמקביל טוען שכל מה שהבאב ניבא, הוא כיוון עליו.</p>

<p>חיפה הגן הבהאי</p>	<p>חסיין עלי בהאא אוללה בכלא עכו ע"פ בהאא אוללה</p>	<p>שמכנה את עצמו בהאא אוללה - זוהר האל, מתחיל לייסד דת חדשה שלימים תקרא הדת הבהאית. משוטט ברחבי האימפריה העות'מאנית, שממש לא אוהבים את הרעיון ומשליכים אותו לכלא עכו. זונח הבהאא את האסלאם השיעי ומייסד דת חדשה, שהרעיון המרכזי של הדת היא האוניברסאליות. יש אלוהים אחד, שהתגלה לכל מיני נביאים למשה, לישו, למוחמד, לבודהא, לזרטוסטרא ועכשיו אליו.</p>
<p>חיפה הגן הבהאי</p>	<p>הרעיון המרכזי של בשנותיו אחרונות בנו של בהאא מעל קבר הבאב</p>	<p>הדת הבהאית, ליצור שוויון בין עמים ולאומים ובין גברים ונשים ויש ליישר את הדת בהתאם למדע. בהאא שוהה באחוזת הבהג'יי בעכו, בה נפטר ב-1892 ונקבור והופכה למקום המקודש ביותר לבהאים. עבאס אפנדי, רוכש את מורדות הר הכרמל ומביא את עצמות המבשר (הבאב) מאיראן וקוברן באתר. נבנתה כיפת הזהב ולהגשמת כל צוואת הבאא לבנו, מוקם באתר, המרכז העולמי של הדת הבהאית.</p>
<p>חיפה הגן הבהאי</p>	<p>לבהאים חשוב בהאים מתעסקים השנה הבהאית אוכלוסייה בהאית</p>	<p>יופי ואסתטיקה, בשילוב אומנות המזרח והמערב וזאת בהתאם לצווי האוניברסאלי של הדת הבהאית. בגימטרייה והמספרים 9 ו-19 מקודשים להם, כי בהאא בגימטרייה פרסית, זה 9 ואלוהים אחד זה 19 מחולקת ל-19 חודשים, החודש ל-19 ימים ואת ראש השנה הם חוגגים 4 ימים ב-21 במרץ-יום השוויון. המונה כ-6 מיליון בהאים, הפזורה ב-234 מדינות, שהתחילה לפני 100 שנים, זו דת עם תפוצה אדירה.</p>
<p>חיפה הגן הבהאי</p>	<p>לבהאים אסור בישראל אסור אונסקו הכריזה מדי ערב הבהאים</p>	<p>לקחת כסף ממי שאינו בהאי ולכן חבר המצטרף לדת, מעביר 9% מרכושו וכל שנה 19% מחסכונו. לבהאים לקבל מאמינים חדשים שהינם אזרחי המדינה ולכן הרוצה לעבור לדת, עליו לנסוע לחו"ל. לפני 3 שנים על הגנים הבהאים בחיפה ובעכו כאתרי מורשת עולמי, גנים המשרים רוחנית גבוהה. מאירים את הגנים באור נגוהות למשך שעתיים, לזכר אותו נר שהאיר את תאו של הבאב בכלא עכו.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>ביה"ח בני ציון מגדל השעון רחוב העצמאות תוכנית עיריית</p>	<p>הינו אחד מבתיה"ח הגדולים בחיפה, שבעבר נקרא ביה"ח רוטשילד, כהוקרה למשפחת רוטשילד. שנחנך בהעיר העתיקה ב-1906 יחד עם מגדלי שעון ביפו, עכו, צפת ושכם, שכיום נמצא בשיפוצים. נמצא על שטח שיושב ע"י הבריטים, מהחול שנחפר בשעה שהעמיקו את הנמל, לעגנית אוניות גדולות. חיפה, לפתח את אזור הנמל ולהפכו למוקד תיירותי, בשילוב סטודנטים, זוכה לעדיפות גבוהה.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>בשכונה הגרמנית בית עם טמפלר בית שומאכר בית אוליפנט</p>	<p>בנו הטמפלרים רחוב שבצד אחד הבתים נושקים לים ומצד שני כרמל וללא כנסיות, אלא בית עם. שעליו מגדלון קטן עם פעמון שיועד לקרוא למאמינים לתפילה, משמש כיום כמוזיאון של העיר חיפה. שבו אכן גר שומאכר, שהיה הארכיאולוג שחפר במגידו ועשה סקר ארכיאולוגי מקיף ברמת הגולן. שבו התגורר לורנס אוליפנט, מידידי התנועה הציונית, שבקומה מעל גר מזכירו האישי - נפתלי אימבר.</p>
<p>חיפה המושבה הגרמנית</p>	<p>בנצרות המערבית מרתין לותר תרגם הפרוטסטנטיים קמות קבוצות</p>	<p>יש את העולם הקתולי והעולם הפרוטסטנטי, הפרוטסטנטיים נותנים דגש חזק לטקסט ופחות לטקס. את התנ"ך לגרמנית ובכך הופכו נגיש לכל אחד, כך שפרוטסטנטי אדוק, מכיר פרקי תנ"ך שלמים בע"פ. רואים במהלך המאה ה-19 שהעולם משתנה ועל כן מגיעים למסקנה שכל הנבואות מתגשמות בעולמם. שמדברות על תחילת מלכות אלף השנה של ישו-המילניאניזם, כלומר המשיח אמור להגיע ולהתגלות.</p>
<p>חיפה המושבה הגרמנית</p>	<p>חלק מהנוצרים קהילה מארה"ב גם לירושלים באו כריסטוף הופמן</p>	<p>טענו שהמשיח יבוא מבלי ציון להיכן, אך חלק מהם טענו, שהמשיח יגיע לא"י ולכן יש לקבל את פניו. שהגיעה ליפו, מתוך אמונה במילניום, הקימה בה את המושבה האמריקאית ואחרי שנה שבה לארה"ב. חבורה של אמריקאים - אמריקן קולוני והקימו את המושבה האמריקאית, מתוך אמונה במילניום. מטיף לקהילתו בגרמניה, שגאולת המשיח מגיעה ולכן אין צורך בכנסייה, כי המקדש-טמפל נמצא בלב.</p>
<p>חיפה המושבה הגרמנית</p>	<p>מגמת הטמפלרים בסוף שנות ה-60 מושבה טמפלרית המושבה השנייה</p>	<p>הינה לבוא לארץ הקודש, לייסד עם האל, להקים מושבות ולהפריח את השממה ואז תבוא הגאולה. עת הטמפלרים מגיעים לא"י וזאת לאחר שהכשירו אנשים, מתחילים להקים את המושבות בארץ. ראשונה בא"י, הוקמה ב-1868 בחיפה, בזמן שחיפה היא עדיין עיריית קטנה ומוזנחת המוקפת בחומה. הוקמה ב-1869 ביפו ומיד אחריה המושבה שרונה וב-1873 הקימו את המושבה הגרמנית בירושלים.</p>
<p>חיפה המושבה הגרמנית</p>	<p>במושבה בחיפה מתחילת העבודה החקלאות נכשלת חשיבות טמפלרים</p>	<p>הם בונים רחוב שמשני צדדיו בתי אבן, שטח לידם הם הופכים לשדות חיטה ועל הכרמל נוסעים גפנים. בחקלאות, הטמפלרים נכשלים בה, היות ותנאי מזג האוויר, אינם תואמים להכשרה שנרכשה בארצם. ילדיהם מתים והכי נורא משיח לא בא, אך טמפלרים לא מתייאשים ובחריצותם הם ממשיכים הלאה. בא"י מתבטאת ביבוא זנים חדשים ופרות מגזע שחור לבן, הקמת בתי מלון ומלאכת סלילת כבישים.</p>
<p>חיפה המושבה הגרמנית</p>	<p>בשיא גודלם שאנשי עלייה ה-1 חלק מהטמפלרים תחילת מאה ה-20</p>	<p>הטמפלרים מנו כ-2.000 איש, אולם משקלם הסגולי הינו אדיר, אין תחום בא"י שהם לא תרמו לו. הקימו את מושבותיהם, הם נעזרו בטמפלרים וחלקן בנויות על בסיס שטראסה, כלומר רחוב צר גרמני. אחרי שהמשיח לא בא, התאכזבו וחזרו לחיק הכנסייה הבפטיסטית, שהינה פלג מהכנסייה הלותרנית. הטמפלרים מקימים שתי מושבות בת: בית לחם - בית לחם הגלילית, וולדהיים - אלוני אבא לפרושים.</p>
<p>חיפה המושבה הגרמנית</p>	<p>מושבת בת נוספת כנסיית עמנואל צאצאי הטמפלרים במלה"ע ה-1</p>	<p>הוקמה ב-1906 בשם וילהלמה - בני עטרות ובסיכום לטמפלרים יש 4 מושבות אם ו-3 מושבות בת. שבמושבה הגרמנית ביפו, שייכת לפלג הפורש, כי בכל מושבה טמפלרית היה פלג פורש ולכן הכנסיות. ברבות השנים מתרחקים מרעיונות משיחיים של דור המייסדים ומרגישים עצמם כגרמנים לכל דבר. הטמפלרים מסייעים לטורקים במלחמתם באנגלים ושזו מסיימת חלק מהטמפלרים מגורשים מא"י.</p>
<p>חיפה המושבה הגרמנית</p>	<p>כשהיטלר עולה במושבה הגרמנית במלה"ע ה-2 מחשש הבריטים</p>	<p>לשלוט בגרמניה, שלישי מהטמפלרים באופן מעשי נרשמים למפלגה הנאצית וחלק גדול אף תומך בהם. בחיפה, היה סניף של המפלגה הנאצית ובבית לחם הגלילית היה כנס של תנועת הנוער המחנות האית. השלטונות הבריטים בא"י, רואים בטמפלרים גיס חמישי ובשלב ראשון כולאים אותם במחנות הסגר. מגיסות רומל ב-41 נלקחים טמפלרים מביתם ומגרשים את רובם לאוסטרליה, שהייתה מושבת עונשין.</p>
<p>חיפה המושבה הגרמנית</p>	<p>בא"י נשארו במלה"ע ה-2 הסוכנות היהודית רכבות שיצאה</p>	<p>עוד כמה עשרות טמפלרים, אך ב-1948 כוחות צה"ל דאגו לסלק מפה את אחרוני הטמפלרים סופית. נוצר מצב שטמפלרים מוחזקים כשבויי מלחמה ע"י הבריטים והנאצים מחזיקים שבויים יהודים. יוזמת החלפת שבויים עם גרמניה, דרך בריטניה וארה"ב ובכך משוחררים יהודים תמורת טמפלרים. מגרמניה ב-42 מגיעה דרך ראש הנקרה לא"י, עם ראשוני היהודים המשוחררים, שמספרים על השואה.</p>

<p>חיפה המושבה הגרמנית</p>	<p>בתופת של אירופה אחרי מלחמת 48 משמעות החוק חוק נכסי נפקדים</p>	<p>התבצעו 3 עסקאות ב-41, 42 וב-44 שבהם כ-500 טמפלרים משוחררים לגרמניה בתמורת 500 יהודים. מדינת ישראל חוקקה חוק נכסי נפקדים, מי שלא היה בביתו בזמן המלחמה, ביתו הופך לרכוש מדינה. שערי שגדל בוואדי סאליב וברח מביתו וחוזר אליו אחרי המלחמה, הבית לא שלו, אלא רכוש מדינה. לא חל על הבתים הטמפלרים בחיפה, שעומדים ריקים לאחר שדיריהם גורשו מבתיהם ורכושם הופקע.</p>
<p>חיפה המושבה הגרמנית</p>	<p>מהסכם השילומים בימייה הראשונים בשנות ה-80 עיריית חיפה</p>	<p>של גרמניה, קוֹזֵז סכום שווה ערך לרכוש הטמפלרי במדינת ישראל ואותו קיבלו הטמפלרים כפיצויים. של המדינה, לא הייתה מודעות לשימור מבנים ואתרים ולכן שראו בתים ישנים, הרסום ובנו חדשים. לאחר הזנחה רבת שנים במושבה הגרמנית, משתנה המודעות לשימור מבנים עד כדי איסור הריסתם. משפצת את הבתים בעבודת שימור מדהימה, מעודדת פתיחת בתי קפה ומסעדות ויוצרת אתר תיירותי.</p>
<p>חיפה וואדי ניסנאס</p>	<p>דרך השיר בגל בנייה ראשון בגל בנייה שני בהאים שמכשרים</p>	<p>דרך העוברת בין המושבה הגרמנית לוואדי ניסנאס, בה מודבקים שלטים עם שירים בעברית ובערבית. לבית טמפלרי יש קומת מרתף, או לפחות חצי קומת מרתף וזה בנוסף לשתי קומות מעל פני הקרקע. של הטמפלרים, בתיהם כבר יותר מסוגננים בדומה לבתי עשירי הערביים ובונים גם בשולי המושבה. את מורדות הכרמל עבור עצמות הבאב, בונים במקביל ברחוב אירן את בתיהם השייכים להם גם כיום.</p>
<p>חיפה וואדי ניסנאס</p>	<p>הבתים כיום כשהבאהא מת ביטול הירושה כשאשת שוקי</p>	<p>אינם משמשים למגורי קבע, אלא כאתרים לעולי רגל שלהם ומכילים משרדים לפעילי הבהאים בארץ. יורש אותו בנו עבאס אפנדי וכשזה מת מחליפו נכדו שוקי, שמחליט לבטל את רעיון ההנהגה בירושה. הצריך תהליך חדש ואכן הוחלט לקיים בחירות, שבהן יבחרו 9 אנשים שינהגו את קהילת המאמינים. שגרה ברחוב אירן, הלכה לעולמה, היא נקברה בחלקת קבר העשויה שיש קררה מעוצבת עבודת תחרה.</p>
<p>חיפה וואדי ניסנאס</p>	<p>פסטיבל החג של וואדי ניסנאס וושבי השכונה זרם קומוניסטי</p>	<p>החגים, הינו סיפור הצלחה שמנסה לאחד את 3 הדתות שחוגגים באותו הזמן את החנוכה וכריסטמס. היא השכונה הנוצרית הראשונה שיצאה מחוץ לחומות וכיום רוב תושביה נוצרים, אך יש גם מוסלמים. בוואדי ניסנאס היו בשנות ה-50 תחת חוקי ממשל, אך ב-1956 חיפה הייתה הראשונה בה הוסר החוק. נטע בשכונה את ממעוזיו ובהם סופרים כאמיל חביב, אמיל תומא וסמי מיכאל ששהו לא מעט בשכונה.</p>
<p>חיפה וואדי ניסנאס</p>	<p>רחוב הציונות מקור שם ניסנאס חלפו השנים בנו בבית סנטה</p>	<p>מספר היסטוריה: נסלל ע"י טמפלרים בשם דרך ההר, קמה המדינה לשדרות האו"ם ולבסוף הציונות. נובע מעצם היות הוואדי המכיל חורש טבעי ובו הרבה בע"ח, שהשכיח בהם, הנמייה ובערבית ניסנאס. בתים והנמיות נעלמו, אך השם נשאר, כאשר חלק מהבתים נבנו במאה ה-19 בתקופת המנדט הבריטי. מתגורר ערבי נוצרי, גדול ממדים עם זקן, שבקריסמס לובש בגדי סנטה קלאוס ומקשט ביתו בהתאם.</p>
<p>חיפה וואדי ניסנאס</p>	<p>מצפון לנסיעה מפני שנים רבות מאחר והטמפלרים בבעלות כרמליתים</p>	<p>ממוקמת השכונה קריית אליעזר שבה אצטדיון קריית אליעזר, שמעבר להם נראית שכונת בת גלים. הדרך שהובילה לכרמל הייתה דרך סטלה מאריס וכשהטמפלרים רצו לנוע, הכרמליתים עוצרים בעדם. לא יכלו לעלות בדרך סטלה מאריס, דרך ההר הצרפתית, הם סוללים את דרך ההר הגרמנית שלהם. מדרונות ההר שאותם אין ככוונתם למכור בעתיד הקרוב ולכן כל הדרך היא בתוך שטח טבעי וירוק.</p>
<p>חיפה סטלה מאריס</p>	<p>בזהות הר הכרמל משמעות "כרמל": מבנה הכרמל הינו בתקופות קדומות</p>	<p>אין ספק וזאת משום אזכורו בתיאורים מקראיים וגם במקורות קדומים אחרים המתארים את ההר. כרם-אל, כרמית - צבע הארגמן שייצרהו מחלזונות, במקורות היהודיים חורש טבעי נקרא בשם כרמל. משולש שקודקודו חוטם הכרמל - רמת הנדיב, קרן הכרמל - מוחרקה וראש הכרמל - מפגש עם הים. להר שנוגע בים, ייחוסו קדושה ולכן בתנ"ך כתוב "על-ראשי ההרים יזבחו, וְעַל-הַגְּבְעוֹת יִקְטְרוּ".</p>
<p>חיפה סטלה מאריס</p>	<p>בעידן הלניסטי בתקופה ביזאנטית מערה במורד ההר בתקופה הצלבנית</p>	<p>והרומי, יש על הכרמל פולחן לזאוס, אבי האלים ולאל השמש הליוס, המתואר מושך שמש במרכבתו. נוצרים מגיעים לפגאניים המאמינים בהליוס וטוענים כי מדובר באליהו הנביא, שעלה בסערה לשמים. מזוהה במסורת, כמערת אליהו הנביא ולכן הינה מקודשת ליהודים, לנוצרים, למוסלמים ולדרוזים. במקביל למסדרי ההוספיטלרים והטמפלרים, קמה קבוצת אנשים, שמקדישה את חייהם אך ורק לדת.</p>
<p>חיפה סטלה מאריס</p>	<p>אנשי הקבוצה נזירים כרמליתים בתקופה ממלוכית במקביל למנזר</p>	<p>רואים באליהו הנביא את פטרונם והזהדות לפעילותו בהר, מחליטים לקרוא לעצמם הכרמליתים. שהיו ספגניים, רצו לשבת ליד מערת אליהו, אך בגלל חוסר במים, בנו את מרכזם ליד מעיין בנחל שית. הצלבנים מגורשים מהארץ ואיתם הכרמליתים, שנפוצים למערב, אך תוך נשיאת עיניהם להר הכרמל. הכרמליתי, קם באירופה מנזר כרמליתיות, נזירות סגפניות שההות בתחומי המנזר, עד לסוף חייהם.</p>
<p>חיפה סטלה מאריס</p>	<p>בסוף המאה ה-18 המבנה מונומנטלי המנזר הכרמליתי</p>	<p>יש מנזרים, בנוסף לזה שממוקם בסטלה מאריס, בהר הזיתים בשם פטר-נוסטר, בנצרת ובבית לחם. הכרמליתים חוזרים לא"י, קונים חלקה ועליה בונים מנזר ובמאה ה-19 הם בונים את המבנה הנוכחי. נבנה בעת שלט מוחמד עלי, שמרשה לבנות את המבנה מחוץ לחיפה, מה שהטורקים לא נתנו קודם לכן בנוי על בסיס מערה טבעית, המקודשת ע"פ המסורת הכרמליתית, בנוסף לאליהו גם למרים אם ישוע.</p>
<p>חיפה סטלה מאריס</p>	<p>מסע נפוליאון במהלך המסע חלק בכישלון נפוליאון בשנות ה-30</p>	<p>בא"י, מתחיל בפלישתו למצרים ב-1799 כאשר שאיפתו הינה לכבוש את עכו, בה שלט אל ג'זאר. מחיילי נפוליאון חולים במחלת הדבר ולכן הם מושארים ביפו וחלקם במנזר קטן שהיה על הכרמל. בכיבוש עכו, הוא נסוג דרומה, שבמהלכה, חיילי אל-ג'זאר טובחים בחייליו, בחולי הדבר ובנזירים. הכרמליתים אוספים את עצמות חיילי נפוליאון וטומנים אותן בקבר אחים, עליו מצבים פירמידה.</p>
<p>חיפה סטלה מאריס</p>	<p>עבדאללה פחה בתקופת המנדט הבריטי הם מדינת ישראל</p>	<p>הורס את המנזר ובונה מאבניו הרמון וכשהכרמליתים חוזרים, הם מיעדים את ההרמון לאגף במנזר. הבריטים חוכרים את המבנה מהכרמליתיים, מקמים בו בסיס צבאי ומציבים בו רדאר ומגדלור. במקנים לאתר את השם סטלה מאריס, שפירושו כוכב הים והנזירים מאמצים את השם בשתי ידיהם. חוכרת כיום את האתר מהכרמליתיים, לטובת בסיס חיל הים, שמגן על חופי הארץ בעזרת הרדאר שבו.</p>
<p>חיפה סטלה מאריס</p>	<p>סמל הכרמליתים בתחתית הסמל מצדיו של הצלב בכניסה שער כפול</p>	<p>בחלק העליון, יד אווזת לפיד, היד ידו של אליהו הנביא, שהוא פטרונם, שהולך להילחם בנביאי הבעל. מגן ובתוכו הר המייצג את הר הכרמל, המסמל דרגה רוחנית גובהה שאליה צריך להגיע ובפסגתו צלב. מוצגים 3 כוכבים המצינים את 3 הנדרים הנוספים של הנזיר הכרמליתי: שתיקה, התבודדות ותפילה. באחד אליהו הנביא אווזת בליד ובשני מרים אווזת בישוע, שכן הכניסה מקודשת לאליהו ולמרים.</p>

חיפה	פרשת רופאין לאחר שנחשף הוא בשנות ה-50 דנאל לאור פרשת דניאל	תחילתה במלה"ע ה-2 עת בחור יהודי מתחזה לגרמני ומסייע לנאצים בתרגום, עד לחשיפתו כיהודי. בורח מהנאצים ומסתתר במנזר כרמליטי ובשלב מסוים, הוא מתנתק מיהדותו הופך לנזיר כרמליטי. מגיע לארץ לבוש בגדי נזיר ומבקש בזכות חוק השבות, להיחשב עולה חדש, אך בקשתו לזכות נידחת. נעשה תיקון בחוק השבות, עת הוסיפו סעיף, שיהודי הינו מי שאימו יהודייה והוא אינו בן לדת אחרת.
חיפה	הכנסייה מעוצבת מעל הקריפטה לואיגיי פוגיי הכיפה מוחזקת	על בסיס של מערה - קריפטה, שלפי המסורת, בה גר אליהו הנביא ומעליה כתוב: אליאס תסביתס. בנוי האפסיס, שלפניו נוריות אדומות, כאשר כל נורה מייצגת מקום בעולם, בו קיים מנזר כרמליטי. הינו נזיר שלמד אומנות באיטליה והוא שצייר את ציורים עם הדמויות התנכיים, שעל כיפת הכנסייה. בארבע פינות ובכל פינה מצויר אחד מ-4 האוונגליסטים, כאשר לכל אוונגליסט יש את האטרבוט שלו:
חיפה	האטרבוט הכנסייה קתולית בניגוד לכנסייה המסדר הינו	של ארבעת האוונגליסטים הם: מתי - המלאך, מרקוס - האריה המכונף, לוקס - השור ויוחנן - הנשר. ולכן המזבח גלוי, העיטורים רבי ממדיים בכל מקום, יש אזכור ל-14 תחנות הויה-דולורוזה ותאי וידוי. הקתולית, הכנסייה האורתודוקסית מכילה רק איקונות ויש בה קיר חוצץ - איקונוסטזיס לפני המזבח. סגפני ופילוסופי ו-2 מגדולי הפילוסופיים שהיו במנזר, מצוירים בו: יוחנן של הצלב ותרוזה הקדושה.
חיפה	תרזה מאוילה לצדי הצלב אדית שטיין הינה בתקופת הנאצים	הינה מייסדת המנזר הכרמליטי ויוחנן של הצלב, הינו פילוסוף ונזיר כרמליטי, שניהם בני המאה ה-16 טבלה שבה חקוק ידיים מושטות לאור, ספר פתוח, מגן דוד וגדרות תיל ולמטה כתוב אדית שטיין. יהודייה, שעוברת חוויה רוחנית, לאחר שקראה בספרה של תרזה, מתנצרת והופכת לנזירה כרמליטית. אידית נתפסת ונשלחת לאושוויץ, שם היא מוצאת להורג ולפני כ-10 שנים הוכרזה בוותיקן כקדושה.
חיפה	פרח המזרח הינה דמותה מקודשת תצוגת ויטרניה שריד קרל	נזירה ערבייה, בשם מרים בוארדי, בחורה צעירה ורוחנית, המייסדת את המנזר הכרמליטי בבית לחם. לעולם הנוצרי, ללמדנו שהכנסייה היא לא רק לכרמליטיים ולא רק לצליינים, אלא גם לערבים נוצרים. שמציגה את סנה הולדת ישו במערה שבה גם שור וחמור וכיתוב 'יָדַע שׁוֹר קָנְהוּ וְחָמֹר אָבִיבֹס פְּעָלִי' שנחשף ומתוארך לתקופה הרומית, מעיד על הימצאות פסל, המהווה הוכחה שהיה סאתר פולחן פגני.
מערת אליהו	פסל מרים נוצק באונייה שמפליגה קפלת הלב הקדוש הניסיון כשל כי	לפני כ-200 שנים, בעת שצילמה זוכה בעצמאות, מחומרי הגלם שהיוו תותחים, בהם השתמשו בקרב. מצילמה הובא פסל הברונזה כמתנה להר הכרמל, כיוון שאחד מכינויי מרים: 'גבירתנו שעל הר הכרמל'. ראשיתה ברצון כרמליטים לעסוק בחקלאות, לבנות טחנות רוח על הכרמל ולפתח תעשייה ליצור קמח. הרוחות המשתנות פגעו בכנפיים ולכן הופכים המבנה לקפלה - חדר תפילה קטן, קפלת הלב הקדוש.
מערת אליהו	המדרונות בראש עמדות ובונקרים פחד גדול יותר הייתה תוכנית	הכרמל, השייכים לכרמליטיים, הינם ירוקים ובהם צומחים ערוני זהוב, רקפות, כלניות וכרמלית נאה. שעל הכרמל, נבנו ע"י הבריטים בתקופת מלה"ע ה-2 וזאת מתוך פחד נוראי שהנאצים יבואו מהצפון. היה מצבא רומל, ששעט במדבר הצפון אפריקאי והיה ויכבוש את מצרים, אין מי שיעצרו עד אי"י. לרכז על הכרמל את היישוב היהודי ולהילחם בגרמנים עד מוות, בתוכנית שנקראה 'מצדה בכרמל'.
חיפה	מערת אליהו הינה בתקופה הכנענית מקור המילים אל הגשם - בעל	מערה טבעית, שנחצבה והורחבה בהדרגה ואף נחשפו בה חריטות עם כתובות בכתב עברי מרובע. קיים פנתיאון אלים: לאבי האלים קראו אל, לאשתו אשרה וילדיהם: אל הים - ים ואל המוות - מות. בפנתיאון האלים הכנעני: אל השמש - שפש, אל הירח - ירח, אלת המלחמה - ענת ואל הגשם - בעל. משורבב בחקלאות, הניזונה ממי גשמים, הנקראת חקלאות בעל ולכן הם מתפללים מדי שנה לאל בעל.
חיפה	אחרי שהבעל בועל כשבני ישראל בתקופה ישראלית איזבל נסיכת צידון	את האדמה, מצפים שתיתן פריה ולכן מתפללים לאלת האדמה - אשרה, כלומר פולחן הבעל והאשרה. כובשים את כנען, הם מושפעים מהפולחן ולמרות אמונתם באלוהי ישראל, הם מאמצים את הפולחן. אחאב, שאלא ספק היה גדול מלכי ישראל, חפץ בברית עם ממלכות שכנות, נושא לאישה את איזבל. מביאה אייתה לא"י את נביאי הבעל והאשרה הפגאניים ומי שקם להתמודד מולם, היה אליהו הנביא.
חיפה	עקב ציווי אלוהי כל צד בנה מזבח נביאי הבעל פנו בפקודת אליהו	ולאחר 3 שנות בצורת, אליהו מזמן לכרמל את המלך, העם ונביאי הבעל והאשרה, למבחן כוחות אלים. והניח עליו נתחי פר, מבלי להבעיר אש, המבחן התבטא בקריאת נביאי הבעל לאלם ואליהו לאלוהיו. לאלם שיבעיר אש במזבח, אך לא נענו ואליהו שקרא בשם ה', נענה בהצתת המזבח באש מהשמיים. נתפסו נביאי הבעל ואליהו טבח בהם בנחל הקישון, מעשה שהיווה אחד הסיפורים הדרמטיים בתנ"ך,
חיפה	על הכרמל יש אתר בתקופה ביזאנטית המערה הופכת במסורת ישראל	שממנו ניתן לצפות על הקישון וכנראה בשטחו התבצעה השריפה, חריכה, בערבית חריקה - המוחרקה. כשמחליפים את הליוס באליאס, מתפתחת מסורת, שאליהו הנביא, לפני שעלה השמימה, ישב במערה. לאתר מקודש בארץ ולמעלה מ-1,000 שנה, מגיעים אליה אנשים, מתפללים, מדליקים נרות ובוכים. מסופר, שאליהו התגלה לרשב"י וגילה לו את תורת הנסתר ומאו משאירים בפסח, כוס יין לאלוהו.
חיפה	בנצרות אליהו בקוראן מופיע לצד המערה כיום פוקדים	הנביא, הינו פרה-פיגורציה של יוחנן המטביל ונוסף אליהו מתגלה גם בטרנספיגורציה בהר תבור. נביא בשם אל חאדר, נביא שהמוסלמים רואים בו גלגולו של אליהו הנביא, שמקודש גם למוסלמים. המקודשת ליהודים, לנוצרים, למוסלמים ולדרוזים, נבנו לפני כ-100 שנים המבנים שנועדו לעולי הרגל. את מערה בעיקר יהודים, אבל לעיתים אפשר לראות גם דרוזים, נוצרים ומוסלמים - כיאה לחיפה.
נסיעה	מוזיאון ההעפלה צוללת הדקר הצוללת התגלתה חיל הים	וחיל הים, מספר את סיפור חיל הים, מתקופת ההעפלה ועד הדבר המרגש, גשר הפיקוד של הדקר. שנרכשה אנגליה ב-1968, משייטת בים ובדרכה לארץ, שבמהלכה אבד הקשר אייתה, ללא אות חיים. ב-1999 במצולות והדבר היחיד שאפשר היה לעשות, זה למשות את גשר הפיקוד ולהביאו למוזיאון. היה החיל היחידי בצה"ל, שהיה ערוך ונכון לקרבות יום הכיפורים, עת הגן על מרחבי הים.
נסיעה	בתל שקמונה מעל הכביש וליד קרן הכת בנתה אחד הדברים	המשתרעת על התל, התגלו בית ארבעת מרחבים מהתקופה הישראלית וכנסייה מהתקופה הביזאנטית. תל שקמונה, נחשפו מערות קבורה, כנראה בית הקברות של היישוב -, הנקרופוליס של שקמונה. מספר מפעלים מהיפים ביותר, כמו מוזיאון הכת באוני חיפה ופארק עם שבלי הליכה ומתקני ספורט. שמעוררים מחלוקת הינם מגדלי חוף הכרמל, אלו המבנים המאסיביים שנבנו בצמוד לחופי הרחצה.

תכני סיור מספר 28 ללטרון וגוש עציין

מסלול: צומת לטרון, אנדרטת גדוד 32, נווה שלום, לטרון, הרטוב וגוש עציין

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
נסיעה	הדרך לירושלים עד פרוץ מלחמת עם פרוץ המלחמה דרך חלופית	נסללה לראשונה ב-1869 בתקופה העות'מנית, לקראת ביקור הקיסר פרנץ יוסף, עת הגיעו ממצרים. העצמאות, הדרך לירושלים מת"א, עברה דרך בית דגן, רמלה, לטרון, שער הגיא ומשם לירושלים. לא העזו לנסוע לירושלים דרך רמלה, היות ורמלה הייתה עיר ערבית בת 30,000 תושבים עוינים ביותר. העוקפת את רמלה, הייתה דרך ראשלי"צ, רחובות, מזכרת בתיה, חולדה, צומת חולדה ולטרון.	
נסיעה	חשיבות לטרון במהלך חצי השנה הבעיה לא הייתה אנדרטת גדוד 32	התבטאה ששתי הדרכים שהובילו מהשפלה אל ירושלים, נפגשו במרחב לטרון, כנקודת מפגש. הראשונה למלחמה, עד מאי 48 הבריטים שישבו בלטרון ודאגו לביטחון שיירות העולות לירושלים. בלטרון עצמה, אלא מעט מזרחה ממנה, במרחב שער הגיא, עליו שלטו חילי הלגיון הירדני. מחטיבת אלכסנדרוני, בה מונצחים רק 54 הרוגי הגדוד ולא כל החללים שנפלו בקרבות כיבוש לטרון.	
אנדרטת גדוד 32	האנדרטה עוצבה האנדרטה נחנכה מדברי שרון:	בצורת חומת ירושלים, קיר ובתוכו חלון, שמבטא חשיבות ירושלים, בהקשר הקרבות לכיבוש לטרון. באתר ב-2004 בהשתתפות ראש הממשלה אריאל שרון, שהשתתף בקרב לכיבוש לטרון ונפצע במהלכו. "אני יכול לציין כאן שמות רבים, אני מכיר רבים מאלה שחקוקים באבן... הפרק הנורא של נסיגת... הפצועים, מהלך שסיכוייו נראו אפסיים, זה המאמץ הגדול ביותר שעשיתי אי פעם בחיי..."	
אנדרטת גדוד 32	אריק שרון בעוד אריק שוכב לימים אריק אמר בהיותו אריק	ציין בהרבה אירועים, את הקרב שהשפיע עליו ביותר וזהו קרב לכיבוש לטרון, בו הוא נפצע קשה. ומדמם, זחל אליו נער בן 17 שנים, שסבל פציעה קשה ומתעקש לסחוב את המ"מ שלו משדה הקרב. על פציעתו בקרב: "כאן הפנמתי את הערך הגדול, לא להשאיר חייל פצוע בשטח" והנחיל זאת בצה"ל. מפקד יחידת ה-101 שמנתה כ-50 חיילים ופעלה רק 5 חדשים, הצליח לעשות עימה מהפכה בצה"ל.	
אנדרטת גדוד 32	האישים שהשפיעו שרון שקודם קרב לטרון נשאר שלמה שמיר	על תפיסת הביטחון, בעשור הראשון של מדינה ישראל היו: דוד בן גוריון, משה דיין ואריק שרון. למפקד חטיבת הצנחנים, השפיע בהנחלת הערך, לא להשאיר חייל פצוע בשטח, לכל יחידות של צה"ל. עד היום, פצע פתוח ממלחמת תש"ח ועד היום אין תמימות דעים במחקר, איך להתייחס לנחיצותו. שהיה מפקד חטיבה 7 אמר: 'בלטרון הפסדנו בקרב אבל ניצחנו במערכה, כיוון שהגענו לירושלים'	
אנדרטת גדוד 32	בו גוריון אמר יגאל ידן אמר לטרון היוותה את לאחר הקרב השני	על כך באחד מכתביו: בקרבות על לטרון כאילו נכשלנו, אולם קרבות אלו הם שהצילו את ירושלים. בשונה מאחרים: פעולת חטיבה 7 בלטרון, הייתה קטסטרופה, בן גוריון התנהל בניגוד לסמכות. ציפור נפשו של בן גוריון ולכן מיד אחרי כישלון הקרב הראשון, פקד על צה"ל לצאת בשנית ללטרון. שנכשל אף הוא בכיבוש לטרון, פקד בן גוריון שוב לצאת לכיבוש לטרון והפעם עם יחידות מהפלמ"ח.	
אנדרטת גדוד 32	גם בקרב השלישי יצחק רבין את לטרון ניסו מאמרותיו של ב.ג.	נכשלו הכוחות לכבוש את לטרון ושוב יצאה הוראה לצאת לקרב נוסף, אך יגאל אלון לא הסכים לכך. שהיה עוזרו של אלון, נשלח להודיע לבן גוריון על הדחיה ולהציע לו להכשיר דרך העוקפת את לטרון. לכבוש במהלך 5 פעמים, לא לטרון היה חשובה, אלא הדרך לירושלים ויותר נכון, ירושלים עצמה. 'יש ירושלים ללא מדינה, אך אין מדינה ללא ירושלים', במבחן התוצאה בסוף המלחמה. ב.ג. צדק.	
נווה שלום תצפית	לטרון בתש"ח שלוחת לטרון משלוחת לטרון דרך בורמה	הינו מתחם, התחום בשלוחה שאורכה כ-5 ק"מ ורוחבה כ-1.5 ק"מ ועליו התמקם הלגיון הירדני. במזרח, הן הגבעות שאליהן נכנס הלגיון הירדני, על מנת לשלוט על הכביש הראשי המוביל לירושלים. לדרום, נצפים היישובים תעוז, תרום ודרך בורמה שעברה בין רום התצפית, לבין הישוב תעוז. החלה מהיישוב בקוע והמשיכה בדרך עפר דרך קבוץ הראל, תעוז והסתיימה בסמוך לבית מאיר.	
נווה שלום תצפית	ראשוני הלוחמים שלב מציאת הדרך דרך בורמה כביש הגבורה	שעברו רגלית בדרך בורמה, היו אריה טפר שהיה סוחר ונווט מיומן, יאיר מונלק ושלמה בן שלום. התרחש בליל ה-21.5.48 עת נסעו ה-3 לשער הגיא ומשם ברגל לחולדה בתוואי של 10 ק"מ עוקף לטרון. תפקדה במהלך 6 חודשים, בתחילה בדרך שלא כולה סלולה ורק כעבור חודש, נסללה כל הדרך. שנחנך ב-7.12.48 בין צומת נחשון לצומת שמשון, הפך לכביש הראשי לירושלים עד מלחמת 6 הימים.	
נווה שלום	בנווה שלום במהלך השנים בגן הילדים ברונו הוסאר	גרים כ-80 משפחות, יהודים וערבים, הנושאים בתואר, היישוב היחיד, שהוקם מתחילתו כמעורב. התרחשו בו כמה אירועים מורכבים, כמו עריכת לווייה צבאית לחייל תום קיטאי, שנולד ביישוב. המשותף שבישוב, יש רגישות רבה ולכן מצינים וחוגגים את כל החגים היהודים, הנוצרים והמוסלמים. ממיסד הישוב, ביקש בחייו להמחיש את אהבתו לבריות, בציון מגן דוד, צלב וכתובת ערבית במצבתו.	
נווה שלום	קובית בטון לבנה בשבת שחורה ממחנה מעצורים לח"י לוחמי לח"י	הממוקמת בשדה לפני ישוב נחשון, הינו השריד אחרון למחנה עצורים ב' - מחנה צבא בריטי לשבויים. שהתרחשה ב-46 עצרו הבריטים אלפי פעילים יהודיים שהואשמו במרידה ואסרו אותם בלטרון. התבצעה בריחה המונית, עת אנשי לח"י, חפרו מנהרה מהמחנה, דרכה ברחו והקימו מחדש את לח"י. בהנהגתו של יאיר שטרן, היו היחידים ביישוב היהודי, שהמשיכו להילחם בבריטים גם בזמן המלחמה.	
נווה שלום	אצל רבים בארץ העובדות מהקרב במקביל להכרזת שלמה שמיר	קיימת בתודעה ההיסטורית, שהשם לטרון מתקשר לקרב, שבמהלכו נהרגו הרבה עולים חדשים. הן שרק בקרב הראשון, שבו השתתפו עולים חדשים, 15 מהם נהרגו וזאת מתוך 74 הרוגי הקרב. המדינה, הוחלט במהלך הלחימה, להקים את חטיבה 7 כחטיבת עתודה, שאוישה גם בעולים חדשים. שמונה למפקד החטיבה, קיבל לקראת לכיבוש לטרון כתגבורת, את גדוד 32 מחטיבת אלכסנדרוני.	

<p>תוכנן קרב, שהתבצע ע"י שתי פלוגות של גדוד 32 שיצאו בלילה מנחשון אל מרחב לטרון לניהול הקרב. היו אריק שרון כמ"מ בפלוגה ב' והמ"פ אשר לוי, שביקש סיוע מהמטכ"ל, לצורך ריכוך ארטילרי. לפנות בוקר לחורשת הזיתים, פתח הצבא הירדני במכת אש חזקה, שמיד גרמה לנפגעים רבים בכוח. שאסור להישאר בשדה ולכן נתן הוראת נסיגה לחייליו, אך בשטח נשארו המחלקות של אריק ולוי.</p>	<p>במבצע בן נון א' מובילי הכוח בהגעת הכוחות מ"פ א' הבין</p>	<p>נווה שלום</p>
<p>חשבו שיצליחו לכבוש את היעד, עת יצליחו לדגל לעבר חורשת עצי האקליפטוס, בחיפוי של אריק. בשעה שהמחלקה של לוי החלה להתקדם, חטפו אנשיה אש מדויקת, שפגעה ברבים ועצרה את המהלך. שכיבה בשדה, החלו הירדנים להתקרב לעבר החיילים, כדי להרוגם ולכן ניתנה פקודת ירי לעברם. אישור לנסיגה לנחשון ולכן פקד על חייליו לרוץ בחוליות בוואדי הנסתר, כדי שהירדנים לא יגלו אותם.</p>	<p>הלוחמים הנותרים במהלך התנועה אחרי שעות של מ"פ א' קיבל</p>	<p>נווה שלום</p>
<p>הסתבר ש-6 חיילים נעדרו משדה הקרב, אך לאחר מכן הסתבר שנפלו בשבי והחזרו אחרי 9 חודשים. שנפגע בבטנו תוך כדי ריצה, נתן הוראה לחייליו לעוזבו ולברוח, כאשר הוא עצמו נפל ארצה שותת דם. הרגיש אריק, שמישהו תומך בו מאחור וסוחב אותו, במעלה כל הדרך, למקום הכינוס ובכדי להצילו. לאחר הנסיגה 74 חללים, שנשארו בשטח זמן רב ורק אחרי חודשים, נאספו שרידיהם, לקבר אחים.</p>	<p>במסדר נוכחות אריק שרון בעודו שוכב פצוע בשדה הקרב נותרו</p>	<p>נווה שלום</p>
<p>הבריטית בלטרון, נבנה בזמן המרד הערבי, כמו עשרות בניינים כאלה, שנבנו כמצודות בשם טגארט. זכורות ממלחמת תש"ח: משטרת יושע בצפון, שנכבשה אחרי 3 ניסיונות, שבמהלכן נהרגו 28 לוחמים. סוואידן בדרום, שנכבשה רק בניסיון ה-8 עת הצטרף לכוח הכובש, יחידת הטנקים הראשונה בצה"ל. במרכז, שלא נכבשה גם אחרי 5 ניסיונות לכובשה ורק במלחמת ששת הימים הצליחו לכבשה.</p>	<p>בנין המשטרה 3 משטרות כאלה משטרת עיראק משטרת לטרון</p>	<p>מוזיאון יד לשריון</p>
<p>הפכה לאתר הנצחה לכל חללי השריון, היות וקרב לטרון היה הקרב הראשון לחטיבה 7 המשורינת. מכיל את כל סוגי הרק"מ שנציגי המוזיאון הצליחו לרכוש ברחבי עולם ונחשב כמגוון ביותר בעולם. מהטנק הראשון בצה"ל אוצ'קס 121 ועד טנק מרכבה סימן 4 תוצרת ישראל, שהינו מהטובים בעולם. הנקרא בשם 'מרכז הלוחם היהודי' אמור להנציח יהודים שלחמו בצבאות הבריטי, האמריקאי והרוסי.</p>	<p>מצודת לטרון המוזיאון בלטרון המוזיאון מכיל בניין בשלבי גימור</p>	<p>מוזיאון יד לשריון</p>
<p>את בעלות הברית בפיתוחיהם: טנק קרומולל הבריטי, טנק שרמן האמריקאי וטנק T-34 הרוסי. הינו קיר השמות של 4,953 חללי השריון שנפלו במערכות ישראל וחוקקים על לוחות מתכת בצבע כסף. החל ב- 30.5.48 עת הוחלט לצאת שוב לכבוש את לטרון וכיעד ראשוני, הוחלט לכבוש את המשטרה. תוכנן מערך פריצה למתחם המשטרה, באמצעות זחל"מים ובסיוע אנשי חי"ר לטהרו מהערבים.</p>	<p>3 טנקים מייצגים ליבת הקומפלקס קרב בן נון ב' לראשונה בצה"ל</p>	<p>מוזיאון יד לשריון</p>
<p>של הלוחמים, התרחשה בשעה שהם הגיעו למקום, ירדו מהזחל"מים ואזי נחשפו לאש ירדנית חזקה. הלוחמים בלהיורים, לעבר מגדל השמירה וזה החל לבעור ולהאיר בכך באור יום, את כל הגבעה. שישבו על הגבעה ממול, משלט י"ד, נחשפו הלוחמים ומיד החלו לצלוף ולפגוע בכוחותיהם קשות. הלוחמים הלכודים, נשלח כוח עתודה לסיוע, שעלה בדרכן על מוקשים, שהחלו להתפוצץ ביניהם.</p>	<p>נקודת הכשל במהלך הקרב ירו לחיילים הירדנים לקריאת סיוע של</p>	<p>מוזיאון יד לשריון</p>
<p>שגבה 31 חללים, הובן במפקדת הפיקוד, שעיקר הכוח הירדני יושב במשלט י"ד ולא במשטרה כצפוי. על איוש משלט י"ד בלגיונרים, הוחלט בפיקוד על קרב שלישי - מבצע יורם, שמטרתו כיבוש המשלט. שהתנהל ע"י כוחות הפלמ"ח, עלה בטעות על מוצב פלוגתי, במקום על גבעה המאווישת ב-10 חיילים. הובן שהייתה טעות בניווט ולכן הוחלט לסגת וזאת לאחר קרב יריות מהיר שגבה 17 חללים.</p>	<p>בסיכום הקרב לאור המידע מבצע יורם עם עלות השחר</p>	<p>מוזיאון יד לשריון</p>
<p>הפך את מגדל השמירה הבריטי שבאתר, לטנק וירטואלי, ע"י הדבקת אביזרי טנקים מקוריים במיצג. לדמות טנק פגוע, מפגזי ח"ש שחוררו בו והטיפות שמדמות דמעות, הינן ביטוי לאובדן חיי הלוחמים. נספגות בקרקע ופורצות כמעין מים חיים מתחת לרצפת הזכוכית, מהוות את מגדל דמעות של השריון. ובו מסך המציג את תמונותיהם של חללי השריון, שנהרגו באותו תאריך עברי, של היום הנתון הנוכחי.</p>	<p>האמן דני קראוון המגדל אמור הדמעות הניגרות חדר התייחדות</p>	<p>מוזיאון יד לשריון</p>
<p>העצמאות, נשארה במרחב לטרון, מובלעת ירדנית, בצורת חצי אי, שלא אפשרה מעבר לכיוון מזרח. ישראלי וירדני, שהותו במרחב עד 67, הכילו ביניהם רצועת שטח, שהוגדרה כשטח הפקר מפורז. שנלחם כחייל במלחמת תש"ח, לכיבוש לטרון, היה ב-67 מח"ט חטיבה 4 שחייליה כבשו את לטרון. נלחמו אותם אנשים, באותם מקומות, למען אותן מטרות, למען ירושלים, כפי שנלחמו בתש"ח.</p>	<p>עם סיום מלחמת שני קוים ירוקים משה יטבת בששת הימים</p>	<p>מוזיאון יד לשריון</p>
<p>שנחנך בישוב הרטוב ב-1995 מספר את סיפורה של הרטוב, המושבה הספרדית הראשונה בארץ ישראל. הוקמה ב-1895 ע"י משפחות בולגריות, שישבו יחדיו במשך 24 שנה, בבית המיסיון בעוני רב. המדינה, הגיע אליה שלמה להט-ציץ', מ"מ בגבעתי ופקד עליהם להתפנות מהחשש להתקפה ערבית. התפנו כמצווה עליהם ובכך נמחקה המושבה הרטוב וזאת אחרי 55 שנות קיומה ולא הוקמה מחדש.</p>	<p>המוזיאון הקטן מושבת הרטוב לאחר הכרזת אנשי היישוב</p>	<p>הרטוב</p>
<p>בחורשת האורנים שליד בנין המשטרה, מצויה נקודת היציאה של הל"ה, ערב יציאתם לגוש עציון. העצמאות, החליט המנהיג הערבי, עבד קאדר אל חוסייני, לצאת ולהילחם על כיבוש יישובי גוש עציון. ההתקפה נכשלה, אך דווח שאם תהיה עוד התקפה כזו, בלי תגבורת נוספת, הגוש ייפול לידי הערבים. יצאה יחידה רגלית מירושלים לגוש עציון, אך הם התבלבלו בדרך ולכן הסתובבו ושב לירושלים.</p>	<p>בכניסה לנחם במהלך מלחמת המרבה המזל בהתקבל ההודעה</p>	<p>הרטוב</p>
<p>לצאת שוב למחרת, ליל ה-15.1.48 אך הפעם דרך הרטוב, שהיה הישוב הקרוב ביותר לגוש עציון. ציר ההליכה של כ-28 ק"מ בתוואי וואדיות, הוזהר שהמרחק הגדול מחייב מועד יציאה מוקדם. יצאו 38 לוחמים, בשעה מאוחרת לגוש עציון, אך עקב פציעת לוחם, נשלחו שנים לפנותו ולחזור לנחם. מכשיר קשר, אין שום עדות ישראלית על מה שקרה במהלך מסע הל"ה,, אלא רק של ערבים ובריטים.</p>	<p>התקבלה החלטה דני מס שתכנן למרות ההזהרה היות ולא היה</p>	<p>הרטוב</p>
<p>עת לא הגיעה התגבורת לגוש עציון, התקשרו מנהיגי לירושלים, על מנת לשאול מה קרה לתגבורת. יצאו כ-90 אנשי הרטוב בעקבות הל"ה, א כעבור כ-4 ק"מ נתקלו במארב ולכן הסתובבו ושב לרטוב. מברק לגוש עציון ובו נכתב: "אמש הגיעה הידיעה המרה שנמצאו 35 גופות בין ג'עבה לבין צוריק" אחד מהשלושה שנאלצו לחזור עקב הפציעה סיכם: שלושה חזרו לרטוב ו-35 הלכו בדרך אל האגדה.</p>	<p>ביום שישי בבוקר בשבת בבוקר במוצ"ש הגיע אורי גביש שהיה</p>	<p>הרטוב</p>

<p>נסיעה</p>	<p>בסמוך לבית שמש במלחמת תש"ח עינות דקלים קבוץ נתיב הל"ה</p>	<p>עוברת מסילת הרכבת מיפו לירושלים, שהוקמה ב-1892 והייתה מסילת רכבת ראשונה במזרח. העמדות של צה"ל ושל הצבא המצרי, היו מוקמות במרחב, כאשר המרחק ביניהם כ-80 מטר זה מזה. הינו האתר שבו עזרו לוחמי הל"ה וממנו הוחלט להחזיר את הפצוע עם שני המלווים, צפונה להרטוב. הוקם ב-1951 ובחצרו מוצבת אנדרטה גדולה, עם שתי אותיות בלבד 'לה' ו-35 אבנים בצורת ציפור.</p>
<p>גבעת קרב הל"ה</p>	<p>גבעת הקרב בתחקיר שנעשה הערבים שהקיפו במהלך השנים</p>	<p>שמול התצפית, מוקפת מ-3 צדדים בערוצים ורק מצפון מזרח, מחוברת בשלוחה קרקעית למרחב. הסתבר שבשעה שהל"ה התגלו, הם ברחו לגבעת הקרב, אך הערבים במקביל, תפסו נקודה יותר גבוהה. את הלוחמים, הצליחו להכריע את הקרב כעבור כ-10 שעות לחימה, בחיסול כל חילי המחלקה. אף גורם לא חקר את סיפור הל"ה ורק אחרי מלחמת ששת הימים, יהושע כהן ערך מחקר על הפרשה.</p>
<p>גבעת קרב הל"ה</p>	<p>היימיש דוגאן ביום ששי בבוקר במהלך יום שבת בחשיפת החולייה</p>	<p>המפקד הבריטי של משטרת חברון בעת המאורע, הובא לארץ לצורך המחקר וסיפר את כל הסיפור: התקשרו הערבים למשטרה הבריטית וסיפרו על קרב מול לוחמים יהודים, ליד הכפרים ג'עבה וצורף. דוגאן ירד לצורף ושם סיפרו לו הערבים, שבכפר התגלו הל"ה ע"י שתי נשים שקמו מוקדם בבוקר. החלו הנשים לצעוק אל יהוד ומיד יצאו גברים מהבתים, עם רובים וסרטי כדורים, מוכנים לקרב.</p>
<p>גבעת קרב הל"ה</p>	<p>ללוחמי החולייה כבחירת מחדל דוגאן סיפר שהוא במרכז הגבעה</p>	<p>היו שתי אפשרויות, לפרוץ תוך ירי ולרוץ לגוש עציון המרוחקת כ-5 ק"מ, או לברוח לאחור כ-23 ק"מ. החולייה רצה מהכפר, דרך הוואדי אל תחתית הגבעה, בניסיון להסתתר, אך הערבים חשפו אותם. עצמו מצא 5 גופות בתחתית המדרון, שכנראה נורו בעת העלייה ועל ראש הגבעה מצא 30 גופות. דוגאן סיפר, הוא מצא מכתבים מגואלים בדם ולקחם למשטרה, אך במהלך הפינוי הבריטי הם נעלמו.</p>
<p>גבעת קרב הל"ה</p>	<p>לאחר החשיפה ביום ראשון בראות דוגאן מעדות של שיח</p>	<p>דוגאן ביקש מהערבים, לעזור לו לרכז את הגופות בראש הגבעה, במטרה לבוא למחרת ולקחתם. בשעה שדוגאן הגיע לאסוף את הגופות, הוא ראה ציבור ערבי מוסת, שלא היסס להשחית את הגופות. את מצב הגופות המחוללות, החליט לקחתם ולהביאם לקבורה בגוש עציון, ביום ראשון בלילה. בדואי שנפגע ומודע לקרב: 'כל מי שנגזר עליו למות, לפחות יזכה למות כשם שמתו גיבורי חיל אלה'</p>
<p>נסיעה</p>	<p>כפר צורף הנצפה דני מס שהיה בשכלול הסיכון לאחר מעשה</p>	<p>מדרום לכביש וכפר ג'עבה מצפון לכביש, היוו את הנתיב בו היו אמורים לעבור מחלקת הל"ה. מפקד החולייה, ידע שבין שני הכפרים לגוש, אין יישוב ערבי ואם יעברו אותם, יצליחו להגיע לגוש. התעקש דני לצאת, למרות השעה המאוחרת, כי ההבנה הייתה, שאם ידחו בעוד יום אחד, הגוש ייכבש. יודעים כיום, שכל היציאה לסיוע הייתה מיותרת, כי לא הייתה עוד התקפה על הגוש, בימים הבאים.</p>
<p>כפר עציון</p>	<p>מרחב גוש עציון הלגיון הירדני בשעות הצהריים כניעת המגינים</p>	<p>הכיל ב-48 ארבעה קיבוצים: כפר עציון, משואות יצחק ועין צורים הדתיים וקיבץ רבדים החילוני. שפרץ את שער כפר עציון, בבוקר ה-12.5.48 נתקל במטח אש חזקה של המגנים ולכן נסוג לאחור. הגיע טור משוריין של הלגיון הירדני אל השער והצליח לפרצו, חרף ההתנגדות המגינים ולחדור לישוב. עת יצאו מהתעלות, בידיים מורמות, לא מנעה את הירי ממשוריין ירדני, שפגעה בעשרות הלוחמים.</p>
<p>כפר עציון</p>	<p>בסיכום יום הקרב ביום הכרזת ביום שגוש עציון בעקבות הטבח</p>	<p>נהרגו 150 מלוחמי הגוש, שנשארו להגן, עת הנשים והילדים פונו לירושלים, 4 חודשים קודם לכן. המדינה, ה-14.5.48 החליטו 3 הקיבוצים האחרים להיכנע וללכת לשבי, תקופה שנמשכה 9 חודשים. נכנע ונכבש, ביום ששי אחה"צ, דוד בן גוריון הכריז על הקמת מדינת ישראל, במוזיאון תל אביב. בגוש עציון, הורה בן גוריון ב-16.5.48 לישובים עטרות, נווה יעקב ובית הערבה להתפנות מבתיהם.</p>
<p>כפר עציון</p>	<p>אנשי עין צורים אנשי רבדים במשך שנים נפגשו לאחר ששת הימים</p>	<p>ומשואות יצחק חזרו מהשבי והקימו יישובים חדשים עם אותן שמות במרחב בין קסטינה לאשקלון. הקימו קבוץ באותו שם במסמיה ואנשי כפר עציון הקימו ישוב בשם ניר עציון על מורדות הכרמל. חברי 4 הקיבוצים המפונים, למפגשי זיכרון בנקודה בהרי ירושלים וממנה צפו אל עץ האלון שבגוש. ילדי כפר עציון, שגדלו ובגרו, ביקשו ונענו לחזור לביתם המקורי והיו לראשוני ההתיישבות בגוש.</p>
<p>גוש עציון</p>	<p>במשך 15 חודשים רק אחרי הסכם באותה הזדמנות בקבורת לוחמי</p>	<p>לא הביאו את חללי גוש עציון לקבורה, אלא הושארו במקום נפילתם, נתונות למאכל חיות ועופות. שביתת הנשק עם ירדן ב-1949 הירשו לרב גורן, להיכנס לשדה הקרב וללקט את שרידי הגופות. הוציאו גם את גופות חללי חולית הל"ה, שנקברו בגוש עציון והעבירו אותן לקבורה בהר הרצל. חוליית הל"ה בהר הרצל, חנכו למעשה את בית הקברות הצבאי בהר, בקבר אחים של חללי גוש עציון.</p>
<p>גוש עציון</p>	<p>יום הזיכרון בכל תכנית מדינית</p>	<p>לחללי צה"ל, שנקבע יום לפני יום העצמאות, הינו בעצם גם יום הזיכרון לחללי גוש עציון. שעלתה בכל פורום במהלך כל שנים, יש קונצנזוס מקיר לקיר שגוש עציון יישאר בתחומיה של ישראל.</p>

תכני סיור מספר 29 לדרך לירושלים בתש"ח

מסלול: לטרון, בית מאיר, הקסטל וקריית ענבים

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
הינו אחד הפרויקטים הראשונים בארץ, להנצחת קורבנות השואה, עת נטעו 6 מיליון עצי אורן. האחד מערת הקדושים באפיק נחל כסלון והשני פסל הברונזה הגדול מגילות האש, שפיסל נתן רפפורט. שנקרא בעבר בשם 'משלט 17' נצפים שני משלטים, משלט 16 ומשלט 21 שביניהם עברה דרך בורמה. שונות לגבי מועד סיום מלחמת העצמאות, אך המקובלת ביותר, מצביעה על התאריך 10.3.1949	יער הקדושים ביער שני מוקדים משמורת המסרק ישנן תפישות	נסיעה	
שנחנך ב- 7.12.48 כ-3 חודשים לפני סיום המלחמה, היווה בעת ההיא, את הכביש הראשי לירושלים. הייתה, שאם הערבים יחסמו בלטרון את כביש ת"א-ירושלים, המשמעות תהיה שירושלים תיכנע. יש ירושלים ללא מדינה, אבל אין מדינה ללא ירושלים' עברה כחוט השני בכל ההחלטות שהתקבלו. בן גוריון ליגאל אלון, היו מקשה אחת של ניגודים וזאת בגלל השתייכות כל אחד מהם, למפלגה שונה. האישים, השפיעו מאוד על מבנה המטכ"ל, שבא לידי ביטוי במינוי משה דיין לרמטכ"ל ולא יגאל אלון. החלוקה, יקומו שתי מדינות, מדינה יהודית ומדינה ערבית וכן שטח בינלאומי המכיל את ירושלים. שאם שמים על כפות המאזניים את הציונות ואת ציון, ברור שלציונות משקל סגולי יותר גדול מציון. ממוקד מפרוץ המלחמה 30.11.1947 ועד הקמת מדינת ישראל 14.5.1948 - ה' באייר תש"ח.	כביש הגבורה הנחת העבודה משנת של בן גוריון יחסי הגומלין בין היחסים בין שני ע"פ תוכנית בן גוריון טען נושא הסיור	בית מאיר	
הכרזת המדינה, בישיבת מנהלת העם, בן גוריון עדין יתחבט בדילמה, האם להכריז על הקמת מדינה. שחוזר מארה"ב, מעביר מסר ממזכיר המדינה האמריקאית, שלא כדאי להכריז על הקמת המדינה. חוזרה מפגישה עם המלך עבדאללה, עם הודעה מהמלך, שהוא אמור להיכנס כשותף למלחמה. ידיעות על האירוע בגוש עציון, בעוד הטרגדיה הנוראה שקרתה לחוליית הלי"ה, עדין מרחפת באוויר.	יומיים לפני משה שרת גולדה מאיר מתחילות להגיע	בית מאיר	
בשעתו, שאין אפשרות להקים מדינה, באווירה ציבורית, בה האנשים עצובים, עקב עשרות הרוגים. שנמשך 3 שנים, נרצחו כ-500 יהודים, שהעיתונות כתבה שמותיהם כל יום באותיות קידוש לבנה. למלחמת העצמאות, נהרגו כ-250 יהודים, אך בניגוד לעבר, העיתונות כתב את שמותיהם בעמוד 3 המדינה, נהרגו 1104 יהודים ואז בעיתונות הכתובה, כלל לא פרסמו את שמות הלוחמים שנהרגו. גלגלו את אחריות המחדלים על הבריטים, באמצעות האמרה, שהכי טוב שהבריטים ידכאו את המרד. הטוב עבור היהודים, הערבים עשו טעות אסטרטגית, עת לחמו בבריטים ואף רצחו את המושל הבריטי. החליטו הבריטים להשיב מלחמה, עת הורידו את הכפפות ונלחמו קשות בציבור הערבי המתפרע. נשמר בתודעה השיקול המורלי ולכן העיתונות וההנהגה, ראו בערך המורל הציבורי, שיקול יסוד.	אף בן גוריון חשב במרד הערבי בחודש הראשון בחודש בו הוקמה בעת המרד הערבי למרב המזל הטוב בספטמבר 1937 כשקמה המדינה	בית מאיר	
כשהגענו לירושלים, אנשים התאספו והחלו מנשקים אותנו ובוכים, אזי היינו עומדים ובוכים איתם. לירושלים הנצורה, שותפו מאות אנשים, שנטלו חלק במשימה מסוכנת ולנסוע בנתיב זרוע פורענות. אלף מילים ואכן אפשר לצפות על כביש העובר בין השלוחות ולחוש את היתרון, של זה היושב מעליו. פרצה ב- 30.11.47 באירוע בו נהרגו 6 אזרחים, בסמוך לבני עטרות, בעת שנסעו באוטובוס לירושלים. חוסייני, המנהיג הערבי, אוסף ב- 14.1.48 כ-200 לוחמים ערביים והולך להתקיף איתם את גוש עציון. המונה כ-20 חיילים, מפתיעה את 200 הערבים ותוך דקות של קרב, בצד הערבי, יש כ-100 נפגעים. בראותו את תוצאת הקרב, בורח משדה הקרב ועושה חשבון נפש, שאין לו סיכוי לכבוש יישוב גדול. היישובים, אין צורך בלוחמים מיומנים, אלא מספיק להשתלט על הדרכים ואין כמו הדרך לירושלים.	מיומן נהג שיירות לתחושת הסיוע תמונה אחת שווה מלחמת העצמאות	תצפית מעלה שער הגיא	
מתחילה המערכה על הדרך לירושלים, זאת למעשה נקודת התורפה שלנו ונקודת היתרון של הערבים. שנוסעת לירושלים, מגיע הישוב למסקנה, שיותר בטוח לנסוע בשיירות המונות 2-3 מכוניות ויותר. לדעת, שהנסיעה בשיירות לא מספיק ביטחונית, מחליטים להצמיד מלווי נשק להגנה על השיירה. מחליטים לשריין את המשאיות ולהפכם למאיין משורינים, או כפי שנקראו, מכוניות הסנדוויץ'.	עבד אל קאדר אל מחלקת פלמ"ח עבד אל קאדר לתפיסתו להכנעת	תצפית מעלה שער הגיא	
שקשה לפגוע במשורינים בעת נסיעתם, הם מניחים מחסומי דרך וגורמים בכך לעיכוב ופגיעות בנפש. הראשונים של המלחמה, היוזמה הינה כל בזמן בצד הערבי והיישוב היהודי הולך מדחי אל דחי. במרחב, עד האסון הגדול שהתרחש בחודש מרץ, המכונה בשם אסון 3 השיירות, שקרה בעת היא: שיצאה ב- 27.3 לגוש עציון עם הספקה, נתקלה בשובה בחסימה ובקרב שהתחולל נפלו 14 חללים.	מהשלב הנוכחי ממכונית בודדה כאשר נוכחים כשהמצב הוחמר	תצפית מעלה שער הגיא	
שיצאה מנהריה יום לאחר מכן, נפלו 47 חללים וכעבור 3 ימים, בשיירת חולדה, נפלו 17 חללים. לוחמים ב-3 שיירות הספקה, נכשלים בהעברת אספקה, שמהווה את נקודת השפל במלחמת העצמאות. של שיירת נבי דניאל, הייתה לצאת משנלר לפנות בוקר, להגיע לגוש עציון, לפרוק את האספקה ולשוב. השיירה יצאה באור יום ובכך איבדה את גורם ההפתעה, שעה נחשפה בנסיעתה, בסמוך לבית לחם.	שהערבים מבינים במהלך 4 חודשים הערבים שלטו שיירת נבי דניאל	תצפית מעלה שער הגיא	
יצאה השיירה לדרכה חזרה מהגוש, לאחר כשעתיים וזאת תוך היסוס, באם נכון הדבר להיעשות. חזרה מהגוש, נתקלה השיירה במחסום אבנים, ללא סיכוי לפרצו, באמצעים שעמדו לרשות הלוחמים. השיירה התפרקה, חלק חזר בנסיעה לגוש, חלק התפנה רגלית לבית נטוש וחלק נשאר ברכב הפגוע. שנשאר ברכב עם הפצועים, ראה שהערבים סוגרים עליו מכל עבר, קיבל החלטה גורלית להמשיך חייו.	בגלל תקלות שונות במהלך הנסיעה כתוצאה מהירי כשזרובבל הורוביץ	תצפית מעלה שער הגיא	

<p>תצפית</p> <p>מעלה שער הגיא</p>	<p>בעודו ברכב הפגוע על המעשה שנעשה הגדלות של זרובבל לאחר שעות</p>	<p>הורובץ ממלכד את המשוריינ במטעני חומר נפץ, מחכה שהערבים יתקרבו ועושה את מעשה שמוון. מדינת ישראל העניקה לזרובבל הורובץ את האות הגבוה ביותר שניתן בצה"ל - אות גיבור ישראל. התבטאה בכך שהקריב את חייו, על מנת לחסוך לפצועים שברכב, ליפול בשבי ולסבול בו ייסורי תופת. של המתנה, נחתם הסכם לפיו כל הציד יעבור לצד הערבי ובתמורה יאפשרו ללוחמים לשוב לירושלים.</p>
<p>תצפית</p> <p>מעלה שער הגיא</p>	<p>במהלך הלחימה בניסיון ה-3 המטוס שהכיל 2 בחלוף המטוס</p>	<p>ניסו כוחות הפלמ"ח לכבוש פעמים את הכפר הערבי הגדול בהרי ירושלים, כפר בית מחסיר, אך נכשלו. לכיבוש הכפר, החליטו להטיל סמוך לכפר פצצה ממוטוס, שיצור בהלה בכפר וכך יקל לבטח על כיבושו. טייסים ו-4 אנשי צוות, אכן הגיע לבית מחסיר כמתוכנן, עשה 2 סיבובים מעל הכפר ונעלם במרחב. הסתער הפלמ"ח על הכפר הגדול, בעוד הערבים מבינים שהקרב גמור מבחינם ולכן מחליטים לברוח.</p>
<p>תצפית</p> <p>מעלה שער הגיא</p>	<p>על מנת להבטיח המדינה קמה שרידי המטוס בהמשך לקחו את</p>	<p>שהערבים לא יחזרו לכפר, פוצצו את כל מבני הכפר וזאת לאחר שלקחו את כל שחמסו מהשיירות. בבוקר ה-14.5 למציאות, שאין בו סיכון לנסוע, בין שער הגיא לירושלים, כל הכפרים בשלב זה נכבשו. שנעלם, נמצאו ע"י חילי חטיבת הראל, פסורים במרחב ועד היום לא ברורה עד הסוף, סיבת נפילתו. מנוע המטוס, העלו אותו להר סמוך וקראו לו בשם הר הטייסים, אתר שהיה לגלעד לחללי חיל האויר.</p>
<p>תצפית</p> <p>מעלה שער הגיא</p>	<p>התנועה הציונית היישוב הראשון היישוב השלישי</p>	<p>מראשית ההתיישבות טרום הקמת המדינה ועד הקמת המדינה, הקימה במרחב ירושלים 4 יישובים: שהוקם בהרי ירושלים הינו מוצא, שהוקם על קרקע שנרכשה ב-1860 כלומר 22 שנה לפני ראש"צ. שהוקם בהרי ירושלים הינו קריית ענבים, שעלה על הקרקע ב-1920 כחלוץ הקיבוצים בארץ. הינו מעלה החמישה, שהוקם ב-1938 ע"ש 5 שיצאו מולדת לבנות ונרצחו עת הלכו לטעת עצים במרחב.</p>
<p>תצפית</p> <p>מעלה שער הגיא</p>	<p>היישוב הרביעי מול 4 היישובים ע"פ תוכנית הגעה לירושלים</p>	<p>שהוקם ב-1946 הינו נווה אילן, שאוכלס ע"י יוצאי מחתרת צרפתית והתקיים עד 1956 עת התפרק. יהודיים, התמקמו במרחב הרי ירושלים, הרבה כפרים ערביים בסדרי גודל שונים, עד להקמת המדינה. החלוקה, המרחב כולו, אמורה היה להיות חלק מהמדינה הערבית, כיוון שהיה מאוכלס ברובו בערבים. התאפשרה גם דרך מעלה בית חורון, אך נמנעו לנסוע בה, עקב אי קיומם של יישובים יהודים בדרך.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>חולפים על פני היישוב שואבה התחנה הינה אחת כביש מס' 1</p>	<p>הישוב שורש, הנמצא מדרום לכביש, שהוקם פחות או יותר, על חורבות הכפר הערבי שריש. מנציח את המבנה שבסמוך ליישוב, שהינו תחנת שאיבה, של קו מים, שהבריטים הקימו בשנות ה-30 מתוך 4 תחנות שאיבה: ראס אל עין בראש העין, בלטרון ובמבנה הנושא את שם בברוך גימילי. נחנך ב-1977 עת נסלל מחדש מת"א ועד שער הגיא ומשער הגיא ועד ירושלים, רק שודרג בתיקונים.</p>
<p>גן לאומי קסטל</p>	<p>עד אסון השיירות ברמה המדינית זו הייתה נקודת בשלב זה פקד</p>	<p>במהלך שנמשך 4 חודשים, שילמו בחייהם כ-1,000 יהודים, במאבקם נגד הפורעים הערביים בא"י. ספג היישוב היהודי בא"י, מכה נוספת, מצד הידידה ארה"ב, שנסוגה מתוכנית החלוקה שהותוותה. השפל, שהניבה מין תחושה שהכול מתמוטט והערבים המקומיים, שולטים ומתווים את המצב בא"י. בן גוריון, לכוחות ההגנה: רכזו את כל הכוחות שניתן לרכז, אנחנו הולכים להציל את ירושלים.</p>
<p>גן לאומי קסטל</p>	<p>בפעם הראשונה מבצע נחשון השינוי הטקטי במבצע נחשון</p>	<p>מול עיניהם של הבריטים, מרכזים 1,500 איש, למבצע הראשון במלחמת העצמאות, מבצע נחשון. כשמו כן הוא, הינו למעשה, מעין קו פרשת מים ברמה הטקטית והאסטרטגית מול ערבי א"י. התבטא בכך, שעד השלב הזה, הערבים היו למעלה במשלטים וירו על היהודים שנסעו למטה בכביש. הייתה כוונה לתפוס את השטחים השולטים מעל הכביש ולאפשר בכך תנועת שיירות בצורה חופשית.</p>
<p>גן לאומי קסטל</p>	<p>השינוי האסטרטגי במבצע נחשון למלחמת היהודים הנכבה התבטא</p>	<p>התבטא בכך, שעד השלב הזה, ההנהגה היהודית הייתה מוכנה להתפשר ולחלק הארץ לשתי מדינות. כוונת ההנהגה הייתה תפישת השטחים, לא רק לשמירת הדרך, אלא לשם השתלטות וסיפוח לתמיד. יש מספר שמות, מלחמת השחרור, מלחמת הקוממיות והעצמאות, לערבים שם אחד: אל נכבה-אסון. שעל פי תוכנית החלוקה, הייתה אמורה לקום מדינה ערבית, אך בפועל קמה לעומת זה, מדינת ישראל.</p>
<p>גן לאומי קסטל</p>	<p>שטח שהיה מיועד לישראל סופחו המדינה היהודית</p>	<p>להיות חלק מהמדינה הערבית שאמורה לקום, נבלע בפועל על ידי 3 מדינות: ישראל ירדן ומצרים: שטחים נרחבים שלא אמורים היו להיות חלק מהמדינה היהודית כמו הגליל המרכזי והגליל המערבי, המשולש הקטן, אזור הרי ירושלים, צפון רצועת עזה ואשדוד ואשקלון-ממחסום ארז לגשר עד הלום. שאמורה הייתה לקום על שטח של 14,000 קמ"ר, קמה בסוף המלחמה על שטח מעל 20,000 קמ"ר.</p>
<p>גן לאומי קסטל</p>	<p>מדינת ירדן ברמה הגיאוגרפית ברמה הדמוגרפית חלק מהפליטים</p>	<p>סיפחה את כל יהודה ושומרון וקראה לה הגדה המערבית, בעוד מצרים היפחה את כול רצועת עזה. מדינה ערבית שהייתה אמורה לקום על שטח של 11,000 קמ"ר, מוצאת עצמה לבסוף ללא מדינה. בסוף מלחמת העצמאות, כ-600,000 ערבים יהפכו לפליטים בארצות ערב, מתוך 1,250,000 ערבי א"י. עברו לירדן, סוריה, לבנון ורצועת עזה, אך רובם עברו לשטחי ליהודה ושומרון, תחת שליטה ירדנית.</p>
<p>גן לאומי קסטל</p>	<p>בגבולות הקו 3 סיבות עיקריות סיבת הפחד סיבת הגירוש</p>	<p>הירוק של מדינת ישראל, מהסכמי שביתת הנשק שנחתמו ב-1949 נשארו בארץ כ-156,000 ערבים. גרמו למהפך הדמוגרפי של ערבי א"י, שנהפכו לפתע למיעוט מול רוב יהודי וזאת בתוך שנה וחצי: התבטאה שערבים ברחו מתוך מחשבה, שיהודים יתעללו באנשיהם, כפי שהם היו מתעללים ביהודים. שבאה לידי ביטוי במבצע יפתח, עת גורשו ערבים ממרחבי הכנרת ובמבצע דני, מהערים לוד ורמלה.</p>
<p>גן לאומי קסטל</p>	<p>עידוד לבריחה הכפר קסטל ע"פ מידע מודיעיני עם כיבוש הכפר</p>	<p>ממנהיגים ערביים, כמו בחיפה, שממנה ברחו כ-85,000 ערבים ללבנון, לפי עצת אל חוסייני. הינו הכפר הערבי הראשון, שנופל בסכסוך הערבי-ישראלי, שבו לוקחים אדמה ערבית בכוח ובאלימות. שכותרתו שהכפר נטוש מתושביו, מגיע כוח פלמ"ח וכמעט ללא קרב רציני, כובש את הקסטל. ע"י הפלמ"ח, החלו הערבים לעלות במעלה הגבעה, בגלי התקפות ירי, תוך כדי אבדות, על מנת לכבוש.</p>
<p>גן לאומי קסטל</p>	<p>באחד מלילות מות עבד אל קדר לקריאות המצוקה מסתבר בדיעבד</p>	<p>הלחימה, בתהליך הזוי לחלוטין, נהרג המפקד הערבי, עבד קאדר אל חוסייני, ע"י 2 שומרים ישראלים. גרם לסדרת מתקפות ערביות על הכוח שבמעלה הגבעה, שפגע אנושות בלוחמים המבוצרים בכפר. מהנצורים, נשלחה תגבורת שנכנסה לכפר ולהפתעת כולם, הסתבר שהכפר נטוש מתושביו הערביים. שהכפר ניטש, עקב הליכת רוב תושבי הכפר ללוויית עבד קאדר, שמותו גרם לשבר עמוק בקהילתם.</p>

גן לאומי קסטל	מבחינת הערבים בכיבוש הקסטל ממהלך חודש וחצי להבנת התמוטטות	נפתחה למעשה הדרך לירושלים ובמיידידת 3 שיירות עמוסות, עוברות בדרך העולה לירושלים. נפילת הקסטל, מות עבד קאדר וסיפור דיר יאסין ביום המחרת, מהוות את נקודת שבר של ערבי א"י. מנקודת השבר, כלומר מתחילת אפריל ועד אמצע מאי, החברה הערבית מפוררת, מפורדת וקורסת. החברה הערבית בא"י בתקופה הנתונה, צריך להשוות בכמה נתונים בין החברה היהודית לזו הערבית:
גן לאומי קסטל	החברה הערבית במודל סוציולוגי ברמת הארגון בחינת אוריינטציה	מאופיינת כחברה כפרית, המורכבת מחמולות, בעוד החברה היהודית מאופיינת כחברה עירונית. כשחברה כפרית נלחמת מול חברה עירונית, בדרך כלל החברה העירונית חזקה יותר מאשר הכפרית. עיר מבטאת ארגון, היררכיה וסדר, לעומת זאת, כפר מתבטא באי תלות במשאבים חיצוניים. מבהירה חד משמעית, התרבותית הטכנולוגית, רמת ההשכלה בחברה היהודית גבוהה מזו שבערבית.
גן לאומי קסטל	מחקר מקצועי המרד הערבי מסמכים פנימיים החברה הערבית	שנעשה לסיבת הקריסה הערבית בא"י, מצביע על גורם חשוב נוסף, שהינו המרד הערבי הגדול. אירוע הינו אירוע מרשים בהיקפו, מהלך שבו מחליטים על שביתה כאמצעי לחץ, למשך תקופה של חצי שנה. שנחשפו, מציינים שחיצונית השביתה ליכדה את הערבים, אך בתוכה היא גרמה להרס ופילוג נוראי. אכן בפועל שובתת ומכריחה את הערבים לא לצאת לעבודה, אך במקביל לא נותנת מענה לקיום יומי.
גן לאומי קסטל	לאור המצב נוצר לפתע רגע בראות ההנהגה היה זה לראשונה	חלק מהערבים, אלו שהחלו להפר שביתה, נתקלו באיומים אלימים, מגורמים ערביים בקהילה. שהנהגה קלטה שאי אפשר להמשיך את השביתה, שכן, מי שישלם את המחיר, אלו הערבים עצמם. את השבר, הם יצרו קשר עם מנהגי מדינות ערב וביקשום ללחוץ על החברה בא"י, להפסקת השביתה. שהפלסטינאים מזמינים את מדינות ערב, לסכסוך הערבי-ישראלי, מבלי להבין את המשמעות לכך.
גן לאומי קסטל	כתוצאה מהכנסת תהליך השבתת הבריטים משיבים הדבר הכי טרגי	מדינות ערב לסכסוך, כל מהלך ערבי-ישראלי, מסיום מלחמת תש"ח מדיינים רק נציגי מדינות ערב. המשק, הינה כאין וכאפס לעומת טעות אסטרטגית נוראה שלהם, עת הם רוצחים את המושל הבריטי. מלחמה, הגורמת זעזוע לכל הישוב הערבי בא"י, המתבטא בהרס נוראי המלווה באלפי הרוגים ערביים. שקרה בחברה הערבית, הינו מלחמת אחים נוראה, שלווה בהתפלגויות רחבות היקף באוכלוסייה.
גן לאומי קסטל	מצב זה הביא לכך כל מחקר אקדמאי בג. מגיע למסקנה למרות שהיוזמה	שברגע נתון ב-1948 שנוצל עד תום ע"י היהודים, חצי מהעם הפלסטינאי לא נלחם, יען היה מפולג. להבנת מאורעות 48 הסיק, כשעל חברה עם כל כך הרבה בעיות, מופעל לחץ, החברה קורסת. במהלך 1946 שהאיום האמתי למדינה, אלו הם צבאות ערב ולכן יש להיערך לפלישתם, בהצטיידות. בחודשים הראשונים של המלחמה הינה ערבית, אך ברגע שמתחיל עימות, אין לצד הערבי סיכוי לנצח.
גבעת הרדאר	ביום שישי אחה"צ 5 סלעיים שפלטו בשעה שהבריטים ככלל באותם ימים	ה' באייר תש"ח בתאריך ה-14.5.1948 בטקס שנמשך 32 דקות, בן גוריון הכריז על הקמת המדינה. בליל 15.5.48 לישראל, מייחדים בכך את התקופה הקשה ביותר בתולדות הציונית ומדינה ישראל. עוזבים את גבעת הרדאר, שהיא הנקודה הגבוהה ביותר במרחב, מיד כוחות פלמ"ח משתלטים עליה. הפלמ"ח הינו הכוח המגויס והוא זה שנשלח לקרבות ואילו החי"ש הם אלה שמחזיקים את המקומות.
גבעת הרדאר	בגבעת הרדאר בראות מפקד הסתערות הכוח עם סיום המלחמה	מבחינ ב-19.5 אחד ממפקדי חי"ש, בתנועת של מספר שריוניות עם עוצמת אש, הנעה לכיוון הגבעה. הכוח את עוצמת האש לעברו, הוא נותן פקודה לאנשיו, לסגת לעמדה הממוקמת ליד מעלה החמישה. הירדני לכיוון העמדה, נבלמת עת נתקלת במכה אש של לוחמי החי"ש ולאחר מכן נסוגה לאחור. נוצר מצב סטטי, שבין קיבוץ מעלה החמישה לבין הר אדר, עובר קו הגבול שיחזיק מעמד 19 שנים.
קריית ענבים	האנדרטה הנצבת בית הקברות בית העלמין ראשון הקיבוצים	בפתחו של האתר, עוצבה, תוכננה ופוסלה ע"י אביו של אחד הלוחמים נועזים של הפלמ"ח, אהרון שמי. בקריית ענבים, הינו בית עלמין חטיבתי יחידי בארץ, המוקדש רובו לחללי חטיבת הראל פלמ"ח. הוקם באתר, משום שהיווה את בסיס פעולות הכוחות: מכאן הם יצאו בחיים ולכאן הם שבו במותם. בא"י, קיבוץ קריית ענבים, הקצה חלקת קרקע גדולה בשטחו, לקבורת חללי חטיבת הראל בתש"ח.
קריית ענבים	חטיבת הראל במסע לאורך מזדקרים לעין בבית קברות	היותה את החטיבה הפגועה ביותר במלחמת העצמאות, שכן היו לה 418 חללים מתוך 1200 חיילים. המצבות בקריית ענבים, הדבר הראשון שתופס את העיניים, הינו גילאי הנופלים שנע ביו 15 ל-16 שנים. מספרם האישי של החללים, המתחילים ב-17 שהינה קידומת לחללים, שחוללו לאחר מותם בקרב. הצבאי ניתן לראות את האידיאולוגיה העוברת במצבות - מוטיב האחידות והשוויוניות של הלוחמים.

תכני סיור מספר 30 לירושלים המוסלמית

מסלול: הר הבית והרובע המוסלמי

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
	מתורגם לנחל אגוז או נחל הבעל, בקטע שמצפון לגשר עמק יהושפט, שתחילתו בכניסת מרים. -בורגי לקלק, שלידו אנדרטה, בה קבורים חיילי הצבא הירדני, שנפלו בירושלים במלחמת ששת הימים. סטפנוס, שע"פ מסורת יוונית אורתודוכסית, נבנתה במקום בו נרגם סטפנוס הקדוש ואף נקבר בו. שמלווה כל סיור בירושלים הינו, שכל דבר בירושלים, ניזון משיקולים פוליטיים ובמיוחד בהר הבית.	וואדי ג'וז מגדל החסידות- כנסיית סנט משפט מפתח	נסיעה
	ניתן לצפות על הרחוב ההרודיאני מימי בית שני, שע"פ כתבי פלביוס, בנוי על טופוגרפיה הטרופיאון. שער המוגרבים, מצוי מחרב, שהמוסלמים טוענים שזה המקום, שאליו נקשרה הבהמה אל-בוראק. הממוקם בסמיכות לשער המוגרבים, נבנה בימי הסולטאן בן קלאון, ששלט בשנים 1310 - 1341 כגדול הבונים בתקופה הממלוכית, בנה בירושלים עשרות רבות של מבנים וכך גם בכל מרחבי שלטונו.	משער המוגרבים בקיר שבתחתית סתיו עמודים בן קלאון המוגדר	הר הבית
	במסג' אל בוראק, שכרגע אטום, היווה בימי בית שני, אחד מהכניסות מהרחוב ההרודיאני למקדש. שם הבהמה הפלאית, שעליה רכב מוחמד, ממכה לירושלים, עיר שאינה מוזכרת בקוראן, אלא בחדיית. שבקצה המחרב, שהקל על תפילת ההמונים, שהתקבצו בחצר המסגד, במיוחד בתקופה הממלוכית. מכיל תצוגה שהוצאה ממסגד אל-אקצא, שעבר תהליך שיפוץ, בעקבות רעידת אדמה שאירעה ב-1927	שער ברקלי הבנוי אל בוראק הינו מצטבה - משטח מוזיאון האסלאם	הר הבית
	הארכיטקטוניים המוצגים ברחבה, כותרות עמודים מצופי זהב, שיתכן שהיו חלק מהסתיו המלכותי. עשויים מחומר בנייה מאוד מועדף, אך הבעיה היא, שבא"י אין ברקציה ולכן סביר להניח שזה מיובא. הינו מבנה עם קשתות, שנבנה כתוספת לאל-אקצא ע"י הטמפלרים ובסמיכות אבנים עם סיתות צלבני. בצד אחד מקשת המקובעת בקיר המסגד, שמצדה השני היא מונחת על מרפק שמונח על עמוד.	מבין האלמנטים עמודי ברקציה טמפלום סולמוני מכלול מרפק בנוי	הר הבית
	מבין 7 שערי המסגד, מוצגים כותרות עמודים צמודים וכותרות עלי שושן צחור נופלים, בסגנון צלבני. הראשית, הממוקמת בחזית המסגד, ניצבים 3 עמודים מכל צד ו-3 קבוצות גומחות קטנות. מפוסל שקנאי, שהינו דבר אסור באסלאם ויתרה מכך, שקנאי הינו אחד האטריבוטים של ישוע. החוזר על עצמו פעם אחר פעם, הסיתות והשקנאים, מרמזים שחלקים גדולים מהמבנה הם צלבניים.	מעל השער הראשי באומנת הקשת על העמוד המרכזי המספר שלוש	הר הבית
	מבנה המונומנטלי הראשון באסלאם, מבנה מתומן וקונצנטרי שיושב מעל סלע קדוש ומערה קדושה. בבניית כיפת הסלע ב-692 ובנו אל ואליד השלימו, בתחרות כלשהי על הדומיננטיות בירושלים. אחד ממפעלי ההנצחה של תנכ"ז, מושל דמשק, ששיפץ את קו המים מבריכות שלמה להר הבית. הראשון שעל הר הבית, נבנה ע"י עומר אל חיטאב, מבנה עשוי גזעי עץ שיכול היה להכיל כ-3,000 איש.	כיפת הסלע הינו אל מלך התחיל מבנה אל כאס הינו המבנה המוסלמי	הר הבית
	שדרג את המסגד בתוספת 15 אולמות, אולם תווך ו-7 סטראות ובכך מעלים את מבנה המסגד הישן. לא נותר שריד וגם ממבנה אל ואליד לא נותר דבר וזאת עקב קריסתו ברעש האדמה הגדול ב-749 בנה מחדש את מסגד אל אקצא, באמצעות הזהב שהסיר מכיפה הסלע, אך גם הוא נהרס ברעש של 1033 מקים מחדש את המסגד, במבנה הדומה לצורתו הנוכחית, עם שיפוצים צלבניים וצר יותר מהמקורי.	החליף אל-ואליד ממסגד עומר הישן אל-מנצור שיקם א-ט'אהר הפאטמי	הר הבית
	שהיה מסגד אל אקצא הראשון, הכיל ע"פ המסורת, פרוזדור אל השער הכפול, הוא שער חולדה. הינו אולם רוחבי שיוצר צורת צלב, הנמצא בחלק המזרחי של אל אקצא, שבמרכזו רוזטה צלבנית. המכונה אורוות שלמה, בנה מרוואן, אביו של אל מאלכ, שיצר את החלל שבין החומות דרום ומזרח. בהר הבית את כיפת הסלע עם מקדש שלמה ולכן קוראים לו בשם טמפלום דומיני - מקדש האדון.	אל אקצא קדימה מבנה טרנספט מסג' אל מרוואני הצלבנים מזהים	הר הבית
	שהינו מסגד אל אקצא, מזוהה ע"י הצלבנים כארמון שלמה ועל כן שייך בו את גוטפריד ואחיו בלדווין. שמקבלים לרשותם את מבנה אל אקצא וזאת לאחר שבלדווין ה-2 עובר לארמונו שבמערב העיר. של טמפלום סולמוניס, מזהים בטעות באל אקצא את ארמון שלמה ובמסגד מרוואן את האורוות. הממוקם ליד האתר, נקרא לפי המסורת שער שושן, שדרכו נכנס ישוע ביום ראשון של כפות התמרים.	טמפלום סולמוני הטמפלרים אלו האחים העניים שער הרחמים	הר הבית
	בשער הניצחון, תורם לסברה שנבנה בימי הרקליוס, עת החזיר את הצלב, אחרי ההסכם עם הפרסים. של הר הבית, קדוש יותר מזה שמתחתיו, שכן תמצית הקדושה הוא הסלע הקדוש מוקף ב-9 מקשתים. מלבד אחד מהם שנטען שנבנה כמקשת פאטימי, כולם, ללא יוצא מן הכלל, הם מקשתים ממלוכים. הינו מבנה אומאי, שע"פ המסורת המוסלמית, דוד המלך שפט בו את עמו, בעזרת שלשלת הפלאים.	סגנון ביזאנטי המתחם העליון כל המקשתים כיפת השלשלת	הר הבית
	הינו סופר בן המאה ה-15 המציין בכתביו שכיפת השלשלת, הינו דגם שנבנה לפני שבנו את כיפת הסלע. מצופה מבפנים ומבחוץ בפסיפסי קיר, עם השפעות ביזאנטיות, פרסיות, מהמאה ה-7 וגם מאוחר יותר. מבנה מתומן שכותרותיו וקשתותיו צלבניות, שהיווה בתקופה הצלבנית פטיסטריום לטמפלום דו מספרת בהקשא לכיפת העלייה, שזה האתר שבו מוחמד התפלל, שתי רקעות, לפני עלייתו השמימית. התחום ב-144 דונס, נחצב בהר בצדו הצפוני, עד שיושר ואילו בצדו הדרומי נערמו גלי עפר על קמרונות. שמוקמה בצפון המתחם, נבנתה ע"י הורדוס, על מנת לפקח על מה שקורה בהר הבית, בעיקר בימי חג. את הר הבית, הינה בנייה ממלוכית, המכילה בין השאר מספר מדרסות ואת בית ספר עומריה.	מוג'יר א-דין מבנה כיפת הסלע כיפת העלייה הינו מסורת מוסלמית	הר הבית
	היה ב-1948 מקום מפקדת עבדאללה א-תל, מפקד הגדוד ה-6 של הלגיון, שלחם בירושלים וכבשה.	משטח הר הבית מצודת האנטוניה קו החומה המקיף בית ספר עומריה	הר הבית

הליכה	השער האפל באב א-דואדריה המבנה משמש שמו של המבנה	שבצפון מתחם הר הבית, נקרא באב אל מלך פיסל, בתקופה הממלוכית הוא נקרא באב א-דואדריה. הינו המבנה הממלוכי הראשון בירושלים, ששימש מקום התכנסות למיסטיקנים סופיים וכמדרסה. כיום כבית ספר לחינוך מיוחד, אחד מ-3 בלבד בכל ירושלים ומיועד רק לאוכלוסייה המוסלמית. נובע מהסיבה ששני המבנים הממלוכים שנבנו במקום, גרמו לכך שאור משולב לעולם לא נכנס לתחומו.
הליכה	מדרסת א-סלאמי סגנון אבלק הינו סגנון המוקרנס מבואה קדמית	המאופיינת בשער כניסה בסגנון אבלק ומוקרנס, נתרמה ע"י א-סלאמי, שתיווך בין קלאון למונגולים. מבנה המשובץ בכמה צבעים ולשמו מספר תרגומים, ביניהן מנומר כתברבורות נמר, או לבן נוצץ. נבנה כאשר היה צורך בקשתות צדדיות להחזיק קמרון ואז את הקשתות מילאו במה שנראה כנטיפים. הינו אלמנט המצוי במבנים ממלוכים בארץ, כאשר הדלת איננה בקו הרחוב, אלא יש כניסה משוקעת.
הליכה	כניסה משוקעת הסורגים אינם לכל תפוח בסורג אל מועט'מייה	נקראת פורטל, או פישטק ומשמשת לעיטור שבצדדיה אצטבאות שאפשר לשבת - אלמנט פונקציונלי. פטנט ממלוכי, אך מסמלים בנייה ממלוכית, היות וההתקנה נעשית ללא הלחמה אלא בקידוח בקיר. יש 4 חורים, שלתוכם נכנסים מוטות הסורגים ויוצרים בכך מבנה סורג, כפי שנראה באל מועט'מייה. הינה מדרסה שנבנתה ע"י אל מועט'ים עיסא ב-1217 שגם בנה חומות בירושלים ואחר כך דאג לפרקם.
הליכה	תשלובת אבנים מבני הכרכובים האדריכלות סגנון אקלקטי	המשתלבות בשני צבעים שונים ובצורות גאומטריות דמויות עלים, כאשר האחת היא תשליל לשנייה. הינם מבני תמיכה מסוגננים מאבן, התומכים מרפסת במבנה דו-קומתי ומעטרים אותה סביב כקרוי. הממלוכית הינה אקלקטית - מקבצים אלמנטים מעולם האסלאם וגם אלמנטים ממבנים צלבניים. נראה גם בבנייה העות'מאנית המוקדמת, אך באם משולב במבנה אבלק ומוקרנס זאת בנייה ממלוכית.
הליכה	סביב הר הבית ע"פ האסלאם שער הליחה ירושלים מקודשת	ממוקמים 10 שערים וביניהם שער השבטים, הסליחה, האפל, עיוואמה, המשגיה, הברזל, הטהרה ועוד. השער שדרכו נכנסו בני ישראל לירושלים, הינו שער האריות - באב אל אסבאט - שער שבטי ישראל. ע"י המסורת, הינו המקום שבו היה החוטא צריך היה לבקש סליחה ולא ביקש - שער באב אל-חיטא. לאסלאם וזאת ע"פ חלק מהמחקרים אקדמאים, רק מתקפת הצלבנים, נתון שלא מקובל באסלאם.
הליכה	בקוראן העיר ירושלים לא הפנייה לירושלים מועיוואה	ירושלים לא נזכרת בשמה המפורש, אך כן מוזכרת בתפסיר ובחדית', שהועלה על הכתב במאה ה-9. הייתה בירה מוסלמית לאורך השנים, אלא פעם אחת, מ-1073 עד 1099 ולכן סימן שאינה חשובה להם. בעת תפילת המוסלמים, הייתה בעת בהיותם במכה, שבה אין יהודים, אך לא במדינה בה היו יהודים. מייסד השושלת האומאית, שגר בדמשק, מושבע בירושלים, כלומר שיש לה משמעות ויש לה קדושה.
הליכה	כשעבד אל מלך שדרוג ירושלים האסלאם רואה מסע הלילה	רוצה ליצור משקל נגד למכה ומדינה, הוא לא בוחר בדמשק, אלא במקום הנראה לו קדוש - ירושלים. נעשה בעת בית אומיה, בעת אל מנצור העבאסי ובנו אל מהדי, בעת אל מאמון ובעת שלטון הפאטימים. ביהדות ובנצרות דתות אמת ולכן מה שמקודש להן, מקודש גם לאסלאם ואכן ירושלים היא כזאת. מוזכר בקוראן אך ללא ציון ירושלים, אך בסירת אל-נבי, חיי מוחמד מהמאה ה-8 ירושלים מוזכרת.
שער אריות	בית קברות חומת ירושלים משער האריות תבנית האריות	שבסמוך לשער האריות, מקברת באב א-רחמה, קיים עוד מתקופת כיבוש ירושלים ע"י הערבים ב-638 בחלקה העליונים, הינה מהמאה ה-16 ימי סולטאן סולימאן, שבנויה על שרידיה של חומה קדומה. ודרומה, החומה הוקמה על שרידי חומת בית ראשון ושני, רומית, ביזאנטית, פאטימית ואיונית. הנראים משני צדי השער, מוגדרים ע"י מוזיאון ישראל כברדלסים, למרות שאין כאלה תווים לברדלס.
שער אריות	השם בייברס אבנים רבות שער עות'מאני תבנית מְשִׁיקוּלִי	בטורקית הינו אריה, אך מניתוח שנעשה לפני כ-30 בתבנית האריה, נקבע בטעות שזה ברדלס. בחומה העות'מאנית, הן אבנים בשימוש משני מהתקופה הרומית, התקופה הצלבנית והממלוכית. לעולם אינו שער ישר, אך שער האריות הינו ישיר וזאת בגלל הריסה בריטית, לאפשר מעבר מכונניות. הינו מפתח מעל השער, לצורך שפיכת חומרים מסוכנים על אויבים, המנסים לפורצו בעת לחימה.
שער אריות	לשער האריות ניתן קטע מהחומה ליד תהלוכה היוצאת לוח השנה הנוצרי	שמות בהתאם תקופות כגון: גבירתנו מרים, באב סית-מרים, פורטה איו-סטפנוס ובאב אל-אסבאט. שער האריות, בנוי על נדבכי ענק, כנראה נדבכים רומיים, אך יתכן מהחומה המכונה החומה השנייה. מכנסיית הקבר, ביום עליית הבתולה, שחל פעם לפי לוח גרגוריאני ופעם היוליאני, עוברת דרך השער. נקבע ב-1582 ע"י גרגוריוס ה-13 כיוון שלוח השנה המיוחס ליוליוס קיסר, ארוך ביחס לשנה השמשית.
שער אריות	כנסיות מזרחיות כל חגי כנסיות תמונת החומה ארכיאולוגים	שלא מכירים בסמכות האפיפיור, ממשיכות לעבוד עם הלוח היוליאני, שבינתיים ייצר רווח של 13 יום. אורתודוכסיות וחלק מהכנסיות המזרחיות האחרות, נחוגים בהפרש של 13 יום מהכנסיות המערביות. בהתאמה לטופוגרפיה, תואמת עיר רומית, טופוגרפיה הרחובות היא בבירור טופוגרפית של עיר רומית. שלא מצאו בנייה רומית לרחוב דוד והשלשלת, טוענים שלא היו חומות רומיים סביב ירושלים.
וויא דלרוזה	מתחם סנטה אנה צלאח א-דין הקים הראייה שירושלים בימי הביניים	מתחם צלבני, שבתוכו יש שרידים מבית ראשון ובית שני ויתכן שגם מדרסה מוסלמית מהמאה ה-11. מדרסה בירושלים, אבל קדמה לה בכ-100 שנים, מדרסה שנמצאת מתחת לכנסיית סנטה אנה. יושבת על טופוגרפיה רומית וביזאנטית, היא העובדה שיש מקומות שבהם נחשף ריצוף המזוהה כרומי. על הוויא דלרוזה, נוסף מבנה על, שיצר סמטאות, אך במקור, העיר הייתה כנראה עם רחובות ישרים השוכן באנטוניה, שע"פ המסורת הנוצרית, בה נשפט ישוע ע"י פילאטוס, מהווה תחנה בדרך הייסורים.
וויא דלרוזה	ביה"ס אל עומרי כנסיית ההלקאה קשת אקה-הומו הקשת היא חלק	וההרשעה, השייכות לקוסטודיה הפרנציסקנית, מהוות את התחנה ה-2 בדרך הייסורים של ישוע הינה קשת אבן, שע"פ המסורת הנוצרית, לידה הציג פילאטוס את ישוע בפני יהודים במילים זה האיש משער גדול, הבנוי במתכונת שער ניצחון רומי וכולל פתח מרכזי גדול ושני פתחים קטנים יותר מצדיו.
רחוב הגיא	בתקופה ממלוכית שער הכותנה הינו רוב מבני רחוב המושל תנכזי	הכניסה הראשית לעיר הייתה משער שכס ורחוב הגיא היה הרחוב המסחרי החשוב ביותר בירושלים. היפה ביותר, שמצוי בסוף רחוב שוק מוכרי הכותנה, שהינו שוק מקורה, עם דוכנים וריחות אוטנטיים. הגיא, הינם מבנים ממלוכים, כאשר את שוק הכותנה, בנה תנכזי ב-1329 בתקופת שלטון בן קלאון. הותיר חותמו בעיר במבנה הכאסר, במפעל המים, בצריח מעל שער השלשלת ומדרסה אל-תנכזיה.

<p>רחוב עושי הכותנה</p> <p>שוק עושי הכותנה הכותל הקטן הינו שומרי המסורת השלטון הממלוכי</p>	<p>מכיל מבנה ח'אן, שני בתי מרחץ ושני חמאמים, מרמז שמדובר במכלול אירוח לעולי הרגל להר הבית. חומה שבתחתיתה נדבכים גדולים ולמעלה קטנים וקיר תמך מערבי, המהווה המשך הכותל המערבי. טוענים שהקטע הזה קדוש יותר מהכותל המערבי, משום שהוא נמצא קרוב לקודש הקודשים - לדביר. מבצע בשוק פרויקט בנייה אדיר, כאשר על החורבות של כל המתחם הגדול, מניחים פודיום ענק.</p>
<p>הליכה רובע הנוצרי</p> <p>על הפודיום שער הברזל בארכיאולוגיה לפי העיקרון זה</p>	<p>מרימים שכונה שלמה, כלומר שהמפלס הנוכחי - מפלס מוגבה שתחתיו חללים כדוגמת מנהרת הכותל. אחד משערי הר הבית בחומה המערבית, נקרא כך כיוון שעשוי מדלתות ברזל ולא מדלתות עץ. אפשר להעריך מעמד יישוב, לפי איכות השרידים החומריים, איכותם ביחס ישר לעושרו של הישוב. ירושלים מעולם לא נהנתה משגשוג ומעמד גבוה, כמו בתקופה הממלוכית, שכן מורשתה היא אדירה.</p>
<p>הליכה רובע הנוצרי</p> <p>העקרון הנ"ל אינו מלבד פרויקט העניין הוא הווקף קצינים שהודחו</p>	<p>מדיוק, משום שאף דרך דואר לא עוברת דרכה ואין שום השקעה במשך כ-250 שנה בביצור חומותיה. הפודיום, לכל הבנייה בעיר, יש משמעות דתית, כמו 39 מדרסות, שלא בטוח שהיו די תלמידים למלא. שמבחינתו, שליט ממלוכי, הבונה מוסדות דת, מעיד על היותו מוסלם טוב ומכך זוכה לתמיכה דתית. מתפקידם, נשלחו לגלות לעיר שולית והעובדה שירושלים הייתה כזאת, מעידה על היותה לא מרכזית.</p>
<p>הליכה רובע הנוצרי</p> <p>מדרסת אל-ארעיון מדרסת אל מוזהיר סביל סולימן הינו שער המשגיח הינו</p>	<p>מימי קלון, הנושקת להר הבית ולכן הפכה לפנתיאון לאומי פלסטיני, שבו קבורים פלסטינים בכירים. הממלוכית, מהמדרסות היפות ביותר בעיר ולה 4 צבעים עם אלמנטי מוקרנס, תשליב ותגליפי אבן. מהתקופה העות'מנית והינו 1 מ-8 סבילים שבעיר העתיקה, המאופייין באלמנט צלבני בשימוש משני. אחד התפקידים החשובים בתקופה הממלוכית בירושלים, לפעמים שווה ערך לתפקיד מושל העיר, הינה אכסניה לעולי רגל, שנבנתה ע"י קצין ממלוכי, שהתעוור והיה ממונה על המקומות הקדושים. ניתן לראות את אלמנט הקונכייה, שהוא העתקה מהעיטורים הנוצרים ואלמנטי האבלק ומוקרס. קציר סית טונשוק, שהינו השם הרשמי של האתר, מבין כמה שמות, שנקרא היום גם מבנה הח'אסקיה. בסוף המאה ה-14 בעת גברת טורקית, אשת שליט ממלוכי, בונה ארמון למגורים ולעצמה מאוזוליאום.</p>
<p>הליכה רובע הנוצרי</p> <p>ריבאט אלבציר במסגד אל רסאס ארמון הגבירה ראשית הארמון</p>	<p>מגיע לירושלים, הוא מביא אייתו את רוסולנה, אשתו הבכירה והאהובה, שמוצאה מאוקרינה. שהתאהבה בירושלים, לקחה את המכלול של גברת טונשוק, הרחיבה אותו והקימה בו בית תמחו. המכלול היווה סראייה של ירושלים ובשנות ה-20 של המאה ה-20 הינו דאר אל איתאם - בית יתומים. מסגד עומר הקטן, שהינו אומאי, בשיפוצים ממלוכים ועות'מאניים ויושב בחלק ביה"ח ההוספיטלרי.</p>
<p>הליכה רובע הנוצרי</p> <p>כשסולטאן סולימן האישה סולטאנה במשך המאה ה-19 מסגד עומר מכונה</p>	<p>הוא חלק מהטופוגרפיה הרומית, הוא ישר כמו סרגל ובהמשכו התגלה קטע של ריצוף רומי מרשים. שמאוחר יותר נחסם ונאטם בתקופה האיובית, ניתן לראות בו בבירור את המשקוף המקורי והחסימה. הצלבני-ח'נקת אל-צאלח'ייה, שצלאח א-דין מקדישו כח'ניקה הראשונה בעיר, למיסטיקנים סופיים. ח'ניקה - מקום כינוס למיסטיקנים סופיים, ריבאט - תחנת משמר לעולי רגל, זאווייה - מוסד לסופיים.</p>
<p>הליכה רובע הנוצרי</p> <p>רחוב הנוצרים שער כנסיית הקבר ארמון הפטריארך מוסדות מוסלמיים</p>	<p>הם מיסטיקנים מוסלמים, המנסים בדרכים שונות להתקרב לאללה וכל דרך ייחודית נקראת טאריקה. נבנה מסוף המאה ה-14 בתוך מתחם מבנים, ע"י הסולטאן ברקוק, כראשון הסולטאנים הבורגיים. אייבק, קוטוז, בייברס וקלאון ששלטו עד 1382 ומאוזה הלאה תקופת הסולטאנים הבורגיים הצירקסים. מדרסה קטנה ומעוטרת וגם אתר קבורה של אמיר בשם טשתמור, שהיה מהאמירים של קלאון ובנו.</p>
<p>רחוב שלשלת</p> <p>זרם הסופיים ח'אן א-סולטאן סולטאנים בחריים טשתמוריה הינה</p>	<p>נושאת את סמלו של טאז שהינו גביע, הדומה אך לא זהה לזה של תנכ"ז, שכן נשא בתפקיד כמו תנכ"ז. הינו מהספריות החשובות של כתבי יד אסלאמיים, שכל חוקר אסלאם רציני צריך להכיר את תכולתו. ועליו כתובת של הסולטאן קאיתבאי, שכמו תנכ"ז לפניו, תיקן את מפעל המים מבריכות שלמה. מבנה מעוטר, שבנתה אישה ממרכז אסיה, שביקרה בעיר, התאהבה בה וביקשה להיקבר בתחומה.</p>
<p>רחוב שלשלת</p> <p>מדרסת אל-טאזיה ארכיון אל-חלדיה סביל ממלוכי תורבת תורכן חתון</p>	<p>נקרא בערבית באב א-סלסלה ובמקורות הצלבניים בשם פורטה ספציוזה, שממנו נכנסו להר הבית. דרך השער עברו תהלוכות דתיות, שהתחילו בכנסיית הקבר והסתיימו בטמפלום דומיני שבהר הבית. אפשר לראות אלמנטים צלבניים, כעמודי מרפק, קונכיות, כותרות וכן תוספות מהתקופה האיובית. סביל, מסימני ההיכר של השער, המורכב מרוזטה צלבנית, סרקופג רומי עשוי אבן, המשמש כאגן.</p>
<p>רחוב שלשלת</p> <p>מדרסה תנכ"זיה מוסד המדרסה אדריכלות קלאסי מבנה 4 איוונים</p>	<p>שבכניסה אליה כתובת עם גביע, הרנכ של תנכ"ז, שהינו גדול הבנאים של העיר, בימי סולטאן בן קלאון. הוקם במאה ה-11 להכשרת אנשי דת, כאשר קודם להם, היו מוסדות הלימוד נערכו בתוך מסגדים. של מבני מדרסה הינו מבנה של 4 איוואנים, כאשר איוון הינו אולם שיש לו 3 קירות וקיר אחד חסר. הינו מבנה שצורתו הינה בצורת צלב ועל כן גם מבנה התנכ"זיה הינו מבנה צלב, אך לו כיפה מרכזית.</p>
<p>רחוב שלשלת</p> <p>הבנייה המוסלמית בעולם האסלאם פונקציונלית שלטון העות'מאני</p>	<p>הושפעה מהעולם הזורואסטרי, שבו המספר 4 מקודש, בגלל 4 היסודות המקודשים של היקום. התקבל המספר 4 היות והספרה מציינת את 4 הנהרות ההולכים לגן העדן - פרת, חידקל, גיחון ופיסון. התוכנית התאימה למדרסה: 4 כיתות לימוד ל-4 האסכולות: חנפים, שאפעים, מאלכים וחנבלים. מיישב במדרסה את בית הדין השרעי של העיר ומאז המקום יקרא בשם אל מחכמה - בית המשפט.</p>

תכני סיור מספר 31 לירושלים רומית ביזנטית

מסלול : מערת צדקיהו, שער שכם, רחוב בית הבד, הקארדו וכנסיית הניאה

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
מעצב את ירושלים במתכונת פאן הלנית, כלומר תכנון עירוני רומי אופייני: רחובות, כיכרות ושערים. הינו השם שניתן לירושלים, הגזור משמו, אליוס האדריאנוס ושם האלים הראשיים, קפיטולינה. הרומית קטן בהשוואה לסוף ימי בית שני, שכלל את הר ציון, עיר דוד וממרווח גדול לחומה ה-3 בצפון. הוא שדאג לביטחון ולא הצריך בניית חומה, רק ב-300 כשהלגיון הועבר לאיילה-אילת, נבנתה חומה.	הקיסר הדריאנוס אליה קפיטולינה גודלה של העיר הלגיון העשירי	ירושלים חומה צפונית	
כיכר עם עמוד ליד שער שכם, 2 קארדינס, 2 דקומנוס, 2 פורומים, 4 שערים מונומנטליים ו-2 מקדשים. קארדו מערבי (רחוב בית הבד) וקארדו מזרחי (רחוב הגיא) המרוחק מהכותל, בגלל מפולות האבנים. משער האריות ומערבה, בתואי ויה דולורוזה ושני משער יפו ומזרחה, בתואי רחוב דוד והשללת. באתר שמוקמה מצודת האנטוניה שטיטוס הרסה מעל הסטרוטיון ושני במפגש של רחוב דוד והקארדו.	מבני הדריאנוס שני קארדינס שני דקומנוס, אחד שני פורומים, אחד	ירושלים החומה הצפונית	
שער על דרך שכם, שהיה ממוקם צפונה מהעיר, ששרידיו נחשפו ונמצאים בכנסיית סנט אטיין. ברחבת שער שכם, ניתן לצפות על חלק משער ששימש מעין כניסה צפונית, אך לא היה חלק מחומה. שער מעל בריכת הסטרוטיון, שנקרא "אקה הומו" - זה האיש, שאמר פילטוס ליהודים על ישוע. שער הצמוד לקארדו המערבי, בפורום המערבי שכיום נמצא בתוך כנסיית נייבסקי, ליד כנסיית הקבר.	ארבעה שערים מונומנטליים	ירושלים חומה צפונית	
מקדש אפרודיטה, על גבעת הצליבה מעל קבר ישוע והיכל יופיטר מעל הרחבה של הר הבית ההרוס. המתוארכת למאה ה-6 ונחשבת מפה אמינה, מוצגים שני הקארדינס ושני הדקומאנוס הראשיים. הינו תבנית של כיכר חצי עגולה, עם עמוד ליד שער שכם, שכיום נקרא בשם באב אל עמוד. תבניות של כנסיות, שיוצעים לזהות אותן ע"פ צורתם כמו כנסיית הקבר, שנבנתה ע"י הלנה במאה ה-4.	שני מקדשים במפת מידבא מוצג נוסף במפה במפה מוצגות	ירושלים החומה הצפונית	
הינה תבנית של כנסיית הגיה ציון - ציון הקדושה בהר ציון, שנבנתה בסוף מאה ה-4 ע"י הבישוף יוחנן. המוצגת במפה, נבנתה ע"י יוסטיניאנוס במאה ה-6 הצמודה לחומה שהוקמה במימי אבדוקיה ב-450 אין התייחסות להר הבית, היות שמבחינת הנוצרים, הר הבית מקום המקדש, אמור להיות עזוב וחרב. האימפריה התנצרה והעיר קיבלה מעמד חשוב, שהמוקד המרכזי הינו כנסיית הקבר, במקום הר הבית.	מוצג נוסף במפה כנסיית הניאה במפת מידבא בתקופה הביזנטית	ירושלים החומה הצפונית	
הוקמה בהר ציון (כיום כנסיית דורמציון) אליה הובאו עצמותיו של סטפנוס, המרטיר הראשון בנצרות. הועברו ב-438 מכנסיית הר ציון לכנסיית סנט אטיין, הנמצאת ליד שער שכם, שהינו מקום הסקילה. פעלה רבות בירושלים בשנים 438 - 460 ונקברה בכנסיית סטפנוס-סנט אטיין, שהיא שיפצה והרחיבה. הקמת חומה שהקיפה את הר ציון, על תואי חומת חזקיהו והחשמונאית, בריכת השילוח והר הבית.	כנסיית ציון עצמות סטפנוס המלכה אבדוקיה מבין פעולותיה	ירושלים החומה הצפונית	
המאה ה-6 נבנתה הכנסייה הניאה, שהכילה אכסניה, בית חולים, מנזר וספריה, ממש קומפלקס ענק. הקארדו הרומי המערבי, מרחוב דוד עד לכנסיית הניאה, דבר שאפשר קיום תהלוכות מכנסיית הקבר. שתחילתו משער שכם ועד לרחוב דוד, הינו מהתקופה הרומית ואילו מרחוב דוד ודרומה, הינו ביזנטי. נחשפו חלקים ביזנטיים בקטע המגיע לבריכת השילוח, חלקים רומיים נמצאו בקטעים שונים בקארדו.	בימי יוסטיניאנוס בתקופתו הוארך הקארדו המערבי בקארדו המזרחי	ירושלים החומה הצפונית	
התגלתה ב-1854 ע"י גיימס ברקלי, חוקר מקרא אמריקאי, שגילה את שער ברקלי בכותל המערבי. ענקי, אורכה כ-250 מטר, רוחבה כ-100 מטר וגובהה הממוצע כ-15 מטר כשלאורכה שורת עמודי תמך. מחשובי חוקרי ירושלים, ממחצבה צדקיהו הוציאו אבנים לבניית בית המקדש של שלמה המלך. שהתגלה במערה, חבוש כובע המזוהה כאשורי, הביא לדעה שזו מערה מימי בית ראשון מתקופת אשור.	מערת צדקיהו גודל המערה הינו לדעת צירלס וורן תבליט הספינקס	ירושלים מערת צדקיהו	
שנעשתה בתוך שפכי העפר שבמערה, נחשפו ממצאים מכל התקופות מבית ראשון עד תקופה ממלוכית. שזו הייתה מחצבה, שמקורה בפעילות קרסטית, שתהליך החציבה בה, הביאה לממדים שנראים כיום. הינם קעקולה - סלע רך ומתפורר, מיזי - סלע קשה משמש ליסודות, מלאקה - הסלע האיכותי ביותר. השתמשו הכורים באזמל ופטיש ולנתקם מהסלע, השתמשו ביתדות ולבסוף נעזרו בבהמות להוצאתם.	חפירה מסודרת המסקנה היא סלעי גיר לבנייה לחציבת הלבנים	ירושלים מערת צדקיהו	
צדקיהו, נבע ממסורת של אנשי הישוב הישן, שסברו מהמערה הזו ברח צדקיהו מהבבלים לכיוון יריחו. שצירלס וורן היה חבר בה, נוהגים להיפגש באולם שבמערה, לטקס השנתי של המסדר שלהם בארץ. שהרומאים קראו לו שער ניאפוליס - העיר החדשה, בנה יוסטיניאנוס והעברים שיבשו אותו לנאבלוס. היה במפלס נמוך מהשער העות'מני שקיים היום. זה היה שער עם פתח מרכזי גדול וקטנים בצדדים.	מקור השם מערת הבונים החופשיים את שער שכם השער הרומי	ירושלים מערת צדקיהו	
בנה שני מגדלים משני צדי השער, בעזרת שימוש משני באבנים הרודיאניות, אותן רואים עד היום. הראשה של הקשת, מציינת בלטינית "המושבה אליה קפיטולינה נבנתה בהכרזת אנשי מועצת העיר" עמוד במרכזה, הייתה ממוקמת מיד אחרי השער, במפלס הנמוך בכמה מטרים, ממפלס הרחוב כיום. בדרום מזרח: כיפת הסלע שבנה עבד אל-מלך ב-691 ומסגד אל-אקצא שנבנה ב-705 ע"י אל וואליד.	הקיסר הדריאנוס הכתובת מעל אבן הכיכר הרומית עם תצפית מהוספיס	ירושלים שער שכם	
הוקם ע"י יהודי צרפתי שהתנצר, בשם מארי רטיסבון משטרסבורג, שקנה את חלקת הקרקע ב-1858 מעל שער מונומנטלי רומי, שנבנה מעל הפורום המזרחי, קיבל את הכינוי ECCE HOMO - זה האיש. קשתות, הימנית הקטנה לא נמצאה, אך הקשת השמאלית, קיימת עד היום, בכנסיית האחיות ציון. הייתה כפי הנראה מתחת לשער ועל פי המסורת הנוצרית, ישוע נשפט במצודה זו ע"י פונטיוס פילטוס.	מנזר אחיות ציון קשת גדולה לשער המקור היו 3 מצודת האנטוניה	ירושלים וויה דולורוזה	

ירושלים וויה דולורוזה	מבנה הסטרטיון פורום מזרחי נבנה במרתף המנזר הריצוף הרומי	הינו בריכת מים, שהורדוס בנה בתוך החפיר, שהתמלאה ממי נגר, שהגיעו מאגן הניקוז של שער שכם. על הריסות מצודת אנטוניה, ע"י אדריאנוס, כאשר מעל הסטרטיון נבנו קשתות לתשתית הפורום. רואים את בריכת הסטרטיון, את הקמרונות שהיוו תשתית לפורום, שהתקרה היא בעצם תחתיתו. במפלס שמעל הבריכה, מסופר שזהו הריצוף שעליו הלך ישוע עם הצלב ולכן המקום חשוב לנוצרים.
ירושלים רחוב בית הבד	רוחב הקארדו כנסיית נייבסקי ממצאים בכנסייה השער הכנסייה	בתקופה הרומית היה 22 מטר, אך בתקופה המוסלמית, בנו בו חנויות וכיום הקארדו הינו סמטה צרה. כנסייה רוסית אורתודוקסית, שהוקמה ב-1896 ע"י הצאר אלכסנדר, לזכר מצביא רוסי נערץ נייבסקי. הינם שער עם כותרות קורינתיות מרובעות, חלק משער מונומנטלי בעל 3 קשתות שהקים אדריאנוס. היה צמוד לקארדו המערבי ושני עמודי גרניט בפינת הכנסייה, היו חלק מהעמודים שבקארדו הביזנטי.
ירושלים כנסיית נייבסקי	במפת מידבא מוצג שרידי גרם מדרגות שריד אבן מגבעת בתקופה הרומית	שלכנסיית הקבר, הובילו מדרגות מהקארדו ל-3 שערי כניסה, שאחד מהם, הינו זה המוצב בה כיום. שבכנסייה, הצמודים כיום לקיר, הינם אלו שהובילו את הציבור מהקארדו אל שערי הכנסייה. הגולגותא, המוצגת בכנסייה, על פי המסורת הרוסית, התגלגלה לכנסייה ולכן היא נחשבת מקודשת. בימי אדריאנוס, נבנתה באליה קפיטולונה, מעל מקום קבר ישוע, מקדש לאפרודיטה, בסגנון רומי.
ירושלים כנסיית הקבר	בתקופה הביזנטית מגרם מהמדרגות מערות קבורה בכיבוש פרס ב-614	נבנתה כנסיית הקבר ע"י הלנה וקונסטנטינוס, כאשר הכניסה היא מהקארדו דרך המדרגות הרחבות. שבקארדו, נכנסו בשערים לאטריום, משם לבזיליקה ודרך הגן הקדוש לרוטונדה העגולה שסביב הקבר. ליד הכנסייה, הם יהודיות מימי בית שני, לכן אמיתות הזיהוי של קבר ישו מתאימה למקום ולתקופה נפגעה מאד כנסיית הקבר ושוקמה לאחר זמן קצר, ע"י הפטריארך מודסטוס, אב מנזר במדבר יהודה.
ירושלים כנסיית הקבר	השליט הפאטימי הקיסר מונומכוס בשעה שהצלבנים בכניסה לכנסייה	אל-חאכם-ביאמר-אללה, הרס ב-1009 את כנסיית הקבר, יחד עם עוד כנסיות אחרות בירושלים. שיקם ב-1048 את כנסיית הקבר ושינה גם את המבנה שלה, הכניסה עברה לצד דרום במקום ממזרח. הגיעו ב-1099 לא"י, הם שמרו על אופי הכנסייה, אך שיפצו אותה ופיארו אותה, כפי שנראית עד היום. הכותרות והכריות הן צלבניות, הכרכוב שמעל הקשתות וקישוטי ביצים ורמיים אופייני לסגנון הרומי.
ירושלים כנסיית הקבר	החוקרים סבורים במרכז הרוטונדה לדעת החוקרים השריפה שפרצה	שהצלבנים פירקו את הכרכוב מהריסות מקדש אפרודיטה ולאחר מכן, שילבו אותו בכנסיית הקבר. ממוקם מבנה הקבר - אדיקולה וזאת ע"פ המסורת של העדות הנוצריות השונות, שאחראיות לכנסייה. מבנה הקבר אינו מתאים לקבר יהודי מימי בית שני, לדעתם המבנה הוקם, אחרי השריפה ב-1808 בכנסייה גרמה נזקים גדולים וביזזמת הצאר הרוסי, שיקמו אותה ובנו את המבנה המונומנטלי הנוכחי.
ירושלים כנסיית הקבר	הקפלה הסורית בתוך הקפלה העמודים העגולים רחוב דוד הינו	האורתודוקסית, מפויחת מאז השריפה ב-1808 ושייכת לקבוצה הקטנה מבין 6 העדות שבכנסייה. נראים כוכי קבורה יהודיים טיפוסיים מימי בית שני ויש שקוראים לקפלה הזו קפלת יוסף הרמתי. ברוטונדה, עברו תהליך ניסור וקוצרו בתקופת הקיסר מונומכוס, בתקופה ששיפץ את הכנסייה ב-1048 דקומנוס, שמתחיל בשער יפו ומגיע עד הקארדו המערבי וממשיך ברחוב השלשלת עד קשת וילסון.
ירושלים קארדו	הנחל הצולב כל חומה הקארדו הרומי הקארדו הביזנטי	שזרם במורדות הצפוניים של הגבעה המערבית, ניקז מים מהמרחב של שער יפו עד אזור הטרופיאון. שנבנתה מסביב לגבעה המערבית, הוקמה לאורך ערוץ נחל צולב, ששימש מעין חפיר טבעי לחומה. שנבנה ע"י אדריאנוס, הגיע משער שכם דרומה, עד רחוב דוד וממנו לא נחשפו שרידים משמעותיים. של יוסטיניאנוס, המשיך מרחוב דוד דרומה לרובע היהודי, שמאוחר יותר בנו בו חנויות והצרו אותו.
ירושלים קארדו	סימון החומות אביגד שחפר חרסים שנחשפו מפת מידבא	העתיקות שנחשפו: קו כתום חומה מימי בית ראשון, קו שחור חומה חשמונאית ומגדל מימי בית שני. באתר, חשף את הכותרות הקורינתיות ברמת ביצוע נמוכה וזה לדעתו התאים יותר לתקופה הביזנטית. מהמאה ה-6 תחת המרצפות בעת החפירות, קיבעו את הדעה שהקארדו הוא אכן מהתקופה הביזנטית. המשוחזרת על הקיר, מוגדלת פי 10 מהמקור ומציגה את ארצות המקרא, כשא"י וירושלים במרכז.
ירושלים הרובע היהודי	שכונת בתי מחסה בחפירות שנעשו מבנה הכנסייה: כנסיית הניאה	הוקמה ע"י ארגון יהודי דתי מגרמניה, באמצע המאה ה-19 למטרת בניית דירות לעניי ירושלים. בשכונה ב-77 נחשפו בכמה נקודות, חלקי מבנה ענק, המתאים לתיאור כנסיית הניאה - מרים החדשה. חצר - אטריום, מסדרו-ן- נארטקס ובזיליקה - קומפלקס ענק של כנסייה, מנזר, בית חולים ואכסניה. שנחנכה בשנת 543 ע"י יוסטיניאנוס, עמדה ממזרח לקארדו, שהגיע עד לפתחה והמשיך עוד דרומה.
ירושלים כנסיית הניאה	פרוקופיוס שחי כתובת שנחשפה כנסיית הניאה החומה העות'מני	במאה ה-6 כתב: הקיסר הורה שתיבנה כנסייה על הגבעה הגבוהה, בקבעו את אורך המבנה ואת רוחבו. ליד הקמרונות נכתב: זה המפעל שנעשה בנדיבותו של הקיסר החסיד ביותר שלנו פלביוס יוסטיניאנוס. נהרסה ב-1009 ע"י החליף הפאטימי אל חאכם ביאמר אללה, שהרס בתקופתו עוד הרבה כנסיות. נבנתה בחלקה מעל הריסות הכנסייה, שניתן כיום לראות פינה ממנה, בדרך מזרחה לשער האשפות.
ירושלים כנסיית הניאה	האפסיס הדרומי מעל הקמרונות בית רוטשילד הינו כותרת יונית	צמוד לחומת העיר העתיקה וזהה לאפסיס הצפוני וביניהם היה גשר, שסומון בפסי לבן על הכביש. שבדרום מזרח הקומפלקס, נבנה גן התקומה, העשוי מלבנים צרופות אדומות, בעלי תכונת גמישות. חלק מבתי המחסה שהוקם במימון וילהלם רוטשילד מפרנקפורט, יהודי אדוק שכונה הברון הצדיק. שהתגלתה בחפירות, מיוחסת לשתי אסכולות, אחת לימיי אנטיוכוס ה-4 והשנייה לסטיו שבהר הבית.
ירושלים כנסיית סנט פטר	כנסיית סנט פטר יהודה איש קריות פטרוס - שמעון ביסודות הכנסייה	אינגליקנטו - כנסיית קריאת התרגול, נבנתה כדי לסמל את חרטת פטרוס שסמלו בנצרות הוא תרגול. שהגיע לגת שמנים עם הכהן הגדול וחיילים רומאיים, ניגש לישוע ונשק ללחיו ובכך הסגירה לרומאים. המתכחש 3 פעמים לטענה שיש לו קשר עם ישוע, שומע את קריאת התרגול וניזכר בכך בנבואת ישוע. יש שרידים של כנסייה ביזנטית קדומה מימי אבדוקיה, הכנסייה הנוכחית נבנתה ב-1930 ע"י קתוליים.

תכני סיור מספר 32 לעמק הירדן ודרום הכנרת

מסלול: גשר הישנה, חצר כנרת, דגניה, כינרת, קבר בובה ובית הקברות בכנרת

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
שנסללה ב-1903 מחיפה דרך בית שאן לדרעא, נבנתה כשלוחה לרכבת החיג'אזית, מאיסטנבול למכה. מסילה, שהינה שנייה לקו יפו-ירושלים מ-1892 היא אספקת חומרי בנייה, לבניית המסילה החיג'אזית. מוזכר כעין ג'אלות, בקרב ממלוכים-מונגולים ב-1260 וכן נצפה תחנת הרכבת של כפר יחזקאל. וכלא גלבו, בתוך הכלא ישנה תחנת רכבת תורכית ישנה, שהבריטים הפכו אותה לתחנת משטרה.	נסיעה	מסילת הרכבת הסיבה להקמת קיבוץ עין חרוד כלא שיטה	
לזכר רוזנפלד, סמל במשטרה הבריטית שנהרג ב-1935 במרדף אחר כנופית השייח' עז א-דין אל קסאם. הוא הנחל המרכזי בעמק זרעאל, תחילתו במרחביה שבשיפולי גבעת המורה, הזורם מזרחה עד הירדן. מעל נחל חרוד, שישמש מסד לאמת מים לחאן הממלוכי, בשם אחמר, שהוקם בדרך ממצרים לדמשק. הבנויים מעל כל ערוץ, היוו תשתית לרכבת שעברה עליהם וכאלה יש כ-300 גשרים בין חיפה לצמח.	נסיעה	עין סמל הוקמה נחל חרוד גשר קנטרה גשרים קטנים	
ההוקם ב-1939 במבצע חומה ומגדל, חווה ב-1948 שני קרבות: ב-27.4 מול ירדני וב-15.5 מול עירקי. החליטו אנשי גשר להעביר את הקבוץ ההרוס, מקומו בזמן הקרבות, למשכן חדש, מאות מטר מערבה. המתחרת בשפך בזלת, בנוי על תשתית יציבה, בניגוד לשאר אזורי זרימת הנחל, שהם סלע חוואר לשון. הקדום ביותר, על בסיסו נבנה גשר ממלוכי, שהיה חלק מדרך הדואר ודרך תחילת שהולוכה אל החורן.	קיבוץ גשר	קבוץ גשר בתום המלחמה הגשר מעל הירדן הגשר הרומי הינו	
הבנוי על 4 קמרונות, עליו עברה רכבת העמק, כחלק מפרויקט הרכבת החיג'אזית שנסללה ב-1904 סלול כביש בטון, נמצא בין שני הגשרים הני"ל ועליו נסע בימי המנדט, קו אוטובוס מצמח לדמשק. יחידה גיאוגרפית, מהכינרת ועד נהריים ואילו בקעת הירדן, יחידה גיאוגרפית מנהריים עד ים המלח. שעמד בראש יק"א, רכש ב-1919 את אדמות האתר, בעצה עם התנועה הציונית, בשל רגישות המיקום.	קיבוץ גשר	הגשר התורכי גשר בריטי עליו עמק הירדן הינו הברון הירש	
שעלתה לגשר, הייתה מהעלייה ה-3 הבשקירים, שניסו להקים מושב, אך לא החזיקו מעמד ונטשו. עלתה ב-1924 והקימה יישוב, אך בגלל אי קבלת אשרת בנייה, נטשה והקימה את קיבוץ אשדות יעקב. עבר הירדן לבין אי"י, שהיו תחת המנדט הבריטי, נקבע ב-1922 במסגרת הספר הלבן של צירציל. מאילת, דרך קו הנקודות הנמוכות ביותר בערבה, מרכז ים המלח והירדן, עד מפגש ירדן עם הירמוך.	קיבוץ גשר	הקבוצה הראשונה קבוצה שנייה הגבול בין קו הגבול עבר	
מתקבע להוות הגבול, שמשיק לגבול המנדט הצרפתי של אז - משולש הגבולות ליד הכפר מוחיבה. נקודת חיבור של נחל הירדן, הזורם מצפון ונחל הירמוך הזורם ממזרח, יוצרת את השם, נהריים. נולד ברוסיה, שם למד והתמחה בהנדסת מים וסכרים, בהמשך עבר לאיטליה ושם למד הנדסת חשמל. יותר מאשר בפרעות קישינב-1903 וסופות בנגב-1881 גרמו לפנחס להירתם לטובת המפעל הציוני.	קיבוץ גשר	נחל הירמוך נהריים שהיוותה פנחס רוטנברג פוגרומים ביהודים	
רוטנברג שיתף את זיבוטניסקי וטרומפלדור, ברעיון הגדודים העבריים ובכך מימש את עלייתו לא"י. פנחס היה, שהתנועה הציונית תוכל לפתח את הארץ, רק בכוח טכנולוגי ולשם כך חייב להיות חשמל. פעילות לגיוס הון, התקבל ב-1926 היתר מחברת חשמל המנדטורית, לבנות תחנה הידרואלקטרית. הקימה עד הפעלת התחנה בנהריים, תחנות כוח בתל אביב, בחיפה ובטבריה, שפעלו ע"י שריפת דלק.	קיבוץ גשר	במלה"ע ה-1 הרעיון המרכזי של לאחר 7 שנות חברת החשמל	
של כ-30 מ' בין נחלי הירמוך לירדן, הספיק ליצור מפל, שישובב גלגלי טורבינות, שמהם יופק החשמל. להקים אגם תפעולי על הירמוך, שממנו יופלו המים אל צינורות לחץ ומהם לטורבינות שייצרו חשמל. בו הירדן זורם לאט כל ימות השנה, בעוד הירמוך שזרימתו בחורף שופעת, הכתיבה את תכנון המפעל. בעבר הירדן המזרחי, שנחשב למרחב, בראשות האמיר עבדאללה ולכן היה צורך בהסכמתו להקמה.	קיבוץ גשר הדגם	הפרשי גבהים התכנון היה הבדל בין הנהרות המפעל הוקם	
שנמשך כ-4 שנים, העסיק עובדים יהודים, בהיקף שהארץ לא ידעה כמוה וב-1931 היה מוכן להפעלה. שגרם לנזק קשה למפעל, הצריך עוד שנה, לתיקון הנזקים ורק ב-1932 נחנך המפעל והופעל בהצלחה. סכר בתחתית ערוץ הירמוך, סכר דגניה בנקודת יציאת הירדן מהכינרת וליד מנחמיה הוקם סכר נוסף. יצאה תעלת איזון תעלת האפס, תעלה ישרה ומפולסת בשיפוע 0 שחיברה את הירדן עם אגם הירמוך.	קיבוץ גשר	פרויקט הבנייה שיטפון בירמוך הוקמו 3 סכרים מסכר מנחמיה	
אפשרה בחורף, עת הירמוך שופע מים להזרים עודפי מים מאגם הירמוך לירדן וממנו, לים המלח. עת הירמוך דל מים, התעלה מזרימה את מי הכינרת דרך הירדן, אל האגם וכך שומרת על מפלס יציב. הירמוך וכינרת, נשלטו ע"י מנגנוני הסכרים לתפעול המפעל, בחורף מי אגם הירמוך ובקיץ מי הכינרת. שנבנה, לא דרש ממש אטימה, כי הוא בעצם היה הרחבה של מערכת זרימה קיימת של הירמוך והירדן.	קיבוץ גשר	תעלת האפס בעונת הקיץ שני האגמים המאגר/האגם	
הזקן מנהריים, התממש והמפעל החל לספק חשמל ל-90% מצריכת החשמל בארץ, שדעך עם השנים. המפעל סיפק חשמל רק לעמק הירדן וחשיבותו הכללית ירדה, כך שהריסתו לא הסב נזק משמעותי. הלגיון הירדני נכנס לתחנה, לקח את כל העובדים בשבי ל-9 חודשים ופוצץ את מבניו וכך נשאר לתמיד. תל אור, הייתה שכונה בעבר הירדן, שבה גרו מפעילי התחנה ומשפחותיהם, באישור תעודות ירדניות.	קיבוץ גשר	חזונו של רוטנברג עם הקמת המדינה במהלך קרבות 48 שכונת נהריים	
כינוי בית רוטנברג, שעמד בתל אור, עד מלחמת ההתשה ופוצץ מכיוון ששימש כנקודת ירי של מחבלים. שהוקם בעת מלחמה, לשימוש הלוחמים ונותר בשלמותו, היה האתר הראשון ששוחזר והפך למוזיאון. פונו מהקיבוץ עם תחילת ההפגזות לאשדות יעקב, לאחר מכן הם פונו מכל יישובי עמק הירדן לחיפה. הינו פרויקט משנות ה-50 של שאיבה מהירדן והובלתו בצנרת לנווה אור, ירדנה, בית יוסף ובית שאן.	קיבוץ גשר	הבית הלבן הינו בונקר לוחמי גשר נשים וילדים תעלת המוביל	

קייבון גשר	בגשר על הירדן הגשר הרומי כל גשרי גשר הגשר על הירמוך	מרוכזת כל היסטורית א"י, שהיה נתיב בינלאומי בכל התקופות וזאת בגלל שפך בזלת שזרמה מהגולן. שהוקם בהמאה ה-1 מעליו הגשר הממלוכי מהמאה ה-13 התורכי מ-1904 והכביש הבריטי מ-1925 עברו חבלה ופיצוץ, ע"י יחידת הפלמ"ח, בראשות אמיל בריג, בליל ה-15.05.14 כדי למנוע פלישה. נהרס בליל הגשרים ב-1946 ומאז רכבת העמק נסעה עד לצמח, משם בהסעה באוטובוס עד אל חמה.
קייבון גשר	הגשר הרומי החאן הממלוכי ברעש אדמה	נבנה עם קשתות עגולות והממלוכי עם קשתות מחודדות המיועדות להחזקת הגשר ומעבר שוטף למים. מתוארך למאה ה-14 נבנה כדי לשלוט על הדרך, כחלק משרשרת חאנים, שנבנו במרחק של יום הליכה. מברכת מים בחצר, חדרים בהיקף, מגדל שמירה, מערכת מים יפה ומחראב שפונה דרומה לכיוון מכה. נהרס החאן וכוסה בעפר למשך שנים ומשנחשף נחשפו בו אבנים, שבחלקן היו מדרך רומית קדומה.
נסיעה	בנין משטרה בריטי גאון הירדן - זור בממלכת ירדן שטח אגם הירמוך	שנתפס ע"י כוחות צה"ל ושימש עמדה לכוחות גח"ל, כיום מוצב בו מיצג אומנותי שכולל כתובות גרפי. החלק הנמוך הצמוד לאפיק הנחל, כיכר הירדן - רור, מדרגה גבוהה יותר, שהינה טובה לחקלאות. הרור הינו האזור הפורה ביותר בממלכה, המושקה מתעלת הרור, שמובילה מים מהירמוך לכל הבקעה. הנצפה מבין הגבעות, הינו כ-1,000 דונם שכיום כולו שטח חקלאי ירדני ומעליו שרידי בתי תל אור.
נסיעה	אי השלום נוצר אמת המים ייצוג התנועות סכר דגניה	ע"י תעלות המים של מפעל החשמל, שעד 1994 היה בשליטת ישראל, אך בהסכם השלום, נמסר לירדן. שנבנתה בשנות ה-30 לצורך הזרמת מים לקיבוצי עמק הירדן, נבנתה ע"י חברי קייבון אפיקים. והקבוצות: דגניה וכנרת, הקבוץ המאוחד: אשדות יעקב, השומר הצעיר: בית זרע שער הגולן ואפיקים. שנבנה ע"י חברת החשמל הא"י של רוטנברג, משמש כיום את חברת מקורות לוויתות מפלס הכינרת.
חצר כנרת	בחצר כינרת החלה העלייה השנייה החצר פומשה מבנה החאן בחצר	תנופת ההתיישבות בעמק הירדן וגם סיפורה של העלייה ה-2 וסיפורן של יצירות ההתיישבותיות. הקימה מתוכה את הארגונים המרכזיים ביישוב הסוציאליסטי: ארגון ההגנה, המשבי, קופ"ח ועוד. כחוות הכשרה וכאתר לניסיונות של עצמאות פועלית וגם כמקום לגרעינים לפני עלותם לנקודת הקבע. שהיה ממוקם על הגבעה, לפני הגעת החלוצים הציונים ב-1908 ובהמשך שאר החדרים הודבקו אליו.
חצר כנרת	דלייקה-סור החברה היהודית במות הירש הפך בעשור הראשון של	הינו שבת בדואי ששכן במקום, ששליטו החליט למכור חלק מאדמותיו, כדי לא להוריש אותם לבניו. להתיישבות - JCA הוקמה ע"י הברון מוריס הירש ב-1891 במטרה לסייע ליישובם של פליטים יהודים. רוטשילד לבעל מניות JCA ושינה מטרותיה לרכישת אדמות ויישוב יהודים, שהראשונה הינה סג'רה. המאה ה-20 יק"א רכשה קרקעות בגליל המזרחי והקימה את הפרויקט ההתיישבותי הראשון בא"י.
חצר כנרת	המושבות חיים קלווריסקי ארתור רופין משה ברמן	הראשונות של חברת יק"א בגליל הינם: אילניה, כפר תבור, יבנאל, מנחמיה ומצפה כינרת. פקיד JCA שישב בסג'רה, קנה משיח דלייקה כ-14,000 דונם, שחלוקים במורדות פורייה וחוף הכינרת. שהקים את המשרד הא"י ביפו, למימוש ההתיישבות, קנה מקלווריסקי כ-6,000 דונם בעמק הירדן. האגרונום, מונה ע"י רופין, להקים ולנהל את החווה היהודית בדלייקה, שהוקמה בסמוך לכינרת.
חצר כנרת	צוות רומני יועד המושבה כינרת הסתדרות חורש אדמות אום גיוני-	להקים את החווה החדשה, בזכות נטיעתם עצים מחדש בעיר הרצל, שניטעו יום קודם ע"י ערבים. הוקמה ב-1908 חודש מהקמת החווה, ב-1909 עקב סכסוך בין הקבוצה לברמן, הקבוצה עברה לחדרה. היה ארגון פועלים, שעבד בגליל בחריש אדמות ונציגו ביקשו מרופין לנהל שטח חקלאי בכוחות עצמם. דגניה, ניתנה לקבוצה לשנת ניסיון, בתנאי שבסופה יראו מאזן רווחי ואכן אחרי שנה הצליחו במטלה.
חצר כנרת	לקבוצת הכיבוש הקומונה חדרתית-קבוצת כינרת בחצר כינרת	הוצע להקים יישוב קבע, אך הם ביקשו להמשיך בכבוש אדמות, עת עברו לעפולה מרחביה ותל עדשים. קבוצת רומני, שנקראה ליישב את אום גיוני, שנותרה ריקה, שינו את שמה לדגניה, ע"ש 5 מיני דגנים. הוקמה ב-1913 ע"י קבוצת פועלים, בראשות בן ציון ישראלי, שביקשו לנהל את החצר באופן עצמאי. ישבה הקבוצה עד 1929 ורק אז עברה לנקודת הקבע של קבוצת כינרת, שם הקימו את הבתים והרפת.
חצר כנרת	ארגון ההגנה הגירת יהודים בין בעלייה ה-1 הוקמו אלכסנדר ברולד	החל את פעילותו בחצר כינרת ב-1920 בעת ובעונה אחת יחד עם הסתדרות העובדים והמשביר לצרכן. המאה ה-19 ל-20 שהסתכמה בכ-2,5 מיליון, שהיגרו למערב, רק כ-65,000 הוו את העליות ה-1 וה-2 המושבות ראשלי"צ, ראש פינה, זיכרון יעקב, גדרה, נס ציונה ועוד, בסה"כ כ-6,000 איש ב-25 מושבות. אדריכל יהודי גרמני, שהגיע לארץ ב-1912 תכנן ובנה את הפוליטכניקום ואת החצר במרחביה ובדגניה.
חצר כנרת	תל בית ירח- מבנה טריידל הינם חלקות חקלאיות אדמות הלאום	צינברי, אלו שמות שונים לתל ארכיאולוגי חשוב, שבו שכבות מהתקופה הכלקוליתית ועד הצלבנית. שני הבתים הגדולים של יק"א, בעלי שתי הקומות, בהם גרן פקידי הברון, משפחות טריידל וברמן. התפצלו בין מדרונות הר וחוף האגם, כשהן מקבילות לבתים, כאשר לכל משפחה חלקה בהר וגם בחוף. שרופין קנה, התפלגו שמהחצר דרומה - קיבוצים, מהחצר צפונה - אדמות יק"א, פרטיות של מושבות.
חצר כנרת	חדר האוכל האנשים עסקו חלומן של הנשים חנה מייזל / שוחט	הוקם ב-1908 עם הקמת החווה, בצמוד לחאן, מהסיבה שקשה היה לקבל אישורי בנייה מהעותומנים. ברעיון גאולת האדם בדרך מהפכנית, שע"י יצירת עולם חדש, בעבודת האדמה, היא שתביא לגאולה. להשתלב ברעיון עבודת האדמה, התנפץ מול מציאות, שבה הן נשלחו לעבודות במטבח ובשירותים. שנולדה ברוסיה ולמדה אגרונומיה עלתה ב-1909 ואחרי שעבדה במספר מקומות, הגיעה לכנרת ב-1911
חצר כנרת	חוות העלמות פעילות מייזל בנהלל ייסדה רחל בלומשטיין	הוקמה ע"י מייזל בעידוד רופין, למימוש הרעיון, שנשים יכולות לעזור ולסייע בעבודת גן ירק ומשק חי. בחווה העלמות נמשכה בשנים 1911 - 1917 ואז התפרקה, עת ב-1921 הצטרפה להקמת מושב נהלל. חנה מייזל את ביי"ס החקלאי לבנות, שאח"כ שודרג גם לבי"ס חקלאי לבנים, אותו ניהלה עד 1968 המוכרת בשם רחל המשוררת, עלתה ארצה ב-1911 והייתה תלמידתה הראשונה של חנה מייזל בכנרת.
נסיעה	המושבה כנרת קבוצת דגניה א' בכניסה לדגניה חצר דגניה כפי	נוסדה ב-1908 בצמוד לחצר כנרת, מסיבות של חיסכון בהוצאות, כך נהגו גם יק"א וגם במשרד הא"י. נוסדה ב-1911 באום גיוני, 9 בחורים ו-2 בחורות, שהיו במקור קבוצת רומני ואח"כ הקומונה החדרת. ממוקם הטנק הסורי, שהגיע עד לתעלות הקשר של הקבוץ, במלחמת תשי"ח והושמד בבקבוק מולוטוב. שעוצבה ע"י אלכסנדר ברולד ב-1912 כל מטעי התמרים, ההדרים והרפתות נמצאים במתחם החצר.

נסיעה	רעיון הקבוצה דגניה ב' דגניה ג' הייתה לתמוך יש חוטר	היה להתפרנס מחקלאות בלבד ולשמור על קבוצה אינטימית, כמו משפחה, לא יותר מ-10 חברים. הוקמה ב-1920 כקבוצה נפרדת, נמצאת רחוקה יותר מהחוף ובה שילוב של תעשייה ושטחי חקלאות. קבוצה מהעלייה ה-3 שרצתה להתיישב במרחב, אך נדחתה והם שהקימו את קבוצת גניגר ב-1922 אויר וקרקע, אותם עוטפים בנסורת ואדמה, עד שהם משרישים ואז מנתקים מהעץ ושותלים באדמה.
דגניה	דגניה רשימת הישובים: הקבוצות הצריף בחצר	אם הקבוצות והקיבוצים ולכן יש אנדרטה עם שמות כל הקיבוצים בארץ וזאת בסיווג לתנועות באים: התק"מ כולל איחוד ומאוחד, השומר הצעיר והקבוץ הדתי, המכילים יחד כ-270 ישובים בישראל. הינה היצירה של העלייה ה-2 בעלייה ה-1 הוקמו המושבות ובעלייה ה-3 הוקמו הקיבוצים והמושבים. הוקם ב-1911 באום גיוני, על אדמה שקנה רופין לתנועה הציונית מקלווריסקי, שקנה משיח דלייקה.
דגניה	תכנית קואופרציה הרעיון היה לייצר בקואופרציה חלק בישוב הרחבה	פותחה ע"י פרנץ אופנהיימר, עבור ממשלת גרמניה, כדי לאכלס חבלי ארץ גדולים ושוממים בגרמניה. כפר שיעבוד בהדרגה אגרונום ובהדרגה יועבר לידי תושביו, עד לעצמאותם המקצועית והניהולית. מהאדמות והתוצרת, אמורים להיות משותפים ולהתחלק בין המשפחות וחלק אחר אמור להיות פרטי. שהוקמה ב-1911 נעשה הניסיון היחיד להקים קואופרציה, שהחזיק מעמד רק 6 שנים ואזי התפרק.
דגניה	תעלת המלוח נחל יבנאל- ביתניה עילית תל עובאדייה הינו	מכילה את מי המעיינות המלוחים, הנובעים ממערב לכינרת ומזרימה אותם עד לירדן, בדרום הכינרת. ו-אדי פיגיאז, מנציחה את התאנים הלא בשלות, שבגלל עודף מים, לא חונטת את פניה כפי שחל בנחל. נמצאת ליד קבוץ אלומות, נקראה על שמה של ביתניה, חווה של אנשי השומר הצעיר, שהוקמה ב-1920 אתר פרה-היסטורי המזוהה כיישוב הראשון שהתגלה מחוץ לאפריקה, בו נחשפו שרידי הומו-ארקטוס.
כנרת	בית המוטור הינו מיטב חלוצים שהו קבוצת תימנים לפי החוק עות'מני	מבנה שהוקם ב-1910 עבור מנוע שתפקידו היה לעלות מים מבור, שניזון ממי הירדן, לתעלות השקיה. בבית המוטור: מאיר רוטברג - מלך המעדר, נח נפתולסקי - מורה לחקלאות וכן ציון ישראלי המנהיג. שעלו לארץ בשנים 1908-1909 הובאו ב-1911 לשוב על אדמת הלאום ולעבוד ביישוב ביצת כינרת. באם לא מעבדים אדמה במשך 3 שנים, מאבדים אותה ולכן לעיבוד 6,000 הדונם, חיפשו פועלים.
כנרת	אנשי עלייה שניה התימנים היו הרב דוד צאירי אנשי הישוב החלו	חיפשו כל הזמן את הפועל היהודי הטבעי ומצאו זאת בדמות התימנים, שבכלל לא היו פועלים כאלה. צורפים וסוחרים באזור ההררי של תימן ותנאי הארץ, היו קשים להם, יותר מאשר לעולי בני אירופה. מנהיג התימנים במקום, גולל במכתבו להנהלת הציונות, על סבלם ומצוקתם של בני העדה בכנרת. לנהל מאבק, להעברת התימנים מהמושבה, מהסיבה כי הם שונים והם אינם יכולים לחבור אליהם.
כנרת	התימנים לא רצו המשפחות שהבצרו הפרשה נשארה חוליית אבן	לעזוב, אך לבסוף ב-1928 רובם עזבו לרחובות, תמורת פיצוי כספי, מלבד 8 משפחות שסירבו לעזוב. בסירובם לעזוב, הוכרחו בכוח לעלות למשאיות ולהתפנות למרמורק, שהינו המושב התימני הראשון. כפצע פתוח בלב העדה, על עוול שנעשה ורק בשנים האחרונות, בני הדור החדש מציינים את הנושא. מאמת ברניקי שהובילה מים מנחל יבנאל לתל ירח ולטבריה, אותה בנה אנטיפס, שליט הגליל ב-20
כנרת	בעבר לירדן היו בתקופת הברונזה משמעות החפירה בשנות ה-40	שני נקודות יציאה מהכינרת, הראשית ליד בית הקברות והמשנית, זאת המוכרת לנו, ליד סכר דגניה. התיכונה, אנשי בית ירח, העמיקו הערוץ הדרומי של הירדן ויצרו חפיר מלא מים שהגן על העיר מדרום. הינה שהמים שבבריכות שמשביב, מחוברים הידרולוגית לכינרת ולכן הביצה הזו הייתה בלתי מובסת. הפכו את הביצה לבריכות דגים של קבוצת כינרת, כדוגמת חברי ניר דוד, שהשתמשו במי הסחנה לדגה. שתחילתו בטבחה, תופס את המעיינות המלוחים שלחוף האגם ומזרים אותם לירדן ליד סכר אלומות. ה-הפרדה, מציגה את ערך העבודה החקלאית שהייתה ערך עליון ולא הייתה הפרדה בין אדם לבהמה.
כנרת	התמלוח בובה- הגן רחל היעלמות אבן	הוקם ב-1933 לזכרה של רחל המשוררת, ע"י בן ציון ישראלי, שלקח את משימת השבת התמרים לא"י. נבעה מהזנחת המרחב בתקופה הממלוכית והמרת מטעי התמרים בשדות קנה סוכר בתקופה הצלבנית.
כנרת	בית קברות כינרת הקבר הראשון קבורת רחל כשברל כצנלסון	ממוקם על גבעת תל בית ירח - צינבר, בה נחשפו שרידי ממצאים מהתקופה הרומית – ביזנטית. נכרה ב-1911 עבור תינוקו של חלוץ, כאשר במקביל החלו לקבור תימנים, שמתו כתוצאה ממחלות. המשוררת על הגבעה, קיבעה סופית את המקום כאתר קבורה, שרק ב-1944 הוכרז כבית קברות. נקבר במקום, החליטה ההסתדרות הכללית, שהגבעה תהפוך לפנתיאון של התנועה החלוצית הציונית.
כנרת	בחלקת נבו באתר דקל בכניסת בה"ק 3 קברים ריקים ישראל גלעדי	נקברו מנהיגים ציוניים, שראו מרחוק את הארץ ולא זכו להגיע אליה, כמו משה הס ודב בורוכוב. ניטע כמייצג את הדקל שפל צמרת, צאצא של חוטרם, שמזוהה כפינה של הכינרת, בשירי רחל. של 3 מראשי אגודת השומר, שמתו ב-1915 בכינרת: יצחק טורנר וישראל גלעדי. ממיסדי בר גיורא וממנהיגי השומר, הגיע לכינרת, חלה ונפטר בה וביום פטירתו מת גם בנו התינוק.
כנרת	3 מאנשי השומר הילד לוטוס מנחם שמואלביץ שמעון קושניר	קבורים בבית הקברות שבכפר גלעד, עם 100 חברי אגודת השומר, שרוכזו כמעט כולם בחלקה אחת. בן יעקב הפט, שמת ב-1911 בהיותו בן חצי שנה, הוא הילד הראשון שנולד בחצר כנרת ונקבר באתר. המכונה ממשי, נמצא הרוג בצד הדרך, בין חצר כינרת לבית המוטור, עת יצא להביא לחם לקבוצתו. מאנשי העלייה ה-2 ממקימי כינרת וכפר יחזקאל, סופר ואיש ציבור, אביו של טוביה מנופלי הל"ה.
כנרת	נח נפתולסקי אברהם הרצפלד משפחת ישראל ברל כצנלסון	ידידם של רחל וטוביה קושניר, שאייתו שוטט ברחבי ארץ וגילה את אירוס טוביה וסתונית טוביה. שלא שבת מעבודת יישוב הארץ ומהאחרונים שראו את טרומפלדור בחיים ורשם מילותיו האחרונות. על קברו מצויר עץ תמר וכיתוב: חלוץ תמיד. על קברה מצוירת דבורה וחלת דבש וכיתוב: עמלת תמיד. מהמנהיגים הבולטים של תנועת הפועלים, אדם שזכויותיו רבות, המפטר והמגשר של תנועת הפועלים.
כנרת	שרה שמוקלר אבן השיחה הינה קברי אלמונים שאול אביגור	אהובתו של ברל שהייתה אחות רחמימניה ועבדה עם ד"ר הלל יפה, הקימה את המרפאה ביסוד המעלה. אבן במרכז חצר כנרת, שאדם שהיה מרגיש בודד וליבו עולה על גדותיו, היה ניגש ומתיישב על גבה. מהמושבות רחובות, ראש"צ, נס ציונה שברחו ב-1917 צפונה, מאימת מתורכים ומתו במרחב הצפון. אחד מראשי ארגון ההגנה, מאנשי סודו של בן גוריון שנשלח להקים את המוסד לעלייה ב' באירופה.

כנרת בית קברות	נתן אלתרמן כתב קבר שרה אביגור נעמי שמר הקבורה גל הרצל הינו	עליו את המלים שכתובות על הקבר : עלום ונוכח בכל, קברו שחור כי חי תמיד בצל המחותרת בסוד. אשת שאול, ששכלה את בנה גור, נכתב : נכונה בכל מאודה. הקבר שלה צבוע בלבן, כי חיה בגלוי. בסמוך לקבר הוריה, רבקה ומאיר ספיר וליד בעלה, מרדכי הורביץ, הייתה נשואה בעברה לגדעון שמר. גל אבנים, שהורם ממנהג בהנחת אבן של המתכנסים, לזכרו של הרצל, בכל שנה, בשנים 1909 - 1936
-----------------------------	---	--

תכני סיור מספר 33 לים המלח והר סדום

מסלול: ים המלח והר סדום

<u>תמצית תכני הדרכה</u>		
נסיעה	מישור החוף מצפון מעין גדי ודרומה הסלעים במרכז משמעות קניונים	עד עין גדי הינו צר והנחלים היורדים ממערב, יוצרים קניונים צרים ועמוקים כמו נחל דרגיה והקדרון. מישור החוף מתרחב והנחלים יוצרים קניונים רחבים מאוד, כמו נחל ערוגות, נחל חבר ונחל משמר. מכילים מירקס רך, לכן הנחלים מתרחבים, מירקס הסלעים בצפון ובדרום, קשה ולכן הנחלים צרים. צרים, הינה שהחומר שהנחל מוציא החוצה, מצומצם ולכן מניפת הסחף שלו הינה יותר מצומצמת.
חוף ים המלח	גזרי העצים בעברית כונתה חלוקי חוף התחילו שקע ים המלח	הפזורים בחוף, הם תוצרים של חורפים חזקים, בהם נחלים גורפים עצים לחוף ויוצרים טבעת עצים. התופעה בשם עצי טריד, שכן נטרדו ממקומם ועל כן נראים בשורות ומציינים חורפים חריגים במרחב. חייהם כחלוקי נחל כדוריים, אך שהייתם הארוכה בחוף, גרמה שאדוות הגלים תשייפם לצורה פחוסה. התפתח לפני כ-5 מיליון שנים, עת התאפשרה חדירה ימית מכיוון העמקים הצפוניים, דרך מפרץ חיפה.
חוף ים המלח	תקופת הניאוגן עת נותק הקשר גדול אגמי הבקע אגם הלשון	הוגדרה כתקופה חמה, שבה קרח נמס בקטבים ומפלסי הימים עלו ואז המים חדרו למקומות נמוכים. מים טתיס, נקבע גובה המפלס בים המלח, בהתאם לתנאים האקלימיים והמאזן בין מי הנגר לאידוי. היה אגם הלשון, שהשתרע ממרכז הערבה ועד הכנרת, שנקרא בטעות חוואר הלשון ע"י גיאולוג צרפתי. התאדה ונשאר ממנו שארית מצומצמת של מים מלוחים מאוד, שהשקיעו שכבה עבה מאוד של מלח.
חוף ים המלח	בשיא גדולתו היה מקורות הירדן ירידת מפלס הימה מעיינות שופעים	מפלס ים המלח ברום של 150- כלומר, הרבה יותר גבוה ממפלס ים המלח הנוכחי, שהינו כ-438- סיפקו בעבר כ-1.3 מיליארד קוב מים בשנה, כיום הירדן מספק כ-125 מיליון קוב מים בשנה בלבד. גוררת אחריה בעיות סביבתיות קשות, בתחום התשתית (הבולענים) ומכלול בעיות אקולוגיות שונות. ממערב לימה, המהווים מקור טבעי שזורם כיום לים המלח, הם עין פשחה, עין עויר ועין תוריבה.
חוף ים המלח	המקורות האחרים נביעות בצפון הבולען הראשון הנחת עבודה בחקר	של מזרח ים המלח, הכוללים את וואדי זרקא, מעין ארנון וואדי אל חסא, כבר לא זורמים לים המלח. ים המלח, מכלכלים בית גידול, התומך במערכות סביבתיות, בה חיים בע"ח רבים וביניהם אנדמיים. שפרץ לתודעת הציבור, קרה בנווה זוהר ומסקנת הגיאולוגים שהדבר הינו זניח, הסתברה כטעות. הבולען, התבססה על העובדה, שבולען הינו קריסת פני השטח, שנבעה מגרעון בנפח בתת הקרקע.
חוף ים המלח	המשימה נותבה מסקנה שבעקבות היפותזה שבה בכל הרישומים	לאיתור גורם הגירעון בנפח בתת הקרקע והכיוון אליו הלכו, היה חומר מוצק שעבר המסה ויצר גרעון. ירידת מפלס מי התהום, המים שזורמים בתת הקרקע גורפים חומר, לא התאימה למשוואות האנרגיה. מי התהום, המגיעים אל שכבת מלח, ממיסים אותה ויוצרים חלל במלח שהולך וגדל, הוכחה במדויק. אפשר לראות שקצב הופעת הבולענים והתגברות התופעה, זהה לקצב התגברות ירידת מפלס ים המלח.
חוף ים המלח	הוכח למעשה שמפלס הים ירד מסקנת המחקר שכבת המלח	שכל זמן שמפלס מי התהום היה גבוה, גם הפן הביני בין שני גופי המים, היה גבוה ולא נוצרו בולענים. הפן הביני התחיל לחצות את שכבת המלח שנחשפה למי התהום והתחילה המסה שגרמה לגירעון נפח. שיש 2 תנאים אובליגטוריים להופעת בולען: נוכחות מלח בתת הקרקע וחשיפת המלח למים תת רוויים. נוצרה בקרקעית אגם הלשון, כאשר הים התכווץ והיה די דומה לממדי ים המלח של לפני עשרות שנים.
חוף ים המלח	מיפוי שכבת המלח תקציב לקידוחים בשיטה גיאופיזית מהירות תנועה של	היה יכול לשדר, היכן קיים חשש שיפיע בולען, לא באופן הכרחי, אך האיתור הינו מאוד חיוני למחקר. שיאפשרו מיפוי מדויק של שכבת המלח, לא הושג, במקום זה בחרו בשיטה עקיפה - שיטה גיאופיזית. יוצרים רעידת אדמה באתר נתון, היוצרת הפרעה בצורה גלים, שנעים בשטח תוך מיפוי, לכל הכיוונים. הגלים, תלויה בתווך שבו הם נעים, כאשר במלח הינה 3,000 מטר לשנייה, אפשרי להעריך מיקום מלח.
חוף ים המלח	לשיטה יש מגרעות בולען ה-4 שהופיע גילוי הרצועה עזר ברצועה שהותווה	ואין הוכחה ישירה כמו בקידוח והיא כרוכה באינטרפרטציה, מיפוי כזה שנעשה התברר כלא מדויק. התמקם בתחום רצועה מוגדרת כמו קודמיו, שתאם במדויק העתק גיאולוגי, שמופה בעבר בסקר. להוכיח שיש העתק גיאולוגי, גם בתת הקרקע ושנית שמיפוי העתק, יכול לשמש אמצעי חיזוי לבולען. מתוך 117 בולענים שנפתחו עד היום, רק 2 לא ברצועה, כלומר מבחינה סטטיסטית השיטה עבדה יפה.
חוף ים המלח	בשיטת החיזוי עין גדי ממוקמת החלק הדרומי באגן הדרומי	שעובדים היום, נעזרים בטכנולוגיית רדאר מלוויין שעובר כל 16 יום ויכול לגלות כל שינוי בפני השטח. מחוץ לסכנת בולענים, שכן גבול המלח עובר מזרחית לקיבוץ, לא כך שטחי החקלאות, שבהם בולענים. של ים המלח מלוח יותר מהחלק הצפוני וזו הסיבה ששכבת המלח בדרום, עבה יותר מאשר בצפון. שכבת המלח בעובי כ-60 מטר וככל שמצפנים היא נעשית דקה יותר ומעין פשחה וצפונה איננה מופיעה.
חוף ים המלח	איכות מי הכנרת סגירת המוביל ים המלח הינו פרקטית	מדרדרת כתוצאה משאיבה וזאת למרות שתוכן לשאוב 700 מיליון קוב בשנה, נשאב 200 מיליון קוב. יאפשר ל-300 מיליון קוב מים, לזרום בירדן ולשקמו במיידית ואף לתת סיכוי לשיקום ים המלח. גוף מים מיוחד, בעל הרכב כימי מיוחד, הנמצא בסביבה מיוחדת, שמופיעות בו תופעות שלא מוכרות. האדם ידע להפיק מים המלח, בתקופות קדומות, שני משאבים מאוד חשובים: מלח בישול ואספלט.
חוף ים המלח	מלח הבישול הופק האספלט מהימה טיריאק שהינו איכטיול שהינה	עוד מתקופות קדומות, מהלגונות שהיוו בריכות אידוי טבעיות, למים רוויות מלח ורמת אידוי גבוהה. היה המקור היחיד בעולם העתיק, שהיה נקי לחלוטין ולכן היו בו שימושים לאטימה ורפואיים. תוצר לווי מהאספלט, ששימש כסם מרפא, שסותר הרעלות שנגרמות ע"י הכשה או עקיצת חיות ארס. משחה שחורה, תוצר לווי מאספלט, ששימשה לפני עידן האנטיביוטיקה, למריחה על פצעים מוגלתיים.

<p>חוף ים המלח</p>	<p>כל שנה שוקעת הסלעים השחורים חומר הביטומן סוג סלע שכזה</p>	<p>שכבה של כ-10 ס"מ מלח, על קרקעית הימה ואוטמת סדקי הקרקעית ומונעת בכך פליטת אספלט. הנצפים בדרך מעלה אדומים, מכילים חומר אורגאני שנקרא ביטומן, המהווה מקור אנרגיה. שבסלע הגיר, הפך את סלע הגיר הרך, שהיה רווי בחומר האורגאני, לסלע שנקרא היום בשם חתרורים. השקוע עמוק בים המלח, צובר חום רב מהלחץ ומעורר תהליך על הביטומן שהופכו לאספלט ולנפט.</p>
<p>חוף ים המלח</p>	<p>לא מפיקים נפט האספלט נפלט פצלי שמן שיטה אחרת</p>	<p>מים המלח, כי אין מספיק ידע איך להפיקו, לעומת זאת נחל משמר יש קידוח נפט, באיכות מעולה. לא רק בים המלח, אלא גם במרחב, כמו בנחל חומר, שנושא שם עברי לאספלט, המרמז לאספלט שבו. זה שם נוסף לביטומן, שיש ניסיונות להפיק ממנו נפט, הבעיה שזה יוצר הרבה חומר תפל ללא שימוש. להפקת נפט מפצלים, הינה בחימום תת הקרקע לטמפ. גבוהה, הגורמת להפרדה של הקרוגן מהסלע.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>תוכנית המתאר עקב התנגדויות הטרנספורמציה ביקור האפיפיור</p>	<p>למלונאות בדרום ים המלח, החליטה לתת מענה למיעוט ביקושים, בהקמת מרכז מלונאות ליד מצדה. של ארגוני סביבה, שראו את הנזק הגדול שבהקמה, הוחלט להשהות את התוכנית ולחפש מיקום אחר. הממוקמת בצד הדרך, הייתה חלק ממיזם הבניה במצדה וכשהתבטל, שכחו לבטל את הקמת המבנה. ב-2000 הניב החלטה, להגדיל קיבולת אתרים חשופים ובין היתר נעשה פרויקט הרחבת מבואת מצדה.</p>
<p>מצדה</p>	<p>מבואת המצדה אונסקו נופי חוואר על מצוק החוואר</p>	<p>שנבנתה, משתלבת עם הסביבה בצורה מעולה ומתחשבת במגוון הצבעים והצללים של הנוף המדברי. הכריזה על מצדה כאתר מורשת עולמי בגלל מערכת המצור הרומית המושלמת, שאין דומה לה בעולם. הינם משקעי אגס הלשון, ששרדו ויוצרו נוף בתרונות, המבתר משטח קרקעית של סוף חיי אגס הלשון. אפשר לצפות על פסים כהים, שמוזהים כאספלט, המוכיח שיש הרבה גושי אספלט סביב ים המלח.</p>
<p>מצדה</p>	<p>מבנה הורסט הר מצדה על קיר המפל ניתן חומר האספלט</p>	<p>הר בגרמנית, שהפך להיות מונח להר טקטוני - הר שמורם ביחס לסביבתו ומוגבל על ידי העתקים. מוגבל בצדו המערבי, על ידי קו שבר ועל כן הינו הורסט, כאשר מפל נחל מצדה הוא חלק מקיר השבר. להבחין בנביעת אספלט, שמאששת עובדה, שאפשר למצוא הופעות אספלט, במרחק רב מים המלח. נצפה גם בצדו המזרחי של ים המלח, אך לא בכמויות הגדולות, כמו בצדו המערבי של הימה.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>מפלים ים המלח ים המלח בנוי מ-2 בין האגן הצפוני כאשר ים המלח</p>	<p>הוא שווי משקל דינאמי, הוא כל הזמן משתנה ומה שקובע אותו, זה היחס בין כלל הנגר לכלל האידוי. אגנים, צפוני שתופס כ-60% מהימה וקרקעית בגובה 700- מטר מתחת לפני הים ודרומי שרדוד מאוד. לדרומי, יש מיצר הנקרא בשם מיצר לינץ' שגבוהה של קרקעיתו היא כ-400- מטר מתחת לפני הים. ירד בעבר מתחת ל-400- האגן הדרומי החל להתייבש מהר, שכן כל קיומו תלוי באספקת מים מצפון.</p>
<p>הר סדום תצפית</p>	<p>על פי ראיות תפקיד אגן דרום רעיון מפעלי ים ראשית המפעל</p>	<p>בשטח, היסטוריות ומהתנ"ך, יודעים שהאגן הדרומי של ים המלח, בזמנים שונים, היה יבש לחלוטין. בסיפור ים המלח, הינו בלימת שינויים מרחיקי לכת במפלס, שנע באלפי השנים האחרונות סביב 400- המלח ומקימו נובומייסקי, היה לאדות את המים באנרגיית השמש וע"י כך לקבל משקעים מסחריים. היה בצפון ים המלח, אך נובומייסקי הבין שהיתרונות הם בדרום ולכן הלכו והכשירו בריכות בדרום.</p>
<p>הר סדום תצפית</p>	<p>את בריכות האידוי כתוצאה מירידת רמת מפלס המים התעלה החפורה</p>	<p>חפרו נמוך יותר מהאגן הדרומי, כדי לרתום את הגריבטיציה, לזרימת מים מהצפון, אל בריכות האידוי. המפלס מתחת ל 400- נוצרה מציאות שמפלס האגן הצפוני נמוך יותר, מהאגן הדרומי ובריכות האידוי. מנעה יכולת שימוש בגריבטיציה ולכן היה צורך בשאיבה ובמקביל לבנות סוללה לתחום מערב האגן. בחוף הים, מלאה במים והיא הגרסה האחרונה של תעלת ההזנה של מי ים המלח, אל בריכות האידוי. שעוברים אידוי, להפקת המינרלים הרצויים, נשאר תמלחת כבדה וצפופה שמוחזרת בתעלה לימה.</p>
<p>הר סדום תצפית</p>	<p>כשמאדים מי מלח המים נטולי המלח המלח השוקע כ-20</p>	<p>מה ששוקע ראשון זה מלח, אחריו מלח המכיל אשלגן, מגנזיום וברום, אלו היסודות החשובים לייצור מוזרמים לבריכות משנה ובהם מתקבל קרנלית ללא מלח, תהליך שחוסך אנרגיה להפרידו מהמלח. ס"מ בשנה, על קרקעית בריכת המשנה, מקטנה את נפח הבריכה, כלומר את כמות חומר הגלם שבה.</p>
<p>הר סדום תצפית</p>	<p>מפעלי ים המלח עליית מפלס המים מפעלי ים המלח המלונאים אכן פנו</p>	<p>הרוצים לשמור על נפח הבריכה, מגביהים את הסוללות מסביב וע"י כך מעלים את מפלס מי הבריכה. בבריכת האידוי, יצרה מצב שמים החלו לחדור לחוף וליסודות המלונות, שהתחילו בינתיים להיבנות. שלפו מסמך חתום ע"י המלונאים, שבו כתוב 'שמשק המים הוא לפי אינטרס התעשייה ולא התיירות'. לעזרת בית המשפט וזה אכן פסק למצוא דרך, כדי שהמפעל ימשיך לעבוד וגם להגן על בתי המלון.</p>
<p>הר סדום תצפית</p>	<p>המועצה האזורית משאבות השואבות חל"י ביקשה ליישום הפתרון</p>	<p>בנתה משאבות בפסלים סביבתיים לאורך הטיילת, כדי לסלק את מי התהום החודרים לתת הקרקע. את המים, לא נותנות פתרון שלם ולכן הממשלה החליטה להקים חברה להגנת ים המלח בשם חל"י. ליישם מהלך לפתרון, שהינו בהקמת סוללה בצד מערב וממערב לה, לבנות לגונה לצורכי בתי המלון. חל"י הביאו מומחים, שעשו עבודה רצינית איך לעשות לגונה טובה, עסק שהתקדם עד שקמה תמ"א 13</p>
<p>הר סדום תצפית</p>	<p>תמ"א 13 הטילה במסגרת תמ"א 13 לרעיון קציר המלח בסיכומו של יום</p>	<p>ספק בפתרון הלגונה, שכן עליה לשקף את האינטרסים של עם ישראל ולא דווקא של מפעלי ים המלח. הוצעה לעשות בדיקה מקבילה לזאת הלגונה ולהעמיד אלטרנטיבות אחרות ובראשונה קציר המלח. הייתה התנגדות גדולה מאוד של חל"י, שתמכו בבניית לגונה והן של מפעלי ים המלח, לבין תמ"א 13 ולאחר אין ספור דיונים בין חל"י, תמ"א 13 ומפעלי ים המלח, התקבלה החלטה ממשלה לקציר המלח. של בריכת המלח, בריכה 6 הגדולה, יש בעיות דליפת מים בגלל הלחץ הרב של המים הכבדים עליה. עבודת השכנוע, שלא כדאי להעלות את המפלס וע"י כך נמנעה כרייה והרמת סוללות מול המלונות.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>הדליפות עשו את בצד הירדני אפשר יצירת בולענים</p>	<p>לראות ערמות מלח, כתוצאה מקציר המלח, ערמות שסייעו בקבלת החלטה לקצור מלח גם בישראל. באזור המלונות נבלמה, היות ומי הבריכה רוויים ביתר ודוחפים את מי התהום, גורמי ההמסה, חזרה.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>הסוללות בבריכת זרימת מים לאגן הדרומי בספר בראשית</p>	<p>האידוי, נועדו לאלץ את המים המגיעים מצפון, לזרום בנתיב עקלקל על מנת ליצור תנועה בבריכה. בכל חלקי הבריכה, מונעת היווצרותם של פטריות המלח, שמצמצמות את שטח האידוי של הבריכות. של ים המלח, יש הרבה רמזים, שהיו תקופות בהיסטוריה, שהיה יבש, חלקן אף מופיעים גם בתנ"ך. במלחמת ברית המלכים למלכי כיכר ים המלח, נקרא המקום עמק השדים ובמלכים נקרא גיא מלח.</p>

<p>נסיעה</p>	<p>תל ארכיאולוגי צרכני האשלג בקו ההעתק של תהליך התקדמות</p>	<p>הנמצא ממזרח לכביש, הינו אתר מתקופת הברזל, התקופה הישראלית, בו נמצא הרבה חומר אדומי. מכירים אותו כחומר אדום ולא כחומר לבן, כפי שנוצר במפעלי ים המלח ולכן הוא נצבע בצבע אדום. תנועה אופקית, מתבצע בקפיצות מדרגה, כל מדרגה המוטה מערבה גורמת לצד המזרחי לנוע צפונה. יוצר מצפון לכל מדרגה בור, שברגע שנגפתח הוא מיד מתמלא בסדימנטים ומים, שכן שואף להתמלא.</p>
<p>הר סדום תצפית</p>	<p>במרחב ים המלח האגן הדרומי בתזוזה הבאה דרומה מהאגן</p>	<p>ודרומה עד חצבה, מבחינים בסדרת בורות, שהעתיקה הינו הדרומי והטרי הינו הצפוני באגן הדרומי. גוף מים רדוד, אך קרקעיתו בעומק כ-12 ק"מ, שהספיקה להתמלא בסחף ולהיסתם במהלך השנים. נפתח האגן הצפוני, הצעיר יותר ושם הצטברו רק כ-6 ק"מ של סחף ולכן עומק המים שם יותר גדול. הדרומי, יש אגן שאי אפשר לראותו, כי כולו ממולא בסחף ורק ע"פ אמצעים מיוחדים יודעים מקיומו.</p>
<p>הר סדום תצפית</p>	<p>קיר בקעת ים מלח העתקים שנופלים בצד המזרחי האגן הדרומי היה</p>	<p>הינו קיר של העתק וכאשר תנועת עבר הירדן מזרחה, יצרה את הבור, אזי קירותיו התמוטטו מטה. למטה לבור בצורת מדרגות, לא נופלים על קו אחד, זה נופל במספר מדרגות ולכן כל מדרגה זהו העתק. הנפילה היא על שבר אחד או שניים ולכן הצד המערבי יותר מתון ואילו המזרחי הוא הרבה יותר תלול. בנקודה הכי נמוכה שהתמלא מהים הקדום ובגלל החום הייתה התאיידות חזקה ולכן שקע הרבה מלח.</p>
<p>הר סדום תצפית</p>	<p>בעקבות מחזוריות בהפסקות בין התהליך שהתחיל המסה הבסיסית</p>	<p>גרמו לשקיעה, התאפשר לעוד מים להגיע לימה ולכן המלח שהצטבר באגן, מופיע בצורת שכבתית. מחזורי הדחפים, אלו שיצרו את שכבות המלח, נוצרו לעיתים שכבת דולומיט ולפעמים קצת חרסיות. לפני כ-5 מיליון שנים, הסתיים עת הקשר עם ים סתיס נותק, האקלים השתנה ומפלס הים נהיה נמוך. של המלחים בבור, נובעת ממלחי הים הקדום ועל כן עד היום אפשר לזהותן, בהרכב מי ים המלח.</p>
<p>הר סדום תצפית</p>	<p>קרקעית ים המלח מסלול מים מתחיל תופעה מעניינת הסיבה לכך הינה</p>	<p>השוקעת כל הזמן, גורמת מכל מיני סיבות, שמים עולים חזרה בשולי קווי העתקים, כמעיינות חמים. במי ים, שבעקבות אידי, מתקבל ריכוז, הגורם להשקעת מלח מהם ובעלייתם יוצרים תגובה בסלע. שיעור המגנזיום בים המלח נמוך יותר מהצפונה, לעומת זאת, ריכוז הקלציום יותר גבוה מהצפונה. שתמיסה עשירה במגנזיום, שעברה דרך הסלעים בשולי הבקע, יצרה ריאקציה בסלעי הגיר שבסביבה.</p>
<p>הר סדום תצפית</p>	<p>הריאקציה הזו הבסיס למלחים חשוב להבדיל בין הגדרת ההרכב</p>	<p>מסרה לסלעים מגנזיום והפכה אותם לדולומיט וקיבלה בחזרה קלציום, שמהם בנויים סלעי הגיר. הם מי הים, אך בזמן שעבר מאז שחדרו לפני 5 מיליון שנים, יש כל הזמן שינויים ולכן ההרכב משתנה. ריכוז לבין הרכב, ריכוז הינו היחס בין כמות המים לכמות המלח, ההרכב הינו ההרכב כימי של המים. אינו צריך להשתנות, באם יש הרבה מים או מעט מים, אך הריכוז אכן משתנה, בהתאם ליחסים.</p>
<p>הר סדום תצפית</p>	<p>למלח יש תכונה בצורתו הפלסטית בטיפוס על המדרון חסימת התנועה</p>	<p>כאשר מופעל עליו לחץ בגלל הסדימנטים וחום בגלל העומק, הוא מתנהג ממש כמו חומר פלסטי. המלח שואף לברוח מהמקום שהלחץ בו גבוה ביותר - מרכז האגן, לצד שבו הוא תלול פחות - מערב. המערבי, הטמפ' יורדת וגם הלחץ מופחת אזי סלעים חדלים להיות פלסטיים וחוסמים תנועה מהמרכז. גורמת שמסות מלח משוכב, מתרומם כאנטיקלינה, בהתרוממות חריפה, שהופכת את שכבות לאכיות.</p>
<p>הר סדום תצפית</p>	<p>בעידן אגם הלשון מלח הר סדום לשארית הבלתי בהר סדום אפשר</p>	<p>שכבת המלח פוצה, כשמעליה משקעים של אגם הנקרא אגם עמורה ומעליו המשקעים של אגם הלשון. הנחשב למלח נקי, אינו 100% מלח, יש בו אי-ניקיונות בסדר גודל של כ-10% שנשארים אחרי ההמסה. מסיסה, שמצטברת קוראים סלע חיפוי, שכן הוא מחפה על המלח מלמעלה, מכירים אותו וקל לזהותו. למדוד כ-40 מטר של סלע חיפוי, שזה כ-10% ממה שנמס וזה אומר שההר, גוש המלח עלה כ-400 מטר.</p>
<p>הר סדום תצפית</p>	<p>בסלע אשת לוט גוש מלח שעלה בין שכבות המלח שכבות הדולומיט</p>	<p>אפשר לראות את הגבול העובר בין תחתית הסלע לחלק העליון, למטה מלח ואילו למעלה סלע חיפוי. מהאגם לאחר שיבש, יצר מדרגות, כתוצאה מקצב עלייה שונה של שכבות המלח הפנימיות והחיצוניות. מפרידה שכבה שאינה בעלת אופי אחיד, אלא תצורת קוביות, שעברו סיבוב, אלו הם קוביות דולומיט. האמורות להיות מקבילות, עברו תהליך שיכוב פנימי, הגורם לדולומיט, להיות אנך לשיכוב המלח.</p>
<p>הר סדום תצפית</p>	<p>כתוצאה מתנועות בגלל משך תנועה כיום שהסלע בחוף תקופת אגם הלשון</p>	<p>לא תואמות של השכבות, נוצר מאמץ גזירה על הדולומיט שבאמצע, הגורם להיווצרות סדקים בתוכו. של השכבות, משני צדי שכבת הדולומיט, נראים קוביות שהסתובבו סיבוב אחד או יותר בתוך השכבה. ואינו במצב פלסטי, התזוזות נמשכות ועל כן שכבת הדולומיט, מתחילה להתפרק וליפול החוצה לשטח. הינה לפני כ-20,000 שנה, הר סדום התרומם מאז כ-70 מטר, כלומר עלייה בקצב של 3.5 מ"מ לשנה.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>שכונת העובדים מערת הקמח מישור עמיעז כביש 90 הסלול</p>	<p>ההוקמה ב-1934 כאשר נובומייסקי, מייסד מפעלי ים המלח, הכין את הבריכות בדרום, ליצור האשלג. שהולם יותר לקרוא לה מנהרת הקמח, שכן היא מנהרה ולא מערה, סגורה מסיבה של פחד מתביעות. המקיף את הר סדום מצד מערב, הוא בעצם הקרקעית האחרונה, לחייו של אגם הלשון, שאינו מבותר. כנתיב צר בין הדום הר סדום לבריכות האידי, גרם קושי לתנועת מפעלי ים ובקשה להעבירו, נדחתה.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>מצוק ההעתקים תמלחת ים המלח אחרי הפקת ברום תחנת שאיבה</p>	<p>נמשך לכל אורכו של ים המלח וכל מערכת סלעים שרואים מצד מערב, זה המשך מצוק ההעתקים. שמוציאים ממנה אשלג כלורי, כדי לייצר אשלגן, נעשית דלה באשלגן, אבל מתעשרת בברום ובמגנזיום. התמלחת מדוללת ביחס לברום, אך מתעשרת ביחס למגנזיום, שהינו חומר גלם מצוין ללבנים חסינות. הממוקמת בין המבנים, מיועדת לשאיבה של תמלחות עשירות מגנזיום, המצויות בסוף תהליך האידי. המצויים על ההר, מאמתים שההר אכן עלה מקרקעית האגן ולקח איתו כל מה שהיה על הקרקעית.</p>
<p>הר סדום</p>	<p>חומר לחי-לוחות תהליך המסת המים שחדרו</p>	<p>הפזור על ההר, הוא חומר שהיה בין שכבות המלח והינו שארית בלתי מומסת, כשהמלח נמס וסולק. שכבות המלח, החל מרגע שההר התרומם ונחשף לאטמוספירה וגשמים התחילו לחזור לנקודות תורפה. דרך נקודות חולשה, המיסו את המלח שמתחת לסלע החיפוי, יצרו גירעון בנפח ואז סלע החיפוי קרס.</p>
<p>הר סדום</p>	<p>וואדיות בהר סדום המסה ובליה על שכבה נקייה נמסה אגם הלשון</p>	<p>הם קצרים, כי תנועת המים ע"פ השטח היא מאוד קצרה, שכן המרחקים בין פרשות המים הם קצרים. הר סדום, יוצרת רכסים ועמקים, המסודרים בקו צפון דרום, תלויה מאוד במידת ניקיון שכבת המלח. יותר מהר ותשאיר פחות לכלוך ולכן ייוצר עמק, שכבות המכלות פחות ניקיונות במלח, תייצרנה רכס. היה אגם הגדול מים המלח, לכן האידי היה מאוד אפקטיבי, שגרם בקיץ לגיבוש מינרל בשם ארגוניט.</p>

הר סדום	גיאולוג הצרפתי סלע החוור הגדרת חוור הלשון סלע חוור זו שכבה	שהנציח השם חוואר הלשון, עשה טעות כי לסלע שנקרא חוואר יש הגדרה שאינה תואמת לסלע באתר. הוא סלע שמכיל 50% חרסיות ו-50% קרבונט - מינרל קרבונט הינו קלציט, המצוי בדולומיט למשל. אינה נכונה, כיוון שמבחינה גיאולוגית, לסלע יש הגדרה ואילו לסלע שנקרא חוואר, יש הגדרה שונה. צהבהבה כמו 'חוואר מוצא' למשל, חוואר הלשון זה למעשה חילוף של קרטון ארגוניטי עם חרסית.
הר סדום	בפרקי זמן בעבר בתקופה הגשומה המשקעים שנדחסו צניחת השכבות	עת המשקעים היו רבים, עד כדי שינוי רמת המליחות, שאפשרה שבע"ח וצמחים יכלו לשרוד בימה. מה ששקע אלו פצלים, הרבה חול מהרי מואב וחרסיות, שעברו הידוק ומתפצלים כמו דפים קטנים. בין שכבות המלח, שהתקמטו יחד איתן והתרוממו למעלה ואף הזדקפו ואפילו חצו את קו האנכיות. על גבן, כפי שקרה בעמק המכונה עמק הבומרנג, יצר ששכבות וותיקות, הנמצאות מעל שכבות צעירות.
הר סדום	לדוברות בבריכת חבל הארץ במזרח ואדי זרד-אל חסא ע"פ רובינזון הגבול	האידי, יש סכין על הקרקעית בצורת חילוון, שקוצר בקרנליט שנידחף לצינור צף שמחובר אל המפעל. הינו הרי מואב, שמדרום להם העיירה הנקראת א-סאפי, שבמפת מדבא מזוהה כצוער המקראית. שמזין את נווה המדבר א-סאפי, נושא את השם זרד בגלל טעות של רובינזון, שבא במסגרת ה-PEF בין הרי אדום להרי מואב, הינו וואדי אל חסא וזה נכון, כי מצד דרום יש אתרים המזוהים אדומיים.
הר סדום	נחל זרד שע"פ רכס מואב במזרח הצד המזרחי שנע בדרום בקעת לבנון	שיטוטים בירדן והסיפור המקראי, כנראה אחד מזרועות נחל הארנון, הנקרא בערבית וואדי סעידה. תחתיתו צבוע אדום מאבן חול, מתקופת הקמבריום, שמעליו סלעי משקע ימיים: גיר דולמיט וחרסית. כל הזמן צפונה יחסית לצד המערבי, מנייד אייתו סלעים במרחק כ-105 ק"מ, צפונה מול הר סדום. הגוש נתקל במחסום והדחיפה מדרום גורמת להתרוממות של הרי הלבנון ומול הלבנון - החרמון.
נסיעה	המעיינות בירדן המעיינות בסדום תופעת הארובות המים המחלחלים	נובעים בטמפי גבוהה, לא בגלל עומק מקור המים, אלא משום שהם עוברים באזורים וולקניים חמים. נובעים מעומקים גדולים ומתערבבים בדרום מעלה בתמלחות, הם חמים, הם מסריחים והם מלוחים. שמאפיינת את הר סדום, נובעת ממהירות הניקוז, בו מים מחלחלים וממיסים מלח שבסלע החיפוי. ממיסים מלח, עד שמגיעים לנקודה שאי אפשר לחלחל יותר, אזי יוצאים החוצה לאורך סדק כמנהרה.
נסיעה	מערות הר סדום בקע ים המלח התנועה צפונה אגן דרומי הוותיק	הן מערות המלח מהארוכות בעולם והנטיפים בהם, הם נטיפי המלח הארוכים ביותר שנמדדו אי פעם. המשתרע מדרום סיני עד בקעת הלבנון, מתחיל לפני כ-20 מיליון שנים, בתנועת הצד המזרחי, צפונה. נעשית תוך פתיחת בור וסגירתו, תהליך שהחל לפני כ-10 מיליון שנים שתוצאותיו אגני הצפון והדרום. קרקעיתו הספיקה לשקוע כ-12 ק"מ וגם להתמלא ולכן רדוד במים, הצפוני הינו צעיר ולכן עמוק יותר.
נסיעה	עת היוצרות הבקע המקום הנמוך בעמק הירדן שגם תהליך השקעת	אקלים כדה"א היה חם וקרח הנמס בקטבים, העלה את מפלס הים, שחדרו עקב כך למקומות נמוכים. בכל השקע היה ים המלח ולכן מים שהגיעו לשקע, שהו באקלים חם שיצר איזוי וגרם שהמלח ישקע. לשם הגיעו מי ים, החום לא גרם לאיזוי קיצוני ולהשקעת מלח, אלא לשקיעת גבס השוקע לפני המלח. המלח, הינו מחזורי: גל מים, שקיעה ולכן בין שכבות המלח, יכול היה לשקוע הרכב אחר, כמו חרסית.
נסיעה	כשהקשר עם הים עם שקיעת הבקע כשעומס על המלח היות והסימטריה	ניתק והבקע המשיך לשקוע, רום מפלס המים ושטחיהם, הוא עניין של אקלים ומאזן בין נגר לאיזוי. המלח נקבר כאשר מעליו סדימנטים מאגמים חדשים ופריטים שהנהרות גרפו, שיצרו עומס על המלח. עובר סף קריטי, הוא מתנהג בצורה פלסטית, מצב שבו יכול לזלוג מהמרכז, שבו הכי לחוץ, לשוליים. של אגן ים המלח אינה שוויונית, אלא שיש בה הבדל, מסתבר שלמלח היה יותר קל לזלוג לכיוון מערב.
נסיעה	זליגת מלח מערבה בתקופת אגם לשון שכבת המלח לא שאגם הלשון נמוג	גורמת להתמצקות המלח ולכן המלח שנדחף, נערם ויוצר כיפה אנטיקלינת, שצלעותיה בתבנית אנכית. פרצה מסת המלח דרך הסדימנטים, שהיו מעליה והגיחה לתוך אגם הלשון, שמימיו החלו להמיס מלח. הייתה נקייה ב-100% ולכן מעל מישור ההמסה, הצטבר סלע החיפוי, שהוא הצטברות כל השאריות. השכבות החלו לעלות בקצבים שונים ולכן מוצאים את הגבול בין המלח לסלע החיפוי, בגבהים שונים.
נסיעה	ההבדל במהירויות מגובה סלע החיפוי מבנה הר סדום: הניקוז בהר סדום	יצר כוח גזירה בשכבה הקשיחה שבין שתי שכבות מלח, שגרם לסדקים ואילו לא צמיגותם היו נשברות. שהינו כ-40 מטר, למדים שגוש המלח התרומם לגובה 400 מטר, ע"פ מידע שאחוז אי הניקיון הינו 10% ברכס מעל שכבות המלח, הינו מלוכלך, היות נסוג לאט ומשאיר יותר לכלוך ובעמקים התהליך הפוך. העילי לא מפותח, שכן המים מוצאים את דרכם לחלחל מהר למטה לתוך המלח, מתחת לסלע החיפוי.
נסיעה	הצטלבויות בין גבעת הכפתור עם תקופה ארוכה על השטח מבחינים	מישורי שכבה וסדקים, זה האזור שלשם לחלחל המים הן הכי יעילות ולכן מתחתן מתפתחות ארובות. החומר הלבן מסלע החוואר, מורמת כ-70 מטר ומשמשת לחישוב התרוממות שנתית שהינה ה-3.5 מ"מ. המלח שקע באופן מחזורי, אך הייתה גם תקופה שירדו הרבה גשמים ובאגן הייתה פעילות ביולוגית. במלח וותיק הנמצא מעל סלע החיפוי ובמלח צעיר הנמצא מעל מלח עם חרסיות ואבני חול.

תכני סיור מספר 34 לקמפוס הגולן

מסלול: קצרין, קיבוץ אלרום ועמק הבכא

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
	אתר בה נעצרו ב-3.7.1187 כוחות גי דה לזיניאן, רמון מטריפולי וזיאן ד'איבלין, בדרכם לנבי שועייב. מצומת גולני וצפונה, מהווה את קו תפר בין הגליל התחתון המרכזי, שבמערב, לגליל התחתון המזרחי. הוא שורה של רמות נטיות, שהן תוצאה של פעילות משנה של היווצרות הבקע, כדוגמת רמת ארבל. בנוי משורה של רכסים ובקעות, שתחילתן בעמק יזרעאל בדרום וסיומן בצפון, בבקעת בית כרם.	בריכת מוסכנה כביש 65 גליל תחתון מזרחי גליל תחתון מרכזי	נסיעה
	בקעת בית כרם, רכס שגור, בקעת סכנין, רכס יודפת, בקעת נטופה רכס תורען בקעת תורען והרי נצרת. מגוון מבחינה גיאולוגית, יש בו מסלע עשוי גיר ובהמשך, יש בו בזלת, שפרצה מלוע הר געש שהיה בו. השוכנת מזרחית לכביש, ניצב עמוד העומד באתרו, שהינו שריד של ביהכ"נ מתקופת המשנה והתלמוד. חורבת עמודים או חרבת אום אל עמד, כנראה מקומה של היישוב נימרה, מתקופת המשנה והתלמוד.	מבנה גליל מרכזי רכס תורען חרבת אום אל עמד נימרה בעברית	נסיעה
	שהתיישב במרחב לפני כ-200 שנים, חלק מתושביו אימצו את השם אבו נימר, ע"ש הר נימרה הסמוך. עירו של יונה הנביא, שעל חורבותיה הוקמה משהאד, שימר את שם המקום, במסגד הנקרא נבי יונס. שבסמוך למסד ורביד, משמר את משמרת הכהנים הקוץ, שישבה בעילבון, לאחר חורבן הבית השני. מתקיימים ע"י תושביה, שרידי מנהגים פסודו-יהודיים, הכוללים מנהגי קבורה בבית הקברות שלהם.	בשבת בדואי גגת חפר הר הקוץ בישוב עילבון	נסיעה
	שממערב לכביש, בה ישבה משמרת הכהנים חזיר, יש שרידי ביהכ"נ, מערות קבורה ומחילות מסתור. ממשמורת הכהנים ה-17 מוזכרת בירושלים, בציון המצבות במערת הקבורה והנפש שבנחל קדרון. שמספרה 24 עברו לאחר חורבן הבית, למרחב הגליל, כפי שבאה לידי ביטוי בקינת רבי אליעזר הקליר. פייטן, מהתקופה ביזנטית, שבקינתו, המילה האחרונה בכל בית, הוא שם מושבה של משמרת כוהנים.	בחורבת ממלח בני חזיר משמרות כהונה רבי אליעזר הקליר	נסיעה
	מתקופת המשנה: עראבה-ערב, דיר חנא-כפר יוחנה, עוזר-כפר עוזיאל, עילבון-עלבו, עילוט-עיתלו ועוד. נקראת ע"ש יישוב יהודי מימי בית שני, מגדל נוניא - מגדל הדגים, או בשם היווני טריכאי, או מגדלא. נחשפו שרידי יישוב יהודי, שבו שרידי ביהכ"נ עם רצפת פסיפס, המציגה את דמותו של שמשון הלוחם. שחופרים בו הפרנציסקנים, נחשפו שרידי ביהכ"נ, שזוהו ארכיאולוגית, כמו 7 אחרים, מימי בית שני.	שימור שמות המושבה מגדל בוואדי חמאם באתר מגדל קדום	נסיעה
	הנמצא בארמונות החשמונאים בוואדי קלט, נהרס ברעש 31 לפנה"ס, נחשב כאחד מהקדומים ביותר. שוכן המוזיאון הנקרא ע"ש יגאל אלון, שבו מוצגת סירה מהמאה ה-1 שנתגלתה בחופה של הכנרת. מבנים שנבנו בתקופת השלטון האומאי, יחד עם אלו שליד הכותל הדרומי וביריחו. בחרבת אל מפגור. כולל את כנסיית נס הלחם והדגים ואת כנסיית בכורת פטרוס, במערב נצפה שביל היורד מהר האושר.	בית הכנסת ביריחו בקיבוץ גינוסר חירבת מיניה המרחב של טבחה	נסיעה
	הצמודה לגדר כנסיית בכורת פטרוס, נקראת כך במקורות ואילו הכינוי העממי הינו, המעיין הנסתור. נסללה לקראת שנת ה-2000 כדי לאפשר לצליינים נוצרים, לעבור מטבחה לכפר נחום, בהליכה רגלית. סביר להניח, שאליו הגיע ישוע ודרש, עת שהה בכפר נחום ולכן האתר מאוד חשוב לצליינים הנוצריים. ארץ הקודש - קוסטודיה טרהסנה הפרנציסקני, האחראים על ביהכ"נ הבנוי מאבן גיר על מבנה בזלתי.	באר איוב הטיילת בטבחה ביהכ"נ בכפר נחום שומרי משמרת	נסיעה
	ממערב לירדן, שהיא בת 3.5 מיליון שנים, זרמה מרמת הגולן, טרם היות הבקע, שבו עשרות אלפי שנה. נקראה ע"ש היישוב הגדול שהיה בצפון הבקעה, בימי הבית השני וגם בתקופה הרומית - ביזאנטית. בתקופת המקרא, היו שני עמים: בדרומי והמרכזי עם שנקרא גשור ובחלק הצפוני, עם שנקרא מעכה. יצרו קשרים עם מלכי יהודה, דוד המלך אף התחתן עם בתו של מלך גשור ולהם נולד הבן אבשלום.	בזלת הכיסוי בקעת בית ציידה ברמת הגולן הגשורים	נסיעה
	נקרא בעבר בית ציידה, כי התפרנסו בו מדיג, מאוחר יותר הומר שמו לבטיחה, כי גידלו בו אבטיחים. הזורם מזרח לכביש ונחל הזוויתן שממערב לו, מתנקזים לאזור הבטיחה ומתלכדים בנחל המשושים. ע"ש יצחק עבאדי, שרכש את קרקעות במרחב וערבים שעבדו בשטחיו, קראו לערוצים, ע"ש מעסיקים. בצפון מזרח הכנרת, גרם להנמכת האזור כולו, לכן כל הנחלים הזורמים ממרכז הגולן, מתנקזים אליו.	אזור הבטיחה נחל יהודייה ערוץ הזאכי נקרא שבר שייח גיאולוגי	נסיעה
	מהתגליות הבוטניות החשובות, שהתגלתה ע"י אהרון אהרונסון, התרחשה על הבזלת בדרום הגולן. מהווה נקודת יצאה לנחל יהודייה עליון ותחתון, זוויתן עליון ותחתון, לכיוון בריכת המשושים. שבמרחב נקראת בזלת דלווה, המאופיינת בבולדרים וטרשים, בשונה מאזורים שהבזלת פלטה שטוחה. לפני היישוב קצרין, הנו של אחד מ-3 הגדודים של חטיבה 7 שחיללה נפלו במהלך הקרבות שהיו באזור.	אם החיטה חניון נחל יהודייה שכתב הבזלת אתר ההנצחה	נסיעה
	בקצרין, הנו מהמוזיאונים העשירים בישראל, מבחינת עושר הפריטים הארכיאולוגיים המוצגים בו. לא נעשו מחקרים מדעיים, בתקופת המנדט הצרפתי וסוריה, מלבד ע"י לורנס אוליפנט וקהל ווצינגר. שנעשה ברמת הגולן, אחרי מלחמת ששת הימים, נחשפו עשרות אתרים עם עושר ארכיאולוגי מדהים. ברמת הגולן בעת העתיקה, התבטאה בחשיפת שרידיהם של כ-40 בתי כנסת וקהילות יהודיות רבות.	מוזיאון ארכיאולוגי בתחום רמת הגולן בסקר החירום הנוכחות היהודית	קצרין מוזיאון
	שהחריבה את צפון הארץ, הביאה להידלדלות משמעותית של היישוב ברמת הגולן ולבסוף לנטישתו. במאה ה-19 גרמה בעקיפין, להגירת מוסלמים משטחים שנכבשו ע"י הרוסים מידי התורכים, לא"י. מגיעים לא"י, מתיישבים תחילה בחרבת צירקס, ב-1876 הם מתיישבים בכפר קמא וב-1877 בריחניה. נותן לצירקסיים ב-1878 אדמה ברמת הגולן, כדי שישמרו על הגבול המזרחי, עליה הוקמו 13 כפרים.	הרעש בשנת 749 מלחמת קרים מהגרים צ'רקסיים עבד אל חמיד השני	קצרין מוזיאון

<p>קצרון מוזיאון</p>	<p>גבולות רמת גולן דרום הגולן נקרא מרכז הגולן נקרא חלוקת רמת הגולן</p>	<p>בצפון נחל סער, במערב בקע הירדן והכנרת, בדרום נהר הירמוך והרוקד ובמזרח הרוקד וקו התילים. בתקופה הרומית-ביזאנטית תחום סוסיתא וצפון הגולן תחום פניאס, ע"ש הערים המרכזיות שבהן. מחוז גולן ומתחלק לשני חלקים, החלק המזרחי נקרא גולן עליון והחלק המערבי נקרא גולן תחתון. מתחילה בתקופה ההלניסטית, ע"י התלמים, על בסיס החלוקה בדומה במצריים, עליונה ותחתונה.</p>
<p>קצרון מוזיאון</p>	<p>ימת כנרת נקראה התפלגות חקלאות תחום סוסיתא עם היטורים שישב</p>	<p>במאה ה-1 בשם ים גינוסר וים הגליל, אחרי הקמת טבריה, נקראה במשך מאות שנים בשם ים טבריה. בגולן: תחום סוסיתא הינו הפורה ביותר, אחרי תחום פניאס, אחרי הוא הגולן העליון ובסוף תחתון. היווה את אסם התבואה של מזה"ת, הגולן התחתון הכי פחות פורה, שכן מכוסה בזלת דלוה וטרשים. בתקופת החשמונאית, בתחום פניאס, גויר ע"י יהודה אריסטובולוס, לאחר שכבש את הגליל העליון.</p>
<p>קצרון מוזיאון</p>	<p>התיישבות יהודית שיא התיישבותית מרד בר כוכבא גרר שרידי ישוב יהודי</p>	<p>בתחום סוסיתא, גולן עליון וגולן תחתון, החלה מכיבושי אלכסנדר ינאי וחוסלה בעקבות מרד החורבן. יהודית ברמת הגולן, היה עד מרד החורבן ומהמאה ה-3 והלאה, אך לגבי המאה ה-2 יש חוסר במחקר. הגירה יהודית לגליל ולגולן, אך היות וסוסיתא, פניאס וגולן עליון היו תפוסים, התיישבו בגולן תחתון. מתקופה ביזאנטית, אכן נמצאו רק בחלקי גולן תחתון ולא באף מתחומי סוסיתא, פניאס וגולן עליון.</p>
<p>קצרון מוזיאון</p>	<p>משקוף יטורי פסיפסים בביה"כ טיפוסי בתי כנסת סיווגי בתי הכנסת</p>	<p>שבמוזיאון, מציג את ה-3 הקפיטולינית - באמצע יופיטר ומצדיו, יונו אל השמש ומינרוה אל הירח. לא מוצאים ברמת הגולן וזה בשונה מהגליל ואזורי העמקים, אך כן מוצאים עולם עיטורים סימבולי. סווגו בעבר לפי השיטה שנקראה השיטה הטיפולוגית-כרונולוגית, כלומר, תיארוך ע"פ הארכיטקטורה. כיום, הנקרא טיפוסים רגיונליים, מתבסס על אבטיפוס, שמאפיין אזור ומאחד את חבורת בתי הכנסת.</p>
<p>קצרון מוזיאון</p>	<p>אפיון בתי הכנסת שמרנות עיטורית מנורת שבע קנים אגף פרה היסטורי</p>	<p>בדרום חברון מוגדר רוחביים, באזור העמקים מוגדר מרצופי פסיפס וברמת הגולן שמרנות עיטורית. באה לביטוי בקיום ההלכה, האוסרת להציג כלי בית המקדש, שנועדו לשימוש אך ורק בבית המקדש. שהייתה ממוקמת בבהמ"ק, מוצגת בעיטורי ביהמ"כ בגולן, במנורות בהן יש בין 5 ל-13 קנים, אך לא 7 מציג ממצאים משולי הגולן, שבעת ההיא, אדם השתמש באבני צור שבסמיכות לסלע גיר ולא לבזלת.</p>
<p>קצרון מוזיאון</p>	<p>אתרי פרהיסטורי בגשר בנות יעקב מבנה כלקוליתי בבית הכלקוליתי</p>	<p>מרכיבים הינם האתר בבקעת קונטרה, אתר ברכת רם והאתר של גשר בנות יעקב, כל אתר וייחודיו. נחשפו חטים של ממותות ופילים, מרצעים, מגרדים ומיני כלים ששייכים לתקופות הפרה-היסטוריות. שהתגלה בראס אל חרבוש, אחד מ-22 הכפרים הכלקוליתיים שנחשפו ברמת הגולן, המוצג במוזיאון. נחשף בחלל גדול, כלי בית לשימוש יומי ובחלל הקטן, שהיה המחסן, כלי אגירה לאחסון מצרכי מאכל. עמודי בזלת קטנים, שבראש התבנית הבנויה מראש אדם, יש שקערורית המיועדת, כנראה למנחות.</p>
<p>קצרון מוזיאון</p>	<p>אלילי הבית הינם הבלטת אף גדול רוגיום אל הירי ממדי גלגל רפאים</p>	<p>המאפיינת את אלילי הבית, מעלה השערה, שהיה רצון להבליט שיצור נושם הוא חי ואם כך, אפו גדול. גלגל רפאים, מערכת של 3 חומות אבן גדולות, הבנויות במעגלים שבמרכזן קבר, שבו נתגלו תכשיטים. משתקפים בקוטר החיצוני בן ה-156 מטר, שבמרכזו גל אבנים ענק, שגובהו כ-8 מטר, הנראה כמבוך.</p>
<p>קצרון מוזיאון</p>	<p>מרכז מעגל רפאים קבר במרכז הגלגל שרידי היטורים אלכסנדר ינאי</p>	<p>לכיוון אחד הפתחים, נצפת הזריחה ביום הארוך של השנה ומפתח שני, הזריחה ביום השוויון שבסתי. משוער שהוקם לשליט חזק, כמו עוג מלך הבשן, היות והמרחב הינו חלק מהבשן ואין בו קבר כה גדול. שנחשפו, מתאפיינים בקרמיקה ייחודית, שבתחילה לא ידעו לזהותה ונקראה קרמיקה גולנית גסה. הכובש את גמלא, הופכה לעיר הבירה של הגולן, בתקופה ההלניסטית והרומית הקדומה, עד חורבנה.</p>
<p>קצרון מוזיאון</p>	<p>מרחב רמת הגולן היות הגולן גליל: גמלא הקומה הממוצאים מוגמלא</p>	<p>לאורך כל ההיסטוריה, היה חלק מהגליל ורק בתקופת מלחמת העולם ה-1 הופרד מנהלית מהגליל. אלכסנדר ינאי, הופך את גמלא לעיר מקלט של הגליל ויב"מ מתמנה למפקד הגליל ומבצר את גמלא. ע"י אלכסנדר ינאי כבירתה של הגליל, עת נכבשה ב-101 לפנה"ס, עד חרבה ב-67 בעת מרד החורבן. הם מחיי היומיום: מפתחות, מחרשות ומימיה האחרונים: ראשי חיצים, קטפולטות וגרזני מלחמה.</p>
<p>קצרון מוזיאון</p>	<p>כיתוב ו-2 חוואים רבי אליעזר הקפרי' דגם 4 המינים גוטליב שומאכר</p>	<p>שהתגלתה בנחל גילבון ומוצגת במוזיאון, מכילה את המשפט: זה בית מדרשו של רבי אליעזר הקפרי. תנא בן דור רבי יהודה הנשיא, שאמירותו במשנה ובתלמוד מוכרות ומתחבר ארכיאולוגית עם מקור. הופך לחשוב בעולם האומנות היהודית, החל מתקופת משנה ותלמוד, שכן הם מבטאים א אחדות העם. מהנדס במקצועו וארכיאולוג חובב מהמושבה הגרמנית בחיפה, ערך ב-1884 סקר ראשוני ברמת הגולן.</p>
<p>קצרון פארק תלמודי</p>	<p>הפארק התלמודי מקור כלכלי חשוב מספר בתי הבד התמחות האזורית</p>	<p>בקצרון, הינו מוזיאון פתוח, שלבנייתו נעזרו באנשי מדע, ע"מ להציג את חיי היומיום בעדן התלמודי. הינו בית בד, שבא לידי ביטוי שב-40 האתרים היהודיים שבגולן תחתון, נחשפו הרבה מאוד בתי בד. בגולן תחתון, מראה שמדובר בתעשייה והתמחות אזורית, המסוגלת לספק מוצר לכלל האוכלוסייה. שהונהגה בתקופה הרומית, שונה ממשק אוטרקי מתקופת בית ראשון, שבו משק מספק את צרכיו.</p>
<p>קצרון פארק תלמודי</p>	<p>התמחות יצור שמן השלטון המוסלמי עיר וכפר היוו שתי כרך - עיר פוליס</p>	<p>ברמת הגולן והגליל, הצריכה שני תנאי יסוד משמעותיים, שלטון מרכזי חזק שמפקח וביטחון בדרכים. גרם לנטישת ישובי הגולן, לא כתוצאה מכיבוש, אלא מחוסר ביטחון בדרכים, שגרם לשדירות חקלאים. רמות יישוב בתקופת המקרא, אך בתקופה הרומית-ביזאנטית והתלמוד והמשנה, יש כרך, עיר וכפר. שברמת הגולן, הן סוסיתא ופניאס, עיר - יישוב במרחב הכפרי, שיש לו מערכת ארגון חברתי וקהילתי.</p>
<p>קצרון פארק תלמודי</p>	<p>עיר בתלמוד היישוב קצרון מבנה בית הבד ריסוק הזיתים</p>	<p>מכילה: בית דין, קופת צדקה, ביהמ"כ, בית המרחץ, בית הכיסא, רופא, אומן, לבלר, טבח ומלמד טף. מוגדר כעיר תלמודית, כפר זה יישוב במרחב הכפרי, שיש בו אוסף של כמה בתים, ללא ארגון חברתי. נקרא כך עוד מימי בית ראשון, בגלל הבד-הקורה, שהיא חלק ממתקן יצור השמן, הנעשה בשני שלבים. מתחיל בים - אגן ריסוק תחתון, עולת האבן הניצבת, הנקראת ממל, מסתובבת וכותשת את הזיתים בים.</p>
<p>קצרון פארק תלמודי</p>	<p>כתישת הזיתים סחיטת שמן מגפת מתקן סחיטה הפעלת הבורג</p>	<p>גורמת לחלק מהשמן לזלוף החוצה ואילו את החלק הנשאר כגיפה-גפת, שמים בתוך סלים-עקלים. מתבצעת באמצעות קורה התקועה בקיר, הלוחצת על העקלים, הנגרם מלחץ משקולות שבקצה השני. היה נהוג מהמאה ה-8 לפנה"ס ועד למאה ה-2 בתקופה הרומית, עברו להשתמש להפעלת הלחץ בבורג. התבצעה בין שתי קורות ניצבות-בתולות בית הבד, ככל שמסובבים את הבורג, עולה הלחץ על העקלים.</p>

קצרון	השמן הכי משובח בית עוזי שבאתר גגות בתים במבנה בית רבי אבון	זה שלקח למנורת בית המקדש, הוא השמן הראשון שיוצא מהזיתים, טרם שסוחטים אותו מהגפת. הינו מבנה שלא שוחזר למלוא גובהו ונקרא כך, ע"ש כתובת הנושאת את השם עוזי שהתגלתה באתר. עשויים קרשים, עליהם היו מניחים קנים ועליהם מורחים שכבת בוץ ומהדקים באמצעות מעגלה. הינו מבנה עם מטבח, מזווה, חדר שמעליו עליית גג, המשקף את איכות החיים של החקלאי בביתו.
קצרון	חקלאי אי"י עיבדו פלאח עבד בית פלאח ערבי חלונות כורזים	את חלקתם, בעידן הביזאנטי, על 87% משטח אי"י, פלאח, בסוף המאה ה-19 עיבד רק 17% משטח אי"י. במאה ה-19 במחשבת אצבע, לעומק 3 ס"מ, בעוד שבתקופת התלמוד, מחרשות חרשו לעומק 30 ס"מ. הוא בית של חלל אחד, שבו גרים אנשים ובע"ח, דבר שלא היה בתקופת התלמוד, בקרב העם היהודי. המוצגים בקיר האמצעי בבית אבון, נקראים כך, משום שנחשפו לראשונה בחפירות באתר כורזים..
קצרון	שורת החלונות רצפת הבית גג הבית מורכב החדר הגדול מיועד	באמצע החדר, יוצרת מצב שבו תמיד יש זרימת אוויר בתוך הבית, כתוצאה משני פתחי הכניסה אליו. היא רצפת אבנים שעליה משטח של עפר, כאשר ממעל מותקנים חלונות קטנים, כדי להכניס אור יום. מקורות עבות, מעליהם קנים דקים ומעליהם שכבת בוץ, שאותה הידקו עם המעגלה, לאיטום הגג. לאכילה עבור כולם ולשינה עבור הילדים, שכן להורים יש יחידת הורים, הנמצאת למעלה, בעליית הגג.
קצרון	משפחה בכפר מחזור חיים מצוי היישוב בקצרון מעיין היישוב	בתקופת התלמוד, מנתה הורים ו-4 עד 5 ילדים, בשטח 160 מ"ר, כלומר 25 מ"ר לאדם, שזה די מרווח. גם בארכיאולוגיה, בו חושפים התחדשות והתכנסות, מעזיבת ילדים את הבית וחזרה, במות הוריהם. שהיה פרוש על כ-20 דונם בנוי וע"פ מקדם שהנו 40 נפש לדונם בנוי, כלומר גרו בישוב כ-800 איש. שימש כמקור למי שתייה, רחצה ומקווה לכלל התושבים, היות ולא ניתן לחצוב בורות בבזלת שבגולן.
קצרון	רחוב החנויות ביהכ"נ קצרון פעל ביכ"נ גלילי כותרת העמודים	הממוקם במרכז היישוב הכפרי, הכיל את החנות, בה היה דלפק הפונה לרחוב ובפנים היה מחסן. מהמאה ה-4 עד למאה ה-8 עת נטישת היישוב, בעידן הממלוכי ובמאה ה-19 הייתה בו נוכחות דלה. כמו ברעם, כורזים וכפר נחום, פתחם הוא מצד דרום-ירושלים ואילו זה שבקצרון, פתחו נמצא מצפון. בביהכ"נ, הן לא כותרת יונית קלאסית עם השלמה משני הצדדים, אלא יש בהם שול של כיוון באמצע.
קצרון	ביהכ"נ מכיל אונומסטיקון מצבת רבי אבון בניית ביהכ"נ	חדר ספח, שהיה כנראה הגניזה ושני טורי עמודים, שרק חלקם הינן מקוריים וחלקם משוחזרים. שמות של יישובים, המוצגים במפות סוריות עות'מאניות מהמאה ה-19 מכילים גם את השם קצרון. שנחשפה באתר, משנה דעה, שיחסה את מקום פעילות של ר' אבון, ע"פ התלמוד, מקיסריה לקצרון. בתקופת התלמוד, נמשכה בין 40 - 80 שנה, בהם השקיע כל חקלאי כ-100 ימים פנויים בשנה לבניתו.
קצרון	הכנת עמוד גיר ביהכ"נ בגולן הקומה הראשונה הקומה השנייה	המוערך בכ-13,000 שעות עבודה, באם מפוסל ע"י 4 אנשים העובדים כ-10 שעות ביום, לוקח כ-4 שנים. בנויים משתי קומות, זה למדים ממספר העמודים וחלקי קירות, בהם נחשפים חלונות הקומה השנייה בנויה מפדסטל, עמוד, כותרת, ארכיטרב, אפריז שעליו בנוי הבסיס לקומה השנייה, סה"כ 6 מטר. גובהה כראשונה, כשעליה עומדת קונסטרוקציית עץ, המחזיקה גג רעפים ובסה"כ מבנה של כ-17 מטר.
קצרון	דגם רמת הגולן קו התילים בדגם תליי אביטל ובנטל פלטת רמת הגולן	המוצג במרכז המבקרים, הינו בקנה מידה של 5000:1 כאשר עבודת העיצוב נעשתה במשך 3 שנים. משתרע מתל פארס בדרום, דרך בשנית, הר חזקה, בקעת קונטרה, אביטל, בנטל, הר בראון וחרמונית. מוצגים בתזוזתם מערבה וע"י כך, נוצרו פתחי מעבר, דרך בקעת קונטרה ועמק הבכא, ברצף הרכסים. בפינת דרום מערבית, הינה כ-400 מ' מעל פני הים, בעוד הפינה צפון מזרחית, בגובה כ-1,200 מטר.
נסיעה	נחל מוששים במלחמת יוה"כ לוחמי חטיבה 188 לוחמי חטיבה 7	מתאחד לקראת סוף מסלולו עם נחל זיתן ועם נחל יהודיה והם זורמים באפיק משותף לכיוון הכנרת. חטיבה 188 הייתה מפוצלת לטנקים בודדים, כיוון שהייתה חטיבת קו, בעוד חטיבה 7 הייתה חטיבת הגבורה. היו הראשונים שבלמו את הסורים ובמהלך 48 השעות הראשונות של המלחמה, היא נאחזה מסד"כ. שהגיעו כתגבורת, לחמו בצורה מרוכזת עם כל הטנקים יחד, שרדו לקבל עיטורים לספר את הסיפורים.
נסיעה	מחנה סער הינו צומת האמיר האמיר פאעיר הפארק הוולקני	המחנה של החטיבה המרחבית, בסמוך לו, המפקדה הראשית של צה"ל ברמת הגולן - מפקדת נפחה. הינו אחד מהצמתים החשובים שבגולן, שבעבר נקראה צומת ווסט וכיום מהווה מרכז תיירותי גדול. שעל שמו הצומת, היה מראש שבטי הבדואים באזור במאה ה-19, בנה ארמון בצומת ובקיבוץ הגושרים הינו פארק געשי, המלא בתופעות געשיות, ביניהם סלע הפליאומגנטים, קילוחי בנטל, טוף וסקוריה.
קיבוץ אלרום	קיבוץ אלרום לקיבוץ אלרום שני הסרט עוז 77 עמק הבכא	שנוסד ב-1971 הינו הגבוה ביותר בעולם (1065 מטר) במלחמת יוה"כ, הקיבוץ הופגז ורוב מבניו נהרסו. עיסוקים עיקריים: אולפני אלרום, העוסקים בתרגומי סרטים וחקלאות שמבוססת על מקומות קרים. מציג את סיפור גדוד 77 מחטיבה 7 שמפקדה אביגדור קהלני, קיבל לאחר המלחמה את עיטור הגבורה. היה המקום בו 44 טנקי הגדוד, פגעו ב-350 טנקים סוריים וע"י כך מנעו מהסורים לכבוש את הגולן.
עמק הפקא	עמק הפקא הינו אלוף פיקוד צפון מפקד האוגדה המתקפה הסורית	כינוי לשדה קרב, מסמלי הגבורה במלחמת יוה"כ, שבו הר חרמונית לרכס 'הבוטטר' מצפון קונטרה. יצחק חופי, תגבר ימים לפני פרוץ מלחמת יוה"כ את כוחותיו, בחטיבה 7 בפיקודו של יאנוש בן גל. רפאל איתן, פרס את השריון, תוך מתן עדיפות לגזרה הצפונית, בחשיבה שבו יהיה מאמץ סורי לפרוץ. בפתיחת המלחמה (5.10) כללה 3 דיוויזיות ב-1,400 טנקים, מול 2 חטיבות שריון צהליות - 177 טנקים.
עמק הפקא	הסורים פרצו בגזרה הדרומית כח שריון מילואים בסיוע חיל האוויר	במהלך המתקפה, את קו המעוזים ברמת הגולן, בשני צירי תנועה עיקריים, בדרום הרמה ובצפונה. מול חטיבה 188 הצליחו הסורים לפרוץ ולהתקדם, לכוון דרום מערב הרמה ולהשמיד את החטיבה. שהגיעו ב-7.10 עצרו את השריון הסורי, שחדר עד מרכז הרמה ודרומה, בציר המוביל לגשר בנות-יעקב. פתח צה"ל ב-8.10 במתקפת נגד, בדרום רמת הגולן, אשר הביאה לנסיגת הסורים, תוך כדי קרב קשה.
עמק הפקא	הר חרמונית התקפה ראשונה בהתקפה השנייה מול הכוח הסורי	ורכסיו דרומה, יוצרים צורת פרסה ושליטה מ-3 עברים לכוון מזרח, מרחב תמרון ואש לכוחות שריון. של חטיבה סורית, שנערכה לעבר פתחת קונטרה הצפונית בין ה-8/10-6 נבלמה ע"י גדוד טנקים 74 במרחב קוניטרה - חרמונית, שנפתחה ב-9.10, הצליח השריון הסורי לחדור עד למרגלות החרמונית. ניצבו כוחות שחוקים, בפיקודו של סא"ל אביגדור קהלני, שהצליח לשמור על אחיזתו בעמדות שליטה.

<p>עמק הבקא</p> <p>ברגע קריטי בקרב בדיווח ממודיעין כישלון הפריצה בקו התילים בין</p>	<p>שלא נותרה תחמושת, הצטרף לקרב כוח תגבור, בפקודו של יוסי בן חנן, שתפס שליטה ברכס 'בוסטרי'. שעות ספורות לאחר הצטרפות בן חנן, נמסר כי נצפה שעורף הדיביזיה הסורית נשבר והחלה נסיגתו. בעמק הבכא ובלימת כוחות סורים בשאר הגזרות, הביאו לשבירת המאמץ הסורי, לכיבוש רמת הגולן. החרמונית והרי אביטל ובנטל, הנמצאים מעט מערבה, נוצרו מעברים, דרכם ניסה הצבא הסורי לפרוץ.</p>
<p>עמק הבקא</p> <p>הסורים פורצים קו התילים בגולן האנדרטה באתר בסיום הקרב נמנו</p>	<p>לגולן ב-3 מקומות: מדרום לתל פארס, בקעת קונטרה ודרך מעבר צפוני, שלימים יקרא עמק הבכא. מהווה את קו הגנה על מדינת ישראל, התחנה הבאה ממנו, היא חיפה, שכן אין מה שיעצור את האויב. שבעמק הבכא, מציינת את הקו, שאליו הגיע טנק סורי, חטף פגיעה ונעצר וממנו החלה תפנית הקרב. בתוך גזרת עמק הבכא, כ-260 שלדות שרופות, שנבעו ממקצועניות צהלית, שמנעה את כיבוש הגולן.</p>

תכני סיור מספר 35 לקמפוס גולן

מסלול הסיור: פארק וולקני, תל סאקי, גמלא

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
תצפית	<p>נטויה, כאשר בפינת דרום מערבית היא בגובה כ-350 מטר ובפינה צפון מזרחית בגובה כ-1,000 מטר. הינה פורייה ומשמשת את חקלאי קיבוצי המרחב ובה גם מוצבים משקיפי האוו"ם, מאז מלחמת כיפור. נכבשה ב-67 והייתה בשליטת ישראל עד 73 כאשר קבוץ מרום גולן, בימיו הראשונים ישב בבתיה. הוחזרה לסורים לפי דרישתם, אחרי מלחמת יום כיפור וכיום היא מובלעת בתוך השטח הישראלי.</p>	פלטת רמת הגולן בקעת קוניטרה קוניטרה הישנה העיר קוניטרה	
תצפית	<p>מיד אחרי 73 וישב בקוניטרה, כמחאה להחזרת השטח, אך זה לא עזר ולבסוף עברו למקומם הנוכחי. בתור עדות לחורבן וההרס הנורא שישראל גרמה, קוניטרה החדשה הוקמה מצפון מזרח לעיר הישנה. קוניטרה מוזכרת כעיר מעבר חשובה ומפותחת, שבין סוריה לבין א"י, שאף עוברות בה מסילות רכבת. מתחיל בתל פרס במרכז הגולן, דרך הר בשנית ועד הר ורדה והר כרמים שבצפון, שלמרגלות החרמון.</p>	מושב קשת הוקם קוניטרה נטושה בספר אלטנוילנד קו התילים	
פארק וולקני	<p>תל געשי בגולן, המתנשא ל-1,204 מטר, שבמחצבה לכריית טוף שנחצבה בו, הוקם הפארק הוולקני. הוקם בעזרת המועצה האזורית גולן, הקרן לשיקום מחצבות וקק"ל, ללימוד הוולקניזם והבזלת בגולן. אל הנפחות והאש הרומי, בנם של הרה וזאוס שהרומים האמינו שגר בהר הגעש ואחראי להתפרצות. רוב רובו של פני כדה"א, כי רובו של העולם הינו אוקיינוסים וקרקעית האוקיינוס, עשויה כולה בזלת.</p>	הר אביטל הינו הפארק הוולקני האל וולקן סלעי הבזלת הינם	
פארק וולקני	<p>התל היחיד ברמת הגולן, שהינו הר געש שלם, עם לוע עגול ושלם במרכזו, שאפשרי להיכנס לתוכו. שהתפרצה בגולן, לפני חצי מיליון שנה, מצויה בצפון הגולן, בעוד בדרומה הבזלת מלפני 5 מיליון שנה. הפורצים יחד, גורמים לפיצוץ עם העפת פירוקלסטים כלפי מעלה, יוצרים בנפילתם הרי געש קלאסיים. פירוקלסטים, שבזמן מעופם באוויר, מתמצקים עם בועות הגז בתוכם ויוצרים אבנים עם הרבה חלל.</p>	הר פרס הינו הבזלת הצעירה מגמה וגזים הסקוריה הינם	
פארק וולקני	<p>יוצרת קילוח לבה שקט, שזורם ויוצר את בזלת הכיסוי, כמו בדרום הגולן עד הגליל התחתון המזרחי. יוצרים חלל מתחת לאדמה ובעת התפרצותו, כל האדמה קורסת לתוך החלל ונוצרת גיבה - בור גדול. נוצרו לפני כ-100,000 שנים כהרי געש קלאסיים שלמים, אך בהמשך עברו תהליכים גאולוגיים שונים: שהצטבר בהר, יצר לחץ על קרום כדה"א ומהלחץ קרס צינור ההזנה הריק ויצר בכך קלדרה - קדרה.</p>	מגמה בלי גזים גזים בלי נוזלים תלי אביטל ובנטל חומר בתל אביטל	
פארק וולקני	<p>מילה בספרדית שמקורה כנראה בעברית, חלק מדופן ההר התמוטט פנימה ולכן הוא לא עיגול מושלם. נוצרה קלדרה והחומר שנפל ללוע סתם אותו, בהתפרצות הבאה נפער לוע בצד, שקרע את דופן ההר. פעילים, רדומים וכבויים, הרי הגעש בגולן הם רדומים, ההתפרצות האחרונה הייתה לפני 4,000 שנה. הבזלת מהווה שכבת יסוד שנוצרה מקילוחי לבה, מעליה שכבת קרקע מפוררת ומעליה שכבת סקוריה</p>	קלדרה בתל בנטל סוגי הרי הגעש בשכבות המחצבה	
פארק וולקני	<p>בת ה-3.5 מיליון שנים, כיסתה את כל דרום הגולן והגליל התחתון המזרחי, טרם היוצרות הבקע. הגליל המזרחי, הוא מאוד צעיר, רק בן עשרות אלפי שנים, לעומת הבקע בים סוף, בן מיליוני שנים. בת המיליון שנים, המכסה את ציר המפלים, שבה סדקים ומים מחלחלים בה, לא מתאימה לחקלאות. בת החצי מיליון שנה, המכסה בחלק מהמקומות את בזלת דלוואה, היא פריכה ורכה וטובה לחקלאות.</p>	בזלת הכיסוי בגולן הבקע במרחב בזלת דלוואה בזלת מווייסה	
פארק וולקני	<p>בת 100,000 שנים, היא מאוד טרשית ולא טובה לחקלאות ומכסה רק שטחים קטנים ברחבי הגולן. הטובים הם על בזלת הכיסוי, שהתפוררה בדרום הגולן והאדמה המאווררת הנמצאת בצפון הגולן. בדרום הגולן 18 יישובים, בצפון הגולן 11 יישובים ובמרכז 4 סה"כ 33 יישובים ובהם 20,000 תושבים. במרכז הגולן נובעת מהקרקע הסלעית ולכן שטחי החקלאות של 4 היישובים הינם בדרום וצפון הגולן.</p>	בזלת עין זיוון שטחי החקלאות התפלגות יישובים מיעוט ההתיישבות	
נסיעה	<p>רוח על הר בני רסן בגובה 1,070 מטר, מייצרת חשמל מאנרגית הרוח, עבור תצרוכת החשמל של הגולן. ע"י הטורקמנים מהמאה ה-19 שמצאו פריטי יישוב רומי ולכן קראו למקום רומי השנייה - רמתנים. ע"י המשפחה שנרצחה ב-1921 כשהייתה היחידה ביישוב בני יהודה, שהוקם ע"י חלוצים, תושבי צפת. שרידי יישוב ביזנטי עם בתים שנשארו בשלמותם, מהווה אחד מהאתרים הארכיאולוגיים המרתקים.</p>	חוות טורבינות השם רמתניה ניתן הר בני צפת נקרא תל פארגי המכיל	
הר פרס	<p>לגובה 929 מטר, הינו הר געש שלם וסימטרי, לוע ההר הינו הקלדרה היחידה המושלמת בכל הגולן. שייכת למרום גולן, בה כורים סקוריה - גרגרים ואבנים מעל 2 מ"מ, המיועדים לגננות ולעציצי נוי. מהר פרס, שהינו ההר הדרומי ביותר, עד מורדות החרמון, קו שישראל התעקשה שיישאר בידי ישראל. הסורים עקפו את ההר, המשיכו לשעוט דרומה עד רמת מגשימים, באין שום מכשול טבעי עד הכינרת.</p>	הר פרס המתנשא המחצבה בהר פרס קו התילים מתחיל במלחמת כיפור	
נסיעה	<p>חורבת ממלוכי מהמאה ה-14 ששמו כנראה שיבוש המילה גיוחאנדר - תואר בחצר השליט הממלוכי בשנות ה-60 ע"י חברה אמריקאית, ששאבה נפט במפרץ הפרסי והזרימה אותו לשפך הזרעני בלבנון. עבר בשטח רמת הגולן, שהיה עד 67 בסוריה ולאחר מכן עבר לישראל, שהחלה לקבל תגמולים על כך. הובילו לדרישה להטמין את הצינור באדמה, להקים גדר מצדיו ולסלול כביש לאורכו, שאכן בוצעו.</p>	חורבת אורחה הינו צינור הנפט הוקם חלק מצינור הנפט התרעות לחבלות	
נסיעה	<p>הערבים התנגדו להמשך הזרמת הנפט דרך ישראל וכיום הוא משמש כצינור. שמחבר את מאגרי המים. אחד מסיפורי הגבורה במלחמת יום הכיפורים, שבו צביקה גרינגולד, קצין שריון נלחם בטנק בודד. כשריונר וכל פעם שטנקו נפגע, עבר לטנק אחר וכך המשיך לתקוף בטנקו, בקראו לעצמו כוח צביקה. המדויקת, גרמה לסורים לחשוב שמולם כוחות רבים ועל כך, צביקה קיבל את אות עיטור הגבורה.</p>	אחר קרבות יוה"כ כוח צביקה הינו צביקה עלה לגולן עוצמת אש הטנק	

תל סאקי	תל סאקי טרום קרב יוה"כ התקדמות הסורית מיגון התל הינו	הוא תל געשי קטן, עליו התרחש אחד מסיפורי הגבורה של מלחמת יום כיפור ומשמש כיום כאנדרטה, טנקי חטיבה 188 היו מפוזרים ברמת הגולן, חלקם במוצבים שעל התילים, וחלקם בחניונים אחוריים. לוותה במאות טנקים, אלפי קני ארטילריה ומטוסי הפצה, כשבתל סאקי יש 6 חיילים לתצפיות. קוביית בטון עם שני פרוזדורים, שעמד על מדורן הגבעה, ללא שום גדרות ונועד להכיל עד 8 חיילים.
תל סאקי	בפרוץ המלחמה כוחות החילוץ החיילים בבונקר מנחם, מפקד הכוח	טנקים במרחב החלו להיפגע והחיילים בהם נסוגו לבונקר, שעד מהרה הכיל 27 חיילים, רובם פצועים. שניסו לחלץ את החיילים, נפגעו ואז הגיע שלב שבו הסורים עלו לגבעה, זרקו רימונים לבונקר ונסוגו. שרדו את הרימונים והמשיכו לשבת בו במשך יומיים, בשקט מוחלט, כשהסורים מסתובבים בחוץ. שלח בלילה להביא מטנק ג'ריקן מים, ממנו לגמו עם הפקק, כשאחד החיילים החל לצעוק לעוד מים.
תל סאקי	שלמה אביטל יצחק נגרקר הצלת החיילים האנדרטה בתל	הבין את מצוקת החייל, שהתחרש ולא מודע לרעש שהקים, לקח נייר וכתב עליו: שתוק, הסורים בחוץ. התנדב לבקשת מנחם, לצאת מהבונקר, להסגיר את עצמו ולהגיד לסורים, שהוא היחיד שנותר בחיים. נעשתה רק אחר יומיים, שעה שחיילי המילואים הצליחו להדוף את הסורים, עם כוח של המג"ד יהיה. מנציחה את שמות 35 ההרוגים, שנפלו בקרב תל סאקי ושל אלו שנשלחו לחלץ את הפצועים מהבונקר.
נסיעה	חיספייה - חיספין רמת מגשימים מאגר בני ישראל מאגרי הגולן	עיריה רומית-ביזנטית, המוזכרת בספר מכבים, כיישוב יהודי שיהודה המכבי יצא להציל במהלך מסעו. מושב דתי שהוקם ב-1968 ע"י גרעין נח"ל של בני עקיבא, שישבו בתחילה בצומת אפיק ועברו ב-1972 המאגר הגדול ביותר ברמת הגולן, חלק מתוכנית המאגרים, שבשיא גודלו מכיל כ-8 מיליון מ"ק מים. ניזונים מאפיקי הנחלים שיוורדים לכינרת, כאשר על כל נחל נבנה סכר, שאגר חלק מזרימת המים.
נסיעה	צינור מים על גבעת נטור שדה דולמני מבני טומולי	שהיה במקור חלק מקו הנפט, מחבר 18 מאגרים, ממאגר מיצר בדרום, עד מאגר מרום גולן בצפון. שכן אחד הקיבוץ של השומר הצעיר, שהתפרק לפני 12 שנים ובמקומו יש כיום יישוב דתיי חילוני. הוא מתחם קבורה מתקופת הברונזה התיכונה, שבו שתי אבנים ניצבות ועליהן אבן ובתווך חת לגופה. הינם גלי אבנים שכיסו את הדולמן, בחלק מהמקומות גל האבנים התפרק ואז רואים רק את הדולמן.
נסיעה	שדות דולמני רוג'ום אל הירי שמורת גמלא העיר גמלא	מוכרים במקומות רבים בעולם, כמו בקוריאה, בשדה הנתון, נמצאו כ-3,000 דולמנים שחלקם נחפרו. לגל הרפאים, שבמרכז השדה, יתכן והיה קבר של השליט, אולי עוג מלך הבשן, שסביבו נקברו נתיניו. משתרעת על כ-8,000 דונם ונמצאת בתוך שמורת הטבע של יער יהודייה, שמשתרעת עד נחל יהודייה. תחומה בין שני ערוצים גדולים, האחד של נחל גמלא מצפון והשני הינו של נחל דליות מדרום.
גמלא מצפור	אנדרטת גמלא גמלא חרבה בסקר החירום בחולית גוטמן	מנציחה באותיות ברזל, את חללי הגולן האזרחיים, שנהרגו בפעילויות ההתיישבות והגנה על הגולן. בכ"ג תשרי שנת 67 ומאז לא נבנתה מחדש, כולם ידעו על קיומה, אך אף אחד לא ידע היכן מקומה. שנעשה בגולן ב-67 היו שתי חוליות: אחת בראשותו של קלייר אפשטיין ואחת בראשות שמריה גוטמן. היה יצחקי גל, קיבוצניק מאפיקים, שהתרוצץ בשטח, הגיע למצפור הסתכל וצעק לשמריה: הנה גמלא.
גמלא מצפור	איתור גמלא שמריה גוטמן בחפירה הראשונה בחפירות גמלא	התאפשר מתיאור מדויק של יב"מ ולא מובן איך לא זיהו קודם, את הגבעה בצורת גמל עם המדרונות. שגילה את מצדה, החל לתכנן את החפירות בגמלא ב-1972 אך עקב המלחמה, התחיל לחפור ב-1974 שתוכננה לשבוע, נפתחו 3 ריבועים ונחשפו ביהכ"נ ובחפירות הבאות, נחשפו קו החומה מהמגדל העגול. נחשפו הפרצות בחומה, בתי מגורים ובד, מטבעות, ראשי חיצים ומטבע שעליו כתוב: לגאולת ירושלים.
גמלא מסלול	ראשית רמת הגולן הנחלים בגולן ציטוטי יב"מ המצור ע"פ יב"מ	בסלעי גיר ממשקעי ים תטיס, לאחר מכן החלו התפרצויות הרי הגעש, שכיסו את הגיר בשכבת בזלת. מאפשרים חלון גיאולוגי, בו רואים שהחלק התחתון של הנחל, חושף את שכבות הגיר, שמתחת לבזלת. הכתובים לאורך השביל, מקובלים על המחקר כמדויקים ואמינים וגם די ברור שהיה נוכח בגמלא. החל כאשר אספסיאנוס, שפך סוללה מזרח לעיר, שבה נמצא המגדל והפקיד עליו את הלגיון ה-15
גמלא מסלול	הידוק המצור 3 לגיונות שותפו בקרב יודפת שהינו קשתי זמאריס	על גמלא, התבצע ע"י חיילי הלגיון ה-5 ששפך סוללה סביב חלקי ההעיר, בשיתוף חיילי הלגיון ה-10 בלחימה על גמלא, שהכילו כ-50,000 חיילים, כמו ביודפת, בניגוד למצדה, בה השתתף רק הלגיון ה-10 הראשון ללחימה בא"י, רצו הרומאים להפגין מלוא עוצמתם, אך למה בגמלא צריך כ"כ הרבה חיילים. נקראים במחקר, לקבוצתה שעקרה מהצבא הפרתי, שקיבלה מהורדוס מעמד של שומרי הגבול בצפון.
גמלא מסלול	אספסיאנוס התקפה ראשונה מערכי הגנה נבנו מרכבות הברזל	שחש שקשתי זמאריס יפתחו מולו חזית מזרחית חדשה, החליט לחסל את גמלא לפני קרב ירושלים. של הרומאים על גמלא נהדפה, בהתקפה השנייה נכבשה העיר ונשחטו כל תושביה, עד האחרון שבהם. כתגובה לנשק התקפי נתון, בתקופה הכנענית שערים בחומה היו שערים ישרים כמו באשקלון ותל דן. שהומצא לכיבוש, כנגדם הוקמו שערים בזווית של 90° כדי להקשות על התוקפים את הכניסה לעיר.
גמלא מסלול	הבליסטראות גמלא שהוקמה אבני בליסטראות אספקת מים לעיר	בתקופה ההלניסטית, שטווח הירי שלהן כ-300 מטר, חייבו התגוננות בהקמת עיר על תל שמקשה בירי. בתקופה ההלניסטית, נבנתה על גבעה גבוהה עם חפיר, כך שאי אפשר לקרב אליה את הבליסטראות. כ-6,000 במספר, נחשפו בגמלא, אבל כולן נמצאו ב-30 מטרים הראשונים ליד החומה, כך שלא סיכנו. נעשתה ע"י חציבת בורות מים, בשכבת בזלת דקה שתחתיה גיר, שהיווה עוד שיקול לבחירת המיקום.
גמלא העיר	הסוללה שהוקמה ב-3 נקודות הפרצה בבתים הבנויים על עיבוי החומה	ע"י חיילי הלגיון ה-15 סמוך קיר המגדל העגול, היוותה משטח ממנו, נורו אבני הקלע וחיצים אל העיר. נחשפו אלפי ראשי חצים, מאות אבני בליסטראות, מסמרי סולמות וגרזן המוצג במוזיאון קצרין. פני המדרון, ניתן לצפות בזיזי אבן, ששימשו מסד לקורות, ששימשו גג לקומה א' ולרצפת קומה ב'. משתקף בקטע, בו חומה נוספת צמודה למקורית, בדיוק כפי שיב"מ מתאר בספרו, כיצד ביצר בגמלא.
גמלא העיר	מקווה באתר הינו צמוד מקווה-ביכ"נ ביהכ"נ בגמלא הכניסה לביהכ"נ	מתקן עם מדרגות ונראה בדיוק כמו מקווה ומתאים למפרט הטכני, שמופיע במשנה, ממועד מאוחר. נובע מהרצון להשכין קדושה על ביהכ"נ-מקדש מעט, כפי שהמקדש הצריך טבילה, לפני כניסה אליו. מהמאה ה-1 זמן שהמקדש היה קיים, מכיל רצפת עפר מהודקת ומתחת לעמודים, בסיסי אבן חזקים. אינה מכיוון ירושלים ולא היה בו ארון קודש, כי זו המצאת חז"ל, שהתגבשה לאחר מרד החורבן.

<p>גמלא העיר</p>	<p>הארון במשכן לא ספר התורה ביהכ"נ שימש המושג "לחי"</p>	<p>נקרא ארון הקודש, אלא ארון הברית, שרק בבית ראשון הכיל לוחות הברית, צנצנת מן ומטה הארון. בימי בית שני, היה שוכן בבית אחר והובא לביהכ"נ, אך ורק כבמועדים שהיה צריך לקרוא בתורה. בימי בית שני, לקריאת התורה ולימוד המצוות וצורת הישיבה בו, הייתה על ספסלים לאורך הקירות. הינו מושג הלכותי, הקשור להלכות עירוב ותחום שבת, שבא ליד ביטוי בקיר נמוך הסמוך לשער בגמלא.</p>
<p>גמלא העיר</p>	<p>שרידי חומה מגדל העגול קרס קריסת המגדל</p>	<p>מהברונזה המאוחרת, מאמתיים כתבי משנה, שבגמלא יש לקרוא את מגילת אסתר כעיר מוקפת חומה. ובו מקווה, שנחשף באזור התעשייה במערב העיר, מלמד שהשמן יוצר בהקפדה יתרה על דיני הטהרה. ע"פ יב"מ, כאשר 3 חיילי הלגיון ה-15 חפרו תחתיו בשקט, באדמת הקרטון והוציאו אבנים מבסיסו. אפשרה כניסת רומאים לעיר, שבזעמם שחטו 4,000 איש וגרמו לעוד 5,000 איש לקפוץ למותם לתהום.</p>
<p>גמלא נשרים</p>	<p>מצפור הנשרים השם נשר נובע קינון הנשרים נשר ממרחב גמלא</p>	<p>הינו מהמקומות המשמעותיים בשמורה, שמלבד נקודת תצפית, משמש כאתר מחקר על הנשרים. שנשרו שערותיו, כי בהיותו ראשון לאוכלי הנבלות, יוכל להכניס ראשו לקרבי הנבלה ולא יתכסה בדם. נעשה במרום הצוקים על ביצה אחת, אליהם מגיעים הנשרים, בעזרת מוטת כנפיים גדולה וזרמי אוויר. יכול לעוף לסעודיה לארוחת צהרים, להמשיך לסוריה לארוחת ערב ולשוב ללינת לילה בשמורת גמלא.</p>
<p>גמלא נשרים</p>	<p>אוכלוסיית נשרים נקבת הנשר פקחי טבע נוטלים כלובי האקלום</p>	<p>בישראל, הולכת ומידלדלת, בגלל הרעלות שנובעות מהרעלת בע"ח, התחשמלות, רעש מטוסים ועוד. מטילה רק ביצה אחת בעונה ואם הביצה לא בוקעת מסיבה כלשהי, המשמעות היא שאיבדנו דור שלם. מהקן ביצה ושמים באינקובטור, אזי הנקבה מטילה ביצה נוספת וכך מצליחים לקבל 2 גוזלים בעונה. מיועדים לנשרים פצועים שנפגעו בטבע, מאכילים אותם וכשהם מחלימים משחררים אותם לטבע.</p>
<p>גמלא הכפר</p>	<p>כפר ביזנטי בכנסייה בזיליקת מצדי האפסיס הבזיליקה</p>	<p>מהמאה ה-5 שהיה נוצרי באמונתו, שעל משקוף המנזר שבכפר, נכתב שנבנה ע"ש גרגוריוס הקדוש. הבנויה ליד המנזר שאתר, האפסיס מרובע ולא עגול, בגלל שקשה מאוד לחצוב ולסתת בזלת הקשה. שבכנסיית, ממוקמים שני החדרים, דיאקוניקום ופרוטזיס המקוריים ומעליהם הגג הוא מקורי. בנויה מקשתות וזאת כדי להקטין את המפתח ומעליהן, על זיזים בולטים הניחו קורות אבן ולא עץ.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>ראס אל חרבוש בזלת דלווה בזלת מוויסה מפל העיט</p>	<p>הינו כפר כלקוליתי, שנחשף בעונת חפירות, עם כמה מבנים, שאחד מהם הועבר למוזיאון שבקצרין. הפזורה במרחב, מכילה הרבה סלעים ובלודרים, שהגיחו בסדרת קילוחים, שנמשכה כ-300,000 שנים. הינה פריכה ורכה, ששלוחה שלה מכסה את בזלת הדלווה, החוצה את הכביש ומשמשת מעבר לטנקים. מעוצב במושגי בזלת על דופן הנחל, שנוצרו מקילוחי לבה, שלא התקררו בצורה הומוגנית ואחידה.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>קריסטליזציה מבנה נחלי הגולן ציר המפלים שעליו קער הגולן נוצר</p>	<p>הינה צורה טבעית ויציבה ביותר, שממלאת את השטח, בלי חללים ובכך יוצרת תבנית כוורת ויהלום. מסיל - החלק העליון והשטוח של נחל, מפל - התחתרות הנחל, פשט - החלק התחתון והרחב של נחל. המפלים, נוצר מקריעת לוח טקטוני מזרחי, עליו יושב הגולן, מלוח טקטוני מערבי, עליו יושב הגליל. עת פלטת גולן, נעה צפונה ונתקעה בחרמון, שהחל להתרומם, במקביל להתרוממות הגלעד שבדרום.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>בהתפרצות ולקנית בשולי קער גולן חשיפה לסלע גיר הכנרת נוצרה</p>	<p>ראשונה, לבה זרמה ומילאה את קער הגולן, שזו בזלת הכיסוי, שמתוכה בשלב מאוחר פרצו הרי הגעש. נותרו שכבות גיר ושכבת בזלת שהינה יותר דקה, לכן בדרום הגולן ובצפונו, יש מחשופי גיר בנחלים. נראית בשולי הרמה בנחלי דליות, אל-על ועורבים, אין מחשופי גיר בנחלי יהודיה וזויתן שבלב הרמה. כתוצאה מהתרחקות הפלטות זו מזו, בעוד בפלטה המזרחית, נמשכות ההתפרצויות הגעשיות הבאות.</p>

תכני סיור מספר 36 לקמפוס הגולן

מסלול: אום אל קנטיר, מצפה שלום, חמת גדר, הר בנטל

<u>תמצית תכני הדרכה</u>		
<p>הפזורים בכמה גושים, גדלים בעיקר אלון מצוי ואלון תולע, אבל יש בו גם אלות אטלנטיות ועוזררים. שעשה סקר נוף בגולן, עבור העות'מאניים, מתאר בספרו, רצף יערות גדול מכפי שמוכרים כיום בגולן. באביטל וברכת רם, שהיא קלדרה רטובה, יכולות להיווצר ב-2 צורות, אך בגולן הן נוצרו באותו אופן. כביש אורך, במקביל לקו הגבול הסורי, ממגידל שאמס ועד חמת גדר, שאליו חוברים כל הכבישים.</p>	<p>ביערות הגולן גוטליב שומאכר תופעת הקלדרה כביש 98 בגולן הינו</p>	נסיעה
<p>המעובדת במלואה, נתונה בין שני רכסים ארוכים, רכס בשנית ורכס שני, המיוצג ע"י אביטל ובנטל. היו קבוצת המיעוט הגדולה ביותר בגולן, לפני מלחמת 67 עת מנו כ-110,000 נפש, בכ-150 ישובים. המוצבות על הר בני רסן, שהוא חלק מרכס בשנית, מהווים חלק מ-80 טורבינות, שאושרו להקמה. שאורכו כ-13 ק"מ ועליו 11 תילי געש ורכס חזקה שבאמצע הגולן, מהווים מכשול מעבר לצבא הסורי.</p>	<p>בקעת קונטרה עדת הצירקסיים הטורבינות רכס בשנית</p>	נסיעה
<p>של חטיבה 188 שנשחקה לחלוטין במלחמת יוה"כ, בקרב המכריע במרחב נפח, על שמירת רמת הגולן. צירקסי, שנינטש לאחר מלחמת ששת הימים, ששרידיו, שימשו נקודה אסטרטגית במלחמת יוה"כ. ממוקם בראשי הקניונים, לפני שנחלי הגולן הרדודים - המסילים, המגיעים ממזרח, הופכים לקניונים. נובע ממעיין, זורם לכיוון הנמוך בדרום מערב הגולן והופך בשלב כלשהו לקניון, עד זרימתו לירדן.</p>	<p>גל עד עוצבת ברק חושניה היה יישוב ציר המפלים נחל רדוד - מסיל</p>	נסיעה
<p>הינו כפר אמנים תיירותי, עם מדרחוב הולנדי, שיש בו מספר אמנים שפתחו סדנאות, גלריות ומסעדות. הינם כ-1,000 קמ"ר, כאשר 25% מהם בידי צה"ל 25% מהם שטחי מרעה והשאר התיישבות ושמורות. אוגרים בתוכם כ-70% ממי הנחלים, כאשר היתרה ממשיכה לזרום, ע"מ לא לייבש נחלים וקניונים. הסמוך לאום אל-קנטיר ותל סאקי, יש ספסלים, סביב שלולית חורף המחזיקה מספר חודשים בשנה.</p>	<p>היישוב אניעם שטחי רמת הגולן כ-20 מאגרי הגולן בחניון בג'וריה</p>	נסיעה
<p>קשתות רחבעם, ממוקמת בדרום הגולן, באגן נחל סמך, שמייצר את העמק הרחב והגדול ביותר בגולן. קולט את נחל אל על, שגם הוא נחל גדול, שכן הנחלים הגדולים מתחתרים בג'וריה וכן הם רחבים. הגולן, מתנהגים בשונה מנחלי הדרום, היות והם זורמים על בזלת הכיסוי הקשה ולכן הם צרים. המהווה 10% משטח הגולן, מבצעים 60% מהחקלאות של הגולן, לכן הוא גם האזור המאוכלס יותר.</p>	<p>אום אל קנטיר נחל סמך הגדול נחלי מרכז וצפון בשטח דרום הגולן</p>	אום אל קנטיר
<p>כוללים זיתים, פרחים, עצי פרי, גידולי שדה ואף תבלינים, היות והקרקה הבזלתית, עשירה במינרלים. שגולן, אין בורות מים ומערות קבורה, שכן אי אפשר לחצוב בבזלת, פשוט הגיאולוגיה מייצרת תרבות. בעידן הרומי - ביזנטי, מתרכזת בחצי הדרומי של הגולן, למעט יישוב אחד מצפון לג'ילבון - דבוריה. שנחשפו ברמת הגולן, נמצאים מג'ילבון ודרומה ואלו מהג'ילבון וצפונה, ההתיישבות הינה פגאנית.</p>	<p>גידולי דרום הגולן באתרי עתיקות התיישבות יהודית שרידי 25 ביהכ"נ</p>	אום אל קנטיר
<p>שנחשפו בגליל התחתון והעליון המזרחי, נמצאים מהד'ישון ודרומה ואילו צפונה לו, מקדשים פגאניים. מונה כ-20,000 יהודים ובגליל העליון המזרחי 40,000 יהודים, במרחב הזה חיו בעבר 100,000 יהודים. בתחום סוסיתא, הן עיירות שנאסר עליהם דברים, שאסורים גם בא"י, כמצוות התלויות בשטחי ארץ. הייתה שיטה בלחיתת הירידה מא"י, בה הוגדר אזור, כחניתה, שמחוץ לא"י ולכן פטור מקיום מצוות.</p>	<p>שרידי 20 ביהכ"נ אוכלוסיית הגולן עיירות אסורות הקלה במיסוי</p>	אום אל קנטיר
<p>כרוכים בעלויות, לכן יהודים העדיפו להתרחק מעבר לגבול, או לגור ביישוב מרובה גויים ולקבל פטור. במאה ה-2 התקופה הרומית, שהו יהודים, לעומת זה במאה ה-5 אין כמעט ביכ"נ, אלא רק כנסיות. מאשש, שהיהודים שיושבים בתקופה הרומית, בשטחים טובים במרחב, נדחקו לשטחים פחות טובים. בנה בעבר, קונסטנטין השני 100 בתי הכנסת העתיקים בא"י, מחולקים טיפולוגית ל-3 תקופות:</p>	<p>מצוות תלויות א"י במרחב סוסיתא מצאי ארכאולוגי פרופ' אבי יונה</p>	אום אל קנטיר
<p>כברעם, בנוי מאבן גיר, חזית מפוארת עם 3 פתחים, פונה לירושלים ובזיליקה, המשוך למאות ה-2 ו-3 כארבל, בנוי עם כניסה בשער גדול ממזרח, דרך חצר גדולה עם מדרגות, דגם המשוך למאות ה-4 ו-5 כבית אלפא, בנוי כבזיליקה כנסייתית, עם רצפת פסיפס, הפונה לירושלים, דגם המשוך למאת ה-6 ו-7 קרסה לגמרי, כי ככל שהתקדם המחקר, נתגלו עיוותים בהגדרות ולכן עברו לחלוקת סגנונות אזוריים.</p>	<p>ביכ"נ גלילי עתיק ביכ"נ דגם מעבר ביכ"נ מאוחר חלוקה טיפולוגית</p>	אום אל קנטיר
<p>הסתבר, שאין עוד ביכ"נ מהמאה ה-2 ואילו מהמאה ה-3 יש מעט מאוד, כדוגמת ביכ"נ בית שערים. מסבירות, שלקח כ-150 שנה, ע"מ לגבש פולחן חלופי לבית המקדש, לכן לא נמצא ביכ"נ מהמאה ה-2 הם כיום המודל להתפלגותם של מבני בהכ"נ בא"י, כדוגמת סגנון הגליל, סגנון הגולן וסגנון העמקים. בנייה בג'ור, אבן מסותת, קיר דרומי פונה לירושלים, רצפת אבן ו-3 פתחים בקיר, שפונה לירושלים.</p>	<p>התקדמות המחקר ההערכות במחקר סגנונות מרחבים סגנון הגליל מכליל</p>	אום אל קנטיר
<p>בנייה בבזלת, כיווני תפילה קצת שונים, פתח אחד בקיר, שפונה כביכול לדרום, לכיוון לירושלים. בנייה המאופיינת עם רצפות פסיפס, כדוגמת ביכ"נ בבית אלפא, חמת טבריה, מעוז חיים וציפורי. ע"י השלטונות בא"י, יצר התחכמויות לבנייתן, כדוגמת ספוליה, ביהכ"נ ברעם וזאת בעיקר במאה ה-5 הוא השם הערבי של האתר ופירושו אם הקשתות, את שם היישוב היהודי שישב באתר, לא יודעים.</p>	<p>סגנון הגולן מכליל סגנון עמקים מכליל איסור בניית ביכ"נ אום אל קנטיר</p>	אום אל קנטיר
<p>מנו בעבר 3 כיום רק אחת עדיין שורדת, כאשר משתי הקשתות הנוספות שבסמוך, נשארו רק בסיסיהן. אינו ידוע, אך יודעים שהן עומדות יותר מ-1,500 שנים ושרדו גם לאחר רעידות האדמה, שעבר המרחב. מתאפשר ממעיין הנובע משכבת אדמה אפוייה ובלויה, שנוצרה בין 2 קלחי בזלת, היוצרים מוצא למים. שניזונו ממי הנביעה, הממוקמות בסמיכות למעיין הקשתות, מתוארכות לתקופה הרומית, המאה ה-3</p>	<p>קשתות המעיין תיארוך הקשתות מילוי השקתות סדרת הבריכות</p>	אום אל קנטיר

אום אל קנטיר	לורנס אוליפנט גוטליב שומאכר בית מעיין המפואר יהושע דריי (ישו)	תיאר בספרו 'חיפה-כתבות מאי 85-1882' את אום אל קנטיר, כאחד מהמקומות היפים שביקר בא"י. שסייר עם אוליפנט, כדי לבחון נתיב, למסילת הרכבת מחיפה לדמשק בערוץ סמך, נלהב מנוף האתר. שבאתר, עורר שאלה במחקר, מי צריך פאר שקתות שכזה, כאשר בכפרי המרחב, הן קטנות ופשוטות. מחושפי האתר, ששם לב שבתחתית הבריכות, יש חומר לבן, הציע שהיה באתר מפעל לייצור בדי פשתן.
אום אל קנטיר	תעשיית הפשתן ייצור בדי הפשתן מפעלי יצור בדים תהליך יצור הבד	בא"י, הובאה ע"י הרומאים, לאחר בר כוכבא, כחלק משיקום א"י, לצורך גביית מיסים מיהודים. מתאפשר מגידול הפשתן, שהינו צמח קטן שבגבעולו יש סיבים שמהם אפשר לייצר חוט הניתן לאריגה. נחשפו בארבל ובבית שאן, ששמה מוזכר במקורות, כמי שבה יוצרו אריגי הפשתן האיכותיים ביותר. מתחיל בצמח הפשתן, קצירתו וניפוץ גבעוליו להוצאת הסיבים, בעזרת זוגות אבנים, המכים בגבעול.
אום אל קנטיר	בד הפשתן הלבנת הפשתן בריכות האתר היוו פאר המעיין וביכ"י	היה בגד עממי ופשוט, אך ניתן לשדרגו ע"י הלבנתו באמצעות השרייה במים, שמכילים גיר או קירטון. היה מייפה אמנם את הבד, אך מנגד היה מזיק לו ומחלישו מהסיד שבו, כך שהיה מתבלה מהר מאוד. חלק ממפעל ליצור והלבנת הפשתן, פעילות שהניבה רווחים נאים, שאפשרו בניית פאר לבית המעיין. בישוב בגודל כ-20 דונם, המכיל כ-800 איש, אומר שהקהילה בו עשירה ויכולה לשאת עלות בניית פאר.
אום אל קנטיר	ביישובים קטנים בעלי מפעל הבדים חשיפת ביהכ"י טכנולוגית המחשב	כאום אל קנטיר, הבנויים בפאר, חושפים מספר בתי בד, שעסקו בייצוא שמן, במרחב ומזרחית לגולן. באתר, היו כנראה רומאים, שגרו בו, היות ותחת מבנה ביהכ"י, יש רצפה מאחזזה רומית מהמאה ה-3 התחילה מגל אבנים גדול ובידיעה שהוא מכיל את מרבית האבנים, שהיוו את שלדו של ביהכ"י במקור. יצרה יכולת למפות את נתוני אבני המפולת באתרן, לשנע אותם בעזרת מנוף ולחשוף תשתית המבנה.
אום אל קנטיר	חשיפת מסד ביכ"י במת ביהכ"י היכלת ביהכ"י בביהכ"י בגליל	מגל האבנים, אפשרה למקם את בסיסי העמודים, פתחים ואזור במת ביהכ"י, הפונה לדרום-מערב. שהתגלתה באתר, היא הבמה הכי שלמה בארץ, גובה כמטר, עם גרם מדרגות ומעקות משני צדדיה. שבתוכה עמד ארון הקודש, שנחשפה באתר, היא היחידה בארץ וממנה למדים על מידותיה ויופיה. הפונים לירושלים והחזית היא דרומית, יש פתח או 3 במרכז הקיר, שכן הסימטריה הייתה חשובה.
אום אל קנטיר	סימטריית פתחים מיקום במה באתר חקיקת מנורות בניית ביהכ"י	בחזית ביהכ"י, הצריכה הזזת הבמה ממרכז הקיר, בו היה הפתח, לאחד הצדדים, שפגע בסימטריה. שונה מביהכ"י בגליל, היות ובו הבמה הינה במרכז הקיר הדרומי ואילו הפתח האמצעי, מוסט ממרכזו. על עמוד ההיכלית והקירות שלידו, הם חלק מאפיוני המרחב, שבו נמנו 100 מנורות ב-25 ביהכ"י בגולן. התבצעה מאבני בזלת וע"פ הממצאים שנחשפו בו, כחרסים ומטבעות, הוא מתוארך לסוף המאה ה-5
נסיעה	מאגר בני ישראל יישובי דרום הגולן מאגר נוב - חיתל הרי געש עתיקים	הינו הגדול בגולן, המסוגל להכיל כ-7 מיליון קוב, המהווים חלק מ-40 מיליון קוב מים הנאגרים בגולן. מהווים את ריכוז היישובים הגדול שבגולן, היושבים על המישורים הגדולים והטובים לעיבוד חקלאי. שבאזורו זרימת הנחלים מתנקזת, דרומה לירמוך, מהווה מאגר יחיד, שנחליו לא זורמים לכנרת. כדוגמת תל סאקי, היו פעילים מזמנה של בזלת הכיסוי, לפני כ-4 מיליון שנים, לכן גובהם נשחק מאוד.
נסיעה	הרי הגעש חדשים קרב יקוצה, אחד מתקן טיהור שפכי נחל הרוקאד	כמו אביטל, שהיו פעילים ברבע מיליון השנים האחרונות, הם עדין גבוהים וסביבתם לא טובה לעיבוד. משלבי הקרבות בין הערבים לביזאנטיים ב-636 הידוע כקרב הירמוך, שנערך בסמוך למקורות הירמוך. הגולן, מהווה חלק מהתפיסה שרמת הגולן, הינה ירוקה ועל כן מושקעים בה משאבים לשמירת הטבע. מתחיל בחרמון, יורד מממנו ממזרח לקונטרה, בוואדי רדוד ובהמשך הופך לקניון עמוק בדרום הגולן.
מצפה השלום	מפגש הגבולות חוף כנרת המזרחי מצפון מערב כנרת חוף כנרת דרומי	בין מדינות ישראל, ירדן וסוריה, נמצא בנקודת המפגש והחיבור של שני הנחלים, הירמוך והרוקאד. מורכב מדלתאות הנחלים, הזורמים מהגולן לכנרת, הכולל גם את דלתא נחל סמך הענקית והבטיחה. נצפה מרחב נוצרי, שמעליו מתרומם הר כנען יצפת, בקעת גינוסר, מצוק ארבל, טבריה ורמת פוריה. מורכב מהמושבה כנרת, אזור דגניה א' ודגניה ב', אזור צמח והקיבוצים מעגן והאון היושבים על החוף.
מצפה השלום	הכנרת ממוקמת רמות הבזלת מבנה רמות הבזלת קו אשלים התפתח	בין רכסי הרים, ממזרח ברמת הגולן, עם מתלול עמוק של 550 מטר וממערב ברמת פוריה ורמת ארבל. של הגליל התחתון המזרחי: רמת יששכר, רמת תבור, רמת סירין, רמת פוריה, רמת ארבל ורמת מגדל. הם תוצאה של שבר בצד אחד בלבד, אלה רמות נטויות ולא הורסטים, להורסט יש שבר משני צדדיו. בחוף המזרחי, בעקבות נסיגת הכנרת וחשיפת הגדה, שבה נבטו עצי אשלים, שצמחו לאחר מכן במים.
מצפה השלום	גיאומורפולוגיה מישורי צבירה בקעת בית ציידה התפשטות הכנרת	של הכנרת מתבטאת באזורים בהם היא נכבשת ע"י היבשה ואזורים בהם היא כובשת את היבשה. נקראים אזורים שבהם הכנרת נכבשת ע"י היבשה, כתוצאה מהנחלים שבונים דלתאות אל תוך הכנרת. שנוצרה מנחלי הגולן ואילו בקעת גינוסר, שנוצרה מנחלי צלמון, עמוד וארבל, דוגמא למישורי צבירה. נצפתה בחוף צמח, בה מטעים שצמחו בעבר מעל הכנרת, נראו כעבור כ-20 שנים, בתוך מי הכנרת.
מצפה השלום	עומק הכנרת צריכת מים בעבר צריכת מים בהווה מערך השאיבה	בנקודת השיא כ-50 מטר, כמאגר מכילה כ-4 מיליארד קוב, כאשר מטר מפלס, שווה 170 מיליון קוב. הייתה כ-1.5 מיליארד קוב, שמתוכם כ-400 מיליון קוב מים סיפקה הכנרת - שליש מתצרוכת המים. היא כ-2 מיליארד קוב, שמתוכם למעלה מ-90% נעשה בשימוש במים משופרים, מי קולחין ומותפלים. מהכנרת, הממוקם מ-1964 באתר ספיר, כאשר ניסיון ב-1951 בהקמת המוביל מגשר בנות יעקב, כשל.
הר נמרון	בקעת הירדן תעלת עור-עבדללה במרחב החקלאי גבולות המדינה	המתחילה מדרום לכנרת, מהווה כיום, בצד המזרחי-ירדני שלה, את מקור החקלאות העיקרי של ירדן. הניזונה מהירמוך, נכנסת למנהרה באורך 800 מטר, שבסופה, זורמת כתעלה פתוחה, דרומה בירדן. הפורה, בתבנית משולש רחב ידיים, בין הירדן, הירמוך והכנרת, ממוקמים יישובים ישראלים רבים. לאחר מלחמת השחרור, התגבשו עם מצרים, ירדן ולבנון, לאחר הסכם שביתת הנשק, בהפרדה מלאה.
הר נמרון	בגזרה הסורית גשר בנות יעקב הסכם שביתת נשק לחץ בינלאומי	במלחמת השחרור, הסורים כבשו את מסדה, שער הגולן והדגניו, מבלי שישראל כבשה שעל מסוריה. שנהרס מחשש פלישה סורית, לא מנע כניסת צבא סורי, מערבית לירדן תוך כדי כיבוש משמר הירדן. שהחל בינואר 49 עם מצרים ירדן ולבנון, הסתיימו תוך שבועות, בעוד סוריה מסרבת לבוא לנהל שיחה. הניע את סוריה, לסגת אל הקו המנדטורי, אבל לא מצליח לשכנעם להחזיר שטחים שכבשה, לישראל.

הר נמרון	הצעת האו"ם אזור מפורז צפוני אזור מפורז דרומי השטח המפורז	שהתקבלה בסופו של יום, קבעה שהשטחים המוחזקים שבתחום מדינת ישראל יהיו שטחים מפורזים. הכיל את רמת הבניאס בשלטון סורי ואזור מפורז תיכון שהכיל אזור גשר בנות יעקב, בשלטון ישראלי. היה השטח גדול ביותר, מורכב ומסובך, היות שתחילתו מצפון לכנרת וסיומו בתווי מפותל בחמת גדר. היה מקור לחיכוכים ולאירועי אש, בין ישראל לסוריה, היות וכל צד הבין את משמעות הפירוז אחרת.
הר נמרון	שטח מפורז תל קציר והאון תגובת הסורים פארק תאופיק	בתפיסה הסורית, היה הקפאת מצב טוטלי ואילו בתפישה הישראלית, מותר לשנות ולפתח את השטח. שישראל הקימה בתוך השטחים המפורזים, היותה מבחינת הסורים, הפרת הסכם, שגרה פעולות ירי. על הפרות ההסכם, מבחינתם, לוותה באש ארטילרית, לא רק על חיילים, אלא גם על היישובים. הנקרא גם עין עקוב, הינו פארק של קק"ל, שבו מעיין קטן וספסלים וממנו יש תצפית לכיוונים שונים.
נסיעה	בבקעת חמת גדר המדרון הגירני בזלת הכיסוי בזלת הירמוך	יש נוכחות אדם מעידן ועידנים, אורכה כ-1,500 מטר, רוחבה כשליש מזה ומוקפת סביב בנהר הירמוך. בירידה לחמת גדר, משובץ בשטחי בזלת, המגיעים לעומק הגיא, המכילים מספר התפרצויות של לבה. שנשפכה במעלה המדרון, התחרתה ע"י הירמוך עד עומק מסוים ואז נשפך בתוכו קילוח נוסף של בזלת. כך נקרא הקילוח על המדרון הבזלתי, שסתם את האפיק הראשוני, עד להתחלת נוספת של הירמוך.
נסיעה	בקצב התחתרות בזלת הרוקאד לבת רוקאד קלחה גשר הירמוך	של כ-13 מ"מ ב-100 שנים, מצליח הירמוך לחפור תחת שכבת בזלת הירמוך, עד להופעת עוד גל בזלתי. כך נקרא הקילוח האחרון, שמגיע מתל חאדר, יוצר עמק, שבתוכו זרמו קילוחי בזלות, פעם אחר פעם. מתל חאדר שבסמוך לחרמון, דרך אפיק הרוקאד, שלא עובר לישראל, לאורך כ-90 ק"מ, עד לחמת גדר. שעבר מעל הירמוך, פוצץ בליל הגשרים ב-16.6.46 והוא היחידי מכל הגשרים שפוצצו, שלא תוקן מאז.
חמת גדר	חמת גדר מופעלת המעיינות החמים מששת בלינות מעיין עין בעל	ע"י קיבוצי דרום הגולן, כמו שאתר החרמון מופעל ע"י היישוב נווה אטי"ב וקיבוץ ראש הנקרה. שנובעים בחמת גדר, יושבים על קו שבר, שהתפתח לאורך הזמן, בדיוק כמו בחמת טבריה או בעין גדי. חמת גדר, נובעים בדרגות חום שונות, כשהמעיין החם ביותר הוא תְּמָת סְלִים שהטמפ' שלו כ-52° הנובע בחמת גדר, בטמפ' של 42° ומינרלים שונים, הינו מקור ההספקה העיקרי למרחצאות שבתא.
חמת גדר	ביהכ"נ בחמת גדר בכתובת התורמים ביהכ"נ נבנה המרחצאות באתר	בנוי בדומה לדגם העמקים: כניסה מצד מזרח, אפסיס, שני טורי עמודים ורצפת פסיפס עם כתובות. שבפסיפס ביהכ"נ, מצוין שם של תורם מסוסיא, ציון המהווה הוכחה לקהילה יהודית בסוסיא. במאה ה-5 וחרב כנראה ברעידת האדמה של שנת 749 כי לאחר מכן לא שומעים יותר על פעילותו. לא נבנו לפני המאה ה-1 וזאת ע"פ סטרבו הרומי ויב"מ, שמציינים את המקום, ללא אזכור מרחצאות.
חמת גדר	אזכור המרחצאות פאר המרחצאות ע"פ י. הירשפלד רבי יהודה הנשיא	נמצא בכתבי אוריגנס מהמאה ה-3 שכותב: 'גדרה היא עיר ביהודה, שלידה יש מרחצאות מפורסמים'. נמצא בכתבי אאונאפיוס מהמאה ה-5 שכותב: 'בסוריה יש מרחצאות, הם שניים בכל העולם הרומי'. בניית המרחצאות החלה במאה ה-2 עת נבנתה בריכה בסמוך למעיין תְּמָת סְלִים, שהורחבה בהמשך. שהיה ידוע בתחלואותיו, מוזכר בתלמוד ירושלמי, שהלך למרחצאות בחמת גדר יחד עם תלמידיו.
חמת גדר	תיאור ריפוי צרעת קיסרית אבדוקיה השליט מועאויה לאחר רעש 749	במרחצאות גדר, נכתב ע"י נוסע מהמאה ה-6 המתאר בפרוט תהליך ארוך של פעילויות לריפוי המחלה. ביקרה בחמת גדר במאה ה-5 ובהשפעת המקום, כותבת שיר הלל, בכתובת בגודל של כ-1.8 מטר. מבית אומיה, משפץ ומשדרג את האתר בסוף המאה ה-7 ומשאיר אחריו כתובת המספרת על השיפוץ. חמת גדר נהרסת, כמו גם טבריה, סוסיא, בית שאן ושאר המרחב ולא משתקמת מחדש, כמו טבריה. ערבי מעבר הירדן, בונה באתר בית מלון ובהמשך אף לוקח לו שותף יהודי, אך הכול קרס לאחר 1948 מותרת ליהודים, בתנאי שישמרו הנחיות, כדוגמת תשובת רבן גמליאל לתלמידיו, שאין לעסוק בלימוד. במרחצאות, היה מקובל אצל היוונים, שהיו באים לבתי המרחץ, יושבים במים ודנים בפילוסופיה. לגברים ונשים, הייתה כנראה נפוצה בחלק מהמקומות וזאת ע"פ הנכתב ע"י אפיפניוס בן המאה ה-5
חמת גדר	תיאור חמת גדר שרידי יישוב בגדר במרחב חמת גדר סוגי תנינים בעולם	שהכיל בזמנו כ-1,000 איש ויועד לאלה שבאו למרחצאות, כבילוי או ריפוי, נמצא כיום שכולו הרוס. הינם מועטים, היות ולא חפרו מספיק וגם מעצם היות המקום, אתר ריפוי או בילוי ולא מרחב עירוני. פיתחו פינות נוספות, כמיני חי בר, גן תוכים וחוות התנינים האטרקטיבית שבה מינים שונים של תניני הם מרובים ושונים, כאשר תנין היאור ותנין הים, הם שני התנינים המוגדרים כמסוכנים ביותר לאדם.
חמת גדר	תנינים בעל דם קר לוחיות עצם דמעות התנין תהליך האכילה	חיים רוב זמנם מחוץ למים, שכן הם זוחלים, החיבים לחמם את דמם, כדי שיוכלו לתפעל את גופם. הנמצאים תחת עור התנין, משמשים כקולטנים, שקולטים את חום השמש ויכולים לחמם כך את גופם. הם הפרשת חומר, המגן על עין התנין, שכן מתחת למים יש לו עפעף מיוחד, המאפשר לו לראות במים. של התנין, מתחיל בתפיסת טרף וע"י פיתול וסיבוב לקרוע אתו לחתיכות, שכן, אין ביכולתו ללעוס.
חמת גדר	הטלת בצי תנינים ביקוע בצי תנין גידול תנינים תניני היאור	נעשית בבור הנחפר בסמיכות לגדת הנהר, שלתוכו מוטלים בין 20 - 80 ביצים, המכוסים בענפים וחול. מתבשר ע"י צפצופים, הגורם לתנינה להגיע לקן, לקחת את כל צאצאיה בלועה ולהעבירם למי הנהר. הנעשה בחמת גדר, פצאל ובערבה, הוא בעיקר לתיירות, גידול לצורכי מסחר, מצריך אישור של האו"ם. שנצפו עד תחילת המאה ה-20 בא"י, הגיעו כנראה בתקופה הרומית, או שהגיעו בשחייה בים ממצרים. שפרושו תל המרחצאות, עומדים שרידי ביהכ"נ של חמת גדר ובסמוך לו, הגשר המפוצץ שעל הירמוך. היא אבן הגבול האחרונה, מתקופת המנדט, שמתלת את גבול א"י בגזרה הצפונית, לפני הירמוך. הינו פתח כניסת מי הירמוך למנהרה, ששימש עד להסכם השלום ב-94 כמקום מפגש ישראלי ירדני. לסוריה זכויות מים מהירמוך בשיעור 100 מיליון קוב, לירדן 300 מיליון קוב ולישראל 25 מיליון קוב.
נסיעה	נחל הירמוך גרף השפיעה אתר כורסי הגן לאומי כורסי	הינו היובל הגדול ביותר של הירדן, המזרים כ-90% מים, ממה שמעבירים הן, החצבני והבניאס יחד. של הירמוך, המזרים כ-500 מיליון קוב בשנה, משתנה קיצונית בין זרימתו בחורף לבין זו שבקיץ. הנמצא במרחב נחל סמך, נחשף בעת סלילת הכביש ולכן הסבו אותו מערבה, לצורך פיתוח הגן הלאומי. מכיל מנזר וכנסייה מהמאה ה-5 המוקפים בחומה ובמעלה ההר, קמפלה המנציחה את נס החזירים.

נסיעה	בקעת בית ציידה חפירות ארכאולוגי היישוב חד-נס יער יהודיה שבו	הנבנית על ידי הנחלים שיורדים מהגולן, מתחילה באזור קורסי והולכת ומתפתחת לכיוון נהר הירדן. שנעשו בבית צידה, חשפו שרידי ביצורים של עיר בשלטון ממלכת ישראל, שנכבשה על ידי האשורים. הוקם ע"י מפוני סיני, כששם הישוב מורכב מראשי תיבות היישובים שפוני: חרובית, דקלה ונאות סיני. צומחים רק אלונים תבור, שמסתדרים טוב יותר עם חום ויובש של האזור, בניגוד ליערות ברום הגולן.
נסיעה	מושב אלמגור תל מוטילה הציפור כחל הינה בטיפוס על בנטל	הוקם ב-64 כאשר קודם לכן, הייתה זאת היאחזות נח"ל, שבה חלקה שנקראת בשם תל מוטילה. היה יעד כיבוש של הסורים, שנערך במאי 1951 והולץ לסגת בעקבות קרב, שבו נהרגו 41 מלוחמי גולני. מהציפורים היותר יפות בארץ, המגיעה מאפריקה, מקייצת בארץ עד הסתיו ואז חוזרת לאפריקה. ניתן לצפות על הטוף והסקוריה, שנזרקו לשמיים, בעת התפרצות ההר ונחתו סביבו בהתאם למשקלם.
הר בנטל	הר בנטל חווה כתוצאה מהפריצה הלבה מהר בנטל בזלת הדלווה	תופעה וולקנית, בהיותו שלם, פלט לבה שלחצה במרכז הלוע וגרמה בשלב מסוים, לפריצה בצלע ההר. בהר בנטל, קטע של דופן ההר קרס ונסחף על גבי זרם הלבה, שבהדרגה נעצר ונראה מרחוק ככיפות. הינה בזלת צעירה שגילה נאמד בין 150,000-250,000 שנה, כנגד בזלת הכיסוי בת 5.5-3.5 מיליון שנה. שקלחה על הבזלת העתיקה, היא בת 750,000 שנה ומצויה בצד הגולש לעמק החולה, בצדו הצפוני.
הר בנטל	הפעילות הגעשית תילי הגעש בגולן התילים העתיקים התילים הצעירים	מתקדמת ממערב למזרחה וצפונה, כלומר המוקד העתיק הוא בדרום מערב והצעיר צפון מזרח הגולן. המונים כ-70 - 80 תילים, מסודרים ב-4 קווים, כאשר שני הקווים המערביים הם עתיקים ביותר. גבעת יואב, בני יהודה, הגבעה של קיבוץ נטור ותל סאקי, הם מאוד נמוכים ודי מנותקים אחד מהשני. המהווים 2 קווים בולטים, כשהמערבי מבין השניים, כולל את הר בראון, הר אודם, הר בנטל ואביטל.
הר בנטל	קו התילים מזרחי לא כל תילי מזרח מאגרים בסוריה קונטרה שנכבשה	תחילתו מתחת לחרמון, הר כרמים, הר ורדה, חרמונית, רכס הבוסטר ורכס בשנית כשבניהם, קונטרה. הינם בשטח ישראל, בהמשך לרכס בשנית, אחרי רכס חזקה דרומה, יש את תל קודנה הגדול והקטן. ניזונים מהרוקאד, שמתחיל את נביעתו באזור החרמון הנמוך, ליד הכפר תל-חאדר, ומוואדי אל-אלן. במלחמת 1967 הוחזרה חזרה לסוריה לאחר מלחמת יוה"כ, בתמורה לשבויים ישראלים, שנפלו בשבי.
הר בנטל	קו התילים חארת א-שאם היווצרות הבקע בזלת הכיסוי	שמתרומם ברמת הגולן, מנותק בהקשר וולקני כלשהו, לבקע שבעמק החולה, למרות הקרבה שבניהם. הינו שדה געשי, הקדום לבקע, המתחיל בערב הסעודית, עובר לירדן, סוריה ומגיע לאזור רמת הגולן. החלה לפני כ-20 מיליון שנה, לגולן הגיעה לפני כ-2 מיליון שנה, בעוד בזלת הכיסוי בת כ-4 מיליון שנה. אכן מכסה את השטח של רמת הגולן, הגליל התחתון המזרחי ומתחת לסחף הרב של בקעת הירדן.

<p>חרמון תצפית</p>	<p>קדד קוצני הגיע מתצפית החרמון הכפרים הדרוזים נחל סער</p>	<p>לחרמון ממרכז אסיה ויחודו בשורש החזק שלו מול הרוחות החזקות, המהווים משכן נוח לחרקים. צופים בתילי הגעש במערב: הר אודם, בנטל, אביטל ופרס ומזרח: ברכת רם, ורדה, חרמונית וחזקה. מגידל שמש, גבעת הצעקות, מסעדה, בוקעתא, עין קיניה ואל חאדר שהוא יישוב דרוזי בתחומי סוריה. מהווה את גבול בין החרמון לגולן, הנחל זורם ממגדל שמש עד ברכת רם ומשם מערבה עד הבניאס.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>שרשרת הדוליות מגידל שמש הינו היישוב נמרוד מושב נווה אטי"ב</p>	<p>הם עמקים קריסטים קטנים, ללא ניקוז חיצוני, היוצרים עמק מוארך, המתחבר לוואדי כלשהו. הכפר הדרוזי הגדול והמפותח ביותר, יש בו פאבים ויינות, שלא מקובלים ביישובים דרוזים אחרים. שבסביבתו אבן חול חרמונית ומתחתיו בזלת עתיקה מלפני 120 מיליון שנה ומתחתיה אבן גיר מהיורה. הוקם לראשונה ב-1969 בשם רמת שלום, התפרק והוקם שוב ב-1971 בשם חדש מגרעין סירת אגוז,</p>
<p>מבצר נמרוד</p>	<p>מבצר נמרוד עת הקמת המבצר בעיית הזיהוי אבן ג'ויבר</p>	<p>שלט על אלומת הדרכים שעברה בסמוך, שעולה מן הבניאס שבמערב, לכיוון מסעדה ודמשק שבמזרח. העלה וויכוח באם צלבני או מוסלמי, כי במבט ראשון הוא נראה צלבני וגם מטיילים ציינו שהוא צלבני. נבעה, שלצלבנים היה תיעוד מפורט, על כול מבצריהם וקלעת נמרוד לא הוזכרה מעולם בשום תיעוד. נוסע ספרדי מוסלמי שביקר בא"י ב-1184 מספר שישן באזור ולא מזכיר את המבצר, שכנראה לא היה.</p>
<p>מבצר נמרוד</p>	<p>שלטון הצלבנים סלאח א-דין כבש הממלכה האיובית מועטים מדמשק</p>	<p>מהמאה ה-13 היה רק במישור החוף, לכן לא יכול להיות שהמבצר צלבני, אלא איובי ובהמשך ממלוכי. את מרחב א"י בשנים 1160 - 1187 וכשמת ב-1193 עברה ממלכתו לבניו, שנלקחה מהם ע"י אל-עדל. חולקה אחרי מות אל-עדל בין בניו: כאמל את מצרים וא"י, מועאט'ים את דמשק ואשראף את הג'זירה. הוא זה שבנה את המבצר על הר תבור ב-1212 ובעת הגעת מסע הצלב ה-5 ב-1217 הרס את המבצר.</p>
<p>מבצר נמרוד</p>	<p>מסע הצלב ה-6 אל-עזיז עותמאן הכיבוש המונגולי ניצחון הממלוכים</p>	<p>בראשות פרידריך ה-2 ב-1225 הסתיים בקבלת ירושלים ובית לחם, בהסכם בלי קרב עם כאמל המצרי. שליט מרחב הבניאס, נענה לקריאת אחיו מועט'ים שליט דמשק, שיבנה את המבצר לצורך הגנת האזור. החל ב-1258 עת נכנסו לבגדד וחיסלו את החליף האחרון מבית עבאס וכבשו את דמשק בדרכם דרומה. על המונגולים בקרב עין ג'אלות ב-1260 העביר את השליטה בא"י לידי בייברס שכלל את מבצר נמרוד.</p>
<p>מבצר נמרוד</p>	<p>שלב א' במבצר שלב ב' במבצר שלב ג' במבצר שלב ד' במבצר</p>	<p>התבצע ב-1226: אל-עזיז עותמאן בנה את הבאשורה - המבצר הפנימי העליון המצוין בכתובת במבצר. התבצע ב-1230: אל-עזיז עותמאן הרחיב את המבצר, עם חומה וחצר, עד לגודל שנראה כיום בשטח. התבצע ב-1240: אל-עזיז מת ובנו פחר א-דין משדרג בהוספת סביל לשתייה ועוד דברים קטנים. התבצע ב-1270-1275: ביליכ, קצין ממלוכי של בייברס בונה מגדלי שמירה בחומה ווילה ענקית עבורו.</p>
<p>מבצר נמרוד</p>	<p>המגדל הדרומי בור המים שאליו בסביל צמוד לבור המגדל היפה הינו</p>	<p>בנוי מ-4 קומות זוהה כבנייה איובית, עם קירות יפים וקשתות יפות שנוסף בו אגף ממלוכי וחרירי ירי. נוקזו כל מי הגשמים שירדו בחצר הפנימית, מטויח למניעת לחחול והמדרגות שבו הינם מקוריים. יש כתובת שנשארה באתרה, מציינת שמי שבנה את המתקן, הוא פאחר א-דין חסן בן אל עזיז ב-1240 מגדל ממלוכי מתומן, עגול מבחוץ, מבנה ארכיטקטורה הכי יפה במבצר, שבעצם יש לו רק 7 צלעות.</p>
<p>מבצר נמרוד</p>	<p>הבאשורה בבריכת המים המגדל הצפוני הבנייה הממלוכית</p>	<p>בנה כמבצר ב-1226 ע"י האיובים, הוא מוקף בחפיר, עם מגדלים מרובעים, שער כניסה ובורות מים. שמחוץ לחומה, שגודלה 20x100 המים היו נאגרים בה מכל הכיוונים והיו מועלים למבצר ע"י חמורים. הוא מגדל ממלוכי, שבקירותיו שקעים לסורגים ובנוי בטכניקה מיוחדת של קירוי ללא עמוד באמצע. בא"י מייצגת חלק קטן מיכולתם, במצרים, מרכז שלטון, מרובה בבנייה ממלוכית מדהימה ביופיה.</p>
<p>מבצר נמרוד</p>	<p>בווילה ביליכ מנהרת הסתרים תצפית תל עזיזאת תצפית לתל פאחר</p>	<p>הבנויה מ-2 קומות, באבנים אדירות, יש כתובת עם דברי הלל לבייברס ולידה סמלו המלכותי, הנמר. הינה מנהרה ממלוכית מרשימה, שדרכה ניתן לצאת מהמבצר ויש שחושבים ששמשה ליסודות הווילה. גבעה בקצה רמת הגולן, לפני הנפילה לעמק החולה, שהיה מוצב מחלקתי סורי ונכבש בששת הימים. מוצב פלוגתי סורי, שחטיבת גולני ניהלה בו קרב הבקעה ביומיים האחרונים למלחמת ששת הימים.</p>

תכני סיור מספר 38 לירושלים הצלבנית

מסלול: כיכר ספרא, מגדל טנקרד, רוקפלר, קבר דוד וחדר הסעודה האחרונה

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
		מעבר מנדלבאום המתחם הצרפתי השער החדש מגדל גוליית	נסיעה
	הממוקם בצפונה של ירושלים, שימש כמעבר הגבול בין ישראל לירדן עד למלחמת ששת הימים. הממוקם מצפון לחומה העות'מאנית, כולל את מנזר הנוטרדאם והמבנים הבנויים מסביבו. בצפון מערב העיר העתיקה, נבנה בסוף המאה ה-19 כהיענות של עבדול חמיד השני, לבקשת צרפת. שעמד במיקום השער החדש, נקרא גם מגדל טאנקרד, ע"ש המפקד שצר במצור הצלבני על העיר. שנמשך כ-3 שנים, הסתיים ב-1099 שבחלקו האחרון נכבשו הערים יפו, רמלה, בית לחם וירושלים. הצלבנים שתי ערי-ממלכה, אדסה ואנטיוכיה, שהשפוט המניע אותם לאורך המסע: זה רצון האל. ירושלים, הצלבנים ערכו בה מרחץ דמים, כאשר יהודים ומוסלמים נשחטו וחלקם נמכרו לעבדות. בקרב קרני חטיין ב-1187 ע"י סלאח א-דין, שהמשיך וכבש את ירושלים, כשבראשה בליאן מאיבלין.	מסע צלבנים לא"י בדרכם לא"י כבשו אחרי כיבוש הצלבנים הובסו הצלבנים חזרו	כיכר ספרא
	לא"י ב-1191 כשבראשם ריצ'רד לב הארי והקימו מחדש את ממלכתם, אך ללא כיבושה של ירושלים. במישור החוף, אך במסע הצלב ה-6 בהסכם בין פרידריך לסולטן מצרי, ירושלים צלבנית ל-15 שנה. של הצלבנים בעיר היא במאה ה-12 בה העיר קיבלה מחדש אופי נוצרי, אחרי 450 שנות שלטון מוסלמי. שנעשתה ע"י הצלבנים בירושלים, התבטאה בהוספת כנסיות חדשות והפיכת מסגדים לכנסיות.	הצלבנים חזרו הממלכה שלטה התקופה העיקרית פעילות הבנייה כללית העיר לא בימי בית שני במאה ה-11 העיר חומות ימי ביניים	כיכר ספרא
	שונתה, תוואי החומות כמעט לא השתנה וגם חלוקת הרחובות והבניינים הכולטים, נשאר כמו שהיו. וגם בתקופה הביזנטית, גודלה של העיר היה כ-1,800 דונם, כמעט כפליים מהעיר העתיקה כיום. קטנה והצטמצמה לממדים הנוכחיים, דבר שהתרחש, כשהעיר נשלטה ע"י הזרם הפאטימי ממצרים. היוו בסיס לחומות שבנה סולימן המפואר, רק בחומה הדרומית, יש הבדל בתוואי מהחומה הצלבנית.	מבנה כיפת הסלע מסגד אל אקצא ארמון המלך המסדר הטמפלרי	כיכר ספרא
	מונומנט מ-691 שנבנה בתקופת אל מאלכ, הפך לכנסייה שנקראה מקדש האדון - טמפלום דומיני. שנבנה ב-705 בתקופת החליף אל-וואליד, הצלבנים הפכיהו בשלב הראשון לארמון המלך באלדווין ה-1 של באלדווין ה-1 הועבר בשלב השני, מאל אקצא למבנה ליד שער יפו - המצודה, כיום ליד מגדל דוד. שנקרא 'האבירים העניים של ישוע' קיבל את מסגד אל אקצא והפכהו למפקדת - טמפלום סלומוניס. ובעברית מקדש שלמה, נהפך לשמם של האבירים, שהחלו להיקרא בשם אבירי המקדש - טמפלרים.	טמפלום סלומוניס מתחת למקדש יש רובע הפטריארך הוספיטלרים	כיכר ספרא
	הקדוש, (לזאריטים-מצורע) מסדר שרוב חבריו היו מצורעים, שחיו בבידוד ובבתי מצורעים מיוחדים. מחלת עור מידבקת ונחשבה לעונש אלוהי, אך לפי תיאורי המחלה, היא אינה אותה מחלה של היום. המצורעים יכלו להתארגן במסדר צבאי נזירי ולפי מפות צלבניות, הם יישבו מחוץ לעיר ב'לזאראוס'. הגרמני, הייתה חבורת אבירים הוספיטלרים שהתפלצו והקימו מסדר עצמאי ב-1128 וישבו במונפורט.	מסדר לזארוס צרעת הייתה בימי הצלבנים המסדר הטבטוני	כיכר ספרא
	לא יישבו בכלל בירושלים, הם יישבו בעכו, צור ובעיר חוף גדולות ולא עניין אותם לשבת בערים פנימיות. התקבעו בתקופות קודמות, אזי היה נכון יותר לקרוא לרובע בשם שכונה, שנועדה לבני מיעוט שבעיר. שהיה ממוקם מצפון הר הבית, היווה מקום מגוריהם של נוצרים סורים, שהשתייכו לזרם המזרחי. השכונה ע"ש היהודים, שישבו שם לפני הצלבנים ורק השם נשאר, כי ליהודים לא הורשה לשבת בעיר.	הקומונות הימיות רובעי העיר רובע סורי-יודיארי לפי פראוור נקראה	כיכר ספרא
	היה באותו מקום שנמצא כיום ואף מכיל כנסייה צלבנית, היא כנסיית סנט גיימס - יעקב הקדוש. התאפשרה לעדה, בגלל נסיכות ארמנית בשם קיליקיה, שתושביה היו בני ברית נוצריים של הצלבנים. אף התחתנה עם באלדווין ה-2 וילדה לו את מליסנדה, שבתקופת שלטונה יש פעילות בנייה רבה בעיר. ניזכר במקורות צלבניים ואחרים, כנראה עקב איסור גורף על יהודים להתיישב בירושלים במאה ה-12	הרובע הארמני קבלת רובע שלם נסיכה ארמנית רובע יהודי לא	כיכר ספרא
	שהה בא"י ב-1170 מספר שבירושלים פגש 200 יהודים, שמתעסקים בתעשיית טקסטיל וצביעת בדים. חושבים שזו טעות והיו מעט מאוד יהודים, שגררו למרגלות מגדל דוד, ליד ארמון המלך, כמקום מוגן. לא נדרש, כי רובע ניתן רק למי שהוא מיעוט, היות והנוצרים שולטים, אין להם צורך ברובע מוגדר. הינם כנסיית הקבר, כנסיית יולינוס ועוד הרבה כנסיות, שיצרו בעיר אופי נוצרי, צלבני, אירופאי.	בנימין מטודלה רוב החוקרים רובע קתולי הכנסיות ירושלים	כיכר ספרא
	היה ממוקם בפינה הצפונית מערבית של חומת העיר העתיקה, בצמוד לחומה שבנה סולימן המפואר. הינם מהתקופה האיובית והוא נשען על מגדל מהמאה ה-11 אולי סלגויקי או פאטימי, שלפני הצלבנים היווה נקודת שמירה, על השער שניצב בסמוך והווה נקודת תורה, לכן הצלבנים ניסו לתקוף דרכו. הצלבנים ביצעו מתקפה ראשונה עם סולמות על חומת העיר, ממקום שאח"כ קראו לו מגדל טנקרד.	מגדל טנקרד שריד המגדל מגדל גדול שכזה ע"פ ההיסטוריונים	מחץ לחומה
	לא היו במאה ה-11 באירופה, אלא ביצורי עץ וכשהצלבנים הגיעו לא"י, לא ברור איך ידעו לארגן מצור. בכיבוש העיר, הבינו הצלבנים שצריך לשנות גישה ולתקוף את ביצורי העיר, באמצעות מכונות מצור. פירקו הצלבנים 2 אוניות בנמל יפו, מעציהם בנו מכונות מצור ואיתן הצליחו לפרוץ לעיר מצפון מזרח. לעיר הפאטימית, לא הייתה מהחומה הנוכחי, אלא מאתר שלמרגלותיו חפיר, שאותו מילאו הפורצים.	ביצורי אבן לאחר הכישלון לבניית כלי מצור הפריצה הצלבנית	מחץ לחומה

<p>מחוז לחומה</p>	<p>במהלך הפריצה הצלבנים הכינו סוגי מכוונות מצור האייל הצליח</p>	<p>המוסלמים ירו אש יונית - זו אש מיוחדת שאי אפשר לכבות ע"י מים, שסוד הכנתה לא מוכר עד היום. חומץ לכיבוי האש ובמקביל הכינו את מכוונות המצור, שבנו מהקרשים שפירקו מהאוניות שבנמל יפו. הם: מגדל-מצור ואיל-מצור, שבעת פריצה, האייל התקדם והכה בשער העץ ולא בחומת האבן עצמה. להפיל את השער הפאטימי, אזי קירבו את מגדל המצור לחומה וממנו טיפסו וכך הצליחו להיכנס לעיר.</p>
<p>מוזיאון רוקפלר</p>	<p>בתקופת המנדט המצרים העמידו פתיחת המוזיאון מוזיאון רוקפלר</p>	<p>תרם המיליונר האמריקאי הנוצרי רוקפלר, מיליון דולר להקמת מוזיאון חדש לעתיקות, במצרים. מכשולים בירוקרטים, לכן רוקפלר ביטל את התרומה, אך שוכנע להשקיעה בבניית מוזיאון בירושלים. נקבעה ל-1938. אך רצח הארכיאולוג ג'ימס סטארקי, שחפר בתל לכיש, ע"י ערבים, גרמה לדחייתו. נפתח במועד מאוחר יותר, הפך למוזיאון ארכיאולוגי לעתיקות א"י והכיל ממצאים חשובים ביותר.</p>
<p>מוזיאון רוקפלר</p>	<p>במלחמת תש"ח בששת הימים המוזיאון עבר מבנה המוזיאון</p>	<p>המוזיאון עבר לשליטת ירדן, שהזניחו אותו מאוד, אבל היה בו אוצר חשוב והוא מגילות מדבר יהודה. הגיעו בצנחנים למוזיאון, התארגנו בו וירדו ממנו לגת שמנים ולשער האריות, לכיבוש העיר העתיקה. לשליטת ישראל ומסופח למוזיאון ישראל ולמרות שחלק ממצאיו הועברו, הוא מכיל ממצאים מעולים. נשאר כמו שנבנה והמוצגים עדיין מוצגים באותה צורה שהוצגו בעבר, באותו כיתוב בחלונות התצוגה.</p>
<p>מוזיאון רוקפלר</p>	<p>הממצאים גולת הכותרת הם המשקופים המשקוף השמאלי</p>	<p>המעניינים: שנהבים ממגידו, האדם הקדמון מהגליל, סרקופגים מעופרת מהתקופה הרומית-ביזנטית. ממצאי ימי הביניים: משקופי כנסיית הקבר, משקופי עץ ממשגד אל-אקצא ופיסול מארמון הישאים. היו מעל שני שערי כנסיית הקבר, שנבנו בתקופה הצלבנית והורדו בעקבות הרעש שהתחולל ב-1927 מציג סדרת אירועים מחייו של ישוע, המשקף את חיי הרוח, החסד והגמול לכל מי שילך בדרכו.</p>
<p>מוזיאון רוקפלר</p>	<p>החייאת אלעזר אישה רוכנת לרגלי בע"יח ליד הכפר בסעודה האחרונה</p>	<p>אחי מרתה ומרים, שנעשתה בבית פגי, כיום אלעזרייה, עת אנשים המכסים פניהם ליד ארון הקבורה. ישוע, זו מרים, אחות של מרתה, המושחת את רגלי ישוע בשמן ומבקשת לחיות את אחיה אלעזר. מרמזים על בקשת ישוע לרכוב לבית המקדש, מהלך שמתבטא במסורת יום א' של כפות התמרים. התלמידים יושבים סביב שולחן, עת יוחנן מניח ראשו על ישוע ויהודה בדרכו הוזהר, להסגרת ישוע.</p>
<p>מוזיאון רוקפלר</p>	<p>תמונות המשקוף הימני שני המשקופים חלקי יצירה נהרסו</p>	<p>הינם הקדמה לצליבה והתחייה, שכן את תמונות הצליבה והתחייה, מוצגות בכנסיית הקבר. מציג צמחים המכילים סוגי מפלצות, המרמזים על גורל הבורח בתאוות בשרים, שסופו יגיע לגיהנום. הם יצירה תיאולוגית דתית, מגולפת באבן בכלי ברזל, ע"י אמני אירופה ומאופיינית לתקופה הצלבנית. בגלל איקונוקלאזם מוסלמי, שהתנגדו לאמנות של דמויות ופרצופים ולכן הרבה פרצופים הושחתו.</p>
<p>מוזיאון רוקפלר</p>	<p>ארמון הישאים ארמונות מתקופה ארמון הישאים דמויות אדם</p>	<p>מכיל מסגד ובית מרחץ מהתקופה המוסלמית האומאית, שנבנה במהלך המאה ה-8 ע"י הישאים. הינם חורבת מינייה מצפון לכנרת, צינאברי-תל בית ירח ו-4 הארמונות האומאיים שמדרום להר הבית. הוא מהמפוארים בעולם המוסלמי, ומכיל פסיפסים מהיפים בארץ וחלק מפריטים שנפלו מתוכו. באומנות, היו רק בארמון ולא במבני ציבור וזאת רק בראשית האסלאם, עת לא היה איסור גורף לזה.</p>
<p>מוזיאון רוקפלר</p>	<p>מסגד אל אקצא אגף העתיקות על לוח עץ נמצאה בחלק מהקורות</p>	<p>נפגע ברעידת האדמה ב-1927 ולכן היה צורך לשפצו, שבמהלך נזרקו ליבל בין היתר, גם לוחות עץ. הבריטי, לקח חלק מלוחות העץ, שהיו עם עיטורים מתקופות הקודמות והביאם למוזיאון לתצוגה. כתובת ביוונית 'של הפטריארך פטרוס' שהיה שייך למבנה ביזנטי, שפורק ושולב במסגד אל-אקצא. נעשה בדיקת פחמן 14 שתוארכו לאמצע ימי בית ראשון, כלומר שרדו את כול ההיסטוריה היהודית.</p>
<p>שער שכם</p>	<p>שער שכם הינו בשער סטפנוס שער סטפנוס מצפון מערבית לגשר</p>	<p>שער עות'מאני, מימי סולימן המפואר ואחד היפים בשערי העיר העתיקה, מתחתיו שער ניצחון רומי. הבנוי במפלס שבין השער הרומי לשער העות'מאני, נחשפו שרידי קיר ומדרגות מהתקופה הצלבנית. לפי המסורת, את אתר סקילת סטפנוס למוות ע"י יהודים, כאשר מצפון לשער, כנסיית סנט אטיין. הוקמה כנסיית אברהם הצלבנית, ששרידיים ממנה נחשפו וביניהם ציורי פרסקו - טיח לח שעליו ציור.</p>
<p>רובע נוצרי כנסיית הגואל</p>	<p>כנסיית הגואל בחזית הקמרון הכניסה הראשית השליט הפאטימי</p>	<p>הלותרנית, הממוקמת ברחבת המוריסטון, נחנכה ב-1898 ומשולבים בה חלקים קדומים ביותר. מוצג תבליט אבן של לוח שנה צלבני, שהיה חלק מכנסייה צלבנית, שעמדה באתר, סנטה מריה לטינה. לכנסיית הקבר, במאות ה-4 עד ה-11 הייתה מכיוון הקארדו, שכיום ממוקמת בה כנסיית נייבסקי. אל-חאכם הרס ב-1009 את הכנסייה, ששופצה מחדש ע"י הקיסר הביזנטי קונסטנטינוס ב-1048</p>
<p>רובע נוצרי כנסיית הקבר</p>	<p>לאחר השיפוץ הצלבנים ב-1099 בשיפוץ הכנסייה בחזית הכנסייה יש</p>	<p>בכנסיית הקבר, הכניסה הראשית לכנסיית הקבר, עברה לצד דרום וכך נשארה עד עצם היום הזה. התבנישו במראה כנסיית הקבר ולכן במשך 50 שנה שיפצוה ובשנת היובל לממלכה, חגגו את חנוכתה. הוכנסו כל חלקי הכנסייה תחת קורת גג אחד, חזית כנסייה הקבר שודרגה ואף הוקמו קפלות חדשות. שתי קשתות מחודדות בסגנון רומנסקי, כאשר מתחתן המשקופים, שעליהם היו מודבקים התבליטים.</p>
<p>רובע הנוצרי כנסיית הקבר</p>	<p>העמודים למטה מעל המשקופים מעל קשת הכריות בחלק העליון</p>	<p>מעוטרים בכותרות של עלים המזכיר סגנון קורינתי, אך מקור הסגנון הזה הוא באיטליה ודרום צרפת. הייתה תבנית פסיפסים ומעליהם קשת כריות - עיטור דומה לאקורדיון, שהינו סגנון מוסלמי ממצרים. גילוף באבן בסגנון קופטי וכרכוב בולט מעוצב בביצים ורמחים ועליו הסולם המפורסם מהסטטוס קוו. שבחזית 2 חלונות ענק, שנראים כמו השערים למטה, אך הקשת שלהם פחות מחודדת - סגנון רומנסקי.</p>
<p>רובע נוצרי כנסיית הקבר</p>	<p>האומנות הצלבנית קבר פיליפוס המגנה כרטו שוק אבטימוס</p>	<p>היא בעצם אקלקטית, שילוב חדשני של סגנונות, מוסלמים ומערביים והיא הדבר הייחודי למאה ה-12 ברצפה שמיימין לפתח, הינו מהמאה ה-13 בעת שהעיר עברה בהסכם לידי הצלבנים, חוץ מהר הבית. הינה מגילת זכויות, שבה מותר מלך אנגליה ב-1215 להרבה מסמכויותיו כשעליה חתום גם פיליפוס. שוק המוריסטון השייך ליוונים, היווה בעבר מתחם ביה"ח הוספיטלרי, ששרידיו נשמרו עד המאה ה-19</p>
<p>רובע יהודי</p>	<p>כנסיית יוחנן בתקופה הצלבנית ברובע היהודי בנו בצידי הקארדו</p>	<p>מהמאה ה-19 הבנויה על שרידי כנסייה הוספיטלרית, הינה בעלת 3 אפסיסים מיוצגים כעלה תלתן. הקארדו הביזנטי, שרוחבו היה 22.5 מטר, חולק לרחובות צרים יותר, עת בנו בו חנויות בצדי הרחוב. בתוך הקארדו 2 רחובות מקבילים, שביניהם הוקם שוק מכירת חפצים, שבקצהו כיכר חלפני הכספים. חנויות צלבניות ששופצו, הרחוב הצלבני במפלס הרחוב הביזנטי ומתחתיו המפלס של בית שני וראשון.</p>

<p>הר ציון</p>	<p>כנסיית מרים הכנסייה בנויה בהר ציון בימי בית שני נטו</p>	<p>הגרמנית, ששרידיה ממוקמים בירידה מהרובע היהודי לכותל, מוזכרת במקור צלבני מהמאה ה-12 בתבנית בזיליקה, סיטראות בצדדים ואגף נוסף עם קשתות צלבניות, שמעליהן הייתה קומה שנייה. לפי מסורת יהודית, נוצרית ומוסלמית, קבור דוד המלך, מעל הקבר, חדר הסעודה האחרונה של ישוע. לחשב שההר הינו מוקד ראשיתה של ירושלים ואף יוסף בן מתתיהו, מצוין חשיבה זאת בספריו.</p>
<p>הר ציון קבר דוד</p>	<p>בתקופה הביזנטית דוד המלך אינו לפני הצלבנים בתוך המבנה יש</p>	<p>קראו למרחב ההר, בשם הר ציון, כי חשבו שבהר החלה התפתחות ירושלים ומאז השם ישתרש בעם. קברו בהר, אך יתכן שיש באתר קברי מלכים משושלת בית דוד, שידוע שלא כולם נקברו בעיר דוד. היה באתר מבנה שחלקו התחתון זוהה מהתקופה הרומית וחלקו העליון מימי הביניים ויתכן שצלבני. מצבה צלבנית ומאחוריה קיר אבנים עם אפסיס, המרמז שהיה באתר בימי יהודי בתקופה הרומית.</p>
<p>הר ציון קבר דוד</p>	<p>הנוסע מבורדו שחי חדר הסעודה בברית החדשה ביום חמישי, ישוע</p>	<p>במאה ה-4 מספר שהיו בהר ציון 7 ביכ"ג, לכן ברור שהייתה באזור קהילה יהודית במאות ה-3 וה-4 האחרונה ובלטינית קנקולום, נמצא מעל קבר דוד וקשור ל-2 אירועים: הסעודה אחרונה והפנטקוסט. מסופר שישוע מגיע ביום א' (כפות התמרים) לירושלים מהר הזיתים, לחגוג חג הפסח בפעם האחרונה. מבקש מתלמידיו, להיכנס לעיר ולחפש איש נושא כד מים, שיראה להם את המקום לסעודת הפסח.</p>
<p>הר ציון חדר הסעודה אחרונה</p>	<p>בהמשך כתוב שהם אחר הסעודה הלכו ביום ששי, ישוע אירוע הפנטקוסט</p>	<p>עלו לעליית הגג ושם אכלו את סעודת ליל הסדר, שבה ישוע אומר: 'איכלו זה בשרי, שתו זה דמי'. כולם לגת שמנים, שבה יהודה איש קריות, הסגיר את ישוע, תחילה לכהן הגדול ואחר כך לרומאים. נצלב, ביום א' קם לתחייה ותר בארץ ורק אחרי 40 יום, חוזר לירושלים ועולה השמימה מהר הזיתים. מתרחש 10 ימים אחר ההעלית ישוע השמימה, כלומר 50 יום אחרי חג הפסח - חג השבועות.</p>
<p>הר ציון חדר הסעודה אחרונה</p>	<p>באירוע הפנטקוסט האירועי המסופר במבנה קמרונות בכותרת העמוד</p>	<p>נאספו השליחים בחדר ובעת שפטרוס נואם, יורדת רוח הקודש והם מתחילים להתנבא בשפות שונות. יתכן שהיה באתר, אך לבטח לא במבנה הנוכחי, היות והוא מימי הביניים ואולי מהתקופה הצלבנית. עם צלעות מצטלבות בתקרה, בסגנון גותי, שהגיע לארץ במאה ה-12 בעת המעבר מהסגנון הרומנסקי. שקנאי ו-2 גוזלים שאוכלים את ליבה, מהווה תבנית צלבנית, שלפי המסורת מסמלת את קורבן ישוע.</p>
<p>הר ציון חדר הסעודה אחרונה</p>	<p>התקרה מעצבת הפרנציסקנים סולימן המפואר פסל עץ זית כרות</p>	<p>בסגנון אבלק, כנראה שדרוג מימי הממלוכים ומבנה של מחראב - גומחת תפילה מוסלמית לכיוון מכה. ששהו באתר תחת שלטון ממלוכי, נענו במאה ה-15 בחיוב להצעת יהודים, לרכשו, אך לבסוף בטלה. סילק מהאתר את הנוצרים ובנה מחראב, להדגיש שהאתר מוסלמי ולא נתן ליהודים ולנוצרים להיכנס. המצמיח ענפים, מסמל את היהודי ההיסטורי שמת ומתוכו יוצאים ענפים חדשים המזוהים כנוצרים.</p>
<p>הר ציון חדר סעודה אחרונה</p>	<p>הפסל פוסל לכבוד האתר קרוש מאד הוותיקן מנסה נוצרי כל הזרמים</p>	<p>ביקורו של האפיפיור בארץ, כאשר החיטה וענבים בפסל, מסמלים את הלחם והיין בסעודה האחרונה. לקהילה הנוצרית, אך אינו כנסייה ומשתייך לממשלת ישראל ובכל זאת נוצרים רבים באים לבקר בו. שנים לקבל את האתר לרשותו, בתמורה לכנסיית סנטה מריה בטולדו, שבמקור הייתה בית כנסת. מגיעים לאתר כולל הפרוטסטנטים, אך לסורים, הנון כלקדונים, יש אתר חלופי, במנזר סנט מרק.</p>
<p>מחוז לחומה</p>	<p>פשפש בורסקאים בתקופה הביזנטית 2 הנתיבים הוסבו בתקופה הרומית</p>	<p>הנמצא ליד שער האשפות, מהווה נקודה מעניינת הכוללת שתי תקופות: ימי הביניים ותקופה ביזנטית. הקארדו המתחיל בשער שכם, מתפצל ל-2 הקארדו המזרחי - התחתון ולקארדו המערבי - העליון. באותה מתכונת, עת החלק הצפוני של הקארדו הינו רומי ובתקופה הביזנטית נוסף החלק הדרומי. הקארדו הראשי היה המזרחי ואילו הביזנטית, הקארדו הראשי היה המערבי, שהפך לציר הכנסיות.</p>
<p>מחוז לחומה</p>	<p>בקצה הקארדו המגדל הינו חלק תיארוך הפשפש בשורת האבנים</p>	<p>המזרחי, נחשף ריצוף הביזנטי, עם תעלת ניקוז ומעליו מגדל אדיר ממדים, שלבטח נבנה יותר מאוחר. של חומה, שנבנתה בתקופת ימי הביניים, כאשר בסמוך, ממוקם שער קטן המהווה פשפש להולכי רגל. לפני המאה ה-16 היות וחומת סולימן בנויה עליו ומאוחר מהביזנטית, בהיותו במפלט גבוה יותר. בדופן השער, יש חריצים אלכסוניים, האופייניים לצלבנים, אך ידוע שהחומה הצלבנית לא עברה באתר.</p>
<p>מחוז לחומה</p>	<p>בנאי השער עבד אל מאלכ בנה חשש אל מאלכ בחפירות שנעשו</p>	<p>לקח אבנים צלבניות והשתמש בהן, זה אחרי הצלבנים, כלומר האויבים, הממלוכים לא בנו שום חומה. את חומת ירושלים ב-1212 והרסה אחרי 7 שנים, מחשש שהצלבנים במסעם ה-5 יכבשו את העיר שנית. גרם לו להרוס את המצודה בצפת, כוכב הירדן, חומת קיסריה ועוד והוא שבנה גם את השער שבחומה. ליד שער ציון, נחשף שער עם סיתות אבנים הדומה לפשפש ועליו כתובת שהשער נבנה ע"י אל מאלכ.</p>

תכני סיור מספר 39 לירושלים העות'מנית

מסלול : כנסיית הגואל, הרובע היהודי, משכנות שאננים, נחלת ישראל ובית דוד

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
משתקפת בריכה גדולה שאין יודעים מתי נבנתה, אך מוערך שהינה לכל המאוחר מתקופה הביזאנטית. כיום במחקר, בשם בריכת המגדלים, או על פי המסורת העממית הירושלמית, בשם בריכת חזקיהו. מופיעה אצל יוספוס, לכן יכול להיות שהייתה כבר בימי בית שני, אבל אין לכך ראייה ארכיאולוגית. הנחל הצולב, המתחיל מאזור המצודה - שער יפו, נחצה במחציתו צפונה, הדרך לרחבת המוריסטאן.	ממלון פטרה הבריכה נקראת בריכת המגדלים רחוב דוד שבתוואי	שער יפו	
של כנסיית הגואל הלותרנית, בנוי שער מתקופת הצלבנים ועליו מגולף באבן לוח שנה בן כ-800 שנים. שריד כנסייה מהתקופה הצלבנית, בשם סנטה מריה לטינה והוא משולב במבנה של הכנסייה הנוכחית. נחנכה ב-1898 בנוכחות וילהלם ה-2 שהגיע לאתר, לאחר שפרצו עברו בחומת העיר, מעבר לכרכרתו. מוסד גרמני לותרני, כלומר פרוטסטנטי, להבדיל יש מוסדות גרמנים קתולים, למשל הדורמציין.	בצד הצפוני השער הצפוני הינו הכנסייה הנוכחית כנסיית הגואל הינו	כנסיית הגואל	
בנויה פחות או יותר, על תוואי החומה הנוכחית ובשום תקופה, לא עברה חומה כלשהי ברחבת האתר. שתוואי החומה ה-2 עבר במתחם, אך האמת היא, שאין שריד לחומה ה-2 ורק יוספוס מתארה בספריו. שהייתה חומה 2 יודעים איפה התחילה ואיפה הסתיימה, אך לגבי התוואי, אין יודעים היכן עברה. מספרת, שמיקום הקמת כנסיית הקבר במאה ה-4 הינו האתר בו נקבר ישוע ובו גם התרחשה התחייה.	החומה הצלבנית טענה מוטעית היא ברור לחלוטין מסורת נוצרית	כנסיית הגואל	
שגוייה, היות ולא יתכן, שהאזור כנסיית הקבר, הינו אזור קבורה יהודי, הנמצא בתוך תחומי העיר. קבורת ישוע, אכן בתחום כנסיית הקבר, חייבים לצאת מתוך הנחה, שהאתר היה מחוץ לחומה ה-2 הבינו הנוצרים שעליהם למצוא חומה באזור מוריסטאן, כדי לאמת שקבר ישוע הוא מחוץ לחומה ה-2 להקמת הכנסייה, חשפו שרידים מרשימים, שפירשו אותם בצורה מאוד מסוימת והיום יודעים שטעו.	אמיתות המאמינים שמקום לאישוש המסורת שחפרו יסודות	כנסיית הגואל	
מתחת יסודותיה של הכנסייה, החלו לבצע חפירות ארכיאולוגיות, כבר בשנות ה-90 של המאה ה-19 החפירה, נחשפה חציבה בתוך סלע האס, שהינו חלק ממחצבה באזור, הכוללת גם את כנסיית הקבר. בימי בית I ולאורך בית 2 כאשר בשלב מסוים, הפסיקו לחצוב באתר ועברו להשתמש בו כבית קברות. במחצבות נטושות מוכרת, היות והמקום נוח לכריית קברים, שכן קיימים מצוקים ואפשר לחצוב בהם.	במרתף הנמצא בחלק התחתון של ראשית המחצבה תופעת קברים	כנסיית הגואל	
הקבר, קבר ישוע, קבר יוסף הרמתי ויש עוד, הינם קברים, שנחצבו בתוך מחצבה קיימת, שננטשה. נחשף מערום אדמה אדמדמה, המתוארך לימי ישוע, שהובאה לאתר, כנראה על מנת ליצור בו גן גדול. באתר שכבת אדמה, שעל גביה בנו קיר מסיבי, שבעבר סברו, שזאת החומה ה-2 של ימי הבית ה-2. לוותה בשמחה גדולה לנוצרים, שכן אם זו החומה ה-2 אזי כנסיית הקבר אכן נמצאת בחוץ וזה מעולה.	הקברים בכנסיית על גבי המחצבה במאה ה-2 שפכו חשיפת החומה	כנסיית הגואל	
יודעים שהקיר אינו חומה ותקופתו מאוחרת לתיארוך החומה ה-2 שהינה מהמאה ה-1 לפנה"ס. הוא לאחר המאה ה-2 כלומר אחרי חורבן בית 2 - ימי הדריאנוס, עיר שאין לה צורך כלל בחומות. הקיר לא שרד, אך על יסודותיו יושב קירות ורצפות, שהם שרידים מאוחרים עוד יותר מהמאה ה-4 מונחת אבן רבועה, מעין קופסת אבן, שמוזהה כאבן הפינה של הכנסייה, שנבנתה באתר ב-1898	עשרות שנים תיארוך הקיר חלקו העליון של בהמשך הקיר	כנסיית הגואל	
במפלס הכתפיים, מצויה רצפת פסיפס, שמתוארכת לתקופה הצלבנית, המובילה לחצר המרכזית. היא צלבנית, שדרגת השתמרותה מדהימה, יש בה שורת קשתות מקוריות שמקיפה את החצר מסיבי. ע"י הנזירים, כמקום התכנסות משותף בשעות פנאי וימים נוחים, הקנה לה גם שם מיוחד - קלויסטר. חצר פנימית במנזר - קלויסטר, במבנה הרודיאני - חצר פריסטילית, מבוא לכנסייה - אטריום.	החצר המדרגות החצר המרכזית שימוש החצר מקובל באדריכלות	כנסיית הגואל	
בירושלים, הכוונה הינה למאה ה-12 לעומת זאת בעכו, התקופה הצלבנית תהיה תמיד למאה ה-13 מרכז ההווה היה כנסיית הקבר, בצמוד לכנסייה, היה ארמון הפטריארך הלטיני, בעל סמכות דתית. היה ביה"ח, שהשתייך להוספיטלרים ובסמוך ניצבה גם הכנסייה שלהם, היא כנסיית יוחנן המטביל. הייתה כנסיית בשם סנטה מריה לטינה וכנסייה בשם סנטה מריה מיורה, שכיום עומד שם מסגד עומר.	התקופה הצלבנית בתקופה הצלבנית מול כנסיית הקבר ברחבי המתחם	כנסיית הגואל	
ממוקם במקומו הנוכחי לאורך כ-600 שנים, אבל ברור שלפני כן, היה רובע יהודי, במקומות אחרים. אין רובע יהודי, שכן היהודים היו אז את רוב תושבי העיר, רובע נוצר בשעה שקיים מיעוט בעיר. הייתה נוכחות יהודית בירושלים, רק בחלק מהתקופות, אך למחקר אין מידע על מיקומם המדויק. הראשון נוסד אחרי הכיבוש המוסלמי ב-638 בשעה שאל חטאב מייבא 70 משפחות יהודיות מטבריה.	הרובע היהודי בימי בית שני ברומית - ביזנטית הרובע היהודי	הרובע היהודי	
הקדומה, הרובע היהודי היה פרוס, בין הר הבית לבריכת השילוח, אזור עיר דוד - העופל של ימינו. קיימת טענה, שהרובע היהודי, נדד לעבר האזור שמצפון להר הבית, באזור הרובע המוסלמי של ימינו. יהודים יושבים בירושלים, אך כנראה לא רבים, קהילה קטנה שגרה בסביבת שער יפו, ליד מגדל דוד. עלה לירושלים רבי משה בן נחמן - הרמב"ן, שנוהגים להגדירו כמי שהיה הרובע היהודי מחדש.	בתקופה מוסלמית במאה ה-11 במאה ה-12 במאה ה-13 במאה ה-13	הרובע היהודי	
דמות מרכזית ביהדות, מסייע ונותן תמיכה מורלית ליהודים, המתרכזים באזור הר ציון של ימינו. במחקר, שהרובע היהודי נודד מהר ציון לאזור הרובע היהודי של ימינו, סביב ראשיתה של המאה ה-15 תקופה שבה יהודים סולקו מהר ציון, היות שיש עליו מקומות קדושים גם לאסלאם וגם לנצרות. ימינו, כ-600 שנים, הרובע היהודי נמצא באתרו ומאוכלס ביהודים, כמעט ברציפות לאורך התקופות.	הרמב"ן הינו הדעה המקובלת המאה ה-15 הינה מהמאה ה-15 ועד	הרובע היהודי	

<p>הרובע היהודי</p>	<p>במאה ה-19 בשנת 1870 נקודת שיא בשנת 1948</p>	<p>ברובע היהודי כ-2,000 יהודים, אך עם השנים היישוב היהודי הולך ומתחזק, בעיקר בגלל עלייה לרגל. תחת שלטון מוסלמי עות'מאני, מספרם של היהודים בירושלים גדול יותר מכל הקהילות האחרות יחד. שכן, ב-1870 החלה זליגת יהודים אל מחוץ לחומות הרובע הולך ומתדלדל לאטו, במהלך המאה ה-20 ברובע היהודי כ-2,000 יהודים, כמו כן-140 שנים קודם לכן, אך יש עשרות אלפי יהודים מחוץ לחומות.</p>
<p>הרובע היהודי ביהכ"נ רמב"ן</p>	<p>הרמב"ן בשנת 1263 להסרת ספקות פרסום הספר</p>	<p>ר' משה בן נחמן, היה מגדולי יהדות ספרד והעם היהודי בכל הדורות, היה פרשו, פילוסוף ואיש הלכה. אמיתות ניצחונו בוויכוח בין-דתי, מול יהודי מומר בחצר המלך, הועמדה בספק ע"י מערכת הכחשות. כתב הרמב"ן קונטרס, בשם איגרת הוויכוח, בה כתב את תמלול הדו-שיח וזאת למען יראו שהוא ניצח. עורר כעס בקרב הנוצרים, עד כדי רצון לרצחו, לכן בהמלצת המלך ב-1267 רמב"ן בורח מספרד לא"י.</p>
<p>הרובע היהודי ביהכ"נ רמב"ן</p>	<p>הרמב"ן מגיע מתל כיסאן הלך חשוב להדגיש באגרת לבנו מתאר</p>	<p>לתל כיסאן דרומה מעט לתל עכו וזאת יודעים ע"פ טבעת חותם שנפלה לו במקום ונמצאה בשנות ה-70 הרמב"ן לעכו, משם יצא לירושלים, אותה מצא עזובה מיהודים, שברחו לשכם בגלל פחד מהמונגולים. רמב"ן לא מחדש את היישוב, היישוב התנהל בלעדיו, אבל אין ספק שהוא נותן לו כוח, עוצמה ועידוד. הרמב"ן שהמצב בעיר לא טוב, אך מוסיף במכתבו, שמצאו בניין עם עמודי שיש וכיפה והפכוהו לביכ"נ.</p>
<p>הרובע היהודי ביהכ"נ רמב"ן</p>	<p>ביהכ"נ הרמב"ן בשנת 1400 במאה ה-16 ביהכ"נ רמב"ן</p>	<p>המזוכר באגרת, לבטח לא היה ברובע היהודי של ימינו, כי אם ליד הר ציון וזאת ע"פ עדויות מאוחרות. שהרובע היהודי נדד למיקומו הנוכחי, לקחו מבנה והפכיהו לבהכ"נ וגם אז לא קראו לו ע"ש הרמב"ן. השם רמב"ן מופיע לראשונה, כשהוא מוצמד לבהכ"נ שבאתר וזאת מאות שנים לאחר מות ברמב"ן. נזכר בכתבי עובדיה מברטנורה ב-1488 ומשה באסולה ב-1522 אך הם לא קוראים לו ביהכ"נ רמב"ן.</p>
<p>הרובע היהודי ביהכ"נ רמב"ן</p>	<p>בשנת 1474 בעקבות ההרס פנו לאחר בנייתו מ-1588 עד 1967</p>	<p>בעקבות סכסוך ישן בין יהודים למוסלמים, על זכות קיימו של ביהכ"נ, נהרס המבנה ע"י המוסלמים. היהודים לסולטאן הממלוכי במצריים, שהוראה למוסלמים, לבנות מחדש את ביהכ"נ כפי נראה כיום. מחדש, המשיך ביהכ"נ לתפקד עד שנת 1588 בה נאלצו לפנותו, בעקבות פסיקת ביהמ"ש שדן בסכסוך. האתר איננו ביהכ"נ, אך ב-1967 ביהכ"נ הרמב"ן היה הראשון ששוקם ומאז חזרה להיכלו התפילה.</p>
<p>הרובע היהודי ביהכ"נ רמב"ן</p>	<p>ביהכ"נ הרמב"ן סגנון ביהכ"נ המיוחד בביהכ"נ כתובת שנחשפה</p>	<p>הנוכחי צמוד לבית הכנסת החורבה, אולם חשוב להדגיש, שאין ביניהם שום קשר ומעולם גם לא היה. הינו אשכנזי, המחולק בטור בן 4 עמודים ל-2 סיטראות, כאשר במרכז במה קמבר לבמה ארון הקודש. שיש בו 2 ארונות קודש וההסבר לכך נובע ממבנה ביהכ"נ, שחשוב היה, שמכול צד, יוכלו לראותו. על העמוד 'אברהם, יצחק ויעקב' מעידה ללא שום ספק, שאכן בעבר היה ממוקם באתר ביהכ"נ.</p>
<p>הרובע היהודי תפארת ישראל</p>	<p>חזית ביהכ"נ המאה ה-19 חסידי רוזין הקיזר פרנץ יוזף</p>	<p>תפארת ישראל שנחנך ב-1872 נראית כהעתק של ביהכ"נ בברעם שהוא מתקופת המשנה והתלמוד. התאפיינה בשינויים במרחב, בעקבות הקפיטולציות, שאחד מהם שיהודים יכולים לבנות ביהכ"נ. רוכשים ב-1857 חלקת הקרקע ומקימים עליה את בית כנסת תפארת ישראל, ע"ש ישראל מרוזין. משלב ב-1869 את ירושלים במסעו, לטכס פתיחת תעלת סואץ ומחליט לבקר אצל נתיניו היהודים.</p>
<p>הרובע היהודי תפארת ישראל</p>	<p>היהודים אימצו בדרכו לירושלים בהגיע הקיזר לשאלת הקיזר</p>	<p>לעצמם אזרחיות שונות, על מנת לא להיות טורקים, שחוקיהם המפלים לרעה, לא יחולו עליהם. נוסע פרנץ יוזף בכרכרה על הדרך מיפו לירושלים, שנסללה סוף סוף בצורה יציבה וטובה לכבוד ביקורו. לרובע, נציג הקהילה היהודית, ניסן בק, מציג לו ביהכ"נ שכיפתו עדיין לא גמורה, כי תם התקציב. מדוע לא הושלמה הכיפה, הוריד ניסן בק את כובעו ומשיב: ביהכ"נ הוריד כיפתו לפניך, לאות כבוד.</p>
<p>הרובע היהודי תפארת ישראל</p>	<p>הרמז היהודי הובן ביהכ"נ במלחמת תש"ח באותה תקופה</p>	<p>ע"י הקיזר, שנאות לתורם את הסכום הנדרש, לבניית השלמת הכיפה, לקראת חנוכת ביהכ"נ ב-1872 תפארת ישראל - ניסן בק, הפך להיות מרכז הקהילה האשכנזית החסידית, עד תקופת מלחמת תש"ח. ביהכ"נ פוצץ, שכן שימש עמדה ירי יהודית, גורל דומה היה לביכ"נ רבים ובמיוחד של אלה הגבוהים. התכנסו בירושלים, גם יהודים אשכנזים פרושים או מתנגדים, שהתפללו בבית כנסת החורבה שברובע.</p>
<p>הרובע היהודי ביהכ"נ החורבה</p>	<p>במרתף ביהכ"נ הרובע היהודי ההתפשטות על גבי המקוואות</p>	<p>החורבה, נעשו חפירות ארכיאולוגיות, בהן נחשפו שרידים מן התקופות הקדומות ביותר של היישוב. הוא שם מודרני, מבחינה טופוגרפית, החורבה נמצאת בגבעה המערבית, עיר עליונה זה מונח אורבאני. לרובע התרחשה כבר בימי בית ראשון, במאה ה-7 לפנה"ס ומאותה התקופה נמצאו שרידים בחפירות. שנחשפו במרתף, יש שכבה נוספת, מאוד מאוחרת, מהתקופה הממלוכית, מהמאה ה-14 ועד ה-16</p>
<p>הרובע היהודי ביהכ"נ החורבה</p>	<p>מתחת לשכבה הרחוב שנחשף דקומנוס ראשי שרידים הקדומים</p>	<p>המיוחסת לתקופה הממלוכית, חשוף ריצוף שמוביל לקשת ושרידי רחוב, מהתקופה הביזאנטית. תחת הקשת, מקשר בין הקארדו, לבין אזור הר הבית שבמזרח, כלומר הרחוב החשוף הינו דקומאנוס. יש בכל עיר רומית, אך אין ראייה שהיה כזה בירושלים, לא במפת מידבא ולא בממצא ארכיאולוגי. מבית ראשון ושני ומהתקופה ביזאנטית וממלוכית, הם מה שראו היהודים שעברו לרובע ב-1400 לערך.</p>
<p>הרובע היהודי ביהכ"נ החורבה</p>	<p>ביהכ"נ החורבה בשנת 1700 נשמעה לקראת בוא עם סיום בניית</p>	<p>ששמו המקורי ביהכ"נ בית יעקב וגם רבי יהודה החסיד, נבנה בתחילת המאה ה-18 תוך כדי מאבקים. שמועה ברובע, שעומדת להגיע לירושלים, שיירה גדולה של יהודים, ממערב אירופה על מנת להשתקע. הקבוצה בונים, ביכ"נ אשכנזי חדש, איפשהו באזור ביהכ"נ החורבה, אך ללא קשר לביהכ"נ הנוכחי. ביהכ"נ, אכן מגיעה לירושלים קבוצה גדולה של מאות יהודים, בראשותו של רבי יהודה החסיד.</p>
<p>הרובע היהודי ביהכ"נ החורבה</p>	<p>רבי יהודה חסיד שבתיא צבי מות יהודה חסיד בשנת 1720</p>	<p>אדם מיוחד, הוא גם רב וגם שבתאי, כלומר הוא מחסידי שבתאי צבי, משיח שקר מאיזמיר בטורקיה. טען במאה ה-17 שהוא מיועד לגאול היהודים, אך בעת מפגשו עם וויזר, נאלץ להתאסלם אחרת יומת. בראשית דרכה של הקהילה ברובע, היה רק חלק מהתלאות הייסורים והחובות שנחתה על הקהילה. לאחר פניות שלא נענות, מצד המלווים המוסלמים ליהודים, להחזרת החוב, הם הורסים את ביהכ"נ.</p>
<p>הרובע היהודי ביהכ"נ החורבה</p>	<p>ביהכ"נ והחצר במהלך שנת 1810 להקמת ביהכ"נ בשנת 1836</p>	<p>קיבלו מאז הריסתם, את הכינוי החורבה, אך במשך 90 שנה, יהודים אשכנזים, לא העזו לבוא לרובע. מתחילים יהודים אשכנזים פרושים, לזלוג לעיר מצפת, משום שהגר"א ניבא שב-1840 יגיע המשיח. היהודים נדרשים להחזיר את חובם למוסלמים, למרות פסיקת הסולטן, שאינם חייבים להם כסף. עת החוב כבר שולם והשלטון הוא מצרי, מצליח הראש"ז לקבל אישור, להקים ביכ"נ בחצר החורבה.</p>

<p>הרובע היהודי ביהכ"נ החורבה</p>	<p>בשנת 1837 בשנת 1851 משה מונטיפיורי בשנים 1856-1864</p>	<p>חונכים היהודים הפרושים, את ביהכ"נ מנחם ציון, הסמוך לביהכ"נ החורבה, אך ללא קשר אליו. הראשון, רבי אברהם שלמה זלמן צורף, נידקר בשוק ע"י מוסלמי ונחשב לראשון נפגעי הטרור בא"י. במסע מוצלח בטורקיה, מצליח להשיג פירמאן - אישור, מהסולטן להקמת ביהכ"נ גדול בחצר החורבה. הוקם ביהכ"נ, שנקרא בית יעקב, ע"ש התורם, שתרם את הסכום השני בגודלו, אבי משפחת רוטשילד. מבגדד, היה התורם הגדול, אך ברור היה אפשר לקרוא לביהכ"נ אשכנזי, ע"ש רב מבגדד שבעיראק. מנציח בנוסף גם את יהודה החסיד, לזכר תחילת הסיפור וגם את סיפור חורבן ביהכ"נ, שאירע בעבר. של המבנה, מראשית המאה ה-20 שנעשה ע"י אומן, שימש כמודל לעושי פרויקט השיפוץ והשחזור. ביהכ"נ החורבה ממשיך לתפקד עד 1948 כאשר בדרך צובר משמעות וסמליות והופך להיות סמל לאומי.</p>
<p>הרובע היהודי ביהכ"נ החורבה</p>	<p>יחזקאל ראובן ביהכ"נ בית יעקב דגם מדויק במהלך השנים</p>	<p>התבטאה בין היתר בהפקדת דגלי הגדודים העבריים במשכנו וטכסי הגעה וסיום של הרברט סמואל. ביהכ"נ החורבה משמש עמדת ירי יהודית וממש לפני נפילת הרובע היהודי, הירדנים מפוצצים אותו. היהודי, פוצצו, נהרסו, נשדדו, נבזזו וחוללו, אף אחד לא שרד, מדובר בשנאה בין תרבויות ודתות. ביהכ"נ ממשיך להיות חרב ורק הועלו הצעות כמו להורסו ולבנות חדר, או להשאירו כסמל לברבריות.</p>
<p>הרובע היהודי ביהכ"נ החורבה</p>	<p>חשיבות ביה"נ בשנת 1948 כל בהכ"נ ברובע משנת 1967</p>	<p>שהראתה לאן הגיעה תחתית הכיפה במבנה, הפכה באופן מפתיע לסמל הרובע היהודי בשנים שיבואו. התקבלה החלטת ממשלה, לשחזר את בהכ"נ בדיוק כפי שהיה, אך בפועל נבנה עם הרבה שינויים. עומד כיום לתפארה על תילו ברובע, כמיתוס לאומי, דתי, ירושלמי, שבעבר אפשר היה רק לקרוא עליו. במהלך היום תפילות, תחת הכותרת שבה עטרה ליושנה, אך במקביל ביהכ"נ משמש גם אתר תירותי.</p>
<p>הרובע היהודי ביהכ"נ החורבה</p>	<p>קשת משוחזרת בשנת 2005 ביהכ"נ החורבה בביהכ"נ נערכים</p>	<p>הינו העתק מדויק של ארון הקודש המקורי והוא משולב בקיר מקורי של בהכ"נ, אך ללא כיפה מעליו. היוו בעיה, מה כדאי לשחזר, שכן התקופות פרוסות על שנים ולכן מדובר בהחלטות שימור לא קלות. צופים בבמה המשוחזרת במרכז, כספסלים המסודרים כמנהג אשכנזי ובראון הקודש המצופה זהב. על שרידי קירות עבים, כאשר הכיפה תנונה מעל ותחתיה גלריה, הנתמכת ב-4 קמרונות ו-4 קשתות.</p>
<p>הרובע היהודי ביהכ"נ החורבה</p>	<p>ארון הקודש ריהוט ועיטורים במבט של האולם המבנה הנו</p>	<p>קבר רחל - בית לחם, מגדל דוד - ירושלים, מערת המכפלה - חברון וטבריה - אחת מערי הקודש. האופייני לכנסייה ביזאנטית, עוצב ע"י ארכיטקט טורקי שתכנן מסגד, אך הוזמן כמבנה דת, ע"י יהודי. שמבנה ביהכ"נ, שתוכנן לפי מפרט מוסלמי, התנשא לגובה שביקשו היהודים והיה גבוה מכיפת הסלע. של מתנגדים וביהכ"נ תפארת ישראל של חסידים, היוו 2 מוקדים וויזואליים, הבולטים ביותר ברובע.</p>
<p>הרובע היהודי ביהכ"נ החורבה</p>	<p>עיתורי הקירות מבנה ביהכ"נ התוצאה הייתה ביהכ"נ החורבה</p>	<p>הנקרא ספרדי, כי שימש את הספרדים, מורכב מ-4 ביהכ"נ, כאשר אחד מהם משמש את האשכנזים. הם: אליהו הנביא האשכנזי, רבן יוחנן בן זכאי הגדול מכולם, האיטטנבולי והאמצעי - כשמו כן הוא. אליהו הנביא הוא הקדום ביותר בקומפלקס וימי תחילתו הם בסוף מאה ה-16 או ראשית המאה ה-17. הממוקם תחת פני האדמה, נעוץ בסיבה שלא למשוך את תשומת לב המוסלמים, בתקופות הקודמות.</p>
<p>הרובע היהודי ביהכ"נ החורבה</p>	<p>הקומפלקס 4 בתי הכנסת ביהכ"נ מיקום ביהכ"נ</p>	<p>נגזר מאגדה, שבערב יוה"כ, באין מניין לתפילה, הופיע אליהו בדמות זקן וע"י כך התאפשרה תפילה. הקודש, נשמרו באדיקות ע"י יושבי ביהכ"נ, במשך מאות שנים, עד לשדירתם ע"י המוסלמים בתש"ח. שחזרו את הריהוט בביהכ"נ, מספסל מקורי שנרכש בשוק ועד ארון הקודש שהובא מליבורנו באיטליה. הינו אשכנזי וזה למדים ע"פ השמות שבספסלים, צורת הישיבה, משטח משופע של הבמה ועמוד החון.</p>
<p>הרובע היהודי ביהכ"נ החורבה</p>	<p>שמו של ביהכ"נ כיסא אליהו וארון אחרי מלחמת 67 ביהכ"נ אליהו</p>	<p>בן זכאי, הינו ביהכ"נ הגדול מבין אלו שבקומפלקס וניכר בו שהוא ספרדי ע"פ הישיבה מסיב לבמה. סביב במה, היה נפוץ בביהכ"נ הקדומים, מתקופת המשנה והתלמוד כהשתמר אצל העדות הספרדיות. תיבה עם משטח ישר, המאפשרת להניח עליו ספר תורה במצב אנכי, כמנהג יהודי ספרד לקרוא בתורה. בביהכ"נ, כנראה חיקוי לעשרת הדיברות, שהיו כתובים על שני לוחות, או בהשראת ביהכ"נ של הרמב"ן.</p>
<p>הרובע היהודי ביהכ"נ החורבה</p>	<p>הקשתות הצולבות במרכז הקשתות רבן יוחנן בן זכאי שני האובייקטים</p>	<p>הם תוצאת שיפוץ מהמאה ה-19 שכן מקורם הינו מהמאה ה-17 שנהרסו ב-48 ושופצו אחרי 67 הצולבות, מוצג עיגול, כמעין צורת מדליון, זו צורת עיטור שמופיעה בארכיטקטורה רומנסקית וגותית. שעל שמו נקרא ביהכ"נ, הוברח מהעיר, ע"פ האגדה, בארון מתים ליבנה, לתקומתו של העם היהודי. הקשורים לגאולה, כד שמן ושופר, נשמרו באתר במשך דורות רבים, אך הירדנים בזזו את כול הנמצא.</p>
<p>הרובע היהודי ביהכ"נ החורבה</p>	<p>ביהכ"נ האמצעי ביהכ"נ שוקם ביהכ"נ איסטנבולי סדר בתי הכנסת</p>	<p>נמצא בחצר, שבמקורה הייתה כתורה, החצר קורתה כשהיה צורך בעוד מקום תפילה, אפילו צר וקטן. לאחר שנמצא לאחר מלחמת 67 הרוס, מזוהם, עם שרידי מדורות ופיח בתוכו ובמצב נוראי של שימור. בו התפללו יהודים יוצאי קהילת איסטנבולי ויוצאי קהילת טורקיה, מוכר מראשית המאה ה-18. הקדום ביותר הינו אליהו הנביא, השני רבן יוחנן בן זכאי, השלישי האיסטנבולי והאחרון האמצעי.</p>
<p>הרובע היהודי ביהכ"נ החורבה</p>	<p>ביהכ"נ איסטנבולי הבאת הפריטים בכתובת השבורה בקומפלקס העתיק</p>	<p>שחרב ע"י ירדן, שוקם אחרי 67 עת הכניסו אליו ארון קודש ותיבה יפיפייה, מהערים אנקונה ומפיזה. התאפשרה בזכות יהודי איטליה ובראשם שלמה אומברטו, ששמו לעצמם מטרה להציל אוצר יהודי. ניתן לזהות אותיות ואף לקרוא את הכתוב בה, שמספרת שמדובר בשיפוץ שנעשה בביהכ"נ ב-1836 יש 3 שלבים: התחתון והמקורי, מהמאה ה-16-18, החלקים הגבוהים, שיפוץ ב-1836 ושיפוץ שלאחר 67 השכונה האחרונה שנבנתה בין החומות, על משקוף בכניסה כתוב בתי מחסה לעניים בהר ציון תו"ב.</p>
<p>הרובע היהודי בתי מחסה</p>	<p>בתי מחסה האזור נרכש בשנת 1857 כל פתח במבנה</p>	<p>במאה ה-19 ע"י כולל של יהודים יוצאי הולנד וגרמניה, שנחנו מסיוע של כספים שהגיעו מאזור מוצאם. בנו במתחם בתי מגורים לעניים שרובם חרבו, מה ששרד זה טור בתים ומבנה גדול מתרומת רוטשילד. היווה כניסה לדירת מגורים, על כל מרכיביה - חלל גדול ובתוכו מחצלות לשינה בלילה, שולחן וכיסא.</p>
<p>הרובע היהודי בתי מחסה</p>	<p>בתי המחסה החתימה מבנה הגלעד הקרבות הקשים</p>	<p>נמצאת ע"י שרידי כנסייה ביזאנטית, כנסיית הניאה, שרידי בתי עשירים ועמוד חוליות מתקופת בית 2 על כתב הכניעה של הרובע היהודי, ע"י משה רוסנק, שהיה מפקד הכוחות, נעשתה ברחבת המתחם. שבמתחם בתי מחסה, הינו להנצחת ההרוגים, שנקברו באתר ב-1948 עם נפילתו של הרובע היהודי. ברובע, שהתחוללו בין ה-16.5 ל-28.5 לא האפשרו להוציא את החללים לקבורה אל מחוץ לעיר.</p>

<p>הרובע היהודי בתי מחסה</p>	<p>הרב אורנשטיין 48 ההרוגים הרב אורנשטיין לאחר מלחמת 67</p>	<p>רב הרובע, נתן הנחיה בניגוד להלכה, לקבור באופן זמני את ההרוגים ברובע, מחוסר ברירה אחרת. נטמנו באתר בקבר אחים וביניהם ניסים גיני, ילד בן 10 שלאחר מותו חויל, צעיר חיילי צה"ל שנהרג. ורעייתו שנהרגו מפגיעת פגז, ימים לאחר שהם עצמם קברו פה את ההרוגים, נקברו גם הם באתר. הוציאו מהאתר את הנטמנים וקברו אותם בקבר אחים על מורדות הר הזיתים, היות ולא היו חיילים.</p>
<p>שער ציון החמה האיובית</p>	<p>בחפירה שנעשתה הממלוכים לא מבנה השער הינו חומות ירושלים</p>	<p>בשנות ה-70 נחשפו קירות אבן מתחת לבסיס חומת העיר העתיקה, משמע הם קודמים למאה ה-16 בנו בתקופתם חומות בירושלים ולכן החומות יכולות להיות איובים, צלבנים, פאטימים או סלגוקים. אדיר ומרשים, שנכנסו ויצאו ממנו, הבנוי מקירות ואבני סיתות ומתוארך לתקופת ימי הביניים. מהתקופה האיובית, נבנו ע"י השליט אל מאלכ אל מועטים עיסא ב-1212 ונהרסו על ידו ב-1219</p>
<p>שער ציון החמה האיובית</p>	<p>השער שנחשף בכתובת שנחשפה יתכן ונפלה בימי אל מאלכ</p>	<p>גם הוא נבנה ע"י אל מאלכ אל מועטים עיסא, כי נמצאה באתר כתובת, הנושאת את שמו, חקוק באבן. לא מופיע שם השער, אך ממקורות קודמים, מכירים שם שער באזור בשם באב א-תיאה - שער המדבר. טעות בכיתוב הערבי, ת' ונ' מתחלפות בקלות ולכן במקור כנראה נקרא באב א-ניאה - שער הניאה. כנסיית הניאה כבר חרבה, אך טבען של שמות שהם נוטים להישמר שנים רבות וכנראה זה שם השער.</p>
<p>תצפית</p>	<p>התוואי הדרומי מתצפית למערב הנוף המשתקף בין הר ציון</p>	<p>של חומת העיר העתיקה, הינו גם התוואי הדרומי של חומת העיר האיובית, שבנה אל מאלכ מועטים. נשקפת שכונת ימין משה מ-1891, טחנת הרוח שלמרגלותיה המבנים של משכנות שאננים מ-1860 הוא שילוב של מבנים מנדטוריים בחלק העליון ומבנים מהמחצית השנייה של המאה ה-19 בתחתון. לבין הגבעה שבמערב, משתרע גיא בן הינום שבגללו, עד המאה ה-19 ירושלים לא יצאה מחומותיה.</p>
<p>אמות המים</p>	<p>אמות המים האמה העליונה המשכה משוער האמה התחתונה</p>	<p>של ימי הבית השני, הן שתיים, האחת היא האמה העליונה שראשיתה בימי הורדוס ויש לה עוד שלבים. הגיעה מבריכות שלמה שגובהן כ-800 מטר, המשכה בדרך חרון, משכנות שאננים וגן העצמאות. כיוון שלא נמצא שום ממצא ארכיאולוגי, עד לבריכת המגדלים - בריכת זאוקיה - בריכת שער יפו. מקורה בתקופה החשמונאית, תחילתה מבריכות שלמה וחוצה במנהרה את הגבעה של בית לחם.</p>
<p>אמות המים</p>	<p>האמה התחתונה את הר ציון זה השחזור סביל סולימאן</p>	<p>נמשכת לאורך קו הגובה עד רכס ארמון הנציב, שאותו חוצבת האמה ומשם על קווי גובה להר ציון. האמה מקיפה מדרום, עד לשער האשפות, משם לאורך הכותל המערבי עד לקשת וילסון ולהר הבית. המסורתי והמקובל על דעת רוב החוקרים, היום יש כמה דעות חדשות בקשר לשלב האחרון של האמה. שבמורד הגבעה, הוא מאמצע המאה ה-16 שקיבל מים מהאמה התחתונה, באמה משנית שנותבה אליו.</p>
<p>משכנות שאננים</p>	<p>משה מונטיפיורי על השטח הקנוי את שם השכונה אכלוס השכונה</p>	<p>הוא זה שרכש את השטח מהפחה של ירושלים, בעזרת כספי ירושה שהותיר נדבן בשם יהודה טורא. מונטיפיורי מבקש להקים שכונת מגורים, עבור עניי הרובע היהודי, שלה הוא קורא משכנות שאננים. 'משכנות שאננים' המופיע בשלט, המציין את תאריך היסוד 1860 לקח מונטיפיורי מפיסק שבתני"ך. התבצע לאט ובחוסר רצון מוחלט של יהודי הרובע לבוא ולהשתכן במבנים החדשים וסיבותיהם עימם.</p>
<p>משכנות שאננים</p>	<p>מגפת כולרה הסיבות שבגללן טחנת קמח סיפקה אנדרטה לזכר</p>	<p>שפשטה במרחב, הביאה את השינוי המיחול וזאת בעקבות הבחנה שתושבי השכונה לא נדבקו במחלה. השתכנעו יהודים לצאת מחוץ לחומות, נבעו בעיקר מרמת היגינה, ממצב כלכלי ודמי שכירות גבוהים. צורך לאנשים שגרו בשכונה, שעה שחסכו הליכה לעיר העתיקה, בפועל סיפקה תעסוקה למשפחה אחת. אברהם מיכאל קירשנבאום, שסיפור לחימתו להגנת השכונה, מיוחד במינו, זכתה למקום ראוי ובולט.</p>
<p>משכנות שאננים</p>	<p>טחנת הרוח נבנתה פעילות טחנת קמח חשוב להגדיש זאת סיום פעילות</p>	<p>ע"י צוות מהנדסים ובנאים אנגלים וזאת למדים, משום שזהו העתק של תחנה רוח אופיינית באנגליה. ע"י המשפחה היהודית, התפרסה על כ-20 שנים, עם הפסקות קצרות במהלכן, עת נפגם חלק כלשהו. משום שיש טענה שלפיה טחנת הרוח לא פעלה, כי אין מספיק רוח וכי גרגירי החיטה בארץ הם קשים. הטחנה, נבעה מסיבה פשוטה והיא כניסתם של תחנות הקיטור, שתחזוקתן זולה והספקם רב יותר.</p>
<p>משכנות שאננים</p>	<p>במלחמת תש"ח בהוראת הנציב לפני כמה שנים נכון להיום</p>	<p>גובהה הרם של הטחנה, נוצל לעמדת ירי, להגנת שכונת שאננים וימין משה וזאת בניגוד לסטטוס קוו. העליון, חבלן בריטי פוצץ את עמדת הירי שהוקמה בחלקו העליון של המבנה, כולל הכיפה והכנפיים. הוחלט לשקם ולשחזר את טחנת הרוח בצורתה המקורית, ע"פ התוכניות המקוריות שעדיין קיימות טחנת הרוח משוחזרת באופן מדויק ויכולה לטחון בעזרת הכנפיים, המנותבות אוטומטית לכיוון הרוח.</p>
<p>משכנות שאננים</p>	<p>באולם התצוגה בשנת 1986 מרכב הכרכרה כרכרת מונטיפיורי</p>	<p>מוצגת כרכרה של סר משה מונטיפיורי, שהובאה במיוחד מניו יורק ע"י מייסד ביה"ס בצלאל בוריס שץ. יד אכזרית ונעלמה, הכניסה לאולם התצוגה לפיד בוער וכל חלקי העץ של הכרכרה עלו באש ונשרפו. העשוי מתכת, שרד את השריפה ואילו חלקי העץ, שוחזרו בצורה מדויקת ביותר וזאת על פי תמונות. הינה דוגמה טובה, לדיון בין מוצג מקורי, למוצג משוחזר, כאשר העניין הנוסטלגי הוא בעל ערך חשוב.</p>
<p>גן בלומפילד</p>	<p>אזור מוקף חומה דרומה מהאמה חציבה בסלע בסמיכות למערה</p>	<p>שבתחתיתו חציבה בתוך הסלע, מוגדר לדעת המחקר, כתעלת מים מקומית, שפעלה בתקופת בית שני. מוצבת תעלה דומה שחצובה בסלע, מעין מנהרה, שחלק מהחוקרים חושב, שהיא אמת המים העליונה. של גרם מדרגות, היורד תחת קשת ונסגרת באבן גולל ענקית, הינה מערת קבורת כוכים, מימי בית שני. מסד אבן מסותת הרודיאני - אבנים גזית, זה ללא ספק בסיס של אנדרטה, שעמדה סמוך לקבר - נפש.</p>
<p>גן בלומפילד</p>	<p>יוסף בן מתתיהו בריכת הנחשים לפי אהוד נצר אופוס-רטיקולוס</p>	<p>מתאר באזור שממערב לחומת העיר העתיקה, על 2 דברים, על קבר בית הורדוס ועל בריכת הנחשים. היא בריכה שאפשר לזהותה עם בריכת הסולטאן, קבר בית הורדוס לפי המיתוס, חייב להיות המבנה. קבר הורדוס בהרודיון, אם קבר הורדוס הוא שם, באתר כנראה מדובר במשפחה ולא בקברו של המלך. הינו קיר, המורכב מאבנים מרובעות, שמוצא ליד שער שכם, בבניאס, ובארמונות החשמונאים ביריחו.</p>
<p>מחנה ישראל</p>	<p>מחנה ישראל מנהיג העדה דב"ש השכונה שונה יוזמת ההקמה</p>	<p>זוהי שכונה שנבנתה ע"י יהודים יוצאי מרוקו, ביוזמת מנהיג העדה הצעיר, רבי דוד בן שמעון - דב"ש. שעלה לא"י ב-1854 בגיל 28 הצליח להניע את הקהילה, לגייס כספים ולרכש ב-1868 קרקע לבני עדתו. מהותי משכונת משכנות שאננים, שהיא שכונת תורם, היות ומדובר בהתארגנות פנימית של בני העדה. של השכונה, ע"י ציבור אנשים, יכולה להקנות להם, ללא ספק את הבכורה, של השכונה הראשונה.</p>

<p>מחנה ישראל</p>	<p>בית ועד העדה לבניית המבנה בתוך המבנה יש עיצוב דלתות העץ</p>	<p>שנבנה בשנים האחרונות בתרומות עצומות, הפך להיות למרכז העולמי למורשת יהדות צפון אפריקה, הביאו פועלים מומחים ממרוקו, שישבו במקום והכינו את הפסיפסים, הקשתות וכל המרקם הפנימי. גילופי עץ מדהימים, סטוקו על הקירות, עיצוב דמוי מוקרנס, ערבסקות, עיצוב תבליטים גיאומטריים. בכניסה למבנה הינם מדהימים, בהיותם מעוטרות ומקוריות, כמו כן מוצג במבנה ארון קודש וביה"ט.</p>
<p>הליכה</p>	<p>מלון 'פאלאסי' בריכת ממילא בית הקברות מוזיאון הסובלנות</p>	<p>שנבנה ב-1929 ע"י המועצה המוסלמית העליונה, כדי להטביע חותם, שופץ ושודרג עם חזית חדשה. שמקור השם בריכת ממילא אינו ידוע, המסורת המוסלמית מפרשת מצירוף של המילים מא מן אללה. העתיק הוא מוסלמי, אך היה לו שלבים קודמים, איובי וצלבני, כלומר שהוא בן לפחות כ-800 שנים עתיד להבנות על חלק מבית הקברות הזה, שפונה לאחרונה ביוזמה של קרן ויזנטל שיושבת בושינגטון.</p>
<p>נחלת שבעה</p>	<p>במבואות על לוח קרמיקה הבית הראשון בתקופת המנדט</p>	<p>השכונה, ה-3 בתולדות שכונות ירושלים היהודית, אפשר לצפות בסימוני היסטוריה של השכונה. המוצמד לקיר, מוצג מבנה של שכונת נחלת שבעה, דף חשבונית ושמות 7 ראשוני בוני השכונה ב-1869 בנחלת שבעה, הוא ביתו של יואל משה סלומון, שהיה גם בית הדפוס הראשון, שאינו שמור והרוס. השכונה הוגדרה כנכשלת, בלי תשתיות ואוכלוסיית מצוקה ולכן נכנסה להגדרה של מיועדת להריסה.</p>
<p>נחלת שבעה</p>	<p>בתקופת המדינה בשנות ה-80 חצר טיפוסית</p>	<p>תכנונית ההריסה נשמרו ותכננו לבצע אותן, אך מחאת ההמונים נשאה פרי והליך ההריסה פסק. השתנתה המגמה בשכונה, לשימור ושיפוץ הבתים ועם לא מעט בעיות כספיות, השכונה משתמרת יפה. בשכונה: הם נחלת יעקב - האשכנזי, המתהדר בתואר, הראשון מחוץ לחומות ואוהל יצחק - הספרדי. בשכונת נחלת שבעה, גבולותיה נקבעים ע"י הבתים שנבנו מסביב, כאשר פה ושם יש מעברים ביניהם.</p>
<p>נחלת שבעה</p>	<p>חצרות סגורות סיבה נוספת מבחינה הלכתית פעם בשנה</p>	<p>נועדה להגנה וביטחון וכאלה נמצאו גם במסופוטמיה, בשומר, ברומא וגם בא"י העתיקה והחדשה. שהבתים בנויים סביב חצרות היא יהודית, בשבת אסור לטלטל חפצים מרשות היחיד לרשות הרבים. אפשר לפתור זאת בבניית חצרות, כאשר דלתות הבתים פונות לחצר, אזי נוצר מעין נתיב ליחיד. רב החצר, לוקח תבשיל כלשהו ועושה טקס עירוב חצרות, בו מערב בין רשות היחיד, הבתים והחצר.</p>
<p>נחלת שבעה</p>	<p>גבול תחום שבת מסתבר לשבעת האנשים למרבה המזל</p>	<p>ע"פ ההלכה היגן 2,000 אמה ולכן מרחק השכונות החדשות מהעיר העתיקה, נתחם בגבולות המותרים. שתרבות מכתובה אדריכלות של מבנה - חצרות וגם אדריכלות ותכנון אורבאני - מרחק ממקום נתון. שהקימו את השכונה, הייתה נתינות זרה, שלא אפשרה להם לקנות את הקרקע מהרשות העות'מאנית. אשתו של אחד השותפים, הייתה בעלת נתינות עות'מאנית והיא זאת שרכשה את הקרקע עבור כולם.</p>
<p>שכונת בית דוד</p>	<p>דוד רייז ינובר באחת השבתות דרשת ריבלין באתר הוקמה</p>	<p>יהודי שהתגורר בין החומות וחלה, נאלץ בהמלצת רופאו, לצאת למקום מרווח ונקי - נחלת השבעה. שמע דוד דרשה של יוסף ריבלין, בשבחה של ההתיישבות מחוץ לחומות והקמתם של שכונות חדשות. הרשימה את דוד, שהלך ורכש ב-1872 חלקת קרקע, להקמת שכונה נוספת בירושלים, באתר הנוכחי. שכונה, שכולה הינה קומה אחת, בעוד ששלט ההנצחה המקורי, על שמו של הנדיב, עדין מוצב באתר.</p>
<p>שכונת בית דוד</p>	<p>בשנת 1921 בקומה הראשונה בקומת המרתף בית ד"ר טיכו</p>	<p>התמנה הרב אברהם יצחק הכהן קוק - הראי"ה, לרב הראשי האשכנזי, שבחר את מקום שבתו באתר. שבאתר, נמצא ים מוזיאון, חנויות ובתי מגורים ואילו בקומה ה-2 מצוי עדי היום, בית הרב קוק. מוצגת תערוכה של האומן משה צבי ברגר, המציגה כ-150 ציורים מרהיבים, על פרקי ספר תהילים. שנמצא בסמוך לשכונת בית דוד, הוא אתר בעל משמעות בתולדות העיר, שהכרחי לביקור והיכרות.</p>
<p>בית טיכו</p>	<p>הבניין הוקם בשנות ה-80 באותם ימים פריטי הממצאים</p>	<p>בשנות ה-60 של המאה ה-19 על ידי ערבי אמיד בשם אגא ראשיד, שמידע עליו, הינו מועט למדי. של המאה ה-19 רכש את המקום וגר בו, יהודי מומר בשם וילהלם מוזס שפירא, שעסק בסחר עתיקות. ממצאים ארכיאולוגיים מתקופת המואביים, ששפירא סחר בהם, הפכו להיות מצרך הנושא רווח רב. שמוזס שפירא סחר בהם, היו מזויפים, שלמזלו הטוב, באותה עת העולם המדעי עוד לא הבחין בכך.</p>
<p>בית טיכו</p>	<p>וירא כי טוב המוזיאון הבריטי קלרמון גנו זיהה הדייר הבא שעבר</p>	<p>מחליט שפירא, לייצר קטע אותנטי מספר דברים של משה רבנו, שמהווה תגלית סנסציונית עולמית. שעמד לקנות את הממצא, ביקש מקלרמון גנו, מהחשובים שבחוקרים בעת ההיא, לבדוק את כתב היד. שמדובר בזיוף וכאשר הדבר התגלה ברבים, נמצאו ממצאים נוספים כזיופים, לכן מוזס בחר להתאבד. לגור במבנה, בראשית המאה ה-20 היה רופא העיניים הידוע לכל תושבי ירושלים, ד"ר אברהם טיכו.</p>
<p>בית טיכו</p>	<p>ד"ר אברהם טיכו האומנות הייתה אנה טיכו מקום עם סיפור</p>	<p>ואשתו אנה, התגוררו באתר שנים רבות, שהיווה מקום עלייה לרגל מכל קצוות העולם לניתוחי עיניים. ערך יקר לליבם של ד"ר טיכו ואשתו, שגם עסקה בציור ולכן אוסף האומנות שלהן הכיל חפצים יקרים. הורשה את הבית למוזיאון ישראל, בתנאי שחלקו ישמש לתצוגת אוסף יצירות האומנות שלה לציבור. ערבי עשיר - אגא ראשיד, זייפן עתיקות - וילהלם מוזס שפירא ורופא עיניים בעל שם עולמי- ד"ר טיכו.</p>

תכני סיור מספר 40 לקמפוס גליל עליון מרכזי

מסלול: ביהכ"נ ברעם, מערת פער, הר מירון, חורפייש, הר הארי ופקיעין

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
	ליים התיכון, הינו אחד הנחלים המרכזיים והחשובים שמנקזים את האזור של לב הגליל התחתון. המתחיל בגוש הרי מירון, זורם אל בקעת סכנין ומשם לוקח את מימיו מזרחה וזורם לבסוף לכנרת. מדרום לעכו, הינו למעשה ערוצו של נחל חילוון, שבשנות ה-30 הבריטים ניקזו בערוצו את ביצות נעמן. יישוב בדואי, הממוקם בין הישובים אשחר ויובלים, שזכה להכרת מדינת ישראל, כיישוב מוסדר ומוכר.	נחל חילוון הזורם נחל צלמון נחל נעמן הזורם ערב אל-נעים הינו	נסיעה
	הרכס הצפוני של הגליל התחתון, המורכב מהר חזון, הר כמון והר גילון וביניהם נחלי צלמון ושזור. שהוקמה ב-1964, במסגרת תוכנית סו"ס (סוף סוף) שוכנת מערבית להר גילון ומזרחית להר כמון. אמורה לעבות או להוסיף יישובים יהודיים בגליל, כאחת ממספר רב של תוכניות, מאז קום המדינה. הוקמו בגליל העליון מושבים כמו שתולה, נטועה, זרעית, ובירנית שקמו בזמנם, כעיבוי למרחב הכפרי.	רכס שגור הינו העיר כרמיאל תוכנית סו"ס במסגרת סו"ס	נסיעה
	המצוין במגזר הערבי ב-30.3 הינו תולדת הרג 6 ערבים, בהפגנת ערבי סכנין ב-76 להרחבת כרמיאל. הופקו לקחי הקמת עיירות בשנות ה-50 בגליל העליון, כשלומי ומעלות, שיושבו בעיקר בעולים חדשים. יצורו תמהיל המורכב מאוכלוסייה ישראלית וותיקה לצד עולים חדשים, בעידוד ממשלתי בתעסוקה. מקיפות כ-90% מאדמות א"י, המגזר הערבי מחזיק כ-4% המהוות כ-40% מהאדמות הפרטיות בא"י.	יום אדמה-אל ארד בתכנון כרמיאל בהקמת כרמיאל אדמות המדינה	נסיעה
	הצפוני ברכסי הגליל התחתון, על הר כמון, ממוקמים יישובים כמון ומכמנים והיישוב הבדואי כמאנה. שברכס שגור, הם הפסגות הגבוהות ביותר בגליל התחתון, שתיהן נושקות ל-600 מטר מעל פני הים. בנוי בעצם משתי בקעות כשמרכזית, הינה בקעת בית הכרם, בה יושבת כרמיאל והשנייה בקעת חנניה. נבחר משום שהוא משמר יישוב יהודי בשם כפר חנניה, מתקופת בית שני ומתקופת המשנה והתלמוד.	על רכס שגור הר כמון והר חזון גבול גליל תחתון השם בקעת חנניה	נסיעה
	שבגליל העליון, מוקף ב-3 שברים גיאולוגיים, פקיעין ממערב, בקעת בית הכרם מדרום ומירון ממזרח. ששיאו בהר הארי וכפיר, נמשך דרומה, בנפילה טופוגרפית גדולה, שבין הר כמון לבין הרי חוזה וחזון. מגוש הרי מירון, מנצל את שבירת רכס שגור, ע"י שבר פקיעין, על מנת לנתב את זרימתו לכנרת. נמצא בלב גוש הרי מירון, כאשר גוש הרי מירון, הוא עצמו הורסט גדול, ששבור במרכזו על ידי הגרבו.	גוש הרי מירון קו שבר פקיעין נחל צלמון הזורם גרבו בית גיאן	נסיעה
	מתפלגים ממערב לגרבו: הר הארי והר כפיר וממערב לו, בגוש המרכזי: הר הלל, בר-יוחאי והר מירון. להפקת אנרגיה בכוח הרוח, על עיקרון לגל מתנפח גמיש ולא של כפות נוקשות, ממוקם על הר חזון. בסמוך לצומת חנניה ובשבר גיאולוגי הנקרא שבר מירון, הוקם בשנות ה-60 במסגרת תוכנית סו"ס. מתקופת בית שני, שממזרח השבר: כפר חנניה ששמו השתמר בכפר הערבי, ענן ובאר שבע הגלילית.	הרי גוש מירון מתקן ניסיוני כפר חנניה השוכן שרידי שני יישובים	נסיעה
	הקדמוניים, נפגעו במהלך מרד החורבן, אך כפר חנניה השתקם ויהודים גרו בו עד העת העות'מאנית. הקדומה, היו קדרים ששםם נודע למרחוק וזאת ע"פ נאמר בגמרא 'כדי כפר חנניה אין דרכם להישבר'. או 'חרסי כפר חנניה', הינה אסכולה של קרמיקה מתקופת בית שני, שמוצאים אותם בכל רחבי הגליל. שבמורדות המזרחיים של הר מירון, מייחסת מסורת ימי ביניים, כמקום קבורתו של התנא שמאי.	שני היישובים אנשי כפר חנניה כדי כפר חנניה לחורבת שמע	נסיעה
	הערוץ החשוב של נחל עמוד, שכן הוא זה שמזרים לנחל עמוד, את כמיות המים הגדולות ביותר. המשמר את היישוב גוש-חלב, מתקופת בית שני, קבורים שמעיה ואבטליון וצאצאי סנחריב, שהתגיירו. היה אחד ממפקדי מרד החורבן, שנס מכפרו לירושלים עם לוחמיו, כשהרומאים החלו לצור על יישובו. נובע מצבע שדות הקרטון של הכפר, היושב בין אדמת טרה רוסה של הרי מירון, לבזלת של רמת דלתון.	נחל מירון הינו בכפר הערבי גייש יוחנן מגוש חלב מקור שם גוש חלב	נסיעה
	לנחל גוש חלב ומשם שניהם זורמים לנחל דישון, הזורם לעמק החולה, ממזרח לקו פרשת המים. ממזרח לקו פרשת המים, העביר רפתותיו לקיבוץ תובל, הנמצא ממערב לקו, כהגנה מזיהום מי הכנרת. הוקם על חורבות כפר ערבי עוין ססע, ששימש יעד ראשוני לפשיטת הפלמ"ח וחטיבה 7 במבצע חירם. מתרוממת רמת עלמה ובהמשך ממערב, רמות ברעם ויראון וצפונה להן, בדרום לבנון, רמת דובה.	נחל צבעון הזורם סאסא השוכנת קיבוץ סאסא צפון לרמת דלתון	נסיעה
	מופיע לראשונה במקורות, כבר במאה ה-12 ע"י שמעון בן שמשון, נוסע יהודי שמסתובב באזור וכותב. שעובר באזור סביב 1522 מצוין ברישומיו, על כפר בשם ברעם, שיש בו שרידי 2 ביכ"נ עם כתובות. מציינים בכתובים (638-1517), שמדובר ב-2 בהכ"נ ברעם, שהם חלק מ-24 בהכ"נ שנבנו ע"י רשב"י. המגיעים לא"י ב-1905 ומהווים את תחילת המחקר המודרני, מתארכים את 2 בהכ"נ למאות ה-2 ו-3.	אזכור ביכ"נ ברעם הרב משה באסולה נוסעי ימי הביניים קוהל ווטצינגר	ביהכ"נ ברעם
	נעלם ברבות השנים, כי חלק מאבניו נלקחו לבניית כפר מרוני וחלק לקחו נוסעים וחוקרים למיניהם. שעמד לצד ביהכ"נ הגדול ברעם, עם הכתובת בעברית 'שלום על ישראל' נמצא כיום במוזיאון הלובר. השתמר, למרות שגרו בו חלק מאנשי הכפר הערבי בירעם, אותם פגשו קוהל ווטצינגר, בהגיעם לאתר. הינה מפוארת ולכן הוטבעה על אחד משטרות הכסף וגם הועתקה לביהכ"נ ניסן בק - תפארת ישראל.	ביהכ"נ קטן ברעם משקוף ביכ"נ קטן ביהכ"נ הגדול חזית ביכ"נ ברעם	ביהכ"נ ברעם
	נותר בעינו משך הרבה שנים, כפי שקבעו קוהל ווטצינגר, כלומר ביכ"נ קלאסי, מהמאות ה-2 וה-3 עם חוקרים נוספים, טענו לאחר עבודת שטח, שביהכ"נ כדוגמת זה שבברעם, שייכים למאות ה-5 וה-6 שביצעו החוקרים, התבטאה בחפירה תחת הסטילובטים, שם נחשפו מטבעות, לא מוקדם מהמאה ה-5 נבדקו בעין מאוד בוחנת וחשפן רכיבים שאינם מונחים במקומם, דבר שלא מאפיין בנייה קלאסית.	תיארוך ביהכ"נ מוטי אביעם עבודת השטח רכיבי חזית ביכ"נ	ביהכ"נ ברעם

<p>התבטאו למשל, בעמוד הימני שבחזית, שקוטרו התחתון קטן יותר מקוטר הבסיס, שעליו הוא ממוקם. בחזית, מתבטאת שהמשקוף הימני אינו חופף ותואם את המזוזה השמאלית, בנקודת המגע שלהם. מעידות שהבנאים של המבנה לא היו מקצועיים, אך מי שסיתת את האבנים, היה בעל מקצוע מיומן. מעידה על ספוליה, מילה מקצועית המתארת שימוש משני, פירוק מבנה והרכבתו במקום אחר מחדש.</p>	<p>סטיית חזית ביכ"נ סטייה נוספת אי התאמות בנייה אי התאמת הרכבה</p>	<p>ביהכ"נ ברעם</p>
<p>כשמפורק מבנה ומורכב מחדש, נוצרות אי התאמות, כי אבני המקור, לא מונחות במקומן המקורי. ספוליה במאה ה-4 נובעת מעת שנצרות הפכה לדת האימפריה הרומית, אזי מקדשים יוצאים משימוש. אתר שמאמינים לא נכנסו אליו, אלא רק כוהני דת, לכן היה רק בעל חזית מפוארת, ללא עומק פנימה. והרכבתו כביהכ"נ מותר, ע"פ ההלכה, אבן, גללים ואדמה, אינם מקבלים טומאה, כי משמשים לבנייה.</p>	<p>כתוצאה מספוליה לדעת המחקר מקדש פגאני היווה פירוק מקדש פגן</p>	<p>ביהכ"נ ברעם</p>
<p>כדמויות ניקות-אלת הניצחון החקוקות באבני מקדש מקוריים, הוסרו ע"י היהודים, בעזרת אזמלים בתקופת המשנה והתלמוד, התבטאה בשוני רב בין הישובים והקהילות וזאת ע"פ אסכולות הרבנים. התבטאה בביהכ"נ בעין גדי, בו המזלות ללא גלגל ודמויות, לעומת גלגל המזלות בביהכ"נ בבית אלפא. חשפו סצנות מצוירות של צבא מצריי טובע בים ושמשון הגיבור המכה בלחי חמור 200,000 פלישתים.</p>	<p>סמלים פגאניים אומנות הצלם התפלגות האומנות בביהכ"נ חמאם</p>	<p>ביהכ"נ ברעם</p>
<p>לא תעשה לך צלם וכל תמונה, לא תעבדם ולא תשתחוה להם' היווה נתון לפרשנות רבנית במרחב. על רצפת כנסייה, היו אסורים בתכלית, כי בנצרות, בשונה מהיהדות, לאיקונה יש קדושה של ממש. בחג שני של פסח, הייתה עד המאה ה-16 לכבוד הלל הזקן, מהמאה ה-16 ואילך, הכבוד עבר לרשב"י. במאה ה-6 הטיל איסור על הקמת ביהכ"נ חדשים, לכן יתכן שבניית ספוליה, היוותה עקיפת האיסור.</p>	<p>הדיבר השני דמויות נוצריות ההילולה במירון שלטון יוסטינינוס</p>	<p>ביהכ"נ ברעם</p>
<p>הוקם, בימי שלטון יוסטיניאנוס - עידן האיסור, על תשתית בזלתית שחורה, של ביכ"נ קדום יותר. של חזית בהכ"נ, נמצאה חקוקה הכתובת בארמית, של מבצע העבודה 'בר יודן עשה את המשקוף' מפתח כרונוולוגי, שהיה נהוג עד העשורים האחרונים של המאה ה-20: מוקדם, ביניימי ומאוחר, בטל. מאה ה-2 הם בכ"נ הגליליים: כברעם ומירון, עם חזית מפוארת, הפונה לירושלים ושורת עמודי כניסה.</p>	<p>ביהכ"נ בכפר נחום על המשקוף הימני סיווג ביהכ"נ ע"פ הטיפוס המוקדם</p>	<p>ביהכ"נ ברעם</p>
<p>אלו בתי הכנסת הנמצאים פה ושם ויש להם כל מיני אפיוני בנייה, כדוגמת בית הכנסת בחורבת שמע. מיוחס לביהכ"נ של העמקים, המאופיינים במראה חיצוני צנוע וברצפות פסיפס יפות, למשל בציפורי. תולדת מחקר מקיפה, המגדיר כיום כשיטה לאיפון, תיארוך ביהכ"נ, שמתבטא בעיקר בהבדל סגנונו. סוסיא, אשתמוע וסמוע, גולן: קצרין ואום אל קנטיר, עמקים: ציפורי ובית שאן, גליל: מירון וברעם.</p>	<p>הטיפוס הביניים הטיפוס המאוחר מפתח רגיונלי הינו בדרום הר חברון:</p>	<p>ביהכ"נ ברעם</p>
<p>טוענת שיתכן שלא מדובר רק בעניין של אופנה, אלא גם בקרבה וריחוק, מעינו של השלטון הביזאנטי. התושבים שוכנים קרוב לעינו של השלטון הנוצרי, לכן מצטנעים כלפי חוץ, אבל בונים יפה כלפי פנים. היותר שמרנים, ביקשו לבנות מבנה מפואר ולהפנות חזיתו המפוארת לירושלים, אך ללא רצפת פסיפס. שנבנה לפני המאה ה-4 היות והכפר חרב בפולמוס גאלוס ב-351 או ברעש ב-333 נמצא פסיפס מפואר.</p>	<p>תיאוריה רגיונליות ציפורי ובית אלפא יהודי הרי הגליל בהכ"נ בחמאם</p>	<p>ביהכ"נ ברעם</p>
<p>הוגדר בעבר כאזור שוליים, היות ואין בו דרכי מסחר חשובות ואף הסנהדרין מעולם לא עלה לתחומו. בגליל העליון: תל קדש נפתלי, תל ראש, תל עבדון ותל אכזיב, שכנו בדרך פיניקית משנית, מחצור לים. עלו בחלקן לגליל העליון, למקומות כיבנית, מפשטה ומגדל כרמי, אך רובם הגדול ישבו בגליל התחתון. לא ניתן לתארך, היות והחפירה בהן הייתה מאוד אינטנסיבית ונעשתה לעיתים בכלים לא מקצועיים.</p>	<p>מרחב גליל העליון תילים ארכיאולוגי משמרות הכהונה ביכ"נ ארבל ומירון</p>	<p>ביהכ"נ ברעם</p>
<p>שהכיל את לוחות הברית, היה גבוה לאין שיעור ממעמד ביהמ"ק ה-2 שאין בתוכו את לוחות הברית. באין ביהמ"ק והיה צריך להקהיל אנשים, עזרא ונחמיה מנהיגים את קריאת התורה בימי ב' ה' ושבת. אפשרית במקום שבו נוכחים יהודים, עבוד שלבהמ"ק עולים רק כדי לזבוח וזאת בתקופת 3 הלוחים. כנראה, מראשית ימי הבית השני - המאה ה-5 לפנה"ס, לא כחלופה לבהמ"ק, אלא לקריאת התורה.</p>	<p>מעמד בהמ"ק ה-1 בתקופת גלות בבל קריאה בתורה כינוס בביהכ"נ</p>	<p>ביהכ"נ ברעם</p>
<p>שנחשפה בירושלים: 'תיאודוטוס בן וטינוס כהן וראש כנסת בן ראש כנסת נכד ראש בית כנסת... במרחק של כ-200 מטר, ממיקומו בעבר של בהמ"ק, כלומר, שבהמ"ק עדיין עמד על תילו, יש ביכ"נ. בגמלא, הרודיון, מצדה, חרבת אל עומדן, מגדל, יריחו, קריית ספר וכתובת תאודוטוס בירושלים. לא היו בעלי חשיבות רבה, לעומת זאת, לאחר חורבן הבית, ביכ"נ הופך למקדש מעט, כחלופה למקדש.</p>	<p>כתובת תאודוטוס הכתובת נחשפה שרידי ביכ"נ: ביכ"נ טרום חורבן</p>	<p>ביהכ"נ ברעם</p>
<p>שהוקרבו במהלך טכסי היום בבהמ"ק, נקבעות בביהכ"נ 3 מועדי תפילה: שחרית, מנחה וערבית. נבעה בימי הבית השני, מצרכים מסוימים ולאחר חורבנו, הפך למקדש מעט, שעיקרו בו תפילות ומניין הועצמה, עת כיוונו הופנה לירושלים, נקבע שיהיה ברומה של עיר והוגדר בו מקום להשכנת ספר תורה. זהים לגמרי, לכן אין הבדל מהותי בין ביהכ"נ בתימן ובפולין, לבין אלה שיושבים סביב ואלה בשורות.</p>	<p>כחלופה לקורבנות התפתחות ביהכ"נ חשיבות ביהכ"נ תכני ביהכ"נ בתבל</p>	<p>ביהכ"נ ברעם</p>
<p>להיות לחלק מערכת ההישרדות היהודית המופלאה, שאפשרה ליהודים לשמר יהדותם כ-2,000 שנים. כללה מניין, ביכ"נ, תפילין, סידור תפילה, מנהגי השבת וחגים, כאשר איש לא שובר את הכללים הללו. אפשרה ליהודי בתימן, לשלוח שאלה לרמב"ם, לקבל ממנו תשובה וע"י כך לשמור על אחדות ביהדות בתקופת המשנה והתלמוד, לא הסס לנוזף בחכמי תקופתו, שניסו לשנות מועד כיפור, בשונה שנקבע.</p>	<p>משכן ביהכ"נ הופך ערכת ההישרדות ספרות השו"ת רבן גמליאל</p>	<p>ביהכ"נ ברעם</p>
<p>מעל המשקוף הימני בחזית ביהכ"נ, לעומת עיטור חילון מעל המשקוף המרכזי, לא מהווה חריג מבני בחזית ביהכ"נ, שאינו בהתאמה על המזוזות הבלטות ביחס אליו, מהווים ראייה לקביעת הספוליה. במאות ה-2 וה-3 האמן הוציא תחת ידו את הדבר הכי קרוב למציאות ואף מעבר לזה, מבחינת היופי. הייתה שהאדם נעלה על הטבע, אם אין מים, הוא יביא מים באמות, אם אין צלע, הוא יבנה קשתות.</p>	<p>עיטור הקשקשים המשקוף הימני בתקופה קלאסית תפיסת עולם רומי</p>	<p>ביהכ"נ ברעם</p>
<p>שאינה מוגדרת בתקופה הקלאסית, האל נעלה מהאדם, לכן האמנות יותר סמלית מאשר חיקוי מציאות. עומדת כפי שהיא מצוירת ומתוארת ע"י נוסעים מימי הביניים, מלבד חיזוקים הכרחיים משנות ה-50 שהגיעו ב-1905 לביהכ"נ, פגשו במבנה ביהכ"נ, 4 חדרים, בהם התגוררו מספר משפחות מבני המקום. ע"פ מה שנחשף באום אל קנטיר, בסמוך לכניסה, הייתה ממוקמת היכלית ובה ארון עם ספר תורה.</p>	<p>אומנות הביזנטית רוב חזית ביהכ"נ חוקרים גרמנים השערת המומחים</p>	<p>ביהכ"נ ברעם</p>

ביהכ"נ ברעם	לדעת החוקרים היכלויות ביהכ"נ היכלית מושלמת בביהכ"נ הגליליים	בכל בתי הכנסת, מהתקופה הרומית-ביזנטית, היו דרך קבע ספרי תורה, בתוך ארונות עץ שבהיכליות. היו בנויות מאבנים קטנות ומהודרות ולכן היה קל מאוד לקחת אותן ולהשתמש בהן בשימוש משנה. נחשפה באום אל קנטיר שחרבה ב-749 ובכורזים, יחד עם הקתדרה דה משה - כיסא מהודר מבזלת. מוצאים תופעה, כשכנסים מכיוון החזית המפוארת, הפונה לירושלים, מסתובבים ב-180° להתפלת הגליליים, הוא פתח נוסף בצד, עבור המאחרים, שהגיעו במהלך התפילה והצטרפו לשורות האחרונות. נבנתה עם גג דו שיפועי, מכוסה ברעפים, כאשר משני צדדיו היו גלריות, שיתכן שהיו מיועדות לנשים. שחקר את נושא עזרת הנשים, גילה בספרות, שנשים הגיעו לביכ"נ, אולם לא מופיע איפה הן התפללו. מופיע לראשונה רק בימי הביניים המאוחרים, באירופה, עת נוצר אגף מיוחד, המופרד ממקום הגברים.
ביהכ"נ ברעם	אפיון נוסף לביהכ"נ תקרת ביהכ"נ שמואל ספראי המושג עזרת נשים	פעילה למשפחות המרוניות שבג"ש, רק לטבילת תינוקות, לנישואי זוגות ולחגים השונים שבאומנותם. שהם עדה מלכתית - יוונית קתולית, נוהגים בכנסייתם, כבני העדה המרונית ויחד מונים אלפי אנשים. אחרון מבצעי מלחמת הקוממיות בצפון הארץ ב-28.10.48 נועד להשלים את כיבושו של הגליל העליון. התבטאה בתנועת מלקחיים, כי צה"ל כבר שלט במערב הגליל, שנכבש במבצע בן עמי ובמזרח הגליל.
כנסיית ברעם	הכנסייה בברעם ערביי כפר איקרית מבצע חירם פעולת מבצע חירם	מפקד חזית הצפון, מונה כמפקד מבצע חירם ויגאל אלון מפקד חזית הדרום, מונה כמפקד מבצע יואב. למפקד חזית הצפון, לוודא שבתום הקרבות לא יישארו ערבים עד לגבול לבנון, הינה רק ע"פ עדויות. אותו קו גבול, שנקבע בין המנדט הבריטי והצרפתי, בהסכמי פולה - ניוקומב בשנים 1921 - 1923 ממרחב גבול לבנון וסגירתו בפני שובם, נבע מחשש לשינוי המאזן הדמוגרפי של עם ישראל במדינתו.
כנסיית ברעם	סגירת גבול לבנון ביצוע הנחיית ב.ג. אזור חיץ קו לבנון ערב אל עראמשה	בפני ערבים, הצליחה חלקית, היות ואלפי פליטים, הצליחו לחזור חזרה לא"י, למרות שבתיהם נהרסו. התבצעה כאשר במקומות מסוימים, הערבים ברחו בעצמם ובאחרים היה צריך לירות מעל ראשיהם. נשאר כמעט ללא ערבים, מלבד יוצאים מן הכלל שהיו תולדת החלטות מפקדי צה"ל, שהיו מתושבי האזור. פסוטה, מעיליא, גייש ועוד, שהיו במרחב, נשארו במקומם, היות והיו ביחסי ידידות עם יהודים.
כנסיית ברעם	הוראת גירוש הערבים, שהגיעה מגבוה, אכן בוצעה בשטח, אבל נותרו פה ושם איים, כאיקרית ובירעם. בבירעם המרונים ובאיקרית המלכתיים, אמרו לעצמם, שהיות ולא השתתפו בקרבות, אין צורך לברוח. לחייליו, להיכנס לאיקרית ובירעם ולפנות את תושביהם מכפריהם, נבעה מקבלת מרות מלאה מב.ג. שהסתובבו בשטח, לא אפשרו לדחוק את ערבי איקרית ובירעם ללבנון ולכן הופנו דרומה, לישראל.	את רוב ערביי בירעם לגייש ואת חלק מערביי איקרית לכפר ראמה וחלק נוסף, לוואדי ניסנאס בחיפה. איקרית ובירעם, היה מלווה בהבטחה, שהנטישה הינה לכמה שבועות ואז יתאפשר לחזור לבתיהם. איקרית ובירעם, לממשל הצבאי, בראשית שנות ה-50 בהתאם להבטחה שניתנה, נענתה בשלילה. בקביעה, שעל מדינת ישראל להחזיר את המפונים לבתיהם, אלא אם שר הביטחון מחליט אחרת.
כנסיית ברעם	כוחות צה"ל פינו תהליך העזיבה של פנייה תושבי פנייה לבג"צ נענתה	לדורותיהם, חותמים עד היום, על צו מנהלי, שמונע מצאצאי ערביי בירעם ואיקרית, לחזור לכפריהם. ישאין מתקנים עוול בעוול' כלומר, אין להחזיר פליטים לכפרים ועי"י כך לגרום עוול למתיישבי האזור. שנחתמו ברבות השנים, עם חלק מאנשי איקרית ובירעם, לא מנעו מחלקם, שמירת זיכרון קולקטיבי. היא אבן הנגף המרכזית העומדת בין ישראל והפלסטינאים, לכן ההתנגדות להחזרת העקורים, לכפרם.
מערת פער	מערת פער ודולינה לעמק סאסא מערת פער לתוכה עמק ע ניקוז פנימי	נמצאים במרכזו של עמק רחב ידיים, הוא עמק סאסא, שאין לו ניקוז חיצוני, אלא ניקוז פנימי בלבד. המכוסה ברובו מטעי תפוחים, זורמים בתחילת יום גשום, ערוצי המים לדולינה ולמערה ונעלמים בה. מחלחלים המים, נקראת בולען קרסטי בתוכה ערביית הוטה - לווייתן, שפוער את פיו ובוכל את המים. שיש בתוכו גם דולינה וגם בולען, מכיל תופעה נוספת מהתופעות הקרסטיות, הנקראת בשם פולייה.
מערת פער	עמק פולייה תופעות קרסטיות: בחבל קרסטי טרשים וטרשוניים	הינו עמק המסה, שהתהליך היווצרותו כעמק, לא היה בתהליך סחיפת נחלים, אלא עי"י המסה קרסטי. פולייה - עמק המסה, דולינה - בור קטן, תולדת מערה שקרסה לתוך עצמה ויצרה שקע בפני הקרקע. בסלובניה, מקום בו תופעות קרסטיות מאד נפוצות, הוגדרו לראשונה התופעות ולכן נקראו עי"ש החבל. הינם תופעות משנה לפעילות קרסטית, שבה נוצר נוף המסת סלעים, היוצרים חריצים וסדקים בסלע.
מערת פער	ליד קיבוץ יפתח מערות קרסטיות זקיפים ונטיפים תופעת דולינה	התפתחה תופעת טרשים וטרשוניים, עד כדי יכולת הליכה בתוכה, בסלעים שהכילו קלציטיים שהומסו. הם תופעה שחללים תת קרקעיים, שנוצרו כתוצאה מהמסת סלעי הגיר ומינרלי הקלציט, על ידי מים. הם תופעות במערות קרסטיות, בהם יש התגבשות של חומר קלציטי על תקרת המערה או על רצפתה. מתרחשת כאשר מערה קרסטית, קורסת אל תוך עצמה ועי"י נוצר חלל או שקערורית על פני הקרקע.
מערת פער	שקע הדולינה בדולינה אין ההוטה או הבולען מערת הממותה	המתמלא בחורף במים, מאבד את המים, בדרך של חלחול איטי, לתוך סדקים קטנים או לתת הקרקע. פתחי ניקוז המובילים למערכת תת קרקעית, אחרת המים היו נבלעים באחת ולא מחלחלים לאיטם. הינו תופעה קרסטית מרשימה, שבה מדובר בצבר מערכות תת קרקעית, המתארכות עד למאות ק"מ. שבארה"ב, היא המערה קרסטית ידועה, שאורכה מאות ק"מ ומדי פעם מגלים בה עוד מערכות המשך.
מערת פער	נחל תת קרקעי תנאי לקרסטיות: סלעים קלציטיים מערת ראש הנקרה	כמו שבקרואטיה, תחילתו בבולען עי"פ השטח ואילו נקודת יציאתו לפני השטח, נקראת מעיין קרסטי. סלעים קלציטיים, גורם ממיס, מים חומצתיים, טמפרטורות באופן יחסי ממוכות ואזור סלעים סדוק. הם סלעים המומסים בחומצה, האחרים להיות גיר קשה, שהוא הקנדיט הטוב ביותר וגם דלומיט. שהן בסלע קירטון, שנדיר בהם תופעות קרסטיות, ראשית בהמסה קרסטית והמשך בפעולת גלי המים.
מערת פער	גורם ממיס הגורם במכתש רמון מים חומצתיים טמפרטורת סביבה	ליצירת תופעות קרסטיות הם מים, לכן קרסטיות לא יתפתח באזור שיורד בו פחות מ-600 מ"מ.גשם. יש מערה קרסטית, דבר המעיד שהמערה נוצרה בתקופה קדומה ושבאזור המכתש ירדו גשמים רבים. הכרחיים לקרסטיות, נוצרים בדרך כלל מ-CO ₂ שיכול לבוא מן הצומח, שכן הצומח נושם ופולט CO ₂ להיווצרות קרסטית, צריכה להיות נמוכה, ככל שמים חמים יותר, קשה להם להכיל דו תחמוצת פחמן.

<p>מערת פער</p>	<p>מים קרים ממסים אזורי סלע סדוק סידוק גדול בגיר בהרי מירון וחרמון</p>	<p>בתוכם יותר גזים, דבר שיוצר יותר CO₂ כך שהם יותר חומציים ויכולים להמיס סלע ביתר שאת. יוצר פעילות קרסטית ביתר עוצמה, היות ושטח הפנים של הסלע שבא במגע עם מים, הוא גדול יותר. נוצר באזור בו חילופי הטמפ' בין יום ולילה הם קיצוניים, אזי אנומלית המים, מרחיבה את הסידוק. תופעות קרסטיות מאוד נפוצות, בגבעות הקרב יש נוף טרשים וטרשוניס וברכבל העליון דולינה ענקית.</p>
<p>מערת פער</p>	<p>עמקי מאן ובולען נחל הדן הינו מעיינות הרי מירון הגרבר בגוש מירון</p>	<p>הם אתרי פולייה - עמק המסה, שבמרכזו דולינה, עת נחלי דן, בניאס וחצבאני הם מעיינות קרסטיים. המעיין הקרסטי הגדול ביותר במזוה"ת וסימוכין, ליד נווה אטיב, אפשר לשמוע זרימה ממעמקי הסלע. נובעים במעטפת הגוש: מעיין פקיעין, בגליל המערבי: עין זיו ועין תמיר ומעינות נחל צלמון ועמוד. יוצר ריבוי מעיינות, שכן מדובר בקו שבר המזמין פריצת מים, כמו עין ג'ורון ועין סרטבה ליד בית ג'אן.</p>
<p>מערת פער</p>	<p>אלוני מערת פער בולענים קרסטיים מעיין שכבה נובע נביעה מוגדרת ע"פ</p>	<p>הם מסוג אלון מצוי, שהם בגודל לא מצוי, דבר המעיד על קדושת המקום, הנובע ממסתוריות המערה. נתפסו תמיד ע"י האדם, כמקומות פתח לשאול, שבו מים חיים זורמים ונעלמים לתהום. לפני השטח, כתוצאה מכך שיש שכבה אטימה - אקוויקלוד, שלא מאפשרת למים לזרום למקום אחר. הגורם העיקרי להיווצרותה: מעיין העתק, נובע בקו העתק, מעיין קרסטי, מעיין שכבה ומעיין קילוח.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>קיבוץ סאסא קיבוצי משלט הכפר הערבי סעסע פשיטת הפלמ"ח</p>	<p>הוקם בינואר 1949 ע"י גרעין השומר הצעיר מארה"ב, על מקומו של הכפר הערבי בשם סעסע, שחבר. כמלכיה, יראון וברעם, הוקמו בתום הקרבות ב-48 בויקה לקו הגבול ואוכלסו ע"י לוחמים משוחררים. שהכיל כוחות צבא ההצלה, נכבש בפשיטת עומק לילית, ע"י הפלמ"ח ב-2.48 לאחר הליכה של 24 ק"מ. על סעסע, הייתה אחד מהגורמים שערערו מאוד את מצבם של הערבים בגליל העליון, לפני מבצע חירם.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>בכיבוש סעסע בית היערן הינו כפר הדרוזי גירמק מ-18 כפר דרוזי</p>	<p>מיושמת תורות הלחימה, שנלמדה בפלוגות הלילה של וינגייט ובפלוגות השדה - פ"ש, של יצחק שדה. מבנה עם גג לבן שבפסגת ההר, כאשר מצפון לו, אזור של חירבת ב"ק הסמוך לכפר דרוזי בשם גירמק. חרב בתקופת השלטון המצרי בא"י, עת מוחמד עלי, לחם בדרוזים, שהיו מנושאי דגל מרד הפלאחים. שהיו בכרמל, עד כיבוש א"י ב-1831 ע"י מוחמד עלי, נותרו בסיוע הכיבוש, דאליית אל כרמל ועוספיה.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>השלטון המצרי משה מונטפיורי הרעש של 1837 ביה"ס שדה מירון</p>	<p>בעידן מוחמד עלי, התיר לרב ישראל ב"ק, שיצא מצפת עם משפחתו, להקים משק חקלאי לצד גירמק. ואשתו שהגיעו לביקור ב-1839 לא"י, מגיעים לחוות ב"ק ומציינים בזיכרונותיהם, התלהבות מהחוה. שבו צפת נהרסה, היווה את תכלית ביקורו של משה מונטפיורי, שבו התבקש לסייע בשיקומה של העיר. שנקרא גם בית ספר שדה נריה, מהווה נקודת התחלה, של כמה מסלולי הליכה יפים, בגוש הרי מירון.</p>
<p>פסגת מירון תצפית</p>	<p>פסגת הר מירון בתצפית למזרח שבר מירון הנשקף שני נחלים זורמים</p>	<p>הינה 1,208 מטר מעל פני הים, שמהווה את הגבוה שבהרי א"י המערבית, החרמון גובהו 2,814 מטר. מהר מירון, מזדקרת רמת הגולן ועליה התילים בנטל, אביטל ופארס שמזוהה בצדו הדרומי הקטום. ממזרח הר מירון וסובבו בצורת בנה, מדרום לצפון, חוצה את גוש חלב המזוהה ככתם קירטוני לבנבן. משבר מירון לבקע הירדן: נחל עמוד הנשפך לכנרת ונחל דישון, שניזון מצבעון שנשפך לעמק החולה.</p>
<p>פסגת מירון תצפית</p>	<p>גוש הרי מירון הר כנען הנצפה העיר צפת נחל דלתון זורם</p>	<p>מהווה קו פרשת מים ארצי, ממנו כל אפיק מערבה זורם לנחל כזיב ומזרחה לנחל דישון או לנחל עמוד. ממזרח למירון, מיוחס ליחידות נוף גליל עליון מזרחי, המאופיין במסלע קירטוני ומסלע גירי קשה. שוכנת על הר כנען, שעליו נטוע גם יער ביריה, שהינו היער הנטוע השני בגודלו בארץ, אחרי יער יתיר. דרך העמוקה - עמוק בארמית, חוצה בין שתי יחידות משנה של גליל עליון מזרח, הר כנען ורמת דלתון.</p>
<p>פסגת מירון תצפית</p>	<p>מעבר לרמת דלתון מעבר לנחל דישון רמת דובה הנצפה למרגלות הר מירון</p>	<p>בכוון צפון-מזרח, מתרוממת רמה בזלתית של גליל עליון מזרחי - רמת עלמה, שנתחמת ע"י נחל דישון. בחלקו הדרום-מערבי, נמצאות 2 רמות בזלתיות קטנות: ברעם ויראון, שנבדלות ביניהן ע"י נחל יראון. מעבר לגבול הלבנון, כאשר מצפון ומזרח לה, התרוממות רכס נפתלי ששיא גובהו בהר שגאן 902 מטר. מושב מירון, הישוב בר יוחאי ואור הגנון, מושב סיפסופה, גוש חלב וכרם בן זמרה, ע"ש רבו של האר"י.</p>
<p>פסגת מירון תצפית</p>	<p>אגם דלתון קבר ר' יוסי גלילי הקראי בן מצליח מרכז הרי מירון</p>	<p>שמצפון למירון, היה במקור שלולית חורף, שנוצרה על קרקע בזלת ולימים מקורות הפכה אותה לאגם. נמצא על הר דלתון, זהו אותו רבי יוסי, שישב עם רשב"י ורבי יהודה בר עילאי ואמרו דעתם על רומא. בן המאה ה-8 מזכיר את קברו של יוסי הגלילי, עת יוצא נגד תופעת ההליכה לקברי צדיקים וקדושים. מורכב מ-3 פסגות צפוניות: אדיר, חירם ומירון ומ-3 פסגות דרומיות: בר יוחאי, הליל ומצפה הימים.</p>
<p>פסגת מירון תצפית</p>	<p>מערב הרי מירון גוש הרי מירון הינו מירון כאנטיקלינה השבר הסורי</p>	<p>הינו רכס פקיעין, אליו נוספו מספר פסגות, בצפון: הר זבול - נבי סבלאן ובדרום: הר צפריר והר הארי. אנטיקלינה והורסט, כלומר הוא מורם פעמיים: פעם לפני היות הבקע הסורי אפריקאי ופעם אחרי. מתרוממת כחלק משדרת ההר, הנמשכת צפונה ללבנון, מערבה לאזור זרעית ודרומה ומזרחה לתורען. אפריקאי הצעיר, יצר מערכות שבירה, שניתקו את הגליל העליון מהתחתון, בנפילה של כ-600 מטר.</p>
<p>פסגת מירון תצפית</p>	<p>מערכות שבירה קמר גוש מירון רום גוש מירון לבנון ומול הלבנון</p>	<p>גוש מירון, שהוא אנטיקלינה, גרמו להורסט של הר פקיעין והר מירון, שביניהם גרבר קטן של בית ג'ן. הינו הגוש המורם והמשמעותי ביותר בא"י המערבית, המורכב מ-12 פסגות שגובהן מעל 1,000 מטר. מתחבר להר הלבנון, שגובהו מעל 3,000 מטר והר מול הלבנון, ששיאו בחרמון בגובה 2,814 מטר. מתחברים צפונה להם, להרי הטאורוס, הפונטוס והאנטי-טאורוס, שהם חלק מהקימוט האלפיני.</p>
<p>פסגת מירון</p>	<p>בקעת בית כרם אדמוניות חורש נמנמן העצים דלקים המגיעים</p>	<p>הנמצאת כ-600 מטר תחת גוש מירון, מהווה גבול דרומי למיני חי וצומח, שמוצאם בהרים הגבוהים. הצומחת בגוש הרי מירון, ניתן למצוא גם ברכס הקציקר בטורקיה, במרבדי אדמוניות, כולל לבנות. שהוא סוג של מכרסם קטן בצבעים שחור-לבן, הבונה את קניו על צמרות עצים, מחשב להיקבר בשלג. לגוש מירון מהמצפון ונמצאים גם בגליל התחתון, הינם טורפים, עם זנב ארוך ממשפחת הסמורים.</p>
<p>פסגת מירון</p>	<p>רקפת יוונית גבעונית הלבנון החורש היס תיכוני מיני צומח בחורש</p>	<p>הצומחת בהרי מירון, צומחת רק באזור גבוה ובא"י ניתן לראותה רק בעוד מקום - יער אודם שבגולן. שהסתגלה לתנאי א"י וצומחת עד לגלבוה, ניתן לראותה בריכוזים יותר גדולים בעיקר בגוש הרי מירון. זוכה בהר מירון, לתנאים מועדפים, המתבטאים במשקעים רבים, לכן מתפתח לחורש עשיר במיוחד. הרי מירון: אלון מצוי, כליל החורש, אלה א"י, אלון תולע, עוזרר קוצני, קטלב ומיני שיחים ומטפסים.</p>

פסגת מירון	ברמה האנושית שילוב אוכלוסיות שמורת טבע מירון במנדט הבריטי	גוש הרי מירון, היה אזור מגוון ביותר, שייצג את האוכלוסיות שמצפון לא"י, כדוגמת הצ'רקסיים. באזור מירון, כלל את הדרוזים שהגיעו מלבנון ועד מלחמת תש"ח גם את המתואלים - שיעים מלבנון. ראשיתה בימי המנדט הבריטי, שרצו לשמרה בשל חיבורה לאזורים הרריים גבוהים, שצפונית לא"י. לא הקפידו על מאפייני הצומח בשמורה ולכן במקומות שבהם היו קרחות, הם שתלו ברושים וערערים.
פסגת מירון	רשות הטבע וגנים בחורבת חוממה תעשיית יין פרוחה המבנה בשטח	החליטו שאת גוש הרי מירון, חובה לשמר כשמורה, לכן הכריזו על 100,000 דונם באזור כשמורת טבע. שבמדרון הר מירון, נחשפו, 35 גיתות ביונטיות, המאמתות שעל ההר, שהיה מבורא לחלוטין, כרמים. בתקופה הביזנטית, מהסיבה שנוצרים ברחבי העולם, קישרו בין מקום בו חי ישוע למקום מקור היין. החקלאי, מיועד למגורים בעונה החקלאית, שנבנה במקביל לבניית הטרסות, מאבני סיקול ועיזוק.
פסגת מירון	כיבוש א"י ב-638 השתלטות עבאס מבנה בית היערן יוסף ספאדי	ע"י האסלאם, גרם לירידה משמעותית בפעילות תעשיית היין, היות ומוסלמים אינם שותים יין. על בית אומיה ב-750 והעברת הבירה מדמשק לבגדד, היוו מרכיבים עיקריים לירידת קרנה של א"י. הקימו הבריטים, עת הכריזו על האתר כשמורת יער ודירי אמורים היו לשמור שלא יפגעו בנוף הטבעי. מרגל דרוזי, שפעל בשנות ה-50 במג'דל שאמס נגד הסורים, הורשה לגור עם בני משפחתו בבית היערן.
פסגת מירון	חוליה סורית אבו מוסא דיאב בפעולת הסתערות החלמת אבו מוסא	שהופעלה ע"י ערבי מעראבה ב-56 הגיעה באישון לילה לבית יוסף ספאדי היערן וירתה בראשו למוות. בדואי משבט אל חוג'יראת, מוביל בשנות ה-60 חולית משמר הגבול, בעקבות חולית החיסול הסורית. אבו מוסא, פורץ לבדו למערה, בה התחבאה החוליה הסורית ומחסלה, בעוד הוא נפגע ומאבד את עינו. מחזירהו לשרות צבאי למשך שנים, שבמהלך קיבל עיטור מופת נוסף, על זה שקיבל בחיסול החוליה.
פסגת מירון	צאצאי אבו מוסא אלון התולע ניכר קירוי הגנות בעבר בעלה אלון תולע	שגר כל חייו בצריף על רכס יטבת, הפכו ברבות השנים, לקצינים ביחידות החי"ר הטובות של צה"ל. ע"פ גזעיו הארוכים והישרים, שהיוו אחת הסיבות לכך, שהוא היה מהנחזדים ביותר מעצי החורש. היה בצורת שתי וערב, תחילה קורות עבות, עליהן קורות דקות ועליהם בוצ עם קש שהודקו במעגלה. משתקף בחלק העליון הירקרקות הכלורופילית ואילו מומטה יש מרכיב פרוותי, שנותן גוון בהיר יותר.
פסגת מירון	אלון התולע לבלוב אלון תולע לשיטה המלבינה בלוט אלון התולע	הוא עץ שעומד בשלכת, כלומר שבחלק מימות השנה הוא עומד ללא עלים ורק מלבלב תוך כדי האביב. מעיד שבזיכרון הגנטי שלו, הוא זוכר מקום מאוד קר ומושלג, מקום שבו בחורף עליו יקפאו וישברו. יש 8 ריכוזים בא"י, שהצפוני מבניהם בעולם, הינו בתל שמרון וכעץ משירה עליה בחורף, כזיכרון גנטי. הינו בלוט חלק ומאורך, שכמעט אין עליו את הקוצים שהמאפיינים את הבלוט של האלון המצוי.
פסגת מירון	השם לאלון תולע זחלי החרק שיגיוחו עפץ - כסיכול פצע עקיצת עלה גורמת	ניתן, היות ועליו משמשים בית גידול לחרק, שבעוקצו עלה, מטיל לתוכו את ביציו, מהם ייצאו תולעים. מהעלה, יאכלו את העלה, יחיו ויגדלו בתוכו, עד שיצמחו כנפיים ויעפו לאוויר, בצורת הבוגרת שלהם. נוצר ברוב מיני העצים, כאשר חרק עוקץ, בדרך כלל את העלה בהיותו טרי ואז מטיל לתוכו את ביציו. לתגובה בהפרשת הורמוני גדילה, בריכוז גבוה במקום העקיצה, הגורמים לעלה לגדול סביב העקיצה.
פסגת מירון	עלה אלון התולע בתוך כדור שבעלה החרק העוקץ בכתישת העפץ	מגיב מהעקיצה, בגידול של כדור, לעיתים חלק ולעיתים שער, בצבע ירקרק שמשנתה לאחר מכן לחום. הזחלים יבקעו מן הביצים, יאכלו את תוכנו, יגדלו ובגרותם יקדחו לעצמם חור ויצאו לגלגול חדש. הוא סוג של צרעה קטנה הנקראת צרעפצית - צרעה שעושה עפצים, שמתרבה בעלים של אלון התולע. בעודו ירוק, שהתולעים עדיין נמצאות בו, מתקבל צבע אדום, שאפשר לצבוע אייתו בדים, מבלי שידהו.
פסגת מירון	השריית הכתישה חומר הטנין בצמח אחר הבשלת הפרי ערבוב מי מילין	של העפצים במים, מניבה מים עשירים בטנין, שנקראו בעבר בשם מי מילין, שניתן לעבד איתם עורות. תפקידו לעשותו לא טעים בפה ונועד להגן על הצומח מפני מי שרוצה לאוכלו, בטרם הבשילו פירות. הטנין שבצמח נעלם ואז רמת הסוכרים עולה והניה טעים למאכל וזה מה שהצמח רוצה, להלפת זרעיו. בגופרית הברזל, הופכם לצבע שחור, שאיננו דוהה, שימש את חז"ל לכתובת ספרי קודש, כדיו סופרים.
פסגת מירון	מכתבי סתר בעבר חזזית הינה פרופי יעקב גרטי פעילות חזזית נעה	נכתבו במי מילין, ע"ג קלף, שהטקסט ניראה בו, אך ורק לאחר שמקבלו, היה טובלו בגופרית ברזל. סימביוזה בין אצה ופטרייה, שחברו יחד ויצרו קשר בל ינותק, שמופיע במיני צורות במקומות שונים. הנחשב כגודל חוקרי החזזיות, גילה, שהחזזית הינו אורגניזם, היודע להסתגל בכל מקום בגלובוס. מעומק של כ-40 מטר מתחת לכיפת הקרח באנטרקטיקה, עד לועות הרי הגעש הלוהטים ביותר.
פסגת מירון	חזזית חורש מירון בתקופת היובש החזזיות שוכנות האצה והפטרייה	הנראית בקיץ כאבק חסר חיים, מתעוררת לחיים ואף נצבעת בצבע ירוק, מיד לאחר שנרטבת במים. החזזית לא מתה, אלא מורידה את המטבוליזם שלה כמעט לאפס, עד חלוף הקיץ ועם הגשם תתעורר. על העץ ולעיתים ניראה שהן פוגעות קשה בעץ, אך לטענת בוטנאים, הדבר קורה רק בעצים גוססים. יוצרות סימביוזה, שלאצה יש כלורופיל לעשות פוטוסינתזה ולפטרייה יש יכולת לקחת מים מהאוויר.
פסגת מירון	הכלורופיל באצה רגישות החזזיות עצבונית החורש לניצול קרני האור	עושה פוטוסינתזה מ-3 חומרים אנאורגניים שהם מים, CO2 ואנרגיית אור ולהפכם לחומר אורגני. קיצונית מאד לתנאי סביבת צמיחתה, במידה ויחול שינוי בגזי חממה או באיכות המים, היא מיד תגיב. נקראת כך, כי עליה נראים כדמעות וזאת משום היותה עצובה, על מחסור באור בקרקעית החורש. יצרה העצבונית מבנה ללא עלים, כאשר את ענפיה הפכה לעלה מדומה, הצומח סביבה בכיוונים שונים.
פסגת מירון	זוויות עליו עצבונית האצה של עלה פרי במרכז העלה	הפונות לכל כיוון, מבטיחות שכל שביב אור, שיחדור מכיפת החורש לקרקעיתו, ייקלט בחלק מעליה. שהוא מין כדור אדום, גדול ומרשים, לא צומח מנקודת החיבור בין העלה לגבעול, אלא ממרכז העלה. שבחיקו ניצן, הוא שמהניצן בא הפרח ומהפרח בא הפרי, שתמיד יהיה בנקודת החיבור בין עלה לגבעול. ולא מחיקו - חיבור בין עלה לגבעול, אומר שהעלה איננו עלה, אלא גבעול, כמו בעצבונית החורש.
נסיעה	נחל מורן קיבל את הר נריה א-תנוריה בשולי תל ראש על רכס פקיעין	שמו משיחי המורן הגדולים הפורחים בערוצו, שתחילתו בהר מירון ובהמשכו זורם עד לנחל נריה. עליו שוכנת חירבת א-תנוריה, שאבניה פרוסות במדרון כמניפה ומכאן נובע שמה בערבית - שמלה. הסמוך למושב אלקוש, עברה דרך פיניקית קדומה, שקישרה בין מזרח הממלכה הפניקית, למערבה. המוגדר גם כהר פקיעין, מתרומם מצוק סלע גדול, שב-10 במאי, כל שנה, פורח עליו השושן הצחור.

חורפיש	בפרויקט תיירותי בפעילות הקבוצה מקאם נבי סבלאן ממרכז גוש מירון	הנעשה בקרב הגרעין העתיק בכפר, הוקמה קבוצת של בעלות מלאכה, המשמרת מלאכות קדומות. נוצר חיבור בין קבוצת הנשים, לבין הבתים העתיקים במרכז הכפר, אותם הופכים למרכז תיירותי. שוכן על רכס פקיעין, המערבי מרכסי גוש מירון, שעליו נבנו השכונות העליונות של חורפיש ובית ג'ן. שהינו הגבוה והמזרחי בגוש, זורמים נחלי מורן, נריה ועופאים, הנשפכים בסופם, לערוצו של נחל כזיב.
חורפיש	נחל עופאים הינו נחל חירם תצפית נבי סבלאן שיא רכס מירון	נחל מאוד סבוך והוכרז כשמורת טבע סגורה, המיועדת אך ורק לבעלי חיים והמערכות האקולוגיות. שחורפיש יושבת בערוצו, נשפך לנחל כזיב הזורם לים, בעוד מה שמעבר לקו פרשת המים זורם לכנרת. נשקף רכס פקיעין של גוש מירון, גרבו בית ג'ן ורכס מירון של גוש מירון, גרבו באמצע והורסט מכל צד. הינו בהר מירון 1,208 מטר, שבדרומו מתנשא הר בר יוחאי והר הילל, שתחתיו זורם נחל אדמוניות.
חורפיש	מצפון להר מירון מבנה טיגארט משטרת מתת הר זבול הר סבלאן	שברכס מירון, מתנשא הר חירם, שמצפונה לו, הר אדיר, שיחד עם חירם ומירון, נקראים בשם אח"מ. הממוקם בצפון הר אדיר, הינו אחד מ-5 משטרות הטיגארט של גבול הלבנון, שנקרא משטרת סעסע. שבעבר נקראה משטרת סעסע, מנציחה את גובה ההר, עליו שוכן הישוב - 840 מטר, מתת בגימטרייה. הוא המשך רכס פקיעין, למרות שנחל כזיב חותך ומפריד אותו מרכס פקיעין, עדיין מדובר באותו רכס.
חורפיש	בין נחלי מורן היישוב חורפייש החניף מוגדר החניף ידע והבין	ונריה, ממוקם אתר שנקרא בעבר חירבת א-תנוריה, חורבת השמלה, שעליו קם ביה"ס שדה בשם נריה. הינו מועצה דרוזית העומדת בפני עצמה, הנמצאת בין המועצות האזוריות, מרום הגליל למעלה יוסף. כחכם, שבתקופה הפגאנית, שנקראת באסלאם תקופת הגיאיהליה, היה משכמו ומעלה כדמות מופת. את האמת על יחודו של האל - תווחד וקיבל את הידיעה הנכונה, באשר לאמונה באלוהים או באללה.
חורפיש	נבי שועייב משה שליח האל יתרו המהווה ע"פ מסורת דרוזי	המזוהה כיתרו, חותן משה, הוא המפורסם שבחניפים, עת נבי סבלאן נחשב מהדור שלאחר נבי שועייב. המכיר אמת אלוהית על אחדות, מנהיג רק אחרי שהוא שפוגש ביתרו - שועייב ונושא את ציפורתו. דמות מופתית בתיאור המקראי וגם בכיתוב בקוראן ובספרות הקודש הדרוזית נחשב כחשוב מאד. במהלך חיפושיו של יתרו, את קבר משה, מתרחש נס, כאשר הוא הורג נחש ארסי בגרלו ואינו ניזוק.
חורפיש	קברו של שועייב נבי סבלאן הנחשב במנוסת סבלאן מערה נבי סבלאן	ע"פ מסורת דרוזית, הוא במזרח הגליל התחתון בבקעת ארבל, באתר הנקרא עד עצם היום נבי שועייב. לאחד מאותם חכמים קדמונים ראשונים, נרדף ע"י הפגאניים ועובדי האלילים, עד למערה שבחורפיש. נעשה לו נס, עת סכר ירד מהשמיים וסכר את ערוצו של הוואדי והמים הגואים, חצצו בינו לבין רודפיו. איננה מערת קבורה, אלא מערה שלפי המסורת, שהה בה נבי סבלאן ולימד, המשיך לדמשק ושם נפטר.
חורפיש	זבולון בן יעקב בתפישה היהודית בתפיסה הדרוזית תאריכי ביקור	ככתוב 'זבולון לחוף ימים ישכו' דר במרחב וקבור בצידון, אינו קשור לסבלאן, למרות השם הדומה. יום הולדתו של צדיק וגם יום מותו, מהווה אחד מסימני צדיקותו, אך לא כך הדבר בתפיסה הדרוזית. תאריך אינו חשוב, משום שבתפיסתם, נשמת האדם היא יסוד קוסמי, שעוברת במות האדם, לאחר. במקומות הקדושים לדרוזים, הם תאריכים שנקבעו בצורה יותר פרקטית, ללא קשר לקדוש שטמון בו.
חורפיש	ביקור בנבי סבלאן קברי הקדושים הדת הדרוזית מאמין דרוזי שואף	לציון קדושת האתר, נקבע לספטמבר, אז נעים באזור, ביקור בנבי שועייב, נקבע לאפריל מאותה סיבה. של הדרוזים, משמשים יותר כמקום מפגש המוני של בני העדה, מאשר החשיבות של האבן עצמה. היא דת יותר פילוסופית, הקשורה לאמונה העמוקה ולטיפוחה ופחות מקפידה על עניינים של חומר. להגיע לאתר, מאוד נקי מבחינת נשמתו, מבחינת אמונתו ולזכך מעליו את כל הדברים שבגדר סיגים.
חורפיש	הלבוש הדרוזי אנשי דת בכירים לקבוצת העוקאל לבוש העוקאל	של האיש הדתי, הוא בגד פשוט, שבמידה ויגיע לדרגה הרוחנית הגבוהה, יקיים אורח חיים טבעוני. כשייח' עלי פארס ואמין טריף, אורח חיהים היה ממש סגפני, כלומר הרוחניות התגברה על הגשמיות. מתקבל דרוזי, שמקבל על עצמו את אורח החיים הדתי, הופך לעקל ולומד את לימודי הדת הדרוזית. מהווה את אחד הסממנים הראשונים להפיכתו לדתי, זה בגד שעשוי מבד פשוט בצבע כחול או שחור.
חורפיש	הביגוד המסורתי חיי דרוזי במוזה"ת סיפור בוא המשיח השם דרוזי הינו	של הדרוזים, הוא ביגוד של פלאחים, המתבטא במכנסיים רחבים למטה, הנוחים לחרישה, זריעה וכו'. כעדה שיצאה מהאסלאם, לוו לאורך ההיסטוריה, מהתנכלויות שכללו מיני סוגי סיפורים והשמצות. שייולד מגבר וטכסים חריגים, היו חלק ממסכת האגדות שנועדו להפוך את הדרוזים לעדה חריגה. שם שיש בו מרכיב של השמצה, שכן הביטוי נשתקן אל דרוזי, מכוון לאדם שסטה מדרך הישר וחטא.
חורפיש	בני העדה הדרוזית לכובע הדרוזי אין כובע עגול גג אדום מצנפת עגולה	קוראת לעצמה בשם בנו מערוף, שפרושו בני החסד, או בשם אל מואחידון שפרושו המייחדים את האל. משמעות דתית מיוחדת, מלבד תואר היררכי, נתון שלא מקובל אצל יהודים דתיים, שמומרי מצוות. שחובש לראשו דרוזי, אומר שהגיע למעמד של שופט, שלמד באופן פורמאלי את לימודי דת הדרוזית. שחובש לראשו דרוזי, מעידה שהגיע לדרגה הרוחנית הגבוהה ביותר וכאלה יש מעטים מאוד בעולם.
חורפיש	דרוזי בעל מצנפת לקבלת מצנפת שייח' אמין טריף שייח' קדמני החי	שכיום אין אחד כזה בישראל, הוא היחידי שיכול להכתיר ולשים על ראשו של אדם, מצנפת עגולה. של אחד מחכמי הדת הדרוזית בישראל, הוא יהיה מחויב לצאת למדינה, שיש בה דרוזי בעל מצנפת. היה האחרון בישראל, שעטה לראשו מצנפת עגולה, למרות שבירכא יש אדם שנחשב לגדול חכמי העדה. בירכא וגדולתו הרוחנית לא מוטלת בספק, מסרב בתוקף לנסוע למדינת אויב, לקבלת מצנפת עגולה.
חורפיש	עיד אל אדחא 'רסאיל אלחכמה' המילה 'חילוות' העדה הדרוזית	חג הקורבן, הוא החג הגדול של האסלאם, שגם הדרוזים מקיימים אותו במועדו, לפי השנה ההיג'רית. הם ספרי הדת הדרוזיים, שמהם נלמדים רזי הדת, הנקראים אגרות החוכמה המועתקים רק בכתב יד. בא מהשרש מקום עזוב, שהוא המקום שבו הדרוזים מתפללים ומיועד למעמד העוקאליים בלבד. מצניעה את מקור תפילתה והיחידים מכל הדתות, שלא מבליטים ולא מכריזים על אתר תפילתם.
חורפיש	דין אל תווחד סורת אל-פתיחה הדרוזים כעדה חכמי הדת דרוזית	כלומר דת הייחוד, מתאימה לדת הדרוזים, שלוקחת את הדברים לתוך הנשמה ולא מוחצנת כלפי חוץ. המכילה 5 שורות של הלל לאלוהים וללא ציון מחומד, נאמרת ע"י הדרוזים, כחלק מתהליך הישרדות. השורדת במוזה"ת כ-1,000 שנים, הצליחה לשמר את הדת וכתבי הקודש שלה, בהעברה מדור לדור. תמיד יעבדו במשהו ולא יתפרנסו מכספי ציבור וחובת הנאמנות של כל דרוזי, נתונה למדינה בה חי.

<p>נסיעה</p>	<p>הדגל הדרוזי משמעות הצבעים צבעי הדגל הדרוזי כתבי החוכמה</p>	<p>המורכב מ-5 צבעים: אדום, לבן, כחול, ירוק וצהוב, עוצב ב-100 השנים האחרונות, למספר משמעויות. האדום - קשר הדם, הלבן - טוהר המידות, הכחול - מלכות השמים, הירוק - חיי נצח והצהוב - השמש. מתייחסים גם לנביאים הקשורים להולדת הדת הדרוזית, כמו נבי שועייב - ירוק, נבי סבלאן - כחול. הדרוזית מושפעים מדתות אחרות, שהחזקה ביותר הינה האסלאם ואחריה יהדות והנצרות הקופטית.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>השפעת האסלאם על סוחמאתא בחוסן הוקמה שכונת מחול</p>	<p>על כתבי חוכמה דרוזים, נבעה מצמיחתם מתוך האסלאם השיעי, הפאטימי, האיסימעיילי במאה ה-11. כפר ערבי, שנכבש ב-48 ע"י חטיבת עודד במסגרת מבצע חירם, יושבים כיום המושבים חוסן וצוריאל. בשנות ה-80 תשית לגידול פטריות, אך כיום נשארו רק מספר משפחות בודדות שמתחזקות את הענף. הנוצרית, הוקמה כפתרון לסכסוך, שהיה לערבים הנוצרים עם הדרוזים, עת דרו יחדיו בישוב בפקיעין.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>כיסרא וסומיע תל חרשים בתל חרשים דרך יישוב בית גין</p>	<p>הממוקמים על קו רכס, היו מנותקים מהציוויליזציה עד 1965 עת נסלל לכפרם, כביש גישה חדש. הינו תל ארכיאולוגי, שפרופ' יוחנן אהרוני חשף בו בשנות ה-60 יישוב ישראלי מהאלף ראשון לפנה"ס. נחשפו כבשנים של חרשי מתכת, מתקופת הברזל ולכן ניתן לו השם, תל חרשים - חרשי הברזל. הנמצא בתוך הגרברן הגדול, עולים להר הארי, הוא גיבל חיידר - אחד מכינויו של האריה בערבית.</p>
<p>הר הארי</p>	<p>מקאם בהאא דין תקופת המחיה בהאא א דין בסיסי כוח דרוזים</p>	<p>על הר הארי, הוא מקום קברו, של מי שמכונה, משה של הדרוזים, בהקשר הוצאת הדרוזים ממצרים. היא התקופה בה נעשה רצח עם בעדה, מרגע שאל חאכם באמר אללה נעלם, עד שחמזה בן עלי נרצח. הוביל את הדרוזים ממצרים צפונה עד לוואדי א-תיים-חצביה שבלבנון ושם צירף אליו את בני תנוח' בלבנון, היו באזור הרי השוף, באזור הר הלבנון, באזור גיבל א-דרו ובאזור של צפונה של ארץ ישראל.</p>
<p>הר הארי תצפית</p>	<p>הנביא בהאא א דין בגליל העליון הרכסים והבקעות המדרגות והטויות</p>	<p>שהוציאם ממצרים, נחשב לאחרון מ-5 הנביאים החשובים של הדרוזים והצבע המיוחד לו הוא הלבן. הר ארי, מתנשא לרום 1,048 מטר, מדרומו הר כמון 602 מטר וחזון 586 מטר, פסגות שיא גליל תחתון. בגליל תחתון מרכזי: בקעת בית הכרם, רכס שגור, סכנין, יטבת, טופה, תורען, בית רימון והרי נצרת. בגליל תחתון מזרחי: הארבל, בקעת ארבל, רמת פורייה, בקעת יבניאל, רמת סירין וירידה לחל נאור.</p>
<p>הר הארי תצפית</p>	<p>במפה הגיאולוגית שבר פקיעין נחל צלמון מעבר לחזון וכמון</p>	<p>גוש הרי מירון, הוא הגוש הכי מרוסק, הכי שבור והמקום שבו חוצים הכי הרבה קווי שבר זה את זה. החותך את רכס שגור, מאפשר פריצה של נחל צלמון, שמתחיל את דרכו באזור של הר כפיר והר מירון. זורם לבקעת חנניה וממשיך מתחת ליישוב מורן ושובר דרומה דרך המפתח שבין הר כמון להר חזון. זורם נחל צלמון בדרכו אל הכנרת ומצטרף בבקעת גינוסר, לעוד שני נחלים, נחל עמוד ונחל ארבל.</p>
<p>הר הארי תצפית</p>	<p>גוש הרי מירון מערכת השבירה יחידות הנוף יישובי בית הכרם</p>	<p>בטרם היות הבקע הסורי-אפריקאי, היה אנטיקלינה גדולה, שנמשכה עד רכס תורען שבגליל התחתון. שנוצרה בעקבות השבר הסורי האפריקאי, הפילה את הגליל התחתון והרימה את גוש מירון כהורסט. המשתקפות מהר הארי: הכרמל, הגליל תחתון, רמת הגולן, בקעת כנרת, רמת הגלעד והשומרון. הכפר ראמה וממערב לו הכפר הדרוזי סאג'ור, מעבר לו כפר ערבי מוסלמי נחף, מעבר לו, דיר אל-אסד.</p>
<p>הר הארי תצפית</p>	<p>הישובים הערביים אזורי כרמיאל: ממזרח לכרמיאל אתר מח'יה -</p>	<p>דיר אל-אסד, דיר בענה ומגיד אל-כרום, שוכנים בבקעת בית הכרם ומדרום להם, העיר כרמיאל. אזור התעשייה - בקעת בית הכרם, השכונות העליונות - הר מקוש והשכונות מעליהן - רכס שגור. היישובים: כמון, כמאנה, מכמנים, ראמה, מושב שזור, ראס אל עין, מורן, מושב חזון, מע'אר ומח'יה. מחנה חינוך וידעית הארץ, הממוקם למרגלות הר ליבנים, יועד לחיילים, כצעד מקדים לקראת גיוסם.</p>
<p>הר הארי תצפית</p>	<p>על הר ליבנים מצפון דרום כנרת על צלע הר תורען מערבה מהר עצמון</p>	<p>ממוקם קיבוץ קטן שנקרא קיבוץ ענבר וממזרח לו, כפר חנניה המודרני, המשמר שם מהעת התלמודי. בקעת גינוסר, מצוק הארבל, השכונות העליונות של טבריה, הכפר עילבון, דיר חנא, הררית והר תורען. הכפרים בוועייה ונוגידאת וברכס הדרומי נצרת, עראבה, סכנין ומעליה, הר עצמון של הגליל התחתון. עד הכרמל, מזדקר קרן הכרמל, מוחרקה, האוניברסיטה, שממנה יש נפילה שמעבר לה רמות מנשה.</p>
<p>הר הארי תצפית</p>	<p>כרמל אנטיקלינה להדום הר נימרה היישוב מסד בקע סורי אפריקני</p>	<p>רמות מנשה-סינקלינה, הר אמיר-אנטיקלינה, צפון השומרון-סינקלינה, לקחו את שדרת ההר ודחסוה. בדרום מזרח, הישוב עילבון ומזרחה לו, הישוב מסד, שדרומה לו, הישובים גבעת אבני וקיבוץ לביא. ממוקם על הר שנקרא הר הקוץ, על שם אחת מ-24 משפחות הכהונה, מתחתיו, היישוב הנקרא טפחות. נפתח בהדרגה, מבקעת סכנין, מדרגה עליה מע'אר ועילבון, נפילה לרמות נטויות ולבסוף בקעת כנרת.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>היישוב בית גין הקברים הצבאיים בתי פקיעין מערב לנחל פקיעין</p>	<p>מכיל בתוכו את מקסימום האפשרויות התיירותיות מבין כפרי הדרוזים, עוד משנות ה-90 ועד היום בבית הקברות בבית גין, הם בחלקה צבאית לכל דבר ועניין למרות שמבחינה דתית אין הבדל במתיהם. העליונים, הינם על רכס הרי מירון המשתייכים לגליל העליון, בתים בתחתית הרכס, הם בשבר פקיעין. בו ממוקמים בתי שכונת החיילים המשוחזרים, שייך כבר לרמת תנף, שהיא חלק מהגליל המערבי.</p>
<p>פקיעין</p>	<p>מזרחית לשבר מזרח לשבר מירון שבר פקיעין נפתח במרכז הבקעה</p>	<p>פקיעין, נישא גוש הרי מירון, הבנוי מרכס פקיעין, גרברן בית גין ומעליו הר מירון והר הילל ושבר מירון. התוחם את גוש מירון, נישא הר כנען, רמת דלתון ורמת יראון, המהווים כבר חלק מגליל עליון מזרחי. בפקיעין ואז מתחתרים בו נחלים היוצרים בקעה, בערבית נקראת בוקיעה ומכאן שם הכפר, אל-בוקעה. סמוך לעץ התות הגדול, בוקע המעיין של פקיעין, שמקבל את מימיו, מגשמים שיורדים על רכס פקיעין.</p>
<p>פקיעין</p>	<p>מעין פקיעין הוא סקרים ארכיאולוג באסולה כותב חיבור בין פקיעין</p>	<p>שיצר את המוטיבציה להתיישבות בקרבתו, מהישראלים שבתל חרשים ועד אנשי פקיעין שחיים כיום. מעידים על התיישבות רציפה לאורך השנים, למרות שפקיעין לא בקרבת דרך ראשית, שזה תנאי לעיור. במאה ה-16 על הכפר אל בוקע, שבו נמצאת מערתא דבקע, שבה הסתתר רשב"י, במשך 13 שנים לבקעה, נעשה במאה ה-18 למרות שבמקורות תלמודיים קדומים, נכתב גם על פקיעין וגם על בקעה.</p>
<p>פקיעין</p>	<p>יצחק בן צבי חוקר יוסף ברסלבסקי המטיילים בא"י תור הזהב של צפת</p>	<p>א"י מנעוריו, שהסתובב בגליל, פוגש בפקיעין יהודים, הטוענים שהם צאצאים בכפר, מחורברן בית שני. מחוקרי א"י, טוען שהאנשים החיים בכפרים שולים, כדוגמת פקיעין, נוטים להגזים בהתייחסות לעבר. בין המאה ה-8 ל-15 ותיעדו כל ישוב יהודי, לא מזכרים בכתיבה את בקע, פקיעין ואת מערת רשב"י. במאה ה-16 בו מתפתח משק טקסטיל, המעסיק כ-300 בתי עסק, מוקמים מן הסתם, כפרים במרחב.</p>

מערת הרשב"י סימוכין לקישור אתר מערת רשב"י סימוכין למיקום	פקיעין	התפתחה כמסורת, עת יהודים שהתיישבו בפקיעין, קישרו פונטית את מערת הרשב"י, למערת דבקא. כפי שבא לידי ביטוי במדרש: 'בקע להם מעיין וצימח להם חרוב ואוכלו מן החרובים ושתו מן המעיין' ע"פ ברסלבסקי, לא מוחלט, היות ונאמר במדרש, שהמערה הינה באזור מישור החוף, אולי באזור אוננו. שבמדרש: כל השבוע היו מקפלים הבגדים, מתכסים בחול עד צווארם ורק בשבת, היו לובשים בגדיהם.
אחרי בר כוכבא עקב גזרות רומא ר' חנינא בן תרדיון רבי יהודה בן בבא	פקיעין	רומא גזרה 'כל הסומך ייהרג וכל הנסמך ייהרג ועיר שסומכין בה תיחרב ותחומין שסומכין בהן ייעקר' החלו רבני הדור ללמד דורות של תלמידים, תוך סכנה נוראית לחייהם, כי כל הניתפס, דינו דין מוות. שלימד, עטפיהו בגווילי תורה ושרפיהו, את ר' עקיבא סרקו במסרקות ברזל ואת ר' בן בבא ניקבו. שישב בצומת סומך, הנקראת על שמו, הסמיך טרם מותו, את גדולי החכמים בתקופתו ובתוכם רשב"י.
המודיעין הרומי בשיח בין 3 חכמים מאימת הרומאים ע"פ המסורת	פקיעין	המגלה את מקום מושבו של רבי בן בבא, מנקב את גופו וגוזר דין מוות על תלמידיו, ביניהם גם רשב"י. ר' יוסי הגלילי, ר' יהודה בר עילאי ורשב"י, מתבטא רשב"י בגנות הרומאים וגוזר על עצמו דין מוות. רשב"י ובנו אליעזר, מתחבאים במערה, בה עסקו בלימוד התורה ובספרות הזוהר, במשך 12 שנים. מהמאה ה-16 מיקומה של המערה הינו בפקיעין, למרות שאין אזכור לכך, בספרות הנוסעים של א"י.
רשב"י ובנו אליעזר מעיין פקיעין זרם סביב מעיין פקיעין בפקיעין הוקמו	פקיעין	יורדים מפקיעין לטבריה, שם טובלים במימיה ונרפאים ממחלת עור ומנקים את העיר מטומאת המת. תחילה בתעלה פתוחה ובהמשך משתנה נתיבו, אל וואדי הנקרא אל טוואחין, שנשפך לנחל פקיעין. התפתח הכפר באופן קונצנטרי, כאשר הבתים במעגל הקרוב, נשקו למעיין והבתים החיצוניים לשדות. שכונות חמולתיות ובהם גם בית המוכתר, שאליו צמוד הדיוואן-חדר המופנה לרחוב לפעילות ציבורית.
עץ התות בפקיעין בתעשיית המשי יש בשטר של מאה ש"ח נשיא יצחק בן צבי	פקיעין	הוא עץ זכרי, שאינו נושא פירות, אבל עליו שימשו כנראה, את זחלי המשי, של תעשיית המשי בפקיעין. לדעת מתי להרוג את הפרפר, לפני שפורץ את הפקעת ואז לתפוס את קצה החוט ולהתירו בלי לקרעו. המוקדש ליצחק בן צבי, מופיע עץ התות ולידו בית עם 3 פתחים ו-3 חלונות, שממוקם בסמוך למעיין. עשה מחקרים על כל יהודי הגליל ובכלל זה על יהודי פקיעין, שעדיין חיו בישוב בתחילת המאה ה-20
יהודי פקיעין עזבו הפסל בכיכר מעיין סולטאן באשא פסל כמאל ג'ונבלט	פקיעין	את היישוב ב-1948 לאחר ששרדו את מאורעות הדמים בא"י, אך לאחר 48 רק משפחת זינאתי חזרה. זו הדמות של הסולטאן באשא אל אטרש, שנושא בידו חרב, דגל דרוזי, בעל שפם גדול, כפייה ועבאיה. היה המנהיג הדרוזי במרד כנגד הצרפתים ב-1925 בג'בל דרוז, שראה עצמו כלאומן ומנהיג פן ערבי. המוצב ליד פסל באשא, מציג את המנהיג בה' הידיעה של דרוזי הלבנון, המיצג את האסכולה הלבנונית.
אסכולה הלבנונית דרוזים בלבנון הם ספרי דת דרוזית בזיזת ספרי קודש	פקיעין	מורכבת ממשכילים דרוזים בארץ, הנושאים עיניהם לאחיהם בלבנון, החותרים להשכלה ולמודרנה. שהתקדמו והובילו את הדת הדרוזית למקום אחר, כמו האיסור במאה ה-16 לשאת יותר מאישה אחת. מעולם לא הודפסו או הועתקו ומופיעים רק בכתב יד בערבית וכל שיודעים עליהם זה מבזיזת ספריהם. דרוזים, נעשתה במהלך כ-150 השנים האחרונות, במלחמות האזרחים בלבנון, עם הערבים הנוצרים.
ביהכ"נ בפקיעין חדר בבית מרגלית מרגלית זינאתי מבנה ביהכ"נ	פקיעין	מתחזק ע"י מרגלית, הגרה מול ביהכ"נ ובו חדר המוקדש לרחל ינאית, שאימצה את יהודי פקיעין. הוסב למוזיאון, שבו מספרים את סיפור יהודי פקיעין בכלל ואת סיפורה של משפחת זינאתי בפרט. היא למעשה השריד האחרון ליהודי פקיעין, החי ביישוב, שומרת בקנאות על ביהכ"נ ואף מתחזקו. הינו מבנה עות'מאני מהמאה ה-18 שבתוכו משולבות אבנים השייכות למבנה מתקופת משנה ותלמוד.
אבנים המשולבות שמות של יישובים שם ערבי של מקום לב הגליל והגולן	פקיעין	בבהכ"נ, המתאימים למאות ה-4 - 6 הובאו ע"י יהודי פקיעין, מאזורים אחרים, בהם התגוררו יהודים. מתקופת המשנה והתלמוד, מוזכרים בחז"ל, רק באם יש להם הקשר של הלכה, או דברי טעם מפי רבי. משמר לעיתים את השם היהודי, כמו בירעם בערבית את ברעם, בית איפא בערבית את בית אלפא ועוד. בתקופת הבית ה-2 ותקופת המשנה והתלמוד, היה אזור יהודי, שהכיל ע"פ יב"מ, 240 כפרים יהודיים.

תכני סיור מספר 41 לקמפוס גליל עליון מערבי

מסלול: כיסרא, פארק גורן, רכס סולם צור, חניתה, ראש הנקרה, יד ליי"ד ויחיעם

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
	הבנוי על שבר פקיעין מאוכלסת ב-5.700 נפש כאשר 70% מהם דרוזים והשאר בעיקר נוצרים יוונים. בין יהודים למוסלמים היה טוב יותר מאשר עם הדרוזים, למרות שהדרוזים הצטרפו לצד היהודי. התרחשה באפריל 1948 בהסכם שהושג בין שכבי וואהאב ודיין לאחר קרבות רמת יוחנן ומשמר העמק. השתפרה יותר מסכת היחסים עם הדרוזים, שהנביעה לבסוף ב-1956 את חוק גיוס החובה לדרוזים.	היישוב פקיעין היחסים בעבר הצטרפות דרוזית לאחר ההסכם	נסיעה
	הדרוזים היוו חלק מהאוכלוסייה הערבית ולכן, האגינדה שלהם הייתה כמו של האוכלוסייה הערבית. נאלצו לעזוב ב-1936 את ביתם מפחד, עת סכנת חיים ריחפה על ראשו של יוסף זינאתי אבי מרגלית. ניצל בזכות אחד משכניו המוסלמים, מאז נרקמה ידידות אמת בין המשפחות המוסלמית והיהודית. הממוקמת מחוץ לשוב, הינה שכונה נוצרית של פקיעין, המופרדת מהישוב מחשש עימות מהדרוזים.	בתקופת "היישוב" יהודי פקיעין יוסף זינאתי שכונת מחול	נסיעה
	הוקם ב-1985 ביוזמת התעשיין סטף ורטהיימר, כשכונת מגורים לעובדי התעשייה במפעלי גוש תפן. מוגדר כאזור תעשייה מודרני ואסתטי בסטנדרטים גבוהים, עם גן פסלים הגדול בארץ וביה"ס פתוח. והמרחב כולו, יצאו נשכרים מאזור התעשייה, שהיווה חלק מיהוד הגליל ויצר שינוי תדמיתי לתושביו. הכפילה אוכלוסייתה בבניית שכונה החדשה – שלומית, שבה גרים משפחות, שעברו מחיפה והקריות.	כפר ורדים אזור תעשיית תפן היישוב מעלות העיירה שלומי	נסיעה
	בת 55,000 תושב, נותנת שירותים מוניציפאליים לכל המרחב, ערבים ויהודים כתהליך מופת למדינה. מועצה מקומית משותפת לשני כפרי הדרוזים, סה"כ 7,500 נפש, המושג כיסראווי מילה נרדפת לחלם. הינו כביש לכיסרא, שנשלל ע"י צה"ל ב-1965 לאחר שהובחן שמאות ילדים בכפר, חולים בחצבת. הינו חלק משמורת הר סנה הנמצא ברמת תפן, בגבול שבין רמת תפן לשבר פקיעין, שבגליל המערבי.	העיר כרמיאל כיסרא - סמיע כביש החצבת פארק הסלעים	נסיעה
	הם סלע גיר קשה, שנשבר בצורת לוחות, הנקראות גיר לווחי, השבירה היא בין הגיר לשכבת חרסיתית. גורמים שהגיר נשבר לרוחב בצורת לוחות, על זה התלבשה פעילות קרסטית שיצרה טרשים וטירשוניים. סלעי הגיר, הינו בעיקר פעולת המסה של השכבות החרסיתיות ושבירה מעודנת של סלע הגיר. שבירה ומכאן שם הכפר הדרוזי, שתושביו היו לוקחים הלוחות ועושים מהם אבני בנין מעולות ליצוא.	הסלעים בפארק החום והקור עיצוב לוחות כיסרא בערבית	פארק סלעים
	השתמשו בעצי החורש להסקה, לבניין ולמרעה, במשך שנים החורש עבר תהליך דיכוי ולכן לא יתפתח. בוטנאים, מה עתידו של חורש, יש הטוענים שגם בעוד כ-200 שנה יישאר מגוון, עם הרבה מינים וסבך. בו כל הסוגים והשכבות: עצים, שיחים, עשבונים ומטפסים, אבל אף אחד לא יגיע לשיא הגובה שלו. שבעתיד יתפתח בחורש מין אחד, שיהפוך לדומיננטי וידחק את האחרים והעצים יצמחו לשיא גובהם.	תושבי הכפר יש ויכוח בין לטענתם יישארו אחרים טוענים	פארק סלעים
	נקבל יער פארק, עם מין אחד עיקרי וקצת עשבונים וחד שנתיים, אך בלי שיחים המאפיינים חורש. טרה רוסה אדומות, יתפתחו אלון מצוי ואלה אי"י - זן הכי נפוץ, האלה נשירה והאלון ירוק עד. יתפתח בעיקר קטלב ובסלעי קירטון יתפתח אורן הסלע, אורן ירושלים, לוטם שעיר ולוטם מרווני. עלה מנוצה עם שפיץ. עלים גדולים וקטנים בגלל מאבק על אור השמש, הפרי תחילה ירוק ואחר אדום.	במקרה כזה בסוג קרקעות בקרקע חוואר אלה ארצישראלית	פארק סלעים
	פיסטוק חלבי, מורכבת על אלה אטלנטית או ארצישראלית, גדלה באזורים גבוהים, צפוניים וקרים. עליו גדולים וקטנים בגלל מאבק על אור השמש, אלון תולע מפתח עלים גדולים ופחות גילדניים. רוסקוס עליו מדומים שנעשים קוצניים בקצה. פרוי יוצא מאמצע העלה ולכן מוגדר ענף או עלה מדומ צומח בקרקעית החורש ולכן כל ענף פונה לכיוון אחר כדי לתפוס את כל קרני האור המעטות שחודרות.	אלת הבוטנה האלון המצוי עצבונית החורש שיח הרוסקוס	פארק סלעים
	המפתה ציפורים, מכיל מרכיב משלשל הגורם לציפור לעוף מרחק קצר וללשלת את הפרי עם זרעיו. עליו גדולים וחלקו האחורי לבן עם פלומה, פרחיו לבנים ופירותיו בהירים ועסיסיים אך רעילים. יש חומר שמשפיע על קצב הלב וממנו הפיקו במינון נמוך תרופה ללב, גדל באזורים יבשים של החורש. החורש, הינו זה שפונה לכיוון דרום, מקבל יותר קרינת שמש ועם אותה כמות משקעים הוא יותר יבש.	פרי הרוסקוס ליבנה רפואי בפרי הליבנה אזור יבש של	פארק סלעים
	פחות שמש ויותר רטוב ולכן נחל אורן בצד צפוני - אלון מצוי ואלה אי"י ובדרומי חרוב ואלת מטיק. צמחים המופיעים בתנ"ך שהבוטנאי הראובני הציע לזהותם עם אלון מצוי - נעוצץ ואלון תבור - נהלול. ממוקם בנחלת שבת זבולון, אזור עם הרבה אלונים, כשחנקין קנה את האזור, קראו לו בשם גוש מלול. עצי אלון התבור והאלון המצוי, נקראים נהלול ומלול בהתאמה ובמילון הם מוגדרים כמיני קוצים.	מפנה צפוני מקבל נהלולים ונעוצצים היישוב נהלל בשפה הערבית	פארק סלעים
	נקודה ליד כביש 89 בה הנחל נכנס ויוצא לתוך אזור של סלעים רכים יחסית ויוצר עמק סחיפה גדול. שמעל נחל כזיב, נקרא ע"ש אלוף משנה נבי מרעי מחורפיש, שנהרג ב-1976 ברצועת עזה מפגיעת צלף. הוקם בשנות ה-50 ממספר חמולות, עולי כורדיסטן, בצורת התיישבות שנקראה מהאונייה אל הכפר. ישוב המאוכלס אך ורק בנוצרים וזאת בדומה לישוב מעילייה, שאר הכפרים בגליל הינם מעורבים.	מכתש נחל כזיב גשר נבי מרעי מושב אלקוש כפר פסוטה הינו	נסיעה
	הניצבת על גבעה שמדרום לכביש, השתייכה לכפר נוצרי, שמנה ב-48 כ-600 נפש, שפונה במבצע חירם. נבנו ב-38 לאורך גבול לבנון וביניהן 19 מצדיות קטנות, שנקראו בהתחלה בלוק האוז ואח"כ פילבוקס. סללו את כביש הצפון והונחה גדר גבול עם לבנון, גבול שנקבע ב-1922 - 1923 בהסכם פולה-ניוקומב. משטרת באסה ביערה, איקרית בשומרה, סעסע במתת, סאלחה באביבים ונבי יושע ליד קבוץ יפתח.	כנסיית איקרית 5 מצודות בריטיות במהלך התקופה מיקום 5 משטרות	נסיעה

<p>פארק גורן מבצר מונפורט</p>	<p>מצפה מונפורט במאה ה-12 במאה ה-13 שינוי במרחב</p>	<p>צופה למונפורט שנמצא על שלוחת מעלות, שבראשה מצפה הילה ומתחתיה שרידי מבצר מונפורט. ראשית ימי הממלכה הצלבנית ה-1 הקימו הצלבנים בגליל המערבי יישובים ומבצרים חשובים ביותר. חשיבות הגליל עולה עוד יותר לצלבנים, היות והיא שלטה במישור החוף הצר ולא בעומק הארץ. התרחש עת מלך גרמניה פרידריך ה-2 קיבל בהסכם עם האיובים ממצרים, ששלטו בא"י, את ירושלים.</p>
<p>פארק גורן מבצר מונפורט</p>	<p>במהלך התקופה בירת הצלבנים המסדר הטאוטוני המסדר הטבטוני</p>	<p>האיובים במצרים, נהלו מאבקים עם אחיהם בדמשק, שבו את מבצר קלעת נמרוד כדי להתגונן מפניו. בעת ההיא, הייתה עכו ולכן הגליל המערבי, שהיווה מעטפת לעכו, קיבל חשיבות יתר ולכן ביצרו אותו. היה מסדר גרמני, כוחו התחזק במאה ה-13 לעומת הפרנקים, כי המלך הצלבני באותה עת היה גרמני. החליט להוציא מפקדתו מעכו, שהייתה עיר פרנקית ברובה, עם מסדרים טמפלרים והוספיטלרים.</p>
<p>פארק גורן מבצר מונפורט</p>	<p>בעזרת פרידריך מבצר המונפורט לוחמי הטבטונים באמצע המבצר</p>	<p>הם רכשו נחלות בגליל המערבי וביניהן את מצודת ג'דין - יחיעם והחלו לבנות במעלה נחל כזיב, מבצר. היווה במקור, חווה חקלאית קטנה ומבוצרת, שהסתפחה למבצר של המלך ביישוב מעיליה. הפכו את האתר למבצר הראשי, למפקדתם ולארכיונם, הבנוי כמבצר שלוחה המוקף בחומה גבוהה. נבנה מגדל מרובע וסביבו נחפר חפיר עמוק ובין המבצר לשלוחה, נבנה גשר עץ, שהיווה כניסה למבצר.</p>
<p>פארק גורן מבצר מונפורט</p>	<p>מסדרי הלוחמים בראש המסדר המבצר מורכב גידול סוכר היה</p>	<p>התנהלו כמו מסדרי נזירים, בהם היו מחויבים ב-3 דברים: עוני, פרישות מינית וציות למפקד המנור. עמד הרמן פון זאלצה, בחור מבריק, שהבין שימי הממלכה קצובים, לכן דאג לפזר את הונם בחוכמה. ממגדל עוז, ששימש שער כניסה, מתחתיו כנסייה ומתחתיה אולם כינוסים וחדר האוכל ללוחמים. מהענפים העיקריים שממנו הצלבנים התעשרו והגליל המערבי היה אחד האזורים הטובים לגידול.</p>
<p>פארק גורן מבצר מונפורט</p>	<p>אחרי הצלבנים קיימת השערה בייברס הממלוכי ביברס חזר בשניות</p>	<p>גידול הסוכר דעך, כי הממלוכים הרסו את כל מישור החוף והעמקים, שהיו האזורים לגידול הסוכר. שחיסול ענף התמרים בא"י, נבע מעקירת מטעי התמרים ע"י הצלבנים ושיתלת קנה הסוכר במקומם. נגס בממלכה הצלבנית בשיטת הסלאמי וב-1269 הסכם לראשונה למונפורט, אך נסוג ללא קרב. למונפורט ב-1271 ולאחר ימי מצור רבים, נחתם הסכם כניעה עם הטבטונים והם יצאו עם כל רכושם.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>מושב ערה משפחה משבט במושב ממוקמת נחל נמר שהינו</p>	<p>הוקם ב-1950 וגרים בו בשיתוף יהודים וערבים, שחלקם אימצו מנהגים יהודיים כהדלקת נרות שבת. ערב אל עראמשה, ששיתפה פעולה עם היהודים בימי המנדט, קיבלו חלקה במושב וגרה בו עד היום. המצודה הבריטית המערבית ביותר בגליל, שנקראה באסה, על שם הכפר ששכן בעבר בסמוך לישוב. יובל של נחל בצת, נקרא כך ע"ש אירוע שקרה לרועה בדואי, שרעה באזור עם עדרו והותקף ע"י נמר.</p>
<p>פארק אדמית</p>	<p>תצפית למזרח שבר פקיעין הגליל המערבי השלוחות</p>	<p>הגליל העליון המרכזי-גוש הרי מירון ופסגותיו: אח"מ – אדיר, חירם, מירון. ממערב להם שבר פקיעין. חוצה את הגליל העליון מצפון לדרום ולגליל מזרחי וגליל מערבי, מערבה יותר נצפה בעיקר רמת תפן. נראה כמו רמה עם שיפוע מתון לכיוון מערב. הוא בנוי מ-5 שלוחות, שהן חלק מאנטיקלינה של הגליל. מצפון לדרום: שלוחת סולם צור, שלוחת עבדון, שלוחת מעלות, שלוחת גת - אשר ושלוחת תפן.</p>
<p>פארק אדמית</p>	<p>הנחלים פארק אדמית שביל אמיר מיטל מערת קשת</p>	<p>הזורמים ממזרח למערב לאורך קווי שבר בשלוחות: נחל בצת, נחל אכזיב, נחל געתון ונחל בית העמק. ממקום על שלוחת סולם צור, שהיא הצפונית והגדולה ביותר בנוף, הממשיכה מערבה עד ראש הנקרה. ע"ש מפקד סירת גולני שנפל בקרב, הינו שביל קצר על הסלעים והטרשים, המוביל עד מערת קשת. זו תצורת מישאר (נשאר אחרי בלייה) של מערה קרסטית שהגג שלה קרס בחלקו ונותרה כקשת חזקה.</p>
<p>פארק אדמית</p>	<p>חלל המערה התחתונה הנחל אזור הבנוי מסלעי החללים הנוצרים</p>	<p>שהיה תת קרקעי ונוצר בבליה קרסטית בסלע גיר ודולומיט, נחשף ע"י התחתרות של נחל בצת. לאורך קו השבר וכוחות הבליה שלו, חשפו את פיתחה הדרומי של המערה, שאח"כ התמוטט חלקית. קלציטיים ובו יורד כ-600 מ"מ גשם ומשופע בצומח שמספק CO₂ הינו קלאסי ליצירת חלל קרסטי. הינם קרובים לפני השטח וקורסים ואז נוצרת דולינה, אך לעיתים הם עמוקים ונשארים בתת הקרקע.</p>
<p>חניטה</p>	<p>ראשית חניטה שבועות מספר לאורך הכביש המוזיאון בחניטה</p>	<p>במרץ 1938 עת עלו חבריה לקרקע, במסגרת חומה ומגדל, למקום הנקרא בשם זמני, חניטה תחתית. לאחר מכן טיפסו ועלו לנקודת הקבע. גם בברייתא דתחומין, מופיעות חניטה תחתית וחניטה עילית. צה"ל בנה חומה גבוהה, שמסתירה את הכביש מגבול הלבנון, כדי שלא יוכלו לירות לאזור מעבר לגבול. מציג את תולדות רכישת הקרקע ע"י קק"ל, עלייתה של חניטה כיישוב חומה ומגדל וגם ארכיאולוגיה.</p>
<p>חניטה</p>	<p>חניטה הוקמה התנועה הציונית ההנהגה הערבית פחד מרוב יהודי</p>	<p>בעת מאורעות 36 - 39 שפרצו בגלל התפתחות עכורה של מערכת היחסים בין בריטים, יהודים וערבים. והמפעל הציוני בא"י, התחזקו והתפתחו וכל צעד קדימה של המפעל הציוני, גרר תגובה ערבית אלימה. ראתה שהרעיון הציוני הולך ומתממש. היהודים גדלו מ-5% בסוף המאה ה-19 ל 30% מהאוכלוסייה. בא"י, היה התמריץ למרד הערבי, שהיה צעד צבאי לאומי הגדול ביותר, בכל ימי התנועה הפלשתינאית.</p>
<p>חניטה</p>	<p>בשיא המרד היישוב היהודי משיאי פרויקט לאחר חניטה עלו</p>	<p>הערבים השתלטו על שטחים ביפו ועכו והוציאו אותם מידי הבריטים, שנחשבו לתומכי הרעיון הציוני. הגיב למרד הערבי בהתיישבות, שבמסגרתה הוקמו 57 ישובים חדשים רובם בשיטת חומה ומגדל. חומה ומגדל, היה ההליכה ליישב את הגליל המערבי, שהיה כמעט ריק מיהודים, בהקמתה של חניטה. לגליל: איילון, מצובה ושבי ציון, בגליל העליון עלו דן, דפנה, עמיר, שאר ישוב ויותר מאוחר גם בנגב.</p>
<p>חניטה</p>	<p>העלייה לחניטה הבריטים עשו באותן שנים הגיעו צירלס וינגייט</p>	<p>הייתה בידיעתם של הבריטים ובאישורם ולוותה ע"י גפירים - נוטרים יהודים, עם נשק בריטי חוקי. מאמצים כדי לדכה את המרד ולשם כך יצאו למבצע עוגן, בו נכנסו לקסבה של יפו ועכו ופוצצו אותן. לא"י 2 קצינים בריטים, שכל אחד מהם היה בקי בתחום שונה: צירלס אורד וינגייט וצירלס טיגארט. איש קומנדו ויחידות מיוחדות בגישה אקטיבית: מודיעין טוב ולצאת לפעולות יזומות עד לבתי האיוב.</p>
<p>חניטה</p>	<p>צירלס טיגארט השיטה נקראה לאחר מחקר בתשתית הגבול</p>	<p>טען שעל מנת לסגור את גבול הצפון, שהיה פרוץ להברחת נשק, המשטרה צריכה להתבצר במצדיות. בלוק-האוז, שבה השוטרים יושבים במקום מוגן ומבוצר, שמתוכו הם ייצאו לסיורים בין מצדיות. על תווי השטח המורכב והמפותל, טיגארט הבין שחייבים ליצור רצועת ביטחון שבדרום הגדר והכביש. נבנו 5 מצודות, 19 מיצדיות, כביש סלול וגדר, שהיוו בסופו של דבר את מערכת הביטחון הבריטית בקו.</p>

חניטה	הפסיפס המרכזי קמרונונת במוזיאון בתקופת התנחלות בימי דוד ושלמה	שבמוזיאון וממצאים נוספים, המתארים את עולם החי, שייכים לכנסייה ביוזנטית מהמאה ה-6 היו בעבר את החלק הצדדי של הכנסייה, עת מרכז הכנסייה היה בחצר, במקום שהיום צומח עץ תות. במאה ה-12 לפנה"ס, לא הורישו את הגליל המערבי לנחלת שבט אשר, כי לא הצליחו לכבוש. השתלטו היהודים על כל הארץ ונוצרה ממלכה מאוחדת וגדולה, מלבד חוף הגליל המערבי שלא נכבש.
חניטה	הממלכה הפניקית דוד כרת ברית הברית הפיניקית כשהפרסים שלטו	שהייתה מאוחדת עם עמים כנעניים ושבטים מגויי הים, יצרו ממלכה של יורדי ים עם יכולות רציניות. עם הפניקים בגלל אחדות אינטרסים, ישראל יצרה חקלאות ללא ים, הפניקים יורדי ים, בלי חקלאות. נמשכה גם בממלכה המפולגת וראייה, אחאב מלך ישראל נשא לאישה את איזבל, בת מלך צידוני. הפניקים העמידו את יכולות השיט לטובת הפרסים ובתמורה קיבלו את דור, מגדל סטרטון ובמרישה.
חניטה	בימי היוונים בימי הרומאים במהלך השנים גליל מערבי תמיד	הפניקים הפכו להלניסטים, אך המשיכו בסחר ימי, אלכסנדר ינאי ניסה לכבוש את האזור אך כשל. השתלבו הפניקים בעולם הרומי ובתקופה הביזנטית הם התנצרו והמשיכו במומחיותם במסחר הימי. הפניקים איבדו את ייחודם האתני והתרבותי, כיוון שהערבים הגיעו, הם הפכו לערבים נוצרים. היה אזור נוכרי וזו הסיבה שבשנות ה-30 לא נמצא בו ישוב, היות שמתקופת התנ"ך לא יושב ביהודים.
נסיעה	העיירה שלומי כפר הערבי באסה מנחת בריטי המסלע במרחב	הוקמה כעיירת פיתוח ב-1950 אך כיום היא מועצה מקומית עם 6,000 נפש, עם אזור תעשייה פעיל. כפר של נוצרים ומוסלמים שהיה פעיל עד שנת 48 כאשר בלב שלומי נשארה הכנסייה ומסגד של באסה. שנבנה ב-1941 בתקופת שלטון וישי הפרו נאצי, ששלט בלבנון ולכן היה חשש למלחמה אווירית מולם. אינו אחיד, כשמתקרבים לחוף, המסלע מתחלף מגיר לקירטון לבן, העשיר בעדשות של אבן צור.
ראש הנקרה	הרכבת שהוקמה המנדט הצרפתי בריטים גייסו כוח לוחמי ההגנה	ע"י הבריטים ב-1942 בזמן המלחמה, הייתה נכס תעבורתי, היות וחכיבורה בין מצריים אירופה. בסוריה ולבנון, הפכם למדינות עוינות לבריטים, כי משטר וישי הצרפתי היה פרו נאצי לכן חפצו לכבוש. יהודי לעזרה במלחמה וב-41 נשלחו 23 יורדי ים מההגנה, לפעולות בחבלה בלבנון ועקבותיהם אבדו לעד. נשלחו לפעולות של פיצוץ גשרים ובסיסים, יורדי ים באחת הפעולות השתתף גם משה דיין ושם איבד את עינו.
ראש הנקרה	כשהבריטים שלטו קצה הרכס מקומת שהמצוק הזרו שתרם	על סוריה ולבנון, נפתח קו הרכבת, שחיבר את כל הנכסים הבריטיים עד 48 ואז פוצץ ע"י ההגנה. שנופל לים, עשוי סלע גיר, אך במפגש הרכס עם מי הים העמוקים יחסית, נוצר מצוק עשוי קירטון. נכנס לעומק עשרות מטרים בים ונחשף לעוצמת גלים מאוד גדולה, המכה בסלע והם שעיצבו הנקרות. להיווצרות נקרות, הינו קרסטית בקווי סידוק, שדרכם חלחלו מים, שהצליחו ליצור חללים קטנים.
ראש הנקרה	גלי הים שסחבו לסלע הקירטון בים עמוק שבו כשהצורך שוקע	איתם שברי צדף, התנפצו לתוך החללים וגרמו בלייה מכאנית, שהמשיכה עד להיווצרות הנקרות. כמה דרגות קושי, מרד מאוד שמתפורר ביד ועד קשה. הסלע פה הוא קירטון קשה ובו עדשות סלע צור. נוצר הקירטון, יש לעתים המסת צורן מבע"ח מיקרוסקופים, שהשלד שלהם בנוי מצורן ולא מקלציט. הוא מתערבב בקירטון ויוצר בו צורות שונות. כאן התפתח קירטון עם בולבוסיס קטנים או עדשות צור.
ראש הנקרה	עד שנת 1965 קבוץ ראש הנקרה תחנת הגבול שיקולים חשובים	אנשים הכירו את הנקרות האלה רק מכיוון הים, היו מגיעים בסירה כי לא הייתה שום גישה יבשתית. קיבל זכיינות על המקום כאתר תיירות, הקים את הרכבל ופרץ נתיבים יבשתיים אל תוך הנקרות. נמצאת בקצה האתר. זו נקודת גבול שנקבעה כבר ב-1923 בהסכם פולה ניוקומב בין צרפת לאנגליה. בקביעת הגבול עם לבנון, היו סביב מקורות הירדן, הבריטים התעקשו שרוב מקורות המים יהיו אצלם.
אנדרטת יד ליי"ד	התנועה הציונית בעקבות כל אירוע בעקבות פרעות בעקבות הגזרות	התבססה על הרעיון שהעם היהודי בגלות סופו בקטסטרופה, הרצל למשל, כתב על שואה הצפויה לעם. אנטישמי או פוגרום, הציונות הלכה וגברה: בעקבות הסופות בנגב - באה העלייה הראשונה. קישינב - באה העלייה השנייה, בעקבות הפוגרומים של המהפכה הבולשביקית - באה עלייה השלישית. של גריבסקי בפולין - באה עלייה הרביעית ובעקבות עליית הנאצים לשלטון - באה עלייה החמישית.
אנדרטת יד ליי"ד	ממשלת הלייבור היישוב היהודי הוקמה ועדה האצ"ל לקחו	בבריטניה החריפה את אכיפת הספר הלבן, דווקא כשהעם היהודי היה לאחר ייאוש והיה חייב במדינה. הכריז על המרי יהודי, כנגד המנדט הבריטי, בו השתתפו כול 3 המחנות: ההגנה, האצ"ל ולח"י. בשם ועדת X שנועדה לפגוע בתשתית השלטון הבריטי בארץ, מבלי לפגוע בחייו של אף חייל בריטי. אחריות לפיצוץ מסילות ברזל, לח"י לקחו על עצמם פיצוץ תשתיות יצור וההגנה יזמו משימות גדולות.
אנדרטת יד ליי"ד	משימות ההגנה גולת הכותרת ההכנה המוקדמת בלילה הגורלי	היו ארגון ההעפלה, התחמשות, הקמת יישובים: המצפים בגליל, 11 נקודות בנגב ופעולות נגד בריטים. של תנועת המרי הייתה ליל הגשרים ב-16.6.46 שהיא פיצוץ 11 גשרים בגבולות הארץ, ע"י הפלמ"ח. כללה סיור באתרים ובדיקת עובי קורות הגשרים, במקביל במפקדה תכננו וביצעו תרגול עם הכוחות. יצאו כל היחידות לכיוון 11 הגשרים בכל גבולות הארץ, ממצרים בדרום ועד גבול לבנון וסוריה בצפון.
אנדרטת יד ליי"ד	שניים מהגשרים לפעולה הפיצוץ נחמיה שיין שהיה בתנועה ליעד	המיועדים לפיצוץ היו 2 הגשרים על נחל כזיב: גשר הכביש וגשר הרכבת, שנמצאים בסמוך לאתר. הכוח התחלק לכוח רתק, שחסם את הכביש כדי למנוע מהבריטים להגיע וכוח עיקרי של חבלנים. מפקד החולייה, הוביל את 13 החבלנים לגשרים, שאמורים לפוצצם בשעה 23:00 עם יתר החוליות. נפתחה על הכוח אש שפגעה במספר לוחמים, אך נושאי המטענים המשיכו בדרכם לביצוע, פיצוץ הגשר.
אנדרטת יד ליי"ד	מפיצוץ אדיר כוח החבלנים בבוקר שלמחרת עד היום	שנשמע קרוב לשעה 23:00 מאזור גשר הרכבת, ניתן היה להבין שהגשרים פוצצו והחבלנים מיד יחזרו. בושש להגיע ולכן ניתנה הוראת נסיגה לשאר הכוח וכשהפגועים על גבם, נעו בהתאם לתוכנית הנסיגה. הבריטים בדקו ומצאו שגשר הרכבת נפגע, גשר הכביש שלם ובשטח חלקי גופות ובגדים מגואלים בדם. לא ידוע מה גרם לפיצוץ בטרם עת, אפשר שתקלה במטענים, או מירי של ערבים שפגע באחד המטענים.
אנדרטת יד ליי"ד	כל 9 הגשרים חברה קדישא בשנת 1968 קבר האחים	האחרים פוצצו בהצלחה ולבריטים היה ברור, מי ביצע הפעולה ולכן כל אנשי הפלמ"ח ירדו למחתרת. נקראה ע"י הבריטים לבוא ולאסוף שרידי הגופות, שנקברו בחשאי בקבר אחים, בבית הקברות בחיפה. לבקשת המשפחות, פתחו את קבר האחים בחיפה והביאו את שרידי הגופות לאתר, לקבר אחים חדש. נפתח מחדש ב-2003 עת נמצאו שרידי גופות מליל הפיצוץ במצובה והובאו לקבורה, עם שאר חבריהם.

<p>נסיעה</p>	<p>העיר נהרייה שני היקים השניים הצליחו החלקות הקטנות</p>	<p>הוקמה ב-1935 ביזמת שני יקים מהעלייה ה-5: ד"ר סוסקין שהיה אגרונום ויוזף לוי שהיה מהנדס. החליטו להקים מושבה, שבה משפחה יכולה להתפרנס משטח של כ-15 דונם, שיהיה מנוצל בכל השנה. לגייס מספר אנשים וכספים, קנו קרקעות, ניקזו את ביצת הגעתון והקימו מושבה מסודרת ומאורגנת. בפועל, לא הצליחו בייעודם ועל כן החלו יוזמות חדשות ונהרייה התפתחה וגדלה בצורה די מוצלחת.</p>
<p>יחיעם</p>	<p>קיבוץ יחיעם מלחמת העצמאות יוזמת הלחימה יישובים היהודיים</p>	<p>היה מבודד ומנותק, שאספקה אליו הייתה בתחילה ע"ג חמורים ורק כעבור שנה נפרץ אליו שביל עפר. פרצה ב-30.11.47 יום בו נהרגו 6 נוסעי אוטובוס, ממארב ערבי ליד נחלים, עת נסעו מנתניה לירושלים. בחודשים הראשונים, הייתה אצל הערבים, בשני יעדים: התכתשות בערים המעורבות וירי בדרכים. היו מפוזרים בארץ וחלקם היו מרוחקים מהמרכז וכדי להגיע אליהם, היה צורך לנוע בשיירות.</p>
<p>יחיעם</p>	<p>תנועה בשיירות לשם כך בנו בשלב הראשון שיטת השיירות</p>	<p>מאבטחות הייתה החלטה של ההגנה, מתוך הנחה, שהבריטים אמורים לשמור על התנועה בדרכים. כלי הרכב שכונו 'סנדוויציים': משאיות שמשוריינים בשתי שכבות לוחות ברזל, שביניהם לוחות עץ. למלחמה, יד הערבים הייתה על העליונה, הם רבים ופרושים בכל הארץ, עם יתרון במספר כלי נשק. הגיעה במרץ 48 לשפל המדרגה, תוך שבוע ב-3 שיירות נפגעו רבים: שיירת נבי דניאל, יחיעם וחולדה.</p>
<p>יחיעם</p>	<p>שיירת נבי דניאל שיירת יחיעם מנהרייה השיירה בוקר שבת הגיעה</p>	<p>יצאה בשבת 27.3.48 מירושלים לגוש עציון ובדרכה חזרה, נתקלה במארב וספגה אבדות קשות מאד. יצאה מחיפה עם אספקה, הצליחה לעבור את עכו הערבית וכפרי הערבים שסביבה, עד הגיעה לנהרייה. אמורה לנוע לקיבוץ יחיעם, שהיה מנותק, באזור בעייתי לגישה, בגלל קרבתו לתרשיחא והכפר כברי. ידיעה, על תכנון מארב ערבי על השיירה, בן עמי פכטר, מפקד הגזרה, החליט שאין ברירה ונוסעים.</p>
<p>יחיעם</p>	<p>בן עמי פכטר איתן זייד נהג במבואות נהרייה השיירה נסעה</p>	<p>מינה את איתן זייד, להיות מפקד השיירה, שמנתה 7 כלי רכב שאכלסו 90 לוחמים וחברי קיבוץ יחיעם. בראש השיירה עם פורץ מחסומים, טנדר עם כף גדולה בקדמותו, לסילוק חסימות אבנים שעל הדרך. הופיע המג"ד בן עמי, עצר את השיירה ובנחישות ביקש להחליף את אחד הנהגים ויצא עם השיירה. לאיטה עד כשהרכב הראשון הגיע לכברי, שם זיהה מחסום על הכביש, איתן שחרר הכף והורה לנסוע.</p>
<p>יחיעם</p>	<p>לאחר פריצת כלי הרכב השני הקרב שהתפתח בקרב נהרגו 47</p>	<p>המחסום וקול היריות שכך, ראו יושבי הטנדר שאיתן נהרג והשיירה לא מצליחה לעבור את מחסום. ראה שהמחסום נפרץ חלקית, ניסה להסתובב ואז נפל לתעלה וחסם את הדרך וכל השיירה נתקעה. נמשך כל היום ברציפות והשתתפו בו מאות ערבים, שחלקם באו מהכפרים וחלקם כוח מצבא ההצלה. לוחמים מתוך 90 נוסעי השיירה, בן עמי הצליח לסגת עם 2 לוחמים, אך נתפס בדרכו לנהרייה ונהרג.</p>
<p>יחיעם</p>	<p>שיירת יחיעם שבוע השיירות מלחמת העצמאות הנכבה פלשתינאית</p>	<p>היוותה נקודת מפנה מרכזית במלחמה כולה, מה שהיה לפני, כבר לא יהיה אחרי, התהפכו היוצרות. האבודות: חולדה, נבי דניאל ויחיעם, זה השם שניתן לשבוע, שהיווה את קו פרשת מים במלחמה. מתחלקת ל-2 חלקים גדולים חלק א' מ-30.11.47 עד 14.5.48 חלק ב' מ-15.5.48 עד דצמבר 48 התרחשה מאפריל עד מחצית מאי 48 בתקופה זו נפלו טבריה, חיפה, יפו, צפת ומאות כפרים ננטשו.</p>

<p>מגדל צדק</p>	<p>שייח צאדיק הכפר תיפקד בתצפית לצפון: תנואי מעבר אפק</p>	<p>בני משפחתו וצאצאיהם, החלו לבנות ולהגדיל את האתר עד שנהפך לכפר, שנקרא בשם מגדל יבא. לכל דבר, עד מבצע דני ב-1948 אזי חטיבת אלכסנדרוני כבשה את המרחב והתושבים הערבים גורשו. בתי ראש העין, כפר סבא, טירה, טייבה ומבצר אנטיפטרוס, במערב פיית ובדרום הישוב החרדי אלעד. הינו המעבר היחיד שהיה בדרך הים, דרך שבה מדרום, שברה מזרחה לרמלה הגיעה למעבר והצפינה. כולל בתוכו שרידי ביצורים מהתקופה הכנענית, רחוב הרודיאני, מבצר צלבני, מבצר עותומני וחומה. המורכבת מאבנים קטנות, הינה עותומנית, האבנים גדולות שבלטות, הם שרידי חומה כנענית קדומה. הערבי, העוגיה - הנחל המפותל, נובע מתל אפק וזורם לים לאורך כ-28 ק"מ, בקו אווירי של כ-14 ק"מ. נחל כנה, נחל רבה, נחל שילה ונחל איילון והישובים שלאורכו תל אפק, תל כנה, תל גריסה ותל קסילה.</p>
<p>מבצר אנטיפטריס</p>	<p>מבצר אנטיפטריס חומת האתר נחל הירקון ובשמו יובלי הירקון</p>	<p>סביבתו הינו כ-15 מטר בלבד, אך שולט על הסביבה ועל הדרך המרכזית ועל אפיקי מים החשובים. באתר, היו בשנים 1972 - 1985 ע"י משה כוכבי, שחפר גם בעזבת צרטא ומצא 5,000 שנות היסטוריה. שנמצא באתר, הינו האוסף הכתוב הגדול והמגוון ביותר, מהתקופה הכנענית, שנמצא בשטחי א"י. תיעוד בכתב היתדות, מילון דו לשוני בכתב יתדות ואכדית, בולה חית, מילון תלת לשוני וחרפושיות. מוכיח על מרכזיות וחשיבות האתר שעל דרך הים, צומת דרכים חשובה לעמים הבאים מצפון ומדרום. שליטי אפק, מהתקופה הכנענית התיכונה, זהים לתקופה בה מופיע השם אפק, בכתבי המארות. מהתקופה הכנענית המאוחרת, ששוחזר ויש בו גרם מדרגות לקומה שנייה, שבחדריה נמצאו כתבים. שנבנה כקארדו רומי, מצפון לדרום, עם חנויות בצדדיו, דלפקים ומרצפות מסודרות בצורה אלכסונית, שישבה על דרך ראשית, מוזכרת לראשונה בכתבי המארות בשם אפקוס, כאשר שליטה היה יענקאילו. המאוחרת מזכרת אפק בשעה שתחומתם ה-3 נע צפונה בדרך הים ונאלץ לעבור ליד היישוב אפק. נזכרים 31 מלכים שכבש יהושע: מִלְכָּא אֶפְקָא מְלִיךָ לְשָׂרוֹן בתרגום השבעים לתוב: מלך אפק לשרון. את העיר אנטיפטריס, שהייתה באמצע הדרך בין קיסריה לירושלים, במקביל לזמן שבנה את קיסריה.</p>
<p>מבצר אנטיפטריס</p>	<p>גובה התל מעל עיקר החפירות הממצא החשוב האוסף מכיל</p>	<p>מגוון הממצאים שרידי הארמון של ארמון שליטי אפק רחוב הרודיאני</p>
<p>מבצר אנטיפטריס</p>	<p>העיר אפק בתקופה כנענית בספר יהושע המלך הורדוס בנה</p>	<p>בתי אפק, מוזכרת לראשונה בכתבי המארות בשם אפקוס, כאשר שליטה היה יענקאילו. המאוחרת מזכרת אפק בשעה שתחומתם ה-3 נע צפונה בדרך הים ונאלץ לעבור ליד היישוב אפק. נזכרים 31 מלכים שכבש יהושע: מִלְכָּא אֶפְקָא מְלִיךָ לְשָׂרוֹן בתרגום השבעים לתוב: מלך אפק לשרון. את העיר אנטיפטריס, שהייתה באמצע הדרך בין קיסריה לירושלים, במקביל לזמן שבנה את קיסריה.</p>
<p>מבצר אנטיפטריס</p>	<p>העיר אפק בתקופה כנענית בספר יהושע המלך הורדוס בנה</p>	<p>בתי אפק, מוזכרת לראשונה בכתבי המארות בשם אפקוס, כאשר שליטה היה יענקאילו. המאוחרת מזכרת אפק בשעה שתחומתם ה-3 נע צפונה בדרך הים ונאלץ לעבור ליד היישוב אפק. נזכרים 31 מלכים שכבש יהושע: מִלְכָּא אֶפְקָא מְלִיךָ לְשָׂרוֹן בתרגום השבעים לתוב: מלך אפק לשרון. את העיר אנטיפטריס, שהייתה באמצע הדרך בין קיסריה לירושלים, במקביל לזמן שבנה את קיסריה.</p>
<p>מבצר אנטיפטריס</p>	<p>העיר אפק בתקופה כנענית בספר יהושע המלך הורדוס בנה</p>	<p>בתי אפק, מוזכרת לראשונה בכתבי המארות בשם אפקוס, כאשר שליטה היה יענקאילו. המאוחרת מזכרת אפק בשעה שתחומתם ה-3 נע צפונה בדרך הים ונאלץ לעבור ליד היישוב אפק. נזכרים 31 מלכים שכבש יהושע: מִלְכָּא אֶפְקָא מְלִיךָ לְשָׂרוֹן בתרגום השבעים לתוב: מלך אפק לשרון. את העיר אנטיפטריס, שהייתה באמצע הדרך בין קיסריה לירושלים, במקביל לזמן שבנה את קיסריה.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>כביש האגרה 6 מטרת כביש 6 חברת דרך ארץ הכביש נבנה</p>	<p>בתי אפק, מוזכרת לראשונה בכתבי המארות בשם אפקוס, כאשר שליטה היה יענקאילו. המאוחרת מזכרת אפק בשעה שתחומתם ה-3 נע צפונה בדרך הים ונאלץ לעבור ליד היישוב אפק. נזכרים 31 מלכים שכבש יהושע: מִלְכָּא אֶפְקָא מְלִיךָ לְשָׂרוֹן בתרגום השבעים לתוב: מלך אפק לשרון. את העיר אנטיפטריס, שהייתה באמצע הדרך בין קיסריה לירושלים, במקביל לזמן שבנה את קיסריה.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>הפקקים בכביש 6 התוכנית הסופית היישוב חריש כפר קרע הערבי</p>	<p>בתי אפק, מוזכרת לראשונה בכתבי המארות בשם אפקוס, כאשר שליטה היה יענקאילו. המאוחרת מזכרת אפק בשעה שתחומתם ה-3 נע צפונה בדרך הים ונאלץ לעבור ליד היישוב אפק. נזכרים 31 מלכים שכבש יהושע: מִלְכָּא אֶפְקָא מְלִיךָ לְשָׂרוֹן בתרגום השבעים לתוב: מלך אפק לשרון. את העיר אנטיפטריס, שהייתה באמצע הדרך בין קיסריה לירושלים, במקביל לזמן שבנה את קיסריה.</p>
<p>אל אחואט</p>	<p>באתר אחוואט בעת חפירתו באתר תנור להתכת מיכאל הלצר שבא</p>	<p>בתי אפק, מוזכרת לראשונה בכתבי המארות בשם אפקוס, כאשר שליטה היה יענקאילו. המאוחרת מזכרת אפק בשעה שתחומתם ה-3 נע צפונה בדרך הים ונאלץ לעבור ליד היישוב אפק. נזכרים 31 מלכים שכבש יהושע: מִלְכָּא אֶפְקָא מְלִיךָ לְשָׂרוֹן בתרגום השבעים לתוב: מלך אפק לשרון. את העיר אנטיפטריס, שהייתה באמצע הדרך בין קיסריה לירושלים, במקביל לזמן שבנה את קיסריה.</p>
<p>אל אחואט</p>	<p>באתר אחוואט בעת חפירתו באתר תנור להתכת מיכאל הלצר שבא</p>	<p>בתי אפק, מוזכרת לראשונה בכתבי המארות בשם אפקוס, כאשר שליטה היה יענקאילו. המאוחרת מזכרת אפק בשעה שתחומתם ה-3 נע צפונה בדרך הים ונאלץ לעבור ליד היישוב אפק. נזכרים 31 מלכים שכבש יהושע: מִלְכָּא אֶפְקָא מְלִיךָ לְשָׂרוֹן בתרגום השבעים לתוב: מלך אפק לשרון. את העיר אנטיפטריס, שהייתה באמצע הדרך בין קיסריה לירושלים, במקביל לזמן שבנה את קיסריה.</p>
<p>אל אחואט</p>	<p>באתר אחוואט בעת חפירתו באתר תנור להתכת מיכאל הלצר שבא</p>	<p>בתי אפק, מוזכרת לראשונה בכתבי המארות בשם אפקוס, כאשר שליטה היה יענקאילו. המאוחרת מזכרת אפק בשעה שתחומתם ה-3 נע צפונה בדרך הים ונאלץ לעבור ליד היישוב אפק. נזכרים 31 מלכים שכבש יהושע: מִלְכָּא אֶפְקָא מְלִיךָ לְשָׂרוֹן בתרגום השבעים לתוב: מלך אפק לשרון. את העיר אנטיפטריס, שהייתה באמצע הדרך בין קיסריה לירושלים, במקביל לזמן שבנה את קיסריה.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>עמק דותן הישוב מי עמי הינו אום אל פחם וואדי ערה</p>	<p>בתי אפק, מוזכרת לראשונה בכתבי המארות בשם אפקוס, כאשר שליטה היה יענקאילו. המאוחרת מזכרת אפק בשעה שתחומתם ה-3 נע צפונה בדרך הים ונאלץ לעבור ליד היישוב אפק. נזכרים 31 מלכים שכבש יהושע: מִלְכָּא אֶפְקָא מְלִיךָ לְשָׂרוֹן בתרגום השבעים לתוב: מלך אפק לשרון. את העיר אנטיפטריס, שהייתה באמצע הדרך בין קיסריה לירושלים, במקביל לזמן שבנה את קיסריה.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>נחל עירון אזור משולש ואדי כלא מגידו הפסיפס שנחשף</p>	<p>בתי אפק, מוזכרת לראשונה בכתבי המארות בשם אפקוס, כאשר שליטה היה יענקאילו. המאוחרת מזכרת אפק בשעה שתחומתם ה-3 נע צפונה בדרך הים ונאלץ לעבור ליד היישוב אפק. נזכרים 31 מלכים שכבש יהושע: מִלְכָּא אֶפְקָא מְלִיךָ לְשָׂרוֹן בתרגום השבעים לתוב: מלך אפק לשרון. את העיר אנטיפטריס, שהייתה באמצע הדרך בין קיסריה לירושלים, במקביל לזמן שבנה את קיסריה.</p>
<p>מגידו</p>	<p>שטח מגידו תל מגידו לצומת מגידו מגידו</p>	<p>בתי אפק, מוזכרת לראשונה בכתבי המארות בשם אפקוס, כאשר שליטה היה יענקאילו. המאוחרת מזכרת אפק בשעה שתחומתם ה-3 נע צפונה בדרך הים ונאלץ לעבור ליד היישוב אפק. נזכרים 31 מלכים שכבש יהושע: מִלְכָּא אֶפְקָא מְלִיךָ לְשָׂרוֹן בתרגום השבעים לתוב: מלך אפק לשרון. את העיר אנטיפטריס, שהייתה באמצע הדרך בין קיסריה לירושלים, במקביל לזמן שבנה את קיסריה.</p>

מגידו	מרכס השומרון שקע בין האצבעות ראשית החפירות פרופ' יגאל ידן	יוצרות 2 אצבעות : האחת הגלבוה והשנייה מחולקת ל-3 פרקי אצבע: הר אמיר, רמות מנשה והכרמל. הינו עמק דותן ואילו חריצים בין פרקי האצבע השנייה, מייצגים את ואדי ערה ונחל תות - יקנעם. נעשו ע"י שומכר הגרמני ב-1903 ובהמשך בכמה עונות בשנות ה-20 חפרו אמריקאים פישר, גיא ולאוד. עשה בדיקה מסוימת באזור השערים והחומות ב-1968 ובשנות ה-90 הגיעה משלחת מאוני' ת"א.
מגידו	משלחת חפירה בחפירות של תל מגידו התל מכיל כ-30	בראשות ישראל פינקלשטיין ודוד אוסישקין, עם אוניברסיטה אמריקאית, מקיימת חפירה כל שנתיים. שומכר, גילו חותם שעליו דמות אריה והכיתוב 'לשמע עבד ירבעם' כתובת המופיעה על שטרות הכסף. הינו התל הכי חפור בארץ, הן מבחינת כמות השכבות והן מבחינת מספר עונות החפירה שחפרו בו. שכבות יישוב, מהתקופה מכלקוליתית ועד עזיבת התל בתקופה הרומית, עת ירד היישוב לכפר עותנאי.
מגידו	מיקום שער באתר בתקופה הכנענית החומה הישראלית בהרמת הדגם	יהיה תמיד בנקודה הנמוכה בעיר, אך גבוה מסביבתו, כדי שהעלייה אל השער וממנה לעיר תהיה נוחה. הקדומה, התיכונה, המאוחרת והישראלית, אכן אזור השערים, ממוקם טופוגרפי נמוך מאזורי העיר. הינה מדגם קדמות ונסוגות ומתחתן חומת סוגרים מתקופה ישראלית קדומה - 2 קירות מקבילים. נחשפים פריטי העיר הכנענית שהוסתרה, על מקדשיה ומכלול השרידים של כל התקופה הכנענית.
מגידו	עדויות הראשונות תחומתם הגיח במכתבי אל עמרנה בתל תענך	כתובות, בהקשר מגידו, מופיעות במסע תחותמס ה-3 ב-1458 לפנה"ס, במסע צבאו אל העיר מגידו. למגידו בהפתעה, היות והכנעניים ציפו שהמצרים ילכו דרך עמק דותן, אך אלו בחרו בדרך ואדי ערה. מוזכרת מגידו ב-5 מכתבים, כעיר מדינה: נסיך מגידו ברידיה כותב למלך מצרים מכתב בנושא הקציר. נחשפו 8 לוחות חומר, המזכירים את מכתו, מגדו, לימים מגידו, תענך הייתה עיר בת של העיר מגידו.
מגידו	מגידו נפלה ב-732 המלך יאשיהו הצבא הבבלי מהעידן ההלניסטי	בידי תגלת פלאסר ה-3 מלך אשור, כאשר המשך הכיבוש נעשה ע"י בנו סרוגו, שחיסל ממלכת ישראל נהרג בקרב מגידו, בשעה שניסה למנוע מצבא המלך פרעה-נכו המצרי, להמשיך בדרכו לכיבוש אשור. ערך 3 מסעות לכיבוש הארץ ב-603 ב-597 וב-586 שבמהלכם גם מגידו נפלה כמו יתר חלקי הארץ. נחשפו במגידו מצודה ומגדל תצפית, שלא היווה את עיקר היישוב, שכן, נחשפו רק השכבות העליונות.
מגידו	בתקופה הרומית קבוצות נוצריות אירוע אפוקליפטי ארמגדון	התל נעזב והיישוב החדש לגיו, הנקרא במשנה בשם כפר עותנאי, מוקם במורדות הדרומיים של התל. מגיעות למגידו בעקבות הספר האחרון של הברית החדשה, חזון יוחנן, שבו מתואר אירוע אפוקליפטי. הינו הקרב האחרון והמכריע בין בני האור לבני החושך, מתרחש ע"פ הכתוב, באתר שנקרא ארמגדון. על פי המסורת הנוצרית משויך להר מגידו, שברור שנבחר לתואר הזה על פי צליל וללא שום הגיון אחר.
מגידו	השער הכנעני בין כנענית תיכונה השער עשוי אבני תשתית השער	הוא מהמאה ה-15 לפנה"ס, התקופה הכנענית המאוחרת, הוא ייחודי ואין כמוהו בשום מקום בארץ. לכנענית המאוחרת, לא היה שום משבר בארץ, במצרים עלתה ממלכה חדשה ולכן כבודה בשם נפרד. גזית המסותות משני צדדיו, בסיסו בנוי בשורה התחתונה מאבני בזלת מקומיות ומעליהן אבני גיר. עשויה מבזלת והשער הוא של 6 אומנות עם 4 תאים, החלק המשוחזר בנוי מאבנים מקומיות שנפלו.
מגידו	באשדוד אוסף שנהבים מתחת שער העיר השער הישראלי	התגלה שער דומה, אך כיום אי אפשר לראות כלום. באשקלון השער הוא מהכנענית התיכונה (1850) מהכנענית המאוחרת, בהם פסלי אלות מצריות ומוטיבים שונים שנחשפו בארמון, מוצגים במוזיאון. מתקופת הברונזה המאוחרת, נחשף שער מאבני חול, מהכנענית הקדומה ושער מהכנענית התיכונה. נמצא כמעט בשלמותו שער של 8 אומנות - 4 מול 4 עם 6 תאי משמר, אך פורק בצדו כדי לחפור תחתיו.
מגידו	השער מורכב מהשער החיצוני ההשערה הינה האומנה החיצונית	משני חלקים: שער חיצוני שבו עוברים במתחם השער, ממשיכים בדרך פתוחה ונכנסים לשער הפנימי. יורד גרם מדרגות בדרך שנהיית יותר ויותר צרה, המתאימה רק לאנשים ומשם, יוצאים החוצה. שבקרב השער היה מקור מים ועוד השערה, שמהשער האנשים יצאו לעבודה בשדות שמאוד קרובים. בשער הייתה מגדל שמירה, רואים תעלת ביוב וניקוז שעברה מתחת לשער והייתה מכוסה בלוחות אבן.
מגידו	שרידי החומה השער בספר מלכים השער יצא	שהתחברה אל השער הישראלי, בתחילת התקופה הישראלית, היא חומת סוגרים, שחלק ממנה חשוף. נקרא בעבר בשם שער שלמה, אך לפי דעת החופרים, השער נבנה רק בימי אחאב, שבנה די הרבה בא"י. כתוב ששלמה בנה את מגידו, חצור וגזר, אך זה לא מתאים לעדויות הארכיאולוגיות של פינקלשטיין משימוש אחרי כמה עשרות שנים, אז נבנה מעליו שער חדש, שאליו התחברה חומת קדמות ונסוגות.
מגידו	תצפית לדרום תצפית רכס הגלבוה חבל תענך	מערב - אוס אל פחס, לדרום - צומת מגידו, למזרח - עפולה ורכס הגלבוה, לצפון - עמק יזרעאל. לצפון מזרח - נצרת, לצפון - עמק יזרעאל, לצפון מערב - הגבעות של רמות מנשה ויקנעם. אורכו כ-18 ק"מ ורוחבו כ-9 ק"מ, השם גלבוה נגזר מהמילה גבעה, כי הוא נמוך ביחס להרי שומרון. מורכב משרשרת יישובים, בעוד עמק יזרעאל מתואר במקורות כמרחב ליד העיר יזרעאל, בעמק חרוד.
מגידו	במת פולחן גדולה על הבמה 3 המקדשים הינם מתחת למקדשים	הממוקמת בחלקו המזרחי של התל, שימשה כאתר, אליה עלו אנשים, שהביאו בהמות לשחיטה ולמרגלותיה, נמצאו עצמות בע"ח, מסביב לבמה צמודים 3 מקדשים, בהם למעשה הוקרבו הקורבנות. מהתקופה הכנענית הקדומה, המדגישים את חשיבות הפולחן, שהמשיך לכל אורך תקופת הברונזה. נמצאו לוחות בזלת ואבנים עגולות עם שקעים במרכזן, שמשערים שהיו מקדשים מוקדמים עוד יותר.
מגידו	הארמון הדרומי הבור הגדול אינו המגורה מתוארכת משטח התחום	שבעבר נקרא ארמון שלמה, שכנראה היה עם שתי קומות, אך מה שנשאר זה רק חצי קיר כשריד יחיד. קשור לאגירת מים, כי הקירות לא טויחו ומה שנמצא בו, היו שרידי תבואה ולכן המסקנה שזה אסם. למאה ה-8 לפנה"ס והיא הגדולה ביותר שנמצאה, מתקופת ממלכת ישראל ומצביעה על חשיבות מגידו. ע"י אבני גזית וגויל ובו יחידות אורכיות לאורך כל המבנה, העלתה השערה, שאלו אורות שלמה.
מגידו	השחזור באורות נחשפו מכל הסיבות חלק מפעל המים קדום	שנעשה באתר אורות שלמה, בא בעקבות הכנסת מגידו, לאתרי מורשת של אונסק"ו, כעיר מקראית. לא מעט ראיות, לאי התאמתם לאורות, כמו אבוסים וחדרים קטנים, רצפת אבנים וחוסר במעברים. מהחוקרים חושבים, שהמבנה אינו אורות, אלא מחסני תבואה, כמו שנחשף באתר תל שבע ליד ב"ש. הוא ישראלי מהמאה ה-10 לפנה"ס, שמתבסס על מעבר נסתר מתחת לחומה, אל מקור המים שמחוף.

מגידו	המפעל כנראה המפעל החדש בנוי שתי אפשרויות אפשרות שנייה	כשל, כי בימי מלחמה עלולים היו לפרוץ דרכו לתוך העיר, לכן נטשו אותו במאה ה-9 ובנו משהו חדש. מפיר אנכי, שמוביל למנהרה אלכסונית, שהגיעה לשכבת מי תהום וזאת מבלי יציאה מתחומי העיר. לשאיבת המים, ירידה בפיר (שלא נמצאו בו מדרגות) והליכה לאורך המנהרה עד ההגעה למי התהום. שיותר סבירה, שהמים מילאו את המנהרה האלכסונית ומקצה הפיר למעלה, שלשלו דלי כמו מבאר.
מגידו	בתל חצור ובתל נשאלת שאלה הסברה היא בפתח היצאה	שבע, בהם נחשפו מפעלי מים, נחשף בור אנכי דומה, שבו יש גרם מדרגות מקורי, שיורד עד לתחתית. אם המפעל מהתקופה הישראלית, אז מאין היו מים לעיר הכנענית והכלקוליתית, בימי מלחמה ומצור. שכמו שחזקיהו סגר את המעיין בחומה, כנראה גם כאן הסתרו את המעיין מפני האויב בדרך כלשהי. מהמנהרה, נחשף במהלך החפירות, שלד אדם, המתוארך למאה ה-12 לפנה"ס, שיתכן ושמר באתר.
נסיעה	כביש ג'ינין חיפה כביש הסרגל קו פרשת המים החמניות	נקרא גם בשם כביש רוקפלו, שתתם כסף לסלילתו ובכך אפשר גישה לחפירותיו של גוטליב שומכר. שאורכו כ-7 ק"מ, כונה בשם דרך הים, היות ולאורכו היו בורות ואוטו שנסע עליו, עלה וירד כבאונייה. בעמק יזרעאל, הינו ליד עין חרוד, משם מערבה, זורם הקישון לים ומזרחה, זורם נחל חרוד לירדן. אינן פונות במהלך היום, לכיוון השמש, כפי שחושבים רבים, אלא פונות כל היום לכיוון המזרח.

תכני סיור מספר 43 לעמק יזרעאל

מסלול: כפר יהושע, תל שימרון, חצר מרחביה, ניר דוד, גדעונה ותל יזרעאל

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
		מעבר עירון	נסיעה מעין איברהים תעלת הימים להפעלת משאבות
	נקרא במקורות קדומים מעבר ערונה, קו פרשת המים הוא סביב אום אל פאחם, ליד עין איברהים. זרימת הנחלים הינה בירידה מזרחה לכיוון עמק יזרעאל, עמק חרוד, בקעת הירדן ומשם לים המלח. תוכננה להזרים את מי ים התיכון לעין איברהים, בעזרת משאבות ומשם בגרביטציה לים המלח. תוכננה אפשרות להשתמש גם במפל של המים, שזרמים מזרחה, כדי לייצר חשמל הידרו-אלקטרי.	דער עמק כך נקרא תיאודור הרצל את התגשמות עמק יזרעאל	עמק יזרעאל
	כך נקרא עמק יזרעאל בידיש, בפרסומים באירופה, בסוף המאה ה-19 בו נקראו יהודים להעלות לא"י. חוזה בספרו, איך העמק הזה יהפוך לאסם התבואות והמזון של המפעל הציוני - האינטר-לנד של חיפה. חלומו בעמק, הרצל לא זכה לראות, הוא נפטר ב-1904 וההתיישבות הציונית הגיעה לעמק רק ב-1911 מוקף ברכסי הכרמל, רמות מנשה, אום אל פאחם, הר אמיר, גבעות אלונים - שפרעם וגוש הרי נצרת.	גוש הרי נצרת רמות מנשה מסטלה מאריס 3 מעברים	עמק יזרעאל
	הם הגבול הצפוני של העמק ומזרחה להם התבור, גבעת המורה, הגלבע והרי שומרון, משלימים היקף. הינו הגבול הדרומי מערבי של העמק, שמבוסס על קו שבר גיאולוגי, שמתחיל באזור סטלה מאריס. נמשך השבר דרך שבר יגור, עד חוטם הכרמל, רמות מנשה היא שלוחה, משדרת ההר המרכזית לכרמל. עיקריים נכנסים לעמק, מדרום מערב, בשעה כשמגיעים מדרך הים - ויה מאריס, אל מיפער העמקים.	הנתיב הצפוני הנתיב הדרומי בכתבי תחותמס בהיות צבא מצרים	עמק יזרעאל
	מבין ה-3 הינו ואדי מילק, שבפתחו תל יקנעם, נתיב מרכזי הינו מעבר עירון - מעבר ערונה - ואדי ערה. הינו מעבר עמק דותן, שחוצה את השוליים של הדום הרי השומרון ומגיע עד לפאתי בקעת גנין. מוזכרים 3 המעברים, כחלק ממבצע הטעיה, במלחמת צבא המצרים עם הכנעניים היושבים במגידו. ביחס, (ליד ברקאי) מקבל תחותמס ה-3 החלטה, בניגוד דעת רוב קציניו, לתקוף את מגידו דרך עירון.	מעבר עירון הינו הצבא הכנעני המצור על מגידו העמקים	עמק יזרעאל
	מעבר צר, שסוסים אמורים לנוע בטור עורפי ולכן הכנענים היו בטוחים, שמדרך זו לא יגיחו המצרים. שעמד עם הפנים לצפון, לוואדי מילך, הופתע על המצרים הגיעו מאחוריהם והיכו אותם שוק על ירך. נמשך 7 חודשים, בגלל התנהגותם הקלוקלת של החיילים המצרים, ששלחו ידם במעל במקום להילחם. במקרא מוזכרים תמיד בהקשר שלילי: עמק עכור היה לפתח תקוה, עמק הבכא, והשאלה היא למה.	התשובה קשורה בני ישראל שאול המלך ממלכת ישראל	עמק יזרעאל
	לאי הצלחת כיבוש העמקים מידי הכנענים, שישבו בהם עם מרכבות וחיילות סדירים ומאומנים. הצליחו לקיים רק מלחמת גרילה, או מלחמת הר ולכן העמקים נשאר בשליטה כנענית לאורך זמן רב. נהרג עם בניו במערכה לא מוצלחת בפלישתים, שהתרחשה בעמק ומכאן הזיכרון השלילי של העמקים. שישבה בעמקים, נחשבה לממלכה חוטאת עם עבודת זרה לבעל, שהוסיף עוד ממד ליחס שלילי לעמק.	בתחילת הציונות העמקים שננטשו ה-N ההתיישבותי העמק נקרא בשם	עמק יזרעאל
	העמקים היוו מקומות נטושים ולכן התנועה הציונית יכלה לרכוש אדמות ולהקים בהם יישובים. מהתקופה הצלבנית, התמלאו בביצות, לכן הערבים התיישבו בהרים וכך העמקים היו זמינים לרכישה. שהתרכזה בעמקים, צורתה מגדרה, לאורך מישור החוף עד חיפה ובאלכסון לבית שאן ומשם למטולה. מיפער העמקים ומכיל את עמק הקישון, העמק המערבי-גוש מהלול, עמק חרוד במזרח ועמק בית שאן.	תחנת הרכבת סיפור הרכבות מנוע הקיטור מהפכה תחבורתית	כפר יהושע
	בכפר יהושע, היא אחת מתחנות רכבת העמק והמבנה המרכזי שבה, מהווה מוזיאון שהינו לב התחנה. הוא אחד הביטויים למודרנה שהתפתחה בעולם במאה ה-19 שבאה לידי ביטוי בתערוכה ב-1851 התפתח במהלך המאה ה-19 לממדים קטנים ויעילים, שאפשרו להתקינו בסוג כלי רכב שונים ומגוונים. התחוללה עת מנוע הקיטור הותקן ברכבות ובאוניות, שלא היו יותר תלויות ברוחות, בזרמי הים.	מהפכה תעשייתית הצליינות לא"י בתקופה הזאת מעורבות אירופית	כפר יהושע
	הגיעה לא"י, עת הגיעו לראשונה אוניות קיטור גדולות, עם צליינים מרוסיה ועגנו בנמלי יפו וחיפה. הגיעה לשיאה, עת הארץ הפכה למושא של חוקרים אירופים, היסטוריונים, ארכיאולוגים וגיאוגרפים. עת פורסמו בהרחבה מחקרים שונים, החלה גם מעורבות פוליטית של המעצמות, הסדר הקפיטולציות. נוצרה בעקבות מסע נפוליון ובעקבות הכיבוש המצרי ובכך עלתה בדרגת חשיבותה אחרי מאות שנים.	קו מסילת הרכבת קו נוסף הוקם עבדול חמיד ה-2 כינוי הסולטן בשם	כפר יהושע
	הראשון שנבנה בארץ ובמזוה"ת, הוקם ב-1892 - מיפו לירושלים, ביוזמה עותומנית אך בביצוע צרפתי. מביירות לדמשק ביוזמה צרפתית, שנבע מתהליך כניסת המעצמות לתוך האימפריה העותומנית. אחרון הסולטנים, שערץ טכנולוגיה, יזם כביטוי לכך, הקמת 6 מגדלי שעון במלאת 25 שמה לשלטונו. הסולטן האפל, נבע מתפיסתו, למנוע בכל מחיר השפעות אירופיות, כמו דמוקרטיה, לזלוג לממלכתו.	בואו של הרצל מרידות באימפריה במאה ה-20 קו רכבת העמק	כפר יהושע
	לסולטן, בניסיון לשכנעו לאפשר ליהודים לבנות בית בא"י, נדחה בגלל חשש הסולטן משינוי לאומיות. העותומנית החלו מ-1830 כשהראשונה הייתה מלחמת 9 השנים, שכתוצאה מכך יוון זכתה בעצמאות. החליט הסולטן התורכי, לבצע מפעל הנדסי אדיר - מסילת ברזל מאיסטנבול למדינה בחצי האי ערב. באורך כ-161 ק"מ, נועד לחבר את המסילה מחיפה לדרעא שבסוריה, עם מסילת הרכבת החיגואזית.	האימפריה שהחלה מטרת פרויקט העיר בארבע שבע מטרה נוספת	כפר יהושע
	לדעוך בימי מוראט ה-3 במאה ה-16 הגיעה במאה ה-19 לשפל, נקראה האיש החולה על הבוספורוס. הקמת המסילה, היה להוציא את האימפריה הגוועת מהמשבר ולחדש ימיה כקדם, ע"י שליטה במרחב. הוקמה, כי העותומנים חשו, שאין להם שליטה במרחבי הנגב והנוודים שולטים שם ולכן בנו עיר מחוז. בהקמת המסילה, הייתה לשלוט על קודשי האסלאם במכה ומדינה, בניסיון להציג הסולטן כשומר דת.		

<p>כפר יהושע התחנה</p>	<p>אחת הבעיות של הפאן הערביזם המרד במדבר תעלת סואץ</p>	<p>עולי הרגל לחאגי, שעשו מסע של אלפי ק"מ, שהיו מצויים באזורי שוד וגזל וסיכוי קלוש לשוב בחיים. שמטרתו החזרת השלטון בעולם הערבי לידי הערבים, גרמה לא מעט להחלטת סולטן בניית המסילה. שפרץ ב-1916 נוצל ע"י הבריטים, ליצירת קשרים עם המשפחה האשמית ועזרו בכך בהפלת האימפריה. שנחנכה ב-1869 שתפקידה היה לקצר מרחק בין אירופה להודו, הייתה בעיקר אינטרס בריטי וצרפתי.</p>
<p>כפר יהושע התחנה</p>	<p>מעבר יבשתי סיכום הסיבות הקמות המסילה מסילה החיגאזית</p>	<p>מאיסטנבול לדרום חצי האי ערב, אמורה ליצור נתיב מסחרי דרך איסטנבול ובכך להעניק לה חשיבות. לרכבת החיגאזית: שליטה במדבר, שמירת קודשי האסלאם ונתיב מסחרי, מתחרה לתעלת סואץ. החיגאזית, הייתה בשנים 1902 - 1905 בקצב מדהים וזמן הנסיעה מאיסטנבול למדינה היה כ-5 ימים. מתפקדת בחלקה עד היום בירדן, רכבת העמק, מדרעא עד חיפה תפקדה כמעט בכל תקופת המנדט.</p>
<p>כפר יהושע התחנה</p>	<p>בתפיסה הציונית יהושע חנקין לאורך המסילה מתכנן הפרויקט</p>	<p>הרכבת נקראה רכבת העמק, כי העמקים היו האזור ההתיישבותי החשוב בראשיתה של המאה ה-20 רכש ב-1920 את קרקעות עמקי יזרעאל, חרוד, בית שאן והירדן, שעליהם נסעה רכבת העמקים. נבנו כ-300 גשרים, מנהרות והתחנה הנמוכה בעולם, -240 מטר, שמתפסת לדרעא שברום 500 מטר. היה מהנדס גרמני אריך מייסנר, שהעותומנים העניקו לו תואר אצולה בכיר של פחה - מייסנר פאשה.</p>
<p>כפר יהושע התחנה</p>	<p>מייטב הטכנולוגיה בניית המסילה רוחב המסילה נמל חיפה</p>	<p>הגרמנית שכללה את בניית קטרים, האדנים, פרופילי ברזל, יעוץ ותכנון, יושמה בבניית רכבת העמק. הייתה של הצבא העותומני, שגויס למבצע בהוראתו של הסולטן, ס"ה עבדו בו יותר מ-10,000 חיילים. ברכבת העמק, היה צר יותר מהמסילה החיגאזית, כמו כל שלוחה צדדית אחרת, באותה תקופה. תוכנן להיות הפרויקט הבא של מייסנר, שאותו יעד להוות תחליף לנמל עכו, אך המלחמה מנעה זאת.</p>
<p>כפר יהושע התחנה</p>	<p>זכות מייסנר מסילה חדשה התחנה שוקמה התחנה באתר</p>	<p>חיפה הפכה מכפר דייגים לעיר מרכזית וזאת לאחר שהבריטים ייבשו חלקת ים ויצרו בו נמל עמוק. נסללה בתוואי רכבת העמק העותומנית, במסלול העובר בחיפה, יגור, עפולה, בית שאן וגשר חוסיין. ע"י המועצה לשימור אתרים והיא אחד מ-9 מרכזי מבקרים, שהוקמו תחת החברה להגנת הטבע. נקראה בעבר תל אל-שמאם ולא תחנת כפר יהושע, שיקום האתר החל ב-1996 ועדין נמשך שיקומה.</p>
<p>כפר יהושע התחנה</p>	<p>בתקופת המנדט ראשית סלילת השיר הידוע בליל הגשרים</p>	<p>היישובים הציוניים, הוקמו לאורך תוואי הרכבת ובאמצעותה הוצאה והוכנסה תוצרת וחומר גלם. מערכת כבישים החלה ב-1937 עת נסלל הכביש הראשי בעמק, מחיפה לנצרת וממנו כבישים ליישובים. האוטו שלנו גדול וירוק, מבטא את המשקל הרב שנוצר לרכבת, שהיווה התפתחות תחבורתית רחבה. פוצץ-ב-16.06.46 ונהרס גשר אל-חמה, שעל הירמון שאורכו 130 מטר ועצר בכך את תנועת הרכבות.</p>
<p>כפר יהושע התחנה</p>	<p>מאז הריסת הגשר ידיעה על כוונת אחרי קום המדינה תקופה חדשה</p>	<p>ע"י הפלמ"ח, לא היה מעבר רכבות מעל הירמון ולכן רכבת העמק שהמשיכה לפעול הגיעה רק עד צמח. פלישת כוחות עירק ב-1948 הביאה לפיצוץ המסילה בגשר הישנה ובגבע ומאז הרכבת נעצרה סופית. שר התחבורה, הוראה להשבית את הקו סופית, בנימוק שעפולה אינה צריכה בתחומה מסילת רכבת. והרכבת שוב עומדת לנסוע בעמק, במרחק קטן מהתווי הישן, שהינו הנתיב הטוב ביותר למסילת ברזל.</p>
<p>כפר יהושע התחנה</p>	<p>משה פייקוביץ הרכבת הפכה רכבת מיניאטורית גשר הישנה</p>	<p>מכ"ל רכבת ישראל ב-1948 כנע בוויכוח עם דוד רמז וחברות האוטובוסים, להמשך פעילות הרכבת. לדבר מוקצה ורק ב-15 השנים האחרונות, החלו לפתח את הרכבות ומשאבי האנוש הדרושים לנושא. שבמוזיאון, עוברת בין רשימת התחנות, שהמרחק ביניהן בפועל היה כל כ-25 ק"מ לצורך מילוי מים. הייתה התחנה הנמוכה ביותר, ממנה הייתה עלייה עצומה בשיפוע, שהצריכה קטר נוסף שסייע מאחור.</p>
<p>כפר יהושע התחנה</p>	<p>תחנת נהריים בתחנת צמח נבנו בכרטיסי הנסיעה הבריטים הפעילו</p>	<p>בה לא היה מגדל מים, מסמלת את התעשייה של שנות ה-30 בסגנון הבאוהאוז הניכר בבני התחנה. המבנים מאבן הבזלת ומגדל מים אליפטי, גודל המעייד שמסוגל להזרים מים, בו זמנית ל-2 קטרים. מהתקופה הבריטית, מודפסים שמות המקומות ערבית, יען הבריטים סירבו לכתובם בשם העברי. רכבת מאירופה, דרך סוריה ולבנון, דרך מעבר ראש הנקרה, לאורך כל החוף בא"י עד למצרים.</p>
<p>כפר יהושע שדרת מייסדים</p>	<p>כפר יהושע מגדל מים בישוב פסיפס קאופמן ריכרד קאופמן</p>	<p>הנקרא ע"ש יהושע חנקין, הוקם ב-1927 בתקופה שהיוותה את שיא התנופה ההתיישבותית בעמק. הוקם ב-1929 שכמוהו צצו כמעט בכל יישוב, הפכו לסמלה של ההתיישבות והעמידה, מול הערביים. מציג בשדרת הישוב, את פועלו של ריכרד קאופמן, שהיה גדול האדריכלים של המפעל הציוני בא"י. עלה לא"י מגרמניה ב-1920 לפי בקשתו של ארתור רופין, ממנהיגי הציונות, שהגיע לא"י ב-1908</p>
<p>כפר יהושע שדרת מייסדים</p>	<p>ארתור רופין יזם אדריכל קאופמן הסגנון הבינלאומי בנית שכונות גנים</p>	<p>בעמק, הקמת מגוון יישובים: מושבת רמת ישי, העיר עפולה, קבוצת גבע, קיבוץ עין חרוד ומושב נהלל. הביא אייתו את רעיון ערי גנים וכך קמו שכונות גנים ואח"כ יישם בעבודתו גם את הסגנון הבינלאומי. נועד ליצור צורת מגורים טובה, איכותית ופונקציונלית, זולה יחסית, שבבסיסה גם ניחוח סוציאליסט. הינו רעיון, שמסביב לערים, יוקמו בתים קטנים למשפחות, כשכל בית מוקף בגינה המיועדת לגן ירק.</p>
<p>כפר יהושע שדרת מייסדים</p>	<p>רעיון ערי הגנים מושב נהלל הינו מסביב מרכז נהלל מבנה נהלל הינו</p>	<p>החל באנגליה וגרמניה והגיע לא"י ע"י אדריכלים יהודיים מאירופה: ברואלד, קאופמן, ופטריק ג'ס. היצירה הכי מפורסמת של קאופמן, בנוי כמעגל מושלם, שבמרכזו מבני הציבור ומוסדות שיתופיים. מעגל בתי מגורים לחברי המושב, מסביבם משקי העזר לבע"ח וגינות ירק ובמעגל החיצוני שדות פלחה. עגול לגמרי, כל משפחה קיבלה חלקה, השווה לכל המשפחות וכך יצר קאופמן שוויון בסיסי לכולם.</p>
<p>כפר יהושע שדרת מייסדים</p>	<p>מבנה הקבוץ בנוי לכל רעיונות ביקלס תכנן המבנה שבנה</p>	<p>כאשר המשק מופרד מאזור המגורים, מבני הציבור מרוכזים במקום אחר וחדר האוכל הוא המשותף. ההתיישבותיות, היה צורך להלכיל בחומר זה מה שעשו האדריכלים כמו קאופמן, ברואלד וביקלס. בעין חרוד בשנות ה-30 את המשכן לאומנות ישראלית, אתר שבו קרני האור מכלולים שימוש מדהים. ביקלס, מכניס את האור באופן עקיף ובה רצה לבטא תחושה, שעין חרוד היא מעין ירושלים החדשה.</p>
<p>כפר יהושע שדרת מייסדים</p>	<p>בלוחמי הגטאות אדריכלי היישוב פסיפס האתר מציג כפר יהושע תוכנן</p>	<p>בנה ביקלס מוזיאון באמצעות אלמנטים ממערת המכפלה, שיספרו את סיפורם של לוחמי הגטאות. עסקו באידאולוגיה של ציונות ובידיהם הייתה הזדמנות, להמציא אדריכלות, שתכלול גם אידאולוגיה. יישובים שקאופמן תכנן, כשכונות בת"א, בירושלים, נהלל והעיר העברית המתוכננת הראשונה, עפולה. ע"י קאופמן, בצורה פתוחה עם קצוות פתוחים, רחובות וקוים שנמשכים החוצה, שאפשר להגדילים.</p>

<p>כפר יהושע שדרת מייסדים</p>	<p>לפי תפיסת העולם תנועת אוונגרד הפסל "יד לבנים" בתיה לישנסקי</p>	<p>של מייסדי ההתיישבות, כל משפחה תמשיך ע"י בן ממשך אחד, אך אחיו ילכו וייסדו מושבים חדשים. התנועה הציונית הסוציאליסטית, ראתה עצמה דינמית, כאשר כיבוש הקרקע הוא חלק מהחזון הציוני. של בתיה לישנסקי, הוא אחד מתוך 6 פסליה, שעוסקים בנושא יד לבנים, שמוצבים ברחבי הארץ. היא פסלת מהאסכולה הציונית החדשה, שטענה שצריך לעסוק גם באומנות ציונית ולא רק בחקלאות.</p>
<p>כפר יהושע שדרת מייסדים</p>	<p>בכל פסליה שני הסמלים פסלה המפורסם רוב הפסלים</p>	<p>של לישנסקי שנולדה ב-1900 יש השפעה של הפסל רודן, שפסל את הפסל המפורסם האדם החושב. יד אחת בחרב ויד אחת במחרשה, מוטבעים בכל פסליה, שמאופיינים גם בשילוב של גברים ונשים. אנדרטת שמירה ועבודה, מוצב בחצר חולדה ליד בית הרצל, אותו פיסלה לזכר אפרים צייזיק מההגנה. של לישנסקי, עשויים מאבן ולרוב עשויים ממונוליט אחד, שהובא למקום הצבתם ושם עוצב על ידה.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>שדה יעקב רמת ישי בית שערים בניין המשטרה</p>	<p>מושב דתי, ראשון יישובי הפועל המזרחי שהוקם ב-1927 נקרא ע"ש הרב יעקב ריינס, מייסד התנועה. שהוקמה ב-1924 ע"י עולים מפולניה, נושאת שם תורמה, ישראל יהודה, עסקן ציוני שתרם לפיתוחה. הוקמה ב-1926 כאשר שמה נבע מחשיבה מוטעית, שבית שערי, לפי כתבי פלביוס, הייתה באזור הישוב. הבריטית שליד נהלל, הוקם כדי ליצור חיץ בין ההתיישבות היהודית בעמק, לבין יישובי הבדואים.</p>
<p>תל שימרון תצפית</p>	<p>בתל שימרון ישוב יהודי ניטש במכתבי תל עמרנה בתקופת בית 2 יש</p>	<p>הנקרא גם תל שמעון ותל סימוניה, נמצאו חרסים החל מתקופות הברונזה קדומה ועד הרומית ביזנטי. בתקופה הערבית הקדומה ומאז אין רצף יישובים ועל כן, המרחב הפך לנחלתם של השבטים הבדואים. שימרון מוזכרת בתיאור מסע המלחמה של תחותמס ה-3 כאחת הערים שמקיפות את עמק יזעאל. אזכור של יב"מ, מפקד הגליל, שכתב שיצא מסימוניה ופשט על מחסני הנסיכה ברניקי בבית שערים.</p>
<p>תל שימרון תצפית</p>	<p>רוב האתרים הישובים במעטפת עפולה הריגה המושב נהלל</p>	<p>הארכיאולוגיים הגדולים, לא ממוקמים במרכז העמק, אלא במעטפת, כמו מגידו, יקנעם ובית שאן. נבעו כדי לא לבזבז אדמה חקלאית, אי ביטחון ביישוב בעמק והבוץ הטובעני שמקשה בחיי היומיום. היות ויש לה יתרון אסטרטגי, מעצם היותה שוכנת במרכז של צומת הדרום, החוצה את העמק. מוזכר בתנ"ך ברשימת הישובים שנחלת שבת זבולון, בתקופת המשנה השתבש והתגלגל למהלול.</p>
<p>תל שימרון תצפית</p>	<p>בתקופה ממלוכית בשנות ה-20 רכש בגוש מהלול משנות ה-30 ועד</p>	<p>הוקם באזור הכפר מעלול, שנינטש ב-1948 ובין שרידיו נחשפו כנסייה קתולית ויוונית אורתודוכסית. יהושע חנקין את במרג' איבן ענר - יזרעאל, את גוש מהלול - עמק מערבי וגוש נוריס - עמק מזרחי. קמו נהלל וכפר יהושע, גוש נוריס הפך לעמק חרוד, בו הוקמו ראשוני הקיבוצים, עין חרוד ותל יוסף. קום המדינה, הושלמה קניית כל הקרקעות בעמק, שמסתכמים ברכישת למעלה מ-200,000 דונם.</p>
<p>תל שימרון תצפית</p>	<p>בסביבות הגבעה במילון אבן שושן נוגה ראובני ראשוני הקיבוצים</p>	<p>יש כמה מעיינות ובעמק יש הרבה מי תהום זמינים, לא ידוע אם היה באתר מפעל מים בעת העתיקה. מוזכרים נהללים ונעצוצים, המוגדרים כקוצים, החיילים ישבו בצל תחת הנהללים ותחת הנעצוצים. מגדולי חוקרי הבוטניקה, בהקשר המקראי והתלמודי, טען שנהלול זה אלון תבור ונעצוצ אלון מצוי. הוקמו ב-1921 במלאת חצי שנה לנפילת יוסף טרומפלדור, ע"י אנשי גדוד העבודה: עין חרוד ותל יוסף.</p>
<p>תל שימרון תצפית</p>	<p>3 מפלגות הפועלים מפלגת פועלי ציון תפיסת העולם של הפועל הצעיר</p>	<p>הפעילים בא"י: פועלי ציון שנוסדה ברוסיה, הפועל הצעיר שנוסדה בארץ ומפלגת הבלתי מפלגתיים. המרקסיסטית, נוסדה ע"י בורוכוב, ששילבה 2 רעיונות לאומניות, ציונית וסוציאליזם מרקסיסטית. פועלי ציון, הייתה שקיבוץ עין חרוד, מהווה את ירושלים החדשה, שבה השוויון יקבע בתקנון כתוב. בתחילה, לא הוגדר כסוציאליסטי ואף סירב להשתתף באינטרנציונל הסוציאליסטי, אך שינה טעמו.</p>
<p>תל שימרון תצפית</p>	<p>הבלתי מפלגתיים המושב המפלגתי למושבי העובדים ערבות המדינה</p>	<p>בראשותו של ברל כצנלסון, ניסתה כל הזמן לחבר בין הקצוות של שתי המפלגות האחרות שבארץ. הוקם ממקימי דגניה, שהחליטו, על אי התאמה עבורם בשיתוף הטוטלי ובחרו במעט אוטונומיה. בנהלל, הגיעו חברים מדגניה וכינרת, שאימצו עשייה דרך ארגוני קניות של ההסתדרות ועבודה עצמית. הינה אחד מהעקרונות החשובים במושב והיה וחבר קורס כלכלית, הוא נשען במוסד הערבות ההדדית.</p>
<p>תל שימרון תצפית</p>	<p>בעמק המזרחי בעמק המערבי מושב נהלל שכן ארתור רופין</p>	<p>הייתה לחברי עין חרוד, עם טבנקין, השפעה חזקה ולכן לא קמו במרחב מושבים, אלא רק קיבוצים. קמו בעיקר מושבים סביב נהלל: כפר יהושע, שדה יעקב ועוד וגם קבוצות וקיבוצים כקבוצת גניגר. בהתחלה על תל שימרון, עת מייסדיו עבדו בייבוש ביצות העמק ואחרי חצי שנה של ייבוש, ירדו לעמק. זימן בשלב הראשוני את ריכרד קאופמן, שיתכנן את המשך בניית נהלל וכך הוקם המעגל המושלם.</p>
<p>תל שימרון תצפית</p>	<p>במאורעות 36 - 39 במרץ 1938 שיטה מלבינה כל עצי החורשה</p>	<p>שימש התל לעמדת הגנה לאנשי נהלל, שהקימו עמדת בטון, הצופה אל הכפרים הבדואים שבמרחב. יצאה פלוגה מאנשי נהלל, לבנות את חנייתה במסגרת חומה ומגדל והיו חלק מגדוד הכיבוש הגדול. מין שהגיע מאפריקה והתגנב לארץ, החורשה במרגלות התל הינו האזור הצפוני ביותר בעולם שבו גדל מקורם מעץ אחד, שאומר שדרך הריבוי הוא וגטטיבי - ריבוי מתוך חוטרים ולא רבייה מינית בזרעים.</p>
<p>נהלל בית קברות</p>	<p>אליעזר שוחט היה חנה מייזל ישראל שוחט יוסף ודוד יעקובי</p>	<p>סוציאליזם לייט של הפועל הצעיר, היה ממקימי מושב העובדים נהלל ונשא לאישה את חנה מייזל. אגרונומית, שהקימה את חוות העלמות בכינרת ב-1911 ונהלל ביי"ס חקלאי אותו ניהלה עד 1968 היה מרקסיסט מפועלי ציון, ממקימי כפר גלעדי, הצטרף לגדוד העבודה כדי לנתבו לכיוון פרו-סובייטי. אב ובן שנרצחו בנהלל ב-1933 מפצצה שהוטלה לביתם ע"י ערבי, שנתפס בחיפה ע"י משטרת המנדט.</p>
<p>נהלל בית קברות</p>	<p>עז אדין אל קאסם בהיותו מטיף הבריטים כשלו לאחר שהסתתר</p>	<p>שייח שמוצאו מסוריה, שעמד מאחורי ארגון הפיגוע בנהלל, במסגרת תפיסתו האנטי אימפריאלי. פיתח תורת טרור: א. הכשרת לבבות ברוח אסלם קיצוני, ב. פעולות גרילה, ג. מרד בבריטים ובצרפתים. בתפיסת השייח, היותו פיתח מערכת ענפה של כוחות ממודרים, ביחידות קטנות שלא הכירו ביניהם. תקופת מה אחרי הרצח בנהלל, יצא השייח לסדרת פעולות טרור, ביניהן רצח סמל רוזנפלד בגלבו.</p>
<p>נהלל בית קברות</p>	<p>אחר מרדף ממושך יצחק אלעזרי היה משה דיין התגייס להגנה</p>	<p>של הבריטים, נהרג השייח בצפון השומרון, נקבר בנשר ומרגע מותו, הפך לגיבור בעיני האסלאם. אגרונום, שהחל לפתח את רעיון המשק האינטנסיבי, בה משפחה מגדלת גדולי שדה, מטעים ומשק חי. אחד מהבנים המפורסמים של נהלל, שנולד ב-1915 בדגניה ועבר לנהלל עם הוריו שמואל ודבורה דיין. ולפלמ"ח, היה מג"ד הקומנדו בחטיבה 8 והשתתף בכיבוש לוד ורמלה, עם ה'נימר' - משוריי מפורסם.</p>

<p>נהלל בית קברות</p>	<p>בהיותו רמטכ"ל ערב מלחמת 67 מלחמת יום כיפור משה דיין</p>	<p>זים דיין את יחידה 101 עם אריק שרון, בשנות ה-60 הוא הצטרף למפלגת רפ"י הקטנה של בן גוריון. התמנה לשר הביטחון וקטף את התהילה והפך לאחד האנשים המזוהים ביותר בחברה הישראלית. בהיות שר ביטחון בממשלת גולדה, נזקף לחובתו המחדל, אך ב-77 היה מאדריכלי השלום עם מצרים. הצטיין ביכולת פיקוד, אומץ לב ובמחשבה לא שגרתית וזו גדולתו, דיין מת מסרטן ב-1981 בגיל 66.</p>
<p>נהלל בית קברות</p>	<p>אילן רמון אילן נשא בתואר אסף רמון בסיס רמת דוד</p>	<p>טייס בח"א, עשה את רוב שירותו בבסיס רמת דוד, ממנו יצא לתקיפת הכור האטומי בעירק ב-1981 האסטרונאוט הישראלי הראשון, הצטרף למסע מעבורת החלל קולומביה ב-2003 שממנה לא חזר. בנם של אילן ורונה רמון, סיים בהצטיינות את קורס טיס וב-2009 באימון מעל חברון, התרסק מטוסו. שהוקם במלח"ע ה-2 ונקרא ע"ש ראש ממשלת בריטניה, דייוויד לויד ג'ורג', מנציח את אילן רמון.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>בקבוץ יפעת הישוב תימרת תל עדשים מושב בלפוריה</p>	<p>ממוקם מוזיאון ההתיישבות בעמק, המציג את העלייה ה-2 וה-3 בסלילת הכבישים ועבודת הנשים. שהוקם בתוכנית המצפים, כיישוב קהילתי, משמר את שם הישוב תימורים, שנאלץ לעבור לדרום. מושב שהוקם ב-1912 ע"י גרעין שישב קודם באום ג'וני ואחר ביפולה - מרחביה וכונו קבוצת הכיבוש. ע"ש ארתור גיימס בלפור, שחלק משטחו החקלאיים, הועברו לרשות העיר עפולה, תמורת פיצויים.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>העיר עפולה גבעת המורה ביה"ח העמק לשם מרחביה</p>	<p>קמה ב-1924 תוכננה ע"י קאופמן בצורת מעגל, אך לא יכלה להתפתח, כי השטחים סביב היו מיושבים. הוקמה על הגבעה בשנות ה-50 לקליטת עולים חדשים ורק לאחרונה נוצר רצף עירוני בינה לעפולה. הינו אחד המוסדות שהצליחו בעפולה, תחילתו במעין חרוד וכיום הוא בית חולים המרכזי לכל האזור. עונים 2 יישובים, אחד מושב עובדים ושני, קיבוץ של השומר הצעיר, שהוקם ב-1929 והיה לב התנועה.</p>
<p>חצר מרחביה</p>	<p>החצר הגדולה לאחר הטכניון בדגניה שתי החצרות</p>	<p>שנוסדה ב-1912 תוכננה ע"י האדריכל אלכסנדר ברוואלד, שהגיע לפי בקשת רופין לתכנן את הטכניון. רופין הציע לברוואלד לתכנן שתי חצרות חקלאיות: חצר דגניה, כיום במרכז דגניה א' וחצר מרחביה. התכנון היה מיועד לקבוצה, במרחביה התכנון היה לקואופרציה, לפי הרעיון של פרנץ אופנהיימר. תוכננו כחצר משק אירופית, המקיפה מרחב ציבורי וסביבו מבני ציבור, חדרי מגורים ומשק בע"ח.</p>
<p>חצר מרחביה</p>	<p>מגדל המים רעיון הקואופרציה מהלך התוכנית: קואופרטיב אגד</p>	<p>שבמרכז חצר מרחביה, ניזון מבאר סמוכה, יצוק בבטון והיווה כראשון מסוגו שנבנה בימי העות'מנים. טופח במאה ה-19 ע"י פרנץ אופנהיימר, סוציולוג יהודי גרמני, שבסיס מהותו, מעבר מהעיר אל הכפר. רכישת קרקעת לאום, ארגון קבוצה, אגרונום חונך שילוה הקבוצה, העברה האחריות למתיישבים. הינו גוף תחבורתי, שכל חבר שבו הוא בעל מנייה, אך חייב לעבוד ומקבל משכורת לפי השעות שעבד.</p>
<p>חצר מרחביה</p>	<p>התנועה הציונית תנועה מיישבת כל הפרמטרים הקואופרציה</p>	<p>אימצה רעיון הקואופרציה כבר בימי הרצל, שחשבה שההתיישבות בארץ דומה במרכביה לזו בגרמניה: היא התנועה הציונית, קופה - בנק אפ"ק, ארגוני רכישה - קק"ל ויש קבוצות של פועלים שלא בעלי הון. התאימו בדיוק למה שהיה בגרמניה ולכן הרצל הזמין את אופנהיימר, ליישם זאת בקבוצת מרחביה. במרחביה הוקמה ב-1911 בניחול האגרונום שלמה דיק והתפרקה ב-1917 בתום מלחמת העולם ה-1</p>
<p>חצר מרחביה</p>	<p>רעיון הקואופרציה מושב בעלי מלאכה בעת קריסת גוף גולדה מאיר</p>	<p>שבק, היות ורופין הבין שקבוצה, קבוץ ומושב, הם הרעיונות אטרקטיביים, מבחינתם של חלוצי א"י. היוותה מושבת שירותים קטנה, שאופנהיימר הציע להקים ליד הקואופרציה, שתעסוק בחקלאות. הקואופרציה, גם מושבת בעלי מלאכה מושבת ובמקום המושבה, הוקם במאה ה-20 המושב מרחביה. שעבדה בחצר במסגרת חוות הכשרה, עלתה מארה"ב בעלייה ה-3 וגרה במקום במשך כמה שנים.</p>
<p>חצר מרחביה</p>	<p>במוזיאון שבאתר רוב הקיבוצים במלה"ע 1 שם האתר המקורי</p>	<p>אחד החדרים מוקדש לזכרה של גולדה וחדר נוסף הוא לזכר מאיר יערי, שהיה מנהיג הקבוץ הארצי. והמושבים, עברו כיום הפרטה והם בעצם עברו לרעיון הקואופרציה, כ-100 שנה אחרי הקמת מרחביה. ישיבה ליד מרחביה טייסת 304 הגרמנית, שעזרה לצבא העות'מני בפעולות אויר קרביות ובצילומי אויר. הינו פולה, מלשון פול, פולה נזכרה במסורת הערבית, כאחד מהניצחונות של סלאח א-דין על הצלבנים.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>תהליך רכישת רכישה ראשונה מתיישבי בשנת 1920</p>	<p>קרקעות העמק, החל מסוף המאה ה-19 כשהרצל זיהה את הפוטנציאל של עמק זרעאל, כאסם המזון. נעשתה ב-1910 ע"י המשד הארצישראלי בראשות רופין, בקניית כ-10.000 דונם בפולה ובתל עדס. הקואופרציה במרחביה, עלו ב-1911 על הקרקע בפולה והחזיקו מעמד עד 1917 מועד סיום מלה"ע 1 לאחר שהעות'מנים שהיקשו על ההתיישבות עזבו את המרחב, הגיעו במקומם שלטון בריטי, ידידותי.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>הרברט סמואל מוכרים ערביים לתנועה ציונית יש רעיונות התיישבות</p>	<p>הנציב הראשון, היה יהודי ציוני, כונה: 'הראשון ליהודה' וקיוו שיקיים את הצהרת בלפור כלשונו שנבהלו משינוי השלטון ולא ידעו מה ילד יום, החלו ליצור נכונות, לממש את הקרקע תמורת כסף. נציגות - רופין, אחראי רכישת קרקע - חנקין, עיסוק בקרקעות - קק"ל, הכשרת הישוב - בנק אפ"ק. של החלוצים החלו להבשיל: קבוצה דגניה כבר קימת ורעיונות של הקבוץ והמושב הולכים ומתגבשים.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>יהושע חנקין נחל חרוד זורם בית יהושע חנקין גבעת יהונתן</p>	<p>רכש כ-75,000 דונם, גושי מהלול ונוריס ואפשר הפיכת עמק זרעאל, לשדה ניסיונות למימוש הציונות. מזרחה לירדן, כשחלקו הראשון ליד מרחביה, נגר עילי ובהמשך מעין חרוד ועין זרעאל, נובעים אליו. הוא בית לבן בודד ליד הישוב גדעונה, שנבנה עבור משפחת חנקין, אך הם לא הספיקו לעבור ולגור בו. שלוחה מוארכת, עליה אנדרטה לזכר 7 בני קיבוצי העמק שנפלו ב-1948 בקרב נוריס שהתרחש בעמק.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>תל יוסף הישנה קיבוץ עין חרוד פלוגת תל יוסף קיבוץ בית השיטה</p>	<p>תל ארכיאולוגי למרגלות הגלבוע, לידו התיישבה פלוגת תל יוסף, אחת מפלוגות גדוד העבודה ב-1921 הוקם ב-1921 ע"י פלוגת גדוד העבודה, ליד מעין חרוד, ובכך יצרו את היצירה - קבוץ הגדול והגדל. הקימה אחרי הקמת עין חרוד ובסמיכות לה, את קבוץ תל יוסף וב-1929 עברו שתייהן לגבעת קומי. הוקם ב-1927 לאחר שהחל את דרכו במעין חרוד, הספר 'קבוץ מקום' מתאר את הקמת בית השיטה.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>קיבוצי בית אלפא קיבוץ הפציבה הפסיפס שנחשף גן השלושה</p>	<p>וחפציבה צמודים זה לזה, שם הישוב הערבי בית אילפא, משמר כנראה יישוב בתקופת המשנה ותלמוד. שהוקם בסוף שנות ה-20 לאחר שחבריה ישבו קודם לכן בחדרה, גילו בתחום הקיבוץ חלק מפסיפס. בתוך בהכ"נ מהמאה ה-5 ע"י סוקניק, מהאוניברסיטה העברית שהוקמה ב-1925 מציג לגלג מזלות. הסחנה, שומר על טמפי' מים כ-C 27° בכל השנה. נקרא 'גן השלושה' לזכר חיים שטורמן ושני חבריו.</p>

<p>נסיעה</p>	<p>חיים שטרומן נחל אסי צבע קרקע של קרקע עמק חרוד</p>	<p>נהרג ב-1938 על שמו גם קבוץ מעוז חיים, יצא לאתר נקודות התיישבות חדשות ליישובי הקבוץ הדתי. הוא אחד ממעיינות העתק, שנובעים למרגלות הגלבוע ונשפכים לנחל חרוד, הנחל זורם בקבוץ ניר דוד. עמק בית שאן, הינו אפור ובהיר, היות ומעורב בה גם חוואר הלשון וחומרים בהירים שנוצרו מקרטון. היא אדמת טרה רוסה, שהיא אדמה אדומה, שהתפוררה מסלעי הגיר, שבגלבווע ובהרי גהליל התחתון.</p>
<p>תל עמל</p>	<p>אתר חומה ומגדל חומה ומגדל המרד הערבי במהלך המאורעות</p>	<p>דגם של 1:1 לפי היישוב המקורי, שאילו עלה היישוב הראשון של חומה ומגדל, תל עמל ב-10.12.1936. הינו הפרויקט ההתיישבותי הגדול של שנות ה-30 שהתרחש במקביל למרד הערבי בשנים 1936 - 1939. פרץ בגלל העלייה ה-5 ותחושת הערבים, שהיהודים אכן יגשימו את מטרתם ויהפכו לרוב בארץ ישראל. נהרגו כ-650 יהודים בידי ערבים וכ-4,000 ערבים בידי אחיהם, בטרור פנימי, שנועד לזקק את משתי"פ.</p>
<p>תל עמל ניר דוד</p>	<p>הישוב היהודי הפילוג הראשון יורם תהומי ההתיישבות בא"י</p>	<p>הגיב בהבלגה, ללא פעולה נקמנית, מתוך הכרה, שהמשטרה הבריטית אמורה לעשות את עבודתה. בכוח המגן העברי, חל על רקע ויכוח הבלגה או תגובה, כשהרוויזיוניסטים בראשות יורם תהומי פרשו. וחבריו, שעזבו את ההגנה ב-1929 הקימו את ארגון הגנה ב' שהתגלגל להיות לאחר מכן, ארגון אצ"ל. הייתה פעולה קונסטרוקטיבית נוספת, שהיישוב ביצע באותן שנים ויישובי חומה ומגדל היו את שיאו.</p>
<p>תל עמל ניר דוד</p>	<p>תל עמל נחשב בקבוץ בית אלפא פעולת החריש החוק העותומני</p>	<p>ראשון ליישובי חומה ומגדל, לטענת כפר חייטים, שהם ראשונים, נאמר שלא הוקמו ע"פ דגם האתר. ישב ב-1936 גרעין רמת גן של השומר הצעיר, שיצא וחרש יום ולילה, את האדמות בשטח, לשם חריש. נעשתה עקב החשש שהבדואים באזור, יעלו על הקרקע ויעבדו אותה והיא תחזור אליהם מכוח החוק. שנקרא חוק המחלול, קבע שאם קונה אדמה לא עיבד אותה במשך 3 שנים, נחלשת זכותו שלו עליה.</p>
<p>תל עמל ניר דוד</p>	<p>שלמה גור הרעיון תורגם התוכנית הועברה בדצמבר 1936</p>	<p>שהיה אחד מחברי גרעין רמת גן, הגה רעיון שנבע מאילוץ הנסיעה המסוכנת, מבית אלפא עד השדות. לשרטוט של חצר מוקפת חומה, עם קירות כפולים, 4 מגדלי פינה ו-1 מרכזי בחצר, כשהכול בנוי מעץ. לבדיקה בטכניון ואושרה לאחר שינוי נדרש ומשם עברה לאישור ההגנה ומשם ירדה לביצוע בשטח. אורגנו רכבים, שהובאו לבית אלפא ובשיירה שכללה את פלוגת ההקמה וגרעין רמת גן, יצאו ליעד.</p>
<p>תל עמל ניר דוד</p>	<p>עוד באותו יום מקימי הקבוץ רצו כיום הקבוץ הדלפות ועדת פיל</p>	<p>כבר עמדה החצר מוכנה, השיטה הייתה מוצלחת מאוד, מהירה מאוד ואפשרה הגנה מהלילה הראשון. לקרוא לאתר בשם תל עמל, אך המוסדות לחצו לשנותו ע"ש דוד וולפסון, שהיה נשיא ההסתדרות. נקרא בשני השמות: ניר דוד ובסוגרים (תל עמל), הוויכוח היה רק איזה שם יהיה בתוך הסוגריים. תיארו תרחיש, שהועדה מתכוונת להציע את חלוקת הארץ, בה למדינה יהודית יינתן רק רבע מהשטח. שכדי שמקסימום שטחים יכללו בבית הלאומי, הדרך היחידה היא להקים עוד ועוד יישובים במהירות.</p>
<p>תל עמל ניר דוד</p>	<p>ההגנה הבינה שיטת חומה ומגדל ישווי חומה ומגדל מערכת היחסים</p>	<p>הפכה להיות השיטה העיקרית להקמת 57 יישובים, במהלך השנים 36 - 39 שרובם היו בתחום ה-N הוקמו עד 1939 בידיעה בריטית ובהסכמתם, מלווים בגפירים בריטים, שרובם היו יהודים נושאי נשק. בין היישוב היהודי למנדט, השתנה מ-1939 אלה היו גם השנים השחורות של העם היהודי באירופה.</p>
<p>תל עמל ניר דוד</p>	<p>הבריטים החלו אחרי שנת 1939 היישובים שהוקמו: שתי תקופות</p>	<p>ליישם מ-1939 את הספר הלבן של מקדונלד, שכלל איסור על עלייה, רכישת קרקעות והקמת יישובים. לא הוקמו יישובים בשיטת חומה ומגדל ויישובים שהוקמו, היו כנגד רצונם של הבריטים ובאישון ליל. ב-1943 - 3 מצפים בנגב, ב-1945 - 3 מצפים בגליל ובמוצאי יום כיפור ב-1946 - 11 נקודות ברחבי הנגב. של הקמת יישובים, בשתייהן היה יחס שונה לגמרי של הבריטים ובציבור יש נטייה לעררב ביניהם.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>האנשים שהקימו שדה נחום הרמות הנטויות הרמות הצפוניות</p>	<p>את יישובי חומה ומגדל, היו ברובם הגדול, מהעלייה ה-4 וה-5 ואליהם הצטרפו ותיקים וילידי הארץ. הוא עדיין חלק מעמק יזרעאל, למרות שהוא יושב על שלוחת צבאים, שהיא חלק מגליל תחתון מזרחי. בגליל תחתון מזרחי, בחלק הדרומי, שנמצא בתחום שבט יששכר, נקראות שלוחת צבאים ורמת כוכב. הן בתחום שבט נפתלי: רמת סירין ורמת פורייה ולכן לא נכון לקרוא לכל הרמות האלה, רמות יששכר.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>כפר יחזקאל גן לאומי מעיין שער הקבר דוד פלומבו</p>	<p>שהוקם ב-1921 הוא מושב עובדים יחיד מסוגו בעמק חרוד, הנתפס כנטע זר בין כל הקיבוצים בעמק. חרוד, כולל את קבר חנקין, בית חנקין ומקור הנביעה של מעיין חרוד, על חלוקי נחל המגודר בגדר. של חנקין נעשה ע"י הפסל דוד פלומבו, שנהרג בשנות ה-70 בשעה כשנסע על אופנועו בשבת בירושלים. הפסל, עיצב גם את אתר ההנצחה של בני העמק, את שערי הכנסת ואת השער לאוהל יזכור ביד ושם.</p>
<p>גדעונה בית קברות</p>	<p>בית הקברות בשנת 1940 הקים לפני מספר שנים בית הקברות</p>	<p>של המושב, מחולק ל-2 חלקים: החלק המזרחי החדש והחלק המערבי, שבו קבורים חלוצי העלייה ה-3 כל קיבוץ בית קברות לעצמו וכששונה המצב, בית הקברות בגדעונה ניטש ומאז כוסה בסחף מהגלבוע. הייתה יוזמה של מספר צעירים מהאזור, שהגיעו לבית הקברות, ניקו ושיפצו אותו ואף הציבו בו שער. של החלוצים, מתחלק ל-3 חלקות עיקריות: חלקת ההורים, חלקת הילדים וחלקת החלוצים.</p>
<p>גדעונה בית קברות</p>	<p>בחלקת ההורים הורי החלוצים בקרב הקיבוצים בחלקת הילדים</p>	<p>נקברו הורי החלוצים, שבהתחלה לא רצו לעלות לארץ, אך המאורעות באירופה שינו דעתם ולכן עלו. הגיעו חסרי כל ולכן הצטרפו לבניהם שבקיבוץ וביקשו להצטרף בתור הורי חברים ולא כחברי קבוץ. נשמעו התלבטות, מה לעשות עם ההורים, שמספרם היה קטן, אך לבסוף ברוב המקרים הם התקבלו. בקושי יש מצבות, אלא בעיקר גלי אבנים, הילדים היו לרוב הקורבנות הראשונים ומתו בהמוניהם.</p>
<p>גד; עונה בית קברות</p>	<p>ילד שנולד בארץ המטפלות מעט האוכל הטוב בחלקת החלוצים</p>	<p>ונפטר, היווה מכה אנושה להורים ולקיבוץ, כי הילד אמור להיות דור המשך ונושא דגל המפעל הציוני. בבתי הילדים שמרו על חיי הילדים בהקפדה על היגיינה, בריצוף מבטון והתקנת רשתות נגד יתושים. שהיה ביצים וחלב, ניתנו קודם כל לילדים, כדי שיתחזקו ולכן נקראו ילדי השמש או ילדי תנובה. היו בשנים הראשונות רק גל אבנים מעל הבור, כי לא היה זמן להקים מצבות ורק מאוחר יותר הוקמו.</p>
<p>גדעונה בית קברות</p>	<p>יהודה שוסטר עובדי המחצבה מטרת גדוד עבודה חלק ממנהיגי גדוד</p>	<p>אחד מעובדי המחצבה בעין חרוד, נהרג כתוצאה ממפולת סלעים, שנוצרה מפיצוץ בתהליך הכרייה. היו אנשי גדוד העבודה ע"ש יוסף טרומפלדור, אנשי העלייה ה-3 שהקימו ב-1921 גדודים של פועלים. הייתה שבארץ יקומו פלוגות, שיעסקו בחציבה, סלילה, חקלאות וחרושת וכולן כפופות להנהלת הגדוד. חזרו ב-1927 לרוסיה ואז הגדוד החל להתפרק ואת מקומו תפס הקבוץ המאוחד, קרי, מעין חרוד.</p>

<p>גזעונה בית קברות</p>	<p>יעקב וייסר ששלח שלמה לביא היה על קברו המשפט מבטא את</p>	<p>יד בנפשו, נראה בעיני החלוצים, כאחד שנואש ועל כן, למי שהתיימש, טוב למות מאשר לרדת מהארץ. מגדולי החלוצים, אחרי קום המדינה היה ח"כ בכנסות הראשונות ומת משברון לב מגודש אסונותיו. של שלמה לביא כתובים דברים שהוא עצמו כתב: '...תנו לאדם להקיף הרבה, וממילא לא יהיה קטן'. ההבדל בין דגניה, שאמינו שיש אנשים גדולים וקטנים, לבין עין חרוד, שאמינו שכל אדם הוא גדול.</p>
<p>גזעונה בית קברות</p>	<p>משה רוזנפלד בשנת 1935 הוביל מקום נפילת משה קבוצת החוגים</p>	<p>הסמל היהודי ממנחמיה, שהיה איש שטח מעולה, ששרת במשטרה הבריטית כמפקד משטרת שאטה. רוזנפלד כוח נוטרים בריטי, במרדף אחרי חוליה של עז א-דין אל קאסם, שבמהלכה נהרג ממארב. רוזנפלד היה ליד מעין, בתוך העמק הנעלם היורד מהגלבוע, המעיין נקרא כיום על שמו - עין הסמל. שהפכה אח"כ לתנועת המחנות העולים, ישבו באתר והיו מיועדים להקים את קבוץ בית השיטה.</p>
<p>תל יזרעאל</p>	<p>אנדרטה לחללי הכפרים הערבים היישוב היהודי בקרב נוריס</p>	<p>הפלמ"ח, שנהרגו בשלוחת זרעין בחיפה ובערבות הנגב, אך מציינת רק הקרבות ב-1948 לכיבוש הגבעה. ששלטו על הדרך לעמק עד 48 ושכנו על שלוחה מוארכת, שהיא המשכו של הגלבוע, הם זרעין ונוריס. בעמק חרוד ובעמק בית שאן, הוטרו ע"י הכפרים הערבים הנ"ל, עת חסמו את הדרך היחידה עמק. שנערך במרץ 48 יצאו פלוגות מיישובי העמק וניסו להתקיף את הכפר נוריס ואת הכנופיות ששכנו בו.</p>
<p>תל יזרעאל</p>	<p>הקרב הסתיים באפריל 1948 הכשרת עין חרוד הצבא העיראקי</p>	<p>ככישלון, היות ובמהלכו הציבו הערבים מארב, שבו נהרגו 7 בחורים שנמנעו היה לחלצם עד למחרת. החלה תכנית ד' - התקפות מאורגנות, החל בקסטל ומשם בכל הארץ במטרה להסיר איום על הדרכים. שהייתה ההכשרה גדולה של הפלמ"ח, ישבה בקבוץ, כאשר חבריה חצי שבוע עבדו וחצי שבוע התאמנו. עבר את הירדן במאי 1948 עלה דרך הגלבוע לתל, ממנו המשיך לוואדי ערה והגיע עד קאקון שבשרון.</p>
<p>תל יזרעאל</p>	<p>התקפה נוספת בתל נערכה בחפירה הראשונה על הפודים נחשף</p>	<p>על הכפר זרעין התבצעה ב-28.5.48 ואז התושבים ברחו והכפרים נוריס וזרעין, נכבשו ללא קרב. חפירה ארכיאולוגית, שנועדה לבדוק באם זו העיר המקראית יזרעאל, מפרשת אחאב ונבות היזרעאלי. נמצאו ממצאים דלים, אך בפינה הדרומית מזרחית של התל, נחשף קיר תמך, שעליו היה פודיום גדול. מבנה מימי בית I שיתכן שהיה ארמון מלכותי של מלכי ישראל, אך בתל לא נחשף דבר, שיעיד על עיר.</p>
<p>תל יזרעאל תצפית</p>	<p>עמק יזרעאל בין הגלבוע את רכסי ההרים גלבוע ותל יזרעאל</p>	<p>הוא קודם כל ציר מעבר חשוב, כבר מימי קדם, חלק מדרך הים, שהיה ציר מעבר גם בימי הביניים. בדרום ובין מורדות הגליל בצפון, הדרך מתכנסת לדרך מרכזית חשובה, שמובילה מזרחה לבית שאן. אפשר לתאר כאגרוף עם שתי אצבעות בולטות, האגודל והאצבע, האגרוף הוא השומרון - שדרת ההר. שלוחה מזרחית - האגודל, שלוחה צפון מערבית של השומרון, הר אמיר, רמות מנשה והכרמל - אצבע.</p>
<p>תל יזרעאל תצפית</p>	<p>העמקים עפולה וגבעת גבעת המורה שם הגבעה</p>	<p>הצפוניים הם עמק יזרעאל, עמק חרוד ועמק בית שאן, מתוארים בשקע שבין האצבע לאגודל שבאגרוף. המורה, הן קו פרשת המים, בין העמק המזרחי למערבי, על גבעת המורה באביב פריחת איריס נצרת. עשויה בעיקר גיר וקצת בזלת. בעבר היו ממנה התפרצויות וולקניות, כמו בכל הגליל התחתון המזרחי גבעת המורה, נובע מכך שהיא מורה על כיוון, כיון שהיא בולטת מכל מקום בעמק ומהווה סימן בולט.</p>

תכני סיור מספר 44 לבנימין והשומרון

מסלול: נבי סמואל, גבעת שאול, עין פארה ותל שילה

<u>תמצית תכני הדרכה</u>		
	חנתך הרי ירושלים ים תטיס החומר ששקע כשהים הפך	נסיעה
תואם לכל שדרת ההר המרכזית בארץ - הנגב, יהודה, שומרון והגליל ומקורם בהרבה בתוך ים תטיס. היה ים רדוד, שכיסה את כל שטחי הארץ, במשך עשרות מיליוני שנים, עד לפני כ-100 מיליון שנה. בתקופה קנומן - טורון, הינו גיר ודולומיט קשה ולפי עקרון הסופרפוזיציה, החומר הצטבר אופקית. להיות עמוק יותר וזאת לפני כ-70 מיליון שנה, תקופת הסנון, שקע קירטון מעל הגיר וכיסה אותו.	בשלב הקימוט הקמר א-סימטרי אחרי נסיגת הים משכבת הקירטון	נסיעה
כל שדרת ההר נלחצה מהצדדים, התרוממה ונוצר הקמר האדיר, לאורך כל הארץ, קמר א-סימטרי. שנוצר, נטייתו יותר תלולה לכיוון מערב ונטייה מתונה לכיוון מזרח, לחץ שיצר קימוט, מצפון ומדרום. הבליה שפעלה שנים, שחקה את שכבות הקירטון, שנעלמה מפסגות ההרים ובכך נחשף סלע הגיר. מתקופת הסנון, נשאר רק בצד המזרחי והמערבי של שדרת ההר, כיוון שבמרודות הבליה איטית יותר.	הקירטון הינו בהגדרת קו פרשת נגר עילי טיפה שיורדת על	נסיעה
מהתקופה האאוקני שמלפני 30 - 40 מיליון שנה, בעיקר בשפלה, שם הוא אופקי ולא עבר קימוט. המים הארצי, צריך להבדיל בין קו פרשת המים של נגר עילי, לבין קו פרשת מים גיאולוגי - מי תהום. נקבע לפי גובהי ההרים, קו שיא הגובה עובר בתוך ירושלים באזור ככר צרפת, שם כל טיפה מתפגלת. קו השיא מתחלקת למזרח - למדבר יהודה וים המלח, למערב - לעמק רפאים, נחל שורק ולים התיכון.	מי תהום הינם קו פרשת המים בצד המערבי של הקו הגיאולוגי	נסיעה
מים שמחלחלים לעומק וזורמים לפי כיוון השכבות בעומק האדמה, לפי קו פרשת המים הגיאולוגי. הגיאולוגי, עובר באזור נווה אילן / קריית יערים ושם זרימת מי התהום מתפצלת, למזרח ולמערב. הרי ירושלים, המים נובעים בעיקר בראש העין, בצד המזרחי נובעים המעינות בוואדי קלט ובעין גדי. אז כל הזמן לכיוון שבו הנטייה תלולה יותר - צד מזרח, כלומר הקו הגיאולוגי אז מערבה כל הזמן.	בדרך לירושלים כיבוש ירושלים לאחר כניעות מבנה האנדרטה	נסיעה
רואים תחילה נטיית השכבות באלכסון לכיוון מערב ורק אחרי נווה אילן, רואים את נטייתם מזרחה. עיי' הבריטים בדצמבר 1917 מתחיל בשני טבחים, שנתקלו באל-חויסיני, ראש העיר הזקן, עם דגל לבן. בפני טבח, מגיד ומחייט אנגליים, הגנרל אלנבי נכנס לעיר העתיקה ונאם בטקס רשמי ליד מגדל דוד. ברוממה, מאחורי התחנה המרכזית, לכבוד כיבוש העיר, הינה באתר הכניעה 'הראשונה' לטבחים.	נחלת בנימין הינה גבולות נחלת הערים בנחלת בנחלת בנימין	נבי סמואל
קטנה, אך מלאה באתרי היסטוריה וארכיאולוגיה, חבל בנימין נחשב לצומת חשוב ביותר באזור ההר. בנימין הינם בצורת מעוין: יריחו במזרח, עמק איילון במערב, ירושלים בדרום ובעל חצור בצפון. בנימין הינם יריחו, עפרה וירושלים, הצומת המרכזי בהר, נחלה רוחבית, נחלת בנימין - נחלת שכינה: יש 4 דברים מיוחדים: בקעת גבעון, הצומת המרכזי בהר, נחלה רוחבית, נחלת בנימין - נחלת שכינה: היא הבקעה הגדולה והפורייה ביותר בהרי יהודה, שכוללים את הר חברון, הרי ירושלים והרי בנימין. יש טרשים וקשה לחרוש כי הקרקע רדודה, בבקעת גבעון שכבת האדמה טובה. שאפשר גם לחרוש בה. דרך ממערב למזרח - עולים במעלה בית חורון לפסגת זאב ומשם יורדים במעלה אדומים אל יריחו. עוברת דרך האבות, שהיא גם דרך גב ההר, שהינה מירושלים צפונה עד למפגש עם מעלה בית חורון.	1. בקעת גבעון ברוב הרי יהודה 2. צומת מרכזית בדרך צפון לדרום 3. נחלה רוחבית בבקעת גבעון המשמעות היא 4. נחלת בנימין	נבי סמואל
פרוסה לרוחב הארץ עם אזורי אקלים שונים, יש הבדלי אקלים בין מזרח למערב ובין ההרים לבקעות. קוצרים באמצע יוני, בבקעת יריחו קוצרים באפריל, ביריחו בציר הוא ביוני ובהרים הוא רק באוגוסט. שבאותה נחלה יש 5 חודשי יבולים ופרות טריים, כלומר מאפריל עד אוקטובר, יש רצף אספקה טרייה. נחלת שכינה - מאמר של הרב יואל בן-נון, מתאר את בנימין, הצבר שהינו השבט היחיד שנוולד בארץ.	שאר בני יעקב שבת בנימין כל השבטים שני המקדשים	נבי סמואל
נולדו בהיותם אצל לבן הארמי ורק כשחזרו ארצה, בנימין נולד ורחל שמתה בלידה, נקברה באפרתה. היחיד שמוקף נחלות שבטי ישראל מכל כיוון: יהודה בדרום, דן במערב, אפרים בצפון וראובן במזרח. האחרים, גובלים באחד מאויביה של ישראל, המשמעות היא בטחון, מקיפים ומגוננים על בן הזקונים. נמצאים בתחומם: המשכן בשילה והמקדש בירושלים וזה הופך את נחלת בנימין לנחלה מיוחדת במינה.	הר השמחה לזכר האירוע החציבות הגדולות הצלבנים זיהו את	נבי סמואל
כך נקרא המקום עיי' הצלבנים, עיי' השמחה שעלתה בפניהם, כשראו לראשונה את העיר ירושלים. הוקם באתר מבצר צלבני אדיר, שרובו השתמר, במלח"ע ה-1 המבצר נהרס, אך הבריטים שפצחו. בסלע נעשו עיי' הצלבנים וזאת כדי ליצור חפיר ואורוות ומאבני החפיר, סותתו אבני בניין גדולות. רמלה כרמה המקראית, שם נקבר הנביא שמואל ולכן לקחו משם את עצמותיו והביאו לקבורה באתר.	הצלבנים גבעון המבצר שנבנה מיכאל דדון שחפר באתר נחשפו גם	נבי סמואל
לאחר קבורת שמואל הנביא, שהאתר הינו שילה המקראית ולכן קראו לאתר סנט שמואל דה-שילה. היווה תצפית חשובה, אבל לא שולט ממש על הדרכים, גם קבר שמואל וגם שילה - הכול באותו מקום. באתר, הוכיח שזה אתר מקראי, מסוף ימי מלכי יהודה וזאת משרידי קרמיקה מתקופה הישראלית. שרידים מבית 2 וידידות קנקנים מהתקופה המוסלמית הקדומה, עם כתובות בערבית: דיר מר שמואל.	המוסלמי מאמין השערת דדון היתכנות המיצפה הזיהוי המקובל	נבי סמואל
שאכן באתר קבור שמואל וכנראה שגם בתקופה הביזנטית חשבו כך ולא הצלבנים הם בעלי המסורת. ששם האתר הוא מיצפה, המוזכרת בשמואל א', כמקום פעילות מרכזי של שמואל לשפיטה של העם. ששם נערכו כינוסים בגוון קדושה, יש הגיון שהמקום קשור לשמואל ואולי מכאן התפתחה המסורת. למיצפה, היה תל א-נצבה שברמאללה, דדון כאמור חושב שהאתר מהווה נקודת תצפית טובה במרחב.		

<p>נבי סמואל</p>	<p>המבצר הצלבני גרם המדרגות במלה"ע 1-ה הדרך לירושלים</p>	<p>מוקף חפיר, שלא הסתיימה חציבתו וזאת מסיקים מהתעלה עם קוביות אבן חצובות, שלא נלקחו. שבמבצר מטפס לקשת הכניסה המערבית לנבי סמואל, לכנסייה נכנסו ממערב ומתפללים לכיוון מזרח. היה באתר קרב קשה, הבריטים לא הצליחו לעלות להר, הפגיוז בארטילריה והרסו חלק גדול מהמבצר. בתקופה הצלבנית הייתה דרך אמאוס ונבי סמואל, כלומר נבי סמואל היה ממש על הדרך הראשית.</p>
<p>נבי סמואל</p>	<p>עלייה לרגל לסיכום תצפית למערב תצפית למזרח</p>	<p>החלה כבר בימי הביניים ונמשכה בעותומנית, במאה ה-19 הוקם באתר יישוב, נחלת שמואל שלא צלח. האתר הוא שילוב של גן לאומי ושל אתר קדוש / אתר תפילה, המקודש גם ליהודים וגם למוסלמים. העיר רמאללה, גבעת זאב, גבעון, כפר בידו, הר אדר וכפר קוביבה המזוהה כאחד הזיהויים לאמאוס. העיירה א-ראם, פיקוד מרכז בנווה יעקב, תל אל-פול וקו פרשת המים / גב ההר העובר בתחתית.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>שכונת רמות הינה לכל מתחם יעוד: רמות מוגדרת האוכלוסייה</p>	<p>דוגמה טובה לתכנון שמתחשב בנושאים המורכבים שיש בעיר ולכן בנויה ממתחמים ותתי שכונות. רמות פולין - לחרדים, רמות 06 - ציבור דתי לאומי, רמות ארזים - לאוכלוסיות עשירות מאוד וכו'. כשכונה הגדולה בירושלים ומונה כ-55,000 תושבים, אחריה גילה כ-50,000 ופסגת זאב כ-40,000 נפש. בירושלים מונה כיום כ-850,000 תושבים, מתוכם כ-520,000 יהודים (63%) וכ-330,000 ערבים (37%)</p>
<p>נסיעה</p>	<p>ירושלים סובלת הערבים הינם בעלי הרכבת הקלה בשכונת שועפאת</p>	<p>מהגירה שלילית, אך מצד שני האוכלוסייה הכללית גדלה, בגלל שעור לידה גבוה של חרדים וערבים. תעודת זהות כחולה, המגדירה שהינו במעמד תושב ולא אזרח, היכול לבחור ולהיבחר רק לעירייה. שבנייתה נמשכה יותר מ-10 שנים, פועלת, זמינה ומהירה ולכן הנגישות למרכז העיר השתפרה מאוד. שבתחום הגדר, מניפים דגל ישראל בבתי הספר ועובדים לפי תכנית משרד החינוך ועיריית ירושלים.</p>
<p>גבעת שאול תצפית</p>	<p>ארמון חוסיין המתחם מורכב המסחר בין ירדן סיבה משוערת</p>	<p>הבלתי גמור, שנבנה ב-1966 ובנייתו נקטעה בגלל מלחמת ששת הימים, נבנה כארמון הקיץ של המלך. ממבני מנהלה וארמון שצולעו פונות לעבר ירושלים שבדרום, לרמאללה שבצפון ולשכם שבמזרח. לבין יו"ש התנהל עממאן דרך גשר עבדאללה לירושלים ומשם ליו"ש ודרך שבנייה מאגר אדם עד שכם. לבניית הארמון, נבעה מביקורת פנימית של ערביי יו"ש, שטענו כלפי חוסיין, שהאזר לא מעניין אותו.</p>
<p>גבעת שאול תצפית</p>	<p>בשנת 1994 נחתם חוק נכסי נפקדים ע"פ החוק הני"ל ב-1967 הופעל חוק</p>	<p>הסכם השלום עם ירדן וחוסיין ויתר בקלות על כל השטח הנצפה ואף הצהיר שאין לו תביעות באזור. הינו חוק שנקבע אחרי 1948 וקובע שמי שלא היה בתאריך מסוים על הנכס, אזי הנכס עובר למדינה. עברו לידי מדינת ישראל, שכונת שיח מונס בת"א ושכונת טלביה, בקעה, ועין כרם בירושלים. נכסי נפקדים ביו"ש, אך הארמון לא יכול לעמוד בקטגוריה של נפקד, כי ידעו בדיוק מיהו בעל הנכס.</p>
<p>גבעת שאול תצפית</p>	<p>נכון להיום חוסיין בארכיאולוגיה אולברייט זיהה ערי הגבעונים</p>	<p>הוריש את הארמון למלכה נור ולכן השטח סביבו הוא בצו תפיסה צבאי, כך שהכול תסבוכת משפטית. מזהים את האתר עם השמות התנכיים, גבעת שאול שממנה מלך שאול ומיקום הסיפור פילגש בגבעה. את האתר ב-1923 עם 'הגבעה' לפי ספר שופטים ולפי פלביוס, בתיאור מסע טיטוס מהצפון לירושלים. בארות - אל בירה, גבעון - אל ג'יב, קריית יערים - אבו גוש וכפירה, ערים הממוקמות מעל בקעת גבעון.</p>
<p>גבעת שאול תצפית</p>	<p>האתר מהווה על הגבעה תצפית למערב תצפית למזרח</p>	<p>צימת, ששאול המלך בחר למלוך ממנו, אולברייט בחר לחפור בו וחוסיין בחר לבנות בו את ארמונו. השולטת, ישב שאול המנהיג המדיני ואילו שמואל המנהיג הרוחני, ישב ברמה, הגבעה השולטת הבאה. מבשרת ציון ושכונת רמות, תצפית לצפון: עטרות, פיקוד מרכז, אל בירה, רמאללה והר בעל חצור. גבעת זאב, היישוב אדם, ואדי קלט והרי מואב, תצפית לדרום: הגבעה צרפתית הר הצופים וירושלים.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>ענתות / עלמון עלמון היריתה כביש הירידה בתקופת העבר</p>	<p>ועדת השמות לא אישרה לישוב שם ענתות אלא עלמון כיוון שענתות המקראית - בענתא נמצאת רחוק. עיר בבנימין, עלמת או עלמון שבתנ"ך, הנמצאת ליד חירבת עלמית - קבר שיח, שמשמר את השם. לעין פארה, הוא מפותל ומסוכן ונסלל בתקופת המנדט הבריטי, לצורכי מערכת המים לירושלים. היו בתי המשאבות שבסמוך ליישוב, של תחנת השאיבה הבריטית, ששאבה מים מעין פרת לירושלים.</p>
<p>עין פארה</p>	<p>שני סוגי סלעים חבורת הר הצופים נחל פרת זורם חלקו הרטוב</p>	<p>נפגשים באתר: האחת חבורת יהודה - סלע גיר קשה הנמצא בחלק הגבוה עם מצוקים תלולים. סלע קירטון רך בצורת גבעות עגלגלות, בחלק המזרחי של הנחל, עם פסים כהים של צור בקירטון. בשמורת טבע מיוחדת, כאשר בתחילתו מנווה יעקב עד עין פרת, הוא יבש ובהמשכו עד לירדן רטוב. של נחל פרת, נובע מ-3 מעינות גדולים שבדרכו: עין פרת - עין פארה, עין מבוע - עין פואר ועין קלט.</p>
<p>עין פארה</p>	<p>היישובים מקור עין פרת הינו סיווג החבורות המים מחלחלים</p>	<p>לאורך נחל פרת: מעל עין פרת - עלמון (ענתות), מעל עין מבוע - אלון וביניהם כפר אדומים ונופי פרת. מצוק ההעתקים שבמדבר יהודה, בסלע חבורת יהודה, שבו חיבור בין מקורות מים, סדקים ומערות. חבורת יהודה: סלע גיר כן כ-65 מיליון שנה, חבורת הר הצופים: סלע קירטון מלפני כ-80 מיליון שנה. בסלעי גיר בהרי ירושלים, זורמים מזרחה לאקוויקלוד על שכבת חוואר אטומה ונובעים במדבר יהודה.</p>
<p>עין פארה</p>	<p>מעין עין פורת נחל דוד נחל פורת מהווה שמורת טבע</p>	<p>יוצר נקודת חיים חשובה במרחב, כי מקור מים נוסף במדבר יהודה: עין גדי בדרום וואדי עוגיה בצפון. ונחל וערוגות יש מים רק בקטע קצר יחסית ורוב הנחל יבש, נחל פרת מושך מים כמעט לכל אורכו. מסדרון אקולוגי מיוחד, המכיל טריסטרמיות, עורבים, עצי תאנה, שיזף ועוד ולכן צריך לשמור עליו. הוכרזה באתר, רק בסוף שנות ה-70 ע"י אלוף פיקוד מרכז וזאת משום שהשטח הוא ביהודה ושומרון.</p>
<p>עין פארה</p>	<p>האקליפטוסים דשא קוקויה אלהה הנביא ירמיהו</p>	<p>בשמורה, ניטעו ע"י הבריטים והפכו למין פולש שגורם צרות, מתפשט ומשתלט ודוחק עצים אחרים. הוא זן של דשא נפוץ בגינות, שהגיע לאתר ע"י זרעים שנדבקו לנעלי המטיילים וגם הוא מתפשט באתר. הסתתר בנחל כרית ליד הירדן עת העורבים האכילוהו בלחם, הנצרות זיהתה את המאורה בנחל פרת. שגדל במרחב נחל פרת, שאב השראה מהמרחב ולכן עולם הנובאות והמשלים שלו, משתתף כולו עליו.</p>
<p>עין פארה</p>	<p>חירבת עין פארה חריתון שהינו בעקבות נס שקרה הנזיר חריטון</p>	<p>תל פארה, מזוהה עם פרת הקדומה, בתל שמצפון לנחל, מות רחל בדרך לאפרתה, הכוונה בדרך לפרת. הנזיר הראשון במדבר יהודה, הגיע לעין פארה במאה ה-4 והתיישב במערה שנמצאת במעלה הנחל. לחריטון במאבקו בשודדים שחטפוהו, הקים את לאורה פארן - מנזר פארן, בסמיכות למערה בה ישב. הנחשב למייסד הנזירות מדבר יהודה, בנה בחייו עוד שתי לאורות: דוקה מעל יריחו וצוקה ליד תקוע.</p>

קבר בני ישראל, 5 מבני קבורה גדולים - מגאליטים, המתוארכים למאה ה-19 לפנה"ס, תקופת האבות. הארכיאולוג שחשף את מצבת מישע, הציע כבר במאה ה-19 השערה נועזת, שזה מקום קברה של רחל. סבור, שהכוונה בדרך אפרתה, הינה הדרך לעיר פרת שבבנימין ובית לחם הינה עיר גם בנחלת בנימין. שקבר רחל בבית לחם הינה בת כ-2,000 שנה וזאת מהברית החדשה, שכבר אז עלו יהודים לבית לחם.	קבור בני ישראל קלרמון גנו נוגה הראובני מסורת המקובלת	נסיעה
מרמאללה, זורם מזרחה לנחל פרת, במעבר מכמש, התרחש קרב בו הביס שאול המלך את הפלישתים. לממשלה ואושרה ולפיה פעלה הממשלה והקימה את יישובי בקעת הירדן, כביש אלון וגוש עציון. היישוב הראשון שהוקם ב-1975 בגב ההר בשומרון, מחוץ לגבולות תכנית אלון ומונה כ-4,000 תושבים. בהרי שומרון - 1016 מטר, הר מיוער שמתחתיו העיירה סילוואד שבסביבתו פעל השודד אבו גילדה.	נחל מכמש הנובע תכנית אלון הוגשה עופרה הינו בעל חצור, הגבוה	נסיעה
צפונית לבעל חצור, כלומר היא כבר לא בנחלת בנימין, אלא בנחלת שבט אפרים, אך קשורה לבנימין. נובעת מחוקרים שכתבו שלפי מקורות, שילה היא חלקה בשבט אפרים והיא לא היחידה שכך הוגדרה. זו נחלת אפרים, אך האנשים שגרו במרחב היו מבני שבט בנימין ויש לך סימוכין מהמקורות שבמקרא. פעל בו היה בשילה, הבנות המחוללות היו בשילה וגם התלמוד עסק בכך ששילה הינה בנימינית.	שילה נמצאת הסיבה המחקרית לפי אזור גיאוגרפי המשכן ששמואל	נסיעה
היה לבנימין ויהודה שבדרום, אך היה גם קשר לצפון כאשר ירבעם פיצל את העם, החל לפעול משילה. בשילה, הן העיר הכנענית המתוארכת למאה ה-16 לפנה"ס ושילה הישראלית מ-1,200 לפנה"ס והלאה. ישראלית, מימי ההתנחלות בשילה הם: בתי 4 המרחבים, קנקני שפת צוארון וקרמיקה באיכות נמוכה. במדבר - הוצב בשילה, גורלות השבטים לקבלת הנחלות - בשילה ומשילה נשלחו השבטים לנחלותיהם.	הקשר של שילה התקופות שנבחנו מאפייני עיר המשכן שננד	תל שילה
מקום עלייה לרגל ב-3 הרגלים, בשילה עמד המשכן וארון הברית, מכבוש הארץ ועד קרב אבן העזר. היה מקום זמני, עד שייבנה המקדש, ככתוב באתם אל המנוחה והנחלה - מנוחה שילה ונחלה ירושלים. ידוע המשפט: שילה, בטל קורבנה, בטלה קדושתה, לפי התלמוד המשכן היה בשילה כ-400 שנה. בשילה אמר: שילה היא דוגמה נהדרת למפגש בלתי רגיל והתאמה בין התנ"ך לבין הארכיאולוגיה.	בשילה היה המשכן בשילה מהתלמוד פינקלשטיין שחפר	תל שילה
כיישוב מעולה: על דרך ראשית, בקעות פוריות, מקורות מים, מבחינת ביטחון, הרים גבוהים סביב לה, שביקר בשילה וחוקרי מקרא נוספים, לא מבינים למה העיר שילה נבחרה לשמש כמרכז רוחני בישראל. בשילה, בכל הזמנים, היה לנסות למצוא פריט מהמשכן וע"י כך לאמת את מיקומה של שילה באתר. בספר שופטים מוזר, באם זה מקום עלייה לרגל, לבטח כולם מכירים אותו, אז למה לפרט את מקומו.	מיקום שילה החוקר טריסטרם המניע לחפירות התיאור המפורט	תל שילה
כשספר שופטים נכתב, היה זה זמן רב אחרי ששילה נחרבה ובני ישראל כבר לא ידעו איפה שילה. בשילה וחיפש משכן, חשב שהאתר המתאים לכינוס אלפי אנשים הוא ברחבה בשולי העיר ולא על התל. בסיס כנסייה ביזנטית שהתאים לתפיסה, שבנו כנסייה על שריד המשכן, תפיסה שלא התקבלה לבסוף. במהלך עונות החפירה 4 כנסיות, כאשר אחת מהן הוסבה למסגד בשם ג'מעא א-סיטי - מסגד השישים.	המסקנה הינה הנס קייר שחפר בחפירות נחשף בשילה נחשפו	תל שילה
גימעה א-סיטי, נעקר הפסיפס והוא מוצג במוזיאון השומרוני הטוב עם הכתובת: רחם על תושבי שילה. ביצע את המעבר מעם שבטי לממלכה והוא זה שהמליך את שאול למלך הראשון וגם את דוד אחריו. גרו בשילה נוצרים ולכן היו פה 4 כנסיות שהתחברו למוטיבים: גבירתנו של ארון הברית והמגניפיקאט. של ארון הברית שבקריית יערים, מהווה המשכיות למשכן בשילה, המבטא את הריגה של מרים.	מהמסגד שמואל בשילה בתקופה הביזנטית כנסיית גבירתנו	תל שילה
שנושאת ברחמה את ישוע האדון, הינה נושאת ברחמה את הבשורה וזה הקשר של הנצרות לשילה. תפילת ההודיה של מרים, כאשר באה לבקר את אלישבע בת דודתה, בעין כרם, דומה לתפילת חנה. הרבה ממצאים ארכיאולוגיים, נמצאו: חומה אדירה שהקיפה את העיר, בתי 4 המרחבים וקנקנים. חושב שהמשכן היה בראש התל, היות ומצא חדר במדרון ובו קנקנים עם אפר דחוס של בע"ח טהורים.	מרים הבתולה מגניפיקאט הינה בשילה לא נחשפו פינקלשטיין	תל שילה
המשכן חייב להיות במקום מוגן והחומה אכן הקיפה התל ולא סביר שמשכן יהיה למטה מחוץ לחומה. שהמשכן היה במורד הכתף הצפוני שבתל וזאת לפי מבנה האזור ומרכיביו, הבאים לידי ביטוי במקרא. לפי יואל בן נון, חייב להיות במקום הנמוך ביותר באתר ובמקביל למקומו של המקדש בירושלים: למצפון שילה, כמו שהמקדש מצפון לירושלים, המשכן במתחם נפרד מהעיר, המקדש נפרד מירושלים. מובדל מהשבטים וכך גם בשילה, המשכן במקום הנמוך והרים סביב לו, כמו שהמקדש הרים סביב לו. של המשכן והמקדש, מבליט הבדלים בין היהודים מהכנענים, שפולחני הבעל שלהם בראשי ההרים. על מקום המשכן בשילה: אחת - המשטח מדרום, שנייה - בראש התל, שלישית - המשטח מצפון לתל. מיקום שילה הוא בין כל השבטים ומוגן על ידם, על הדרך המרכזית ומספיק רחוק מאימת הפלישתים.	סיבה נוספת יואל בן-נון טוען מיקום המשכן המשכן ממוקם	תל שילה
המשכן במדבר מיקומם הנמוך לסיכום הדעות בכל מקרה	תל שילה	
יישוב קהילתי דתי שהוקם ב-1979 ליד תל שילה ומונה כ-2,500 תושבים ובו ביכ"נ הבנוי בצורת משכן. כתבה את שירה עקרה, כאשר המוטיב העיקרי בו תפילת חנה, העקרה בשילה, המחכה ומצפה לילד. החשובים ועיקריים בנחלת בנימין: בקעת גבעון הפורייה, הצומת המרכזית בהר, נחלה רוחבית גדולה. שילה וירושלים, אירועים ודמויות לאזור בנימין: המשכן בשילה, ירמיהו מענתות וקברה של רחל.	שילה החדשה רחל המשוררת סיכום הדברים הקשר בין מקדש	תל שילה

תכני סיור מספר 45 למושבות יהודה

מסלול: מקווה ישראל, ראשל"צ, מוזיאון איילון, מזכרת בתיה וגדרה

	<u>פעילות נסיעה</u>	<u>תמצית תכני הדרכה</u>
נסיעה	מקווה ישראל אגודת כ"ח מהות התמיכה בת"ס הנ"ל הוקמו	הוקם ב-1870 ע"י קרל נטר, שעשה זאת בהיותו ממקימי עמותת יהודית עולמית שנקראה בשם כ"ח. הוקמה בצרפת ב-1860 על רקע פרשת חטיפה ילד יהודי באיטליה, במטרה לתמוך בקהילות יהודיות. תינתן ע"י בניית בתיה"ס מקצועיים, שיעניקו לילדים חינוך מקצועי, שתכשירם לחיים עצמאיים. החל מ-1860 בכל רחבי צפון אפריקה, אזור הבלקן, דרום אירופה ועוד, ששפת הלימוד בהם צרפתית.
מקווה ישראל	מקווה ישראל בביה"ס אליאנס העסקן קרל נטר המקום שנבחר	התהדר בדרך חדשה, שהתאפיינה בעובדה שנקבע שהמגמה והלימוד העיקרי שבו, הינו החקלאות. לימדו את המקצועות המסורתיים, שבעיקריים שבהן נכללו נגרות, נפחות, חייטות ותפירה לבנות. הגיע לא"י והתחיל לעסוק באיתור שטח להקמת ביה"ס, בהתאם להגדרה: דרך, מים, הגנה ואדמה: עמד בכל הדרישות: דרך ראשית - ירושלים - יפו. מקור מים - באר אנטיליה שהייתה בסמוך לבה"ס.
מקווה ישראל	להגנת ביה"ס המשימה העיקרית בארבע השנים קרל נטר	נבחרה גבעת כורכר, החולשת מעל השטח, לעבודה ולפרנסה נרכשו כ-3.000 דונם של אדמה פורייה. שעמדה לנטר, לאחר הקמת ביה"ס, הייתה לשכנע הורים הגרים בערי קודש, לשלוח ילדיהם לביה"ס. הראשונות סיימו את ביה"ס 12 תלמידים, כאשר התלמיד הראשון שהגיע, נטר הלך אותו במערה. ניהל את ביה"ס עד 1882 ואז הולך לעולמו, מחלפיו שהיו מנהלי משק, החלו לאבד את מהות ביה"ס.
מקווה ישראל	יוסף ניגו אליהו קראוזה מקווה ישראל יהושע מרגולין	היה המנהל הראשון של ביה"ס, שגישתו תאמה חלק מיעדי ביה"ס, עת נבנו בו ב-1894 ביהכ"נ והיקב. המנהל שמונה ב-1914 וניהל את ביה"ס 42 שנים, הוא האיש שמחבר את ביה"ס לדמות הצבר הקלסי. היווה כור ההיתוך לצבר עם כובע טמבל, שנתפר בביה"ס, המתגייס להגנה, עובד אדמה ודובר עברית. מורה לזואולוגיה ובוטניקה, היה המחנך שהמציא את הטיול השנתי, כחלק מלימודי האהבת א"י.
מקווה ישראל	בתקופת כהונתו בנימין הרצל הציונות מתחברת זיקתו לציונות	של ניגו, קורה במקווה ישראל, האירוע הציוני החשוב בתקופה הנתונה, ביקורו של הרצל בביה"ס. נולד ב-1860 שנה שהוגדרה כתחילת מבשרי הציוניות, עת הוקמה כ"ח, מוצא ומשכנות שאננים. להרצל רק בשנות חייו האחרונות, עד אז היה חבר בתנועה פשיסטית ומחובר לתרבות הגרמנית. התעוררה עקב משפט דרייפוס והתקוממות עמי הבלקן בעות'מאניים, המבקשים זהות לאומית חדשה.
מקווה ישראל	מדיניות הרצל בעת כינוס פועלו של הרצל מטרת הפגישה של	הייתה שונה מגישת אנשי העלייה ה-1 שהייתה נעשה ונשמע, הרצל טען שקודם צ'רטר ואז התיישבות. הקונגרס הציוני הראשון ב-1897 יש כבר מעל 20 יישובים בא"י ולתנועה הציונית אין דונם אחד בא"י. התמקד בצ'רטר וממנו נגזר ביקורו ב-1898 למפגש עם וילהלם ה-2 המגיע לחניכת כנסיית הגואל. הרצל, הייתה למנף את קשרי הקייזר והסולטאן, שיתרצה למכור את א"י ליהודים - קרי לתת צ'רטר.
מקווה ישראל	הרצל פוגש בשתי הפגישות הרצל מת ב-1904 חזון הרצל הניע	את הקייזר פעמיים, פעם בפגישה חצי מאולתרת בשערי מקווה ישראל ב-1898 ופעם שנייה בירושלים. הישגו של הרצל התבטא בכלום, הקייזר הקשיב להרצל ובוזו נגמר העניין, הוא לא רצה לדון בנושא. שנה בה נרשמה הרכישה הראשונה של כ-4,000 דונם בחיטין, ע"י קרן קיימת ליהודים שהוקמה ב-1901 את גלי העליות הבאות, שהקימו את מדינת ישראל ולכן התואר חוזה המדינה הולם בהחלט את הרצל.
מקווה ישראל	מקווה ישראל היה חוות ההכשרה המוסד שהופך פיקוס בנגלי	המוסד החקלאי המרכזי, אך בשנות ה-30 הוקם ביה"ס החקלאי כדורי, שהיווה אבן שואבת חדשה. חולדה, כנרת, סג'רה ומגדל, שהיו בתי"ס חקלאיים קטנים, תרמו בכרסום מעמדו של מקווה ישראל. לסמל הזיהוי של ביה"ס החקלאי, לדור החדש, אנשי העלייה ה-2 וה-3 ולסוציאליזם, הינו כדורי. עץ הנטוע בחצר ביה"ס מ-1888 יודע להשריש שורשי אוויר ע"פ השטח, שעם השנים הופכים לגזעים.
מקווה ישראל	שלהי המאה ה-19 בשנות ה-30 של בחזית ביהכ"נ בנוסף חקוק	ועד שנות ה-30 של המאה ה-20 מתחילים לבנות מבנים בת"א וירושלים בסגנון אקלקטי - חוסר סגנון. המאה ה-20 אימצו אדריכלי א"י את הסגנון הבינלאומי, שעוצב בעיר דסאו בגרמניה, בבי"ס באוהאס. בתוך הגמלון חקוקים בשפה הטורקית, הצרפתית והעברית, שם המוסד ושנת הקמתו, ענבים ומחרשה. גם יד לוחצת יד - כל ישראל חברים, ספר התורה ועל הדלת מ"י - מקווה ישראל, בתוך מגן דוד כחול.
מקווה ישראל	ביכ"נ נבנה ב-1895 סגנון הבנייה הישיבה בביכ"נ לאליהו קראוזה	לאחר מות קרל נטר, שייחל לראותו עוד בימיו, עם ארון קודש ופרוכת, שיישאו עליהם את שם אביו. של ביהכ"נ מורכב מקשתות מיוחדות, המקנות לו צביון מזרחי וחלל מרכזי, המחולק ל-3 אולמות. הינה סביב-סביב וגם בשורות, כלומר שזה גם אשכנזי וגם ספרדי, כלומר אמור לייצג את כוך ההיתוך. היה כיסא בסמוך לכיסא אליהו הנביא, בו אהב לשבת, הכיסא באתר, אינו המקורי, אבל כך היה בנוי.
מקווה ישראל	היקב נבנה בעידן בשנות כהונתו היקב שימש כיתת פלמ"ח	ניהולו של ניגו ושימש את ביה"ס עד קום המדינה, לאחר מכן פעל כמה שנים עד לסגירתו בשנות ה-70 של אליהו קראוזה, שימש היקב כמקום להשבעת מועמד להגנה, מואר באור נר, על ספר תנ"ך ואקדח. גם סליק של ההגנה, חדרי אימונים, בעיקר להרכבה ופירוק של כלי הנשק שונים וזאת בעצימת עיניים. ששכנה ביקב, באישור בריטי ונקראה נוטרים, השיממה העיקרית הייתה ההגנה על כביש יפו-ירושלים.
מקווה ישראל	הסופר משה שמיר בקירות היקב אברהם יופה הינו	שפיקד על 6 חיילים בפעילות ליד היישוב יזור, נהרג עם חבריו לנשק ועל שמם מושב משמר השבעה. אחיו של אליק שמיר, שהיה בוגר מקווה ישראל, כתב עליו ספר, הנקרא בשם במו ידיו (פרקי אליק). ניתן לראות את שכבות הכורכר, המשקפות את השיכוב הצולב של הכורכר, בהן כרו ובנו את היקב. אחד מבוגר ביה"ס מקווה ישראל, לימים אלוף בצבא ההגנה לישראל ומקים רשות שמורות הטבע.

מקווה ישראל מכניקה	בבית המלאכה של דוד לייבוויץ' דוידקה הינה המצאת מחלקת	מקווה, לימדו אגרו-מכניקה (אגרו-חקלאות מכניקה-מכונאות) כלומר לתקן ולבנות כליים חקלאיים. מורה לאגרו-מכניקה, לא הסתפק בתיקון מכונות חקלאיות, אלא המציא ההמצאה - המרגמה דוידקה. מרגמה, שהצילה מספר מערכות במלחמת העצמאות, בצפת למשל, גרמה לבריחת הערבים מהעיר. האגרו מכניקה באולם, שבמוט תמסורת אחד, דרך הרבה רצועות, מפעיל מספר מכונות ביחד.
מקווה ישראל	הנושא העדתי 14 מכלולי מבנה המועצה לשימור התעוררות הציבור	הינו אחד מהדברים שמיחד את מקווה ישראל, שכן למדו בו בהרמוניה תלמידים מבני כל בני העדות. המוגדרים מבנים היסטוריים, מתאפשר לקיים בהם הרצאות של המועצה לשימור אתרי מורשת. אתרים בישראל, שהוקמה ב-1984 היא בין הגופים הצעירים, שעוסק בשימור אתרים בעולם המערבי. כנגד הרס מבנים, החלה בשנות ה-60 של המאה ה-20 עם הרס גימנסיה הרצליה והקמת מגדל שלום.
מקווה ישראל	ניתן להגדיר את האדריכלות ההוראה במקווה יהודה גרזובסקי	מקווה, כישוב היהודי הראשון בעת החדשה, עת נבנו בו מבנים פונקציונליים כמגורי ביה"ס ומרפאה. במבנה חדר המורים, היא אקלקטית, סגנון ממלוכי - חלונות עגולים והשפעה טמפלרית של המדרגות. הייתה ההוראה הראשונה בארץ ישראל, גם במישור החקלאי וגם בתחומי הטבע ועיקר העברית. אחד ממורי העברית הראשונים בא"י, מהאבות להוראת העברית, הוא שכתב את המילון יהודה גור.
נסיעה	אנשי היישוב הישן צפון הארץ בתקופת המשנה האזור הדרומי	חילקו את הארץ לאזורים וכינו כל אזור בשמו, השמות שניתנו לאזורים, נלקחו בדרך כלל מהמקרא. כונה מטבע הדברים בשם גליל ואכן תחת הגדרת מושבות הגליל, הן ראש פינה, יסוד המעלה ומטולה. וגם אצל יב"מ, מרחב רמת הגולן הינה חלק מהגליל, בהם היו מושבות ובתי כנסת שנחשבו לגליליים. שכונה שומרון, מכיל את ג'נין, שכס, טול-כרם, קלקיליה שהיי מאוכלסי ערבים, שלא מכרו אדמתם.
נסיעה	הערבים מכרו השם יהודה ההבחנה בעבר מושבות יהודה	אדמות, בסמוך לרמת מנשה והכרמל ואכן מושבות כזיכרון יעקב וגבעת עדה נקראו מושבות השומרון. מהווה היום 3 רצועות יחידות נוף, שכוללת את השם יהודה: מדבר יהודה, הרי יהודה ושפלת יהודה. הייתה מעט אחרת וכשדובר בהתיישבות, כללו בה את ישובים מאזור השרון ועל גבול שפלת יהודה. שנכללו במסגרת הכינוי הזה, הם פתח תקווה, ראשון לציון, גדרה, נס-ציונה, מזכרת בתיה וכן הלאה.
נסיעה	שפוקדים כיום משפחת וילין דוגמאות שתי התיישבותיות	חלק מאותן מושבות, הם נושאות כותרת מקורית - מושבות יהודה, למרות שהחלוקה כיום אחרת. הקימה ב-1860 בית בכפר הערבי קולוניה וב-1896 בגיבוי אנשי עלייה ה-1 הוסב הישוב למושבת מוצא. לפעילויות התיישבותיות שקדמו לעלייה ה-1 יש לראות בפתח תקווה - מלבס ובראש פינה - גיא אוני. שהוקמו ב-1878 כמעט וקרסו תוך 3 שנים אלמלא פעילות ראשוני העלייה ב-1882 שסייעו בהבראתם.
נסיעה	השם ג'עוני שבו גן-פארק הממוקם פסלי המנהיגים רחוב צבי פרנק	החלה ההתיישבות בצפון, מבוסס על השם התנ"כי גוני, רק העיר רמלה הוקמה מראשיתה ע"י ערבים. בכניסה לראש"ל, מעוטר ב-2 תכנים, האחד מאפיין אירוע היסטורי והשני מציג את מנהגי האומה. בפארק, מקנים לגן את שמו, גן המנהיגות ולצידם דגלי 33 המדינות, שהצביעו בעד הקמת ישראל. פקיד פיק"א שעסק בשנות ה-30 בייבוש ביצות כברה למרגלות הכרמל ועל שמו שם הקיבוץ מעיין צבי.
נסיעה	רחוב מיכאל פולק רחוב לייב פינסקר בראשון לציון במוזיאון שוכנים	פקיד פיק"א, שעסק בשנות ה-30 בייבוש ביצות כברה למרגלות הכרמל ועל שמו הקיבוץ מעגן מיכאל. ממבשרי הציונות, כותב האוטואמניפיצייה ברוח ההשכלה, המודרנה והיישום לתנועה הציונית. יש מוזיאון העוסק בתולדות ההתיישבות והעלייה ה-1 באופן כללי, אבל בעיקר בחלקה של ראש"ל. בית שליטה ובית היסמן, שהינם ממייסדי ראשון לציון, בית המרקחת הראשון ועוד כהנה וכהנה.
ראשון לציון	ביהכ"נ הגדול ביהכ"נ נבנה המושבות ביישובים שחיו	של ראש"ל, הוקם ב-1885 כ-3 שנים לאחר הקמת המושבה ב-1882 בעזרת רוטשילד שנתרם להקמתו. בראש גבעה, ככתוב במקורות, ברומה של עיר, דבר שלא תמיד זה התאפשר גם לא בתקופת המשנה. התחילו להבנות בשיטת עיר של רחוב אחד ומאוחר יותר נבנה רחוב צולב, שבמקרה הזה בראש הגבעה. אורתודוכסיים, לא רצו ליצור צלבים ולכן שברו מהרחוב הראשי, רחוב נכנס בצד אחד והאחר בשני.
ראשון לציון	ביה"ס חביב פעמון המושבה המוזיאון היישובי בית היסמן שע"פ	שבראש"ל, הינו ממוסדות החינוך בא"י, שהיו בין הראשונים, שעמדו על כך שידברו בו בשפה העברית. המשוחזר, שעומד במקומו המדויק, שישמש כדי להקהיל את העם, על מנת להודיע הודעות חשובות. שואף להיות אוטנטי עד כמה שאפשר, מכיל ריכוז תאי פעילות של בעלי מקצוע, כשל הרצען, הנפח וכוי הסיפור, התגורר בו נפתלי הרץ-אימבר, שבמרתפו קיבל את ההשראה לכתוב את הימנון התקווה.
ראשון לציון	מספרת דוד גרדוס בית קנר מוזיאון בית הבאר הבאר קדוחה	שבה מוצגים כלים מקוריים מהעבר, כמו כיסא הגלב המתכוונן, התער ופס העור, מברשת, הסבון ועוד. על ברגי החיזוק המהודקים באומים, מוטבעים באותיות י.ק שבו, שימש כמרפאה וגם מפקדת ההגנה. הוא חלק ממוזיאון ראש"ל, הפרוס בכמה מבנים באתרו ואשר מגדל המים המקורי נמצא בסמוך לו. לעומק כ-48 מטר וממנה נשאבו מים למגדל המים ומשם בגרביטציה הזורמו המים לכל הנקודות בעיר.
ראשון לציון	תמיכת רוטשילד מציאת המים דוד לבונטין שהיה מהישגיו הנפלאים	במימון קידוח הבאר, נעשית ע"י שליחים מראש"ל, בני משפחות חנקין ופייןברג שהפליגו לצרפת. ע"י הקודחים, שיחררה את הצעקה המפורסמת: מצאנו מים, שעד היום מופיעה על סמל העירייה. בין 17 משפחות המייסדים, נבחר לדון בקניית אדמות עיון אל קרע, שהפכו להיות אדמות ראש"ל. של זד"ל בעל היושר האישי, ניהול רכישות הקרקע הראשונות במרוכז וע"י כך מניעת עליית המחירים.
ראשון לציון	בראש"ל יש 17 בתי שלט הינו בגדי ראשונים באורוות החצר יש	בארות מים, שמספקות כ-65% מתצרוכת המים לשתיה ובארות נוספות במערב העיר לצורך השקיה. תרומת אחד מצאצאי דור המייסדים, שתורת ביתו, על תכולתו שבו כול הפריטים הינם מקוריים. מציגה בתערוכה, את אופנת בגדי הלבוש במושבה ב-50 השנים הראשונות לייסוד העיר, בליווי תנועה. תצוגה המתארת התפתחות התחבורה הציבורית בא"י ובה מוצגת עגלה אוטנטית שהוזמנה משיקגו.
ראשון לציון	סיפור הנפת הדגל בית בעלי המלאכה בית רפואות הרצען תפר	לראשונה בארץ, כפי שמוכר היום, עם שני פסים כחולים ומגן הדוד בתווך, הוא פרי המצאת ולפסון. הינו מוזיאון רחוב, המכיל בית הדואר, חייט, רוקע פחים, טחנת קמח, מסגר, פועל בניין, נגר ורצען. הוא בית המרקחת, בו הרוקח עסק ברקיחת התרופות, ע"פ מרשמים שידע לרקוח, מחומרי הגלם. רתמות לבע"ח שהיו כלי תחבורה ותברואה והדביק פרסות על סוליות הנעלים כדי למנוע שחיקתם.

העלייה ה-1 היו יקבים, אך יקב ראשון יחד עם יקב זיכרון, הפכו להיות המובילים והגדולים שביניהם. המובילה בשומרון, ראשון הובילה ביהודה, בגליל הייתה ראש פינה שעסקה בגידול עצי תות למשי. שהוקמה ע"י הבילויים, היא אחת משבע המושבות הראשונות, שהוקמו עד 1884 והאחרונה שהוקמה. בחוות בודדים של ראובן לרר, שרכש בעסקת חליפין, תמורת אחוזה שהייתה לו, באודסה שברוסיה.	נסיעה	בכל מושבות זיכרון הייתה המושבה גדרה ראשית נס ציונה
היה אדם אמיד וכיהודי דתי כל משאת נפשו הייתה לעלות לארץ ישראל ולהתפלל בכותל באופן סדיר. של קושי חלפו, לרר מביא את כל משפחתו, שבהדרגה מתחילים להקים ולשקם את הנחלה מחדש. בכתובים, ב-1883 אך בעת ההיא הנחלה נקראה וואדי חנין ורק לאחר 5 שנים, הוגדרה כמושבה. יהודי אמיד מגיע ב-1890 לנחלת לרר, רוכש אדמתה ומקים מעין שיכון עובדים, לאכלוס יותר אנשים.	נסיעה	ראובן לרר שנים ראשונות נס ציונה הוקמה מיכאל הלפרין
מיכאל הלפרין, עם תוספת האנשים שבחווה, היה כבר צידוק לקרוא לוואדי חנין, נס ציונה - מושבה. בנו בנס ציונה את מגדל המים ואת ביתו השני של לרר, שהפך למוזיאון וב-1926 אף הקימו את ביהכ"נ. ילובסקי, מראשוני המתישבים, נרצח בעברו למשכן חדש, נחשב שנים, לראשון חללי מעשי האיבה. לחלוץ יצרני הדבש בא"י ואכן על דגלה של נס ציונה, מופיעה דבורה על מנת להראות את הקשר לדבש. שנמנה על המניין הראשון בנס ציונה, נחשב לחלוץ הפרדסנות בא"י וממקימי רחובות - חירבת דוראן. השם המקורי לאדמות שנרכשו ב-1890 כשלב השני של העלייה ה-I לבניית מושבת חדשה - רחובות. בעבר בשם אינדיגו, ע"ש אחד מפעלי ההייטק, שהיווה סנונית להקמת מרכז הייטק, מהגדולים בארץ. מכון ויצמן, הינו מאיץ חלקיקים, שבו מנסים ללמוד על אנרגיות קדומות, שהשתחררו ביקום הקדום.	נסיעה	בהתיישבות עובדי במרוצת השנים הנפח של נס ציונה לרר נחשב
נמצא על גבעה ליד רחובות, ששימשה כמרכז הכשרה לקיבוצים שברוך, לכן נקראה גבעת הקיבוצים. שימשה תשתית למשך שנה, בשנים 32 - 42 לבני נוער, המעוניינים להיות חלוצים בהקמת קיבוץ חדש. שמתחילה ב-1917 מאופיינת בשני נושאים, הצהרת בפור מ-1917 ותוכנית 14 הנקודות של ווילסון. הינה תוכנית אמריקאית, עיקרה תמיכה בלאומים שנותרו ללא מולדת ואדמה לאחר מלחמת I-העולם.	מכון איילון	מוזיאון המכון גבעת הקיבוצים תקופת המנדט תוכנית ווילסון
מזאה מגמת עוינות מקרב ערבי א"י, שראשיתה ב-1921 בתל חי, עד לשואה ב-1929 במספר מקומים. יוצרת צורך בהגנה ולייצר נשק ותחמושת ואכן הוקמו במספר מקומות בארץ, סדנאות ליצורם. מחליטים לאגד את הסדנאות, תחת הגדרת השם תע"ש - תעשייה צבאית, שהפך לענף סודי בהגנה. גוררת בעקבותיה החלטה של ההגנה: כל עוד לבריטים וליהודים אויב משותף, מתחילים לשתף פעולה.	מכון איילון	ארגון ההגנה אלימות הערבים תחילת שנות ה-30 המלחמה בנאצים
גויסו כ-30,000 יהודים מהיישוב בא"י, לצבא הבריטי, למען עזרה וסיוע למאמץ המלחמתי בנאצים. במצריים והחשש לפלישתם לא"י, גורמת לארגון ההגנה, להגות תוכנית שנקראת מצדה על הכרמל. שבים כ-30,000 חיילים חזרה לפלשתינה, עם שני דברים חשובים: ידע צבאי מקצועי וכלי נשק רבים. מועברים לידיהם של מהנדסי התע"ש של אותם ימים, שבדקים ומבינים שאפשר לשכפל ולייצר נשק.	מכון איילון	בעקבות ההחלטה נחיתת הנאצים בתום המלחמה כלי הנשק
מזמינה את חלקי הנשק מבתי מלאכה בכל הארץ, אשר נאספים לסדנת תע"ש בקבוצת שילר, להרכבה. כלי נשק ובעיקר את תת המקלע סטן, הסתבר שמה שחסר להפעלתם, זו תחמושת של קליעים 9 מ"מ. בהגנה, שיש צורך בהקמת תשתית למפעל, שכל תכולתו תושבת, כדי לייצר את התחמושת הנתונה. שהייתה מקום שומם ב-1942 הוגדרה כמקום שניתן לבנות בה מפעל תת קרקעי, היות ואדמתה כורכר. יחד עם המפעל ב-1945 כחלק ממכלול הבעיות שנובעות מעצם זה, שקיים מפעל שצריך להסתיר אותו. מתחת למכבסה, היה אמור להרעיש, לכן להסוות הרעש, נרכשה מכונת כביסה משוכללת ורועשת. התבצעה כ-10 שעות מדי יום, לכן הובאו אביזרי לבוש מרחובות, לצורך הוכחת פעילות המכונה ברצף. כפתח כניסה למפעל ל-45 עובדיו, שעשו זאת תוך 3 דקות, 3 פעמים ביום, מבלי להתגלות.	מכון איילון	תע"ש שיוצרו כ-5,000 גמלה החלטה גבעת הקיבוצים
נופלות על כתפי 30 חברים, פעילות של 75 איש, שהיו צריכים לדאוג לבישול, לחקלאות, לרפתות וכו'. והמאפייה, נבנו ארובת גדולות מהנדרש, על מנת ליצור פתחי זרימת האוויר מ-4 מאוורים גדולים. נחפר בור גדול, דרכו הורדו מכוונות הייצור ולצורך הסוואתו, בונים מעליו תנור אופים גדול מלבנים. הזיזו אותו רק 3 פעמים: ב-1945 בעת ההקמה, ב-1949 כשמפעל הועבר וב-1987 בהקמת האתר.	מכון איילון	בתקופה הזאת למבנה המכבסה במבנה המאפייה בגלל גודל התנור
של כ-8 מטר ואורכו כ-33 מטר, קירותיו ותקרתו בטון מזוין ומכוסה בעוד כ-4 מטר של שכבת אדמה. במוזיאון הן מקוריות, גרם המדרגות נבנה עם פתיחת המוזיאון והתנור עומד במרכז החדר ולא בצדו. ליצור התרמילים, מורכב מפלז - סגסוגת נחושת ואבץ, הוברח למכון בעזרת בעל מפעל לקוסמטיקה. שקיבל אישור להבאת קופסאות הפלז, לאחסון תוצרי האיפור, דאג להספקה שוטפת של חומר הגלם.	מכון איילון	המפעל בנוי בעומק המכוונות המוצבות חומר הגלם בעל המפעל
פליז, שמתחילת עיבודו לתרמיל, מתבצעים בו שלבי מתיחה שונים, עד צורתם הסופית כתרמיל תקני. ירי, באורך כ-4 מטר, שימש כמחלקת לבקרת האיכות של המפעל וזאת ע"י מדידת מהירות הקליע. במפעל, הייתה הפינה בה מילאו את התרמיל באבק שריפה, הרכיבו קליע ואת הפיקה העשויה כספית. אנשי ההגנה, ע"מ להבריח תוצרת מוגמרת ולחדש אספקה של חומרי גלם, במכלי חלב עם דופן כפולה. באמצעות 100 פועלים חרוצים, שישנים על הגבעה ועובדים יותר מ-17 שעות ביום, במשך 21 יום בלבד. לבדיקת הפעילות, נאמר שחופרים מחסן לתפוזים, דבר שלא הטריד במיוחד את הבריטים החשדנים. נסגר, הוא עובר למדע בצה"ל ולמכון ויצמן ולאחר שהם יוצאים ממנו, האתר ננעל לחלוטין. שעבדו במפעל ואחר כך הקימו את קיבוץ מעגן מיכאל, מודעים שמה שעשו, היה חיוני לחיילי צה"ל.	מכון איילון	כדור מורכב מנתח חדר מטווח לניסוי הפינה המסוכנת בלילות הגיעו המפעל נבנה לבריטים שהגיעו אחרי שהמכון אנשי הצופים א'
נחלת הפרדס, בת 100 הדונם שנרכשה ע"י משפחת מינקוב, הייתה בריחוק מהמרכז העיר. של העלייה ה-I היה ענף הגפן, עיסוק העליות ה-2 וה-3 היה הפלחה, על נושא הפרדסים לא דובר בכלל. לא"י ב-1890 במספרים קטנים, כתוצאה ממה שנקרא גירוש מוסקבה, מקימים בין השאר את חדרה. ע"י אגודת בני משה ב-1890 כונתה מושבת ההדרים הראשונה, זכתה להיקרא גם מושבה עצמאית.	פרדס מינקוב	כשרחובות הוקמה העיסוק העיקרי גלי יהודים העולים רחובות שהוקמה

פרדס מינקוב	אגודת בני משה כפעילות ציונית מנוחה ונחלה אהרון אייזנברג	שהוקמה ע"י אנשים משכילים בעלי הון, מתוך מגמה לשמור על מנהיגות, מבלי קבלת סיוע חיצוני. האגודה פעלה במטרה להעלות לא"י ולהתיישב על קרקע, שנרכשה מכספם באמצעות מנוחה ונחלה. הייתה המסגרת הביצועית של אגודת בני משה, שהייתה אמורה להגשים את עלייתם על הקרקע בא"י. מאנשי המניין בוואדי חנין - נס ציונה, יזם קשר עם חנקין, במטרה לקנות עבורו חלקה בחברת דוראן.
פרדס מינקוב	בעל הנחלה, היה מועד התשלום ליון אפשטיין נציג בדקה ה-90	מוכן, לאחר מו"מ עם אייזנברג ושותפיו, שהנחלה תירכש בתשלומים, למרות שאין בידם כל הסכום. התקרב ואין כסף, אך רוצה האלוהים ונציגי מנוחה ונחלה, המגיעים לא"י, שומעים על המו"מ התקוע. מנוחה ונחלה, פוגש את חנקין, שמציע לו לקנות אדמות דוראן - רחובות לפני שמועד התשלום יחלוף. רוק, בעל הנחלה, מקבל את מלוא כספו, ישירות מאנשי מנוחה ונחלה והאדמה הופכת להיות שלהם.
פרדס מינקוב	כמו כל מושבות ענף היינות נפגע ענף השקדים נפגע ראשית הפרדסנות	העלייה ה-I איכרי רחובות פונים לטעת כרמים וגם שקדים, אך שני הענפים הללו לא כל כך מצליחים. בגלל הצהרת הכוונות של בני משה, לשמור על עצמאות ואי תלות בברון רוטשילד, שמגיב בהחרמתם. מרגישותו למספר טפילים, לכן מחפשים תחלופה לכרם השקדים והענבים ויהבן נופל על ההדרים. הייתה נתונה בידיים ערביות, את התפוז, שלימים נקרא ג'אפה, גילו ערבי אבו כביר, כהכלאה טבעית.
פרדס מינקוב	מערביי זרנוגה פרדסנות הערבית משבר העומק כניסת טכנולוגיות	שכניהם, גילו פרדסני רחובות את השמוטי ואת פוטנציאל מי התהום שיש באזור, כדי לגדלו ולטפחו. נעצרה בשלב כלשהו והפרדסנות העברית השיגה אותה בגלל מה שנקרא, משבר עומק שאיבת המים. בפרדסנות הערבית, נבע מדליית מי בארות באנטיליה, שאיננה יכולה לדלות מעל עומק של כ-25 מטר. חדישות בפרדסנות א"י, אפשרה שאיבה מעומק של כ-50 מטר ובכך יכולות להרחיב את שטחי הפרדס.
פרדס מינקוב	הפרדסן מינקוב לאחר 7 שנים משפי פישר ארגזי תפוזים היו	עם 100 דונם הפרדס הראשוני שלו, בונה את החקורה - החצר, כאשר בצלע האחת היא נושקת לבאר. קשות, מינקוב הולך לעולמו והפרדס עובר זמנית למשפי טולקובסקי ולהמשך פעילות, למשפי פישר. המשיכה בעיבוד הפרדס בהצלחה, בונה מסילה לאסוף הארגזים, לרכבת קטנה וצורה שנקראה טרזינה. מובלים לנמל יפו, שהיה נמל הייצוא העיקרי של הדרי השרון ורחובות עד שנות ה-30 המרד הערבי.
פרדס מינקוב	במרד הערבי נמל ענף ההדרים הבריטים שאהבו בין שתי המלחמות	יפו הערבי נסגר ליהודים, שפונים לשלטונות המנדט ועל רקע זה, מוקם נמל ת"א כחלופה לנמל יפו. התבטא בתעשיות כגון תעשיית הפח, המיצים, הריבות, ענף העץ לבניית הארגזים ונייר לעטיפתם. את תוצרי התפוזים, הפכו ללקוח גדול שידע גם להתפנק בענף המלונאות שהתפתח במושבות ההדרים. ענף ההדרים רואה עדנה בגלל גילוי הבריאותיות בויטמין C שהתגלה והתפתח כבשורה בריאותית.
פרדס מינקוב	ייצוא התפוזים לא הכסף הלאומי גוש תל מונד באר האנטיליה	התרחב במקביל לשיטות שינוע ששוכללו, כמו בתחילה אוניות מאוררות ולאחר מכן אוניות מקוררות. היה זה שהושקע בענף הפרדסנות של א"י, כי אם כסף פרטי, ההון הפרטי הוא שבנה את ענף ההדרים. נקנה ע"י הלורד מונד, הלורד זיו ויחיאיל ויצמן ושלושתם הקימו עליו פרדסנות פרטית לשם השקעה. שבאתר שקוטרה 6 מטר ועומקה כ-32 מטר מופעלת ע"י חשמל, סיעה לזינוק הענק שעשתה הפרדסנות.
נסיעה	מושב יציף שיך מוזיאון מזכרת בתיה מאפייני נוסף	למעצמה אזורית גזר, מחוז מרכז, שנוסד ב-1950 ע"י עולים מטריפולי ומשתייך לתנועת המושבים. בתיה, מתעד את סיפור 11 המשפחות ראשונות, מהעיריות בלרוס ופבלובה, שחברו יחדיו להתיישבות. נקראה בתחילה בשם עקרון, אך שאימו של רוטשילד נפטרה, קראו למושבה ע"ש אימו - מזכרת בתיה. למזכרת בתיה, קבוצת המתישבים היחידה ממתישבי העלייה ה-I שאנשיה ידעו משהו על חקלאות.
מזכרת בתיה	הצעת התיישבות בשנת 1926 מושבות ראשונות חדרה ורחובות	ראשונה שקיבלו אנשי מזכרת בתיה לאדמות הרטוב, נפסלה מיד, עקב הבנתם מהי אדמה חקלאית. הברון רוטשילד מממן את הקמת ביהכ"נ במזכרת בתיה, שהוא מהיפים ביותר של מושבות העלייה ה-I-ראש פינה, יסוד המעלה, יזכרון יעקב, ראש"ל, רבניאל, מזכרת בתיה וגדרה ובמידה מסוימת גם נס ציונה. הוקמו בגל ה-2 ב-1890 מושבות יק"א: יבנאל, מנחמיה, כפר תבור ועוד, הוקמו בגל ה-3 ב-1901 - 1903
מזכרת בתיה	מבני הקזרמה הרחוב הראשי רעפי מרסי במושבות העלייה	שופצו והקימו עליהם עוד קומות, אבל 2 מהם, שומרים על צביון מסוים והושארו בקומתם וצורתם. במזכרת בתיה נקרא, כמו בהרבה מהמושבות שזכו לתמיכתו של מהברון, בשם שדרות רוטשילד. הם הרעפים המקוריים, שהובאו מצרפת ועיטרו את גגות כל בתי העלייה ה-I ורצפות הפרקט בבתיים. ניתן לראות שבחזית היה מבנה המגורים ובעורף החקורה - חצר, מוקפת חומה עם שער צר מאוד.
מזכרת בתיה	השם המקורי בכל המושבות המרכז המנהלי באר האנטיליה	של מזכרת בתיה היה עקרון, שאומץ משמו של הישוב הערבי עקיר, שלבסוף הוסב לשם מזכרת בתיה. בהן תמך הברון, נבנה מרכז מנהלי - לוגיסטי, שנקרא בשם בית פקידות \ בית חווה \ בית רוטשילד. במזכרת בתיה, שהיה בנוי מ-2 חלקים דו קומתיים שבו ישבו הפקידים, משמש כיום כגלריה לאומנות. הממוקמת ביישוב, פועלת כיום ע"י מערכת גלגלי שיניים, שמזרימה מים לבריכת האגירה שבסמוך.
מזכרת בתיה	בבית הקברות הרב מוהליבר החיבור לציונות כיכר המשורין	שביישוב, נמצא קבר הרב מוהליבר, מבנה עם לבני בריק וגג לבן עגול, שבתוכו הקבר עם לוח אזכור. הרב אלקלעי, הרב קלישר והרב קוק, יצאו בקריאה שעלייה והתיישבות בא"י, יחישו את פעמי המשיח. של היהדות הדתית שעשה הרב קוק ב-1913 בסיוור הרבנים, יחד עם הרב זוננפלד, היה מעשה מופלא. מנציחה את הדרך ירושלים, שעברה במושבות ראש"ל, נס ציונה, רחובות, ביל"ו, מזכרת בתיה וחולדה.
גדרה	גדרה הוקמה מ-30.000 עולי בתוך ה-5.000 איש אנשי ביל"ו הקימו	ע"י הביל"ויים ב-1884 ומהווה את המושבה היחידה שקבוצתם הקימה, במהלך תקופת העלייה ה-I-העלייה ה-I רק כ-5,000 איש הלכו להתיישבות העובדת ואילו כ-25,000 הלכו ליישב את 4 ערי הקודש. הייתה קבוצה של כ-50 ביל"ויים, שהייתה מאוד מגובשת, צעירה, דעתנית, רצונית משלה ולא דתית. את אגודתם בחרקוב וב-1882 כתבו בתעודת הייסוד שעליהם בין היתר להיות לפחות 3 שנים רווקים.
גדרה	השם המקורי של הביל"ויים בעלות הקבוצה גדרה הייתה	הביל"ויים בחרקוב היה דאבי"ו - "רַבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְעוּ" שהוסב לביל"ו - בית יעקב לכו ונלכה. הם אנטיתזה לאנשי העלייה ה-I שהיו דתיים שעלו עם משפחותיהם והתיישבו כיישוב דתי לכל דבר. לא"י, תמך בהם הרב פינס, אך היא הלכה והתפרקה עד שנשארה קבוצה של 10 אנשים, מהן 9 גברים. המושבה היחידה בעלייה ה-I שהשתייכה לנפה המנהלתית של האימפריה העות'מאנית, שמרכזה בעזה.

לבייל'ויים לא היה הרב משה פינס כאשר הבייל'ויים המלשינים מקטרה	גדרה	רוכסייה - אישור לבנייה, לכן כל ניסיון שלהם לבנות, מיד דווה למושל בעזה, ע"י ערביי קטרה. ואדון מויאל, קונסול כבוד אנגלי ביפו, שהיה מחובר לשלטונות, ניסו בכל כוחם לזרז את מתן האישור. עומדים בפני מציאות, שאי אפשר לבנות בתים עד קבלת הרוכסייה, הם חופרים בור ענק באתר ישובם. שרואים את חפירת הבור ע"י הבייל'ויים, לא מדווחים לרשויות, שמזדרזים לפעול לפני התקנת הגג.
תקנה עות'מאנית עם סיום עשרת הבייל'ויים הבייל'ויים שחרטו	גדרה	קבעה שאסור להרוס מבנה, מרגע שמשלימים את בניית גג ולכן מיהרו תמיד הערבים להלשין לשלטון. חפירת הבור, שלאף אחד לא אכפת ממנו, בן לילה התקינו לבור גג, שאי אפשר כבר להורסו ע"פ חוק. מתחילים את בניית גדרה מתוך בור שמאוחר יותר נבנה מעליו מפלס ובו הם ישנו עד שהגיע הרוכסייה. על דגלם, עצמאות ואי תלות בברון, מכעיסים את פקידות הברון, שמחרימים את הענבים שבצרו.
כתגובת נגד לברון בית האיכר מהות המחלוקת בית מינץ הינו	גדרה	הבייל'ויים מתחילים לייצר קוניאק ועל רקע זה נולד כברירת מחדל, יקב הברנדי הראשון בא"י. בגדרה, משמש גם כבית המועצה השיתופית שנקראת באר, כתוצאה מעימות נוסף מול פקידות הברון. נובעת מאי רצון הברון, ששמו יונצח על באר מים, שנבנה מתרומתו, רק בראשי תיבות באותיות בא"ר. מוזיאון המושבה, מוזיאון הראשונים, מוזיאון המתיישבים של גדרה, שמספר את סיפור הבייל'ויים.
צריף סברדלוב בית כנסת אוכלוסיית המקור אדריכלות ביהכ"נ	גדרה	אחד שנתר מ-9 הצריפים המקוריים, מורכב מחדר קטן לשינה, פינה לסלון ולמטבח ושירותים בחוץ. שנבנה ב-1888 עבר כמה שיפוצים מאוחר יותר, בודד בתהילתו ברחוב הראשונים, על ראש גבעה. הייתה אשכנזית ולכן מתפללים בו בסגנון אשכנזי, למרות שרוב המתפללים כיום הם מעדות המזרח. מוכרת עוד מתקופת המשנה, מבנה בזיליקה, שהחלל המרכזי מחולק ל-3 ע"י 2 טורי עמודים בתוכו.
בשורת הבייל'ויים אנשי העלייה ה-2 הבייל'ויים היוו הרב פינס	גדרה	שהיו רק 10 מתוך כ-30,000 אנשי העלייה ה-I והקימו מושבה אחת, מתגשמת ע"י אנשי העלייה ה-2 הם מנחי הייסוד למדינת ישראל - 3 ראשי ממשלה, 2 נשיאים, יו"ר כנסת ואמנים ועיתונאים רבים. מודל לאנשי העלייה ה-2 שחיפשו להתחבר לשורש - קבוצה קטנה של רווקים, סטודנטים ומשכילים. ממבשרי הציונות, תמך בקבוצת הבייל'ויים וחיבר אותם לשורש הדתי, שכן הם למדו בחדר בצעירותם.

תכני סיור מספר 46 הירידה לים המלח

מסלול: מנזר מרטריוס ואבטימיוס, השומרונים הטוב, קאסר אל יהוד ודיר חג'לה

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
ממוקם ליד הכפר א-זעים, מימין הדרך רואים את גדר ההפרדה ותחילתה של הירידה לכיוון ים המלח. באורנים משמאל הדרך, מתוכנן להיבנות ולהפוך למבשרת אדומים, שכונה נוספת של מעלה אדומים. השלמת תהליך, שהחל בשנות ה-70 של הקפת ירושלים המזרחית, בשכונות יהודיות וכך לקבע מצב. אמור להשלים סגירה בין מעלה אדומים לבין פסגת זאב שמצפון לירושלים, נושא המעורר התנגדויות.	מחסום א-זעים יער הנטוע הרעיון הינו שטח E-1	נסיעה	
החלה בסוף המאה ה-3 במצרים, אח"כ גם בקפדוקיה, בארמניה, במדבר הסורי, בסיני ובמדבר יהודה. לתופעה, בה אנשים עזבו את כל הנאות העולם וכל רכושם והחליטו להתבודד, נמצאים בברית החדשה. היא דת נרדפת ומעט הנוצרים שישנם, נרדפים ע"י הרומאים, לכן חלקם בורחים למדבר ומתבודדים. שחי במצרים, נחשב לנזיר הראשון, הוא ברח אל מדבריות מצרים, משם אסף סביבו אנשים ותלמידים. שהיה אחד מתלמידי אנטוניוס, הגיע לארץ ובנה באתר מנזר, עוד נזיר שהגיע במקביל היה חריתון. שהגיע מארמניה ב-330 התיישב במערה בעין פרת, שע"פ המסורת, ניצל בה בנס מחבורת שודדים. חריתון, שנחשב לראשון הנזירים במדבר יהודה, להיות מוקף באנשים, שהפכו לימים נזירים בעצמם. שחיו שסביב חריתון, יצרה למעשה את הלאורה הראשונה במדבר יהודה, שהינה לאורה עין פרת.	תופעת הנזירות מקורות ההשראה הנצרות בעת הזאת אנטוניוס	מנזר מרטריוס	
חריתון עבר לדוק שלידי יריחו, הקים שם עוד לאורה ומשם עבר ליד תקוע והקים גם שם עוד לאורה. במערת עין פרת, הוא המייסד של תנועת נזירות למדבר יהודה, שהחלה אחרי התנצרות האימפריה. הגיע מטרורקיה ב-405 בגיל מבוגר יחסית, ללאורה בעין פרת ולאחר מכן הקים את מנזר אבטימיוס. הקים אבטימיוס הרבה לאורות ומנזרים שיתופיים - קונוביוס, שהראשון כמוהו, נבנה בנחל אוג.	הנזיר הילריון הנזיר חריתון במערה החל מקבץ הנזירים	מנזר מרטריוס	
שכללו את מרטריוס, גראסימוס, אליאס וסאבאס, הקימו כ-60 מנזרים במרחב ירושלים וים המלח. המנזרים שבמדבר יהודה, אלפי נזירים שחיו בהם, בנוסף היו גם נזירים מתבודדים רבים במרחב. הגיע לארץ בסוף המאה ה-5 והקים את המנזר הנושא את שמו, שהפך להיות השני בגודלו באזור. של הנזירים במדבר יהודה, ע"פ דעה של חלק מחוקרים בעבר, תמה ב-614 - מועד הפלישה הפרסית.	בהמשך דרכו חריתון שנקבר הנזיר אבטימיוס במהלך שנות חייו	מנזר מרטריוס	
כיום, טוענים שמ-638 תחילת שלטון מוסלמי, שלא תמך ביטחונית במנזרים, זה מה שגרם להריסתם. הניח לצ'רצינים לתקוף את המנזרים, שהחלו להינטש וכך נוצר מצב שבמאה ה-7 רוב המנזרים נהרסו. לתקופה, הינו קיריליוס, שחי במדבר יהודה וכתב רשימה מפורטת, על מיקום המנזרים ושמותיהם. הרמיטים - נזירים מתבודדים, לאורה - קבוצת נזירים שביניהם שביל מקשר, קונוביוס - מנזר שיתופי. שם האתר בעבר, אך במאה ה-19 חוקר הולנדי טען, שהשם משמר את השם של מרטריוס, שהשתבש. מצא לפי מקורות היסטוריים שמרטריוס התרחק 3 ק"מ ממנזר אבטימיוס ובנה לעצמו אתר מבודד. נבנתה ב-1977 הגיע לאתר, הארכיאולוג יצחק מגן, שהחליט לחפור לפני שיבנו את השכונה המתוכננת. נחשף מנזר גדול, מוקף חומה ולידו מערה עם כתובת, שבה מוזכרים אבות מנזר מרטריוס בשמותיהם.	חלק מהחוקרים השלטון המוסלמי המקור החשוב מושגים נוצריים:	מנזר מרטריוס	
בתחילת המאה ה-6 מורכב מחדר אוכל, אורות, אזור כנסיות ובית מרחץ מהתקופה האומאית. המנזר, האתר נהפך לאזור חקלאי, המכיל מערכת אמות מים, 6 בורות מים ואכסניה לעולי הרגל. והשני בגודלו במדבר יהודה, נבע מהסיבה שמרטריוס היה הבישוף של ירושלים ושלט על התקציבים. נמצאו מספר שלדים ומעלה כתובת אוזניים - טבולה אנסטה, שמזכירה את שמות אבות המנזר. החלו במערת מתבודד אחד, בהדרגה הצטרפו עוד אנשים, שהקימו לאורה ובהמשך הפכו לקונוביוס. כנסייה גדולה, שנבנתה מעל שרידי כנסיות קדומות, שחלקן אכן נחשפו ועוד מספר כנסיות קטנות. נחשפו קברים, כנראה מהחלק הקדום של הכנסייה, מתחילת המאה ה-6 שנבנתה ע"י מרטריוס. במאה ה-7 נבנה המכלול והחומות מסביב, כאשר הכנסייה הקדומה כוסתה ומעלה נבנתה חדשה.	חירבת מרסס היה החוקר ההולנדי כשמעלה אדומים בחפירה ראשונה	מנזר מרטריוס	
לארץ ב-405 ובהיותו בן 29 התיישב בלאורה של חריתון בוואדי קלט ויצא עם חבר להתבודד בנחל אוג. השנים את המנזר השיתופי - קונוביוס הראשון במדבר, שנקרא מנזר תיאוקסטיסטוס - דיר מוקאליק. אבטימיוס נטש את נחל אוג ועבר למצדה, משם עבר לאזור תקוע, חי שם תקופה ואז התיישב באתר. אבטימיוס, שכונה הקדוש, הייתה באתר לאורה, רק אחרי מותו הוקם באתר קונוביוס - מנזר שיתופי. מרסבא, קרנטל, סנט ג'ורג', חריתון, הבנויים על ראשי מצוק ומוגנים מתוקפים בזכות המצוק הגבוה. הינם: מרטריוס, אבטימיוס, דיר חג'לה, הבנויים כמבצר עם חומות, שמגינות עליהם מהתוקפים. התחיל ממדינות האם של הצליינים באירופה, משם לירושלים ובית לחם ומשם לאתרי הנצרות. העיקריים במדבר יהודה: אתר הטבילה: קסר אל יהוד- אפיפינה והקרנטל שבו התבודד ישוע 40 יום.	המנזר שנבנה אחרי הריסת המנזר המפואר במערת קבורה רוב המנזרים באתר נחשפה גם במבנה הנרתקס בשלב מאוחר	מנזר מרטריוס	
הצליינים היו עוצרים במנזרים: דיר חג'לה, מרטריוס, אבטימיוס וכך מנזרים הפכו לאכסניות אירוח. במאה ה-5 ע"י אבטימיוס כלאורה, אחרי מותו ב-473 נקבר במערת קבורה שבמנזר שנהפך לקונוביוס. ברעש ב-660 נבנה מחדש בתקופה המוסלמית, שופץ בתקופה הצלבנית ובתקופה האיובית הוסב לחאן. כחאן עד התקופה העות'ומנית ונקרא חאן אל-אחמר - החאן האדום, בגלל צבע הסלעים באזור.	אבטימיוס הגיע בנחל אוג הקימו במהלך נדודיו בתקופת חייו של	מנזר אבטימיוס	
	מנזרי מצוק מנזרי מישור נתיב עולי הרגל אתרי הנצרות	מנזר אבטימיוס	
	בדרך לאתרים המנזר הוקם המנזר נהרס המנזר שימש	מנזר אבטימיוס	

<p>מנזר אבטימיוס</p>	<p>בתצפית לדרום בור המים הבור בננה עם הבור חצוב בסלע</p>	<p>נראה ההר הכי גבוה שהוא ג'בל מונטר - ההר הצופה, המתנשא ל-524 מטר ומזוהה כהר העזאזל. הגדול שבאתר, הינו המבנה המרשים ביותר ונועד לאגירת מים לשתייה וחקלאות, לשנים שחונות. תקרה הנסגרת כמעט הרמטית, כדי למנוע אידוי וכניסה של קרינת שמש, הגורמות לזיהום ביולוגית. קירטון סנוני, שמעורב עם חרסית שנוטה להתפורר, לכן קירות הבור צופו בלבנים למנוע את קריסתו. שחור ודליק וכשהוא בוער בעמקי האדמה, הוא מייצר חום גבוה, שגורם התמרה לסלעים שבסביבתו. בסלעים חדשים הנקראים סלעי חתרורים, אלו הם הסלעים האדמדמים שרואים משני צדי הדרך. יישוב מעורב של דתיים וחילוניים, שכולו סיפור הצלחה במציאת הסכמות בענייני שמירת השבת. המבצר האדום, שרידי מבצר צלבני בראש הגבעה שמדרום לכביש, בערבית הוא נקרא טלעת א-דם.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>ביטומן הוא סלע ההתמרה נעשית כפר אדומים הינו קסטרום רוז'</p>	<p>כתב במאה ה-4: 'את המקום הזה המגואל בדם הזכיר האדון במשל על האיש שירד מירושלים ליריחו'. מסופר על כהן ולוי שלא עזרו לפצוע ורק השומרני עזר, חבש ולקחוהו לפונדק ושילם את כל הוצאותיו השומרני הטוב הפך לסמל האחוה בין בני האדם, למרות פרשנות שהכוונה במשל למעמדות בישראל בין המקום המגואל בדם, לבין מעלה אדומים והפך את שניהם לאותו מקום, הנקרא מעלה אדומים.</p>
<p>שומרני הטוב</p>	<p>הירונימוס בסיפור השומרני בעקבות הסיפור הירונימוס חיבר במהלך חפירה איציק מגן שחפר על נושא העתיקות המוזיאון באתר</p>	<p>ארכיאולוגית, שנעשתה באתר, נחשפו בית מרחץ, ארמון מימי הורדוס ושרידי מבנה של משמר רומי. אתר, ניסה לחשוף פסיפס, שידוע עליו מהתקופה העות'מאנית, אך הסתבר שצילינים לקחו את חלקיו. בתחומי הקו הירוק, אחראית רשות העתיקות, ביו"ש יש קצין מטה במנהל אזרחי אחראי על עתיקות. פרי יוזמת של איציק מגן, נפתח ב-2009 ומחולק ל-3 חלקים: חלק שומרני, חלק יהודי וחלק נוצרי.</p>
<p>שומרני הטוב</p>	<p>בתנ"ך מסופר על כששבי ציון שבו שומרני טוענים השומרני טוענים</p>	<p>האשורים, שהגלו את תושבי ממלכת ישראל (שומרון) והביאו במקומם, תושביו של לאומים אחרים. מפרס ורצו לבנות את בה"מ, רצו השומרני להצטרף, אך שבי ציון לא רצו לקבלם, כי נחשבו ערלים. שומרני נובע מהמילה שומרני, כלומר הם היהודים האמיתיים, שמרו תורה ככתבה וכלשונה. רק בחמשת חומשי תורה ולא בנביאים ובכתובים ובודאי לא במשנה והתלמוד וכל מה שמאוחר יותר.</p>
<p>שומרני הטוב</p>	<p>ספר תורה שומרני הניקוד הטברייני בימי בית שני במאה ה-4 מוערך</p>	<p>כתוב בכתב עברי קדום, שהשומרני עדיין כותבים וקוראים בו עד היום ואינם משתמשים בניקוד. שהתקבע ע"י בן אשר, במאה ה-10 בעיר טבריה, התקבל במסורת היהודית ומקובל עד עצם היום הזה. לשומרני הייתה מחלוקת עם היהודים, עקב רצונם לשנות את לוח השנה ובניית מקדש בהר גריזים. שמספר השומרני היה כמיליון איש, אך לאורך ההיסטוריה, כתוצאה מפרעות, הצטמצם מספרם.</p>
<p>שומרני הטוב</p>	<p>סמלי השומרני בשלשת הרגלים הפסיפס במוזיאון הכנסייה שנבנתה</p>	<p>בביכ"נ דומים ליהודים, שופר וארון קודש, אך המקדש השומרני הוא בגריזים ולשם נשואות תפילתם. יש עלייה לרגל להר גריזים, עם כוהני העדה, שקוראים מהתורה ומעלים קורבנות כמו שכתוב בתורה. שוחזר סביב הכתמים הבודדים, שנשארו מהפסיפס המקורי, ע"פ צילומים, טרם שדידת רוב אבניו. בעידן הביזנטי, מסביבה פריטים שהובאו ממקומות אחרים ביו"ש: מגורות, ארונות קבורה וצלבים.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>מצפה יריחו החל הירידה לים המלח פצלי השמן מסגד נבי מוסא</p>	<p>כיישוב מעורב, ניסיון שילוב בין דתיים לחילוניים, שכשל, אזי החילוניים עזבו והקימו את רוד יריחו. מגובה של כ-800 מטר ל-400 גרמה לירידה בכמות המשקעים וככל שירדו, המדבר יותר יבש וחם. הביטומן, דומה בהרכבו הכימי לאספלט, גודש בפחמימנים, סלע שאפשר לשרוף ולהפיק ממנו אנרגיה. נבנה ע"י בייברס לחגוג את חג נבי מוסא, הסמוך לפסחא, כעלייה לרגל מוסלמית, במקביל לנוצרים.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>צומת אלמוג ע"ש בית ערבה שהוקם מצוק ההעתקים קיבוץ קלי"ה שמו</p>	<p>יהודה קופילביץ' - אלמוג, שהיה מראשי מפעל האשלג ומנהיג העובדים במפעל עד נטישתו ב-1948 לפני כ-15 שנה בפעם ה-3 נבנה לראשונה ב-1939 ונעזב ב-1948 ממוקם מעבר לגדר המערכת. שלאורך ים המלח, תוצאת סדרת שברי גיאולוגיה, יצר את קער קלט מקרטון, המהווה נתיב חצייה. נגזר מ-יקם לתחיה ים המוות' שהוקם ב-1974 מכיל את מלון קליה - יסוד קלום שמופק מהאשלג.</p>
<p>עיינות צוקים</p>	<p>שטח השמורה הכביש המקביל הכתם הירוק הארכיאולוגיה</p>	<p>מחולק ל-3 חלקים: צפוני - מיועד לחוקרים, מרכזי - פתוחה לכול, החבויה - מותרת רק עם מדריך. נסלל ב-1970 כאשר קודם לכן, נסיעה לעין גדי הצריכה הקפת ערד, כן היה שביל להולכים לאורך הים. על המצוק, הינם בריכות מים מבטון, המיועדות ליעלים ושאר החיות, כדי שלא יצטרכו לחצות כביש. חשפה ב-2001 חוה חקלאית עם וילה רומית ומכלול תעשייתי: משטח דריכה, בריכות מים ואמת מים.</p>
<p>עיינות צוקים</p>	<p>יזהר הירשפלד השמורה החבויה קצב גידול צמחייה עדר החמורים</p>	<p>שחפר בשמורה, הסיק שגידלו באתר את האפרסמון והמתקן התעשייתי הוא לייצור בושם האפרסמון. נסגרה בגלל רשלנות מטיילים, שגרמה לשריפות, שקשה לכבותן בגלל קנים יבשים, שנשרפים בקלות. די מהיר והשמורה התחדשה יפה, חלק מהגזעים שחורים, כלומר עברו שריפה אך הצליחו להתחדש. הוכנסו לשמורה, כדי שיאכלו חלק מהענפים היבשים ובהליכתם ייצרו שבילים - פסי אש בתוך הסבך.</p>
<p>עיינות צוקים</p>	<p>קני דרור הירדן אגם אמנון שבעבר הצמחייה בשמורה הפן הבייני שנע</p>	<p>סוג של דרור, שחי באזור ובונה לו קינים גדולים בראשי העצים, כדי שתנשב בהם רוח לצינון הקנים. היה גדול וגבוה וכיום רדוד וזאת מהסיבה שהמעיינות זזים עם הנסיגה וההתייבשות של ים המלח. מורכבת מימלוח, מלוח, מלחית, אשל ואשליל, כולם צמחים שיכולים להתמודד טוב עם מים מליחים. כל הזמן מזרחה, מהווה נקודת מפגש בין מים מתוקים שנובעים מההרים, למים המלוחים בים מלח.</p>
<p>עיינות צוקים</p>	<p>מי גשם מחלחלים המעיין בשמורה שהמפלס הים היה שטח צחי</p>	<p>לתת הקרקע עד לאקוויקלוד ובגלל השבר, הזרימה נעצרת ומים עולים מעלה, בסדק שלאורך השבר. הינו מעיין העתק - מעיין שבר, שבדרכו מעלה, מימיו עוברים דרך מים מלוחים ולכן נובעים כמליחים. גבוה, שטח מהשמורה היה מכוסה מים, כשהים נסוג מזרחה, החלו לצמוח הצמחים על השטח שנחשף. על חוף הים, נובע משינוי בסוג הקרקע - מחלוקי הנחל לחרסית, המגיעים ליס, עם סחף משיטפונות.</p>
<p>עיינות צוקים</p>	<p>חלוקי הנחל בין חלוקי הנחל נמלה אורגת הינה ברקנית אשל הינה</p>	<p>שוקעים תחילה, בגלל כובדם והחרסית אחריהם, כך שעם הזמן נוצרו אזורי חלוקי נחל ואזורי חרסית. מי מעיין יכולים לזרום ולשטף מלח ולהנביט צמחייה, החרסית אטומה ולכן השטח מלוח ולא מנביט. נמלה טרופית שחורה, שחיה על עצי אשל ויש לה שיתוף פעולה מדהים, עם החרק גבנונית האשל. חיפושית ירוקה, שחיה על האשל ומטילה עליו ביצים, הזחלים מכרסמים ענפיו והופכים בתוכם לגולם.</p>

להמוני צליינים ואף החלו להכשיר את אתר הטבילה, אך האינתיפאדה שפרצה, טרפה את כל הקלפים. פרושו, מבצר היהודים, אפשרות אחרת, שבר היהודים, לזכר הנס הגדול שהתרחש לב"י מול יריחו. בני ישראל לקחו אבני נחל ובנו מהם גלעד, הנקרא לגלל ובו הצטוו לערוך ברית מילה, לכל דור המדבר. הנגוע בצרעת, נצטווה ע"י אלישע לטבול 7 פעמים בנהר הירדן, שיש בו תכונות ריפוי, על מנת שיתרפא.	בשנת 2000 ציפו קאסר אל יהוד אחרי חציית הירדן נעמן שר צבא ארם	קאסר אל יהוד
האתר נחשב קדוש, היות יוחנן המטביל, יהודי מעין כרם, קרא לאנשי יהודה לבוא להיטבל במי הירדן. ובעת שנטבל ע"י יוחנן, רוח אלוהים ירדה עליו, בדמות יונה, אירוע נוצרי מכונן, ההתגלות - אפיפאני. זיהו את האזור, כאתר הטבילה ולכן עולי רגל החלו לקדשו, פעילות שנמשכה גם בתקופה הצלבנית. לשקם את המנזרים העתיקים, כיוון שהתרבו מאוד מספר עולי הרגל לארץ הקודש ולאתרים קדושים.	בברית החדשה בהגיע ישוע לאתר בתקופה הביזנטית במאה ה-19 החלו	קאסר אל יהוד
ירדנית, שליד דגניה, הוקם ב-1981 כתחליף לצליינים, בשנים שהאתר היווה אזור גבול מתוח למדי. שנחתם עם ירדן ב-1994 אפשר את פתיחת האתר, רק ביום האפיפאני - ההתגלות שחל ב-18 בינואר. הפטריארך האורתודוכסי, היה מגיע למנזרים ומשם החלה תהלוכה עד לשפת הירדן, עם הצלב הקדוש. לפתח בצידם, רק לפני כ-10 שנים, כשהבינו את הפוטנציאל התיירותי, ביחוד אחרי ביקור האפיפיור.	אתר הטבילה הסכם השלום בטקס אפיפאני הירדנים החלו	קאסר אל יהוד
יוחנן פאולוס, התרחש ב-2000 עת המדרגות לנהר, עדיין לא היו והמדרון היה בוצי ולא נגיש לנהר. ע"פ הסברה, היה מאות מטרים מזרחה מהאתר, כי שם זרם הירדן בעבר ובמשך השנים שינה נתיבו. אווירי הינו כ-105 ק"מ ואילו בשטח אורכו כ-210 ק"מ, בתוך גבעות של תצורת הלשון, סלע רך מאוד. מוסברת בתופעת עצירת הזרימה, כתוצאת מהתמוטטות סלעים לנהר ועד שמתחתר ומוצא אפיק חדש.	ביקור האפיפיור אתר טבילת ישוע אורך הירדן בקו חציית הירדן	קאסר אל יהוד
על הירדן ולפתע הזרימה נעצרה, בבדיקה שנעשתה, ראו שאחד הבתרונות קרס למים ונוצר קיר חוסם. עת חפר ב-1927 בתל ביריחו, שלאחר רעידת אדמה, הירדן פסק לזרם וזאת בעקבות בתרון שקרס. של ב"י התאפשרה בדיוק שקרתה תופעה כזו, אפשר לומר שהנס, התרחש בדיוק בזמן שרצו לחצות. בין הכינרת לים המלח, הינם מי ביוב מעמק הירדן, מי בריכות הדגים מעמק בית שאן ומים מליחים.	בייבס בנה גשר גרסון סיפר בזמנו חציית הירדן המים הזורמים	קאסר אל יהוד
מופיע במקורות הנוצריים, כאחד ממנזרי המבצר, שעברו בו הכשרה, לתקופות התבודדות כהרמיטים. מספר על גרסימוס ומשרתו האריה, שהגיע לאזור ב-455 והקים בו קונוביום - מנזר שיתופי, ליד הירדן. מספר, שגרסימוס ראה אריה וקוץ ברגלו, שכולם פחדו לחלצו ורק הוא העז ומאז האריה הפך לעבדו. הפך למותג של המנזר ועל כן בחצר ניצבים פסלי אריות והרבה ציורי אריות, תלויים על הקירות.	מנזר גרסימוס כותב אנונימי סיפור האריה סיפור האריה	דיר חג'לה
ליוונים אורתודוכסים, מכיל מעט נזירים קבועים ועוד נזירים ונזירות, הבאים למנזר לתקופות קצרות. המנזר היה מבודד ורק בעקבות סלילת כביש עוקף יריחו, תוצר הסכם אוסלו, באה הפריחה לאתר. מכיל כנסייה וחדר גולגולות הממוקמים בקומה ה-2 של המבנה, חדרי נזירים וחצר גדולה עם בור מים. היא יוונית אורתודוכסית עם איקונוסטאזיס, עליו ציורים ותמונות, המפריד בין מתפללים להאפיסוס.	המנזר המשתייך בעבר הלא רחוק מתחם המנזר הכנסייה הינה	דיר חג'לה
על הקירות והעמודים הם של האבות הקדושים של הנזירות: אנטוניוס, גרסימוס, סאבאס, אבטימיוס. על יסודות ביזנטיים ושוף ע"י הצלבנים, נסדק בחלקו, ברעידת האדמה ב-2002 ונסגרה לזמן קצר. הכנסייה הינו חדש, עת הורכב אחרי השיפוץ האחרון ומכיל בתוכו, שאריות פיסות מהפיספס הישן. הצמוד למנזר, כולל מפעל לנרות, מפעל פסיפסים, אכסניות, גן ירק, בריכות שחייה ושולחנות פיקניק.	הציורים המבנה שבנוי הפסיפס ברצפת אזור תעשייה	דיר חג'לה
נחשבה לעיר הקדומה ביותר בעולם, היא משופעת באתרים החשובים מאוד לתיירים ובעיקר לנוצרים. בספר יהושע, בהקפת החומות ובמנזר הקרנטל על הר הארבעים - הר הפיתוי, בו השטן ניסה את ישוע. עין אל סולטן, אלישע ריפא את מי המעיין, עץ השקמה ביריחו, העץ שעליו טיפס זאכי לראות את ישוע. ארמון הישאים, הינו אתר אומאי מרשים מאוד, עם פסיפס מהיפים בארץ ובית מרחץ מהגדולים בארץ.	העיר יריחו תל יריחו מוזכר במעיין אלישע חירבת מפג'ר	נסיעה
נחל פרת, נובע מסיפור הנביא ירמיהו תושב ענתות, שהצטווה ללכת לנחל פרת ולטמון שם את חגורתו. למערות שבקיר המצוק 5 נזירים ארמנים שהתמקמו בהם, קבריהם ליד הכניסה ומסומנים בצלב. ג'ורג'י מכוזיבא, שהגיע לאזור במאה ה-6 הגדיל והרחיב את המנזר ועל כן, המנזר נקרא על שמו. הנוצרית, בתוך אחת המערות, זיהו רחבה, שבה התחבא אליהו הנביא, מפני איזבל אשת אחאב.	מקור השם במאה ה-5 הגיעו הנזיר גיאורגיוס- על פי המסורת	סנט ג'ורג' תצפית
הגבוהים על קיר ההר, בחלקם השתמשו הנזירים עד הזמן האחרון, כאשר מזונם הועלה בעזרת חבל. החדשה שעוברת בתחתית הערוץ, בנויה ברובה על אמה עתיקה, שהובילה מים מעין קלט אל יריחו. נמצאת אמת מים במפלס גבוה, שהובילה מים מעין פארה הגבוה לקיפרוס, מבצר חשמונאי ליד יריחו. ממבצרי המדבר החשמונאים, שהפך לארמון הירודיאני, נרצח בשעתו, שמעון, אחיו של יהודה המכבי.	בכוכי התבודדות אמת המים במעלה ההר במבצר דוק	סנט ג'ורג' תצפית

תכני סיור מספר 47 למוזיאון ירושלים

מסלול: שער יפו, מוזיאון מגדל דוד, מוזיאון ארצות המקרא ומוזיאון ישראל

<u>תמצית תכני הדרכה</u>				
שער יפו	שער יפו ממוקם גיא בן הינום בנקודת השינוי העמק נחשף	במערב ירושלים ההיסטורית, בתוך שטח המצודה, הממוקמת בנקודה האסטרטגית החשובה ביותר. מוצאו בקו פרשת המים הארצי במרכז העיר, מגיע לשער יפו ומשנה כיוון ממערב - מזרח לצפון - דרום. מתחיל עמק שנכנס לעיר העתיקה, שהינו יובל של נחל קדרון, גם גיא בן הינום הוא יובל של הקדרון. במאה ה-19 שכן היה מלא בחורבות ונקרא במחקר בשם עמק הערב ומכונה גם הנחל הצולב והמצודה. מצפון לנקודת השינוי, יש ירידה מתונה, לכן היא זקוקה להגנה וממחישה פסוק כי מצפון תפתח הרעה. קיבל צורתו הנוכחית בעידן הצלבני והכביש הנכנס לעיר היה בעבר, חפיר יבש שהקיף את המצודה. בנו את החומה החיצונית של המצודה, הקיר מעבר לחפיר, הוא חומת העיר העתיקה וחלק מהמצודה. במאה ה-16 הוקם מסגד צבאי וזאת בימי הסולטאן סולימאן המפואר, בונה החומות של ירושלים.		
שער יפו	המצודה הנקראת בתקופת המנדט הארכאולוג ג'ונס קרן ירושלים	גם בשם מגדל דוד, הייתה ביצור צבאי מימי הבית ה-I ועד ימינו, עם הפסקה קטנה בתקופת המנדט. חצר המצודה הפכה למוזיאון, בה נערכו, תערוכות של אמנים, שנקראה בשם קבוצת אמני מגדל דוד. חשף ב-1934 בחצר המצודה, סדרת ביצורים מתקופת בית שני, שציינו למעשה את קצה העיר. בהנהלתו של טדי קולק, הפכה את מגדל דוד למוזיאון תולדות העיר, שתוכנו הינו בעל ערך אפסי.		
שער יפו	קירות המצודה הפער שמצפון בבית השער יש	המוצבים בכניסה של צלאח א-דין וריצ'ארד לב הארי, מייצגים את העימות בין הצלבנים למוסלמים. הצלבנית, עברו שיפוץ בתקופה ממלוכית ועות'מאנית, המגדל ממלוכי בבסיסו ויש בו חלקים צלבנים. למגדל היה סגור בגדר, שהוסרה לרגל בוא הקיסר הגרמני וילהלם השני, שביקר בירושלים בשנת 1898 סימון מ-1865 בה נקבע ששער יפו גבוה 777 מטר מעל פני הים ומסומן ב-3 קווים אנכיים ואחד אופקי.		
שער יפו	מדידת הגובה השער העות'מאני את השער החומה הצלבנית	של שער יפו, נעשתה מחוף הים ביפו, באמצעות תאודוליטים ושרשרות ברזל שבה מדדו גם המרחקים. בנוי לפי עיקרון הכניסה העקיפה - נכנסים ושוברים ציר, שאינו שייך למצודה שהיא קדומה יותר. היה ניתן לסגור בשעות הלילה, באמצעות דלת כבדה, עד ראשית המאה ה-20 שהינה עדין באתרה. רב בה הנסתר ומכירים רק קטעים צפונה מהמצודה, שם ישנה מצודה צלבנית חשופה - מגדל טנקרד.		
שער יפו	ברחבת שער יפו אמת מים העליונה מגג מלון פטרה בניין הנושא שם	שבו עובר נחל המצודה, אפשר לראות בקו משוקע בריצוף, סימן, שתחתיו עוברת אמת מים ביזאנטית. הגיעה מבריכות שלמה לארמון הורדוס ולכן יש סברה שהאמה שנחשפה, תחילתה עוד מימי בית שני. יש תצפית על בריכה גדולה שצמודה למלון, שקרויה בריכת המגדלים או ביוונית בריכת המגדלון. ה-Christian Information Center נבנה ב-1850 כסינף הדואר הראשון במזה"ת, בשימוש בולי דואר.		
שער יפו	הדואר הקיסרי החפיר המזרחי החפיר הצפוני מעבר לחפיר	פעל תחת חסות הקייזר פרנץ יוזף, ששירת את אוכלוסיית היהודים האשכנזים, שהיו אזרחי אוסטריה. של המצודה, היה במקור רחב יותר ומולא ע"י הבריטים, על מנת ליצור את הרחבה הנוכחית. של המצודה, שהינו צלבני, היה בעבר רחב יותר ועליו היה ממוקם השוק, כיום החפיר הינו צר יותר. בנויה החלקלקה ומעבר לה, אחד ממגדלי המצודה המרשימים, מגדל הרודיאני מהמאה ה-I לפנה"ס.		
שער יפו	המלך הורדוס המגדל השני מגדל היפיקוס החלק העליון	בנה 3 מגדלים במצודה, האחד ע"ש אשתו מרים החשמונאית, שהיה כנראה המזרחי בין 3 המגדלים. נקרא ע"ש אחיו של הורדוס, פצאל והשלישי נקרא היפיקוס - מפקד הפרשים, המתקשר לשם ידוד. הוא כנראה המגדל ששרד, אין בו חלל פנימי וכולו ממולא באבנים, לפי דגם בניית ביצורים הלניסטי. של המגדל זה שבנוי מעל האבנים הגדולות, הוא תוספת של מגדל ממלוכי ובו יש חללים פנימיים.		
שער יפו	על המדרגות השער גנרל אלנבי כנסיית המשיח המצודה היוותה	העות'מאני, ניצב בדצמבר 1917 פילדמרשל אדמונד אלנבי וקרא לתושבי ירושלים את הטקסט שכתב. נכנס לירושלים ברגל, שלא כמו הקיסר הגרמני, שנכנס על סוסו וזאת מתוך ענווה וכבוד לעיר הקדושה. הממוקמת מול הגשר, היא הכנסייה הפרוטסטנטית \ אנגליקנית הראשונה במזה"ת שנחנכה ב-1842 בימי הורדוס, את הפינה הצפון מערבית, ממנה התחילה חומה למזרח ולדרום, שהקיפה את העיר.		
שער יפו	החומה המכונה במאה ה-19 נחשף על גבי הסלע חומה מבית I הינה	החומה הראשונה, נבנתה ע"י בית חשמונאי במאה ה-2 לפנה"ס ואינה החומה הראשונה שנבנתה בעיר. קו חומה נוסף, שהוא כנראה, חלק מהחומה השלישית, מימיו של נכדו של הורדוס, אגריפס ה-I בחפיר המזרחי, ישנם סימני חציבה וגושי אבן גדולים, המשויכים לביצור חומת העיר מימי הבית ה-I מהמאה ה-8 לפנה"ס, ימי חזקיהו מלך יהודה ויתכן שהיא המשך לחומה הרחבה, שבלב הרובע היהודי.		
מגדל דוד	בנין משטרת העיר רכיבי המצודה 3 מגדלי המצודה תעלומה היא מי	העתיקה, הידוע בשם הקישלה, ששימש עד 1967 כבית כלא, בנוי על שרידי ארמון הורדוס וצלבניים. הינם משלבים שונים בתקופה העות'מאנית, כאשר בסמוך ממוקם מסגד שדה פתוח, שהיה של הצבא. שהורדוס בנה, הם היחידים שהושארו לפליטה, לאחר שטיטוס הרס את ירושלים, כולל הארמון. הרס את 2 המגדלים, המופיעים מפת מידבא, בעוד הותר זכה לשם, מגדל דוד, בתקופה הביזאנטית.		
מגדל דוד	בתקופה הצלבנית שיבוש המיקום צ'ארלס וורן מסגד א-סייף	מגדל דוד מופיע במפות תיור, כמקום המפגש של דוד ובת שבע, בפועל אין למקום הזה שום קשר לדוד. נובע מכך, שעד המאה ה-19 היו משוכנעים, שהחלק המערבי של העיר העתיקה, הינו החלק הקדום. וממשיכיו במהלך המאה ה-19 הם שחשפו שהעיר הקדומה ביותר, נמצאת מחוץ לחומת העיר העתיקה. הינו מסגד קיצי ופתוח, שמאחוריו בחפיר, הייתה מצבה טורקית מפוארת, שפורקה לאחר מלחמת 67		

מקובעים מבני המשיקולי, שהינם מתקנים, שנועדו לירי חיצים אנכי, על מי שמנסה לטפס על החומה. הוא ממלוכי ובו שמרו הבריטים על ארון קבורה מפואר מהתקופה הרומית, שהועבר למוזיאון רוקפלר. היא פרי עבודתו של צ'יהולי, אמן זכוכית שתרם כמה מיצירותיו למוזיאון, לאחר תערוכה שהתקיימה. שבמגדל ההרודיאנית ועולות למגדל הממלוכי שבנוי עליו, נבנו ב-1934 ע"י שלטונות המנדט הבריטי.	מגדל דוד	במגדל הצלבני אולם הכניסה נברשת הזכוכית המדרגות חיצוניות
יש קשת גדולה. שהיא שריד ממערכת שלמה של בניינים מקומרים, בעלי קשתות, מהתקופה הצלבנית. הינה החומה הראשונה מבין 3 החומות, שמזכיר יוסף בן מתתיהו בירושלים ומדובר בימי הבית השני. של החומה מבית I הוקמה ע"י מלכי בית חשמונאי, כנראה ע"י יוחנן הורקנוס, החומה הראשונה. אלו אבנים שנועדו לירי ממכונת מצור, שהומצאה בתקופה ההלניסטית ופעלה על בסיס קפיץ ששחרר.	מגדל דוד	בחצר המצודה החומה שבחצר על תוואי קדום אבני בליסטראות
של אבני בליסטראות מהתקופה ההלניסטית, האחד מהם הוא בתל דור שבחוף הכרמל והשני במצודה. מאוחרות של אבני בליסטראות, נחשפו ביבנה ים ובגמלא, שהמכונה לירי האבנים, נקראת בליסטראה. שנחשפו במצודה, מתוארכים לקרב שאירע ב-131 לפנה"ס, בין אנטיוכוס ה-7 ליוחנן הורקנוס. הראשונה - החשמונאית, נחשפה חומה קדמונית - תקתיסמה, שנועדה לפטרול רגלי בשמירת החומה.	מגדל דוד	נחשפו שני ריכוזים ריכוזים מתקופות האבנים והחיצים לרגלי החומה
שהוכן במאה ה-19 ונמצא מוסתר בתיאטרון בז'נבה, מפורק לחלקים, הובא למוזיאון בסוף שנות ה-70 החוקר שבנה את הדגם, ישב בירושלים בשנות ה-60 - 70 של המאה ה-19 ונועץ בחוקר קונרד שיק. העשוי כולו מאבץ, נועד לשקף את האימפריה העות'מאנית, ביריד בינלאומי שהתקיים במאה ה-19 בקני"מ ובדייקנות רבה, מלבד צריחי המסגדים, שנעשו בקני"מ גדול יותר, להדגשת הסגנון המוסלמי.	מגדל דוד	דגם ירושלים סטפן אלש מרכיב הדגם מבני הדגם בנויים
טחנת הרוח והבניין הארוך במשכנות שאננים, קו טלגרף עם עמודים בכביש ליפו, כנסיית הקבר ועוד. הדגמים הנאים ביותר של ירושלים במאה ה-19 ואפשר ללמוד ממנו על התפתחות הבנייה והמרחב. מימי החשמונאים, נחשפה ע"י סדריק נורמן ג'ונס בשנות ה-30 כאשר אליה צמוד מגדל הבנוי על סלע. בנוי משורת אבני פתינים - אבנים שמונחות לרוחב ושורת ראשים - אבנים שהן צרות ונכנסות פנימה.	מגדל דוד	בדגם ניתן לראות הדגם הוא אחד החומה הראשונה המגדל החשמונאי
השתול לתוך תווי החומה הראשונה, הוא כנראה מגדל היפיקוס, לא כי יש שסוברים שזהו מגדל פצאל. שנחשפה בחצר המצודה, מהווה את אחד מהביצורים היפים ביותר של התקופה ההלניסטית במזרח"ת תווי סתתים, בצורות אותיות יווניות, המשויכים לתקופה ההלניסטית, תקופת שלטון מלכי חשמונאי. בתחתית החומה, מימי הורדוס, היה להרחיק מכונות מצור מהחומה ולאפשר לפטרול לסייר מעליה.	מגדל דוד	המגדל ההרודיאני החומה הראשונה באבני החומה יש תפקיד תקתיסמה
שנחשף, שייך לסוף התקופה הרומית, ימי אליה קפיטולינה, שאין כמעט ביצורים מאותה תקופה בעיר. נקבע ארכיאולוגית ולא היסטורית, כי אין מקור היסטורי, שמציין שדיוקליטיאנוס בנה חומה בעיר. העביר את הלגיון ה-10 - הלגיון דצימה פרטנסיס, מירושלים שבה ישב מאות שנים, לתחום אילת. נחשף פשפש, שדרכו יכולים היו לצאת בזמן מצור ולהפתיע את האויב, כל שאר החומות הן צלבניות.	מגדל דוד	קטע נדיר מחומה תיארוך החומה דיוקליטיאנוס בחומה הרומית
נבנה במצודה, בתקופה הערבית הקדומה, בימי שלטון שושלת בית עבאס מבגדד, בסוף המאה ה-8 נחשב כביצור הערבי הקדום היחיד שיש בעיר, למרות שיש החושבים, שהתאריך העבאסי הינו שגוי. של המצודה, ניתן לצפות, על כל חלקי העיר העתיקה, מבני הר הבית ואתרי הר הזיתים והר הצופים. במפלסים השונים של המוזיאון, מתקיימת תצוגה תמידית, שמציגה את תולדותיה של ירושלים.	מגדל דוד	מגדל ערבי עגול המגדל הערבי מראש המגדל בחדרים שנמצאים
מיוצגת במוזיאון, במסגד מימי הסולטן המפואר ובו ממצאים מבית אומיה, עבאס, פאטימה והאיובי. הינה מהמאה ה-13 של החליף האיובי אל מאלכ אל מועטים עיסא, בן אחיו של צלאח א-דין אל איובי. בא"י, יותר מכל אחר, הוא בנה חומות בירושלים ו-5 שנים לאחר מכן הרסם, כדי למנוע כיבוש צלבני. מיועד להבנת המבנה, שנבנה ע"י עבד אל מאלכ ב-691 ואינו נועד לתפילת המאמינים, אלא לטקסי דת.	מגדל דוד	תקופה מוסלמית אחת הכתובות מועטים עיסא הרס דגם כיפת הסלע
במקור ומוצגת, מדגישה שעבד אל מאלכ, בונה הכיפה, שהוחלפה בפועל, ע"י אל מאמון שהנציח שמו. מיוצגת במוזיאון במבנה צלבני שלם, שבו יש חרך ירי צלבני, שהשתמר עם דגם כנסיית סנטה אנה. סנטה אנה, מייצג מבנה, שהוסב ע"י צלאח א-דין למדרסה מוסלמית, הנושאת את שמו - צלאחיה. מתארת נזירות צלבניות, המפנות את הכנסייה לאנשי המדרסה של צלאח א-דין, שליד שער האריות.	מגדל דוד	כתובת שנעקרה התקופה הצלבנית דגם כנסיית כתובת צלבנית
מעל החניון, הבנוי על שרידי בית קברות מבית ה-I ניצב בית שטרן, שאבניו ממוספרות ובו לן הרצל. ניצב בעבר גרדום, שבסוף התקופה העות'מאנית ב-1917 הוציאו בו להורג עריקים מהצבא העות'מאני. המהווה את קו פרשת המים הארצי, ממוקמת שכונת רחביה שהוקמה בשנות ה-20 על אדמות גינעריה. מבנה הוא היסטוריה - בית משפחת לילן, בית בונם, המשמש דוגמא לארכיטקטורת הבאוהאוס בא"י.	נסיעה	במרכז ממילא סמוך לממילא מעבר לכיכר צרפת בשכונת רחביה כל
המים הארצי, לנחל רחביה, שהינו תוואי עליון של נחל שורק, הזורם לים התיכון, בסמוך לפלמחים. שבמרכזו מנזר המצלבה, ראשיתו בתקופה הביזאנטית וממנו נלקח העץ לעיצוב הצלב, לצליבת ישוע. במלחמת תש"ח, שדה נחיתה ושימש גם בית קברות זמני, כאשר הגישה להר הזיתים לא התאפשרה. הנקראת קריית דוד בן גוריון, בפיתחה הולכת להיבנות הספרייה הלאומית החדשה ורשות העתיקות.	נסיעה	בירידה מקו פרשת עמק המצלבה גן סאקר היווה בקריית הממשלה
נוסד ע"י אלי בורובסקי, שבמהלך נדודיו, התגלגלו לידיו כמה חותמות גליל קדומות ממסופוטמיה. החל בורובסקי להתעניין יותר בנושא, עשה דוקטורט על חותמות הגליל והפך לאספן וסוחר עתיקות. שהיה בעל טעם אמנותי משובה, קנה עתיקות על מנת למכרם, אך את החשובים ביותר השאיר לעצמו. סירב לתנאיו של בורובסקי להציגם בתחומו, לכן נעזר בטדי קולק, לבניית מוזיאון, בו יוצג אוספו.	מוזיאון ארצות המקרא	מוזיאון המקרא ברבות השנים אלו בורובסקי מוזיאון ישראל
להציג ממצאים ארכיאולוגיים, שמקורם בארצות הקרובות: סוריה, מסופוטמיה, מצריים, יוון ועוד. ממוצגים גנובים ובכל זאת, מהווה פנינת ממצאים, כאשר לא תמיד יודעים אם הם אותנטיים או זיוף. אלמנת אלי, בת ליהודי תימני, יליד ירושלים שגלה לקנדה, היא מנהלת המוזיאון שמוגדר כפרטי. את מהות המוזיאון: ממצאים מהארצות הסמוכות לא"י ופסוק מהתנ"ך, המקשר בין המקום לממצא.	מוזיאון ארצות המקרא	המוזיאון נועד רוב האוסף מורכב בתיה בורובסקי המבואה מדגישה

מזויאון ארצות המקרא	דמות האל בעל שני לוחות טין חותם גליל לוחיות השנהב	מיוחס לכנענים שישבו בא"י, לבנון וסוריה באלף השני לפנה"ס והישראלים בא"י, הם שירשו אותם. הכתובים משני צדדים, בכתב היתדות וזאת באמצעות הטבעה, מהאלף ה-2 לפנה"ס, שנחשפו בסוריה. עשוי גביש, כלומר קריסטל, שעליו חריטה עדינה מאד ואם מגלגלים אותו, הוא מקרין תמונה מלאה. הן מהחשובות בעולם, ידוע שנגנבו מארמון מלכי אשור שבסוריה ומבירת מלכי אשור, נמרוד - כלח.
מזויאון ארצות המקרא	השנהבים עשויים ביתן החותמות חותם בשרות אדם החותם עשוי	משני פילים, שעדיין טיילו בראשית האלף הראשון לפנה"ס בפרת העליון, הנמצא בין סוריה לטורקיה. מכיל חותמות, עליהם עשה אלי בורובסקי את עבודת הדוקטורט, היוו את תמצית אהבתו לתחום. הינה למעלה מ-6,000 שנים ושימושו בכל דבר הנדרש לחתימה, כדוגמת תעודה, עור, חבילה ועוד. בנגטיב, כאשר הטביעה שלו משאירה פוזיטיב, מחותם נגטיב אחד, אפשר להחתים אינסוף פוזיטיבים.
מזויאון ארצות המקרא	נושא החותמות הכתב האלפביתי האלף-בית מבוסס לייצוג בית ציורו	הוא נושא מרתק ומעניין, שכן בחותמות יש היבט משפטי ואמנותי, המתאר בע"ח, אנשים, נופים וכו'. הומצא בין מצריים לסוריה, בחצי האי סיני, בערך במאה ה-17 לפנה"ס - תקופת הברונזה התיכונה. על עקרון ציור צלילים - אקרופוניה, כל סימן שסימל מילה, עובר לייצג את הצליל הראשון במילה זו. בית וזה ייצג את כל צלילי ה' בשפה המדוברת, האות - N הלטינית, התפתחה מציור של נחש.
מזויאון ארצות המקרא	האות א' באולם הא' ב' ממציא האלפבית הרעיון הבסיסי	היא ציור של אלוף (שור עם קרניים) אם הופכים את האות א' מתקבל A שבו שתי הקרניים הפוכות. יש שברי כתובות אלפביתיות וכתובות אחרות, שנחשפו בכל המרחב והתגלגלו לאוספו של בורובסקי. הכיר את שיטת הכתיבה המצרית ואת שיטת כתב היתדות של מסופוטמיה ועל כן המציא משהו פשוט. נלקח מההירוגליפי, בו כל סימן הינו רעיון שלם, באלפבית הוא רק צליל וזה שיוצר הבדל משמעותי.
מזויאון ארצות המקרא	את הא' ב' השמי הכתיבה העברית הכתב העברי בתלמוד הוא נקרא	המציאו הכנענים באוגרית (ראס שמרה בערבית), עיר שנמצאת בצפון כנען, ליד נמל לטקיה שבסוריה. הינה כתיבה קורסיבית, כלומר כתיבה מהירה על חומר רך בדרך כלל, הנכתבת בעזרת כלי ביד. התפתח ככתב לאומי בתקופת המלכים דוד ושלמה, מאה ה-10 לפנה"ס והיה בשימוש עד מרד בר כוכבא. כתב דעך, הכתב בו אנו משתמשים היום, אינו הכתב העברי המקורי, אלא אחת מנגזרות הכתב הארמי.
מזויאון ארצות המקרא	הכתב העברי במוזיאון מוצגים דגם של ירושלים טביעות חותם	המקורי השתמר כיום רק אצל השומרונים, בננים מימי הביניים, כדוגמת הרמב"ן, ידעו לקרוא אותו. כתבים שאינם אלפביתיים - כתב הירוגליפי מצרי וכתב הירוגליפי חיתי, שהיה בשימוש בצפון סוריה. מימי הבית ה-I הוכן לכבוד מלאות 3,000 שנים לירושלים, במסגרת תצוגת דגמי בירות במזה"ת. מימי חזקיהו, מלך יהודה מהמאה ה-8 לפנה"ס, מטיפוס טביעות למלך, המוטבעים בתצורות מגוונות.
מזויאון ארצות המקרא	אולם מסופוטמיה פסל ענבר הינו אולם איראן בסמוך לשושן	מתקופת הברזל וממלכות אשור ובבל, מכיל דגם ארמון סנחריב בנינווה, שנחשף ע"י לייארד ב-1855 הממצא החשוב ביותר המוצג באתר: גוש ענבר שלם מפולין, שבו גילף אחד ממלכי אשור, את דמותו. מציג ממצאים מממלכת עילם, שבירתה הינה העיר שושן, שהייתה אחת מבירות האימפריה הפרסית. בנה המלך אינשוניאק זיגוראט - הר מלאכותי, הבנוי מלבנים, שכל נדבך עשירי בו, מכיל כתובת שבת.
מזויאון ארצות המקרא	אימפריה החיתית המוצגים המצריים ציורי קיר יפייים מבנה המוזיאון	מיוצגת בתמונה של תהלכת אלים חיתים מיזיליקייה, שליד חתושש בירת החיתים, במרכז אנטוליה. מיוצגים בתבליטים וציורי קיר מצריים, שנלקחו מהסביבה של ג'א אמן - תבאי, בירת מצריים עליונה. של וילה רומית, שנחשפה ע"י איכרים, ליד העיר פומפי שחרבה ב-79 מוצגים באחד מחדרי המוזיאון. הוקם ע"י אלי בורובסקי, ממכירתם של ציורי הקיר של שני חדרים, מהווילה הרומית, לאספנים ביפן.
מזויאון ישראל	מוזיאון ישראל המנהל הראשון מוזיאון רוקפלר אגף העתיקות סבר	אינו מוזיאון לאומי, אלא תאגיד והרעיון המסתתר מאחורי הגדרה כזאת, שהינו רשאי לקבל תרומות. של המוזיאון שנחנך ב-1965 היה טדי קולק, שאת לאחד את כל מוזאוני ירושלים תחת קורת גג אחד. שנחנך ב-1938 במזרח ירושלים, מכיל בתוכו את כל הממצאים, שנחשפו בחפירות א"י עד שנת 1948 שהניתוק ממוזיאון רוקפלר הינו סופי, לכן פתח מוזיאון קטן ב-1955 שהיווה בסיס למוזיאון ישראל.
מזויאון ישראל	האגף ארכיאולוגי המוזיאון מציג את אגפים נוספים: בחוק העתיקות	של המוזיאון, נקרא המוזיאון למקרא ולעתיקות ע"י שמואל ברונפמן, שהינו בן נשיא הקונגרס היהודי. הממצאים הארכיאולוגים שנחשפו בא"י, מראשית האדם ועד ל-1700 ומהווה אגף אחד מתוך אחדים. אגף לאומנות, לאומנות סרמוניאלית יהודית, לאומנויות של עמים שונים, גן הפסלים ואת היכל הספר. נכתב: כל מה שנעשה בידי האדם, שימש את האדם, או מעיד על סביבתו של האדם, רק עד שנת 1700
מזויאון ישראל	תצוגת הנתונים המהפכה הגדולה סקירה באולם באולם נוסף	באולמות משתנה בהתאם לתקופות, ע"פ קוד בשינוי בארכיטקטורה, כמו ירידה מדרגות או פנייה. ביותר בתולדות האנושות, בעידן הניאולית, הינה שהאדם החל בחקלאות ביישובי קבע ולבית בע"ח. המייצג את התקופה הכלקוליתית - המצאת המתכת ולאחריו, סוף האלף ה-4 לפנה"ס - העיור בא"י. מוצג המזבח העשוי אבני גזית מסותתות, בעל 4 קרניים, מתל ב"ש, מימי מלכות חזקיהו, מלך יהודה.
מזויאון ישראל	המזבח תואם את ארונות קבורה אולם 'אני גבריאל' האבן מספרת	המיוחדות הכתובים בתורה, אך הציורו שיהיה בנוי מאבני שדה לא מתקיים, היות והינו בנוי מאבני גזית. מצריים - אנתרופואידים, מהמאה ה-12 לפנה"ס, מהאוסף הפרטי של משה דיין שנמכרו ע"י אלמנטו. מציג אבן שהתגלתה ב-2000 בחוף ים המלח ועליה טקסט של עשרות שורות, המתוארכות למאה ה-I על אדם, שהציג עצמו כמשיח והודיע למאמיניו, שהוא ימות בקרוב ואחרי 3 ימים יקום לתחייה.
מזויאון ישראל	אולם שחר תרבות באתר עובדיה נחשפו בעובדיה אבני היד הינם	מציג ממצאים מהתקופות הפרה-היסטוריות, שבין 2 מיליון שנים לפני זמננו ועד האלף ה-4 לפנה"ס. שבעמק הירדן, התגלו עדויות לנוף אחר מהיום, כדוגמת פרים ענקיים, היפופוטמים, פילים ועוד. אבנים עגולות, שבאמצעותן צדו את בע"ח, כמו כן נמצאו גם אבני יד ששימשו לפיצוח עצמות בע"ח. הכלים הראשונים שהאדם יצר מצור, לאחר שסיתת אותם לקצה מחודד שישלם בתוך ידיות של עץ.
מזויאון ישראל	בתקופות הפרה תקופה ניאוליתית תקופה כלקוליתית מטמון נחל משמר	היסטוריות, א"י ממוקמת במרחב המהווה מעבר, ממקום היווצרות האנושות באפריקה ליבשת אסיה. מיוצגת במסכה של אבן מהר חברון, שנחשפה בנחל חימר עם ממצאים אורגניים כרשת שיער וחרוזים. מיוצגת ב-8 טבעות זהב, מעוצבים בטכניקה של השעווה האבודה, שנחשפו במערה בנחל קנה ליד פ"ת. שנחשף עטוף במחצלת, המתוארכת לאלף ה-4 לפנה"ס, כולל 429 כלים, שרובם הגדול עשוי מנחושת.

מוזיאון ישראל	תקופה כלקוליתית זאן פרו שחפר בתל עם 'פינוקיו' חשף אלילי בית מהגולן	הוגדרה לראשונה בשנות ה-30 בעבר הירדן, כאשר באתר הנקרא תולילאת ע'אסול, נחשפו ציורי קיר. ב"ש, חשף צלמית שזכתה לשם 'פינוקיו', שהמעניין בה, הינו אף ענק, המתחיל במצח ומסתיים בסנטור. פרו את נוסו של באר שבע - צלמית שנהב, חסרת ראש, בעלת בטן הריונית, שבטבורה אבן צבעונית. הם מהאתר ראסם חרבוש, שנחשפו ע"י קלייר אפשטיין, שקיבלה פרס ישראל על המחקר שלה בהם.
מוזיאון ישראל	תמונת תל ערד דגם הבית הערדי בתקופת הברונזה כלי בית ירח	עיר מתוכננת, הצורה בחומות שננטשה במחצית האלף ה-3 לפנה"ס, עיר מתקופת הברונזה הקדומה. שנחשף והוגדר בערד, לפיו יודעים שהיה ללא חלונות, מלבני, שפתחו הינו המקור היחיד לאור ולאוויר. הקדומה, ערי א"י מקיימות קשרים עם מצרים העתיקה ולכן מובן פשר חשיפת כלים מצריים באתר. שהתגלו ב-1925 ע"י החוקר אולברייט בבית ירח, כוללים כלים הצבועים שחור ואדום וכלים מיוחדים.
מוזיאון ישראל	מטמון כפר מונאש העיר חצור ממקדשי חצור יש ברכת הכוהנים	מכיל כלי נחושת, גרזן, פגיונות וכ-800 קשקשים של יחידה צבאית, שנחשפו בעת חריש בכפר מונאש. המייצגת את תקופת הברונזה תיכונה והמאוחרת, הייתה פרוסה בשטח של כ-800 דונם - עיר ענקית. ממצאים כמו: מזבח קטורת מהמקדש, שלל האריות וחפצים המייצגים תא פולחן של המקדש הכנעני. הכתובה בכתב עברי עתיק על לוחיות כסף, נתגלתה בחפירת מערה בכתף הינום, שניהל גבי ברקאי.
מוזיאון ישראל	הורדוס המלך אנטיגונוס אחרון פציעת קיפרוס הורדוס שידרג	מהדמויות המרתקות בהיסטוריה עם ישראל, עלה למלוכה ב-37 לפנה"ס, עת גבר על יריבו אנטיגונוס. מלכי בית חשמונאי ובני בריתו, נחלו תבוסה בקרב נגד הורדוס, שבמהלכו אם הורדוס, קיפרוס נחבלה. קרתה באזור שמדרום מזרח לבית לחם, מרחב שלאחר מכן, הורדוס בנה בו את ארמונו - הרודיון. אתר, שהיה מישור, הוא בנה הר מלאכותי - הרודיון והיכן שהיה הר, הורדוס עשה משטח - הר הבית.
מוזיאון ישראל	במצדה שבמדבר בקיסריה הורדוס בירושלים הורדוס מול שנאת יהודים	הורדוס אירח את אורחיו בבית מרחץ פרטי, שעשעם בבריכת שחייה, שתרם לתחושה כמו בחוף נהר. בנה את אחד הנמלים המשובחים של הים התיכון, ביצירת מפרץ מלאכותי, באמצעות ארגזי בטון. בנה את הר הבית, חז"ל, ששנאו אותו, אמרו: מי שלא ראה את בניין הורדוס לא ראה בניין נאה מימיו. על היותו מלך שלא מבית דוד, זכה הורדוס, למרות שקיבלה נתח מההכנסות מטעי האפרסמון שביריחו.
מוזיאון ישראל	בין קליאופטרה הורדוס המלך חי ניקולאוס מדמשק הורדוס שסבל	היה היסטוריון רשמי של הורדוס, שכתב את כל תולדותיו באובייקטיבית, אבל כתביו לא נשתמרו. ממגוון רחב של מחלות, נפל בערוב ימיו למשכב באתר בשם חמי לשע, לחוף ים המלח, ע"י מעין זרקא. מעבדיו שיביאהו לארמון ביריחו, שם הטביע בעבר את שני בניו בבריכת שחייה ושם גם מצא את מותו. דרש הורדוס מעבדיו, שעם מותו יאספו מנהיגי היהודים וישחטום, על מנת שאף אחד לא ישמח ממותו. כללה הוראות מדויקות באשר להלווייתו ובה ביקש שיקברוהו בהרודיון ואכן הייתה הלוויה מפוארת. מצא ב-2007 את קבר הורדוס, לאחר שחיפשו במשך כ-30 שנה, ב-2010 נצח נהרג מנפילה בהרודיון.
מוזיאון ישראל	התערוכה משלבת בחדר הכס ביריחו 3 ארמונות בנה יוסף בן מתתיהו	פולחן אישיות של שתי דמויות, דמות אחת של הורדוס מלך יהודה והדמות השנייה היא של אהוד נצר. קירות האולם מעוטרים בפרסקו - ציורי קיר, שנצבעו על הקיר בעוד הטיח לח ולכן ספח לתוכו הצבע. הורדוס ביריחו, אחד מהם נבנה על גבי ארמון חשמונאי, שחלקים ממנו, הורדוס שילב בארמונו החדש. שבצעירותו היה כהן בבהמ"ק ובבגרותו מפקד הצפון מיוצג באתר באמצעות עתקים קדומים של ספרו.
מוזיאון ישראל	מספרי בן מתתיהו ארמונות הורדוס ברואדי קלט היה בארמון קיפרוס	השתמרו 4 ספרים וזאת משום שיש בהם רמזים להופעת ישוע ולכן הועתקו ע"י נזירים בימי הביניים. מיוצגים בחדר המוקדש למפעלי הביניה שלו, כאשר חלקם בנווה המדבר ביריחו, שם בנה 3 ארמונות. מבצר שנהרס ע"י פומפיוס ב-63 לפנה"ס, שמות המבצרים: טרקס וטאורוס ואחד ע"ש אימו קיפרוס. מוצגת אמבטיה ורצפה מבית המרחץ, העשויה בטכניקה הנקראת אופוס-סקטילה - רצפה חתוכה.
מוזיאון ישראל	אמבטיית קיפרוס עיר שומרון נבנתה על ארמון מלכי מחפירות שומרון	עשויה חתיכה אחת, שעובדה מגוש סלקטיט, תוצר טרוורטיני ממערת נטיפים, נחשבת הגדולה בעולם. מחדש ע"י הורדוס ונקראה סבסטיה, על שמו של הקיסר אוגוסטוס, ששמו ביוונית היה סבסטוס. ישראל בשומרון, שחרב ע"י סרגון מלך אשור, בנה הורדוס מקדש אלילי לפולחנו של הקיסר אוגוסטוס. מוצגים קטעי פרסקו, עם פרחי שושן צחור, שנחשפו בשנות ה-30 והובאו בהשאלה ממוזיאון רוקפלר.
מוזיאון ישראל	תופעה ייחודית אולם ירושלים המוקד המערבי המוקד המזרחי	לארמון הורדוס ביריחו הם העציצים, שהיו נטועים סביב חדר קבלת הפנים המפואר, שעוצב בארמון. המוקדש לפעילות הורדוס בירושלים, מתבטא ב-2 מוקדים: הארמונות במערב והר הבית במזרח. כולל 3 מגדלי המצודה ו-2 אגפי הארמון: קיסריון ע"ש הקיסר אוגוסטוס ואגריפיון ע"ש אגריפה סגנו. כולל את הר הבית, שהיו בו 3 מבנים של הורדוס, הראשון שנבנה הינו המצודה הגדולה - אנטוניה.
מוזיאון ישראל	מצודת אנטוניה מדרום לאנטוניה בשני המוקדים בדרום הר הבית	נקראת ע"ש אנטוניוס שנהרג ב-31 לפנה"ס, שם שניתן למצודה, לבטח לפני שיריבו אוגוסטוס שלט. נבנה המקדש על חצרותיו, לשכותיו וחלקיו, שהיה בניין מפואר ביותר ונחשב הגדול בכל תולדות א"י. מבני הורדוס הפכו לביצורים אדירים, עם קירות תמך אדירים, שנבנו על פודיום מוגבה שמולא בעפר. התגלתה אבן. בה תא לעמידת אדם, שעל פי מקורות חז"ל, מעליה הכריזו בתקיעת חצוצרה על השבת.
מוזיאון ישראל	גלוסקמה שנחשפה אוסף קנקנים באתר מצדה קיסריה מיוצגת	בצפון העיר בשנות ה-70 נמצאה כתובת: סימון בנה היכלה, כלומר היה חשוב לאדם שיציינו עשייתו. שרובם הגדול מהארמון המערבי של מצדה, שנחפר ע"י יגאל ידין וחלק אחר מהם הינו מהרודיון. נחשפו מספר שברי קנקנים, עם גופות, שעליהם כתוב, שהקנקנים מיועדים להורדוס מלך יהודה. בנמל, במקדש של אוגוסטוס, הנקרא סבטוס ובארמון הורדוס, הבנוי על חצי אי - ארמון השוניית.
מוזיאון ישראל	אגן אבן מבנה הקנדרוס ככל הנראה שאת חדר האירות	נחשף בהרודיון, כשהוא מנופץ לרסיסים ושופץ בגבס מחדש, הינו הממצא הכי מעניין שיש בתערוכה. או אגן אבן, הינו אביזר, שנועד לדלות ממנו מים קרים ולשפוך אותם על הרצפה החמה בבית המרחץ. האגן קיבל הורדוס במתנה, ב-15 לפנה"ס, מחברו הטוב, המשנה לקיסר אוגוסטוס, מרקוס אגריפה. המלכותי, הינו שחזור של הטולוס, שהיווה את הקומה המרכזית של קבר הורדוס, הבנוי מ-3 קומות.

מזיאון ישראל הורדוס	הטולוס הינו מעל התיאטרון מתמונת החלונות שלושה ארונות	בניין עגול עם עמודים, כשמעליו בנוי גג החרוטי הקעור, שהכיל את ארון הקבורה המיוחס להורדוס. היה תא מלכותי, עם ציורי חלונות שעשויים בטכניקת הסקו ולא הפרסקו, כלומר עבודת אומנים. נשקף ציור נוף, המדמה תמונה התלויה על חוט ובתמונה אחרת ציור קרב ימי ובאחרת מנופי איטליה. שוחזרו מהרודיון, כשהמרכזי הינו הארון שמיוחס להורדוס, העשוי מאבן גיר אדומה - המיזי אחמר.
--	--	--

תכני סיוור מספר 48 לנצרות ביפו

מסלול: כנסיית סנט פטרוס, כנסיית המלאך מיכאל והמנזר הארמני

<u>תמצית תכני הדרכה</u>		
בעידן טרום המצאת השעון, השעון, עת היום חולק בהתאם ל-7 תפילות יומיות, הנקראות בשם שעות. בכנסייה קוראים בשם book of hours כאשר המילה hour באה מהמילה hora, שפרושה הוא עגול. יש רק מסוף המאה ה-19 עת העות'מאניים התירו, שכן האסלאמיים לא רצו שהנצרות תתבלט במרחב. שעוצבה באירופה במאות 17 - 18 ומאפיינת אותה אחרי המהפכה הפרוטסטנטית, לא הוטמעה בא"י.	פעמוני כנסייה היו לספרי התפילה פעמונים בא"י תקופת הבארוק	כנסיית פטרוס הקדוש
מורכבת מאבנים אדומות קטנות, פילאסטרים - עמודים מדומים ומספר עמודים הניצבים בצדדים. שבחזית, יש בצדדים גלישות המצביעות בברור על חזית המעוצבת בסגנון הבארוק המסייעת לתיארוך. שנבנתה במאה ה-19 שייכת לזרם הקתולית ומשתייכת לפרנציסקנים, שעלו לא"י עוד במאה ה-17 מוצב על גוש אבן, שמנציח את הדו שיח בברית החדשה, בין ישוע לפטרוס, בקיסריה פיליפי - הבניאס.	חזית הכנסייה בגמלון הכנסייה הכנסייה ביפו הצלב בחזית	כנסיית פטרוס הקדוש
ישוע שואל את תלמידיו: מי אני? והיחיד שעונה לישוע זה פטרוס: אתה המשיח בן אלוהים חיים. לא בן אדם דיבר ממך, אלא אלוהים ואתה תהיה הפטרה - הסלע בארמית, שעליו אבנה את כנסייתי. מתעסקות בוויטראז'ים, כי הם מאפשרים הכנסת אור לכנסייה, היוצרות אווירה מיסטית למרחב. בכנסייה, מציינות את כתר הטיארה בעל 3 שכבות, שיש לכל אפיפיור והמפתחות, את הבטחת הבניאס.	בקיסריה פיליפי תשובת ישוע הינה כנסיות קתוליות תצוגת שני כתרים	כנסיית פטרוס הקדוש
יש צלב המורכב מ-5 צלבים ושתי ידיים, אחת של ישוע ושנייה של פרנציסקוס - סמל הפרנציסקני. מתבהר שהכנסייה קתולית פרנציסקנית, שייכת לפטריארכית ירושלים, שכן הסמל ירושלים הצלבנית. עם 4 קטנים ויונה, מהווה קומפוזיציה של קוסטודיה דה טרה סנטה - משמר ארץ הקודש הפרנציסקני. הגדולה והמעוטרת בסמלים, המלווים במסרים, באה במטרה להגיד לבאים בה, זה מקדש האלוהים.	מצדי הכתרים מתצוגת הסמלים סבכת צלב גדול דלת הכניסה	כנסיית פטרוס הקדוש
בנוי בסגנון של בזיליקה, מילה שבאה מהמילה מלך, אבל עכשיו הבזיליקה היא ביתו של האל בלבד. בנויה מדלת מרכזית שדרכה נכנסים לתפילות ואילו בדלתות הצדדיות, נכנסים הבאים ללמוד ולראות. בכנסייה מוקדשת למקהלה, אין הבדל בין נשים וגברים בתפילה וזאת תקנה עוד מימיו של פאולוס. יש מספר קפלות משני הצדדים, קפלה הינו מתחם קטן שיש בו מזבח, שכיום כמעט ולא שימושי.	פנים הכנסייה הכניסה לכנסייה הקומה עליונה בקומה התחתונה	כנסיית פטרוס הקדוש
האולם, כמעט ולא משתמשים בהם, היות וכיום את וידי המאמינים, לא חייבים לעשות בתוך התא. מצוינת בכל כנסייה קתולית באמצעות 14 תחנות, המספרות את מסע ישוע, מהמשפט ועד הקבורה. מוצגת אישה עומדת ליד הצלב, בעולם הקתולי, מרים יכולה לעמוד לבד, באורתודוקסי, לעולם לא. מוצג המלאך מיכאל, כשרואים מלאך עם חרב בפזזה אלימה, מכסח איזה מפלצת, זה המלאך מיכאל.	תאי הווידי צדי הוויה דולורוזה בקפלה אחורית בקפלה נוספת	כנסיית פטרוס הקדוש
דמות פרנציסקנית, במקרה שרואים פרנציסקני שמחזיק פרחים ותינוק - תמיד זה אנטוני מפדואה. הובא מספרד, אך החלונות נעשו ע"י אומן גרמני ובהם פרנציסקוס כורע ומימינו עומד, דמות עם מטה. בנצרות, הינו התלמיד יעקב הקדוש - יעקב הגדול, יוחנן לעיתים גם הולך עם מטה, אבל יחף ופרוע. יש נוכחות גדולה של מלאכים, שאחד מהם, אומר לפטרוס את החזון, של אכילת כול חיות הארץ.	בעוד קפלה מוצגת כסף לבניית האתר דמות עם מטה בסביבת המזבח	כנסיית פטרוס הקדוש
נוצרת אשליה, שלא רק החלון פונה מערבה, אלא שהמבנה כולו, מזכיר במקצת את הכנסייה ברומא. הנקראת סנט פיטר, יש חלון מאבן אלבסטר צהובה וכוונת האשליה לרמוז שרומא נמצאת ממש קרוב. איקונוסטזיס ומה שבנוי נקרא high altar המזבח נבנה אחרי 1965 ומאפשר לכומר לעמוד מול הקהל. המזבח היה מאוד גבוה ודרמטי עם הפנים לכיוון האפסיס ואזי הכומר היה עומד עם הגב לכיוון הקהל.	במבט למזבח לכנסייה ברומא בכנסייה אין לפני תקנת הועידה	כנסיית פטרוס הקדוש
מציין שיש לחם קודש בתוך מה שנראה כמו מקדש יכון ובוועז, שם הוא נשמר כדימוי השכינה במשכן. נכנסים רק כוהנים וזו הסיבה שיש את המחיצה, זה קודש הקודשים ומכאן יקרא הכומר את הדרשה. שבכנסייה, מתחיל למטה כגזע עץ, העולה למעלה והופך לענפי עץ זית, המציינים משמעויות בנצרות. וגילופים שמזכירים את סיפורי פטרוס בהקשר ים עם ישוע, כמו זאת לחופי הכנרת אחרי נס התחייה.	הנר האדום שדולק למרחב המשכן מבנה עץ מרשים סדרת תבליטים	כנסיית פטרוס הקדוש
מציג את ישוע רוחץ את רגלי תלמידיו בחדר הסעודה האחרונה, כאשר הראשון שבהם הינו פטרוס. העץ, היו עולים בעבר לדוכן, ממנו קראו מחיי הקדושים, כיום מקראיים מבמה הנקראת בשם לקטרן. מעבר היקפי סביב האפסיס, אינו קיים בכנסייה, כיוון שזו כנסיית בזיליקה, חד אולמית ואורכית. האיקונוגרפיה - פיסות תמונות, חודרת להרבה כנסיות קתוליות, דבר שלא נראה עד לפני כ-30 שנה.	התבליט האחרון במדרגות במבנה אמבולטוריום - בשנים האחרונות	כנסיית פטרוס הקדוש
ביפו שייך למסדר הפרנציסקני וברשותו עוד כנסייה, כנסיית סנט אנטוני, שנבנתה לקהילה ברחוב יפת. נוסדו כמסדר ע"י פרנציסקוס, מאסיזי שבאיטליה, שנולד בסוף המאה ה-12 וב-1209 הגיע לא"י. הצלב, מעצמות אירופה תומכות בפרנציסקנים, להגיע לא"י ולרכוש בהתמדה זכויות על קרקעות. שניהל את הכנסייה מטעם הקתוליים, אלו הפרנציסקנים, שמטרתם לרכוש את כנסיות המולד והקבר.	מנזר סאן פיטר הפרנציסקנים אחרי כישלון מסעי בבית לחם מי	מנזר סאן פיטר
להגיע ליפו, משום שזכרו שבתקופת הצלבנים, הגיע ליפו המלך לואי ה-9 שלימים יקרא לואי הקדוש. הגיע לא"י במסע הצלב ה-7 נשבה ע"י המצרים למשך חודשים, שבמהלכן הגיע למסקנה, שחטא בחייו. לואי ה-9 הקצין אדיקותו ופעל להקמת בתי חולים ומנזרים, שריפת ספרי התלמוד וגירוש היהודים. המוחזק ביד הדמות המפוסלת, מרמז על סיפור הבאת הכתר ע"י לואי ה-9 לצרפת מקונסטנטינופול.	פרנציסקנים שאפו המלך לואי ה-9 לכפרת עוונותיו כתר הקוצים	מנזר סאן פיטר

מנזר סאן פיטר	מבנה המנזר המצודה נרכשה המנזר מתפקד קהילת קתולים	ממוקם על שרידי מצודה צלבנית, שנבנתה בזכותו של לואי ה-9 שנקראה ע"י הערבים בשם אל-קלעה. ע"י הפרנציסקנים במאה ה-17 ורק במאה ה-19 הם הקימו את המבנה הנוכחי עם הקלויסטר - חצר. בעזרתם של 7 נזירים, שתפקידם מתבטא בעיקר בטיפול בקהילה, המונה כ-7,000 נוצרים ובצליינים. דוברי עברית, הם חלק מבאי המנזר, אלו נוצרים שהגיעו מאירופה והתמזגו לחלוטין בחברה היהודית.
מנזר סאן פיטר	בסיס המגדל כל מצודות החוף קפלת המגדל הינה מזבח המגדל נבנה	הינו צלבני ומאוד מרשים, כיוון לא מוצאים כיום מצודות צלבניות, שעדיין משרתות אמונה נוצרית. עשויות מאבן מקומית, אך ביפו גילו אבנים שהגיעו מקיסריה, שאומר שמדובר בשלב בנייה עות'מאני. חלק מביצור הנמל של ירושלים, שממנו ניתן לראות את הנקודה הבאה של עולי הרגל, העיר רמלה. אחרי 1965 כיוון שמולו הכומר יושב ומסתכל לכיוון המתפללים, בעבר המזבח היה דבוק אל הקיר.
מנזר סאן פיטר	דוכן הדרשה הינו ויטראז' שבמרכזו ספרי התפילה ספר התפילה כבד	צנוע ופשוט ומייצג את השאיפה להפיץ את הנצרות מיפו לעבר הים והעולם הגדול ולא למזרח כמקובל. מוצגת יונה בתוך חלון, רומז לאותו חלון אלבסטר - אבן שקופה, בכנסיית סן פיטרו אשר בוותיקן. במנזר, מאמתים שהכנסייה אכן למדה מהעם היהודי, שעם האלוהים צריך לשוחח עם טקסט כתוב. מכיוון שהלוח השנה הנוצרי, עמוס תקופות כמו מולד, פסחא ועלייה לשמיים ובנוסף גם פרשת היום.
מנזר סאן פיטר	הוראות הקריאה שתי צנצנות המנזר תיאור הצליבה לחם הקודש הנתון	בספר, כתוב בצבע אדום, אדום בלטינית אומרים רובר ומכאן המילה רובריקה - מסגרת לתוכן פנימי. מכילים יין לבן ומים, שמיועדים להנציח את תמונת ישוע, שבה הוא נדקר על הצלב עם פרץ דם ומים. לקוח מאוונגליון יוחנן, שאומר שכאשר ישוע הצלוב, נדקר ע"י חייל, פרץ מים ודם ובזאת הוכח מותו. בקופסא, עדיין לא לחם קודש, רק בברכת הכומר על המזבח, רוח הקודש תהפוך את הלחם לקדוש.
מנזר סאן פיטר	העולם פרנציסקני בתצורה JHS תורת הסמלים פרוש נוסף ל-JHS	היה עולם שמטרתו הייתה להחזיר את אירופה בתשובה, לכן המציאו את הצורה JHS לדרישותיו. מייצגת אות J - יזוס (ישוע) ה-H - הומינו (אנושות) ו-S - סלבטור (מושיע) יחד: ישוע מושיע האנושות. מיוצגת גם ביהדות כדוגמא, על המזוזה כתוב ש' ד' י' - שומר דלתות ישראל, שזו דרשה ולא סתם שם. מתחבר לקונסטנטינוס שבקרב ב-312 פקד לסמן צלב במגני חייליו, כאות שראה בחלום.
מנזר סאן פיטר	פרשנות 3 ל-JHS ספרי מיסה לכל קדוש נוצרי חג יעקב נחוג	היא לישוע עצמו, כי האות J לא הייתה קיימת בלטינית של פעם, לכן JHS או JHS זה הקיצור של ג'יזוס. הם נפרדים מספרי התפילות היומיות, שבהם יש 151 מזמורי תהילים, אותם צריך להשלים תוך שבוע. יש יום חג החל ביום מותו, למשל סילבסטר שמת ב-31.12 בהקשר יעקב - סנט יאגו, יש כמה מועדים. מאגדה שנולדה במאה ה-9 עת הספרדים נלחמו במוסלמים, שבמהלכם נמצאו עצמותיו של יעקב.
יפו	הספר החמישי הספר מתחיל עת ירידת רוח מפרשת בפרק 7 במעשי	בברית החדשה, נקרא ספר מעשי השליחים, אותו קוראים כאשר נמצאים בשומרון או בשפלת החוף. ישוע עולה לשמיים ועל תלמידיו, שמסובים בחדר הסעודה האחרונה שבה ציון, יורדת רוח הקודש. שאלוהי ישראל, לא נועד להיות רק אלוהי ישראל, אלא אלוהי כל העולם ולכן מעתה - ישראל החדשה. השליחים, מסופר על סקילת סטפנוס, באתר בו בנויה כנסיית סנט אטיין, המנציחה את האירוע.
יפו	בפרק 8 במעשי בפרק 9 במעשי סוף פרק 9 מסופר ע"פ כתוב פטרוס	השליחים, עוברים לשליח בשם פיליפוס, שמביא את הבשורה לשומרון ולאחרי מכן מטביל אתיופי. השליחים, פאולוס חווה שינוי גדול, עת ישוע מתגלה, בדרכו לדמשק והופכו לאחד ממאמיניו הבכירים. שפטרוס מתנהג כישוע, עת אנשים מזמינים אותו ונותנים לו מקום ללון, מעשה עם מסר תיאולוגי. מגיע ליפו דרך לוד ובה הוא בוחר לגור אצל אדם, המעבד עורות, מקום איום ונורא, מבחינת הריח.
יפו	סיפור קורנליוס פטרוס הולך בהמשך פרק 11 בזליקת הוותיקן	מהווה מהפכה, יפו לא מוזכרת באוונגליים וישוע לא הגיע אליה, אך בה גבולות עם ישראל קורסים. לקיסריה, להטביל את קורנליוס, במצוות האל, אותו אל שבהר סיני נתן את הוראות בין מותר לאסור. פטרוס מתגונן על פעילותו עם נכרים בהתרת אכילת שרצים, בהשמעה חוזרת של סיפור החיזיון ביפו. נקראת ע"ש פטרוס, אך פאולוס חשוב יותר, ע"פ המסורת פאולוס כתב 13 איגרות ואילו פטרוס רק 2
יפו	במעשי השליחים בספר הני"ל מסופר במעמד הפנטקוסט סיפור חיזיון ביפו	כתוב על פאולוס פי כמה יותר מאשר על פטרוס וזאת בנוסף לאגרות, אם כן, פאולוס הינו הכובב. שישוע מקבץ תחילה 11 תלמידים ובכדי לבחור בשליח הנוסף, היה אמור לבחור אותו מתוך 120 איש. היו בחדר 120 איש, שאומר שקהילת ישוע, כבר כללה בכת ההיא, אנשים נוספים שיקראו שליחים. הוא רפליקה לקורה בהר ציון, אם רוח הקודש נופלת על ירושלים, היא יכולה לרדת על יפו וקיסריה.
יפו	פטרוס עוטה הילה פאולוס הוא יהודי פילוסופיה זה שם מרתין לותר	של דור המייסדים ואילו פאולוס, שלא הכיר את ישוע, הוא מקרב המתנצרים הראשונים בהיסטוריה. מטרסוס, נתון שמודגש במעשי השליחים, משום שהיא העיר השנייה בגדולתה באקדמיות הפילוסופיה. המשחק של פאולוס וברמה כזו אין להתעסק בחוקים קטנים, כמו חלבי או בשר, אלא רק באמונה. השתמש במסר של פאולוס, במאה ה-16 כשעשה מהפכה נגד הקתולים ואמר אמונה, חסד וכתבי קודש.
יפו	הספר מספר על הכינוס הראשון יהודים ביהודה להכרעה הוחלט	ההתנצרות של פאולוס ואחר פטרוס ביפו ואז חוזר לפאולוס, זו שיטה להפוך פטרוס לפאולוס ולהפיץ. בתולדות הכנסייה, היה בשנות ה-50 ככתוב במעשי השליחים, למרות שעדיין לא הייתה כנסייה. מאמיני ישוע, שהביעו רצון להצטרף לכת, חויבו לעשות ברית מילה, אמירה שנדרשה הכרעה. שפאולוס ובר נבא, יעלו לירושלים לדיון עם המאמינים, שבה הם פוגשים לראשונה, בקהילת הפרושים.
יפו	לאחר דיון נוקב הפילוג בין יהודים יהודים מאמיני במאה ה-19 קמו	נקבעים 3 כללים שבהם חייבים לעמוד: להימנע מאלילים, מפריצות ומבשר פיגולים וכול היתר מותר. מאמיני ישוע, השומרי מצוות ויהודים מאמיני ישוע, שלא שומרים מצוות, קורה בערך בשנת ה-50 ישוע שומרי מצוות, ממשיכים להתקיים מאות בשנים ועם הזמן, תהפוך לקבוצה שלילית ואז נמוגה. מיני קבוצות פרוטסטנטיות הזויות וכן סובוטניקים, אדוונטיסטים שומרי שבת ויהודים משיחיים.
כנסיית המלאך מיכאל	ההוספיס הלטיני הפיצול הראשון פיצול שני גדול האורתודוקסים	הינו מתחם שהפרנציסקנים בונים, כדי לטפל בצלייניהם, רשת אכסניות שנקראת קזנובה - בית חדש. בנצרות היה ב-451 עת התפצלו מהמרכז, הלא כלקדונים: ארמנים, קופטים, סיריאנים ואתיופים. בנצרות, היה בין הקתולים להאורתודוקסים, שהתרחש ב-1054 ונקרא בשם הסכיזמה הגדולה. מאופיינים למשל בשימוש בשפת המקור, השפה היוונית ולכן פטריארכית ירושלים תתנהל ביוונית.

כנסיית המלאך מיכאל	האות הראשונה המילה הבאה בצלב יוני מופיעים בכניסה לכנסייה	שבשילוט הכנסייה, היא פאי (Π) פטריארכיה - פטר זה אב, אב ארץ הקודש, פטריארך ירושלים. היא ירושלים - P שהיא בעצם R הפטריארך של ירושלים ולא של יפו, כי ירושלים פירושה ארץ הקודש. הסימנים: NI ניקה - ניצחון ו- IC ו- XC - יוזס כריסטוס, כלומר האות הראשונה והאחרונה בכל מילה. ישנה תמונת הכנסייה כפי שנראתה ב-1994 שעה שנשרפה ולכן כל מה שמוצג בה הוא חדש לחלוטין.
כנסיית המלאך מיכאל	כנסיות המזרח בישוף יושב בכיסא אייקון ביוונית - האורתודוכסים	מאפיינות מ-1054 במחיצה בין הכהונים לקהל וגדר שמגדירה מתחם הכהונה, בה נעים רק הכהונים. מגולף, המיועד עבורו ואילו המקריא מהספרים, יעשה זאת מהלקטון שצורתו כנשר, סמלו של יוחנן. דמות ובכנסייה זה פיסת עץ שעליו מצויר בטכניקה מסוימת, מישהו מכתבי הקודש או הברית החדשה. משוויים איקונות לטקסטים ולטענתם את אלוהים מבינים, גם דרך איקונות שמספרות סיפור בטקסט.
כנסיית המלאך מיכאל	האיקונוסטזיס ישוע מזוהה בציור מרים מזוהה בעת מימין לישוע מופיע	מורכב מפרוכת המבדילה בין קודש לחול, שלרוב אדומה או לבנה, שבצדדיה הדמויות של ישוע ומרים. על פי ההילה מעל ראשו, צלב ו-3 אותיות 'אהיה' שמתורגמים 'אהיה אשר אהיה' - כריסטולוגיה. שמחזיקה את ישוע בזרועותיה ואותיות המגדירות את מעמדה כתיאוטוקוס - אם האלוהים. תמיד יוחנן המטביל, עם כנפיים בדימוי המלאך המבשר, אפשר לראות שהוא סגפן ויש לו זקן פרוע.
כנסיית המלאך מיכאל	משמאל למרים איקונה שבו מופיע איקונת סנט ג'ורג' נושא הבשורה	מוצגת קבוצה של רבי מלאכים וביניהם המלאך מיכאל, הגדול מכולם, שלכבודו מוקדשת הכנסייה. המלאך לצד מרים, הלבושה באדום וכחול - אדום האנושי, כחול השמימי, מסמל תמיד את הבשורה. שניתן לזהותו בעת דהירתו על גבי סוס, אפוף אנרגיה, המסמל את הלוחם האמתי למען הנצרות. מופיע בכנסייה 3 פעמים כתקנה שמחייבת, מה שמעיד על חשיבותו, פעמיים באיקונות ופעם על השער.
כנסיית המלאך מיכאל	גבריאל הוא מלאך ציורי נשרים היו ציור טווס - סמל ציור הקונכיה -	המבשר ורב מלאך, מיכאל הינו מלאך יום הדין ואחרית הימים לכן יש יותר כנסיות למיכאל מגבריאל. סמלי האימפריה הרומית והכנסייה האורתודוכסית, רואה עצמה כממשיכה של האימפריה הרומית, הנצח בנצרות והעין שרואה את העולם, ציורי 12 שערים מציינים 12 השערים של ירושלים השמימית. סמל מהעולם היווני המביע נצחיות, שכן היא נשארת אחרי ההחומר בפנים מתכלה, זה גם סמל היופי.
כנסיית המלאך מיכאל	שני חדרי השירות בחדר הפרותזיס בכל כנסייה האיקונות בכנסייה	פרותזיס - חדר בו מכינים את הלחם והיין ומביאים למזבח והדיאקוניקון - חדר הדיאקון, עוזר כומר. יש מזבח צד, שכן אצל האורתודוכסים מכינים את הלחם והיין בתהליך ממושך, עד להציגו למאמינים. אורתודוכסית, בנויה כיפה ובתוכה מצויר הציור של ישוע, בכנסייה הזאת, אין, כי יש יוצאים מן הכלל. מוצבים כאשר ראש המאמין, תמיד בגובה רגלי בני האדם מהם צריכים ללמוד, כסמל לשאיפת האדם.
כנסיית המלאך מיכאל	מציגים בישופים באומנות החשוב בכנסייה באייקון המולד	חשובים מאוד, מזהים את היותם בישוף ע"פ הלבוש - המעוין, הצעיף שיורד עד למטה וכובע צילינדר. במזרח וגם במערב, פטרוס בדרך כלל עם זקן לבן ומסודר ואילו פאולוס עם זקן שחור מחודד ומכוער. הוא סיפורו של ישוע, המתואר באיקונות, המדמה תהלוכה בתוך הכנסייה, פעילות הנעשית במיסה. אפשר לזהות את מרים הנמצאת בכורסה מיוחדת והיא מצמידה לחי אל לחי עם בנה המחולל באבוס.
כנסיית המלאך מיכאל	באייקון פדיון הבן באייקון הטבילה באייקון הר תבור באייקון החייאת	שבהמ"ק, מוצגים שמעון וחנה המחכים לקבל תינוק שמביאה מריה, שניהם צדיקים המחכים למשיח. מוצגים רוח הקודש ויוחנן, שאותו מזהים כאדם יחף בשיער פרוע ועליו אדרת, מטביל את ישוע בנה. מוצגים הקרניים - טרנספיגורציה, של משה ואלהיה הנביא, הנפגשים עם ישוע ו-3 מתלמידיו שבהלם. לזרוס, מציגים את מרתה ומרים, המספרות לישוע, שאחיהן מת זמן רב, כשאפס סתום מהסירחון.
כנסיית המלאך מיכאל	באייקון הכניסה באייקון תרדמת באייקון הגולגותא באייקון התחייה	לירושלים מוצגים התלמידים המלווים את ישוע בכניסתו לעיר, בנפנוף ידיים ובשירת הושענא למשיח. מרים, מוצגת גופתה מרים החנוטה, 3 כוכבים ותלמידים מכל רחבי הארץ, שהגיעו למעמד התרדמה. מוצג ישוע הצלוב ובסמוך את מריה ולידה יוחנן, ע"פ יוחנן, היו במעמד הזה יוסף הרמתי ונקדימון. מוצגים דמויות בחצאיות, אלו חיילים שעל פי אוונגליון מתי, שומרים על הקבר שלא יגנבו את הגופה.
כנסיית המלאך מיכאל	האירוע הבא באייקון עלייה אייקון הפנטקוסט האירוע הבא	מתרחש בחדר הסעודה האחרונה, שבו ישוע מראה שהוא דקור ומי שרוצה לבדוק ולהאמין, זהו תומס. לשמים, מוצג ישוע בגלגל, שנראה ככדור העולם ומלאכים לוקחים אותו, עת מרים משקיפה באירוע. מציג אירוע המתרחש בהר ציון, בו רוח הקודש יורדת וכל שליח מקבל לשון אש ויכול לדבר בכל שפה. הוא אירוע שעוד לא התרחש - תחיית המתים, שבו ישוע, יוחנן ומלאך, יקימו מהקברים את המתים.
כנסיית המלאך מיכאל	הקשר ליפו מוצג באייקון יפו לאורתודוכסים בחצר הכנסייה	באיקונה, שהינה מיוחדת וזאת ביוזמת הכומר המקומי, שטוען שבכל זאת אנחנו ביפו וצריך ייחוד. האמן מציג חיילים עם חצאיות - חיילי קורנליוס, בתי יפו, פטרוס עם זקן לבן על הגג ושלל הטרפות. אין כנסיות המוקדשות לפטרוס עקב סכסוך עם קתולים, בטענה שהקתולים לקחו את פטרוס לרומא. מונף הדגל הכחול לבן, הוא דגל מדינת יוון המודרנית, הדגל האדום זה הדגל של פטריארכית ירושלים.
המנזר הארמני	כנסיית אבו כביר ארמנים מתנצרים מדינת ארמניה מאה ה-5 ממצאים	מוקדשת לטביתא, שפטרוס החייה, שבה נחשפה מערת קבורת כוכים, מערה יהודית, חצובה באבן חול. ביוזמתו של גרגוריוס המאיר ב-301 שבעת כהונתו כבישוף הראשון של ארמניה, הוא מנצר את המלך. מתגאה ובצדק, שהיא המדינה הנוצרית הראשונה בעולם וזה בתוך עולם המוקף פגאניות מכל עבר. הארמנים את האלפא-ביתא הארמני, השונה מאד מהלטינית ואותו הכנסייה משמרת עד עצם היום.
המנזר הארמני	הכנסייה הארמנית הנזיר אבטימיוס במאה ה-17 נפוליאון בונפרטה	שומרת על קשר מאוד חזק עם ירושלים, באמצעות עולי רגל ארמנים שמגיעים לעיר כבר במאה ה-5 היה אחד מאותם עולי הרגל, שהגיע לא"י במאה ה-5 והפוך להיות הנזיר הכי מפורסם במדבר יהודה. הארמנים רוכשים שטחים ביפו וברמלה, כצורך בהקמת אכסניות לצליינים שלהם בדרך לירושלים שמגיע ליפו ב-1799 בדרכו לכיבוש עכו, טובח בחיילי יפו, כתסכול מעיכובים שנגרמו לו, מאי כניעתם.
המנזר הארמני	בדרכו חזרה מעכו באין ספינות חאצ'קר המילה חאצ'י	נפוליאון שוב מתעכב ביפו, הפעם בגלל מחלת הדבר שפגעה בחייליו ולכן אושפזו באחד מחדרי המנזר. להחזיר את צבאו לצרפת, נאלץ נפוליאון לשוב למצרים ובמקביל הורה להרעיל את חייליו החולים. זו אבן ענקית המוצבת בחצר המנזר, העשויה מאבן טוף רכה יחסית, שהובאה מהמחצבות בארמניה. פירושו צלב ולאבן קוראים קר, אם כן חאצ'קר זה צלב אבן וזה הדבר המפורסם באומנות הארמנית.

<p>בעולם הארמני איקונוגרפיה לא הכנסייה הארמנית המזבח מורכב</p>	<p>המנזר הארמני</p>	<p>צלב זה סמל של חיים ואכן אפשר לראות שמכל כיוון הצלב מפתח עלים, צלב פורח, צלב חיים ותחייה. הייתה בעולם הארמני, הייתה רק אומנות באבן, אך עם השנים בהשפעה אורתודוקסית רואים תמונות. שונה מכנסייה קתולית ומאורתודוקסית - אין איקונוסטזיס, המזבח מורם, הפנים לקהל ויש מדרגות. ממדרגות כשבכל מדרגה יש משהו: על אחת ספר תפילה, על השנייה איקונה ועל שלישית צלחת לחם.</p>
<p>מספר הארמנים בתקופת מסעי צלב הכתרת מרים אצל אורתודוקסי</p>	<p>המנזר הארמני</p>	<p>החיים כיום באזור יפו הוא כמה עשרות, אך סך הארמנים החיים בארץ הוא בסביבות ה- 5.000 איש. היו הרבה נישואים בין ארמנים לצלבנים (המפורסמת מכולן היא מליסנדה) שהניבו רעיונות חדשים. מופיע בעולם הקתולי וצלח גם למזרח, בו השילוש הקדוש נותן למרים כתר ומכתירה למלכת שמיים. טבילה נעשית בתוך אגן גדול, כי צריך לטבול את כל הגוף, הישישים, מסתפקים רק בטפטף על הגוף.</p>
<p>כנסיית סנט ג'יימס הארמנים נוהגים בחדר בו שוכנו הקהילה הארמנית</p>	<p>המנזר הארמני</p>	<p>שברובע הארמני, כל התאורה מבוססת אך ורק על 500 מנורות עם גלגלות שצריך למולאם בפתילים. לסגור את הווילון ברגעים של שיא הקדושה, למשל כשמברכים על הלחם היין, כחלק מפולחן הכנסייה. חיילי נפוליאון והומתו מות חסד, תלויה התמונה המפורסמת מהלובר, בה נפוליאון נוגע בחולי הדבר. מורכבת כיום מ-3 קבוצות, שאחת מהן הינה של פליטי רצח העם הארמני, שגורשו דרך דיר א-זור.</p>

תכני סיור מספר 49 לעכו העתיקה

מסלול: ה תל עכו, העיר העתיקה, המצודה והמסגד הגדול

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
שממערב לכביש 4 נחשפה אמת המים הגבוהה לקיסריה וסרקופגים שהועברו למוזיאון רוקפלר. נבנה סכר על נחל תנינים, שיצר אגם מים מליחים, עד רכס הכורכר, שהזרימו כ-3,000 מעינות. העלו הביזנטיים את גובה פני המים ב-6 מטר וכך מי האגם זרמו בגרביטציה באמה הנמוכה לקיסריה. הוא שתכן את ניקוז ביצות כבארה ויבושם, בעזרת צינורות חרס שהולבשו על הנביעות הרבות בביצה. כפר הנוער הראשון בארץ, שהוקם ב-1904 ונקרא ע"ש מאיר אנשל רוטשילד, במקום מושבה שננטשה. השומרון התחבר להר אמיר ולרמת מנשה, יצר קער ברמת מנשה, מגיר קשה, שהרובד בקרטון רך. הצליח להתחתר בין הר אמיר ורמת מנשה, בגבול בין סלע הגיר לקרטון ויצר את ההפרדה ביניהם. מתחתר בין רמת מנשה לבין רכס הכרמל ולכן אפשר לומר שכל האצבע הזו, הינה שלוחה של השומרון.	בתל מבורך בשמורת תנינים בעזרת הסכר דב קובלנוב	נסיעה	
נקבר עז א-דין אל קסאם שנהרג ב-1935 ע"י הבריטים וקברו מוקד עלייה לרגל לחלק מהפלשתינאים. לא ישב שבת זבולון, אלא היה מיועד לשבת אשר, שלא הצליח לכבוש אותו והאזור נשאר כנעני/פיניקי. במפרץ חיפה, הוקמו ע"י הבריטים בשנות ה-30 של המאה ה-20 עם צינורות שהובילו נפט מעיראק. ר' בן בבא, שסמך באזור 5 מתלמידיו לרבנים, בימי בר כוכבא, בניגוד לאיסור רומאי ולכן הוצא להורג. הנציח את המשפט: הריני מוטל לפנייהם כאבן שאין לה הופכין ונחשב לאחד מעשרת הרוגי מלכות. במזרח צופים על קרן הכרמל - מוחרקה, במערב על ראש הכרמל - סטלה מאריס ובתווך הדרוזים. הכפר ערבי עטה, שבה אריך מולר הקים ב-1934 מפעל לאריגים ובהצעת עגנון קרא למפעלו בשם אתא. ליד קריית ביאליק, העשירה בצמחייה, ממוקמת ליד מעיינות אפק, שיצרו ביצה ענקית של נחל הנעמן.	מאיר שפיה הינו היבט גיאולוגי עת נחל עירון ואדי מילך	נסיעה	
היוו שתי הסתעפויות של דרך הים, שהובילו גם לעכו, שהייתה בעבר עיר הנמל החשובה באזור הצפון. שבה היה נמל שוקק, יצאה דרך מזרחה, היא דרך בקעת בית הכרם, המפרידה בין גליל עליון לתחתון. הוקמו בעיקר ליד מקור מים, לכן עכו הקדומה, הוקמה ליד עיינות הנעמן של נחל נעמן ולא לחוף הים. בים, היו משייטות מהים דרך נחל נעמן עד לעגינה במזח, למרגלות העיר, שהייתה ממוקמת על התל.	בישוב נשר בעמק זבולון בתי הזיקוק צומת סומך ע"ש יהודה בן בבא בתצפית לכרמל קריית אתא ע"ש שמורת עין אפק	נסיעה	
קרה תהליך ירידה מהתילים, ההלניסטים ידעו להעביר מים ממקום למקום ובנו ערים בדגם היפודמי. של עכו, הוקמה ליד חוף הים, זה דומה לירושלים, בה העיר העתיקה היא לא העיר הקדומה - עיר דוד. מקדשים את עכו כי הבהא - אוללה, שהיה כלוא בכלא עכו בימי העותומנים, נפטר בעכו ונקבר בבהגיי. על פי המסורת הבהאית, היה כלוא הבהא, המקום נרכש ע"י הבהאים, שאמורים להפכו לאתר תיירות.	נחלי ערה ומילך מעכו העתיקה ישובים בימי קדם סירות המשייטות בתקופה הלניסטית העיר העתיקה הבהאים בגני רידואן	נסיעה	
תחילתה בסוף התקופה הכלקוליתית, התפתחה על התל בתקופה הכנענית, בה נשלטה ע"י הפיניקים. ממוקמת בתחום שבת אשר ונזכרת בספר שופטים, בהקשר לאי ההצלחה לכובשה מידי יושבי הארץ. נשלט ברובו, בתקופה הישראלית, ע"י נוכרים, בדרום שלטו הפלישתים ואילו בצפון שלטו הפיניקים. המשתרע ליד הים, יש הטוענים שלא צריך לקרוא לעמק כך, אלא עמק עכו, כי זבולון לא שלט במרחב.	עכו הקדומה עכו בתנ"ך מישור החוף לעמק זבולון	תל עכו	
מאה ה-4 לפנה"ס, היוונים הביאו טכנולוגיות חדשות: תכנון עירוני חדש והעברת מים ממקום למקום. ההלניסטים, עכו ניזונה ממי הנעמן והמעיינות שלרגלי התל ואכן בחפירות נמצאה מסענה בסמוך לתל. ונמל, כאשר את העיר בנו על שטח מישורי ואת אספקת מים ביצעו דרך אמת מים, ממעינות בכרי. בתקופה ההלניסטית והתיישבות במישור, היוותה תהליך דרמטי בתל מגידו, תל גזר, תל חצור ועוד.	תקופה הלניסטית עד התקופה הלניסטית בנו עיר הירידה מהתילים	תל עכו	
הובילו מים בתעלות רק להשקיה, אך היו גם מפעלי מים מקומיים שהקדימו זמנם, כמו נקבת חזקיהו. שנבנתה בתקופה ההלניסטית, לא היוותה בעיה בגלל יחסי הגובה, פעולה שהיא בעיתית במישורי עכו. היה צריך לבנות אמה מתוחכמת, עם שיפוע מתון ולכן האמה החלה רחבה והפכה לצרה להגברת לחץ. את מפעלי המים בא"י, באמצעות בניית הקמרונות, שעליהם נבנו אמות מים, כמו זו שבקיסריה.	בתרבויות המזרח האמה חשמונאית ממעיין כברי לעכו הרומאים פיתחו	תל עכו	
שבנה מחדש את עכו במאה ה-18 הקים אמת מים על אותו תוואי הלניסטי, ששרידיה נראים ליד כברי. לעכו ב-1799 על מנת לכבשה, מיקם את מפקדתו על תל עכו ומאז השתרש השם, לגבעת נפוליאון. המוצב בראש התל, מנציח את אחד הציורים המפורסמים של נפוליאון, כשהוא יושב על סוס מסתער. מהתל, נשקפת עכו העתיקה, עת נכנסת עם חומותיה לים ומצדיקה היותה מהערים העתיקות בעולם.	אחמד אל ג'אזר נפוליאון שהגיע פסל נפוליאון בתצפית למערב	תל עכו	
נקרא עד לפני כ-150 שנה מפרץ עכו, כי עיר הנמל החשובה הייתה עכו, כיום המפרץ נקרא מפרץ חיפה. נחשפה לרגלי דרום התל, בו זורם נחל נעמן וגם חרסים מכרתים, המעידים על סחר עם איי יוון. נבנתה בימי בית תלמי ונקראה פתולומיאוס ע"ש תלמי ומיקומה נקבע בגלל לשון היבשה שנכנסת לים. יונתן, בהיותו מנהיג יהודה, הגיע לפתולומיאוס כדי לכתוב ברית עם טריפון, שעשה לו מארב ורצחו.	שם המפרץ המעגנה הפיניקית עכו ההלניסטית בימי החשמונאים	תל עכו	
קבעו חז"ל את ברייתא דתחומין - גבולות א"י מבחינת הקדש, המחייב קיום מצוות התלויות בא"י. היה בעבר נוכרי ונחשב מחוץ לא"י, עכו נמצאת על גבול הארץ ולכן בתקופות מאוחרות היא בספק א"י. עכו לא רצו להיקבר בעכו ולכן נקברו בכפר יסיף, הנמצא במקום מזרחי יותר ובוודאות נחשב לא"י. עכו הינה עיר חשובה, אך בימי הורדוס זוהרה דעך ורק בביזנטית עכו חוזרת להיות עיר נמל חשובה.	בסוף ימי בית שני מישור חוף הצפוני במאה ה-18 יהודי בתקופה הלניסטית	תל עכו	

תל עכו	מסדרי הצלבנים הממלוכים הרס ערי החוף התנועה הציונית	מחקו את כל היסודות והשרידים שהיו לפנייהם ובנו את העיר מחדש ולכן אין שרידים הקדומים להם. בניצוחו של בייברס, הרסו את כל ערי החוף בא"י, כדי שהצלבנים לא יחזרו דרך הים לעימות חוזר. השאיר את מישור החוף מוזנח מאות בשנים, נתון בעל חשיבות היסטורית לציונות, ברכישת האדמות. קנתה אדמות במישור החוף, כי לא גרו באזור מוזנח וביצתי ולכן כיום מורכז בו רוב היישוב היהודי.
תל עכו	בימי העות'מניים ביה"ס לקציני ים בית המשפט אתר מורשת עולמי	נמל עכו התאים לספינות קטנות ועם בניית ספינות קיטור ב-1860 הנמל החל לאבד מייחודו במרחב. ממוקם לאורך החוף ושולט על קטע ארוך ממנו, בעתיד יש תכנית להעבירו ולבנות טיילת להולכי רגל. הינו בניין חדש, שבזמן בנייתו מצאו 3 שלדים של חיילי נפוליאון ולידם סמלים של צבא נפוליאון. מאופיין בסמל העיגול והריבוע שבתוכו, העיגול מסמל את כדור הארץ והריבוע הפנימי אתרים בנויים.
העיר העתיקה	אתרי מורשת : בתקופה הצלבנית הממלוכים כבשו	העיר העתיקה בעכו, מצדה, העיר הלבנה בת"א, תלים מקראים המכילים את תל ב"ש, תל מגידו ותל חצור, דרך הבשמים המכילה את עבדת, ממשית, חלוצה ושבטה, הגנים הבהאים ונחל מערות. עכו הפכה לעיר נמל גדולה וחשובה, בממלכה ה-2 היא בירת הממלכה וכללה רובעים ובנייה מסיבית. את כל מבצרי הצלבנים בשיטתיות וב-1291 כבשו את עכו שהייתה אחרון המבצרים הצלבניים בארץ.
העיר העתיקה	במסע הרס ערי במהלך השנים עכו דאהר אל עומר בשנת 1745	החוף, החלו הממלוכים להרוס גם את עכו, אך מכיוון שהבנייה הצלבנית הייתה מסיבית לא הרסוה. המשיכה להיות כפר עלוב ומוזנח, ששכן על חורבות, שחלקן התכסו בעפר ובמשך השנים נקברו בעפר. הבדואי, שהשתלט במאה ה-18 על הגליל והפך לשליט, נשא עיניו אל הים כי בו שטו ספינות הסוחרים. דאהר אל עומר, שרצה לסחור עם ספינות המסחר, השתלט על עכו והחל לבנות אותה מחדש כעיר נמל.
העיר העתיקה	אחמד אל ג'זאר בניית עכו ע"י על בתים צלבניים התקבל תמנה	הבוסני, הגיע לגליל, הרג את אל עומר, כיסה את שרידי הצלבניים בעפר, יישר השטח ובנה עיר חדשה. אל ז'זאר, התבצעה בשיטה קבועה : באתר שהציצו שרידי צלבניים, נבנו מבנים עות'מניים מאותו סוג. נבנו בתים עות'מניים, מעל הקתדרלה נבנה מסגד, מעל המבצר נבנתה מצודה ומעל כיכרות בנו חאנים. ייחודי בעולם כולו, העיר העות'מנית היא כיום כולה מעל לקרקע והעיר הצלבנית רובה מתחת לקרקע.
העיר העתיקה	בעיר הצלבנית החומה המסיבית ז'אן-בטיסט קלבר השייטת הבריטית	הייתה פיאה - רבועה, בכל רובע שבעיר ולכן בעכו המוסלמית, נשארו הרחבות הרבועות של הפיאצות. והגבוהה שבעכו, נבנתה ע"י אל ג'זאר וזאת לאחר הקרבות עם נפוליאון, כתוצאה מהפקת לקחי הקרב. גנרל בצבא נפוליאון, שכבש את חיפה, ראה בעודו על הכרמל, כיצד הצי הבריטי משמיד את צי צרפת. בפיקודו של סידי סמית', הפתיעו את הצי הצרפתי והטביעו את האוניות עם כל התותחים הכבדים.
העיר העתיקה	אנטואן דה-פיליפו דה-קאפארלי במפת ז'אקוטן אחרי 50 ימי מצור	בוגר האקדמיה הצבאית, שדגל במשטר מלוכני ויועץ יהודי בשם חיים פרחי, שיתפו פעולה נגד נפוליון. קצין הנדסה צרפתי, חשב שהמגדל הצפון מזרחי זו נקודת התורפה בחומה, אך כשל בביצוע הפריצה. מופיע ציון של קבר קאפארלי באזור עכו, משלחת סקר אכן חשפה שלד קטוע יד ורגל, המתאים לזיהוי. הגיעו תותחים שנשלחו מאלכסנדריה והצרפתים הצליחו ליצור פתח בחומה, דרכה חדרו הצרפתים.
העיר העתיקה	לכוח הצרפתי נפוליון החליט מסע נפוליאון הפליג	הסתבר, שהמגנים בנו חומה פנימית, שבלמה את הסתערותם והכניסם למלכודת מוות, בין החומות. לוותר על כיבוש עכו וכשהגיעו בחזרה ליפו, נתן הוראה להרעיל את חייליו, שחלו בדבר וחזר לצרפת. החל בהחלטת הטריאומוירט, לבקש מנפוליון לתכנן מסע להכנעת הבריטים, בלי לפלוש לאי הבריטי. למצרים עם צי אוניות ו-35,000 חיילים ועם משלחת מחקר מדעית של ארכיאולוגים, קרטוגרפים וכו'.
העיר העתיקה	במצרים נחל הצי נפוליון רצה את מסע נפוליון לא ארכיאולוג שמפנ	הצרפתי תבוסת מול הבריטים, בקרב אבוקיר, שגרם לנפוליון להחיש מסעו לעכו, בדרכו לתורכיה. עכו, מידיעה שבידי אל ג'זאר מיון רב, שבעזרתו תכנן לשלם ללוחמים מקומיים, להילחם בעות'מנים. שינה מאומה בארץ, אך הינו מהווה נקודת מפנה חשובה מאוד, בהתייחסות עמי אירופה למרחב בא"י. שהשתתף במסע, גילה את אבן הרוזזה במצרים, שבעזרתה פענחו את כתב החרטומים - ההירוגליפים.
העיר העתיקה	העיר עכו שרדה החומה הצלבנית מחומת אל עומר מהחומה הפנימית	את נפוליון, אל ג'זאר שחי עד גיל 80 בנה חפיר וחומה גבוהה נוספת, מסביב לעיר, שעומדת עד היום. נהרסה והחומה העות'מנית נבנתה מעליה, בצד הצפוני, החומה הייתה צפונית מהחומה העות'מנית. שנבנתה ב-1750 רואים חלק משרידיה, במקביל לחומת אל ג'זאר, שהמגדל הפינתי שלה נשאר שלם. שנבנתה ע"י אל ג'זאר והפתיעה את חיילי נפוליון בפריצתם לעיר, שרד חלק קטן הנמצא מול האכסניה.
העיר העתיקה	חומת אל ג'זאר החומה האדירה מוחמד עלי ספינות בריטיות	נבנתה בשנים 1800 - 1814 בחלק גדול מאבני חומת דאהר אל עומר, שעשה בהן שימוש משני בחומתו. שבנה אל ז'זאר, היא חומה כפולה ברוחב כ-10 מטר ובין הקירות יש חללים גדולים ששימשו למחסנים. ששלט בא"י בשנים 1831 - 1840 נכנע עת הגיעה קואליציית מדינות המערב וחסלה את שלטונו בא"י. הפציצו את עכו מהים, בתותחים ארוכי טווח וגרמו לפיצוץ מחסן תחמושת מצרי, שהרס חלק העיר.
העיר העתיקה	מוזיאון האוצרות האמה העות'מנית ר' נחמן מברסלב מלון AKHOTEL	בחומה, הינו מוזיאון פולקלור ואתנוגרפיה, המנצל חלק מהחללים שבחומה, לאספני חפצים עתיקים. שהגיעה מעיינות כברי, עד הקתדרלה הצלבנית ושימשה מאגר מים תת קרקעי, חשופה באכסניה. ביקר בעכו במקרה, בדיוק לפני שהגיע נפוליון, הוא הצליח לברוח מהעיר לפני ההפגזת חיילי נפוליאון. הבנוי בתוך החללים שבחומה, שהיה בתקופת אל ז'זאר, בית המסך, מכיל 16 חדרי בוטיק מפוארים.
העיר העתיקה	שער היבשה הבנוי אל ג'זאר שלט עכו מבנה עיר עות'מני השוק הלבן	בצורה קלאסית, כלומר כניסה בזווית 90° היה נינעל בכל לילה ורק פשפש קטן אפשר כניסה לעיר. בשנים 1775 - 1805 היה מצד אחד שליט אדיר שבנה עיר לתפארת ומצד שני היה מאוד אכזר לנתיניו. במרכז הגיומעה - מסגד, במעגל ה-2 שוקי יוקרה, במעגל 3 בתי מגורים ובקצה, חומת העיר ומצודה. נבנה במאה ה-18 ע"י דאהר אל עומר, אל ג'זאר שדרגו, כאשר כל הקירות והקשתות סוידו בצבע לבן.
מצודה	מסע הצלב ראשון בתקופת בולדווין I לכיבוש עכו לכיבוש צור	היה מסע יבשתי שבו פסחו הצלבנים על ערי א"י והטילו מצור על ירושלים המוסלמית וכבשוה ב-1099. הטילו הצלבנים ב-1104 מצור יבשתי על עכו שלא צלח, היות ועכו קיבלה את אספקתה דרך הים. פנה בולדווין לקומונת גנואה וביקש את עזרתה הימית ובתמורה הבטיח להעניק להם רובע בתוך העיר. פנה בולדווין לקומונת וונציה, לסיוע ואלו דרשו בתמורה, הבטחה להעניק להם גם רובע בתוך עכו.

<p>מצודה</p> <p>בתקופה הצלבנית הצלבנים היו עלייה לרגל נוצרית מסדרים הנזיריים</p>	<p>עכו הפכה לעיר קוסמופוליטית, נבנתה בסגנון אירופאי, שבכל רובע עם פיאצה, שלטה קומונה אחרת. מיעוט זעום, ששלט על רוב מוסלמי שישב בארץ, הצלבנים בשיא גודלם מנו בקושי 20% מהתושבים. התאפיינה בבוזיה ע"י המוסלמים וכדי לשמור על ביטחונם, מסדרי נזירים קיבלו אישור לשאת נשק. האלה היו ההוספיטלרים והטמפלרים, שהחלו ללוות את עולי הרגל ולשמור עליהם מהמוסלמים.</p>
<p>מצודה</p> <p>מרכז הוספיטלרי ליווי עולי הרגל מסדרים צבאיים רוב המבצרים</p>	<p>היה ליד כנסיית הקבר, במתחם המוריסטאן ואילו מרכז הטמפלרים היה בהר הבית במבנה הטמפל. היה כרוך בתשלום ובתמורה האבירים הגנו עליהם, מרגע ירידתם בנמל בעת בואם, עד הפלגתם חזרה. הפכו בתקופה קצרה לגופים כלכליים חזקים, בארץ ובאירופה ואף החלו לבנות מצודות לאורך דרכים. הצלבניים המוכרים כיום בארץ, נבנו ע"י המסדרים ההוספיטלרים והטמפלרים ולא ע"י מלך צלבני.</p>
<p>מצודה</p> <p>ההוספיטלרים בנו אל ג'זאר כיסה</p>	<p>עכו הייתה עיר מרכזית, לכן היו בה גם רובע הוספיטלרי ורובע טמפלרי, בנוסף לרובעי הקומונות. רובע עצום עם מצודה ענקית בכסף הרב שלהם, אולמות האבירים, הם רק חלק קטן מהרובע שלהם. היו מלאי עפר עד לפני כ-40 שנה ובמהלך החפירות בשנים האחרונות, הוצאו מהם עשרות טונות עפר. את המצודה הצלבנית, בנה מעליה מצודה משלו, ששימשה כבית כלא, בתקופה העותומנית והמנדט.</p>
<p>מצודה</p> <p>הגרנד מוניה הינו סגנונות הבנייה בנייה רומנסקית בנייה גותית הינה</p>	<p>האולם הענק שבמצודת הצלבנים, בו היו עורכים טקסים והתכנסויות, שהייתה לו גם קומה שנייה. של הצלבנים, הם בעיקר בנייה רומנסקית: בניית קמרונות בצורה חצי חביתית, עם קירות עבים מאוד. היא בנייה גסה מאוד, לעומת הבנייה הרומאית, רוב הבנייה של המצודה מושתת על אבן כורכר מקומי. בנייה מעודנת, שרואים בחלק מהאולמות, במקום קיר ארוך, בוים אומנות מהצדדים וקשת ביניהם.</p>
<p>מצודה</p> <p>סגנון ניאוגוטי פיאצה הוספיטלרי לשירותי המצודה אולם חדר האוכל</p>	<p>נוצר עת רצו אומנות דקות ועדינות יותר, אזי האריכו והגביהו את הקשתות ויצרו קמרונות מחודדים. זו החצר הפנימית של הרובע הוספיטלרי, שמסביבה ממקמים כל האולמות שבמצודת הצלבנים. יש חשיבות, כי בחשיפתם, קיבלו הארכיאולוגים מענה, לתעלה שנחשפה בטרם גילוי הלטריות. הרפקטוריום, מהאולמות היפים, הבנוי בסגנון הגותי עם אומנות עגולות, במקום מרובעות וקשתות.</p>
<p>מצודה</p> <p>ע"פ סמל החבצלת כל האולמות היו תעלות הביוב קריפטת הכנסייה</p>	<p>החוקק ברפקטוריום, משערים שהאולם נבנה בתקופת מסע הצלב ה-7 (1248 - 1254) של לואי ה-9 מוארים בלפידים, לכן הקירות היו מכוסים פיח שחור, בעוד בע"ח הסתובבו כל הזמן בין האולמות. מורכבות מהרבה הסתעפויות והזרימה בתוכם את שפכי המצודה, אך יתכן ששימשו גם כתעלות מילט. שימשה כבסיס לכנסייה גדולה של ההוספיטלרים, שנהרסה ע"י הממלוכים וכיום נשאר רק המרתף.</p>
<p>העיר עתיקה</p> <p>מבנה החמאם בסמוך לכניסה העיר העתיקה עכו יצאה החומות</p>	<p>שנבנה ב-1795, בתקופת אל ג'זאר, עבד עד 1948 ושימש לרצח, למסאגי ומקום מפגש חברתי. לחמאם המשוקם כאתר תיירותי, ניצב קיר בית הכלא, עליו טיפסו אנשי אצ"ל בעת הפריצה לכלא עכו. גודלה כיום הינו 500 X 500 מטרים, רבע מירושלים העתיקה, אך בימי הצלבנים, הייתה יותר גדולה. בתחילת המאה ה-20 והייתה לעיר ערבית, באפריל 48 עכו נכבשה ורוב הערבים שבה, ברחו ללבנון.</p>
<p>העיר עתיקה</p> <p>הבתים שהתרוקנו יהודים שהצליחו בשנות ה-90 השילוט התיירותי</p>	<p>מתושבים עברו לרשות המדינה, שאכלסה בהם עולים חדשים וערבים, שעזבו כפרים בגליל ולא ברחו. להתבסס, עברו לעכו החדשה ומי שנשאר זו רק האוכלוסייה החלשה ובייחוד בעיר העתיקה הערבית. הוקמה חברה ממשלתית, החברה לפיתוח עכו העתיקה, שהחלה להשקיע כספים בממצאים שבעכו. הכתוב ב-3 שפות, מכוון לאתרים החשובים, שלטים ירוקים עם כתובות בערבית, הם פסוקי קוראן.</p>
<p>העיר עתיקה</p> <p>לעכו פרק חשוב יהודה הלוי-ריה"ל הרמב"ן שטבעת משה חיים לוצאטו</p>	<p>בהיסטוריה של עם ישראל, שהתבטאו במסעי הצלב, שגרמו ליהודי אירופה לדעת שאפשר להגיע לארץ. הושפע ממסעי הצלב, בגל כיסופים וגעגועים, שגרם להגעתו לעכו ב-1141 מספרד, דרך אלכסנדריה. חותמתו נמצאה בתל כיסאם, הגיע לעכו ב-1267 וממנה עלה לירושלים וחדש בה את היישוב היהודי. הרמח"ל, שעסק בקבלה וכתב את מסילת ישרים, הגיע לעכו במאה ה-18 ותרם לפיתוח הרובע היהודי.</p>
<p>העיר עתיקה</p> <p>חיים פרחי ביהכ"נ הרמח"ל ביהדות מתחילים קבורת הרמח"ל</p>	<p>יד ימינו של אל ג'זאר, תרם רבות לרווחתם של יהודים, שהמשיכו לשבת בעכו עד הפרעות ב-1929 היה מאוכלס בערבים, אך לאחר שזוהה האתר, פינו את הערבים שישבו בו תמורת פיצויים וחדשוהו. ללמוד קבלה בגיל 40 אך הרמח"ל בגיל 40 כבר סיים את חייו וזאת לאחר שחשדו בו שהוא שבתאי. לוטה בערפל, יש סברה שלא ידוע מקום קבורתו ואחרת שקבור בכפר יסיף ונוספת שקבור בטבריה.</p>
<p>העיר עתיקה</p> <p>ביהכ"נ הרמח"ל בביהכ"נ הרמח"ל ספר התורה רמח"ל</p>	<p>נבנה ללא בטון וברזל, אלא עם קשתות בסגנון רומאי, כאשר באמצע הקשת תקועה אבן הראשה. אין במה ועזרת נשים, אין במה כי הרמח"ל היה צנוע ולא עלה לתיבה, אלא ירד אליה במפלס תחתון. נכתב על עור של בהמה טהורה והיות ולא נמצאה כזאת בעכו, רמח"ל הלך לכרמל והביא משם איילים. הרמח"ל מקליפת רימון, שטחן והרתיו ועשה ממנה דיו, שהשחיר מהברזל שבה, לכתובת ספרי תורה.</p>
<p>העיר עתיקה</p> <p>הפיאצה הצלבנית הפרנציסקנים נמל עכו כיום מגדל הזבובים</p>	<p>ברובע הוונציאני, הפכה לחאן עותומני בימי אל ג'זאר, כי הייתה קרובה לנמל ואוכלסה בסוחר צרפת. קסטודיה דה טרה סנטה - שומרי האדמה הקדושה, הקימו בעכו ביה"ס טרה סנטה למוסלמים. הוא נמל קטן, המתאים רק לסירות קטנות, הנמל הצלבני נשלט בזמנו ע"י מלך צלבני, לצרכי מסיו. הממוקם בים, מול הנמל, הינו קצהו של המזח, שנבנה בתקופה האומאית כקודת אזהרה לסירות.</p>
<p>העיר עתיקה</p> <p>המלך הצלבני נתן בימי אל ג'זאר בחאן אל עומדן עמודי הגרניט</p>	<p>לקומונות לבנות רבעים בעכו, אך לא ויתר על הנמל, שהיווה מקור הכנסה ולכן בנה בו מסלול מעבר. ברובע הפיזאני הוקם החאן מפואר ביותר בעכו, עם עמודים מסביב, כשבקומה הראשונה היו מחסנים. בקומה ה-2 היו חדרי המלון המפוארים ביותר בעכו ואחד מהיפים בארץ, שהשתבחו בעמודי הגרניט. שנשדדו מקיסריה ע"י אל ג'זאר, הגיעו במקור ע"י הורדוס ממצרים, אליה הובאו דרך שייט בנילוס.</p>
<p>העיר עתיקה</p> <p>טבלת סמל סולטן מגדל השעון נבנה נבנו 6 מגדלים ברובע הפיזאני</p>	<p>מוצגת בבסיס מגדל השעון בעכו, שבו ירח ושמש, כי הסולטן משול לשמש וירח ובתוכה חותם הסולטן. יחד עם 200 מגדלי שעון ב-1906 באימפריה העות'מנית, לכבוד שנת ה-30 לשלטון עבדול חמיד השני. בערי החוף: עכו, חיפה ויפו ובערי ההר: צפת שכס וירושלים, אך בה, את המגדל הרסו הבריטים. ממוקם חאן א-שונה, שממוקם מול חאן אל עומדן, כשבמרכזו פיאצה סן פייטרו כמו בפזיה באיטליה.</p>

מנהרת טמפלארים הטמפלארים עוצמתם הכלכלית פעולת ההמרה	העיר עתיקה	נחשפה מדיווח שגרתי על בעיית צנרת וכשהוחלט לפרק את הרצפה, חפרו ומצאו מנהרה מדהימה. היו מסדר סודי והיה צורך לעבור טקסים סודיים כדי להצטרף אליו ולכן קשרו להם מיני סיפורים. נרכשה מנטילת כספי צליין בנמל היציאה, תמורת פתק אותו הציג בעכו ובתמורתו קיבל כסף מקומי. הייתה את התחלת הבנקאות באירופה והטמפלארים כמובן לקחו עמלות מהצליין ועשו מזה כסף רב.
המנהרה מובילה סוף הטמפלארים סוף ההוספיטלים הרובע הטמפלארי	העיר עתיקה	מחוף הים של הרובע הטמפלארי, לתוך העיר והסברה המקובלת שנועדה לקצר את הדרך מנמל עכו. התרחש ביום שישי ה-13 בחודש 1307 עת העלו את כל ראשי הטמפלארים על המוקד והלאימו רכושם. התבצע ב-1798 בשעה שנפוליאון כבש את מעוז שלטונם במשך מאות שנים, באי מאלטה וחיסלם. השקוע ברובו הגדול במעמקי הים, נופץ ע"י הממלוכים ומכות הגלים השלימו את ההרס עד יסודותיו.
מבנה הטמפלום חפירות שהתבצעו מפת מרינו סנטו רובע גנואה הינו	העיר עתיקה	ששרידי בסיסו נחשפו, היה בגובה 30 מטר, מעוטר באריות זהב ובלט מרחוק והכיל בתוכו את הבנק. בעכו ולא נחשפו לקהל, גילו מנהרות מתחת לאדמה, שמגיעות עד רובע המלך והנמל וכנסיות יפהפיות. שצוירה ב-1312 זמן מה אחרי שגורשו הצלבנים מעכו, מציינת את מיקומו של כל רובע בעיר הצלבנית. הגדול והמרשים ביותר, כיוון שהוקם ע"י הקומונה הראשונה, שהקימה רובע ותפסו שטח גדול ביותר.
הרובע הוונציאני בתי ליוואן בנויים מהשפעות אירופה בבית עבוד שכן	העיר עתיקה	ורובע גנואה, הוקמו בתקופת ממלכה הראשונה, שאר הרובעים של הקומונות נוספו בממלכה השנייה. כדגם החלל המרכזי שבבתים המפוארים, שנבנו בסוריה ולבנון וחדרו לארץ בתחילת המאה ה-20 נבנו בתים, בהם הקומה תחתונה הכילה מחסנים ובעליונה היה סלון גדול באמצע ומסביבו חדרים. בהא אוללה, לאחר ששוחרר מכלא עכו ולציון האירוע, קנו הבהאים את הבית, שיפצו וקידשו אותו.
מלון ארמון אפנדי זאוויית-שאזילה התנועה השאזילית האסלאם כדת	זאווייה	שברחי' לואי התשיעי, הינו הבניין המפואר ביותר בעכו, שנרכש ע"י המסעדר אורי ירמיאס - אורי בורי. הינו מבנה בהקמה, שיהווה מרכז השאזילה באסלאם הסופי, שהשייח עלי נור ייסד אותו. הינה זרם באסלאם הסופי, שהוקם בעכו ע"י השייח אל-ישרוטי במאה ה-19 ונקבר בה עם צאצאיו. מאוד קיצוניות, אך בתוכו ישנם גם זרמים מתונים, כמו הסופים, שמתוכו בא לעולם המסדר השאזילי.
הסופים חושבים תחילת זרם הסופי מקור השם סופי עריפא הינו מצב	זאווייה	שאפשר לשנות את ההלכה ומאמינים שמוחמד מחובר בשרשרת מיסטית אל מאמיניו דרך השייחים. בבגד העבאסית ב-850 שע"פ אחת הגרסאות, מוצאה ממיסטיקנים נוודים, שהיו ביקורתיים לממשל. הוא בטוהר לבו של המאמין - סאפא, או בגלל הבגדים הפשוטים שהם לבשו, סוף - צמר לבן ופשוט. שבו הסופי מתנתק מכל סביבתו וממחשבותיו הרעות ומגיע בכך לקרבה אולטימטיבית אל האל.
טאריקה היא דרך אל-ישרוטי הגיע ביתו של ישרוטי כל סופי בוחר באם	זאווייה	להגיע למצב עריפא ויכולה להתבצע בדרכים שונות, אך לכל אדם ישנה דרך משלו לעשותו הטוב ביותר. לעכו ב-1862 והצליח לסחוף אחריו הרבה אנשים, מכל המגזרים ולהתרכז בלימודי הדת בזאווייה. היה סמוך לזאווייה ובו קיבל תמיכה מהסולטן העותומני, כמשקל נגד לדת הבהאית שגם מרכזה בעכו. לקיים את החגים המוסלמים, או לאו וכל אחד בוחר דרכו הרוחנית, דבר שהמוסלמים מתנגדים לו.
הסראייה מוזיאון עוקאשי מסגד אל ג'זאר התורכי סינאן	מסגד אל ג'זאר	בית הממשל העותומני, שהיה עד לפני כמה שנים נטוש ומוזנח, עבר שיפוץ וכיום הפך למרכז לימוד. ע"ש אבשלום עוקשי, צייר ישראלי מתנועת אופקים חדשים, יחד עם זריצקי, סטימצקי ושטרייכמן. הוא המסגד הגדול של עכו ואחד המסגדים היפים והחשובים בארץ, הממוקם מעל קתדרלה צלבנית. מגדולי האדריכלים בעולם, בנה את כל המסגדים והגשרים הגדולים באיסטנבול, בטכנולוגיה חדישה.
המסגד נבנה קתדרלה צלבנית את עמודי הגרניט שערות זקן מוחמד	מסגד אל ג'זאר	ע"י אל ג'זאר ב-1781 מאות שנים אחרי סינאן, אבל סגנונו מושפע מהמסגדים שנבנו בעיר איסטנבול. הייתה הבסיס שעליו נבנה המסגד ואלה הגיעה אמת המים, שהפכה את חלל הקתדרלה למאגר מים. ולוחות השיש שבמסגד, לקחו מקיסריה, חתכו אותם לפרוסות ושילובם ברצפה ובקירות של המסגד. הנמצאות בקופסה במסגד, מקנות למסגד, מעמד קדושה יוצא דופן, שבא לידי ביטוי בליל אל קאדר.
באולם המרכזי עזרת הנשים ב-4 המדליונים כשמהמט השני	מסגד אל ג'זאר	במסגד, פרוסים שטיחי תפילה - סג'אדה, שבכל שטיח יש סימון לכיוון המחראב, הפונה לכיוון מכה. נמצאת בקומה השנייה ובה יש גם גדר ירוקה, שבתוכה נמצאת הקופסה עם השערות מזקנו של הנביא. שבפינות הכיפה, כתובים שמות 4 החליפים הראשונים - הראשידון שהם אבו-בכר, עומר, עותמן ועלי. כבש את קונסטנטינופול ב-1453 הוריד את הצלב מכנסיית אייה-סופיה ושם במקומו את הסהר והכוכב.
כנסיית אייה-סופיה דגם הכנסייה הפך בחצר המסגד יש מתקן טהרה	מסגד אל ג'זאר	שהפכה למסגד, היא מבנה גאוני ואחד מפלאי תבל, שנבנתה במאה ה-6 בימי שלטון יוסטיניאנוס. להיות דגם המסגד באימפריה העות'מאנית: מבנה מלבני או מרובע של חלל גדול ומעליו כיפה גדולה. מבנה, שבו 2 קברים, של אל-ג'זאר ושל בנו סולימן, מצבותיהם מאופיינת בכך שיש עליהם תרבוש. מטרה, מתקן שבו רוחצים ידיים ורגליים לפני התפילה ובסמוך שעון שמש, שנבנה בסוף המאה ה-18
ביהכ"נ התוניסאי ארון הקודש המבנה הבסיסי סוגי הפסיפסים	ביהכ"נ תונסאי	שבעכו מתהדר בקירותיו המשובצים בציורי פסיפס, מהמסד עד הטפחות בכל 4 קומותיו מחוץ ומפנים. שבביהכ"נ התוניסאי מורכב מ-6 ארונות, שהמיוחד בהם שדפנות ארון הקודש משובצים בפסיפסים. של ביהכ"נ שהוא בסגנון ספרדי פשוט, אולם סטן לתפילת יומיום ואולם הגדול לתפילות בשבת וחגים. על קירות ביהכ"נ: מפות אי"י, דגם בית המשפט, בע"ח בארץ, צמחים בארץ, דגים, ציפורים ואתרים.
במנהרות הכרמל מימון הפרויקט הכביש עובד התכנון המקורי	נסיעה	סלול כביש באורך כללי של כ-6 ק"מ שעובר בתוך הכרמל ומקצר את הדרך מ-50 דקות ל-5 דקות. התפלג: שני שליש של חברה סינית ושליש של חברה ישראלית, הבעלות היא של אשטרום ושיכון ובינוי. ככביש אגרה בשיטת B.O.T. כלומר בונים, מפעילים ואחרי 30 שנה מחזירים אותו לבעלות המדינה. מוערך שיעברו כ-70,000 מכוניות ביום ואם יעברו פחות מכוניות, המדינה תפצה את היזמים בהפרש.

תכני סיור מספר 50 למצדה

מסלול הסיור: מצדה

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
	בשם דוק, בו נרצח שמעון ע"י חתנו תלמי, נועד לשמור על האחוזות החקלאיות שבמרחב יריחו. שע"פ המסורות הנוצריות, עבר בו ישוע ניסיון על ידי השטן, מיד לאחר שהוטבל על ידי יוחנן המטביל. ניסיונות, 2 בהר הסמוך ליריחו, בו בנוי מנזר הקרנטל, כך שההר חשוב בהקשר הנוצרי ובהר הבית. ביריחו מתקשור לנס ריפוי העיוור ע"י ישוע וסיפור זכאי המוכס, שטיפס על עץ שקמה, על מנת לראותו.	מבצר חשמונאי מנזר קרנטל ישוע עבר 3 האירוע הנוצרי	נסיעה
	הייתה מרכז חקלאי, בתחומה גידלו את התמרים ואפרסמון, ממנו יוצר הבושם בעין גדי, צוער ורמתא. מאזור יריחו לדרום ים המלח ומגדה לגדה, בתקופות קדומות, היו באמצעות ספינות שהיו ענף מפותח. הממוקם בחוף הלידו, הינו מעגן חשמונאי או הרודיאני, שנקרא רוגיום אל באח'ר, או מעגנית המלח. בית הערבה, עיר המלח - רוגיום אל באח'ר, סככה - קומראן, חורבת מזין - מדין, הנבשן ועין גדי.	יריחו שופעת מים דרכי מעבר נמל קדום מעגני המקרא:	נסיעה
	מפלס המים בימה, היה גבוה ב-35 מ'טר מכפי שהוא כיום וגם לא הייתה דרך סלולה משני צדי הימה. הינו אתר חשמונאי, ששימש כמעגנה, שאפשר היה גם לאחסן בו את הספינות, שבסמוך לשפך הקדרון. לעין גדי, התגלו המערות המפורסמות, מערת האגרות ומערת האימה, שנחפרו בראשית שנות ה-60 נחפרה ע"י יגאל ידן ונחשפו בה הארכיונים של האלמנה בבתא ותעודות שקשורות למרד בר כוכבא.	בימי הבית השני חורבת מדין-מזין בנחל חבר מדרום מערת האגרות	נסיעה
	שמואל מערת האגרות בנחל חבר, נחשפו שלדים ועדויות, שזאת מערת מפלט מתקופת מרד בר כוכבא. התגלתה מערת המטמון, עם האוצר שמקורו כנראה במקדש, מהתקופה הכלקוליתית שנחשף בעין גדי. הגדול מבין הנחלים במרחב, יש בו שתי נביעות, עין נמר ועין ענבה, שהרוו את הרומאים בעת המצור. למרחוק עם 3 מפלסי הארמון, שצורת בנייתו מבטאת את היומרה, ההעזה והמקוריות של הורדוס.	במערת האימה בנחל משמר נחל צאלים הוא צוק מצדה מתנשא	נסיעה
	השקיף ב-1838 מעין גדי דרומה וזיהה את מצדה, זיהוי שהוכח בהדרגה ע"י חוקרים, כאכן נכון. נזכר אצל יוסף בן מתתיהו והוא התגלה במרוצת השנים, עם המחקרים שקדמו לחפירות ובמהלכם. הייתה משביל הנחש ולכן בנו הרומאים בתחילתו 3 מחנות, כדי למנוע בריחה או הצטרפות לאתר. הנו משקע של ימה קדומה, שהייתה מלפני 60,000 עד 20,000 שנים, שכיסתה את כל בקעת הירדן.	אדוארד רובינסון שביל הנחש העלייה למצדה תצורת הלשון	נסיעה
	גוש שהורם מעל פני הסביבה הקרובה, מנותק ממנה, מלבד שלוחה טבעית, הנמשכת מערבה למצדה. בצד המזרחי בין במות ההר למישור הינו כ-320 מטר, בעוד הפרש גבהים בצד מערבי, פחות מ-100 מטר. מראה את הסביבה כולה, כולל נחל מצדה המתחתר סביב מצדה ומדגיש את הייחוד שלה בטופוגרפיה. מרבית המבנים במצדה ושרידיים רבים מהם נחשפו, אך מעט שרידים נחשפו מתקופת מרד החורבן.	מצדה היא הורסט הפרש הגבהים דגם מצדה הורדוס בנה את	מצדה הדגם
	הגיע למצדה עם הלגיון ה-10 ב-74 לכבוש את מצדה ולכן הקים תוך שבועיים, את הדייק סביב מצדה. מנעה אפשרות בריחה מההר והצטרפות מורדים מבחוץ אליו והגנה על 8 המחנות שנפרסו סביב ההר. בנוי מחומה שרוחבה כ-2 מטר, גובהה כ-3 מטר והיא באורך של כ-3,800 מטר ומקיפה את כל מצדה. נזקי טבע גרמו לדייק ולמחנות להתמוטט, אך זוהי מערכת המצור הרומית השמורה ביותר בעולם.	פלביוס סילבה הקמת הדייק מבנה הדייק במהלך השנים	מצדה הדגם
	בשנות ה-30 במאה ה-20 את המחנות וידע ע"פ ערימות האבנים המוטלות, להרכיב את תוכנית המחנה. את הביצור החשמונאי באספקת מים, בכך שסכר את נחל מצדה, בנה אמת מים ו-12 בורות במדרון. עלה שביל, המכונה שביל המים ומהבורות התחתונים, שביל אחר, שהתחבר כנראה עם שביל הנחש. התנקזו מים לאגן מנקז וממנו נותבו באמה קטנה למילוי הבורות התחתונים, שהכלו כ-41,000 קוב.	אדולף שולטן זיהה הורדוס שידרג מבורות העליונים מנחל בן יאיר	מצדה הדגם
	הרומאי, סיפקו כ-5,000 שבויים יהודיים, שיצאו בשיירות לעין גדי והביאו באופן סדיר מים ואספקה. הכוללת את בניית הדייק והמחנות, נמשכה כחודשים ומקובל היום להניח שמדובר בחורף של שנת 74 ע"פ יוסף בן מתתיהו, הוא הראשון שבנה על מצדה, אך הורדוס משקם את הביצורים ובונה בו ארמון. ביצורים, כדי שישמשו מקומות מקלט בשעת הצורך, למשל ביצורים בדרום, נוכח האיום הנבטי.	אספקה לצבא תקופת המצור יונתן החשמונאי החשמונאים בנו	מצדה הדגם
	נוכח הממלכה הנבטית ויכולה לשמור על היישוב היהודי בעין גדי, שם גידלו אפרסמון ומטעי תמרים. שומר על הדרך לבקעת הירדן וביצור דוק שומר על האחוזות המלכותיות של החשמונאים ושל הורדוס. התחיל ב-66 והחורבן היה ב-70 אך 3 מבצרים, הרודיון, מכור ומצדה, נכנעו רק לאחר חורבן ירושלים. לאחר תקופת מצור קצרה ב-71 ע"י המצביא הרומי לוקיליוס באסוס, בסיוע הלגיון ה-10 וכוחות עזר.	מצדה מבוצרת ביצור סרטבה מרד החורבן הרודיון נפלה	מצדה הדגם
	עת הייתה נצורה במערכת מצור, הדומה למערכת המצור שהקימו במצדה - דייק, מחנות וסוללה. הגיעו הרומאים עם תוכנית מוגדרת, כשללגיון שמונה כ-5,200 חיילים, צורפו כמה אלפי כוחות עזר. הקימו תוך זמן קצר את הדייק סביב מצדה ו-8 מחנות ובמקבל ניצלו שלוחה טבעית, לבנות סוללה. להבקיע את חומת מצדה, אך הנצורים שיקמו את החומה בקורות עץ, שלקחו מהארמונות הורדוס.	מכורר נכנעה ב-72 לכבוש מצדה הלוחמים הרומים איל המצור הצלח	מצדה הדגם
	נשרפו לוחות העץ בחומה ולמחרת הצבא הרומאי נכנס למצדה ופגש מאות גופות ששלחו יד בנפשם. הייתה בתחילת המרד, בולטת ואקטיבית ולא היססה לדקור כל מי ששתף פעולה עם הרומאים. יצאה קבוצת סיקריים, בפיקודו של מנחם בן יהודה הגלילי למצדה, לבוזז את מחסני הנשק שהיו בה. דקרו סיקריים כהן בשם חנניה, בחשד שת"פ עם רומא וכתגובה פגעו בסיקריים, שנאלצו לנוס למצדה.	בעזרת לפידי אש קבוצת הסיקריים במהלך המרד בשובם ממצדה	מצדה הדגם

<p>מצדה הדגם</p> <p>קבוצת הסיקריים יוסף בן מתתיהו אלעזר בן יאיר</p>	<p>בפיקודו של אלעזר בן יאיר, שמנתה 967 איש, התיישבו במצדה ועד סוף המרד, לא שומעים עליהם. מספר בספרו, שקבוצת סיקריים פשטה בפסח 67 על עין גדי והרגה 700 נפש, כשבאו לבזוז אספקה. משכנע בשני נאומים, את אנשי מצדה בהתאבדות קולקטיבית, שממנה ניצלו 2 נשים ו-5 ילדים. שלדים בודדים ויש חוקרים שסבורים שלא הייתה התאבדות, שכן זה מנוגד לרוח והמסורת היהודית.</p>
<p>מצדה הדגם</p> <p>יוספוס נחשב נאום בן יאיר נכתב שלדי המגנים לא פלביוס סילבה</p>	<p>כמקור אמין במידע, למרות שספרו נכתב ב-79 ברומא, הייתה לו גישה לארכיוני הצבא שלחמו במצדה. ע"י י.ב.מ כאילו היה נוכח, זו שיטת כתיבה היסטוריוגרפית וישנם מקרים דומים כאלו בהיסטוריה. ונחשפו, כי אין סיבה שישאירו גופות מוטלות בשטח, שיהוו מפגע אקולוגי ואכן רק מעט שלדים שרדו. מיקם את מפקדתו במחנה ה-6 שבו חשפו, מחנה קטן של חיל מצב, שנשאר במצדה עוד כ-40 שנה.</p>
<p>מצדה מרפסת תצפית</p> <p>שמריה גוטמן לאורך הדייק יש חדר המשמר מכיל נקודת הפריצה</p>	<p>שיחזר את המחנה הראשון, כשלקח את האבנים הנפולות, שהיו אבני שדה, הרים והציב אותן במקומן. ערימות אבנים, המציינת מגדל בדייק, 14 מגדלים שנבנו בצד המזרחי, משקפים הרגישות לגבי צד זה. ספסלים וסטוקו - טיח מעובד, היוצר רושם כאילו אלו הן אבנים מהוקצעות, או אפילו לוחות שיש. בחומת הסוגרים, נתצפת במרפסת, שבסמוך לה, מרוכזות אבני דרדר מעובדות, שהוכנו לדרדר מטה.</p>
<p>מצדה מרפסת תצפית</p> <p>על הסוללה איל המצור נחל מצדה המחנה השישי</p>	<p>שברובה סלע טבעי ורק מקצתה שפך מלאכותי, העלו הרומאים את איל המצור האדיר, לניפוץ החומה. שגובהו כ-60 אמה ואורכו כ-30 מטר, היה גבוה ב-10 אמות מראש חומות הסוגרים, עת נגח בחומה. המתפתל לכיוון דרום ואחר כך שוב לכיוון מזרח, מקיף את מצדה ומעמיק את הייחוד שלה כהורסט. מפקדתו של סילבה, בנוי ע"פ מתכונת של מחנות רומאים ודומה למחנה השני הבנוי מזרחית למצדה.</p>
<p>מצדה מרפסת תצפית</p> <p>במחנה ה-6 שניטש גבעת הקברים לאחרונה התברר השביל הרץ</p>	<p>אחר כיבוש מצדה, ישבה יחידה שאמורה להשגיח שמצדה לא תתפקד, עד לימי הקיסר טריאנוס. מכילה 27 שלדים, שנחשפו במערה והובאו לקבורה מסודרת, ע"י הרב גורן, בטקס ממלכתי ביוני 1969 שבמערה, בה נחשפו השלדים, נמצאו עצמות חזיר ושרידי שלדי רומאים או נזירים, מהעת הביזאנטית. העובר לאורך מערכת המצור הרומית ובמקביל לדייק, שימש את הרומאים להתקנת מערכת המצור.</p>
<p>מצדה כנסייה</p> <p>בין שרידי כנסייה תחת המזבח ע"פ הממצאים הלאורה שימשה</p>	<p>שהינה בעצם קפלה, נחשפו שרידי אפסיס הפונה מזרחה ופתח המאפשר כניסת קרני אור על המזבח. ישנו שקע סגור ונסתר, שלפי יזהר הירשפלד, היווה מיקום לרְלִיקוּוּיה - שרידי קדוש, או שימש כקבר. מציע יזהר הירשפלד, שהאתר שימש כלאורה, שהוקמה במאה ה-5 ופעלה עד הכיבוש הפרסי ב-614 נזירים להתבודדות, בימים משני עד שבת וימי שבת וראשון, להתכנסות, ארוחה ולתפילה משותפת.</p>
<p>מצדה כנסייה</p> <p>הכנסייה זוהתה שני מקורות הספר מתאר את מקור שני מזכיר</p>	<p>בחפירות ידיו, בשנים 63 - 65 וכן נזכרת במקורות כנסייתיים נוצרים, בשם מרדא - מבצר בארמית. מזכירים נזירים על פסגת ההר המכונה מרדא, הראשון שבהם חי אבטימיוס שנכתב סביב שנת 560 הר מרדא, כתחנה בדרכו של איבטימיוס הקדוש ב-422 עת עבר באתר, יחד עם תלמידו לאורך החוף. קהילת נזירים שחיו על מרדס, בספר בשם לימוניון, שנכתב סביב שנת 620 תקופת הכיבוש הפרסי.</p>
<p>מצדה כנסייה</p> <p>הכנסייה משופצת פסיפסים השקע בכניסה הארמון המערבי</p>	<p>באבנים וחורסים, כשיטה לחיזוק הטיח, שמאופיינת לתקופה הביזנטית, שעליה הייתה שכבת שפלה. נוספים היו מונחים על הרצפה, אך הם נלקחו לצרפת, על ידי חוקר בשם פליסיאן דה סוסי במאה ה-19 שימש, ע"פ ההנחה המקובלת במחקר, לניקוז הלכלוך והאבק בעת שטיפת הרצפה, או להנחת קנקן. הוא כנראה המבנה הראשון שהקים הורדוס, אם כי מעט חוקרים חושבים שהיה לו בסיס חשמונאי.</p>
<p>מצדה ארמון מערבי</p> <p>שם הארמון שטח הארמון אחד האגפים המורדים ע"פ יבמ</p>	<p>נקרא כך, כי הוא קרוב לחומה המערבית, שבכניסה אליו בנוי חדר משמר, מטויח בהידור עם ספסלים. המערבי הוא בן 4 דונם וכולל בתוכו מחסנים, בית מרחץ, אולם אירוח, שבו הורדוס אירח את אורחיו. בארמון ששימש כמחסן בימי הורדוס ומטבח בשלב המרד, תקופה המיוצגת בצורת הבנייה הרשלנית. הינם סיקריים, במיצג במרכז המבצרים, הם מורדים, בעבר כונו המורדים בשלטי מצדה, קנאים.</p>
<p>מצדה ארמון מערבי</p> <p>מנחם שטרן המחקרים יוסף בן מתתיהו הארמון המערבי</p>	<p>טען שהקנאים הם קבוצה מאוד ספציפית וקיצונית, שפעלו ככוחנים במקדש ורק הם אישו את מצדה. האחרונים טוענים שלמצדה הגיעו גם מורדים אחרים, פליטים מירושלים אולי גם מקומראן או סככה. מזכיר את הקנאים, ערב פרוץ המרד, במסע של קסטיוס גאלוס, שמגיע עם הלגיון ה-12 ונסוג חזרה. מאופיין במערכת חדרים שהקיפה חצר, שהיוותה את המרכז, זו שיטה הלניסטית הבנויה גם ביריחו.</p>
<p>מצדה ארמון מערבי</p> <p>החצר הפנימית בחדר הכס נמצאו בית מרחץ בארמון הקלדריום</p>	<p>מגדירה את הארמון כמופנם, לעומת הארמון הצפוני שהינו ארמון מוחצן ושניהם נבנו באותה תקופה. שקעים לכורסה גדולה, שיועדה כנראה להורדוס, בשעה שנפגש עם אנשים, שאושר להם לפגוש בחדרו. לא פעל בשיטת ההיפוקאוסט, אלא בחימום המים בבویلר, בעזרת תנור והזרמתם בצינוור לאמבט. החדר החם בבית המרחץ, היה רק אמבט ולכן השם קלדריום זו הפרזה, כי בארץ לאדים אין ערך רב.</p>
<p>מצדה ארמון מערבי</p> <p>לפריגידריום האמבט פתחים בקירות הפסיפס בבית</p>	<p>חדר הצוננים בבית המרחץ, יורדים במדרגות שבו היו מים רגילים, שנאספו מהבורות שבמורדות ההר. בפריגידריום, יכול בהחלט לשמש גם כמקווה טהרה, אם היו בו לפחות 40 סאה של מים בלתי שאובים. בית המרחץ, שימשו לכניסת אור, כפי שרואים בהרודיון ובמגדלים שונים בהרי הנגב, כממשית ועבדת. המרחץ מרהיב, עם עיטורים אופייניים לימי בית שני, שבו אין דמויות ודיקנאות, אלא דגמי צמחים.</p>
<p>מצדה בריכת טבילה</p> <p>אמה הובילה מים המים הזורמים בריכת הטבילה בצד בריכת</p>	<p>לבורות במרגלות מצדה, הבאת מים מהבורות ע"י אדם, למילוי הבריכה, פוסלת את שימושם למקווה. עד לבורות הם כשרים, אך מהרגע ששאבו אותם והשקיעו בהם עבודה בהובלתם, הם כבר לא כשרים. יכולה להיות לרצחה ולהנאות וגם לשמש כמקווה, אם אספו מפני השטח 40 סאה, שהם כ-750 ליטר. הטבילה, ממוקמים מעין תאים, בהם יכלו לאחסן בגדים ולכן השם בריכת טבילה, הוא מקורי ומעניין.</p>
<p>מצדה מבנה ציבורי בית מדרש המבנה בנוי קולומבריום הוא</p>	<p>שנחשף, שהינו מקורה ומכיל בתוכו ספסלי ישיבה, אזי אפשר להניח, שהינו בעל משמעות מיוחדת. הוא השם שניתן למבנה הציבורי וזאת משום שיש עוד מבנה ציבורי על מצדה, שהסכימו שהוא ביק"נ. מקירות דקים, לכן משערים שהינו מתקופת המרד והוקם ע"י מורדים, יתכן שזה נכון, אך אין מדע. מתקן עגול, במבנה בנוי או במערה, שהמחקר כבר מזמן הגיע למסקנה, שבו גידלו יונים לבשר ולזבל.</p>

<p>מצדה</p> <p>כוכי היונים</p>	<p>גידול יונים בתקופה הלניסטית מבני קולומבריוס בחומת הסוגרים</p>	<p>במתקנים כאלה, מאפשר לאכול את בשר היונה, ללא צורך לשמר את מה שנשאר בקירור, כי לא נשאר. ענף היונים חדר לארץ ממצריים למרשה והתפשט לאחר מכן לאזורים נרחבים, בכל אגן הים התיכון. ניתן לראות בעין צור, בשבטה, בחורבת אבו חוף ליד להב, בעיר דוד, ביריחו, מראשה, בית גוברין ועוד. באזור ההבקעה של מצדה, היו כוכים שבהם גידלו יונים, בזמנו של הורדוס, לבשר ואולי גם קצת לזבל.</p>
<p>מצדה</p> <p>כוכי היונים</p>	<p>יגאל ידין כתב הדוח נכתב הכוכים מתחילים הכוכים חצובים</p>	<p>דוחו על מצדה, שמבנה הקולומבריוס שימש להנחת אפר של משרתים, שהיו חלק מצוות התחזוקה. בשנות ה-60 כשמחקר הקולומבריה היה בתחילתו, כיום יש תמימות דעים במחקר, לגבי ייעוד הכוכים. כמה עשרות סנטימטרים גבוה מעל פני הרצפה, כדי שזוחלים וטורפים לא יגיעו אל הביצים והגוזלים. באבן רכה יחסית, אבן מתצורה שנקראת סמרה, אבן חולית ששימשה לחוליות וכותרות לעמודים.</p>
<p>מצדה</p> <p>הבור הדרומי</p>	<p>למרגלות מצדה מקור 8 הבורות על הר מצדה כושר סך האגירה</p>	<p>חפורים 12 בורות, 8 במפלס עליון ו-4 בתחתון, שכל אחד מכיל כ-3,500 קוב מים, המרוויים 1,000 איש. העליונים הוא נחל מצדה ומקור 4 התחתונים משפך נחל בן יאיר ומשם יש להעלותם לבורות על מצדה. חצובים כל מיני בורות, שהם בדרך כלל די קטנים, הבור הדרומי הוא הגדול ביותר, שנמצא על מצדה. על מצדה הנו כ-9,000 קוב מים, כמות שיכולה לאפשר קיום של בערך 1,000 איש לשנה, פחות או יותר.</p>
<p>מצדה</p> <p>הבור הדרומי</p>	<p>סלע הבור הינו לאחר החציבה מילוי הבור במים גרם המדרגות</p>	<p>קשה וסדוק, לכן החציבה הייתה על בסיס הסדקים, בהם הכו עם פטיש ואזמל, להוצאת גושי הסלע. היה צורך לטייח, ואכן יש שכבות טיח רבות ומילויים שונים, על מנת למנוע את לחחול המים מהבור. התאפשר מניצול מי הגשם, אבל הבסיס היה שתי שיירות, שהעלו מים מהבורות התחתונים והעליונים. בבור המקורה, הוא ישר ויש בו קצת אור המאפשר אוורור, לטובת אנשים שיורדים לשאוב את המים.</p>
<p>מצדה</p> <p>הבור הדרומי</p>	<p>מיתוס מצדה החל בשנות ה-40 כאשר תנועות נוער שלא בשנות ה-80 כאשר</p>	<p>כאשר תנועות נוער, התחילו לפקוד את מצדה, בשנות ה-40 של המאה ה-20 כשברקע טראומת השואה. יהודי אירופה נטבחו, מצאו בני הנוער בקנאים, המורדים בשלטון רומי, מופת של עמידה ונחישות. ידעו דבר על הסיקריים, הלכו בהמוניהם, עם מים, מזון וציוד, ק"מ רבים, עד למצדה חזרה, ברגל. שטרן, פרסם את מחקרו, המזהה את המורדים במצדה כסיקריים, צה"ל הפסיק לפקוד את האתר.</p>
<p>מצדה</p>	<p>ברכת השחיה מהביצור הדרומי במצוק הר אלעזר סמוך לבור המים</p>	<p>במצדה ששימשה להנאה, לא הייתה מקורה עקב מפתחה הגדול, יש בה מדרגות ירידה ושרידי טיח של מצדה, נצפה נחל מצדה, השביל הרץ והר אלעזר, עליו נמצא המחנה ה-8 ומימין למטה המחנה ה-7 אין דייק, שכן המצוק משרת את המטרה, הר אלעזר הוא חלק ממצוק ההעתקים ולכן זה אינו הורסט. החשמונאי, שנוקה לפני כשנתיים וניזון ממי נגר, התקיימה לאורה, שהכנסייה שלה נמצאת ליד הבור. שבנה הורדוס, הייתה מיועדת למנוע נפילת אנשים לתהומות ותחושה לאויב שאין סיכוי לכבוש האתר. בחוואר, בין שיחים ומצוקים ונתיבו הינו הארוך באזור, בעוד עין גדי ממוקמת כ-18 ק"מ מצפון לנחל. בשנות ה-60 נחשפו 3 מגילות מקראיות, של חלקי טקסטים מקראיים ומגילה חיצונית לספר יהושע. הינו שם המגילה החיצונית, שבה כתובות ברכות שהיה נהוג לשאת בביהכ"נ, במשך 13 שבתות רצופות.</p>
<p>מצדה</p> <p>סוגר מגילות</p>	<p>בסככה - קומראן 'לרננה הר גריזים' מבחינה היסטורית מברכה הדומה</p>	<p>נחשפו 9 טקסטים של שירות עולת השבת, תגלית שהובילה למסקנה, שגם איסיים נלחמו במצדה. הינו טקסט נוסף שנחשף, מה שהוביל זמנית, חוקרים אחדים להציע, שלמצדה הגיעו גם שומרונים. שילוב שומרונים לא הגיוני, עקב מערכת היחסים העכורה, מאז ימי שיבת ציון ולאורך כל התקופות. 'לרננה הר גריזים' שנחשפה בקומראן, ניתן היה להבין שמדובר בברכה שנאמרה לזכר מקדש שומרוני.</p>
<p>מצדה</p> <p>סוגר מגילות</p>	<p>מדובר באירוע תלוש המשכורת מפרט התלוש בסוגר המגילות</p>	<p>שבו יוחנן הורקנוס, כבש את הר גריזים והרס את מקדש השומרונים, שהוטמעה בברכה לאורך שנים. שהתגלה בסוגר המגילות, הינו של חייל רומאי בשם גאיוס מסיוס, מהלגיון ה-10 שמוצאו מביירות. מציין את חשבון ההכנסות והוצאות והמהווה את תלוש השכר השמור ביותר בעולם, של חייל רומאי. נחשפו עוד מספר תעודות של קניית תרופות או מתן תרופות, שמבוססות על האפרסמון שגדל במרחב.</p>
<p>מצדה</p> <p>ביהכ"נ</p>	<p>בחומת הסוגרים מעל האורווה ההיגיון אומר כתובת תאודוטוס</p>	<p>יש עדות לקיומה של אורווה, בצורת שכבה של זבל פרדות או סוסים, האורווה כוסתה ויצאה משימוש. התקינו מושבים שמלמדים שמדובר במבנה ציבורי, שנבנה משברי כותרות עמודים, אחרי ימי הורדוס. שיש לשייך את המבנה לתקופת המרד, עת 967 סיקריים ואולי אחרים, הצטרפו מבנה ציבורי לצרכיה. מכילה כיתוב שביהכ"נ נועד לשם קריאה בתורה ולימוד מצוות ובורות המים נועדו לאירוח נצרכים.</p>
<p>מצדה</p> <p>ביהכ"נ</p>	<p>תפילה בציבור לא צמוד למבנה מצוי מבנה ביהכ"נ ביהכ"נ תפקד</p>	<p>נזכרת בכתובת תאודוטוס, כי לא הייתה תפילה עד ימי רבן גמליאל דיבנה ב-85 ואז הונהגה התפילה. חדרון ובו גילו בשקעים בקרקע, טקסטים מקראיים, המספקים הוכחה נוספת להיות המבנה ביהכ"נ. מוכח באמצעות המושבים, חדר הגניזה הצמוד וממצא חרס, אוסטרקון עליו הכתובת 'מעשר כהן'. על דעת החוקרים, בתקופת מרד החורבן משנת 66 עד שנת 74 בזמן שבית המקדש השני היה קיים.</p>
<p>מצדה</p> <p>ביהכ"נ</p>	<p>ביהכ"נ מבית II: חרבת עתרי לכל הקבוצה לארון הקודש לא</p>	<p>גמלא, הרודיון, מגדל, קריית ספר, מודיעין (חרבת אוס אל עומדן), יריחו, מצדה ועיר דוד ע"פ הכתובת. מתוארכת ע"י החוקרים לבין המרידות ולא נכנסת לרשימה של ביהכ"נ שפעלו בזמן קיומם המקדש. המתוארכת ארכיאולוגית לזמן קיום בית המקדש, יש לרוב מקווה קרוב ואין התייחסות לירושלים. היה מקום קבוע ביהכ"נ וכשרצו לקרוא בתורה, הכניסוהו מחדר סמוך, מקום קבע התקבע במאה ה-3</p>
<p>מצדה</p> <p>חדר גורלות</p>	<p>ע"פ הדגם 8 בורות המקווה שהיה בחדר הגורלות יוסף בן מתתיהו</p>	<p>המים העליונים, התבססו על נחל מצדה והמשפך מנקז מים מנחל בן יאיר, שמילא את 4 התחתונים. מקורה, כדי שלא תהיה התאדות ויהיה אפשר לטבול באינטימיות, הכיל 40 סאה של מים לא שאובים. נחשפו 11 אוסטרקונים שעליהם מזהים שמות שאפשר לקרוא ולהותם כמו בן הנחתום, בניאיר ועוד. מתאר תהליך, שבו כל אחד רוצח את משפחתו ולבסוף נבחרו בגורל 10 איש, לשחוט איש את רעהו.</p>
<p>מצדה</p> <p>אגף מנהלי</p>	<p>יגאל ידין שחשף באגף המנהלה באחד המחסנים בית המרחץ</p>	<p>את האוסטרקונים בעת החפירות, העלה השערה שמדובר בהגרלה, המתוארת אצל יוסף בן מתתיהו. שליד ארמונו הפרטי של הורדוס, שחזרו את החדרים המאורכים, ששימשו כמחסנים, באבני המקור. שחזרו אמפורות – קנקנים, הנשענים זה על זה ופיטסיים - כדי ענק מקובעים, לאחסון נוזלים. הממוקם באזור הארמון הפרטי של הורדוס, הינו משוכלל ומעוטר להפליא ובנוי בשיטת ההיפוקאוסט.</p>

<p>מצדה בית מרחץ</p>	<p>חצר הפלסטרה בריכה קטנה שרידי הפסיפס האפודיטריום</p>	<p>חצר פנימית, מוקפת בסטילובט משוחזר, שעליו עמודים, החלק המרכזי היה פתוח ומסביב היה קירוי. שהייתה בחצר הפלסטרה, שימשה את המתעמלים למיניהם בשילוב הפינוקים ותענוגות בית המרחץ. המתוארכים לימי הורדוס, בשילוב פילסטרים - עמודים דבוקים, מעטרי טיח - מונוליטים, שיוו קסם. חדר ההלבשה, רצפתו עשויה אופוס סקטילה - לוחיות משובצות צבע, מימי הורדוס, שחלקה נשדד.</p>
<p>מצדה בית מרחץ</p>	<p>ספסלים משוקעים קלדריום - החדר האוויר החם זרם זרימת אוויר החם</p>	<p>המהווים פריטים מארמון הורדוס, ששימשו למילוי, כמו ביהכ"נ בסוגר, מתאים לבנייה בזמן המרד. החם, שתמיד יהיה מרוחק מהפריגידריום, החדר חומם בשיטת ההיפוקאוסט - חימום מתת הרצפה. מהתנור אל בין עמודי החרס, חימם את הרצפה מלמטה ועלה דרך הלבנים החלולות הנקראות טופולי. מחמם את הבוילר, שהינו דוד ברונזה, שמהווה מקור אספקת מים לאמבטיה היכולה להכיל 2 אנשים.</p>
<p>מצדה בית מרחץ</p>	<p>התקרה המעוגלת אגן קורצי שניצב בקלדריום הייתה טמפרטורת רצפת</p>	<p>גורמת לטיפות מים בהתעבות, לזלוג לצדדים ולא לטפטף על ראשי האנשים, הפתח במרכז נועד לאור. ליד הפתח הכילו מים קרים, שנועדו להתזה באמצעות פטרה, על גוף, כדי לכווץ את נקבוביות העור. אמבטיה אחת, לעומת קיסריה, בה יש יותר אמבטיות ובהרודיון יש 2 אמבטיות, אחת מול השנייה. הקלדריום הגיעה ל-38°C בלבד, אדים יש לפעמים בחדרי הזעה מיוחדים, אזי יש יותר מתנור אחד.</p>
<p>מצדה המדרג העליון</p>	<p>דגם המכלול בניית הארמון במדרג העליון הורדוס קיבל</p>	<p>הפרטי של הורדוס, מציג את הארמון הצפוני, הבנוי על שן סלע צרה, בחלק הצפוני של ההורסט מצדה. במצוק הצפוני, הצריכה הקמת קירות תמך אדירים, מחשש פן תהיה התמוטטות המבנה לצד כלשהו. של הארמון, היו חדרי המגורים ומרפסת מעוגלת, המאפשרת צפייה לנוף סביבת ים המלח והרי מואב. הרבה עצות ארכיטקטוניות מידידיו הרומאים, אולי בעקבות ביקורו של מרקוס אגריפה ב-15 לפנה"ס.</p>
<p>מצדה מדרג עליון ותחתון</p>	<p>טולוס הוא מבנה תעלה מקורה במדרג התחתון העמודים העשויים</p>	<p>מעוגל עם עמודים בהיקף, המוכר כמקדש, גם מבנים מקבילים, עם עמודים בהיקף, נחשבים לטולוס. בלוחות עץ החצובה במרפסת, נעשתה על מנת למנוע לחץ אופקי על קירות התמך, שרגישותם רבה. של הארמון, הורדוס השתמש ביכולתו המופלאה, לקחת אמצעים פשוטים ולהגיע לאפקטים מרהיבים. אבן רכה מתצורת סמרה, נראו כעמודים דבוקים, פילאסטרים, לקיר מפואר שהיה מעוטר בפרסקאות.</p>
<p>מצדה מדרג תחתון</p>	<p>בבית המרחץ בחלקו הפנימי של הציורים צוירו על כל הקירות היו</p>	<p>שבמדרג התחתון, מצאו 2 שלדים וצמה של אישה, שנחשבים על דעת החוקרים, של מורדים יהודיים. הארמון, יש ציורים משוחזרים, תצוגה לא מקובלת בארכיאולוגיה, לשחזר בצורה כזו, על קיר מקורי. הקירות, למרות שזה עומד בניגוד למקובל, משום שאת הקירות המקוריים, העבירו לתצוגה במוזיאון. מצופים ומחוזקים בקירות תמך זקופים, שבנו באמצעות פיגומים, כדי לבסס ולתמוך ב-3 המדרגים.</p>
<p>מצדה מדרג תחתון</p>	<p>מקווה הטהרה האוצר זו בריכה אם המים במקווה הדרך ליצור הקשר</p>	<p>שבמדרג התחתון, מורכב מבריכת טבילה עם מדרגות, אמבט רחצה טרום הטבילה, כמו ביריחו ואוצר. לא מדרגת, שגם היא מכילה לפחות 40 סאה של מים בלתי שאובים ומוגדר כמיכל תפעולי רזרבי. איבדו מהשיעור 40 סאה, המקווה נפסל, אלא אם יצרו השקה וחיבור בין מי האוצר למקווה המים. בין האוצר למקווה הוא נקב ואז מי האוצר הטהורים זורמים דרך החור אל המקווה ומטהרים אותו.</p>
<p>מצדה סוללה</p>	<p>רוב הסוללה הגזעים ששרדו איל המצור מלאכת הקמת</p>	<p>המערבית הינה טבעית ורק הכיסוי, כ-15% הוא מלאכותי, שיוצב בגזעי עץ, שנועדו לחזק את השפך. בגלל היובש, נבדקו גנטית בקרבן 14 ומדובר בעצים מקומיים: שיטה ואשל למשל, בני כ-2,000 שנים. נגרר במעלה הסוללה, עי"י פרדות בחלקים, את המגדל שגובהו כ-30 מטר, בנו ברום הסוללה תחת אש. מערכת המצור, המחנות והסוללה, נעשתה עי"י כ-8,000 חיילים חרוצים, שהתאמנו לעשות כל מלאכה.</p>
<p>מצדה סוללה</p>	<p>שרידי אמת המים בתקופה הביזנטית כל המשפך של בתוך הבורות</p>	<p>שבצלע ההר המערבי, חצו גשרון שאפשר העברת האמה, מנחל מצדה שניזון מערוץ בשם גיא הארמון. כשמצדה חרבה והאמה מנחל מצדה לא תפקדה, ניזרים העבירו מים מהמדרון לאמה ומשם לבור. נחל בן יאיר, נוקז בתעלה שעברה על גשרון מעל פלג גיא הארמון ומילאה בכך את הבורות התחתוניים. אפשר לראות שרידי טיח ו-2 פתחים, אחד לכניסת המים מהאמה ואחד ממנו ירדו לשאוב ולנקות.</p>
<p>מצדה סוללה</p>	<p>מילוי הבורות בעת חציבת הבורות על המצוק מעל גבעת הקברים</p>	<p>שטפון נעשה עי"י אדם, שפתח כניסה לבור ראשון וסגר שהתמלא, אזי פתח כניסה לבור שני וכן הלאה. בסלע הסדוק והמפורר, אינה קשה במיוחד, אך לאחר מכן היה צורך במילוי שכבות טיח וקצת דבש. בורות המים, בנוי מבנה של מגדל מבוצר קטן שבנה הורדוס, כדי לשמור על מערכת אספקת המים. הוא כינוי שניתן ב-1969 לגבעת שתחילת הסיפור עליה, מתחיל בשעה שזיהו שמישהו יצר בה משטח.</p>
<p>מצדה גבעת קברים</p>	<p>משטח הגבעה הוא הטווח היעיל של ב-1972 הוחלט מצדה הינו האתר</p>	<p>קדום וההנחה הייתה שעליה העמידו כלי ארטילריה, לירות כחיפוי, לבניית הסוללה וניפוץ החומה. כלי הארטילריה הינו בתחום 400 מטר ובקצב של כל שתי דקות בליסטרה, האומר רצף אבנים עפות. שאתר מצדה, שבה מערכת המצור הרומית השמורה ביותר בעולם, יקבל מעמד של אתר מורשת עולמי. הראשון בארץ שקיבל מעמד אתר מורשת עולמי וכעת על הפרק 'ארץ אלף המערות' באזור בית גוברין.</p>
<p>מצדה גבעת קברים</p>	<p>החומה באזור את איל המצור בטקס ממלכתי שנים לאחר הקמת</p>	<p>ההבקעה לא שוקמה ולא תוקנה בכוונה, יש לזכור שהסוללה הייתה יותר גבוהה והמגדל גבוה ממנה. שקעקע את החומה ושגובהו כ-30 מטר, הביאו מירושלים מפורק והרכיבהו תחת אש, בראש הסוללה. שנערך ב-1969 הובאו לקבורה בגבעת הקברים, 25 שלדים, שנמצאו במדרון הדרומי ובבית המרחץ. מצבת מגני מצדה, התברר שהממצאים במערה הדרומית, מעלים ספק ביהדותם של אלו שנקברו שם.</p>

תכני סיור מספר 51 לגליל תחתון מערבי

מסלול: מוזיאון המחותרות, כפר יאסיף, שמורת עין אפק, אלוני אבא ובית לחם

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
ראש הכרמל - סטלה מאריס, המוחרקה במזרח - קרן הכרמל והפינה הדרום מערבית - חוטם הכרמל. ליד עיינות נעמן, עד שההלניסטים למדו להעביר מים ממקום למקום, אזי חיפשו מקורות מים באזור. מעיין שופע, הנקרא עיינות כברי או עיינות שפע וממנו הוזרמו מים לעכו, במהלך התקופה ההלניסטית. שלמדו לבנות אמות הקימו על תווי האמה ההלניסטית, שלא נשאר ממנה זכר, את אמת מים לעכו.	משולש הכרמל עכו הקדומה שכנה באזור בן עמי נובע העות'מאניים	נסיעה	
האמה, התבצעה ע"י אחמד אל ג'זאר, אך בנו סולימאן, המשיך ושדרג אותה, בראשית המאה ה-19 שליד קיבוץ לוחמי הגטאות, הם עות'מאניים ולא קדומים יותר, למרות שצורתם כאמות מים עתיקות. הגטאות הוקם ע"י אנטק צוקרמן ורעיו, פליטי גטו ורשה, מכיל את המוזיאון להנצחת השואה בצפון. הזיכרון לשואה, נערך ביד ושם, טקס המציין סוף יום הזיכרון לשואה, נערך במוזיאון לוחמי הגטאות. במישור, בונים תחילה אמה רחבה ובהדרגה מצרים אותה וככל שהאמה צרה, הלחץ גובר לזרימת מים. אמה לא הספיקה, לכן מהנדסי אל ג'זאר וסולימאן, המציאו פטנט בשם טלע, אותו ישימו ב-7 נקודות. סכר קטן, שגורם למפלס המים לעלות באמה ואז לגלוש שוב במורד, טלע שכזה בנוי ליד קבר קפרלי. ממוקמים שני אתרי מורשת עולמית של אונסק"ו, האחד העיר העתיקה והשני הינם הגנים הבהאים.	תחילת בנייתה של קטעי אמת המים קיבוץ לוחמי טכס ערב יום	נסיעה	
בעכו, הינו האתר המקודש ביותר בעולם לבהאים ונמצא במתחם שנקרא גני הפאקגי - הגן הפרסי. לעכו ב-1868 ושוהה בכלא מספר שנים ובהיותו אסיר מועדף, קיבל התר לגור בבית, הנקרא בית עבוד. יש בעכו תופעה שאנשים עשירים קונים חלקות מחוץ לעיר ובונים בית אחוזה / ארמון - קס'יר. גם בירושלים, למשל בית טיכו שמקורו בית אחוזה מפואר של אדם עשיר, דבר דומה שכזה קרה בעכו. קונה שטח גדול בעכו, בונה בו את ביתו ונוטע סביבו כרמי זיתים, לאחוזת הזו קוראים אחוזת פאקגי. שהה בבית עבוד, הוא עבר לאחוזת הפאקגי ומבלה בה את שנותיו האחרונות, בכתיבת רוב כתביו. בהא מסתכל לכרמל ואומר לבנו עבאס אפנדי - עבדול בהא: משם תצא הבשורה הבהאית לכל העולם נפטר ב-1892 ונקבר במבנה שליד בית האחוזה, שאליו נשואות עיני הבהאים בעולם לפחות פעם ביום.	להזרמת מים למישור עכו הצרת הפרוש לטלע הינו בעיר עכו	נסיעה	
קבר הבהא אוללה בהא אוללה הוגלה בסוף המאה ה-19 קס'ירים כאלה יש	קבר הבהא אוללה בהא אוללה הוגלה בסוף המאה ה-19 קס'ירים כאלה יש	עכו	גנים בהאים
אחד מעשירי עכו אחר שבהא אוללה מאחוזת הפאקגי הבהא אוללה	אחד מעשירי עכו אחר שבהא אוללה מאחוזת הפאקגי הבהא אוללה	עכו	גנים בהאים
תחילתה של הדת סביב הבאב כשמהדי לא הגיע לאחר מות הבאב	תחילתה של הדת סביב הבאב כשמהדי לא הגיע לאחר מות הבאב	עכו	גנים בהאים
בהא אוללה מספר הבהא בורח מאירן העות'מאניים לא בעכו הבהא	בהא אוללה מספר הבהא בורח מאירן העות'מאניים לא בעכו הבהא	עכו	גנים בהאים
שאלוהים התגלה אליו, כפי שהתגלה לשאר הנביאים כמשה, ישוע, מוחמד, בודהה וזרתוסטרא. יחוד ביהדות, בנצרות ובאסלאם, שכן כולם מאמינים באותו הרעיון, ליצור עולם אחד ואמונה אחת. שלפסלים והתצורות של בע"ח שבגן, אין שום משמעות תיאולוגית, אלא לשם אסתטיקה ונוי בלבד. מקובעים 3 קווים מאונכים המסמלים אנושות, נביאים ואלוהות וקו אופקי מחבר ביניהם והוא הבהא. בנה מעל המתחם ההוספיטלרי את הקלעה, מצודת עכו, שהופכת בתקופה העות'מאנית לבית כלא. האתר הופך לכלא המרכזי, שבו נכלאו אסירים ערבים ויהודים ובו גם גרדום שעליו הוציאו להורג. זה האתר היחיד בארץ שבו נתלו יהודים, לאחר קום המדינה המקום הפך לביה"ח לחולי נפש - מזרע. לשלטון ב-1977 מפנים את ביה"ח מזרע, במגמת תהליך, להכניס את אצ"ל ולח"י לקדמת התודעה.	הבהא אוללה טענת הבהא שאין הבהאים טוענים באליפסה שבשער	עכו	מוזיאון מחותרות
הבהא אוללה טענת הבהא שאין הבהאים טוענים באליפסה שבשער	הבהא אוללה טענת הבהא שאין הבהאים טוענים באליפסה שבשער	עכו	מוזיאון מחותרות
אל ג'זאר בתקופת המנדט באתוס הציוני עם עליית הליכוד	אל ג'זאר בתקופת המנדט באתוס הציוני עם עליית הליכוד	עכו	מוזיאון מחותרות
היות והבהא ישב בחומת הקלעה מתחם הכלא כולל חצר הכלא הינו	היות והבהא ישב בחומת הקלעה מתחם הכלא כולל חצר הכלא הינו	עכו	מוזיאון מחותרות
בתאו שנו הפריצה לכלא בשנת 1920 19 אנשי האצ"ל	בתאו שנו הפריצה לכלא בשנת 1920 19 אנשי האצ"ל	עכו	מוזיאון מחותרות
ניסיונות הבריטים הספרים לבנים פרעות הערבים ארגון 'ההגנה' היה	ניסיונות הבריטים הספרים לבנים פרעות הערבים ארגון 'ההגנה' היה	עכו	מוזיאון מחותרות

עכו	תנועת האצ"ל קבוצה באצ"ל בתום מלה"ע 2 התנגדות התבטאה	לא נשמעה להוראות ההבלגה עד לפרוץ מלחמת העולם ה-2 ואז הצטרף ל"הגנה" לשם סיוע לבריטים. התנגדה למהלך ההצטרפות ולכן פורשה והקימה את לח"י - לוחמי חרות ישראל, ארגון לוחמי יותר. לא שונתה מדיניותה הקשוחה של ממשלת המנדט, אזי החלה תנועת מרי מאורגנת בחסות ההנהגה. בשחרור עצירים ממחנה המעפילים בעתלית, ליל הרכבות, ליל הגשרים, פיצוץ 4 תחנות משטרה ועוד.
עכו	שיאה הטראגי של בחדר הקליטה האסירים קיבלו בחדר בית המשפט	הפעילות, היה פיצוץ מלון המלך דוד, שבעקבותיה הייתה השבת השחורה - מאסר לוחמי המחתרות. האסירים קיבלו בחום, נידונים למוות ואלה שברחו: אדום, המיוחסים נותרו בבגדיהם. מזרון סמרטוטים - בורש, אך היה איסור על לבישת תחתונים, פיג'מות והכנסת ספרים וסיגריות. נשפטו אסירי המחתרות בפני בתי דין צבאיים, תרחיש שפיטה, מכל אחת מהמחתרות מוצג בסרט.
עכו	מארגון ההגנה מארגון האצ"ל להכרזת ביהמ"ש מארגון לח"י	מוצג משפט מאוקטובר 1945 בו האנשים 'מודים באשמה' ומקבלים 7 שנות מאסר, עם יחס מיוחד. מוצג משפטם של 31 איש, החובשים כיפות, שנלכדו במהלך הנסיגה בפעולת ליל הגשרים ב-6/1946 לוחמי האצ"ל עונים שאינם מכירים בסמכות ביהמ"ש לשפוטם, מתפרעים ומקבלים 15 שנות מאסר. מוצג משפטם של לוחמים, התובעים זכויות שבו מלחמה עת נתפשו בעקבות ההתקפה על בתי מלאכה.
עכו	אנשי לח"י שרים בבית המלאכה חצר הכלא חולקה זאב ז'בוטינסקי	את המנון לח"י, עת השופטים שולחים את הבחורות למאסר עולם ואת הבחורים להוצאה להורג. האסירים הועסקו בעבודות שונות כמו קלעת סלים, שהייתה כרוכה בריכוך הענפים ואריגת ה'בורשי'. ע"י הבריטים, בצד המזרחי נכלאו היהודים, בדרומי הערבים, במערבי פעל מטבח ובצפוני המנהלה. שנכלא בשנת תרפ"א, ישב בתא במגדל הצפון-מערבי של מתחם הכלא, המכונה 'מגדל ז'בוטינסקי'.
עכו	בתא 28 ישובו 30 החפירה בוצעה ארגון לח"י הונהג ארגון האצ"ל	בחורים מהאצ"ל, שנתפסו בליל הרכבות, שתכננו בריחה, דרך פיר, שיחפרו בעמוד יסוד של החדר. בלילות ודרך הפיר בעמוד הצליחו לרדת לחללי אולמות האבירים, אך משם לא ידעו לאן להמשיך. ע"י יאיר שטרן, שנרצח ע"י הבריטים בדרת מסתור, פעילותו התבצעה ללא מרות תנועת הברי. נקראו הפורשים, כי פרשו מההגנה לנוכח מדיניות ההבלגה, דוד רוזיאל צידד בעזרה לבריטים ב-1944
עכו	בסיום מלה"ע 2 'ההגנה' הוקמה ארגון 'ההגנה' ארגון האצ"ל	החזיר מנחם בגין, מפקד האצ"ל, את פקודת המלחמה במנדט הבריטי בא"י, אזי שותף בתנועת המרי. כארגון של הישוב היהודי בא"י ב-1920 והונהגה ע"י המוסדות הלאומיים, על יסודות ארגון 'השומר'. הוגדר כצבא של המדינה שברך, הנתון למוסדות הלאומיים ולכן בעייתי להגדירה, כקבוצת מחתרת. נקרא הפורשים, כי בניגוד לארגון ההגנה, הם לא נתונים למרות של המוסדות הלאומיים בארץ ישראל.
עכו	חומרי נפץ לפיצוץ הפיצוץ בכלא במהלך הבריחה בחדר הגדרום	קירות בית הכלא, הוכנסו במשלוחי המזון שהביאו המשפחות, שלא נתפסו למרות שנבדקו בקפדנות. בוצע ב-4.5.47 עת 41 אנשי אצ"ל ולח"י, ברחו דרך הפריצה בקיר, אנשי ההגנה לא הצטרפו לבורחים. נהרגו 9 אסירים, 5 לוחמים מכוח התקיפה החיצוני נתפשו ו-3 מהם, הוצאו מאוחר יותר להורג בכלא. החליפו את חבל התלייה, בין כל נידון שהוצא להורג, על מנת להבטיח שהמתקן אכן יפעל כראוי.
נסיעה	מבצע בן עמי מפקד המבצע עכו בעת היא כחודשים טרום	ע"ש בן עמי פוכטר, מגי"ד 21 שנפל בשירת יחיעם, התבצע ב-13.5.48 עת נפרצה הדרך ליישובי הצפון. היה משה כרמל מח"ט כרמלי, אדם בעל וותק בטחוני עשיר וארוך שנים, שבמהלך אף ישב בכלא עכו. הייתה עיר זנוחה ומוזנחת, שמחלת הטיפוס פוגעת ברבים מבין כ-4,000 ערבייה וללא מערכת שלטון. כיבוש עכו, 4 עובדי חברת החשמל, נרצחו ברחובות עכו ע"י פורעים, עת באו לתקן מתקן חשמלי בעיר.
נסיעה	כיבוש עכו התחיל בחצות ה-17.5.48 בברייתא תדחומין העמק מזרח לעכו	בחצות ה-16.05.48 בשעה ששתי פלוגות, שהיוו את הכוח הפורץ, כבשו במהלך 22 שעות את כל העיר. עת יצאו משערי עכו העתיקה, נציגי העיר הערביים ובידם כתב הכניעה, שוחרר כל הצפון המערבי. עכו ספק א"י המקודשת, לכן יהודי עכו מהמאה ה-18 לא נקברים בה אלא בבית הקברות בכפר יאסיף. נקרא עד לפני כמה שנים עמק זבולון, למרות שזבולון לא שכן בו ונכון יותר ואכן כך נקרא, עמק עכו.
נסיעה	הגליל התחתון הגליל העליון אזור המקבץ הכפרים הערביים	מורכב מרכסים ובקעות שהן פוריות ולכן רוב היישוב בצפון, לאורך ההיסטוריה, היה בגליל התחתון. הינו רכס גבוה וקשה למגורים, לכן לאורך ההיסטוריה, כמעט ולא מוצאים התיישבות בגליל העליון. כפרים ערבים הממוקמים בשולי ההרים, הינו אזור שהיווה מקבץ יישובים לאורך כל ההיסטוריה. הממוקמים בצד הדרך, היו בעבר כפרים קטנים, שבמהלך השנים גדלו לכפרי ענק, כמו ג'דידה מכר.
נסיעה	היישובים ברום כביש עכו-כרמיאל כרמיאל בנויה משתמשים	ההרים, יהיו בדרך כלל יישובי מצפה יהודים משנות ה-80 או יישובים דרוזים, כמו למשל ירכא ויאנוח. העובר בעמק בית הכרם, העשיר בכרמי זיתים, מהווה למעשה קו הפרדה בין גליל עליון לגליל תחתון. בנחלת אשר, שעליו נאמר טובל בשמן רגליו ואכן כיום באזור, תעשיית שמן הזית הינה הגדולה ביותר. במילה כרם לכרמי ענבים, אך אפשרי גם לכרמי זיתים, עצי פרי אחרים - מטע ולעצי הדר - פרדס.
עכו	בית העלמין בספר יהושע במסורת היהודית בספרות הרבנית	בכפר יאסיף נמצא בלב כפר ערבי מובהק המורכב מ-48% מוסלמים ונוצרים ומיעוט של כ-5% דרוזים. מוזכרת עיר ח'קה בתחום שבט אשר, היא כנראה כפר יאסיף, בתרגום ה-70 במקום ח'קה נכתב י-סוף. נקרא שם הכפר בשם 'כפר יוסף' ע"ש יוסף בן מתתיהו, שהיה מושל הגליל בתקופת מרד החורבן. מופיע שם הכפר בגרסאות שונות, מה שאומר שבמקום גרו יהודים ומוכן שבמקום יהיה גם בית עלמין.
עכו	מהמאה ה-16 הרמח"ל	החלו יהודי עכו, לקבור מתיהם בכפר יאסיף, שהיה בשימוש עד המאה ה-19 ויתכן עד מלה"ע ה-1 רבי משה חיים לוצאטו, מענקי הרוח בתקופתו, נולד ב-1707 בעיר פאדובה למשפחת סוחרים יהודית. בקבלה, עוררו עליו את זעמם של רבני התקופה, שחשדו בו במעשי שבתאות ואלצהו לגנוז את ספריו. עלה לא"י עם משפחתו והתיישב בעכו עד יום מותו ב-1746 במהלך חייו הקים ביהכ"נ שנשא את שמו.
עכו	לאחר מותו זכה קיימת מסורת רוב המצבות בכפר יאסיף	הרמח"ל להכרה בקרב כל פלגי היהדות ואף הגר"א, בן דור הרמח"ל, העריך את ספרו 'אדיר במרום' שהרמח"ל קבור בטבריה ליד ר' עקיבא, אך מעדויות נוסעים שביקרו בא"י, נכתב שנקבר בכפר יאסיף. בבית הקברות חסרות וברוב אלה ששרדו, קשה מאוד לקרוא את הכיתוב, המקום מוזנח ולא מתוחזק. הייתה רציפות יישובית יהודית, מימי התנחלות עד המאה ה-6 ולאחר מכן בפסקי זמן עד המאה ה-19

<p>נסיעה</p> <p>תל כיסן אדמות הכאבול חירם מלך צור העיר טמרה ידועה</p>	<p>בולט בצורת טרפז בתוך עמק עכו השטוח יחסית, בחפירות שנעשו בתל מצאו חותם הרמב"ן מ-1267 במזרח, מוזכרות בתנ"ך בהקשר שלמה המלך ומלך צור, העושים עסקה, שטחים תמורת בניית המקדש. לא מרוצה מהעסקה, כי אדמות כאבול אינן טובות, השם המקראי השתמר בכפר ערבי בשם כאבול. במלפפניה, עד כי בעונת המלפפונים, צדי הכביש מלאים סוחרים ולכן נקרא בשם: כביש המלפפונים.</p>
<p>נסיעה</p> <p>מצפה אביב הינו בשנים האחרונות לעיר שפרעם המקום הראשון</p>	<p>יישוב יוצא דופן עם גגות שטוחים, יישוב יהודי שבתקנון שלו כתוב שהגגות יהיו שטוחים בלי רעפים. יהודים בונים כמו הערבים והערבים בונים כמו יהודים, לכן ניתן לראות בכפרים הערביים גגות רעפים. פרק חשוב בהיסטוריה של עם ישראל בא"י, כי לאחר מרד בר כוכבא הסנהדרין עוברת לגליל התחתון. של הסנהדרין לאחר עזיבתה את יבנה הוא אושא, משם לשפרעם, לבית שערים, ציפורי ולבסוף טבריה.</p>
<p>נסיעה</p> <p>מהמאה ה-15 ועד בתקופת המשנה במאה ה-8 שני לאחר הרס</p>	<p>תקופת מאורעות תרפ"ט, גרו יהודים בשפרעם יחד עם שכניהם הערבים ורק בעקבות המאורעות נטשו. והתלמוד - תקופה ביזנטית, שפרעם עיר רבתי והגליל מגיע לשיא השגשוג הדמוגרפי והגיאוגרפי בא"י. אירועים משמעותיים: רעידת האדמה ב-749 ושנה לאחר מכן השלטון עובר לבית עבאס שמרכזו בגדד. רעידת האדמה, אין מי שישקם את היישובים וא"י בכלל והגליל בפרט, נכנסים לחשכת ימי הביניים.</p>
<p>נסיעה</p> <p>היות ובחלקאות בעידן בית עבאס שיאה של עכו עמק עכו היה</p>	<p>אין ליהודים תעסוקה, רבים מהם החלו להתנצר או להתאסלם והנותרים נודדים לבגדד ובבל. המוסלמים מזמינים יהודים לשבת בבגדד, בחפצם אנשי ספר, הגירה הגורמת שהמרכז עובר לבגדד. היה בתקופת הממלכה הצלבנית ה-2 עת ישבו בה הוספיטלרים, טמפלרים וגינזואים, שצרכו מזון רב. למעשה העורף החקלאי של עכו ולכן הצלבנים מקימים בו טחנות קמח שאחת מהן השתמרה בשמורה.</p>
<p>עין אפק</p> <p>בשמורת עין אפק בעמק הפורה בשנות ה-90 פרח ירוקת חמור</p>	<p>מי התהום גבוהים, שחלקם מנוקזים לבריכות היוצרות שמורת טבע, שיש בה תמהיל של אדם וטבע הנצפה במערב, יש צמחייה רבה של אשלים וקנים, מה שמעיד על מי תהום גבוהים ומעבר לזה שדות. כל האזור יבש לחלוטין ונשארו רק שתי בריכות שממרו עליהם שלא יתייבשו ושם ריכזו את כל בע"ח. לאחר שעובר האבקה, הוא הופך לפרי, כשהוא בשל, הוא מתנפח ומספיקה נגיעה לגרום לו להתפוצץ.</p>
<p>נסיעה</p> <p>מחלף סומך נקרא ביער חביב לאורך נחל ציפורי היישוב הרדוף</p>	<p>ע"ש הסמיכה שנעשתה בתקופת התנאים ע"י רבי יהודה בן בבא ודרכו עוברת התנועה מהעמק לחיפה. של קק"ל, שבהמשכו תל אושא, שכן עד מלחמת העצמאות, כפר ערבי בשם אושא, ששימר את השם. המתחיל בהרי נצרת ונשפך לקישון, יש מעיינות, שבאחד מהם ישבו הצלבנים, טרום קרב קרני חייטין. הוא יישוב של אנתרופוסופיים, שפועל לפי התפישה האנתרופוסופית ויש בו בית ספר אנתרופוסופי.</p>
<p>נסיעה</p> <p>אנתרופוסופיה בכפר איבטין כפר חסידים הגליל התחתון</p>	<p>תפישת שטיינר, בה הלימוד מבוסס על שימוש בחושים ומורים המלווים תלמידים מגן הילדים ועד יב"גרה בעבר משפחת קרמאן, שהיו בעלי שדות טבק אדירים בכרמל, עד שזה הוכרז ב-1948 כגן לאומי. הוקם בשנות העלייה ה-3 ע"י קבוצת חסידים מפולין, שהיום הוא יישוב מעורב של חסידים וחילונים. מחולק ל-3 חלקים: תחתון מזרחי שהינו בזלתי, תחתון מרכזי מסלע גיר ומערבי שרובו קירטון.</p>
<p>נסיעה</p> <p>על הקירטון בגבעות אלונים האזור מכיל הצומח השכיח</p>	<p>אפשר היה לגדל בימי קדם רק חיטה, לכן כבר בתקופת המקרא, שומעים על יישוב בשם בית לחם. שפרעם, העשויות קרטון, לא היו יישובי קבע אלא בדואים שהיווה אזור נדודיהם עד להתמסדותם. את הריכוז הגדול ביותר של הבדואים בצפון, שעברו שינוי בהרגליהם וכיום הם עובדים ולא רועי צאן. באזור, הוא עץ אלון ולכן האזור נקרא גבעות אלונים, אלו הם אלונים התבור ולא האלון המצוי בכרמל.</p>
<p>נסיעה</p> <p>אלון התבור טמפלרים מנצלים על הגבעות דרישת הטורקים</p>	<p>משיר את עליו בתקופת השלכת ומאפשר לקרני השמש להנביט את אחד מאתרי הפריחה היפים ביותר. את ריקנותו של המרחב ובראשית המאה ה-20 וסוללים דרך בין חיפה לנצרת וקונים אדמות במרחב. העשויות קרטון, הם מקימים 2 יישובים - ולדהיים, היא אלונים אבא ובית לחם, היא בית לחם הגלילית. לטמפלרים, לכרות עצים באזור, לצורך הסקת קטרים, מושבת ריקם, עקב היחסים הטובים שביניהם.</p>
<p>אלוני אבא</p> <p>המושבה הראשונה הטמפלרים באו אמונת הטמפלרים לאחר שנות צפייה</p>	<p>של הטמפלרים נוסדה בחיפה, ממנה הם היוו מחלוצי התחבורה הציבורית בצפון, באמצעות קו עגלות. לא"י כדי להקים בו את עם האל ולהכשיר בזאת את הקרקע, להגעתו של ישוע, אך המשיח לא מגיע. דגלה שמקדש אמתי נמצא אצל כל אחד בלב, מכאן גם שם, טמפל - מקדש ולכן אין צורך בכנסיות. למשיח, חל פיצול בקהילה וחלקם חזרו לחיק הכנסייה הפייטיסטית, שזה פלג של הזרם הפרוטסטנטי.</p>
<p>אלוני אבא</p> <p>בשנות ה-20 בית לחם אלוני אבא עליית הנאצים</p>	<p>הטמפלרים מקימים שתי מושבות: לפלג הטמפלרי את בית לחם ואילו לפלג הכנסייתי את אלונים אבא. הטמפלרי בנוי על בסיס של רחוב כפר, דאך-שטראסה, כמו בחיפה, כאשר באמצע הישוב, בית העם. של הפלג הכנסייתי, נבנה עם כנסייה כדוגמת כנסיית עמנואל שביפו, לכנסייה מגדל פעמונים וששבת. לשלטון, גרמה שחלק מהטמפלרים מצטרף למפלגה הנאצית ובני נוער מבניהם נראו עם מדים נאצים.</p>
<p>אלוני אבא</p> <p>ב-1939 הבריטים עת רומל שואט חשוב לזכור מאיר שלו</p>	<p>מרכזים את הטמפלרים הגרמנים באלונים אבא, מגדרים אותם ומכריזים עליהם כשבויי מלחמה. לכיוון א"י, יש חשש מגיס 5 בדמות הטמפלרים ועל כן הבריטים מגרשים אותם לאוסטרליה ולגרמניה. שהמחקר מקבע על חמישית או רבע מהטמפלרים, שהיו חברים במפלגה הנאצית, רובם לא היו נאצים. מתאר את היישוב הטמפלרי כמקום שהביא מודרנה לאנשי ההתיישבות היהודית, שבאו ללמוד מהם.</p>
<p>אלוני אבא</p> <p>הטמפלרים הביאו לאחר גירוש על בית לחם חלק ממקימי</p>	<p>זנים חדשים לחקלאות, יבאו את הפרה שחור-לבן לרפת מודרנית וכן המחרשה והטרקטור הראשונים. אחרוני הטמפלרים ב-1948 המקום שימש כחוות הכשרה ההתיישבות באזור, עד שהוקמו 2 יישובים. הטמפלרי, הוקם הישוב בית לחם הגלילית ועל ולדהיים הוקם מושב עובדים שיתופי בשם אלונים אבא. אלונים אבא היו ניצולי שואה, שחפצו אחידות במגוריהם בדירות הסוכנות ולא לגור בבתיים של גרמנים.</p>
<p>אלוני אבא</p> <p>בשנות ה-80 עת באלונים אבא בתי הטמפלרים כשהגרמנים באים</p>	<p>המשבר הגדול של הקיבוצים והמושבים שרבים מהם קרטו, גם אלונים אבא קרס לגמרי ועבר הפרטה. בשנים האחרונות הפשירו שטחים לבנייה, שיפצו בתים, ביניהם טמפלרים, במגמה לפתח את התיירות. בגרמניה, היו בני שתי קומות מעל הקרקע ועוד קומה מתחת לפני הקרקע, ששימשה לאחסון מזון. לא"י הם מבינים שאין צורך לאכסן בע"ח בקומת הקרקע לשם חימוםם ולכן בונים מבנה נוסף לבע"ח.</p>

<p>הטמפלרים באים לא"י ב-1868 ובונים 4 מושבות אם: חיפה, שרונה, יפו וירושלים בשנים 1869 - 1873 וילהלם ה-2 ב-1898 הטמפלרים מקימים 3 מושבות בת: 2 בגליל ואחת על דרך יפו ירושלים - וילהלם. יישוב יהודי לאורך כל ההיסטוריה, מתקופת ימי בית ראשון, ימי בית שני ותקופת המשנה והתלמוד. נוצרים מקדשים את הישוב וקושרים אותו לבית לחם, מקום הולדת ישוע ואכן נחשפו שרידי כנסייה.</p>	<p>לסיכום אחרי ביקור קיסר בית לחם היווה בתקופה הביזנטית</p>	<p>בית לחם גלילית</p>
<p>שהיה יישוב מוזנח, בית לחם הגלילית הייתה מפותחת וכראייה השדרה היפה שנטעו הטמפלרים. בנויה על ציר - דרך שטראסה ובאמצע בית העם, לעומת אלוני אבא שהייתה בנויה על רחוב הצטלבות. בבית לחם ובוולדהיים הייתה רפת שבשנות ה-30 סיפקה יותר מ-50% מתצרוכת החלב של חיפה. וחוות דרך התבלינים, הינם 2 בתי משפחות בבית לחם הגלילית, שפיתחו ענף תיירותי מעולה וייחודי.</p>	<p>לעומת אלוני אבא בית לחם הגלילית לטמפלרים נווה הגר</p>	<p>בית לחם גלילית</p>

תכני סיור מספר 52 לבית שאן

מסלול: בית אלפא, כוכב הירדן, המצודה הצלבנית, גן לאומי בית שאן והיפודרום

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
בית אלפא	ביהכ"נ בחפציבה אליעזר סוקניק הפסיפס מתוארך השם בית אלפא	נחשף ב-1928 ע"י חברי הקבוץ, בשעה שחפרו תעלה להכשרת הקרקע ואז חשפו קטע של פסיפס. החל לחפור באתר ב-1929 וחשף רצפת פסיפס מפוארת, שבמרכזה גלגל מזלות וסמלים יהודיים. ע"פ הכיתוב, לימי הקיסר יוסטינוס, ששלט בשנים 517 - 528 המבנה חרב ברעידת אדמה במאה ה-6 מקורו כנראה ביהודי בשם אלפא, שהיה ידיד רבי יוחנן בר-נפחא, ראש ההנהגה בטבריה, במאה ה-3	
בית אלפא	ביהכ"נ מורכב מבנה ביהכ"נ בביהכ"נ נחשף איכות הפסיפס	מחצר - אטריום, שורת עמודים, 3 פתחים, מסדרון רוחבי צר - נארטקס, אולם בזיליקלי ואפסיס. הדומה לכנסייה, נובע מהאפשרות שהשתמשו בתרשים אדריכלי של כנסייה ורק שינו כיוון התפילה. בור גניזה במרכז האפסיס, שבו היו גונזים טקסטים קדושים שהתבלו, אך בו נמצאו 36 מטבעות. נמדדת בכמות האבנים ליחידת שטח ומספר הגוונים, ככל שיש יותר אבנים לשטח, נחשב יותר איכותי.	
בית אלפא	גישה נטורליסטית הפסיפס בביהכ"נ ביצוע הפסיפס באנטיוכיה	באמנות, דורשת מאומן להניח את האבנים בצורה שהצויר יהיה מדויק, עם ממד הצללה וייראה טבעי. הינו באיכות נמוכה, לעומת זה שבחמת טבריה, שהינו מפואר ונעשה ע"י אמנים מקצועיים מאנטיוכיה. נעשה ע"י אמנים מקומיים, שהתקשו בבניית פרספקטיבה מדויקת ולכן הדמויות מצוירות כמעוותות. בירת סוריה, בתקופה הלניסטית ורומית, היה מרכז תרבותי חשוב ובה ישבו אומני פסיפס מקצועיים.	
בית אלפא	באומנות ביונטית הכתובת בארמית הכתובת ביוונית שמות האומנים	במאה ה-6 החל זרם שניסה לטשטש הגישה הנטורליסטית ולהדגיש פנים גדולות עם עיניים פקוחות. שבפסיפס 'הפסיפס הזה נקבע בשנת מלכותו של יוסטינוס המלך בדמי מכירה של מאה סאין חיטה'. בפסיפס 'האומנים שביצעו את הפסיפס הזה הם מריאנוס וחנינא בנו', שמות אומנים מוכרים למחקר. שנחקקו בפסיפס בבית אלפא, הוטבע גם על רצפת ביה"כ השומרני בתל איצטבה, שצמוד לבית שאן.	
בית אלפא	מבנה הפסיפס חלקי הפסיפס: בחלק הדרומי בחלק הצפוני	מורכב משתי סיטראות בצדדים, עם ציורים גיאומטריים ובאולם התווך, פסיפס המחולק ל-3 חלקים. החלק הקרוב לבמה - סמלים יהודיים, במרכז - גלגל המזלות ובחלק הרחוק מהבמה - סיפורי המקרא. הקרוב לבמה, מוצגים ארון קודש, מנורות ה-7 הקנים, אריות פעורי פה וחפצי קודש: שופר, לולב ואתרוג. הרחוק מהבמה, מוצג עקידת יצחק, יד יוצאת מהשמיים עם הכתובת: 'אל תשלח' המאכלת והמזבת.	
בית אלפא	במרכז הפסיפס סביב הליוס ביהכ"נ מהתקופה ביהכ"נ בעין גדי	גלגל המזלות שבמרכזו הליוס אל השמש היווני, רוכב במרכבה רתומה ל-4 סוסים על רקע השמיים. מצוירים 12 המזלות, שליד כל מזל, שמו בעברית וב-4 הפינות מצוירות נשים, המתארות את 4 העונות. הביזנטית שבהם גלגלי מזלות: חמת גדר, חמת טבריה, בית אלפא, ציפורי, עוספייה, נערן וסוסיא. יש גלגל בלי ציורים, רק עם שמות החודשים והמזלות וזה קצת שונה, כנראה שהקפידו על הדיבר ה-2	
בית אלפא	חדירת עיטורים רבי יהודה הנשיא יחס לגרמי שמים אנשי לא ידעו	לביהכ"נ, המוסיפה להם נוי וחוץ, מלמדת על פשרה עם החלק הראשון של הדיבר, אך לא עם החלק ה-2 שחי בתפר בין מאה ה-2 למאה ה-3 הינו מייצג את התקופה של מתינות ופתיחות, לתרבות הרומית. היווה דבר נפוץ והאמונה שיש להם השפעה על גורל האדם, הייתה נחלת כל בני האדם, בעת העתיקה. להסביר את תופעות הטבע, לכן האמינו שלקבוצות כוכבים בשמיים, יש משמעות ישירה על גורלם.	
בית אלפא	מבנה זודיאק של תצוגת ציורים לא ביהכ"נ גלילים הם ביהכ"נ העמקים	קבוצות כוכבים, בצורת חיות, היוותה תבנית שניתן לזהות בה, את הסיבה לתופעות ואירועים שונים. הייתה לרוחם של החכמים ואכן במקורות נכתב על מחאתם בתופעה של ר' יוחנן בר-נפחא ור' אבון. מושג מקובל ואופייני: מבנה בזיליקה, שתי קומות ופונה דרומה, שלא כך למושג, ביהכ"נ העמקים. חלקם דמויי כנסייה, חלקם עם רצפות פסיפס כמו בית אלפא וחמת טבריה. יש גם ברחוב, במעוז חיים.	
נסיעה	הדרך הראשית כל האזור המתון רמת יששכר מקור הבזלת של	יורדת מגובה 100 מטר מתחת לפני הים, לכיוון ככר הירדן עד גאון הירדן כ-250 מטר מתחת לפני הים. מאפשר את קיומה של דרך הראשית, לכיוון סוריה ועל כן, מבית שאן עברו כל הצבאות בעת העתיקה. רמה בזלתית מצפון לעמק בית שאן, לא נוחה למעבר, מלבד הפתח של נחל תבור, בחלק הצפוני שלה. רמת יששכר, הינו מקילוחים של הרי געש מקומיים שבמרחב ולא מרמת הגולן, הנמצאת צפונה יותר.	
נסיעה	הרי הגלעד ממזרח תואי הרכבת בריכות הדגים האקלים באזור	לירדן, הינם הרכס הצפוני בעבר הירדן, שמדרומו הרי מואב והרי אדום - מים המלח עד ים סוף. הישנה, המרובה גשרונים, נמשך מדמשק דרך דרעא בסוריה, משם לחמת גדר, לצמח, בית שאן וחיפה. הנתושות של קבוץ חמדיה, הן תולדה מתחרות קשה בין מגדלי הדגים של כפר רופין, מעוז חיים וגשר. המתבטא בטמפי' גבוהה בכל השנה, ועל כן הגידולים המתאימים הם: מנגו, בננות, פרי הדר וחממות.	
נסיעה	הנוף בצד הירדני מקור מים ירדני תעלת הרור הירדני ימת סדום חדרה	דומה לצד הישראלי, השטחים מעובדים בצורה אינטנסיבית, בעיקר חקלאות של ירקות וקצת עצי פרי. הינו תעלת הרור, המתחילה בירמוך כפרים, ממזרמה המסדרון, במקביל לירדן כ-100 ק"מ עד לים המלח. משמשת להשקיית שדות של עשורת כפרים, המספקים ירקות לכל ממלכת ירדן וגם למדינות המפרץ. לפני כ-5 מיליון שנים, מהים התיכון, דרך עמק זבולון ויזרעאל והגיעה מהכינרת ודרומה עד לחצבה.	
נסיעה	התרוממות קמר נחל תבור-אל בירה צבר שיטה מלבינה אחוזת שושנה היא	באזור עפולה, עצרה זרימת מי הים וימת סדום החלה להתאדות והשקיעה בקרקעיתה גיר גבס ומלח. מהווה דרך עתיקה אל הר תבור ועמק יזרעאל, במורדות הנחל יש מחשופי גיר שימשו כאבנים למצודה. שגזעו לבן בהיר, הינו זן שחדר מאפריקה וכיום נשארו ממנו שרידים רק בתל שימרון ובעמק האלה. חוותו של מאיר הר-ציון, לוחם יחידת ה-101 הנושאת שם אחותו, שנרצחה במדבר יהודה, בשנות ה-60	

<p>כוכב הירדן</p> <p>המצודה המוקמת משפחת אצילים צלאח א-דין איובי בקרב קרני חיטין</p>	<p>ברום 312 מטר מעל פני הים, הינה קונצנטרית והוקמה ע"י הצלבנים ונקראה בשם בלוואר או קוקט. מטבריה, הקימה באתר ב-1140 חווה שניקנה ב-1168 ע"י המסדר הוספיטלרי, שהקים באתר מבצר. החל מ-1180 לתקוף את מבצרי הצלבניים, אך המבצר באתר, עמד בכל התקפות ולא הצליחו לכבושו. שהתחולל ב-1187 ובו הוכרעו הצלבנים וכל הממלכה קרסה, לא הצליחו האיובים לכבוש את המבצר.</p>
<p>כוכב הירדן</p> <p>המבצר היה נצור בהסכם הכניעה המבצר נהרס מועטים עיסא הרס</p>	<p>במשך כשנה וחצי ואז הכוח התוקף חפר מתחת למגדל החיצוני, עד התמוטטו ורק אז הנצורים נכנעו. נתנו האיוביים לצלבנים את האפשרות לעזוב את המצודה, מבלי שיפגעו ואכן כולם עזבו לצור בלבנון. ע"י האיוביים ב-1189 ויש סימני הרס גם מ-1218 בימיו של שליט דמשק, אל מאלכ אל מועטים עיסא. חלק מהמבצר הנטוש, כמו שהרס כל מבצר צלבני בגליל וחומות ירושלים, מפחד שהצלבנים ישובו.</p>
<p>כוכב הירדן</p> <p>הרס המצודה היה המבצר עמד כוכב - כוכבא הינו הצלבנים השתמשו</p>	<p>בעיקר בקומה השנייה של מגדל העז - הדונז'ון והביצור הפנימי המרכזי, שבו נמצאו שרידי כנסייה. בחורבנו עד המאה ה-18 ואז התיישבו באזור בדואים, שלקחו חלק מאבני המבצר לבנות את בתיהם. כפר יהודי מתקופת התלמוד, מהמאה ה-3 שנחשף ליד מעיין, במרחק כ-700 מטר לכיוון דרום מזרח. לבניית המבצר בסוגי אבן שונים, אבני גיר מנחל תבור, אבני בזלת מהחפיר ומהריסות הכפר היהודי.</p>
<p>כוכב הירדן</p> <p>קסטרום - מבצר פנסיון לנשרים החפיר המקיף את ברוב המבצרים</p>	<p>נובע מהשורש קסטור - לחתוך, בערבית קאסר - מבצר, מקור המילה, מהיות המבצר חתוך מכל עבריו. פגועים, שהיה באתר עד לפני שנתיים, הועבר לגמלא, לאחר שאוכלוסיית הנשרים בו התדלדלה מאוד. המבצר מ-3 צדדיו, הינו ברוחב של כ-20 מטר ועומק כ-10 מטר, כאשר הצד המזרחי מוגן במדרון תלול. החפיר היה יבש, יתכן שבבית שאן וטבריה, היה רטוב, חפירת החפיר, שימשה כמקור לבניית המבצר.</p>
<p>כוכב הירדן</p> <p>חומת המבצר הינה בתצפית למזרח דרך אורך עברה המעברים שבידון</p>	<p>ריבועית, כאשר בכל צלע 3 מגדלים, כלומר בכל הפינות ובאמצע, בס"ה 8 מגדלים הבנויים בחומה. נצפה ערוץ הירדן בשדות קבוץ נווה-אור, צפונה לו, ליד קיבוץ גשר, הירמוך והגשרים ההיסטוריים. מהכינרת דרומה לבית שאן, דרכי הרוחב היו מעטות, כי אי אפשר לחצות את הירדן והרמה בכל מקום. היו ליד בית שאן ועל גשר נהרבים, דרך נחל תבור ולכן המבצר שהוקם, היווה מקום חשוב ואסטרטגי.</p>
<p>כוכב הירדן</p> <p>מאיר בן-דב הכניסה למבצר השער הראשי השער היה מורכב</p>	<p>הארכיאולוג, שעבד במבצר בשימור ושיחזור בשנות ה-60 חושב שהיה גשר ששימש את השער הראשי. עברה באזור מפותל ומוגן היטב שהתבטא בחרכי ירי ומגדל פינתי גבוה, ששרידי נחשפו בסמוך לשער. בנוי בחלקו מאבני גיר רכות, ברצפה השער חצוב פותות - שקעים, שתמכו את צירי הדלתות של השער. משתי דלתות עשויות עץ מצופות מתכת, הנסגרות וננעלות בקורת בריח, שננעצת משני צדדי השער.</p>
<p>כוכב הירדן</p> <p>סיתות שולי אבן באשורה-ברביקאן בצד המערבי של שער פנימי מזרחי</p>	<p>היה נפוץ גם לפני הורדוס וגם אחריו, אצל הורדוס היה אופייני שהשוליים קצת יותר נמוכים ב-1 ס"מ. הינו מגדל הבנוי מכמה קומות, קמרונות על קמרונות, הממוקם בחומה המזרחית, ששימש לתצפית. המבצר, הכניסה מישורית ולכן חפרו את החפיר ומגדלי תצפית, במזרח אין חפיר ולכן בנו מגדל גדול. מהווה את השער המרכזי למבצר, לכן הדרך לשער מתפתלת והמנסה להגיע אליה, עובר בשטחי אש.</p>
<p>כוכב הירדן</p> <p>אבני החלק העליון החלק התחתון משיקולי הינה אחרי הכניסה</p>	<p>של השער הן קוניות וסיתות קשה יותר, לכן לקחו אבן גיר רכה, מנחל תבור, לצורך בניית הקמרון. של השער, בנו מאבני בזלת, כאשר משני צדדיו יש חרכי ירי, בית השער נשאר שלם וכמעט לא נהרס. מרפסת קטנה, הבנויה מעל פתח השער, דרכה שפכו הנצורים, שמן רותח על האויב המתקרב לשער. למבצר, היו נכנסים למסדרון עם קמרון אדיר עשוי אבן, שמעליו היה גג אופקי שמעליו עמדו שומרים.</p>
<p>כוכב הירדן</p> <p>נפח בור המים קירות בור המים בעתות שלום היו מבנה געול</p>	<p>הינו כ-650 קוב, המולא ממי נגר, שזרמו מכל מקום אפשרי במצודה, למפתח המצוי בתקרת בור המים. מטויחים בכמה שכבות מסיביות, המדרגות הבנויות בבור, כנראה נבנו מאוחר יותר ויצרו פתח נוסף. משתמשים בעיקר במי המעיין הסמוך, רק בשעת מצור, השתמשו בבור המים, שנשמר לשעת חירום. עם לבני חרס, היה כנראה כבשן של נפחיה, שבו יצרו כלי עבודה ופרסות המבול, כלי נשק, חרות ועוד.</p>
<p>כוכב הירדן</p> <p>בחדר הסמוך המבצר הפנימי המטבח ממוקם בחדר האוכל</p>	<p>לנפחיה, מוצב אמבט, כנראה בית מרחץ, שניצל את התנור של הנפחיה, לחימום המים למתרחצים. הינו בגודל 40x40 מטר, מוקף חומה, עם מגדלים ושערים, המוגנים בחרכי ירי ומגדל גבוה לתצפית. בתוך הביצור הפנימי, בצד המזרחי - חדר עם 3 תנורי ענק, שלבעירתו לצורך בישול, השתמשו בגזעי עץ. בתמונת השחזור, מפקד המבצר יושב יחידי על כיסא, בראש השולחן וכל השאר יושבים על ספסלים.</p>
<p>כוכב הירדן</p> <p>הפתחים בתקרה גרם מדרגות הכנסייה נהרסה במרכז הדונז'ון</p>	<p>של חדר האוכל, שימשו לארובת עשן לאוורור הסירחון, פתח לאור וגם קשר לשומרים ששמרו למעלה. המוביל לקומה שנייה, שיתכן שהייתה כנסייה, בנוי מאבני גיר לבנות מהגלבו, מסותתות באסתטיות. ע"י אל-מאלכ אל-מועטים עיסא האיובי ב-1218 ויתכן שגר בה גם מפקד המבצר ואולי עוד מקורבים. בור מים בנפח של כ-100 קוב, שתעלות משני צדדיו אוגרות מים מהחצר והגגות ומנתבים אותם לבור.</p>
<p>כוכב הירדן</p> <p>'דבשי' - מילוי של מגדל פינה פנימי במבצר נחשפו 2 חיזוק חומה נעשה</p>	<p>אבנים קטנות וטיח כלשהו, שהוכנסו לתוך הקירות העבים, שרק חיזוניהם הייתה מאבנים גדולות. שהינו אחד מ-4 מגדלי הפינה, שבו יש אבן עם סוואסטיקה/ניאנדר - עיטור הודי, בצורה לצלב קרס. אבנים שנלקחו מהכפר היהודי, שאם מצמידים אותן, מקבלים את סמל המנורה עם כתובת הקדשה. נע"י שימוש בברזל, כאשר מוט ברזל מכופף, קצותיו הוחדרו לצדי הפינה והוצמדו ביציקות עופרת.</p>
<p>כוכב הירדן</p> <p>פוטרה הינו בצד המערבי היה טבעות ברזל כתובת רחוב</p>	<p>פתח גיחה בחומה, בחלק מהמגדלים יש מדרגות מתוך המגדל, שיורדות אל החפיר ואל בסיס החומה. גשר מעל החפיר הבנוי מ-2 חלקים, האחד עשוי אבן והשני עשוי מעץ, שניתן לשרפו למנוע כניסת אויב. המחוזקת ביציקה לתוך האבן שבשער הכניסה, נועדו להחזיק את הגשר בשעה שהרימוהו מעל החפיר. שנחשפה ברצפת בביהכ"נ בבית שאן, מכילה רשומה שהיא הארוכה ביותר שנתגלתה אי פעם בישראל.</p>
<p>בית שאן</p> <p>מצודה צלבנית</p> <p>תקופת כיבוש א"י השליט הצלבני באלדווין סיכם סניורית הגליל</p>	<p>ע"י הצלבנים ב-1099 לאחר כיבוש ירושלים, התבצעה בהנהגת טנקרד, שכבש את אזור הגליל. הראשון היה גוטפריד מבויון, שנקרא מגן הקבר הקדוש, מלך ראשון היה באלדווין ה-1 ששלט אחריו. עם טנקרד, שטנקרד ישרוט אנטיוכיה ואילו באלדווין יקבל את הגליל כחלק בממלכה הצלבנית. הוקמה בבית שאן, כמרכז אזורי ניהולי והמבצר שבה שמר עליה וגם על קשר עין עם בלוואר והר תבור.</p>

<p>בית שאן מצודה צלבנית</p>	<p>המצודה מורכבת גיון זליגמן החפיר בבית שאן יש סברה שהחפיר</p>	<p>מחומה הבנויה מאבני בזלת בחלק התחתון ומחפיר שבו עמוד, שהיווה משענת לגשר שהוביל לשער. ארכיאולוג שחפר במצודה, חשף טיח על קירות החפיר, לכן החליט שהחפיר רטוב ומלא מים וזה סביר. נחשב כחפיר יחידי בארץ מימי הצלבנים, שהיה מלא במים, שהגיעו מאחת מאמות המים של בית שאן. שבטבריה היה עם מים, אך זה לא ודאי, כל שאר החפירים, היו יבשים וזה אופייני למזרח הקדום.</p>
<p>בית שאן מצודה צלבנית</p>	<p>במבצרים לאורך בקיר האחורי של לאחר קרב גשר נחל חרוד</p>	<p>החוף, לא השתמשו במי הים לחפיר, כי החפיר צריך להיות חפור יותר נמוך מפני הים וזה יותר מסובך. המצודה ולא רק בו, שולבו בשימוש משני שרידי מושבים שנעקרו מהאמפיתיאטרון הרומי של העיר. קרני חיטין ב-1187 המצודה ננטשה ועל שרידיה בנו העותומנים בית ספר ולידו בנו את הסראייה. נבנה בתקופה העות'מאנית ב-1887 ע"י עבדול חמיד השני, שנקרא בשם גייסר אל חאן - גשר החאן.</p>
<p>בית שאן גן לאומי</p>	<p>לאורך נחל חרוד שרידי טחנת קמח שער מונומנטלי בעידן הרומי לא</p>	<p>ממוקמים חלק מהקמרונות שתמכו בגשר שנבנה במאה ה-1 בדרך שהגיעה מקיסריה דרך לגיו - מגידו. טורקית, שפעלה כתוצאה ממים שהופלו בארובה אל צינור, שחבט בגלגל כפות שסובב את אבן הרכב. שנבנה במאה ה-2 ואינו חלק מחומה, ממנו נשארו שרידי ריצוף, אבני סף והקשת המרכזית של השער. הייתה חומה בבית שאן, כמו גם ביתר המקומות בא"י, הרומאים לא בנו חומות כי הרגישו בטוחים.</p>
<p>בית שאן גן לאומי</p>	<p>בתקופה הביזנטית שער הגת השערים הגדירו תל בית שאן</p>	<p>נבנתה חומה סביב העיר, שעברה על תל איצטבה, חצתה את נחל חרוד והקיפה שטח של כ-1,500 דונם. נקרא פילי דזיריי, בכתובת רחוב, מוזכרים 6 שערים שהיו לבית שאן ו-4 מתוכם נזכרים בשמותיהם. את תחום העיר, לצורך שמירת מצוות התלויות בארץ והיוצאים ממנו, לא חויבו בקיום המצוות הללו. ובערבית תל אל-חוצן, גודלו כ-28 דונם, גובהו 113 מטר תחת פני הים ומזוהה עם בית שאן הקדומה.</p>
<p>בית שאן גן לאומי</p>	<p>בתל נחשפו 23 מצרים שאן נזכרת מצרים שלטו בא"י בספר שמואל</p>	<p>שכבות יישוב, החל מהתקופה הניאוליתית - 5,000 לפנה"ס ונחשפו עליה לא מעט אזכורים קדומים. בכתבי המארות - ברונה תיכונה וגם בתיאור מסע העונשין של תחותמס ה-3 שנערך ב-1468 לפנה"ס. תקופות שונות ואכן, על התל נחשפו ארמון מושל/ קרית שלטון מצרית המאות 14 - 12 לפנה"ס, מסופר שאנשי יבש גלעד, הורידו את גופתו ובוני מחומת בית שאן, לאחר מלחמת עם פלישתים.</p>
<p>בית שאן גן לאומי</p>	<p>בחפירות שנעשו לפי התני"ך ממלכת שלמה אלכסנדר מוקדון</p>	<p>בתל בשנות ה-30 וה-80 לא נחשפו חרס פלישתני, דבר שהביא להסכמה שפלישתים לא היו בבית שאן. בית שאן נכללת בתחומי ממלכת ישראל, כבר מימי דוד המלך, כ-1,000 לפנה"ס, כחלק מכיבושיו. מחולקת ל-12 נציבויות, בית שאן מוזכרת כנציבות 5 עד כיבוש תגלת פלאסר האשורי ב-734 לפנה"ס. הביא אתו ב-332 פרשים הנקראו סקיתים, שחלקם התמקמו בבית שאן ומהם השם - סקיתופוליס.</p>
<p>בית שאן גן לאומי</p>	<p>בעידן הלניסטי יוחנן הורקנוס פומפיוס כבש פומפיוס החליט</p>	<p>ירדו מהתל לכיוון תל איצטבה ושם נמצאו חרסים, אמפורות וידיות עם כתובות מהמאה ה-2 לפנה"ס. החשמונאי 134 - 104 לפנה"ס, כבש חלקים מהגליל ואת בית שאן ומאז הייתה בה התיישבות יהודית. את האזור ב-63 לפנה"ס, כי ראה בחומרה שינאי לא חידש את הברית עם רומא, אלא קשר עם אויבה. להקים בבית שאן עיר רומית למרגלות התל, שהתפתחה בתקופה הרומית ושיאה בתקופה הביזנטית.</p>
<p>בית שאן גן לאומי</p>	<p>ערי הדקאפוליס סקיתופוליס במרד החורבן במרד בר כוכבא</p>	<p>הינם התארגנות של 10 ערים, שסבלו מהחשמונאים, רובן בעבר הירדן: גרש, סוסיתא, דיון, פחל ועוד. היא בית שאן, הייתה היחידה מערי הדקאפוליס ששכנה ממערב לירדן והייתה הגדולה והמפוארת בהן. קהילה יהודית בבית שאן, נטבחה בעורמה ע"י נוכרים, שהזמינו אותם לחורשה ושם חיסלו אותם. לא שותפו יהודי הגליל, אלא בעיקר יהודי יהודה, שנחלו מפלה נוראית עד למצב שכמעט נכחדו לגמרי.</p>
<p>בית שאן גן לאומי</p>	<p>העיר בית שאן בתקופה הביזנטית השלטון הביזנטי פלשתינה סקונדה</p>	<p>הייתה מאוכלסת ברובה בנוכריים, עם מיעוט יהודי, כדוגמת: קיסריה, אשקלון, בית גוברין וכפר צמח. האימפריה התנצרה ועל התל נבנתה כנסייה גדולה ועגולה - חד מרכזית במקום המקדש שהיה לזאוס. החליט ב-409 לחלק את א"י מבחינה מנהלתית, ל-3 חלקים: פלשתינה פרימה, שבירתה קיסריה. שכללה גם חלקים בעבר הירדן המזרחי, שבירתה סקיתפוליס ופלשתינה טרטיה, שבירתה חלוצה.</p>
<p>בית שאן גן לאומי</p>	<p>עם הכיבוש הערבי רעידת אדמה בתקופה העבאסית בראש התל</p>	<p>ב-638 החלו מוסלמים לקרוא לעיר בשם ביסאן, שיוודת מגדולתה, כי טבריה הופכת לבירת המחוז. ב-749 גדולה בעוצמתה, החריבה את בית שאן ולא היה אף גוף שלטוני, שיחפוץ לשקם את הריסותיה. נבנו בתים על הריסות העיר ורחובותיה, אך העיר נשארה בגדר כפר קטן ולא חשוב עד המאה ה-20 ניצב ארמון המושל המצרי מהמאות 14 - 12 לפנה"ס - ימי רעמסס ה-3 שנבנה על יסודות אבני בזלת.</p>
<p>בית שאן גן לאומי</p>	<p>שחזור חלק שרידי מקדש רומי בתצפית לצפון פילי דסחוטה</p>	<p>מהארמון נעשה בלבני בוץ מקוריות, שנמצאו באתר, הטיח בשחזור הוא מודרני, אך גם על בסיס בוץ. וכנסייה הביזנטית, שהיו על התל, גולחו וסולקו כדי להגיע לתקופת הברזל, לבית שאן המקראית. נצפה גשר רומי קטוע עם 3 קשתות, עליו עברה הדרך לכיוון צפון מזרח, מתל איצטבה עד לתל חמאם. הינו שער המצפה, שהיה יחידי על הדרך והיווה חלק מחומה מהתקופה הביזנטית, שהקיפה את העיר.</p>
<p>בית שאן גן לאומי</p>	<p>בתצפית למזרח מבט לעיר הרומית מערך הרחובות מערך מבנים מכיל</p>	<p>נצפים הרי הגלעד הגבוהים, בהם יורד שלג כל שנה וכמות המשקעים בהם והצמחייה, הם כמו בגליל. רחוב פלאדיוס בכיוון צפון דרום, הרחוב הצולב מתחלק לרחוב סילבאנוס, המונומנטים והגיא. לא בהתאם למתכונת הרומית, בגלל תנאי השטח, אין מפגש ברור של קארדו ודקומנוס ואין טטרפילון. תיאטרון עם 3 קביות, סיגמה - מערך חנויות בצורת חצי עיגול, מהמאה ה-6 ובית המרחץ המערבי.</p>
<p>בית שאן גן לאומי</p>	<p>ברחוב מונומנטים שורת עמודים עיקר הפולחן של המקדש הגדול</p>	<p>יש מדרגות למקדש ונימפיאום - מזרקה, שהייתה בגובה 12 מטר, שמימיה הגיעו כל העת מאמת מים. אדירה שהורכבה מ-18 עמודים, עם כותרות יוניות מעל בריכת השתקפות גדולה, בקדמת בית המרחץ. בית שאן הינו לדיוניסוס, מסורות הלניסטיות מציינות את ניסה, אומנת דיוניסוס, הקבורה בבית שאן. שבמרכז הרחוב הראשי, היה לניסה ואולי לדיוניסוס, היה גם מקדש לזאוס וגם פולחן לאלה טיכה.</p>
<p>בית שאן גן לאומי</p>	<p>כל הנצפה הינו האקלים באזור בית שאן הייתה רחוב הגיא הינו</p>	<p>מרכז העיר - דאון-טאון, אזורי המגורים היו כנראה בהיקף, מתחת לעיר החדשה של היום, שלא נחפר. הוא חם, אך יש שפע מים וזה צירוף אידיאלי לחקלאות, לכן לרוב גידלו תמרים, פשתן, זיתים וגפנים. שער כניסה ויציאה מהארץ, לכן הוגדרה כאזור סחר מרכזי, שגרם לשגשוגה במשך תקופות ארוכות. רחוב מרכזי, שהגיע לשער המצפה - פילי דסחוטה והכיל ריצוף ביזנטי, חנויות, מדרכות ועמודים.</p>

ברחוב הגיא, מסתבר שבתקופה הערבית הקדומה, החלו לבנות לתוך הרחוב וצמצמוהו לסמטה צרה. ב-749 הרסה את העיר ולכן רואים שהעמודים נפלו על מבנים אומאיים ולא ישירות על ריצוף הרחוב. התושבים העבאסים החלו לבנות על העמודים השוכבים ואלה המבנים שרואים היום בשכבה העליונה. יש מבנה גדול עם מדרגות שגובהו היה כ-14 מטר, הנקרא מונומנט, שלא ברור למה בדיוק שימש עבר.	בית שאן גן לאומי	בקטע החפור רעידת האדמה אחרי הרעידה ברחוב מונומנטים
נצפים בסיסי העמודים הענקיים, מדרגות רחבות, מסד לפסל וכתובת אוזניים עם הקדשה לאורליוס. והמזרקה, עדין שומרים על מבנם, כאשר מעל העמוד כותרת, מעליה ארכיטראב, מעליו פריזו וגמלון. היה מבנה גבוה עם גומחות לפסלונים, שהיווה אלמנט קישוטי וגם מקור מים נגיש, לאנשי העיר. נמצאה שקית כסף ליד שלד, כשהמטבע המאוחר ביותר הוא משנת 749 שלפיו, תארכו את הרס העיר.	בית שאן גן לאומי	במקדש לניסה עמודי המקדש נימפיאום-מזרקה באחת החנויות
שנה שבה התרחשה רעידת האדמה נוראית, המכונה במקורות רעש שביעית, כי הייתה בשנת שמיטה. הוחלט במאה ה-6 ליצור רחבה מעוגלת עם חנויות, כדי לפתח מסחר, דבר אופייני לתקופה הביזנטית. ברחוב פלאדיוס, נרמזו בנערות ששעשו גברים ולכן מניחים, שהכיל מבנים ששיכנו בהם נערות ליווי. בתוך חנות בסיגמא, טיכה הינה הפטרונות של העיר - אישה עם כתר בצורת חומה, המחזיקה בקרן.	בית שאן גן לאומי	שנת 749 הינה ברחוב פלאדיוס בחלק מהכתובות פסיפס טיכה נחשף
רומי, נחשפו על מדרון התל, מול התיאטרון הקיים, אך לאחר שנחשף, החופרים האמריקאים כיסהו. על כותרת קורינתית עשויה מגיר מקומי, תבליט של ראש ובשיער אשכולות ענבים, מיוחס לדיוניסוס. נולד לזאוס מירכו, אימו סמלי, בת תמותה שהרתה לזאוס, אך נשרפה במזימה של הרה, אשת זאוס. זאוס הוציא מכרסה עובר וטמנו בירכו, דיוניסוס חי ללא אם ולכן היו לו אומנות, ניסה היא הידועה.	בית שאן גן לאומי	שרידי תיאטרון תבליט דיוניסוס בכחוס בטרם מות סמלי
פעלה מתוך אוסף פתחים שבצדי הרחוב, שאספה את המים שזרמו בצדדים ומשם בתעלות לנחל חרוד. עמודים המתכנסים מהרחוב למעבר צר ומשם לכניסה מונומנטלית לבית המרחץ, ביחיד: פרופילון. חצר - פלסטרה, חדר הלבשה - אפודיטריום, חדר קר - פריגידיריום, חדר פושר - טפידריום. החדר החם בבית המרחץ, שלא מושלם, מכיל עמודי חרס, שתמכו רצפה ודרכם הוזרם האוויר החם.	בית שאן גן לאומי	מערכת הניקוז פרופיליאה הינם מבנה בית המרחץ חדר הקלדריום -
לבנים חלולות לניקוז האוויר החם, לא שרדו בחדר ויתכן שהחדר הוסב לחדר הפרושרים - טפידריום. מזהים את הבסיס לתנור ושתי אמבטיות, שהיו בנישות צדדיות, בית המרחץ הכיל לפחות 3 תנורים. סטריגליס, לגרוד שמן, פינצטה לתלישת שער, כפית לניקוי ציפורניים וכלי ליצקת מים קרים - פטרה. הינו מפלס של רחוב רומי מהמאה ה-2 המורכב מחנויות קטנות ובצדו בריכת השתקפות ענקית.	בית שאן גן לאומי	אבני הטובולי הם בחדר חם נוסף כלי מברונזה- רחוב סילבאנוס
השתקפה שורת 18 עמודים עם כותרות יוניות ובצדדי הבריכה, גרמי מדרגות שהובילו לבית המרחץ. ברחוב, מוזכר סילבאנוס, שנהרג במרד השומרונים, בגלל הכתובת, הארכיאולוגים קראו לרחוב בשמו. בנו ברחוב, מול בריכת השתקפות, מערך חנויות וקירוי גג רעפים משופע, מקיר החנויות לכיוון הרחוב. על העמודים, הביא למסקנה, על דעת רוב החוקרים, שזו בנייה מאוחרת, מהתקופה הערבית הקדומה.	בית שאן גן לאומי	בבריכת השתקפות בכתובת שנמצאה בתקופה הערבית חוסר בעיטורי צלב
לטרינה, צמודה לבית המרחץ ומכילה 57 מושבים, שלניצולם הרימו את שולי הגלימה ועשו מה שצריך. ללא הרף את התוצרת, אל מערכת הביוב, שזרמה לנחל חרוד, את הניגוב עשו עם ספוגים אישיים. כיום מ-2 קביות - יציעים ושורת אומנות בהיקף התיאטרון מבחוץ, שתמכו קמרונות קביה שלישית. בעיר, מכיל את האורקסטרה - רחבה לתזמורת, וומיטוריום - מסדרון הכניסה ליציע וסקנה-פרונס.	בית שאן גן לאומי	שירותים ציבוריים תעלת ניקוז שטפה התיאטרון מורכב התיאטרון הרומי
קיר גבוה מאחורי הבמה, שגובהו כגובה הקביה העליונה ומכיל גומחות לפסלים, תפאורה וקישוטים. הינו שורות המושבים בתיאטרון, הבנויים בחצי עיגול, בבית שאן חלקם מקוריים וחלקם משוחזרים. מעבר היקפי - שורת מושבים עם משענות אבן, עבור מכובדים שנכנסו במעבר בשם אדיטוס מקסימוס. מאבן גיר, נשדדו בתקופה הערבית הקדומה ורובם נשרפו בכבשנים לייצור סיד, כמו השיש שנלקח.	בית שאן גן לאומי	סקנה-פרונס הינו מבנה פולפיטום הדיאזומה הינו המושבים שנבנו
היו מימוס ופנטומימה, שהן הופעות קלילות ועממיות, הטרגדיה והקומדיה היו בעיקר אצל היוונים. מברונזה, שהיו מוצבים ביציע, שימשו לאקוסטיקה. שרידיהם לא נמצאו, אך ויטרוביוס מתאר אותם. את מבנה העיר, שהינו תערובת בין התקופה הרומית לביזנטית - החומה ביזנטית, המקדשים רומיים. מתל איצטבה, עולה על הגשר הקטוע ומשם ממשיכה להקיף את כל העיר, המכילה כ-40,000 תושבים.	בית שאן גן לאומי	ההופעות הרומיות מכלים גדולים הדגם באתר מייצג החומה היורדת
של אמפיתיאטרון שנבנה בתוך היפודרום שהיה לפניו, כמו שנעשה בקיסריה, על החוף וכמו שבשכם. הוקם בתקופה הרומית, כנראה במאה ה-2 והגיע למרחק של כ-200 מטר מאמצעו, לכיוון הסראייה. הינו כ-40x80 מטר. חלק מהמושבים נשדדו ושילבו אותם בקיר של המצודה הצלבנית, שבמזרח העיר. היו בקצה הרחוק שלא נחפר עדיין, אך יש הסכמה כללית שזה היה היפודרום שהוסב לאמפיתיאטרון.	בית שאן היפודרום	שרידים ההיפודרום הענק גודל האמפי תאי ההזנקה

תכני סיור מספר 53 לתל ערד ובאר שבע

מסלול: תל ערד, תל שבע, אנדרטת הנגב ובאר שבע

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
	שממערב לכביש 6 הינו אחד מ-4 הישובים שהיו בגוש עציון ונטשו ועברו למקום הנוכחי, אחרי 48 שנים. המזרח לכביש 6 מזוהה עם העיר עקרון הפלישתית, המוזכרת במקרא כאחת מ-5 סרני פלישתים. נחל תמנה, בקצה עמק שורק, נחפר ע"י הארכיאולוגית דותן, שחשפה עיר מתקופה כנענית קדומה. הינה בת 200 דונם ונחשפו בה סוללות וחלקלקות ברורות, שהצטמצמה בכנענית המאוחרת ל-40 דונם.	קבוץ רבדים תל מקנה התל הממוקם העיר שנחשפה	נסיעה
	הפלישתים, הישוב שוב התרחב ל-200 דונם ונמצאו בו ממצאים ברורים, של התרבות הפלישתית. שרידי בתי בד, שייצרו כ-3,000 ליטר שמן בשנה, שאין לזה מקבילה, בשום מקום במזרח הקדום. למרחב סביב 1,200 לפנה"ס, בנו את ערי גת ועקרון בשפלה ואת עזה, אשקלון ואשדוד, על חופי הים. המזוהה עם העיר גת הפלישתית, ממוקמת על הגבעה האחרונה של השפלה הנמוכה, ליד נחל האלה.	בתקופת בעקרון נחשפו גויי הים שהגיעו תל צפית	נסיעה
	גת היה כ-500 דונם וזו העיר השנייה בגודלה בארץ בעת העתיקה, אחרי העיר חצור בת ה-800 דונם. מזבח באורך אמה ורוחב אמה ואמתים קומתו, עם שני קרנות מזבח והוא בדיוק לפי התיאור מקראי. נחשף חפיר החצוב בסלע, שלדעת החופר, נחצב ע"י הארמים במצור על העיר גת, כלומר חפיר התקפי. יישוב צלבני, שהיה בעבר ממוקם על הגבעה בסמוך לכביש 6 וכיום מאוכלס במשת"פים ובבדואים.	שטח העיר בגת נחשף מסביב לגת בלאנש גארד הינו	נסיעה
	שבזמן בנייתו נחשף לידו בית קברות כלקוליטי, שהכיל קערות אבן וחרס ענקיות ובתוכן מנחות בע"ח. מצפון לעיר קריית גת, נחשב תחילה כגת הפלישתית, אך בחפירות התברר ששייך לכנענית קדומה. המוטעה של התל, שבו נמצאו חרטות של המלך נערמר המצרי, קראו לעיר הסמוכה בשם קריית גת. ממערב לכביש 40 הינו התל הארכיאולוגי הראשון, שנחפר בצורה מדעית, ע"י הארכאולוג פיטרי.	מחלף קריית גת תל עירני הממוקם בגלל הזיהוי תל חסי הממוקם	נסיעה
	גילה בתל חסי, את עקרון השכבות בתילים ארכיאולוגיים, עקרון שהינו אבן יסוד בחקר הארכיאולוגי. בתפר שמזרחה לו השפלה הנמוכה העשויה סלע קירטון, לבין מישור החוף הדרומי שממערב לכביש. בשדות חקלאיים, שעדיין מצפון לקו 200 מ"מ גשם, הנקרא קו הבצורת, בו גדלים עדין גידולי בעל. הראשון מסוגו, מב"ש לאשקלון, דרך נתיבות, מסלול רוחבי נוסף הינו מחיפה דרך עפולה לבית שאן.	פלינדרס פיטרי כביש 6 עובר המרחב מאופיין קו הרכבת הרוחבי	נסיעה
	בת 12 דונם עובר קטע של מסילת הברזל הטורקית, שהמשיכה לניצנה ומדבר סיני במלח"ע ה-I. משתרע על יובל נחל שקמה, שהינו הגבול הדרומי של מישור חוף יהודה, דרומה ממנו מתחיל הנגב. שבו מפעל בשם קמהדע המתמחה בפיתוח וייצור תרופות, באמצעות טכנולוגיה להפרדת חלבונים. הינה עוף דורס, בעלת גוף שחור משובץ לבן שבתעופתה, זנבה נראה כמו מזלג ולכן קל מאוד לזהותה.	בשמורת פארה שטח השמורה קבוץ בית קמה דיה שחורה	נסיעה
	העיר הבדואית הראשונה והגדולה בארץ, הוכרזה כעיר ב-1994 ומונה כיום כ-65,000 תושבים. בדואיות הוקמו ע"י המדינה: רהט, חורה, לקייה, תל שבע, שגב שלום, כסייפה וערערה בנגב. יישוב קהילתי, כמו עומר ומיתר, המאפשר איכות חיים גבוהה ועדיין להשתמש בשירותי העיר ב"ש. מצפון לכביש 31 וגבעות להב שמדרום לו, הינה חלק מהשפלה הגבוהה, גיאולוגית וגיאומורפולוגית.	היישוב רהט הינו שבע עיירות להבים הינו שמורת יער להב	נסיעה
	מוזיאון לתרבות הבדואית ובו גם אוהל בדואי, לבוש מסורתי, כלי בית ותיאור מעגל החיים הבדואים. נולד ב-1929 ושירת כטייס וכמפקד בחיל האוויר ואח"כ היה נספח צבאי של צה"ל בארה"ב ושם נרצח. הינו ישוב קהילתי, מזרחית ללהב, בגובה 600 מטר, על מורדות הר חברון, הממוקם מעבר לקו הירוק. ישוב בדואי, מדרום לכביש 31 ובו כ-10,000 תושבים ועוד 5,000 בפזורה שמסביב, בפחונים ואוהלים.	מרכז ג'ו אלון ג'ו אלון אשכולות לקייה הינו	נסיעה
	בלקיה: האחד האריגה בנגב - מרכז הכשרה לנשים למקצועות אריגה ורקמה והשני רקמת המדבר. קבוצת נשים, שלקחו יוזמה ובונו מפעל לרקמה ואריגה, שמנציח את המסורת והמלאכות הבדואיות. מהווה גבול שמדרום לו הנגב, אך במפה גיאולוגית עדין מופיעות שלוחות השפלה של גבעות להב וגורל. יש שלוחות ואצבעות, שבולטות לתוך השפלה וכך גם אצבעות של גבעות השפלה נכנסות לבקעת ב"ש.	שני פרויקטים רקמת המדבר היא צומת שוקת לבקעת ב"ש/ערד	נסיעה
	של רוב היישובים הלא מוכרים, נמצאים בין כביש ב"ש-ערד לכביש ב"ש-דימונה, מונה כ-100,000 נפש. שלוחה המשתרעת מצפון לדרום, שמפרידה בין בקעת באר שבע לבין בקעת ערד, בחלק הצפוני שלהן. בסיס גדול של ח"א, שבתחומו מצוי תל מלחתה ותל משוש, שהם שרידי יישובים מהתקופה המקראית. ישוב פלאחים, מפותח ותיירותי המונה כ-1,000 נפש, השומר על זהות נפרדת ולא מתחתן עם בדואים.	הפזורה הבדואית רכס עירא הינו בסיס נבטים הינו דריג'את הינו	נסיעה
	שרידי כנסייה ביזנטית, שיתכן שהשם משמר את הישוב קריות (יהודה איש קריות) אך יש דעות אחרות. אזור שבו יצרו לימנים בעזרת סכרים מוגבהים, לאיגום מים, בהם שתלו מיני עצים המשמשים להצלה. שהוקמה ב-1962 במסגרת הגל השני של ערי הפיתוח בנגב, מהווה את העיר המזרחית ביותר בנגב. הינו נקי ויבש ועוזר בכך לסובלי מחלות האסטמה ומסיבה זו התפתחה וכיום מונה כ-23,000 תושבים.	בחירבת קרייתין פארק ערד הינו ערד המודרנית האוויר בערד	נסיעה
	למדבר: פחות מ-200 מ"מ גשם, צבאית: עומק אסטרטגי, אנושית: יש שחיים בו ויש שמבקרים בו. מפרידות בין 2 אזורים גיאוגרפים: הר חברון מצפון והנגב מדרום, ששימשו אזור חיבור ומעבר ביניהן. שימשו תמיד אזור מעבר ודרך חשובה לאנשים, גם מצפון לדרום וגם ממערב למזרח, לכיוון ים המלח. במזרח הרכס שעליו שוכנת העיר ערד, בצפון הרי חברון בגובה 1,023 מטר ובמערב רכס עירא.	הגדרה אקלימית בקעות ערד וב"ש בקעות ערד וב"ש גבולות בקעת ערד	תל ערד עיר כנענית

תל ערד	תל ערד מאז 2650 לפנה"ס שינוי באקלים הינו כמות המשקעים	כולל 2 חלקים שונים: העיר הגדולה מהתקופה הכנענית הקדומה ותל המצודות ובו מצודה ישראלית. לא הייתה באתר שום התיישבות, המצודה הישראלית הייתה צבאית ומנהלית ולא ממש מקום יישוב. הסיבה לשממת ההתיישבות, כיוון רק מהאלף ה-3 לפנה"ס, ירדו במרחב משקעים, שיכלו לקיים חיים הממוצעת כיום בתל הינה 170 מ"מ ובערד החדשה רק 140 מ"מ ובקצה המזרחי של העיר, פחות מזה.
תל ערד	שירודים משקעים נתוני המרחב כיום בעידן הכלקוליתי בתקופה הכנענית	על אדמת לס, ציפוי הקרקע נאטס ומתחיל נגר עילי והתוצאה הינה שיטפונות המאפשרים אגירת מים. מצפון לבי"ש - מעל 200 מ"מ מאפשר חקלאות, מדרום לבי"ש - פחות מ-200 מ"מ לא מאפשר חקלאות. היה על התל יישוב קטן ללא חומה, לאורך בקעת בי"ש, יש עוד יישובים כלקוליתיים - תל בי"ש ועוד. הקדומה, החלה תקופת העיור בארץ, קמו יישובי חומה כמו במגידו, עי, אפק, ירמות - בית שמש ועוד.
תל ערד	בערים אלו היו הארכאולוגים יוחנן אהרוני חפר יחוד האתר	מרכזים עירוניים ואכן, באתר נחשפה עיר כנענית גדולה, המשתרעת על כ-100 דונם בגובה כ-550 מטר. חפרו עד היום, רק בחלק קטן בדרום האתר, בעוד כל החלק הצפוני, עדיין לא נחפר, מלבד המצודות. במצודה הישראלית ורות עמירן חפרה בעיר הכנענית התחתונה, בשנים 1962 - 1966 וב-1971 - 1980 בהיות רובו, חד-שכבתי, בעיר שהתקיימה מ-3,200 עד 2,650 לפנה"ס ואכן רוב הממצאים הם מהעיר.
תל ערד	בהיות האתר בתל המצודות אפיון עיר כנענית: חומה נבנתה	חד שכבתי, די בהסרת כמה ס"מ ושרידים כנעניים יחשפו, להבדיל ממגידו שם צריך להסיר 28 שכבות. לא חפרו מתחת למצודה הישראלית, יתכן שמתחתיה יש המשך של העיר הכנענית - העיר העליונה. חומה, שערים, תכנון עם רחובות ואזורים, הפרדה בין אזורים מגורים לאזור ציבורי ולאזור פולחן. כיוון מתקופה מסוימת החלו לייצר עודפי מזון והיה צורך לשומרם מפני שודדים, שהיו נודדים במדבר.
תל ערד	ערד היושבת על קו החומה המזרחי גובה החומה החומה הנועדה	גבול 2 מדבריות, נגב מדרום ומדבר יהודה ממזרח ותמיד הייתה נתונה במלחמה בין המזרע והישימון. מקיף בצורת מניפה את כל הגבעות הגבוהות מסביב לעיר וכנראה הקיף גם את תל המצודות. היה כ-3 מטר ורוחבה כ-2.5 מטר, הצד הפנימי והחיצוני של החומה, בנוי מאבני גוויל והמילוי בדאבש. לעצור נוודים עם חניתות ולא איל-מצור, שמופיע לראשונה בציור קבר במצרים מהמאה ה-20 לפנה"ס.
תל ערד	חומת ירושלים 11 מגדלי החומה בור המים נמצא כמות המשקעים	שנבנתה במאה ה-16 היא הדקה ביותר בכל האימפריה העות'מנית, כי אף אחד לא איים לנפצה. הינם עגולים ומרובעים כאשר למגדל החצי עגול, יש יתרון בהיותו ללא זוויות, המאפשר תצפית טובה. בנקודה הכי נמוכה בעיר, שבתוכה חצבו בור עגול לעומק 16 מטר, עד סלע טבעי ולא עד למי תהום. באזור לא רוויה, לכן סביר שמאגר המים היה בור ולא באר כמו בתל שבע, שם יש מי תהום מנחל בי"ש.
תל ערד	השליש התחתון באין מדרגות שמירה על הבור בתקופה ישראלית	של בור המים הינו חציבה בסלע, השליש האמצעי מצופה באבני צור והעליון מצופה באבני גיר בהירות. לתחתית הבור, רות עמירן הניחה שהבור הינו מפעל המים הכנעני של העיר, שניקז את כל נגר הבקעה. התבצעה ממבנה הסמוך לבור, כנראה בית נציב המים, שהינו מבנה גדול ומבוצר, המכיל חדרים. הייתה רק המצודה בחלק העליון של העיר ואכן מצאו בה מאגר מים קטן, ששימש את יושבי המצודה.
תל ערד	מהתקופה הרומית מפעל המים "הארמון" האזור חקלאי	נמצאו בבור כלים, לכן מניחים שסוף השימוש בבור, היה כאשר במעלה העיר, הוקמה מצודה רומית. בתל גזר שהגיע למי תהום, נחשב בעבר שהינו מברונזה תיכונה ועכשיו חושבים, שזה ברונזה מאוחרת. הינו בית גדול עם מדרגות, השונה מכל בנייני המגורים, בדו"ח החפירה, רות עמירן מכנה אותו הארמון. השתרע במזרח הבקעה, שם גם היום משגשים שטחי חקלאות, כפי ששימשו בעבר, בתקופת הברונזה.
תל ערד	ברובע המגורים בחצר הבית יש פתחי הבתים הינם 'הבית הערדי' הינו	נחשף רחוב לאורך החומה, שאפשר לחושפו רק באתר חד שכבתי, שממנו נכנסים לחצר בית מגורים. כניסה למבנה קטן - מטבח, חדר מגורים מרכזי והחצר בה נעשו מלאכות הבית עם טבון לאפייה ובישו לכיוון צפון מזרח, המתחשבים בכיוון הרוח, שהיא בעיקר מכיוון מערב ומביאה עימה הרבה אבק וחול. הגדרתה של רות עמירן, הכוללת: חצר פתוחה עם פתח למזרח, חדר מגורים גדול וחדר צדדי קטן.
תל ערד	מאפייני בית ערדי אבן גדולה תיארוך העיר בבדיקה כימית של	כניסה בקיר האורך, ירידה במדרגה ממפלס החצר, חדר שבו יש ספסלי אבן, לאורך הקירות החדר. המוצבת בחדר, שימשה כנראה כבסיס לעמוד, שתמך את קורות העץ של הגג ויתכן כאלמנט של פולחן. נעשת בגרעין, בבדיקת פחמן 14 והתוצאה הייתה בהפרש של כ-500 שנה ממה שרות עמירן שיערה. הכלים שנחשפו בערד, גילו שהרכב החומרים, יכול להגיע רק מדרום סיני, כלומר היה מסחר עד סיני.
תל ערד	השער המערבי שני מתחמי פולחן במתחם הגדול לסיכום התקופה:	הוא פתח פשוט בחומה, אין בית שער או תאי שער, כמו שנחשפו בתקופות מאוחרות יותר בתל ירמות. נמצאו זה ליד זה, כאשר במרכזם מבנה מלבני שמחולק ע"י קירות ולידו מזבח, הבנוי מערימות אבנים. נחשפו כלי פולחן, השונים מכלי בית רגילים, כמו מקטרים וקובעות וכן נחשפו שרידי עצמות בע"ח. לראשונה הוקמה עיר עם חומות, רחובות ותכנון עירוני, אזורים מגורים, אזור המים ואזורי פולחן.
תל ערד	העיר נעזבה הצבא המצרי לפני בוא המצרים בברונזה הקדומה	סביב שנת 2650 לפנה"ס, כנראה בגלל תקופה שחונה במשקעים, אך יתכן גם בגלל מעורבות מצרית. התחזק והשתלט על ערי המדינה, על מרכזי המסחר והכלכלה, כולל הנחושת ועל הדרכים הראשיות. לערד היה תפקיד חשוב בשליטה על דרכי המסחר, כשהמצרים שלטו, לא הייתה יותר משמעות לעיר. ערים אחרות חרבו במסע הרס של המצרים, ערד עברה עזיבה ונטישה והמקום מאז קפא על שמריו.
תל ערד	הסיפור התנכ"י בתל המצודות לא נשאלת השאלה בחפירות שנעשו	מספר שבני ישראל הגיעו לקדש ברנע ומשם יצאו לכיבוש הארץ והעיר הראשונה שבה נתקלו הינה ערד. נחשפו שרידי יישוב מהברונזה המאוחרת, סוף המאה ה-13 לפנה"ס, זמן כניסת בני ישראל לא"י. איפה בני ישראל נתקלו בערד, לכן, או שהספור המקראי הינו אגדה, או ערד ממוקמת במקום אחר. בתילים בבקעת בי"ש - ערד, לא נחשף אף ישוב מהתקופה הכנענית המאוחרת, או המתאים למקרא.
תל ערד	יתכן שצריך לחפש בתקופת ברזל I מצודת ערד בניית המצודות	הסבר, בפסוקים שמסופר שבני ישראל לא הצליחו לכבוש את ערד, הם החרימוה וקראו לה חרמה. שהן ראשית ההתנחלות, מוקמות בארץ כ-45 מצודות ישראליות, באזור שמסיני ומערב הנגב ועד ערד. היא המצודה הגדולה ביותר והמזרחית בנגב, לצד מצודות נוספות מוכרות ליד ירוחם, שדה בוקר ועוד. שהינו מפעל ממלכתי מאורגן, נעשה בין השנים 1030 - 930 לפנה"ס ע"י: או שאול, או דוד, או שלמה.

<p>תל ערד</p> <p>תל מצודות</p>	<p>להריסת המצודות שישק שהרס שש המצודות בתקופה הפרסית</p>	<p>ישנן שתי דעות: האחת, העמלקים, שבטי המדבר, או שישק מלך מצרים, במסע הכבוש ב-930 לפנה"ס. ערים רבות ביהודה, מתאר את מסעו על קירות המקדש בכרנך שבמצרים, עם שמות הערים שכבש. שנחשפו בתל, הן מהמצודה הראשונה במאה ה-10 עד האחרונה שחרבה בכבוש הבבלי ב-586 לפנה"ס. ערד המשכה להתקיים ונבנתה בה עוד מצודה ויתכן שישבו בה גם יהודים, כחלק מפחוות יהודה.</p>
<p>תל ערד</p> <p>תל מצודות</p>	<p>בעידן הלניסטי בחפירות הסירו 90 אוסטרקונים מכתבי ערד</p>	<p>נבנתה עוד מצודה, אך האחרונה היא המצודה הרומית, שכלים וחרסים מתקופתה נחשפו בבור המים. את החלק הרומי, ההלניסטי והפרסי, כדי לחשוף את שתי המצודות הישראליות הראשונות של בית I שנחשפו ליד החומה, נכתבו בכתב עברי קדום ובארמית ובחלק ביוונית, המהווים ממצא אפיגרפי נדיר. הכתובים בעברית, מקבלים תיעוד על השלב האחרון של המצודה הישראלית, לקראת הכיבוש הבבלי.</p>
<p>תל ערד</p> <p>תל מצודות</p>	<p>תכתובת בין מפקד הבבלים ערכו 3 מסע כיבוש שני מסע כיבוש שלישי</p>	<p>ערד, ליישובי הבת (ממצא 24) מסתבר שהסכנה הייתה פחות מהבבלים ויותר מהאדומים והעמלקים. מסעות כיבוש ליהודה: ב-603 לפנה"ס - החרבת החוף וערי הפלישתים: עזה אשקלון ואשדוד. ב-597 לפנה"ס - גלות יהויכין, המתוארת בכתובת בבליית, עת נבוכדנצר היגלה מירושלים את יהויכין. ב-586 לפנה"ס - החורבן הכללי, אזי נשלחה גם יחידה צבאית לנגב, להשלים את נפילת יהודה.</p>
<p>תל ערד</p> <p>תל מצודות</p>	<p>המצודה מוקפת אזור הפולחן באולם הפולחני מאחורי המזבח</p>	<p>בחומת סוגרים, כאשר הסוגרים משמשים גם כחדרים בחומה, השער היה עם 2 מגדלים משני צדדיו. הוא מתחם שמבנהו מזכיר את בית המקדש בירושלים, עם אולם, היכל ודביר שהכניסה היא ממזרח. יש מזבח ריבועי במידות 5 אמות אורכו, 5 אמות רוחבו ו-5 אמות גובהו, בדיוק לפי מה שכתוב במקרא. היה כנראה גרם מדרגות, אך זה לא התגלה באולם, הגרם כמו במגידו אמור לאפשר לכוהן לטפל בזבח.</p>
<p>תל ערד</p> <p>תל מצודות</p>	<p>ליד היכל בקודש הקודשים שתי אבנים אלוהים ואשרתו</p>	<p>נחשף מאגר מים גדול, שאגר מי נגר עלילי משיטפונות ושימש את תושבי המצודה וגם את חי הפולחן. דביר, נחשף חדר קטן לכוהנים, עם 2 מזבחות קטנים ומולם 2 אבנים מלבניות, שניצבות במאונך. מייצגות אולי, את שמור וזכור ואולי את יכין ובעוז - עמודי המקדש ואולי את אלוהי ישראל ואשרתו. אלו לא דברי כפירה, כי האתר הינו בקצה ממלכת יהודה, רחוק מבית המקדש והיו גם ישראל וזרות.</p>
<p>תל ערד</p> <p>תל מצודות</p>	<p>באוסטרקונים בשפלה נחשפו בחפירות בתקופת ברזל I</p>	<p>שנמצאו במצודה בכונתילת עגירד, מוזכר השם המפורש של אלוהים וכמה פעמים: אלוהים ואשרתו. כתובות שמדברות על אלוהים ואשרתו ואף ברובע ההרודיאני בירושלים, נחשפו שרידי 25 צלמיות. שהתבצעו בתל מוצא שליד ירושלים, נמצאו גם צלמיות ודמויות של בעלי חיים, במתחמים מקודשים. עשו פולחנים במקביל לעבודת אלוהי ישראל, כלומר יש ממצאים שלא תמיד מתאימים לכתוב במקרא.</p>
<p>תל שבע</p>	<p>אזכורי ב"ש בתנ"ך ארץ פלישתים תקופת האבות ההווי המקראי</p>	<p>בספור הגר וישמעאל, ספור עקדת יצחק, בתיאור הגבולות של נחלת שמעון, בספור פילגש בגבעה ועוד. בימי אברהם שגוייה, כי לא היו פלישתים בארץ, לכן סביר שכתבת הספר נעשתה בתקופה מאוחרת. מיוחסת לסיפורי אברהם ויצחק הקשורים לנושא המים והבארות, כנראה בתקופה הכנענית התיכונה. מוצא ביטוי גם במזרח הקדום, באיגרות שונות מהתקופה הזו: מגילת שנהת ממצרים וכתבי חמורבי.</p>
<p>תל שבע</p>	<p>בהנחה המקובלת אי אפשר להוכיח באזור ב"ש והנגב לאורך נחל ב"ש</p>	<p>שתקופת האבות הינה בכנענית תיכונה, יש בעיה, כי אין שום עדות ארכיאולוגית למיקום האבות בנגב. היכן האבות הסתובבו, כי לא מוצאים את הערים המוזכרות בבראשית, בתקופה הכנענית התיכונה. יש עדויות משתי תקופות: כלקוליתית ובית I ולפי סיפור העדרים, זה מתאים לתקופה הכלקוליתית. התגלו אתרים כלקוליתיים ב-3 שלבי התיישבותיות: הראשון שבהם, בניית בתים תת קרקעיים.</p>
<p>תל שבע</p>	<p>שלב התיישבות 2 יתכן שהשלבים תל שבע הינו אתר במרכז התל</p>	<p>בו מחצית מהבית בנוי בתוך הקרקע ומחצית בסככה מעל הקרקע ו-3 השבתים נבנו מעל הקרקע. השני והשלישי, מתאימים כרקע לתקופת האבות, אך זה בפער של כ-2,000 שנה, מהדעה המקובלת. בן 11 דונם, הבנוי במפגש נחל חברון הקטן, לנחל ב"ש הגדול, שנחפר ע"י יוחנן אהרוני וצביקה צוק. נחשפו גם מצודה רומית, בית מרחץ ומבנה הלניסטי, שרובם הוסרו, כדי לחשוף את העיר המקראית.</p>
<p>תל שבע</p>	<p>ביצור תל שבע הביצור באתר שיטת אגירת מפעל באתר 2 מפעלי</p>	<p>נעשה ע"י שכבות אדמה אחדות, שנשפכו מסביב כסוללות עפר והודקו מלמעלה, ע"י שכבת חלוקי נחל. דומה לביצורי ישובים מהברונזה התיכונה, אך הישוב באתר נבנה כולו בימי בית I - תקופת הברזל. המים: בנו סכר על נחל חברון, שיצר אגם קטן, הגורם לעליית מפלס המים, שמאפשר הזרמתו לבור. מים: האחד מאגירת מים בבור בתוך העיר והשני, באר הניזונה ממי תהום, הממקמת מחוץ לעיר.</p>
<p>תל שבע</p>	<p>בבאר המים שער העיר החיצוני השער הראשי בנין המחסנים</p>	<p>הנמצאת מחוץ לעיר, השתמשו בעיקר נוודים, שלא רצו להכניסם לעיר, מפחד שמא ישתלטו על העיר. בנוי מתשתית של אבני צור וגיר מקומיות, מעליהן שחזור לבני בוץ, שנעשה בלבנים שנמצאו בתל. בנוי מ-3 אומנות מכל צד, ס"ה 4 תאים ששימשו חדרי משמר עם ספסל אבן, הדומה לשער שבכפיא. הצמוד לשער, בנוי מקירות ושורות עמודים, בדומה לנחשף במגידו, שבו חשבו שאלה אורות שלמה.</p>
<p>תל שבע</p>	<p>רחוב היקפי רחובות נוספים בית המושל הינו בעיר נמצאו 75</p>	<p>לאורך חומת הסוגרים מסביב לעיר, ממנו נכנסו לבתים ועוד רחוב היקפי, שסגר מעגל פנימי יותר בעיר. חתכו את העיר מצד לצד וקישרו בין המעגל החיצוני לפנימי, דבר המצביע על תכנון עירוני מדויק ויפה. מבנה ציבורי גדול, השונה משאר הבתים, שכולל 2 אולמות מרוצפים גדולים וכן יחידת מגורים ומחסן. בתים פרטיים שבהיקף החיצוני ולפי חישוב של 25 תושבים לדונם, מסתכם ש-300 נפש גרו בעיר.</p>
<p>תל שבע</p>	<p>בית מרתפים הינו בחפירה יתכן שהמזבח בימי חזקיהו</p>	<p>מבנה במרכזי העיר ולא בין בתי המגורים, כנראה מחסן, כי נחשף בו הרבה כלי חרס ושאריות תבואה. בתוך מרתפי המחסנים, נמצאו אבנים גדולות ומסותתות של מזבח וביניהן 4 פינות - קרנות המזבח. עמד במקורו במקדש, שהיה באתר וזאת לפני שנעשתה אחת מהרפורמות הדתיות המוזכרת במקורות. ב-705 - 701 לפנה"ס, הסירו במוות שהיו לאלוהים מחוץ לירושלים, כדי לרכז פולחן רק בירושלים.</p>
<p>תל שבע</p>	<p>בימי יאשיהו המזבח נהרס בתי המגורים הבורות החפורים</p>	<p>ב-615 - 609 לפנה"ס, 100 שנה אחרי חזקיהו, גם הוא הסיר את הבמות, מאותה מטרה של חזקיהו. באחת הרפורמות האלה, המזבח המקורי מוצג כיום במוזיאון ישראל והעתקו מוצב בכניסה לתל. באתר, הם בגרסה קצת שונה מזו שבאתר עזבת צרטה, באתר יש 2 חדרים אופקיים ושניים אנכיים. שנחשפו, יתכן שאלה כמו באתר עזבת צרטה, ששימשו כאסמים פשוטים, בראשיתה של ההתנחלות.</p>

תל שבע	מפעל המים שהל לא הגיוני לבנות הכניסה למאגר המדרגות יורדות	הינו מפעל המים השלם והיפה ביותר בארץ, שנחשף כמעט בשלמותו והיה רק צורך לפנות את הסחף. מפעל מים של כ-700 קוב, עבור ישוב קטן, אך מסתבר שהעיר שימשה כמרכז שלטון ומחסן אזורי. הינה דרך פיר עמוק של כ-20 מטר, בצורת קונוס, רחב למעלה וצר למטה, מדופן באבני גיר צור. לאורך הקיר, עם מעקה מוגבה, שמגיעות עד לפתח המקורי של המאגר, עם אבני משקוף מקוריות.
תל שבע	בורות המים לא בנו חלל מפתח היציאה סיכום	חצובים בתוך סלע קירטון רך, מתחת לשכבת הלס, זה מכלול שבנוי מ-5 חללים המחוברים ביניהם. אחד גדול כי הקירטון רך ועלול לקרוס, הקירות מצופים בטיח עבה, כי הסלע לא כולו אטום למים. החלו לחצוב את מפעל המים, שכנראה היה סגור בדלת כבדה, למנוע חדירת זרים לעיר דרך התעלה. אין ממצאים מתקופת האבות וגם לפי התנ"ך, תל שבע עדיין לא הייתה קיימת בימי חיו של אברהם.
תל שבע	ביישוב הקטן מעט האנשים סביר להניח כשם שיש	הייתה חגורה קטנה של בתים ורוב השטח היה ציבורי - עיר מנהל, עם מרכז מחסנים ומרכז פולחני. שגרו באתר ועבדו במרכז המנהלי והציבורי, ניזונו ממאגר המים שנבנה עבורם, שניזון ממי נחל חברון. שהישוב נקרא שבע. העיר ב"ש המקורית היא ליד נחל ב"ש, שם נמצאו שרידים מתקופת המלוכה. אשדוד ואשדוד ים, יבנה ויבנה ים, באר שבע הייתה העיר המרכזית ושבע הייתה עיר המנהל האזורית.
ב"ש	תצפית למזרח עומר הינו דרך האבות כיבוש באר שבע	עירות הבדואים: תל שבע ושגב שלום, המהווים פצצת זמן מתקתקת, שצריך לטפל בה במידית. ישוב קהילתי, מעמד סוציאקונומי מהגבוהים בארץ, צמוד לתל שבע הבדואי, עם גדר מפרידה ביניהם. המגיעה משכם, ירושלים, בית לחם, חברון, עד לב"ש, לפי ספר בראשית, יצחק וישמעאל נולדו בב"ש. ב-30.10.1917 ע"י הבריטים, נערך בקרב שנחשב כהתקפת הסוסים הגדולה האחרונה בהיסטוריה.
ב"ש	האזור המישורי הבריטים ניסו לאחר שני קרבות אלנבי החליט	של נחל ב"ש, היה יעד מבוצר גדול של הטורקים: תעלות חצובות בקרקע שהגנו על העיר הקטנה ב"ש. לכבוש את א"י ב-1915 עת יצאו ממצרים, חצו את תעלת סואץ, עברו דרך סיני והחלו לתקוף בעזה. ב-1917 שבהם ספגו הבריטים מפלות, החליטו הבריטים להחליף את המפקד הכוח בגנרל אדמונד אלנבי. לכבוש את הארץ, בתרגיל הטעיה שנועד לשכנע את התורכים, שגם ההתקפה ה-3 תהיה ברצועת עזה.
ב"ש	הטורקים גרמנים ב-31.10.1917 הכוח הבריטי היה מיד אחרי החלטת	האמינו להטעיה והתארגנו להגנת עזה, בינתיים הבריטים חצו את הנגב דרך נחל בשור וחולות חלוה. הפרשים הבריטים דילגו מעל כל התעלות שבמישור, שטפו את מתחם ההגנה הטורקי וכבשו את ב"ש. בעיקר אוסטרי וניו-זילנד, שספג הרבה אבדות, שכולם קבורים בבית הקברות הבריטי, שבבאר שבע. החלוקה לשתי מדינות ב-29.11.1947 והתחלת מלחמת העצמאות, החליט ב.ג לחלק את כוחות המגן.
ב"ש	חטיבת פלמ"ח-נגב היישובים שכבר צינור מים שנרכש במהלך המלחמה	שנבנתה מכמה גדודי פלמ"ח, הייתה אחראית על גזירת הנגב ובעיקר שמירה על צינורות המים שבנגב. היו בנגב: 3 המצפים מ-1943 - רביבים, גבולות ובית אשל וכן-11 הנקודות שעלו במוצאי יום כפור 46 כצינור לכיבוי אש מהאנגלים, הזרים מים לאורך כ-250 ק"מ, מקידוחים בניר-עם אל היישובים בנגב. החטיבה ניהלה את ההגנה על די מרדכי, בהתקפה המסיבית הראשונה של המצרים והצלחה במשימה.
ב"ש	במבצע יואב ב-48 החטיבה ניהלה בשנות ה-60 הפסל דני קראון	הצלחתו כוחות צה"ל לפרוץ את הכוח המצרי בעיראק סואיך וחטיבת הנגב פוצה לכבוש את באר שבע. גם את מבצע חורב, לכבוש הנגב, מב"ש עד ניצנה והשתתפה גם במבצע עובדה, לכיבוש אילת. הוחלט להקים את האנדרטה לחללי החטיבה, הרעיון היה להנציח את החללים וגם לספר את הספור. בנה את האנדרטה במשך כמה שנים והיא נחנכה ב-1968 שהמוטיב של בטון חשוף מייצג את החטיבה.
ב"ש	האלמנטים בכיכר האנדרטה על קירות אדמת הלס	הסימבוליים באנדרטה: מגדל מים מנוקב, אמת מים, עצי שיטה, אוהל פלמ"ח, חדרי תחמושת ועוד. חקוקות המפות של כל קרבות החטיבה ומפה אחת של 25 יישובי הנגב וקו המים העובר ביניהם. האוהל, רשומים יומני המבצעים מהקרבות בתשי"ח ובתוך הכיפה יש רשימה של כל חללי החטיבה. מגיע בתור אבק, שעולה במדבר סהרה, עף בעזרת הרוח וכשהוא נפגש עם האוויר לח, הוא שוקע מטה.
נסיעה	עובי שכבת הלס הסחף הרבד קרקע הלס נאטמת פארק נחל ב"ש	בנגב נע בין 5 ל-30 מטר, מתחתה יש קרקע גסה, ששקעה במשך מיליוני שנים, מסחף נהרות מהזרח. ומשמש שכבה נושאת מים, המהווה אקוויקלוד ולכן יש באזור מי תהום, שאפשר לשאוב ולנצלם. במגע עם הגשם וגורמת לשיטפונות, אך כאשר מעבדים אותה, היא אדמה מצוינת לגידולי חקלאות. פרויקט שיקום הנחל וסביבותיו, שתילת צמחיה, שבילי הליכה ואופניים, כולל תיאטרון גדול ופתוח.
ב"ש	השוק של ב"ש כשהבריטים הגיעו אלנבי סיפק מים הבריטים כבשו	והשוק הבדואי, הינו המיקום של באר שבע מתקופת הברזל, למרות שלא עשו בעיר חפירה משמעותית. ממצרים לארץ ישראל, המוסלמים המקומיים, מאוד התרגשו וחיכו לבואם, כי ראו באלנבי משיח. לצבא בצינור מהנילוס וע"פ המסורת, מי שיביא מי נילוס לא"י, ייחשב למשיח ולכן אלנבי נקרא נביא. תוך שבוע את באר שבע, אחרי עוד שבוע, כבשו את עזה וב-9.12.17 כבשו את ירושלים, ללא קרב.
ב"ש	בגלל אירועים אלנבי הכניע ב"ש העתיקה שני יהודים	באירופה, לקחו את רוב כוחותיו של אלנבי מהארץ והוא נאלץ לחכות כמעט שנה עד מיגור הטורקים. סופית את הטורקים ב-1918 בקרב מגידו ולציון הניצחון, הוענק לו התואר הנחשק, לורד אוף ארמג'ון. הוקמה ע"י הטורקים ב-1880 כתחנת משטרה, כי הטורקים לא יכלו לסבול את מעללי הבדואים בנגב. שהגיעו ב-1906 לב"ש, הקימו טחנת קמח ואליהם הצטרפו עוד משפחות, שהגיעו במשך השנים הבאות.
ב"ש	במרד הגדול ב-36 רוב הבתים בית המושל טורקי ביה"ס לילדי שייח	ברחו היהודים מהעיר ועד מבצע יואב ב-48 בו שוחררה העיר וגורשו הערבים, לא היו בה יהודים. בעיר העתיקה שוקמו, כולל בית המושל, המסגד, ביה"ס לילדי השייחים ויש בה כיום הרבה בתי קפה. הפך בעבר לבית המושל הבריטי, אח"כ היה בית העירייה הראשון וכיום הפך למוזיאון הנגב לאומנות. הינו בנין משופץ, שהושקעו בו מיליוני ש ומהווה חלק ממוזיאון המדע של ב"ש ונקרא ע"ש קרסו.
ב"ש	בה"ק הבריטי לתחנת הרכבת האנדרטה לחיילים באר אברהם	בב"ש הוא הגדול בארץ ויש בו 1,230 מצבות של חללים בריטיים, מהקרב על ב"ש ועוד קרבות ב-1917 הטורקית שבעיר נקנה בלונדון קטר קיטור מקורי, כמה קרונות לינה ומשא ושיקמו את כל המתחם. טורקים, הבנויה כאובליסק הוקמה ב-2002 ומנציחה 300 חיילים טורקים, שנהרגו בקרב על באר שבע. אטרקציה תיירותית, המספרת את נדודי אברהם במיצג אורקולי ואת הקשר בין אברהם ל-3 הדתות.

תכני סיור מספר 54 לקמפוס גליל עליון

מסלול: תל יודפת, תל חצור, מצד עתרת, משמר הירדן וראש פינה

<u>תמצית תכני הדרכה</u>		
תל יודפת	ממוקם בגליל התחתון המרכזי, בצד המערבי של רכס יוטבת, שהוא ה-3 ברכסי גליל תחתון המרכזי. הינו צמח שקשה לתלוש, כי שורשיו הם מאוד עמוקים, בעבר היה נהוג להשתמש בו כסימון חלקות. כמו הר תרען, רכס יוטבת, רכס שגור, כמון וחזון, לא היו מיושבים היסטורית, חוץ מאשר רכס נצרת. נוצרה בימת הר, שבתקופה העתיקה התיישבו עלייה 2 ישובים, יודפת וכוכבא, עם יכולות לחקלאות.	תל יודפת החצב הגדל בתל רכסי גליל תחתון ברכס יוטבת
תל יודפת	המתמנה עם פרוץ המרד הגדול למפקד הגליל, מבצר את גמלא, סגנה וסיליקיה אשר בתחום הגולן. שמניין הסתכם ב-19 ערים, התפלגו ל-10 ערים בגליל התחתון, ביניהן יודפת, ב"ש הגלילית וצלמון. הגיע אספסיאנוס לא"י ממל עכו, עם הלגיון ה-3 ואילו טיטוס עלה ממצריים עם עוד 2 לגיונות. הייתה להתחיל בפריפריה, כלומר הגליל, הגולן, עמק הירדן והשרון ולסיים בירושלים כשא"י חרבה.	יוסף בן מתתיהו הערים המבוצרות למיגור המרד אסטרטגיה רומית
תל יודפת	מוביל את צבאו מעכו, להערכות מול ציפורי, על הדרך הראשית, שבין צומת המוביל לצומת גולני. במלחמת 48 גבעות סג'רה, שהחליפו ידיים 9 פעמים בין היהודים לערבים, מעידות על חשיבות המרחב. שיצא מעכו, עבר בידפת, משם לפי עבר בהרי נצרת, לטבריה, למגדל, לגמלא ולא עולים לגליל העליון. בקלות, ע"י כוח שמנה כ-5,000 פרשים, בפיקודו של טיטוס, שנשלח מתוך צבא שמנה כ-60,000 חייל.	אספסיאנוס במבצע דקל מסע הכיבוש גוש חלב צבא
תל יודפת	בעמדו בין הר תרען לרכס נצרת, בניסיון לחסום כניסת הרומאים ללב הגליל, נסוג מכוונתו לקרב מגע. בא לידי ביטוי שיב"מ מחליט לא להתעמת עם הרומאים בשדה הפתוח, אלא להתבצר בתוך המבצרים. בן מתתיהו הייתה כה עזה, שגרמה למנוסתו לטבריה, לשהות בה עד להתאוששותו ואז לחזור ליודפת. הגיע לאוזני אספסיאנוס, שפקד מיד על טיטוס, עם 1,000 פרשים, לנוע ולסגור את העיר מכל הכיוונים.	מפקד הגליל, יב"מ גודל הצבא הרומי עוצמת הצבא על הגעת יב"מ ליודפת
תל יודפת	הגיעו ממזרח ליודפת, לאחר שהעדיפו לצעוד דרך אוכף עראבה, מאשר דרך נחל יודפת, שהינו צר. לצורך ניפוץ חומות יודפת, נעשית על דרך סלולה, שסללו החילים הרומאים, במשך 4 ימים בלבד. הקיפה את ראש התל בלבד, למרות שחלק מבתי יודפת, היו ממוקמים על גבי המדרון, מתחת לחומה. ידוע לפרטי פרטי, היות ויב"מ היה נוכח בו ובספרו מתאר את לחימת 47 ימי הקרבות, עד נפילת העיר.	חיילי צבא רומא שינוע כלי מלחמה חומת יודפת הקרב בידפת
תל יודפת	הינה סוללה שבנו הרומאים, כמו במצדה, כדי להגיע עם האיל הנוגח אל תחתית החומה ולפצח אותה. המגיע מהר עצמון ויוצא לבקעת בית נטופה, הינו צר, לכן הרומאים לא צעדו בו, למרות קיצור הדרך. הנחל, אינה ניתנת לביצוע, היות ויודפת יושבת במעלה תלול מ-3 כיונים ורק ממזרח אפשרי לכבושה. חשף מוטי אביעם שחפר בתל, שכונת מגורים שבאחד מבתיה נחשף סטוקו ופרסקאות המעיד על עושר.	המדרון בתל יודפת תוואי נחל יודפת תקיפה דרך תוואי במדרון המזרחי
תל יודפת	נחשפו 2 מקוואות ובסמוך לאחד מהם, גם אוצר לטהרת מי המקווה, ממצא המקנה זיהוי יהודי לאתר. התאפשר משימור השם גיפת, לחורבה בדואית שהייתה באתר ותיאור גאוגרפי מדויק בספרו של יב"מ. שבמרחב וגם ביישוב, היו עשרות בורות מים, שכן אין מעיין קרוב ליישוב, ולכן אגרו את מים בבורות. יודפת, ע"פ יוסף בן מתתיהו, הינו למעלה מ-40,000 איש, מספר שנראה מוגזם ביחס לגודל האתר.	במכלול הבתים זיהוי האתר יודפת במערות מוסתרות מספר תושבי
תל יודפת	כ-6,000 לוחמים ובתוספת אנשי מנהלה, מוערך ש-3 הלגיונות שצרו על יודפת, כללו כ-50,000 חיילים. מתוארים ב-4 אתרים: יודפת, יפע שהייתה מבוצרת בחומות כפולות, במגדל ביבשה ובכנרת, ובגמלא. הרומאים נעים למרחצאות קיסריה ובית שאן, שבמהלכן טיטוס רודף והורג חלק מבורחי גוש חלב. נחשפו חלק ממכלולי הריסוק: הפריכה - אבן הבסיס, ללא אבן מרסקת ומכלול הסחיטה - המכבש.	לגיון רומי כלל קרבות רומא בא"י אחרי קרב גמלא בבית בד שבאתר
תל יודפת	לא נמצאה, אך נחשפו אבני המשקולת, שהיו קשורים לקורה, שהייתה נעוצה בשקע שבקיר בית הבד. הינו מטויח, היות ובו נאגרו הנוזלים - המים והשמן, עד שהמים שקעו והשמן צף ואפשר היה להוציא. נבע מכך שאם יש מערה, אז השתמשו בה, סיבה נוספת, היא הסתרת תפוקה, להימנע מתשלומי מס. לא היו רק לימי מלחמה, אלא גם לימי שלום וזאת לעת שאוכלוסייה לא רוצה לשלם מיסים לשלטון.	קורת בית הבד בור איגום בית בד בית בד במערה מערות מסתור
תל יודפת	גרם לבנותו, בדרך כלל בשולי העיר, אך לא תמיד הדבר התאפשר, היות ונחשפו בתי בד בתוך יישובים. מעידה על קיום של ישוב, גת לעומת זאת, מעידה על הימצאות כרם, אך לא בהכרח על קיומו של ישוב. צריכות מעט גשם, כדי לרכך את האדמה, על מנת להוציא את הגבעולון, שעליו יוצא הפרי שהוא די רך. הוא למעשה מערה גדולה ועמוקה, שהפתח מעליה הוא מלאכותי, שהיה סגור ומתישהו הוא התמוטט.	ריח בית הבד חשיפת בית בד סתווניות הארץ בור מים שביודפת
תל יודפת	יצא להילחם לכיבוש מישר החוף עד עכו, אך כוחותיו היו דלים, לכן נאלץ לפנות את היהודים למרכז. שהשתלט על הגליל בתקופתו (76-102 לפנה"ס) הוא ככל הנראה, בנה את החומה הראשונה שבתל. בתקופת מרד החורבן, התחושה הייתה שהחומה הקיימת חלשה, לכן בונים חומה סמוכה וחזקה יותר. נחשפה בעונת החפירה האחרונה, שלאחריה כיסוה, כדי שבחורף, מתנאי סביבה קיצוניים, לא תקרוס.	שמעון החשמונאי אלכסנדר ינאי לביצור היישוב חומת מרד החורבן
תל יודפת	היה כלי, שאף חומה לא עמדה בפניו, לכן השקיעו היהודים מאמץ מלחמתי, במניעת הקמת הסוללה. היהודים היו יוצאים מהחומה, יורדים למרגלות התל ונלחמים שם ברומאים, לשיבוש הקמת הסוללה. הרומאים, נמשכה, למרות הפרעות היהודים, בעזרת מנהרות עץ, שמתוכן הגיחו להשלמת הסלילה. היהודים מפעילים מקוריות בתחבולות המנע, כתיילת עורות משוחים בשמן, הגורמים להתלקת חצים.	האיל הנוגח בראשית ימי מצור בניית הסוללה ע"י בעת בניית סוללה

<p>תל יודפת</p>	<p>בסופו של קרב יב"מ ו-40 לוחמים בתהליך התאבדות יב"מ נלקח למפקד</p>	<p>הרומאים פורצים את חומות העיר, עוברים לאורכה ורוחבה ושוחטים את כל מי שנמצא בתחומה. שהתחבאו בבור מים ולא רצו ליפול בשבי, גמלה בהם החלטה להתאבד, למרות הפצרת יב"מ להיכנע. של היהודים, נעשתה הגרלה, שבסופו של דבר, נשארו יב"מ ועוד לוחם שהשתכנע להיכנע יחד עם יב"מ. הרומי ותוך כדי שיחה עימו, מספר לו יב"מ, שבחלומו ראה את אספסיאנוס יורש את כס הקיסרות.</p>
<p>תל יודפת</p>	<p>למזלו של יב"מ יוסף בן מתתיהו- סיפורי יב"מ קיצה של יודפת</p>	<p>נבואתו התממשה, אספסיאנוס מונה לקיסר ויב"מ במעמד עבד, קיבל את השם של השושלת, פלביוס. - יוספוס פלביוס, עובר לרומא, בה הוא כותב ספרי היסטוריה, המתארים את כל מאורעות תקופתו. שמתואר בהם מרחקים, קרבות, אירועים, בניינים, ערים וכיו"ב, הם מדויקים ומאומתים בחפירות. חרוט בחרס, שנחשף באתר, בצד אחד חרוט מאוזוליאום - מות וצד שני סרטן, חודש תמוז - קץ העיר.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>בקעת סכנין רכס שגור מורכב הר אחים ע"ש חורבת מסלח</p>	<p>מכילה את העיר הערבית סכנין והכפרים עראבה ודיר חנא, המאוכלסים יחדיו כ-50,000 תושבים. מהר כמון והר חזון, שעליו היישוב מעיאר, המונה כ-20,000 אלף איש, צפונה ממנו בקעת בית הכרם. האחים נטירא ופיליפוס, ילידי הכפר רומא שבבקעת נטופה, שהצטיינו בקרב כנגד הרומאים ביודפת. מקום היוולדו של דאהר אל עומר במאה ה-18 שלימים ישתלט על כל הגליל ויתכתש עם הסולטאן.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>הישוב עראבה יוחנן בן זכאי הכפרים הערביים מעלה צביה</p>	<p>נזכר במסעו של אספסיאנוס ליודפת, שבו הוא טובח כ-700 איש, שכן חשש ממארב בדרכו ליודפת. ישב בעראבה וממנה עבר לירושלים, ע"פ המסופר, תושבי היישוב היו נבערים ולא היו אתגר לחוכמתו. עברו מהפך משמעותי במבנה החברתי, אך עדין ניתן לראות את חייהם מתנהלים בין המסורת לקדמה. יישוב עם גגות אפורים, שעלה בתוכנית המצפים וקשור לזרם רוחני שנקרא 'אימין' שמגיע מאנגליה.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>גוש שגב מאופיין הישוב יודפת כפר שלאמה מכיל ראס אל עין</p>	<p>במספר יישובים, בעלי אפיונים רוחניים, תרבותיים ואידאולוגיים, כמו בהררית עם המדיטציה. בגוש שגב, עלה עם תזה רוחנית וגורו בשם שכטר, מורה מביה"ס הריאלי בחיפה, שאתגר רבים בזמנו. בדואים מהשבט ערב אל-סואעד, הממוקם בשולי בקעת סכנין, הוכר כיישוב, בשנות ה-70 ע"י מדינה. ראס אל עין כפר בדואי המכיל כ-200 איש, שבראשו מנהיג קהילתי שמהלך קורסים לילדים ומנהיגות סביבתית.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>לרכס השגור חמשת היישובים מורן הינו צומת חנניה</p>	<p>מספר פסגות גבוהות וביניהם נחלים, שמנקזים את כל ההידרולוגיה של בקעת בית כרם לבקעת סכנין. הערבים: ראמה, מעיאר, סכנין, דיר חנא ועראבה, מייצרים כ-40% משמן הזית שמיוצר בישראל. ישוב שנחשב לקיבוץ, אך כיום הוא גם יישוב קהילתי, שיש בו אגודה חקלאית וגם ועד מקומי מנהל. הידוע כצומת שבע, ע"ש הכפר חנניה, שהיה בעבר ועליו נאמר: 'כלי כפר חנניה אין דרכם להישבר'.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>רמת כורזים אזור פילון מוגדר צמחייה נחל חצור אתר ארכיאולוגי</p>	<p>המורכבת מבזלת, שמקורה מרמת הגולן וגם מקומית, היות ויש לפחות תל געשי אחד שנמצא במרחב. כשיאה של רמת כורזים, כ-400 מטר מעל פני הים, שמהווה מסלול עלייה של כ-600 מטר מעל הכנרת. מעידה על מים זורמים ע"פ השטח ואקוויפר גבוה, שנוצל לבניית מפעל המים בחצור מבלי לצאת העיר. בקדמת תל חצור, שבו שרידי ביצורי ירבעם ה-2 לקראת בוא תגלת פלאסר האשורי ב-732 לפנה"ס.</p>
<p>תל חצור</p>	<p>אתר תל חצור אזכור ראשוני ברשימות כיבושים ארכיון אל-עמרנה</p>	<p>הממוקם על שטח בן כ-800 דונם, משתייך למשפחת הערים הגדולות במזרח"ת, מהאלף ה-2 לפנה"ס. על חצור נמצאו בכתבי המארות במצריים ובתעודות משלוח בארכיון מארי, מהמאה ה-19 לפנה"ס. של הפרעונים המצריים, התחומתמסים והאמנותפים, במאות ה-16 - 15 לפנה"ס, מוזכרת העיר חצור. מהמאה ה-14 לפנה"ס, מוזכרת חצור, ע"י מלכים שכנים, שמתלוננים על השתלטות חצור על שטחיהם. שלח מכתבים לפרעה מלך מצריים, בסגנון 'מלך חצור למלך מצריים' כמעט כאילו הם שווים במעמדם.</p>
<p>תל חצור</p>	<p>מלך חצור בספר יהושע בשופטים נכתב בספר מלכים</p>	<p>מתואר קרב של בני ישראל במרחב, שבו העיר חצור נהרסת ונשרפת, לעומת שאר הערים שרק מובסות. שחצור יוצאת לקרב עם סיסרא של צבא של יבין מלך חצור, להילחם בברק בן אבינועם, בעמק זרעאל. מסופר ששלמה המלך, שמהלך מפעלי בנייה, בנוסף לבית המקדש, בונה 3 חצור, מגידו וגזר.</p>
<p>תל חצור</p>	<p>האזכור האחרון העיר חצור נפלה לאחר חורבן חצור החוקר פורטר</p>	<p>במקרא על חצור, קשור לחורבנה ע"י תגלת פלאסר ב-732 לפנה"ס, שעה שמגיע מהצפון לארץ ישראל. וחרבה במאה ה-8 לפנה"ס, עיר שהוקמה כ-2,000 שנים מוקדם יותר, כיישוב קטן בברונזה הקדומה. הוקמו על שרדייה מצודה אשורית, אחריה מצודה פרסית, זה לא יישוב, אלא מצודות משמר בלבד. מזהה ב-1875 בתל וקץ' או תל אל קדח, 2 שמות ערביים לתל, כחצור וזאת מבחינת הגודל והמיקום.</p>
<p>תל חצור</p>	<p>פרופ' ג'ון גרסטנג פרופ' יגאל ידן במשבצת החפירה מתחם חצור</p>	<p>חושף ב-1928 מטעם רשות העתיקות המנדטורית הבריטית, בחלק העליון הגבוה, את שרידי היישוב. חושף בשנות ה-50 שרידי עיר מהברונזה הקדומה, עד המאה ה-8 לפנה"ס, מצודה אשורית ופרסית. נחשפו כ-4 שכבות עיר, על כל מרכיביה: בתים, רחובות, מקדשים, לכן נבעה המסקנה שכל השטח, עיר. בן ה-820 דונם, מתפלג לעיר העליונה בת כ-120 דונם ולעיר התחתונה והגדולה, שהינה בת כ-700 דונם.</p>
<p>תל חצור</p>	<p>שטח היישוב חצור עיר ענק מבוצרת העיר חצור החל קיום חצור תמשך</p>	<p>באלף ה-3 לפנה"ס - ברונזה קדומה, במתחם העיר העליונה, לא ידוע מה גודלו, היות ורובו לא נחפר. הוקמה בחצור במאה ה-18 לפנה"ס - ברונזה התיכונה, כמו בתל דן, אשקלון ותל שרוחן בנחל הבשור. מהמאה ה-18 לפנה"ס, שוכנת על החלק העליון - העיר העליונה וגם בחלק התחתון - העיר התחתונה. בשארית הברונזה התיכונה, כל הברונזה המאוחרת ותיחרב בשליש האחרון של המאה ה-13 לפנה"ס.</p>
<p>תל חצור</p>	<p>חצור חרבה בסוף כובש ללא נוכחות אוכלוסייה יהודית חצור כישראלי</p>	<p>המאה ה-13 לפנה"ס, לאחר מכן, יש פער יישובי, כי מישהו חרבי וכבש, אך אין שרידים להתיישבות. זה כובש המגיע מתרבות נודית, גר מסביב לעיר, במחנות אוהלים ולא נכנס לעיר, כדוגמת המונגולים. במאה ה-11 לפנה"ס - תקופת השופטים, כ-150 שנה מאוחר לחורבן חצור, מקימה באתר כפרי קטן. נחשפת מהמאה ה-10 לפנה"ס, בשרידי שערי שלמה ורצפות ובנוסף שרידים מהמאה ה-8 לפנה"ס.</p>
<p>תל חצור</p>	<p>שאלת כובש חצור גויי הים כבשו שאלת המאה ה-10 שרידי בנייה רבים</p>	<p>ב-1230 לפנה"ס, מעלה כאפשרית את יהושע בן נון וצבאו, או גויי הים שמגיעים מעבר לים באותה עת. את חופי סוריה, לבנון וא"י, ירדו להילחם ברעמסס ה-3 ב-1186 לפנה"ס ואזי נסוגו ממצרים לעזה. בפי הארכיאולוגים, מתייחסת לפשר התעלומה, מדוע אין שרידים מתקופת בניית שלמה, ע"פ המקרא. נחשפו מהמאות 8-9 לפנה"ס, כמו בתקופת אחאב, בחצור, בתל יוקנעם, תל זרעאל ותל מגידו ותל דן.</p>

תל חצור	ע"פ פינקלשטיין ע"פ אמנון בן תור שער שלמה בחצור בחשיפת השערים	השערים בחצור הינם מתקופת אחאב ולא מתקופת שלמה, שמבחינתו שלמה לא קיים כלל באתר. עיר שלמה ממוקמת על שליש מהתל הגדול ואילו החומה, מפעל המים והמצודה מיוחסים לימי אחאב. הזהה לשערים שבמגידו ובגזר, נקראים כך, מהסתמכות הכתוב בספר מלכים, ששלמה בנה אותם. נחשף תחילה ששער ישראלי בנוי מ-3 תאים בצד, לימים נחשף, ששער ישראלי מכיל גם 2 תאים בצד.
תל חצור	מבנה שער שלמה בתאי שער שלמה חצור כנענית הינה מידע לציוויליזציה	מורכב מ-2 מגדלים בחזית, כאשר מ-2 צדדיו חומת סורגים ומאחורי כל מגדל 3 תאים וביניהם מעבר. לא לגמרי בטוחים מה עשו, ברור ששהו בהם חיילי משמר, אך יתכן ושימשו לאחסון סחורה חקלאית. יותר מרשימה, מעניינת וחשובה מחצור הישראלית, כיוון שחושפים בה עיר עם ציוויליזציה מתקדמת. מזוהה בהבדל בין אבן בזלת מסותת מהמאה ה-15 לפנה"ס, לעומת אבן גסה מהמאה ה-9 לפנה"ס.
תל חצור	שרון צוקרמן טענת שרון הארמונות החצור חצר הפולחן	מעלה טיעון נוסף לנטישת חצור ב-1230 לפנה"ס, הנובעת מתסיסה פנימית בין העשירים לעניים בעיר. מתבססת על כך, שבעיר התחנתה, בה גרו העניים אין שכבת חורבן והמקדשים בעיר העליונה שרופים. הם מהמאות 16-17 לפנה"ס - ברונזה תיכונה, שבצמוד להם, חצר פולחנית עם מצבות אבני אסטלות. עם מדרכות לארמון, הנחשב למבנה הכי גדול מתקופת הברונזה, מתוארכים למאה ה-14 לפנה"ס.
תל חצור	בארמון המנהלי ארמונות חצור ארמון חצור אחרון ארמון יבין בנוי על	שנחשף לא מזמן, מצאו 13 כדים ענקיים, בנפח כ-500 ליטר כל אחד, המלאים בגרעיני חיטה מפוחמים. מעידים על עיר חזקה ומפוארת, שבשיאה היא חצור של הברונזה המאוחרת - מאות 14 - 13 לפנה"ס. שנשרף ב-1230 לפנה"ס, היה של המלך יבין, על שרידיו לא נמצא ארמון ישראלי, שכנראה לא הוקם. נדבך תחתון, העשוי אבני בזלת מסותתות ומעליו בנייה בבוץ, ללא סימני סיד, שאכן נחשפו בתל דן.
תל חצור	קבלת האורחים שרפת הארמון דת כנענית בשונה בן האל הבכיר	ע"י המלך נעשתה בארמון, שהיה כאמור טקסי ופולחני, בעוד החצר והמסדרון, מנותבים לחדר הכס. נעשתה באש כה חזקה, כך שלבני הבוץ הותכו ואי אפשר לזהות את מבנה השורות, שהפך לגוש מותך. מהדת היהודית, מורכבת מעשרות אלים, בראשם האל הזקן - אל, שהוא אביהם של כל בני האלים. הוא בעל - אל הסער והגשמים, לבעל אח בשם מות - אל שמש, ירח ודגן ולצידם, האלות ענת ואשתורת.
תל חצור	הפולחן הכנעני פולחן ישראל מול מפעל המים בחצור המפעל בנוי מפיר	שבו יש הרבה בכי, הוא מחזורי ובהתאם לזה הפולחן מתחלף, לעומת קיום אחיד של האל העברי. כנעני, הינו שונה, אך היו גם דברים משותפים ולכן ישראל נמשכה לבעל ולאשרה, כנגד מחאת נביאים. הינו מהמאה ה-9 לפנה"ס - תקופת אחאב, שהיה מלך ישראל, החזק והעשיר באותה מאה בו שלט. בעומק כ-30 מטר, שבתחתיתו נקבה באורך כ-25 מטר, חצובה בסלע עד למפלס מים בעומק כ-46 מטר.
תל חצור	גרם דרגות מקורי מאגר המים נאגר חפיר מלאכותי אדמת החפירים	שבפיר, יורד ב-90 כאשר החלק הפנימי הוא יותר מעוגל ומגיע לנקבה, בה מדרגות ברוחב של כ-5 מטר. בקצה הנקבה, הגיע עד לאקוויפר, שניזון גם מנחל חצור, לכן כל העת הייתה אספקה סדירה של מים. מקיף את העיר וחפיר נוסף מפריד בין העיר העליונה לתחתונה ומשקף בכך את יחסי השטחים ביניהם. נערמה לתל מלאכותי, בפינה הדרום מערבית, כנקודה אסטרטגית, לכיוון שחששו ממנו להתקפת אויב.
תל חצור	חצור הישראלית יחוד הישראלית מצודה הישראלית כותרות פורטו-	תחילתה במאה ה-11 לפנה"ס, בישוב קטן שנמצא בו שרידי פולחן מתקופת השופטים, טרום המקדש. ביישוב הראשוני, התבטא בחרסים, כלים ובורות התנחלות, שמוזהים בכל יישובי שלב ההתנחלות. בחצור, היא מהמאה ה-9 לפנה"ס, תקופת אחאב, בה נחשף גרם מדרגות ומעבר כניסה באבני סיתות. איאולי, שנחשפו במצודה, הן ישראליות, אך יש דעה שהן פיניקיות ומוכרות מארמון ברמת רחל.
תל חצור	יחוס הכתובות מגדל קטן שבאתר בניין המחנסים המלך אחאב	במצודה לפיניקים, אינו מונע מהגדרת המצודה כישראלית, כי פיניקים בנו גם את המקדש ונמל דור. עם מדרגות, הינו מהמאה ה-8 לפנה"ס, מימי ירבעם בן יואש, יועד לחיזוק ביצורים במרחב צפון התל. שהוסר מעל הארמון הכנעני, בו אוחסנה סחורה חקלאית, משקף את חוסנו, חוזקו וגדולתו של אחאב. היחיד שמצליח להתמודד נגד מלך אשור בשדה הקרב ולא להפסיד, הצלחה המהמקרא לא מספר עליה.
תל חצור	קרב אקראי במקדשי אשוריים צבא אחאב הכיל עוצמת אחאב	שהתרחש ב-853 לפנה"ס, כ-500 ק"מ צפונה מחצור, לא מוזכר במקרא, אך מוזכר במקדשי האשוריים בניווה, מסופר על מלך אשור, שיוצא למלחמה בברית מלכים, שאחאב מכב בו במקום ה-2 בעוצמתו. כ-10,000 לוחמים וכ-2,000 מרכבות, לעומת מלך ארם שהביא 1,200 מרכבות והאחרים שהגיעו דלים. נבעה מיכולתו לגבות מיסים משיירות בארץ ובמובא, נישואיו עם איזבל בת מלך צידוני ומהקמת נמל.
תל חצור	יושרו של אחאב לחומת הסוגרים שני לוחות בזלת שבר של ספינקס	לא הוטל בספק במקרא ובתלמוד, היה נאמן לאלוהי ישראל, לא פגע בנביאיו ונלחם בראש לוחמיו. היוצאת משערי שלמה, נדבק בשלב מסוים, חומה קטנה יותר, הינה חומה המתוארכת לתקופת אחאב. שבהמשכם רחוב מרוצף בזלת, מדרגות העולות לרחוב, מהווים את המעבר מעיר העליונה לתחתונה. וכתובת המזכירה מלך מצרי מהאלף ה-3 לפנה"ס, הגיעה לאתר עת א"י הייתה תחת השפעה מצרית.
נסיעה	מוזיאון אילת שחר חצור הגלילית חצור הגלילית המושבה מחניים	הוא מוזיאון בן חדר אחד, המוקדש לממצאים מאוד יפים, מהחפירות של ידן בשנות ה-50 בתל חצור. הוקמה ב-1953 על מקומה של מעברת עולים, שהוקמה ב-1951 על שרידי כפר ערבי, בשם פירעם. היא עיירת פיתוח לא גדולה, המונה כ-11,000 תושבים וצמודה גיאוגרפית למועצה מקומית ראש פינה. שהוקמה ב-1898 החזיקה מעמד כ-3 שנים, עד לנטישתה עקב חובות כספיים גדולים שגרמו לקריסתה.
נסיעה	קיבוץ מחניים חורבת ירדה צבא סורי שהגיע רמת כורזים	הוקם ב-1949 כניסיון חמישי לחזור את ההקמה הראשונה ב-1898 ניסיון שצלח וקיים עד היום הזה. הינו מבנה עות'מאני מהמאה ה-19 שיושב על שרידים רומים, ביזנטיים וערבים, לאורך 2,000 שנים. במלחמת העצמאות, עד ירדה במגמה לחבור לכל עמק החולה, נבלם בה ע"י חטיבות גולני וכרמלי. היוותה בעבר סכר, שסגר את ניקוז המים של העמק והגורם להצפת העמק, לגובה השיא של רמת כורזים.
נסיעה	יבוש החולה החל ניקוז החולה היה החאן הממלוכי בית מכס מנדטורי	עת גובה פני המים היו כ-63 מטר מעל פני הים, בעוד שבעבר הרחוק הם היו כ-200 מטר מעל פני הים. בנקודה הכי נמוכה של רמת כורזים, בתעלה שנקראה לימים בשם הירדן ההררי, שהינה מלאכותית. הוקם במאה ה-15 הינו בן גילו של החאן בבית קשת - ח'אן אל-תוג'יר ושל החאן הנמצא בקונטרה. פעל במעבר סחורות, שהועברו מהמרחב הצרפתי, שכלל את דמשק, למרחב בריטי, שכלל את א"י.

מצד עתרת	תנועות טקטוניות מפתח הסדקים בנייה צלבנית	הנקרא גם שסטלה, הינו מבצר צלבני קטן, שבמבנהו נגרמו סדקים, כתוצאה מתנועות טקטוניות. התבטאו בסדקים שנפערו בחומה, כאשר הקיר בצד מזרחי נדחף צפונה ונוצר מפתח מהחלק המערבי. שנפער בחלק הפנימי של החומה, שהוקמה במאה ה-12 הינו כ-2 מטר, כלומר כ-2.5 מ"מ ממוצע בשנה. בא"י, מתבטאת ב-3 אלמנטים עיקריים באבן הבנייה: סיתות השוליים, הסירוק ותווי הסתתים.
מצד עתרת	תיעוד על המבצר תהליך בניית חפיר המבצר מחרב קטן הבנוי	מופיע בכרוניקות ונוצרות ומוסלמיות, בהם נכתב על חומותיו הגבוהות והאבנים השחורות שבמבנים. המצד, היה מהיר ולכן נבנה מאבני גיר ולא מבזלת, שהינה יותר חזקה, אך לוקח זמן רב לסתת אותה. הינו תעלה עמוקה, המקיפה את המבצר מ-3 כיוונים בלבד, היות שבצד המזרחי, זורם נחל הירדן. בקיר הדרומי של המבצר, היה כנראה חלק ממסגד ניצחון, שנבנה ע"י צלאח א-דין אחרי כיבוש המצד.
מצד עתרת	קטע חשוף במבצר גשר בנות יעקב הדרך ההיסטורית הדרך לדמשק	מוערך, שדרכו פרצו המוסלמים, עת צרו על המבצר ובשלב כיבושו, מוטטו ושרפו את חומת המבצר. הסמוך לאתר, היה סוג של נקודת מגע עם סוריה, שאפשרה מעבר של אנשי או"ם וחילופי שבויים. העתיקה מגשר בנות יעקב, לכיוון קונטרה ולאחר מכן לכיוון דמשק, אינה הדרך היחידה לכיוון מזרח. בתקופה הממלוכית, הייתה מנהריים, בתקופה מאוחרת יותר, מצמח ומאוחר יותר, מגשר בנות יעקב.
מצד עתרת	מעבר הירדן למנור הנשים מעבר הירדן הגשר הוקם ע"י	בתקופה הצלבנית, לא נקרא גשר, אל מעבר נאדום יעקב - מעבר יעקב, הממוקם מעט צפונה מהאתר. בצפת, שנקרא סנט ג'ק - יעקב הקדוש, היה בעלות במעבר הירדן, אך בהדרגה הוסב לשם בנות המנור. נוצר דווקא במקומו הנוכחי, כי ממנו וצפונה, ביצות החולה וממנו דרומה, נקיק הירדן הולך ומתעמק. הממלוכים, שבערבית נקרא מחדת אל-אחזן - מעבר הדמעות, מקום בכי יעקב, על מכירתו של יוסף.
מצד עתרת	מצפה גדות האנדרטה במצפה הסכם גינטלמני קרב קרני חיטון	שבעבר היה מוצב סורי, מורתפע - א - דרג' את, עליו נכתב השיר של יובב כץ 'בתי את בוכה או צוחקת'. שצורתה משולש בטון אפור, עיצב עזרא אוריון, לוחם, בגזרה ששחררה את גדות מ-19 שנים במקלט. בין צלאח א-דין לצלבנים, אפשר מעבר שיירות מדמשק לעכו ובמקביל, חציית מוסלמים בדרום למכה. הינו תולדה, עת רנו משאטיון, אציל צלבני, טובח בשירה ליד מכה, בה הייתה אחותו של צלאח א-דין.
מצד עתרת	מעברות הירדן הטמפלרים במהלך הבנייה בקשה להפסק	פתוחים לכל, כאשר האיוביים יושבים על רמת עבר הירדן והצלבנים יושבים על הגליל העליון המזרחי. משכנעים ב-1178 את בולדווין ה-4 - המצורע, להפר את הברית עם צלאח ולבנות באתר את המבצר. צלאח א-דין שולח לבולדווין מסרים, שהבנייה מהווה שבירת הסכם ואף מציע כסף כפיצוי להפסקתה. הבנייה, נבעה מהיות הצבא מורכב מאיכרים הכפופים לעונות חקלאיות ובעת הבנייה, העונה בעיצומה.
מצד עתרת	קרב קרני חיטון בניית המצודה סיום בניית המצד סוסי המלחמה	היה ביולי, עת האיכרים סיימו את הקציר במאי ואז התפנו עד ספטמבר, למלחמות נגד הצלבנים. מתחילה באוקטובר, שעה שחיילי צלאח א-דין חזרו לשדותיהם בעיראק, לכן הוא מנהל משא ומתן. הושלמה, קו החומות אומנם הושלם, אך כל השטח הפנימי לא בנוי וחלקים ממנו אף קרסו מעצמם. הצלבנים, ששרידיהם נמצאו באתר, לא היו הסוסים האירופאים הגדולים, אך גם לא סוסים ערבים.
מצד עתרת	תחילת המצור גוויות הצלבנים מכת המגפה גרמה שער הכניסה למצד	המתחיל בקיץ, נמשך מספר שבועות, שבסופם האיוביים פורצים פנימה ומחסלים כ-800 צלבנים. הושלכו לבור מים גדול, שתוך 4 ימים, מוביל להתפתחות מגיפה, ההורגת רבים מהצבא המוסלמי. שהאיוביים הסתלקו מהאתר, מבלי להשאיר בו חיילים ואף לא חזרו אליו מאוחר יותר, למטרותיהם. הינו מעוות, עקב תזווה של כ-5 מטר בקיר החומה, כתוצאה מנדידת הצד המזרחי של החומה, צפונה.
משמר הירדן	משמר-הירדן מרדכי לובובסקי הקמת החווה ע"י פרויקט החווה	ראשיתה ב-1884 עת הגיע מרדכי לובובסקי ממזרח אירופה ורכש כ-2,400 דונם בסמוך לראש פינה. מזעיק ב-1885 את בנו, אריה ושניהם יושבים בסיוד המעלה, שהוקמה ב-1884 ומתכננים הקמת חווה. לובובסקי, לוותה בתקווה, שבסמוך לעבור מסיילה, שתתחבר לרכבת החיגיאזית ותשמש מקור הכנסה. כשל לאחר כ-6 שנים, היות והוצרכו לרדת מדי יום לירדן, להביא מים ולכן ב-1890 נמכרה לדוד שוב.
משמר הירדן	משה דוד שוב החווה הוצעה חלום ההתיישבות דוד שוב מגיע ליפו	שמקים את ראש פינה, נאלץ תוך שנה מהקמתה, להעביר את נכסיה לידי רוטשילד, עקב פשיטת רגל. לשוב, כדרך יציאה מכישלון פעילותו בראש פינה והוא אכן תיווך את מכירתה למשפחות עם כסף. של דוד שוב קורס ב-1891 תקופה בה מגיע הגל ה-2 של העלייה ה-I שהקימה את גדרה ורחובות. ב-1891 ומחפש משפחות עם כסף, כדי לשווק להם את המושבה הכושלת, פעילות שנשאה לבסוף פרי.
משמר הירדן	חקלאי משמר ירדן חברת יק"א נייגו אכן בודק חיים קלוורסקי	מהמחזור הראשון שכשל והשני שהגיע בגל העלייה ה-2 ניסו שוב ושוב להפריח את המושבה וכשלו. נענתה ב-1896 לבקשת סיוע של משמר הירדן ושולחים את יוסף נייגו, שיעשה סקר ויכתוב דווח מצב. ולאור ממצאיו, שולחת יק"א ב-1897 את קלוורסקי, שזהו תפקידו הראשון, בפיתוח משמר הירדן. המוכשר, מארגן את המושבה, מרחיב שטחים, מבצע נטיעות, חופר באר והמושבה עולה על דרך המלך.
משמר הירדן	הגעת בריטים משאבת המים מאורעות 1929 אנשי יסוד המעלה	לא"י בעקבות מלח"ע ה-I הביאה לסיומה תקופת שפל נוראה, ביחסי השלטון, כלפי היישוב היהודי. הותקנה במשמר הירדן, רק ב-1923 זאת אומרת, שיותר מ-30 שנים, תושבי היישוב סחבו מים מהירדן. עברו על תושבי משמר הירדן, ללא פגע וזאת בזכות משטרה בריטית, שהוקמה בסמוך למושבה. נפגעו בעת ההיא, בעיקר מביזה והרס בתיים, שעה שהלכו לבקש את עזרת השוטרים הבריטים.
משמר הירדן	במרד הרבי הגדול משפחות גרובובסקי במלח"ע ה-2 פלישת צבא סורי	בשנות ה-30 למשמר הירדן ולראש פינה, נכנסים אנשי בית"ר ואצ"ל, הצובעות את המושבות כימניות. מאבדת במרד הערבי הגדול, את אב המשפחה חיים ובנו מנחם, במכון המים הקטן שהיה על הירדן. המרחב החקלאי בא"י היה במגמת תנופה ושגשוג, עקב מאות אלפי הבריטים ששהו בא"י וצרכו אוכל. ראשונה ב-1948 הייתה בגזרת הדגניות, שעה שסורים גולשים מהגולן ועוברים דרך מסדה ושער הגולן.
משמר הירדן	בלימת הפלישה פלישה סורית 2 במהלך הפלישה מול חטיבה סורית	הסורית בפאתי הדגניות, התאפשרה מהופעת הנפוליאוניקים, שהגיעו מרכס פורייה בדקה ה-90 התבצעה בראשית חודש יוני, בגזרת גשר בנות יעקב, לכיוון ראש פינה, במגמה לנתק את עמק החולה. הסורית, משמר הירדן, הייתה היישוב הראשון בציר התנועה, מגשר בנות יעקב לכיוון ראש פינה. ממוכנת בטנקים, ארטילריה ורגלים, עמדה מחלקת חי"ש, עם כ-100 רובים, במטרה לבלום המתקפה.

משמר הירדן	כחות הפלמ"ח לאחר מבצע יפתח חטיבת עווד מח"ט החטיבה	שהו באזור, כפועל יוצא מפעילות כיבוש צפת, ב-9.5 במסגרת מבצע יפתח, לשחרור הגליל המזרחי. הפלמ"ח מועבר למרכז, למבצע דני ולאחריו לנגב, כך שעם פלישת הסורים, אין כוחות מיומנים באזור. שהכילה הרכב לא מקצועי, חנתה בראש פינה ונמנעה בתירוצים שונים, מסיוע צבאי לאנשי המושבה. התבטא, שאם משמר הירדן היה קיבוץ ולא מזוהה בגוש הימין, מצב הדברים, לבקשת סיוע, היה אחר.
משמר הירדן	משלוח נשק המושבה נכבשה אלעזר סגל שעלה 30 מאנשי מושבה	של האצ"ל, עמד להגיע למושבה בסוף באפריל, אך הוא נעצר במחסום הפלמ"ח, ליד גינוסר והוחרם. ב-10.6 בהסתערות של הסורים מכל הכיוונים, בשעה שאנשי המושבה, שוהים בבונקר תחת האדמה. במהלך הלחימה עם דגל לבן מהבונקר, נורה ונהרג ומאפשרים לאויב לקחת את תושבי המושבה בשבי. נופלים בשבי ומובלים לסוריה, שם הם מובלים ברחובות דמשק ומושפלים מיריקות ומקריאות הקהל.
משמר הירדן	אנשי המושבה אזור משמר הירדן אנשי משמר הירדן אדמות המושבה	ישבו בשבי הסורי כ-10 חודשים ושחררו לאחר חתימת הסכמי שביתת הנשק, ביולי 1949 עם סוריה. הוכרז לאחר 1948 כשטח מפורז ומסיבה זו אנשי המושבה, ששבו מהשבי, לא יכלו לחדש את מושבם. השבורים ברוחם, נמנעו להקים יישוב חדש, במקום אחר בארץ, לכן הם מתפזרים לכול רחבי הארץ. נמכרו לסוכנות היהודית וזו, מוסרת אותם לטובת הקמתו של הקיבוץ גדות, בתוך השטח המפורז.
משמר הירדן	הקמת גדות בשטח היחס המנוכר בחילופי השלטון במלאות 50 שנה	המפורז ולא שיקום מחדש של משמר הירדן, הציגה במשנה תוקף יחס השלטון, ליישובים שילא משלנו למשמר הירדן, התבטא באי קבלת אות הקוממיות, משום שנשבו, למרות אחרים שנשבו וקיבלו. ב-1977 עת בגין עולה לשלטון, משתנה יחס וכל אלו שהיו מחוץ לקונצנוס, מקבלים חיבוק ממסדי. למדינת ישראל, ב-1998 נערך במושבה טקס ממלכתי, מוסדי, ביטחוני, שאורגן על ידי אנשי צה"ל.
משמר הירדן	מושב משמר ירדן גלעד למגני מושבה השמות הראשונים שאר הנופלים	הוקם בשנות ה-50 בשם בני צפת, לאחר הקמתו, שונה שמו למשמר הירדן, להנצחת המושבה שנפלה. מורכב מלוח שיש, הטבוע בתוך מבנה אובליסק קטום, שהורכב מאבני אחד מבתי המושבה ששרדו. המופיעים על האנדרטה הם של אלעזר סגל שנהרג בכניעה וכרמי גרובוסקי, בנה של רבקה גרובוסקי. הם אנשי תגבורת מאצ"ל, מכפר גלעד, חולתה וראש פינה ואף לא אחד מחטיבת עווד, שלא הגיעה.
נסיעה	חירת ירדה בית מכס מנדטורי בנין תחנת משטרה מועצת ראש פינה	הייתה קו העצירה של הסורים, בתנועתם לכיבוש ראש פינה, בה נחתמו חלק מהסכמי שביתת הנשק. שכן בראש פינה, היות ודרכי הכניסה לתחומי המנדט הבריטי, כגשר בנות יעקב ומטולה הוליכו אליה. של ראש פינה, שימש כתחנת משטרה מנדטורית, מוקף מבנים מאותה עת, המשמשים כאתרי מסחר. מונה כיום כ-2,500 תושב, חלקם עוד עוסקים בחקלאות, אך רבים שהגיעו יותר מאוחר, חיים אחרת.
ראש פינה	בבית הקברות נחל ראש פינה צאצאי משפחות מצפה נמרוד הוקם	בראש פינה, הממוקם במדרון, קברו לא מעט אנשים ובעיקר ילדים וזאת בשנים הראשונות להקמתה. נמכר ליהודי רומניה, ע"י דוד שוב, כנהר, שאותו דימינו כנהר, לכן שלחו אנשים ללמוד נגרות ספינות המייסדים של ראש פינה, שהגיעו מרומניה, עדיין מתגוררים בה, אולם רבים אחרים עזבו את הישוב. ע"י חזי נמרוד, לזכר בנו שגב, שנהרג במלחמת לבנון ה-2 ב-2006 שנהג, לדברי אביו, לשבת באתר.
ראש פינה	על רמת כוררים סקירת מושבות העלייה הראשונה אנשי העלייה ה-I	הנשקפת ממצפה נמרוד: ראש פינה, חצור הגלילית, כפר הנשיא, טובא זנגריה ומושב משמר הירדן. מתייחסת ל-4 נושאים עיקריים: אנשי העלייה ה-I המושבה הספציפית, בתים מספרים ובית הפקידות. בשנים 1882 - 1903 מאופיינת בעלייה של יהדות אורתודוכסית, שומרת מצוות, לפחות ברובה המכריע. שלא כמו אנשי העליות ה-2 וה-3 שהיו צעירים, היו משפחות שהגיעו עם ילדים והיו מעט בורגנים.
ראש פינה	לאנשי העלייה ה-I מושבה התאפינה טרום ראש פינה הבית האמריקאי	היה בית בארץ מושבם, חנות או עסק וכדי לעלות ארצה, מכרו נכסים ואת הכסף יעדו לרכישת אדמה. בגל הראשון של העלייה ה-I ברכישה מכספים הפרטי של העולים וביזומה אישית הנובעת מחזון עמוק. במאה ה-19 שכן בכל המדרון, כפר ערבי, ששרידיו עדין במקומם, בשם ג'עוני (לא אום ג'וני שזה דגניה). הוא היחיד שנשאר מג'עוני והכי גבוה כיום בראש פינה, שנבנה ע"י מתעשר ערבי מארה"ב בשנות ה-30.
ראש פינה	התיישבות חלקית עדרו של סידאס המחלבות בצפת לאליעזר רוקח	בראש פינה התרחשה ב-1840 עת יהודי בשם סידאס, הרג בדמשק שוטר סורי וברח לג'עוני להסתתר. שכלל עיזים וכבשים, היה ראשיתו של המותג גבינה צפתית, עת עבר מג'עוני לצפת ופתח בה מחלבה. בתקופת המנדט, 13 במספר, עבדו מול כפרים ערבים בסביבה, היות ואסור היה להחזיק רפתות בעיר. נכד ישראל ב"ק, מחירת ג'רמק בהר מירון, השתייך לאגודת התיישבות, שמספר חבריה כ-1,000 איש.
ראש פינה	ראשית התיישבות 17 אברכי צפת אחר קריסת ג'עוני מערכת השמועות	בראש פינה הייתה ב-1878, עת ירדו מצפת, רוקח ו-17 אברכים מאגודתו ורוכשים את אדמות ג'עוני. שכרו חדרים בכפר הערבי ג'עוני, אך לאחר שנתיים, בהן הם מנסים להיות חקלאיים, פעילותם קרסה. של אברכי צפת, נשלח רוקח לרוסיה לגייס כספים, תוך מערכת שמועות, שרוקח חבר מחתרת רוסית. גורמת לרוקח להעביר פעילותו לרומניה, בה הוא פוגש בדוד שוב, שפועל לאסוף כספים לקניית אדמות.
ראש פינה	משה דוד שוב מגיע מפעילות דוד שוב השם ראש פינה הבית האמריקאי	ב-1881 לג'עוני ולמרות הדלות שהוא רואה, הוא רוכש אדמות, חוזר לרומניה ומארגן עלייה לא"י. מגיעות לראש פינה, כ-75 משפחות, כאשר כ-50 משפחות הם מרומנים ועוד כ-25 הם מרחבי רוסיה. נלקח מתהילים: 'אבן מאסו הבונים, הייתה לראש פינה' כלומר ממצב של כלום, נקים הכול מחדש. המתחזק ע"י עמותת מפנה, העובדת עם ילדים אוטיסטים, אושר לפעילות ע"י נכד בעל הבית הערבי.
ראש פינה	רחוב הנדיב שרידי פעילות ראשוני מתיישבים חריש ראשון לווה	שראו שהקרא רחוב הראשונים, שכן בו בנו בתיהם יהודי רומניה ורוסיה הראשונים, של משה שוב. האברכים, לא קיימים, היות וגרו בשכירות בג'עוני ולאחר שנתיים, שבו לצפת וקראו במקום גיא אוני. עולים באוקטובר 1882 ועם בא הגשמים, הם יוצאים לחרוש את החריש הראשון, באדמת ארץ שאל. בהתרגשות גדולה ובהקראת פסוקי תפילה, כיאה לאורתודוכסים שומרי מצוות, שדיברו בניב מקראי.
ראש פינה	בערב החריש השייח של ג'עוני נקמת הדם פשיטת הרגל	הראשון, נערכה גם החתונה הראשונה, שבמהלכה נהרג אחד הפועלים הערבי, שעבדו בבניית הבתים. היה היחיד שמבין שמשפחת הערבי שנהרג, תבוא לנקום, לכן לוקח תחת חסותו את הקהילה היהודית. הומרה בתשלום כופר גבוה, למשפחת הערבי, שהיוותה את אחת הסיבות לפשיטת הרגל של המושבה. של ראש פינה, יצרה תהליך ב-1883 שבו הברון, העביר לרשותו את נכסי המתיישבים, בתמורה לסיוע.

ראש פינה	הבקשה הראשונה ביהכ"נ במושבה בבית וילקומיץ' אפשטיין היה	שמבקשים תושבי ראש פינה מהברון, זה לבנות הוא ביהכ"נ, שעומד על תילו עד היום, בשינויים קלים. הוא גדול ורחב ידיים, גגו קעור, כספינה הפוכה, כיוון התפילה דרומה לירושלים, שם מוצב ארון קודש. גר שמחה וילקומיץ' שהיה מורה ולאחר מכן המנהל של בית הספר של ראש פינה במשך כ-20 שנה. מנהל ביה"ס לפני וילקומיץ, כך שהשניים ניהלו את המרחב החינוכי והשפיעו עליו במשך כ-20 שנה.
ראש פינה	עברית בעברית שיטת אפשטיין לימוד העברית היישוב התעקש	הוא שם הקונספט שאפשטיין המציא, בו יש ללמד עברית תוך שימוש במילים אחרות, מאותה שפה. ללימוד השפה העברית, כללה הפעלת הילדים, בעשיית פעולות בידיים ובגוף, במרחבי הטבע והיישוב. היה על רקע מאבק סביב השאלה, האם מלמדים בעברית בביה"ס, או בפולנית/רוסית/אידיש. על העברית, כמו גם ראש"צ, בביה"ס חביב ומקומות נוספים, אך היו מקומות שלא התעקשו על כך.
ראש פינה	מלון אלתר שוורץ ר' אלתר שוורץ בעת עזיבת שוורץ באי קבלת חלקתו	הוא הבית של ר' אלתר שוורץ, שהיה מאברכי ג'עוני, שעזב לצפת וחזר להצטרף למתיישבי ראש פינה. שהיה מוסמך לרבנות וישב בראש פינה, קיבל הצעה ונעתר לה, לשמש רב אשכנזי באלכסנדריה. את המושבה, העביר את נחלתו לאחר, שעיבד אותה בחריצות ובשובו ממצרים, מיאן לדרשה חזרה. פונה ר' אלתר להיות המביא והמוציא של ראש פינה, שתפקידו בין היתר, איש קשר עם הרשויות.
ראש פינה	פעילות ר' שוורץ במסגרת פעילותו בניית מלון בוטיק ראובן פייקוביץ'	התנהלה עם סוסו ועגלתו, שאייתה היה נוהג לעלות 3 פעמים בשבוע, בנחל ראש פינה, בדרכו לצפת. מזהה אלתר את העובדה, שאין בדרך מלון, עבור תנועת הצעירים מהתנועה הציונית, קצינים ותיירים. המכיל 5 חדרים, לובי, חדר אוכל ופינת ישיבה, היה פרי יוזמתו של ר' שוורץ, שהתאכסנו בו רבים. שהגיע בשנות ה-90 לראש פינה, חיפש מקום עבודה וכשלא מצא, התייאש ומחליט ללכת לחפש בצפת.
ראש פינה	בדרכו לצפת פוגש הכרכרת חולפת בחלוף הימים פייקוביץ נישא	פייקוביץ' את ר' אלתר עם אחת מבנותיו, עת חזרו מצפת בכרכרה ומיד צדו עיני ראובן את עיני הבת. ופייקוביץ' מסתובב וחוזר לראש פינה, במטרה למצוא עבודה בכל מחיר, היות והוא מעוניין בעלמה. פייקוביץ' דופק בדלת ר' אלתר ומבקש את ידה של בתו, שלהפתעת האב, משיבה בחיוב להצעת העלם. לבת ר' אלתר ועבר לימים לגור כפר כנרת, שם נולד ילדם ה-6 שנקרא יגאל ולימים יקרא יגאל אלון.
ראש פינה	מושבת ראש פינה הרחבת ראש פינה אלון כשר חינוך בתים רבים שוקמו	בשנות ה-50 וה-60 הולכת ונעזבת, שכן אז לא התפעלו מבתי האבן ומיני שוטים המתנחלים בבתיה. נעשית בבתים חדשים כלפי מזרח, בעוד הבתים במעלה ההר, מתפרקים מתנודות רעידות אדמה. נרתם בשנות ה-70 ליוזמת עמותה מקומית לשיקום המושבה, בתנאי שבית סבו יהיה אחרון לשיקום. מאז פעילות יגאל אלון, חלקם לפני שנים וחלקם בשנים האחרונות ורק בית ר' אלתר, עדין בפיגומים.
ראש פינה	בית מר הינו פרופי מר עסק ריסוס המקורות בבית הפקידות	אחד משני בתי הפקידות, שבו התגוררו משפחות הפקידים, שלימים הפך חלקו, למעבדתו של פרופי מר. בשנות ה-30 בחקר תרופה נגד המלריה, שיתוש האנופלס הפיץ, במקביל לריסוס DDT המקובל בזמנו. ע"י הבריטים ב-DDT נעשה בכול א"י, כדוגמת ביצות כבארה, ביצות הירקון, ביצות פולג ועמק החולה. ניהלו פקדי הברון את ענייני המושבה, במטרת סיוע, אך פעילותם לוותה במערכת יחסים עכורה.
ראש פינה	אליהו שייד הברון רוטשילד אחד העם לגנים שהוקמו	היה הפקיד הראשי ואחראי על כל הפקידים ורק הוא דיווח לרוטשילד שבפריז, על כול המתרחש בא"י. לא שהה בא"י על מנת להשגיח על המנגנון, לכן כל אחד מפקדיו, עבד כמו שמצא לנכון, לטוב או לרע. הגיע לראש"צ ב-1901 לראיין פקיד, שלידי דלתו המתינו יהודים, לשאלתנו כמה זמן מחכים, ענה שנים. ע"י גנן הברון, בין שני בתי הפקידות, נאסרה הכניסה לאנשי המושבה והותרה רק למשפחות הפקידים.
ראש פינה	התנשאות פקידים אדם מזרח אירופי אדם מערב אירופי הנושא הציוני	צרפתים, על תושבי המושבה, שהיו עולי רומניה ורוסיה, מקורה בפילוג גאוגרפי באירופה במאה ה-19 שכוונה ע"י יהודי מערב אירופה, בשם 'אוסטיודן' כלל את יהודי פולין, גליציה, אוקראינה ורומניה. התנשא מעל אחייו היהודים המזרחיים, התנשאות אינסופית שראו בהם פרימיטיביים ופשוטים. שהרצל הרים במערב אירופה, כמו בבריסל, לונדון ופריז, לא הצליח ורק שפנה למזרח זכה להצלחה.

מקור בית תלמי קרב בניאס הירושב בניאס הורדוס קיבל את	הינו באלכסנדריה שבמצריים ואילו מקור הסלוקים הוא מאנטיוכיה, שניהם ירושת אלכסנדר הגדול. ב-200 לפנה"ס, מוזכר לראשונה בשם פניאס, כמקום המשמש כפולחן לאל פאן וסביבו נערך הקרב מתפתח בתקופה ההלניסטית, אבל לשיאו, הוא מגיע בתקופה הרומית, בימי חייו של המלך הורדוס. הבניאס, כמתנה מידי אוגוסטוס, ייסד בה עיר ובתוכה מקדש, שע"פ יב"מ נקרא בשם אוגוסטיאון.
הורדוס פיליפוס אגריפס השני שיא פריחת בניאס גדולת בניאס יורד	בנו של הורדוס, קיבל בירושה את בניאס, כאחת מ-3 נחלות הצפון שהפכה לבירתו - קיסריה פיליפי. בנו של אגריפס הראשון והנין של הורדוס, מפתח את המרחב כולו, שכולל גם את העיר טבריה. מבחינה אורבאנית, חלה בתקופה הביזאנטית, שכן היא תקופת השיא בתולדותיה של כל ארץ ישראל. בתקופה הערבית הקדומה וממשיכה להידרדר לאורך התקופות, עד להיותה כפר קטן כפי שנראה ב-67
מעייני בניאס הינו תהליך סירקולציה פולחן לאל פאן במדף המערה	כנראה, האתר הפולחני הקדום ביותר בקומפלקס המקדשים, שנבע מהמערה, שהיא מעשה ידי אדם. במעייני, הניבה למאמין אמונה, באם נשאב הקורבן לתהום, תפילתו התקבלה ואם לאו, בקשתו נדחתה. נערך במערה חצובה או טבעית, מתוך מטרה לתת לה נופך טבעי, שכן האל פאן היה אל מרחבי הפרא. היה כנראה פסל של האל פאן, כי בסמוך נחשפה כתובת הקדשה ביוונית, המזכירה את האל פאן.
מקדש אוגוסטיאון במכלול המקדשים בקומפלקס בניאס מבנה קורבן	שבנה הורדוס לכבוד אוגוסטוס, היה פתוח בחלקו האחורי, כדי לתקשר עם המערה - מרכז הפולחן. כמו בבניאס, לא שכחו את מי שהינו ראש פנתיאון האלים, לכן מוצאים בו גם מקדש לאל זאוס. נחשף מתחם שהוקדש לאלה בשם נמסיס ובסמוך לו, קומפלקס עם רחבה, ששייך לפולחן זבח העיזים. העיזים, הבנוי מאבני גזית, בשיטת ראשים ופתינים, מאומת עת נחשפו בו הרבה שרידי עצמות עיזים.
במבנה הארמון אופוס רטיקולטום ריצוף באופוס אופוס סקטילה	שממנו לא שרד דבר, נחשף קטע חיפוי של קיר, שנעשה בשיטה שנקראה בשם אופוס רטיקולטום. הינם אבנים דמויות יתד, ששולבו זו בזו, בצבעים וצורות שונות, שנועצים לתוך קיר, בעוד הטיח רך. רטיקולטום, היה נהוג ברומא במאה ה-I לפנה"ס ומאה ה-I אך שרד זמן רב, כך שאפשר לתארכה. (אופוס - מעשה רשת) אלו אבנים ששילבו אותן זו בזו, אחת ליד השנייה, בצבעים וצורות שונות.
אמונת האדם פרוש אנימיסטיות לקטים וציידים הישויות האליליות	הייתה שייכת לסט אמונות, המכונות בשם אמונות אנימיסטיות, אנימה - נפש, אנימציה - הנפשה. שהאדם מקנה נפש לדברים כגון עץ, אבן ומים וזאת משום שהאדם חי, מראשיתו, בין כוחות הטבע. ערכו תפילה לפני צאתם לצייד, שבה הם ביקשו מאלוהי העצים, האדמה והחיות, רשות לצאת לצוד. התפתחה בתהליך הדרגתי, שבו מהאמונה האנימיסטית שנותנת לכל דבר נפש, יוצרים הפשטה יחסית.
הפשטה יחסית הפשטה שהייתה שלב המונוטאיזם נתק מאל מוחשי	קבעה שלכל האדמה והמסלע, יש אלה שנקרא גיאה, לכל עצי היער והעדרים יש אל, שנקרא פאן וכו'. השלב הבא, הינו תהליך בו כל כוחות הטבע מתכנסים תחת אל אחד, המצוי בכל מקום, אך ללא צלם. שמביא אמונה לנקודת הפשטה גבוהה, יצר במקביל גם נתק, בין האדם לבין אלוהיו, שכן אל לא נראה. הוא מקור כוחם של המקומות הקדושים, שנוצרו ע"י האדם, סביב נחל, מערה ומקום קבור של קדוש.
מקום הקדוש הוא אמונה הלניסטית באומנות הנוצרית נהר הירדן מבוטא	סוג של קונקרטיזציה, שהאדם צריך כשצר לו, אזי הוא צריך דבר מה להיאחז בו בידיו ולא אל מופסט. היא אמונה פגאנית לכל דבר, שיוצאת מתוך התפישות האנימיסטיות, דבר המשתקף לאורך התקופה. המאוחרת, מנהר הירדן, בו טבל ישוע, משתקף יצור אנושי, כאל נהר, חזות שהייתה מושרשת באמונה. כדמות, שכבר לא מאמינים בה, אך בכל זאת, משאירים אותה, כי היא ממשכה לשרת את המאמין.
במקדש האל זאוס טיח מכור-סטוקו אבני בנייה לקרות הסטוקו מורכב	נחשפו קווי מתאר, עמוד עם כותרת קורינתית, חצר נמסיס, מקדש העיזים המרקדות וגרם מדרגות. זו שיטה שהורדוס השתמש בה במאה ה-I לפנה"ס וייתכן שגם בנו פיליפוס, השתמש באותה שיטה. כגרניט ושיש, לא יובאו לא"י עד המאה ה-2 ולכן הורדוס, יצר בתקופתו, חלופה גסה לאבנים לקרות. מרסק שיש מיובא, עם מיני חומרי מליטה מעודנים בחרסיות וסיד שרוף, המניב נאם רך הניתן לעיבוד.
עבודת עם סטוקו נחל חרמון-בניאס גבול הצפון נקבע	יצרו מיני צורות ולאחר מכן, היו ממרקים אותם לרמה, שהמכלל היה מתקבל בצורה הדומה לשיש. נחשפה בא"י, בכל מקום שהורדוס בנה בו, כמו בהרודיון, במצדה, ביריחו, בבניאס ובעוד מקומות. זורם באתר, תחת גשר מבוטן שנבנה ע"י ישראל וגשר קמרוני הרודיאני, שנבנה כנראה על ידי הורדוס. ע"י פולה הצרפתי וניקומב הבריטי וזאת לאחר הסכמי סייקס - פיקו ודוביין, מהשנים 1919 - 1923
קו הגבול בצפון בגליל המזרחי מקורות הירדן הם נציגי צרפת	בחלק המערבי, נקבע בהתאם לכפרים בשטח, כיוון שחלקות אדמה המוזזות צפון דרום, לא היוו בעיה. בהתייחס לקו גבול, מתנקזים 2 נושאים משמעותיים ואסטרטגיים: מקורות הירדן ודרכים ראשיות. הדרן, החצבני והבניאס והדרכים הם אלו המוליכות בין בירות לדמשק וגם לכיוון קונטרה בואך דמשק. במו"מ עם הבריטים, רצו בלא פשרות, ב-2 הדרכים שבהם אפשר לנוע, ממישור החוף לכיוון דמשק.
נציגי בריטניה באיזון הצרכים שיוך החצבני מקורות הדרן	במו"מ עם הצרפתים, מבינים את חשיבות מקורות מים ולכן רצו מקסימום שליטה במקורות המים. שבין הצרפתים לאנגלים, הוחלט שמעיינות הדרן, נשארים בשטח הבריטי וחצבני ובניאס בשטח צרפת. והבניאס לצרפתים, מביא לדרישה בריטית, לשלוט במים הזורמים דרומה, כלומר גדות הירדן והכנרת. שבידי הבריטים, מספקים לירדן כ-250 מיליון קוב מים, יותר מים ממקורות החצבני והבניאס גם יחד.
שטחי רמת הגולן שתי מעצמות רצועות הביטחון הגשר ההרודיאני	נשארים בידי הצרפתים, בגלל האמיר פעור, ששלט בחלקים גדולים בה, שעדיף לחסות תחת צרפתים. הבריטים והצרפתים, קובעים ביניהם הסדרים ב-1924 מתוך שיקולים כמו מים ודרך ולא מבובן צבאי. שלאורך גבול הלבנון הם תולדה שהגבול, איננו בר חסימה, לכן הבריטים יצרו ב-1938 את כביש הצפון. בבניאס, שתחתיו זורם הבניאס הנקרא גם חרמון, היווה נקודה רגישה מבחינת קביעת מערך הגבולות.
הטיית מקורות מי מטרת הסורים נחל שניר - חצבני פרויקט המוביל	החצבני והבניאס ע"י הסורים, בתקופת טרום מלחמת 67 כוונה למנוע את זרימתם לירדן ולכנרת. הייתה להוביל את מי הבניאס, בקו גבוה ובגרביטציה במורד המזרחי של הגולן, לדרום רמת הגולן. ניזון מהמעיינות הראשיים הנמצאים באזור הכפר עיגור, דבר שהתגלה רק לאחר מלחמת ששת המים. הראשון, תוכנן להתבצע בירדן ההררי, בו אמור מפל, לייצר חשמל, ע"מ להעלות מים להמשך זרימה.

<p>בניאס</p>	<p>אתר ספיר דג חפף הנחלים דג חפף הנחלים תנאי חפף הנחלים</p>	<p>ממנו נשאבים מי הכנרת, הינו תולדה של מסקנות מדינאיות וכלכליות, שהביאו לביטול הפרויקט ההררי. או חפף הארצישראלי, נמצא משני צדי קו פרשת המים ומעבר לאגן הבקע הסורי אפריקני וגם בנחלי ירדן. הינו דג קדמון, מבחינה אבולוציונית, המזכיר את הפורל ואכן שניהם, מבחינת הצורה הם דגי נחלים. להישרדותו בנחלים, שחלקם מתייבשים במהלך השנה, פיתוח יכולות, המאפשרות דילוג במעלה הזרם.</p>
<p>בניאס</p>	<p>גשרי ישראל ורומי נחל גובתה ושיאון נחל שיאון בעידן הסורי ניזון</p>	<p>עוברים מעל ערוץ של נחל גובתה, שהינו אחד מערוצי הבניאס, המתחבר אליו בנקודה יותר דרומית. מחלקים את החרמון ל-3 השלוחות הגדולות שלו, נחל גובתה זורם בין כתף חרמון לבין שלוחת שריון. זורם בין שלוחת שריון לבין שלוחת שיאון, נחל גובתה מתחיל בהר חרמון וזורם לכיוון קלעת נמרוד. מפעל הידרואלקטרי, מהזרמת מים בצינור מגובה 14 מטר שהפעילו טורבינה, ליצור חשמל לעיירה בניאס.</p>
<p>בניאס טחנת קמח</p>	<p>טחנת קמח באתר יצירת קמח גלגל הכפות מבנה טחנת הקמח</p>	<p>הינו המתקן השני הפועל בכוח המים, שיש בה מספר טחנות טחינה, המורכבות מאבן רכב ואבן שכב. נעשית עי"י ניצול אנרגיה, המופקת מהנעת גלגל כפות, כתוצאה מהפלת מים מנקודה גבוהה לנמוכה. מעביר תנועה לגלגל, המסובב את אבן הרכב, על גבי אבן השכב הנייחת, ובין שתי האבנים נשחק קמח. חייב להיות בן שתי קומות, כאשר בתחתונה מורכב גלגל הכפות עם מגע למים ובעליונה טחינת הקמח.</p>
<p>בניאס טחנת קמח</p>	<p>טחינת התבואה לאבני הטחינה פעילות טחנת קמח שימור התבואה</p>	<p>נעשית בין 2 האבנים, כאשר הכוח צנטריפוגלי זורק את הקמח, לתעלה היקפית ומשם נאסף לשקים. השתמשו באבן בזלת נקבובית שביצעה בסיבובה שחיקה אפקטיבית יותר מאשר אבן בזלת מונוליטית. התבצעה כל ימות השנה, היות וגרעיני חיטה, ניתן לשמר לאורך זמן רב ואילו קמח, רק כשבועיים. נעשה בערבוב עם אפר מדורות, שנחשב לחומר משמר, שמונע מתולעים להיכנס לתוך גרעיני החיטה.</p>
<p>בניאס ארמון אגריפס</p>	<p>בניית טחנת הקמח אמת המים לטחנה ארמון אגריפס ה-2 שרידים ראשוניים</p>	<p>הייתה בתקופה עות'מאנית, שפעלה עד 1967 כטחנה פעילה, שסיפקה קמח לתושבי בניאס הערבים. נבנתה בשיפוע, שייצר פער גבהים בן כ-10 מטר לערוץ הנחל, הגורם בהפלת מים, הפעלת טחנת ארובה. מהווה את שיאה של העיר, שראשיתה מימי הורדוס ופריחה נוסף, בתקופתו של פיליפוס בן הורדוס. בארמון, הם האבנים המונוליטיות הגדולות, המהווים את קווי מתאר לאולמות התת קרקעיים.</p>
<p>בניאס ארמון אגריפס</p>	<p>שרידי בנייה שנייה מפלס התת קרקעי הריסת הארמון מיזוג האוויר</p>	<p>בארמון הם אבנים אדומות שרופות, שהן חלק מהיפוקאוסט של בית מרחץ ביזנטי, שנבנה על הארמון. מכיל את הקמרון המושלם, המרתפים וקומות היסוד, שנתרו השלמים ביותר, למרות רעשי האדמה. נגרמה בנסיבות שונות, אך בעיקר ברעידות אדמה במאה ה-4 וב-7 ומשידות חלקיו לבנייה משנית. בארמון אגריפס ה-2 פעלה על עיקרון הזרמת מים צוננים מהבניאס, דרך ערוץ מלאכותי תחת הארמון.</p>
<p>בניאס ארמון אגריפס</p>	<p>המושג אפסיס המושג בזיליקה מבנה הבזיליקה אבן ראשה בתבנית</p>	<p>מעלה קונוטציה של כנסייה, אך אפסיס פירושו בליטה, משהו שבוטל מתוך מבנה ולא דווקא כנסייה. באה מהיוונית, שבפירושה מלך, מזה גם נבע השם בזיליקום, כי עריסת נסיך, עטפו בצמחי הבזיליקום. היה בשימוש אזרחי לתקופות הקלאסיות, רק מאוחר יותר, שימש כמבנה קדוש לנוצרים וליהודים. צלב, נועדה לתפוס ולהוות חיבור לקמרון רוחבי, הפוגש קמרון אורכי, בלי קשר לקונוטציה נוצרית.</p>
<p>בניאס ארמון אגריפס</p>	<p>ארמון אגריפס אגף המחסנים מערכת מחסנים אחותו של אגריפס</p>	<p>היה מוקף בחומה הבנויה מאבני גזית, שבמרכזו אגף מלכותי בדמות בזיליקה ומערה למבנה, גן גדול. בתבנית קמרונות, שבתרשים הארמון, היווה אגף לאגירת תבואות, שהניבו עושר רב לבית הורדוס. כבבניאס, מוכרת ליד נמל סבסטוס בקיסריה, עליהם בנה הורדוס את אוגוסטיאון, המוקדש לזאוס. ברניקי, עי"פ פלביוס, אגרה תבואות ושמן בבית שערים, שנשדדו, למילוי מחסני הערים המורדות.</p>
<p>בניאס ארמון אגריפס</p>	<p>קלעת נמרוד בניית קלעת נמרוד פרופי פראוור בתקופה הצלבנית</p>	<p>הנשקפת במזרח, נבנתה לראשונה בסביבות 1230 שופצה והוגדלה בתקופה הממלוכית ב-1275 נבעה מסכסוך בין צאצאי צלאח א-דין, שישבו בדמשק, לאלה שישבו במצרים, שחמדו את דמשק. טעה לחשוב, שכאשר מדובר במקורות קדומים, על מצודת בניאס, הכוונה הינה למצודת קלעת נמרוד. הצלבנים קיבלו את המרחב, לפרק זמן בין 1129 - 1132 מהאיסמעילים, שקיבלו אותו משליט דמשק.</p>
<p>בניאס ארמון אגריפס</p>	<p>נוכחות צלבנית בני המלך הורדוס ארכילאוס הורדוס פיליפוס</p>	<p>הייתה אל מול בניאס במערך של מצודות - הבופור, מצודת הונון ושטו-נף, שהיוו את גבול ממלכתם. הורדוס אנטיפס, הורדוס פיליפוס וארכילאוס, נחלקו בירושת הממלכה, שהוריש אביהם לאחר מותו. יורש את אזור יהודה וירושלים ושולט בה תקופה קצרה, כי משנת 6 מתחילה תקופת שלטון הנציבים. שולט בצפון הארץ, תחת שלטון הרומאים, שנים רבות, כשבירתו היא בניאס, עד יום מותו בשנות ה-90 כלל את הבשן, מזרח הירדן והכנרת, בעוד גשר אריק, טבחה וכפר נחום, היוו גבול לנחלתו של אנטיפס.</p>
<p>בניאס ארמון אגריפס</p>	<p>שלטון פיליפוס השלטון הרומי רוב תושבי הצפון עם מות פליפוס</p>	<p>בהיותו ביחסים טובים עם בית הורדוס, העביר לפיליפוס נחלות של היטורים, שהינם עם ממוצא ערבי. בממלכת פליפוס, היו פגאניים, שקיבלו על עצמם תרבות הלניסטית ורומית ורק מיעוט מהם, יהודים. עוברת המלוכה לאגריפס ה-1 שלא האריכה ימים, המוריש אותה לבנו אגריפס ה-2 עם אחותו ברניקי. מתמודד בתקופתו עם המרד נגד רומא, עת מגיע לירושלים, לשכנע את היהודים, לחדול מהמרד.</p>
<p>בניאס ארמון אגריפס</p>	<p>אגריפס ה-2 בימי אגריפס ה-2 ביהכ"נ בארמון בגניזת קהיר יש</p>	<p>מתמודד בתקופתו עם המרד נגד רומא, עת מגיע לירושלים, לשכנע את היהודים, לחדול מהמרד. מתעוררת הנצרות ובי"מ אף מתאר איך אגריפס ה-2 וברניקי, באו לבקר את פאולוס בכלאו בקיסריה. הינו לקט אבנים מהחורבות, שיש המזהים אותו כביהכ"נ, למרות שגם מסגד היה נראה באותה צורה. אזכור, לקהילה יהודית וקראית בבניאס במאה ה-11 לכן ההשערה שמבנה הפונה לבירה, הוא ביהכ"נ.</p>
<p>בניאס ארמון אגריפס</p>	<p>חלק מהקרדו של בית הליוואן בטחנת הקמח באזור סמי-יובשני</p>	<p>העיר הרומית - ביזנטית בבניאס, מתחיל באזור המעיינות, מכלול המקדשים ומגיע עד לשער בדרום. המורכב מקשתות, היה בית המוכתר של בניאס הסורית, תחתיו חשופים שרידי בנייה עות'מאנית. טחנת א-ג'דידה, הופעלו 2 ארובות בו זמנית, מהמים שהוזרמו באמת מים והפעילו 2 מתקני טחינה. במרחק כ-15 מטר מהנחל, צומח השיזף, האשחר ואלון תבור, המאפיינים כאזורי אירונ-טוראני.</p>
<p>בניאס</p>	<p>בסמוך לנחל התאנה הצומחת נחל יבניאל השביל התלוי נחנך</p>	<p>השופע מים, מתפתחת חבורת צומח, הנקראת הידרופילית - אוהבת מים, שהבולט בהם, דולב מזרחי. תמיד בסביבת מים, אך תאנה ככל שיש לה יותר מים זורמים, תיתן פחות פירות ופירותיה לא יבכירו. נקרא בערבית בשם וואדי פיג'אז, שם ששמור לתאנה לא בשלה - פג, תאנה בשלה נקראת בשם תינא. לפני כ-5 שנים, כחלק מרצון לאפשר סיור בקטע הקניוני של מעוק הבזלת, שלא היה זמין לסיור.</p>

<p>נסיעה</p>	<p>ציר הנפט חוצה הדרך לתל פאח'ר חברת טאפליון זרימת נפט פסקה</p>	<p>את רמת הגולן מדרום לצפון, דרך פתחת רפיד, שבו הציר חוצה את ערוצו העליון של נחל הרוקד. מתמזגת עם הטופוגרפיה, המעידה שמי שסלל אותה, היו אנשים שעבדו בכלים ידניים ולא מכניים. היא שהזרימה נפט מאזור ערב הסעודית לנמלי לבנון, דרך ערב הסעודית, ירדן, הגולן הסורי ולבנון. אחרי 1973 כאשר משביתים את הקו, מסיבות כלכליות ולא מסיבות שקשורות ליחסים בין מדינותיים. מזדקרת גבעה, בשם תל עזזיאת, שמדרום לה, מתרוממת גבעת האם, ע"ש האם הנרייטה סולד. שוכן קיבוץ דן עם בריכות הדגים, מערבה ממנו, שוכן קיבוץ דפנה ולמרגלות התל, הקיבוץ שאר יישוב. חולשת בצורה כמעט מושלמת, על כל פינה של ארץ פלגי מים וגם על יישובים שנמצאים למרגלותיו. 'בתי את בוכה או צוחקת' שהוא כותב "ההר שהיה כמפלצת", הוא מכוון במילותיו לתל עזזיאת של 67</p>
<p>תל פאח'ר</p>	<p>תל פאח'ר ממוקם לאחר מלחמת 67 תוואי ההטיה סורי הקו הירוק בצפון</p>	<p>מערב מתל פאח'ר מצפון לתל עזזיאת תל עזזיאת בשירו של יובב כץ</p>
<p>תל פאח'ר</p>	<p>תל פאח'ר ממוקם לאחר מלחמת 67 תוואי ההטיה סורי הקו הירוק בצפון</p>	<p>בקו פנימי יותר מתל עזזיאת, שלא ישב ממש מעל היישובים ולכן איש לא הכירהו, עד מלחמת 67 תל פאח'ר, הופך להיות לשם היותר מוכר בציבוריות הישראלית, בגלל הקרב ההרואי שהיה לכובשו. המשתרך למרגלות תל פאח'ר ונמשך במפנה המערבי של רמת הגולן, נמשך עד לאזור אל-חמה בדרום. עבר דרך מובלעת אל-חמה, חמת גדר, עולה צפונה למצפה נוקייב במקביל לחוף כנרת, עד גשר אריק. הקו הירוק, עולה ממזרח לערוץ הירדן ומגיע עד לבניאס ומשם פונה למערב לגבול של א"י עם לבנון. נמצאות מצרים, ירדן, סוריה ולבנון, שחתמו ברודוס על הסכמי שביתת הנשק, לאחר מלחמת תש"ח. המלווה את קו המים של הכנרת, במקביל לקו הירוק, היוצר מובלעת בהמשך, הינו קו הסכמי פירו. סלעי מחלוקת, היות וסוריה פירשה שאסור לשנות בהם דבר, ישראל פירשה שרק אסור להכניס צבא.</p>
<p>תל פאח'ר</p>	<p>3 אזורי הפירוז הם עילה למלחמת 67 פתיחת מלחמת 67 הצבא הירדני</p>	<p>בדרום - אזור תל קציר, במרכז - אזור גשר בנות יעקב ובצפון - באזור שמול הקיבוצים דן ודפנה. הייתה סגירת מיצרי טיראן והכנסת צבא מצרי לחצי האי סיני, בעוד בגזרה הסורית לא קרה דבר חריג. החלה ב-5.6 עת צה"ל מקבל הנחיה ממשלה דין, שר הביטחון, להיכנס לתוך סיני ולכבוש מידי מצרים. שחר לפיקוד המטכ"ל המצרי, פתח בהרעה באזור ירושלים, גרם להנחיה לצה"ל, לכבוש שטחי ירדן. צה"ל כבש ב-9.6 בירדן את ירושלים וכל יו"ש ובמצרים את כל חצי האי סיני עד מימי תעלת סואץ. על רה"מ לוי אשכול, לפתוח במערכה נגד הסורים על מנת להסיר את האיום הסורי מעל מדינת ישראל. מבלי להתייעץ עם ראש המשלה אשכול, נותן ההנחיה לאלוף פיקוד הצפון דדו, לעלות על רמת הגולן. לעלות לגולן, נבעה מידיעה מודיעינית שיורטה, שבה נכתב מהפיקוד המצרי לסורי, שהפסדו במלחמה.</p>
<p>תל פאח'ר</p>	<p>הלחימה בגולן מערך הצבא הסורי קוויים 1 ו-2 נכבשו כיבוש קונטרה</p>	<p>המתחילה ב-9.6 ומסתיימת ב-10.6 הייתה יחסית מהירה וקלה והתבססה על כוחות שריון וחרמש. נבנה מקו ראשון, כדוגמת תל פאח'ר, מקו שני באזור וואסט - נפח וקו שלישי נבנה באזור קונטרה. בתחילת הקרבות, לכן הסורים נסוגים לקונטרה ומשם נסוגים, לאחר הודעת סוריה, שקונטרה נכבשה. מפי הממשל, בטרם נכבשה, היה ליצור מצב שבו בריה"מ, הפטרונית של סוריה, תלחץ להפסק לחימה. ששמע ברדיו דמשק, שקונטרה נפלה לידי צה"ל, מתחיל בבריחה המונית של חיילים לכיוון מזרח. מקונטרה, אכן הביאה אולטימטום סובייטי, מלווה באולטימטום אמריקאי, שגרם להפסקת הלחימה. אמורה הייתה לכבוש את תל עזזיאת, משם לטפס לכיוון קלעה וזעורה ולחבור לכוחות ברמת הגולן. נכבש בקלות יחסית, כי לא נמצאו בו כוחות צבא גדולים והמוצב שהיה מפלצת נוראית, נכבש בקלות.</p>
<p>תל פאח'ר</p>	<p>גדוד ברק בפיקודו מוצב בתל פאח'ר חיילי גדוד ברק לחי"רניק מול אליו</p>	<p>של המג"ד מוסא קליין, בדרכו לקלעה וזעורה, אינו מודע שהמוצב תל פאח'ר שמעליו, מאויש בחיילים. אויש ב-2 פלוגות, שהיו מצוידים במקלעים כבדים, בזוקות ותגבורת של חיילים שנמלטו מתל עזזיאת. שנסעו בזחל"מים פתוחים, על הציר למרגלות תל פאח'ר, החלו לספוג אש כבדה מאוד, מכיוון המוצב. יש 2 תרגולות: איגוף למקור הירי באם מרוחק ממנו ושנייה, השתערות לעבר מקור הירי שקרוב אליו. שמתחיל לחטוף אש רצחנית, הפקודה שיוצאת מפי היא 'לשמאל קדימה הסתערי' - העלו על המוצב. על גדרות המוצב, הנמצא במרומי התל, מתחילה לחימת גבורה עילאית, המפילה 32 חללים מהגדוד. בצל"ש על גילוי אומץ ונחישות בקרב, מאפיין את אופי לחימת חיילי הגדוד, שרבים מהן זכו לצל"ש. כוח מסיירת גולני, שכבשו את קלעה וזעורה, מצטרפים לכוח הלוחם של גדוד ברק וכובשים את התל. שנלחמו בתל פאח'ר, יאמר לזכותם שנלחמו מבחינתם מלחמת גבורה, שבסופה כמעט כולם נהרגו בה. הפך לקרב מותג, כמו הקרב בגבעת התחמושת, הקרב בסן סימון, הקסטל ומשמר העמק בתש"ח. יש בדרי"כ שלב, שמשוהו במערכות השתבש, כמו ברמה הטקטית, החשיבתית, הפיקודית, ניווט וכיו"ב. השאלה הכי גדולה היא, למה החי"ר בא בדרך שהוא בא, ואיך חטיבת השריון טעתה בניווט למוצב.</p>
<p>תל פאח'ר</p>	<p>קיבוץ שניר הקיבוץ המאוחד הקיבוץ הארצי של בתום הקרבות</p>	<p>המשתייך לתנועה הקיבוצית ומזוהה כחלק ממחנה השמאל, הוקם אחרי 67 בשטח רמת הגולן הסורי. כחלק מהתנועה הקיבוצית, מזוהה מבחינת הדעות הפוליטיות והמדיניות, עוד מימי טבנקין, בקו ניצי. השומר הצעיר, כחלק ממחנה השמאל, התייחסותו לגולן ולבקעת הירדן, שונה מאשר ליו"ש ועזה. במלחמת ששת הימים, התרוקן הגולן מרוב כ-120,000 תושביה הסורים, הנותרים בה, היו רק דרוזים. הוקם תחילה בשנות ה-30 במסגרת חומה ומגדל - מצודות אוסישקין ומאוחר יותר כמושב עולים. הוא שם פרטי ליישובי חומה ומגדל, שמי שדחף אותם, היה יו"ר קק"ל בשנות ה-30 מנחם אוסישקין. ועוד יישובים במרחב, היו חלק מיישובי חומה ומגדל, שעלו לקרקע במסגרת התיישבות שנות ה-30. הינו אתר שעל פי מסורת מוסלמית, הינו מקום קברו של יהודה בן יעקב, המקודש במיוחד לדרוזים.</p>
<p>תל פאח'ר</p>	<p>מחורבת עומרית חירבת עמרה שרידי החורבה קולג'י מקאליסטור</p>	<p>נצפה במערב רכס נתלי, בדרום גבעת האם על כפר סאלד, בצפון תל עזזיאת ובמזרח קלעה וזעורה. עוברה לחורבת עומרית, עמרה בערבית, הכוונה למבנה גדול, שנבע משרידי האבנים הגדולות שבאתר. חושפים בבוסקת מקדשים, כלומר מקדש בתוך מקדש, בתוך מקדש, המצביע על קדושה ממושכת. שהחל את עונת החפירות הארכיאולוגיות ב-1999 חושף משנה לשנה, קומפלקס שלם של מקדשים.</p>

<p>חורבת עומרית</p>	<p>תשתית המקדשים קבר החייל אלמוני בימה פולחנית גרם מדרגות</p>	<p>בנויה על פודיום, שרובו הגדול טבעי, כהמשכה של רמת הגולן, אבל יש לו גם חלקים, שנבנו בידי אדם. שבאתר, הינו מבנה קטן מטויח בסטוקו, שמכסה את הכרכובים והעיטורים השונים של המבנה. מאבן גיר ומעוטרת, הממוקמת מעבר למבנה הקטן ונחתכת בצורה גסה בקיר המבנה, המכוסה בגוון. המוביל אל המבנה הקטן, נבנה מאוחר לבימה וזאת מתוך תובנה שהכרכוב ממבנה, מכוסה במדרגות.</p>
<p>חורבת עומרית</p>	<p>התיארוך המבנה ממלכה חשמונאית מלכי החשמונאים הבימה שבאתר</p>	<p>ע"פ החרסים שהתגלו באתר, מיוחס למאה ה-2 לפנה"ס, תקופת המלחמות בין הסלווקים לתלמים. מתחילה את דרכה ב-167 לפנה"ס ביהודה ושומרון, אך רק ב-140 לפנה"ס מצליחים להפטר מהחוקר. יהודה אריסטובולוס ואלכסנדר ינאי, הם אלו המגיעים לצפון א"י, ליטורים, הכפופים להלניסטים. שבשלב הראשון הייתה ללא גרם מדרגות, משערים שהייתה בסיס לפסל או מאוזולאום לאיש צבא.</p>
<p>חורבת עומרית</p>	<p>קרב סלווקי-תלמי בימת ההנצחה כבימה פולחנית מתחם הרודיאני</p>	<p>שנערך ב-200 לפנה"ס, מעלה השערה שהסלווקים, הם אלו שבנו לראשונה את מבנה הקבורה שאתר. כמבנה קבורה, הופכת בשלב השני, עדיין במאה ה-2 לפנה"ס, מאיזושהי סיבה עלומה, לבימה פולחנית. שנוסכים עליה נסך ומקריבים קורבן, מחייבת עלייה לבימה ולכן נדרש הצורך בבניית גרם מדרגות. שבאתר, שנבנה מקירות תמך גדולים ובכך מבטל את בימת הפולחן, מתוארך לסוף המאה ה-I לפנה"ס.</p>
<p>חורבת עומרית</p>	<p>המלך הורדוס הארכיאולוגים הורדוס פיליפוס אירועי היסטוריה</p>	<p>מקבל את צפון א"י, מהשלטון הרומי, על חשבון נחלותיהם של היטוריים ולכן בנה לכבודם מבני פאר. מעלים השערה, שהמבנה הגדול והמפואר שבאתר, הנמצא בסמוך לבניאס, יכול להיות האוגוסטיאון. או אגריפס ה-2 בונה בשלב הבא, במאה ה-I סביב המקדש, טמנוס גדול, המוקף בטורים של עמודים. בהחלט תואמים להתפתחות המבנה, מהכיבוש ההלניסטי של המרחב ועד ליורשיו של המלך הורדוס.</p>
<p>חורבת עומרית</p>	<p>פיליפוס ואגריפס בית הורדוס הורדוס בנה אבני פרסקות</p>	<p>פועלים בצפון א"י כמלכים ממוצא יהודי, אבל מנוהלים תחת חסות רומא ובקרב אוכלוסייה פגאנית. היה ידוע כמי שתמיד פנה אל שתי האוכלוסיות, היהודיות והפגניות, בזרועות פתוחות ובמידה שווה. מקדשים ליהודים ולפגניים ביניהם 3 אוגוסטיאונים: בסבסטיה, בקניסיה הימנית ובקניסיה פיליפוס. ששובצו במבנה, הורכבו לתוכו בבנייה משנית, לאחר שנלקחו מחיצוניותו של מבנה מפואר קדום.</p>
<p>אנדרטת מסוקים</p>	<p>אנדרטת המסוקים אוושת המים במרכז האנדרטה בריכת השמות</p>	<p>מעוצבת בתעלה שבתוכה זורמים מים, שנעלמים בבור איסוף, כמו נחל שנאסף ונעלם בבטן האדמה. באנדרטה, נשמעת כקול מסוק מרחף, שכלל שעולים לכיוון מרכז של האנדרטה, הקול הולך ונחלש. המעוצבת כרוטור קדמי של מסוק, ממוקמת בריכת השמות, שבה חקוקים שמותיהם של החללים. מעוצבת בצורה מעגלית, המדגישה את שוויון החללים במותם, למרות שבחיייהם היו בדרגות שונות.</p>
<p>אנדרטת מסוקים</p>	<p>אסון המסוקים מטעני צד שהופעלו תנועת המסוקים ההתרסקות</p>	<p>התרחש ב-1997 ברצועת הביטחון בלבנון, במלחמה שהחלה ב-1982 והסתיימה רווית לחימה ב-2000. נגד כוחות צה"ל, ע"י ארגוני הטרור בלבנון, כמו החיזבאללה, גרמו להנחית התנועה במסוקים. שהתנהלה בנוהל קרבי, שבו מכבים אורות וטסים נמוך, גרמה כנראה, לטעות אנוש ונפילת המסוקים. גרמה למותם של 73 חיילים, המונצחים ב-73 אבנים בבריכת המים, הזוהות ממרחק, אך שונות מקרוב.</p>
<p>כפר גלעדי</p>	<p>קיבוץ כפר גלעדי כשישראל גלעדי בנם של ישראל לאחר קבורת בנם</p>	<p>הוקם ב-1916 ע"י חברי ארגון השומר, שקראו ליישובם כפר בר גיורא, ע"ש הארגון שהקימו ב-1907. חבר ארגון השומר, נהרג מספר שנים מאוחר יותר, החליטו חבריו לשנות את שם היישוב, לשם חברים. וקילה גלעדי, הקטן משלושת ילדיהם, נפטר ב-1918 בדרכו עם אימו לביה"ח בצפת ונטמן בראש פינה. דוגל, מקבלת קילה, ידיעה מרה, שבעלה ישראל, שוכב אנוש בטבריה, לשם היא מגיעה לראותו במותו.</p>
<p>כפר גלעדי</p>	<p>במות גלעדי חברי בר גיורא בית הראשונים חצר הראשונים</p>	<p>התכנסו חבריו, אצל חיים מרגליות - קלוורסקי, בה הפצירה קילה בחברים, להמשיך בחזון גלעדי. חוזרים אל הישוב ומסבים את שם המקום, מכפר בר גיורא, לכפר גלעדי, על שמו של מנהיג הקבוצה. שבכפר גלעדי, הינו הבית הראשון שנבנה ב-1918 ושימש כחדר האוכל של היישוב, עד שנות ה-50. למעט חצר כנרת, היא הגדולה מתקופת העלייה ה-2 כאשר האורווה והמחסנים, עדיין פעילים כעבר.</p>
<p>כפר גלעדי</p>	<p>אנשי היישוב דגלו עליית ירושלים קליטת העולים דוד בן גוריון לא</p>	<p>ב-3 יעדים: התיישבות, ביטחון ועלייה, שכללה גם את העלייה הבלתי לגאלית של יעליית ירושלים. תחילתה ב-1921 של יהודים שעברו דרך סוריה ולבנון, לתחום ישראל וחברי הארגון עזרו בקליטתם. נעשית בלילות ולאחר שמאכילים ומלבישים אותם וכשבשלים התנאים, מעבירים אותם למרכז הארץ. התקבל לארגון השומר, למרות שהוא רצה והיה במועמדות, כי ראו שבמקום לשמור, הוא קורא ספר.</p>
<p>כפר גלעדי</p>	<p>בפתיחת מוזיאון הדיבר הראשון המחסן החקלאי יישוב תל חי הוקם</p>	<p>השומר בכפר גלעדי, בשנות ה-60 בן גוריון אמר: 'לצה"ל הרבה אבות, אבל רק סבא אחד, השומר'. של אנשי השומר היה, היה אדם, דבר מאוד מרכזי, הדיבר השני היה הנצרה בנשק, כלומר טוהר הנשק. בכפר גלעדי, הבנוי מאבני בזלת, יודעים לתארך אותו ל-1923 כיון שאחרי כן, לא בנו יותר באבן בזלת. ב-1918 ונשאר במקומו הראשון, עד הקרב ב-1.3.1920, לאחר מכן הועבר כ-500 מטר, במעלה הגבעה.</p>
<p>כפר גלעדי</p>	<p>צעירים מתל צור דרישת איחוד איחוד הישובים יהודה אפרתי</p>	<p>שאישו ב-1923 את תל חי, התמודדו ב-1926 בקביעה לאחד את 2 היישובים - כפר גלעדי ותל חי. כפר גלעדי ותל חי, באה מפיק"א, שנכנסה לנעלי יק"א, שהייתה בבעלות הברון, כתנאי לקבלת תקציב. מתקבל ברוב בכפר גלעדי ואילו בתל חי, בראשות אלכסנדר זייד, כמיעוט מתנגד, הרוב קבע - איחוד. ששמע שתל חי ננטשת, מקבל החלטה, שבה הוא יורד כל ערב לתל חי וישן שם וזאת במשך 10 שנים</p>
<p>כפר גלעדי</p>	<p>הכשרות הנוער תנועה הנוער נצ"ח המרד הערבי ב-36 אברשה שמוקלר</p>	<p>של כפר גלעדי, איישה בהמשך הדרך את תל חי וב-1948 האתר עובר לצה"ל ואחר כך הופך למוזיאון. נוער צופי חלוצי מלטביה, כ-100 במספר, מגיעים ב-1932 לכפר גלעדי ומקבלים את האחריות לניהולו. גורם לכך שמפקדת ההגנה, נותנת הוראה בכל היישובים להסתיר את הנשק וכך עושים גם בכפר גלעדי. מי שאחראי בכפר גלעדי על הביטחון, מחליט לבנות תחת המחסן חקלאי, משהו 'שלא מדברים על זה'</p>
<p>כפר גלעדי</p>	<p>המחסן החקלאי הסליק הוצנע הסליק נמצא כיום סוגי נשקי בסליק</p>	<p>ניסגר למשך קרוב לשנה, כי בלילות היו חופרים, יוצקים ובהדרגה מקימים סליק, שהושלם ב-1938. תחת מגרסה גדולה, שהייתה מחוברת ב-4 ברגים, שרק מאחד מהם, אפשר את פתיחת הסליק לרווחה. באותו מצב בו היה ב-1938 עם שלל רובים ונוקרים וכל הפחים המאופסנים בו, מלאים בתחמושת. היו הסטן, שהיה הנשק הראשון שייצרו בא"י, הרובה האנגלי אנפילד, ההוציקס, מרגמות, ברן ועוד.</p>

תכני סיור מספר 56 לאצבע הגליל

מסלול: שמורת תל דן, אגם החולה, אגמון החולה והמוזיאון בקיבוץ דן

<u>תמצית תכני הדרכה</u>		
תל דן שמורה	הינו השם התנכ"י למרחב של אצבע הגליל, אזור באורך כ-40 ק"מ שנקרא ברט"ג - ארץ פלגי מים. הגליל, היה שייך מ-1917 עד 1920 למנדט הצרפתי, שכלל את היישובים: מטולה, כפר גלעדי ותל-חי. עבר רשמית למנדט הבריטי ובשנים 1923 - 1926 נקבע הגבול וסומן, באמצעות הסכם פולה - ניוקומב. הוחלט, שמעינות הדן יישארו בא"י הבריטית ואילו מעינות החצבני והבניאס, יהיו בצד הצרפתי.	ארץ ירדן חרמונים אזור ציפורן אצבע משנת 1920 השטח בגבול מ-1923
תל דן שמורה	בצפון: מרכס שיאון ועד מטולה, בדרום: מראש פינה ועד קונטרה, במערב: רכס רמים ובמזרח סוריה. מתאים בכלל לאזור הזה, כי הגליל העליון כולל בתוכו גם את רכס רמים, גוש הרי מירון ורכס פקיעין. קראה לעצמה גליל עליון, אך האזור הזה שייך לבקע ים המלח, שנהוג להיקרא השבר הסורי אפריקאי. אפריקאי, מתחיל מימות אפריקה דרך ים סוף ומתפצל בדרום סיני למפרץ סואץ ולמפרץ אילת וצפונה. כוללים את שמורת החולה, האגמון, החרמון ונחליו, מעין עין זהב ומעינות הנובעים מהרי נפתלי.	גבולות האזור: השם גליל אינו המועצה האזורית השבר הסורי
תל דן שמורה	לגובה 2814 מטר, יש השפעה על האזור, בהיותו מקור מים עיקרי, עת נחל סער מהווה גבול בינו לגולן. סלעי משקע, הבנוי מ-3 שלוחות: במזרח כתף חרמון, במרכז שלוחת שריון, שהינה המרכזיות והגבוהה. נמצאת בין נחל נמרוד לנחל שיאון ובמערב שלוחת שיאון הנמוכה, הנמצאת בין נחל שיאון לחצבני.	מקורות המים לחרמון המתנשא החרמון הינו גוש שלוחת שריון
תל דן שמורה	נלקחו מהתנ"ך שם להר יש 4 שמות: חרמון, שיאון, שריון ושניר שנשאר ללא שלוחה, אך עם שם נחל. נחל הבניאס הנובע משלוחת כתף חרמון המזרחית, החצבני והדן שהינו השופע ביותר במדינת ישראל. משלוחת שריון הגבוהה, המקבלת כמות עצומה של משקעים ושופעת כ-265 מיליון מ"ק מים בשנה. זורם מיד במדרונות אל בסיסי הניקוז הנמוכים, שלג רובץ על ההר, מטפטף לסדקים ונובע במעינות.	שמות השלוחות מקורות הירדן הם נחל דן נובע גשם היורד בצפון
תל דן שמורה	מספק כ-700 מיליון קוב מים בשנה, כאשר נחל דן לבדו מספק יותר משליש, מסך הכמות הכוללת. צרכה המדינה כ-1.8 מיליארד מ"ק, כלומר האזור מספק כשליש מכמות המים הנצרכת בישראל. יקרה יותר מאשר התפלתם, כי יש לשאוב אותם מגובה 210- ולהזרימם לכל אורכו של המוביל הארצי. מוכר מים למדינה ב-1.75 ₪, אך האזרח משלם כ-10 ₪, כאשר התוכנית הינה להקים 9 תאגידי מים.	האזור כולו בשנה האחרונה צריכת מי הכנרת מפעל ההתפלה
תל דן שמורה	עד היום 64 תאגידי מים וכאשר לכל תאגיד יש צוות עובדים, מנהלים ופקחים, לא פלא שהמחיר גבוה. כיום במדינת ישראל, כיוון שאפשר להשיגם במחיר זול יחסי, באמצעות התפלתם במתקני התפלה. אוסישקין, שהיה נשיא קק"ל, דאג לכך שירכשו את ארץ ירדן וחרמונים, כמקורות מים עבור יהודים. במערכת הידרואלקטרית, מתבצע במעין ברוך, בקבוץ הגושרים וליד גשר בנות יעקב עבור כפר הנשיא.	היות והקימו בעיה של מים אין בהחל המאה ה-20 ייצור חשמל
תל דן שמורה	מהמקומות המעניינים של ארץ ירדן וחרמונים, יש בו אוכלוסיות בע"ח וצמחים מאזורי תפוצה שונים. נקודת מפגש של חי וצומח, מאירופה, אסיה, אפריקה, ים תיכון וגם אקלים לצמחים ובע"ח צפוניים. מכילה כ-850 מיני צמחים, מתוכם 37 מיני מטפסים המטפסים על עצי היער הגבוהים, כמו הקיסוסית. זן מטפסים, שזוחלים למטה, כשערות שולמית וכן יש 70 מינים של צמחים, המופיעים רק בשמורה.	תל דן הינו האתר מהווה שמורת דן ממגוון המינים יש
תל דן שמורה	הינו מין של שרץ שגדל רק בדן, כי טמפי המים הינה C 15° בדיוק המתאים לזן, שגדל גם בלבנון וביוון. צמח כמו מניפה עם נוצות גדולות, כריך דן, ממשפחת הגומא, הצומח בארץ רק בפלגים של שמורת דן. צומח באפריקה ובדלתה של הנילוס וגם בעמק החולה, המהווה גבול צפוני, בו נובל בחורף, בגלל הקור. גומא פפירוס שנכחד, אך יש גומא כזה בבטיחה, שם מספיק חם בחורף, לכן הוא לא מתייבש בחורף.	שרכית הביצות שרכיה אשונה גומא פפירוס בביצות חדרה היה
תל דן שמורה	סודני, שהובא דרך הבקע, שצריך חום ולחות לצורך צמיחתו, צפונה מתל דן אין אף שיזף, כי קר מאד. צמח הגדל בחורש הים תיכוני, אלה ארץ ישראלית - עלה עם שפיץ ואלה אטלנטית - עלה מעוגל בקצה. עץ, שהנגרים קוראים לו אשה בגרמנית, אשטריי באנגלית ופרקסינוס בלטינית, עץ ממשפחת הזיתים. ים תיכוני, ממשפחת האבוקדו והיחידי במשפחה, משמש תבלין בישול ונקרא בפי העם, עלי דפנה.	שיזף מצוי הינו עץ אלון מצוי הינו מילה סורית הינו ער אציל הינו שיח
תל דן שמורה	מתחפרות בקיץ, מתחת לאבנים ולשלוליות ומחכות לחורף, אזי עולות לפני השטח, לתקופת הייחום. הינה בבניאס ובקלעת נמרוד, למעשה בקע ים המלח הינו קצה דרום תפוצתו ובמערב הגליל עד הכרמל. ממשפחת הקיכליים, המקננת בשמורה, מצייצת בקול מיוחד ומטילה ביצים, בצבע בורדו, בתוך הסבך. הינו אחד המקומות הייחודיים בתל דן, בהיותו האתר היחיד בארץ, שבו היה עודף מים בתוך העיר.	סלמנדרות תפוצת סלמנדרות צטיה הינה ציפור מוצא הכולל
תל דן שמורה	ניזון ממעין היצוני, בחצור המפעל ניזון משאיבת מי תהום ובתל שבע יש מפעל לאיסוף מי שיטפונות. מעינות: עינות הדן ועינות לשם, שסיפקו כ-5,000 קוב לשעה, כמות שהצרכה נתיב ניקוז למחוץ לעיר. זורמים אל מחוץ העיר באופן טבעי דרך הסוללות או שיש צינור עודפים הבנוי בידי אדם מתחת לחומה המעיין הכי גבוה בשמורת דן ויש עוד עשרות מעינות קטנים, שנובעים ומצטרפים יחד לזרימה בנחל דן.	במגידו, מפעל מים בעיר דן היו 2 לא ברור אם המים עין דן הוא
תל דן שמורה	והשפיעה בממוצע כ-10 קוב לשנייה, המהוות כ-240 מיליון קוב בשנה - המעיין הגדול ביותר במזה"ת. גאו-חשמליות הסתבר שתל דן הוא הורסט שנדחס כלפי מעלה בבקע ים המלח שעולה מדרום לצפון סוטה בדן ב-45° לבקעת הלבנון ונקרא שבר רשאייה, נחל שיאון, נחל גובתה ונחל סער גם הם שברים. זו כ-105 ק"מ צפונה, יותר מהצד המערבי, גוש הרי הלבנון תקוע כיתד ולא נתן לחרמון לנוע צפונה.	איכות המים טובה בבדיקות השבר הגיאולוגי צד השבר המזרחי

תל דן שמורה	הרי הלבנון גרמו מתחת לשלוחות מי מעיין לשם עיר דן נקראת ליש	לחרמון להתרומם בצורת אנטי קלינה שבורה וסדוקה, לכן בחרמון נוצרה מערכת קרסטית ענפה. החרמון הסדוקות, נוצרו מעינות שנובעים על קו השבר, תהליך המתבצע גם בצד המזרחי של החרמון. נובעים בתוך שטח העיר הקדומה, נבלעים באדמה ונובעים שוב במוצא הבולען, הנמצא מעבר לסוללה. בספר שופטים ובמכתבי אל עמרנה, בספר יהושע, העיר נקראת ליש, לפי רש"י ע"ש האבן בכפר הכהן.
תל דן שמורה	אפוד הכוהן הגדול המשקעים הלבנים אבן חול נובית בהיווצרות השבר	המיוחדת לשבט דן, היווה תירוץ לכיבוש העיר במאה ה-12 ע"י שבט דן, לאחר התכלות הפלישתים. שבמים הנובעים ממעיין לשם, הם גרגרי אבן חול נובית, העולים משכבה הנמצאת בקריטיקון התחתון. מצויה במחצבה שמתחת מנרה, בגולן בנחל נמרוד ליד מסעדה, במקורות הירדן וגם בבקעת תמנע. נוצרו בורות בעומק כ-5 ק"מ, שהתמלאו עם השנים בטאלוס - סחף סלעים ואחריהם הגיעה הבזלת.
תל דן שמורה	בעצי אלה זקנים פרופי פליקס מצפור האלה העיר ליש/לשם/דן	קימת תופעה שהליבה מתפוררת ונוצר בגזע, חלל פנימי, תופעה הקיימת גם בעצי זית ואלונים עתיקים. שעסק בדנדרוכרונולוגיה - תיארוך עצים, ע"י קידוח ובדיקה טבעות, לא מצא עץ, עתיק מ-600 שנה. נקודה בשמורה, שבה הפלמי"ח הפנה עולים לא חוקיים מסוריה, לקיבוצי האזור: דן, דפנה וכפר גלעדי. מוזכרת במקורות שונים, המקור הכי קדום הוא במאה ה-19 לפנה"ס - תעודות ממארי ואל-עמרנה.
תל דן שמורה	השם ליש כתוב בפרשת לך-לך לפי המסורת ברית הבמה בהר בתרים	בכתב הירוגליפי, במקדש באבו סימבל ובכל מיני פפירוסים, שחלקם נמצאים כיום בסנט פטרסבורג. מסופר שאברהם ואנשיו רדפו אחרי מלכי הצפון, שבמהלכה, ששבו את לוט והגיעו לבסוף עד לעיר דן. בין הבתרים, היהודית והערבית, הייתה בהר בתרים - ג'בל רוס, שהינו ההר הדרומי ברכס הר דב. הינה יטורית ומעלייה מסגד שנבנה במאה ה-17 ונקרא מקאם איברהים אל-חליל - אברהם האהוב.
תל דן	בספר יהושע לפי הממצאים גויי הים הגיחו המיקנים שישבו	מוזכר ששבט דן כבש את לשם ושינה שמה לדן, ע"ש דן אביהם ובשופטים מפורט הכיבוש של שבט דן. תושבי ליש בעת היא, היו מיקנים, כמו תושבי צידון שהיו מגויי הים שפשטו על האזור ב-1700 לפנה"ס. אחרי הרעש אדיר באי טרה, שיצר צונאמי ענק, שהרס את כל ערי חוף כרתים ואת התרבות המינואית. במפרץ מיקנה ביוון, ניצלו מהצונאמי, יצאו והשתלטו תוך 50 שנה על כל אזור נמלי הים התיכון.
תל דן	מנמל צידון שבו שבט דן הצליח בספר מלכים א' בחפירות נמצאו	התקמו המיקנים, הם יצאו והשתלטו גם על ליש, כדי לשלוט על המעינות והדרך הראשית לדמשק. לכבוש מהמיקנים את העיר ויחד עם מיכה נכד משה, הם בנו את המקדש הראשון, עם תרפים וצלמים. מסופר שירבעם בן נבט, הפך למלך שבטי ישראל הצפוניים ובנה 2 בתי במות, אחד בבית אל ואחד בדן. שרידי יישוב מכל התקופות: הניאוליתית, כלקוליתית, 3 תקופות הברונזה, הברזל, הלניסטית ורומית.
תל דן	באתר נחשפה גודל התל הינו המקדש והבמות המקדש הראשון	סוללה כנענית מהברונזה התיכונה, מאות 20 - 18 לפנה"ס, שהקיפה את כל התל שהכילה אתר קבורה. כ-250 דונם ומתוכו חפרו רק כ-7 דונם, כיוון שהנחיה היא לחפור רק באזורים שלא פוגעים בערכי טבע. ששרדו במתחם, הינם מ-3 תקופות מהמאות ה-8-9-10 לפנה"ס, שנבנו זה על זה וקשה להבחין ביניהם. מימי ירבעם בן נבט, מהמאה ה-10 לפנה"ס, שנבנה כמקדש חליפי לירושלים וממנו נשאר במת שחיתה.
תל דן	ירבעם בן נבט המקדש השני מעל בסבסטיה ריצוף סביב הבמה	בנה בפסטות 3 טורי אבן, אבן ליד אבן, כאשר עליהן קורות ארזים, שלא נראים כיום ורק משחזרים. הראשון, הינו מתקופת אחאב מהמאה ה-9 לפנה"ס, שבתקופתו הומצאה שיטת בנייה ראשים ופתינים. רואים לראשונה, שאחאב בנה בשיטה זו, באתר רואים את הקיר שאחאב בנה, שהינו מקיף את הבמה. הינו מקורי, עליו עמדו הכוהנים וניהלו את הפולחן, למזבח הדביר נכנס רק הכהן הגדול, ביום כפור.
תל דן	לכהן הגדול קשרו המקדש השלישי ירבעם בן יואש לפי חוקי התורה	חבל לרגליים, על מנת שיוכלו למשכו החוצה בעת צרה, בעוד העם עומד בחצר, מחוץ למתחם הבמה. והעליון, הוא מתקופת ירבעם בן יואש מהמאה ה-8 לפנה"ס, שבנה את המדרגות הגדולות והרחבות. מלך בשנים 789 - 748 לפנה"ס, תקופה בה ממלכת ישראל הייתה בשיאה, עת כבשה את דמשק ולבנון. אסור שיהיו במזבח אבנים, שירד עליהם ברזל ואסור שבקורבנות יהיה בהם מתום, כלומר שום פצע.
תל דן	הקורבנות היו מעל האבנים באתר נחשפה כלי המקדש	עקודים על אבנים, עם חורים מפולשים, שנאספו מנחל שיאון, שהארוזיה עשתה בהם חורים טבעיים. הללו, היו הכוהנים שוחטים את הבהמות והדם היה ניגר לאגן ומשם לכדים, שנחשפו סביב האגן. שכבת עצמות בע"ח כשרים: מעלי גרה, מפרסי פרסה ושעעי שסע, לא נחשפו עצמות חיות לא כשרות. שנחשפו באתר, הם העתק של כלי בית המקדש בירושלים: כיור נחושת ומחתות ברזל מימי בית I
תל דן	לעליה למזבח לא קרנות המזבח במקדש הלניסטי באתר נחשף שלט	אמורות להיות מדרגות וזאת לפי חוקי התורה, פן תתגלה ערוות הכוהנים, על כן בנו בתחילה רק כבש. מיוחסים לאבן שנחשפו באתר בגודל כ-60 ס"מ, הדומה לזו שבתל שבע, באתר ממוקם שחזור מברזל. שנחשף מעל המקדשים הישראליים, נחשפו הרבה עצמות חזירי בר, שלא נחשפו באף שכבה ישראלית. מהמאה ה-5 לפנה"ס, עליו כתוב ביוונית 'לאל אשר בדן זויילוס עשה נדרי' ממצא המהווה זיהוי לדן.
תל דן	דן הינה המקומות מבנה החומה קיר הגרעין בנוי הקיר מעל הסוללה	היחידים בארץ ישראל, בה נחשפה כתובת שם העיר באתרה, בדומה לחשיפה בכתובת בגזר ולכיש. הכנענית מורכב מסוללות, כאשר גרעין החומה הוא מברונזה תיכונה ובנוי מקיר אדיר שרוחבו 7 מטר. מאבני לקט ועליו היו סוללות עפר אלכסוניות - חלקלקות, אחת החוצה ואחת פנימה ומעליה בנוי קיר. הינו אנכי, העשוי לבני בוץ, שחסם את הכניסה לעיר, רוב לבני הבוץ התפוררו במהלך כ-4,000 שנים.
תל דן	תעלת ההטיה בעיירה אל חיאם בסמוך לשער נמצאו 11 בורות	הסורית, של בניאס וחצבני, משתקפת בצפון כפס בהיר, שהסורים החלו לבנות ב-1964 כתגובה למוביל. שבדרום הלבנון, על הרכס שמעל רג'אר, ישבה מפקדת הנוצרים, אך כיום יושבים בה החיזבאללה. הישראלי, נחשף בור קבורה, מהברונזה המאוחרת ובו 480 פריטים, בהם כלי שנהב וזהב ו-40 שלדים. ששימשו כאסמי תבואה, האופייניים לתקופת ההתנחלות, שנבנו בשרידי מבנים מהברונזה המאוחרת.
תל דן	שער ישראלי עליון באחד החדרים השער הישראלי גלעין הסוללה	הינו שער פנימי, שנוסף לשער החיצוני, בו היו 4 חדרי משמר ולידו נחשפו 26 כורים, להתכת ברונזה. נמצא ריצוף מהתקופה הישראלית ומזבח קטן, כמו כן נחשפה כותרת פרוטו איוולית בשימוש משני. נבנה אחרי השער הכנעני נהרס, לכן שיטת הבנייה השתנתה, הישראלים בנו שער עם זוויות בכניסה. מהברונזה תיכונה, הינו קיר אבנים, ממנו ירדו 2 חלקלקות ל-2 צדדים, המהווים בסיס חומה כנענית.

תל דן	גובה הגלעין בחפירות שנעשו חומה הישראלית חלק מהחומה בנוי	והסוללה הוא כ-24 מטר ומעליו נבנתה חומה אנכית מלבני בוך, הדומה לחומה הכנענית שבאשקלון. ביצעו חתך בסוללה בבולדוזר, עד שהגיעו לקיר פנימי, שממשיך לתוך האדמה ולכן לא חשפו את כולו. הבנויה בשיטת קדמות ונסוגות, גדולה יותר ומקיפה מבחוץ את כל העיר הכנענית, כולל החומה שלה. מאבני גיר וחלק אחר מאבני בזלת, העיר הכנענית הינה בת כ-230 דונם והישראלית בת כ-250 דונם.
תל דן	הדרך לשער שער ישראל תחתון אחאב נלחם בצבא רחבת השער הינה	החיצוני, דרך אחאב, מרוצפת באבנים מלפני כ-3,000 שנה, נבנתה מעל הדרך, שבנה ירבעם בן נבט. הוא שער חיצוני של העיר, שאחאב בנה מאבני גוויל, לשם ביצור העיר וממנו מובילה דרך לשער פנימי. ארם ונצחם במעבר אפק ברמת הגולן, בעקבות הניצחון, הוא קיבל בחזרה ערים שנלקחו מאביו עמרי. מימי ירבעם בן נבט, הינה ענקית, אחאב צמצמה, היות ולא הייתה בירתו, אלא סבסטיה בשומרון..
תל דן	מצבות הבזלת קערת בזלת באחד החדרים בשער הישראלי	ובמות השערים, ששמשו לפולחן הבעל והאשרה ונופצו ע"י כוהנים, נחשפו כמקרה יחיד רק באתר הזה. שנחשפה עם חומר שמנוני, הייתה מיועדת למי שהגיע ממרחקים והיה מדליק נר שמן ומברך שהחינו. נמצאו כ-3,000 פכיות חרס קטנות וריקות, המיועדות למכירת שמן לפולחן, לאלה היוצאים מהעיר. הקדום ביותר, מתקופת ירבעם בן נבט, נחשפה פותה של ציר הדלת - שקע, משני צדי השער החיצוני.
תל דן	נמצאו המסבים כתובת בית דוד בתחילה מצאו הכתובת נכתבה	של צירי השער הישראלי, בתוך ערמת אפר, כנראה מימי מלכות בעשא, עת נשרפה העיר ע"י הארמים. הינו אחד מהמצאים הכי חשובים בארכיאולוגיה הכתובה בארץ, שהתגלתה בדרך מקרה באתר. אבן גדולה ויותר מאוחר אבן בינונית, שהיו הפוכות בתוך הריצוף, עם כתב עברי קדום, כמו בלוח גזר. כנראה ע"י חזאל מלך ארם, בתקופה אחרי אחאב, שנת 842 לפנה"ס ומוזכר בה השם, בן-הדד הארמי.
תל דן	חזאל לא מושלת חזאל אכן עלה בכתובת מוזכר כתובת בית דוד	מלכי ארם, אלא שר צבא, בספר מלכים מסופר שאלישע ניבא שכן-הדד ימות וחזאל ימלוך אחריו. לשלטון למשך 40 שנה ותמך ביהוא, שהרג את יהורם בן אחאב מלך ישראל ואת אחזיה מלך יהודה. שהמלך הרג 70 מלכים וביניהם את מלך בית דוד, זו הכתובת היחידה שנחשפה המזכירה את בית דוד. סותרת את הטענות של פינקלשטיין ואסכולות ת"א, שלא היה מלך בשם דוד ולא אף שושלת בית דוד.
תל דן	הכתובת נותחה השער הכנעני בחשיפת השער באשקלון חשפו	ונקברה הפוך בתוך המרצפות העליונות שליד השער, הכתובת המקורית מוצגת כיום במוזיאון ישראל. המכונה שער 3 הקשתות, נחשף ע"י אברהם בירן ב-1982 אחרי 3 שנות חפירה וחיפוש עקשני באתר. הכנעני, נחשפה למעשה קשת שער, שהינה הקשת השלמה והראשונה, שנחשפה מהתקופה הכנענית. את השער הכנעני, בעקבות גילוי השער בדרך ולאחר מכן מצאו שרידי שערים דומים, גם בחצור ובמגידו.
תל דן	הקשת החיצונית שער 3 הקשתות בתקופה הכנענית המדרגות מהוות	נחשפה ראשונה בסוללה, עוד קשת נחשפה אחרי כ-5 מטר ואחרי עוד כ-5 מטר, נחשפה עוד קשת. מסוגן, כאשר צדדיו 2 חדרי משמר, שהיו מלאים עם בוך מהודק, ויתכן והיוו מסד לאי קריסת השער. השער החל, כנראה, להתפורר, לכן סתמו אותו ובמקומו פתחו שער חדש, ליד השער הישראלי העליון. קיר תמך, שנבנה כדי לשמור על הסוללה שלא תתפורר ובנוסף השער מכוסה בלבד שמגן על הקירות.
שמורת החולה	שמורת החולה השמורה בעבר בשמורה שאירו בשטח הביצה	כיום, שהינה בת כ-3,500 דונם, מייצגת 3 סביבות חיים שונות, שהיו פעילות בעבר, בשמורה המורחבת. השתרעה על כ-60,000 דונם, שהכילה אגם על כ-14,000 דונם וביצות שהשתרעו על כ-45,000 דונם. אגם קטן, לידו הוסיפו שטח ביצה ושלוליות סמליות והוסיפו תעלות עם גשרים, שמייצגות נוף נחלים. המקורי, צמח גומא פפירוס הצומח בכבול, כיום צמח הקנה מתפשט באלימות, כי בשמורה אין כבול.
שמורת החולה	השמורה מהווה שביל הביצה חוצה צמחי מים מבין עופות המים	עיר מקלט לבעלי חיים שונים, המסתתרים במקומות מסתור שונים בשמורה ויש בה שפע של מינים. ביצה, שחלקה עמוק, בהם שוחים צבי ביצות בעלי דם קר וחלקה רדוד, שבהם רוצים מספר ג'מוסים. הצומחים בשמורה: עלה משובל, קרנן טבול, נופר, איריס ענף, קנה מצוי, יוש מצוי וגומא פפירוס. בשמורה בולטת משפחת השקנאים: שקנאי, קורמורן וקורמורן גמדי שלהם יש קרום שחיה באצבעות.
שמורת החולה	למשפחת שקנאים קורמורנים יכולים הברווזים הינם לברכיות הזכריים	אין בלוטת שומן בזנב, לכן בצאתם מהמים הם ספוגי מים ולא יכולים לעוף, עד לייבוש כנפיהם ברוח. לצלול עד כ-30 מטר עומק, בסין מאלפים אותם לצורכי דיג, עם טבעת בצוואר, למניעת בליעת הדג. הידרופוביים, יש להם בלוטת שומן בזנב, באמצעותו משומנים הנוצות ולכן המים מחליקים מעליהם. יש ראש ירוק ומקור לבן ואילו הנקבות, אפורות ללא צבע, כי הן דוגרות וצריכות הסוואה למיגונם.
אגמון החולה	גודל אגמון החולה העגורים בשמורה העגור מכין עצמו חלק מהעגורים	הינו כ-1 קמ"ר בלבד, מתוך כ-60 קמ"ר שהיו במקור, ביהדות אומרים 'בטל בשישים' כלומר זנית. מנצלים את שעות האור, בליקוט בוטנים בשדות השמורה ועפים ומתרחקים מאנשים, לטווח בטחון. לנדידה לאפריקה, באכילת מזון המכיל שומן וחלבון, כבוטנים שמצמיאים, לכן הם עפים למקור מים. נשארים באגמון לחורף, בערך כ-30,000 מתוך כ-100,000 שעפים מעל האגמון, בדרך לאזורי איתופיה.
אגמון החולה	העגורים החלו עם חשכה העגורים משפחת עגורים בשנה הראשונה	להגיע לאגמון ב-1994 שנת הצפתו ומאז הם מבקרים באתר בקביעות, כי ראו שיש כאן שפע של מזון. יורדים לעמוד במים הרדודים, כאמצעי ביטחון מפני התנים והחתולים, שהיו טורפים אותם בעבר. מורכבת בד"כ מ-2 בוגרים עם צבע לבן על הפנים, שלזכר כיפה אדומה ואחד עם ראש חום שזה הצעיר. אחרי הקינון, הם לוקחים איתם את הצעירים לדרך ומלמדים אותם איפה לחנות והיכן יש מזון.
שמורת החולה	לקראת ההזדווגות העגורים עפים כל פרק זמן	שבים לקינון בהרי אורל, הצעירים עפים לאזור אחד והבוגרים לאזור אחר, עד הגעתם לבגרות מינית. המתחיל לראשונה בגיל 4 שנים לערך, הזכר מחזר, כנף מבליט את הזנב ומסיט את הכנפיים לאחור. במבנה ראש חץ, הראשון מבצע הכי הרבה תנועות כף ויוצר מערבולת מאחוריו, שעליה עף השני בטור. יש תחלופה בין העופות הראשונים לאחורונים, היות והאחורונים כמעט ולא משקיעים אנרגיה במעוף.
אגמון החולה	אהבת העגורים הנברנים הינם נקבת הנברן כל חורף מגיעות	לתירס, המסופק להם מדי יום ביומו בכמות 6 טון, הצילה את השדות החקלאים מחיסול תבואתם. מכרסמים ממשפחת האוגרים, שקצב הריבוי שלהם הינו מדהים ועל כן יש מיליוני נברנים באגמון. מגיעה לבגרות מינית בגיל חודש והריונה נמשך 16 יום, 14 יום אחרי המלטה היא כבר יכולה להתעבר. לאתר כ-15,000 דיות שכל אחת אוכלת כ-15 נברנים ביום, התנשמת אוכלת בלילה אחד כ-8 נברנים.

אגמון החולה	במחקר יסודי העופות הדורסים הזרון הינו עוף לאחר יבוש החולה	שערכו, הגיעו לחישוב שביממה אחת בחורף, אוכלים בעלי הכנף כ- 500,000 נברנים, רק בעמק החולה. היודעים לצוד נברנים, הם הדיות, הזרונים, העייטים והבזים, אך גם אנפיות הבקר, למדו לאכול מהם. דורס, עם כיפה לבנה, שנראה אחרת מאלה שבאירופה, שבה רק לנקבה יש כיפה לבנה ובאתר גם לזכר. העריכו שגידול חציר שגשג, היות ואדמות הכבול מכילות הרבה חנקן, שיגרום לצימוח גבוה של חציר.
אגמון החולה	הבעיה שחנקן גידול אספסת חנקן בכבול גרם חנקן דומיננטי	רעיל לפרות וכשהפרות בעמיר וכפר בלום אכלו מהחציר, הן מתו מהרעלת חנקן ולכן גידלו אספסת. מחדשים בדרך כלל כל 4 שנים, אך הסתבר שבגלל החנקן, זה לא היה רווחי ולכן עברו לגידול אחר. לצמיחה וגטטיבית, תירס צמח לגובה כ-3 מטר עם שני קלחים בגבעול וכותנה צמחה עם מעט פרחים. בצמח, גרם לכך שהצמחים לא קיבלו חומרים חיוניים האחרים, לכן הם לא הניבו את המתוכנן מהם.
אגמון החולה	העופות במים: לעופות המים יש אדם העומד תיירות צפרות	תמירון, מגלן, לימוזה, חופמי, אנפות, ברווזים, מרית, שקנאי, כפן, סייפן ולפעמים רואים גם פלמינגו. מנגנון מיוחד בגליים, הגורם שלא תהיה אליהם זרימת דם וכך הם יכולים לעמוד במים, כל הלילה. כל הלילה במים הקרים, מערכת הדם יורדת לכפות הרגליים וחוזרת ללב וכל הגוף יתקרר במשך הלילה. התפתחה בשנים האחרונות ויש צפרים שבאים לארץ, רק כדי לראות ציפורים מסוימות בעונה נתונה.
מוזיאון בית אוסישקיו	במוזיאון הממוקם באגף הטבע פוחלצים שבתצוגה אחרי יבוש החולה	בקצה הצפוני של שביל ישראל, בקיבוץ דן ושייד לחברה להגנת הטבע, 2 אגפים: טבע וארכיאולוגי. מוצגים צמחים ובע"ח, התצוגה בחלקה מודרנית ומוצגת בחלון ראווה בתלת ממד ובחלקה בצילומים. הם רק של פגרים שנמצאו בשטח, לכן אין אף פוחלץ של עגור, כי אם הם מתים, מישוהו טורף אותם. התרבו הנברנים, שגרמו נזקים גדולים לחקלאות, שבלית ברירה החלו לפזר גרעיני רעל, מזרחן אורגני.
מוזיאון בית אוסישקיו	הרעל זרם עם האגמון נבנה מינים שנכחדו עוד מינים שנכחדו	הסחף אל התעלות ומשם אל הירדן ולכינרת וגרם לצמיחת אצות בכנרת, שגרמו למים להיות באושים. גם כדי שינטרל את הזרימה החופשית לכנרת ויהווה מסנן למים, עם כל החנקות והפוספטים שבתוכם. בייבוש החולה: עגולשון-מין אנדמי, שהתגלה לראשונה ב-1940 ונחשב כנכחד, עד שנתגלה שוב ב-2011 אחר היבוש: כינרת חולתי - תת מין של האמנון, בן נון הגליל - דג שהיה רק בהחולה ופשפש עקרבי.
מוזיאון בית אוסישקיו	סוגי פרפרים הר מחרמון 3 מיני נחשים אגף ארכיאולוגיה	נימפית הפנדורה, שחרמון הוא הגבול הדרומי שלו, דנאית - דבורה מאביקה את אסקלפיים במדבר. שצורף לישראל, הגדיל מאוד את מגוון המינים באזור בצמחים שצומחים רק בגבהים מעל 1,400 מטר: חדשים: כרכן חלק, כרכן הקרינים וצפע החרמון, מיני לטאות: שממית החרמון שהינו מין חדש למדע. כולל ממצאים שנמצאו באזור, חלקם רפליקות (העתקים), מסודרים בחלונות התצוגה לפי התקופות.
מוזיאון בית אוסישקיו	תעודה ממארי הברונה תיכונה מכתבי המארות הכתובות הינם	מהמאה ה-19 לפנה"ס, עם השם דן וחרפושית של תחותמס ה-3 ממאה ה-15 לפנה"ס מוצגות באגף. בתל דן, מיוצגת בחתך החומה הכנענית: חלקלקה עם קיר של לבני בוץ, עם אומנות ושער 3 הקשתות. שנמצאו במצרים, מיוצגות על צלמית חרס קטנות, בדמות אדם עם ידיים כפותות מאחורי גבו. קללות שכתבו הכוהנים במצרים, לערים שמרדו או לא שילמו מיסים, את הכתובות ניפצו לרסיסים.
מוזיאון בית אוסישקיו	התרבות המינואית לערי המינואים לא ברונה המאוחרת נחשפו כלים עם	מיוצגת באגף, בכלי מנחה עם דופן דקה, המראה על תרבות עשירה ויכולות יצור ברמות גבוהות מאוד. היו חומות וכלי נשק, כי עולמם התרכז במסחר ימי ועצמה כלכלית, אחריהם השתלטו המיקנים. מיוצגת באגף ב-480 כלים, שנחשפו בקבר המיקני גדול, בו נקברו 40 איש בין המאות 15 - 12 לפנה"ס. צבעי אדמה כמו ביוון, תכשיטים מזהב, קופסת תמרוקים עם שאריות פודרה ופריפות עשויות ברונה.
מוזיאון בית אוסישקיו	התקופה ישראלית זיהוי הכלים מהכלים הגדולים 3,000 פכיות שמן	מיוצגת מכלי חרס שנחשפו בבורות התנחלות, שיוצרו מפורה-מניפורה - סלע קרטון באזור בית שמש. מתאים לסיפורי התנ"ך, על נדידת שבט דן מהשפלה לצפון וההשתלטות על המיקנים, שישבו בגליל. שנחשפו, פיטס שפת צווארון, האופייני להתנחלות בכל הארץ ושעל אחד מהם נכתב בעברית: לעמדיו. שנחשפו ליד השער הישראלי בתל דן, קשורות לפולחן 'במות שערים' המוזכרות בספר מלכים.
מוזיאון בית אוסישקיו	כתובת בית דוד בעידן ההלניסטי בתקופה הרומית פרופ' ידן טען	הינו מהממצאים הכי חשובים בארכיאולוגיה הכתובה בארץ, הנמצאת במוזיאון ישראל ובאתר העתק. העיר נקראה דן ואכן נמצאה כתובת ביוונית, עם השם דן, שנשמר עד המאה ה-4 לפנה"ס, בינוי בניאס. לפי פלביוס, במאה I לפנה"ס, קיבל הורדוס מאת אוגוסטוס את בניאס ואת חולתה וכל המרחב סביב. שהאנשים שישבו בן, הם במקור משבט הדננו, המוזכר כאחד מגויי הים, בכתובת מצרית של רעמסס.

תכני סיור מספר 57 לאצבע הגליל

מסלול: כפר גלעדי, חצר תל חי, מצפה דדו, מצודת כ"ח, תל קדש ואחוזת דוברובין

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
	בצומת חורשת טל בצפון והאלה אטלנטית שבבקעת קדש שבדרום, נחשבים לעצים מהגדולים בארץ. עד תחילת המאה ה-20 על שטחים ברמת הגולן ודרשם במהלך הדיונים, על הגבול בין בריטניה לצרפת. את שטחי האמיר לצרפתים, בתמורה לשטחים אחרים, שקיבלו הבריטים, בעירק ובדרום הכנרת. של קיבוץ הגושרים ואחוזת בצפון רמת הגולן, היו מאחוזות פאעור, על שמו צומת האמיר ברמת הגולן.	עץ האלון אמיר פאעור שלט הבריטים העבירו בית הארחה	נסיעה
	התצוגה מעוצבת בצורת מסע בזמן ומתארת את ההתיישבות באזור, עיצוב הגבולות וארגון השומר. החלה ב-1903 כאשר צעירים ללא משפחותיהם, הגיעו לארץ ממניעים ציוניים, בעקבות פרעות קישינב. שעלו ארצה בעלייה השנייה היה כ-30,000 אך יותר ממיליון יהודים ברחו מרוסיה לארה"ב באותה עת. שלט בארץ על 600,000 ערבים ו-50,000 יהודים, שישבו ב-4 ערי הקודש וב-30 מושבות יהודיות.	במוזיאון השומר העלייה השנייה מספר היהודים השלטון הטורקי	כפר גלעדי מוזיאון השומר
	הוקם ב-1907 ע"י קבוצה בת 12 איש, שהתכנסו בבית יצחק בן-צבי ביפו, בהחלטה להקים ארגון הגנה. ישראל שוחט שהיה מנהיג החבורה, יצחק בן צבי, אלכסנדר זייד, ישראל גלעדי ויחזקאל חנקין. ע"ש שמעון בר גיורא, ממנהיגי מרד החורבן ברומאים, שאחריו 1800 שנה, יהודי לא החזיק נשק בידו. בראשות אליהו קראוזה ומניה שוחט, הציעו לארגון בר גיורא, שיקימו קולקטיב ויצטרפו לקבוצתם.	ארגון בר גיורא ממקימי הארגון: שם בר גיורא ניתן החוזה בסגירה	כפר גלעדי מוזיאון השומר
	למנהל החווה, קיבלו אנשי בר גיורא לשמור בכפר תבור ותוך שנתיים שמרו במושבות הגליל התחתון. ב-1909 גרם להתערעות השלטון הטורקי, מצב שאנשי בר גיורא ניצלו בשדרוג ובהקמת ארגון השומר. הוקם ב-1909 במטרה ליצור שמירה עברית, לכן המצטרפים עברו אימונים של שנה וחצי ואז התקבלו. הייתה שגורה בפי כל 120 חברי השומר וזאת כדי להכיר את תרבותם ולדעת לחיות איתם בדו-קיום.	לאחר תעלול שעשו מרד הטורקים ארגון השומר השפה הערבית	כפר גלעדי מוזיאון השומר
	היה הקוד הראשון להתנהגות בארגון וכדי להימנע מנקמות דם, העדיפו להשתמש באלות, להרתעה. מהנרצחים הראשונים בשמירה, היווה דוגמא ליישום ההבלגה בארגון, עת אימו דרשה נקמת דם בנה. כלת פרס ישראל, שנחשבת הפסלת של העלייה השנייה, פיסלה את הפסלים של מקימי 'השומר'. הגיעו יהודים דתיים ומשפחותיהם, הצעירים בעלייה ה-2 הסיירו מעליהם את כל סממני הגלות.	קודם כל היה אדם יחזקאל ניסנוב בתיה לישנסקי בעלייה הראשונה	כפר גלעדי מוזיאון השומר
	ניסה להתקבל לארגון השומר ונדחה אמר: יש הרבה אבות לצה"ל, אך סבא יש רק אחד הוא 'השומר'. נראים בתמונות כערבים וזאת כדי להיראות כתושבי הסביבה, עת שילבו חולצה רוסית לעקאל וכפיה. גואל אדמות קק"ל ועמק יזרעאל, נתן ב-1909 לאנשי השומר את השמירה על האדמות וקבוצת כיבוש. אמורה להתיישב על הקרקע, להכנת תשתית ליהודים ולעבור בהמשך לאותה פעילות, בישוב חדש.	בן גוריון שבזמנו אנשי השומר יהושע חנקין קבוצת כיבוש	כפר גלעדי מוזיאון השומר
	הוקמו: דגניה, מרחביה, כרכור וגם תל עדשים שהוקם ב-1913 והפך להיות הבסיס של אנשי השומר. ע"י חברי השומר ב-1916 בכדי לחזק ולתגבר את מטולה וגם לקבוע את גבול המדינה היהודית לעתיד. בהתחלה כפר בר-גיורא ולאחר שישאל גלעדי נפטר ב-1918 חבריו שינו את שם הקיבוץ לכפר גלעדי. אנשי השומר הקימו עוד 2 ישובים באזור: חמארה שנעזבה ב-1920 ותל-חי שהייתה קיימת כמחסן.	בתהליך שכזה כפר גלעדי הוקם שם הקבוץ היה חוץ מכפר גלעדי	כפר גלעדי מוזיאון השומר
	הקשים ובדידותם של הישובים משאר יישובי הארץ, החליטו בתל-חי ב-1926 להתאחד עם כפר גלעדי. הוקמו דן ודפנה, אך בקשת הסיוע של כפר גלעדי מהמרכז לסיוע, נענו שעדיף לעזוב ישובים מרוחקים. התיישבו באותה עת ועזבו את א"י, לעומתם אנשי כפר גלעדי, עשו מאמצים עילאיים על מנת להישאר. שנכתב ב-1918 ע"י עטרה שטורמן ודבורה דרכלר, ידוע עקב דרישת הנשים לקבל אחריות כמו לגברים.	עקב תנאי החיים בעת חומה ומגדל רבים מעלייה ה-2 מכתב הנשים	כפר גלעדי מוזיאון השומר
	התחושה בא"י היה קשה, היות ורבים מאנשי השומר, גורשו לטורקיה, שהותירה תחושה שאין הנהגה. אשתו של אלכסנדר זייד, התחפשה לגבר בשם גבריאלה, בגלל שלא ניתן לה לצאת לשמירה בסגירה. מראשי השומר, דאגה לעלייה, הייתה גזברית, ניהלה בית יתומים והבריחה נשק מביירות ומאירופה. הגבילו הבריטים את העלייה, לכן התפתחה דרך כפר גלעדי, עלייה לא חוקית של יהודים מהצפון.	בסוף מלח"ע ה-I ציפורה זייד מניה שוחט משנות ה-20	כפר גלעדי מוזיאון השומר
	שמספר העולים בישוב, היה רב יותר מתושבי הקבע ולכל אלו היה צורך לדאוג לאוכל, לביגוד ולינה. עם 24 הישובים הערבים, שהיו בתחום סוריה הגדולה, תחת שלטון צרפת, התנהלו בדו קיום וכבוד. טייס מכפר גלעדי, עם מטוסו בלבנון, ברגע שאמר לשוביו שהוא מכפר גלעדי, קיבל יחס כבוד ושחרר. שהיה מושתת על קשרי משפחה, היה קטן, אך חבריו היו פורצי דרך ויצרו מהפכה רצינית בעשייה.	היו תקופות בא"י יחסי שכנות מסחר ב-1973 עת נפל ארגון השומר	כפר גלעדי מוזיאון השומר
	המוזיאון בשנות ה-50 הביאו את רוב אנשי השומר לקבורה מחודשת, בבית הקברות של כפר גלעדי. הוקם ב-1920 כארגון המרכזי של היישוב היהודי בא"י, נאלץ ארגון השומר להתפרק ולהצטרף להגנה. כיום, מכל סמלי הארגונים הקודמים, שפעילותם נסבה בביטחון הישוב: בר גיורא, השומר וההגנה. חלק מחבריו, לא הסתדרו עם ההנהגה הפוליטית של אחדות העבודה והקימו גוף מחתרתי בכפר גלעדי.	עם הקמת כשארגון ההגנה סמל צה"ל מורכב אחר פירוק השומר	כפר גלעדי מוזיאון השומר
	סליקים בקבוץ, רכשו נשק זול באירופה, בנה מפעל תת קרקעי שייצר נשק ותחמושת והכשיר מפקדים. חברי השומר להגנה, כדי לעזור ליהודי חיפה ומאז הצטרפתם להגנה, תם עידן פעילות ארגון השומר. גבעה, ממנה צופים לכפר עדיסה בלבנון, למטולה ולעץ שליד מעין ברוך, שם הוקמה חמארה ב-1919 שבשנות ה-20 של המאה ה-20 היו סביב הגבעה 24 יישובים ערבים, שמיררו את חיי היהודים במרחב.	גוף המחתרתי בנה בפרעות 1929 חברו המוזיאון בנוי על צריך לזכור	כפר גלעדי מוזיאון השומר

<p>כפר גלעדי מוזיאון השומר</p>	<p>בה"ק בכפר גלעדי חלקת הקברים גל עד ל-12 חיילי אנדרטת אריה</p>	<p>כולל את פסל האריה השואג וקבר האחים הנופלים בתל-חי - 6 שנהרגו בקרב ועוד 2 שנהרגו קודם לכן. של ארגון השומר, שרובם הגדול קבור באתר ומי שלא קבור, שמו מצוין על מצבה, כמו אלכסנדר זייד. המילואים, שנהרגו מרקטה שנחתה במלחמת לבנון ה-2 הוקם ליד בית קברות של קבוץ כפר גלעדי. השואג שפוסלה ע"י אברהם מלניקוב ונחנכה ב-1934 הוקמה לזכר 8 חברי תל חי, שנהרגו ב-1920</p>
<p>חצר תל חי</p>	<p>תל-חי מקושרת חצר תל חי הישוב חמארה בתחילה מטולה</p>	<p>בעיקר עם טרומפלדור ומיתוס הקרב ב-1920 שבו הוא נהרג, אך יש הרבה מעבר לזה, לפני וגם אחרי. הנמצאת בצפון עמק החולה, השקיפה ב-1920 על 4 יישובים: מטולה, כפר גלעדי, תל-חי וחמארה. שכבר לא קיים, עלה לקרקע ב-1919 עם 12 חברים, שהחזיקו מעמד כמה חודשים ונטשו בגלל קשיים. הייתה ההתיישבות בצפון עמק החולה, בעזרת הברון רוטשילד, שקנה ב-1893 את אדמות אומתוללה.</p>
<p>חצר תל חי</p>	<p>אדמות אומתוללה אדמות טלחה אחרי כמה שנים בסוף מלה"ע ה-I</p>	<p>נקנו מהאפנדי ג'אבור ביי ב-1896 והיוו את התשתית ל-59 המשפחות הראשונות, למושבה מטולה. נרכשו ב-1907 ע"י הברון, לבקשת 6 משפחות שגרו במטולה, בטענה חוסר בשטחים שהוקצו במטולה. חלק מאיכרי מטולה, לא הסתדרו בטלחה ועזבו, אזי 6 המשפחות נטשו גם הן את טלחה וישבו למטולה. הטורקים עזבו את א"י, אחרי 400 שנה והמזה"ת חולק בין הצרפתים לבריטים בהסכם סייקס-פיקו.</p>
<p>חצר תל חי</p>	<p>סייקס - פיקו תל-חי הוקמה חדר האוכל הינו שיירות האספקה</p>	<p>החליטו ש-4 היישובים היהודים שבאזור, שהכילו כ-260 יהודים, יהיו תחת חסות השלטון הצרפתי. עת הגיעה ב-1918 קבוצת צעירים לחצר הנטושה, שהכילה תחנת אספקה טורקית והקימה את הקבוץ. לב הקבוץ ובו נפגשו לארוחות בוקר וערב, את ארוחת צהרים, כל אחד אכל במקום עבודתו, בשטחים. של העגלות, עברה בין הרי נפתלי לביצת החולה, שהינו מעבר צר שהיה מקום קלאסי למארבי שודדים.</p>
<p>חצר תל חי</p>	<p>בשלב מסוים עברו דרך מת"א לתל חי הדרך מטבריה כלי נשק</p>	<p>לשיירה רגלית, בה העמיסו על גבם אספקה באיילת השחר, טיפסו לרכס רמים וירדו לתל חי מההרים. ארכה 3 ימים: בדליג'אנס מיפו לחיפה, מחיפה ברכבת העמק לצמח ומשם בסירת משוטים לטבריה. לראש פינה נעשתה על חמור ומראש פינה לתל חי ברגל, הדרך מתל חי לאזור שניר, נמשכה יום שלם. הוחזקו בתל חי, בעיקר נגד השודדים הבדואים, כי היחסים עם השכנים הערבים היו די תקינים.</p>
<p>חצר תל חי</p>	<p>יוסף טרומפלדור במהלך הקרב בין בהיותו בשבי היפני טרומפלדור עלה</p>	<p>נולד ברוסיה ב-1980 התגייס לצבא הרוסי ב-1902 והיה הקצין היהודי המעוטר ביותר בצבא הרוסי. רוסיה ויפן ב-1904 התפוצץ ליד יוסף פגז וידו נפגעה ונאלצו לקטועה, אך לאחר 3 חודשים שב לצבא. שאורגן לפי דתות, הטיף טרומפלדור ל-500 היהודים שבמחנה, לעלות לא"י ולהקים בה יישובים. לארץ ב-1912 לחוות מגדל ליד הכנרת ומשם עבר לדגניה ועזב במטרה להקים את גדוד נהגי הפרדות.</p>
<p>חצר תל חי</p>	<p>זאב זיבוטינסק הבריטים הסכימו ישראל שוחט ב-י"א באדר 1920</p>	<p>היה שותף לטרומפלדור, בבקשתם לבריטים, להקים גדוד יהודי לוחם, בצבא הבריטי במלה"ע ה-I להקים גדוד נהגי פרדות, כגדוד לוגיסטי ולכן זיבוטינסקי פרש מהרעיון, בניגוד לטרומפלדור שהמשיך. פגש ב-1919 את יוסף טרומפלדור ביפו וביקשו לבוא לגליל העליון, על מנת לעזור למתיישבים בתל חי. מטולה וחמארה נטושות, בעקבות התקפות הערבים ובאותה עת בכפר גלעדי ובתל-חי, ס"ה 60 חברים.</p>
<p>חצר תל חי</p>	<p>כשהשומר במגדל בשמוע טרומפלדור כאמל חוסיין היה מטרת בואו של</p>	<p>ראה כ-250 ערבים על סוסים ורגלי, עולים לעבר תל חי מחלסה (קרית שמונה), ירה ירייה אחת באוויר. את הירייה, שהייתה אות מוסכם להתקפה, דהר במהירות מכפר גלעדי לתל חי ופגש את כאמל חוסיין. המוכתר הבדואי החדש של חלסה, שהפך למוכתר לאחר שאביו נהרג ע"י ערבי, בגלל סכסוך אדמות. כאמל חוסיין לתל חי, עם עשרות מאנשיו, הייתה לחפש קצינים צרפתים ולסלקם מהמרחב הצפוני.</p>
<p>חצר תל חי</p>	<p>טרומפלדור נתן שתי הנשים שהיו כאמל חוסיין ראה בהושטת יד כאמל</p>	<p>לחוסיין להיכנס ולחפש בחצר ואף לעלות לחדר העלייה, שם שהו 5 אנשים בעמדות ובהם 2 נשים. בחדר הן דבורה דרכלר, שעמדה מול כאמל באקדח שלוף ושרה צייזיק, שהגיעה רק יום קודם לתל חי. מולו אישה עם אקדח, ביקשה להוריד את הנשק, כשדבורה סירבה, הושיט יד כדי לקחתו בכוח. דבורה צעקה לטרומפלדור: לוקחים לי את האקדח, אזי טרומפלדור נתן פקודת אש וכך החל הקרב.</p>
<p>חצר תל חי</p>	<p>תוצאות הקרב קרב תל-חי חיים ברנר כתב ברל כצנלסון כתב</p>	<p>באותו בוקר, הסתכמו ב-6 הרוגים, כאשר 4 נהרגו מרימון בחדר העלייה, השומר במגדל וטרומפלדור. למרות הטעויות שנעשו, הפך למיתוס וסמל לאומי, בגלל הראשוניות של ההגנה והלחימה על האדמה. מאמר על קרב תל-חי ושינה מעט את המשפט שאמר טרומפלדור: לטוב למות בעד ארצנו וזה נצרב. אחרי הקרב, את תפילת 'יזכור' אותה נושאים עד היום, בכל יום זיכרון, תפילה שנכתבה למגני תל-חי.</p>
<p>חצר תל חי</p>	<p>שמות רחובות מעריציו ותלמידיו גדוד העבודה הוא מוזיאון תל-חי</p>	<p>מונצחים בשם תל-חי וטרומפלדור, קבוץ תל-יוסף נקרא על שמו וקרית שמונה ע"ש 8 הרוגי תל-חי. של טרומפלדור, קראו על שמו את 'גדוד העבודה וההגנה ע"ש יוסף טרומפלדור' שלא היה גדוד לוחם. שסלל את הדרך בין צמח לטבריה וממשימותיו היה להקים פלוגות, שיעבדו במקומות שונים בארץ. הוקם ב-1953 ואז שוחזרו ונבנו מחדש החדרים, כפי שהיו ב-1920 עם חלקים מקוריים ששרדו בחצר.</p>
<p>חצר תל חי</p>	<p>תנועת בית"ר סיפור תל-חי קרה סמל המועצה ארגון בר גיורא</p>	<p>משתמשת בראשי התיבות: ברית יוסף טרומפלדור, אך תל-חי הוא קונצנוס לאומי של תנועות נוער. בתחילת התהוות התנועה הציונית, עת ראשיה חיפשו סיפור, שיהווה סמל, תל חי התאימה לנדרש. האזורית, היה בעבר האריה השואג, אך לאחרונה הוחלף לעגור, המהווה סמל ליופי הטבע שבגליל. היה קטן, אליטיסטי ומפלגתי, שחבריו אימצו את נושא השמירה גם כערך לאומי וגם כמקור פרנסה.</p>
<p>חצר תל חי</p>	<p>ארגון השומר בסיפור תל חי במסמכים מקובל היה שכל</p>	<p>המשכו של בר גיורא, מטרתו הייתה לקבל חוזי שמירה במושבות לשנה אחת וזאת עבור תשלום בלבד. יש בעיה, איפה היו אנשי כפר גלעדי הסמוכים, ששמעו את היריות כשהחל הקרב בתל-חי עם הערבים. היסטוריים נכתב במפורש, שבזמן הקרב, המשיכו חברי כפר גלעדי לאכול ולהתנהל כאילו הכול נורמלי. יישוב דואג לעצמו, שיטה שאנשי השומר הבינו אחרי הקרב, שצריך לשנות ולהקים ארגון הדואג לכול.</p>
<p>חצר תל חי</p>	<p>קרב תל-חי היווה ארגון השומר מחקר מודרני על ארגון הרועה</p>	<p>נקודת מפנה, בגישה הבסיסית של השומר ולכן הסכימו ב-1920 לפרק את הארגון ולהצטרף להגנה. הוקם ע"י יוצאי רוסיה, עם מסורת חשאיות, לכן נשרפו רוב מסמכיהם והיתרה נעלמו במחשכים. ארגון השומר, מתאר תמונה של חבורת בנדיטים, ללא דין ודיין שמעשיהם מסכנים את המושבות. שהוקם ב-1912 דגל בשיבה למקורות התינוך ולכן למדו רבות מהבדואים בסביבה, כיצד מגדלים צאן.</p>

<p>חצר תל חי</p>	<p>אגודת השומרים בשייך אברק בית הקברות ארגון שומר החדש</p>	<p>הוקמה בשנות ה-30 ע"י עולים חדשים שאמרו: מה שהשומר היהודי עשה בעבר צריך לעשות גם כיום. יוסדה אגודת השומרים, שאליה הם גייסו את אלכסנדר זייד כחבר כבוד, הקשור לחיי מסורת השומר. של אגודת השומרים, נמצא ליד צומת השומרים שבטבעון, מול המקום בו נהרג אלכסנדר זייד במארב. הוקם ב-2007 על בסיס מתנדבים צעירים, ששומרים על שטחים ורכוש חקלאיים, בעיקר בנגב ובגליל.</p>
<p>מטולה תצפית דדו</p>	<p>במהלך מלח"ע ה-I הסכם סייקס-בריטניה כבשה את הצרפתים דרשו</p>	<p>נחתם הסכם בין איטליה, רוסיה, בריטניה וצרפת, שחילק את האימפריה העות'מנית ל-4 חלקים. פיקו, הינו חלק מההסכם, שנחתם בין בריטניה לצרפת ב-1916 בחלוקת א"י, שלא מומש מעולם. א"י וסוריה, כאשר לצידם לחם פייסל נסיך סעודיה, שמאוחר יותר נבחר להיות המלך של סוריה רבתי. מהבריטים לקיים את ההסכם ביניהם, לפיו סוריה ולבנון מיועדות להם, בהיות אינטרס היסטורי לכך.</p>
<p>מטולה תצפית דדו</p>	<p>הבריטים הסכימו המאבק על שליטה הסכם פולה - המרד הערבי בא"י</p>	<p>לסגת אחורה, לפי הסכם דוביל שנחתם ב-1919 ואמרו לצרפתים לכבוש את סוריה ולבנון מידי פייסל. בסוריה, החל בעימות הצרפתיים עם אנשי פייסל, כשהיישובים היהודים נכלאו בין הכוחות הגדולים. ניוקומב מ-1923 קבע קו גבול סופי בין המנדט הבריטי לצרפתי, שבו מטולה נגרעה מאדמה חקלאית. לא הורגש באצבע הגליל, כי הופנה בעיקר נגד הבריטים, שלא הייתה להם נוכחות משמעותית באזור.</p>
<p>מטולה תצפית דדו</p>	<p>שהבריטים בנו את בריטים גילו עניין היות וגבול לבנון הודעת נציב צרפת</p>	<p>הגדר וכביש הצפון, זה נעשה מראש הנקרה עד נבי יושע ומשם ירדו מזרחה לעמק והמשיכו דרומה. רק במקורות המים, דבר שגם ההנהגה היהודית הבינה ולכן דאגו לקנות אדמות ולהושיב בה יהודים. לא היה מפוקח ושומר, הוא הפך למסלול כניסה רגלי של כ-10,000 יהודים שחצו את הגבול ללא רשות. בסוריה ולבנון ב-1940 על תמיכה בשלטון וישי, גרמה להחלטת הבריטים, לבצר את קו הגבול הצפוני.</p>
<p>מטולה תצפית דדו</p>	<p>מחשש פלישה בקעת עיון יישובי דרום לבנון בשנות ה-70</p>	<p>גרמנית מצפון, הבריטים כובשים את סוריה ולבנון דרך עירק ומקימים שדה התעופה, בבקעת עיון. שמצפון למטולה, מתנקזת ע"י נחל עיון, שעובר ליד מטולה, נשפך במפל התנור וזורם לעמק החולה. ממזרח למערב בקעת עיון: אל-חיאם, קלעה ומרגי-עיון, ממזרח למטולה רגיאור ומעליו החרמון. התרכזו על המורדות המערביים של הר דב, ארגוני המחבלים הפלשתינאים, שקיבלו שם - פתחלנד.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>הרקע להקמת כאשר הדרוזים כשמטולה הוקמה בניגוד למושבות</p>	<p>מטולה, נבע עת הוחכרו אדמות גיאבור ביי, מוסלמי לבנוני, במאה ה-19 לדרוזים, שלא שילמו עבורם. לא שילמו מיסים, גיאבור מכר את השטח לפקיד הברון אוסיביצקי, שמסרם ליהודים מסתערים. ב-1896 אזי הדרוזים ברחו ללבנון ו-59 משפחות של פועלים ותיקים, מהמושבות בארץ, התיישבו בה. האחרות בארץ, רוטשילד לא הסכים לתת תקציב למושבה ודרש מהאיכרים להתפרנס באופן עצמאי.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>השם מטולה נכתב עיסוקים במטולה הגדר הטובה הינו מצודות בריטיות</p>	<p>בעבר מתולה, מהמקור תל גבוה, לימים חשבו שהמקור הוא מטל, טללים ולכן שינו את השם למטולה. כהיום, הם בעיקר בתחום התיירות ולכן יש בה בתי מלון, פנסיונים ואכסניות שקמו כבר בשנות ה-20 שם מעבר גבול ליד שער פטמה, שבעבר היווה אתר תיירות, כשבאו לראות לבנונים נכנסים לישראל. לאורך גבול הצפון, נבנו במרד הערבי הגדול, בשנים 36 - 39 וצריך להפריד בין לבין בנייני משטרה.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>בנייני המשטרה המושבה מטולה בתי הראשונים הם חקורה הינה</p>	<p>הבריטית, יותר מ-50 במניין, הוקמו בשנים 1940 - 1943 ע"פ רעיון של צ'רלס טיגארט שהובא מהודו. נבנתה כרחוב מרכזי אחד, עם בתים משני הצדדים, כיום, רוב הבתים הם משוחזרים ולא מקוריים. חד קומתיים, המאופיינים בבניית קשתות, שנוספו להם גגות רעפים אדומים, לסייגם מבתי הערבים. חצר שירות, שבנויה מכמה חדרים - מחסן, מטבח, שירותים, רפת ולול, הנמצאים מאחורי הבתים.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>ביה"ס ובית מורים עמדות שמירה האתר בית-מעכה במהלך קרב יריות</p>	<p>משוחזרים, המורים הראשונים במטולה הכניסו למבטא את הדיבור העברי הגלילי, עם ב' דגושה. מבטון, נבנו בפניונת המושבה מ-1929 ואילך, כהגנה על היישוב, לאחר שהחלה התסיסה הערבית בגליל. תל אבל, הינן תל מקראי, שבשנות ה-20 שכן עליו כפר נוצרי-מרוני בשם אבל, שאנשיו תמכו בצרפתים. בין תושבי אבל הנוצרים לתושבי מחלסה המוסלמים, נהרג שניאור פשושניק, ההרוג הראשון בתל-חי.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>מתועלים אחרי קביעת גבול במרשם אוכלוסין על שטחי הכפריים</p>	<p>הם עדה שיעית ע"ש עלי, חתנו של מוחמד, שישבו בגיבל אל-אמל בשטח לבנון, בתקופה העות'מנית. בין בריטניה לצרפת ב-1923 נשארו 7 כפרים מתועלים בשטח הבריטי, שבהסכם דוביל, נחשבו לבנונים. שנעשו ב-1921 תושבי הכפרים האלה, קיבלו אזרחות לבנונית, אך כיום, השטחים נמצאים בישראל. המתועלים מהעבר, ממוקמים כיום הישובים: מרגליות, נבי יושע, תל קדש, מלכיה, אביבים ושומרה.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>רכס רמים הינו מצוק רמים מהווה אברהם מלניקוב מבצר הונגן שליד</p>	<p>באורך כ-15 ק"מ ובגובה כ-900 מטר מעל פני הים, הינו חלק מהרי נפתלי, שחוצה את גבול לבנון. תופעה גיאולוגית, החושף את תקופת הקריטיקון ובעיקר אבן החול ושכבות המכילות בצר של ברזל. הפסל שפיסל את האנדרטה להרוגי תל-חי, פיסל גם את פסל אלנבי, בגן אלנבי בעיר העתיקה בב"ש. מרגליות, הוא מבצר צלבני שהיה שייך למשפחת דה-טורון ונמכר להוספיטלריים ששינו שמו לשטו-נף.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>כפר הונגן מושב מרגליות צוק מנרה הינו המצפים בגליל</p>	<p>- כפר מתועלי, שישב למרגלות המבצר, שחלק מתושביו ברח ללבנון והחלק שנשאר, אולף לנוס ב-1948 ע"ש חיים מרגליות קלוורסקי, מחברת יק"א, התפרסם עת שיוסי שריד, בא לגור בו לכמה שנים. אתר של קבוץ מנרה, בו מותקן הרכבל הארוך ביותר בישראל, הפועל בהפרשי גובה של כ-750 מטר. שהוקמו במקביל למצפים שבנגב ומנרה ב-1943 הם: מצפה רמות נפתלי, מצפה חוקוק ומצפה ביריה.</p>
<p>מצודת כוח</p>	<p>מצודת כ"ח קבר נבי יושע גדר אבן בריטיות למרד הערבי</p>	<p>נצבת מצפון לרמות נפתלי וממזרח לבקעת קדש ומאחוריה קבוץ מלכיה, נבי יושע היה מדרום למצודה. ע"פ המסורת השיעית, הוא קברו של יהושע בן נון, שמסביבו נבנה הכפר נבי יושע - מבנה עם כיפה. שמצפון לצומת, הוקמה מחשש בריטי, שצבא צרפתי-גרמני יפלוש מלבנון אל א"י, בדרכו לתעלת סואץ. היו מספר מניעים ובין העיקריות בהן: השקעת הבריטים ברכבות ולא בדרכים שהיו הכרחיות לערבים.</p>
<p>מצודת כוח</p>	<p>הערבים שגרו המרד פרץ ב-1936 כשמסקנות הועדה הבריטים התלבטו</p>	<p>בהרי יהודה, שומרון והגליל ולא ראו פיתוח דרכים למענם, מבחינתם, זה שלטון אנטי ערבי ופרו יהודי. בשביטה כללית, שהופנתה נגד המנדט הבריטי, אחרי חצי שנה מונתה ועדת פיל לחקירת נסיבות המרד. פורסמו ב-1937 החלו לחזור לארץ חוליות לוחמניות מלבנון, שהוסיפו עוד נדבך לחוסר השליטה בא"י. כיצד להתמודד עם המרד ולכן הביאו לא"י יועץ לטרור - צ'רלס טיגארט, שהיה מפקד משטרה בהודו.</p>

מצודת כוח	טיגארט הציע לאורך הכבישים לאורך כביש הצפון הגדר הוקמה	לסלול דרכים ליישובי הערבים ואכן נסללו ב-1937 כבישי ואדי ערה, ואדי מילך, זיכרון-חיפה והצפון. לכפרי הערבים, הוקמו תחנות משטרה, שלטענת טיגארט, היוו צורך בשינוי גישה לעימות בפורעים. סללו את גדר הצפון, משער הגולן לאורך הכינרת, מטבחה עד מטולה, דרך נבי יושע ועד ראש הנקרה. ע"י אנשי סולל בונה, שהקימה פלוגת גודרים גדולה לצורך כך, הר גודרים ליד סאסא, נקרא על שם.
מצודת כוח	ליד הנחלים נבנו לאורך כביש הצפון שתי מצודות המרד בצפון נבלם	עמדות קטנות בשם בלוק האוס, שבהן ישבו חיילי צבא או משטרה, שאמורים לאייש נתיבי הברחות. הוקמו 5 מוצבים : באסה (מושב יערה), תרביחה (מושב שומרה), סאסא, צלאחה (אביבים) ונבי יושע. נוספות הוקמו על הכביש העורפי, שעבר בין מגידל כרום לבפראדייה (מושב שפר), ס"ה 7 מצודות. אך המשיך לפעול במרכז, לכן הובאו לא"י, אלפי חיילים מהצבא הבריטי, שהצליחו לחסלו ב-1939
מצודת כוח	לאכיפת המשטרה במשך 4 שנים במהלך הקרבות צומת ישע	הציע טיגארט ב-1939 לבנות בכל הארץ תחנות משטרה, שבהן יגורו שוטרים, לבידודם מהאוכלוסייה. הוקמו 55 תחנות משטרה, שמוכרות עד היום כמעט בכל צומת, שאותן תכננה ובנתה מע"צ סולל בונה. במדבר המערבי בצפון אפריקה, היה צורך בגדרות ולכן הבריטים פירקו את גדר הצפון ושלחו לחזית. היותה ב-1948 נקודה אסטרטגית, כיוון ששלטה בין יישובי העמק הערבי, לבין יישובי הרכס היהודים.
מצודת כוח	המבנים הבריטים משטרת נבי-יושע ניסיון ראשון ניסיון שני לכיבוש	שנעזבו ב-48 חולקו כך, שמקום עם רוב יהודי, עבר ליהודים (טבריה) ורוב עם ערבים, לערבים (צפת). הועברה ליד הערבים שבכפר הסמוך, לכן היה צורך ב-48 ב-3 קרבות, על מנת לכבוש את המצודה. לכיבוש המצודה, נעשה ב-15.04.48 ע"י כוח פלוגתי, שנחשף במעלה הדרך למצודה ולכן נאלץ לסגת. המצודה נעשה ב-20.04.48 ע"י הפלמ"ח, כאשר כוח אחד, מיועד לפרוץ את קיר המצודה ולהסתער.
מצודת כוח	כוח שני של פלמ"ח עיכובים בתנועת ניסיון 3 לכיבוש בכיבוש המצודה	היה מיועד לשמש כוח הטעיה ורתק, שיאפשר לכוח הפריצה להתקדם לקיר המצודה ולפוצצו בהפתעה. הכוח הפורץ, כתוצאה מתקלות, חושפת את הכוח לאש, הגורמת לנפגעים רבים ואי ביצוע המשימה. המצודה, נעשה ב-15.05.48 במסגרת מבצע יפתח, ע"י כוח פלמ"ח ובסיוע ח"א, שצלה, ללא קרב. נהרגו 28 לוחמים ומכאן שם המצודה - מצודת כ"ח, בקבר האחים הסמוך למצודה, סמונים 19 חללים.
תל קדש	קדש מהמקורות: גודל התל הינו בתל קדש נחשפו ברק בן אבינועם	אחת מערי המקלט, תגלת פלאסר ה-3 כובשה בשנת 733 לפנה"ס ונזכרת גם בכתבי יוספוס פלביוס. כ-100 דונם, שיושב על בקעה חקלאית, שהניבה לעיר, בה ישבה אוכלוסייה צורית, שעבדו לבעל שמיך. שרידי הכפר הערבי קדיס, כפר מתועלי שהתגורר באתר עד 48 ששימר את שם העיר המקראית. מקורו בקדש ליד טבריה, אך בימי הביניים, זיהו את קברו, בסרקופג כפול עם דבורה הנביאה באתר.
תל קדש	קבורה בסרקופג בחפירות נחשף נחשף מטבע זהב המקדש באתר	(ביוונית: אוכל בשר) מקובלת בימי הרומאים ובית שני, בעיקר בקרב גויים, אך גם אצל חלק מיהודים. מרכז גדול מהתקופה הפרסית - הלניסטית, שהכיל מאות בולות, המעידות על ארכיון גדול באתר. הלניסטי, במשקל 24 גרם, הגדול פי 7 ממתבע זהב רגיל, שעליו מוטבע תבליט של בחורה וכתובת. הינו מהמבנים המפוארים בארץ, ששרדו מהתקופה הרומית בגליל, עת תפקד מהלניסטי עד המאה ה-4
תל קדש	מקדש לבעל שמיך עת השלטון רומי הכניסה הראשית רעש האדמה	קיר הכניסה עומד כמעט שלם, למרות רעשים שהחריבו כמעט את רובו, עת שימש אוכלוסייה צורית. במהלך התקופה הלניסטית, הפולחן הקודם המשיך, אך האל בעל שמיך הפך להיות הליוס - אל השמש. למקדש חסומה, בצדדיה 2 פתחי משנה, עם חורים, שבהם הייתה סבכה, המנעה כניסה לתוך המקדש. במאה ה-4 הרס את רוב המבנה, שבמקור היה בו קיר כפול, המשקוף הנפול היה מונח מעל השער.
נסיעה	בחניון האלה האלה האטלנטית כנימות מסוימות יש עפצים	צומחת אלה אטלנטית גדולה, שהיא בין 3 העצים הגדולים בא"י: אלון ביפתח ובחורשת טל. משמשת כנה, שעליה מרכיבים ייחורים וענפיה משמשים למוטות הארוכים, בבתי בד שברמת הגולן. נוהגות להטיל ביציהם על אלה אטלנטית, המפריעה חומרים בענף וכך צומח העפץ בצורת כדור אדום. שונים בצמחים שונים, המתפתחים על חלקי עץ שונים, מרבית העפצים מתפתחים על אלות ואלונים.
אחוזה דוברובין	אחוזה דוברובין אבי המשפחה נולד דיזנגוף וד"ר הלל בזכות הידע הרב	נקראת ע"ש משפחת דוברובין, שעלתה ארצה ב-1903 מרוסיה, התיישבה בחדרה וב-1909 באחוזה. למשפחת איכרים נוצרית, בנעוריו נשבה בקסם היהדות, נהפך לסובוטניק ושינה את שמו ליואב. שבאו לעשות נפשות לרעיון הציוני ברוסיה, פוגשים ביואב ומשכנעים אותו לעלות ארצה עם משפחתו. בחקלאות, יואב עושה חיל במלאכתו וישמו נישא למרחוק, עד שהמלריה מפילה חללים במשפחתו.
אחוזה דוברובין	אנשי יסוד המעלה באחוזה נשאר בנו יצחק דוברובין אחוזת דוברובין	הפצירו ביואב והוא אכן נענה, לעזוב את האחוזה ולעבור לראש פינה, כד להציל את שארית משפחתו. הבכור, אך שרשרת האסונות, המשיכה לפגוע במשפחה, בה יואב גידל את נכדיו עד יום מותו בגיל 105 אחרון בני המשפחה, תחזק את החווה משך 40 שנה, עד שזקנתו הכריעה אותו ואז מסר אותה לק"ל. שוחזרה וכיום היא משמשת כגן אירועים ומוזיאון לתולדות ההתיישבות ביסוד המעלה ובעמק החולה.
יסוד המעלה	יהודים מצפת החווה לא צלחה הקבוצה הראשונה ראשוני מתיישיבי	רכשו ב-1872 אדמות בעמק החולה והקימו בהם חווה בשם קולוניה מי-מרום, בכוונה להתפרנס מדיג. וחלק מהאדמות נמכרו לקבוצת יהודים מאירופה, שעלו לא"י והקימו ב-1883 את יסוד המעלה. הכילה 7 משפחות חובבי ציון מרוסיה, 2 אחים ומשפחת לובובסקי מאמריקה, שהגיעה ממשמר הירדן. המושבה, חשפו כתובת בארמית 'יזכר לטאב מאן דמיטבתי אישור ששכנעם, להתיישב במרחב הזה.
יסוד המעלה	בתחילה המושבה תחת חסות הברון הבתים הראשונים שרידי מבנה של	הייתה נידחת, כי הברון רוטשילד לא התלהב לקחת חסות עליה, עד שנת 1887 בה השתכנע לקחתה. נשלח מדריך חקלאי, נסים בכור אלחדף, ראשון תלמידי מקווה ישראל, להקים מפעל לגידול ורדים. עדיין עומדים ומשוחזרים, עת חלקם נבנו בלבני בוץ, סיפורי המשפחות רשומים על שלטים בצד הדרך. בית כנסת יהודי, הבנוי מאבני בזלת, נחשפו מאחורי הגן הציבורי הקטן, שליד שפת אגם החולה.

תכני סיוור מספר 58 לטבריה והסביבה

מסלול: כורזים, קבר רבי עקיבא, חמת טבריה, פארק ארכיאולוגי והעיר טבריה

<u>תמצית תכני הדרכה</u>		
<p>תוצר לואי של תחנת הכוח, הושלך בעבר לים ואלו כיום, חלקו נמכר למפעל נשר, שמערבבו במלט. של אפר פחם מתווסף, כחומר תשתיתי לסלילת כבישים, בניית מחלפים וגם למילוי מחצבות ישנות. בתחנת הכוח, עלתה כ-100 מיליון דולר, ייחודו מתבטא שבתוכו זורם חשמל המונע קורוזיה במבנה. השקיעה ממון רב בחוות חפציבה ובניקיון נחל חדרה וזאת לשכנוע גופים ירוקים, בתרומתם לסביבה. צפונה, חוצים את רכס תורען, חלק מהגליל התחתון, כאשר ממערב נצפה מגדל התצפית של תורען. נצפה מצוק ארבל, בקעת ארבל ושטחים חקלאיים של חורבת עמודים - שרידי הישוב היהודי נימרה. התרחש הקרב בין צלאח א-דין האיובי לבין הצלבנים ב-4.7.1187. טקס הכניעה התרחש בקרני חיטין. שממזרח לכביש, נחשפה רצפת פסיפס מרשימה, שבה דמות אדם הסוחר על כתפיו שערי עיר - שמשון.</p>	<p>אפר הפחם שהינו כמויות נוספות בניית המסוע חברת החשמל נסיעה על כביש 65 ממזרח לכביש 65 על הר נימרה ביהכ"נ של חוקוק</p>	<p>נסיעה</p>
<p>במורד לכיוון הכנרת, בקרבתו אתר נוסף של ביהכ"נ, שהולך ונחפר בשנים האחרונות, חורבת כור. שבמזרח, הינם בזלת כיסוי, שהגיעה מרמת הגולן, טרם היות הבקע, המכסה שטח, שטוב לחקלאות. כורזין, שימשה לגידולי תבואות וזאת ע"פ מקורות תלמודיים, המספרים, שהתבואה הובאה למקדש. הבית הגלילי, הינו שבו נשא האפיפיור יוחנן פאולוס ה-2 את דרשתו ב-2000 אל מול הכנרת.</p>	<p>מושב כחל הבנוי סלעי הבזלת בעת העתיקה רמת דומוס ג'לילא - היישוב כורזים וודאות האתר בסוף המאה ה-I אוסביוס, בישוף</p>	<p>נסיעה</p>
<p>הוקם בשלהי ימי הבית ה-2 כנראה בסוף המאה ה-I לפנה"ס והיה קיים בוודאות במהלך המאה ה-I במאה ה-I מוכחת מהברית החדשה, כאשר מסופר שישוע עובר לאורך הכנרת ומציין בדרכו את האתר. היישוב חרב וחדל להתקיים, הסיבה לא ברורה, באם זה בעקבות המרד, או בעקבות נטישה כלכלית. קיסריה, כתב באונומסטיקון, שכורזין הינו יישוב חרב, כלומר שבסוף המאה ה-3 כורזין הרוסה.</p>	<p>היישוב כורזים וודאות האתר בסוף המאה ה-I אוסביוס, בישוף</p>	<p>כורזין</p>
<p>מוקמת מחדש במאה ה-4 וע"פ מבנה בית כנסת הגדול והמפואר שבאתר, יודעים שהיישוב היה יהודי. וניטש סופית ב-749 כתוצאה מרעידת האדמה הקשה, שהורסת ישובים נוספים לאורך כל הבקע. יהודי מאז ומתמיד, בימי הבית ה-2 ובעידן הרומית ביזנטית, מאוחר יותר הוא מוקם כיישוב מוסלמי. ל-17 יש באתר פרק התיישבותי, שלאחריו המקום ננטש, למעט בדואים שחיים בו עד המאה ה-20</p>	<p>כורזין המקום נהרס האתר הינו ישוב בין המאות ה-13 כורזים הופכת מבחינת הנוצרים תיאולוגיה נוצרית הר הבית חרב</p>	<p>כורזין</p>
<p>להיות נקודה שבה מתכנסים בדואים בגלל קבר מוסלמי, שהמסורת מספרת שהיה של שיח חשוב. האתר מאוד חשוב, היות והינו אחד האתרים, שתושביו לא נהרו אחרי ישוע ועל כן הוא מקללם. בעידן הביזנטי, קרי, חורבן היישוב במאה ה-2 מצביעה שקללת ישוע על האתר החרב, אכן התגשמה. בתקופה הביזנטית, שגם בו, מבחינת התיאולוגיה הנוצרית, זו התגשמות הנבואה, שאותה מנבא ישוע.</p>	<p>כורזים הופכת מבחינת הנוצרים תיאולוגיה נוצרית הר הבית חרב</p>	<p>כורזין</p>
<p>מחולק ל-2 אזורים, הצפוני, שעדיין לא נחפר, שהינו מהמאה ה-I ואזור דרום-מזרחי שהינו מתויר. מחדש, במאה ה-4 זו כ-300 מטר לדרום-מזרח, לבניית הבתים וזאת במגמה, להתחדשות היישוב. עולה לכותרות, בעת הקרבות בתל מוטילה, ע"י חטיבת גולני ב-1951 בשעה שהסורים ניסו לכבושה. לא הביאו איתם מנחה למקדש, אלא היו קונים אותה בשווקי ירושלים, שם רוכזו הטובות שבמנחות.</p>	<p>אתר כורזין כשבנו את היישוב רמת כורזים עולי הרגל למקדש</p>	<p>כורזין</p>
<p>הינו מושג שהשתרש בארכאולוגיה, עת נחשף המבנה בכורזין, שבו קיר הבנוי באמצע חדר ובו חלונות. של העולם הקדום, היה קירוי וגג, היות ובאזור אין עצים, צריך להשתמש בשיטה אחרת - קורות אבן. לקיר ארוכה מדי וקיים חשש שתישבר ממשקלה העצמי, לכן היה צורך ליצור מבנה תמך בין הקירות. הניחו את הבוץ ובשלב הבא עגלו את הגג, כפי שעשו בערי הנבטים וגם בקצרין על גבי קורות העץ.</p>	<p>חלונות כורזין בעיית הבעיות קורת אבן מקיר ע"ג קורות האבן</p>	<p>כורזין בית מגורים</p>
<p>מדרגות, שתחתיתן מוצפות במים, שהוזרמו דרך מערכת ההזנה בת 1,300 שנים, מגשמי השנה שעברה. במקווה ציבורי, הוא גדול ונמצא בסמוך לביהכ"נ, המקווה מקורה וצופים בו את מפלס גובה החפירה. כמאגר מים, נובע מכך שלמאגר מים אין מדרגות, שכן כל מה שצריך, זה לשלשל דלי ולהעלותו מעלה. הינו הנפוץ, רק המקוואות בירושלים, שטבלו בהם בו זמנית רבים, היה גרם לעלייה וגרם לירידה.</p>	<p>במקווה המים יש אין ספק שמדובר זיהויו כמקווה ולא מדרגות למקווה</p>	<p>כורזין מקווה</p>
<p>הינה רחבה ביותר, כי בה נעשו הפעולות הכלליות של החמולות והמשפחות השונות, שחיו סביב החצר. אלו הם הסוגיות של שיתופי מבואות, שיתופי חצרות, עירוב חצרות וכל התחישים הקשורים לחצרות. ניתן לצפות במבנה חלונות כורזין, שכן זה הסגנון הארכיטקטוני, בכל המרחבים, ברחבי רמת הגולן. בהם חשופים אבני סף ומזוזות, ניתן לראות שהדלת הינה בעלת כנף אחת, שכן מותקן בה רק ציר אחד.</p>	<p>החצר המרכזית מושגי הלכות חצר בכל בית באתר בכניסה לבתים</p>	<p>כורזין החצר</p>
<p>שבמבנה, הורם ע"י הארכיאולוגים, מאבנים שהיו באתר וחלקן משוחזרות, כולל הגמלון שנפל ונופץ. נמצאת הרחבה, שמכונה בתקופת המשנה והתלמוד, רחובה של עיר, אין הכוונה לרחוב אלא לרחבה. למשל, ההלכה אומרת שמכריזים על תענית ומוציאה את התיבה 'לרחובה של עיר' לטקס תענית ציבור. בנויים מ-2 קומות והמחלוקת במחקר היא, האם הקומה ה-2 קומת חלונות, או קומת גלריה כמרפסת.</p>	<p>ביהכ"נ חרב ומה מחוץ לביהכ"נ בימי בצורת בתי הכנסת בגליל</p>	<p>כורזין ביהכ"נ</p>
<p>קיימת קומת גלריה וגם בביהכ"נ שבבית אלפא, היות ובכורזין לא יודעים, מציגים שתי האפשרויות. כ-23 מטר ורוחבו כ-17 מטר, מה שאומר שגודל האולם הינו כ-400 מ"ר, שבמושגי היום - אולם גדול. הגלילי, מאופיין בחזית חיזונית מפוארת בעלת 3 פתחים - אחד גדול ושניים קטנים הפונים לירושלים. הוקם במאה ה-4 מאבנים מקוריות, כשמדברים על ספוליה, מדברים על בניית ביכ"נ מהמאות 5 - 6</p>	<p>באום אל קנטיר אורך ביהכ"נ הינו ביהכ"נ מטיפוס ביהכ"נ באתר</p>	<p>כורזין ביהכ"נ</p>

<p>כורזין ביהכ"נ</p>	<p>במאות ה-5 וה-6 בתוך ביהכ"נ ביהכ"נ של תקופת אחת הבעיות של</p>	<p>הייתה הקפדה מחמירה על הקמת ביכ"נ, לכן מצאו שיטה, בה השתמשו באבני בניין, ממבנים ישנים. מוצבים הסטילובטים והעמודים שעליהם הכותרות, הארכיטרב, האפריז ותשתית לקומה שנייה. המשנה, היו בני 2 קומות, שהגיעו לגובה של כ-30 מטר ועליה קונסטרוקציית עץ, התומכת בגג ורעפים. ביהכ"נ מטיפוס גלילי, הינה כשכנסים לביהכ"נ, צריך להסתובב ב-180° כדי להתפלל לכיוון ירושלים.</p>
<p>כורזין ביהכ"נ</p>	<p>בביהכ"נ של ברעם באום אל קנטיר בכורזין מדובר על בביהכ"נ התגלתה</p>	<p>כפר נחום ונבוריא, הפתח במרכז קיר, יוצר בעיה למיקום ארון הקודש, שאמור להיות במרכז קיר. הזיזו הפתח לצד, כי במאה ה-6 כאשר נבנה ביהכ"נ, הדבר המשמעותי, הינו ארון הקודש - ההיכלית. תקופה קדומה יותר, המשמרת סגנון קדום, לכן מציבים את הארון, בין הפתח הגדול לבין מפתחי הצד. כתובת הנמצאת במוזיאון ישראל, של מה שנקרא קתדרא דמשה, מושב המיוחס לאחד מנכבדי הכפר.</p>
<p>כורזין ביהכ"נ</p>	<p>אחד העיטורים מבנה ביהכ"נ הינו בתי הכנסת בגליל בבתי הכנסת</p>	<p>בביהכ"נ הוא עיטור של מדוזה, אחת מ-3 הגורגונות, זו שהמסתכל עליה, היה נהפך מיד לאבן. בזיליקלי, עם 2 טורי עמודים אנכיים, שכן אלה נועדו להקטין המפתח, כדי לאפשר קירוי בקורות עץ. כמו בכפר נחום וברעם, הוסיפו כאלמנט קישוטי את טור העמודים האופקי, היוצר את צורת האות 'ח'. בגולן, כמו בקצרין, אום אל קנטיר, עין נשוט וכיו"ב, יש רק 2 טורים עמודים ולא כמו אלו בגליל.</p>
<p>כורזין אזור תעשייה</p>	<p>באזור התעשייה בית הבד באזור מתקן הסחיטה מעבר מקורת הבד</p>	<p>השתמר מבנה למלוא גובהו, ללא חלונות כורזין, שכן לא חיים בו, אלא עובדים, לכן חשוב החלל שבו. התעשייה, המכיל את מתקן הפריכה, ים והממל, ממוקם בקצה הישוב, שכן הינו מפגע של ריחות. בבית הבד, ראשיתו בקורת בד, כמו בקצרין, שבשלב כלשהו במאה ה-4 שודרג לשיטת סחיטה בבורג. לבורג, הוא בין המאה ה-2 ל-4 ולכן צריך להבין ששינויים כאלה לא נעשים מיד, אלא בתהליך ארוך.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>אזור הפעילות תל כנרות הינו ארמון בית אומיה המושבה מגדל</p>	<p>המרכזי של ישוע, מכיל את טבחה, כפר נחום, בית ציידא והר האושר, ממנו נשא ישוע את דרשת ההר. ההר שלתוכו חצוב אתר ספיר, המהווה גם תל ארכיאולוגי, שנחפר במהלך השנים האחרונות. שבהרבת מינים, הינו אחד מ-3 ארמונות אומאיים, שנבנו בא"י, השני הינו בהר הבית והשלישי ביריחו. נושאת את שם היישוב היהודי, שהיה מיושב בימי הבית השני ונקרא בשם מגדל נוניא - מגדל הדגים.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>סרקופגים בבקעת רת שכונת גיוב אלבאן פנחס רוטנברג</p>	<p>המפוזרים על הדרך, הם חלק מבית הקברות של מגדל של ימי הבית השני, תקופת המשנה והתלמוד. המאוד פורייה, נמצאת אחת מחמש ערי שבט נפתלי ובה ניטע פרדס האתרוגים הראשון בארץ ישראל. על חלק מגגות הבתים, אפשר לראות עדין עמדות ממלחמת העצמאות וקוביות בטון עם חרכי ירי. בטרם הקים את תחנת הכוח בנהריים, הקים תחילה תחנה בת"א, לאחריה בחיפה ולאחריה בטבריה.</p>
<p>טבריה</p>	<p>העיר טבריה צר וצידים היו אזור טבריה הינו בימי קדם</p>	<p>עדין לא קיימת בתקופה המקרא, אלא רק 5 הערים של שבט נפתלי: צר, צידים, חמת, רקת וכנרת. מיושבים באזור בית ירח ודרומה, כנרת. באתר ספיר, רקת בתל רקת וחמת זו לשון יבשה שנכנסת לים. אזור בלתי מתאים להתיישבות בעליל, כי מבחינת חקלאות הוא נתון לשיטפונות וגלישות קרקעות. לא רצו לבזבז אדמה חקלאית, לכן אנשי חמת וברקת, קוברים מתיהם, במרחב שטבריה בנויה כיום.</p>
<p>טבריה</p>	<p>הורדוס אנטיפס אדמה חקלאית הנקודה המרכזית הקארדו הממוקם</p>	<p>מקים ב-18 לספירה, עיר גדולה לכבוד הקיסר הרומי וקרא לה טבריה, ע"ש של הקיסר טיבריוס. הינה משאב יקר, לכן הורדוס אנטיפס מקים את העיר החדשה, באזור שהוא לא חקלאי ולא מיושב. בעיר החדשה, הינה בחלק השטוח, שעל שפת הכנרת, בשיפולי הר בריניקי, המהווה את המעבר הצר. בחלק הצר, מהווה כעין תעמולה פוליטית, לנאמנות אנטיפס לקיסר, כי כל אדם בעיר, חייב להלך בו.</p>
<p>טבריה</p>	<p>הבניה בטבריה בתקופה הביזנטית בחפירות טבריה חוותה</p>	<p>המתחילה משנת 18 יכולה להתפתח רק צפונה, כי מדרום, העיר חמת ולכן היא מתארכת לאורך החוף. העיר הולכת וגדלה, אך נחסמת בדרום בחמת ובצפון ברקת ולכן היא תתחיל לטפס במורדות שבמעבר. הארכיאולוגיות, נחשף השער הדרומי, 2 מגדלים עגולים, קרדו אורך כ-800 מטר תיאטרון ובית מרחץ. סידרת רעידות אדמה, ב-749 הוסבה לבירת המחוז, כי בית שאן נהרסה וב-1033 העיר נפגעה וחרבה.</p>
<p>טבריה</p>	<p>מה שנקרא בתקופה הצלבנית במצודה שבעיר בתקופה האיובית</p>	<p>בתקופה הביזנטית בשם פלשתינה סקונדה, הוסב בתקופה המוסלמית הקדומה, לגינד אל אורדון גלי ההרס של רעש שנת 1033 מאלצים את הצלבנים לבנות בצפון העיר, באזור המלונות של ימינו. הייתה אסורה אשת ריימונד מטריפולי, שהייתה אמורה להשתחרר ע"י האבירים, שנעו לקרני חייטין. ולאחר מכן גם בתקופה הממלוכים, טבריה היא כפר דייגים קטן, שאף שלטון לא השקיע בו משאבים.</p>
<p>טבריה</p>	<p>השינוי הדרמטי באותה תקופה דונה גרציה התוכנית קרסה</p>	<p>בטבריה מתרחש במאה ה-16 כאשר לצפת מגיעים מקובלים, שהופכים אותה לעיר הרוח והקבלה. גברת עשירה, חנה מנדס נשיא, ששמה הפורטוגזי דונה גרציה, פונה לסולטאן ומבקשת להקים מדינה מקבלת הכשר מהסולטאן העות'מאני על 30 כפרים בטבריה וסביבתה, להקים מדינה יהודית בגליל. כי הלכה לעולמה בטרם עת, אולם היא נשמרת בתודעה, כדמות חשובה ומשמעותית בתולדות העיר.</p>
<p>טבריה</p>	<p>טבריה משמשת גורלה של טבריה דאהר אל עומר בערמומיותו</p>	<p>כמושא למקום, שכן בנדודי הסנהדרין, היא התחנה האחרונה וממנה ע"פ התלמוד, עתידים להיגאל. נחתם ב-1680 ברעידת אדמה גדולה, איומה ונוראית והיא חדלה מלהתקיים, גם ככפר דייגים קטן. מחליט במאה ה-18 להקים לעצמו מדינה ריבונית ברחבי הגליל ולכן חיפש גורמים שיהיו נאמנים לו. הוא פונה אל יהודים ברחבי העולם ומזמין אותם להתיישב במדינתו בגליל, פנייה שנענתה במהרה.</p>
<p>טבריה</p>	<p>ר' חיים אבולעפיה היהודים המגיעים בנו של דאהר עד 1910 תושבי</p>	<p>מגיע לגליל ומחדש את הישוב שפרעם ולאחר מכן ב-1740 הוא מגיע לטבריה ומחליט להקימה מחדש. מחו"ל בונים מרכז מסחרי, אזי מוסלמים בונים שכונה סביב הרובע היהודי ונוצרים סביב המוסלמי. בנה חומה סביב השכונות ואף הכיל בתוכם את הסראייה, בית המשפט, בית הסוהר ועוד מבנים. טבריה חיים בעיר מוקפת חומה ואין יציאה מנה, למרות שבא"י יש תהליך, של יציאה מהחומות.</p>
<p>טבריה קבר רבי עקיבא</p>	<p>בהחל 1911 הוקמו קבר הרמב"ם מתחם הקרוי בשם המסורת היהודית</p>	<p>המבנים הראשונים מחוץ לחומות העיר העות'מאנית והראשונים שיוצאים מהחומות הינם היהודים. בטבריה, הינו אחד הקברים היחידים בארץ, שבו אפשר להגיד בוודאות מלאה שזה קברו של הרמב"ם. ציון קבר רבי עקיבא, יש 2 כיפות מודרניות, שנבנו בשנות ה-80 מעל מערת קבורה יהודית מהמאה ה-2 מהמאה ה-11 מביאה לטבריה את דמותו של רבי עקיבא ולכן המקום נקרא בשם ציון קבר רבי עקיבא.</p>

<p>טבריה קבר רבי עקיבא</p>	<p>רבי עקיבא לא טריפילון קיסריה קבר הרמח"ל הינו הרמח"ל נולד</p>	<p>נקבר בטבריה, שכן הוצא להורג בהיפודרוס בקיסריה ותלמידיו לקחוהו וקברוהו בטריפילון קיסריה. נמצא כנראה בחוטם הכרמל, בו מזדקרים 3 עמודי סלע מעל מחצבת בנימינה, מעליהם רמת הנדיב. קבר ולא ציון קבר, משום שמ-1747 כל המקורות מצביעים על כך, שהרמח"ל נקבר אצל רבי עקיבא. באיטליה ובהיותו בן 36 נאלץ לעזוב את מקום מגוריו, שכן עסק בעולם המיסטיקה ונחשד בשבתאות.</p>
<p>טבריה קבר רבי עקיבא</p>	<p>כשדאהר אל עומר מגפה שפורצת ליהודי עכו היו 2 בבית הקברות</p>	<p>מזמין רבנים מחו"ל, הרמח"ל מגיע לעכו ומקים בית מדרש באזור שנקרא כיום, ביהכ"נ הרמח"ל. בעכו ב-1746 ממיתה רבים מתושביה, ביניהם גם את הרמח"ל, שאינו נקבר בעכו, שכן היא מחוץ לא"י. בתי קברות, אחד בכפר יאסיף ואחד בבית הקברות העתיק שבחיפה, בו קבורים לא מעט מיהודי עכו. בכפר יאסיף, ישנה חלקת נפטרי מגפת 1746 ובמרכזה 2 קברים בולטים ומניחים ששייכים למכובדים.</p>
<p>טבריה קבר רבי עקיבא</p>	<p>על שתי המצבות במכתב שד"רים נשאלת שאלה למה הרמח"ל משורש</p>	<p>הבולטות שבכפר יאסיף, לא מונצח שם הרמח"ל ולכן אין שום אפשרות לדעת באם נקבר בכפר יאסיף. ליהודי התפוצה, שנכתב בשנת מות הרמח"ל ב-1746 מצוין שהרמח"ל הובא לקבורה בעיר טבריה. טרחו להביא את הרמח"ל לקבורה דווקא אצל ר עקיבא, התשובה לכך ניתנה ע"י מקובלי המאה ה-18: נשמת רבי עקיבא, שהתגלגל חזרה לעולם, כדי להשלים את 40 השנים הראשונות בחייו של רבי עקיבא.</p>
<p>טבריה קבר רבי עקיבא</p>	<p>רבי עקיבא ע"פ מקור תלמודי כתיב ארצישראלי ע"פ המסורת</p>	<p>תנא בן המאה ה-2 גדול חכמי א"י, ממובילי מרד בר כוכבא ב-132 היישוב אור עקיבא נקרא על שמו. עקיבא, זה סופי האותיות של הפסוק בספר תהלים צ"ז, 'יא' – 'אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה'. תמיד כותבים 'ה' בסוף, בכתוב הבבלי, בארמית, תמיד כותבים 'א' בסוף, מכאן הפרוש לעקיבא. ר' עקיבא הוצא להורג ב-ט תשרי ערב יום כיפור, לכן תפילת כל נדרי נפתחת בפסוק 'אור זרע לצדיק'.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>אגודת צעירים קריית שמואל בליל 2.10.38 ליל הסכינים</p>	<p>בשם אגודת אחוזת בית, קונה אדמות ובונה ב-1920 שכונה בשם קריית שמואל, ע"ש הנציב הבריטי. הינה שכונה יהודית חדשה ומודרנית, המכילה שדרת צעים, שבצדדיה ביהכ"נ, בית ספר ובתי מגורים. פורצת כנופיית ערביים לשכונה, עוברת מבית לבית, הורגת את שמש ביהכ"נ ולוקחת את ספר התורה. הגדולות, כך מכונה הלילה, בו נטבחו 19 יהודים, ע"י הורעים הערביים, לזכרם הוקמה כיכר ה-ט.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>מלון אליזבת חנה מנדס נשיא כשדונה גרציה פעילות גרציה</p>	<p>נבנה ע"י אפרים פיינגולד, ב-1929 בסגנון האקלקטי התל אביבי, המיוצג ב-2 גרמי מדרגות בכניסה. המכונה דונה גרציה, נישאה לבנקאי ממשפחת אנוסים וכשנפטר, נשארה אשתו אלמנה, אך עשירה. נאלצת לצאת מפורטוגל, היא חוזרת להיות יהודייה בגלוי וכך מגיעה לקושטא עם גאוה והמון כסף. מתמקדת בפדיון שבויים, כתיבת ספרי תורה, עידוד תלמידי חכמים ותרומה לכלל הקהילות היהודיות.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>במאה ה-16 דונה לרוע המזל הרע מוזיאון דונה מוזיאון הוא מלון</p>	<p>מחליטה להקים מדינה עצמאית בגליל ולשם כך מקבלת פירמאן מהסולטאן, לרכוש אדמות 30 כפרים. דונה גרציה הולכת לעולמה, לפני שהצליחה לבצע בטבריה ולו אחת ממכלול רעיונותיה ורצונותיה. נרקם ממפגש בין צבי סחייק מגניוסר, שחפץ להנציח את גרציה ואדון אמסלם, בעל מבנה לא פעיל. בוטיק, שהתפארה בו היא מהמאה ה-16 ועל הקירות תלויות תמונות, מהתחנות בימי חייה דונה גרציה.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>חברת פיק"א קריאה ליהודים במזרח נצפה במהלך הנסיעה</p>	<p>מחליטה ב-1911 לבנות 3 בתים מחוץ לחומות העיר - בית עם חקורה - חצר, משטח וחלקת אדמה. לצאת מהחומות ולעבור לבתים כמתנה, נענית בסירוב, אך נענית בחיוב ע"י 3 משפחות מיבניאל. מבנה הבנוי בזלת, בו הייתה בנויה חומת העיר טבריה, רחוב הגליל, נבנה על החפיר של העיר טבריה. חולפים על פני שכונת שלושת הבתים, שכונה אחווה, שיכון א', ב' ג' וד' - תהליך היציאה מהחומות.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>בנסיעה, נצפה בית הקברות נצפה במערב החמאם שבמערב</p>	<p>במערב, בית הקברות העתיק של טבריה, שבו קבורים תלמידי הבעל"ט, רבי חיים אבולעפיה ואחרים. הוא מהתקופה העות'מאנית, לכן הוא בנוי מחוץ לחומה העות'מאנית, אך בנוי בתוך העיר הרומית. ארמון אנטיפס, מקום מושב הסנהדרין, בית המרחץ הגדול, קרדו ושרידי מקדש שלא הושלמה בנייתו. היה פעיל בסוף התקופה העות'מאנית ותקופת המנדט הבריטי, כיום משמש לרחצה במרחצאות חמים.</p>
<p>טבריה חמת טבריה</p>	<p>העיר חמת מוזכרת ע"פ השטח נובעים שפע הנביעות היישוב ממשך</p>	<p>בנחלת שבט נפתלי, על שפת הכנרת ונקראת חמת ע"ש שפע המעינות החמים, התרמו-מינרליים שבה. כ-60 מעיינות בהרכב מינרולוגי וטמפרטורות שונות, חלקן רגילות, חלקן חמות וחלקן עם גופרית. הביא לכך שבתקופת המקרא, היה בחמת יישוב גדול, חשוב ומשמעותי, שנקרא ע"ש המעינות החמים. להתקיים גם במהלך ימי הבית השני והתקופה הרומית ביזנטית, שבה היישוב הופך לשכונת יוקרה.</p>
<p>טבריה חמת טבריה</p>	<p>לחמת הגיעו בחמת טבריה נבנה התחדשות חמת הרכבת החיג'אזית</p>	<p>האריסטוקרטיה הטבריינית ולכן העיר של תקופת המקרא, תקבל תוספת קלה ותיקרא חמת טבריה. בית מרחץ רומי ששרידי חשופים באתר, שתפקד במשך מאות שנים, עד להריסתו בעקבות רעש 749 מתחילה בתחילת מאה ה-20 כאשר הסולטאן עבדול חמיד ה-2 סולל מסילת ברזל לרכבת החיג'אזית. מאיסטנבול למכה, יורדת מדרעה דרך אפיק הירמוך לעמק יזרעאל והופכת את צמח לתחנה חשובה.</p>
<p>טבריה חמת טבריה</p>	<p>בשנת 1901 נסיעה מהקמת קבוצת בשנת 1921 בני במהלך עבודת</p>	<p>מטבריה לחיפה, התבצעה בשיט מטבריה לצמח ולאחר מכן עלייה לרכבת החיג'אזית, לנסיעה לחיפה. כנרת ב-1909 טבריה הופכת לעיר מחוז, אזי מתחיל להתפתח שביל לטבריה, שחשיבותה רק עולה. העלייה ה-3 מקימים את גדוד העבודה והפרויקט הראשון שמקבלים הוא סלילת כביש מטבריה לצמח. אנשי גדוד העבודה, נחשף פסיפס, פנייתם לארכיאולוג נחום סלושץ, נענית בהתחלת חפירה באתר.</p>
<p>טבריה חמת טבריה</p>	<p>במהלך החפירה חשיפת ביהכ"נ במסגרת תוכניות פרופ' דותן שחפר</p>	<p>הארכיאולוגית, מגלים שמדובר בשרידי ביכ"נ, שנמצא כיום מתחת לבית מלון, שהיה פעם גני חמת. הובילה לתובנה, שהאתר לא היה רק בית מרחץ, אלא אתר שבוודאות הייתה סביבו התיישבות. המתאר הארציות, הכריזו על האתר כגן לאומי ובתחילת שנות ה-60 החליטו על חפירה ארכיאולוגית. בחמת טבריה, חשף שרידי יישוב יהודי שבו 4 מבני ביהכ"נ, שבנויים אחד על גבי השני מתקופות שונות.</p>
<p>טבריה חמת טבריה</p>	<p>לאורך הבקע בין חמת לטבריה הקמת מקוואות ברחוב הראשי</p>	<p>נובעים שפע מעיינות, המתחיל בערבה, לאורך חופי ים המלח, הבקעה, חמת גדר ועד לחמי טבריה. היה שטח פתוח ולא הייתה דרך ביניהם, אלא ברכיבה על חמור, אך פשוט יותר היה לעשות זאת בשיט. החל מהחשמונאים, כנראה חלק מהראקציה של העם היהודי, כלפי התרבות ההלניסטית שמסביב. בחמת טבריה, נחשף מבנה ציבור גדול ומרשים, שנבנה במאה ה-2 שהינו קבור כיום, עמוק באדמה.</p>

<p>טבריה חמת טבריה</p>	<p>על המבנה הסמוי מבנה ביהכ"נ מכיוון שביהכ"נ רעש חזק נוסף</p>	<p>שקיומו נחשף בחפירת בדיקה, נבנה במאה ה-3 מבנה נוסף, שהכיל רצפת פסיפס לבנה ופשוטה. המתוארך למאה ה-3 נפגע ברעידת האדמה, שהתרחשה ב-306 אך הוא לא נהרס ולא חרב. לא נהרס, מחליפים את רצפת הפסיפס, מרצפה פשוטה ולבנה, לרצפת פסיפס מאוד מפוארת ומרשימה. לאחר כ-150 שנים, בסוף המאה ה-5 פוגעת בביהכ"נ ה-3 ואז מחליטים לשפץ אותו שוב והפעם מחדש.</p>
<p>טבריה חמת טבריה</p>	<p>לשיפוץ היסודי במאה ה-8 חרב לחשיפה תיירותית ארכיאולוגית</p>	<p>הורסים את הקירות, מפלסים את השטח ובונים מבנה חדש, שרצפתו גבוהה מרצפת בביהכ"נ שלפניו. ביהכ"נ ברעידת האדמה של 749 ועל גביו נבנו מבניים מהתקופה המוסלמית הקדומה, שפגעו בפסיפס. פירקו את החלק המרכזי של רצפה ביהכ"נ מהמאה ה-6 וחשפו את רצפת הפסיפס היפה מהמאה ה-4 צופים בגדול, ביהכ"נ מהמאה ה-6 פסיפס מרהיב מהמאה ה-4 עם חתיכה פסיפס לבנה מהמאה ה-3</p>
<p>טבריה חמת טבריה</p>	<p>ביכ"נ מהמאה ה-4 על רצפת הפסיפס הסטרה הנוספת על רצפת הפסיפס</p>	<p>עם רצפת הפסיפס המפוארת, הוא מבנה לא סימטרי, סטרה אחת בצד אחד ושתי סיטראות בצד השני. מצוירות 2 מנורות שבעת קנים ומדרגות שעולות לארון הקודש והיכלית, מראה שעמד מול המתפללים. שימשה אולי כעזרת נשים והיא עדות לאותם ארכיאולוגים, שסבורים שנשים באו להתפלל בביכ"נ. של המאה ה-3 זאת עם הדגם הגיאומטרי הפשוט, שנפגעה ב-306 הניחו את רצפת הפסיפס המפוארת.</p>
<p>טבריה חמת טבריה</p>	<p>ארון הקודש המרחב העליון רגלי המנורה אינם ארון הקודש מוצג</p>	<p>עמד בחזית לכיוון ירושלים, כיוון דרום ולפסיפס המפואר שלמרגלותיו, הוקדשו 3 מרחבי נושאים: הוקדש ל-2 מנורות שבעת קנים, שליד כל אחת מהם, 4 המינים, שופר ומחתה, סמלי בית המקדש. כפי שנראים בשער טיטוס, בכל המקורות תמיד מופיע, שהיו למנורה 3 רגליים, שצורתן כף רגל אריה. באמצע החלק, מכוסה בפרוכת מגוללת עת הקונכייה מעליו ושללבוש נרות פונות לכיוון הקנה המרכזי.</p>
<p>טבריה חמת פסיפס</p>	<p>המרחב המרכזי במרכז גלגל מזלות במרחב התחתון המפגע על הפסיפס</p>	<p>מוקדש לגלגל המזלות הגדול, בו מוצג המזל, בלי שם החודש, כפי שכן מופיע, בפסיפס שנחשף בציפורי. מופיע הליוס, המחזיק עולם עגול וב-4 הפינות, מוצגות 4 נשים, המייצגות את אקלים עונות השנה. מוצגים 2 אריות וכתובת הקדשה הכתובה ביוונית, המספרת מי האיש שתרם כסף, לבניית בית הכנסת. שנעשה בתקופה המוסלמית הקדומה, שוחזר ע"י הארכיאולוגים, כדי לא לפגוע ביופיו של הפסיפס.</p>
<p>טבריה חמת טבריה</p>	<p>הנביעה הדרומית בתקופה הרומית-כחלק מהפעילות</p>	<p>ביותר מבין הנביעות של אזור חמת טבריה, היא בין החמות ביותר, הטמפרטורה שלהם היא 47°C בנו הרומאים ליד המעיין הדרומי, את בית המרחץ הגדול, ששרידי קשתות המבנה, חשופים באתר. ביזנטית, העיר טבריה קיבלה את מימיה מנחל יבניאל, שהוזרמו באמת מים לאורך כ-14 ק"מ לטבריה. המוביל הארצי, נבנה המוביל המלוח, שעובר באתר, בו זורמים מי מעיינות עין שבע וטבחה המלוחים.</p>
<p>טבריה קבר רבי מאיר</p>	<p>קבר רבי מאיר בעל עלויות בניית קבר באין יכולת כספית קבר רבי מאיר</p>	<p>הנס, הינו מבנה עם 2 כיפות, האחת נבנתה ב-1867 והשנייה ב-1910 וזאת כתוצאה מעלויות הבנייה. היו אמורות להתחלק בין הקהילה הספרדית העשירה, לבין הקהילה האשכנזית, דלת האמצעים. לקהילה האשכנזית, בונה הקהילה הספרדית, על חצי מהמתחם, בתקווה שבעתיד יושלם החלק השני. הוא קבר הצדיק היחיד בעולם, שבו הקבר לא נמצא במרכז המבנה, אלא בקיר המפריד שני מתחמים.</p>
<p>טבריה קבר רבי מאיר</p>	<p>מתחם הקבר רבי מאיר בעל הנס רבי יהודה הנשיא ע"פ המקורות</p>	<p>האשכנזי, שהושלם ב-1910 אחראי לאחד הגרפיטי הכי מפורסמים בארץ: נ... נחמן... נחמן מאומן. היה תנא בן המאה ה-2 מתלמידי של רבי עקיבא, שנסמך לרבנות ע"י רבי יהודה בן בבא בצומת סומך. עורך המשנה, בה מצטטים רבנים, כותב: כל משנה שלא כתוב מי אמר אותה, זה משנת של רבי מאיר. רבי מאיר היה נוהג לדרוש אחרי תפילת ערבית של שבת, בביהכ"נ של חמת, שכן הוא גר ופעל בחמת.</p>
<p>טבריה פארק ברקו</p>	<p>מהתקופה צלבנית שטח דרום טבריה התוצאה הייתה ממצא שנחשף</p>	<p>העיר טבריה, נבנית בחלקה הצפוני של העיר הרומית וכאשר יוצאים מהחומה, היא מתרחבת צפונה. נשאר חשוף, לכן כל מפעל בניה ציבורי, המתוכנן להיבנות עליו, יהיה בנוי על שרידי העיר הרומית. שכל מפעל בניה, שהתחיל להתבצע בעבודת הטרקטור, מיד היו נחשפים ממצאים מהתקופה הרומית. כבר ב-1971 בית השער, כוסה מיד וזאת משום שאין תקציב לארכיאולוגיה, כדי לשמור על הממצא.</p>
<p>טבריה פארק ברקו</p>	<p>עוד ממצא שנחשף מקבלת כספים השער הדרומי השער עם מגדלים</p>	<p>באותם ימים, קטע קיר מעוגל באורך כ-8 מטר, שיזוהר הירשפלד שחשף אותו, טען שמדובר בתיאטרון. שנבעו ממלחמת לבנון ב-2006 התאפשר להקים פארק אתגרי, ע"ש ברקו, בתוך המתחם הארכיאולוגי. שנחשף עם 2 מגדלים עגולים, נבנה ע"י הורדוס אנטיפס במאה ה-I היה השער הראשי לעיר טבריה. עגולים, נבנה בסגנון הלניסטי שאומץ ע"י בית הורדוס, כמו בסוסיתא, שממנו נותב הקארדו צפונה.</p>
<p>טבריה פארק ברקו</p>	<p>בחפירות נחשפה מתחת לארמון שוק המקורה היה את הכלילה היו</p>	<p>עיר רומית לכל דבר, ארמון אנטיפס, קארדו באורך כ-800 מטר על שפת הים והיפודרום כמו בקיסריה. אנטיפס, נחשף מאגר מים בנוי, עם טיח על הקירות, עם אפר שהובא מהוויזוב וסולם היורד לתחתית. חשוך, לכן היה צורך להאיר את חללו וזאת עשו עם כלילה - עיגול מתכת, שבעליו היו מניחים בו נרות. קושרים בשרשרת, שאותה העבירו מעל מבנה העץ של הגג, שרשרת באורך כ-10 מטר, נחשפה באתר.</p>
<p>טבריה פארק ברקו</p>	<p>בתיאטרון נחשף הסקנה פרונס ארכיאולוגי החלו רעידות האדמה</p>	<p>אמבולטוריום - המעגלי ההיקפי של הקוויאה החיצונית, שמעליו היו מושבים של הקוויאה השלישית. בכל התיאטראות הרומיים, תמיד פונה דרומה למנוע סנוור השמש לצופים, בקיסריה זה פונה צפונה. לחפור באתר התיאטרון, בשנים 2006 - 2008 אזי חשפו שבסיסו בנוי מסלע בזלת וקירותיו מסלעי גיר. בשנים 306, 749 ו-1033 יצרו גלי שבר במושבים ובקירות, עד כדי דיוק, היכן כדי לבנות מבלי להינזק.</p>
<p>טבריה פארק ברקו</p>	<p>כדי להוכיח היות ככל 3 הדרישות בקצה אורכסטרה התיאטרון הינו</p>	<p>נאומכיאה בתיאטרון, כמו בציפורי, צריכים לוודא אטימות האורכסטרה, צינור מים ומערכת ניקוז. לנאומכיאה, יש בתיאטרון: קצה ריצוף האורכסטרה, לא מגיע עד לשורת המושבים, אלא עד לגדר. יש תעלת ניקוז לאורכסטרה ויש את אמת ברניקי, אמת המים שמגיעה מנחל יבניאל עד לאורכסטרה. התיאטרון הגדול ביותר, או השני בגודלו וזאת ממחלוקת בין החוקרים, אם זה הגדול או של בית שאן.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>בתוך מכון טיהור בית הקברות בחצר גלי כנרת על קיר המשבר</p>	<p>השפכים של טבריה, נחשף בית המדרש של רבי יוחנן, המקום שבו כנראה, נחתם התלמוד הירושלמי. הטברייני יחסית חדש, מהמאה ה-18 התקופה העות'מאנית, של רבי חיים אבולעפיה, מחדש היישוב. נחשפו שרידי היפודרום רומי ובמערב לכביש, קברי תלמידי הבעל"ט וקברו של רבי ישראל משקלוב. לצרכן, מצויר ציור הקיר של בית הספר הפריזאי לאומנות, שמסתובב ברחבי העולם ומצייר ציורי קיר.</p>

<p>טבריה הליכה</p>	<p>המצודה נבנתה דאחר אל עומר להגדלת נאמנים ר' חיים אבולעפיה</p>	<p>בתקופתו של דאחר אל עומר הבדואי, שהקים מיליציה מקומית ושמש כגובה מיסים לוואלי בצידון. הקים מדינה ריבונית בגליל ובכך מרד בוואלי של צידון ומסכם העברת תשלומי מיסים, עם הסולטאן. דאחר מזמין למדינתו את רבי חיים אבולעפיה וחסידיו, שמגיע לטבריה ב-1740 ומתיישב על החוף. בונה תשתית כלכלית, שסביבה קמה טבעת מוסלמית, שסביבם קמה נוצרית, שסביבם חומה. הוא מחלק את מדינתו ל-4 בניו, בהכרזה שמי שיוכיח שכישרויו הטובים ביותר, יהיה השליט אחריו. שבהם נמדד שליט, הינם מפעלי הבנייה שלו, לכן כל אחד מהבנים, עסוק בבנייה מבנים בכל הגליל. נבנו: החומות של עכו, חיפה וטבריה, המבצר בשפרעם, מבצר ומצודה בדיר חנא, המצודה בציפורי וכו' חומות טבריה, הינו צ'וליבי, למרות שלעיתים נכתב שם דאחר אל עמאר, שנבנתה בשנים 1745 - 1755.</p>
<p>טבריה מצודת העיר</p>	<p>כשמתחיל תהליך נוצרת סיטואציה על גגות הבתים עד 1910 רח' תגיר</p>	<p>בערוב ימי דאחר דברים המרכזיים בתקופת דאחר הבן שבונה את היציאה מהחומות, צ'וליבי מתחיל לבנות בחלק הדרומי, בשכונת שלושת הבתים ושכונת אחווה. שלאזור אחד יוצאים יהודים ולאזור אחר יוצאים מוסלמים ומה שנוצר, זה קו תפר רגיש בין השכונות. בקו התפר, אפשר לצפות בקוביות בטון עם חרכי ירי, שהוו את קו העמדות עד שחרור העיר ב-18.4.48. הוא קצה העיר ונקודת מפגש דרכים ראשיות, בו עבר חפיר וחומה של מצודה, עם 4 מגדלים עגולים.</p>
<p>טבריה דונה גרציה</p>	<p>מבנה הסראייה במסגרת חדרת ד" דיוויד טוראוכט המרפאה הוסקטי</p>	<p>אגודת אליאנס, היא אגודת כ"ח, מחוץ לחומות העיר העתיקה, את ביה"ח בניהולו של אדון תג'. את פעילותם בארץ, בהקמת ביה"ח החקלאי הראשון, במקווה ישראל, שהוקם ב-1870 ע"י קרל נטר. נבנה ב-1926 כחלק מתהליך היציאה מהחומות, מתוחזק ע"י נזירות המאפשרות קיומה של אכסנייה. המזרחי, משובצים שרידי ביה"ח כמו 2 אבנים חצויות, המשלימות חריצה של מנורה עם 3 קנים.</p>
<p>טבריה דונה גרציה</p>	<p>מבנה הסראייה במסגרת חדרת ד" דיוויד טוראוכט המרפאה הוסקטי</p>	<p>ששימש כתחנת משטרה, כבית מעצר, כבית משפט וכמקום הוצאה להורג, של מי שהיה צריך להתלות. המעצמות לא" – הקפיטולציה, בשנות ה-70 של המאה ה-19 מגיע לטבריה, רופא מכנסייה בסקוטלנד. מקים מרפאה, עם רעיון, שדרך רפואת הגוף, אפשרי להגיע גם לרפואת הנפש ובכך ליצור מיסיונריות. למקום מרכזי, שבוטפו של תהליך, המרפאה הופכת לבית חולים, עם מספר מבנים ציבוריים וכנסיה.</p>
<p>טבריה דונה גרציה</p>	<p>מבנה הסראייה במסגרת חדרת ד" דיוויד טוראוכט המרפאה הוסקטי</p>	<p>מתפקד עד שנות ה-70 כאשר בשלב מסוים, מקימים את ביה"ח פוריה, בהדרגה האתר יורד מגדולתו. הסקוטים מתכננים להסב את ביה"ח לבית מלון ושמתחילים לבנות, נחשפים שרידי בית קברות יהודי. ובונים בית מלון, שהינו היחיד בעולם, הבנוי ע"פ הדרישות של ההלכה, המפרט בנייה מעל בית קברות. הוא אחד המלונות הטובים שיש בטבריה ובצפון הארץ בכלל, שהאוכל שלו נהדר, אולם אינו כשר.</p>
<p>טבריה דונה גרציה</p>	<p>מלון גרוסמן הוא גוטליב שומאכר בית המלון גרוסמן לאור ההחלטה</p>	<p>המלון המודרני הראשון שנבנה ב-1896 בעיר טבריה, ע"י השוויצרי ריכרד גרוסמן מהמושבה הגרמנית. הארכאולוג, מזהה את החומה שעל הר ברניקי, ממלון גרוסמן, שהיה בית המלון המשמעותי בעיר. תפקד בתקופת המנדט, כתחנת מעבר, בעת שהבריטים מחליטים לחבר את האימפריה, בקווי תעופה. ב-1926 הוקמה חברת תעופה אימפריאל אירוויס, שתהפוך ל-BOAC ולאחר מכן לבריטיש איירוויס.</p>
<p>טבריה דונה גרציה</p>	<p>לחברת התעופה הקו יצא מלונדון לאחר נחיתה בימה בית המלון היה</p>	<p>היו קווי תעופה בכל רחבי האימפריה, כולל קו תעופה מלונדון לבומבי, שהיה חייב לנחות בטבריה. לפרז, משם לברנדיזי באיטליה, משם היו עולים על הידרופלן - מטוס עם מגלשיים, שנוחת בים כנרת. הנוסעים נסעו ללינת לילה במלון גרוסמן, למחרת נוסעים לצמח, ממריאים לבגדד ומשם לקראצ'י. ב-1948 החשוב ביותר בעיר, שכן הוא ממוקם מעל הצומת, המרכזת את כל התנועה לצפונה של הארץ.</p>
<p>טבריה הליכה</p>	<p>ערבים שהשתלטו טבריה הייתה עיר לימים הפך המלון אנדרטה לזכרו של</p>	<p>על מבנה המלון, עמדו ב-17.4.1948 בקרב מול גדוד ברק בחטיבת גולני, במשך יום וחצי כדי לכבושו. המעורבת הראשונה, שהופכת להיות עיר בשליטה עברית, זה קורה באפריל 1948 יחד עם עוד 3 ערים. לאכסניית נוער, בשם אכסניית מיוחס, שלפני כשנתיים, נמכרה לזים, המתכנן להפכה למלון בוטיק. זאכי אלחדיף, ראש העיר היהודי הראשון, בעיר המעורבת בשנים 1928 - 1938 מוצבת בעיר התחתית.</p>
<p>טבריה הליכה</p>	<p>זאכי אלחדיף המסגד הגדול מעל הכניסה מסגד המסגד הגדול</p>	<p>נרצח בהיותו ראש העיר, ע"י מתנקש ערבי ב-27.10.38. בהולכו סמוך לרחבה. בה מוצבת האנדרטה. ימעה אל עומריה, גימעה אל כביר, שבנה דאחר אל עומר ב-1742 ממוקמת במרכז הרובע המוסלמי. מוצבת כתובת, בה נכתב, שדאחר אל עומר, בנה את המסגד ומי שתרים את הכסף, הינם היהודים. שימש ותיפקד עד ה-17.4.1948 ואז חדל מלתפקד ונסגר, בשנת 2000 היו ניסיונות סרק לחדשו.</p>
<p>טבריה הליכה</p>	<p>במסגד הגדול נבנו 2 מבנים כשהרובע היהודי כתוצאה מאירוע</p>	<p>השתמשו בטכניקה של קירוי חיצוני, באבנים שונות בצבעים שונים, המדמה סגנון ממלוכי - אבלק. בתבנית של מסגד טורקי, כעתק לאיה סופיה, בהתרסה לשלטון הטורקי, בערים בטבריה ובעכו. בטבריה היה בתש"ח במצור, הדרך להגיע אליו, היה באמצעות סירה, מעין גב לחמת ומשם בשחייה. שקרה ב-5.1934 עת נפתחו ארובות השמיים, כול האזור הוצף, נפרצה דרך לניקוז, שנהפכה לטיילת.</p>
<p>טבריה הליכה</p>	<p>את הרובע היהודי החלק הרחוק יותר היולות רשבי" ביהכ"נ עץ חיים</p>	<p>התחיל לשקם רבי אבולעפיה, שבנה את המבנה, בחלק הקרוב לים ולכן שם הייתה השכונה הספרדית. מהים, זו השכונה האשכנזית, שחסידיה הגיעו ב-1765 - 1777 את ביהכ"נ של חסידי בויאן, בנו ב-1836 המתקיימת במירון, נפתחת בתהלוכת ספר התורה של משפחת אבו וטקס ההדלקה של הרבי מבויאן. היה של רבי חיים אבולעפיה, מייסד העיר טבריה, שנולד ב-1660 בחברון, עבר לאיזמיר ושב לא"י.</p>
<p>טבריה הליכה</p>	<p>חיים אבולעפיה בארה של מרים מדברים החשובים קק"ל אימצה</p>	<p>בנה את ביהכ"נ במקומו הנוכחי, מכיוון שבתלמוד כתוב, שמול החלון היה מקומה של באר מרים. זו באר מיסטית, שהלכה עם בני ישראל במדבר וסייעה בדרכם וכשהגיעו לא"י הבאר הזו נגזזה בכנרת. שאבולעפיה עושה, ממציא את קופת מאיר בעל הנס, מפזרם בעולם ושולח שליחים, לאסוף תכולתם. את רעיון הקופות בתפוצת הקופות הכחולות, אך חשוב לזכור, שזו המצאתו של ר' אבולעפיה בטבריה.</p>
<p>טבריה הליכה</p>	<p>ביהכ"נ עץ חיים משה מונטפיורי לפני כעשור במרכז העיר</p>	<p>נחרס ברעידת האדמה של ה-1.1.1837 אזי עבר לאגף בבית רבי קונורטי ונקרא בשם ביהכ"נ הסניור. ואשתו, מתעדים ביקורם בביהכ"נ ב-1839 ביומנה של יהודית אשתו, שרואה כ-6,000 ספרי יודאיקה. כשבאו לעשות שיפוץ נרחב בביהכ"נ, באמצעות טרקטור, חשפו את שרידי המבצר הצלבני של טבריה. הצלבנית, נמצאת המצודה ומגדל העוז של העיר, נחשף גם השער שלפניו נמצא חפיר מעליו גשר עץ.</p>

<p>טבריה הליכה</p>	<p>המעניין במצודה בית מנחם מנדל בית וויטבסק נבנה במצודה הצלבנית</p>	<p>הצלבנית, שכנראה הינה אחת מהמצודות, שהכילה חפיר המלא במים, יש דעה שכך גם בבית שאן. מוויטבסק, נושא את שם גדול תלמידי הבעל"ט, שעלה ב-1777 ושלה חסידיו לרבי מלאדי, מיסד חב"ד. ב-1786 נפגע ברעש 1837 ושוף ע"י רבי אהרן הגדול מקרלין ב-1869 ולכן הוא הבית של חסידי קרלין. במבנה מגדל העוז, יש מערכת קמרונות תת קרקעית, כאשר באחד מהקירות, היה מפתח לכנרת.</p>
<p>טבריה הליכה</p>	<p>גימעה אל באחר בתקופה הצלבנית לאורך הטיילת המוסקוביה</p>	<p>מסגד הים, שלגי הים לחכו קירותיו, אפשר הגעת סירות, במעבר התת קרקעי של הקמרונות הצלבנים. הקמרונות התת קרקעיים, שימשו למילוט ובעות'מאנית, שמשו כמרינה לדייגים מוסלמים, ששהו בים. יש כמה מלונות בוטיק וכנסייה קתולית פרנציסקנית, שחיילי צבא פולין, בנו בה אנדרטה גדולה ויפה. אכסניה לצליינים רוסים, שנבנתה בסוף המאה ה-19 ולכן זה שמה, שייכת לכנסייה הפרובנסלית.</p>
<p>טבריה הליכה</p>	<p>עוצמת הצליינות כנסייה יוונית רבי ישעיה הלוי 5 אנשים נשאו</p>	<p>ב-1812 התבטאה בשיירה לקאסיר אל יהוד: 2 אנגלים 3 אמריקאים 2 צרפתים ו-5,000 רוסים. אורתודוכסית, הנושאת בכניסה סמל הטאפוס ובראשה מגדל הפעמונים, מוכרת בשם כיפות השל"ה. הורוויץ, חי בטבריה בשנים 1627 - 1630 נקרא ע"ש הספר שחיבר, שני לוחות הברית - השל"ה הקדוש. תואר קדוש, במאה ה-2: יהודה הנשיא, ה-16: האר"י ואלשיך, ה-17 השל"ה וב-18 אור החיים קדוש.</p>
<p>טבריה הליכה</p>	<p>השל"ה הקדוש ביהכ"נ השל"ה בשנות ה-70 של מחאת היהודים</p>	<p>ביקש לבנות ביהכ"נ במקום בו התפלל האר"י ואכן נבנה ביהכ"נ, שהשתלב עם הקמרונות הצלבניים. נפגע קשה ברעש 1680 וברעש 1837 נהרס כמעט לחלוטין ולכן נשאר עזוב ומוזנח עד המאה ה-19. המאה ה-19 נזירים יוונים אורתודוכסים, משתלטים בעורמה על שרידי ביהכ"נ ובונים מעליה כנסייה. לפני וואלי דמשק, מניבה החלטה, שיש להשיב את המבנה ליהודים, תמורת החזר כספי, עבור השיפוץ.</p>
<p>טבריה הליכה</p>	<p>יהודים האשכנזים המיצג טיבריום תבנית המדיד הינו</p>	<p>פונים לספרדים ומבקשים סיוע כספי, שנענה בשלילה וכך נשאר המבנה בידי היוונים אורתודוכסים. הינו מיצג מדהים של אור, קול, מזרקות, לייזרים והולוגרמות, שהושבת עקב עליית מפלס הכנרת. פסל סביבתי, שצורתו כצורתה של הכנרת, שבכל רגע נתון מוצג עליו, גובהו מפלס הכנרת, בזמן אמת.</p>

תכני סיור מספר 59 לרמלה לוד

מסלול: הקראים, המסגד הגדול, כנסיית יוסף הרמתי, בריכת הקשתות והמוזיאון

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
<p>האם הקראים הם יהודים? התשובה היא כן, אין מחלוקת על יהדותם, יש מחלוקת על ההלכה שלהם. מהיהדות? התשובה היא לא, כשבודקים הלכה קראית מול הלכה רבנית, הדמיון עולה על ההבדל. את התנ"ך כמו ביהדות ומתפללים לכיוון ירושלים, יש לא מעט הבדלים מהיהדות הרבנית והעיקריים: הקראים אינם מקבלים אותה כדבר תורה, מבחינתם המשנה והתלמוד הם בגדר דרבנן- דברי אבותינו. לא דוחים את המשנה והתלמוד באופן מוחלט, הקראים פשוט מקבלים חלק מזה, בצורה סלקטיבית. ביהדות, לפי רבן גמליאל: 'חייב אדם ללכת אחרי רבו, אפילו יאמר לך על שמאל ימין ועל ימין שמאל'. מייסד הזרם הקראי, אומר: 'חפשו באוריתא שפיר - חפשו היטב בתורה ואל תישענו על הרבנים'. הרב הוא יועץ מקצועי, בעל ידע רחב ולא ציות מוחלט, אך אין דחיה מוחלטת ומקבלים חלק מדעתו. בשטח במאה ה-8 אך הם בוודאי החלו קודם לכן, כי אחרי חורבן בית שני, החלה דיקטטורה הלכתית. בתפיסה הצדוקית, אך לא ניתן להוכחה, כי יריביהם הפרשים, מחקו אותם מהזיכרון ודאגו לכך. על ראשי הגולה בבגדד, במאה ה-8 היה דמות כריזמטית, שסביבו החלה להתארגן כת שחשבה אחרת. אין שום קשר, השומרונים מאמינים רק בחמישה חומשי תורה ולא בנביאים, בכתובים, משנה ותלמוד. שתי הדיברות הראשונות בלוחות הברית, הינם דיבר אחד וכיוון תפילתם להר גריזים, כדיבר העשירי. הם ממשיכי דרכם של בני ישראל, שקיבלו את התורה במעמד הר סיני וממשיכים לקיים את המסורת. עם ישראל קיבל במעמד הר סיני שתי תורות: אחת בכתב ואחת בע"פ והיה מאוחד סביב תורה כתובה. עם ישראל הושפע מהתרבויות השונות שגרמה פילוג לשני זרמים: תפיסה קראית ותפיסה רבנית.</p>	<p>נשאלת שאלה אם קראים שונים מקבלים יחס לתורה שבע"פ</p>	<p>רמלה מרכז קראים</p>	
<p>הקראים סמכותו של הרב ענן בן דוד אצל הקראים</p>	<p>הקראים סמכותו של הרב ענן בן דוד אצל הקראים</p>	<p>רמלה מרכז קראים</p>	
<p>הקראים הופיעו יתכן מקור קראים ענן בן דוד שנמנה בין קראי ושומרונים</p>	<p>הקראים הופיעו יתכן מקור קראים ענן בן דוד שנמנה בין קראי ושומרונים</p>	<p>רמלה מרכז קראים</p>	
<p>בתורת השומרונים היהודים הקראים התפיסה הקראית: אחר חורבן בית I</p>	<p>בתורת השומרונים היהודים הקראים התפיסה הקראית: אחר חורבן בית I</p>	<p>רמלה מרכז קראים</p>	
<p>הקראית הינה במאה ה-8 בבבל, בימי ענן בן דוד, שקרא לעלות לא"י וליישב אותה, כדי להחיש גאולה. התיישבו ב-3 מקומות: רמלה, חברון וירושלים, ברמלה הקימו 2 בהכ"נ ובירושלים, ברובע היהודי. הכיבוש הצלבני, חרבה הקהילה הקראית בא"י ורובו אלו שניצלו מהחורבן, נדדו לאיסטנבול. עברה מאיסטנבול לאזור אוקראינה וליטא, ב-1948 עם הקמת המדינה, עלו רוב בני הקהילה ממצרים.</p>	<p>תקופת הפריחה קראים שעלו לא"י במאה ה-11 בעת במאה ה-12 הקהילה</p>	<p>רמלה מרכז קראים</p>	
<p>הקראית מתבססת על התנ"ך ומפרשים התורה בדרך הפשט, לעומת הרבנית המתבססת על הדרש. תהליך, שמהסקת המידע, מתוך הכתוב, מובן על פי מידע, המופיעה במקום אחר, כמו המילה שעטנו. המופיעה בספר ויקרא זו מילה סתומה ולא ידועה פירושה ואלו בספר דברים מצוטט שזה צמר פשתים. שעוברים מאב לבן, שיש להם סימוכין בתנ"ך ולא ברור איך לבצע אותם, מתקיימים כמשל המילה.</p>	<p>יסודות היהדות שיטת ההיקש הינו המילה שעטנו מסורת ומנהגים</p>	<p>רמלה מרכז קראים</p>	
<p>איך לבצע את ברית המילה, רק שצריך לעשותו ביום ה-8 דרך הביצוע, הינו העתקת מסורת מאב לבן. יהודי יכול לשלם לגוי כסף לפני השבת, כדי שיבצע עבורו עבודה בשבת, בקראית זה אסור בהחלט. אצל הקראים נובע מזה, שהתורה מפרטת עד רמת הבהמה, מי ישבות ולפיכך מובן שגם הגוי ישבות. חג דתי אצל הקראים, כי גישתם היא, שלא יכולים לשמות, על מקדש שנהרס ולכן לא חוגגים אותו.</p>	<p>לא נאמר בתורה ביהדות הרבנית איסור גוי שבת חג החנוכה אינו</p>	<p>רמלה מרכז קראים</p>	
<p>מברכים ברוך אתה ה' שציוונו, שזה ציווי דרבנן ולא דאורייתא, לכן קראים מדליקים נרות ללא ברכה. ברכה שאין לה אסמכתא שכתובה בתורה, לעומת הרבנית שמברכת גם על מצוות שלא כתובות בתורה. מושפע מ-2 גורמים: הירח והשמש, ראיית מולד הירח - ראש חודש, כך היו מקדשים ראשי החודשים. חגים חקלאיים שנקבעים לפי השמש, אזי צריך ליצור איזון בין לוח שמשי ולוח ירחי וזו שנה מעוברת.</p>	<p>בהדלקת הנרות קראים מברכים לוח השנה היהודי חגים יהודיים הם</p>	<p>רמלה מרכז קראים</p>	
<p>שהוא האחרון בשנה, בודקים את רמת בשלת השעורה בשדות ולפי זה מחליטים אם מוסיפים אדר ב'. ברורות, איך לבדוק ואכן יש אנשים שמוסמכים לכך ואף מוגדרים 3 מקומות בארץ, שבהם בודקים. התבצע, מתקופת הלל השני, נקבע לוח שנה מחזורי בן 19 שנים, שבו יש 7 שנים מעוברות - 'גוח אדזטי. הן: 3,6,8,11,14,17,19 בנוסף נקבע ע"י הלל הזקן, שלא ימי 'אדו' ראש השנה ולא ימי 'בדו' יחול פסח.</p>	<p>בחודש אדר במשנה יש הוראות עד שנת 350 כך השנים המעוברות</p>	<p>רמלה מרכז קראים</p>	
<p>לחוגג חגים במועד, לפי השיטה הישנה, כאשר לוח ירחי קובע ראשי החודש ולוח שמשי קובע חגים. לפי הירח, אזי סופרים את הימים לחג המתאים ולפי מצב השעורה, קובעים באם להכיל שנה מעוברת. עקרוני בין שיטה רבנית וקראית, בשתייהן יש שנים מעוברות וכל ההבדל יכול להתבטא ביום יומיים. הקראים חוגגים 50 יום מיום ראשון שאחרי פסח, לכן אצלם חג השבועות, תמיד יחול ביום ראשון.</p>	<p>קראים ממשיכים בודקים מתי ר"ח אין כאן הבדל את חג שבועות</p>	<p>רמלה מרכז קראים</p>	
<p>הספירה הינה ממחרת חג הפסח ולכן החג תמיד יחול באותו תאריך עברי ו' בסיון, אך לא באותו היום. אימו, מופיע 3 פעמים בתורה, הקראים מפרשים זאת לפי הפשט, לכן אין איסור לאכול בשר וחלב יחד. חורבן בית המקדש המוזכרים בתנ"ך מקובלים גם על הקראים: עשרה בטבת, י"ז בתמוז ותשעה באב. תפילין ואין להם בכלל תפילין, את המושג טוטפות, מפרשים כזיכרון, מן מטאפורה ולא משהו אחר.</p>	<p>ביהדות הרבנית לא תבשל גדי חלב ימי צום על קראים לא מניחים גם למזוזות</p>	<p>רמלה מרכז קראים</p>	
<p>הקראים מתייחסים כאין מטאפורה ומה שהם שמים, זה מין סמל על המזוזה, שמסמן שזה בית יהודי. הם בצבע כחול ולבן, כשהכחול מופק מכל מקור טבעי או סינתטי, ברבנית הציצית רק בצבע הלבן. כיפה באופן רגיל, רק בזמן תפילה בהכ"נ, שמים כסוי ראש, גברים ונשים, רק רב חובש קבוע כיפה. אין שולחנות וכסאות והתפילה מתבצעת ללא נעליים ונעשית בבוקר ובערב, כנגד 2 קורבנות בהכ"ק.</p>	<p>ציציות הקראים קראים לא חובשי בביהכ"נ הקראי</p>	<p>רמלה מרכז קראים</p>	

רמלה	תנועות בתפילה : ביהכ"נ הקראי מעמד האישה אצל בטכס הנישואין	עמידה, השתחויה, כריעה, בריכה, קידה, נפילה אפיים, נשיאת עיניים, נשיאת ידיים ופרישת כפיים. מהווה 'מקדש מעט' וצריך להימצא במצב טהרה כדי להיכנס אליו, לכן הקראים רק רוחצים במים. הקראים, שווה למעמד הגבר, קול באישה ערוה לא קיים, היו תקופות ששנים היו גם רבניות ומהלוח. גם האישה חותמת על הכתובה, שכתובה בשפה העברית, יחד עם הגבר, שמהווה הסכם בין שניהם.
רמלה	בגירושין זכויות עדה הקראית מונה רוב הקראים אינם נישואים מעורבים	האישה שוות לגבר ואין מצב של אישה עגונה, בית הדין הקראי יכול לתת לה גט גם ללא הסכמת הגבר כ-40,000 בארץ ועוד כ-10,000 בתפוצות, רוב הקהילה מרוכות באשדוד ורמלה ועוד 8 קהילות קטנות. מקיימים מצוות ואם אינם מקיימים את ההלכה הקראית, אין למעשה הבדל בינם לבין יהודי חילוני. בין יהודי קראי לרבני, קיים במציאות, כי אין התפלגות מוסדית, לכן קורה שנפגשים ומתאבלים.
רמלה	הרב הראשי יצחק במזרח אירופה סידור קראי כתוב בארץ אומץ	נסים, קבע פסק הלכה ב-1969 שמתיר נישואים מעורבים, בתנאי שהצד הקראי 'יודה בדברי חברים' חל במאה ה-19 תהליך התנתקות מהיהדות, עד כדי פיצוץ, שאפילו S.S הכריזה עליהם כלא יהודים. בעברית, עם 2 סוגי פסוקים : פסוקי תנ"ך או פיוטי פייטנים קראים, השונה לחלוטין מסידור מוכר. מנהג הבר מצווה ע"י הקראים ובני 13 עולים לתורה, קוראים פרשה והפטרה, אך אין הנחת תפילין.
רמלה	המסגד הגדול 5 עיקרי האסלאם : המחראב בחצר מעל כניסה למסגד	מסגד אל עומרי, הינו אחד מ-3 המסגדים הפעילים בעיר העתיקה, אך יש עוד מסגדים בעיר החדשה. עדות, תפילה, צום, צדקה, וחאג', המסגד הגדול ניקרא ג'עמה, בהכוונה שהינו מסגד ציבורי ליום ששי. מרמזו שפעם התפללו מחוץ למסגד, כיום לא פרושים שטיחים בחצר, שאומר שלא מתפללים בחצר. יש 2 כתובות מתוך 6 שבמסגד, הכתובת הראשונה מפארת את ביברס על כיבושו את יפו ב-1268
רמלה	לאחר מחקר הכתובת השנייה חל איסור עקרוני מבנה המסגד גדול	הסתבר שהכתובת במקור בכלל לא באתרה, אלא הועברה מהמסגד הלבן, רק במהלך המאה ה-20 שמעל הכניסה למסגד מ-1298 והיא אכן באתרה המקורי, מדברת על שיפוץ מסגד הגיעמה המבורך. להכניס את טומאת הרחוב למסגד, לכן חולצים נעליים, גם מקל הלכה נשאר בחוף, כי הוא נגע ברחוב. הוא בזיליקה, עם 2 שורות עמודים וכתורת צלבניות, במזרח בנוי אפסיס גדול ולא מחראב כנדרש.
רמלה	המסגד לא נבנה לדעת רוב חוקרים הבישופים ישבו בית אומייה ישבו	כמסגד, אלא נבנה ככנסייה צלבנית, שהינה הכנסייה הצלבנית הגדולה ביותר בא"י, שנותרה מקורית. זו הייתה כנסייה פרוכיאליט - כנסיית קהילה, אך יתכן שזו הייתה קתדרלה, שישב בה בישוף ומעלה. בד"כ בבירת מחוז, אך הכלל הזה לא נכון בארץ הקודש, כי בה בישוף יושב גם במקום עם ערך קדושה. ברמלה החל מהמאה ה-8 ובפיהם רמלה היא עיר החולות, שצלבנים זיהו לפי הצליל כ-2 ערים תנכיות.
רמלה	שתי ערים תנכיות : יוסף הרמתי שנתן בקוראן הנביאים ברמלה יש ביהכ"נ	רמתיים-צופים ורמה, שגם הנביא שמואל מחבר ביניהם : שמואל נולד ברמתיים-צופים ונקבר ברמה. חלקתו לקבר ישוע, תרם נדבך חשוב לצליל רמה, לכן הצלבנים החליטו שתיבנה ברמלה כנסייה גדולה. בקוראן, מוזכר מקום גבוה בהקשר ישוע, שפרשנים פירשו שזאת רמלה, מכאן החיבור עם האסלאם. שמואל הנביא, כנראה יהודים קישרו את רמלה לרמה ואחריהם המסורות המוסלמיות וגם הנוצריות.
רמלה	ארכיאולוגי מזהים רמלה היא העיר כבוש רמלה ע"י ברוב ספרים כתוב	את רמתיים-צופים ברתיס, צפונה ממודיעין ואת רמה בכפר א-רם, ליד ירושלים, שלא כמו המסורות. הראשונה שהצלבנים כבשו בא"י מתוך החלטה לדלג על עימות עם ערי החוף : צור, עכו, חיפה וקיסריה הצלבנים, נעשה ללא קרב, כי בטרם הגעתם לעיר, המשמר הפאטימי ברח ואחריו נסו כל תושבי העיר. שהכנסייה נבנתה ב-1150 ככנסיית יוחנן הקדוש, אך אין שום אסמכתא שתעיד שאכן מידע זה נכון.
רמלה	ע"פ סגנון התקופה המלכה מליסנדה 3 מליסנדה בנתה 3 שם הכנסייה	הכנסייה מתאימה למבנים הצלבנים של המחצית הראשונה של מאה ה-12 שהוא הסגנון הרומנסקי. אכן ניהלה בתקופה הזאת תנופת בינוי, לכן אפשר לייחס את בניית הכנסייה, למפעלי הבנייה שלה. כנסיות בירושלים : קבר מרים, סנטה אנה ושפוף כנסיית הקבר, לכן אפשרי שגם את הכנסייה ברמלה. כיוחנן הקדוש, נקבע די שרירותי ע"י נזיר פרנציסקני במאה ה-16 שזיהה אותה ככנסיית יוחנן הקדוש.
רמלה	בתעודות צלבניות לארכיאולוג נטייה מבנה הכנסייה הקשת המחודדת	מופיעה כנסיית יוסף הקדוש ברמלה ומפתה לקבוע שאכן הכנסייה הראשית, הוקדשה ליוסף הרמתי. לחבר עדות כתובה למקומות, שלא תמיד מבוססות, כמו שלחורבת כיפא קראו שעריים, בגלל שעריה. הוא בסגנון רומנסקי, אך הקשתות שבכנסייה מחודדות ובדרך כלל רומנסקי זה עם קשתות מעוגלות. עדיפה בבנייה, כי המשקל מתחלק לאורך קווי העמודים, המעוגלת מורידה משקל, על חתך האומנות
רמלה	הקשת המחודדת יש דעה שהצלבנים בסגנון הגותי לאחר שרמלה	בכנסייה, זהה לקשת העבאסית בארכיטקטורה המוסלמית, שממוקמות בברכת הקשתות ברמלה. יצואו את פטנט הקשת המחודדת מא"י לאירופה ובכך החלו את הסגנון הגותי, שאפשר בנייה לגובה. הקשתות המחודדות בכנסייה, אפשרו בנוסף לגובה, גם בניית קירות יותר דקים עם חלונות ענקיים. נכבשה ב-1099 היו עליה הרבה קרבות במאה ה-12 עת המוסלמים השתלטו עליה, לפרקי זמן קצרים.
רמלה	צלאח א-דין כבש לב-הארי הרס את בספטמבר 1192 בחתימת ההסכם	את רמלה ב-1187 ולקחה מהצלבנים, שנלקחה חזרה ב-1191 במסע הצלב ה-3 של ריצ'רד לב הארי. המצודה של רמלה, שמיקומה לא ידוע וניסה פעמיים להגיע לירושלים, כדי לכבושה ולא הצליח בכך. חותם ריצ'רד הסכם עם צלאח א-דין על הסכם יפו הראשון, שדן בחלוקת הארץ בין הצלבנים לאויבים. א"י ברובה מוסלמית, פרט לרצועת חוף צרה לצלבנים, רמלה בשלטון משותף עד 1204 ומאז צלבנית.
רמלה	ביברס הממלוכי מאה ה-13 הוסיפו רשימת התפילות האפסיס בכנסייה	כבש את רמלה ב-1266 ללא מאמץ, לא ברור מתי בדיוק זה קרה, אך בסוף המאה ה-13 - האתר מסגד. לכנסייה, שהפכה למסגד, מחראב בצד דרום, שבו היה שער צדדי, שמילאו את פתחו בלבנים וסתמוהו. אל-פאג'יר-שחר, השורוק-זריחה, דיוהור-צחריים, אל-אסאר-מנחה, אל-מעריב-ערבית ואל-עשא-לילה. בנוי מאחד גדול במרכז בו המזבח ו-2 קטנים משני צדדיו - אחד לבגדי הכהן ואחד לאחסון לחם והיין.
רמלה	כנסיית ברסלבסקי שוק רמלה מקורה קיזאן / משרבייה טיילת התיירות	שימשה כמקום כינוס לוועידת היסוד של מפא"י ב-1906 בה נכתב המצע הסוציאליסטי הראשון בא"י. כיום, היווה בעבר חלק מדרך דמשק - קהיר, הדרך הבינלאומית, שניתן לכנותה גם בשם דרך היס. קיזאן - צינוריות או כדים המשמשים לבנייה, משרבייה - סורג המאפשר מעבר אויר כסבכות מעץ. הינה חלק מרח' עדס שאפיק - סמטה צרה ולא משכנעת, שהייתה דרך ראשית בא"י בין יפו לירושלים.

<p>רמלה הליכה</p>	<p>שאפיק עדס כנסייה ארמנית כנסייה ומנזר יווני סמל אחוות נזירים</p>	<p>היה יהודי עיראקי מבצרה, שנאשם בריגול למען ישראל וניתלה בפתח ביתו ב-1948 בעלילת שווא. ע"ש יעקב הקדוש, פטרון הכנסייה הארמנית בארץ, יעקב בן זבדי, יעקב הגדול, אחיו של יוחנן. אורתודוקסי, שבכתובת התבליט כתוב 'זה מנזר גיאורגיוס הקדוש ברמלה' וסמל של אחוות הנזירים. טאפוס פילאכס - שומרי הקבר, שילוב אותיות יווניות טאו+פי, שהינו סמל הפטריארכיה היוונית.</p>
<p>רמלה הליכה</p>	<p>המסגד הקטן כנסייה אנגליקנית בכנסייה לטינית הסמלים בכניסה</p>	<p>מהמאה ה-14 עליו צריח מקורי, מנציח את שמו של חודייפה אל-ימאני, שהיה ממכריו של הנביא. אפיסקופלית שנבנתה ב-1913 והוקמה על ציר חדש, לעומת 3 הכנסיות האחרות שבנויות בציר העתיק. פרנציסקנית, יש אגף מהמאה ה-15 שהיה אכסניה לטינית, שבה לך נפוליאון בטרם יצא לכבוש את יפו. צלב ירושלים של קוסטודיה דה-טרה סנטה, שקים רק בארץ ולא במבנים פרנציסקנים באירופה.</p>
<p>רמלה כנסיית יוסף הרמתי</p>	<p>על השער הכתובת קוסטודיה דה- למסדר 3 תפקידים כדי להיכנס לא"י</p>	<p>יוסף הקדוש חניך האדון איש המועצה' וסמל צלב עם כפות הידיים, זו הכנסייה ע"ש יוסף הרמתי. טרה סנטה, הינו המסדר שממונה על ארץ הקודש והשכנות שגובלות בה: ירדן, סוריה וקפריסין ייצוג הקתולים במקומות הקדושים, אירוח עולי רגל והטיפול בהם והקמת רשת חינוכית 'טרה-סנטה'. בתקופת שלטונו של מוחמד אל קלאון, הפרנציסקנים נעזרו באנשי ונציה, ששחרו עם הממלוכים.</p>
<p>רמלה כנסיית יוסף הרמתי</p>	<p>רשת טרה סנטה אכסניה ראשונה האכסניה באתר הכנסייה הנוכחית</p>	<p>מונה כיום 8 בתי ספר ברמלה, חיפה, עכו, נצרת, בית לחם, ירושלים ועוד, הנחשבים בתי ספר מעולים. של הפרנציסקנים הוקמה בהר ציון ב-1333 ובמאה ה-16 הוקמה בעיר העתיקה האכסניה קזה-נובה. הוקמה במאה ה-15 והתקדשה במאה ה-16 בהיותה משויכת לבית יוסף הרמתי, יען רמלה הינה רמה. נבנתה ב-1902 ע"ש יוסף הרמתי, מתלמידי ישוע, שביקש להוריד את ישוע מהצלב ולקברו לפני השבת.</p>
<p>רמלה כנסיית יוסף הרמתי</p>	<p>דלתות עץ בכניסה בית המלוכה כנסייה קתולית 14 תחנות הויה</p>	<p>נושאים סמלי צלב, סולם וצבת, המסמלים את יוסף הרמתי, שעלה בסולם להוצאת המסמרים מישוע. הספרדי, תרם את דלתות העץ ועוד מספר פריטים, כי רצה להיות שותף בפעילות הקתולית בכנסייה. מתבטאת בצורת הישיבה על ספסלים עם הדום לרגליים ומשענות לידיים, כי במהלך תהליך כורעים. דולורוזה, שההליכה לאורכם, מהווה מאין תחליף להליכה אמיתית בירושלים, לנוצרי החזיק בחו"ל.</p>
<p>רמלה כנסיית יוסף הרמתי</p>	<p>פסלים, תאי ווידוי ועדת הוותיקן ה-2 פסלים בצדי אולם ציור שמן מקורי</p>	<p>ומזבח גלוי שבועידת הוותיקן ה-2 הוחלט להציב לפני כוהן הדת, על מנת שפניו יהיו מופנות לקהל. החליטה על רפורמות ב-1965 וביניהן שחרור היהודים מאחריות לרצח ישוע ולהתפלל בשפת המקום. התפילה, הינם של יוסף הרמתי ונקדימון, שהמשותף ל-2 הפסלים, הוא סמל בית המלוכה הספרדי. של טיציאן, מגדולי ציירי הרנסנס, שנולד בוונציה ב-1450 ומת בגיל 93 מצוי בכנסייה, בין הוטרז'ים.</p>
<p>רמלה המסגד הלבן</p>	<p>חלקו הצפוני של שרידי המסגד המסגד הלבן היה רמלה הוקמה ע"י</p>	<p>המבנה, מורכב ממערכת קשתות עם פתח רחב וע"פ המחראב שבקיר הקיצוני, אפשר להבין שזה מסגד. החשופים, הם מהמאה ה-12 והלאה, סביר בהחלט, שאם יחפרו מתחתיו, יחשפו שרידים מהמאה ה-8. החלק הבנוי וגם החצר הגדולה ולכן יש בהן קשתות, שביניהן היו המאמינים מתפללים במסגד הקדום. בית אומאיה, בערך סביב שנת 716 ובוודאות נוסדה בימי שלטון אל-וואליד, החליף הבנאי שמת ב-715</p>
<p>רמלה המסגד הלבן</p>	<p>בניית רמלה תכנית אורתוגונולי אדריכלים ובנאים שטח העיר של</p>	<p>כעיר רבועה, עם תכנית אורתוגונולית, מיוחסת לסולימן, אחי אל-וואליד, שהיה מושל ג'ונד פלשתין. קארדו - דקומונו, רחוב ראשי מצפון לדרום, עם שווקים משני צדדיו ועוד רחוב צולב, ממערב למזרח. היו ביזנטיים, כיוון שמוסלמים בהתחלה, לא ידעו לבנות, לכן נבנתה כמו עיר רומאית - ביזנטית. ראשיתה של רמלה, היה בגודל כ-2,200 דונם ואכן העיר מכונה במקורות, מדינה ע'דימה - עיר עצומה.</p>
<p>רמלה המסגד הלבן</p>	<p>בחפירות שבוצעו המסגד הוקם ליד הסבר לאי התאמה מוקאדסי כתב</p>	<p>הממצאים הבנויים, בשטח העיר המקורית, הם דלים מאוד, אך הם מתאימים גם לעיר יותר גדולה. הצומת הקארדו - דקומונו, כלומר במרכז העיר, נובע משני רעשי אדמה שהיו בארץ ב-1068 ו-1068 במיקום מרכז העיר העתיקה, בין העבר להווה, נובע משני רעשי אדמה שהיו בארץ ב-1068 ו-1068 במאה ה-10 שהמסגד של רמלה הינו היפה ביותר בכל עולם האסלאם ומכונה בפי כול בשם 'הלבן'.</p>
<p>רמלה המסגד הלבן</p>	<p>מתיאור מוקאדסי מהנתונים ברור בניית עיר חדשה היסטוריון מוג'יר</p>	<p>עולה שלמסגד הלבן היו עמודים עגולים ויפים, אך בפועל, בשרידי המסגד, לא נחשפו עמודים עגולים. שהמסגד שמוקדסי תאר, נהרס ברעידת האדמה ובמקום לבנות על ההריסות, בנו את העיר בשטח ליד. במאה ה-11 ע"י הטורקמנים, נעשתה בחלקה עם האבנים המקוריות של העיר ההרוסה מהמאה ה-8 א-דין, שנולד ברמלה במאה ה-15 כותב ב'הטוב והיפה בתולדות ירושלים וחברון' על רמלה החרבה.</p>
<p>רמלה המסגד הלבן</p>	<p>בין שרידי המסגד מהמסגד הלבן הנביא נבי צאלח בני השבט לעגו</p>	<p>נמצאו 3 מאגרי מים תת קרקעיים עם מדרגות שירודות פנימה, שלפחות 2 מהם מהתקופה האומאית. מהמאה ה-8 שנהרס ברעש לא נשאר מאומה, על התווי בנו את המסגד הלבן מחדש, במאה ה-11 מוזכר 7 פעמים בקוראן ונאמר עליו, שנשלח לשבט עובדי אלילים, כדי לשכנעם להאמין רק באללה. לצאלח ולכן הוא התפלל לאללה, בבקשה שיעשה נס ואכן האדמה פצתה את פיה ובלעה אותם חיים.</p>
<p>רמלה קבר נבי צאלח</p>	<p>מסורת ממלוכית כתובת בערבית צאלח א-דין רצה כתובת של בייברס</p>	<p>מספרת, שבאתר קבור נבי צאלח, אך מסורות אחרות מספרות, שמקום קבורתו בעכו, ברמאללה, ועוד. הכתובה על קיר הקבר, מיוחסת את הקמת המבנה מעל קבר צאלח, לאחד מהאמירים של צאלח א-דין. להנחיל לעולם, בשיפוץ הקבר, שהינו מוסלמי ראוי, היות ולא בקלות הכירו בו, לאחר חיסול קודמיו. שממוקמת בכניסה למסגד הגדול, כנראה הובאה מהמסגד הלבן וזה כנראה המסגד שבייברס שיפץ.</p>
<p>רמלה המגדל הלבן</p>	<p>לסיכום המגדל המרובע הכתובת במגדל מהות המגדל</p>	<p>היו שני מסגדים גדולים ברמלה: המסגד הלבן עד מאה ה-13 והמסגד הגדול מהמאה ה-13 עד היום. הוא המבנה הכי מפורסם ברמלה, שנבנה ב-1318 וכנראה ממוקם מעל צריח המסגד, שמהמאה ה-8. מהללת את הסולטאן בן קלאון, שהיה בנאי גדול גם בירושלים בצפת ורמלה והוא שנהא את המגדל. לפי דעת רוב החוקרים, זה מינרט של מסגד דתי, בדומה למגדלים במרוקו, יש גם דעה שנועד לתצפית.</p>
<p>רמלה המגדל הלבן</p>	<p>המגדל בנוי מ-4 יתכן שמגדל שימש מוג'יר א-דין כתב רמלה החליפה</p>	<p>קומות עבי קירות, עם תא לחימה בכל קומה, גובהו כ-30 מטר כאשר חלק מחלונותיו הם חרכי ירי. גם למואזין, כי זאת הנקודה הגבוהה ביותר בכל מרחב רמלה-לוד, המתאימה לתצפית מעולה למרחק. שהמגדל שהוא אחד מפלאי עולם ואילו המנדט הבריטי טבע את המגדל על שטרות של £ 5,10,50,100 את לוד כעיר הראשית באזור, לוד הייתה צומת דרכים מרכזי, אך עם בניית רמלה, הזיזו את הצומת.</p>

רמלה בריכת הקשתות	בנושא המים היה בלוד חפרו 10 מטר סולימן השליט בריכת הקשתות	ללוד יתרון משמעותי, כי היא נמוכה מרמלה בכ-40 מטר, כלומר אופק מי התהום קרוב יותר לקרקע. והגיעו למים, ברמלה היה קשה לחפור בארות עמוקות ודרישה למים לכ-50,000 תושב, הצריכה פתרון. בנה אמת מים, שהובילה מים מתל גזר לרמלה וממנה, הוא חילק את המים, בצינור לכמה מאגרים. לא חצובה, אלא בנויה מתחת לאדמה, חפרו בור באדמה ובנו בו קונסטרוקציה של קירות ותקרה.
רמלה בריכת הקשתות	בתקרה יש שורות הביזנטיים הכירו מבנה הבריכה יש הטוענים שדגם	אשנבים מרובעים וזאת על מנת להקל מהרבה אנשים, לשאוב מים בו זמנית, מתחתית מאגר המים. את התורה ואכן בנו בורות כאלה באיסטנבול, בכנסיית הניאה וגם ברמלה הידע נבע מהרומי - ביזנטי. הינו 20x21 מטר, 3 טורים, שבכל טור 5 עמודים, עליהם קשתות עבאסיות, כמו בכנסייה הצלבנית. הקשת הצלבנית המחודדת, הבנויה בבריכה, הועתקה מרמלה וממנה החל הסגנון הגותי באירופה.
רמלה בריכת הקשתות	מקור המים בעבר הכתובת במאגר שם הבריכה ברעידת האדמה	באמת מים, מתל גזר, שודרג בשנות ה-30 של המאה ה-20 עת מקור המים הוסב, מניקוז מי גשמים. כתובה בכתב חיגיזי, המכריזה שאת המקום בנה דינאר ב-789 ימי החליף הארון אל ראשיד העבאסי. בערבית, ברכת אל-ענאזייה - בריכת העיזים, הנוצרים במאה ה-19 קראו לה, בריכת הלנה הקדושה. ב-1927 פינת מבנה הבריכה התמוטטה אזי הבריטים סגרוה, כיום, הינה מעט קטנה מבריכת המקור.
רמלה מוזיאון רמלה	מבנה המוזיאון המוזיאון מציג את חדר-1 ימי ביניים האסלאם ברמלה	היה בימי מנדט, בית עירייה, אחרי 1948 שימש למיני צרכים ונינטש, עד שב-2001 יועד למוזיאון. התקופות ההיסטוריות ברמלה ב-6 חדרי תצוגה, כמו ימי ביניים, ערבוב תקופות, רמלה בעתיד ועוד. מציג את חיי הכלכלה בעיר, שבה מרכז חקלאי, תעשיית שמן זית משובח ותעשיית צבעים מורחבת. מעוצב בחלון דמוי מחראב, בו העתק פסיפס של מחראב היחיד בעולם, שהראה את כיוון התפילה.
רמלה מוזיאון רמלה	הנצרות ברמלה היהדות ברמלה חדר-2 מטמון ההשרעה היא	מיוצגת בתבנית כנסייה עם גג ופעמון וכלים ביזנטיים, טרום הקמת רמלה, שנחשפו במרחב לוד-רמלה. מיוצגת בממצאים יהודים שהם סמלי מנורה, שופר וכו' כמו כן חשפו כמה נרות שמן עם סמל מנורה. מטבעות הזהב המוסלמי הגדול ביותר (376) שהתגלה ב-1964 ליד המסגד הלבן, מלפני כ-200 שנה. שהמטמון היה רכוש חלפן כספים, שפעל בקרב אנשי המסחר הרבים, שחצו את רמלה בנתיב פעילותם.
רמלה מוזיאון רמלה	ברמלה פעלה חדר-3 תצוגת מלחמת העצמאות רמלה לא נכבשה	מטבעה, מהקמת העיר ועד חורבנה ב-1068 ואכן בחלונות מוצגים דוגמאות מטבעות, שנטבעו בעיר. תקופת העותומנים, מנדט בריטי ומלחמת העצמאות, המשולבים בציורים ומפות עתיקות של רמלה. מיוצגת ב-2 מפות שקשורות לכמה התקפות של האצ"ל על רמלה, במאי 48 שכולם כשלו במשימתם. במלחמה, אלא נכנעה, הכניעה התרחשה במועדון של קבוץ נען וכתב הכניעה המקורי בארכיון של נען.
נסיעה	בית הקברות צבאי מרכז טבג'ה הינו העיר רמלה מונה התפלגות 4 העדות	הבריטי הממוקם על הדרך רמלה-לוד, הינו הגדול בארץ ובו טמונים חיילים בריטים אשר נפלו בא"י. מרכז לשימור מורשתם של יוצאי קהילת יהדות אתיופיה, שהוקם ב-1998 בעזרת תרומת משפ' רייכר. כ-70,000 תושב, מהם כ-50,000 יהודים, כ-13,000 מוסלמים וכ-4,000 נוצרים שמתחלקים ל-4 עדות. כ-2,500 יוונים אורתודוכסים, כ-1,000 קתולים, כ-100 אנגליקנים ורק כמה מאות ארמנים בלבד.
לוד כנסייה סנט ג'ורג'	כנסיית גיאורגיוס כריסטוגרמה הינו הבדל בדוקטרינה הקתולים	הקדוש ובפי האנגלים נקרא בשם כנסיית סנט ג'ורג', הינו אתר מאוד מקודש לנוצרים והכי חשוב בלוד. הסמל שקונסטנטינוס הקיסר, הורה לחייליו ב-312 לצייר על מגניהם, לפני הקרב על הגשר המילוי. האורתודוכסים בשילוש, קודקוד משולש הינו למעלה ומסמל את האב וממנו יוצאים הבן ורוח הקודש. בשילוש הקדוש, המשולש הינו הפוך, כלומר האב והבן במעמד שווה ומשניהם נובעת רוח הקודש.
לוד כנסייה סנט ג'ורג'	מאפייני כנסייה ימין לדלת תמונת טקס אורתודוכסי ט'רונוס-ביונית	אורתודוכסית: קיר האיקונוסטאזיס שמפריד בין הכומר למתפללים ומסתיר את המזבח מהמתפללים. ישוע ומצד שמאל לדלת, מרים הבתולה, מחזיקה את ישוע התינוק ומשמאלה, קדוש הכנסייה. נערך בעמידה, עת נשענים על משענות לידיים, בסנט ג'ורג' התפשרו והוסיפו גם ספסלים עם משענות. הינו כס מלכות, אך בכנסייה אורתודוכסית, זה כיסא מיוחד עבור הפטריארך והיה ומגיע לתפילה.
לוד כנסייה סנט ג'ורג'	הנברשת הגדולה מבנה הכנסייה ההסבר למבנה: הכנסייה נבנתה	עם הרבה מנורות מבטאת את האור שהוא מסממני ישוע והאוסף האיקונוט המבטא סיפור בתמונה הינו רוחבי ולא סימטרי וזה חריג, בד"כ המבנה אורכי וסימטרי, שמייצג את הסימטריה האלוהית. מלחמת גיאורגיוס בדרקון, מסמלת בעיני נוצרים, מלחמה בין הטוב לרע ונצחוננו מסמל ניצחון נוצרי. בימי קונסטנטינוס במאה ה-4 ונהרסה בפלישה הפרסית ב-614 ונהרסה שוב ע"י אל חאכס ב-1009
לוד כנסייה סנט ג'ורג'	הכנסייה בייברס בנה מסגד מבנה המסגד חזר הקריפטה באתר	נהרסה שוב בידי קצינו של צלאח א-דין ב-1187 ונהרסה בפעם רביעית ואחרונה, בידי הסולטן בייברס. על שטח הכנסייה, כדי להפגין לעולם, את ניצחון האסלאם על הנצרות והשאיר למוזכרת את הקשת. לפטריארכיה היוונית ב-1859 ואז החלו לבנות מחדש את הכנסייה, בלי יכולת לשחזר כנסייה צלבנית. הממוקמת במרתף הכנסייה, מהווה, ע"פ המסורת, קברו של הראש של גיאורגיוס, זאת לאחר שנערף.
לוד כנסייה סנט ג'ורג'	גאורגיוס הקדוש בשנות ה-20 דיוקליטיאנוס על עוז רוחו	הוא דמות שרבות הגרסאות אודות חייו ומותו והקשר שלו לעיר לוד, הוא מכך, שהוא יליד המקום. המוקדמות לחייו, גאורגיוס הלך בעקבות אביו והיה קצין בצבאו של הקיסר הרומי, דיוקליטיאנוס. הוציא צו, המורה על דיכוי הנוצרים, ג'ורג' מסרב לבצע פקודה ואף מצהיר שהוא נוצרי ולכן נדון למוות. גאורגיוס התקדש בקרב הנוצרים ונחשב בעיניהם, למרטיר הנוצרי הראשון ומעל קברו הוקמה כנסייה.
לוד גשר לוד	גשר לוד הנקרא סמלו של בייברס על הכתובת מצוין תעלומת הצלבנים	גשר גיינדאס, מקובל לראותו חלק מדרך הדואר הממלוכית, העוברת מעל נחל זיתן, ערוץ מנחל איילון. האריות, מופיעה על הכתובת המוטבעת בגשר. אלה אריות ולא ברדלסים, כי יש להם רעמה על הראש. שמי שבנה את הגשר הוא מושל העיר לוד בימי בייברס - עלא א-דין אסוואק בשנת 672 כלומר 1274 החוקים בגשר, פתר צ'רלס קלרמון-גנו במאה ה-19 שטען שאת הגשר בנו מאבני כנסייה שנהרסה.

תכני סיור מספר 60 למרשה ובית גוברין

מסלול: מרשה, בית גוברין וחירבת מדרס

<u>תמצית תכני הדרכה</u>				
מרשה	מרשה הינו אחד במפה גיאולוגית סלע הקרטון תופעת הנארי	האתרים היחידים ההלניסטיים בארץ, במרחב הנקרא ארץ אלף המערות כי יש בו כ-5,000 מערות. מצוין שהשפלה מורכבת מסלע קרטון, שהינו משקע ימי, הנוצר משלדי דגים ומיוחס לעידן האיאווקן. המצוי שבשפלה, הינו רך מאוד, אך מעליו יש שכבת נארי, שהיא שכבה קשה יותר מהקרטון שתחתיו. נחקרה רבות ואחת התובנות היא, שעל מנת שייוצר נארי, צריך טמפרטורות גבוהות וכמות משקעים.	מערת פעמון	
מרשה	טמפרטורת סביבה תמיד יהיה ייחודיות האתר סלעי הקרטון	אכן גבוהה בסביבת האתר, כמו כן כמות המשקעים 300 - 400 מ"מ בשנה, אכן מספקת ליצירת הנארי. קרטון מתחת לנארי, אבל לא תמיד יש נארי מעל קרטון ואין מצב שנארי יחבור לסוגי סלעים אחרים. מתבטאת ששכבת הנארי בה, הינה בין 1.5 - 3 מטר, כלומר שכבה קשה ועבה, עד למפגש עם הקרטון. לא מאפשרים יצירת מעיינות ואם אין מעיינות, זה אומר שאין יכולות להקים התיישבותיות במרחב.	מערת פעמון	
מרשה	למרות שלא היו בתקופות קדומות בעיר מרשה בתקופה הרומית	באזור מקורות מים קרובים, האנשים ידעו לנצל את הגשם והטכנולוגיה שהייתה, לאגירת מי נגר עילי. לפני עידן אמות המים, היו צריכים לדעת איך להתמודד עם בעיית המים, לכן אין פה יישובים גדולים. שהייתה מרובת תושבים, כפי הנראה, ידעו כבר לנצל ולהתבסס על הטכנולוגיה של המים, טוב יותר. התושבים ידעו איך להגיע למעיין, באזור דרום הר חברון ולמשוך את המים, בעזרת אמה לבית גוברין.	מערת פעמון	
מרשה	במרשה אין נתון גיאולוגי אזור מרשה מהווה סביר שבמרחק	בארות אלא בורות, אולם באזור אפשר למצוא בארות המגיעים למי תהום, בורות אוספים מי נגר עילי. שמכתיב היווצרות נוף אנושי, הינו שבמרחב בו זרמו נחלים, התפתחו דרכים ולאחר מכן יישובים. אזור חיץ בין הים לבין החר, בין אנשי הים שהם הפלישתים - גויי הים, לבין אנשי החר - יהודאים. לא רב ממרשה, באזור תל עזקה וצומת האלה, מתקיים הקרב של דוד וגוליית וסיפור שמשון ודלילה.	מערת פעמון	
מרשה	אזור מראשה מראשה הינה המערות במרחב	מהווה אזור חיכוך בין שתי תרבויות ספציפיות, בתקופה המקראית והן בתקופה הבהלית והפרסית. עיר קוסמופוליטית, מקום מפגש בין תרבויות וכשיש מפגש תרבותי, יש חיכוך ונוצרים דברים חדשים. ההלניסטי היחידי בא"י, שתושביו הושפעו מחדירת ההלניזם והטמיעו את תרבותה באורח חייהם. מראשה, נחצבו בחציבה פירית, דרך שכבת הנארי ואז בעומק מתאים, החלו לחצוב אבנים לבנייה.	מערת פעמון	
מרשה	לאחר שחדרו את צורת פעמון הייתה מערת הפעמון כתובת בערבית	הנארי, התחילו לחצוב תבניות לבנים אופקיות וכשהעמיקו, השתמשו בגלגלת, כדי לעלות את הלבנים. מושלמת, היות והיותה תמיכה טבעית לתקרה, בסיוע עמודי תמך, שנועדו לביטחון המשך החציבה. מתוארכת עד התקופה המוסלמית הקדומה - המאה ה-8 אזי נפסקה פעילות החציבה בתוכה. על קיר במערה, שבה כתוב אללה, נכתבה כנראה בידי כורים ביזנטיים נוצרים, בתקופה המוסלמית.	מערת פעמון	
מרשה	הביזנטיים ישבו לאורך כל קירות בסלע קרטון גבולות השפלה	באזור, בעת חדירת המוסלמים לא"י וכשהשפה המדוברת מונחלת כחדשה, לא מפתיע שהשתמשו בה. מערה נמתח קו אופקי גיאולוגי, שנוצר בתקופת זמן גיאולוגי בעבר, עקב שינוי כלשהו במשקע הימי. נדיר שיש תופעת קארסט, לכן בדרכי מערות הנחשפות בסלעי קרטון, הן מערות חצובות בידי אדם. בצפון: נחל ירקון באזור ראש העין, בדרום: נחל שקמה, במערב: רכסי הכורכר ובמזרח הרי יהודה.	מערת פעמון	
מרשה	אזור מרשה האתר מוזכר חורבן בית ראשון האדומים במרשה	מוזכר בספר יהושע, שם נכתבת המילה מראשה, מלשון ראש, או לראות משהו ראשון בצפייה למרחוק. גם בספר דברי הימים, כאחת הערים שהמלך רחבעם ביצר, לקראת מסע שישק, שנערך ב-926 לפנה"ס. ב-586 לפנה"ס וגלות בני ישראל, יצר וואקום במרחב, שהיווה גורם להשתלטות העם האדומי במרחב. היו פגאניים, המאמינים באל קוס ואכן נחשפו באתר ממצאים אדומיים, אחריהם, הגיעו הצידונים.	מערת פולנים	
מרשה	כשצידונים מגיעים יהודים נמשכו מרשה מנתה אחר בניית הבתים	מתחילה לחדור התרבות ההלניסטית המתקדמת והמפוארת, שהביא אלכסנדר מוקדון ב-333 לפנה"ס. לתרבות ההלניסטית ורצו להיות חלק ממנה וזאת בניגוד לאוכלוסייה, שמטרתה היה בלימת התופעה. בשעתה כ-15,000 תושבים וכדי לבנות בתיים הם חצבו ואכן רוב המערות באתר, הן בצורה של פעמון. ניצלו התושבים את החללים התת קרקעיים, כדי להקים בהם אזורי תעשייה, מוגנים וממוזגים.	מערת פולנים	
מרשה	בדרך כלל כל יוחנן הורקנוס הרס מרשה נקבע יוספוס פלביוס	מערכת, מכילה כ-17 מערות, המחוברות ביניהם ויש באתר כ-169 מערכות, המהווים כ-2,800 מערות. מגייר את האדומים ב-112 לפנה"ס, יש דעה שאומרת שתושבי האזור, מתנגדי הגיור, הרסו את האתר. לפי תיארוך המטבעות האחרון שנחשפו, שהינו מתקופה יוחנן הורקנוס, שלאחריו, אין אזכור לאתר. מציין בספרו, שהאתר נהרס ב-40 לפנה"ס, על ידי הפרתים, שהגיעו במסע צבאי אלים לא"י.	מערת פולנים	
מרשה	מרשה התחילה תופעת הירידה הלניסטים התחילו אחרי שמרשה	כישוב קטן על תל, שגודלו כ-24 דונם ולאחר שמספר התושבים גדל, החלה תופעת הירידה מהתילים. מהתילים בתקופה ההלניסטית, החלה גם בבית שאן, תל עכו ועוד וקשורה לטכנולוגיית הבאת המים. את בניית אמות המים, שזה פרויקט לא פשוט, גם האמה החשמונאית לירושלים, נבנתה בתקופה זו. נעזבה ב-112 לפנה"ס, יודעים שהיישוב בית גוברין הרומי, שהיה כפר למרגלות מראשה עלה לגדולתו קשור לצבא הפולני, שנקרא צבא אנדרס, שהוקם ברוסיה ונשלח לפרס, להתארגנות למלחמה בנאצים. שוחררו מהמחנות בברית המועצות, על מנת להצטרף לצבא, כי זו הייתה הדרך להשתחרר מהמחנות. לאירופה, עבר הצבא בא"י, אזי רבים מהיהודים, ניצלו הזדמנות וברחו מהצבא כדי להישאר בארץ. חיילי צבא אנדרס עשו גרפיטי, שבו חרוטות המילים: פולסקה, ורשה, סמל היחידה ו-13.2.1942	מערת פולנים	

<p>מרשה מערת היוניים</p>	<p>קולמבה ביוונית על סלעי הקרטון כצורך קיומי היתרונות בגידול</p>	<p>פירושו יונה, כלומר קולומבריום, מקום שנועד לגידול יונים, שמתקשר לחקלאות האפשרית בקרטון. נוצרת אדמה הנקראת רנדזינה, שהיא לא הכי טובה לחקלאות, כיוון שהינה דלה בכמות המינרלים. נמצאו במרשה עשרות קולומבריומים, המכילים אלפי נישות, המסוגלות לשכן בכל אחת מהן, יונה. יונים: הלשלת ששימשה לדישון האדמה, בשר יונה לאכילת מנה ופולחן הקרבת יונה של האדומים.</p>
<p>מרשה מערת היוניים</p>	<p>חופרים הראשונים הקירות גבוהים המערה הזו בנויה למרות שהאתר</p>	<p>שמגיעים ב-1900 למרשה, הם בליס ומקאליסטר, שחשבו בטעות, שהנישות שימשו לאפר בני אדם. בקולומבריום, נועדו למנוע מחיות טרף לטרוף היוניים, שלגידולם היה צורך רק בפתח לאור וגרעינים. בצורת צלב וזאת על מנת למקסם את כמויות היוניים שבה, לכן קוראים למערה בשם מערת הצלב. פונקציונלי רק לגידול יונים, הוא מקום מעוטר, חצוב יפה ומזכיר במקצת את הסיתות ההרודיאני.</p>
<p>מרשה מערת בית בד</p>	<p>במרחב מראשה בית תלמי במצרים בתי הבד עונת המסיק הינה</p>	<p>נמצאו 27 בתי בד וביחס ל-15,000 התושבים שהיו במרשה, הנתון מצביע על כך שהיצור הינו תעשייתי. ששלט באזור עד קרב בניאס ב-198 לפנה"ס, עת סלווקים השתלטו על האזור, היה גדול צרכני השמן. היו פעילים במיוחד מהמאה ה-4 לפנה"ס ועד 198 לפנה"ס, אזי מערות בתי הבד, החליפו פונקציות. סביב חודש נובמבר ואילו תקופת הפעילות סביב תעשיית שמן הזית הינה בת חודשיים - שלושה בלבד.</p>
<p>מרשה מערת בית בד</p>	<p>תהליך יצור השמן אי ריסוק גרעינים תפוקת היצור הזיתים השבורים</p>	<p>בבית הבד התבצע על מפרכה, כאשר העדשה שמעל משאירה מרווח, המונע את ריסוקם של הגרעינים. בשילוב פעולת הים והמלל, מנעה הופעת מרירות בשמן, זאת אומרת, שהופק במרשה שמן משובח. של שמן הזית במרשה הייתה כ-9 טון בשנה ושימשה לא רק למאכל, אלא גם למאור, לפולחן וכיו"ב. הועברו לעקלים ועליהם הניחו את הבד - הקורה, שבצד אחד עוגנה בנישה שבקיר ובצד שני במשקלות.</p>
<p>מרשה בתי מגורים</p>	<p>המשקלות שבקצה בווילה הצובה כתובה הכתובה בשטר הנישואין</p>	<p>הבד, מאפשרת מעיכה הדרגתית של הזיתים, הנמצאים בעקלים וזרימת שמן מהעקלים לתוך המאגר. במרשה, נחשף מטמון של מטבעות מתקופת יוחנן הורקנוס החשמונאי, המתוארכים ל-112 לפנה"ס. על חרס, למרות שבדרך כלל כתובות היו כתובות על פפירוס, נחשפה אחת מהערות באתר. בין קורסה לארסנה, נכתב שמיטיבים עם האישה, השטר אינו יהודי, אבל דומה לו ודומה גם לבבליים.</p>
<p>מרשה מערות</p>	<p>סמינרים באזור מראשה המערות הללו הן העובדה שיש רק</p>	<p>ארכיאולוגיים הינם מיזם שהתחיל באמצע שנות ה-80 ומיועד לשתף בני נוער בחשיפת מערות במרשה. יש כ-5,000 מערות, שכולן היו מלאות עפר ולצורך חשיפתם, נכנסו לתוכם בזחילה והחלו לרוקנם. חד שכבתיות, כלומר אין סטרטיגרפיה שדורשת ידע ארכיאולוגי, על מנת לא לפגוע בשכבות השונות. שכבה אחת, מחזקת סברה, שכשהאדומים עזבו אחרי הניסיון לגיור כפוי והם שסתמו את המערות.</p>
<p>מרשה מערות</p>	<p>ברני אלפרט רשות העתיקות ממצאים שנחשפו היות ונחשף גם</p>	<p>ארכיאולוג אמריקאי, הציע להביא לאתר תיירים, כדי שיחפרו ובכך יגעו בארכיאולוגיה ובהיסטוריה. נענו למיזם והתחילה בישומו, עת מגיעים תיירים לאתר ומשלמים כסף, כדי להיכנס ולחפור במערותיו. הסתבר שהאיבר הזכרי בפסלים נימול והשימוש בכלי אוכל, נעשה מחומרים שאינם מקבלים טומא. מיעוט עצמות חזיר, עולה הסברה שהאדומים, היו קרובים יותר לתרבות היהודית, מאשר לפגאנית.</p>
<p>מרשה מערות</p>	<p>מערכת המבוך - 7 שרידי כנסייה כתובת הליודורוס הכתובת מכילה 32</p>	<p>הינה מערכת אחת גדולה, המציגה מכלול של דברים, שיושמו במהלך הפעילות היומיומית במרשה. ביזנטית שנבנתה לזכר אנה, אם מרים, ששופצה בתקופה הצלבנית והקנתה לה את השם תל סנדחנה. הינה כתובת מלכותית, שנחשפה במערה, חרוטה באבן בשפה היוונית, המתוארכת ל-178 לפנה"ס. שורות, נכתבה ע"י סלאוקוס ה-4 להליודורוס, להודיעו על מינוי אולימפידורוס לאחראי המקדש.</p>
<p>מרשה מערות</p>	<p>הכתובת מלמדת התערבות יתר של מערת הקבורה בכתובת נכתבו:</p>	<p>על התערבות יתר של השליטים היוונים במקדשים, שנובעת מהלחץ הרומאי עליהם, בגביית מסי עתק. היוונים, באה לשיאה בתקופת חנוכה 167 לפנה"ס - שדידה וחילול המקדש, שהוליד למרד החשמונאי. הצידונית, שויכה לקהילה הצידונית, שבראשה עמד, ע"פ כתובת ביוונית, אפולופאנס בן שמאיוס. 'ראש הקהילה הצידונית במרישה אוהב את עמו ועושה טוב מכל אדם, שלט 33 שנים ונפטר בגיל 74.</p>
<p>מרשה מערות</p>	<p>מכתובת צידונית הקהילה הצידונית המערה הצידונית מראה המערה</p>	<p>שנחשפה באתרה, למדים על זיהוי מוחלט של שם האתר - מרשה, כדוגמה באתרים של תל גור ולכיש. קברה את המיוחסים שבתוכה, בקבורה מאוד מפוארת, המאפשרת גישה למידע, על אורח חייהם. נחשפה ב-1902 ע"י טירש ופיטרס, שהגיעו לאתר ולמזלם תיעדו אותה, כי מאוחר יותר, היא הושחתה. כיום הינו שחזור, שנעשה ב-1993 שנשען על התמונות שצילמו טירש ופיטרס, כך שהוא מאוד מדויק.</p>
<p>מרשה מערות</p>	<p>קבורה מימי בית I השפעה הלניסטית הקבורה החדשה בתקופה מאוחרת</p>	<p>נחשפו בכתף הינום ובמנזר סנט אטיין, בה המת הונח במערה וכשמתכלה, עצמותיו עוברות למקברה. בה האדם נמצא במרכז ואמונה בתחיית המתים, לכן מגיע לו קבורה עצמאית, שינתה תפישת הקבורה. הינה קבורה ראשונית, עת מניחים את הגופה בכוך ומשנית, כעבור שנה מעבירים עצמותיו לגלוסקמה. שהייתה קיימת בעיקר לבעלי היכולת הכלכלית, להיקבר בסרקופגים - כלומר, קבורה אחת ויחידה.</p>
<p>מרשה מערות</p>	<p>עמוס קלונר טוען האתר מרשה הינו באמצע המאה ה-I שמרשה נהרסה</p>	<p>שבמערה הצידונית הייתה קבורה ראשונית ומשנית, שטרן טוען שהמערה נועדה רק לקבורה ראשונית. שם האזור הראשוני, הנמצא ברום התל - תל מרשה, המוזכרת גם במקרא וגם בתקופה ההלניסטית. השם בית גוברין עולה, עת היה כפר קטן ומעורב של יהודים ונוכרים, שגדל לצד מרשה הגדולה. בית גוברין התחזקה: מרשה הינו אתר מקראי - הלניסטי, בית גוברין הינו אתר רומי-ביזנטי-מוסלמי.</p>
<p>בית גוברין</p>	<p>האמפיתיאטרון בתלמוד הירושלמי חיוב יהודי לבוא תל מרשה</p>	<p>שבבית גוברין, הינו היחיד שנבנה כאמפיתיאטרון ב-200 עת שהו בא"י רומיים בעקבות מרד בר כוכבא. שנחתם בטבריה ב-400 יש דיון לכתי, האם מותר או אסור ליהודים לצפות במופע באמפיתיאטרון. לאמפיתיאטרון, נבע מאפשרות, כמו שאר הצופים, להכריע על דין הלוחם ועדות לשחזור עגונות. הינו אתר מקראי, הלניסטי שהתחיל על התל, שבמקביל לו צמח כפר בשם בית גוברין - עיר בני החורין.</p>
<p>בית גוברין</p>	<p>אחרי מרד החורבן ספטימוס סוורוס בתקופה הרומית אמפיתיאטרון</p>	<p>בית גוברין מתחדשת, בסיוע רומי, כישוב מעורב של יהודים ונוכרים ומשנה את שמה לאליותרופוליס. קיסר רומא ב-200 משדרג את הישוב למעמד עיר פוליס רומית, היושבת על צומת אשקלון - ירושלים. נמשכו לבית גוברין אמות מים מחברון ותל גודד ונבנה אמפיתיאטרון שיחודו, שנבנה מראשיתו שכזה. הכיל כ-3,500 מושבים, אך רוב המושבים נעלמו, שכן נלקחו לשימוש משני ע"י הצלבנים למצודותיהם.</p>

בית גוברין	בתקופה הביזנטית בתקופה מוסלמית בתקופה הצלבנית את המצודה	האמפיתיאטרון חדל להיות זירת גלדיאטורים, כתוצאה ממהפך בחשיבה והאתר הפך לרחבת שוק. נקרא המקום בשם בית גיברין, המשמר שמה העברי הקדום של העיר, שירדה בהמשך מעט מגדולתה. בונה פולק ד'אנז'ו ב-1136 מבצר גדול באתר, כתגובה למעוז הפאטימי האחרון שבאשקלון, שלא נכבש. שבנה פולק ד'אנז'ו בבית גוברין, הוא מסר להוספיטלרים, שהיו את המסדר הצלבני הראשון שישב בו.
בית גוברין	אחר צלבנים הגיעו במלחמת תש"ח שרידי בית המרחץ המבצר הצלבני	איובים, אחריהם ממלוכים והמקום הופך לבית גיברין, בתקופה העות'מאנית, נבנה באתר כפר ערבי. במסגרת מבצע יואב, נכבשה בית גיברין, ע"י אנשי הפלמ"ח, שהפך לימים לקיבוץ של אנשי הפלמ"ח. הפרושים על כ-5,000 מ"ר, מהווים את בית המרחץ הראשון בא"י, שנבנה בתבנית בתי המרחץ ברומא. היה קטן, היות ותכנונו הושפע ממבני העיר, לכן השתמשו בחלקים מחומות העיר הקדומה, לבנייתו.
נסיעה	פארק עדולם מהתקופה במרחב עדולם הפארק מכיל 3	המשתרע על כ-50,000 דונם, מוזכר בתנ"ך בסיפור דוד המלך, שברח למערת עדולם מלכיש מלך גת. ההלניסטית ועד לתקופת מרד בר כוכבא, האזור שימש כעורף חקלאי ואכן נמצאו ממצאי גתות באזור. שוכנים הרבה יישובים ומושבים, שהוקמו בשנות ה-50 מעולים חדשים שהגיעו ליישבם מקצוות עולם. אתרי תיור מרכזיים: בחרבת מדרס מחילות מימי בר כוכבא, ביהכ"נ חרבת עתרי ושביל חורבת בורגין.
חרבת מדרס	חרבת מדרס אחד החטרונות הידע על מרד כתבי קסיוס דיו	הינו שריד ליישוב כפרי יהודי, שהתקיים כאן מאמצע המאה ה-I לפנה"ס, במקביל ליישוב שבמרשה. במרד מר כוכבא, שאין היסטוריון בן התקופה, שסוקר את התקופה בצורה יסודית ואמינה כמו יב"מ. בר כוכבא, ניזון ממקורות מאוחרים כמו קסיוס דיו, היסטוריון רומי, שכתב כ-70 שנה אחרי המרד. המקוריים נעלמו ואינם, יש רק ציטוט של מה שקסיוס דיו כתב, המופיע בכתבי 2 נזירים מהמאה ה-11
חרבת מדרס	מקור מידע נוסף מידע מהתלמוד ממצאים שנחשפו מרד החורבן	הינו אוסביוס, שהיה אנטישמי וזאת בלשון המעטה ואי אפשר להתייחס לכתבים שלו ממש ברצינות. הירושלמי, הבבלי ומדרשים מאוחרים, הינו דל, היות ומתייחסים בהם בעיקר להלכות מתקופת המרד. מהתקופה, כמו מטבעות ומערכות המסתור, מאפשרים עם המידע הכתוב, לבניית את תמונת המרד. היה מרד קטן, לעומת מרד בר כוכבא, גם מבחינת אידך שפרץ וגם מבחינת ההשלכות ותוצאותיו.
חרבת מדרס	הדחפים שהגיעו העולם היהודי רבי יוחנן בן זכאי החוקרים בדעה	את מרד בר כוכבא, היו בעיקר משיחים, כיוון שבית המקדש, היה כנראה נבנה מחדש, ע"פ נוהג רומי. השתנה, מעמד הכהונים ששידך בין העם לאלוהיו, באמצעות המקדש, פסק ועלה מעמד חדש - חכמים. מפתח יהדות אחרת, בלי קורבנות וכתחליף תפילה, כנגד כל אחת מ-3 הקורבנות, שהיה נהוג במקדש. שאחת הסיבות העיקריות לפרוץ מרד בר כוכבא, הייתה בניית אתרי איליה קפיטולינה בירושלים.
חרבת מדרס	אדריאנוס בנה מרד בר כוכבא באגרות שנחשפו רבי עקיבא	מקדש ליופיטר באתר בה"מ, שהיווה עלבון גדול ליהודים, שהבינו שמקדש לא יבנה ולכן יש למרוד. בניגוד למרד החורבן ב-67 היה מאורגן ומתוכנן שנים לפני שפרץ, מרד עם הנהגה ויד מכוונת ותומכת. בוואדי מורבעת ובהרודיון, נכתבו פקודות, הנחיות והתבצעו התכתבויות בין מפקדים במקומות שונים. שהיה עמוד השדרה הרוחני של כול העם, שפעל וצייד במרד, מקרין שמדובר במרד, שכולם היו בעדו.
חרבת מדרס	שיטת הלחימה בניית הבתים מחילות נבנו צרות היהודים הצליחו	שבחרו היהודים לבצע, הייתה לוחמת גרילה, כלומר מתחבאים, תוקפים וחוזרים להתחבא במסתור. לפני מרד בר כוכבא, הייתה בחללים תת קרקעיים ובתקופת המרד חיברו את החללים במחילות צרות. במתכון, על מנת להקשות על לוחמים רומיים לעבור דרכן, עם ציודם המסורבל והיה וירדפו אחריהם. בלחימת גרילה להשיג לגיון רומאי שלם, יש תיעוד מהלגיון ה-22 במצריים, לפני המרד שאחריו פסק.
חרבת מדרס	על פי קסיוס דיו לאור הצלחת הצבא הרומי אכן תוצאות המרד	יהודים שעבדו במפעלי נשק רומיים, פגמו בנשקים בכוונה ולאחר מכן, היו באים בחשאי לאוספס. היהודים בהשמדת חיילי הצבא הרומי, נקרא לדכאה, גדול מצביאי רומא, בעת ההיא, יוליוס סברוס. מסורבל, אך בסופו של דבר, הם הפעילו את תורת לחימתם, העלו באש את המערות וביצעו טבח נוראי. מסתכמות בכ-580,000 הרוגים, המהווים כ-¼ מהאוכלוסייה, גזרות השמד ומכירת יהודים בזול.
חרבת מדרס	מערת קבורה הגלוסקמה נושא ליקוט המבנה הציבורי	יהודית, שבתוכה קברי כוכים, גלוסקמה וסרקופג, עם אבן גולל, המיועדת לסגירה כנגד שודד קברים. מאפיינת את טקסי הקבורה וליקוט העצמות, הבאים לידי ביטוי בדברי פרשנות חז"ל ונוהגי האבלות. העצמות בגלוסקמות, מתוארכות למאה ה-I לפנה"ס והינו שדרוג ממנהגי הקבורה יהודים במקברות. אינו בהכרח ביהכ"נ, רשימת ביהכ"נ מימי בית ה-2: גמלא, מצדה, הרודיון, אום אל עומדאן וכן הלאה
חרבת עתרי	פירמידה המוצבת היישוב עתרי היישוב הוקם גולת הכותרת של	מעל הקבר, נקראת נפש, כלומר מתחתה קבורים, מעל נמצאת הנפש, כמו באתר יד אבשלום ובני חזיר. היה כפר יהודי, שנחשפו בו מקוואות, מערכות מסתור, מערכות קבורה ורסיס חרס שעליו כתוב 'עתרי'. בתקופה הפרסית ונגמר בתקופת מרד בר כוכבא אך בתקופת המרד הגדול היישוב ננטש ויושב מחדש היישוב, התבטא בהצלחתו להתקיים אחרי מרד החורבן עד מרד בר כוכבא, תקופה מיוחדת ביהודה.
חרבת עתרי	בין שרידי מתחת לביהכ"נ העדות הנחרצת הסיפור התנכי	הישוב, נמצא מבנה, שיש הטוענים שייכתן שמדובר בביהכ"נ, שכן זה מבנה כינוס ציבורי ביישוב יהודי. נחשפו מחילות מסתור, שהכניסה והיציאה הם נפרדים, ממצא המצביע שהכפר נלחם במרד בר כוכבא. ללחימה במרד, היא גופות עם סימני שריפה וראש כרות של אחד מהם, שנחשפו בתוך אחד המקוואות. על יהודה ותמר, המופיע בספר בראשית ל"ח, מתרחש במקום שנקרא עדולם, כשם חלקת הארץ הזאת.

תכני סיור מספר 61 לעובדה וממשית

מסלול: עובדה וממשית

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
	שנבנה לאחרונה בעלות של 100 מיליון ש"ח יש 12,000 מקומות ישיבה ושלל מתקני נוי ותרבות ובילוי. בבאר שבע: פארק קרסו למדע, באר אברהם, מתחם הקטר, קריית ספורט ע"ש טרנר, עולם הילד ועוד. מדרום לב"ש, הם שבטי עזאזמה ועטייה, השוכנים בכפרים בלתי מוכרים באזור רמת בקע ורמת חובב. בנגב כ-180,000 בדואים, מתוכם כ-110,000 גרים ביישובים מוכרים ו-70,000 ביישובים בלתי מוכרים.	בפארק נחל ב"ש אתרי תיירות הפזורה הבדואית התפלגות התשתית	נסיעה
	דנה בהסדר יישובי קבע ל-50,000 הבדואים, שגרים ביישובים בלתי מוכרים, בעלות של 5 מיליארד ש"ח. נסבה למי שייכת הקרקע, כי הבדואים טוענים שכל הקרקע שייכת להם, אך אין להם שום תיעוד לכך. עתידיה לקום בצומת הנגב ואמורה להתחיל להתאכלס ב-2014 ותשתרע על 6 בסיסי הדרכה צבאיים. של מאות אנשי קבע, עם המשפחות והילדים, יהוו זריקת עידוד לכל התשתית הכלכלית והתרבותית.	תכנית פראוור מחלוקת העיקרית עיר הבה"דים העברה לנגב	נסיעה
	אמור לעבור מצומת גלילות לצומת שוקת, חיל האוויר עבר לנבטים ויחידות שדה דב יורדות לנבטים. תהיה השפעה לאומית ובכך חזונו של ב.ג. תתחיל להתגשם ותקרום עור וגידים, דווקא תודות לצה"ל. חוצה את רכס בוקר - ירוחם, את רכס חלוקים ואת נחל בוקר, שחוצה בזרימה את הקמר. והקערים ביניהם - סינקלינה, משפיעים על טיבו של הקרקע, על קיום מעיינות ועל מתווה הדרכים.	ביה"ס למודיעין להעברות צבאיות כביש 40 קמרי-אנטי קלינה פרויקט דרך היין מצפור חגי העיר האבודה השם אבודה	נסיעה
	נחשף יישוב פגאני, שהתאסלם במאה ה-7 וזאת לאחר שצלח את התקופה הביזנטית ולא התנצר. שרידי מסגד מהמאה ה-7 שהינו מהקדומים בעולם, נדבכים, מחראב וכתובת בערבית של אתר פולחני. ברברה פרופר, רועה משדה בוקר, יש עוד 3 אתרים על שמה: נחל הרועה, חורבת הרועה וסכר הרועה. נולדה בגרמניה ואומצה בגיל 4 ע"י משפ' פרופר, הייתה אחת מ-13 הצעירים שהקימו את שדה בוקר.	חניון הרועה ע"ש ברברה פרופר	נסיעה
	ע"י בדואי משבט אל-עזאזמה, ב-23.9.52 כחלק מסכסוך על שטחי רעיית צאן, עם הבדואים באזור. הן שתי ערים מרכזיות, המייצגות מארג יישובים נבטים קדומים בנגב, למרות שלא כולם של הנבטים. התקיימו לאורך התקופה ההלניסטית, התקופה רומית - ביזנטית והתקופה המוסלמית הקדומה. הקדומה, מכילה אירועים שהתרחשו לאורך כ-1,000 שנה, מהמאה ה-4 לפנה"ס ועד המאה ה-7	ברברה נרצחה עבדת וממשית הערים הנבטיות דרך המסחר	נסיעה
	מתקשר לתקופה הלניסטית, רומאית וביזנטית, מצליב ציר היסטורי - מתי ולמה וציר גיאוגרפי - היכן. מתחיל בתופעה של גידול בוטני שגדל רק באזור מסוים בעולם, אך נדרש דווקא בחלק אחר של העולם. של יצרן בנקודה אחת וצרכן בנקודה שנייה וביניהם יש יחסי מסחר וכלכלה, עם דרכי הובלה ארוכות. אלה מיני עצים, ממשפחות פריסיה ובוסווליה, הגדלים בדרום חצי האי ערב, בעומן, תימן וחצרות.	נושא הנבטים הציר ההיסטורי נוצר מצב מור ולבונה	עבדת
	בדיונות, שהן בלית גרניט, בגובה 800 - 1200 מטר מעל פני הים, ברכסים הפונים לכיוון האוקיינוס. השרף, החומר שניגר מהגזע כשמוצעים אותו, נקרש באוויר, נופל בגושים קטנים וכך נאסף ומשווק. בדרך ארוכה עד נמלי הים התיכון: אנטיוכיה, ביירות, צור, צידון, עכו, יפו, אלכסנדריה ובעיקר עזה. היו המוצרים העיקריים שהובלו בדרך זו, למרות שהשיירות הובילו גם בשמים, תבלינים, מלח ועוד.	עצים הללו גדלים תוצר העץ הינו השרף הובל המור והלבונה	עבדת
	נצרך בעיקר במקדשים הפגאניים, לצורכי פולחן, הכרוכים בהקרבת זבח, שגם בהמ"ק נכלל ביניהם. הם התאים שקולטים חומרים כימיים, ממיינים ומתרגמים אותם לריח ספציפי, שבאדם הוא די רדוד. בסמ"ר כ-500 תאי אפיטל, לעומת החתול שיש לו אלפי תאים, לכלב עשרות אלפים ולזאב כמיליון. שהקריבו קורבנות בשר, השמירה על היגיינה הייתה אפסית, לכן סירחון פגרי הקורבנות היה נוראי.	השימוש בבשמים תאי אפיטל באף אף האדם מכיל בכל המקדשים	עבדת
	שרפו את שרף המור והלבונה, שעצם שריפתם מעצימה את ריחם הנעים, על פני סירחון הבשר הנוראי. לקטורת: בושם - נוזל שהופק מצמח האפרסמון, קטורת מור ולבונה - מוצק ששימש להסוואת ריח. מין אחר של מור, שממנו הפיקו בושם, גדל באזור ים המלח ולפי המחקרים, כנראה מצמח האפרסמון. הפכו למוצר נדרש בכל מקום והחל יבוא דרמטי של השרף, כי בנושא פולחן דתי, אין גבולות כספיים.	לדיכוי הסירחון ההבדל בין בושם מור הגלעד הינו מור ולבונה	עבדת
	כשלו בתחילה להפריד בין הריח ובין ההגעה למקדש, לכן המשיכו לשרוף מור ולבונה, גם שאין זבח. של הובלת המור והלבונה, שהם צמחים אנדמיים הגדלים במקום מיוחד, הצריך מיומנות מיוחדת. באנשים המכירים את רזי המדבר, יודעים לחצותו בשיירות גמלים ובעיקר, לפתור בעיית המים בדרך. יכולות התמצאות במדבר ומציאת מים בהם ולהוביל גמלים, הם שהפכו לסוחרים מובילי השרפים.	בכנסיות ביזנטיות הציר הגיאוגרפי מיומנות התבטאה הנבטים שהיו בעלי	עבדת
	עם יחס עלות - תועלת, גבוהים, כי פעם ב-10 ימים הוא שותה ואוכל קוצי עצי שיטה באורך כ-4 ס"מ. הינה כ-340 ק"ג, מתוכה כ-200 ק"ג סחורה ליצוא, אותו הוא נושא כל יום על גבו, למרחק כ-40 ק"מ. נע בין עשרות בודדות של גמלים, למאות או אלפי גמלים, לא הייתה זכות קיום לשיירת גמלים בודדים. נערך שחזור של שיירה כזו, מגבול סעודיה דרך ירדן וישראל עד עזה, במשך 7 ימים, עם 15 גמלים.	הגמל הינו בע"ח יכולת משאת גמל גודל השיירות בשנת 1997	עבדת

עבודת	עיקרי הצרכנים מחיר השרף שכלל השיירות נעו בדרך ההובלה הימית	של השרף, היו בחופי הים האגאי ובחופי הים התיכון, דרך יבשתית של 1,800 ק"מ מזרוע ערב עד עזה. מזון לאנשים ולגמלים, מיסי מעבר והגנה משודדים, הגיע לגבהים אסטרונומיים, שרק דת יכלה לשלם. במשך כ-70 יום ומי שיצא למסע, ידע שעלול למות בדרך ממיני ממחלות, אך התמורה הייתה כדאית. מעזה לאירופה, המבוססת על רוח דרום מערבית, לקחה כשבועיים, כלומר מהלך שינוי - כ-3 חודשים.
עבודת	יש אלטרנטיבה הבעיות בהובלה חלק האחרון בדרך ציר פטרה - עזה	ימית להובלת השרף, באם שטים באוניה דרך ים סוף ומפרץ אילת ומשם בהובלה יבשתית לנמל עזה. בים סוף, בנוסף לפיראטים, הם הרוחות ש-90% מהזמן הם רוחות צפוניות חזקות, נגד כיוון השיט. היבושתית, שהיה מפטרה לעזה, קטע שחוצה את הנגב, היה באורך של כ-120 ק"מ הנמשך 4 ימי הליכה. היווה ציר מרכזי שעבר בעובדת ובחלוצה, ציר נוסף התפתח במקביל יותר צפונה ועליו מוקמה ממשית.
עבודת	שני צירים החוצים שבטה וניצנה בטחון הדרך היה הנבטים עלו	את עובדת וממשית, לא מגיעים לשבטה, לא לניצנה ולא לרחובות בנגב, למרות שנקראות ערי נבטים. נבנו ע"י הרומאים, שהיו בהן בין השאר, גם תושבים נבטיים והן שימשו רק כעורף חקלאי תומך. הכי החשוב, לכן לאורך הדרך הייתה שמירה רצינית, עם מצדיות כמו עין סהרונים, מצד נקרות ומואה. על בימת ההיסטוריה למשך כ-1,000 שנה ואז במאה ה-7 הם נמוגו, כממלכה התקיימו רק כ-270 שנה.
עבודת	הירודוטוס בספרו יש פרק הירונימוס היווני אלכסנדר מוקדון	אבי ההיסטוריה, כתב ב-444 לפנה"ס, ספר בשם היסטוריה, שהכיל 9 כרכים שבו מוזכרים הנבטים. המתאר שיירות גמלים המגיעות לנמל עזה ופורקות שרפים ובאין להם שם, נקראו, שבטים ערבים. כתב במסמכיו ב-312 לפנה"ס, על עם שהופיע לראשונה בשמו 'שבטים ערביים שנקראים נבאטו'. שיתף את הירונימוס בצבא הכיבוש ושכזה היה עד ראייה למסע הכיבוש המקדוני שהגיע גם לארץ.
עבודת	פליניוס הזקן יוסף בן מתתיהו התהוות הנבטים מנהג הנבטים היה	כתב על הפולחן, השלטון והמבנה ההיררכי של הממלכה הנבטית, דיו קסיוס - כתב עליהם במאה ה-2 כתב על הנבטים, במקביל לבית חשמונאי ובית הורדוס והזכיר לא מעט את ההתנגשויות עם הנבטים. לא ידועה, אך לפי הכתובים, אפשר לומר שבימי הירודוטוס הם קיימים, כלומר המאה ה-5 לפנה"ס. לא לזרוע זרע, לא לשתול עצי פרי, לא לשתות יין ואף לא לבנות בית ואם יימצא מפר החוק, דינו מוות.
עבודת	גאוות הנבטים העם הנבטי עבר אלכסנדר מוקדון שני המצביאים	במורשת הנודים, לא נתמכת בממצא הארכיאולוגי שנחשף: בתים מפוארים, שתית יין ואהבת הכסף. שינויים דרמטיים מאז ייוסדו במהלך 1,000 שנה, שבסופם ידע לנצל מומחיותו בנושא מים, לחקלאות. כבש ב-332 לפנה"ס את א"י, אך שלטונו התפרק ו-3 מחליפיו, הניחו יסודות למלחמת הדיאדוכים. פתולימאים במצרים וסלווקוס בדמשק, התגוששו ביניהם במאה ה-2 לפנה"ס, בקרבות רפיח ובניאס.
עבודת	2 ממלכות חדשות מתתיהו חשמונאי ממלכת הנבטים המלך חרתת	נולדו לריק ממלחמת הדיאדוכים, הנבטים שצצו יש מאין והיהודים, ע"י החשמונאים כנגד התיווונות. הרים את נס המרד ב-167 על דבקות באמונה ששורשיה העמיקו עד היום, בניו הקימו מדינה ל-80 שנה. הוקמה בפטרה ב-169 לפנה"ס, עם המלך חרתת ה-I ששלט על שבט ובהדרגה הגדיל תחום שלטונו. הוא שהביא לנבטים את הכתב והוא שבנה היררכיה שלטונית, ששינתה לחלוטין את האתוס הנבטי.
עבודת	הנבטים החלו באום אל-ביארה בפנתיאון האלים בחשיפת הנבטים	לצבור רכוש ולפתח חקלאות, קיבלו את ההתייוונות באהבה ונטמעו לתרבות היוונית ולכן לא שרדו. מצודה אדומית, שנחשפה לפני כ-35 שנה בפטרה, מרמזים על קירבה הדוקה בין האדומים לנבטים. הנבטי, שהחל במאה ה-4 לפנה"ס, יש להאמין באל בשם דושארה, שאין לו דמות וצורה ואסור לפסלו. לתרבות הלניסטית, הם קיבלו אלה נוספת - אלילאת ובהמשך את אלעוזה ובהמשך עוד 13 אלים.
עבודת	עבדת הייתה עיר המלך עבדת ה-3 שיתוף הפעולה בתו של חרתת	בגודל כ-120 דונם, ללא חומה, שימשה כתחנת דרכים ונחשבת לקדומה ביותר מבין ערי הנבטים בנגב. שעל שמו העיר, שלט מ-39 - 9 לפנה"ס, במקביל להורדוס, שהבין שצריך לשתף פעולה עם הנבטים. התבטא, עת הורדוס השיא את בתו לבנו של מלך עבדת, חרתת ה-4 ששלט בפטרה עד שנת 4 לספירה. נישאה לבנו של הורדוס, הורדוס אנטטיפס, שהולידו את טיגראנס ה-4 שהרומאים הפכוהו למלך ארמני.
עבודת	פומפיוס כבש את הרומאים ניסו 5 גיסות רומא הובסו במפלס הכניסה:	א"י ב-63 לפנה"ס, הנבטים המשיכו במקביל להתקיים כמדינה עצמאית, במשך כ-170 שנים נוספות. פעמים לכבוש את ערי הנבטים וזאת ללא הצלחה, כיוון שהמדבר לא היה מוכר ולא ידעו למצוא מים. במלחמת המדבר, רק שהחלו לבנות אמות מים ודרכים - ויה נובה טריאנה, הצליחו לכבוש את פטרה. בית מרחץ רומי יפה ומפואר ולידו באר רומית עמוקה ומדופנת עד הקרקעית הנמצאת בעומק 64 מטר.
עבודת	במפלס חניון במפלס החניון ממגדל התצפית ידע במציאת מים	אמצעי, נחשפו 440 מערות, ששימשו למגורים ולקבורה מימי בית 2 חלקן התמוטטו וחלקן השתמרו. העליון, בנויה העיר בת כ-120 דונם, הכוללת מבנים מפוארים כמו הווילה הרומית הבנויה בסגנון פטיו. הרומי, נראית חווה חקלאית, של פרופ' אבן ארי, שבשנות ה-70 הוכיח, שהנבטים יכלו לגדל עצי פרי. שימש את הנבטים לפתח את החקלאות והראייה לכך שמשביב עבדת, נמצאו כ-30,000 דונם מעובדים.
עבודת	ראשון החוקרים מחקרי העבר מחקרים מודרניים מיכאל אבן ארי	הנרי פאלמר ב-1869 אחריו אלואיס מוסיל ב-1894 ואחריו הגיעו ריצרד וולי ולורנס איש ערב ב-1914 טענו שאם נמצאו שרידי יישוב פורח בלב המדבר היבש, אזי וודאי הוא שבעבר היו יותר גשמים ולחות. פוסלים אפשרות שבאלפי השנים האחרונות היה אקלים שונה והפער מוסבר רק בטכנולוגיה מתקדמת. בוטנאי וארכיאולוג, חי בשנים 1968 - 1974 עם תלמידיו בעבדת וגידל סוגי עצי פרי, רק מאיסוף מים.
עבודת	הטרסות במדבר נוסחה המתמטית מהנוסחה מתקבל עצים המושקים	בנויות על ערוץ מתון, בשורות שבאמצען ערמת אבנים, המאטות את זרימת המים ויוצרות לחלול טוב. שמצא אבן ארי: כדי להשקות לרוויה דונם של טראסה בתוך ערוץ, צריך לנקז מים משטח של 25 דונם. שאם בעבדה גידלו עצי פרי ותבואה ב-30,000 דונם, הם אספו מים משטח עצום של 750,000 דונם. בחורף, מצליחים לעבור את הקיץ, כמו העצים ב-1,000 הלימנים ברחבי הנגב, שאינם מושקים.
עבודת	מגדל התצפית הוא כתובת ביוונית דיוקליטיאנוס בחדרי השמירה	רומי ובעלייה עליו, חשופים קורות עץ רומיות מקוריות, המגדל השתמר לגובה 2 קומות שחלקו שוחזר. מעל פתח הכניסה למגדל, מציינת שהמגדל נבנה ב-294 ע"י בנאי מפטרה, בשנות שלטון דיוקליטיאנוס. ששלט ב-284 - 306 הקים את לימס ערביקה, שהינו מפעל אדיר של הקמת מצודות לאורך גבול המדבר. במגדל, שמרו חיילי רומא מעבדת, שמגוריהם היו במצודה של צבא רומי, שהוקמה על מחנה נבטי.

<p>עבדת העיר</p>	<p>אימפריה הרומית מספר הלוחמים באקרופוליס בנויה כנסיית תיאודורוס</p>	<p>שמרה ואבטחה את כל הדרכים, באמצעות כ-2,000 חיילים וזאת כדי להבטיח את המיסים לאימפריה. הרומאים, שהוצבו בעבדת, משקף עוצמת וחשיבות העיר, שהייתה נידחת יחסית לאימפריה הרומאית. מצודה מוקפת בחומת סוגרים, במרכז בור מים וחצר, שנועדה להתכנסות תושבי העיר בזמן חירום. הקדוש, הינה בזיליקה גדולה עם 2 טורי עמודים, שבתוכה קבר תיאודורוס - מרטיר מהמאה ה-7-6.</p>
<p>עבדת העיר</p>	<p>הכנסייה הצפונית הפטיסטיות מכלול המערות במקורם הנבטים</p>	<p>היא קטנה, קדומה והייתה קתדרלת העיר, שנבנתה מעל מקדש נבטי, שבה כותרות נבטיות. בצורת צלב, המוצב בכניסה לכנסייה, שימש להטבלת מבוגרים וילדו אגן קטן, לטבילת תינוקות. ששימשו למגורים, קשור למקור הנבטים בדרום ערב, עם שלא ידע לבנות, אך ידע לחצוב באזורי חול. עזבו את דרום ערב והתיישבו בצפון ערב, בנאות המדבר עתירת המעינות, כ-300 ק"מ מדרום לפטרה.</p>
<p>עבדת מערות</p>	<p>בהתבססותם שהבינו את ערך המסחר בשרפים בין המאות 3-5</p>	<p>באתר החדש, החלו הנבטים לפשוט על שיירות המסחר הגדולות של מור ולבונה, כלומר היו לשודדים. השיירות, השתלטו בהדרגה על עסק והפיכה למערך משומן היטב, ששלט על אלפי גמלים ודרכים. ידוע מעת קדומה, עת חציפות אשת תחותמס ה-3 מהמאה ה-14 לפנה"ס, מצוירת בשיירת בשמים לפנה"ס, הנבטים נדדו צפונה מסעודיה והתיישבו בחומיימה, בירה זמנית, כ-60 ק"מ מדרום לפטרה.</p>
<p>עבדת מערות</p>	<p>מרחב פטרה הבניה המפוארת העיר הקדומה שרידי המגורים</p>	<p>הפך לבירת הנבטים, עת הוקמה הממלכה הנבטית, אין בה היסטוריה קדומה והיא שכנה במערות. שבפטרה נובעת מכניסת ההלניסטים והנקרופוליס, שהתחילה במאה ה-1 לפנה"ס ונמשכה למאה ה-2 עבדת, החלה את דרכה כתחנת דרכים הקדומה ביותר, בדרך השיירות בנגב, כבר במאה ה-4 לפנה"ס. מתקופה קדומה, הינם במערות שבמצוק הצפוני והמערבי, שנבטים הגיעו, הם ידעו לחצוב רק מערות.</p>
<p>עבדת מערות</p>	<p>מערות המגורים בתקופה הרומית בתקופה הביזנטית העיר המשיכה</p>	<p>נבנו במכלולים גדולים עם ממגורות, חדרים לאחסון מזון, עם מתקני תלייה, מאימת הקוצן הזהוב. הגיעו מומחי בנייה והחלו לבנות בתי אבן, ליד המערות שהפכו למחסני המזון של הבתים המפוארים. חלק מהמערות, שהיו במקור מערות מגורים, הפכו להיות קפלות ביתיות, המצביעות על שינוי פולחני. להיבנות למרגלות התל, בה החאן, בית המרחץ ובאר לעומק 64 מטר, שמולאה מאגן ניקוז של פחל צין.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>בבקעת ממשית לימס פלשתינה חייילים משוחררים הצלחת הלימס</p>	<p>גרים בדואים משבט אל-הוואשלה, שהתיישבו בבקעה בראשית המאה ה-19 בין דימונה לערד וב"ש. מימי דיוקליטיאנוס, הוא קו ביצורים שהוקם ב-300 שיעבר מים המלח עד עזה, בצפון בקעת ב"ש. הם שהתיישבו לאורך הלימס, הם שקיבלו קרקע בחינם ופטור ממיסים ולעת צורך שמרו גם על הגבול. תרמה לביטחון המרחב, שהחלו להקים בו ישובים, אזי הלימס כבר לא רלוונטי ולכן הוקמו מצדיות.</p>
<p>ממשית</p>	<p>העיר ממשית הינה הנבטים התעשרו במבנה ברום גבעה במפת מידבא</p>	<p>עיר רומית/ביזנטית, שבה 2 כנסיות, מבנה שוק, בתים פרטיים מפוארים ומערכת מים ציבורית. בהיותם היד האחרונה בהובלת התוצר וממשית היא התוצאה לכך, אליה באו לגור כל עשירי הנבטים. שכנה בעבר המשטרה הבריטית, שנבנה ב-1937 בתוך שרידי המקדש הפגאני הקדום שהיה באתר. המתוארכת למאה ה-6 מציינים עצי תמרים מדרום לים המלח, את העיר צוער וממנה הדרך לאילת.</p>
<p>ממשית</p>	<p>3 הקמרים בנגב באר שבע במפה מופיעות מפסיס הינו השם</p>	<p>המוצגים במפה: חצרה, חתירה וחלוקים, קמר מחמל לא מצוין, כי הוא נמצא מחוץ לארץ הנושבת. בירת הנגב, המוזכרת 34 פעמים בתנ"ך, לא נראית במפת מידבא, כי היא בקטע השבור של הפסיפס. הערים: עובדת, סבייטה-שבטה, רסידיון-מצודה מימי החשמונאים, תמרה-עיר אובות ומואה-צופר. שכתוב במפת מידבא, בין קמר חצרה לקמר חתירה, שזה גם השם הרומי והביזנטי של העיר ממשית.</p>
<p>ממשית</p>	<p>מהתקופה הערבית משקה כורנוב היה השם ממשית מפת פויטינגר</p>	<p>החלו לקרוא לאתר בשם כורנוב, שזה משקה עשוי חלב נאקות עם סילאן וכך קראו לה גם הבדואים. מהחומרים האנרגטיים הזמינים לאנשי השיירות, לקבלת קלוריות הדרושות ללכת כ-35 ק"מ ביום. נבחר ע"י ועדת השמות ואין לשם שום מקור היסטורי לאתר, שם דומה ממשית הופיע על קנקני ילמלך. הרומית, מהמאה ה-4 מחולקת ל-6 גליונות, אחד מהם, כולל את אי"י ובה דרך ממפסיס ועד עדיאנס.</p>
<p>ממשית</p>	<p>בסכר מהר רותם בנחל ממשית דרום ממשית שקמה למקורות המים</p>	<p>נאגרו מים, שהוזרמו באמות רדודות, לתעלה, שעברה תחת החומה, עד בריכה גדולה, ליד בית המרחץ. לעיר, נבנו 2 סכרים גדולים, שאגרו כ-10,000 קוב מים, שנועדו לאספקת מים לשיירות שמחוץ לעיר. אחרי שהרומאים כבשו את הממלכה הנבטית, היסטו את דרך מור ולבונה למסלול שעבר דרך ממשית. תת קרקעיים, לא היה ניתן להגיע, לכן היו חייבים להתבסס על מי נגר עילי ותהליך הובלה לעיר.</p>
<p>ממשית סיוור</p>	<p>כנסייה מזרחית הכנסייה בנויה הכנסייה הוקמה בית נבטו הינו</p>	<p>היא כנסיית הקדושים המעונים, כנסייה גדולה, הממוקמת בקצה של מצוק תלול, הנופל לנחל ממשית. מעמודי אבן, בפטיסטריומים, נאוס גדול וסיטראות משני צדי העמודים, 3 אפסיסים ודיאקוניקונים. על שרידי מקדש נבטי, תופעה נפוצה בהתפשטות הנצרות, כנסיות קמו ליד מקדשים או שהרסו אותם. הבית הגדול בעיר, המכיל חדרי אמבטיה, אורוות, קומה שנייה, חצר פטיו, בו התגלה מטמון מטבעות.</p>
<p>ממשית סיוור</p>	<p>בית מרחץ בריכת מים ציבורי הכנסייה המערבית מבנה הכנסייה</p>	<p>רומי שבו חדרי: אפודיטריום, קלדריום, פריזיידריום, טפידריום, הפועל לחימומו בשיטת היפוקאוסט. גדולה, מטויחת ומדופנת אבן, צמודה לבית המרחץ, בגודל 3X10X18 מטר, שמימיה הגיעו מהאמה. כנסיית נילוס הקדוש, קטנה וקדומה מרעותה, צמודה לחומה ומשתלבת בחומת סוגרים בקצה המצוק. האטריום, מבנה פריסטילי עם בור מים מוקף בעמודים, נרתקס, אפסיס, טריגליפים, מטופות ופסיפס. רבוע, שהיה במקור בן 3 קומות, כיום יש בו 2 קומות, שעצי שיטים מקוריים, משולבים בבניית המבנה. שליד המגדל, בנויה מאבני בזלת, שהן יותר עמידות מאבני גיר, שהובאו ממרחב מואב בעבר הירדן.</p>
<p>ממשית סיוור</p>	<p>מבנה המגדל הינו טחנת קמח בית האמידים חומת ההגנה</p>	<p>'הארמון', הינו בית גדול ומפואר בגודל כ-600 מ"ר, היחיד שנחפר כולו והיה שייך למשפחה אחת בלבד. שהקיפה את העיר, הייתה נמוכה ותפקידה היה לרמוז לאנשי השיירות, לא להיכנס לעיר ללא תשלום.</p>
<p>ממשית סיוור</p>	<p>בית השער הינו החאנים מחוץ הנבטים שהקימו שטח ממלכת</p>	<p>מפואר, דו תאי, עם שני חדרי משמר, שנחלי דלתות עץ אדירות שהיו בו, נחשפו בעת הפירת האתר. לחומות, שימשו אכסנייה לאנשי השיירות, שלא הורשו להיכנס ללון בעיר, אלא נשארו ללון בחאן. ממלכה ע"פ צורך מסחרי וארגוני, מנו בשיאם כ-10,000 נפש ולפי פליניוס הזקן, הם אינם אימפריה. הנבטים השתרע על שטח גדול: מדרום רמת הגולן, דרך כל עבר הירדן המזרחי, מרכז הנגב ועד סיני.</p>

ממשית סיור	הנבטים קיימו הכיבוש הרומאי תהליך ההתנצרות פלישה ערבית	שיתופי פעולה ובריתות פוליטיות עם החשמונאים וגם קשרי נישואים, שהידוע הינו עם בן הורדוס. לא השפיע על הנבטים, שהמשיכו לקיים את מערך המסחר גם שהנצרות הפכה מדת נרדפת, לדת חובה. הואץ בצבא הרומי, היות שהרוצה להתקדם בדרגות, הבין שצריך לנטוש אליס ולעבור לאמונה בישוע. לפני העידן המוסלמים ולפני הפרסים, בתקופה הביזנטית, היו מהסיבות בהעברת הלימס יותר דרומה.
ממשית סיור	במלחמת המפרץ מדענים אכן שמעו לעיר אובאר הביאו כתובת ברונזה	גילו צילומי לויין ב-1992 מעל תימן, שרידי מבנה של עיר המכוסה חול, עם רשת דרכים המובילה אליה. על עיר אגדית, החבויה בחולות בשם אובאר, שהייתה עיר ראשית של המסחר בשרפים, בצפון תימן. קוטפי המור ולבונה את מרכולתם ומוכרים אותה לסוחרים שבאו מצפון, שנקראו שבאים - ארץ שבא. מהמאה ה-6 לפנה"ס, שנמצאה בסעודיה, מזכירה את יחסי המסחר בין ממלכת שבא לממלכת יהודה.
ממשית סיור	סוחרים שבא הוליכו ההיסטוריונים פליניוס הזקן החישוב שגוי כי	את השרפים מאות ק"מ, עד מקום הנקרא מדאעין-סאלח ומשם הועבר לנבטים, שהמשיכו צפונה. ייחסו לנבטים אספקת המור והלבונה לעולם המערבי, אך למעשה הנבטים היו רק החוליה האחרונה מספר על 64 תחנות בדרכי המור והלבונה, עד נמל עזה, לאורך 1,800 ק"מ, שחושבו ל-30 ק"מ ליום. גמלים יכולים ללכת ברצף כמה ימים, הראייה, מעיין בפטרה, יש שהלכו, מהלך 5 ימים ברצף עד עזה.
ממשית סיור	בתקופה הביזנטית תופעת הנזירות חלק מהנבטים ירד המסך	המקדשים הפגאניים, שצרכו את המור והלבונה לפולחן, הלך וירד והשוק האדיר של הנבטים הצטמצם והצליינות לכל אזור יהודה, יצרה ביקוש למדריכים ומורי דרך ולכן חלק מהנבטים עברו למקצוע הזה. עברו לחקלאות, כי מספר הנפשות בארץ הלך וגדל בתקופה הביזנטית והיה צורך ביותר מזון לתושבים. על עם שלם, שזהותו האתנית הייתה קשורה לזהות המסחרית שלו, אך לא היה להם גורם מאחד אחר.
ממשית סיור	פנתיאון האלים הזהות הלאומית הכיבוש המוסלמי הערים הנבטיות	הנבטים, נטמעו בתוך פנתיאון האלים היווני והם עצמם נטמעו בחברה הרומית, כמובילי שיירות בלבד. שלהם הייתה חסרת משמעות ועם הכיבוש הנוצרי שהיה רוחני ואוהב, העם הזה נטמע אל ההיסטוריה. חיסל סופית את הדרישה למור ולבונה כי במסגדים לא השתמשו בהם ובכך בא הקץ למצרך הזה. היו נטושות בנגב במשך 1,300 שנה ונשארו רק כמיתוס, רק בסוף מאה ה-19 החלו לגלות אותן מחדש.

תכני סיור מספר 62 יציאה נוצרית מהחומות

מסלול: רובע הארמנים, הפטריארכיה הלטינית, הנוטרדאם ומגרש הרוסים.

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
	כפר ערבי שהתנחל במאה ה-19 ו בהרי יהודה, שתושביו החליטו לאחרונה, שהם יוצאי צ'צ'ניה. בעל 4 הצריחים המוזהבים והכפה המוזהבת שבמרכזו אבו גוש, נבנתה מתורמתו של העם הצ'צ'ני. בין ישראל לירדן בשנים 1948 - 1967, מתבצעת כיום תנופת בנייה גדולה, כחלק מהשכונות החרדיות. נחשפו שרידי החומה ה-3 שאגריפס אולץ ב-44 ע"י קלאודיוס, להפסיק את בנייתה והושלמה רק ב-67 מבנה מתחילת המאה ה-20 הבנוי בסגנון ניאו-ממלוכי, משובץ באבלק, עיטור צמחי וגג רעפים. מנזר צרפתי שהוקם בסוף המאה ה-19 כחלק מהמכלול הצרפתי, שבתזיתו קשת גדולה ו-2 מגדלונים. שבו התארח הרצל ב-1898 הבית המסופר ומאוד בולט, גג רעפים יחיד, בין מסת אבן בוחקת סביבו. לבריכת המגדלים, נחשפה בחפירות אמת מים חלקית, שקשה לתארכה, כנראה חיברה בין 2 בריכות.	אבו גוש הינו המסגד בכפר בקו הגבול במעבר מנדלבאום	נסיעה
	למקרא של מדינת הוותיקן, מזוהה בתורן עם דגל צהוב לב, המתנופף מעל אחד מתוך 4 שיש לוותיקן. באמצעות המגדל הגבוה, המזדקר מעלה וכנסיית סנט אנדרוס, מזוהה עם כיפה לבנה וחצי כיפה. מזוהה בצריחיה מעבר לחומה בהר ציון, זוהי הנוכחות הגרמנית ב-1910 שסוגרת את המעגל האירופי. שערך קפטן צ'ארלס וילסון, איש ה-PEF כפי שמודדו ראו אותה שרטטו בשנות ה-60 של המאה ה-19 מקוריים היו בחומה: יפו, האריות, שכם וציון ו-2 קטנים האשפות והפרחים, שהורחבו במאה ה-19 הינו שער סגור, הנמנה על מספר שערים הסגורים, כשער היחיד, השער הכפול, השער המשולש ועוד. שנחשף מתחת לגשר, ליד שער יפו, מכיל את הרחוב שנכנס לעיר, שיש בו חנויות ושרידי בית מרחץ. שנעשה ב-1898 לרגל ביקור הקייזר וילהלם ה-2 בירושלים, הינו מהשינויים הדרמטיים שידע האזור.	בית קוק הינו סן ונסן דה פול בית שטרן-מרקס מבריכת ממילא	שער יפו תצפית
	מקוריים היו בחומה: יפו, האריות, שכם וציון ו-2 קטנים האשפות והפרחים, שהורחבו במאה ה-19 הינו שער סגור, הנמנה על מספר שערים הסגורים, כשער היחיד, השער הכפול, השער המשולש ועוד. שנחשף מתחת לגשר, ליד שער יפו, מכיל את הרחוב שנכנס לעיר, שיש בו חנויות ושרידי בית מרחץ. שנעשה ב-1898 לרגל ביקור הקייזר וילהלם ה-2 בירושלים, הינו מהשינויים הדרמטיים שידע האזור.	המכון האפיפיורי ימק"א מזוהה כנסיית הדורמציון מפת וילסון	שער יפו תצפית
	הינו צלב אבן מסוגן, שעשוי בתשומת לב ועבודה מדויקת, שבתפישת הארמנים, אינו אלא עץ החיים. שרדו החציקרים הקדומים ביותר ואלו הם 3 החציקרים, המוצבים בחזית הקתדרלה של יעקב הקדוש. בארמנית סורפו הגוף, הינו יעקב בן זבדי, יעקב הגדול, השליח, שראשו הוסר מעליו והוטמן בכנסייה. ברובו צלבני, אך אופייני לכנסייה ארמנית, שהוא מבנה מרכזי שהחלל בו בנוי בצורת צלב קצר זרועות. טמון בקפלה הכנסייה, המאופיינת בדלתות צדף, יעקב הקטן, אחי ישוע, קבור תחת כיסא הפטריארך. נושא השלשלת, במאה ה-18 לאיסוף תרומות בארמניה ותורכיה, אפשר שדרוג רובו של הרובע הארמני. טרגדיה נוראית, שתחילתו ב-1896 ושיאו ב-1915 עת גורש ממקום למקום, תוך הריגת מיליוני אדם. הצלבנית, פרח היות ומליסנדה מלכת ירושלים, הינה חצי ארמנית, אביה בולדווין ה-2 נישא לארמנית.	ארבע שערים שער הרחמים מתחם ביזנטי סתימת החפיר	שער יפו תצפית
	הינו צלב אבן מסוגן, שעשוי בתשומת לב ועבודה מדויקת, שבתפישת הארמנים, אינו אלא עץ החיים. שרדו החציקרים הקדומים ביותר ואלו הם 3 החציקרים, המוצבים בחזית הקתדרלה של יעקב הקדוש. בארמנית סורפו הגוף, הינו יעקב בן זבדי, יעקב הגדול, השליח, שראשו הוסר מעליו והוטמן בכנסייה. ברובו צלבני, אך אופייני לכנסייה ארמנית, שהוא מבנה מרכזי שהחלל בו בנוי בצורת צלב קצר זרועות. טמון בקפלה הכנסייה, המאופיינת בדלתות צדף, יעקב הקטן, אחי ישוע, קבור תחת כיסא הפטריארך. נושא השלשלת, במאה ה-18 לאיסוף תרומות בארמניה ותורכיה, אפשר שדרוג רובו של הרובע הארמני. טרגדיה נוראית, שתחילתו ב-1896 ושיאו ב-1915 עת גורש ממקום למקום, תוך הריגת מיליוני אדם. הצלבנית, פרח היות ומליסנדה מלכת ירושלים, הינה חצי ארמנית, אביה בולדווין ה-2 נישא לארמנית.	מבנה חצ'קר מהתקופה צלבנית יעקב הקדוש מבנה הכנסייה	כנסיית סנט ג'יימס
	הטורקי, כ-4,000 במספר, נכנסו ב-1915 לתוך האכסניה והמבנים הגדולים של הפטריארכיה כניצולים. מתגוררים כיום ברובם ברובע הארמני ומעריכים את גודלו בכ-700 תושבים, ארמנים גרים גם בחיפה. היה ב-301 העם הראשון שהתנצר וכן, הארמנים תרמו את אלמנט הכריות לארכיטקטורה הרומנסקי. אכן בכנסייה, אבל גופו נמצא בסניטאגו דה קומפוסטלה בספרד, המהווה אתר עלייה לרגל חשוב מאד. שנחנכה ב-1849 הינה הכנסייה הפרוטסטנטית הראשונה במזרח, ששימשה כביה"ח הראשון בא"י. רב יהודי בפולניה, הגיע לאמונה בישוע, הצטרף למיסיון האנגליקני והיה לבישוף הכנסייה הראשון. שהכול כתוב בה בעברית, נראה כשילוב בין ביה"ח וכנסייה, מוצג בה סמל המנורה מימין וצלב שמאל. מורכבת מקהילות של יהודים משיחיים, נוצרים וערבים, דו קיום שמשותף לכולם, זה האמונה בישוע.	ראש יעקב זבדי מסע גרגוריוס העם הארמני חווה רובע הארמני בעת	כנסיית סנט ג'יימס
	הם יהודים על כל המשתמע מכך, אך פועלים על פי הכתוב בתורה בלבד ומאמינים בישוע הוא המשיח. יש בכנסייה טקס יהודי משיחי, התפילה בעברית מסידור המבוסס על קשר אישי בין האדם לאלוהיו. שהגיעו לאמונה בישוע, אינם צריכים כיום להתנצר, הם פשוט מצטרפים לקהילות יהודיים משיחיים. נחגגים ע"י יהודיים משיחיים ולא החגים הנוצריים, הברית החדשה בעיניהם, זה ספר יהודי לכול דבר. של קונרד שיק, מהווה חלק ממתחם כנסיית המשיח המציג דגמים מיניאטוריים של ירושלים ומבנייה. נוצרי, מאנשי ירושלים הבולטים, במאה ה-19 ארכיאולוג וארכיטקט, שפעל בירושלים משך-40 שנה. נבנה בחצר הארמון של המלך הורדוס, שמתחתיו יש 11 בורות מים, שאחד מהם נמצא בתוך המוזיאון. דגם בן כ-150 שנה, שנבנה בהדרכת שיק, מעדויות בתנ"ך, המשנה, הגמרא, יוספוס והארכיאולוגיות.	ניצולי הטבח צאצאי הניצולים העם הארמנים ראש סנט ג'יימס	כנסיית סנט ג'יימס
	יחודי בזה, שמאות שנים יהודי לא נכנס להר הבית ולחפור, דבר שניתן לשיק הגרמני ע"י המוסלמים. שכבות, נחקר ע"י שיק, עת נכנס לכל פינה ובנה דגם שכל חלקיו נשלפים, המאפשרים חקר כל רובד. נבנה לבקשת הסולטאן הטורקי, כאשר כל זרם בנצרות בצבע שונה, ובכך לקבע סופית את החלוקה. מנציחות את הרחוב בחזית הכנסייה לפני כ-150 שנה ואת מלון אמדורסקי ובית הדואר האוסטרי.	כנסיית המשיח	כנסיית המשיח
	שנחנכה ב-1872 בנויה בסגנון ניאו-גותי, מאופיינת באומנות שמהן יוצאות זרועות שיוצרים קמרוןות. מהסגנון הרומנסקי, את הקשת הרומית, חידד אותה והינה מהווה את האלמנט הבולט בסגנון הגותי. הלטינית, יושב היום פטריארך ממוצא ערבי, שמנהל את הקהילה הלטינית, שרובה דוברת ערבית. ערביזציה של הכנסייה, כלומר אנשי הדת רמי המעלה הם ערביים, איוש שלא קיים באורתודוקסים.	הכנסייה הלטינית הסגנון הגותי לקח בפטריארכיה בעולם הלטיני יש	כנסייה לטינית

<p>כנסייה לטינית</p>	<p>עולם פרוטסטנטי גיון ניקולייסון מסע הצלב הלבן החדירה האירופית</p>	<p>מתחיל בירושלים במאה ה-19 ואילו יוונים, קתולים וארמנים, הם עדות שנמצאות בה מאות בשנים. הראשון שהקים אתר פרוטסטנטי בירושלים, שמקבלת תנפוח רבה בימיו של הבישוף סמואל גובאט. הינו מסע צלבני במאה ה-19 שבו היעד הוא בניית בתיה"ח, טיפול בחולים ומתן שירותים לאוכלוסייה. במאה ה-19 היא חדירה של חסד ומתן, לכן לא מעט מהם כינו את עצמם בשם הצלבנים החדשים.</p>
<p>נוטרדאם</p>	<p>נוטרדאם זה פרנס הסכם קפיטולציה שירת האלף הינו מסע ההתעוררות</p>	<p>מתחם צרפתי, שנבנה בשלבים במאה ה-19 והכיל אכסניה גדולה, ביה"ח סן לואי ומנזר אחיות. ראשון נחתם ב-1535 ע"י מלך צרפת עם סולימאן אל קאנוני וכך הפכה צרפת למייצגת העולם הקתולי. מסע שיזם רוזן צרפתי בשם דה פיילה, בשנות ה-80 של המאה ה-19 של עשירי צרפת, במטרת גיוס הון. של הרוזן, הביא מספיק תרומות מעשירי צרפת, לרכישת חלקת הקרקע ולהקים עליה אכסניה אדירה.</p>
<p>נוטרדאם</p>	<p>האכסניה בנויה פסל המדונה במלה"ע ה-I הוותיקן רכש</p>	<p>מאבן ירושלמית, בעלת מגוון גוונים, בפינות המבנה בנויים מגדלים מצולעים הממשיכים עד לחזית. בראש המבנה, דומה לפסל בכנסיית גברתנו באבו גוש, שכן שניהם נעשו ע"י אותו אדריכל אטיין בובה. המבנה הופקע ע"י הטורקים וכשהבריטים הגיעו ב-1917 הוחזר המבנה לצרפת, שמסבה אותו למנזר. את המבנה ממדינת ישראל ובתמורה הם שילמו עבור הקמת מעונות ה-1,000 באוניברסיטה העברית.</p>
<p>הליכה</p>	<p>עץ אלה אטלנטית משה מונטיפריי שריד מגדל טנקרד ככר צה"ל הייתה</p>	<p>הצומח בחצר ביה"ח הצרפתי סן לואי, מוגדר כעץ עתיק מאד ויש הטוענים שהינו מהתקופה הצלבנית. כותב ביומנו 'טרם הגיענו לשער יפו נחנו בצילה של האלה הגדולה', זו הייתה תחנה לפני הכניסה לעיר. ע"ש מפקד צלבני, שפרץ לעיר ב-1099 חפור תחת ביה"ח פרו, שקצותיו מבצבים מתחת לחומה. בעברה מתחם צרפתי, שבנה דה פיילה, בתקופת המנדט הבריטי, נקראה הכיכר בשם כיכר אלבני.</p>
<p>מגרש הרוסים</p>	<p>בניין העירייה האדריכל דיימונד כיפה במרכז הינה שותפים ישראלים</p>	<p>שנבנה בשנות ה-90 של המאה ה-20 תוכנן ע"י האדריכל הקנדי ג'ק דיימונד, מתרומת משפחת ספרא. שילב במבנה אלמנטים ירושלמיים: עמודי החזית - יכון ובוועז, הסורגים - מושרבייה, מהעיר עתיקה. אלמנט ירושלמי מאוד נפוץ, למרות שלא רואים אותה ושילוב של אדום ולבן של האבלק הממלוכי. שיפצו את המבנים ההיסטוריים, שממוקמים סביב המתחם והסבו את שמו, לכיכר ספרא.</p>
<p>כנסיית השילוש הקדוש</p>	<p>כנסיית השילוש מבנה הכנסייה נחנכה כנסיית העלייה</p>	<p>הקדוש, הינה קתדרלה רוסית, שנבנתה במגרש הרוסים בירושלים, בשנים 1860 - 1872 ע"י אפינוגר. בנוי מאבן לבנה, בזיליקה עם 2 סיטראות, חדרים מעוגלים בצדדים ו-8 מגדלים עם כיפות ירוקות. בטקס רב רושם ב-1872 שבו השתתף הדוכס הגדול ניקולאי, אחיו של הצאר הרוסי, אלכסנדר השני. שבקרמלין, היוותה מודל לבניית הכנסייה בירושלים, המהווה מקום תפילה לקהילה הנוצרית-רוסית.</p>
<p>בית סרגיי</p>	<p>בית סרגיי במגרש סרגיי ויליזבטה הרעייה ויליזבטה יד מהפכני רוסיה</p>	<p>הרוסים, נבנה כאכסנייה ב-1890 וזאת לאחר ביקורו של סרגיי אלכסנדרוביץ ורעייתו ויליזבטה בא"י. הגיעו לא"י ב-1888 כדי לחנוך את כנסיית מריה מגדלנה בהר הזיתים ולבדוק את מצב הצליינות בארץ שבה לירושלים כנזירה, לאחר שבעלה נהרג במהפכת 1905 שכשלה ומקימה בעין כרם מבנה לזכרו. השיגה את ויליזבטה וע"פ צוואתה ולאחר פניות דיפלומטיות, גופתה הובאה לקבורה בהר הזיתים.</p>
<p>בית סרגיי</p>	<p>הכנסייה הרוסית ביה"ח בצלאל נשיא רוסיה כראש דגל החברה</p>	<p>הלבנה, החליטה בשנות ה-60 שיליזבטה היא סנטה ויליזבטה ושכזאת, נקברה בכנסיית מריה מגדלנה. החליט בשלב כלשהו, על הקמת הקמפוס של בצלאל במתחם סרגיי, דבר שהגיע לאוזניהם של הרוסים. החברה הרוסית האורתודוקסית, לחץ ובסופו של דבר, בית סרגיי חזר לחזקת הרוסים, כאכסנייה. הרוסית האורתודוקסית, מתנשא כיום מעל המגדל הפינתי של בית סרגיי, הנמצא בתהליך שיפוץ נרחב.</p>
<p>הליכה רחוב הלני</p>	<p>רחוב הנביאים אולפני הרדיו הלני המלכה כנסיית סנט פול</p>	<p>נקרא בכמה שמות: רחוב הקונסולים, רחוב החצר האחורית, בהתייחס לרחוב יפו ורחוב בתי החולים. של קול ישראל, היו ממוקמים ברחוב הלני המלכה, בבית המלכה טאיטו האתיופית, שנבנה ב-1903 מלכת ממלכה בעיראק, שבמאה ה-I התגיירה והקים כאחוזת קבורה, את קברי המלכים בדרך שכם. הוקמה ב-1873 עם מגדל פעמונים, גילופי פרחים וחלון עגול, היוצר כנסייה מאוד מרשימה ופיפייה.</p>
<p>הליכה רחוב הנביאים</p>	<p>בית מחניים יוהאנס פרוטיגר הנציב העליון עובר ביה"ח האיטלקי</p>	<p>עם גג הרעפים, פילאסטרים וגמלון בחזית, היה שייך לפרוטיגר, שבנה את ביתו מחוץ לחומות ב-1885 קשור בהקמת שכונת יהודיות, כמו מחנה יהודה, סוכת שלום, פרויקט הרכבת ובנק פרוטיגר. לבית מחניים, לאחר הרעש ב-1927 עד ל-1933 אזי הבניין הופך, במהלך השנים, ללשכת שר החינוך. מבנה ניאאו-גותיקה איטלקית, של תחילת המאה ה-20 בעל אופי פלורנטיני, כלומר של פירנצה וסביבה.</p>
<p>הליכה רחוב הנביאים</p>	<p>בכנסייה איטלקית בניין לב רם נבנה קונסוליה אתיופית בית הפרופקט</p>	<p>מקובעת מזוזה באורך ½ מטר, הכנסייה ומבנה נרכשו ע"י המדינה, הכנסייה הוסבה לאולם רוטשילד. במקור כבית מלון לעדה החרדית, אך הושכר לבסוף למשרד החינוך והתרבות, שאכלס בכול חדריו. הינו בנין שבנתה ב-1928 מלכה אתיופית, שלאחר מותה שודרג לקונסוליה ומהווה כיום בית דירות. הוקם על השטח שעליו נבנה ב-1898 האוהל המלכותי, לאירוח הקיסר ויליאם ה-2 בעת ביקורו בעיר.</p>
<p>הליכה רחוב אתיופיה</p>	<p>הגרמנים ניצלו אכסניית פאולוס בית תבור הינו קונרד שיק תכנן</p>	<p>את ביקור הקיסר ב-1898 לבנייה מאסיבית בהר ציון - הדורמציון ובהר הזיתים - אוגוסטה ויקטוריה. הוקמה מצפון לשער שכם ועל משטח האוהל הקיסרי, יקימו את בית הפרופקט לאנשי דת פרוטסטנטי. בית אקלקטי, המשלב כמה סגנונות שבנה קונרד שיק בשנות ה-90 של המאה ה-19 כאחוזת ביתו. את ביה"ח טליאת קומי, בית המצורעים הנסך בטלביה ועשה סקר של אמות המים לירושלים ומיפויים.</p>
<p>הליכה רחוב אתיופיה</p>	<p>בתי הנשאים בתי פייגנבאום ביה"ח בצלאל המתחם האתיופי</p>	<p>המונים 10 מבנים, שנבנו כארמונות ע"י משפחת נשאיבי, מאצולות הערביות בתחילת המאה ה-20 הינו אחד הבתים מתקופת המנדט, שהיה בית רופא יהודי, בשם פייגנבאום, שהירושלמים העריצוהו. שהוקם ע"י בוריס שץ ב-1906 כביה"ח לאומנות, התחיל את פעילותו במשך שנתיים, ברחוב האתיופי. הכיל בזמנו את ביה"ח למל ההיסטורי, בית אליעזר בן יהודה ובית הספרים, לימים הספרייה לאומית.</p>
<p>הליכה</p>	<p>כנסייה אתיופית נזירים אתיופים סמל גור אריה אליעזר בן יהודה</p>	<p>בנויה מבחינה אדריכלית כרוטונדה, שכן רוטונדה בד"כ קשורה בהנצחה, הכנסייה לא מנציחה דבר. צמים מעל 250 יום בשנה, צומם אינו צום במובן המלא, אלא צום שמותר שתית מים ואכילה כזית. המוצג מעל שער הכניסה לחצר הכנסייה, מכיל צלב, כתר המלוכה, שם המלך ותאריך ההקמה - 1889 התגורר תחילה בעיר העתיקה, לימים עבר לרחוב יפו ואחר כך לסוכת שלום ולבסוף לרחוב אתיופיה.</p>

<p>מדרש אברבנאל ספרייה הלאומית בית הולמן האנט הלנה כגן</p>	<p>הליכה</p>	<p>הוקמה ב-1892 לציון 400 שנה לגירוש ספרד והיותה את הספרייה הגדולה ביותר שהייתה בירושלים. שכנה זמנית בבית הבנוי מאבן אדמדמה, עד העברתה ב-1930 לאוניברסיטה העברית שבהר הצופים. הוקם במאה ה-19 ע"י צייר בשם האנט, השייך לאסכולה הפרה-רפאלית, שצייר את נופי ים המלח. שעברה להתגורר בבית הולמן האנט, הייתה רופאת ילדים נערצת, שזכתה לימים גם בפרס ישראל.</p>
--	--------------	--

תכני סיור מספר 63 ליד ושם והר הרצל

מסלול הסיור: מוזיאון יד ושם והר הרצל

<u>תמצית תכני הדרכה</u>		
מוזיאון	<p>החדש נחנך ב-2004 והוא הגדול מסוגו בעולם, המוזיאון יכול להכיל יותר מ-2 מיליון מבקרים בשנה. של מיכל רובנר, מתאר תמונות וקטעי סרטים באירופה משנות ה-20 וה-30 שצולמו ע"י חובבים. אפשר להתרשם, שלפני השואה היו חיים מלאי פעילות בעולם היהודי, רב גוונים בכל שכבות העשייה. הייתה בכניסה תמונת היטלר, כאילו עליית הנאצים ב-1933 היא התחלת השואה, כיום התפיסה שונה. הנרצחים במחנה קלוגה, הינו המוצג הראשון במוזיאון, המבוא שאמור להכיל בתוכו את הסיפור כולו. בחודש ספטמבר 1944 ע"י חיילי הצבא האדום, שמצאו ערמת גופי אסירים יהודים, שעליהם בולי עץ. מתבטא, שמצאו לא רק גופות, אלא גם את בגדיהם ובתוכם תעודות, תמונות אישיות ומשפחתיות. נשרפו בשואה, לכן האירוע חריג, עת מצאו גופות לפני שריפתם, עם מסמכים והכי חשוב, זיכרונותיהם.</p>	מוזיאון יד ושם מייצג נוף חיים דרך תמונות במוזיאון הישן
מוזיאון	<p>הסיפורים האישיים, זה המתווה של המוזיאון החדש: חשיבות החיים היא באותה מידה כמו המוות. במוזיאון הינו מפגש בין חיים וזיכרונות, לבין המוות בצד שני, המתווה הוא התפר בין החיים למוות. בנוי כמערכת שברים ואין אפשרות לעבור אותו ישירות מקצה לקצה, בצירו כל שבר, מסמל אירוע. הוא סיפור של שברים, שחשבו שהמצב לא יכול להיות יותר גרוע, התברר שיש תהום עוד יותר נמוכה.</p>	תצלומים מכיסי האירוע צולם יחדו של האירוע מיליוני תמונות
מוזיאון	<p>היו הגטאות, אח"כ היו הטרנספורטים וההובלות בקרונות, אח"כ מחנות ריכוז, אח"כ צעדות המוות. שריפת אלפי ספרים יהודיים בגרמניה הנאצית, שאינם מאושרים לפי האידאולוגיה החדשה ב-1933 פילוסוף יהודי גרמני, אמר במאה ה-19: 'במקום שבו שורפים ספרים יבואו לבסוף לשרוף גם בני אדם'. לא צמחה בחלל ריק באירופה, אלא אחרי מאות שנים של שנאה, על יהודים מסורתיים, ע"י נוצרים.</p>	הנצחה וזיכרון הציר המוביל המסדרון המרכזי סיפור השואה
מוזיאון	<p>הם פסלים שנמצאים בחזית הקתדרלה בשטרסבורג, סינגוגה מייצגת יהדות ואקלזיה מייצגת כנסייה. סינגוגה עם שרביט שבור ועיניים מכוסות, אקלזיה זקופה וכתר על הראש, זו אנטישמיות ימי הביניים. מתחילה ממאה 18-19 שבה מעמד הדת יורד ומעמד החילון עולה ואז השנאה ליהודים היא על אומיות יהודי ראשון שהתקבל למטכ"ל צבא צרפת, לכאורה הגשמת האמנציפציה, אך רבים ראו בו רק יהודי.</p>	אחרי ליל הבדולח שבר ראשון הינו היינריך היינה אנטישמיות נאצית
מוזיאון	<p>השלב הבא אחר הדת והלאומניות, אנטישמיות גזענית, פסיאודו-מדעית, עיין הספר מיין קאמפף. בשנות ה-30 שהייתה הגירת יהודים מגרמניה, התבטאה ממשחקי ילדים ועד שלטים בראשי חוצות. הראשון דכאו, שהוקם בגרמניה במרץ 1933 לא נועד ליהודים, אלא למתנגדי המשטר והקומוניסטים. משפחה יהודית מבוססת, שהיו רבות כמוה, שניתן לכנותם גרמנים מבחינת לאום, אך הם היו יהודים.</p>	סינגוגה ואקלזיה הדימויים לפסלים תקופת הלאומיות אלפרד דרייפוס
מוזיאון	<p>החוק הראשון של הנאצים נגד יהודי גרמניה, שלפיו פיטרו את כל היהודים, בעלי תפקיד ממשלתיים בגרמניה, נבעה מאיום שבא מבפנים, הם לא יכלו להבין ולהאמין שיש מלחמה של גרמנים נגד גרמנים. ליהודי גרמניה הייתה ב-1938 ליל הבדולח וגירוש ראשוני של יהודי פולין, שגרו בגרמניה, חזרה לפולין. ב-1939 מבטא את היהודי המיואש, עם מקל נדודים וגלובוס גדול לידו השואל: אם לעזוב, אז לאן ?</p>	הנאציזם הינו המדיניות הנאצית מחנה הריכוז בית לדוגמה משקף
מוזיאון	<p>נמנן: אלברט איינשטיין, זיגמונד פרויד, סטפן צוויג, הפילוסוף תיאודור אדורנו, מרטין בובר ועוד. שנחקקו בגרמניה, ביטלו את אזרחות היהודים ולמעשה גזלו מהם את האמנציפציה - שוויון הזכויות. של היטלר ב-1939 שש שנים אחרי עלייתו לשלטון, נאמר לראשונה על השמדת הגזע היהודי באירופה. היה בפלישה הגרמנית לפולין ב-1.09.39 ומרגע זה למעשה החלה מלחמת העולם ה-2 באופן רשמי.</p>	חוק הפקידות הינו טרגדיית היהודים שנת ההכרעה ציור 'פליטי' שצויר
מוזיאון	<p>פלשו לפולין ממערב ואחרי שבועיים בלבד, הרוסים פלשו לפולין ממזרח והשתלטו על חלקה המזרחי. חתמו על הסכם ב-8/39 במוסקבה על אי-התקפה בין גרמניה לבריה"מ כחלק גרמני להרדמת סטלין את השטח הכבוש שלהם בפולין, ל-2 חלקים: המערבי סופח לגרמניה והפך לחלק אינטגרלי של הרייך. נקרא האזור המרכזי של פולין, שלא סופח לגרמניה, הרעיון היה לגרש את כל הפולנים מגרמניה אליו.</p>	על יהודי גרמניה חוקי נירנברג בנאום הנבואה השבר השני
מוזיאון	<p>בגנרלגוברנאמן, היה למעשה מפגש ראשון, שגרמני רואה יהודי חרדי, בגרמניה לא נראה יהודי חרדי. החלו להיות סימן ההיכר של היהודי, למרות שכל מושל החליט בעצמו, איך לסמן את היהודי המקומי. החלו להתפתח בפולין בהדרגה ולא בבת אחת. כל גטו הוקם לפי החלטה של המושל המקומי בכל עיר הוקם ב-12.39 גטו לודג' הוקם ב-5.40 גטו ורשה הוקם ב-11.40 וגטו קרקוב הוקם ב-3.41</p>	הגרמנים ריבטנרופ-מולוטוב הגרמנים חילקו גנרלגוברנאמן כך מפגש גרמני יהודי הטלאי צהוב הגטאות גטו ראשון בפולין
מוזיאון	<p>מזוהה עם אנה פרנק, אך 80% מיהודי הולנד נספו בשואה, הייתה שם מפלגה נאצית הולנדית קיצונית. נכבשה כמו הולנד ב-1940 אך בצרפת של משטר וישי, נספו "רק" 25% מתוך 350,000 יהודי צרפת. מהיות הולנד מדינה קטנה, לחוצה בין הרייך לבין חופש וישי, לאן לברוח, בניגוד לצרפת גדולה. בו כ-180,000 יהודים, לא הייתה חומה, כי הוגדר כזמני, לקליטת היהודים ושלחתם לגנרלגוברנאמן.</p>	יהדות הולנד יהדות צרפת ההסבר לפער נובע בגטו לודג' ששהו
מוזיאון	<p>הפך להיות אחרון הגטאות שנשארו בפולין, כל הגטאות חוסלו ב-1943 אך גטו לודג' נשאר עד 1944 נבעה מהפיכתו לעיר יצרנית של מפעלי טקסטיל, עבור הצבא הגרמני, לודג' כונתה המנציסטר של פולין. בלודג', היה חיים רומקובסקי, שהיה צריך להתמודד מול פקודת הנאציים, לרכז את הילדים למשלוח. לתושבי הגטו: 'תנו לי את הילדים שלכם, כדי להציל את המבוגרים, צריך להקריב את הקורבן הזה'.</p>	גטו לודג' שרידות הגטו ראש הוידנראט רומקובסקי פנה

מוזיאון	ראשי יודנראט אדם צירניאקוב גטו ורשה היה יצחק ניסנבוים	לא פעלו באותה צורה ואסור שהדימוי יהיה שכולם היו משתפי פעולה, היו כאלה והיו כאלה. בגטו ורשה, לא הסכים לשתף פעולה עם הנאצים וכשדרשו ממנו לארגן משלוחי מוות, הוא התאבד. הגטו הגדול מכולם והנחקר מכולם ובמוזיאון משחזור רחוב "אוליצה-לזינו" בגטו ומסילת הרכבת. אמר: 'זאת לא שעת קידוש השם אלא שעת קידוש החיים, תעשו הכול להיאחז בחיים ולכלו לתיאטרון!'
מוזיאון	החיים בגטו ורשה כנסייה ברח' לזינו לפי חוקי הגזע גטו טרזינשטאט	המשיכו, כי נאחזו בחיים, לכן היו קונצרטים, הצגות תיאטרון, בתי מדרש, וכל זה ליד גופות מזי רעב. הייתה פעילה בתוך הגטו, כי היו כ-2,000 יהודים שעברו לנצרות, או כאלה שהיו צאצאים של נוצרים. אם לאדם יש 3 סבים יהודים הוא יהודי, 2 סבים יהודים, הוא מישלינג, כלומר מוגדר כבן תערובת. היה בעיירה טרזין, כ-60 ק"מ לפראג, שם הצטופפו כל יהודי פראג, בוהמיה ומורביה ס"ה 150 קהילות.
מוזיאון	סרט דוקומנטרי מבצע ברברוסה מבחינת היטלר המדיניות הנאצית	גרמני, שמציג ילדים משחקים, בתי קפה ומסעדות, הוא למעשה סרט תעמולה נאצי, שצולם ב-1944 הפלישה הנאצית לבריה"מ ב-6.41. מהווה למעשה את השבר של מלה"ע ה-2 בתולדות הפתרון הסופי. האויב העיקרי הינם הקומוניזם, שהיהדות מזוהה איתם, כי הרעיון הקומוניסטי הוא רעיון יהודי. עד הפלישה הייתה גירוש, אח"כ ריכוז לגטאות ומ-1941 מתחיל הפתרון הסופי, שראשיתו בבריה"מ.
מוזיאון	אינזצגרופן הינם באבי-יאר ופונאר תמונה באבי-יאר יהודי גטו ורשה	יחידות מיוחדות, שנעו אחרי הכוחות הלוחמים, אספו את היהודים וירו בהם לתוך בורות, שהם חפרו. אלו מקומות שהפכו לסמל לשיטת רצח בירי, בתוך בורות ומעליהם, בהם נרצחו כמיליון וחצי יהודים. שהינה צבעונית וגדולה של גיא ההריגה, שביום הכיפורים 1941 רצחו שם 33,771 יהודים תוך יומיים. שמעו ב-12.41 על רצח שיטתי של יהודי בריה"מ, אזי אמרו: זה בגלל שהם מזוהים עם הקומוניסטים.
מוזיאון	חאגי' אמין חוסייני ריינהרד היידריך בוועידת ואנוה המטרת הוועידה	יו"ר המועצה האסלאמית בירושלים, שהה בברלין כאורח היטלר וחיכה לרגע שרומל יכבוש את א"י. אדריכל שואה, היה המפקד של אייכמן וזה שכניס את הישיבה הידועה של ועידת ואנוה בינואר 1941 לא החליטו על הפתרון הסופי, היטלר החליט עוד קודם על הפתרון הסופי, אך אין עדויות כתובות לכך. הייתה פגישת עבודה בין האס.אס, לבין הרשויות האזרחיות - בעיקר מנכ"לים של משרדי הממשל.
מוזיאון	הגירויים למחנה מתקני ההשמדה במחנה טרבלינקה בנאום הרגעה	ההשמדה: מוצבת מסילה עם מעצור מאושוויץ ותמונה מגטו קרקוב, המנציחה גירוש לתחנת הרכבת. מוצגים באחד החדרים החשובים במוזיאון, אין תמונות, כי הנאצים עשו הכול כדי לא להשאיר ראיות. מוצג קטר הגורר 20 קרונות, שבכל אחד כ-100 יהודים, בעת ובעונה אחת, ירדו כ-2,000 יהודים לרציף. של קצין SS נדחסו היהודים לצריף שבו הוכנסו גז ממנוע ותוך 30 דקות, כולם מתו ונקברו בקבר אחים.
מוזיאון	בסוביבור נספו מחנה חלמנו הינו מחנות טרבלינקה התפלגות הנספים	כ-250,000 יהודים ו-58 ניצלו, בלז'ץ נספו כ-500,000 וניצול 1 בטרבלינקה נספו כ-870,000 ו-70 ניצלו. המחנה הראשון שהוקם להשמדה במשאיות, עם צינור גז מהמנוע, נספו כ-320,000 יהודים ו-3 ניצלו. סוביבור ובלז'ץ, נועדו להשמדת כל יהודי הגנרלגוברנמן, חלמנו נועד להשמדת יהודי לודג' והסביבה. יהודי בריה"מ בבורות הירי, יהודי פולין ב-4 מתקני ההשמדה ושאר יהודי אירופה באושוויץ-בירקנאו.
מוזיאון	תהליך סלקציה שרידי מתקני אבא קובנר היה תמונה מפורסמת	לא נעשה ב-4 מתקני ההשמדה, כל מי שירד מהטרנספורט, הלך ישירות למותו, בתאי הגזים שבמחנה. ההשמדה בטרבלינקה, לא נמצאו, היות והנאצים הספיקו להרוס את המתקנים ולחרוש את כל השטח. היהודי הראשון שכתב ב-1.1.1942 בגטו וילנה, בעברית וביידיש, על כוונתו של היטלר בהשמדת העם. של ילד המרים ידיים, מול חיילים גרמנים, בזמן דיכוי המרד בגטו ורשה, עד היום לא ידוע מיהו הילד.
מוזיאון	למורדי גטו ורשה המרד בגטו מפקדי מרד לודג' ארגון צבאי יהודי-	כמעט ולא היה נשק, רוב המרד התבטא בכך שהם התחבאו והסתתרו בבונקרים ולא התייצבו למסדר. החל ב-19.4.43 ונגמר ב-16.5.43. הלחימה בנשק הייתה כמה ימים, כי אח"כ הנאצים הביאו עוד כוחות. אי"ל - ארגון יהודי לוחם: מרדכי אנילביץ', אנטק צוקרמן, ציביה לובטקין, מארק אדלמן ופבל פרנקל. אצ"ל, של הרוויזיוניסטים מתנועת בית"ר ואצ"ל, שנלחמו בגטו ולא מוכרים היות ולא שרד מהם איש.
מוזיאון	יהודי אירופה באושוויץ-בירקנאו מסלול לתאי גזים אחר התפשטותם	מהולנד, איטליה, צרפת, יוון ועוד, נשלחו להשמדה באושוויץ-בירקנאו, כפי שנראית בתמונה המוצגת. הייתה סלקציה: מי שהגיע התייצב בפני הגרמני, שהחליט מי ילך לתאי הגזים ומי קודם ילך לעבודה. אנשים הוכנסו לאולם תת קרקעי לאורך עשרות מטרים, שם התפשטו כולם, נשים לחוד וגברים לחוד. דחפו את כולם, כ-2,000 איש בבת אחת, לאולם תת קרקעי אחר, תא הגז וסגרו עליהם את הדלתות.
מוזיאון	שני גרמנים היו אחר התנדפות הגז בשלב האחרון קצב הרצח בגז	פותחים פתח בתקרה וזורקים פנימה גבישים של ציקלון-בי ותוך כ-10 דקות, אף אחד לא נשאר חי. אנשי הזונדר-קומנדו, אסירים יהודים, העלו את הגופות לקומת קרקע ועקרו שיני הזהב וגזזו שיער. הכניסו יהודי הזונדר-קומנדו את הגופות ל-5 קרמטוריום, בהם נשרפו כ-1,100,000 יהודים. של 2,000 איש, נמשך כ-10 דקות, פינוי הגופות ושריפתם נמשך כ-12 שעות, בכל יממה היו 2 מחזוריים.
מוזיאון	העלמת הראיות תמונה האפיפיור חסיד אומות עולם הסופר אלי ויזל	ע"י הנאצים נעשתה תוך כדי השואה, לכן הסיוט של אסיר במחנה ריכוז, היה וישתחרר איש לא יאמין. פיוס ה-12 בתקופת השואה, מייצגת דמות, שידע מה קורה ובכל זאת שתק ולא הזעיק את העולם. קיבל מדליה ותעודה עליה כתוב: 'כל המקיים נפש אחת כאילו קיים עולם מלא' כך זה כתוב בתלמוד. שצולם במחנה בוכנוואלד, חתן פרס נובל לשלום, מחבר 'הלילה' הינו מראשוני הכותבים על השואה.
מוזיאון	הסופר ק.צטניק האותיות Z,K צעדו למחנות המוות סוף המלחמה	שמו האמתי יחיאל דינור, הוא סופר שהעיד במשפט אייכמן את העדות קצרה ביותר, כי מיד התעלף. פירושם בגרמנית קונצנטריון-לאגר - מחנה ריכוז, ומשמעות הכינוי קא-צטניק הוא, אסיר מחנה ריכוז. ממחנות הריכוז למחנות בגרמניה בתנאי קיצון, התבצע ע"י הנאצים, כאשר התקרבו כוחות בריה"מ. במאי 1945 מלווה בתמונות של מצעדי ניצחון צבאיים, בכיכר האדומה ובבירות אירופה המשוחררות.
מוזיאון	תמונת ניצול שואה תמונת קברי אחים תמונה בוכנוואלד הכרזת המדינה	הינם תמונות קשות, כדוגמת המוזלמן בעור ועצמות, שהיו מת תוך מספר ימים, לולא השחרור הגואל. וגאיות ההריגה, שצילמו המשחררים, האמריקאים, הרוסים והבריטים, שהנציחו חלק מהטרגדיה. המציגה טקס תפילה עם רב צבאי אמריקאי, שבשורה הראשונה מופיע ילד בן 8 בשם לולק - הרב לאו. ע"י בן גוריון, זו התמונה שסוגרת את התערוכה, זו האמירה המשמעותית במוזיאון: משואה לתקומה.

מוזיאון	היכל השמות הקונוס העליון הקונוס התחתון אדריכל המוזיאון	הינו החדר הייצוגי של המוזיאון, שנכון להיום מכיל כ-4,200,000 שמות, מתוך ה-6,000,000 שנספו. שבגובה כ-10 מטר, מכיל עליו 600 דפי עדות, שמייצגים את הנספים והם מוצגים בלוחות על הקירות. הוא השתקפות הקונוס העליון, לזכר אלה ששמו לא נשמר והוא חצוב בקבר, בסלע של הרי ירושלים. משה ספדי, תכנן מבנה בצורת מנסרה כסכין החותכת את ההר, כמו סכין שחתכה בבשר החי של העם.
מוזיאון	שדרת חסידי חסיד אומות עולם בשדרה ניטעו סוגי עצים בשדרה	אומות העולם, נחנכה ב-1962 והיא מקיפה את כל ההר, כיום כ-25,000 איש, מוכרים כחסידי האומות. נקבע לפי קריטריון שנקבעו בחוק ב-1953: הנצחת הלא-יהודים, שחירפו נפשם בכפם, בהצלת יהודים. כ-2,000 עצים לחסידי אומות, שהגיעו ארצה לנטיעה, כיום אין מקום לנטיעה ורק מוסיפים לרשימה. החרוב, מסמל את המשכיות הדורות - נותן פרי אחר 70 שנה, עץ זית מסמל שלום והאורן את הסלע.
מוזיאון חסידי אומות העולם	ראול וולנברג הינו הצלת היהודים אוסקר שינדלר פעילות היהודים	אזרח שבדי שב-1944 הציל בבודפשט אלפי יהודים ועל שמו ניטע העץ הראשון בשדרת חסידי העולם. התאפשרה ע"י ולנברג לאחר שסידר להם תעודות חסות שבדיות, הוא נעלם בכלא הסובייטי ב-1947 בהיותו מפורסם, עקב הסרט שנעשה על פעילותו, העץ על שמו בשדרה, נמצא ליד הכניסה למוזיאון. במפעל של אוסקר, שהיה תת-מחנה ריכוז בקרקוב, הצילה את 1,100 היהודים שעבדו בעת המלחמה.
מוזיאון רחבת הטכסים	חברי הוועדה שופט משה בייסקי אנדרטת גטו ורשה הפסל נתן רפפורט	להכרת חסיד אומות, לא הכירו בשינדלר בקלות, היות ופעילותו נעשתה לכאורה על מנת להרוויח כסף. שבעצמו מניצולי שינדלר, עמד בראש הוועדה ב-1993 שקבעה את זכות אוסקר, בקבלת תואר חסיד. של נתן רפפורט המוצבת ברחבת הטכסים הינה העתק של האנדרטה מורשה שהוקמה ב-19.4.48 שיצר את האנדרטה בוורשה, יצר גם את מגילת האש ביער הקדושים והאנדרטאות בנגבה ויד מרדכי.
מוזיאון בקעת קהילות	אנדרטת הקרון בקעת הקהילות שמות הקהילות מיקום הבקעה	הינו קרון רכבת גרמני, ששימש להובלת יהודים למחנות ההשמדה וניתן ליד ושם על ידי ממשלת פולין. החצובה בסלע בתבנית של מפת אירופה, נותנת את התחושה עד כמה היהודים התגלגלו מגלות לגלות. החוקקים על קירות המבוך, מסתכמים ב-5,000 קהילות, המהוות ערים ראשיות וערי מחוז באירופה. הנמוך ביותר ביד ושם ובסמיכות הר הרצל הגבוה ביותר, נותן המחשה של המעבר משואה לתקומה.
מוזיאון אוהל יזכור	באוהל יזכור הבנוי אש תמיד אנדרטת יד לילד פנים האנדרטה	מאבני גוויל - אבנים לא מסותתות, מתקיימים הטקסים הרשמיים, עם כל אורח רשמי של מדינה. הדולקת באוהל, מוצבת על רצפת האוהל, בה כתובים שמותיהם של מבחר אתרים מתקופת השואה. מיועדת להנציה מיליון וחצי ילדים שנספו בשואה, מטלה שהאדריכל משה ספדי לקח על עצמו לתכנן. הינו חשוך המואר עם 5 נרות - נרות נשמה וע"י משחק של המון מראות, יש השתקפות עד אין סוף.
מוזיאון אנדרטת יד לילד	כיכר קורצ'אק יאנוש קורצ'אק בתי יתומים סופו של קורצ'אק	הינה ע"ש אחד מהשמות הכי מפורסמים שנספו בשואה, שהם אנה פראנק, חנה סנש ומרדכי אנילביץ'. היה יהודי פולני שהיה ידוע כפדגוג מוביל, היה ציוני ואף ביקר בארץ בקבוץ עין חרוד, בשנות ה-30 לילדים יהודים ולפולנים היו משאת חיו ויחד עם עוזרתו וילציניסקה, השקיעו בהם את מלוא אהבתם. היה שלווה לילדים במסעם האחרון להשמדה בטרבלינקה, למרות הרשות שניתנה לו להתנתק מהם.
השביל המחבר	בעיצוב האנדרטה השביל המחבר לאורך השביל אנדרטה הנצר	קורצ'אק מוצג כשהוא בגובה הילדים, מחבק אותם עם יד גדולה ואוהבת, כפי שעשה בחייו במוותו. בין מוזיאון יד ושם לרחבת הר הרצל, הינו שביל חדש, שנפרץ ביוזמתם של חניכי תנועות הנוער ב-2003 ממוזיאון יד ושם ומעלה, מקובעים שלטים המתארים אירועים בין 1945 ועד הכרזת המדינה ב-1948 האחרון, הוקמה לזכר 147 ניצולי שואה בודדים, שעלו לארץ כאוד מוצל מאש ונהרגו במלחמת תש"ח.
הר הרצל	הר הרצל מורכב קבר ז'בוטינסקי בן גוריון בתקופת אשכול	ממוזיאון הרצל, רחבת הטקסים הרשמיים, חלקת גדולי האומה של מדינת ישראל ובית עלמין צבאי. לא מובן מאליו שנמצא בישראל, היות ונפטר ב-1940 בארה"ב וסביב הבאתו ארצה, נסב ויכוח כוחני. בהיותו בשלטון, לא הסכים לחתום על צו ממשלתי, להעברת עצמות אויבו האידאולוגי, לקבורה בארץ. ב-1964 הסכימה הממשלה להעלות את עצמות ז'בוטינסקי לחלקה של החסידרות הציונית בהר הרצל.
הר הרצל	זאב הרצל נקבר הר הרצל נבחר שם ההר על הקבר רשום	ב-1904 בווינה, אך ביקש שהעם היהודי יעלה עצמותיו לארץ, בקשה שאכן מולאה במלואה ב-1949 כמקום קבורה לחוזה המדינה, כי לבן גוריון היה חשוב לחזק את המעמד של ירושלים, כעיר בירה. ניתן להר לאחר קבורת הרצל, שממנו צופים לעבר הכנסת, הממשלה, בית המשפט והאוניברסיטה. הרצל ללא השם הפרטי, כי בסוף המאה ה-19 אנשי היישוב הישן חשבו שהוא מתבולל ונקרא תיאודור.
הר הרצל	על רחבת הטכסים בני משפחת הרצל תולדות ההר: חלקת גדולי אומה	מתקיים כל שנה טקס הדלקת המשואות, במעבר בין יום הזיכרון ליום העצמאות, שחלקה עבור קהל. קבורים ליד לקברו: הוריו, פאולינה אחותו, שנפטרה בגיל צעיר, שלושת ילדיו ונכדו היחיד שהתאבד. קבורת הרצל והקמת בית העלמין הצבאי - 49 הקמת חלקת גדולי האומה - 52 והקמת יד ושם - 53 הוחלט על 3 בעלי תפקיד שיקברו בו: נשיאי המדינה, ראשי ממשלה ומ"מ נשיא המדינה - יו"ר הכנסת.
הר הרצל	הנשיאים שאינם ראשי ממשלה חלקת הצנחנים בקבוצת הצנחנים	קבורים בהר: חיים וייצמן ואפרים קציר - רחובות, בן צבי - הר המנוחות, עזר וייצמן - אור עקיבא. שלא קבורים בהר: ב.ג. - שדה בוקר, שרת - ת"א, בגין - הר הזיתים, שרון - החוות השקמים. הוקמה ב-1950 בעיצוב כמו מצנח, לצנחני היישוב שצנחו במסגרת הצבא הבריטי באירופה ב-1944. היו 32 צנחנים, שמתוכם 7 נהרגו ורק 3 מתוכם, טמונים בקברים, ל-4 האחרים יש רק מצבות.
הר הרצל	הקבורים בהר הם חנה סנש חביבה רייק	חנה סנש, חביבה רייק ורפאל רייס, אנציו סירני, אבא ברדיצ'ב, גולדשטיין וצבי בן יעקב נספו שואה. נהרגה בהונגריה ע"י הונגרים, שקברו אותה בבודפשט, אך ב-1950 הצליחו להעביר את גופתה לארץ. נהרגה בסלובקיה שם הספיקה להקים מחתרת בהרים, כעבור כמה חודשים נתפסה והוצאה להורג. המנציחים את שמות 4 הצנחנים שנהרגו באירופה: יד חנה, להבות חביבה, אלוני אבן ונצר סירני.

תכני סיור מספר 64 לירושלים בעת החדשה

מסלול: כיכר אלנבי, ביה"ח הדסה ובה"ק הבריטי בהר הצופים, ימק"א ושכונות

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
תמצית תכני הדרכה			
חנתה ב-12.1917 במבואות ירושלים, במקום הנקרא עמק הארזים, בהמתנה לכניעתה של ירושלים. בפני החיילים הבריטים, שתועדה ע"י צלמי המושבה האמריקאית, היה הראשון מתוך מספר כניעות. סב על 2 טבחים בריטים, שהלכו לחפש ביצים בליפתא ונתקלו בראש עיריית ירושלים, עם כתב כניעה. ראש העיר, נאלץ לעבור טכס כניעה גם למפקדם של הטבחים, לאחר מכן לפני מפקדו של המפקד וכו'. נאם את נאום הניצחון בכיבוש ירושלים, במצודה ליד שער יפו, בפני שורות יהודים, מוסלמים ונוצרים. שבכיכר אלנבי, נכתב: 'קרוב למקום זה נמסרה העיר הקדושה ל ידי חיילי הדיביזיה ה-60 הולנדונית...'. היה שם הכיכר בתקופת המנדט ולימים, גם במדינת ישראל, כיום הכיכר נקראת בשם כיכר צה"ל.	דיביזיה בריטית טקס כניעת העיר סיפור הכניעה סלים אל חוסייני	כיכר אלנבי	
בה כיכר צה"ל, נוסדה ב-1922 ששמה נגזר מהיות השכונה הגבוהה ביותר בירושלים החדשה. (830 מטר) שהוקם ב-1860 כמוסד יתומים נוצרי, ע"י הגרמני שנלר, על חזית הבתים, מופיעים שמות ערי גרמניה. עם משכנות שאננים ומגרש הרוסים, מהווים את ראשית הבנייה הגדולה, מחוץ לחומת העיר העתיקה. הפקיע בתקופתו את מתחם שנלר לבסיס צבאי, כשם שהפקיע את אוגוסטה ויקטוריה לארמון הנציב. הינה השכונה הראשונה שנבנתה בירושלים, אחרי מלחמת ששת הימים, הנמצאת מעבר לקו הירוק.	גנרל אלנבי בבסיס המצבה השם כיכר אלנבי שכונת רוממה	כיכר אלנבי	
שהוקם בשנות ה-30 של המאה ה-20 תוכנן ע"י גדול האדריכלים היהודיים בתקופתו, אריך מנדלסון. חסיד הסגנון הבינלאומי, לא התעלם מנוף הגבעות במדבר יהודה, הוסיף למבנה 3 כיפות, כהד לגבעות. שלאורך היסטוריה הייתה חלק מרכזי בבנייה, נוספה ע"י מנדלסון, כציפוי חיצוני, למבנה העשוי בטון. מנדלסון רצה שיבחינו שהאבן היא רק ציפוי, לכן הוא מניח אותה בצורה אנכית ולא בצורה אופקית.	במתחם שנלר מתחם שנלר המנדט הבריטי רמות אשכול	נסיעה	
מוצב בכניסה פסל עץ החיים, עם דמויות מקראיות של משה רבנו, שעוצב ע"י הפסל היהודי ליפשיץ. כתוב בעברית, אנגלית וערבית, שזה מקום מנוחת עולמים של חללי המלחמה מהשנים 1914 - 1918 איבדה במהלך קרבות מלחמת העולם הראשונה, 1,104,890 חיילים, שקבורים באזורי קרבותיהם. שתכנן את בה"ק, בתבנית של גן אנגלי, שבו שורות קברים, על רקע צמחייה, המחולקות לקטעים.	בית החולים הדסה אריך מנדלסון האבן הירושלמית בציפוי המבנה	הר הצופים בי"ח הדסה	
קבורים 2,539 חללים, מתוך 3,366 חללים, ששמותיהם מונצחים בלוח החצי עגול, המקיף את הקפלה. המונים 22 במספר, טבוע הכיתוב ת.נ.צ.ב.ה, הסמל מגן דוד ומה שמאפיין אותם, הם שמות יהודים. נערך בכל שנה, בשעה 11:00 בבוקר בתאריך 11.11 מועד חתימת הסכם שביתת הנשק ב-1918 של חללי מלחמת העולם הראשונה: בעזה, ב"ש חיפה, ירושלים ורמלה, שבו נערך טכס אזכרה מרכזי.	בבה"ק הבריטי בכניסה לבה"ק אימפריה הבריטית לואי טאנס הוא	הר הצופים בה"ק בריטי	
בא"י, החלה כרעיון בקונגרס הציוני ב-1897 צברה תאוצה, בהצטרפותם של אינשטיין וויצמן למיזם. שנחנכה ב-1925 סימלה את הרעיון הציוני של התחדשות הבית הלאומי, לא במקדש, אלא בהשכלה. חילוני, בירושלים חרדית, נוצרית ומוסלמית, הכריז: 'אוניברסיטה ציונית על הר ציון הינה הבית ה-3' מחובבי ציון מאודסה, כתב לוויצמן שהאתר המתאים להקמת האוניברסיטה, הינו הר הצופים הנישא.	בבית הקברות על קברי היהודים טכס האזכרה בה"ק בריטי בא"י	הר הצופים בה"ק בריטי	
כתב בעקבות ויכוח איהם לבנות את אוניברסיטה, כאשר הועלו רעיונות לבנותה סביב העיר ירושלים. תיעד את טכס הפתיחה בהר הצופים, ב-1.4.1925 בהשתתפו מנהיגות היישוב היהודית ו-5,000 איש. נאם בטכס הפתיחה, 7 שנים אחרי הצהרתו, שהייתה מאוד מכוונת מבחינתו של היישוב היהודי בא"י. לארכיאולוגיה, הכיל מכוני מחקר מרחבי העולם, עת חוקרים החלו לחפור בא"י, החל מהמאה ה-19.	בניית אוניברסיטה האוניברסיטה חיים ויצמן כציוני מנחם שינקין	הר הצופים אוניברסיטה	
נשא יצחק רבין, אחרי מלחמת ששת הימים, את נאום הניצחון, בטקס בו הוענק לו תואר ד"ר כבוד. שהתבצעה בגן הבוטני ב-1902 חשפה סדרת מערות החצובות בקרטון ובתוכן נחשפו 7 גלוסקמאות. שנחשפה במערה, הכילה כתובת: 'העצמות של אלה של ניקנור איש אלכסנדריה שעשה את הדלתות'. מוכר מהתוספתא, על ששלח דרך הים, שערי נחושת לבית המקדש ה-2 ועקב סערה, השליך דלת לים.	בבית הקברות על קברי היהודים טכס האזכרה בה"ק בריטי בא"י	הר הצופים אוניברסיטה	
שנערכה ב-1903 אימתה את מקוריות הכתובת והעבירוה לבריטיש מוזיאון, כתגלית עולמית מרעשה. מראשי הציונות, החליט שהמערות מתקופת הבית ה-2 יהוו בעתיד, הפנתיאון הלאומי של גדולי העם. אוסישקין תיכנן תוכניות, אך מחוסר תקציב, לא קרה דבר, חוץ מקבורת מורוהו, יהודה פינסקר. ב-1941 נערכה הלוויה ממלכתית והוא נקבר במערת ניקנור, מתקופת הבית ה-2 לצדו של פינסקר.	בבית הקברות על קברי היהודים טכס האזכרה בה"ק בריטי בא"י	הר הצופים אוניברסיטה	
הוקם ב-1931 ע"י פרופסור איג מהאוניברסיטה העברית, שייבא עצים, שיחים ופרחים מרחבי הארץ. הנמצא במורד הר הצופים, טמונים מתיה של בני המושבה האמריקאית-שוודית, שהגיעו במאה ה-19. מאופיינת מתצפית מהר הצופים, בחומה שמקיפה אותה, ביס הכיפות שבה והמגדלים שצצים מתוכה. נקרא במקרא עמק יהושפט, בפי הצלבנים ג'וש וואלי, בערבית וואדי ג'וז ובעברית נחל האגוזים.	בבית הקברות על קברי היהודים טכס האזכרה בה"ק בריטי בא"י	הר הצופים אוניברסיטה	
הנצפים מהר הצופים, בנוסף למגדל האוניברסיטה, אוגוסטה ויקטוריה, העלייה הרוסית ופטר נוסטר. הנצפים מהר הצופים הם כנסיית הדורמציון, כנסיית הגואל, מגדל דוד, סן סלוטורה ובניין ימק"א. הם של אוניברסיטת בריגהם יאנג, שבשיפולי ההר וחלק מהכיפות והקשתות של המרכז המורמוני. הנצפים מהר הצופים: מסגד אל אקצא, כיפת הסלע, ביהכ"נ החורבה ו-2 הכיפות של כנסיית הקבר.	בבית הקברות על קברי היהודים טכס האזכרה בה"ק בריטי בא"י	הר הצופים אוניברסיטה	

בניין ימק"א	בניין ימק"א תנועת ימק"א מימין חזית הבניין במרכז המבנה	שנחנך ב-1933 בנוכחות אלנבי, הינו פרי תכנונו של האדריכל לומיס הרמון שתכנן את האמפייר סטייט. הוקמה במטרה לאחד את צעירי הנוצרים ברחבי העולם, בפעילויות שמבוססות על ערכים נוצריים. חוקק בעברית 'ה' אלוהינו ה' אחד', בארמית 'אני הדרך' ובשמאל בערבית 'אין אלוהים מבלעדי אללה'. מוצגת האישה השומרונית, שעזרה לישוע בדרכו לירושלים ואת השה, שהוא סמלו של ישוע כקורבן.
בניין ימק"א	הכותרות במבנה תבליט המלאך במרפסת בניין ימק"א כיום	מסמלות את 4 כותבי האוונגליונים ו-4 החיות בחזון יחזקאל, שהן מקור אטריבוט 4 כותבי הבשורות. מחזון ישעיה, בעל 6 כנפיים, ב-2 יכסה רגליו, ב-2 יכסה פניו וב-2 יעופף, עוצב ע"י בתיא לינסקי. ימק"א, ממוקם פעמון הפוך וכותרות בצורה של פעמונים וענבלים, זוהי קומת הפעמונים של ימק"א. מהווה בית מלון עם בריכת שחייה, אולם קונצרטים וגן ילדים ערבי-יהודי-נוצרי, שחוגג את כל חגים.
שכונת רחביה	שכונת רחביה השם מרחביה קאופמן תיכנן את כתפי רחביה	שהוקמה ב-1924 תוכננה ע"י ריכרד קאופמן, האדריכל הציוני, שכל עמק יזרעאל הוא פרי תכנונו. ניתן מציטוט פסוק בספר בראשית, לאחר שנדחו השמות של 'תל אביב', 'מקהלות' ו-'שבט אחים'. רחביה בתבנית של חצי גוף אדם: המותניים אלו רחובות אבן גבירול ואלחריזי והטבור רחוב רמב"ם. בתבנית השכונה: רחוב שמואל הנגיד והריצ'רץ שחוצה אותה, מקצה לקצה, זאת שדרת יהודה הלוי.
שכונת רחביה	שמות הרחובות אדמת רחביה בניין המוסדות יוחנן רטנר	ברחביה, הם ע"ש חכמי ספרד, שאכלסה בתוכה, את מרבית האצולה הספרדית ולא רק את האשכנזית. שנקראה במקור בשם ג'ינג'יריה, נרכשה במאה ה-19 ע"י היוונים אורתודוכסים, השייכת להם עד היום. הלאומיים, שיכן את הסוכנות היהודית, קק"ל וקרן היסוד, שהיוו את המוסדות הציוניים של התנועה. תכנן ב-1928 את בניין המוסדות הלאומיים, בסגנון הבינלאומי, עם אלמנטים המזוהים בעיר העתיקה.
שכונת רחביה	פיצוץ מכונית בעת הצהרת או"ם אחר הקמת מדינה בגימנסיה העברית	התופת ב-3.48 בחצר בניין המוסדות הלאומיים, גרם לבג. להכריז על מבצע נחשון ושינוי מגמת לחימה. בכ"ט בנובמבר 1947 בג. וכל מנהיגי היישוב, שהו בבניין ובתום ההצבעה, יוצאו לחוגג בחוצות העיר. משרד ראש הממשלה הראשון והכנסת, עד שנדדה לבניין פרומין, היו בבניין המוסדות הלאומיים. שברחביה, דיברו עברית, לעומת ביה"ס למל שדיברו גרמנית, באוולנה, אנגלית ובאליאנס בצרפתית.
שכונת רחביה	בבית דב יוסף צריף יצחק בן צבי הצריף המקורי מוסד יד בן צבי	התגורר האדם, ש.בג מינה למושל האזרחי של ירושלים ובשנות ה-50 בתקופת הצנע, לשר הקיצוב. המקורי, הוחלף בחדש, בצריף המקורי גר יצחק בן צבי הצנוע, שמיאן לעבור למשכן מפואר שהוצע לו. נתרם לקיבוץ בית קשת, כמקום הנצחה לעלי, בנם של יצחק בן צבי ורחל ינאית, שנהרג בבית קשת. הנושא את שם הנשיא ה-2 ממשיך את פעילותו הענפה של יצחק בן צבי, בחקר הקהילות בישראל.
שכונת רחביה	בית אוסישקין בית רופין המקורי בית גייקובס מעון ראש ממשלה	שבמבואת הכניסה לבית, כתוב בעברית מחניים, נכתב עת הנציב העליון, העביר הבית לידי אוסישקין. נבנה ב-1924 והיה מקום מגוריו עד לפטירתו ב-1943 אלמנתו גרה בבית עד לפטירתה ב-1980 היה ביתו של מנהל התזמורת הקאמרית הארצישראלית, שנהרג ב-22.7.46, בפיצוץ מלון המלך דוד. הראשון היה בבית גייקובס וזאת לאחר שנמכר, אזי התגוררו בו בן גוריון, שרת, אשכול וגולדה.
שכונת רחביה	קבר יאסון הקבר מתוארך וילה לאה בניין טרה סנטה	שנחשף בשנות ה-50 עת חפרו יסודות לבית, מכיל חריתות פיש של ספינות והשם יאסון החרוט בסלע. למאה ה-I לפנה"ס, תקופה חשמונאית הלניסטית, משערים שהיה שייך, ע"פ הממצאים, לאדם אמיד. נבנתה ב-1934 ע"י אבקריוס, משפטן קופטי, עבור אשתו הצעירה, שנטשה אותו, עת ברחת עם אנגלי. שתוכנן ע"י אנטוניו ברלוצ'י ב-1928 היה סמינר תיאולוגי לפרחי כמורה, של המסדר הפרנציסקני.
שכונת רחביה - טלביה	לקראת המילניום וילה אגיון כיכר ווינגטי כשרופין רכש	הוותיקן החל לכנס את נכסיו, אזי טרה סנטה, שהיה ברשות האוניברסיטה, נהפך למנזר וכנסייה. שתוכננה ע"י ריכרד קאופמן, עבור משפחת אגיון עתירת הממון ממצרים, משמשת כיום כמעון לרה"מ. בטלביה, הינה הכיכר הראשונה בא"י, שהבריטים תכננו בראש הגבעה, עם כבישים ל-4 רוחות שמיים. בשנות ה-20 את אדמות רחביה, קונסטנטין סלמה, חכר מידי הכנסייה היוונית, את אדמות טלביה.
שכונת רחביה - טלביה	וילה סלמה הייתה ווילה ג'לאט יהודי עלום שם ווילה ג'מאל	משכנו של קונסטנטין סלמה עד 48 ואז נרכשה ע"י יהודים, בנצלם סכסוך משפטי עם קונסול בלגי. שנחשבת מהבתים הבולטים בנוף העיר, הייתה שייכת לערבי-נוצרי, שהיה קונסול כבוד של הונגריה, רכש את המבנה, שידרג אותו לבית לעילא ולעילא, הן מבחינת יופיו והן מבחינת השימור המקורי שלו. שנבנתה ב-1934 הוצעה לבן גוריון כבית רה"מ, אך הלה סרב כדי שלא יאמר שמשמש בנכסי ערבים.
שכונת רחביה - טלביה	גן השושנים בתחילת המנדט כנסיית אדרוס אדרי ברב הריסון	הינו גן ציבורי בתבנית של חצי עגול של מדשאה, שכולו תכנון בריטי, שלא השתנתה מאז שנות ה-40 האוכלוסייה היהודית בא"י מנתה כ-100,000 תושב ואילו בסיומו, היישוב היהודי מנה 600,000 תושב. הסקוטית, שנחנכה ב-1929 ע"י אלנבי, הינה מהמבנים המנדטוריים, שלא שונה בה דבר, מימי המנדט. שהיה בכיר האדריכלים הבריטים, בתקופה המנדט, הוא שתכנן את מוזיאון רוקפלר וארמון הנציב.
מושבה גרמנית	מושבה טמפלרית עיסוק בחקלאות בתי הטמפלרים יהודה עמיחי	בירושלים הוקמה ב-1873 ביוזמת בעל הבית הראשון במושבה, מתיאוס פרנק, שרכש את האדמות. ע"י טמפלרים, היה רק בדור הראשון, בדור השני, כל הטמפלרים הפכו ליזמים, מלונאים, יצרנים וכו'. נבנו כמו בתי כפר בוירטמברג שבגרמניה, שתי קומות, עם מרתף יין, גג רעפים וקירות אבן מאסיביים. הינו השם הנוכחי של שכונת הטמפלרים, שנבנה בו מקבץ חדש של בתים, לצד ביתו של מתיאוס פרנק.
מושבה גרמנית	בית לנדרהולט רחוב פרמיה ע"ש בית פאסט הכיל לגוטליב בוירלה	שהיה בזמנו בית מרזח, נקרא בית הצברית ומשמש מעון של משרד הרווחה, לטיפול בנערות קשות יום. אדולף כרמיה, יהודי מיסד אליאנס, הקבור בפריז, שברחוב ע"ש, נבנו בתי הטמפלרים, כבית פאסט. בנוסף למקום מגורים, מלונית, ששימשה את מהנדסי ומתכנני הרכבת מירושלים ליפו, שהיו צרפתים. היה בית פינתי, עם גמלון וקשתות, תבנית חריגה, היות ובעליו אדריכל, שתכנן את הנאה בעיניו..
מושבה גרמנית	גוטליב בוירלה צבא בריטי קיבל גירוש הטמפלרים השלטון הבריטי	קיבל ב-1936 מכתב אזהרה מראש סניף המפלגה הנאצית בירושלים, על שהשכיר בית הקולנוע ליהודי. בכניסתו לא"י את הטמפלרים, כחלק מהאוכלוסייה, אך במהרה הבינו את השקפתם, לכן גורשו מא"י. למצרים ב-1918 אפשר את הפיכת השכונה למעון קצינים, עד להחזרת המגורשים, כעבור שנתיים. מכרזו במלחמת העולם ה-2 על הטמפלרים כנתיני אויב ומגרשם סופית מבתיהם בירושלים ומכול א"י.

<p>והמסילה ליפו, הוקמו ב-1892 באמצעות תוכניות של מהנדסים צרפתים ועבודה של פועלים אלגיריים. קרא בתלמוד, ששיירת חמורים נקראה חמרת, שיירת גמלים - גמלת, מציע לרכבת לקרוא בשם עגלת. שעמד בשימונו שנים רבות, שודרג בעת האחרונה למרכז עם תערוכות מתחלפות, בתי קפה ומסעדות. הוקמה ב-1870 ע"י היוונים אורתודוכסים, שתטחן חיטה שגדלה בסביבה, כיום התחנה אתר שימור.</p>	<p>תחנת הרכבת אליעזר בן יהודה מתחם הרכבת תחנת רוח ברחביה</p>	<p>נסיעה</p>
---	--	--------------

תכני סיור מספר 65 – זרמים ביהדות

מסלול: נחלאות, מחנה יהודה, ביהכ"נ הגדול, ביהכ"נ הקונסרבטיבי והיברו יוניון

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
		המסורת, נע בין 25% ל-38% מהציבור, הסטטיסטיקה לגבי בסימן שאלה, כי תלוי את מי שואלים. מכילות את השם נחלאות, שהשם הרשמי הינו לב העיר, רק אחת מהן נקראת נחלה והיא נחלת אחים. בנחלאות: אבן ישראל מ-1873 ובית יעקב מ-1875 הן לא הראשונות מחוץ לחומה, לפנין 5 שכונות. משה הספרדית, שהוקמה ב-1882 ובה גר יצחק נבון, יש בשער השכונה שלט, המציין את שנת ההקמה. הייתה שכונה אשכנזית וביהכ"נ חסד ורחמים היה במקור פאב שב-1925 הוסב לספרדי ע"י ארמוזה. גם שם מחייב ואכן העדה בשכונה שלחה אוכל לנזקקים כל יום שישי, אלו הערכים שהנחילו בשכונה. סיכמו, כישרון זבולון בסחר ויששכר בלימוד, יתבטא שאחד יעבוד עבור שניהם ושני ילמד עבורם. בחברה החרדית בישראל היא, שבישיבות יהיו רק לימודים ואחרים יעבדו ויתרמו כסף ללימוד הזה.	שכונות נחלאות
		מציגה תמונת לימוד של ילדים, כפי שנקבע בתקופת המשנה, ע"י יהושע בן גמלא, כחוק חינוך חובה. החל כמגרש על הדרך ליפו ומרחב עצירה בין השכונות היהודיות החדשות, לשוק הערבי בשער שכם. תרמה העובדה שהערבים למדו יידיש והיהודים למדו ערבית, וכל אחד הקים לו דוכן במקום שחפץ. דרש ב-1930 לעשות סדר בשוק ואכן הדבר התבצע באמצעות הלוואה שלקחו סוחרים יהודים מהבנק. וחיסכון, הינתנה הלוואתו, בתנאי שהשוק ייקרא 'שוק הלוואה וחיסכון' וכך החלו לבנות את חנויות. פתחו בתקופת הצנע חלון במטבח, כדי שהעניים יוכלו להניח בו סיר, כדי שימולא מבלי שיחשפו עצמם. השייך לזבולון אמדדי, שהיה בעל בסטה, כשפרש לפנסיה החליט להסב את הבסטה שלו לבית מדרש. בהכללה הינם בני עדות המזרח, שלא תמיד חובשי כיפה, ההולכים לביהכ"נ בשבת, עם פתיחות בחירה.	שכונות נחלאות
		מציגה תמונת לימוד של ילדים, כפי שנקבע בתקופת המשנה, ע"י יהושע בן גמלא, כחוק חינוך חובה. החל כמגרש על הדרך ליפו ומרחב עצירה בין השכונות היהודיות החדשות, לשוק הערבי בשער שכם. תרמה העובדה שהערבים למדו יידיש והיהודים למדו ערבית, וכל אחד הקים לו דוכן במקום שחפץ. דרש ב-1930 לעשות סדר בשוק ואכן הדבר התבצע באמצעות הלוואה שלקחו סוחרים יהודים מהבנק. וחיסכון, הינתנה הלוואתו, בתנאי שהשוק ייקרא 'שוק הלוואה וחיסכון' וכך החלו לבנות את חנויות. פתחו בתקופת הצנע חלון במטבח, כדי שהעניים יוכלו להניח בו סיר, כדי שימולא מבלי שיחשפו עצמם. השייך לזבולון אמדדי, שהיה בעל בסטה, כשפרש לפנסיה החליט להסב את הבסטה שלו לבית מדרש. בהכללה הינם בני עדות המזרח, שלא תמיד חובשי כיפה, ההולכים לביהכ"נ בשבת, עם פתיחות בחירה.	שוק מחנה יהודה
		מציגה תמונת לימוד של ילדים, כפי שנקבע בתקופת המשנה, ע"י יהושע בן גמלא, כחוק חינוך חובה. החל כמגרש על הדרך ליפו ומרחב עצירה בין השכונות היהודיות החדשות, לשוק הערבי בשער שכם. תרמה העובדה שהערבים למדו יידיש והיהודים למדו ערבית, וכל אחד הקים לו דוכן במקום שחפץ. דרש ב-1930 לעשות סדר בשוק ואכן הדבר התבצע באמצעות הלוואה שלקחו סוחרים יהודים מהבנק. וחיסכון, הינתנה הלוואתו, בתנאי שהשוק ייקרא 'שוק הלוואה וחיסכון' וכך החלו לבנות את חנויות. פתחו בתקופת הצנע חלון במטבח, כדי שהעניים יוכלו להניח בו סיר, כדי שימולא מבלי שיחשפו עצמם. השייך לזבולון אמדדי, שהיה בעל בסטה, כשפרש לפנסיה החליט להסב את הבסטה שלו לבית מדרש. בהכללה הינם בני עדות המזרח, שלא תמיד חובשי כיפה, ההולכים לביהכ"נ בשבת, עם פתיחות בחירה.	שוק מחנה יהודה
		יהודים מסורתיים מהווים 38% החרדים - 8% דתיים לאומיים (כיפה סרוגה) - 12% וחילונים - 42%. שרוב הציבור בארץ הוא מאמין, רובו ליברלי ומאמין בבחירה אישית, שהיא לאו דווקא אמונת הלכה. הרי"מ הקים בפולין בתחילת המאה ה-19 את חסידות גור וייסד שושלת אדמו"רים שהנהיגה חסידים. הרא"מ, אחד מצאצאי הרי"מ, עודד בימי עלייה ה-4 בשנים 1924 - 1928 מאות מחסידיו לעלות לא"י.	חסידות
		נשאר בעיירתו בפולין עם רוב חסידיו וכשהנאצים פלשו לפולין, נשלחו רוב חסידיו גור למחנות השמדה. הצליח למלט עצמו במהלך מלחמת העולם ה-2 בעזרת חסידיו ולהגיע לשכונת מחנה יהודה בירושלים. הרא"ם נפטר בביתו והיות ואי אפשר היה לקבור אותו בהר הזיתים, חפרו בור בחצר הבית וקברוהו. בנו של הרא"מ, המשיך אחריו בתפקיד הרבי מגור, כשנפטר בשנות ה-90 נקבר ליד אביו, ע"פ צוואתו.	חסידות
		מגורה קלוואריה, שממנה ברח הרא"מ, נבנה ב-2002 מעל שני הקברים, כדי לשמר מורשת החסידות. חולשת על המבנים הסמוכים לבית מדרשם וכן במאה שערים, ב"ב, ת"א, באשדוד, כפר ראם ועוד. הוקמו במאה ה-18 במזרח אירופה, כתוצאה מניתוק שהתחולל בין פשוטי העם, למנהיגיו הרוחניים. טוב - הבעש"ט, הביא בשורה חדשה, שתבטאה בהגדרה, מהו האופן שבו יהודי יכול להתחבר לבוראו.	חסידות
		היא לא הבקאות בתורה, אלא כמה אתה מתכוון בתוכך, הכוונה הפכה לערך עליון ולא למוד התורה. שהחסידים פוגעים בכך בהלכה במידה כלשהי, כי אם הכוונה הכי חשובה, הרי לפעמים מעשה נפגע. אדם יכול להגיע לדבקות, ברמה הרוחנית הגבוהה ביותר, למפגש עם הקב"ה, לא רק עם הידע בתורה. הינה, לבוא לתפילה עם כוונה אמיתית ופנימית ואם רק אומרים מילים ולא מתכוונים, הרי זה לשווא.	חסידות
		לדורותיהם, החלו להפיץ את תורת החסידות ובכך קמו רבנים בתפיסה הזו והקימו חצרות חסידיות. לבחור לאיזה קהילה להשתייך ולאו דווקא לזו שבעירו, למשל יכול להיות חסיד גור שיושב בלאדי. הקים ע"פ תפיסת הבעש"ט, את חסידות חב"ד בלאדי בסוף המאה ה-18 הנחשבת כיום לגדולה ביותר. יסד את חסידות ברסלב, ע"פ ערכים חסידיים וקבליים, המלווים בהתבודדות, שעוררו עליו התנגדות.	חסידות
		הגרי"א, שישב בוויילנה, פחד שהחסידות תהיה סוג של כת, כמו המשיחיות של שבתאי צבי, במאה ה-17 ע"י ההגרי"א, התבטאה בהכרזת מלחמת חורמה נגד החסידות וכל ההולכים אחריו נקראו 'המתנגדים'. ר' שניאור זלמן, ישב מול בית הגרי"א במשך 3 ימים והתחנן לפוגשו על מנת לפייסו בתורתו ולא נענה.	מתנגדים
		שהגיעו מצפון אפריקה והתחנך בחצר ליטאי, נקרא מתנגד, באם התחנך בחצר חסידית, נקרא חסיד. מתפלג בין חרדי-חסיד או חרדי-מתנגד, לכן חרדי זה לא מילה נרדפת לחסיד, חסיד הוא זרם בחרדים. הוקם ב-1908 בקומה העליונה של בית המלון הרב-קומות הראשון בירושלים ויחודו בשעון צל בחזיתו. היא ישיבה ליטאית גדולה, שתחת חסותה כל החנויות והבתים ברחוב עץ חיים, שהשכירה לסוחרים. הצמוד להיכל שלמה - משרדי הרבנות הראשית, נחנך ב-1982 כביהכ"נ הרשמי של מדינת ישראל.	מתנגדים
		חלם משנות ה-20 של המאה ה-20 שלמדינת היהודים יהיה ביהכ"נ אחד גדול ורשמי בעיר הקודש. שבחזיתו חקוק שנבנה לזכר 6 מיליון היהודים שנרצחו בשואה, נעשה ע"י האדריכל אלכסנדר פרידמן. והמפואר שאינו הגדול בעיר, יכול לאכלס כ-1,200 גברים באולם המרכזי שבו ועוד כ-400 נשים ביצע.	ביהכ"נ הגדול

מרכזיים שמורים בביהכ"נ לנשיא המדינה ולראש הממשלה ושני מקומות שמורים לרבנים הראשיים. שסיבב לאולם המרכזי, עוצבו בנושא התפילה, הלכות מתהילים ובעזרת הנשים, בנושא נשים משמלי. עליה קוראים בתורה ועליה מתקיימות החופות, בנו קטע של גג שקוף, כפי שמתבקש בהלכה מאכזנות. שמושביה ליד דוכן הדרכון, מפליאה בשירתה בכל שבת ונחשבת מהטובות בעולם בתחום החזנות.	שני מושבים הוויטראזיים מעל מרכז הבימה מקהלת ביהכ"נ	מרכזיים שמורים בביהכ"נ לנשיא המדינה ולראש הממשלה ושני מקומות שמורים לרבנים הראשיים. שסיבב לאולם המרכזי, עוצבו בנושא התפילה, הלכות מתהילים ובעזרת הנשים, בנושא נשים משמלי. עליה קוראים בתורה ועליה מתקיימות החופות, בנו קטע של גג שקוף, כפי שמתבקש בהלכה מאכזנות. שמושביה ליד דוכן הדרכון, מפליאה בשירתה בכל שבת ונחשבת מהטובות בעולם בתחום החזנות.
מעוצבים קרנות המזבח בצורת כנפיים של מלאכים, עשרת הדיברות, והפסוק: שיוויתי ה' לנגדי תמיד. שעוצב ע"י רגינה היים משווייץ, המחולק ל-5 חלקים לציון חומשי תורה, הינו מהיצירות הגדולות. משולב בגוונים ודימויים, מאדום האש בתחתיתו ועד כחול השמים בחלקו העליון, את עולם הספירות. בלובי הכניסה לביהכ"נ, מציגה אוסף גדול של מזוזות, שביניהן מאוד מיוחדות ועם סיפורים מרתקים.	מעל ארון הקודש הוויטראזי המרכזי תוכן הוויטראזי' תערוכת מזוזות	מעוצבים קרנות המזבח בצורת כנפיים של מלאכים, עשרת הדיברות, והפסוק: שיוויתי ה' לנגדי תמיד. שעוצב ע"י רגינה היים משווייץ, המחולק ל-5 חלקים לציון חומשי תורה, הינו מהיצירות הגדולות. משולב בגוונים ודימויים, מאדום האש בתחתיתו ועד כחול השמים בחלקו העליון, את עולם הספירות. בלובי הכניסה לביהכ"נ, מציגה אוסף גדול של מזוזות, שביניהן מאוד מיוחדות ועם סיפורים מרתקים.
חת"מ - חידושי תורת משה, הוא שם הספר שכתב ר' משה סופר, מגדולי מנהיגי היהודיים בהונגריה. הגדיר במאה ה-18 את הנאמנים לתורה, בלי פשרות לחרדים לדבר השם, להבדלם מהזרמים החדשים. אדם המאמין באלוהים, שהתגלה לאבות אבותינו במעמד הר סיני, בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה. בחשיבות הגדולה של א"י וההתיישבות בה, כחלק מהתורה וליישם בה את כל התורה לדורי דורות.	חת"מ סופר ר' משה סופר הגדרת חרדי הינה החרדים מאמינים	חת"מ - חידושי תורת משה, הוא שם הספר שכתב ר' משה סופר, מגדולי מנהיגי היהודיים בהונגריה. הגדיר במאה ה-18 את הנאמנים לתורה, בלי פשרות לחרדים לדבר השם, להבדלם מהזרמים החדשים. אדם המאמין באלוהים, שהתגלה לאבות אבותינו במעמד הר סיני, בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה. בחשיבות הגדולה של א"י וההתיישבות בה, כחלק מהתורה וליישם בה את כל התורה לדורי דורות.
עקרונות התורה נשארים קבועים, אך אופן היישום משתנה עם הזמן, עם התאמות למציאות שמסביב. נובעת מזה שהעם היהודי שרד אימפריות חזקות כאשור, בבל, יוון רומי, שנמוגו בדפי ההיסטוריה. חסיד - חליפה ארוכה וכובע גדול, ליטאי - חליפה קצרה וכובע קטן וספרדי - לבוש כליטאי. היא שכל היהודים הם משפחה אחת וצריך ללמוד להסתדר איתם, כי כל עם ישראל הם יחידה אחת.	ע"פ החרדים עוצמת האמונה הלבוש החרדי הגישה החרדית	עקרונות התורה נשארים קבועים, אך אופן היישום משתנה עם הזמן, עם התאמות למציאות שמסביב. נובעת מזה שהעם היהודי שרד אימפריות חזקות כאשור, בבל, יוון רומי, שנמוגו בדפי ההיסטוריה. חסיד - חליפה ארוכה וכובע גדול, ליטאי - חליפה קצרה וכובע קטן וספרדי - לבוש כליטאי. היא שכל היהודים הם משפחה אחת וצריך ללמוד להסתדר איתם, כי כל עם ישראל הם יחידה אחת.
מורשת ישראל, הינה חלק ממרכז פיוקסברג, הכולל אכסניה וישיבה להכשרת רבנים קונסרבטיביים. באה על רקע שינויי השקפת העולם כלפי הדת: מרטין לותר קורא ב-1517 תיגר על סמכות הכנסייה. טוען במאה ה-17 שמוות להטיל ספק בכל דבר ובמאה ה-18 עם תקופת ההשכלה ונאורות. פילוסוף יהודי גרמני, נחשב שומר מצוות, מייצג ונשיא ה-18 השקפה מודרנית של יהודי אירופה.	ביכ"נ קונסרבטיבי התפתחות התנועה רנה ד-קארט משה מנדלסון	מורשת ישראל, הינה חלק ממרכז פיוקסברג, הכולל אכסניה וישיבה להכשרת רבנים קונסרבטיביים. באה על רקע שינויי השקפת העולם כלפי הדת: מרטין לותר קורא ב-1517 תיגר על סמכות הכנסייה. טוען במאה ה-17 שמוות להטיל ספק בכל דבר ובמאה ה-18 עם תקופת ההשכלה ונאורות. פילוסוף יהודי גרמני, נחשב שומר מצוות, מייצג ונשיא ה-18 השקפה מודרנית של יהודי אירופה.
במשפחת מנדלסון הסתכמו שרק 2 מילדיו ואחד מנכדיו נשארו יהודים, כול השאר התבללו לנצרות. שהתחוללה בראשית המאה ה-19 במתן שוויון זכויות ליהודים באירופה, גרמה להתבללות גדולה. שנשארו נאמנים לאמונתם, שאלו את עצמם לאור השינוי המתחולל, האם צריך לתקן משהו בעצמם. טען ששמרנו על האמונה 3,000 שנה ונמשיך לשמור עליה ולא צריך את כל הקדמה הזו עם השינויים.	תוצאות הקידמה אמנציפציה יהודי אירופה החת"מ סופר	במשפחת מנדלסון הסתכמו שרק 2 מילדיו ואחד מנכדיו נשארו יהודים, כול השאר התבללו לנצרות. שהתחוללה בראשית המאה ה-19 במתן שוויון זכויות ליהודים באירופה, גרמה להתבללות גדולה. שנשארו נאמנים לאמונתם, שאלו את עצמם לאור השינוי המתחולל, האם צריך לתקן משהו בעצמם. טען ששמרנו על האמונה 3,000 שנה ונמשיך לשמור עליה ולא צריך את כל הקדמה הזו עם השינויים.
הנציחה את הלבוש החרדי שנשאר עד היום כמו במאה ה-19 שכל חרדי אימץ את הלבוש שהיה באזורו. את אחת התגובות למודרנה, תגובה אחרת למודרנה באותה עת, אפשר לראות בהקמתה של הציונות. קרוב לדתי אורתודוקסי: מתפלל 3 פעמים, מניח תפילין, שומר שבת, שומר כשרות, כלומר הוא דתי. הקונסרבטיבית היה להישאר בתוך מחנה שומרי הלכה, אבל גם להתייחס למודרניות באומץ ללא פחד.	חוזקת המסורת החרדים מהווים הקונסרבטיבי רעיון התנועה	הנציחה את הלבוש החרדי שנשאר עד היום כמו במאה ה-19 שכל חרדי אימץ את הלבוש שהיה באזורו. את אחת התגובות למודרנה, תגובה אחרת למודרנה באותה עת, אפשר לראות בהקמתה של הציונות. קרוב לדתי אורתודוקסי: מתפלל 3 פעמים, מניח תפילין, שומר שבת, שומר כשרות, כלומר הוא דתי. הקונסרבטיבית היה להישאר בתוך מחנה שומרי הלכה, אבל גם להתייחס למודרניות באומץ ללא פחד.
לשאל, לחקור ולחפש משמעות, גם במקום שהיה טאבו, כמו הויכוחים שיש בתלמוד בין החכמים. על מגוון דעות שונות, כדי ללמוד את העם שגם אלה וגם דברי אלוהים וכך התפתחה ההלכה. השפיע על מסורת במהלך השנים, לכן התפתחו מסורות שונות, לכן תהליך נמשך, צריך לשקף מציאות. הקונסרבטיבים, צריכה לשקף את האמת והמציאות של היום ולא להקפיא מסורת בת 2,000 שנה.	התנועה מעודדת חז"ל שמרו מיקום הקהילות היהדות על פי	לשאל, לחקור ולחפש משמעות, גם במקום שהיה טאבו, כמו הויכוחים שיש בתלמוד בין החכמים. על מגוון דעות שונות, כדי ללמוד את העם שגם אלה וגם דברי אלוהים וכך התפתחה ההלכה. השפיע על מסורת במהלך השנים, לכן התפתחו מסורות שונות, לכן תהליך נמשך, צריך לשקף מציאות. הקונסרבטיבים, צריכה לשקף את האמת והמציאות של היום ולא להקפיא מסורת בת 2,000 שנה.
התנועה הקונסרבטיבית, דוחפת את היהודים החוצה מהיהדות, יוצרת מלחמה של חרדים נגד יהודים. היהדות היא עץ חיים שצומח ומתפתח, הגזע הוא התורה והתלמוד והענפים הם המסורות שצומחים. מהווה דוגמה להבדל בין העדות, לספרדים מותר לאכול אורז וקטניות בפסח ואילו לאשכנזים, אסור. הקונסרבטיבים, ליברלי לחלוטין ובנות 12 יכולות לעלות לתורה כמו בנים ואין כלל הפרדה בביהכ"נ.	רבנות על פי ע"פ קונסרבטיבים אכילת חמץ בפסח מעמד האישה ע"פ	התנועה הקונסרבטיבית, דוחפת את היהודים החוצה מהיהדות, יוצרת מלחמה של חרדים נגד יהודים. היהדות היא עץ חיים שצומח ומתפתח, הגזע הוא התורה והתלמוד והענפים הם המסורות שצומחים. מהווה דוגמה להבדל בין העדות, לספרדים מותר לאכול אורז וקטניות בפסח ואילו לאשכנזים, אסור. הקונסרבטיבים, ליברלי לחלוטין ובנות 12 יכולות לעלות לתורה כמו בנים ואין כלל הפרדה בביהכ"נ.
ברצון האדם, היות ובתורה אין חוק בנושא ולפי הפיזיקה, אין קשר בין אור חשמלי לבין חלקיק אש. המסורת, אין דרישה מהמגויר להיות שומר מצוות בחייו, אלא לעבור טקסים פולחניים כברית מילה. מתבטא ב-60 קהילות, כ-20 ביהכ"נ וכ-10,000 איש, יש בתי כנסת בתל אביב, באר שבע, אשקלון ועוד. מונה כמיליון יהודים, הנמצאים במערכת ההתבוללות, בה אורתודוקסים מצליחים לשמור על יהדותם.	סיוע בחשמל הינו בתהליך הגיור ע"פ גודל התנועה בארץ התנועה בארה"ב	ברצון האדם, היות ובתורה אין חוק בנושא ולפי הפיזיקה, אין קשר בין אור חשמלי לבין חלקיק אש. המסורת, אין דרישה מהמגויר להיות שומר מצוות בחייו, אלא לעבור טקסים פולחניים כברית מילה. מתבטא ב-60 קהילות, כ-20 ביהכ"נ וכ-10,000 איש, יש בתי כנסת בתל אביב, באר שבע, אשקלון ועוד. מונה כמיליון יהודים, הנמצאים במערכת ההתבוללות, בה אורתודוקסים מצליחים לשמור על יהדותם.
הינו מוסד שקם בסינסינטי במאה ה-19 כמוסד להכשרת רבנים רפורמים וכמוהו נבנו בכל ארה"ב. נבנה ב-1963 בירושלים, בשטח החשוף לצלפים הירדנים, שלאחר 4 שנים הפך לאחד השטחים היקרים. רפורמי וד"ר לארכיאולוגיה, שממצאיו בגזר ותל דן מוצגים במוסד, הוא שיזם את הקמתו של הבניין. פנינה ארכיטקטונית ונחשבת מהיצירות האדריכליות היפות בירושלים, שתוכננו ע"י האדריכל היינץ.	היברו יוניון קולג' המוסד בארץ נלסון גליק, רב בנין המוסד הינה	הינו מוסד שקם בסינסינטי במאה ה-19 כמוסד להכשרת רבנים רפורמים וכמוהו נבנו בכל ארה"ב. נבנה ב-1963 בירושלים, בשטח החשוף לצלפים הירדנים, שלאחר 4 שנים הפך לאחד השטחים היקרים. רפורמי וד"ר לארכיאולוגיה, שממצאיו בגזר ותל דן מוצגים במוסד, הוא שיזם את הקמתו של הבניין. פנינה ארכיטקטונית ונחשבת מהיצירות האדריכליות היפות בירושלים, שתוכננו ע"י האדריכל היינץ.
תכנן את חלקו הראשון של המוסד, האדריכלית רות מלמד תכננה את החלק השני ומשה ספדי סיים. תכנן את מוזיאון יד ושם, ככר ספרא, שדרות אלרוב, כפר דוד, בית שמואל והפירמידה באולם שמשון. הרפורמית החלה במאה ה-19 באותה תקופה שבה החלו הזרמים האחרים: החרדי והקונסרבטיבי. יהודי ניצב בין שתי בחירות: מסורת השטיטל, החדר והיידיש, או ללכת לאוניברסיטה ולעולם הנאור.	אדריכל היינץ ראו משה ספדי ראשית התנועה במאה ה-19 כל	תכנן את חלקו הראשון של המוסד, האדריכלית רות מלמד תכננה את החלק השני ומשה ספדי סיים. תכנן את מוזיאון יד ושם, ככר ספרא, שדרות אלרוב, כפר דוד, בית שמואל והפירמידה באולם שמשון. הרפורמית החלה במאה ה-19 באותה תקופה שבה החלו הזרמים האחרים: החרדי והקונסרבטיבי. יהודי ניצב בין שתי בחירות: מסורת השטיטל, החדר והיידיש, או ללכת לאוניברסיטה ולעולם הנאור.
שראה את תנועת הצעירים לאוניברסיטה ולעולם הנאור, רצה לתפסם לפני שיעזבו לגמרי את היהדות. הינה שבגלל נסיבות הגלות, יהודים התנוונו, לכן צריך לתקן את היהדות, כדי להיות בחוד הקידמה. הינו, שהעקרונות היהודיים הם נצחיים, אך היישום שלהם יכול להשתנות, על פי הנסיבות והתקופות. היא אלה שמקובלים על כל הזרמים ביהדות, שקבלת התורה בהר סיני נועדה לשתי תכליות בלבד:	ד"ר אברהם גייגר משנתו של גייגר הרעיון המרכזי עקרונות היהודים	שראה את תנועת הצעירים לאוניברסיטה ולעולם הנאור, רצה לתפסם לפני שיעזבו לגמרי את היהדות. הינה שבגלל נסיבות הגלות, יהודים התנוונו, לכן צריך לתקן את היהדות, כדי להיות בחוד הקידמה. הינו, שהעקרונות היהודיים הם נצחיים, אך היישום שלהם יכול להשתנות, על פי הנסיבות והתקופות. היא אלה שמקובלים על כל הזרמים ביהדות, שקבלת התורה בהר סיני נועדה לשתי תכליות בלבד:
ליצור חברת מופת מוסרית, עם חוקי מוסר וערבות הדדית, שאין להם שום מקבילה בעולם הקדום. כלומר, אדם נברא בצלם אלוהים, לכן יש לו את הכלים על מנת להתעלות לדברים נשגבים ומטפיזיים. האדם לאלוהים, היה בהקרבת קורבנות, הרמב"ם טען, כי האדם יכול להתחבר לאל, גם בלי קורבנות. לגבי מצוות בין אדם למקום, כמו הרמב"ם: האם המצוות כיום, משרתות את אותו עיקרון כמו בעבר.	א. בין אדם לחברו ב. בין אדם למקום בימי התנ"ך חיבור רפורמים שואלים	ליצור חברת מופת מוסרית, עם חוקי מוסר וערבות הדדית, שאין להם שום מקבילה בעולם הקדום. כלומר, אדם נברא בצלם אלוהים, לכן יש לו את הכלים על מנת להתעלות לדברים נשגבים ומטפיזיים. האדם לאלוהים, היה בהקרבת קורבנות, הרמב"ם טען, כי האדם יכול להתחבר לאל, גם בלי קורבנות. לגבי מצוות בין אדם למקום, כמו הרמב"ם: האם המצוות כיום, משרתות את אותו עיקרון כמו בעבר.

מרכז רפורמי	המושג טמפל מצע הרפורמים סעודת הטריפה שפת התפילה	הינו השם הרפורמי שניתן לביהכ"נ שהראשון שנחנך ב-1818 בגרמניה, אחריו קמו בבריטניה ובארה"ב. נוסח ב-1885 בפיטסבורג בשם תיקון עולם, המיועד להיות אור לגויים, העולם ביתנו וכל אדם קדוש. נודע ככנס רבנים בסינסינטי במאה ה-19 שבו רפורמים הגישו אוכל לא כשר, ע"פ עקרונותיהם שלהם. הועלתה בכנס רבנים ב-1923 ובו שאלו האם התפילה בארמית לא מובנת, משרת את המטרה, או לא
מרכז רפורמי	לשפת התפילה חשמל בשבת נסיעה בשבת הינה הסידור הרפורמי	חרדים יגידו שהכוח התפילה בהשרדותה כל הדורות, הרפורמים יגידו שצריך להתפלל בשפה מובנת. ע"פ הרפורמים, משרת את המטרה שכל הצבור ייהנה מהתפילה ויקרב את האנשים לחוויה הרוחנית. החלטה אישית, כל אחד מחליט לעצמו אם כן או לאו, גם הנוסע בשבת, לא יגרע מאמונתו כהוא זה. התקבל בתחילה ע"י הקונסרבטיבים, אך אח"כ הקונסרבטיבים התעקשו לשמור על ההלכה כהווייתה.
מרכז רפורמי	נישואי תערובת אורתודוכסים היהדות מפולגת תפיסת העולם	נפוצים בארה"ב ולכן הקהילה מקבלת אותם אליה, כדי שגם הם והילדים יישארו מחוברים ליהדות. וקונסרבטיבים לא מקבלים זוג רפורמי לקהילתם, לכן אין שום סיכוי שלילדיהם יפנימו ערכי יהדות. בין 2 מרכזים עולמיים: ישראל כ-6 מיליון יהודים וארה"ב כ-5.3 מיליון יהודים ובצרפת כחצי מיליון. בארץ שונה מהקיימת בעולם, בישראל שואלים: כמה אתה יהודי, בעולם שואלים, איזה יהודי אתה.
מרכז רפורמי	כמה אתה יהודי איזה יהודי אתה בהתפלגויות דתות בעולם היהדות	בהכללה: החרדי השחור נחשב הכי יהודי, אחריו זה עם הכיפה סרוגה, אחריו המסורתי ובסוף חילוני. נשאלת בארה"ב, בה ההתפלגות משמעותית בחיי היומיום: אורתודוכסי, רפורמי או קונסרבטיבי. כמו שבנצרות: קתולי, אורתודוכסי, פרוטסטנטי ובאסלאם: סוני, שיעי ועלאווי לא שואלים מי יותר. יש כמה זרמים וכולם יהודים, לכן לאורתודוכסים אין שום סמכות להכתיב את הדרך לזרמים אחרים.
מרכז רפורמי	הרב האמריקאי בארץ היהודית יש עזרת ישראל במערכת החינוך	הרפורמי, מתייחס לרבנות הראשית, כאל קבוצה פרימיטיבית ומקווה שהם ילמדו מהזרמים האחרים. חופש דת לכל הנוצרים והמוסלמים מכל הזרמים, אך דווקא ליהודים, לא נותנים להתפלל לפי דרכם. רחבת תפילה, שנפתחה ליד קשת רובינזון, עם נקודת מגע לכותל המערבי, עבור היהדות הרפורמית. כמעט לא לומדים על תפיסות העולם של חצי מהעם היהודי, הן של הרפורמים והן של הקונסרבטיבים.

תכני סיור מספר 66 לקומראן ומורבעת

מסלול: קומראן ומערת מורבעת

<u>תמצית תכני הדרכה</u>		
<p>שתחילת הקמתה ב-2002 בממשלת אריאל שרון, יצרה במהלך הקמתה בעיות משפטיות ומוסריות. שבה הצופים נחנכה ב-1925 בהרצאה מדעית של איינשטיין ובנוכחות הלורד בלפור וחיים וויצמן. שהוקמה ב-1977 נקראת ע"ש תחנה, בגבול הצפוני של שבט יהודה: 'מעלה אדומים אשר מנגב לנחל'. הנמצא במעלה אדומים, הוא המנזר הש-2 בגודלו במדבר יהודה. מרטיריוס היה גם בישוף ירושלים. ע"ש אבטימיוס הגדול, שהעמיד דור חשוב של תלמידים, בהם מרטיריוס, סבאס, גרסימוס, ואליאס ממוקם לצדי כביש מעלה אדומים, לאחר שנדחק בעקבות מלחמת העצמאות וששת הימים, מנחלתם. שלאורך הדרך, מבהירים מדוע ניתנו השמות: מישור אדומים, מעלה אדומים וכפר אדומים, במרחב. הינו מוזיאון הנמצא סיפור נוצרי, על אדם שירד ליריחו ונפגע משודדים ורק שומרני הצילו מפציעה.</p>	<p>גדר ההפרדה האוניברסיטה מעלה אדומים מנזר מרטיריוס</p>	<p>נסיעה</p>
<p>התגלו ב-1947 עת רועה בדואי, שתר אחר עז במערה, מצא בתוכה כדים שהכילו 7 מגילות עתיקות. בשם קנדו, קנה את המגילות מהבדואי ומציעם למכירה לפרופ' סוקניק, הקונה 3 מגילות מתוך ה-7 מתוך ה-7 נרכשו ע"י ראש העדה האשורית בירושלים, המבריה אותם לארה"ב, היות המלחמה בפתח. בנו של סוקניק, נתקל במהלך הרצאתו בארה"ב, במודעה המציעה למכירה 4 מגילות של ים המלח. מזכירו של רה"מ ב.ג. מגייס 250,000 דולר לרכישת 4 המגילות, שמשלמות 7 מגילות שנמצאו במערה. נהפכו בשנות ה-50 לפרויקט גדול בירדן, שהחלה לקנותם מהבדואים ואף לחפור במערות לחשיפתם. נחשפו סה"כ 930 מגילות, המהוות את הממצא הארכיאולוגי החשוב ביותר, שנמצא אי פעם בא"י. מהווים שליש מהמגילות שנחשפו ובכך מציגים נוסח קדום יותר מכתר ארם צובא, שנכתב במאה ה-10</p>	<p>מגילות קומראן סוחר עתיקות 4 מגילות פרופ' יגאל ידן</p>	<p>נסיעה</p>
<p>בימי בית שני, היו מרובים עד שבשלב כלשהו, החליטו על נוסח מסוים, שהוא הנוסח שהתגלגל לדינו. שהינו תרגום התנ"ך ליוונית, שנעשה במאה ה-3 לפנה"ס, מציג נוסח השונה מזה בדינו ומזה במגילות. המהווים שליש מסך המגילות שנחשפו, מתייחסים לכיתות מסוימות ודרך התנהלותם בימי בית שני. כדוגמא, מספרת על חי שיתוף ופרישות, עם ארוחות משותפות וכללי קבלה נוקשים לכת מסוימת.</p>	<p>מגילות קומראן במערות קומראן ספרי המקרא</p>	<p>קומראן</p>
<p>ב-11 מערות: שירות עולות השבת, מגילת המקדש, מגילת הנחשת, מלחמת בני אור בבני חושך ועוד. מהווים שליש מהמגילות שנחשפו בקומראן: ספר היובלים, ספר בן סירא, ספר חיזוני לבראשית ועוד. היו עד 67 במוזיאון רוקפלר, אזי הועברו למוזיאון ישראל, בהיכל שצורתו מכסה הכד שהכיל מגילה. שאורכה כ-8 מטר, נמצאה מתחת רצפת בית קנדו, לאחר 67 שחלק ממנה נהרס, בגלל תנאי אחסון.</p>	<p>ניסוחי התנ"ך תרגום ה-70 כתבים כיתתיים מגילת סרך היחד</p>	<p>קומראן</p>
<p>הייתה בתצוגה במוזיאון בדיוק בעת מלחמת 67 ולא במוזיאון רוקפלר, לכן כיום היא נמצאת בירדן. ברובם על קלף עשוי עורות בע"י טהורים ורק חלק קטן מהם, נכתב על נייר שעושים מצמח הפפירוס. שנכתבה לא על עור ולא על נייר היא מגילת הנחשת, אלא על חומר יקר, שהצריך ריקוע מאוד מסובך. כולה כתובה בכתב סתרים, המציין מספרי כיכרות זהב וסכומי כסף, הנמצאים במקומות עולמים.</p>	<p>מגילות שנחשפו ספרים חיזוניים המגילות הגנוזות מגילת המקדש</p>	<p>קומראן</p>
<p>שנכתבו ב-930 מגילות קומראן, חושפים כ-500 סגנונות שונים, כלומר שכתבו ע"י כ-500 אנשים שונים. במגילות היא קצת ביוונית וקצת בארמית וכל השאר בעברית, כפי שאנו כותבים היום - כתב אשורי. המתוארכות למאות ה-2-1 לפנה"ס, מולאו במי שיטפונות, שנותבו מנחל קומראן באמצעות אמת מים. נחשפו חרסים מימי בית I המאה ה-7 לפנה"ס, שהניבו הצעה, שזאת העיר המוזכרת ביהושע, סככה.</p>	<p>מגילת הנחשת המגילות כתובות המגילה היחידה מגילת הנחשת</p>	<p>קומראן</p>
<p>שבקומראן, המוקף במבנה ריבועי, מתוארך לתקופה החשמונאית, מסוף המאה ה-2 לפנה"ס ואילך. מעיד שהמקום תפקד מעט בתקופת הברזל, בתקופה חשמונאית והרודנית, מרד החורבן ותקופת ישוע. מוכרים מ-3 מקורות ההיסטוריים: יוסף בן מתתיהו, פיליניוס ופילון. 2 כותבים ביוונית ו-1 בלטינית. בקראו את מגילת סרך היחד, מבחין בכתוב את המוכר ממקורות ההיסטוריים, שכותבים על איסיים.</p>	<p>מגילות שנחשפו ספרים חיזוניים המגילות הגנוזות מגילת המקדש</p>	<p>קומראן</p>
<p>והידע על איסיים מהמקורות, מגבה את סוקניק לקבע חד משמעית את קומראן, כיישובם של איסיים. קיבל שמו משום שנמצאו בו כסתות דיו, מגילות, שולחנות ונרות ואין אתר מתאים ממנו, לכותבים. היווה נקודת שמירה לאוכלוסייה שמנתה בעת החשמונאית כ-100 איש, היות ולא נמצאו מגורים באתר. התחילה בתקופה ההרודיאני - סוף המאה ה-I לפנה"ס, שהמשיכה אחרי הורדוס עוד כ-70 שנה.</p>	<p>מגילת הנחשת המגילות כתובות המגילה היחידה מגילת הנחשת</p>	<p>קומראן</p>
<p>הארכיאולוג שחשף בקומראן בשנות ה-50 מספר רב של מקוואות, הסתייג מזה שבאתר ישבו איסיים. עם כלי אוכל רבים, כשהוא צמוד למקוואות, תואם את הכתוב על הארוחות המשותפות לאחר טבילה. נמצאו כ-100,000 חרצני תמרים ואזורים של בורסקאות, אבנים של נול לטווייה ותמרוקים לאיש נשים. שבאתר נמצאו 1,200 קברים, ב-50 מהם חשפו את שלדיהם ומסתבר ש-30% מהשלדים הם של נשים.</p>	<p>מגילות שנחשפו ספרים חיזוניים המגילות הגנוזות מגילת המקדש</p>	<p>קומראן</p>
<p>שהמגילות שנמצאו במערות, נכתבו ע"י האיסיים וחירבת קומראן היא חורבה, שבה התגוררו איסיים. כפרופ' יזהר הרשפלד ופרופ' רחל אליאור, מעלים אפשרויות אחרות, בניגוד למסקנה שנקבעה בעבר. טען שהיקף החומר שנמצא במערות הוא כה רב, שלא יתכן שכת קטנה בקומראן כתבה את כל מגילות. שחומר כה רב ומגוון, מתאים לספריית בהמ"ד ובעת מרד החורבן, הורדו לגניזה במערות ים המלח.</p>	<p>מגילות שנחשפו ספרים חיזוניים המגילות הגנוזות מגילת המקדש</p>	<p>קומראן</p>

קומראן	ריבוי המקוואות הרחבת האתר בבית הקברות פרופ' רחל אליאור	באתר, מוסבר ע"י הירשפלד, לא חריג, לאור הממצאים שנחשפו בשנים האחרונות, באתרי המרחב. בתקופת הורדוס, מוסברת ע"י הירשפלד כהרחבת חווה חקלאית, שהתבססה על תמרים ואפרסמונים. שנחשפו בו שלדי נשים, בניגוד גמור לאמור להיות ע"פ המקורות, מוסיפים חיזוק לטענת הירשפלד. טוענת שקשה להניח שהייתה כת בשם איסיים, שלומדים עליה רק ממקורות כותבי יוונית ולטינית.
קומראן	לטענת אליאור במחקר חדש המילה איסיים הוויכוח המחקרי	כת איסיים, זו המצאת פלביוס, הנמצא ברומא ומושפע מהפיתגוראים וכותב שליהודים יש כת דומה. מבקרת רחל אליאור בחריפות את העמדה השלטת בחקר המגילות, על פיה הם נכתבו ע"י האיסיים. אינה מופיעה באף מקור בעברית, המילה כתובה רק ביוונית ע"י פילון ופלביוס ובלטינית ע"י פליניוס. עדיין בעיצומו והחוקרים בעצמם מתנצחים על העניין, לכן צריך להיזהר עם קביעות חד משמעיות.
נסיעה	עיינות צוקים סלע ה-PEF חירבת מזין במרחצאות	עין פשחה בערבית, הינה שמורת טבע, עם כמות נביעה, שסוג הצמחייה בה, מעידה על טיבם המליחים. מציין ב-2 קוים שחורים, את גובה פני ים המלח, כפי שראה מקליסטר, ראש קרן ה-PEF, ב-1900 שלחוף ים המלח, הייתה מספנת תיקוני ספינות, בימי אלכסנדר ינאי, שמלך מ-103 עד 76 לפנה"ס. קליריה בצד הירדני, נחשפו שרידי מרחצאות מים חמים, שהורדוס בערוב ימיו, הגיע אליהם להירפא.
נסיעה	שמות ים המלח נתוני ים המלח גובה פני ים המלח הישוב מצפה שלם	בתנ"ך: ים הערבה, הים הקדמוני ובמקורות מאוחרים: ים האספלט, רק בימי הביניים נקרא ים מוות. אורכו בעבר כ-80 ק"מ וכיום כ-45 ק"מ רוחבו כ-16 ק"מ ושיא עומקו כ-370 מטר, מליחותו 34% כפונקציה לרתיחת המים מעל 100° C מאופיין לראשונה בים המלח באמצע המאה ה-19 ע"י 2 אנגלים. הוקם במצוקי דרגות בשנות ה-70 ונקרא ע"ש נתן שלם, ממקימי חוג המשוטטים בירושלים ב-1933.
מערת מורבעת	במערת האגרות בנחל מורבעת מרד בר כוכבא למהלכי בר כוכבא	שבנחל חבר במדבר יהודה, ב-1961 התגלו 15 מכתבים, שנכתבו ב-132 ע"י בר כוכבא, כנשיא ישראל. שבצפון ים המלח, התגלו ב-1951 מגילות של בר כוכבא, אולם החשיפה לא התגלתה בתחומי ישראל. תחילתו ב-130 עת אדריאנוס הכריז על הקמתה של ירושלים, כעיר אלילית בשם אליה קפיטולניה. למדים מכתבי מקסיוס דיו, שבשנתיים הראשונות, הייתה הצלחה, עת המורדים חיו במחילות מסתור.
מערת מורבעת	בר כוכבא אדריאנוס חורבן יהודה דמות בר כוכבא	הטביע במהלך המרד מטבעות, שעליהם מופיע השם שמעון ובאגרותיו חתם בתואר נשיא על ישראל. הזעיק בשנה ה-3 למרד, את יוליוס סוורוס, המובחר שבמצביאי, שפתח בהשמדת מעוזי המרד בא"י. היה עצום עד כדי שמעתה ואילך, המרכז היהודי עבר לגליל ולא חזר לירושלים עד קום המדינה בדורנו. המשתקפת באגרות שנמצאו במערה, היה של מפקד תקיף וסמכותי, שלעתים אף מאיים על פיקודיו.
מערת מורבעת	ממדרשי חז"ל באיגרות בר כוכבא המחלוקת בחז"ל מיתוס בר כוכבא	ניתן ללמוד על מבחני הכושר הקשים שערך בר כוכבא ללוחמיו ועל עוצמתו וגודלו של צבא המורדים. ניתן לראות בבירור שבר כוכבא הקפיד על מילוי מצוות ואדם מאוד מעורב בכול הפרטים של חייליו. התבטאה בין ר' עקיבא, שתמך במרד וקרא לבר כוכבא כוכב, לבין ר' יוחנן המתנגד, שקראו בר כוזבא. בראשית הציונות, התאפיין בניצחון בר כוכבא על הרומאים, עומעם לאור מידע שנחשף בחלוף השנים.
מערת מורבעת	מערת מורבעת אגרות בר כוכבא שאלות בסיס שמו של בר כוכבא	נחשפה ב-1951 ע"י דה וו בעזרת בדואיים, עם ממצאים מהתקופה הכלקוליתית ולאורך כל התקופות. שנחשפו במורבעת, שפכו אור חדש על תקופה, שהמידע עליה היה מעט מאוד וסתור בחלקו הגדול. שלא ידעו לענות מהמקורות הקיימים, היו לסיבות המרד והיקפו, שמו האמתי של בר כוכבא ועוד. שנמצא במכתבי מורבעת, נכתב בר כוכבא, היות והשם נמצא גם ביוונית, ניתן במדויק גם לקראו.
מערת מורבעת	במהלך מבצע ממצאי נחל חבר הממצא במערה הצמחייה בנחל	שבו חולק המדבר ב-1961 ל-4 קבוצות חיפוש, חשף יגאל ידן בנחל חבר, מכתבים משמעון בר כוסבא. למדים שבר כוסבא היה שומר מצוות ומארכיון אישה בשם בתה, לומדים על עין גדי, צוהר ועוד. בנחל חבר, הוא שטר גירושין, מתקופת המרד במצדה, שבו יוחנן מתיר לאשתו להיות מותרת לכל איש. מורבעת, מאופיינת בצמחי המלוח ורכפתן מדברי, אבל מאוד בולטים החצבים עם העלים הירוקים.
נחל מורבעת	חצב הפורח בסתיו עלי החצב רעילים חבורת יהודה משקעי הנחל:	עונה שאין לו מתחרים על האבקה ולאחר מכן מצמיח עלים רחבים, המנתבים לפקעת כל משקע שירד. ומעט מאוד בעלי חיים פיתחו עמידות נגדו וביניהם נמצאים הצבאים והיעלים, שחיים במרחב ים מלח. היא הגיאולוגיה של נחל מורבעת, שתקופתה הינה קנומן טורון, כלומר לפני כ-110 מיליון שנה. הקשים הם דלומיט וגיר, היוצרים מצוקים, הסלעים הרכים, הם קרטון וחרסיות, היוצרים מדרונות.

תכני סיור מספר 67 לירושלים הבירה

מסלול הסיור: בית משפט עליון, נחלאות, שרשרת הדורות ומנהרות הכותל

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
בית משפט עליון	בית משפט העליון קריית בן גוריון תחילתו של בימ"ש מערכת המשפט	עבר למשכנו הנוכחי ב-1992 לאחר שבמשך שנים רבות, שכן במבנה ישן במגרש הרוסים בירושלים. בה שוכן בית המשפט העליון, כוללת את משרדי הממשלה, משכן הכנסת, בנק ישראל ומבקר המדינה. ב-1948 עת מדינת ישראל ירשה בראשית הדרך, את המשפט המנדטורי, שמהותו - המשפט האנגלי. הועתקה מהבריטים וכוללת 3 ערכאות: בימ"ש שלום, בימ"ש מחוזי ובימ"ש כרעור וגם כבג"צ.	
בית משפט עליון	31 בימ"ש לשלום 6 בימ"ש מחוזיים בימ"ש שלום בימ"ש שלום מכיל	פזורים ב-31 ערים, מאילת דרך דימונה, קריית גת, בית שאן, עפולה, קצרין ועד לקריית שמונה. המהווים דרגת שיפוט גבוה יותר, הינם ב-3 ערים: ירושלים, ת"א וחיפה ומרחבים: ב"ש, לוד ונצרת. דן במשפט אזרחי בדיני ממונות, חוזים ונוקין עד ל-3 מיליון ₪ ובתחום הפלילי, עד ל-7 שנות מאסר. בימ"ש לתעבורה, בימ"ש למשפחה, בימ"ש לתביעות קטנות, בימ"ש לעניינים מקומיים ובימ"ש לנוער.	
בית משפט עליון	בימ"ש מחוזיים ערעור על פסקי דין ערעור בזכות ערעור ברשות	דנים בתביעות אזרחיות בסכומים הגדולים מ-3 מיליון ₪ ובתחום הפלילי שהעונש מעל 7 שנות מאסר. בימ"ש השלום, מתקיימים בבימ"ש מחוזיים, כאשר העיקרון שלכל אדם זכות לערער פעם אחת. פרושה, שאם המשפט התחיל בשלום, יש לנאשם זכות לערער למחוזי והמחוזי חייב לשמוע אותו. פרושה, שאם רוצים לערער על המחוזי לעליון, אז אין זכות, לכן צריך לבקש הסכמתו של שופט עליון.	
בית משפט עליון	רוב ערעורי בימ"ש בימ"ש העליון הפער בין המדינות בימ"ש לעבודה	הם ערעורים בזכות, המגיעים מתיקים קשים של פשיעה חמורה או סכומים גבוהים, שהתחילו במחוזי. דן בכ-10,000 תיקים בשנה, לעומת בימ"ש עליונים בארה"ב, ואירופה הדנים בכ-100 תיקים בשנה. נובע מכך שבישראל יש 3 ערכאות בלבד, לכן כל תיק שמתחיל במחוזי, מגיע לעליון, כרעור בזכות. בתי הדין הדתיים והצבאיים, הם מחוץ לזכות הערעור לעליון, אך יש אפשרות להגיש עתירה לבג"ץ.	
בית משפט עליון	בעתירה לבג"ץ בתי דין דתיים רוב עתירות לבג"ץ הרשות השלטונית	קיים נוהל ראשוני, שבו שופט העליון מחליט, באם אמור להיות שמוע או לאו, בעתירה הנתונה. מאוישים ברבניים, מעליהם בית דין רבני גדול לערעור ומעליהם עתירה לבג"ץ, על בית הדין הגדול. הם כרעאה ראשונה, בעניינים שבין אדם, אזרח, לבין הרשות השלטונית, עניינים מנהליים וחוקתיים. יכולה להיות משרד ממשלתי, ביטוח לאומי, העירייה, המשטרה, הצבא וכיו"ז וזה נקרא משפט מנהלי.	
בית משפט עליון	חלק מהבג"צים בית משפט חוקתי 11 חוקי היסוד דוגמת לחוק יסוד	הם נגד הכנסת, כלומר לאדם טענות נגד חוקי הכנסת, אזי העליון יושב כבג"צ, אך כבית משפט חוקתי. בג"צ יושב, כאשר יש חוק שסותר דבר מעל חוק יסוד - חוקה, מה שנקרא בשם פירמידת הנורמות. הם בעצם הפרקים של החוקה, שעוד לא הושלמה, המגדירים את העקרונות הבסיסיים של המדינה. הוא חוק יסוד הכנסת, הקובע שבישראל יש כנסת, מה שמכווניתה, איך מחוקקים חוקים וכן הלאה.	
בית משפט עליון	חוקי יסוד: כבוד חבר מושבעים בימ"ש העליון בחירת השופטים	האדם, חופש העיסוק, חופש הביטוי ועוד, אך עדין חסרים חוקי יסוד, לכן אין עדין חוקה במדינה. אינו קיים במשפט הישראלי, היות והועתק מהשיטה המנדטורית, שהולמת את תהליך המשפט העברי. מונה 15 שופטים, המגיעים ברובם מהשלום ומתקדמים לעליון, מיעוטם משירות המדינה והאקדמיה. לעליון, קיבלה בשנים האחרונות, מגמת בחירה, מעבר למצוינות, שיהוו ביטוי לרבוגניות שיש בחברה.	
בית משפט עליון	הרכב משפט עליון אגרת עתירה לרשות השופטת גיל הפרישה	הוא מיינום 3 שופטים, אולם לעיתים, לפני שיושבים השופטים, יש דין יחיד, על מנת לקדם משפט. עולה כ-1,700 ₪, אולם אם אדם לא יכול לשלם את הסכום המבוקש, אז בתהליך מיוחד, הוא מתבטל. גש עצמאות מהותית במשפט, ביכולתה להחליט אפילו שנשיא המדינה או ראש הממשלה יישלח לכלא. של כל השופטים במדינה הוא 70 שנה לכל היותר, זה גיל הפרישה לשופט בשלום וגם לנשיא בימ"ש.	
בית משפט עליון	הליך בחירת שופט בוועדת הבחירה העולם המשפטי בניין בית המשפט	נעשה בוועדה לבחירת שופטים, בה יושבים 9 אנשים, חלקם מהעולם הפוליטי וחלקם מתחום המשפט. המונה 9 חברים, יש בין היתר, 2 ח"כ, 2 שרים, שאחד מהם הוא שר המשפטים, המשמש כיו"ר הוועדה. מיוצג בוועדת הבחירה, ע"י 3 שופטי בימ"ש, שבתוכם נשיא בימ"ש ושני עו"ד, נציגי לשכת עורכי הדין. תוכנן ע"י 2 הארכיטקטים, רם כרמי ואחותו עדה כרמי, שנבחרו ב-1986 מתוך 180 ארכיטקטים.	
בית משפט עליון	אדריכלות המבנה בציור המוצג קרן רוטשילד גרם המדרגות	שואבת ומצטטת מתוך מקורות הבנייה הירושלמית ומתוך פרשנות של פסוקים מהמקורות התנכ"יים. בכניסת הבניין, מצוירים נשיא בימ"ש דאז, מאיר שמגר, האחים כרמי, טדי קולק, רוטשילד, רבין ועוד. היא שתרמה בשנות ה-80 לבניית בית המשפט העליון ובשנות ה-50 היא גם תרמה לבניית הכנסת. בנוי בצורה פירמידאלית העולה מהארץ לשמיים, כלומר לעבר האור שבא מהשמיים ומסמל את הצדק.	
בית משפט עליון	מבעד חלון בימ"ש הספרייה משפטיה הספרייה הנורמות פירמידת הנורמות	צופים בנוף הירושלמי: שכונת נחלאות, שוק מחנה יהודה ואנדרטה חטיבת פלמ"ח הראל שעיצב כרוון. כוללת חקיקה, פסיקה ורבדים של המשפט העברי, דרך המשפט האנגלי, משפט אמריקאי וכן הלאה. בצורה מעגלית, מסביב לפירמידה מרובעת, שמבטאת שאיפה לערך עליון, המוכר באדריכלות כהנצחה. משפט - חוקה, חוקים ותקנות, יהודית - תורה, דרבנן ומנהגים, מבנה העולה לשמיים, לעבר אור וצדק.	
בית משפט עליון	מקור האור בבניין בעברית אפשרי ברחבת הקהל הכניסה למשפט	בא בעיקר מהשמיים ותמיד נכנס מעיגולים, ליישום הפסוק מתהילים: 'יְחַנְּנֵי בְּמַעְגְּלֵי-צֶדֶק, לְמַעַן שְׁמוֹ' להגיד חוק - חוקים, דין - דינים, משפט - משפטים, לעומת זאת צדק הינו אחד, המהווה ערך עליון. לפני אולמות המשפט, מותרת פעילות תקשורתית, אך באולם המשפט, רק לעו"ד ושופטים זכות דיבור. היא דרך דמויות שערים, המתחברת למקורות, בהם נכתב ששופטי ישראל ישבו תמיד בשערי העיר.	

<p>בית משפט עליון</p>	<p>אולמות המשפט מבנה הבזיליקה בחלק מהאולמות למרגלות שופטים</p>	<p>הם במבנה של בזיליקה, שבמקור היה זה ארמון המלך, שבין יתר תפקידיו, היה גם לשפוט את נתיניו. שימש את בית המשפט היהודי בעידן שלפני 2,000 שנה ונקרא סנהדרין, שבו ישבו הדנים בחצי מעגל. יש 2 תאים בצדי האולם, תא לשירות בתי הסוהר עבור הנידון ובצד השני תא לעיתונאים ומכתבים. יש 2 מושבים, בצד ימין יש את מי שכותב את הפרוטוקול ובצד שמאל יש מתמחה הלומד משפטים.</p>
<p>בית משפט עליון</p>	<p>בבימ"ע אין עדים במדינת ישראל מעבר הכנסת הינו מבנה הבניין</p>	<p>היות ועדים מעידים בשלבים המוקדמים יותר - בבית משפט השלום והמחוזי, לכן אין דוכן עדים. כל אחד ראשי לפנות לבימ"ע, זו דוגמא לנגישות יוצאת דופן, כי במדינות אחרות, בימ"ע פחות נגיש. השביל הפונה מחצר הבניין, בקו ישר דרומה עד לכנסת, הבנוי כדוגמת קארדו, שבצדדיו שורת עמודים. מחולק ל-4 אגפים, כמו העיר העתיקה - אולמות המשפט, המשרדים, הספרייה ושירות בתי הסוהר.</p>
<p>בית משפט עליון</p>	<p>חצר בימ"ע במרכז החצר מוזיאון בימ"ע פסיפס האריות</p>	<p>היא חצר הקשתות, שסביבה משתקפים חלונות לשכות השופטים המועתקת מתוך הבנייה הירושלמית. בנויה אמת מים, המורכבת מקו ישר ומעגל, המאפיינים אלמנטים בסיסיים: אור, שמיים, קו ומעגל. מתאר את היסטורית המשפט בישראל, שתחילתו במשפט המנדטורי, שהיה בנוי מהמורשת האנגלית. שבמובאה בימ"ע, הוא מקורי, שעבר שחזור, הפסיפס נחשף בביהכ"נ בחמת גדר, המתוארך למאה ה-5</p>
<p>הליכה</p>	<p>המעבר לכנסת נתיב הליכה מחבר גן הוורדים טדי קולק</p>	<p>הוא קו משמעותי, שכן הוא מחבר גיאוגרפית גבעת רם, בין בית המשפט העליון לבין כנסת ישראל. 3 רשויות: הרשות השופטת, הרשות המחוקקת והרשות המבצעת, שהם עקרונות השלטון הדמוקרטי הנתוע על ציר המחבר בין בימ"ע לכנסת, נקרא בראשיתו גן הנשיא, למרות שהנשיא מעולם לא גר בו. שיום ב-1980 את פסטיבל וורדים הבינלאומי, בעקבות החלת חוק יסוד ירושלים, הביא לשינוי שם הגן.</p>
<p>הליכה</p>	<p>גבעת רם מפקדת הגדני"ע האספה המכוננת השם כנסת</p>	<p>הינו מתחם שעליו שכן הכפר הערבי שיח' באדר, שנכבש ב-1947 ע"י הגדני"ע, בגלל שליטתו במרחב. הקימה על ראש הגבעה, את המפקדה הראשית, שנקראה ריכוז מפקדים ובראשית תיבות גבעת ר"ם. התכנסה בט"ו בשבט תשי"ט - 14.2.49 ליישיבת הראשונה, בבניין הסוכנות היהודית שבירושלים. לבית-המחוקקים, נקרא ע"ש כנסת גדולה, שהתכנסה בירושלים לאחר גלות בבל, במאה ה-5 לפנה"ס.</p>
<p>הליכה</p>	<p>ראשית של הכנסת בית פרומין נשיאות הכנסת משכן הכנסת</p>	<p>לווה בנדידה בין ירושלים לת"א, בבניין קק"ל בתי"א, הסוכנות בירושלים, קולנוע קסם בתי"א ועוד. בירושלים, שימש כמשכנה הזמני של כנסת ישראל, מ-1950 עד 1966, מועד העברתה למקומה הנוכחי הכריזה ב-1956 על תחרות בין אדריכלי המדינה, לתכנון משכן קבע של הכנסת, בה זכה יוסף קלוויין. נחנך ב-י"ד באלול תשכ"ו - 30.8.1966 בטקס ממלכתי, בו השתתפו ראשי המדינה ואורחים מהעולם.</p>
<p>הליכה</p>	<p>מבנה הכנסת צורת טרקלין שאגאל מיקום הכנסת הכפר שיח' באדר</p>	<p>מרובע, עטוף ב-10 עמודים מכל צד, ללא חצרות פנימיות, כאשר אולם המליאה נמצא בצדו המזרחי. הנמצא ממערב לאולם המליאה ומשמש לאירועים, נקרא כך עקב עיטורו ביצירות האמן מרק שאגאל. בשיפולי גבעת רם, ולא בראשה, קשור להיבטי בטחון שהיו קיימים בעת הקמתה והבעלות על קרקעות. ששכן על הגבעה, הביא את ב.ג. להחלטה, לא לבנות על הגבעה, שמא יגידו שהכנסת נבנתה בשטח כבוש.</p>
<p>הליכה</p>	<p>הסנהדרין והכנסת הכנסת הגדולה הסנהדרין שערי הכנסת</p>	<p>היו 2 הגופים החשובים בימי בית שני בירושלים, כאשר ההבדל המשמעותי ביניהם מתבטא במהות. הייתה הרשות המחוקקת וכאשר חיפשו שם לבית הנבחרים הישראלי, הלכו לאותו גוף חוק מחוקק. הייתה הרשות השופטת, שהכילה בתוכה 71 שופטים, לעמת כנסת גדולה, שמנתה 120 מחוקקים. העשויים מברונזה, נעשו בידי האמן דוד פלומבו, שנהרג ב-1966, אחרי שסיים לבנות את שערי הכנסת.</p>
<p>הליכה</p>	<p>מנורת הכנסת סר אדווין סמואל עיצוב המנורה 30 תבליטים</p>	<p>הינה מתנה שקיבלה מדינת ישראל, מהפרלמנט הבריטי ב-1956 ביוזמתו של סר אדווין סמואל. היה לורד בבית הנבחרים הבריטי, בנו של הרברט סמואל, שהיה הנציב העליון הבריטי ה-I בא"י. נמשך כ-8 שנים, ע"י האמן היהודי פֶּנוֹ אֶלְקָן, שרלו הזמן הושקע לא בעבודה עצמה, אלא בתכנונה. המעוצבים במנורה, הם אירועים מהיסטוריה של עם ישראל, אותם סידר האמן בצורה לא כרונולוגית.</p>
<p>הליכה</p>	<p>מיקום המנורה הצבת מנורה מחוץ על דגל המדינה מעטפת הכוכבים</p>	<p>בתחילה, היה ברחוב קינג ג'ורג'-פינת בן יהודה, בבית פרומין, שם שכנה הכנסת, עד העברה לגבעת רם. לכנסת, נבע מאיסור הדיבר השני, הדמויות המעורטלות שבעיצובים והלכה האוסרת שימוש במנורה. הוחלט בעיצומה של מלחמת העצמאות, שיעוצב עם מגן דוד, 2 פסי כחול ומנורה הכוללת 7 כוכבים. בדגל, שעוצב במלחמת העצמאות, נלקח מהספר מדינת היהודים של הרצל, בו מתואר איך יראה הדגל.</p>
<p>הליכה</p>	<p>סמל המדינה זכריה הנביא בסמל אחים שמיר מנורת הכנסת</p>	<p>הוא פרי יצירתם של האחים גבריאל ומקסים שמיר, הכולל מנורה וענפי הזית, כביטוי לנבואת זכריה. שראה בסבל שבי ציון, עודדם בחזונו: מנורת זהב שמצדיה ענפי זית מהם נוטף שמן לקנים מעצמו. שדרגו למנורה המופיעה בשער טיטוס ברומא, העלימו את הכוכבים והוסיפו שם ישראל בתחתית. מוצגת שכל תבליט שבה, קשור בקשר ענייני של ניוגודיות או השלמה, עם התבליט שבקנה הנגדי לו.</p>
<p>נחלאת אבן ישראל</p>	<p>לשיקום נחלאת השכונות נחלאת שכונת אבן ישראל משכונת שאננים</p>	<p>שהחל לפני כ-15 שנה, נבחר לפרויקט, השם לב העיר, הן משום שזה בלב העיר ובגימטרייה לב - 32 ממוקמות ברובן בין רחוב בצלאל לרחוב אגריפס, מיעוט שכונות, נבנו בין רחוב אגריפס לרחוב יפו. הממוקמות בין הרחובות אגריפס ליפו, הוקמה מחוץ למתחם השכונות, כפועל יוצא ליציאה מהחומות. היא השכונה הראשונה מחוץ לחומות - הוקמה ב-1860 שכונה שנייה, מחנה ישראל - הוקמה ב-1865</p>
<p>נחלאת אבן ישראל</p>	<p>נחלת שבעה מאה שערים אבן ישראל מדבר של ירושלים</p>	<p>היא השכונה השלישית מחוץ לחומות - הוקמה ב-1867 שכונה רביעית, בית דוד - הוקמה ב-1872 היא השכונה החמישית מחוץ לחומות - הוקמה ב-1874 שכונה שישית, אבן ישראל - הוקמה ב-1875 היא השכונה הראשונה נחלאת וממנה והלאה, כבר לא סופרים יותר כרונולוגית, את בניית השכונות. כך נקרא המרחב, בו הוקמה שכונת אבן ישראל, שפרצה מעבר לשכונות, שהוקמו בסמוך לחומת העיר.</p>
<p>נחלאת אבן ישראל</p>	<p>הקמת אבן ישראל פריצת אבן ישראל כל שכונה ושמה המילה נחלאת</p>	<p>בריווק מהחומות, נבע מכך, שכל קרקעות מרכז העיר, נקנו כבר ע"י הכנסייה היוונית האורתודוקסית. את טבעת השכונות ליד חומות העיר, גרמה להקמתם של שכונות חדשות בסמוך לה, בקצב מהיר. אלא שברבות השנים, אנשים כבר לא ידעו להבחין בין השמות ואז השתרש המושג לשכונות - נחלאת. היא ביטוי לא נכון, אם כבר נחלות, אבל ברגע שזה בא ככינוי עממי לשם השכונות, אין משנה לנאמר.</p>

<p>נחלאות אבן ישראל</p>	<p>רבי יוסף ריבלין השם אבן ישראל השכונות בנחלאות הקמת השכונות</p>	<p>הוא שקנה את אדמות שכונת אבן ישראל וזים את אכלס הבתים, כשם שעשה ב-15 שכונות נוספות. מבוסס על המילה אבן שבגימטרייה זה 53 שזה מניין הדירות שנבנו בשכונה וציטוט מספר בראשית. קיבלו שם שמורכב משני אלמנטים, האחד ציטוט מהמקורות והשני, ערך שקשור לשכונה עצמה. התבססה בעיקר במוטיבציה דתית, בה המתיישבים תפשו את היציאה מהחומות, כמעשה דתי משיחי.</p>
<p>נחלאות אבן ישראל</p>	<p>משיח בן יוסף פעילות ריבלין החצרות פנימיות השכונות למיניהן</p>	<p>דמות מהקבלה, שהיה מוכר למתיישבים, אמור היה לבוא לפני משיח בן דוד, להכנת השטח לבואו. כאיש קבלה, בהוצאת יהודים מהחומות ויישובם ברחבי ירושלים, הייתה משיחית, לקראת בוא משיח. שנבנו בשכונות, נועדו להגנה, אך היה גם משמעות קבלית, כולם חונים יחד ופונים לחצר ולא לחוץ. עת הוקמו, התבססו לעיתים על עדתיות, יען יש להם את תרומותיהם מבני עדתם, אך יש גם מעורבות.</p>
<p>נחלאות סוכת שלום</p>	<p>דרך בילייה 'בין לילה היה' שכונת סוכת שלום שלום קונסטרום</p>	<p>שהיה השם הקודם של רחוב אגריפס, ניתן ע"י הבריטים והיה מורכב מראשי המילים 'בין לילה היה'. ניתן לדרך, שנשללה במהלך לילה, ע"י תושבי השכונה, לאחר שבעל השטח, דרש תוספת עבור חלקתו. שהוקמה ב-1882 שמה מורכב מהציטוט בתפילה 'ופרוש עלינו סוכת שלומך' ושלום, האיש שהקימה. הקים את שכונת סוכת שלום, כעסק כלכלי עם יוסף נבון, זכין רכבת יפו ירושלים והבנקאי פרוטיגר.</p>
<p>נחלאות בתי גורל</p>	<p>שכונת בתי גורל עליית יהודי תימן 900 עולי תימן השם בתי גורל</p>	<p>ההוקמה ב-1885 כמשכן לעולי תימן, שעלו בעלייה הראשונה ב-1882 ע"י מרדכי אדלר, שראה בסבלם 'אעלה בתמר' מאופיינת ב-2 אלמנטים, ציטוט משיר השירים והיפוך אותיות של שנת העלייה-תרמ"ב. שהיו חסרי כל, נאלצו לגור במערות הקבורה בסילוואן, עד לסיוע שקיבלו מאנשי המושבה אמריקאית. נגזר מפעולת ההגדרה, שנעשתה לצורך הקביעה, מי יזכה להתגורר ב-14 בתי השכונה, מכל התימנים.</p>
<p>נחלאות משכנות ישראל</p>	<p>במשכנות ישראל הרב אריה לוי מעשיו של ר' אריה אבי האסירים</p>	<p>התגורר הרב אריה לוי, שרחוב על שמו, החוצה מספר שכונות, מאחדות את שאיפתו לאחדות העם. עלה מרוסיה לירושלים ב-1905 בהיותו בן 20 שנה, לאחר שעזב את משפחתו ואת ישיבת וולוז'ין. היו לשם דבר, כי כל שנותיו הוא תרם לעזרה לזולת, בחומר ורוח, למרות היותו עצמו דל אמצעים. כך כונה רייב אריה וזאת משום שדאג במסירות לכל אסירי המחותרות, שישבו בכלא בתקופת המנדט.</p>
<p>נחלאות שכונות</p>	<p>מזכרת משה שכונות ע"ש משה באוהל משה הנשיא יצחק נבון</p>	<p>הינה שכונה אשכנזית, שהוקמה ב-1882 ע"ש משה מונטיפיורי, אחת מ-5 שכונות הנקראות על שמו. מזכרת משה, ימין משה, זיכרון משה, קריית משה ואוהל משה, ש"י עגנון מתארן בספרו תמול שלשום. ממוקם בית הכנסת הגדול, אהל משה שנוסד ב-1883 ובגימטרייה, בנה ירושלים, ע"י משה מונטיפיורי. שגר בשכונת אוהל משה, כתב במחזה בוסתן ספרדי, מספר סצנות על הווי מתפללי ביהכ"נ אוהל משה.</p>
<p>נחלאות שכונות</p>	<p>הבית של ואלרו השכונות החרדיות מקווה הכלים כיכר צרפת</p>	<p>שהינו המפואר בסביבתו ומוקף בגדר גבוהה, מוכר מספרו של יוסי בנאי, בסיפורו של סוראמלו. שבנחלאות, כשכונת בתי ברידא ושכונת בתי ראנד, מאופיינות בשלטים המורים על הליכה בצניעות. בחצרות השכונות החרדיות, מיועד להטבלת כלים, שלא נוצרו ע"י יהודים, בנוסף למקוואות הנשים. החוצה את רחובות אגרון ורמב"ן, מהווה קו פרשת המים של ירושלים, שהוא גם קו פרשת מים ארצי.</p>
<p>מרכז שרשרת הדורות</p>	<p>שרשרת הדורות המיצג באתר שרשרת השמות היכל האור הינו</p>	<p>נפתח ב-2006 לאחר 7 שנות הקמה ו-18 שנות הפירה ארכאולוגית, ע"י הקרן למורשת הכותל המערבי. המוצג בחללים תת-קרקעיים, מורכב מיצירות מפוסלות בזכוכית, משחקי תאורה, עשן והולוגרמה. שם הפרק הראשון, המתחיל באברהם אבינו ומסתיים בקיר הנצחה לחללי צה"ל, שנפלו בירושלים. שם הפרק השני, המהווה יצירה תיאטרלית של קרני אור, המספרת את סיפורו של רבי ישראל הלוי.</p>
<p>מנהרות הכותל</p>	<p>אבן שתייה בהר עקידת יצחק הינה דוד המלך שאב שלמה המלך</p>	<p>המוריה, הינו דבר ראשון שאלוהים מניח בעולם, דבר שקרה לפני 5,774 שנה, ע"פ המסורת היהודית. אירוע מכונן בהיסטוריה היהודית, התרחשה לפני כ-4,000 שנה ולפני 3,000 שנה דוד המלך מולך בעיר. לבנות את בית המקדש, אולם הדבר נמנע ממנו, היות והיה איש קרבות, מי שיבנה יהיה בנו שלמה. בונה על פסגת המוריה את בית המקדש, המתפקד 400 שנה, עד שנהרס ע"י הבבלים והעם מוגלה לבבל.</p>
<p>מנהרות הכותל</p>	<p>גולי בבל השבים הורדוס המלך יישור מתחם הבית בית המקדש</p>	<p>לא"י אחרי 70 שנה, בונים בית מקדש קטן, שלמראהו אנשים בוכים, בזכרם את יופי המשכן הקודם. מגיע בשלהי תקופת בית שני להר הבית, חוצב חלק מההר ומוסיף בחלקים הנמוכים, ליישור המתחם. שנקראת רחבת הר הבית, מאפשרת בניית 4 כתלים: הכותל הדרומי, הצפוני, המזרחי והכותל המערבי. שנבנה במרכז רחבת הר הבית, נהרס ע"י הרומאים ב-70 באב ועם ישראל יוצא לגלות בכל רחבי תבל.</p>
<p>מנהרות הכותל</p>	<p>המוסלמים מסגד אל אקצא ממלוכים הם שבנו בבניית הקשתות</p>	<p>המגיעים לירושלים, 600 שנים אחרי חורבן הבית השני, בונים סביב אבן השתייה, את כיפת הסלע. שהוקם בקצה הר הבית, יצר צורך בעלייה אליו, 5 פעמים ביום, שכן העיר נמוכה מרחבת הר הבית. במאה ה-13 מערכת קשתות, המשתקפים במנהרות הכותל ומעליהם את הבתים של הרובע המוסלמי. ברובע המוסלמי, הממלוכים מכסים כמעט את כל 488 מטר מהכותל המערבי, שרובו מכוסה בבתים.</p>
<p>מנהרות הכותל</p>	<p>מפת צ'ארלס וורן בנייה ההרודיאנית גשר הר הבית עיר העליונה חרבה</p>	<p>מ-1867 עת חפר באתר, סיועו אחרי 1967 בחפירה מתחת לבתים שברובע ולחשוף את נדבכי החומה. בכותל המערבי ובגשר המחבר בין הר הבית לעיר העליונה, אפשרי לזהותה גם במבנה מערת המכפלה. נהרס ע"י היהודים, שנסו בפני הרומאים, מחרבי המקדש, בכדי לעכבם במהלך מנוסה מהצבא הרומי. ע"י הרומאים ב-70 באלול, חודש ימים אחרי חורבן המקדש, זה הזמן שלקח הרומאים למגר את העיר.</p>
<p>מנהרות הכותל</p>	<p>קשת וילסון הינה קשת רובינסון רחבת הכותל שכונת המוגרבים</p>	<p>הקשת שנחשפה מתחת לגשר שנהרס ע"י היהודים, מהווה כיום שריד בתקרת רחבת עזרת הגברים. נמצאת במרכז דוידסון. שרידי שער ברקלי נחשפו בצמוד לרחבת התפילה, בקטע של עזרת הנשים. הורחבה מיד אחרי מלחמת 67 ע"י הריסת שכונת המוגרבים ו-כח' באייר, נקבע כיום שחרור ירושלים. שנוסדה ב-1193 ע"י צלאח א-דין, הייתה פרוסה על כל רחבת התפילה וממנה עלה גשר המוגרבים.</p>
<p>מנהרות הכותל</p>	<p>שער וורן קרוב אחרי שער וורן תחת לקשתות פינוי האדמה</p>	<p>לקודש הקודשים - דביר, הכותל הקטן, הינו קטע חשוף מכותל המערבי, הקרוב ביותר לדביר. חדר קודש הקודשים במנהרות הכותל, יש מנהרה, מעליה נמצא הכותל הקטן, בתוך הרובע המוסלמי. שבמנהרות, שהמוסלמים בנו כדי להרים את העיר לגובה הר הבית, הצטבר במשך השנים עפר רב מאד. במנהרות, החל רק לאחר מלחמת ששת הימים ונמשך עד היום, פעולה החושפת ממצאים כל הזמן.</p>

מנהרות הכותל	מקווה טהרה סוגי הטומאה טהור טומאת מת כלי אבן	עם שני גרמי מדרגות, שנחשף תחת שכבת ההליכה, מעורר מחלוקת באם שימש לטהר כלים או אדם. מוגדרים ככל דבר שמרחיק את החיים, כדוגמת מחלות ונידה, הטומאה הקשה מכל היא טומאת המת. הם מים, שמביאים חיים לעולם, המים מטהרים הטומאה, רק באם מגיעים משמים וללא תיווך אמה. אינם מקבלים טומאה, אך יתר סוגי הכלים, מקבלים טומאה, לכן נוהגים להטבילן במים כדי לטהרן.
מנהרות הכותל	נדבך רבא נתוני נדבך רבא: חורים באבני כותל שער וורן שבכותל	הבנוי בכותל המערבי, הינה האבן הגדולה ביותר בירושלים ובארץ ומוגדרת כשלישית בגודלה בעולם. אורכה כ-14 מטר, גובהה כ-4 מטר, רוחבה כ-4.5 מטר, משקלה לפי חישוב משקל סגולי, הינו 570 טון. יועדו להכנסת מוטות, שהיוו תשתית לקיר עליו מרחו טיח, שימשם לאיטום בריכות המים שבנו בעיר. הוא הצפוני ביותר, ידוע שבתקופה המוסלמית הקדומה, היהודים עוד היו נכנסים דרכו להר הבית.
מנהרות הכותל	ביהכ"נ המערה בגניזה הקהירית ביהכ"נ נהרס שער יהודה הינו	נבנה בתוך חלל שער וורן, לאחר שהמוסלמים ביטלו את איסורם, לכניסת היהודים להר הבית. נמצאו תחלופת מכתבים בין אנשי הקהילה בירושלים ליהודי מצרים, בבקשות לגיוס כספים לביהכ"נ. במאה ה-11 עת הצלבנים המגיעים לירושלים, שוחטים את הקהילה היהודית והורסים את נכסיה. שם נוסף, כנראה שקשור לשער וורן, שנוכר בתפילת השערים, מסורת קדומה הנאמרת בראש חודש.
מנהרות הכותל	תא קודש קודשים מ-2 פרי המנהרה בניית הכותל הרחוב המרוצף	נמצא במרחק 97 מטר מאבן השתייה, בו התחיל העולם, מאפרו נברא אדם ועליו נערכה עקידת יצחק. משתקפים אבני כותל הרודיאניות מקוריות ומסותתות, שגובהן כ-50 מטר, הנמשכים לאורך ולעומק. החלה בצמוד וכחלק מהסלע הטבעי שבצפון, וככל שמדרימים במורד, נוסף עוד נדבך של אבנים לכותל. בקטע הצפוני, הינו רחוב מקורי, שבתקופת הבית השני, היווה את עורק החיים של היהודים בירושלים.
מנהרות הכותל	התחלות חציבה תעלה חשמונאית בריכת הסטרותיון בעידן אדריאנוס	בתוך הסלע, בחלק הצפוני של המנהרה, מביא למסקנה, שזו המחצבה ממנה נחצבו אבני הכותל. הובילה מים מבריכות שהיו באזור שער שכם, לכיוון הר הבית, שצרכו מים רבים לניקיון ולשטיפה. הייתה במקור חלק מחפיר מצודת אנטוניה, כשהחפיר יצא מכלל שימוש, חלק ממנה הפך לבריכה. בנו קיר באמצע בריכת הסטרותיון, המהווה תשתית למפלס שעליו נבנתה כיכר המכונה 'הפורום'.

תכני סיור מספר 68 להר הזיתים והר ציון

מסלול: מסגד העלייה, כנסיות הר הזיתים והר ציון

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
		כנסיית אוגוסטה הכפר א-אטור כנסיית וירי גלילי במתחם וירי גלילי	נסיעה
	ויקטוריה הלוטרנית, נבנתה בתחילת מאה ה-20 לאחר ביקור הקיסר הגרמני וילהלם השני ב-1898 המוסלמי, השוכן על פסגת הר הזיתים, לאורכו בנויים מוסדות נוצרים, שהוקמו החל מהמאה ה-19 פרושה מלטינית אנשי הגליל, כנסייה יוונית אורתודוקסית, קרויה ע"ש תלמידיו של ישוע שחיו בגליל. קוימה פגישת פיוס ב-64 בין האפיפיור פאולוס ה-6 לפטריארך היווני אורתודוקסי של קונסטנטינופול.	מסגד העלייה קפלת העלייה אירוע עליית ישוע סלע עם שקע	מסגד העלייה
	הנקרא גם קפלת העלייה, נמצא בידי מוסלמים, מוגדר כווקף מוסלמי ומהווה חלק מהמסגד הצמוד. מנציחה אירוע בהר הזיתים, הכוונה לעליית ישוע לשמים, 40 יום אחר תחייתו מחדש, החשוב לנצרות. קשורה למסורת שבה מסופר, שמקפלת העלייה, תתחיל ההגעה ה-2 של ישוע, בחזון אחרית הימים. בתוך המבנה, מנציח, ע"פ המסורת הנוצרית, את המקום שממנו ישוע עזב את הארץ ועלה השמימה. מקובלת על כל הנוצרים, אך הקתולים והאורתודוקסים, מבטאים זאת בטכס נגיעה בסלע והדלקת נר. הוקמה בתקופה הביזנטית ב-384 שממנה לא נותר שריד, כיום המבנה משוחזר ע"פ שרידים ורישומים. היה הריכוזי, עגול שבנוי סביב המוקד המקודש שבמרכזו, שהתבטא בפיסת חול, עם טביעות רגל ישוע. לא טושטשה מעולם ותמיד הופיעה מחדש, תחת מפתח לשמים שבכנסייה, שהיווה את החיבור לעלייה.	קדושת הסלע קמפלת העלייה מבנה הכנסייה טביעת הרגל	מסגד העלייה
	התרחשה במאה ה-11 כנראה ב-1009 ע"י החליף אל-חאכם ביאמר אלה, שהרס את כנסיית הקבר. התבצע ע"י הצלבנים, בתחילת המאה ה-12 שבמרכזו החצר נבנתה קפלה-אדיקולה - מבנה פולחן קטן. הינם מהתקופה הצלבנית: קשתות, עמודים וכיפה שהייתה עם פתח לשמיים ותחתה, סלע ולא חול. נבנתה חצר מבוצרת, ששימשה את הלוחמים, ששמרו על עולי הרגל, בדרכם לאתר הטבילה בירדן.	הריסת הכנסייה שיקום הכנסייה שרידי הכנסייה סביב האדיקולה	מסגד העלייה
	שהביס את הצלבנים ב-1187 לא הרס את כנסיית העלייה, אלא צירף אותה לחלק מהמסגד הסמוך. נבע מזה שעיסא (השם המוסלמי של ישוע) מוזכר בקוראן כאחד הנביאים, בספר העלייה לשמיים. למסגד ע"י האיובים, התבטאה בבניית קיר בין העמודים, כיפה, מחראב והזזת הסלע לכיוון המחראב. במסגד כלולות בהסכם סטטוס-קוו במקומות הקדושים, שנחתם במאה ה-19 בין העותומנים לנוצרים.	צלאח א-דין איובי אי הריסת כנסייה התאמה הכנסייה זכויות הנוצרים	מסגד העלייה
	שאינו לנוצרים זכויות פולחן לאורך השנה, רק בחג העלייה לשמיים, מותר לערוך פולחן לכבוד החג. על הקרסים בקירות החצר, סככות צל וקישוטים והבליטות שבקירות הופכות למזבחות עם פרוכת. מתקיים 40 יום אחר הפסחא, חג הפסחא לא קבוע, כי הוא נקבע כל שנה מחדש, אך תמיד חל ביום א'. בין הלוח הקתולי לאורתודוקסי, מניב 2 ימים בשנה, שבהם מתקיים החג במסגד, עם כל טקסיו.	תקנון הסכם קבע בחג העלייה תולים תאריך חג העלייה אי התלכדות החג	מסגד העלייה
	מיוחס ע"פ מסורת ביזנטית לזונה שחיה באנטיוכיה בסוף מאה ה-4 שהתחפשה לגבר, שחזרו בתשובה. שהגיעה למנזר בהר הזיתים, התבודדה במערה, בתור נזיר סגפן שצם ורק אחרי מותה גילו שזו אישה. היא נקברה במערה שבה התבודדה והוגדרה לקדושה נערצת, על היותה פורצת את גבולות המגדר. יש מסורת יהודית, שחולדה קבורה בה, מוסלמית מספרת, שהמשוררת רבעה אל עדאויה, טמונה בה.	קבר פלאגיה פלאגיה אחר מות פלאגיה על קבר פלאגיה	קבר פלאגיה
	נוסטר, שייכת לנזירות הקתוליות מהמסדר הכרמליתי, שבחזקתם גם כנסיית סטלה מאריס בכרמל. תפילת האדון, תפילה שישוע לימד את תלמידיו, שהפכה לתפילה החשובה ביותר עבור הנוצרים. נאמרת ע"י כל הזרמים בהזדמנויות רבות, היא משותפת לכל הנוצרים, כי הגיעה ישירות מפי ישוע. טבוע על קירות החצר ב-140 שפות, ביניהן שפות שאין להן כתב בכלל והן כתובות באותיות לטיניות. והנוסח בארמית, מופיעים בלוחות אבן שונות וכוללת מכול היתר, כי אלה 2 שפות שישוע דיבר בהן. מופיע ב-2 מקומות בברית החדשה, האחת בהר הזיתים והשנייה בהר האושר, שהינה המקובלת יותר. במאה ה-4 את כנסיית המולד, כנסיית הקבר, כנסיית אברהם באלוני ממרא ואלאונה על הר הזיתים. ע"ש ההר של הזיתים, נבנתה כבזיליקה ב-326 והייתה ממוקמת בדיוק על מיקום פאטר נוסטר.	כנסיית פאטר נוסטר פאטר נוסטר תפילת האדון נוסח התפילה	כנסיית פאטר נוסטר
	את לימוד ישוע ועלייתו לשמיים, אך לא קישרו אליה את תפילת האדון, שהונצחה אז רק בהר האושר. הונצח ובודד רק ב-384 בבניית כנסייה חדשה במעלה ההר, במקום שעומד כיום מסגד העלייה. ע"י הפרסים ב-614 והמקום עמד חרב עד ימי הצלבנים במאה ה-12 עת הוקמה כנסייה צלבנית צנועה. שהרס את כנסיית אלאונה ב-1187 לא בנה תחתה מבנה מוסלמי ולכן המקום נשאר הרוס מאות שנים.	הכנסייה הנציחה אירוע עליית ישוע אלאונה נהרסה צלאח א-דין	כנסיית פאטר נוסטר
	לכנסייה, הייתה שקישורה לראשונה לתפילת האדון, במקום בהר האושר וניתנת השם - פאטר נוסטר. הוקם ב-1874 לאחר שהמקום נרכש ע"י אורלי דה-בוסי מצרפת, שחתמה עסקה עם נזירות האתר. בנתה את המנזר, תוך התחייבות נזירות המנזר, שלאחר מותה היא תיקבר בתוך המנזר, תנאי שקיים. בנויה בסגנון בין ניאו-רומנסקי לניאו-גותי, עם מגדל פעמונים מרובע, שצמוד לקלויסטר של המנזר.	תרומת הצלבנים המנזר הכרמליתי אורלי דה-בוסי כנסיית המנזר	כנסיית פאטר נוסטר
	הוא פרויקט בנייה צרפתי שלא הושלם, של מבנה שהחל להיבנות ב-1920 על שרידי כנסיית אלאונה. החצובה בסלע האם, ישב ישוע, ע"פ המסורת, עם תלמידיו ושם לימדם בין היתר גם את תפילת האדון. הקריפטא של הבזיליקה הביזנטית והייתה אמורה להיות גם הקריפטא של הבזיליקה הצרפתית. החצבים בסלע האם שבמערה, שמשו כמקום קבורה לבישופים ירושלמים ומנהיגי הכנסייה הבכירים.	כנסיית לב הקדוש במערת הלימוד מערת לימוד הינה כוכי הקבורה	כנסיית פאטר נוסטר

<p>תצפית רחבעם</p> <p>השבוע הקדוש דומינוס פלביט משער שושן שער שושן הבנוי</p>	<p>יום א' של כפות התמרים : ישוע שולח את תלמידיו למצוא חמור, עליו ירכב מבית פאגי שממזרח להר. הבנויה בצורת דמעה, מנציחה את התקדמות ישוע לכיוון ירושלים, בכייתו עלייה והנבואה על חורבנה. נכנס ישוע רכוב על חמורו להר הבית, יוצר מהומה בהפיכת שולחנות הסוחרים והחלפנים - תם יום א'. במרכז החומה המזרחית, הוא שער הרחמים בפי יהודים ומוסלמים והשער היפה או הזהב בפי נוצרים.</p>
<p>תצפית רחבעם</p> <p>הישוב בית עניה הסעודה האחרונה כנסיית גת שמנים כנסיית פטרוס</p>	<p>שעל המדרון המזרחי של הר הזיתים, כיום נקרא אלעזריה, שימש כמקום לינה לכול השבוע עבור ישוע. של ישוע ותלמידיו, לפני מותו, התקיימה ביום ה', בחדר שעל הר ציון, במבנה ליד כנסיית הדורמיציון. מנציחה אירועים לאחר הסעודה האחרונה: תפילת ישוע, נשיקת הבגידה ומעצרו ע"י אנשי הסנהדרין. אינגליקנטו, על מורדות הר ציון, מנציחה את חקירתו הלילית של ישוע בבית כייפא, הכהן הגדול.</p>
<p>תצפית רחבעם</p> <p>במצודת אנטוניה כנסיית הקבר הפרוטסטנטים מסגד העלייה הינה</p>	<p>כיום בייס אל-עומרין, נערך ביום ששי בבוקר, משפטו של ישוע, לפני הנציב הרומי פונטיוס פילטוס. מנציחה את אתר קבורתו של ישוע ותחייתו מחדש ביום א', דעה שפרוטסטנטים לא דוגלים במיקומה. בניגוד לכלל הזרמים בנצרות, מנציחים את אירוע הקבורה והתחייה, בגן הקבר, שמצפון לשער שכם. קמפלת העלייה, מנציחה את עלייתו של ישוע לשמים לעיני תלמידיו, 40 יום אחרי תחייתו מחדש.</p>
<p>כנסיית דומינוס פלביט</p> <p>נזירי פרנציסקנים מסורת בכי האדון אנטוניו ברלוזי</p>	<p>היא הכנסייה המנציחה את המקום שבו ישוע בכה על ירושלים וניבא את חורבנה ביום א' של הדקלים. מצאו באתר, בשנות ה-50 שרידי מנזר ביזנטי מהמאה ה-7 שלא נהרס ע"י הפרסים או המוסלמים. התפתח ע"י פרנציסקנים, רק בשנים האחרונות, בתקופה הביזנטית, כנראה שהאתר לא היה קדוש. אדריכל האיטלקי, שפעל ממלחמת העולם ה-I עד שנות ה-50 הוא זה שתכנן את מבנה הכנסייה.</p>
<p>כנסיית דומינוס פלביט</p> <p>אדריכלות ברלוזי כנסייה מודרנית מזבח הכנסייה צלב בחלון כנסייה</p>	<p>התבטאה בכך שבכל אחת מהכנסיות שבנה, המבנה שתכנן, שיקף סיפור מתוך כתבי הקודש הנוצריים. שנחנכה ב-1955 צורת כיפתה כדמעה, המסמלת את בכי ישוע, מכילה שרידים ביזנטיים מהמאה ה-7 נבנה במערה של הכנסייה, במטרה שהמתפללים יתמדו מול החלון ויתחברו לסיפור הבכי על ירושלים. מתלכד בדיוק עם כנסיית הקבר, שעשה שמתכלים דרכו מאמצע הכנסייה, גם הוא פיר ברלוזי.</p>
<p>כנסיית דומינוס פלביט</p> <p>כנסיית בכי האדון שרידי גלוסקמאות חשיפת השרידים טענת פרנציסקנים</p>	<p>היא אחת מהכנסיות היחידות בארץ, הפונות לכיוון מערב ולא למזרח, כמו כנסיית סנט, פטרוס ביפו. נחשפו בסמוך לכנסייה, חלקן מוצבות ליד הכנסייה וחלקן, היפות מבניהן, נמצאות במוזיאון. מאמתת את קיומו של בית קברות יהודי באתר, שהינו הגדול ביותר, שנחשף בירושלים מימי בית ה-2 הינה, שהקבורים באתר היו יהודים-נוצרים והאתר הינו ביה"ק הנוצרי ה-I ששימש את השליחים.</p>
<p>כנסיית גת שמנים</p> <p>כנסיית גת שמנים כנסיית גת שמנים 12 מדינות תרמו</p>	<p>מנציחה בשמה, אתר ששימש בעבר להפקת שמן זית, עצי הזית הנטועים בגן הכנסייה, הינם עתיקים. שם נוסף לכנסייה, המנציחה את תפילת היגון העצובה של ישוע על ירושלים, בלילה של יום חמישי. הינה שם נוסף לכנסייה, שנבנתה בשנים 1919 - 1924 ע"פ תכנונו של האדריכל, אנטוניו ברלוזי. תרמו ממון לבנייתה וזאת כדי לבטא את השלום והאחוה בין העמים ואווירת הפיוס לאחר המלחמה.</p>
<p>כנסיית גת שמנים</p> <p>למבנה הכנסייה אפלולית הכנסייה מבנה הכנסייה צבעי הסגול</p>	<p>יש 12 כיפות המנציחות את 12 תלמידי ישוע ו-12 המדינות התורמות, שכל כיפה מוקדשת לסמליה. אמורה להמחיש למאמין, כאילו הוא נמצא עם ישוע באותו לילה, במטע זיתים, תחת כיפת שמיים. מבטא פיצול ישוע, חלק חייוני בנוי מזוהר, המבטא אלוהות ופנימי המורכב מיגון, המבטא את האנוש. המשובצים בתוך החלונות, עם 8 גוונים שונים, יוצרים אפלולית המסמלת באמנות את יגון הייסורים. הביזנטית, שנהרסה ע"י הפרסים ב-614 שקטעי פסיפס שלה באולם, היוו תשתית לכנסייה המודרנית. שנבנתה בסטייה מהכנסייה הביזנטית, ניתנת להבחנה מחוץ למבנה הנוכחי, חרבה ע"י צלאח א-דין. שבכנסייה, הינ סלע אם, הבולט מרצפת הכנסייה ליד המזבח, שהלנה זיהתה כמקום תפילת ישוע. עצים עתיקים וחלולים, כפי שמסופר בכתובים, יתכן והיו עדים לסבל ישוע ולתלמידיו הרדומים.</p>
<p>כנסיית גת שמנים</p> <p>בראש הגמלון בפסיפס הגמלון אלפא ואומגה נציגי האנושות</p>	<p>שבחזית הכנסייה, 2 איילים מברונזה, עומדים לצדי הצלב ומייצגים את נשמות המאמינים הנוצרים. ישוע מתפלל ומתוודע בין הדמויות האנושיות שלידו, לבין האלוהים - האב שמעל ישוע, דמות עם זקן. הראשית והאחרית, האותיות שבידי האב, הם סמל ישוע, שמצדיו הם נציגי האנושות שמתפללים אליו. בחלק הימני הינם אנשים פשוטים ועניים - דלת העם, בחלק השמאלי יש ייצוג למנהיגים ופילוסופים. מייצגים את ארבעת האוונגליסטים, שכל אחד מהם, מחזיק ספר ובו ציטוט, על הספור בגת שמנים. כנסיית הבצלים, מנזר פעיל עם כנסייה של נזירות רוסיות - פרבוסלבויות, שלא נחשב אתר עלייה לרגל. כנסייה יוונית אורתודוקסית, המנציחה את מקום סקילת סטפנוס - המרטיר ה-I ע"פ מסורת יוונית. נערכה ב-2009 מיסה חגיגית בהשתתפות האפיפיור בנדיקטוס ה-16 שפרש לאחרונה מהוותיקן.</p>
<p>הליכה</p> <p>ארבעת הפסלים מריה מגדלנה סטפנוס הקדוש ברחבת ואדי ג'וז</p>	<p>הנמצא במדרון המערבי של הר הזיתים שמעל הקדרון, כולל גם את כנסיית קבר מרים ומערת הבגידה. נבנתה לראשונה בסוף המאה ה-4 בתקופה הצלבנית הוסיפו לכנסייה חלק עליון, עם חזית צלבנית. מתנהל במשותף ע"י יוונים-אורתודוקסים וארמנים, שלפי הסכם הסטטוס-קוו, יש סבב יומי ביניהם. לכנסייה, מורכב מ-3 עמודים וכותרו בכל צד ו-3 קשתות נסוגות, שהן אלמנטים צלבניים מובהקים. הינו תוספת צלבנית מהמאה ה-12 למבנה ביזנטי, עת הגבול עובר בין קשת מחודדת לקשת חביתית. נבנתה בעיקר בגלל השיטפונות בנחל קדרון, שהציפו את הכנסייה והחזירו מים לתוכה בימי החורף. שבצדי גרם המדרגות, שימשו את הצלבנים במאה ה-12 לקבורתם של נשים צלבניות: מלכות ואילות. קבורה בצד הימין של גרם המדרגות, הקבר מכוסה בפרוכת, מעליו בנוי מבנה של כיפה צלבנית גבוהה.</p>
<p>כנסיית קבר מרים</p> <p>אזור גת שמנים כנסיית קבר מרים ניהול הכנסייה שער הכניסה</p>	<p>הוריה של מרים, קבורים בצדי גרם המדרגות וזאת ע"פ מסורת אורתודוקסית, שהתפתחה במאה ה-16 על פי המסורת, נקבר יוסף, הארוס של מרים, למעשה המסורת מחברת לכנסייה את כל משפחת מרים. מבנה קדוש קטן, בצורת קובייה במרכז הכנסייה, שבו נקברה מרים בסוף חייה, למשך כמה ימים. המכוסה באיקונוט ובתוכו גוש סלע, נשאר ריק, כי לפי המסורת, גופה של מרים נאסף לשמיים.</p>
<p>כנסיית קבר מרים</p> <p>גם מדרגות עליון התוספת הצלבנית שתי קפלות המלכה מליסנדה</p>	<p>היא אחת מהכנסיות היחידות בארץ, הפונות לכיוון מערב ולא למזרח, כמו כנסיית סנט, פטרוס ביפו. נחשפו בסמוך לכנסייה, חלקן מוצבות ליד הכנסייה וחלקן, היפות מבניהן, נמצאות במוזיאון. מאמתת את קיומו של בית קברות יהודי באתר, שהינו הגדול ביותר, שנחשף בירושלים מימי בית ה-2 הינה, שהקבורים באתר היו יהודים-נוצרים והאתר הינו ביה"ק הנוצרי ה-I ששימש את השליחים.</p>
<p>כנסיית קבר מרים</p> <p>אנה ויואכים בקפלה השמאלית אדיקולה הינו קבר מרים המקורי</p>	<p>היא אחת מהכנסיות היחידות בארץ, הפונות לכיוון מערב ולא למזרח, כמו כנסיית סנט, פטרוס ביפו. נחשפו בסמוך לכנסייה, חלקן מוצבות ליד הכנסייה וחלקן, היפות מבניהן, נמצאות במוזיאון. מאמתת את קיומו של בית קברות יהודי באתר, שהינו הגדול ביותר, שנחשף בירושלים מימי בית ה-2 הינה, שהקבורים באתר היו יהודים-נוצרים והאתר הינו ביה"ק הנוצרי ה-I ששימש את השליחים.</p>

<p>כנסיית קבר מרים</p>	<p>בתולת ירושלים ראשית הכנסייה הבנאים הצלבנים צלאח א-דן</p>	<p>איקונה של מרים עם ישוע, שמאחורי הקבר, נחשבת לקדושה מאוד לכל העולם הנוצרי אורתודוקסי. בקבר חצוב בסלע מימי בית שני, הביזנטיים חצבו סביבו עד לקבלת קובייה, שסביבה בנו את הכנסייה. הוסיפו חלק עליון, את שער הכניסה והקפלות ב-2 הצדדים, על הכנסייה הביזנטית שבצורת הצלב. לא הרס את הכנסייה, אלא קידש אותה למוסלמים, כי מרים, המוזכרת בקוראן, קדושה גם באסלאם.</p>
<p>כנסיית קבר מרים</p>	<p>המחראב בכנסייה סיפור קבר מרים מסורת מרים הערצת מרים</p>	<p>שנבנה ע"י המוסלמים, ליד האדיקולה, שבתוכה גומחה הפונה לדרום, וזכה גם כיום, לביקור מוסלמי. לא מופיע בברית החדשה, אלא במסורת מהתקופה הביזנטית וכנסייה מהמאה ה-4 היא הראיה לכך. מספרת, שמרים פגשה מלאך, שבישר לה שימייה ספורים, אזי נאספו סביב מיטתה שליחים מכל עולם. ע"פ המסורת, לא אפשרה את מותה הטבעי של מרים הקדושה, אלא הפילה עליה תרדמת נצח.</p>
<p>כנסיית קבר מרים</p>	<p>תרדמת הבתולה גופת מרים משמע מות מרים הפרוטסטנטים</p>	<p>מונצחת בכנסיית הדורמיציון, שע"פ מסורת, ישוע הופיע ליד מיטתה, אסף את נשמתה ולקחה לשמים. שהשליחים ערכו לה לווייה וקברוה בנחל קדרון, נאספה ע"פ המסורת, לשמיים, ביום ה-3 לתרדמתה. מתבטא בכנסיית דורמיציון, בתרדמת מרים ואילו בכנסיית קבר מרים, המוות מתבטא בקבורת הגוף. לא סוגדים לקבר מרים ולא לתרדמתה, כי הם ביטלו את פולחן הקדושים ומאמינים רק בכתבי קודש.</p>
<p>מערת הבגידה</p>	<p>לאזור גת שמנים מערת הבגידה כנסיית גת שמנים מעשה הבגידה</p>	<p>הגיע ישוע ותלמידיו, אחרי הסעודה האחרונה, אמר את תפילת היגון, קיבל את נשיקת הבגידה ונעצר. מנציחה את המקום הראשון שישוע הגיע אליו עם 11 תלמידיו וכשרצה להתפלל, לקח רק 3 מתלמידיו. מנציחים את תפילת היגון של ישוע על ירושלים, בעת ש-3 תלמידיו, פטרוס, יעקב ויוחנן מנמנים. של יהודה איש קריות בישוע התרחש, ע"פ המסורת, במערה, לאחר שסיים את תפילתו ושב לתלמידיו.</p>
<p>מערת בגידה</p>	<p>המערה כקמפלה ממצאי המערה המערה מתוחזקת</p>	<p>שימשה בימי בית שני, כבית בד, היות ונמצאו בה שקעים לקורות, המהווים תשתית ליצור שמן זית. ומקום קבורה, החלה המערה לשמש בתקופה הביזנטית והצלבנית וזאת ע"פ ממצאים שנמצאו בתוכה. הם 40 קברים, פסיפסים ביזנטיים וציורי צלבניים על התקרה, שבהם מצוירים כוכבים להמחשת ליל. בידי הפרנציסקנים ומתאימה לביקור כל הזרמים, שהולכים גם לאתר התפילה וגם לאתר הבגידה.</p>
<p>כנסיית דורמיציון</p>	<p>כנסיית דורמיציון לאחר מות ישוע כנסיית האגיה ציון שרידי האגיה ציון</p>	<p>מנציחה את תרדמת מרים, שלאחריה ישוע אסף את נשמתה מתוך הגוף, שנלקח לקבורה בנחל קדרון. מרים המשיכה לגור בירושלים, יחד עם יוחנן וזאת ע"פ בקשת ישוע לאימו, שתתייחס ליוחנן כאל בנה. הגדולה, שעל מיקומה נבנתה הדורמיציון, הוקמה במאה ה-4 ע"י תיאודוסיוס והוגדרה אם הכנסיות. נחשפו על שטח שכלל את הדורמיציון והסעודה האחרונה, שהנציחו מסורות הפנטקוסט ותרדמת מרים.</p>
<p>כנסיית דורמיציון</p>	<p>מרים של הר ציון הכנסייה הצלבנית מבנה קבר דוד וילהלם ה-2</p>	<p>הוא שם הכנסייה שנבנתה בתקופה הצלבנית, על שרידי הגיה ציון, שחרבה כנראה ב-614 ע"י הפרסים. נהרסה ע"י האיובים ב-1219 ע"י אל-מאלכ אל-מועטיס עיסא, שהרס עוד כנסיות ואת חומות ירושלים. וחדר הסעודה האחרונה, לא נהרס בגלל מסורת קבר דוד, שהינו אתר קדוש גם למוסלמים - נבי דאוד. בעת ביקורו ב-1898 לחנוך את כנסיית הגואל הלוותרנית, מקבל מעבד אל-חמיד ה-2 נחלות לבנייה.</p>
<p>כנסיית דורמיציון</p>	<p>כנסיות גרמניות בבניית דורמיציון תכנון הדורמיציון פנים הכנסייה הינו</p>	<p>שנבנו כמתנת אל-חמיד ה-2 לווילהלם ה-2 הם: הדורמיציון לקתולים ואוגוסטה ויקטוריה ללוותרניים. נעשתה חפירה ארכיאולוגית ונחשפו שרידי הגיה ציון הביזנטית ושל כנסיית מרים הקדושה הצלבנית. נעשה בסגנון גרמני, בשילוב סגנון מזרחי, שכלל סגנון ניאו-רומנסקי, עם אבלק צבעוני ומגדל פעמונים. מבנה קונצנטרי, המתאים למבנה הנצחה, הממוקם בקריפטא, שמרכזה - פסל עץ של מרים בתרדמתה.</p>
<p>כנסיית דורמיציון</p>	<p>ריצפת הפסיפס מעגלי הפסיפס האפסיס המרכזי בנדיקטוס הקדוש</p>	<p>מעוטרת בכמה מעגלים, כאשר במרכז מוצג השילוש הקדוש, בתבנית בת 3 טבעות, דרכן זורם האור. מעוטרים ב-4 הנביאים הגדולים, ב-12 נביאים, סמלי האוונגליסטים, ב-12 השליחים ולגל המזלות. מעוטר בפסיפס בה דמות מרים ובידיה ישוע, המחזיק ספר פתוח ובו כתוב ביוונית: אני אור העולם. מוצג כפטרון הכנסייה, באחד מ-6 המזבחות שבאולם, מחזיק לוח עם התקנון של המסדר הבנדיקטיני.</p>
<p>כנסיית דורמיציון</p>	<p>בנדיקטוס בקריפטת הכנסייה מרים בתרדמתה פסיפס הכיפה</p>	<p>שהקים את המסדר הבנדיקטיני במאה ה-6 באיטליה, נחשב למנהיג הראשון של הנזירות במערב. האפסיס פונה מזרחה, לפינה הכי קרובה לחדר הסעודה האחרונה, לכן הפסיפס מתאר את הפנטקוסט. מיוצג בפסל שבמרכז הקריפטא, העשוי מחומרים יקרים: הפנים וידיים עשויים משנהב והגוף מעץ. מעוטר בישוע הבא לקבל את נשמת מרים וסביבו 6 מדליוני נשים, הנחשבות פר-פיגורציה למרים.</p>
<p>חדר סעודה אחרונה</p>	<p>הסעודה האחרונה חדר העלייה הפרנציסקנים סולימן המפואר</p>	<p>ע"פ מסורת מהתקופה הביזנטית, התקיימה במבנה מהתקופה הצלבנית ולא במקורי, מימי הבית ה-2 שהיה צמוד בתקופה הצלבנית לכנסייה, רובו צלבני, אך העמודים במרכז הם שרידי כנסייה ביזנטית. התיישבו בה ציון ב-1333 החזיקו בסנאקולום, בנו לידו מנזר, עד שסולקו ע"י העותומנים ב-1552 מכריז באמצעות כתובת שמוטבעת בקיר, שהסנאקולום יהפוך למסגד ולכן הם בנו מחראב בצד דרום.</p>
<p>חדר סעודה אחרונה</p>	<p>מדינת ישראל טכס הלחם והיין אירוע הפנטקוסט הפנטקוסט נחשב פסל עץ זית</p>	<p>האלימה מאז 1948 את המבנה ולא ניתן לעשות בו, הן לנוצרים והן למוסלמים, טכסים בעלי אופי דתי. שנערך ע"י ישוע בחדר הארוחה האחרונה, הפך לטקס המיסה, שבו הנוצרים משחזרים את קרבן ישוע. התרחש בחדר הסעודה, בו רוח הקודש ירדה על השליחים בצורת לשונות אש, 50 יום אחרי התחייה. אירוע מכונן, יום ההולדת של מוסד הכנסייה הנוצרית, שבו הם קיבלו כוח להפיץ את הנצרות בעולם.</p>
<p>חדר סעודה אחרונה</p>	<p>ענפי עץ הזית השקנאים בכותרת השקנאי באומנות</p>	<p>העשוי מברונזה, מייצג את ישוע הנמשח בשמן זית, גת שמנים והיונה עם עלה זית, כמסופר בבראשית. הצומחים מעלה, מקבלים בקצה, צורה של גביעי יין (זה דמי) ולמרגלות העץ צומחת חיטה (זה בשרי). העמוד השיש, התומך בכיפה מוסלמית, הינו עמוד צלבני ששימוש משני, שהמוסלמים כיסוהו בטיח. הנוצרית, הינו סמל ישוע, שנבע מאמונה שגויה, שבזמן סכנה, השקנאי נותן לצאצאיו לאכול מבשרו.</p>
<p>כנסיית פטרוס אינגליקטו</p>	<p>כנסיית פטרוס אירוע חקירת ישוע התכחשות פטרוס כנסייה המודרנית</p>	<p>אינגליקנטו - פטרוס בקריאת התרגול, מנציחה אירוע שקרה בבית הכהן כייפא ואירוע ההתכחשות. באשמת משיחיות, טרם הסגרתו לרומאים, התבצע בבית הכהן כייפא, שעל שרידיו הוקמה הכנסייה. לישוע, במשך 3 פעמים ורק בקריאת התרגול, לאחר הפעם ה-3 פטרוס מתחרט להתכחשותו מול ישוע. נחנכה ב-1931 והיא בעלת 3 מפלסים שהתחתונה שבהם מכילה צינוק, שע"פ המסורת ישוע נחקר בה.</p>

כנסיית פטרוס אינגליקנטו	מקווה טהרה שרידי כנסייה בדלת הברונזה המפלס העליון	מימי בית שני, שנמצא בעומק המבנה, מעלה את הסבירות שגרו במקום כוהנים, שהקפידו על טהרה. מהמאה ה-5 שגם היא הייתה בנויה מעל הצינוק, כמו הכנסייה העכשווית, נהרסה ע"י הפרסים ב-614 בכניסה לכנסייה, מתואר ישוע, עת מנבא לפטרוס, שהתרגול יקרקר, אחרי שהוא יתכחש לו 3 פעמים. בכנסייה, הינו צבעוני והמואר ביותר, בנוי בצורת צלב והפסיפסים שבו עוסקים בחטא וחזרה בתשובה.
כנסיית פטרוס אינגליקנטו	הפסיפס באפסיס בפסיפסי המזבח מפלס הביניים האיקונות מהווים	מציג את חקירת ישוע בפני כייפא, שלפי הסיפור קרע בגדו אחרי ששמע שישוע אומר: אני הוא המשיח. ניתן לראות 3 נשים ו-3 גברים, שלפי המסורת הקתולית היו חוטאים, שחזרו בתשובה והפכו לקדושים. בכנסייה אפל וממנו נשקף סלע האם, באולם מוצגות 3 איקונות, המתארות חזרת פטרוס בתשובה. לקתולים כקישוט ואילו האורתודוכסים מתייחסים לאיקונות בקדושה ואף ישתחוו ויתפללו מולן.
כנסיית פטרוס אינגליקנטו	מפתח ברצפה המפלס התחתון טענת ארכיאולוגי הצינוק	בו זוהו צלבים מהתקופה הביזנטית, משתקף הצינוק בו הוחזק ישוע בליל החקירה, עד בוקר יום ששי. מכיל חדרים החצובים בסלע, שמתוארכים לימי בית 2 שעל פי המסורת, בהם התקיימה חקירה ישוע. היא, שהחדרים החצובים במפלס, היו אורוות סוסים או בהמות והחורים מיועדים לקשירת הבהמות. שבמפלס התחתון, מהווה את שיא החוויה המרגשת ושיא הביקור בכנסייה, עד כדי בכי של המאמינים.
כנסיית פטרוס אינגליקנטו	לדעת המחקר גרם מדרגות נזירי הכנסייה רוב הארכיאולוגים	הצינוק הוא למעשה בור מים או מקווה, המכיל מדרגות היורדות לתחתיתו, כמו במקוואות אחרים. שנחשף בחצר הכנסייה, המתוארך לתקופה הרומית, כנראה הובילה לדרך מהר ציון לכיוון הר הזיתים. טוענים שישוע הלך במדרגות האלה פעמיים: שירד מהסנקולום לגת שמנים ושלקח לחקירת כייפא. טוענים שתיארוך גרם המדרגות שבחצר, הוא מתקופה הרומית המאוחרת כלומר אחרי שנת 70

תכני סיוור מספר 69 לווייה דולרוזה

מסלול: גן הקבר, כנסיית סנטה אנה והווייה דולרוזה

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
	החשובים ביותר לנצרות מרוכזים ב-3 מקומות: בהר הזיתים, בהר ציון והחשוב ביותר, כנסיית הקבר. ותחיתו, מונצחים ב-2 אתרים מתחרים, גן הקבר עבור הפרוטסטנטים וכנסיית הקבר לכל הזרמים. מצפון לשער שכם ובסמוך למנזר סנט אטיין, לא קדוש בפני עצמו, אלא כעיקרון פרוטסטנטי חשוב. מתבטאת בכך, שרק אלוהים הוא קדוש ובתוך זה ישוע כמובן וכן כתבי הקודש, שהם דברי האלוהים.	3 אתרי קדושה הנצחת מות ישוע גן הקבר הנמצא אמונה פרוטסטנטי	נסיעה
	המאמינים, כי ייתכן והיה מיקומו ההיסטורי של גנו וקברו של יוסף, איש רמתיים, אתר קבורת ישוע. שמצפון לגן הקבר, הינו חלק ממחצבת אבנים, שע"פ מסורת יהודית, שימשה כבית סקילה, בימי בית 2 שע"פ המסורת הנוצרית מהמאה ה-4 יוחסה לכנסיית הקבר הקדוש, החלה להתערער במאה ה-19 שהביע דעה ב-1842 כי המשיח נצלב בגבעת הגולגולת, הסמוכה לגן הקבר, היה הגרמני אוטו תניוס.	בגן הקבר יש המצוק התלול מקום צליבת ישוע ראשון המערערים	גן הקבר
	גנרל בריטי, שנהרג בקרב נגד צבא סודן ב-1884 כתב שנה לפני מותו, באריכות על אמיתות המיקום. ניתנת בזיהוי חזות גולגולת, בצלע המצוק, שע"פ הברית החדשה, ישוע נצלב במקום הקרוי גולגולת. הדרך הראשית שיצאה משער שכם, בה הרומאים היו מוקיעים צלובים, תורמת לאמיתות המיקום. שנחשפו בגן הקבר, המתוארכים לתקופה הרומית, תואמים הכתוב בברית החדשה, למיקום הקבור.	צ'ארלס גורדון אמיתות המיקום מיקום הגבעה ליד גת היין ובור המים	גן הקבר
	ב-1867 על ידי בעל האדמות היווני, אשר שטח זה היה אז בבעלותו, בעת שניסה למצוא בורות מים. סבור שהקבר נחצב לראשונה בתקופת הברזל, אך יש שסוברים שהקבר מהתקופה ההלניסטית-רומית. המוזכרים בברית החדשה: הקבר חצוב בסלע, נחתם ע"י אבן גולל גדולה, מיטת קבורה ומקום עמידה. שימש כאתר פולחן נוצרי בתקופה הביזנטית והצלבנית ויש סימנים המעידים על שרידי קפלה ביזנטית.	הקבר בגן נחשף פרופ' גבי ברקאי ממאפייני הקבר אתר הקבר	גן הקבר
	הינו אחד מ-2 שערים, שיש כיום בחומה המזרחית של ירושלים העתיקה, השער ה-2 שער הרחמים. החסום כיום, הינו חשוב עבור הנוצרים, שמאמינים שדרכו ישוע נכנס להר הבית, ביום א' של הדקלים. כפי שהוא מכונה ע"י היהודים והמוסלמים, נקרא ע"י הנוצרים גם בשם השער היפה, או שער הזהב. יש שם המתורגם מערבית, לשער השבטים, זה שם שער הכניסה, להר הבית שבסמוך, שזה שמו.	שער האריות שער הרחמים לשער הרחמים לשער האריות	שער אריות
	הוא שם ערבי נוסף לשער האריות, כי קרוב אליו, בעיר העתיקה, מנציחים את מקום הולדת מרים. שם נוסף לשער האריות, גם שער שכם נקרא כך, משום שישנן 2 מסורות למקום סקילתו של סטפנוס. מתרחשת מצפון לשער שכם, מהתקופה הביזנטית והקתולית מנציחים אותה, במנזר סנט אטיין. מתרחשת בנחל קדרון, מהמאה ה-12 ויוונים אורתודוקסים, מנציחים אותה, בכנסיית סטפנוס הקדוש.	שער גבירתנו מרים שער סטפנוס מסורת סקילה 1. מסורת סקילה 2.	שער אריות
	שבשער, היוו סיבה מספקת ליהודי ירושלים, החל באמצע המאה ה-19 לקרא לשער בשם, שער אריות. בעיטורי האריות, סמל בייבוס מהמאה ה-13 קבעו שנבנו בשימוש משני בחומה, שהיא מהמאה ה-16 היה במקור שער זווית, שער שבתוכו יש פנייה של זווית ישרה, כמו בשער ציון, ששונה בעת המודרנית. במלחמת ששת הימים, פרצו לעיר העתיקה, בפיקוד מוטה גור, דרך השער וממנו להר הבית שבסמוך.	עיטורי זוג האריות החוקרים שזיהו שער האריות כוחות הצנחנים	שער אריות
	ממוקמת בשטח פרטי, של מדינת צרפת מאז 1856 ומתופעל ע"י האבות הלבנים, שהם נזירים צרפתיים. הם נזירים קתוליים, שלבושם לבן, שמסדרם הוקם במאה ה-19 וייעודו לעשות מיסיון קתולי אפריקה. שהסתיימה ב-1856 פתחה תהליך, שבו העות'מאניים נתנו שטחים למדינות שעזרו במלחמתם ברוסים. נתנו את רחבת כנסיית סנטה אנה, שלימים התגלו בה שרידים ארכיאולוגיים, במתנה למדינת צרפת.	כנסיית סנטה אנה שם האתר	כנסיית סנטה אנה
	כנסיית סנטה אנה ובריכת בית חסדא, מנציח במקביל 2 מסורות, דבר שמתבטא גם בשמם הארוך. ניתן לכנסייה, כמקום הנצחה לבית הורי מרים, אנה ויואכים, המתבטא בקריפטה, שבה נולדה מרים. אינו מופיע בברית החדשה, אלא בטקסט חיצוני ומאוחר יותר לבשורות - הפרוטו אוונגליון של יעקב. מנציח את ריפוי החולה, ששכב ליד בריכות בית חסדא, ע"י ישוע, כפי שכתוב בפרוש בברית החדשה.	השם סנטה אנה מקור הולדת מרים בריכות בית חסדא	כנסיית סנטה אנה
	היה שם הבריכות בימי הבית ה-2 אך החל מהתקופה הביזנטית, הסיפור הנוצרי הודגש והשם שונה. על אפיק נחל שזרם מצפון לעיר העתיקה, נחל בית זיתא, שעל שמו נקרא האזור בעיר, בימי הבית ה-2 של יעקב, שהינו מחוץ לכתבי הקודש, מקובל על הקתוליים, לכן הם יתייחסו ל-2 סיפורי המסורות. יתמקדו באתר, רק במה שבכתבי הקודש, כלומר סיפור הריפוי, לכן יתמקדו בשרידי הבריכות מבית 2	בריכות הצאן בריכות הצאן נבנו הפרוטו-אוונגליון פרוטסטנטים	כנסיית סנטה אנה
	את סיפור הולדת מרים בירושלים ובציפורי, אך כיום האתר שפעיל לעלייה להרל, הינו בירושלים. את מקום הולדת מרים, בכנסיית סנטה אנה היוונית אורתודוקסית, שבה מערה צנועה מתחת לכנסייה. שביצע ישוע ליד הבריכות הצאן, מתרחש באחד מביקוריו המוקדמים בירושלים ולא בשבוע האחרון לו לאחר חורבן ירושלים, כמקום ריפוי ובתקופה הרומית המאוחרת, הוקם באתר מקדש לאאסקולפיוס.	הצלבנים הנציחו אורתודוקס מנציח סיפור נס הריפוי בריכות הצאן פעלו	כנסיית סנטה אנה
	גדולה ומפוארת נבנתה במהלך המאה ה-5 על הריסותיו של המקדש הפאגני, שהיה ממזרח לבריכות. יסודות שקובעו בתחתית הבריכה, כך שרצפתה הייתה מעל פני המים ואפשרה כניסה לתוכה מהסכר. של פרובטיקה, היה שם הכנסייה הביזנטית, שהנציחה את 2 האירועים יחד, הולדת מרים ונס הריפוי משמעותה ביוונית הינה 'של הצאן', כלומר כנסיית מרים הקדושה של הצאן, או בקיצור פרובטיקה.	כנסייה ביזנטית הכנסייה נבנתה על מרים הקדושה פרובטיקה	כנסיית סנטה אנה

כנסיית סנטה אנה	הכנסייה שרדה שתי כנסיות נבנו נס הריפוי הונצח הולדת מרים	עד שנת 1009 ואז, ע"פ דעת החוקרים, החליף אל חאכס באמר אללה הרסה, עם עוד כנסיות נוספות. באתר במאה ה-12 עת הצלבנים מייחדים לכל אחת מהן אירוע, שהיה גלום יחד, בכנסייה הביזנטית. ע"י הצלבנים בכנסייה קטנה וצנועה ליד הבריכות, עם אולם אחד וקריפטת שירדה למי הבריכה. הונצחה בכנסייה הנוספת, שהייתה גדולה ו נקראה בשם כנסיית סנטה אנה, העומדת עד היום.
כנסיית סנטה אנה	מהכנסייה הקטנה צלח א-דין מדרסה צאלחיה שלוש כנסיות	נותר כיום רק האפסיס ואילו הכנסייה הגדולה השתמרה וזאת מסיבה הקשורה לצלח א-דין איובי. אחר כיבוש א"י, הכריז על כנסיית סנטה אנה, כאתר ללימודי דת וקרא לה על שמו, מדרסה צאלחיה. פעלה עד המאה ה-18 אך במהלך המאה ה-19 שימשה כאורווה ולבסוף עברה לידי הצרפתים ב-1856 שלמות ואוטנטיות קיימות בארץ מתקופה הצלבנית: סנטה אנה, המסגד הגדול ברמלה ובאבו גוש.
כנסיית סנטה אנה	החפירות באתר המקדש הפגאני מכנסייה ביזנטית כנסיית נס הריפוי	חשפו את המבנה הקדום ביותר שהן 2 הבריכות בימי בית שני: בריכה דרומית וצפונית וקיר מפריד. המוקדש לאסקלפיוס, שהינו השלב הבא, משויך לתקופה הרומית המאוחרת ונמצא ממזרח לבריכות. שנבנתה מעל המים ומעל שרידי המקדש הפגאני, נחשפו שרידי אומנות, קשתות, 3 אולמות ואפסיסים. מהתקופה הצלבנית, שהינה קטנה ונבנתה ליד הבריכות במאה ה-12 נחשפה ממש על הסכר שבבריכה.
כנסיית סנטה אנה	בכתובת הקדשה הכנסייה בנויה הקריפטת בכנסייה הציור בקריפטת	שמעל הכנסייה לכנסיית סנטה אנה, כתוב בערבית שצלח א-דין בנה את הבניין לתפארת האלוהים. בסגנון רומנסקי, המושתת על קירות מאסיביים, חלונות צרים, קמרונות חבית וקשתות חוגרות. היא מערה החצובה בסלע האם, שעל פי המסורת הנוצרית, בה נולדה מרים הבתולה לחנה ויואכים. שהינו מודרני יחסית, מנציח דווקא את המולד של ישוע ממרים ולא את המולד של מרים מחנה.
ויה דולורוזה	ויה דולורוזה דרך הייסורים והיה דולורוזה כהעתק התהלוכה	הינו מושג לטיני המורכב מ-2 מילים: ויה - דרך, דולורוזה - כאב, דולורוזה מבחינה מילולית זה כואב. ויה דולורוזה, הינו פולחן קתולי, המשחזר את הייסורים של ישוע, שצמח ומקובל רק בנצרות קתולית. תחילתה בתקופה הביזנטית, שענה שהיו עורכים תהלוכות מגת שמנים אל כנסיית הקבר, שיא הפולחן. התחילו הנוצרים במערב אירופה, לדמות ביישובם תהלוכות, כפי שהיה נהוג לעשותם בירושלים.
ויה דולורוזה	כתחליף לאתר מסלול התחנות פולחן התהלוכה צלייני אירופה	שבירושלים, החלו הנוצרים באירופה, לפתח ייצוג סמלי, בתבנית תחנות, שהוחל להפיצו מהמאה ה-13 התפשט באירופה, במגמה שבה הדגישו את סבל ישוע, תחושה שתרמה גם לעליית הזרם הפרנציסקני. שהתחיל בירושלים ועבר לאירופה ושם קיבל צורה של תהלוכה בתחנות, הובא חזרה ע"י הצליינים. שמילדות רגילים לעבור בין תחנות, התאכזבו לגלות שאין תחנות, החלו כהליך, להביש תחנות בעיר. המזדהים יותר מכל על סבל ישוע, הם אלו שזיהו תחנות, ארגנו תהלוכות וקידמו את פולחן התהלוכה. היו מקובלות רשימות שונות של מספרי תחנות, החל ב-7 וכלה ב-21 אך לבסוף התייצב על 14 תחנות. ילכו אותה דרך שהולכים הקתולים, מאנטוניה לכנסיית הקבר, אך הם לא ישתמשו במושג של תחנות. לא הולכים בדרך הקתולית, הם מתחילים במצודת אנטוניה, משם ילכו ללא תחנות, בנתיב לגן הקבר.
ויה דולורוזה	התחנה הראשונה במצודת אנטוניה פונטיוס פילאטוס חשיבה חדשה של	בויה דולורוזה, נמצאת בבית אל עומרייה, שנבנה במאה ה-14 הבנוי על שרידי מצודת אנטוניה. ע"פ המסורת, נערך משפט ישוע, למרות שבבריית החדשה כתוב שזה היה בפרטוריום, שפרוש מפקדה. הנציב הרומי, ששפט את ישוע. ישב ע"פ המסורת באנטוניה וזה יתכן, שכן היה מוקד כוח רומי בעיר. החוקרים, היא להציע שהפרטוריום של פונטיוס פילאטוס, לא הייתה באנטוניה, אלא בארמון הורדוס. ממוקמת במנזר נזירים פרנציסקנים, הנקרא מנזר ההלקאה, המנציח את ישוע הלוקח עליו את הצלב. הייתה אמורה להיות בתוך אנטוניה, אך מבחינה ארכיאולוגית, הסתבר שהתחנה ה-2 חרגה מהמצודה. שבתחנה השנייה, מנציחה את ההלקאות השוט שהומטרו על ישוע, לאחר המשפט, בטרם יצא למצו. הוא שתכן את הקפלה, שנחנכה ב-1929 על גבי שרידי קפלה צלבנית ולכן נבנתה עם אפיון רומנסקי.
תחנה ראשונה	התחנה השנייה נטילת צלב ככתוב קפלת ההלקאה אנטונו ברלוצי	מעוטרת בשורה של מדליונים, שבכל אחד מהם רואים משהו שגרם סבל לישוע בשעותיו האחרונות. נצפה: פרגול, עמוד ההלקאה, כתר קוצים, שוט, 3 מסמרים, סולם ו-2 מוטות, צלב עם הכיתוב INRI המזבח, שזורה בפסיפס, שבו מוצג כתר קוצים אימתי וזאת על מנת להעצים את רגשות המאמינים. המוצגת בקפלה, עם פצעי הסטיגמטה בידי וברגליו, מבליטה את היות האתר שייך למסדר פרנציסקני.
תחנה שנייה	הנר האדום קפלת כפיית הצלב קפלת ההרשעה הקפלה הוקמה	הדולק בקפלה ליד מיכל קטן הנקרא בשם טברנקולום, מאותת שבתוכו יש נוכחות של לחם הקודש. הינה הכנסייה ה-2 שבתחנה ה-2 השייכת גם היא לפרנציסקנים ונמצאת בחלק המערבי של המתחם. הינו השם היותר מקובל לקפלה, מפני שבה מנציחים את ההרשעה של ישוע, על ידי פונטיוס פילאטוס. בתחילת המאה ה-20 על שרידי כנסייה ביזנטית מהמאה ה-11 תקופה שלא נשלטת ע"י שלטון נוצרי.
תחנה שנייה	רצפת הקפלה הפרורים האדריאני ליטוסטרטוס שהרצפה החרוצה	מרוצפת בריצוף עתיק, הדומה לרצפת מנזר האחיות ציון, מנזר אקה הומו, שמעבר לקיר הכנסייה. שהוקם ע"י אדריאנוס באיליה קפיטולינה ב-135 רוצף ברצפה כמו בקפלה וכונה בשם ליטוסטרטוס. לקוחה מהברית החדשה, שם מתואר שמשפט ישוע, היה בליטוסטרטוס, שפירושה מקום מרוצף אבן. נחשפה במאה ה-20 החופרים חשבו שמצאו את רצפת המשפט, לימים הסתבר שהיא מאוחרת יותר.
הליכה	קשת אקה הומו- שם הקשת ברחבת הקשת כנסיית כלא ישוע	הנה האיש, נבנתה כ-100 שנה אחר מות ישוע, ע"י אדריאנוס, שמשמרת ציטוט של פילאטוס מהמשפט. נבע מהחשיבה עד המאה ה-20 שהאנטוניה הייתה מאוד גדולה והקשת הייתה בתוך מתחם המצודה. נחשפו שרידי בריכת מים מבית 2 בריכת סטרותיון מימי ישוע וחריתות משחק המלכים, על הריצוף. הינה כנסייה יוונית אורתודוכסית, המנציחה את הפרטוריום, בו ישוע נשפט מול פונטיוס פילאטוס.
תחנה שלישית רביעית	בתחנה השלישית מיקום נפילות ישו מבנה התחנה ה-3 בית המרחץ	ישוע נופל בפעם הראשונה, אירוע שאינו מוזכר בבריית החדשה, אך ע"פ המסורת, זו נפילה 1 מתוך 3 נקבעו על ידי הפרנציסקנים, על פי היגיון טופוגרפי, שיהיו ממוקמות בסוף ירידה, או בסופה של עלייה. הינו בן קומה עם קשתות מחודדות, הבולט מתוך מבנה שהיה במקורו בעת העות'מאני, חמאם טורקי. חדל לתפקד במאה ה-18 בגלל מחסור במים ובמאה ה-19 הפך להיות תחנות 3 ו-4 של והיה דולורוזה.

תחנה שלישית רביעית	תחנות 3-4 שייכות לארמנים קתולים בתחנה הרביעית כנסיית העווית	לארמנים קתולים, סוג של נוצרים מזרחיים, שהתנתקו מכנסיית האם שלהם ועברו להיות קתולים. יש תאי ויודוי, שזו השפעה שקיבלו מהלטינים, הם עושים את הוויה דולורוזה, אך מתפללים בארמנית. יש תבליט המיצג את התחנה, ישוע פוגש את אימו, מפגש שאינו מתואר בברית החדשה, אלא במסורת. שבתחנה 4 נבנתה במאה ה-19 על שרידי כנסייה צלבנית, הנקראת גם כנסיית גבירתנו של הייסורים.
תחנה שלישית רביעית	ברצפת הפסיפס בקריפטת תחנה 4 המיסה מתבטאת קתולים מאמינים	בשרידי הקריפטת הצלבנית, נחשפה תבנית סנדלים, המנציחה מסורת של מפגש, בין ישוע לבין אימו. הקתולים עושים פולחן לחם הקודש, אחרי התקדשותו, שכן הם מאמינים, שישוע נוכח פיזית בלחם. בשיאה, שהכומר משחזר את מילות ישוע, מהסעודה האחרונה: קחו ואכלו זה גופי, קחו ושתו זה דמי. שבשיא המיסה, הכומר מזמן את רוח הקודש, המשנה את מהות הלחם והיין, ההופכים לגוף ודם ישוע.
הליכה	רח' ויה דולורוזה ברובע המוסלמי בדרך לתחנה 5 העברת תחנה 4	המצטלב עם רח' הגיא, מהווה נקודת פיצול עבור הפרוטסטנטים, הפונים צפונה, לשער שכם וגן הקבר. בה נמצאים חלק מהתחנות, יש נוכחות יהודית, כמו בית שאריאל שרון רכש, לחיזוק אחיזה יהודית. חולפים ליד קפלה קטנה שלא בשימוש, אך עד לפני כמה שנים, היא הייתה המיקום הרשמי של תחנה 4 למקומה הנוכחי, נבע מאיקונוקלום לתבליט האבן, שהיה מעל הכניסה לקפלה של הארמנים קתולים.
תחנה חמישית	בתחנה החמישית העיר קיריניה תחנה חמישית סלע עם שקע	מנציחים את שמעון מקיריניה, שעוזר לישוע לשאת את הצלב, דבר המבוסס על תיאור בברית החדשה. נמצאת באזור לוב ויהודי מהאזור, משקף שירושלים בעת ההיא, מלאה ביהודים שבאו לכבוד חג פסח. השייכת לפרנציסקנים, הינה קפלה מהתקופה העות'מאנית, שהקישוט העיקרי שבה זה תבליט מתכת. המשובץ בקיר הקפלה, קשור למסורת, שישוע נשען עליו כדי לנוח ובדרך נס, ידו הותירה שקע בסלע.
תחנה שישית	בתחנה השישית נס המטפחת השם ורוניקה המבנה בתחנה 6	של הוויה דולורוזה, אישה בשם ורוניקה, מנגבת את פניו של ישוע. זוהי מסורת מאז תקופה ביזנטית. מתבטא שלאחר ניגוב פני ישוע המיוזעים, נותר דיוקן פניו במטפחת, הנשמרת עד היום בוותיקן. נוצר מחיבור מילה ורה (בלטינית-אמיתית) ומילה איקונה (ביוונית-דמות), כלומר הדמות האמיתית. מהתקופה העות'מאנית, שיך ליוונים קתולים, שופץ ע"י ברלוצ'י ומכיל עמוד עתיק עם כתובת לטינית.
תחנה שביעית	בתחנה השביעית עמוד מונומנטלי שער המשפט מבחינה המחקר	ישוע נופל בפעם ה-2 בסוף העלייה, כמו כל הנפילות, מדובר במסורת, שלא מוזכרת בברית החדשה. מאבן גיר שבתחנה, הינו מקורי באתרו והיה שיך לקארדו הראשי של ירושלים הרומית - הביזנטית. שדרכו יצא ישוע לגולגותא, הונצח במסורת, מהמאה ה-13 בתחנה, שהייתה על תוואי החומה ה-2 מערבה מהתחנה השביעית, כל התחנות הן כבר מחוץ לחומות, הן מבחינת הסיפור והן הארכיאולוגית.
תחנה שמינית	בתחנה השמינית לוח אבן עגול בלוח מעל הצלב משמעות האותיות	ישוע מדבר בחמרה אל בנות ירושלים הבוכות ומקוננות עליו: אל תבכו עלי, תבכנה עליכן ועל ילדכן. המשובץ בקיר הרחוב ועליו חקוק צלב ואותיות ביוונית, שלא ידוע מאיזה תקופה, מהווה את תחנה 8 כתוב בראשי תיבות - יזוס כריסטוס, כשכל מילה בה מיוצגת על ידי האות הראשונה והאחרונה בלבד. ביוונית היא, ישוע המשיח ומצרוף המילים, כרייסט וניקה, מסתכם יחד בהכרזה: ישוע המשיח מנצח.
תחנה תשיעית	בתחנה תשיעית במתחם הקופטי הסכם סטטוס קוו חתימת סטטוס קו	הנמצאת בגג כנסיית הקבר, בו ניצב עמוד נמוך, ישוע נופל בפעם ה-3 וכאמור, מדובר רק במסורת. בו מוגדרת תחנה 9 ממוקם המרכז של הקהילה הקופטית בירושלים, בור מים, מבני מגורים ודת. של המקומות הקדושים לנצרות בא"י, מהעידן העות'מאני, מסדיר את חלוקת הזכויות של הזרמים. התבצעה ע"י העות'מאנים ב-1852 אושרה ע"י מעצמות המערב ב-1856 ואושרה סופית ב-1878
הליכה	גג כנסיית הקבר על גג כנסייה קבר כנסיית הקבר הוא שדרוג כנסיית קבר	מורכב ברובו משרידים של מנזר צלבני מהתקופה הצלבנית, שהיה בנוי על שטח הגג של כנסיית הקבר. קיים כפר אתיופי, שבו חיים בתאים פשוטים נזירים ונזירות אתיופים, הנקרא בערבית דיר א-סולטאן. מבנה צלבני מהמאה ה-12 אולם הוא לא אותנטי, כי הוא משלב לתוכו, אלמנטים מתקופות שונות. קשור לשריפה גדולה שהייתה בכנסיית הקבר, במאה ה-19 שאחריה נעשו שיפוצים נרחבים במבנה.
תחנה עשירית	בתחנה העשירית חדר תחנה עשר צלאח א-דין קפלת הפרנקים	בויה דולורוזה, מסירים את בגדיו של ישוע. האירוע מתואר בברית החדשה, שכן צלבהו ללא בגדים. הנמצא במעלה המדרגות לקומה ב', הינו קפלה, השייכת לפרנציסקנים ונקראת בשם קפלת הפרנקים. כחלק מצעדים להשפלת הנוצרים, חסם את הכניסה לגולגותא שהיה דרך הקפלה, המוגדרת כתחנה 10 מימי צלאח א-דין ועד ימינו, לא פתוחה לציבור ורק במקרים נדירים, הפרנציסקנים נאותים לפתוחה.
תחנה אחת עשרה	בתחנה אחת עשרה פסיפס ייחודי מרחב תחנה 11 הפרנציסקנים	ממסמרים את ישוע אל הצלב, אירוע המתואר בברית החדשה ומוצג בפסיפס המודרני שמעבר למזבח. במבנה אליפסה ובתוכה דמות ישוע, ששרד בכנסיית הקבר, הינו קישוט מקורי, של המבנה הצלבני. הוא אזור הגולגותא, המכיל גם את תחנות 12 ו-13 שבכנסיית הקבר, הבנויה סביב סלע אס, מסוג גיר. הקתולים, הם אלו האחראים על תחנה 11 המהווה חלק ממספר אולמות, היוצאות מתוך הגולגותא,
תחנה שתיים עשרה	בתחנה מס. 12 מרכז הגולגותא יווני אורתודוכסי קצה הגולגותא	שבאולם הבא, ישוע מת על הצלב ובה מנציחים את הנקודה המדויקת של מיקום הצליבה והמוות. נמצאת בתחנה 11 והיא שייכת ליוונים אורתודוכסים, שהציבו בה מנורות שמן, איקונוט וכתובות. לא יקראו לאתר בשם תחנה, כמו קתולים, הם לא משתמשים במושג הזה, מבחינתם זהו מקום צליבה. הסדוק, בעקבות רעש אדמה, נמצא בקצה המזרחי של האולם המרכזי ומבצבץ דרך מבנה זכויות.
תחנה שתיים עשרה	הסלע הסדוק תחת מזבח התחנה האיקונה המרכזית האיקונוט מצדי	נוצר ע"פ מסורת נוצרית, עת ישוע מת, כי בברית החדשה כתוב שבעת מות ישוע, הייתה רעידת אדמה. יש פתח, דרכו אפשר לגעת בסלע, שע"פ המסורת, זה אתר הצליבה, לכן הכי קדוש בעולם, מלבד הקבר. שבתחנה 12 מציגה את ישוע והכתובת, ישוע מנצרת מלך היהודים, המופיעה בעברית, יוונית ולטינית. ישוע, הם של מרים הבתולה, העומדת לימינו ושל יוחנן, תלמידו האהוב, העומד תמיד משמאל לישוע.
תחנה שלוש עשרה	בתחנה 13 תחנה 13 השייכת האולם הצפוני מתחם הגולגותא:	מורידים את ישוע המת מהצלב, היישר לזרועותיה של אימו, ההורדה מהצלב מתוארת בברית החדשה. לפרנציסקנים, מיוצגת רק בקטע קטן מהאולם וזאת ע"י פסל, הנמצא מאחורי הזכוכית והמזבח. בגולגותא, שאינו מכיל דבר, הינו יווני אורתודוכסי, כך שהם למעשה מחזיקים שני שליש מהגולגותא. תחנה 11 - המסמור לצלב, תחנה 12 - ישוע מת על הצלב, ובניהן תחנה 13 - ישוע מורד מהצלב.

לפי המסורת, הכינו את גופת ישוע לקבורה, ע"י משיחת הגוף בשמן, כפי שהיה נהוג בימי בית שני. היא מהנקודות הקדושות במתחם כולו, עבור הנוצרים, אולם היא לא מהווה תחנה של הויה דולורוזה. הנוצרות בכנסיית הקבר: קתולים, יוונים אורתודוקסים וארמנים מחזיקים במשותף את אבן משיחה. המשיחה, המעוצב בסגנון אומנות ביזנטית, מציג 3 שלבים, מימין: הצליבה, המשיחה וההובלה לקבר.	על אבן המשיחה אבן המשיחה שלוש העדות פסיפס אבן-	כנסיית הקבר
הקדושות, הינו מבנה קטן, בין אבן המשיחה והקבר, העומד על עמודים וקשתות עם כיפה משולשת. במקום שהקפלה מוצבת, עמדו הנשים הסוגדות את ישוע, בדרכו האחרונה, כמתואר בברית החדשה. מסופר על מריה מגדלנה ומרים הבתולה, אך ניתן להבין מהברית החדשה, שהיו יותר משתי נשים. השייכת לארמנים, ממוקמת באזור הארמני שבכנסייה, שימכיל חדרים ופסיפס בסגנון ארמני עתיק.	קפלת הנשים ע"פ המסורת בספרי הבשורה קפלת הנשים	כנסיית הקבר
והאחרונה של הויה דולורוזה, מניחים את ישוע המת בקבר, התחנה הזו ממוקמת בתוך האדיקולה. הינו מקדש קטן, בתוכו 2 חדרים, שבאחד מהם נקבר ישוע, היכול להכיל כ-3 מאמינים הפוקדים אותו. הינו מבנה עגול עם כיפה, החלק המערבי ביותר של כנסיית הקבר, שבנוי מסביב לקברו של ישוע. חדר המבוא, נקרא קפלת המלאך. שם מנציחים את המלאך שאמר 'ישוע לא כאן שהרי קם לתחייה'.	בתחנה 14 מבנה האדיקולה הרוטונדה באדיקולה	תחנה ארבע עשרה
יש שריד קדוש, רליקט, חלוק אבן, שלפי המסורת שייך לאבן הגולל, שחתמה את פתח קברו של ישוע. שבאדיקולה, יש דרגש קבורה, שלפי המסורת, בו נקבר ישוע וזהו המקום הקדוש ביותר בעולם הנוצרי. השייכת לקופטים וצמודה לצד המערבי של האדיקולה, מאפשרת דרכה, נגיעה בחלק אחורי של הקבר. שייכת בבעלות משותפת ל-3 העדות הגדולות - יוונים אורתודוקסים, ארמנים ופרנציסקנים קתולים.	בקפלת המלאך בחדר הפנימי קפלת ראש הקבר האדיקולה	תחנה ארבע עשרה
הבר ב-335 חצבו את הסלע וגילחו את כל מה שהיה מסביב למערה הקבר, כך שהתקבלה מעין קובייה. שנוצרה, שמו ציפוי שיש ביזנטי, אך עם השנים נדרשו שיפוצים, כיום השיש הוא בתחילת המאה ה-19 הקבר, הם פועל יוצא של מאמינים, שלקחו איתם שרידי קדושים - רליקטים, החל מהתקופה ביזנטית. תחת ריצפת הקבר, הינו הדבר המקורי היחיד, כל יתר המכלולים, הם תוספות שבנו במהלך השנים.	בעת בניית כנסיית מסביב לקובייה חורים במבנה סלע האם	תחנה ארבע עשרה
מנציחה את קברי יוסף הרמתי ונקדימון, 2 מהתלמידים הסודיים של ישוע, שהביאו אותו לקבורה. הינם האחראים לקפלת יוסף, שמצבה גרוע ואין אפשרות לשפצה, בגלל מחלוקת בעלות עם הארמנים. האולם המרכזי, הנמצא בדיוק במרכז הכנסייה, למרות שמו הקתולי, שייך ליוונים אורתודוקסים. נמצאת הכיפה הקטנה מבין 2 הכיפות של כנסיית הקבר, הכיפה הגדולה הינה ברוטונדה, מעל הקבר.	קפלת קבר יוסף הזרם הסיריאנים הקתוליקון הינו מעל הקתוליקון	כנסיית הקבר
יש עמוד נמוך, שמרכזו עיגול מתכת, שיוונים אורתודוקסים מאמינים שהוא מהווה את טבור העולם. המגדלית, השייך לפרנציסקנים, מנציחים התגלות ישוע בפני מרים המגדלית, כפי שמתואר בבשורות. מנציחים התגלות ישוע בפני מרים הבתולה, למרות שבברית החדשה לא מסופר שישוע התגלה בפניה. הינו אתר יווני אורתודוקסי, הנקרא כך, משום קרבתו לקפלת ההופעה, המנציחה התגלות ישו למרים.	במרכז הקתוליקון בקפלת מרים בקפלת ההופעה קשתות הבתולה	כנסיית הקבר
הינו אתר יווני אורתודוקסי, שהוקם בעת השלטון המוסלמי, שתחם עשיית פולחן, רק בכנסיית הקבר. פרוזדור היקפי, המקיף את האפסיס של הקתוליקון, שלאורכו יש 3 קפלות, שבכל אחת מהן יש מזבח. השייכת ליוונים אורתודוקסים, מנציחה את החייל הרומי לונגינוס, שדקר את ישוע בחנית לוודא מותו. הבגדים הארמנית, שבמרכז האמבולטוריום, מנציחה סיפור, בו הרומיים חילקו ביניהם את בגדי ישוע.	קפלת כלא ישוע אמבולטוריום- קפלת לונגינוס קפלה חלוקת	הליכה
השייכת ליוונים אורתודוקסים, מנציחה את סיפור החיילים הרומיים, שהשפילו את ישוע בעת משפטו. השייכת לארמנים, מנציחה את הלנה, אם קונסטנטינוס, שממנה יורדים במדרגות, לקומה תחתונה. מנציחים את גילוי הצלב האמתי, ע"י הלנה, שעשה שהביטה בבוני הכנסייה, דרך החלון שמימין למזבח. השייכת לפרנציסקנים, מנציחה את המקום בו ראתה הלנה את הצלב האמתי, בידי בוגיה של הכנסייה.	קפלת הביזוי מעל קפלת הלנה בקפלת העמוקה קפלת מצאית צלב	הליכה
ע"פ המסורת, מצאה הלנה, אבל רק אחד מהם התגלה כצלב שעושה ניסים - מרפא ומקים מתים חיים. מימין למזבח שבקפלה ועליו נרות, מנציח את הנקודה המדויקת, שבה מצאו את הצלב האמיתי. שמוגן בזכוכיות, הינו הבסיס של הסלע האם, שקצהו נראה מבעד לרצפה, באזור הגולגותא, בתחנה 12 הראשון מנציחה אתר, בו נחשפה הגולגותא של אדם הראשון ודמו של ישוע הנצלב, חלחל עד אליה.	שלושה צלבים לוח שיש הממוקם בסיס הגולגותא קפלת האדם	הליכה
השייכת ליוונים אורתודוקסים, יש תא לשרידי קדושה וחתכת עץ, שמסופר שהינו מעץ הצלב אמיתי. הצלבנים, נעלמו אחרי השיפוץ שנעשה במאה ה-19 ע"י היוונים אורתודוקסים, ששאו את הצלבנים. אביר צלבני, שמתוך צניעות, ביקש להיקבר בכניסה לכנסייה, כדי שכל מי שמגיע למקום ידרוך עליו. את כיוון הכניסה לכנסייה, ממזרח לדרום, בשיפוצים ב-1048 והצלבנים המשיכו ושימרו את השדרוג.	בקפלת האדם קברי המלכים פיליפ דה אובני מונומכוס שיה	הליכה

תאריכים חשובים בתולדות כנסיית הקבר והתחייה

- 70 – חורבן בית המקדש השני והרס בירושלים.
- 135 - בניית מקדש אפרודיטה ע"י הדריאנוס.
- 326 - קונסטנטינוס והלנה - הרס מקדש אפרודיטה וגילוי הצלב האמיתי והקבר הקדוש.
- 335 - חנוכת כנסיית הקבר והתחייה.
- 614 - הפלישה הפרסית, פגיעה בעיטורים, "הצלב האמיתי" נלקח בשבי.
- 628 - השבת "הצלב האמיתי" לכנסייה ע"י הקיסר הראקליוס.
- 630 - שיקום ע"י מודסטוס, פטריארך ירושלים.
- 638 - הכיבוש המוסלמי, כניעת ירושלים, כנסיית הקבר והתחייה נשאר ביד הנוצרים.

- **1009** - השליט הפאטימי אל חאכם באמר אללה הורס את הכנסייה הביזנטית.
- **1042** - 1048 – הקיסר קונסטנטין מונומכוס משקם את מבנה הכנסייה.
- **1099** - הצלבנים בשערי ירושלים, תוכנית לפאר את הכנסייה הצנועה.
- **1149** - חנוכת כנסיית הקבר והתחייה בימי מליסנדה.
- **1808** - שריפה גדולה בכנסיית הקבר והתחייה, תקרת הרוטונדה התמוטטה, שיקום.
- **1927** - רעידת אדמה חזקה בירושלים, חזית הכנסייה ניזוקה.
- **1959** - עבודות שיקום בהסכמת שלוש העדות הנוצריות העיקריות בכנסייה.

תכני סיור מספר 70 להר הכרמל

מסלול: הסיור: הר הכרמל

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
משולש עם 3 קודקודיים: בדרום ההר - חוטם הכרמל, בצפון - ראש הכרמל ובמזרחו - קרן הכרמל. נקרא בפפירוס אוני בשם אף האיילה, ע"י שר צבאו של סתי ה-I מלך מצרים, בערך ב-2,300 לפנה"ס. כולל את הפסגות: רום כרמל - 546 מטר, הר אלון - 516 מטר וקרן הכרמל, המוחרקה - 474 מטר. מתאפיינ בשטח מחורץ, פסגות בולטות מעל פני השטח ובנחלים מחורצים, פסגתו הר שוקף - 497 מטר. מאופיין ברמה נמוכה בגובה של כ-200 מטר מעל פני הים ובבקעות ובשלוחות רחבות כבקעת מהר"ל. שעלו לקרקע בזמרי - זיכרון יעקב, כתבו שהם עולים לשומרון, ייתכן וזמרי משמר את השם שומרון. מוזכר 43 פעמים בהקשרים שונים, למשל כסוג של תבואה, חז"ל קראו לכרמל, כר מלא, בתור תבואה. הוכרז ב-2012 כאתר מורשת עולמי של אונסק"ו, כאתר בעל ערך בינלאומי, לחקר התפתחות האדם.	מבנה הכרמל הינו חוטם הכרמל הכרמל הגבוה הכרמל התיכון	נחל מערות	
להכרזה היא שבמערות התנור נחשף רצף התיישבותי בן כ-500,000 שנה, של סוגי הומיניד אדם קדמון. שהתגלו באתר קברים ושלדים של אדם ניאנדרטלי ושל אדם מודרני, שחיו באזור האתר באותו זמן. של 2 מיני האדם באתר, התרחשה לפני כ-100,000 שנה ומהווה שינוי תרבותי בתפיסתו של המוות. מתבטא בכך, שלא זרקו את הגופה בשדה, אלא החלו לקבורה בצורה מסודרת, יחד עם כלים, מנחות.	הכרמל הנמוך עולי העלייה ה-I הכרמל בתנ"ך נחל מערות	נחל מערות	
הכרמל מסומן בירוק - סלעי גיר ודולומיט, עם כתמים קטנים של אדום - חומר געשי: טוף וסקוריה. שבכרמל, נוצרו בהרי געש תת ימיים, לכרמל גבול בדרום מזרח עם רמת מנשה, שהיא צהובה - קירטון. נוצרו בכרמל כמשקעים בים תטיס הקדום והרדוד, שכיסה את כל מזה"ת, לפני כ-100 מיליון שנה. הינו שלוחה שיוצאת מהרי השומרון, שוברת מערבה ועשויה מאותו חומר של שדרת ההר המרכזית.	הסיבה הראשונה סיבה שנייה הינה חפירת קבורה שינוי התרבות	נחל מערות	
שולי ים תטיס הקדום והרדוד עם הים התיכון העמוק, מתפתחת גיאולוגיה המאופיינת לרכס הכרמל. החלה להתרומם לפני כ-100 מיליון שנה (קנומן-טורון) ולפני כ-75 מיליון שנה (סנון) הים הפך לים עמוק. הקירטון מעל הגיר, במקביל תהליך קימוט, שהחל לפני כ-100 מיליון שנה ונעצר לפני כ-30 מיליון שנה. מתבטאת בשפלה וברמת מנשה, שבהם הרבדת הקירטון מלפני כ-30 מיליון שנה (אאוקני), היא אופקית.	במפה גיאולוגית טוף וסקוריה הגיר והדולומיט הר הכרמל	נחל מערות	
החלה אחרי התרוממות שדרת ההר, בסוף תקופת הסנון ואז החלה בליית רוח ומים שחרצה את ההר. הסירה את רוב שכבות הקירטון שעליו וכיום נשארו רק מעט כתמים של קירטון, בפסגות רכס הכרמל. הינה קונכייה בצורת שופר, שהייתה נפוצה על הריף, בשולי ים תטיס הרדוד, בחיבור עם הים העמוק. בסלעי הכרמל, אלה הם החורים שבהם חיו הרודיסטים, עת החל תהליך, בו הריף וההר לידו להתאבן.	בקו המגע בין שדרת ההר בים העמוק שקע הפסקת הקימוט	נחל מערות	
הינו תוצר של התרוממות הריף וקרקעית הים הרדוד, מעל פני השטח, שהמשכו השקוע נמשך דרומה. הם תוצרי הבליה של ריף האלמוגים שהתרומם, רוב החול בארץ הוא זהוב, כי מקורו בקוורץ הגרניט. הקדמון נחשפה בשנות ה-20 בתקופת העמקת נמל חיפה, ע"י הבריטים, שצרכו חול נחלים מהכרמל. מדענית שחקרה בעת ההיא בנחל נטוף, את חיי ההומו סאפיינס וחשפה תרבות נטופית, נזעקה לאתר.	התרוממות הכרמל בליית הכרמל רודיסט שקעי קונוס	נחל מערות	
באתר, נתונים לחילוקי דעות של החוקרים, כי הם מבוססים על מעט ממצאים פיזיים והרבה השערות. שם כללי למשפחת האדם וקופי אדם, שניתן במהלך חשיפה בצי'אד, של גולגולת מלפני כ-7 מיליון שנה. הכינו שהודבק ליצור הראשוני שנחשף ובפי המדע נקרא סאהלאנתרופוס צ'אדנסיס - האדם מסהרה. הוא מהסוגים הראשונים של האדם שנחשפו, שרידי חצי שלד מלפני כ-3 מיליון שנה, מכונה בשם לוסי.	רכס הכרמל החולות הלבנים מערת האדם דורותי גארוד	נחל מערות	
הייתה נמוכה, עם מוח של כ-500 גרם, הלכה על שתיים עם בוהן רגל מקדימה, שאפשר לה להתרומם. היווה את המהפך האדיר בהתפתחות האדם, כפי שבאו לידי ביטוי בשרידים שנחשפו ברחבי אפריקה. מלפני כ-2.5 מיליון שנה, היה השלב הבא בהתפתחות האדם, שבא לידי ביטוי ביכולתו בבניית כלים. האדם הזקוף, שהתפתח מההומו-אביליס לפני כ-2 מיליון שנה, נחשף לפני כ-10 שנים בתל עובידיה.	רוב הגילויים הומיניד הינו השם טומי הינו אוסטרלופיתיקוס	נחל מערות	
של הומו ארקטוס נחשף בגיאורגיה והוא מלפני כ-1.7 מיליון שנה, עתיק יותר מזה שנחשף בעובידיה. התפתחו: הומו היילדרברגנסיס - סוג של הומיניד, שיצא מהומו ארקטוס, שחי לפני כ-600,000 שנה. התפתח מתוך הומו ארקטוס שממנו התפתח הומו סאפיינס לפני כ-250,000 שנה ונדד צפונה לאזורנו סאפיינס, הינו התוצר האחרון באבולוציה ולמעשה הינו אדם בדמותנו, שהתפתח לפני כ-200,000 שנה.	לוסי בחייה גודל המוח ההומו-אביליס ההומו ארקטוס	נחל מערות	
קיבלה את שמה, בגלל הארובה שעולה ממנה ושימשה כנראה את האדם, כמלכודת לציד של בע"ח. בשנות ה-30 הייתה מלאה בעפר, עד בואה של דורותי, שהחלה לחפור עד השכבה העתיקה ביותר. באתר, המאפיינת את התרבות האשלית הינה מלפני כ-400,000 שנה, ההומו ארקטוס - האדם הזקוף. מעל האשלית היא התרבות אשלו - יברודית (ע"ש יברוד בסוריה) מלפני כ-400,000 עד לכ-250,000 שנה.	שלד העתיק ביותר מהומו ארקטוס אדם הניאנדרטלי הומו סאפיינס-	נחל מערות	
במערה מאפיינת את התרבות המוסטרית של האדם הניאנדרטלי, מלפני כ-250,000 עד כ-40,000 שנה. החל האדם להשתמש באש, כדי לבשל ובארץ מצאו את השרידים הקדומים ביותר בעולם, לבישול. התגלה בית הקברות העתיק ביותר בעולם, של האדם הניאנדרטלי, מתקופה שלפני כ-100,000 שנים. התגלו 10 שלדים של הומו סאפיינס-סאפיינס וקברים של האדם הניאנדרטלי מלפני כ-100,000 שנה	מערות התנור תכולת המערה השכבה התחתונה השכבה הבאה	נחל מערות	
	השכבה העליונה בתרבות מוסטרית באתר הכרמל במערת הגדי	נחל מערות	

<p>נחל מערות</p>	<p>אדם ניאנדרטלי במערות הכרמל שני המינים לאדם הניאנדרטלי</p>	<p>נדד מאירופה דרומה, אי"י מהווה קו דרומי ביותר לנוכחותו, להומו סאפיינס, אי"י מהווה קו צפוני. חיו 2 המינים ששונים בתכונותיהם, באותו זמן, לפני כ-100,000 שנה, תופעה שלא נחשפה בעולם. אדם ניאנדרטלי והומו ספיינס, שידוע שחיו בחפיפה, לא ברור אם חיו בשלום ואיך הוכחד אחד מהם. היה מוח גדול משלנו וגם היה חזק יותר ובכל זאת נכחד לפני כ-30,000 שנה ולא ידועה הסיבה לכך.</p>
<p>נחל מערות</p>	<p>השם מערת הגמל מערת הנחל הינה התרבות הנטופית בעת הנטופית</p>	<p>נגזר מהמילה ג'אמילה - יפה, המייצגת חיים של הומו סאפיינס מלפני כ-100,000 עד כ-40,000 שנה. המערה הארוכה ביותר בכרמל שמתבטא ב-90 מטר, יש בה אולם כניסה גדול ואחריו מסדרון צר. מיוחסת לאדם החושב (הומו סאפיינס-סאפיינס) מלפני כ-15,000 עד כ-10,000 שנה - המעבר ליישובי קבע. האדם חי בקבוצות של כ-25 אנשים, שנטשו את חיי נדודים של צייד-לקט והחלו לביית בע"ח וצמחים.</p>
<p>נחל מערות</p>	<p>שם התרבות תחילת החקלאות גידול חקלאי ביות סוסים</p>	<p>נטופית, מקורו במערה בנחל נטוף בשומרון, שם נחשפה התרבות לראשונה, שנמצאה גם בסוריה ופרת. דווקא במזה"ת, נבעה כנראה, מקושי האדם במציאת מזון במרחב צחיח, בניגוד לשפע במקום אחר. יוצר מלאי מזון ושעות פנאי, הגורמים לתחילת הציוור, הפיסול, השפה והכתב וכך להתפתחות אנושית. החל במונגוליה לפני כ-6,000 שנה והם הגיעו למזרח התיכון לפני כ-3,500 שנה, עם ההיקסוס/החיתים.</p>
<p>נחל מערות</p>	<p>בתי הקברות שרידי אוקרה במערת הגדי נחשף הצמחייה בכרמל</p>	<p>הראשונים נחשפו בגומות ליד הכניסה למערת הנחל, המאופיינים בשלדים הקבורים בתנוחה עוברית. שנמצאו באתר, יתכן ושימשו לאיפור, זה חומר הנאסף כגוש צהוב ואחרי חימום באש הוא הופך אדום. בה"ק הקדום בעולם של הומו סאפיינס, מלפני 100,000 שנה, זמן קבורת הניאנדרטלית בנחל תנור. מתאפיינת בחורש ים תיכוני, על קרקעות שהתפתחו בהתאם, על גיר - טרה-רוסה, על קרטון - רנדזינה.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>שמורת הכרמל שמורה ביוספרית קבוץ בית אורן חורש הים התיכוני</p>	<p>כוללת כ-100,000 דונם, שהוכרוזו כשמורת טבע, ואף הוכרזה ע"י אונסק"ו, כשמורה ביוספרית. אזור שמשלב בצורה ייחודית, שימור החי, הצומח וחי האדם, תואר שניתן גם ליערות רמת מנשה. הוקם ב-1939 ע"י יוצאי פולין, רומניה ורוסיה והינו הראשון בתנועה הקיבוצית שחבר ב-1995 הפרטה. ברם הכרמל, מורכב מעצי חרוב, אלון מצוי ואלת המסטיק, על פניגת הרכס, צומחים יותר עצי האורן.</p>
<p>הכרמל</p>	<p>אנדרטת השריפה אנדרטת השריפה מטוס סופר טנקר</p>	<p>ההוקמה בכרמל, לזכר אחד מהאסונות האקולוגיים והאנושיים הגדולים, שידעה המדינה בשלהי 2010 ליד עוספיה בשעות בבוקר, כתוצאה מרשלנות של אנשים, שככל הנראה השאירו משהו דולק בשטח. הייתה מהירה, בגלל השנה השחומה מבחינת גשמים, תוואי דרך בעייתיים וסוג צמחייה שהינה דליקה. הנחשב למטוס הכיבוי הגדול ביותר, היכול לשאת 94,000 ליטר, הצליח אחרי 80 שעות בעירה, לדכאה.</p>
<p>הכרמל</p>	<p>האסון האנושי הנזק ברכוש אנדרטה הרשמית הרעיון באנדרטה</p>	<p>במהלך 3 ימי בעירה, הסתכם ב-44 הרוגים: 37 צוערי שב"ס, נהג אוטובוס, 3 שוטרים ו-3 כבאים. מוערך ב-150 מיליון שקל, שהקיף כ-250 בתים שנפגעו בבית אורן, כפר הנוער ימין אורט ועין הוד. שנחנכה בדצמבר 2011 תוכננה ע"י האדריכל נתנאל בן יצחק ומורכבת מקורת פלדה שמדמה להבה. ליצור מראה משולב: מצד אחד תצפית למקום האסון ומצד שני, תצפית לנוף, כסימן להתחדשות.</p>
<p>הכרמל</p>	<p>כביש 762 מהווה הנחלים בכרמל כלא דמון ממצפור הצוק</p>	<p>ציר פרשת המים על הכרמל, מנתב מחיפה לדלית אל-כרמל ומשם לצומת אליקים שבואדי מילק. הזורמים מערבה: נחל גלים, אורן, אלון ומערות, גם אלו הזורמים מזרחה, מגיעים לקישון וממנו לים. הרעוע והמוזנח, הבנוי על שרידי ישוב ביזנטי בשם זה, משמש כיום כמקום כליאה לכ-500 שב"חים. נצפה אוניברסיטת חיפה, עם המגדל הגבוה, שכונת דניה בחיפה, נחל גלים והקבוץ המתחדש בית אורן.</p>
<p>הכרמל</p>	<p>שוויצריה הקטנה שוויצריה הקטנה יוסף וייץ</p>	<p>הינו השם שניתן למרחב ע"י עובדי קק"ל, לזכרו של יוסף וייץ, מנהל מח' הקרקע בקק"ל, במשך שנים. רכש קרקעות לפני קום המדינה, עזר בהקמת יישובים רבים וזים את שתילת יערות האורנים בישראל. השלב הראשון בצומח אחרי שריפה, הם העשבוניים, שלב שני הוא בתה - פרחים ושיחים חד שנתיים. בחורש הים תיכוני, הוא גריגה - שיחים רב שנתיים גדולים, כמו הלוטם, אלת המסטיק וקידה שעירה.</p>
<p>הכרמל</p>	<p>שלב רביעי האורנים בכרמל אורן הסלע עץ האורן</p>	<p>בחורש הים תיכוני הוא החורש - עצי אלון, אלה, קטלב, חרוב, אורן, שלב חמישי - היער, לא קיים. הם אורן הסלע ואורן ירושלים, שהינו אורן מקומי, שגדל בכרמל בגושים צפופים, הנראים כמסרק. נקרא גם אורן הגלעין ואורן הצנובר, בגלל הצנוברים, שהם זרעיו, מתצפית, נראה בצורת כיפה עגולה. חי כ-100 שנה וצומח מהר, לכן שתלו הרבה יערות אורנים, האורן הוא פירופיט - אוהב אש ושריפה.</p>
<p>הכרמל</p>	<p>בשריפת האורן מדבר אורנים המחטים הנושרות הפצת אש ביערות</p>	<p>נשרפים כל חלקי העץ ובכך מתאפשר לזרעיו, הנפתחים מהחום, להתפזר בשטח ולנבוט ללא מתחרים. נוצר אחרי שריפת האורנים וצמיחת דור חדש, הצומח בצפיפות גדולה וע"י כך משתלט על כל השטח. מעצי האורן, יוצרות שכבת כיסוי על הקרקע, שאינה מאפשרת לאור לחדור, לנביטת זרעים אחרים. אורן, נגרמת ע"י המחטים והאצטרובלים המתפוצצים, שעפים למרחק ויוצרים בכך עוד מוקדים אש.</p>
<p>הכרמל</p>	<p>גזע האורן מכיל פריצת האש ביער אחרי השריפה האלון והאלה</p>	<p>שרף דליק ואירוסולים, כשנדלקת אש, היא מתפשטת במהירות, ע"י המוצקים הנוזלים והגזים בעץ. אורנים, לא בהכרח נעשית ע"י אדם, ביום חם, השריפה יכולה לפרוץ באופן טבעי, במוקדים שונים. ב-1989 החליטו לא לדלדל את צמיחת האורנים, למרות הסכנה שבדבר, לכן החורש לא יכול להתפתח. מעמיקי שורשים, לכן כשעץ נשרף הוא מתחיל לצמוח מחדש מהשורשים, מקודקודי צמיחה שיש בהם.</p>
<p>הכרמל</p>	<p>הרקפת המצויה כלנית מצויה מאביק הכלנית מבנה הצניר</p>	<p>שנבחרה לפרח הלאומי, בנויה במהופך, לכן חרקים צריכים להתאמץ להגיע לאבקנים שבחלק התחתון. פורחת בהתחלה כנקבה וכולה אדומה עם מודי שחלה, ברגע שהיא מופרית, היא עוברת לשלב הזכרי. הינה חיפושית אמפיקומה, שהאבקנים הנדבקים אליה, מועברים לפרחים, שעדיין הינם במצב נקי. שנוצר בסלע הגיר, מיוחס ע"פ המחקר, לזרימה עזה של נחל קדום, שבמהלך פיתוליו התחתון והתפתל.</p>
<p>הכרמל</p>	<p>תיאוריה אחרת חי-בר כרמל שחרור האיילים בשלב שני</p>	<p>להיווצרות הצניר בכרמל, מייחסת את יצירתו לקו חוף קדום, שגלי הים המכים בסלע, יצרו את הצניר. הוקם ביוזמת אברהם יפה בשנות ה-70 כדוגמתה החי-בר יטבתה, לטובת השבת חיות התני"ך לארץ. והיחמורים לטבע בכרמל, נעשה בהדרגה ובכמה תחנות: שלב הלידה והינקות נעשה בתוך החי-בר. לשחרור בע"ח לטבע, גידרו שטח גדול בנחל כלה, כאזור הסתגלות ושלב שלישי היה שחרור מלא לטבע.</p>

הכרמל שוויצריה הקטנה	בשריפה הגדולה היחמור הינו הצבי הינו יחמורים בשמורה	ב-1989 בע"ח ברחו לכיוון הגדרות ושם מצאו את מותם, מהחשש שלא יצליחו לברוח, בוטל שלב ב'. ממשפחת איילים, לזכר קרניים מפוצלות ומסתעפות, הנושרות וצומחות מחדש, לקראת עונת הייחום. ממשפחת הפריים, בעל קרניים נבובות, המצופות בחומר קרני, המתחילות לצמוח מלידת זכר ונקבה. הן תולדה של מבצע הברחה מאירן, בשלהי מלכות השאח, ע"י מייק ון גריונברוק, שהינו נתין הולנדי.
מוזיאון דרך הדורות	דרך הדורות הינו ראובן הכט דוגמאות למוצאים בודדה הינו	מוזיאון גן ארכיאולוגי, שכולל פריטים, שנחשפו בנגב ולא יכלו להיכנס למוזיאון הכט באוניברסיטה. בעל ממגורות דגון בחיפה, תרם את האוסף הארכיאולוגי האדיר שברשותו למוזיאון, הנושא את שמו. שנחשפו במרחבי הנגב: בית 4 המרחבים, שפורק והוקם מחדש בגן ואסמי תבואה, מתקופת הברזל. מתקן ביתי קטן, להפקת שמן זית בכמויות קטנות, שלעיתים שימש לבדיקה ראשונית של איכות הזית.
מוזיאון דרך הדורות	מבנה בית בד תהליך הפקת שמן את העקלים קורת העץ הנוצצה	מהעיר הביזנטית קסטרא בכרמל, הועבר במהלך עבודת כריית המנהרה, כולל 3 בדים עם מפרכה אחת. מתחיל במפרכה, בריסוק זיתים באמצעות 2 אבנים, את הזיתים המרוסקים, אוספים לעקל - סל קש. המכילים את רסק הזיתים, מניחים במתקן עגול - ממל ולוחצים עליהם בעזרת קורת עץ גדולה - הבד. בקיר, סוחטת את השמן מהעקלים לאגן - ים וזאת כתוצאה מכובד המשקולות, התלויות בצידה השני.
תצפית	תצפית צפון מזרח תצפית מזרחה היוצרות הכרמל קטע ההתרוממות	נצפים הקריות, המפעלים ובתי הזיקוק, עכו, נהריה, ראש הנקרה, רכס סולם צור, נשר וכפר חסידים. נצפים רכס הרי נצרת, רכסי גליל תחתון ומרכזי, המדרגה של הגליל העליון, מעלות והישוב שלומי. החלה לפני כ-100 מיליון שנה, עת נוצרו המשקעים בים תטיס ובהמשך, התרוממות באלכסון ובזווית. כ-9 ק"מ מזרחה מחוף הים, יוצר מדרון מתון, לעומת מרחק קטן לעמק זבולון, היוצר מדרון תלול.
חורשת ה-40	חורשת הארבעים המסורת הזאת עצי האלון המכרסם יערון	מייצגת מסורת מוסלמית על 40 אנשי סחאבת מוחמד, שפעם בשנה, ביום ששי, היו קובעים בה גורלות. הקיימת בכמה מקומות נוספים, כמו בחורשת טל, עברה גם לדרוזים ואלו משמרים אותה בכרמל. הצומחים בחרושה הם ענקיים, בגודל שלא רואים במקומות אחרים וכיום כבר אינם מונים בדיוק 40 שעוזר לאלון להתרבות, ע"י העברת הבלוט למחילתו, אכילת קצהו המתוק ובכך לאפשר את נביטתו.
נסיעה	רימונית הלזם ישובים קדמוניים חוסייפה הינו חורבת סומקה	הינו טפיל, שנראה כרימון אדום ונטפל לשיח לוטם, הגדל במרומי הרים, כמו בכרמל ובגליל העליון. היו רק למרגלות הכרמל, כי שם המעינות, רק בתקופה הביזנטית החלה התיישבות על הכרמל הגבוה, ישוב יהודי מהתקופה הביזנטית, שבביהכ"נ שבו, נחשפה רצפת פסיפס עם גלגל מזלות ועיטורי יהודים. ישוב יהודי, דרומית לדלית אל כרמל, פרוש השם סומקה - אוג הבורסקאים, צמח המסיע עיבוד עורות.
נסיעה	הכרמליתים המסדר החל בנחל הדרוזים הגיעו עוספיה הינו הכפר	הינם נזירים שהגיעו לכרמל בתקופה הצלבנית והפכו אותו למקום קדוש, בגלל חשיבות אליהו הנביא. שיח, שם נובע מעין ובו שרידי מנזר מהמאה ה-13 הכרמליתים גורשו ע"י הממלוכים וישבו במאה ה-19 כרמל במאה ה-18 והקימו בו 17 כפרים, במאה ה-19 המוסלמים תקפו את הדרוזים וטבחו בהם. הדרוזי השני בגודלו בא"י, המונה כ-11,000 איש ומורכב 80% דרוזים 15% נוצרים ו-5% מוסלמים.
דלית אל כרמל	דלית אל כרמל הדת הדרוזית הדרוזים יסודות האמונה	הינה מועצה מקומית בת כ-16,000 תושב, המורכבת מ-97% דרוזים, זהו הכפר הדרוזי הגדול בישראל. יצאה מהאסלאם במאה ה-11 עת החליף הפאטימי אל-חאכם ביאמר אללה, נחשב להתגלות אלוהית. שחיו כ-1,000 שנה בהסתר, ברחו במאה ה-18 להרי הלבנון, לחרמון, להר הדרוזים בחרן וגם לכרמל. הם שאלוהים התגלה באל-חאכם, נעילת השערים ב-1043 בפני הצטרפות לדרוזים ובפני יציאה מהדת.
דלית אל כרמל	המוואחידון בנימין מטודילה העליות היהודיות גלגול נשמות הינה	כך הדרוזים קוראים לעצמם, או בני מערוף - אנשי הדעת, כי רק הם בלבד יודעים את הדרך הנכונה. כתב במאה ה-12 על הדרוזים: "פגשתי את העם שנקרא דיריזיאן והם לוחמים טובים וחברי היהודים. מצאו שפה משותפת עם הדרוזים ובמהלך מלחמת 48 נכרתה ברית בין העדה לבין מדינת ישראל. מהאמונות החשובות לדרוזים, הנשמה היא העיקר אצלם ולא הגוף הפיזי, הגוף מת והנשמה קיימת.
דלית אל כרמל	נאסר א-דין בית אוליפנט האיידאולוגיה שבני נפתלי הרץ אימבר	אב שכול, ביקש להקים בשנות ה-80 בית יד לבנים לדרוזים, מבוקשו התמלא בקבלת בית אוליפנט. היה משכנם מ-1884 של הזוג אוליפנט, שהיה חבר פרלמנט בריטי ורעייתו אליס, בת למשפחת אצולה. הזוג הפרו-ציוני דגלו, צריך לעזור ליהודים בשיבתם לארץ, כי זו הדרך לזרז את הגאולה ובוא המשיח. נוכח באחת מהרצאות אוליפנט באירופה, נשבה בקסמי אליס ועלה איתם לא"י, כאחד מהמשפחה.

תכני סיור מספר 71 לקו העירוני בירושלים

מסלול: סן סימון, ארמון הנציב, שכונת אבו תור, הר הצופים וגבעת התחמושת

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
	המקורית, הייתה זליגה לשכונות חדשות, שנבנו לצורך קליטת העלייה, מיד לאחר קום המדינה. נקראו בסלנג 'קטמון' ולאחר שנבנו 9 שכונות, הם נקראו הקטמונים, באופן רשמי נקראו שכונות גונן. נקלטו כ-750,000 עולים חדשים, ע"כ-650,000 ישראלים, שהיו צרכים לדאוג, לשכן, לכלכל ולחנכם. הינו יווני, הנובע ממילה קאטו-מונאסטרי, כלומר חיים ליד המנזר והכוונה למנזר שנבנה במאה ה-19 ממלוכית, הממוקמת על הציר לכיוון עזה, מאמתת את רצון השלטון, לשמור על ההולכים בדרכים. מהמאה ה-12 ישב שותא רוסטוןלי, שכתב את האפוס 'עוטה עור הנמר' עת נאלץ לעזוב את גאורגיה. נעשה, ע"פ המסורת הנוצרית, מעץ אגדי, המורכב מאורן, ארז וברוש, שחברו לגזע שצמח במצלבה. קיבלה את שמה מהשם שיכון רסקו, שכך נקראו המבנים בשנות ה-60 והיא גובלת בשכונת קטמון.	משכונת קטמון השכונות החדשות אחרי קום המדינה מקור השם קטמון	נסיעה
	מחוקרי מלחמת תש"ח, טוען במחקרו שבג הבין שהעולם לא ייתן לישראל, שליטה בלעדית בירושלים. עולה שהציונות, הייתה די נינוחה, שאם הרובע היהודי ייפול, לא נורא, ממילא לא יתנו אותו לישראל. הינה, שירושלים היא מערב העיר, הציוני החדש, זה האוניברסיטה העברית (1925) וביה"ח הדסה (1938) עולה בכל הניתוחים של הבריטיים, מהיום הראשון שהגיעו למרחב, נתון המגובה במפות שהם שרטטו.	פרופ' מוטי גולני מניתוח המחקר התפיסה הציונית גישה ציונית לעיר	המאבק על ירושלים
	הנצורה לא התבטא רק שהדרך לירושלים מנותקת, אלא גם שבדרום ירושלים היו שכונות מנותקות. בלב ירושלים כטלביה, בקעה וקטמון, חצצו בין השכונות מקור חיים, תלפיות, ארנונה ורמת רחל. להגיע לרוממה ב-1948 ולהתקבל בשמחה, זה לא היה וודאי שחלק מהתגבורת, יגיעו לשכונות הדרום. יצרו צורך ב-4.48 לערוך את מבצע יבوسی ומבצע קלשון, על מנת לתת מענה לניתוקים בתוך העיר.	מאבק על ירושלים השכונות ערביות ששיירות שהצליחו ניתוק השכונות	המאבק על ירושלים
	שהחל ב-22.4.48 טיפל ביעדים שהיו בהחזקת הכוחות הערביים ולכן היה כרוך בלחימה קשה מאד. שהחל ב-14.5.48 נועד לתת מענה לאחיה ותפיסת אתרים בירושלים, שלפני כן היו בידי הבריטיים. כוחות ההגנה פוצצו אגף במלון סמירמיס, בו הייתה מפקדת הכוחות הערביים הלוחמים - הנגי'אדה. תחילה לכבוש חלק משכונת קטמון, אך בהמשך, הוחלט לכבוש יעד ערבי, שהתבצר במנזר היווני.	מבצע יבوسی מבצע קלשון טרום מבצע יבوسی במבצע יבوسی ניסו	המאבק על ירושלים
	כוחות ההגנה, שלטו פחות או יותר ממערב ואילו במזרח ובצפון מזרח, השליטה במרחב הייתה ערבית. שנערך ב-4.48 היה עדיין שלטון בריטי והכוחות הערביים, היו כוחות מקומיים ולא של הלגיון הירדני. שהוחלט ע"י הליגה הערבית היה, שפלישת צבאות ערב, תיעשה רק לאחר יציאת הבריטים מא"י. כיוצא הדופן יחידי בכל המרחב, נמצא בגזרת גוש עציון, כמה ימים לפני שהצבא הבריטי אמור לעזוב.	מבחינה טופוגרפית במבצע יבوسی העיקרון הערבי הלגיון הירדני	המאבק על ירושלים
	היה בסוף חודש מרץ, לאחר שבוע השיירות, שהתבטא בניהול קרבות אופנסיביים מול האויב הערבי. היא חלק מתוכנית ד' האמורה לכבוש שטחים שהוקצו למדינה, בתוכנית החלוקה בכ"ט בנובמבר. כללה פקודה לכבוש שטחים, מעבר למובטח בכ"ט בנובמבר, כדי למנוע פעולה התקפית של הערבים. של כ"ט בנובמבר, ירושלים נועדה להיות בפיקוח בינלאומי וכל הכוחות הצבאים היו צריכים לסגת.	המפנה במלחמה הגישה ההתקפית תכנית ד' ע"פ קווי החלוקה	המאבק על ירושלים
	היה קרב בין שני הצדדים, במסגרת תפוס כפי יכולתך, שכן אף אחד מהצדדים הסכים לפירוז השטח. כשלה בחלק מהמבצעים, במסגרת מבצע יבوسی, עקב חוסר תקשורת וכשלה שוב בהתקפה על סן סימון. ב-27.4.1948 התבטאה בפקודת נסיגה של טבנקין, בהיות כוחותינו במהלך ההתקפה, עם חילופי אש. של טבנקין, יצרה מלחמת גרסאות בין מפקדי הכוחות, בסופו של דבר, בן גוריון מפרט את יצחק שדה.	הקרב בירושלים חטיבת הראל כישלון בסן סימון פקודת הנסיגה	המאבק על ירושלים
	היה מפקד מבצע יבوسی, שבמסגרתה פעלה חטיבת עצינוני והחטיבה הירושלמית, הכפופה לפלמ"ח. את יצחק שדה לשורת הפיקוד במבצע יואב, בקרב לכיבוש מצודת עיראק סוידאן-המפלצת על הגבעה. המשוריינת, תחת פיקודו של יצחק שדה, הצליחה בניסיון ה-8 ב-9.11.48 לכבוש את עיראק סוידאן. אחת הדמויות היותר שנויות במחלוקת במלחמת העצמאות, מונה לפקוד על המשך הקרב בסן סימון.	יצחק שדה בן גוריון מחזיר חטיבה שמונה דוד שאלתיאל	המאבק על ירושלים
	על סן סימון התחילה בליל ה-29.4 באותה מתוכננת שתוכננה ההתקפה הראשונה, אך עתה בנחישות. של מרדכי בן פורת תוקף את המנזר, עת כוח אורי בן ארי, מגבה וחוסם תנועה מכיוון שכונת קטמון. הסתיימה בכיבושו, אולם כוח שנכנס והשתלט עליו, אינו כוח מאסיבי, שמיד זוכה למתקפה נגד. היה בית עם תריסים ירוקים, שמחוץ למנזר, שמנע באמצעות אש, שמירה על ציר פנוי, לתגבור הכוח.	ההתקפה השנייה כוח החלוץ תקיפת המנזר אימת הלוחמים	הקרב בסן סימון
	נתיב מילוט/תגבור ספגה את עיקר הקורבנות במבצע, כאשר הערבים ממקדים את עיקר האש אליה. המכונה אבו-יד, שהיה אחד מסגני עבד אל קאדר אל חוסייני, שנהרג בקסטל, היה מפקד הכוח הערבי. איבדו בהדרגה את כושר הלחימה, כאשר מניין הנפגעים גדל, נוצר מצב שלנצורים אין כמעט כוח אש. ממפקדי הכוח, מבצע בשלב הזה פעולות יחיד נועזות, המונעות מהכוח הערבי לפלוש אל תחום המנזר.	סמטת המוות איברהים אבו דא' הכוחות הנצורים דוד אלעזר	הקרב בסן סימון
	במתחם נמוגה ולכן התקבלה החלטה פנימית, לבצע מילוט התאבדות, כי כניעה לא עלתה על הפרק. ע"י המפקדים במקום: דדו ורפול, שלימים הגיעו לדרגת רמטכ"ל ומפקדי המחלקות: בן ארי ובן פורת. לוותה במקביל, במאמץ ממושך ליצור קשר עם המפקדה הראשית, על מנת לדווח על העומד להתבצע. ניסתה להעביר תשדורת לנצורים, שמתחילים לראות סימני נסיגה של כוחות ערביים, משכונת קטמון.	תקווה לתגבור ההחלטה מתקבלת תכנון הנסיגה המפקדה במקביל	הקרב בסן סימון

הקרב בסן סימון	בני מרשק אמרתו של מרשק פעולת הנסיגה מבצע סן סימון	שהיה קצין החינוך והפוליטרוק, הגיע באורח פלא לנצורים ולדווח להם על מגמת הבריחה של ערבים. כשיורד גשם כולם נרטבים, כלומר כמו שקשה לנו, לא פחות קשה לאויב, קלעה בדיוק למצב הנתון. התבטלה ובהמשך גם מגיעה תגבורת, המאיצה את תושבי קטמון לנטוש את ביתם ובעצם תם הקרב. מוגדר כאחד מקרבות הגבורה המהותיים ביותר מסגרת מבצע יבوسی, שבסופו יש גם טעם של הצלחה.
הקרב בסן סימון	מבצע יבوسی נערך תעלת ההגנה לוח ההנצחה רפאל איתן זימן	מול כוחות ערביים גם מחוץ לגזרת ירושלים, אך בנבי סמואל ובהר אדר, לא צלח מבצע הכיבוש. שלמרגלות האנדרטה, המוצבת מחוץ למנזר, עברה במהלך הקרב לשליטה ערבית וישראלית, לסירוגין. מנציח את שמו של רפאל איתן, הרמטכ"ל ה-11 בקרב, שכן מכל קרבות חייו, ציין שזו, הקשה מכל. לאנדרטה בסן סימון, את כל מוקיריו, לטכס קבלת הדרגה הבכירה ביותר, שלוחם בצה"ל יכול לזכות.
נסיעה	מבצע סן סימון מנזר סן סימון תחנת הרכבת מחנה אלנבי	על פעולות הגבורה שבו, נחרט, כי בעקבות הכישלון הראשון, יצחק שדה הודח ודוד שאלתיאל החליפו. האורתודוכסי, ע"ש שמעון הצדיק, שקיבל את ישוע בבית המקדש ואמר לו, שזכה לראות פני משיח. של קו מסילת הברזל יפו ירושלים ההיסטורית, המסתיימת ברחוב עמק רפאים, הפכה לחלק מטיילת. הממוקם בכניסה לשכונת ארמון הנציב, אכלס את כוחות הצבא הבריטי, מאז נכנס לעיר ב-12.1917.
טיילת ארמון הנציב	טיילת גולדמן טיילת שרובר טיילת האז היישוב אבו-דיס	המזרחית, פרושה לכיוון השכונה הערבית ג'בל מוכבר, אתר אמות המים, הינו בקצה טיילת גולדמן. הטיילת הוותיקה ביותר, נקראת ע"ש משפחה יהודית מדרום אמריקה, שתרמה רבות למען ירושלים. נתרמה ע"י נדבן נוסף והיא משתרעת, מאזור השירותים שבסוף טיילת שרובר ועד לסופה שבמערב. נחשב במסגרת הסכמי אוסלו, כאחת האפשרויות לבירה פלסטינאית, עליה ימקמו את מבני שלטונם.
טיילת ארמון הנציב	3 המגדלים שעל מגדל הפעמונים מגדל אוניברסיטה חומת הבטון	רכס הר הזיתים והר הצופים, הנראים מהטיילת, הם כנסיית העלייה לשמיים, הרוסית אורתודוכסית. של כנסיית אוגוסטה ויקטוריה, שלקניית אדמותיה וחנוכת הגואל, הגיע הקיסר וילהלם השני ב-1898 הממוקם בכיכר הקרויה ע"ש פרנק סינטרה, שהיה ידיד גדול של מדינת ישראל ולכן הכיכר של שמו. מהווה פחות או יותר, את הגבול בין ירושלים הישראלית ואבו דיס, ירושלים הערבית. פלסטינאית.
טיילת ארמון הנציב	גיא בן הינום נחל אצל גבעת חנניה 3 נחלי ירושלים:	מפריד בין מבני אבו-תור לעיר דוד, הגיא נושק לקיר המערבי של מתחם הר הבית ושער האשפות. המוזכר במקרא, זורם בין ארמון הנציב לבין שכונת אבו-תור ויוצר עמק, למרגלות רכס ארמון הנציב. הינה שכונה יהודית, החולקת את המדרון של נחל אצל, עם שכונה ערבית אבו תור, שבמעלה המדרון. הקדרון, גיא בן הינום והטריפיאון, זורמים לים המלח, היות וזורמים בצד המזרחי מקו פרשת המים.
הקו העירוני	הקו העירוני בשכונת מוסררה קווי הפרדה סומנו שטח ההפרדה	המתחיל בשטח ארמון הנציב, נמתח לאורך 7 ק"מ ונולד ב-30.11.1948 שנה מיום פרוץ מלחמת תש"ח. נפגשו ב-30.11.48 משה דיין ועבדאללה א-תל ומסמנים באדום קו העמדות הישראלי, בירוק הירדניות. במפת 1:20,000 בעפרונות שעווה, שכבר בשלב הסימון, נמרחו ויצרו למעשה שטח הפרדה ולא קו דק. הוחלט שייקרא, שטח של אף אחד ותורגם לאנגלית בשם 'no man's land' ובעברית בשם שטח הפקר.
הקו העירוני	בשיחות רודוס מתחם ארמון נציב הסכם שביתת נשק וועידת סן רמו	דנו על שטח ההפקר ולא על קו הפרדה ומציבים עמדות משני עבריו, כך גם בהר הצופים וארמון הנציב. היה מורכב מ-3 אלמנטים: ארמון הנציב, חוות לימוד יהודית שבנתה רחל ינאית בן צבי וביה"ס ערבי. שנחתם ב-1949 כל מכלול ארמון הנציב, נכלל במתחם שמוצא את עצמו ששייך לאו"ם, עד עצם היום. שהתקיימה ב-1920 באיטליה, ביטלה את הממשל הצבאי הבריטי בא"י, שהפך להיות ממשל אזרחי.
הקו העירוני	הרברט סמואל רעדת האדמה החלטה בריטית הצלב האדום	שמתוקף החלטת ועידת סן רמו, נשלח כנציב הבריטי הראשון, שכן זמנית במתחם אוגוסטה ויקטוריה. ב-1927 גורמת למבנה אוגוסטה ויקטוריה נזק, המצריך העברת הנציב למקום חדש - בית מחניים. לבנות בית מושל לנציב העליון, ממומשת ב-1933 בחנוכת ארמון הנציב, שהיה משכן הנציב עד 15.48. בדרך לא מתואמת עם הצדדים, נממקם בארמון עד סוף מלחמת העצמאות ונותן טיפול לצדדים.
הקו העירוני	בתום הקרבות מבחינת טאבו פארק השלום העדה האתיופית	בלי אומר ודברים, הצלב האדום נוטש את הארמון ומשקיפי האו"ם, קובעים שם את בסיסם הקבוע. השטח עליו בנוי ארמון הנציב, שייך לישראל, אך עד היום לא הועלתה שאלה, או תביעה בגין השטח. הממוקם למרגלות ארמון הנציב, נבנה מיד אחרי מלחמת 67 כבשורה של ייחול לשלום עם הערבים. בחרה בפארק השלום, כמקום התכנסות של העדה, לניהול טקסי חג הסיגד, הגזור מהמילה לסגוד.
הקו העירוני	הקו הירוק יצא שכונת חנניה ע"ש הר ארמון הנציב אבו תור-אבי שור	מארמון הנציב בקו גובה, שמותיר את העמק לערבים ואת הרכס שכולל חצי שכונת חנניה בידי יהודים. אחד מכוהני מבית חנניה, נחצצה לשנים, מצד אחד גרים בה ערבים ומצד שני, שוכנים בה יהודים. נקרא בערבית ג'בל מוכבר וזאת משום קריאת מוחמד, אללה ואכבר, עת ראה את ירושלים לראשונה. כך כונה מפקד בצבא צאלח א-דין, שקיבל כהוקרה על גבורתו, את השטח, הנושא את שמו עד היום.
הקו העירוני	הקו העירוני האמה חשמונאית מדרונות דרום ציון בבית הקברות	עבר ברחוב המפריד בין אבו-תור הערבית לגבעת חנניה היהודית, במשך 19 שנים, השטח של אף אחד. ששרידיה בנויים על המורדות הדרומיים של הר ציון, היוו המשך לקו העירוני, שעלה מגיא בן הינום. מכילים את בית גובאט, הבישוף הפרוטסטנטי ה-I ביה"ס לפרחי כמורה אורתודוכסיים ובית קברות. הנוצרי בהר ציון, קבור חסיד אומות עולם, אוסקר שינדלר ובסמוך מבנה קבר דוד והסעודה אחרונה.
הקו העירוני	כבל מתכת כביש השלום הקו העירוני מנג קבר דוד	שעבר מעל גיא בן הינום, חיבר במשך 19 שנים, בין מלון הר ציון והעמדות הישראליות, שהיו על הר ציון. הסלול למרגלות דרום הר ציון, נסלל לכבוד ביקר האפיפיור פאולוס ה-6 ב-64 שרצה לעלות להר ציון. הותיר את כל הר ציון, שכונות משכונת שאננים, ימין משה, בית טאנוס ושכונת שמעא, בשטח הישראלי. היה ניתן לעיתים, להשקיף לכיוון הר הבית ולחוש את הקרבה הגדולה ביותר לכותל המערבי שבמזרח.
הליכה	מפינת החומה הקו העירוני משער שכם סוף הקו העירוני	הדרום מערבית, הקו העירוני הירדני ממשיך עד לשער ציון ומותיר את פינת החומה, בידי הירדנים. המשיך מהפינה הדרום מערבית לשער יפו, למגדל טנקרד הצלבני ופונה מזרחה לעבר לשער שכם. הקו העירוני מצפין למעבר מנדלבאום, המהווה מעבר יחידי, ממשיך מערבה לנבי סמואל, שבידי ירדן. בנבי סמואל מותיר את כביש ירושלים ושכונת מאה שערים, בידי ישראל וגבעת התחמושת, בידי ירדן.

הליכה	תעלה תת קרקעית ברח' חט' ירושלים קו העירוני נמשך סולימאן המפואר	שנחפרה מהצד הישראלי להר ציון, היוותה השלמה לוגיסטית וביטחונית בצמוד לפעילות הכבל עד 67 חצובים פתחים במצוק נמוך, החסומים בקירות אבנים, עת שמשו מערות קבורה, מתקופת ימי בית I משער יפו, מגדל טנקרד, שער שכם, שכונת מאה שערים, מעבר מנדלבאום, רכס נבי סמואל והר אדר. בנה חומה על תשתית חומה חשמונאית, בפינה שער ציון יש שרידי בסיס של מגדל מהתקופה האיובית.
הליכה	שכונת שמעא טדי קולק שיזם מבית טאנוס חטיבה ירושלמית	הייתה שכונה, בין החומה לבין השכונה היהודית הראשונה, משכונת שאננים, שגרו בה יהודים וערבים. את שיקום שכונת שמעא, הצליח לארגן בה את חוצות היוצר, פסטיבל אומנים בכל חודש אוגוסט. שכבר לא קיים בפארק, השאירו קיר עם סימני פגיעות הירי מ-19 שנות האיבה ותקופת המלחמה. ועציוני, יצאו משכונת שמעא לפעולה הכושלת בעיר העתיקה, שצלחה לבסוף רק מהפריצה משער ציון.
נסיעה	נתיב התחבורה בשכונת מוסררה במעבר מנדלבאום בשיח גיראח	של הרכבת הקלה והאוטובוסים, שעובר בסמוך לשער החדש וחומות ירושלים, היה בעבר שטח הפקר. באחד מהבתים שלא קיים יותר, ישבו בעבר, עבדאללה א-תל ומשה דיין לחתום את הסכם הקו העירוני. שהקו העירוני הגיע עד אליו, נחשף קטע מהחומה ה-3, שבנייתה הושלמה רק בתקופת מרד החורבן. מוצבת אנדרטה, המנציחה את שמותיהם של 78 ההרוגים, שנטבחו בשירת הדסה ב-13.4.1948
הר צופים	ביה"ח הדסה ענף הבנייה מנחם אושישקין בהר הצופים	בנה ב-1938 שלא לפי הנחיות הבנייה באבן ירושלמית, של רונלד סטורס, בגלל שביתת המרד הערבי. היה בידי הערבים וכאשר הם פותחים את מאורעות תרצ"ו - תרצ"ט בשביתה, הם משביתים את הענף. ביקש להיקבר בהר הצופים, מתוך הנחה שזה יהפוך למקום המרכזי, שישקף גם את התנועה הציונית. נבנו ב-1925 הקמפוס האוניברסיטאי, בית הקברות הבריטי וב-1938 ביה"ח הדסה האוניברסיטאי.
נסיעה	שביל עמק צורים נתיב השיירות הגבעה הצרפתית וואדי ג'וז	הנמצא בשמורת טבע בוואדי סוואן, יפה בסתיו, אז העמק מתמלא בפריחת סתונית ירושלים הגדולה. להר הצופים, לפני חתימת שביתת הנשק ב-49 פעל גם בדו שבועית למובלעת, אחרי החתימה ברודוס. קיבלה את שמה מתרגום שם קצין בשם פרנץ, שהופיע על האתר במפה בריטית, שהועברה לישראל. שבמפות בריטיות נכתב Jehoshaphat Valley כונה וואדי ג'וז ותורגם בטעות לעברית, בשם נחל אגוז.
גבעת תחמושת	גבעת התחמושת שלושת תעלות חטיבת מילואי המטה הכללי	בנויה בעיצוב וארכיטקטורה בריטית צבאית, שדומה למבנים שצה"ל התמקם בהם, בראשית דרכו. היקפיות שהתחברו בשיא הגובה של המוצב, יצרו מערכת מבוטנת, המיועדת להגן על היעד המבוצר. צנחנים, בפיקוד מוטה גור, הייתה מיועדת להצנחה בסיני, פעולה שהייתה מזכה אותם ברקע אדום. בהערכה מחודשת, מבטל את הצנחת הצנחנים של חטיבה 55 בסיני ופקד עליה לנוע לכיוון ירושלים.
גבעת תחמושת	עוזי נרקיס מידע מודיעיני כשפלוגה א' מ"פ פלוגה א'	אלוף הפיקוד, מעביר למוטה גור שמשמית החטיבה היא לנוע להר הצופים, דרך קרב בביה"ס שוטרים. סבר שעיקר הכוח הירדני, ששומר על הקו המערבי, אינו בגבעת התחמושת, אלא בביה"ס לשוטרים. בגדוד 66 מצליחה לכבוש את ביה"ס לשוטרים בקלות, הם לא ידעו שהכוח הירדני, בגבעת התחמושת. נענה לפקודת המג"ד יפה, להמשיך בתנופת ההישג לעבר גבעת התחמושת, אך נעצר עקב ריבוי נפגעים.
גבעת תחמושת	פלוגה ג' משלוש התעלות ריכך ארטילרי יורם טהר לב	המחליפה את פלוגה א' הפגועה, בכיבוש היעד, טועה בניווט מיקום התעלות ויוצרת קרב לחימה שגוי: המערבית, שהיא המבוצרת ביותר, חפה מלוחמים, במרכזית יש 2 מחלקות ובמזרחית מחלקה אחת. נעשו על היעד המבוצר, שפסק עקב חשש לפגיעה בכוח צה"ל ובנימוק דומה, נדחה גם הסיוע האווירי. שצירף טקסטים אותנטיים של הלוחמים בשטח, לשיר על גבעת התחמושת, יצר אפקט אותנטי לשיר.
גבעת תחמושת	צומת הפצועים המג"ד יוסי יפה להכרעת הלחימה לפיצוץ הבונקר	נחשב למקום הגבוה והשמור, במבוך התעלות, שאפשר טיפול בפצועים במהלך הלחימה, ביעד המבוצר. המבחין שהקרב תקוע ונבצר מהפלוגה לכבוש את היעד, פוקד על פלוגה ב' להיכנס לתעלות, לסיוע. נכנסת לפעילות גם פלוגה א' שלחמה בבית ספר לשוטרים ותורמת לכיבוש הסופי של היעד המבוצר. ניצלו הצנחנים שיטת ירי של הירדנים, בכדי לאגור ערמת חומרי נפץ, בפתח הבונקר, על מנת לרסקו.
גבעת תחמושת	ביצועי הגבורה הכוח הירדני 2 גלי אבנים הוצבו בגלעד	של הצנחנים בקרב על גבעת התחמושת זיכתה אותם ב-15 אותות צל"ש, שביניהם רופא ו-2 חובשים. שהגן על המתחם מנה כ-120 חיילי, מניין אבדות צה"ל במתחם ובביה"ס לשוטרים, היה 36 הרוגים. בסיום הקרב, האחד לזכר 36 הרוגי חטיבת 55 והשני, לזכר חילי ירדן, שלחמתם כובדה ע"י צה"ל. המוצב בגבעת התחמושת, הוספו מאוחר יותר שמות לוחמי החטיבה, שנפלו בקרבות ישראל האחרים.
נסיעה	חילי הבשיבוזוקי אתרי הבשיבוזוקי התחנה השנייה התחנה השלישית	הינם חיילים המשרתים ביחידת המשמר העות'מאנית, שמשמיתה הייתה אבטחת הדרך יפו-ירושלים. מנו בעבר 17 תחנות משמר, שכיום יש שרידים של 3 מהן. אחת מהן בירושלים במשטרת מחנה יהודה. מאתרי הבשיבוזוקי שעדין קיימים, ממוקמת באזור שער הגיא, מול החאן, לשמאל תחנת הדלק פז. מאתרי הבשיבוזוקי, קיימת כמוסך בתוך הקומפלקס הגדול של מחלף המטאורולוגי במשמר השבעה.

תכני סיור מספר 72 לאבו גוש ועין כרם

מסלול: כנסיות באבו גוש ובעין כרם, כנסיית יוחנן במדבר באבן ספיר ובית ג'מאל

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
עומד ע"פ מסורת נוצרית מאוחרת, במקום שבו נולד וגדל הגנב הטוב, שנצלב עם ישו בירושלים. שבמנזר לטרון, היה שייך למצודה צלבנית בשם לה-טורון דה-שבאליה, ששמרה על הדרך לירושלים. לה-טורון, השתבש בערבית ללטרון וגם כי המרחב המה בגנבים, שהציקו לצליינים, לטרוניוס - גנב. הם תירפסיטים, השייכים למסדר הבנדיקטיני, שהוא זרם קפדני ומחמיר, המשכים קום ועובד.	מנזר לטרון בסיס המגדל השם הצרפתי הנזירים בלטרון	נסיעה	
מקום חשוב לנוצרים, ע"פ לוקאס, אליו הלכו 2 תלמידי ישוע, עת התגלה אליהם, לאחר שקם לתחייה. לא זיהו את ישוע, אך הזמינו אותו לאכול בבית קליופס באמאוס ורק כשבצע את הלחם, זיהו אותו. נתון לפרשנות ויש 3 אתרים שזוהו כאמאוס וזאת בגלל אי ודאות, לגבי המרחק של אמאוס מירושלים. העתיקים ביותר מהברית החדשה, מהמאה ה-4 הם : קודקס סיניטיקוס מסנטה קתרין ותיקאנוס.	אמאוס-ניקופוליס שני התלמידים זיהו אמאוס שני כתבי היד	נסיעה	
כתוב שמרחק אמאוס מירושלים הוא 30 ק"מ ואילו בקודקס ותיקאנוס כתוב שהמרחק הוא 11 ק"מ. קבעו שאמאוס לפי 30 ק"מ בניקופוליס, בתקופה הצלבנית החליטו שאמאוס לפי 11 ק"מ באבו גוש. הצלבנים לא שלטו באבו גוש, לכן במאה ה-13 עברה המסורת לקוביבה, המתאימה למרחק 11 ק"מ. אורתודוכסים מתחברים יותר למסורת הביזנטית, לכן ילכו לאמאוס-ניקופוליס, הממוקמת בלטרון.	קודקס סיניטיקוס בתקופה הביזנטית בתקופה האיווית צליינים	נסיעה	
ראשיתו בתקופה הכנענית, בשם הנקרא קריית בעל, על שם האל הכנעני, שמיקומו היה בראש הגבעה. ועד התקופה הביזנטית, הישוב נקרא קריית יערים והמשך להיות ממוקם בראש הגבעה ומדרונותיה. המוקדמת, הישוב נקרא קריית אל-ענב וירד לרגלי הגבעה ליד המעיין, כיום בקריפטה של הכנסייה. מהמאה ה-19 הישוב נקרא אבו גוש - אבי הרעש, ע"ש החמולה העיקרית בכפר, המונה כ-6,000 איש.	אבו גוש מימי בית ראשון בתקופה מוסלמית בתקופה עותומנית	אבו גוש	
עם ה-4 מינרטים, נבנה במימון ממשלת צ'צ'ניה, שתרמו מיליוני \$ להקמתו, בסגנון כמו בצ'צ'ניה. לפי ספור מקובל בכפר, שאדם צ'רקסי מהרי הקווקז, הגיע לאזור, בתקופה העותומנית והתנחל עליו. הממוקמת בלב הכפר, בצמוד למסגד, לא משתמשת בשמה הרשמי, כי תחיית ישוע קרתה בירושלים. את התגלות ישוע לתלמידיו באמאוס, היות והינו אחד המקומות, המזוהה כאמאוס, מהעידן הצלבני.	המסגד החדש מוצא התושבים כנסיית התחייה בכנסייה מנציחים	אבו גוש כנסיית התחייה	
באבו גוש יש מקום ל-13 נזירים אך גרים בו רק 10 נזירים קתולים, שחיים לפי תקנון מסדר בנדיקטי. נולד ב-480 ברומא ולאחר שהתאכזב מהאווירה הפגאנית ברומא, החליט להתבודד במערה בסוביאקו. מיועד לחיים משותפים של נזירים - קונוביוס, מגדיר שעות שינה, ארוחות ומנזר, כבית לשירות האל. חיי הגות ומתמקדים רק בתוך מנזר, הם לא מטפלים בקהילות נוצריות, לכן מנזריהם מבודדים.	במנזר בנדיקטוס תקנון בנדיקטיני הנזירים חיים	אבו גוש כנסיית התחייה	
כמה שעות בכל יום בתפילות משותפות, לומדים תיאולוגיה וליטורגיקה וגם שותקים בשעות מסוימות. לפרנסתם כדי להתקיים ולא מתרומות, הם מגדלים עצי פרי, עוסקים בקרימיקה ומכירת מזכרות. הוא אחד הנזירים הוותיקים, שעבד שנים בצפוי גלזורה וכיום עובד בגננות ובהכנת ליכרים מלימונים. הנמצא ליד מנזר התחייה, מתנהל בנפרד, אך כל יום יש 3 תפילות משותפות, לשני המנזרים, בכנסייה.	הנזירים מתפללים הנזירים עובדים הנזיר אוליבייה מנזר הנזירות	אבו גוש כנסיית התחייה	
מסורת שהחלה במאה ה-15 ע"י הנזירה המייסדת: סנט פרנסיס מרומא ורק 3 מנזרים מתנהלים כך. מחייב בגדים פשוטים, המתאימים לאזור, במנזר לובשים גלימות לבנות, השייכים לפלג שזה לבושם. בצרפת, החליט בבגרותו להפוך לנזיר ולשרת בישראל, הוא ייחודי בפעילותו, בקבלת זהות ישראלית. בספריו, שאספסיאנוס חילק אדמות אמאוס לוותיקי הלגיון ה-10 כפי שנתגלה בטבולה אנסטה במנזר.	תפילה משותפת לבוש הבנדיקטוס אח אוליבייה נולד פלביוס כתב	אבו גוש כנסיית התחייה	
נבנתה ב-1150 ע"י האבירים ההוספיטלרים, שזיהו באבו גוש את אמאוס וזאת ע"פ בשורת לוקאס. מעל מאגר מים, ששודרג לקריפטה, הייתה נטושה כ-700 שנה, עד שהפכה להיות אורווה וחאן מוסלמי. ב-1873 את הכנסייה לצרפת הקתולית, כפיצוי על כנסיית סנט ג'ורג' בלוד, שנמסרה לאורתודוכסיים. נשאר שלמות בארץ: המסגד הגדול ברמלה, סנטה אנה בויה דולורוזה וכנסיית התחייה באבו גוש.	הכנסייה הצלבנית הכנסייה שנבנתה העות'מאניים נתנו 3 כנסיות צלבניות	אבו גוש כנסיית התחייה	
של הכנסייה, אופייני לצלבנים במאה ה-12 סגנון רומנסקי, בזיליקה עם עמודים עבים וציורי קיר. בור מים ומעיין, שבסמוך לו מתפללים הנזירים 3 פעמים ביום בנוסף ל 3 תפילות בכנסייה עם הנזירות. מנזר התחייה באבו גוש, גברים וגם של הנשים, מנזר הנשים בהר הזיתים, שליד כנסיית פאטר נוטר. כנסיית הדורמיציון, כנסיית נס הלחם והדגים בטבחה ומנזר לטרון, השייך לפלג התירפסיטים הקפדני.	סגנון הבנייה במרכז הקריפטה בנדיקסטי צרפתי: בנדיקסטי גרמני:	אבו גוש כנסיית התחייה	
נולדה בשם מרי-ג'אן רומב ב-1850 בצרפת, בצעירותה הצטרפה למנזר, ממסדר האחיות של סנט ג'וזף. התבצעה בזכות פעילותה הענפה של ג'וזפין, שהושלמה ב-1924 בנוכחות ארכיבישוף של ירושלים. גבירתנו של ארון הברית, נובע מהקבלה שארון הברית נשא את האל, כך מרים הכילה בתוכה את האל. שהוצב בראש הכנסייה ב-1931 מתאר את מרים, העומדת על ארון הברית ונושאת על ידה את ישוע.	האחות ג'וזפין בניית הכנסייה שם הכנסייה הפסל	אבו גוש כנסיית גבירתנו	
מסתיימת ב-1935 ואז גופת ג'וזפין, שנפטרה ב-1927 מועברת לתוך הכנסייה, מצד ימין של האפסיס. היה מקובל להנציח אירועים מהברית הישנה ואכן חלק מהאתרים התבססו על מסורות יהודיות. קיימת מהתקופה הביזנטית והינו אחד האתרים הנוצריים, המציינים אירוע מהברית הישנה - תנ"ך. מאה 5: הקמת כנסייה ביזנטית, מאה 7: הכנסייה ניזוקה ועוברת שיפוץ, 1009 הכנסייה נחרבת סופית.	בניית הקומפלקס בתקופה הביזנטית קריית יערים שלביי היסטוריה:	אבו גוש כנסיית גבירתנו	

<p>אבו גוש כנסיית גבירתנו</p>	<p>מסדר האחיות שם המסדר בתוך הכנסייה האדמירל הצרפתי</p>	<p>סנט ג'וזף של ההופעה, הוא מסדר נזירות קתוליות שהוקם במאה ה-19 ומחויב בסעד, חינוך ובצדקה. יוסף הקדוש של ההופעה, מנציח הופעת מלאך בחלום יוסף, לאחר שרצה לגרש את מרים בגלל הריונה. מוצב פסל המלאך מיכאל, קבר האחות ג'וזפין ומאחורי מחיצת זכוכית, כותפות של אדמירל צרפתי. הוא דה-ארנגליה, שהתרשם מג'וזפין, בעת שהותה בצרפת והחליט להפוך בעצמו לנזיר כרמליתי.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>בביהכ"נ בהדסה מנזר גורני השם גורני ברוסית הקמת הכנסייה</p>	<p>עין כרם, מוצגים 12 ויטראזים גדולים, של הצייר מארק שאגאל, המייצגים את 12 הבנים של יעקב. הינו חלק ממתחם של הרוסים הפרבוסלבים בעין כרם, שמתוכו נשקפת כנסיית בצלים, מצופי הזהב. הינו אזור הררי והוא ניתן למנוזר ע"ש האזור ההררי של סיפורי יוחנן המטביל, לפי הבשורה של לוקס. הנקראת 'הכנסייה הגדולה ע"ש קדושי הארץ הרוסית' החלה ב-1910 והושלמה רק לפני שנים ספורות.</p>
<p>עין כרם</p>	<p>הישוב עין כרם חוקרים רבים המסורת הנוצרית הכפר עין כרם</p>	<p>אינו מוזכר בכתבי קודש נוצרים וגם לא בתנ"ך, אך כן מזכיר ישוב בשם בית הכרם, לוקס לא מפרט. סבורים שבית הכרם, הוא למעשה שמה הקדום של עין כרם והכפר הערבי, עיוות את השם המקורי. לגבי אתר ביקור מרים, התפתחה בתקופה הביזנטית ובתקופה הצלבנית, בית משפחת יוחנן המטביל. הערבי, התפתח במאה ה-16 סביב המעיין ובמאה ה-19 החלה התקבצות נוצרים, שהגיעו מבית לחם.</p>
<p>עין כרם כנסיית יוחנן בהרים</p>	<p>זכריה ואלישבע המלאך גבריאל זכריה מפקפק זכריה המאמין</p>	<p>זוג ערירי ובא בימים, זכריה משרת ככהן בבהמ"ק ואלישבע אשתו, מצטרפת לעיתים ומתפללת לבן. מופיע באחד הימים, לפני זכריה ומודיע לו כי משאלתם תתגשם ואשתו תלד בן, ששמו ייקרא יוחנן. בדברי המלאך בהולדת בן, נענש באלם ובטכס מילת הבן, היה צורך שירשום את שם הנולד: יוחנן. חוזר לדבר ונושא תפילה הודיה לאל: הבנדיקטוס - המבורך, הכתובה בשפות שונות ברחבת הכנסייה.</p>
<p>עין כרם כנסיית יוחנן בהרים</p>	<p>בשורת גבריאל מבנה הכנסייה מוטיב תפילות שלבים היסטוריים</p>	<p>למרים על הלידות הצפויים לה ולאלישבע, יוצרת את המסורת, שמרים ביקרה את אלישבע בעין כרם. הינו קודר ואפל, אך הוא האתר החשוב בעין כרם, היות ונחשב כמקום הולדתו של יוחנן המטביל. על קירות חצר, מופיע בכנסיית יוחנן בהרים, בכנסיית הביקור בעין כרם ובפאטר נוסטר בהר הזיתים. מאה ה-6: הקמת 2 קאפלות ביזנטיות, מאה ה-12: הקמת כנסייה צלבנית וזיהוי מקום הולדתו יוחנן.</p>
<p>עין כרם כנסיית יוחנן בהרים</p>	<p>הפרנציסקנים מקווה טהרה כתובת ביוונית פנים הכנסייה</p>	<p>רוכשים ב-1621 את המקום וב-1857 הספרדים מתחילים להקים את הכנסייה, במתוכנת הנוכחית. הרודיני, שנחשף בחצר הכנסייה, מוכיח שחיו באתר יהודים ומגביר היתכנות של בית זכריה ואלישבע. 'שלוש למרטירים של אלוהים' תחת המדרגות, מיוחסת למרטירים בעידן הביזנטי, שנקברו בסמוך. מצופה בקרמיקה ספרדית, מעל הפסלים של המזבח, מורמת מרים שמצדיה פסלי זכריה ואלישבע.</p>
<p>עין כרם יוחנן בהרים</p>	<p>פסלי השיש בסמוך הקריפטא הינה מזבח שיש ספרדי מסביב למזבח</p>	<p>למזבח, הם של פרנציסקוס, מייסד המסדר בתחילת המאה ה-13 וקלרה הקדושה, המקבילה הנשית. מערה חצובה בסלע, שלפי המסורת היוותה חלק מהבית של זכריה ואלישבע, שבו נולד יוחנן המטביל. הינו מהמאה ה-19 על הרצפה, ציור מעגל וקרני שמש, המנותבים לנקודה, שבה נולד יוחנן המטביל. יצירות אומנות: הולדת יוחנן, ביקור מרים, שלומית אוחזת בראש יוחנן, יוחנן מטיף והטבלת ישוע.</p>
<p>עין כרם מעין מרים</p>	<p>מעין מרים הינו המסורת הנוצרית המוסלמים בנו רחל ינאית בן-צבי</p>	<p>המעין היחיד בעין כרם, הוא חצוב בסלע, להגברת זרימתו ומתוארך ע"י ארכיאולוגים לימי בית שני. מספרת שמרים עצרה ליד המעיין ושתתה ממימיו, כשהייתה בדרכה מנצרת, לביקור אצל אלישבע. במאה ה-19 את מסגד הכפר, מעל המעיין, כאשר מולו בית השייח, שהפך היום למרכז מוסיקה. הקימה בשנים הראשונות של המדינה, במבנה המסגד, ביה"ס חקלאי, שעבר עם השנים לנחל שורק.</p>
<p>עין כרם כנסיית הביקור</p>	<p>לפי המסורת שילוב מסורות בין תפילת אווה מריה מגניפיקט</p>	<p>בכנסיית הביקור, היה המפגש בין מרים ואלישבע, כששתיהן בהריון וזה אחרי ספור הבשורה למרים. כנסיות יוחנן בהרים והביקור, נובע שהביקור במעלה ההר, התפתח קודם למסורת בית יוחנן בישוב. דברי אלישבע למרים, הפכו בימי הביניים לתפילה קתולית לתיווך 'ברוכה את בנשים וברוך פרי בטןך'. תפילה נוצרית מפורסמת, שמצטטת את דברי מרים, תפילת חנה נחשבת פרה-פיגורציה לתפילת מרים.</p>
<p>עין כרם כנסיית הביקור</p>	<p>נוסח התפילה שלבם היסטוריים מהתקופה ביזנטית בתקופה צלבנית</p>	<p>רשום על לוחות חצר הכנסייה, בעשרות שפות שונות ומהווה מהאלמנטים החשובים בביקור בכנסייה. נמצאו שרידים של בור מים, שכיום נמצא מתחת לרצפת הקומה התחתונה, המתוארך לימי בית שני. נמצא קמרון מעל בור המים, הפונה מזרחה, לכן משערים שמאז, הוצמדה מסורת של ביקור של מרים. המאה ה-12 בנו מתחם של כנסייה גדולה, בעלת 2 קומות מעל הקמרון הביזנטי, לידה בנו גם מנזר.</p>
<p>עין כרם כנסיית הביקור</p>	<p>הפרנציסקנים חנוכת הכנסייה על חזית הכנסייה בחצר הכנסייה</p>	<p>רוכשים ב-1679 את המקום ומקבלים בעלות, אך לא משפצים, כי השלטון העותומני מגביל זכויותיהם. הנוכחית על 2 קומותיה, שנבנתה על שרידים קודמים, נערכה ב-1955 ע"י המסדר הפרנציסקני. יש פסיפס, המציג את מרים בדרכה מנצרת לעין כרם, בחלק השמאלי כתוב נצרת ובצד הימני עין כרם. מוצגים 4 פסלי ברונזה, 2 הנשים ההרות: אלישבע המבוגרת ומרים הצעירה ופסלי זכריה ואלישבע.</p>
<p>עין כרם כנסיית הביקור</p>	<p>אנטוניו ברלוצי הנושא בכנסייה רצפת הכנסייה האפסיס</p>	<p>האדריכל, שתכנן את הכנסייה שהוקמה ב-1955 דיוקנו כמו בגת שמנים, מופיע על אחד מציורי הקיר. ע"פ ברלוצי, שהמבנה יספר את הספור, אכן הקומה העליונה, שזורה בציורים עם סיפור הלל למרים. עשויה פסיפס מודרני בסגנון ביזנטי ובה חגיגת טבע של צמחים, בע"ח ופריון, ספור על 2 נשים בהריון. באולם כנסיית הביקור, הוא שריד מהכנסייה הצלבנית, הבנוי מאבנים השונות משאר אבני המבנה.</p>
<p>עין כרם כנסיית הביקור</p>	<p>הקיר הימני הדמויות בפניות הקומה התחתונה ציורי קיר גדולים</p>	<p>מחולק ל-5 פגלים, שכל אחד מהם מציג תפקיד או אירוע, מחייה של מרים, ע"פ התיאולוגיה הקתולית. הן סמלי תכונות: פרודנסיה - התבונה, יוסיפיצה - צדק, טמפרנציה - מתינות, פורטיטודו - גבורה. בכנסיית הביקור, נקראת קריפטא והיא נבנתה כהמשך של הכנסייה הצלבנית, אך בבנייה מודרנית. משמאל לכניסה: זכריה בבית המקדש, מול הכניסה: הביקור ומימין לכניסה: טבח תינוקות תמימים.</p>
<p>עין כרם כנסיית הביקור</p>	<p>תצפית מהכנסייה קפלה הינה אדיקולה הינו מסגד העלייה</p>	<p>שכונת עין כרם וכנסיית יוחנן בהרים, מנזר האחיות ציון, שהוקם ב-1860 כבית יתומות ומבשרת ציון. מבנה פולחן נוצרי קטן, יכול להיות חדר בכנסייה או מבנה עצמאי בכנסייה קטנה, בדרי"כ כולל מזבח. מקדש קטן ומפואר, שכולל ערך קדוש בתוכו, בארץ 3 מקומות: מסגד העלייה, קבר מרים וקבר ישוע. הממוקם בהר הזיתים, הוא האתר היחיד בארץ, שאפשר לקרוא לו גם בשם קפלה וגם בשם אדיקולה.</p>

<p>אבן ספיר מנזר יוחנן במדבר</p>	<p>מנזר יוחנן במדבר על פי המסורת שלבים היסטוריים הפטריארך הלטיני</p>	<p>הוקם ב-1922 ע"פ תכנון של ברלוצי, שייך למסדר הפרנציסקנים, אך מתאים לכול הזרמים הנוצריים. במערה שבתוך המנזר, גדל יוחנן המטביל, בו שהה בילדותו ובנעוריו וזאת על פי הבשורה של לוקס. המסורת החלה בתקופה הצלבנית, במאה ה-12 עת נבנתה כנסייה, המופיעה בדיווחים של צליינים. של ירושלים, רכש את המקום ב-1850 והפרנציסקנים רוכשים את המקום מהפטריארך הלטיני ב-1911</p>
<p>אבן ספיר מנזר יוחנן במדבר</p>	<p>בתוך המערה בור טבילה קטן בית הקברות אבן ספיר</p>	<p>יש ציורים של אלישבע ויוחנן, המסתתרים בסלע וזאת על פי סיפור הלקוח מהפרוטו-אוונגליון יעקב. עם מים, הניזונים מהמעין המצוי במנזר, מתאים בעיקר לזרמי הנצרות מזרחיים האורתודוקסים. שליד המערה, מכיל קבר אחד עם כיתוב בעברית, של יהודי שהתנצר והוסמך לכמורה ומת ב-1994 שבתחום מושבו המנזר, הוקם ב-1950 ע"י יהודי תימן ולאחר מכן ע"י עולים כורדים ומארצות אחרות.</p>
<p>בית ג'ימאל</p>	<p>בבית ג'ימאל במסדר סאלזיאני פרנסיס דה-סאל מטרת המסדר</p>	<p>קיימים 2 מנזרים הצמודים זה לזה: מנזר גברים של הסאלזיאנים ומנזר נשים של האחיות בית לחם. הנזיר נשבע לנזירות ועובר הסמכה לכמורה, לכן הוא נקרא אב, המסדר נקרא ע"ש פרנסיס דה-סאל. היה תיאולוג צרפתי קתולי במאה ה-17 שהמסדר הושפעו מתורתו שהוקם במאה ה-19 בצפון איטליה. היא חינוך ולכן הם מפעילים בתי"ס מסוגים שונים ברחבי העולם, בארץ הם החלו לפעול במאה ה-19</p>
<p>בית ג'ימאל</p>	<p>למסדר סאלזיאני המנזר והכנסייה סטפנוס הקדוש במהלך משפט</p>	<p>יש ב"ס תיכון בנצרת, ב"ס חקלאי בירושלים, בבית ג'ימאל היה ב"ס, שהוקם ב-1873 וחדל ב-1948 מתפקדים, אך נזירים בעצם לא ממלאים את ייעודם כמורים ורק מקיימים מחנות לילדים הערביים. היה מהמאמינים המוקדמים של ישוע והיה אחד מ-7 אנשים, שהוסמכו לדיאקונים בקהילה היהודית. שנערך לסטפנוס בירושלים, בגלל דברי תוכחה, אספסוף זועם התנפל עליו וסקל אותו למוות באבנים. לפרוטו-מרטיר הראשון, שבמותו העיד על אמונתו, משערים שזה קרה, כשנתיים אחרי עליבת ישוע. מסופר על הכומר לוסיאן, שחי בגמלא, שבחלומו, סיפר לו רבן גמליאל הזקן, על קבר שבשער הכפר. הוא הנכד של הלל הזקן וסבא של רבן גמליאל דיבנה, שהיה נשיא הסנהדרין בשנים מ-10 עד 50 התעורר מהחלום, החל לחפש ומצא ליד שער הכפר, גלוסקמה עם עצמות סטפנוס, אז החלה המסורת.</p>
<p>בית ג'ימאל</p>	<p>סטפנוס נחשב בתקופה הביזנטית רבן גמליאל הזקן הכומר לוסיאן</p>	<p>סטפנוס קבורות בג'ימאל, נמשכה עד ל-439 עת בישוף ירושלים, העביר את השרידים לאבדוקיה. הבנויה מצפון לשער שכם, באתר ע"פ המסורת, התרחשה בו הסקילה, גם אבדוקיה בנתה עליו כנסייה. קטנה, המפוארת בפסיפסים, שנחשפה ב-1916 בבית ג'ימאל ותוארכה למאה ה-5 נמצאה מערת קבורה. לג'ימאל, נבע שגימאל משמר השם גמלא ועל אחד הפסיפסים שנחשפו היה צלב אדום שמסמל מרטיר.</p>
<p>בית ג'ימאל</p>	<p>המסורת שעצמות כנסיית סנט אטיין בשריד מבזיליקה קישור בין סטפנוס</p>	<p>ההוקמה ב-1932 היא שיחזור של הבזיליקה הביזנטית ואף ממוקמת על אותו תוואי ואותם עמודים. המכוסים בציורים על חיי סטפנוס, נראים כמו פסיפסים, אך הם ציורי צבע, הנותנים תחושת פסיפס. שמסמלת את הכנסייה ורק מי שבתוכה, יינצל ויגיע לגאולה ומתוכה מבצבצים, סמלי האוונגליסטים. בית-לחם הוקם בצרפת ב-1950 שמטרתן היא חיי תפילה והתבוננות רוחנית, כדי להתקרב אל אלוהים.</p>
<p>בית ג'ימאל</p>	<p>הכנסייה החדשה קירות הכנסייה ציור תיבת נח מסדר האחיות</p>	<p>רשמית ע"י הכנסייה הקתולית ב-1981 ובבית ג'ימאל הוא הוקם ב-1988 על נחלתם של הסלזיאנים. פעילות כלאורה, שהיא קהילה שבה מתבודדים ברוב ימי השבוע ובסוף שבוע נפגשים כולם לתפילה. חדרים קטנים, עם גינה קטנה, הסגורה בקירות ורוב היום הן בחדר, אוכלות, לומדות ומתפללות לבד. כל בוקר לתפילה משותפת, בתאים נפרדים בכנסייה ואחה"צ הן מתכנסות לתפילה מיסה משותפת.</p>

תכני סיור מספר 73 למכתש מצפה רימון

מסלול: מכתש רמון

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
ווילות מפוני חבל עזה וצפון שומרון, בהמשך חורשת אקליפטוסים שבעבר הכילה מחנה צבאי בריטי. ובסמוך תל פלישת, תל מקנה/מוקנה, שמזוהה עם עקרון הפלישתית, שנחפר ע"י פרופ' טרודה דותן. ודרומה לכפר מנחם, מתחילה התרוממות תל ועליה תחנת חשמל, זה תל צפית המזוהה כגת פלישתית. מהווה אזור חיץ, פחות או יותר, המפריד בין מישור חוף יהודה לשפלת יהודה, הבנויה מסלע הקרטון.	ביד בנימין נצפים קיבוץ רבדים כפר מנחם כביש 6	נסיעה	
הצלבנית, קיבלה את שמה מסלע הקרטון הלבן, שעליו בנויים גם התלים הפלישתים תל גת ותל צפית. הפרוסה בשני כפרים קטנים וסמוכים, הינה משפחה מוסלמית, גדולה ועשירה מאוד, שמקורה בחברון. ונחל גוברין הינם יובליו של נחל לכיש, שהינו המנקז הגדול של השפלה, הזורם ונשפך לים, באשדוד. ומעליו גבעה, שהיא תל עירני, תל שזוהה עד שנות ה-50 כתל גת, לכן קראו לעיר שנבנתה, קריית גת.	מצודת בלנש גרד משפחת אל-עזי אפיק האלה מושב שדה משה	נסיעה	
בתל עירוני, הגיע למסקנה שזוהי לא גת, משום שהמצאים היו מהברונזה הקדומה - לוח נערמר. בשוגג בתל אום לקיס, תל חאסי ותל נגילה, זיהוי לכיש הנכון, נעשה בשנות ה-30 ע"י לסלי סטארקי. הארכיאולוג שחשף את מכתבי לכיש: 'אל משואות לכיש... נרצח ב-1938 בדרכו למוזיאון רוקפלר. מתחם שהתנהלו בו קרבות מרים במלחמת תש"ח, היה חלק מכיס פלוגיה, בו ישב הצבא המצרי הנצור.	פרופ' יבין שחפר תל לכיש זוהתה גיימס סטארקי חוברת מאחז הינו	נסיעה	
המציא בתל חאסי, את הארכיאולוגיה המודרנית, כשהבין את הסטרטיגרפיה כלומר, עיקרון השכבות. הינו אסם התבואה של מדינת ישראל, יש בו שטחים גדולים באדמה פורייה, עם משקעים לפלחה. על התלים, נובעת מהחנקות והזרחות, אותו חומר אורגני, שהשאר האדם שחי בסביבה, במשך שנים. גבול דרום השפלה לפי דעה אחת, דעה אחרת מגדירה את בית קמה, שעובר בו קו 300 המ"מ כגבול.	פלינדר פיטרי מישור השפלה הצמחייה הצהובה נחל שקמה היינו	נסיעה	
מציין גבול דרום תנכ"י, בעוד גבול גיאולוגי יכולות להיות, גבעות להב - דביר, המהוות דרום השפלה. החקלאיות במרחב, שייכות לקיבוצים בית השיטה וגבע, שקיבלום לעיבוד חקלאי, בעת קום המדינה. הפריחה ראשיתה בלבן - רותם ושקדייה, אחר כך באדום - כנ"ף ולסיום לקראת הקיץ, הצבע הצהוב. מנציחה את לוחמי יפתח, שנפלו בקרבות הדרום וזאת לאחר שסיימו את פעילותם הראשונה בצפון.	נחל גרר חלק מהחלקות בעונה גשומה אנדרטת יפתח	נסיעה	
עוזבים תחילה את חבורת יהודה - מצוקי המכתשים, חודרים לאבני חול - הקרטיקון, יורה והטריאס. מהקרטיקון העליון - סלעי משקע ימי המכיל דולומיטים, גיר, חוואר וחרסיות, בני כ-100 מיליון שנה. הינו קדום יותר לקרטיקון, מורכב מאבני החול הצבעוניות, שהם סלעים בני כ-130 מיליון שנה. יש סלעי משקע ימי ומשקע יבשתיים, שהם חולות וחרסיות במגוון צבעים גדול, בני כ-180 מיליון שנה.	בירידה למכתש חבורת יהודה הקרטיקון תחתון מתקופת היורה	מכתש רמון	
הם העתיקים ביותר ונחשפים אך ורק בדפנות מכתש רמון, אלו הם סלעים בני כ-220 מיליון שנה. ביותר, נחשפים יותר במכתש הגדול ופחות במכתש הקטן, כלומר שיש קשר בין גודל המכתש לחשיפה. במצוקי מכתש רמון, זה מה שנשאר מהר געש, שהתקיים בעבר ולא קשור לתהליך ההיווצרות מכתש. מציינת מדף הפרדה, מתקופת הקרטיקון התחתון ליורה, הקיימת במכתש רמון ולא דווקא באחרים.	סלעים מהטריאס הסלעים העתיקים גבעת הגת שכבת הקווסטה	מכתש רמון	
הנקז העיקרי של מכתש רימון ולא היחיד, שמהווים את ההבדל בין מכתש רמון, למכתשים האחרים. מתבצע באמצעות יותר מ-3 נחלים, יש 7 פתחים במצוקי המכתש, אך לא כולם פתחים כלפי חוץ. שנחקק ב-1994 הפסיק לחלוטין כל פעילות כרייה במכתש והפעיל פרויקט אדיר של שיקום מחצבות. גיאולוגית הוא לב המכתש, הוא הקמר בו השכבות עוברות מנטייה מתונה בצד אחד, לתלולה בצד שני.	נחל רמון הינו ניקוז מכתש רמון חוק המכתשים הר גוונים	מכתש רמון	
ההגדרה גיאולוגית למכתש הינה: עמק אירוזיבי, ברומה של אנטיקלינה א-סימטרית. תופעה גיאולוגית, השייכת לקבוצת מחדרים מגמתיים - דייק וסיל, שאינה קשורה להיווצרות מכתש. דייק אופקי, אלא מחדר מגמתי, שעולה כלפי מעלה ומצליח לחדור ולהתפשט לצדדים בין השכבות. בלאי פטרייה גיאולוגית, שהורכבה מחדרים מגמתיים, מהקרטיקון התחתון, שחדרו לסלעים עתיקים.	משפט הגדרה פטרייה גיאולוגית מחדר סיל אינו נחל אפורהכיל	מכתש רמון	
קו צינור אילת-אשקלון, החוצה את מכתש רמון, עובר אחת ל-5 שנים, תהליך של תחזוקה מונעת. חוצה את מכתש רמון, מחאן סהרונים עד למצוק תלול, עליו בנוי מצד מחמל ומשם לעבדת ולעזה. מייצג את התופעה הנבטית ובעיקר שלב הנוודות, באימפריה המסחרית שלהם, לפני התיישבות הקבע. למאה ה-1 עם תפקוד למאה ה-3 שזה כבר שלב, אחרי התקופה בה נבטים, החלו להתיישב בישוב קבע.	ציר הנפט-קצא"א דרך הבשמים חאן סהרונים החאן מתוארך	מכתש רמון	
ששרידיה מצויים באזור, מאופיינים בדפנות דקים ועדינים, עד כי נחשבו כמותרות, מחוץ למרחב. מרוחק כ-34 ק"מ מחאן מואה במזרח, הזהה לו במבנהו ובמרחק כ-36 ק"מ מעבדת, התחנה הבאה. המוגדרים כתחנות חניה בלבד ולא כישובים, מתקבל כפועל יוצא, כמרחק הליכה סביר של גמל ביום. כמו בחצרה, מצד מחמל, בור נקרות, היוו נקודות שמירה על מעברים הכרחיים בדרך, מפני שודדים.	הקרמיקה הנבטית חאן סהרונים הטווח בין החאנים מצדיות	מכתש רמון	הליכה
מבנה שמידותיו הן 42x42 מטר, שכל קירותיו החיצוניים סגורים לחלוטין ויש לו רק שער כניסה אחד. הורכב מחדרים, שחלקם שימשו לשמירת הסחורות שהורדו מהגמלים וחלקם דיור מכובדי השיירה. היו ישנים בתוך החצר לאורך הקירות, ייתכן שתחת איזשהו גג, בעוד הגמלים נשארו לרעות בחוץ. מתורגם למבצר המקום, נקרא כיום חאן סהרונים, נקרא בעבר בשם, מצד שער רמון, או מצד מוחילה.	חאן סהרונים הינו מבנה פנים החאן אנשי השיירות קסר מאחלה	מכתש רמון	הליכה

מכתש רמון הליכה	השם סהרונים במבנה החאן דרך הבשמים על תרבות נבטית	נלקח מהר סהרונים, בו יש 3 נגיסות בצורת סהרון, היוצרים אוכפים לאורכו, הנראים כסהרונים. יש חדר המוגדר מטבח, שזוהה בו תנור אפייה ו-2 אגנים, שתפקודם לא ברור ויתכן להכנת תבשיל. משמשת כדרך גם לפני תקופת הנוודים הנבטיים וזאת לאור ממצאים הרבה יותר קדומים שנחשפו בה. אין יודעים לענות מתי התחילה, כל שידועים, נובע מהממצא הארכיאולוגי, או מה כתבו עליהם.
מכתש רמון הליכה	ממצאים עתיקים עין סהרונים אינו לאקוויפר גבס עין סהרונים	ביותר, מתקופת הנבטים והם דלים למדי, נחשפו באזור מואה ומעבר הירדן, מהמאה ה-3 לפנה"ס. מקור המים היחיד, במכתש יש עוד את בורות רעף, עין רזלן ועין ארדון, שניזונים מעל אקוויפר גבס. יש נטייה להיות עשיר בגופרית, לא ברמה שזה מסריח, אבל מספיק להפוך את הנביעה למעט רעילה. מקורו אינו באקוויפר, אלא בנביעה מזרימה תת קרקעית של נחל רמון, בשכבת חלוקים - חצץ וחול.
מכתש רמון הליכה	בשעת שיטפון באגן הניקוז של בנקודת הנביעה אקוויקלוד הינה	המים הזורמים על פני שכבת החלוקים, הדומה לספוג, מחלחלים דרכה וממלאים כל מרווחיה במים. נחל רמון, שאורכו כ-50 ק"מ, מצטבר בספוג החצאי כמות מים, הממשיכה לזרום, זמן רב אחר שיטפון. גיאולוגית האזור, גרמה לשכבת סלע להגיח בנטייה, שבו סכר קטן מעלה את מפלס המים לפני השטח. שכבה עוצרת מים, אקוויפר הינה שכבה שמעבירה מים, גם אם בקצב איטי, הגורמים לה לגלוש מעל.
מכתש רמון הליכה	סמר חד הינו צמח הקנה האשלים בעין סהרונים	צמח מים מדברי קלאסי, המסוגל לחיות על מליחות יחסית גבוהה, אבל הוא חייב מקור מים קרוב. הינו בן לאותה משפחה של הסמר, אך התמודדותו עם מליחות, פחות טובה, אולם יודע לשרוד באזור. הידועים כאוהבי מים, מסוגלים להעמיק מאוד את שורשיהם, לכן בקעת ב"ש, היא ממלכת האשלים. התחיל תהליך של השבת הפראים לטבע, הפרא שהוא ממשפחת הסוסים, הוא פחות חמוד ויותר סוס.
מכתש רמון הליכה	עדר הפראים גללי הפרא גללי הגמל, שהינו גללי צבי, שהינו	במכתש רמון, מונה כיום למעלה מ-300 פרטים, הרועים באזור עין סהרונים ועל מצוקי בורות לוף. מאוד יבשים, היות והפרא אינו מבזבז נוזלים בגלליו, המהווים בעצם קש דחוס, שניתן לשרפו בקלות. בע"ח גדול מהפרא, הם הרבה יותר קטנים, וכל שהגללים קטנים יותר, יש יותר שטח פנים שחוט. בע"ח שמסוגל להתקיים בלי שתייה, היות ומקבל נוזלים מהצמחייה שאוכל, הם ממש קטנטנים.
מכתש רמון הליכה	שער רמון הינו פרסת נקרות הינו אבני הבזלת כמות אבני הבזלת	המקום, בו נחל רמון פורץ מהאגף התלול, של רכס מחמל, דרך השכבות הקשות, של תבורת יהודה. האתר שנחל רמון בוקע מתוך המכתש, לאחר שזרם ממעבר ערוד, שבקצה המערבי, מזרחה ליציאה. שהגיעו לפרסת נקרות הן בנות 120 מיליון שנה, לעומת אבני הבזלת ברמת הגולן, בני מאות אלפי שנה. בפרסת נקרות, מטעה את יחסם האמתי, במרכב הכללי וזאת משום שתהליך בלייתם ארוך מאד.
מכתש רמון הליכה	סלעי הגיר הסלעים הרכים רוב אבני הצור אבן חול וחרסיות	הלבנים שבפרסת נקרות, הם סלעי משקע ימי, הבונים את המצוקים מסביב, גם בצד הצפוני והדרומי. שבחבורת יהודה, התבלו ואינם, יוצרים מדפי סלע המבליטים החוצה את סלעי המשקע ימיים הקשים. שבמכתש, אינם מהמכתש, אלא הזורמו אליו דרך מפער ערוד, בקצה המערבי, שהוא חלון הצור הגדול. נמצאים בלב המכתש וההבדל ביניהם מתבטא בגודל הגרגר, כאשר הצבע מצביע על הרכב המינרלי.
מכתש רמון הליכה	סלע הגרניט נחל רמון הגורף 3 מפערי המכתש 4 מפערי המכתש	שנמצא במכתש רמון, באתר שנקרא שן רמון, הוא היחיד בארץ, המצוי מצפון לסלעי הגרניט באילת. חלוקים מכל רחבי המכתש, מתחבר לאחר יציאתו מהמכתש, אל נחל נקרות, שזרם אל מחוץ המכתש. מפער ערוד - נכנס פנימה, מפער גוונים - נכנס פנימה, מפער נקרות - נכנס פנימה. מפער קמאי - יוצא החוצה, מפער מעוק - יוצא החוצה, מפער עפיפון - יוצא, מפער שן רמון - יוצא.
מכתש רמון הליכה	למכתש רמון שבר רמון מאופיין שברי הרוחב של השבר הצפוני	הרבה פתחים ולא נחל מנקז אחד, משום שהקיר הדרומי מרוסק ושבור, ע"י שבר שנקרא שבר רמון. במפה גיאולוגית בקו מרוסק, הנמשך מעבר לגבולות המכתש, שהוא אחד משברי רוחב של הגב. הגב, הם כנראה קדומים בהרבה לתקופת קיומו של הבקע מלפני 5 מיליון שנה, אולם הוא הפעיל. הוא שבר הצינ, אחרי שבר סעד נפתח ואחריו שבר הרמון ואחריו שבר עריף ולבסוף שבר תמד.
מכתש רמון הליכה	שבר תנועה אופקי נחל נקרות הזורם פרסת נקרות צורת לב מאפיינת	שיש בו תנועה לאחד הצדדים, נוצר פער כמו בים המלח והכנרת וכשהתנועה הפוכה, משהו מתרומם. בקו ישר, מתיישב בדרכו על השבר ומשנה את כיוונו, למרות שיפוע אזורי, המחייב כיוון זרימה אחר. נוצרה מהתחתרותו נחל נקרות, שקיבל בנתיבו את נחל רמון, באזור חולשה, שנוצר על ע"י שבר רמון. את מכתש רמון, שאורכו כ-40 ק"מ רוחבו המרבי כ-11 ק"מ ועומקו כ-300 מטר, משיא גובה המכתש.
מכתש רמון הליכה	פעילות קרסטית צמחי מדבר הבדלי קניון מעוק פרסת נקרות	בסלעי הגיר בני ה-5 מיליוני שנה, שהיו חשופים למשקעים, יצרה את החורים המופעים בקירות הערוץ. הרבים יחסית, צצומחים בערוץ של פרסת נקרות, הם הרוותם, הצלף, האשל, פרעושיית, המלוח ועוד. מתבטאים בקירות הערוץ: קירות במגמת סגירה, כמו מנהרה זה מעוק, קירות במגמת פתיחה - קניון. מתמלא בעת שיטפונות כמעט במלואו, אזי הסלעים ודפנות המעוק, נהפכים למלוטשים מהזרימה.
מכתש רמון הליכה	במערות נקרות הרכב השכבות המערה מבוססת חשיפת המערה	נחשפות שכבות חבורת יהודה - סלעי משקע ימי מהקרטיקון העליון, הבנויים משכבות קשות ורכות. בחבורת יהוד, מהווים את הסיבה לריבוי המעינות שבה, תוצאת הרכב אקוויקלוד ואקוויפר לסירוגין. על שתי שכבות סלע קשות וביניהם שכבת סלע רכה יותר, שהתבלתה מהר יותר, מהשכבות הקשות. אפשרה, במקביל לתקופת חוואר הלשון בים המלח, להרבה של אגם או נחל, שזרם בתוך המערה.
מכתש רמון הליכה	נחל ארדון שחלקו התפלגות הדפנות: תופעת פילוג שכבה התחתונה הנחל	נלכד בשבר רמון, מאופיין שצד אחד שלו הינו מדרון ואילו צדו השני, הינו מצוק עם מגוון שכבות. צד אחד סלעים מהטריאס מלפני כ-200 מיליון שנה ובצד שני, סלעים מהיורה לפני כ-180 מיליון שנה. החלה בהתרוממות אנטיקלינה, עם שכבות הטריאס והיורה ולאחריה התחתרותו נחל ארדון על שכבות. איכלה את השכבות עליונות, שעל גבי השכבות הקשות של הטריאס ולתוך השכבות הרכות של היורה.
מכתש רמון הליכה	תופעת התחתרות מגוון הצבעים השכבות הקשות עושר הצבעים	קורה בקניון נחל צין, כאשר מצוק סחיפה על גבי השכבות של הטריאס, אוכל את השכבות של היורה. של שכבות היורה, נובע מגבהים שונים של הצפה ונסיגה של ימות, לאורך תקופות של מיליוני שנים. הם דולומיטים מים רדוד, שכבות החרסית, החווארים ואבני חול, הם מזרימת הנהרות שזרמו למרחב. הגדול נובע מתמהיל של 4 מינרלים בלבד בשכבות הסלע והם: הברזל, המנגן, החמצן והגופרית.

<p>מכתש רמון הליכה</p>	<p>הצבע אדום וצהוב סלע הקונגלומרט גרגירי חרסית הדייק נוצר</p>	<p>נוצר מתחמוצת ברזל, ככל שריכוזה עולה - מאדים, צבע ירוק יוצר מברזל וגופרית וסגול מנגן מחומצן. נוצר בערוץ הנחל, באם עוצמת זרימת נהרות העבר, מאוד חזקה ויש בכוחם לגרוף עימם חלוקי אבן. יוצרו בערוץ הנחל, באם לנהרות העבר, אין עוצמה זרימה, או שמדובר בלגונות שאין בהן זרימה. לאחר קיומן של השכבות, שכן הוא חדר לתוכן כמאגמה והיה קדום בהרבה, להיווצרותו של המכתש.</p>
<p>מכתש רמון הליכה</p>	<p>היווצרות דייק אורך הדייקים חומר הדייק חשיפת הדייק</p>	<p>לוקח כמה שעות בלבד, כלומר סוג של התפרצות, לא למעלה, אלא לסידוק צדדי, שנוצר מרעש אדמה. נמשך עשרות קילומטרים וכל זה קורה מתחת לאדמה, תחת שכבות קשות שמונעות התפרצות המגמה. אינו מסלע גרניט, חרף העובדה שנוצר בעומק האדמה, היות ותהליך התקררותו מהיר יחסית לגרניט. בארדון, התרחשה כתוצאה מהתחפרות הנחל, לעומק דופן הערוץ, שבו נוצר הדייק, לפני מיליוני שנה.</p>
<p>מכתש רמון הליכה</p>	<p>הבדל דייק לסייל דפנות אפייה הליך בליית הדייק סוגי השיטים בנגב</p>	<p>מתבטא בכיווני זרימת המגמה, דייק מתקדם אופקית בשכבות, סיל, זאת התקדמות אנכית שנבלמה. נוצרות לאורך שכבת הדייק, כתוצאה מתהליך שעובר הסלע הקר, שלתוכו פרץ הזרם המגמתי הלוהט. מתחיל בחשיפתו מקרום כדה"א, כאשר לדייק, לסלעי הסביבה ולדפנות האפייה, מקדמי בלייה שונים. שיטת הנגב, שיטה סלילנית ושיטה סוככנית, שההבדל ביניהם הוא בעיקר באזורי הגידול ובצורת העץ.</p>
<p>מכתש רמון הליכה</p>	<p>לשיטה הסוככנית השיטה הסלילנית במכתש צומחת מערכת אקולוגית</p>	<p>יש מבנה קוני הפוך כאין סככה, יש לה מספר גזעים שיוצאים מבסיס משותף וצומחת באזור נמוך צחי הצומחת בערבה ובחלקים שונים בנגב. יכולת להגיע לגדלים מרשימים, באמצעות שורשיה המעמיקים. רק השיטה הסלילנית, בעוד שיטת הנגב, צומחת מרחב שדה בוקר, בנחל עץ, שהינו הכי קרוב למכתש. הבנויה על עץ השיטה, שהוא היחיד המייצר צל, מורכבת מבע"ח, חרקים וציפורים שחיים עליו ומעליו.</p>
<p>מכתש רמון הליכה</p>	<p>העשוקץ בצופית, המעופפת הצבאים הרובצים עוזניית הנגב</p>	<p>שהיא סוג של חיפושית, שמסווה עצמה על קוצי שיטה והיה ותעלה על צמח אחר, היא כנראה תיטרף. סביב השיטה, חי טפיל צמחי, בשם הרנוג השיטים, שפרחיו האדומים מרשימים יותר מפרחי השיטה. תחת שיטים, ניזונים מתרמילי השיטה ומשייעים בהפצתו, בכך שמעכלים חומר המונע את נביטת זרע. שקינה על שיטים, נכחדה מהאזור ובכך נפגעה מאוד, שרשרת המזון במערכת האקולוגית שבמרחב.</p>
<p>מכתש רמון הליכה</p>	<p>התמטטות קוצי השיטה בספר שמות תאוריה עדכנית</p>	<p>אקולוגית מתרחשת, כדוגמא, עת הרנוג השיטים, אותו טפיל צמחי, משתלט על עץ שיטה וממית אותו. מאופיינים בתבנית מעוקל וזקוף, כנגד שני בע"ח אפריקאים, ששם מקור השיטים : גירפות ופילים. אלוהים מעביר לעם ישראל את רשימת החומרים, הנדרשים לבנית אוהל מועד, ביניהם גם עץ השיטה. להיווצרות מכתש, טוענת שיש שלב גידוע של ראשי איים, המגיחים מעל הים, טענה מגובה בממצאים.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>ערמות אבנים ברונזה הביניימית בהר ירוחם נחשפה טומולי הינו</p>	<p>הרבות המאכלסות את כל רמת סהרונים, נקראות בשם טומולי ומתוארכות לברונזה הביניימית. יש נטישה התיישבותית כללית, אחרי שבברונזה הקדומה, בנו את הערים וחיו בהם בשיתוף פעולה. התיישבות ביניימית, בעין זיק שבבקעת צין, נחשף אתר התיישבותי הכי גדול שמכירים מהתקופה הזו. ארון קבורה מלוחות אבן, שסביבו נבנה מעגל אבנים זקופות, שבין רווחי ממלאים באבנים קטנות.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>נוואמיס הינם הדולמנים ערמות הטומולי תחנת האכלה</p>	<p>מבנים עגולים, שגובהם כ-3 מטר, עם חלל פנימי, הבנויים מאבני שדה, עם פתח כניסה בצדם. בנויים מ-3 לוחות אבן גדולים, הנמצאים אך ורק בגולן, שלאחר הקבורה מערימים עליהם אבנים. ימצאו תמיד באיזושהי אוריינטציה לדרך, לכן יתכן שמדובר בפולחן נדודים - אבותינו ישמרו עלינו. שבאזור, לא פעילה כמו שליד הר צרור, מדי פעם, פקחים משאירים איזה פגר, לאוכלי נבלות המרחב.</p>
<p>מכתש רמון המנסרה</p>	<p>המנסרה הינה אבן חול סלע המנסרה התמרה הינו</p>	<p>תופעה ייחודית בישראל, אבן שהייתה במקור אבן חול, עברה התמרה לסלע אחר, הנקרא קוורציט. הינו סלע משקע יבשתי, שמכיל הרבה קוורץ, שהוסע למרחב, מאתרי בלייה של סלעי יסוד חשופים. הוא סלע שאינו כסלע משקע, אלא כסלע מתומר, שהתקבל מאבן החול, בתהליך של התמרה. תהליך שקורה בתנאי קיצון, של לחץ וחום גבוהים, שלרוב מתרחש בעומק רב, מתחת לפני הקרקע.</p>
<p>מכתש רמון המנסרה</p>	<p>סלעים המותמרים החום השופע התמרת המנסרה קוורציט הינו סלע</p>	<p>יכולים להיות סלעי יסוד, סלעי משקע כמו במנסרה, או סלעים מטמורפיים, שנוצרו בסביבת התמרה. לאחר חדירת התא המגמטי, אינו מתיך את סלע הסביבה, אלא גורם לגיבוש מחדש של המינרלים בו. התרחשה בעת שהקוורציט חומם והוספג בתמיסות של תחמוצות ברזל וצורן והפך לסלע קוורציט. מותמר, הבנוי מגבישי קוורץ קטנים, הפזורים בו באקראי, הנוצר מהתמרת מגע של אבן חול קוורציט.</p>
<p>מכתש רמון המנסרה</p>	<p>הקוורציט דומה התקררות הסלע מנגנון ההתכווצות העיקרון הכללי</p>	<p>לכורכר, רק שבו החומר המלכד את גרגירי החול, אינו קלציט אלא קוורץ ומכן השוני בתכונות הקושי. המותמר גורמת לו להתכווץ ולהיסדק, בצורת מנסרות עם חתך מצולע, משושה, מרובע או מחומש. לא ממש ברור מעבר לעיקרון הכללי העומד מאחוריהם, אך יש מודלים מתמטיים, המסבירים זאת. הינו שסידוק ע"י מנסרות משוכללות, מקטין למינימום, סך האנרגיה המתבזבזת, בהתכווצות הסלע.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>באתר התיישבות כביש חוצה נגב כשמתכנני הכביש מעלה צדוק</p>	<p>ליד מצפה רמון, מהברונזה הקדומה, המתאים לתיארוך ערד הקדומה, נחשפו אבני שחיקה מקוורציט. נסלל לאחר החלטה ממשלתית ב-49 משום הסכנה בנסיעה בכביש הקיים בעת ההיא וגם לפיתוח הנגב. מתחילים לרדת מבי"ש לכיוון דרום, הם נוסעים דרך ירוחם ומשם לכיוון עבדת ובהמשך למכתש. שהתגלה ע"י סייר שדה בוקר, הינו שביל היורד אל תוך המכתש, שעליו פרצו את הירידה למכתש רמון.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>קיבוץ שדה בוקר אחד מחברי קיבוץ גיוס אדם לישוב תחילת מצפה רמון</p>	<p>שהפעיל בשנים הראשונות מערכת שירותים למחנה העובדים, החליט להפסיק את מתן השרות למחנה. הגיב על ההחלטה להפסיק את מתן השרות, בעזיבת המשק ובהחלטה להקים את הישוב מצפה רמון. החדש, התנהל בקשים מרובים, עד להחלטת ממשלה לסיוע, בתנאי שיתקבל לישוב גיוס עולים חדשים. התבססה על רעיון לפיתוח תעשיית המכרות והמינרלים, שהלכה וגדלה ועל מתן שירותי דרך לאילת.</p>
<p>מרכז מבקרים</p>	<p>מרכז המבקרים אילן רמון מרכז המבקרים בקומת הקרקע</p>	<p>הינו אתר הנצחה ממלכתי לאילן רמון ומרכז מבקרים של המכתש. שיש לא מעט ביקורת על המיזוג. מונצח במרכז המבקרים, מתקופת האימונים בנאסא ועד התרסקות קולומביה בשבת ה-01.02.2003. משמש כשער למכתש, שבו הוא מצייד את המבקר, במידע על השטח ועל תופעת המכתש הייחודית. המבקר מתוודע אל נפלאות מכתש רמון, דרך דגמים מכניים, הניתנים להפעלה ידנית ע"י המבקרים.</p>

מרכז מבקרים	קרטיון התחנות הרבדת אבן החול שכבת החול חבורת יהודה	הינו תחילת תהליך ההיווצרות המכתש וההוכחה לכך, שבמכתש הקטן והגדול אין עידן טריאס ויורה. לפני כ-120 מיליון שנה, התממשה מנהרות שזרמו מהרי גרניט או אבן חול, עם תוצרי בלייתם. שקעה בדלתא של הנהרות, שהיו קרובים לים הקדום והגיעה לגובה של כ-300 מטר, של אבן חול. המורכבת מסלעי גיר, דולומיט וחואר, שקעה לפני כ-100 מיליון שנה, על אבן החול, עת המרחב הוצף.
מרכז מבקרים	תהליך התרוממות שלב הגיחה מעל תוצאת הבליה בתקופת הפנפליין	לפני כ-80 מיליון שנה, של קרקעית הים, שבמהלכו 5 רכסי הנגב ושדרת החר המרכזית, מגיחים מעליו. פני הים, הינו קריטי, היות וחלק מהרכס חשוף לבליה ואילו החלק שבמים, צובר עליו עוד משקעים. של ראשי האיים, הינה תהליך גידוע, שבעקבותיו נחשפים אבני החול ואז גם הים הקדום, נסוג סופית. מלפני כ-30 מיליון שנה, מערכת נהרות גדולה זורמת למרחב ומשטחת אותו, מהירדן ועד לים התיכון.
מרכז מבקרים	בקע ים המלח ההטיה התלולה תהליך גידוע היווצרות המכתש:	שנוצר לפני כ-5 מיליון שנה, פתח חריץ עמוק, הגרם לכל המרחב, לקבל הטיה גדולה ממערב למזרח. גרמת לבליה מואצת של אבן החול, לעומת סלעי הגיר בצדדים, היוצרים מצוקים זקופים מצדי השקע. הקמרים, שהגיחו מעל פני המים, לפני כ-80 מיליון שנה, הוא שמכתיב את הצורה והגודל ושל המכתש. תיאוריה אחת ועדכנית, שתומכת בתופעות גיאולוגיות סביב המכתש, בתוך המכתש ובכלל המרחב.

תכני סיור מספר 74 לשדה בוקר, ניצנה ושבטה

מסלול: קבר בן גוריון, עין עבדת, ערי הנבטים המאוחרות: ניצנה ושבטה

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
	כתב שהוא לא ירד לנגב כדי לשמש דוגמה אישית לאחרים, אלא כדי לממש בעצמו את החזון שלו. נבחרה ע"י ב.ג. לאחר מות אשתו פולה ב-1968 שעה שלקח את בנו, לצעדה בשדה צין לכיוון המצוק. של ב.ג. ושל פולה, מופיעים 3 תאריכים, כולם באותו גודל ואותו פונט: הלידה, העלייה לארץ והפטירה. ישוּב קהילתי, המבוסס על תשלובת של מוסדות חינוך והשכלה: מביה"ס יסודי עד מכון לחקר מדבר.	דוד בן גוריון אחוזה הקבר על הקברים מדרשת ב. ג. הינו	אחוזה קבר ב.ג.
	להקים מוסדות מחקר בנגב, אכן התממש וכיום המדרשה מכילה אקדמאים ומשפחות צעירות. הוקמה בשם 'מדרשת שדה בוקר' ורק אחרי מותו של בן גוריון שינו את שם הישוב ל'מדרשת בן גוריון'. סלעי קונגלומרט של נהר קדום, שמתחתיו שכבות חוואר מהסנון והר צרור, הנשען על רכס חתירה. מעלה צין, מצד צין, בקעת צין ובה נחל צין הזורם מזרחה, רכס חצרה ובו המכתש הקטן וחוד עקב.	חזונו של בן גוריון המדרשה תצפית צפון מזרח תצפית למזרח	אחוזה קבר ב.ג.
	רמת עבדת - שטח לאורך כ-40 ק"מ עד מצפה רמון, סלעי גיר וקרטון בעומק כ-300 מטר, מהאאוקני. נחל דבשון ומעלה דבשון, בו שביל בן כ-15 ק"מ למיטיבי לכת, המגיע לעין עקב עליון ומשם לעבדת. העמק של נחל חווארים, מעליו המתחם של שניטי במדבר ומעליו רמת מטרד, בה ממוקם מחנה רמון. מעבר לאחוזה הקבר, מדרון כהה של צור-משש, כמו שנמצא על הר צרור, הנשען על רכס חלוקים.	תצפית דרום מזרח תצפית לדרום תצפית דרום מערב תצפית למערב	אחוזה קבר ב.ג.
	מתרוממים 2 גדות, המצוקים התלולים והרכים של רמת עבדת ורכסי הנגב הנטויים, עם תשתית קשה. הוא כ-125 ק"מ, הנחל הפנים ישראלי הארוך בארץ, נחל פארן יותר ארוך, אך תחילתו בתחום סיני. באזור מצפה רמון, משם זורם צפונה, כשמגיע למצוק הקבר, נופל בקניון עין עבדת, אזי שובר מזרחה. דורשת הסבר, מה קרה ומה גרם לנחל, שפעם זרם מערבה, לפנות בתקופה מסוימת ולזרום למזרח.	מנחל צין אורך נחל צין תחילת נחל צין ברך השבירה	אחוזה קבר ב.ג.
	שזרם צפונה, היה מחובר למעשה לנחל הבשור הקדום, שזרם לצפון מערב ומשם נשפך לים התיכון. מלפני כ-5 מיליון שנה, יצר בסיס סחיפה נמוך ונוצר נחל חדש - נחל צין, שהחל זורם מזרחה ולהתחבר. משקיף על קו פרשת המים, בין נחל צין שזורם מזרחה, לנחל הרועה ונחל הבשור, שזורמים מערבה. נחל צין התחבר לאחור, לאורך שבר צין וגנב אנגי ניקוז של נחלים אחרים והיזו את קו פרשת המים.	נחל צין הקדום בקע ים המלח מצוק אחוזה קבר במהלך השנים	אחוזה קבר ב.ג.
	הינו התהליך שהתרחש: נחל צין גנב את היובלים העליונים של נחל הבשור ולקח אותם אייתו מזרחה. כיום ברמת ציפורים, אזור המדרשה, זורם דרך מפער הרועה והמפתח ברכס דייקה, לצפון מערב. כיום, ממשיך להתחבר לאחור והקניון שבו הוא זורם, יגיע בעתיד הרחוק מאוד, עד אזור מצפה רמון. אפשרית בירידה מהכביש, עד החיבור של נחל חווארים לנחל צין, משם רואים את הזרימה בנחל צין.	שביית נחלים נחל הבשור מתחיל נחל צין צפייה בשיטפונות	אחוזה קבר ב.ג.
	עין מור - בכניסה לשמורה, עין עבדת - בריכה ומפל מים ועין מעריף - המפל העליון והגבוה בשמורה. מוצגים 4 רכסי הנגב הצפוניים: חצרה, חתירה, חלוקים ובוקר-ירוחם, המתאחדים לרכס ירוחם. נטויה במתינות, מרכס מחמל עד נחל צין ומורכבת מסלע משקע ימי, חבורת עבדת מתקופת האאוקן. ברמת עבדת, בנויה מגיר וקרטון לסירוגין, כאשר הקרטון סדוק ולא אוטם, המים מחלחלים כמו בגיר.	המעיינות בשמורה במפה גיאולוגית רמת עבדת הינה עמודת המסלע	עין עבדת
	ברמת עבדת כ-300 מטר בלי אקוויקלוד, כלומר כל השכבה היא אקוויפר, עם אקוויקלוד רק בתחתית. היורדים ברמת עבדת, מחלחלים לתוך ספוג ותמיד מגיעים לאותו קו בסלע, ממנו נובעים כל המעינות. עין עבדת ועין מעריף בשמורה, עין עקב, עין עקב עליון, עין זיק, עין שביב, עין שרב ועין אורחות. הן תוצאת אקוויפר עמוק וגדול, שחשוף בצדו עם נטייה לצפון, שיש לו נקודות יציאה, רק בבקעת צין.	עומק השכבות המשקעים המעיינות: עין מור כל נקודות הנביעה	עין עבדת
	רחב עלים ונשיר בחורף, צומח רק בעין עבדת ובעין זיק, מהווה סימן לאקלים, קר יותר, מאשר בעבר. צומחת בארץ בריכוזים בצפון, בשומרון, בהר הנגב הגבוה וכמה עצים בודדים בעין עקב, ובעין עבדת. ניסו לגדל בשדה בוקר לפיסטוק, במשך הרבה שנים, אך הגידול לא היה רווחי, לכן הפסיקו לגדלו. בקניון עין עבדת, המתחתית בתוך הסלעים של רמת עבדת, העשוי רובו קרטון וגיר וקצת פסים של צור.	עץ צפצפת הפרת אלה אטלנטית את אלת הבוטנה סוגי הסלעים	עין עבדת
	קונגלומרט, הינו שריד לנחל הבשור הקדום, שזרם על הרמה והשקיע סחף אבנים לפני היווצרות קניון. בעל הקושי החזק, יותר מבזלת, מופיע באופקים שחורים, עדשות או בועות ארוכות, בתוך הסלע הלבן. סלע משקע ימי, שנוצר משקיעה בים של בע"ח עם שלד עשוי מצורן, או מהצטררות - החלפת מינרלים. יש ריכוז גדול של אבני צור, החשופים על פני השטח ומאד קל לאוספם, על מנת לייצר ממנו כלים.	תלכיד נחלים- סלע הצור הינו הצור הינו בהר כרכום	עין עבדת
	צור משש, עדשות צור גדולות, מחבורת עבדת, עדשות צור קטנות, מחבורת יהודה צור אאוגני. היוצר מפל, הינו המעיין הגדול בשמורה, שממיו מתוקים ויוצר בריכה, שתמיד הינה מלאה לגמרי. חגים סביב הקניונים של מצוק הסחיפה, ברמת עבדת יש קנוני נשרים, החשובים למערכת האקולוגית. להפרעות גבוהה, עד כדי נטישת הקן וגוזליו, לכן סגרו את השבילים, לאורך המצוקים, למנוע הפרעות.	4 סוגי צור בארץ: מעין עין עבדת להקות הנשרים רגישות הנשרים	עין עבדת
	נעשו בעין עבדת ובגמלא ולאחרונה נצפו נשרים צעירים ונראה שיש התייצבות בכמות הנשרים באזור. נכחדו מא"י, לעזנייה מקור חזק המיועד לשיסוע עור הפגרים, שהינו שלב ראשוני בתהליך אכילת פגר. שליד קבר בן גוריון, במצפה רמון ולפעמים גם בשמורה, מובלים ע"י יעל אלפא יחיד, שגבר על יריבו. הן גדולות, כבדות ומעוגלות לאחור, לפי עקרון ההכבדה, שמטרתן לומר לנקבה: אני הזיווג המוצלח.	מאמצי שיקום העזנייה והפרס עדרי היעלים קרני הזכר	עין עבדת

בציורי הסלע בנגב מערות הנזירים העיר עבדת המפל הגדול	עין עבדת	בסיני ובירדן, היעל הינו הכי נפוץ, מופיע בכל התקופות ומהווה כנראה סמל, כי לא שימש למאכל. הפעורים בקירות הקניון, הן מהעידן הביזנטי והמגדל המרובע בראש המצוק, היה כנראה בשימוש. התבססה בעיקר על אגירת מי שיטפונות, מי מעיינות במרחב, שימשו את התושבים, רק לשעת חירום. שגובה כ-60 מטר, מהווה נקודת תצפית בשעת שיטפון, המגיע כ-8 שעות אחרי שירד גשם במצפה רמון.
הר ערקוב מתקשר חוות הבודדים: שניטי במדבר נחל חווארים	נסיעה	לנוודים ותרבויות מדבריות, מכיל ציורי סלע וערמות אבנים, ששימשו לקבורה, הוא נגיש מהר כרכום. חוות כרמי עבדת - מגדלים כרם ומפיקים ממנו יין, חוות אורליה - מגדלים אראגן ומפיקים ממנו שמן. הינו שלוחה של בית השניטי בתל אביב, המטפל בנוער בסיכון ממשפחות הרוסות, שגרים כאן מרצונם. הזורם ומתחבר מזרחה לנחל צין, מהווה מסלול הליכה בליל ירח מלא, היות והלובן שבו מצויין נתיבו.
נחל ציפורים מצד מאגורה רכס חלוקים מכיל השם רמון	נסיעה	היה בעבר, הדרך הראשית מעבדת לשבטה, לאורכה חלקות חקלאיות וטראסות מהתקופה הביזנטית. אתר יוצא דופן מול המדרשה, זה בור מים מרובע עם עמוד תמיכה מרכזי, אך חפור בתוך סלע גיר קשה מסלולי אופניים מסומנים ומשולטים, הרכס אינו שמורת טבע ולא שטח אש, על כן אפשרי לטייל בו. נקבע ע"י ועדת השמות, שתרגמה את השם למכתש רמון ולא מכתש רומא, כפי שכונה ע"י ערבי האזור.
בראשית דרכו ב.ג. בן גוריון בפעילותו עסק ב.ג. פרישת ב.ג.	צריף ב.ג.	היה מזכיר ההסתדרות הראשון, יו"ר הסוכנות היהודית ובתוקף תפקידיו נלחם למען הקמת המדינה. הכריז ב-ה' באייר תש"ח על הקמת המדינה והיה לרה"מ ושר הביטחון הראשון ב-5 שנים הראשונות. בהקמת צה"ל, ניהול מלחמת העצמאות, קליטת עלייה, הקמת מערכת החינוך עד פרישתו ב-1953 מראשות הממשלה, לוותה בהחלטה לגור בשדה בוקר, אך ב-1955 חזר לראשות הממשלה ל-8 שנים.
במקביל לתפקידו זיקת ב.ג. לנגב עם סיפוח הנגב לתוכנית החלוקה	צריף ב.ג.	נשאר ב.ג. חבר הקבוץ ושמר על קשר עד שובו אליו ב-1963 ובו חי עד יום מותו ב-1973 בגיל 87. החלה ב-1935 שעה שהחליט שהנגב חייב להיות חלק משטח המדינה ואז אף רצה לבוא לחיות בנגב. ביקש ב.ג. ב-1940 להקים מידית 24 ישובים בנגב, שיצאה לפועל רק ב-1946 בהקמתם של 11 הנקודות. ב-1947 ביקש ב.ג. מהא"ם: 'תנו לי יהודים את הנגב ואדמותיו הצחיחות' ואכן בקשתו התמלאה כולה.
תמונות מנהיגים אבזרי קישוט האישה פולה צריף הפעילויות	צריף ב.ג.	על קירות הצריף: אפלטון, מהטמה גנדי, אברהם לינקולן ומשה רבנו - מנהיגים שלחמו למען החירות. בחדרי הצריף: חנוכייה המנגנת את התקווה, אמנות קינטית שמשולבת עם סמל המדינה וגלובוס ענק. נולדה ברוסיה ועברה לארה"ב בגיל צעיר, שם פגשה בן גוריון לאחר שגורש מהארץ, ע"י הטורקים. מכיל תערוכת צילומים של הפעילויות ברמת הנגב כיום, זאת לאור החזון שאמר בן גוריון בימי חייו.
שדה בוקר רעיון ההתיישבות חגי אבריאל השם שדה בוקר	חניון הרועה	הוקם כישוב הדרומי ביותר ב-1952 ע"י 13 צעירים אידאליסטים, ללא רקע חקלאי וללא כל גוף תומך. עלה לראשונה ע"י גיסי סליד, אמריקאי שחלם להקים בנגב חוות בקר ולצורך זה צירף את חגי בריאל. אדם עם חזון, הצליח ב-1951 לקבל אישור להקמת החווה ואז צירף עוד חברים שהתלהבו מהרעיון. לא קשור לחוות בוקרים, אלא לגיבול בקארה וואדי בקארה הסמוכים, שוועדת השמות תרגמה לבוקר.
השנה הראשונה הבדואים ברברה פרופר נקודת המפנה	חניון הרועה	ל-11 הצעירים ו-2 הצעירות, הייתה קשה, עקב החוסם בקיץ הקור בחורף ואספקה שלא תמיד הגיעה. שסבלו מהגבלות צבאיות, הגיבו באלימות כלפי צעירי שדה בוקר, ששיאם במקרים שהסתיימו במוות. שתפקידה כרועת צאן ביישוב, יצאה עם עדרה לנחל חלוקים, כשלתע הגיחו 2 בדואים וירו בה למוות. של שדה בוקר הייתה ב-1954 עת הגיע ליישוב גרעין גדול של הצופים, שהחל להצעיד את המשק קדימה.
מצפור חגי העיר האבודה היא נחל בוקר ביר הדאגי הינו	נסיעה	נקרא ע"י חגי אבריאל, המייסד והמנהיג של שדה בוקר, שעזר בהקמתם של מצפה רמון ומשאבי שדה. שם ישוב ששמו האמתי לא ידוע ושרידי מבניו מתוארכים לסוף התקופה הביזנטית וראשית מוסלמית. הוא הקער שבין קמר חלוקים לקמר בוקר ושניהם מתאחדים בהמשך, לרכס אחד, הוא רכס ירוחם. ישוב בדואי, של השבט אל עזאמה, שהתיישב בשנות ה-90 באזור מצומת טללים ועד קבוץ רביבים.
המסילה הטורקית מו"פ רמת נגב כפר הנוער ניצנה נתיב השלום הינו	נסיעה	הנמשכת במקביל לכביש, נסללה במלחמת העולם ה-I כשהגנרל פון-קרסנשטיין, החליט לפלוש מצרים. תחנת ניסיונות לגידולים חקלאיים במים מליחים, אשלים - יישוב קהילתי שהחל כמושב שיתופי ב-79 חזון שהתממש של לובה אליאב, שהקים קריה חינוכית לנערים, עולים חדשים, שעלו ללא הוריהם. פסל סביבתי של דני קראוון, שורה ישרה של 100 עמודי בטון, שעל כל אחד כתוב 'שלום' בשפה אחרת.
האתר ניצנה חפירה בתל במרד הערבי במלחמת העולם I	תל ניצנה	הנקרא בערבית עוג'ה אל חפיר, חורבותיה העות'מאניים, שימשו אתר אימונים צה"לי, בראשית דרכו. נעשתה בשנות ה-80 ע"י אורמן ולפניו בשנות ה-50 ע"י נגב ולפניו בשנות ה-30 ע"י משלחת בריטית. בשנים 36 - 39 הבריטים השתמשו בעוג'ה אל חפיר כארץ נזירה, עבור אותם ערבים שהתפרעו במרד. ניצנה הפכה לנקודה האחרונה בתוך פלשתינה הטורקית ולכן החשובה, לפני חדירה לסיני הבריטית.
בגלל חשיבותה העות'מאניים קו הגבול היה בתקופה הביזנטית	תל ניצנה	במלה"ע ה-I הקימו העות'מאניים בניצנה, ביי"ח, מחנה צבאי ותחנת רכבת המכילה מגדל מים. החליטו ב-1908 לבנות בניצנה עיירה, שתהווה סימון הגבול עם האימפריה הבריטית, כנקבע ב-1906 פנים אימפריאלי, כי גם סיני שייכת לעות'מאנים, אך הבריטים הכריחו אותם לסמן קו ולסגת מאחוריו. התפתחה בניצנה עיר עם אקרופוליס, שהמבנה המרשים בה הוא הרחוב ראשי וגרם מדרגות רחבות.
המצודה הנבטית הדרך העתיקה דרך הבשמים מקורות המים של	תל ניצנה	שעל הדרך העתיקה, נבנתה במאה ה-I והתפתחה ליישוב וכשהרומאים כבשוה, היישוב כנראה ננטש. היא לא דרך הבשמים, שבטה, ניצנה וממשית, הן ערי נבטים שלא על דרך בשמים, אלא על דרך מסחר. עברה נתיב הכי קצר: מתימן דרך פטרה, דרך מואה, עבדת, חלוצה, דרך נחל הבשור עד נמל עזה. ניצנה היו 3 בארות מסביב לתל, שניזונו ממי תהום של נחל ניצנה ונחל בארותיים, המתלכדים באזור.
פפירוסים ניצנה הארכיון נחשף השם ניצנה מתצפית על התל	תל ניצנה	הם התגלית החשובה ביותר בארכיאולוגיה א"י, עת התגלו בשנות ה-30 מטמון של 195 ניירות כתובים. מתחת לרצפת הכנסייה, בתוך כדים ותיבות ולפיהם אפשר ללמוד, על אורך החיים במאות ה-6 וה-7 התגלה כתוב באחד הפפירוסים שנחשפו בכנסייה ומאז שונה שם המקום מעוג'ה אל חפיר, לניצנה. בוסתן לאה, ע"י אחותו של לובה אליאב, שחניכי המוסד של ניצנה, אחראים עליו ומגדלים בו פירות.

ניצנית הינו נחל ניצנה אינו ביה"ח הטורקי בור המים שודרג	תל ניצנה	ישוב חדש, שאמור להיבנות ליד השמורה, עזוז, הישוב הכי קטן והכי רחוק, שבתחום מועצה האזורית. זורם לים אלא לסיני ושם נעלם בחולות, גם נחל ערבה דרומי, לא מגיע לים סוף, אלא נספג במליחות. שבראש הגבעה, הוא ממלה"ע ה-I שנבנה ברובו מאבני המבנים הביזנטיות והנבטיות, שהיו על התל. ע"י הבריטים, כפי שנעשה בביר רחמה, ביר מלאגה וביר מלחותה, לצורך שיפור יחסיהם עם הבדואיים.
אנדרטה חטיבה 8 מבצע חורב המבצע נקרא חטיבת הנגב	תל ניצנה	המשוריינת, מנציחה את הקרבות והנופלים, שהיו במבצע חורב ב-1948 בה שותפה גם חטיבת הנגב. היה מתוכנן לכיבוש מוצבי המצרים לאורך הכביש, מב"ש לניצנה ואז כיתור רצועת עזה מאל עריש. גם 'מבצע עין' בגלל האות 'ע' ב-5 יעדיו: ביר עסלוגי, עוג'ה אל חפיר, אבו עגיללה, אל עריש ועזה. התקדמה לאורך כביש ב"ש ניצנה, בעוד חטיבה 8 ניווטה דרך החולות, אל חלוצה ורוחייבה עד לניצנה.
מבצע חורב הסכם הבנות בין במהלך לחצים על האמריקאים	תל ניצנה	הצליח, צה"ל כבש את רוב היעדים שהוגדרו, כאשר חדר לתוך סיני ואף פשט לשדות תעופה בסיני. מצרים לבריטים שהחזיקו כוחות במצרים, בגלל תעלת סואץ, גרם להפעלת לחץ לנסיגת ישראל מסיני. ישראל, הבריטים שלחו מטוסי תקיפה והתנהל קרב אווירי מול צה"ל, שבו הופלו 5 מטוסים בריטיים. הם שהכריחו את בן גוריון, לתת הוראת נסיגה לכוחות צה"ל, אל קו הגבול הבינלאומי, שאכן התבצע.
שבטה הינה לערי המדבר שבטה נחשפה הקמת שבטה	שבטה	עיר מסתורית, יחסית לערי המדבר האחרות, היא מפוארת למרות שאין בה בכלל מקורות מים יציבים. היו מקורות מים קבועים כמו לעבדת - עין עבדת, לניצנה - בארות נחל ניצנה, לממשית - עין ירקעם. ע"י פאלמר ב-1870 כשהמקום נקרא סוביטה, שמשמר את השם העתיק ולכן לא הייתה בעיה של זיהוי. הייתה בימי המלך הנבטי חרתת ה-4 סביב המאה ה-I לספירה, שזה יחסית מאוחר משאר ערי המדבר.
בררכת המים בבריכות התגלו ניקוז המים הכנסייה הדרומית	שבטה	הכפולה, שאינה מקורה, במרכז העיר, הינה המבנה הציבורי הגדול והחשוב ביותר שנחשף בשבטה. מטבעות עד המאה ה-7 ואוסטרקון מ-600 שמהכתוב עליו, ניתן לדעת שתושבי העיר חויבו במטלות. היווה ערך עליון וכל מטר בתוך העיר, היה מנוקז והופנה לתעלות, שנותבו לבורות שבבתים ולבריכות. הינה מפוארת ושמורה ונבנתה בשלבים: בשלב הראשון בתקופה הביזנטית נבנתה עם אפסיס ואולם.
בשלב השני הפטיסטרים מבנה המסגד הכיבוש המוסלמי	שבטה	נבנתה בזיליקה, עם עמודים וסיטראות, 3 אפסיסים, עם נרתקס ונאוה, אך לא היה בה אטריום. בכניסה מעוצב מאבן מסותת, בצורת צלב המיועד להטבלת מבוגרים, הקטן שלידו, מיועד לתינוקות. בשבטה, מתוארך לראשית התקופה המוסלמית בארץ, הוא צמוד לכנסייה, עם מחראב לכיוון דרום. בא"י, לא לווה בהרס התרבות הנוצרית, למוסלמים היה חשוב שימשיכו לתפקד, על מנת לשלם מיסים.
מתאסלמים שעזרו בשבטה נוצר מצב בית המושל הנבטים ע"פ	שבטה	לעבאסיים במלחמתם באומאיים, זכו לפטור ממיסים, בניגוד לאומאיים, שדרשו מהם המשך מיסוי. שהמסגד תיפקד במקביל ובצמוד לכנסייה, שהייתה תחת שלטון מוסלמי ורוב קהילתי נוצרי, בעיר. הוא בנין של 2 קומות ומאוד מרשים, המבנה מהתקופה הביזנטית, אך מייצג את שיא הבנייה הנבטית. חוקיהם, לא אמורים לבנות בתים, אך בעודם גרים באוהלים, הם בנו בורות מים, אמות מים ומצודות.
שיא בניה נבטית הגת הצפונית פסיפסים לקישוט ראיות גידול גפנים תולילת אל-ענב ערמת האבנים הכנסייה הצפונית באטריום	שבטה	היו במבנים, כבור נקרות והבריכה בממשית, עם עמודים וקשתות, ארכיטקטורה שאומצה מחוץ לנגב. שימשה לדריכת ענבים ליין, כמו שנעשה בעבדת, הגת כנראה הייתה בשימוש פרטי, של המנזר הסמוך. גתות, נחשפו רק באזורים שמצפון לבאר שבע, בכל הגתות בנגב, לא נמצא אף שריד של פסיפסים. ע"י הנבטים, הוכחו ע"י אבן ארי, שהצליח לגדל גפנים בנגב, גם בפפירוסים של ניצנה, מסופר על גפנים.
מיקום שבטה למרות הקשיים יש בפפירוסים ניצנה ההשערה היא	שבטה	הינה תופעה של ערימות אבנים מסודרות בשורות, שנמצאו סביב ערי נבטים, שלתכליתם 2 הסברים: שימשה כבית גידול לגפן והטל שהצטבר, שימש להדליית הגפן, או סיקול השטח, להגברת זרימת הנגר. היא הגדולה והמרשימה בשבטה, הכוללת מבנה בזיליקלי, אטריום, נרתקס, נאוה וחדרים בצדדים. חצר חיצונית של הכנסייה הצפונית, יש חדרים ב-2 הקומות, ששימשו למגורי הנזירים וקלויסטר.
מיקום שבטה למרות הקשיים יש בפפירוסים ניצנה ההשערה היא	שבטה	הינו בעייתי ולא הגיוני גם למנזר, אקלים קשה מאוד, בלי מקור מים יציב, ולא נמצאת על דרך ראשית. בריכות מים פתוחות, המבזבזות מים באידוי ומצמיחות ירוקת ואף מצליחים לגדל גפנים וגידולים. מתואר חג של אחד הקדושים, כנראה באזור שבטה, המלווה בחשבונות וקבלות של מורה דרך לתייריו. שאנשי שבטה, הצליחו לתחזק עיר מפוארת, עם חקלאות ולשגשג מתנועת עולי הרגל אל ההר הקדוש.
בתקופה מוסלמית פתחים חסומים בתקופה הביזנטית שהמוסלמים כבשו	שבטה	למרות שלא היתה אלימה, החלה נטישה הדרגתית של ערי המדבר, למרות המשכה של תיירות נוצרית. של מבני המגורים, מעלים השערה, שהמצב החל להיות קשה, האנשים אטמו בתיים, בתקווה שיחזרו. השלטון ראה באזור הזה, שטח ספר וגבול האימפריה, לכן תמך באנשים ואף פטרם מתשלומי מיסים. את המרחב, הם המשיכו הלאה, כי מבחינתם זה חלק מהאימפריה, לכן דרשו מיסים כמו בכל מקום.
בתנאי קיצון היה בתים אטומים בניצנה לא	שבטה	משתלם לחיות בשבטה בלי מיסים, אך ברגע שהמוסלמים שינו את המשוואה, החלה נטישה מהעיר. תופעה שנתגלתה רק בשבטה, רחובות וחלוצה, שגם ננטשו, סבלו קשות משוד אבנים ולא השתמרו. בוצעו חפירות, לכן קשה לדעת לגביה, עבדת היא דוגמה יוצאת דופן, כי היא חרבה בכיבוש המוסלמי.

תכני סיור מספר 75 לפולש המצרי בתש"ח

מסלול: יד מרדכי, מצודת יואב, נגבה, גבעת תום ותומר, נצנים וגשר עד הלום

<u>תמצית תכני הדרכה</u>		
נסיעה	היישוב היהודי הדרומי בא"י ב-1884 ורק 4 שנים מאוחר יותר, תקום קסטינה, לימים באר טוביה. היישוב הדרומי ביותר בא"י ב-1939 למרות שב-1913 הוקמה חווה ברוחמה, שלא הוגדרה כיישוב. במהלך השנים 41 - 43: גבר-עם, ניר-עם, דורות, ניצנים, 3 המצפים וב-46 הוקמו 11 הנקודות בנגב. היה קיים עד 1948 ונחשב כאחד היישובים הגדולים במרחב, שאוכלס בזמנו, ב-11,000 מוסלמים.	הישוב גדרה הינו קיבוץ נגבה הינו היישובים שהוקמו ישוב מגידל הערבי
נסיעה	שיכן במגידל את מפקדתו, לאחר שהצמיד את צבאו מעזה, במגידל פיצל את כוחותיו, לצפון ולמזרח. הינה אדמת סחף, המכילה חול, טרה-רוסה שנוצרה מהגיר ורדנוזינה מהקרטון, שהוסעו ע"י נחלים. נחשפו גתות תעשייתיות, המלמדות על יצוא יין והשם סקליון ואשליות, מרמז על גידול וייצוא בצלים. או בשמה האחר, דרך הים הקדומה, היוותה ציר שחיבר את מסופוטמיה למצריים בעת העתיקה.	הגנרל מוואווי אדמת מישור חוף בעיר אשקלון הדרך הבינלאומית
נסיעה	יושב על אדמת הכפר הערבי חירביה, שבו התחולל ב-1244 קרב הירביה, בו הובסו הצלבנים קשות. נערך בין צלאח איוב המצרי ואחיו איסמעיל מדמשק, בו הצלבנים מהמרים על דמשק וסופגים מפלה. לזכר 9 הרוגי אוטובוס התיירים, שנרצחו באיסמעיליה ב-1990 היווה את נקודת יציאת המטיילים. התחולל ב-1239 קרב בין אבירי מסע הצלב של הברונים למצרים, שהסתיים במפלתם של הצלבנים.	קיבץ כרמיה קרב הירביה מיקום האנדרטה בבית חאנון
יד מרדכי	בעת הקמת גיעוני, ראש פינה ופי"ת ב-1878 מהווה, לדעת החוקרים, את ראשית הסכסוך היהודי ערבי. ב-2.11.1917 הינו השלב ה-2 בסכסוך יהודי ערבי, עת הערבים מבינים שהיהודים הולכים להקים בית. באו"ם ב-29.11.47 שהערבים לא מוכנים לקבל אותה, מהווה את השלב ה-3 בסכסוך היהודי ערבי. את מפאוזי אל קאוקגי בצפון, עבד אל קאדר אל חוסייני בירושלים וחוסן סלאמה באזור יפו רמלה.	קרב קרקעות ומים הצהרת בלפור הכרזת החלוקה צבא ההצלה הכיל
יד מרדכי	שהיה קמבי"צ בעת קרבות מלחמת תש"ח, החליף את יעקב דורי הרמטכ"ל הראשון, שהיה חולה מאד. נתקל בראשית דרכו צפונה, בכמה יישובים, כנירים וכפר דרום ועמד בדילמה, האם לכבוש או לעקוף. שנמצאו בעימות מול היישובים, ללא יכולת להכניעם תקופה ארוכה, מצעים למצרים, לעקוף יישובים. המפקד המצרי, מחליט לתקוף את היישובים, שע"פ המידע שבידו, כל אחד מהם מונה כ-50 איש בלבד.	יגאל ידון הצבא המצרי כוחות ההצלה גנרל מוואווי
יד מרדכי	לכיבוש יעד, הייתה להפציץ עם מטוסים ותותחים ואחר הריכוך, להסתער עם טנקים ורגליים לכיבוש. ארטילריה, הסתתרו בשוחות שנחפרו בעוד מועד וכשחיילים מצריים התקרבו, כוח המגן הודפס באש. מוואווי משאיר כוחות להמשך המצור ויתרת הכוח ממשיך ליד מרדכי, שם חלק מכוחותיו נעים לבי"ש. לא מצליח לכבוש את בית אשל, לכן עוקף אותו ועולה על ההר לכיוון דהרייה, חברון עד לרמת רחל.	דוקטרינה מצרית יישובים שחטפו באין הכרעה הכוח שנע לבי"ש
יד מרדכי	נבנתה ללא מערך צבאי, משום שבעת הקמתה ב-1943 היה בסמוך מחנה צבאי בריטי, שהשרה ביטחון. החל בהחלטת גנרל מוואווי, לכבוש את היישוב מדרום, שמא יפגע בהמשך, נתיב האספקה לצבאו. במתקפה על הקיבוץ, בטנקים, תותחים ונשק אישי לכל חייל, בעוד שלכוח בקיבוץ היה רק נשק אישי. בריטים מסוג קרומוול, שהיו מיועדים להשבתה, נגנבו ע"י הישראלים, אך עדין לא היו שמיים לקרב.	הגנת יד מרדכי קרב יד מרדכי הצבא המצרי צויד שני טנקים
יד מרדכי	ע"י כוחות ישראלים, היה לראשונה רק במבצע דני, או בניסיון הכושל לכבוש את עיראק אל מנשייה. של לוחמי יד מרדכי, כאשר כ-120 קיבוצניקים ועוד כ-30 פלמ"חניקים, הסתכם בכ-70 כלי נשק בלבד. מגמת ירידה - מכ"ט בנובמבר ועד אפריל: התקפות על שיירות יחיעם, נבי דניאל, חולדה והדסה. מגמת עליה - מבצע נחשון, מבצע בן עמי (עכו), מבצע יבوسی (קטמון), מבצע חמץ, מבצע יפתח (צפת)	שימוש בטנקים ארסנל הנשק בגרף מאיר פעיל שינוי באסטרטגיה
יד מרדכי	מגמת ירידה - כישלון לטרון, נפילת העיר העתיקה, כישלון באשדוד, נפילת משמר הירדן וניצנים. מאפשרת לצה"ל להתארגן מחדש, להצטייד בנשק ומהשלב הזה, מגמת עליה עד לסוף הקרבות. בהפוגה, כתוצאה מהכרזת ב.ג. שיהיה צבא אחד, לא פוגעת בהצלחת המבצעים: דני, דקל, יואב וחירם. ב-3.49 שבו נכבש הנגב ואום רשרש, נחתמים הסכמי שביתות נשק עם מצריים וירדן וביולי עם סוריה.	מהכרזת המדינה ההפוגה הראשונה הטבעת אלטלנה אחר מבצע עובדה
יד מרדכי	בחר לכבוש את יד מרדכי מדרום וזאת לאחר הפגזה מסיבית, של הפצצות ממטוסים וירי ארטילרי. ישבו בתעלות ולא ירו, עד הגעת הכוחות המצריים לגדרות, אזי היו יורים בעוצמה, עד נסיגת המצרים. ב-19.5 המצרים מאבדים כ-150 איש, מתוך 2,500 חיילים, בעוד לקיבוץ יש 5 הרוגים מתוך 150 מגנים. שמתחילה שוב בהפגזה נוראית, נהרגו עוד 16 מלוחמי הקיבוץ, אבל הצבא המצרי מאבד מאות חיילים.	גנרל מוואווי מגני יד מרדכי במתקפה ראשונה במתקפה שנייה
יד מרדכי	ב-22.5-21 יש רק הפגזות, ב-23.5 יוצא הצבא המצרי למערכה וכמה טנקים מצליחים לחדור למשק. ממגני הקיבוץ, בראותו טנק מתקרב, רץ, מטפס עליו ומפוצץ עצמו על הטנק ועוצר התקדמות הצבא. הרואה כי מערך ההגנה רופף ותגבורת רצינית לא מגיעה, מחליט ומודיע שהוא חייב לעזוב את הקיבוץ. גרישה, מפקד הכוח והמגנים, נסוגים לגבר-עם, במבצע תינוק ב-18.5 פונו כל התינוקות והאימהות.	ביוממים הבאים שמוליק קולר מפקד יד מרדכי בחשכת ליל 23.5
יד מרדכי	החזיקו מעמד במשך 6 יממות, בסופם נמנו 26 הרוגים ובהסתערות המצרים בבוקר, לא נמצא איש שעמד בחצר יד מרדכי, שהיה במערך הצבא המצרי ביד מרדכי, הועבר בשנות ה-90 ליד לשריון בלטרון. שהמצרים השתמשו גם בו בעת מלחמתם ב-48 הובא כתחליף לויקס, לאחר שלא יתאפשר להחזירו. התחיל בקרבות בבית גוברין, ביולי - אוגוסט בניסיון לתקוף את כיס פלוגיה, בטנקי קרומוול ושרמן.	מגני יד מרדכי טנק הויקס טנק הסטיוארט מערך טנקי צה"ל

<p>יד מרדכי</p>	<p>למבצע חורב לחטיבה 8 במהלך הלחימה בנטישת הקיבוץ</p>	<p>ב-12.48 הצליחו להכין לקרב 2 טנקים שמישים, מתוך צבר שאריות של טנקים, ממלחמת העולם ה-2 המשוריינת של יצחק שדה, קנו טנק צרפתי בשם הוצ'יקים, שהיה טנק קטן וחלש שתפעולו היה מורכב. בעיראק אל מנשייה, נלחמו 5 הוצ'יקים, אך בגלל שלא ידעו להפעילם כנדרש 4 מתוך ה-5 התהפכו. הוסתרו 23 חללי הקיבוץ במקלט ורק עם שוב הקיבוצניקים בנובמבר, נקברו הגופות בשטח הקיבוץ.</p>
<p>יד מרדכי</p>	<p>מוזיאון הזיכרון רעיון המוזיאון קיבוץ מצפה ים הקיבוץ החדש</p>	<p>ביד מרדכי, הוקם בשנות ה-60 ע"פ תכנונו של אבא קובנר, שהיה פרטיון והפוליטרוק בחטיבת גבעתי. ההינו המעבר משואה לתקומה, לכן חלקו עוסק בהיבט גטו ורשה וחלקו בקרבות של מלחמת תש"ח. שהוקם על חוף נתניה ב-1936 ע"י גרעיני הכשרה של 'השומר הצעיר', נדד בגלל אילוצי קרקע לדרום. ששמו טרם נבחר, התבקש ע"י הקיבוץ הארצי, שיקראו לו ע"ש מרדכי אנילביץ', מפקד מרד גטו ורשה.</p>
<p>יד מרדכי</p>	<p>הפסל נתן רפפורט פסל אנילביץ' ליצירת פסלו על לוח אבן לרגלי</p>	<p>הגיע ב-1951 לקיבוץ ומצא שהגבעה עליה מגדל המים ההרוס, כמקום להציב את פסלו של אנילביץ'. המפוסל כצעיר חסון, מול מגדל המים ההרוס, יוצר קשר בין מעשי גבורה בגטו לבין הלחימה במצרים. של אנילביץ', שאב רפפורט השראה מפסלו הידוע 'דוד' של מיכאלאנג'לו, שפוסל בשנים 1501 - 1504 הפסל, כתובים דברי אנילביץ': 'שאיפת חיי האחרונה נתמלאה טוב לי שהייתי בין ראשוני הלוחמים'.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>צומת גבעתי חמי יואב הינו אנדרטת החייל המסדרון המצרי</p>	<p>שבמרחבה גבעות כורכר מעוגלות, שעל כל אחת מהן נערכו קרבות עקובים מדם, במלחמת העצמאות. אתר תיירותי, שבשנות ה-60 בעת חיפושי נפט, נמצאו בו מים חמים עם מינרלים, מטיבי בריאות. המצרי, הינו אחד מ-2 אתרים, להנצחת החייל האלמוני המצרי, השני באשדוד, ליד גשר עד הלום. שמצרים מבצעת בפלישתה לישראל, במלחמת ה-48 היה בין מגדל לעיראק סווידאן, שמצפון כיס פלוגיה.</p>
<p>מצודת יואב</p>	<p>מצודת יואב הינה מפלצת עם הגבעה הבריטית על עזבו היילי גבעתי</p>	<p>משטרת עיראק סווידאן, נכבשה רק בניסיון ה-8 שמהלך הקרבות לכיבושה, נהרגו 45 לוחמים. כך קראו למצודה לוחמי גבעתי, שלכיבושה זכו, סימן טוב גנה וכן ציון לייטנר, לאות גיבור ישראל. את המצודה ב-12.5 והעבירוה לאחים המוסלמים, שכבר באותו יום, הצליחו למנוע את כיבושה. ניסו במהלך החודשים יוני, יולי, אוגוסט וספטמבר, לכבוש את המצודה וכול העת נכשלו במשימתם.</p>
<p>מצודת יואב</p>	<p>בן ציון לייטנר בניסיון ה-7 הוסע פרץ חורשתי אות גיבור ישראל</p>	<p>פרץ בניסיון ה-6 לקומת הקרקע, השחיל צרור רימונים לתוך בונקר, המשך באש וגרם כך להשמדתו. רכב עמוס חני"מ, במטרה לפוצצו ליד קיר, אך בגלל ירי ממוקד, הרכב פוצץ הרחק מהקיר ולא ניזוק. מבצע בניסיון הפריצה ה-7 מעשה נועז, עת פורץ לבדו למתחם, מטהר את הקומה הראשונה ונפגע. הוענק לבן ציון לייטנר על מעשה גבורתו, פרץ חורשתי, שטיהר את הקומה התחתונה, לא קיבל האות.</p>
<p>מצודת יואב</p>	<p>יצחק שדה שהיה במהלך הראשוני במהלך השני פקד פעולת גז המדמיע</p>	<p>מפקד הפלמ"ח, הוא שייסד את חטיבה 8 - חטיבת השריון הראשונה, שנקראה לכבוש את המצודה. לתקיפת היעד, יצחק שדה שלח כוח חסימה בבית עפה, על מנת לחסום כל כוח, שיבוא לעזור מפלוגיה. יצחק שדה, להפגיו את המצודה, בכינון ישיר בפגזי גז מדמיע, ביצוע שיעץ לו דן קסלר, שלחם בנאצים. הדהימה את המצרים ועד מהרה החלו לנוס החוצה כנועים, שמדווחים שלא ידעו להתמודד עם הגז.</p>
<p>מצודת יואב</p>	<p>המצודה נכבשה סימן-טוב גנה בעודו פצוע קשות חטיבת גבעתי</p>	<p>כמעט ללא קרב והכניעה הייתה מיידית, הצרה הייתה בחסימה, אליה הגיע כוח מצרי, שתקף בעוצמה. שהפעיל כלי משורייני בכוח החסימה, נפגע, הזעיק עזרה, אך נענה שאי אפשר לעזור, עד לשעות הבוקר. סימן-טוב טיפל בפצועים וריתק באש את המצרים למקומם, מעשה שבזכותו קיבל אות גיבור ישראל. וחטיבת הנגב, שהיו עיקר הכוחות הלוחמים, קיבלו מיצחק שדה, את כל הקרדיט לכיבוש המצודה.</p>
<p>מצודת יואב</p>	<p>שמעון קוד אבידן ב.ג מינה ת אבידן חשם גבעתי אחריות חט' גבעתי</p>	<p>היה מראשוני הפלמ"ח, היה בקורס המ"מים הראשון, קורס הקצינים הראשון ואחד מבכירי מפקדיו. כמפקד מבצע נחשון ובשלב מאוחר יותר כמפקד חטיבת גבעתי, לאחר שהמח"ט הקודם גלוברן נהרג. היה הכינוי של שמעון אבידן, לכן החטיבה נקראת גבעתי על שמו, שהייתה אחראית על מרחב עצום. השתרעה מתל אביב ועד אזור שער הגיא וכל המרחב שמצפון לכביש שקלון, קריית גת ובית גוברין.</p>
<p>מצודת יואב</p>	<p>שם עיראק סווידאן יואב היה במצודת יואב במרחב העצום</p>	<p>שונה למצודת יואב ושם המבצע, שנקרא תחילה 'עשר מכות' שונה ע"י יגאל אלון, למבצע יואב. כינויו של יצחק דובנו, ששימש יועץ בטחון של הפלמ"ח וחבר נגבה, בה נהרג בה בעת הפצצה אווירית. ממוקם מוזיאון חטיבת גבעתי שב-1985 מוקמת מחדש והופכת להיות חטיבה לוחמת, עם מורשת קרב. שכולל את כפר אוריה, אזור לטרון, עמק האלה ובית גוברין, איבדה חטיבת גבעתי 680 מלוחמיה.</p>
<p>נגבה</p>	<p>קיבוץ נגבה מערך ההגנה הצבא המצרי תקף חברי נגבה</p>	<p>עלה על הקרקע ב-12.7.1939 במסגרת חומה ומגדל, ע"י חברי תנועת השומר הצעיר, שעלו מפולין. של הקיבוץ, היה ערוך בתחילת המלחמה, כיעד מבוצר, בהתאם להנחיותיו של דובנו, איש הביטחון. את נגבה ב-2.6.48 בהנחתה מסיבית של כ-4,000 פגזים ממטוסים, תותחים וטנקים, שגרמו הרס רב. שהסתתרו בתוך התעלות, במתקפה הראשונה וספגו במהלכה 19 הרוגים, ראו מולם טנקים מתקרבים.</p>
<p>נגבה</p>	<p>ברגע הקריטי בעוד שבויים מצרים שועלי שמשון אבא קובנר</p>	<p>טנקי האויב מתקרבים לתוככי הקיבוץ, הופיעה חיילי שועלי שמשון, שהחלו להמטיר אש על האויב. שתקפו את נגבה, ספרו לימים, שהכוח שהגיה מבחוץ, הוא זה ששבר אותם, במהלך המתקפה ה-I היוו יחידה בתוך גבעתי, כדוגמת חיות הנגב, שגיסו לעצמם גייפים והביאו אותם למרחב פעילות גבעתי. שהיה הפוליטרוק של חטיבת גבעתי, הוא זה שחיבר את השם לקבוצה וקרא לה בשם 'שועלי שמשון'.</p>
<p>נגבה</p>	<p>חיות הנגב מתקפה שנייה אחר הפגזת המשק הפגיעה בטנק</p>	<p>הייתה קבוצה בתוך פלמ"ח נגב, שנעה בגייפים, שתפקידה הרשמי היה, לשמור על קו צינור המים בנגב. של המצרים התחילה ב-12.7 וגם הפעם חוזרת הדוקטרינה של הפגזה מסיבית של פצצות, על הקיבוץ. הטנקים פרצו את הגדרות, אך נענו בבקבוקי מולוטוב שנזרקו עליהם, שבסופו של דבר טנק אחד נתקע. ועזו רוחם של המגנים, גרמו לנסיגת המצרים בפעם השנייה, אך הפעם זאת הייתה כבר מנוסת תבוסה.</p>
<p>נגבה</p>	<p>במנוסת המצרים קובה וילן מונה טנק לוקוסט חללי נגבה נקברו</p>	<p>הם השאירו אחריהם טנקים בשטח, דבר שהם לא עשו בעבר ומאות פצועים, חוץ מההרוגים של צבאם. למפקד הכוח, לאחר שיצחק דובנו נהרג, שמנה כ-150 מגנים, כ-80 קיבוצניקים וכ-70 פלמ"חניקים. המוצב בקיבוץ נגבה, הינו הטנק המקורי שהשתתף בקרב על הקיבוץ, גם בדגניה הטנק הוא מקורי. בקברי אחים, כי אי אפשר לקברם בעת הלחימה ולאחר הטמנתם בתעלות, לא ניתן היה לזהותם.</p>

נגבה	הפסל בנגבה פוסל אלון קדיש הנתון הבסיסי במחקרים חדשים	ע"י נתן רפפורט, עוצב בסגנון הקלאסי של שנות ה-50 חקלאי וחקלאית שהינם עובדי אדמה ולוחמים. שכתב ספר 'מלחמת העצמאות ראייה מחודשת' שבר בספרו מספר מיתוסים, בנושא מעטים מול רבים. היה שהכוח היהודי הלוחם, במאי 48 מנה כ-27,500 איש והכוח של צבאות ערב מנה כ-105,000 חייל. שערך אלון קדיש ואחרים, נמצא שמספר חילי צבאות ערב, שפלו לישראל היה כ-45,000 חייל בלבד.
נגבה	ההערכות הגדולות במצריים ב-1948 קבוצת הגיוס קבוצת לוחמים	שניתנו לכוח המצרי שהוערך בסביבות ה-40,000 חייל, מצטמצם ל-10,000 - 15,000 חייל, הכיצד ? יש כ-25 מיליון תושב, מהם הגיעו לגיוס כ-250,000 מועמדים ש-50% מהם נדחים מסיבות בריאות. הכילה כ-125,000 איש, שתוך 3 ימים, כ-50% מוחזרים הביתה, בהיותם דפ"רים, משכילים לא גויסו. מונה לבסוף כ-55,000 חיל, שחציים הטובים, מופנים למשטרה פנימית, להגנה על השלטון במצרים.
נגבה	קבוצת החיילים במהלך המלחמה במפגש רמטכ"לים חשש גדול שהיה	שלבסוף מונה כ-25,000 חייל, הם אבק אדם, במובן כיצד מתייחסים אליהם, הקצינים המצרים. מספר כוחותינו הגיע לכ-55,000 חייל ובסופה ל-100,000 חייל, זה כבר לא סיפור של מעטים מול רבים. של צבאות ערב לפני המלחמה, נקבע יעד לכל מדינה, תכנון שלא בא לידי ביצוע, באף אחד מהצבאות. במועד פריצת הכוח המצרי ב-15.5 צפונה, שמאשדוד אין אף כוח, שיבלום את המצרים בדרכם לת"א.
גבעת תום ותומר	גבעת תום ותומר רעיון להקמת הגן למימוש הרעיון הגן משובץ תחנות	הינו גן המוקדש לזכר תומר קידר מנגבה ותום כיתאין מנווה שלום, שנהרגו באסון המסוקים ב-1997 שייך ליואב, אבא של תומר, שתכנן לחלק את הגבעה לאזורים, שייצגו חבלי ארץ בהם צמחו גידולה. להקמת הגן ותחזוקתו, נרתמה חברת החשמל, ממשד הביטחון, קיבוץ נגבה ופעילויות תרבותיות. עם מגוון רחב מאוד של עצים, צמחים, פרחים, תבלינים למיניהם, הקלטות, סיפורי ילדים ותמונות.
נסיעה	בעיר היין בתוך מרכז ברנע כל הפרדסים היישוב ניצן	שמוזרחת לכביש 4 חשפו 8 גתות ענקיות, המעידות שמדובר באזור תעשייה מהתקופה הביזנטית. נחשפה ב-2003 עיר הלניסטית מהמאה ה-2 לפנה"ס, שכולה בנויה לבני בוץ, שכוסתה לאחר השיפתה. ממערב לכביש 4 נידונו לעקירה ומצפון לבית הארזיה פריאור, בונים יוצאי גוש קטיף את בתיהם. הוקם ב-2005 עם פינוי גוש קטיף, חבל עזה וצפון שומרון, כישוב ארעי לאלכוילים התושבים המפונים.
ניצנים	ה'ארמון' בניצנים קבוצת נוער ציוני אניית מעפילים בתוכנית החלוקה	בנה ע"י השייח' חממה, כפר ערבי מצפון לאשקלון, עבור בנו ושלא מומש, מכר את ה'ארמון' לקק"ל. התיישבה ב-1943 ב'ארמון' וסביבו הקימה קיבוץ קטן בשם ניצנים, שהתפתח וגדל מעבודה חקלאית. שבתאי לוז'ינסקי, הגיעה ב-1947 לחוף ניצנים ואנשיה הצליחו, בעזרת חברי המשק, להיטמע בקיבוץ. ניצנים מחוץ לקווי המדינה, לכן כהכנה לבאות, פונו מהקיבוץ, התינוקות ואימהותיהם, לבאר טוביה.
ניצנים	מירה בן ארי סיפור ניצנים הפצע נפער אבא קובנר	שהייתה חברת הקיבוץ ואם לבן קטן, סירבה להתפנות בטענה שהיא קשרית חיונית בהגנת היישוב. הוא פצע שותת דם, שנים רבות התייחסו לחבריה, כאל סוג של בוגדי מטרה, שנכנעו והלכו לשבי. מדף קרבי שנכתב ע"י הפוליטרוק אבא קובנר, אך הכואב יותר, הייתה חתימתו של שמעון אבידן. כתב תחת הכותרת, כישלון, את סיפור הליכת חברי ניצנים לשבי, ללא קרב וזאת ללא בדיקת אמיתות.
ניצנים	הקרב בניצנים ניצנים נבנתה ההתקפה התחילה שוורצשטיין	התחיל ב-1948.6 שעה שהמצרים תוקפים את היישוב מהצפון המתון, שהיה קשה מאוד להגן עליו. ב-1943 בתוך בסיס צבאי בריטי, לכן לא נבנתה כיעד מבוצר וכשהגיע הרגע להגן, הקיבוץ התקשה בכך. ב-1:00 בלילה, בהרעשה כבדה, שנמשכה עד אחרי הצהריים ואז המגנים נסוגו באין ברירה ל'ארמון'. מפקד הכוח, דיווח שנגמרה התחמושת ויש כבר כ-30 הרוגים, מתוך 141 המגנים ולכן יש צורך להיכנע.
ניצנים	למהלך הכניעה מירה בן ארי בנפול שוורצשטיין האירוע של מירה	שוורצשטיין לקח גופייה לבנה, קשרה לרובהו, יצא אל מול המצרים ומיד חטף כדור, שירה קצין מצרי. שרואה שמפקדה נפל, רצה אליו ומרימה אותו, אך הקצין המצרי, לא מוותר ויורה באברהם והורגו. מירה שולפת את אקדחה ויורה בקצין המצרי למוות, כתגובה, הקצינים הנדהמים פתחו באש והרגוה. זעזע קשות את המצרים, אך מרגע זה הם לא הורגים ולא פוגעים ב-105 אנשי ניצנים, שהולכים לשבי.
ניצנים	הסכם שביתת נשק שמעות על בגידתם מסמך הטיהור ניצנים הישנה	ב-2.49 עם מצרים, מאפשר החזרת חברי ניצנים לקיבוץ, לקבור מתייהם שבתעלות ולהתארגן מחדש. כביכול, פוגעת בחברים קשות והם מבקשים להקים ועדת בדיקה, לטיהור שמם, שאכן קמה וטיהרה. הוגדר כסודי ולא פורסם, לכן הדעה עד שנות ה-80 ממשיכה להיות, שאנשי ניצנים בגדו, באי לחימה. נשאה מטען קשה מאד ולכן החליטו חברי ניצנים, לעבור לעברו השני של הכביש, כהתחלת בית חדשה.
ניצנים	יצחק פונדק החלטת פונדק המושג העדפות שמעון אבידן	המג"ד בעת תקיפת ניצנים, החליט בשנות ה-80 שהוא חייב לעשות משהו, כדי לעזור לאנשי ניצנים. באה על רקע הידיעה, שבזמן הלחימה, היו במפקדה תותחים, שלא הועברו לסיוע, בגלל 'העדפות'. מתייחס להיות חברי ניצנים, חברי תנועת הנוער הציוני ולא משלנו, מושגים הכתובים גם במחקר. נענה לפניית פונדק ב-83 שהגיע הזמן, ללכת לאנשי ניצנים ולבקש סליחה, למרות שאבא קובנר סרב.
ניצנים	הפגישה הראשונה במפגש הפיוס יצחק פונדק יד ללוחמת עבריייה	לא צלחה, אך אחרי כמה חודשים, פונדק מגיע אל אבידן ומבקשו, לבקש את סליחת חברי ניצנים. אמר שמעון אבידן, שברצונו לתקן הרושם של דף הקרב מ-48 ולראות בניצנים אחת מעלילות הגבורה. בבקשת הסליחה מאלו שלא הצליח לגונן ב-48, הוסיף שברצונו, בהגיע יומו להיקבר לצד חללי ניצנים. פסלה של שושנה חפץ, מיצג את הלוחמת העבריייה שנמצאה בניצנים, מבין 33 ההרוגים, 3 מהם נשים.
נסיעה	הדיונה הגדולה אגם רוברט כפר ערבי איסדוד תחנת הרכבת	שנמצאת בפארק החולות שבאשדוד, גובהה כ-35 מטר ואורכה כ-250 מטר והיא שריד לחולות הלבנים. הינו אגם עונתי בתקופת החורף, נקרא ע"ש דיוויד רוברט שב-1838 צייר אתרים רבים בארץ ישראל. נינטש ב-1948 יחד עם נסיגת הצבא המצרי, תושבי הכפר הערבי, ברחו תחילה למגדל ואחר כך לעזה. של אשדוד, הייתה בתש"ח, המפקדה של מוחמד נגיב, מפקד הכוח הצבאי המצרי, שנלקע באשדוד.
גשר עד הלום	הצבא המצרי שמעון מרגולין מלכוד הגשר נפילת החנ"מ	נכנס לתחומי א"י ב-15.5 אך קודם לכן, ב-12.5 שמעון אבידן מוריד פקודה לפוצץ את הגשר מעל לכיש. אמור היה לארגן כיתה ו-300 ק"ג חנ"מ, להגיע לגשר ולפוצצו, כדי למנוע מעבר הצבא המצרי לת"א. נעשה כפי הנראה בצורה חובבנית, כי לאחר הפיצוץ, הסתבר שחלק גדול מחנ"מ נפל והגשר רק נשרט. הצריכה את החבלנים למקש בשנית את הגשר, אך בניגוד לפעם הראשונה, לווה המיקוש בירי שומרים.

גשר עד הלום	כוח רתק ריתק קריסת הגשר את זמן העיכוב רביעית מטוסים	את השומרים וע"י כך אפשר הצמדת החנ"מ כראוי, כי בפיצוץ השני כל החלק המרכזי של הגשר, קרס. הוכיחה נחיצותה, עת הצבא המצרי עמד לפני הנחל המוצף ולא יכול להמשיך עד להקמת גשר חלופי, ניצל שמעון אבידן להפעלת 5 תותחי נפוליאון 65 מ"מ, על הכוח המצרי, שהתקרב לגשר ההרוס. שהגיעה יום קודם, מקבלת אישור לתקיפת הכוחות המצריים, תקיפה שמסתיימת מהר מאד ובכי רע.
גשר עד הלום	התקיפה משולבת מבצע פלשת התקיפה הראשונה התקיפה השנייה	של תותחים ומטוסים, גרמה למוחמד נגיב, מפקד הכוח, לבטל את ההתקדמות לצפון ולהישאר מקומו. שהחל ב-2.6 מטרתו הייתה חיסול הכוח המצרי בעד הלום, שהתחפר ליעד מבוצר, במשך 3 הימים. שיצאה בחסות הליל כשהגזרות מחולקות לגדודים, מתבטלת תוך כדי התקדמות, עקב כשל תקשורתי. יצאה ב-3.6 במתכנת הלילה שעבר, אך הפעם המצרים היו ערניים והחל קרב שנגמר בכישלון צורב.
גשר עד הלום	פיצוץ הגשר מהלך התקפי נוסף במבצע יואב לסיכום המהלכים	גנו את התכנון המצרי לכיבוש ת"א, אך אפשר להם, לנתק את הנגב מהמדינה ולהילחם בניצנים. של המצרים, היה על גבעה 69 שם התחולל קרב, ששרשרת תקלות הובילו כוחותינו, לנסיגה בפאניקה. הגדוד שהובס על גבעה 69 יכפר על כישלוננו, בהשתתפות בקרבות מוצלחים, באזור צומת גבעתי. המצרים עולים ב-15.5 מכיוון עזה, כוח אחד ממשיך לבי"ש ורמת רחל, שאר הכוח עולה ליד מרדכי.
גשר עד הלום	הכוח המצרי נע עיקר הכוח המצרי במבצע יואב עיראק אל מנשייה	לכיוון מגידל ובמקביל, מפקדת גנרל מוואוי וחלק מהכוח, נעו מזרחה, לכיוון בית גוברין לניתוק הנגב. המשיך לנוע צפונה והגיע ב-29.5 לאשדוד, נבלם בגשר סוכריר ולא המשיך יותר לנוע, במגמה צפונה. שהחל באוקטובר, כמבצע עשרת המכות, פעלו 'לחתוך את הנחש המצרי' בקרבות קשים על כל משלט. לא נכבשה, אך ההצלחה הגדולה הייתה בעובדה, שהנגב יותר לא נותק מהמדינה, אך נוצר כיס פלוגיה.
גשר עד הלום	כיס פלוגיה היווה מבצע חיסול היה מבצע חורב רעיון במבצע חורב	מתחם, בו התרכז הצבא המצרי, שיגאל אלון חשב, שיוכל לחסל אותו, בבוא העת והעת מבצע חורב. חלק מהניסיון לחיסול כיס פלוגיה, במסגרת מבצע חורב, ע"י הפלוגה הדתית, שכולה חוסלה בעימות. הינו המבצע הגדול של מלחמת תשי"ח, מבצע שנועד להרחיק את המצרים ואפילו להיכנס לתוך סיני. היה לתת למצרים תחושה, שמגמת התקיפה היא עזה ובכך לגרום להזזת כוחות, שיאפשר ציר לסיני.
גשר עד הלום	מגמת מבצע חרוב הבריטים נחרדו ב.ג הוראה לסגת אחרי מבצע יואב	צלחה וישראל אכן כבשה את עוגיה אל חפיר, אל עריש, ניצנה ואת כל המרחב ואף לחדור לתוך סיני. שכוחות ישראל נכנסו לסיני, לכן הפעילו את הנשק הדיפלומטי שברשותם, להוצאת צה"ל מסיני. שיגאל אלון ניסה לבטלה, ללא הצלחה, ארה"ב ובריטניה, הבהירו שאם לא תהיה נסיגה, הם יתערבו. חלק מכוח חטיבת הראל, מגיע לבית חאנון ומתחיל לאלץ את נסיגת הכוח המצרי, לכיוון דרום.
גשר עד הלום	הצבא המצרי מבין מבצע חורב תם הסכם שביתת נשק מקלע הויקראס	שהדרך לנסיגה מאשדוד מתחילה להיחסם ולכן נסוג בפאניקה, דרך חוף הים, ע"ג ענפים, עד מצרים. ואייתו הקרב הגדול של מלחמת העצמאות, מבצע עובדה ב-10.3 לכיבוש הנגב ואילת, היה ללא קרב. נחתם תחילה עם מצרים, לאחר מכן עם ירדן ולבסוף ביולי, נחתם עם סוריה ובוזה הסתיימה המלחמה. שהינו נשק אנטי אווירי, היה מחויב בתשתית איתנה, לכן המצרים יצקו סביב הגשר משטחי בטון.
גשר עד הלום	בהסכם השלום שתי משפחות התערבות בגין 2 האנדרטות נבנו	ב-1979 בין ישראל למצריים, מדינת ישראל מסכימה להעביר כ-80 אנדרטאות מסיני לתחומי ישראל. סרבו להסכם המוצע, אחת ע"ש העשרה, שנהרגו בהתרסקות מסוק והשנייה משפחות של עודד ארז. הביאה להסכמת סאדאת, להשאיר האנדרטות במקומן, בתנאי שבישראל יוקמו 2 אנדרטאות מצריות. בחמי יואב ובגשר עד הלום, הן מאוד דומות, בצורת האובליסק, שמייצג את מצריים אלפי שנים.

תכני סיור מספר 76 מהר לשפלה

מסלול: מערת הנטיפים, שביל שורק, חירבת חנות, שביל הקיסר ומצפה משואה

תמצית תכני הדרכה			
לחטיבת אלכסנדרוני, שלקחה חלק בקרב לטרון, במסגרת המבצעים בן נון א', בן נון ב' ומבצע יורם. וואחת א-סלאם, יישוב מעורב, ערבים – יהודים, שבתקופות מסוימות יש בו גם מצבים חריגים. הייתה מיועדת לעקוף את לטרון, שלא נכבשה במסגרת מלחמת תש"ח, כדי לשבור המצור על ירושלים. שימש עד 1967 כביש שדרכו היו נוסעים לירושלים, שכן לטרון הייתה שטח ירדני, ואי אפשר לנסוע בו. שקם בשנות ה-50 ע"י השומר הצעיר, בשלב מסוים פורק אידיאולוגי ויושב מחדש כקיבוץ מתחדש. שבמרכזו ממוקמת מצודה, שנבנתה בתקופה העות'מאנית, מהווה אחד המבנים היותר יפים בשימור. המכיל את אחד מהדגמים היפים של דרך בורמה, מתחתיו נעשות הכנות להנחת קו צינור הגז לירדן. מכיל את קבר שמשון ומנוח אביו, ככתוב בספר שופטים וקברים שנחשפו בו, מיוחסים לקברי שבט דן.	אנדרטה נווה שלום דרך בורמה כביש הגבורה	נסיעה	
הוא הנחל הגדול ביותר בהרי יהודה, מתחיל ברמאללה, יורד עד לחוף פלמחים ונשפך לים התיכון. שנחנכה ב-1892 כמסילה הראשונה במזוה"ת, בין יפו לבין ירושלים, מהפכה ששברה את קו הכרכרות. נשלטת בעיקר בנוף אורנים ולא מעט עצים עגולים, הם בעיקר אלונים והפריחה של הקידה השעירה. העשויים מסלע גיר, לעבר גבעות שפלת יהודה הקירטונייות, המתפלגות לשפלה גבוהה ושפלה נמוכה. אשדוד, רמת בית שמש, קיבוץ צרעה ומפעל הר-טוב, שעורך פיצוצים מבוקרים שמהם נחשפה המערה. שנחשפה ב-1968 בשולי הרי יהודה ובגובה 400 מטר, מצויה במסלע גירי, האופייני בסדקים עמוקים. מחלחלים משקעים, שבדרך מטה, סופחים פחמן דו חמצני, ממיקרואורגניזם ותהליכי ריקבון באדמה. הופך את המים לחומציים, המאפשרים המסת סלעי הגיר, המהווים חומר הבניין של נטיפים וזקיפים.	קיבוץ הראל כפר אוריה מצפה הראל יער צרעה	נסיעה	
מתעצבים במערה, כפועל יוצא לזמן שהייה בסדקים, לצורת הטפטוף, קצב הטפטוף, כמות המים וכו'. מבוקר ע"י חיישנים, כאשר הטמפרטורה בה קבועה על $22.5^{\circ}C$ ולחות הנעה בין 92% - 100% לחות. מנקים את הנטיפים והזקיפים בכלור, היות ועם השנים, התפתחו עליהם אצות, שקשה מאד לנקותם. נטיפים וזקיפים במערה, מעולם לא פסקה, מאז שהיא החלה, כנראה אי שם, לפני כ-5 מיליון שנה.	נחל שורק המסילה לירושלים צמחייה בצדי דרך מתלול הרי יהודה	נסיעה	
השנתית, משפיעה על קצב טפטוף המים, מחקרים הוכיחו, על שהיית מים בסדקים, למשך 30 שנה. שודרגה לפני כשנתיים, לתאורת לד, המשנה צבעיה על מנת להקשות על הבקטריות והאצות להתפתח. המבנה הראשון שמתפתח, הוא מאוד דק וחלול, בקוטר של טיפה, הגדל בקצב של 1 ס"מ ב-75 שנה. כתוצאה מסתימת נטיף מקרוני, אזי הוא מהווה, עמוד שדרה לנטיפים יותר רחבים וארוכים.	מתצפית למערב מערת הנטיפים דרך הסדקים תהליך הסיפוח	מערת נטיפים	
נהנים מקצב גידול הרבה יותר מהיר מנטיפים, כי הם מקבלים את כל השאריות של הגיר שיש בטיפות. כאשר יש הרבה רסס של מים, הנובעים מטיפות רבות, הזולגים מלמעלה ומתנפצים על הקרקע. עד לפני כ-90 מיליון שנה, את כל האזור, אך בגלל תנועת הלוחות, נוצר מצב של קימוט, בתוך פני הים. הייתה הדרגתית, כאשר בשולי הים המשיכו לשקעו משקעים, עד שלב כלשהו שנחשפו לכוחות הבליה.	הזקיפים ונטיפים האקלים במערה אחד לתקופה התפתחות	מערת נטיפים	
יצרו את קמר חברון ורמאללה וביניהם נוצר קער ירושלים, הרי יהודה הם קמר רמאללה וקמר חברון. סדקה מאוד את סלעי הגיר והדולומיט הקשים וברגע שיורד גשם, המים מחלחלים בסדקים הרבים. דרך הסדקים, גורם לספיחת CO_2 ההופך את המים לחומצה פחמתית חלשה, שמשוגלת להמיס גיר. קיימת רק בסלעי גיר ודולומיט ורק בהם נמצא מערות, בקירטון אין תופעה של חללי המסה קרסטית.	כמות המשקעים התאורה במערה נטיף מקרוני הינו נטיף גזר מתפתח	מערת נטיפים	
בתוך סלע, כתוצאה מחומצה פחמתית חלשה, נקראת קארסט וזה מה שיצר את חלל מערת הנטיפים. גרמו שתמיסה שבהתחלה המיסה ויצרה חללים, התחילה לעשות פעולה ההפוכה מהמסה, השקעה. התמיסה הגיעה לחלל והחלה להשקיע קלציט וליצור נטיף, שהטיפה נפלה בשלב מסוים, יצרה זקיף. מוסיפים מינרלים, כי בלעדיהם, תאי הדם עלולים להתפוצץ, בגלל הבדל משמעותי, בריכוזי המלח.	מבני הזקיפים אלמוגים נוצרים ים נטיס כיסה נטיסית	מערת נטיפים	
בחוות בודדים, אחת מתוך מספר חוות בודדים בהרי יהודה, התיישבות שבד"כ מזהים עם הנגב. יוצר פיתולים אדירים, המקנים לו מתינות, שגרמה לעות'מאנית לבחור בו את נתיב מסילת הרכבת. היה אחד ממושבי הגבול של שנות ה-50 רוב תושבי המושבים באזור, הגיעו מצפון אפריקה וכוורדיסטן. סלע מאוד רך, שמשמש כאקוויקלוד - שכבה אטימה למים, החוואר הוא סלע משקע ימי מחרסית וגיר.	הר יעלה מיושב נחל שורק מושב נס הרים החוואר הינו	נסיעה	
סחלב אנטולי וסחלב דבורנית, כיתר הסחלבים, משתמשים בשיטות רמייה, לשכנע חרקים להאבקה. בספרות בשם הרי ירושלים, הרי יהודה ופרוזדור ירושלים, מקור השם הינו שבט יהודה, שישב במרחב. הינו שם גיא-פוליטי, שנוצר לראשונה ב-1937 כאשר ועידת פיל, מעלה רעיון לחלוקת א"י ל-3 מדינות את א"י למדינה יהודית, מדינה ערבית ושטח בריטי, הכולל את פרוזדור ירושלים, ירושלים ובית לחם.	שני הסחלבים מרחב נקרא פרוזדור ירושלים ועידת פיל חילקה	שביל נוף שורק	
הפך להיות גם נתיב בוטני, שכן משנות ה-50 בשטח ישראל נטעו יערות ואילו בירדני, המשיכה הרעייה. בפרוזדור, העלתה רעיון ב-1964 שחלקו צלח, להשיב לארץ מיני בע"ח שמוזכרים שבתנ"ך שחיו באזור. היא הגורמת לשוני בין פריחה עלובה של אלת המסטיק והאלונים, לעומת הרקפת, השקדייה והעירית. שלצמחים שמאובקים ע"י הרוח, אין שום סיבה להשקיע בפרח גדול, שדורש כמות אנרגיה רבה מאוד.	פרוזדור ירושלים התחדשות צמחייה צורת האבקה השינוי נובע	שביל נוף שורק	

שביל נוף שורק	צמח המשקיע בתהליך האבקה פרח הרקפת פרחי כנ"פ	בפרח, כמו העירית והרקפת, צריכים לתת בנוסף לפרסומת, גם תמורה לחרק, כגון צוף או אבקה. יש לאבק צלקת, לא באותו פרח, בכדי למנוע האבקה עצמית, יש מנגנון שאבקן עצמי לא ירד לשחלה. פורח הפוך, כי מי שפורח בחורף חייב לכסות האבקנים מהגשם, לכן יש מיני פטנטים לצמחים לשמורם. כלנית, נורית ופרג, הם פרחי צלחת, המאפשרות לחיפושיות בעלות כושר תעופה ירוד, לאבק אותם.
שביל נוף שורק	את הרקפת לצורת הלב של לויין קיפניס חתך רוחבי:	מאביקה חיפושית קטנה, שנקראת תריפס ופרפר נדיר ועתיק, שמשוגל אך ורק לאכול כתמורה, אבקה. עלי הרקפת, יש דפוס השונה מרקפת לרקפת, במסורת הנוצרית משווים את הרקפת למרים אם ישוע. המשורר והסופר, כתב בשנות ה-20 המוקדמות, את שירו המפורסם, על הרקפת, בעת נופשו במטולה. מישור חוף, שפלה, עלייה גדולה להרי יהודה, ירידה גדולה למדבר יהודה, ים המלח ועלייה להרי מואב.
שביל נוף שורק	נחל שורק הינו אחד ההסברים אחד מנחלי הענק הצד המזרחי	חל שהתחתר לעומק לא פרופורציונלי, בהשוואה לגודל אגן הניקוז שלו, המתחיל בגבעה הצרפתית. שמעבר הירדן, זרמו נחלי ענק לים התיכון, עד לפני כ-6 מיליון שנה, עת החל היווצרות בקע ים המלח. מעבר הירדן, היה נחל שורק, שלפתע נקטע ע"י הבקע, אך פעילותו כנחל קדום, משתקפים במרחב. זו באופן יחסי ונחל יבוק - וואדי זקרא, הוא כנראה ההמשך של נחל שורק, הנמצא כ-105 ק"מ צפונה.
נסיעה	מושב בר גיורא צור הדסה ביתר עילית הינה מבנה למבצע לולב	ע"ש אחד ממנהיגי המרד הגדול, שמעון בר גיורא, המושב הוקם בשנות ה-50 קרוב מאוד לקו הירוק. יישוב קהילתי, שהוקם לתת שירותים למושבי הסביבה, נקרא ע"ש ארגון הדסה של נשים אמריקאיות. עיר חרדית, שבסמוך לה, הכפר וואדי פוכין, המהווה מקרה ייחודי, שתושביו הפלסטינאים חזרו אליו. הוקם לזכר 10 לוחמים, שנהרגו ב-1956 בפעולת תגמול, על הרג 5 ארכיאולוגים, בכנס ברמת רחל.
עין קוביי	במעייין קוביי הבריכה נועדה כפר כאבו מבוא ביתר נקראת	יש את כל המערכת של בית מעיין: חציבה לנביעה במטרה להגדיל השפיעה, פירים לתחזוקה ובריכה. לאגור בליה את מי המעיין, כאשר בבוקר היו שולפים פקק ומזרימים מים בתעלות לחלקות השלחין. ששכן בסמיכות למעיין עד 1948 ונבנה על שרידי ישוב קדום יותר, גורש מאדמתו במסלע מבצע החר. כך, כי בסמוך הכפר הערבי בתיר, שמשמר את השם ביתר, הידוע מהכתובים, בסוף מרד בר כוכבא.
חרבת חנות	גבעת החול מקור היסטורי אנטוניוס כותב הגבעה כנראה	הנמצאת על הדרך בין אשקלון ובית גוברין, לבין בית לחם וירושלים, הינה תלולית המשופעת באבנים. מזכיר, שעל הנתב הזה, הלך צבא שאול לעמק האלה, למלחמתו בפלישתים ובעקבותיו גם דוד הנער. בין היתר: 'בחזרה לירושלים... מקום מנוחת גוליית... וכל שעובר לוקח 3 אבנים וזורקם על הקבר' מוזהה כקבר גוליית ולכן, אנשים שהיו עוברים בקרבתה, על פי אותה מסורת, היו זורקים בה אבנים.
חרבת חנות	בחפירות הצלה בשולי הפסיפס מכלול הממצאים שיכרון זהוב	באתר, נחשפה לאחר שחפרו תחת שכבות עות'מאניות, ממלוכיות ואיוביות, רצפת פסיפס ביזנטית. נחשפה כתובת הקדשה ביוונית, שבה מצוין 'בחודש אפריל של האינדיקציה ה-12' כלומר המאה ה-6 מאמתים שהאתר שימש כחאן דרכים, שנתן בתקופה הביזנטית שירותי דת ובאחרות שירותי אוכל. הינו צמח רעיל, שיש בו חומרים אלקלואידים, ממשפחת הסולניים, המסוכן מאוד, הגורם למוות.
שביל הקיסר	התנ"ך ומקורות מארק טווין חיים נחמן ביאליק בצילומים	נוספים, מספרים שא"י הייתה מכוסה ביערות, אך במחקר טוענים, שמדובר בחורש ים תיכוני מפותח. כתב: 'מכל הארצות...', חושבני שא"י ראויה לכתר האליפות. הגבעות קירחות ודהוהות וחזותן עלובה'. כותב לאשתו: 'ההרים חשופים הערומים מכל עץ וסימן של ירק, היו נראים בעיני כראש איש מוכה גזי. מסוף המאה ה-19 תחילת המאה ה-20 שעה שהתחילו לצלם, רואים שהארץ קירחת כמעט לגמרי.
שביל הקיסר	הסיבה החקלאות הינה רעיית צאן הציונות	שבתנ"ך הארץ מכוסה בחורשים ואילו במאה ה-20 כמעט ואין חורשים, נובעת מכמה דברים וסיבות. סיבה אחת לכך, פגעו ביער, כי כל מקום שאפשר היה לעבד, עיבדו, שכן היער היה אויב החקלאות. ובעיקר העיזים, הם שגרמה לכך שכל אלון או אלה, שניסו להתחדש, מיד דוכאו על ידי אכילת העיזים. בתחילת דרכה, פוגשת את ההרים קירחים לגמרי ומחליטה ב-1904 לנטוע היער הראשון, יער הרצל.
שביל הקיסר	קרן קיימת הוקמה בתקופה עות'מנית בתקופת המנדט בתפיסה כלכלית	לא כדי לטעת עצים, אלא כדי לקנות ולהחזיק אדמות, מתחילה להשתתף גם היא, בנטיעת עצים. עת המלחמה, נכרתים כמויות גדולות של עץ, לאדנים ופחמים והם שנותנים מכת מוות, לחורש בארץ. ב-1926 מחוקק חוק, פקודת היערות, המיועד להגן על היערות ואז גם מחליטים לחדש את הנטיעות. קק"ל מחליטה לנטוע רק אורנים, בשאר סוגי העצים, היא נלחמת לבערם, כי הם מפריעים לכלכלה.
שביל הקיסר	עזריה אלון אדם, טבע ודין בעקבות הבג"צ האורן הינו	מתריע בשנות ה-60 שצריך לטעת, אבל לא רק אורנים, שכן כך יוצרים מדבר אורנים, במובן השלילי. בסיוע מדענים, עותרים בשנות ה-90 לבג"ץ נגד קק"ל בטענה: 'קק"ל פועלת בתוך שטחי הייעור כשלה'. ובעקבות הדרישה להקמת תוכנית מתאר ארצית, מתחיל להשתנות בקק"ל תמהיל נטיעת סוגי העצים. עץ בעל שרידות אדירה ואכן מתאים להוות חלוץ בקרקעות עניות וחשופות, שבצלם יצמחו אלונים.
שביל הקיסר	נושא הריסוס סוגי התוואי: בעת שרפה השריפה בכרמל	גם הועלה בבג"ץ, לכן ריסוס נגד תוואי האורן עדיין עושים, אבל ריסוס נגד נביטה ועשבייה, פסיק. תוואי האורן, תוואי האלה, תוואי האלון, דובון הכורים ועוד, שהמשתתף לכולם, גרימת גירוי בעור. האלון יצמיח משורשיו עץ חדש ואילו האורן ישרף לחלוטין אך אצטרובליו יפיצו זרעים לנביטתה. הניבה מסקנות, שחלקן החלו ליישם, כמו לא לשתול רק אורנים ואף לדללם והכנסת עדרים לרעייה.
שביל הקיסר	אבני מיל בספר חדש בימי בית ראשון תקופות מאוחרות	המוצבים לאורך הדרך, מיוחסים לימיו של אדריאנוס והראייה, שעל אחת מהן הוזכר השם אדריאנוס. פרי עטם של הארכיאולוגים יותם ויגאל טפר, נטען שהמדרגות והשבילים, יוצרו בתקופה השמונאית. שיטה להפקת שמן, הייתה ריסוק הזיתים, לאחר מכן איסוף הגפת ולחיצה עליו עד שחיתת שמן הזית. הפיקו שמן בריסוק הזיתים באבן מסתובבת, איסוף הריסוק לעקלים, עליהם הופעל לחץ לסחיטתם.
שביל הקיסר	הפעלת כוח בית בד יישום הבורג ים וממל	לסחיטת השמן מהעקלים, נעשתה בתקופה הקדומה, בעזרת קורה שנקראת בד, מכאן השם בית הבד. המופעל בעזרת סיבוב הבורג, להגברת הלחץ על העקלים, המכילים את הגפת, ממוקם בנתיב האתר. להפקת שמן זית, נתון לוויכוח בין החוקרים, לכן טענה שהבורג מהעידן הביזנטי, תלוי את מי שואלים. המופעים במשנה, נתונים לוויכוח מחקרי, איזה חלק במנגנון בית הבד, הוא הים ואיזה הוא הממל.

<p>נסיעה</p>	<p>קיבוץ הל"ה עמק האלה חרבת כייפא פארק בריטניה</p>	<p>נקרא לזכרם של 35 הלוחמים, שיצאו מהמושבה הרטוב לכיוון גוש עציון ונהרגו בדרכם, בגבעת הקרב. הנזכר בתנ"ך, בהקשר של מלחמת דוד בגוליית, שנערך בין שוכה, המוכר כגבעת התורמוסים, לעזקה. התל הנמצא בוויכוח ארכיאולוגי גדול בימים אלו, מתוארך למאה ה-10 לפנה"ס, ימי מלכות דוד מלך. שמתופח ע"י יהדות בריטניה, ניטע מכספים שתרמה יהדות בריטניה, מכיל בשטחו את תל עזקה.</p>
<p>מצפה משואה</p>	<p>השפלה שכבת הנארי מתקופת הברונזה בימי בית שני</p>	<p>הגבוהה, בנויה ברובה מקרטון, המכוסה בשכבת עומק של מטר לערך של סלע קשה, הנקרא בשם נארי. הקשה אפשרה לקדמונים, לחצוב דרכה פתח ולחצוב מתחתיו חללים, בתוך שכבות הקרטון, הרך יותר. תילי השפלה: תל לכיש, תל מרשה, חרבת מדרס, תל עזקה, תל בית שמש וחרבת כייפא, מאוכלסים. ישבו במרשה צידונים ואדומים ובימי מרד החורבן, הגיע צבא רומי לשפלה, לדכא מרד, בחרבת עתרי.</p>
<p>מצפה משואה</p>	<p>במרד בר כוכבא מצפה משואה צורת המשואה המשואה</p>	<p>כל תושבי האזור מתכוננים למרד, בנצלם את המסלע הרך, לבניית מערך אדיר, של מחילות מסתור. הינו מגדל תצפית של קק"ל, שמטרתו לאתר שריפות, שכן הדרך הטובה להתמודד עם שריפה, מניעתה. מנציחה את הכתב על חרסי לכיש, שנחשפו בשער העיר: 'אל משואות לכיש כי לא נראה את עזקה'. נמצאת בדיוק בין לכיש לבין עזקה, במשואות השתמשו להעברת מסרים על קידוש החודש ובמלחמות.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>מערות לוזית במערות הפעמון מערכת מסתור</p>	<p>הן רצף של מערות פעמון, ששימשו מחצבות, שנחצבו דרך שכבת הנארי, כלפי מטה ויצרו מערות ענק. נחצבו קולומבריום, כמקום לגידול יונים, שאכלו את בשרן והשתמשו בלשלת שלהן לדישון השדות. ענפה חפורה בסמוך למערות לוזית, שלידם יש באר מים מאוד עמוקה, שפועלת בשיטת באר אנטוליה.</p>

תכני סיור מספר 77 לנגב המערבי

מסלול : רביבים, שביל הסלטים, נירים הישנה, בארי, ביהכ"נ מעון וחץ שחור

תמצית תכני הדרכה		
<p>גיאוגרפי ממשי, אין לנגב, יש קביעה שרירותית של קו 200 מ"מ גשם, קו בין הערבה לבין ים תיכון. מאפיין ערכי, שאפשר לקבוע לפיו את הגבול, גם ע"פ הצמחייה הטבעית וגם ע"פ גידולי החקלאות. הינו גן הירק ואסם התבואה של המדינה : מגדלים חיטה, תפ"א, בצל, גזר, שום וכן פרדסים וחממות. של הנגב הצפוני, זאת בקעת באר שבע - ערד, שמבדילה בין רכס הרי חברון, לבין רכסי הנגב הצפוני.</p>	<p>קו גבול צפוני הצמחייה הינה הנגב הצפון מערבי קו גבול מזרחי</p>	<p>נסיעה</p>
<p>של הנגב הצפוני הוא מישור החוף של הנגב, בהגדרה אין שום גבול גיאומורפולוגי שאותו אפשר לראות. מתחבר לנחל הבשור, הזורם מערבה לים התיכון, רוב הנגב המערבי, שיד לאגן הניקוז של נחל הבשור. מונה כיום יותר מ-200,000 תושבים ומהווה מרכז מטרופוליטני לכל יישובי הנגב, מוגדרת כבירת הנגב. העיר השנייה בגודלה בנגב והעיר הבדואית הגדולה ביותר והמערבית ביותר, המונה כ-60,000 תושבים.</p>	<p>קו גבול מערבי נחל באר שבע העיר באר שבע רהט</p>	<p>נסיעה</p>
<p>אופקים, נתיבות ושדרות, מונות כל אחת מהן כ-25,000 תושב, כאשר נתיבות היא כיום הגדולה ביותר. מונים כיום כ-200,000 נפש, מחציתם יושבים בכפרים לא מוכרים - הפזורה, בעיקר במזרח הנגב. התמקם מדרום לבאר שבע ובנה את מגורי הצריפים שלו, על אמצע מדרונות הגבעות שבמרחב. אזור תעשייה, הכולל מפעלים כימיים ואתר פינוי פסולת רעילה ארצית, שלא מתפקד כראוי לנדרש.</p>	<p>ערי הנגב המערבי הבדואיים בנגב שבט אל-עזאזמה נאות חובב היו</p>	<p>נסיעה</p>
<p>מורכבת מגרגרי חול שלא עפים ברוח, אלא מדלגים עד גובה מטר, על מנת להגיע לראשה של דיונה. אבק חרסיתי מבחינה מינרלית, שהוסע ברוח מצפון אפריקה, עד מפגש באוויר לח ואז הוא שוקע. המערבי, עמוקות עד כ-30 מטר, גרגרי לס קטנים ועמידים למים, לכן נוצר נוף שונה, מנוף דיונות חול. המוקמת בצומת הנגב, תכיל את רוב הבסיסים הנמצאים בצריפין, עוד מתקופת השלטון המנדטורי.</p>	<p>אדמת חול אדמות לס הינם שכבות הלס בנגב עיר הבה"דים</p>	<p>נסיעה</p>
<p>נבנתה בימי מלחמת העולם ה-I ע"י הטורקים, במטרה להתקרב לתעלת סואץ, במלחמתם בבריטים. הייתה עורק החיים הראשי של האימפריה הבריטית, שקישרה בין הודו, פנינת הכתר, לבין בריטניה. במקביל לטורקים, מסילה לאורך החוף בצפון סיני, ממצרים לכיוון אל-עריש, בחיפוי תותחי צי בריטי. הממוקם בצומת משאבים שבנגב, נראים עדין שרידי הגשר, הארוך והמרשים שמעל נחל רביבים.</p>	<p>מסילת הרכבת תעלת סואץ הבריטים סללו בגשר הרכבת</p>	<p>נסיעה</p>
<p>בין טורקיה לאנגליה, בסוף המלחמה נחתמה ב-11.11, בשעה 11 - מועד האזכרות לחללים הבריטים. שהוקם ב-1949 נקרא ע"ש יצחק שדה מפקד הפלמ"ח, היה הקיבוץ השני, אחרי רביבים בנגב המרכזי. כפר ערבי ליד צומת משאבים, אנדרטת ביר עסלוגי, מנציחה את הרוגי הקרב שהתנהל באזור ב-48 הוקם ליד באר עתיקה ובו חורשה, מדשאות, שולחנות ואגם קבוע של מים מליחים, מקידוח מקורות.</p>	<p>שביתת הנשק קבוץ משאבי שדה עסלוגי היה פארק גולדה</p>	<p>נסיעה</p>
<p>מקורם באקוויפר פוסילי, מאגר תת-קרקעי ענק של מים גיאותרמיים חמים, בעומק של כ-3 ק"מ. הינו יישוב ענק ומוכר מ-2003 של בדואים משבט עזאזמה, שפלשו למרחב ב-1993 מאזור רמת חובב. הוקם כאחד מ-3 המצפים בנגב ב-1943 ושימש כבית שני לגולדה מאיר, בזכות בתה חשרת הקבוץ. קיבוץ רביבים, צומחים על מים מליחים ומהווים את המטע הגדול בארץ, המפיק את 'שמן חלוצה'.</p>	<p>המים המליחים ביר הדאגי קבוץ רביבים כרמי הזיתים</p>	<p>נסיעה</p>
<p>שבנה ברביבים ב-1944 היה הפרויקט הגדול והיקר, לפני הקמת המדינה, פתר בעיית מים ל-10 שנים. שהוקם ב-47 עבור 11 הנקודות בנגב, לא הגיע לרביבים, רק ב-55 הגיע צינור מים לרביבים מקו ב"ש. של מקימי רביבים, ישבה בראשלי"ז וכששתו מים בחופשתם, היו מוסיפים מלח להתאמתם למי הנגב. ב-1938 כאחד האחרונים מיישובי חומה ומגדל וסימל את הכוונה להגיע בעתיד, להתיישבות בנגב.</p>	<p>מפעל המים צינור המים הפלוגה המקורית קיבוץ נגבה הוקם בשער הנגב</p>	<p>מצפה רביבים</p>
<p>שנחשב במהלך מלחמת העולם ה-2 כחלק מהנגב, קמו מספר יישובים, בניגוד לחוקי הספר הלבן. הוקמו ע"פ רעיונו של יוסף וייץ, שהיה מנהל הקק"ל, כדי לבדוק את אפשרות החיים בהקמת יישובים. תוכננה על 10 נקודות ישוב, אך לבסוף הוקמו במאי 1943 רק 3 נקודות : בית אשל, גבולות ורביבים. התאפשרה ביולי 1943 לאחר שאדמות עסלוגי, נקנו ע"י קק"ל ויושבו בה בהתחלה, רק 3 אנשים.</p>	<p>המצפים בנגב שרידות המצפים הקמת רביבים</p>	<p>מצפה רביבים</p>
<p>שנולד באיטליה ועלה ב-1939 לא"י, היה מראשוני רביבים, הבוטניקאי והחקלאי הראשי של רביבים. רמת נגב, החל יואל לחקור התאמת גידולים למים מליחים ושותף במחקר, על אגירת מים ע"י הנבטים. איש העלייה ה-3 המהנדס שתכנן את יבוש ביצות כאברה, הוא שהקים את מפעל המים של רביבים. מוכתר רביבים, שדיבר ערבית רהוטה במבטא יקי, הוא שקנה מי שתייה מהערבים, שגרו בביר עסלוגי.</p>	<p>יואל דה-מלאך בתחנת הניסיונות דב קובלנוב אריה יחיאל</p>	<p>מצפה רביבים</p>
<p>שנערך ב-12.48 בפיקודו של אלון, לכיבוש הנגב, היה המבצע המלחמתי האחרון של מלחמת העצמאות. במבצע חורב כמעט את כל הנגב ואף חדר לסיני, אך בגלל לחץ אמריקאי, ב.ג נתן הוראה לסגת מסיני. גרה לעיתים ברביבים, בזכות בתה שרה, שהייתה נשואה לזכריה רחבי, שהיה אחד ממייסדי הקיבוץ. שהייתה חלק מחווה ביזנטית, גרו ראשוני רביבים ובמבצע חורב, שימשה כתאג"ד לפצועי הקרבות.</p>	<p>מבצע חורב-יעין' צה"ל כבש גולדה מאיר במערה במצפה</p>	<p>מצפה רביבים</p>
<p>הנבטו-ביזנטית הגדולה ביותר בנגב, בניה אכן היו צאצאי הנבטים, אך נבנתה רק בתקופה הביזנטית. הם שרידי עיר, שחלק מאבניה נשדד לעזה וחלק ממבניה כוסו בחולות ולמעשה לא נותר הרבה מהעיר. הם חלק מתהליך השתחנות - התיישבות, שמהלכו כיסו חלק מהנחלים באגן הניקוז, של נחל הבשור. ב-1947 אחרי 11 הנקודות, בתחילה נקרא שורשים, בסמוך בסיס האימונים הצה"לי הגדול צאלים.</p>	<p>העיר חלוצה חורבות חלוצה החולות הנוודים קבוץ צאלים נוסד</p>	<p>נסיעה</p>

פריחת כלניות הכלניות צומחות לנחל בשור זורמים הגשר התלוי נבנה	נסיעה	מתחילה בחודש פברואר, אחריהם פרגים, לעיתים יש חפיפה בזמני פריחתם, אך אין חפיפה במקומות. בלס באזור בארי, שוקדה וסעד, פרגים צומחים בחול באזור צאלים וגבולות, הנוריות פורחות ביניהם. מצפון מזרח, יובלים הזורמים באדמת לס, מדרום מערב, אין יובלים, כי החולות הנודדים כיסו אותם. למטרה תיירותית בלבד והיה הראשון והיחיד במשך שנים, כיום יש גשר כזה מעל נחל קטיע, בנשר.
אגן הניקוז של אזורי ניקוז הבשור נחל בשור הקדמון בקע ים המלח	נסיעה	נחל הבשור, הינו הגדול במערב הארץ, לנחל פארן וערבה יחד, אגן ניקוז גדול יותר, אך חלקו בסיני. הם: השפלה הדרומית, דרום הר תברון, אזור ערד, המכתש הגדול, אזור ירוחם ואזור שדה בוקר. היה גדול יותר, כי לפני השבר הסורי-אפריקאי, ניקז גם את הרי מואב ואדום ויצר בדרכו קניון ענק, גרם לנחל שחלקו בירדן, יזרום לים המלח וחלקו במזרח הנגב, ישנה כיוון ממערב למזרח, לים המלח.
באפיק נחל בשור גידול הפרדסים פרויקט השפד"ן בעת שיטפונות	נסיעה	הנוכחי, הזורם מערבה, יש שינויי בסוגי הקרקע, הנובעים ממצבי הצפה ונסיגה של ים קדמון במרחב. נדד מהשרון לחבל הבשור, הגדלים באדמת לס או חול, באקלים הדומה לשרון ומושקים ע"י השפד"ן. הוקם בשנות ה-80 שבמהלכו, שפכי גוש דן עוברים טיהור חלקי בחולות ראשלי"צ ומשם מוזרמים לנגב. אי אפשר לאגון את המים, כי כוח המים חזק מכל מה שאפשר לבנות, לכן מתחכמים ורק מזנבים בו.
שיטת אגון שיטפון סכר אלכסוני מאגרי נחל בשור קו ירקון נגב	נסיעה	חלחול מים בעת השיטפון לשכבת חלוקים ולאחר מכן העלאתם ע"י נקז, עם חורים לשכבת החלוקים. בסמוך לנחל, מאפשר לשיטפון לעבור מעליו, אך חלק מהמים מנותבים לאגן שיקוע, מצופה בפלסטיק. המכילים כ-4 מיליון קוב מי שיטפונות, סופקים גם מי השפד"ן וכשהם מוהלים, מוזרמים לפרדסים. הונח ב-1956 ממעינות ראש העין אל הנגב המערבי, בתקופה שלוי אשכול היה השר האחראי לפרויקט.
לוי אשכול החקלאות בנגב עכונית הגלגל כוכיה הודית	נסיעה	הקים את מקורות ב-1937 כמו כן אשכול כרה"מ, היה אחראי גם על פרויקט המוביל הארצי ב-1964. התאפשרה בזכות מפעלי המים: קו ירקון נגב והמוביל הארצי, אך השדרוג הגדול זה בזכות מי שפד"ן. הינו צמח קוצני, שמתייבש ומתגלגל ברוח כמו גלגל, כדי להפיץ את זרעיו, נקרא בערבית בשם עקוב. הינו צמח המתגלגל ברוח להפצת זרעיו, מקורו בהודו והגיע לארץ, בעקבות נדידת החיילים הבריטים.
כפר שועט ישוב הערבים בנגב במבצע אסף קבוץ ניר יצחק	נסיעה	היה אחד מ-10 הכפרים ערביים, שהיו באזור לפני 1948 שהתחילו למעשה התיישבות מודרנית בנגב. נבע מצורך העות'מאניים, לבצר אחיזתם בספר האימפריה, מול הגבול, שנכפה ע"י הבריטים ב-1906. שהתבצע ב-12.48 נכבשו כמה מוצבים מצריים ונקבע הגבול מול רצועת עזה, כפי שהוא קיים עד היום. של השומר הצעיר, נקרא ע"ש יצחק שדה שהיה מפקד חטיבה 8 שהשתתפה במצע חורב לשחרור הנגב.
חבל שלום הישוב ימית הסכם שלום מצרי פינוי אנדרטאות	אנדרטת הפלדה	הינו האזור המערבי של מועצה אזורית אשכול, שבו התיישבו ב-1982 מפוני פתחת חבל ימית שבסיני. שהוקם בסיני ב-1973 מנה כ-2,000 תושבים, שהיו חדורי אוירה חלוצית להפיכת יישובם לעיר מרכזית. ב-1979 קבע שיש לפנות את כל סיני, לכן תושבי ימית נאלצו להתפנות, חלקם למרות התנגדותם. היה חלק מהסכם השלום, בסיני יישארו 2 אנדרטאות ובתמורה, מצרים תקים בארץ 2 אנדרטאות.
אנדרטת הפלדה אלוף ישראל טל מסוף כרם שלום מעבר הגבול	אנדרטת הפלדה	שתוכננה ע"י גודוביץ, לציון ניצחון 67 עמדה במרכז העיר ימית ומנציחה את כל חללי אוגדת הפלדה. שהיה מפקד האוגדה ב-67 נחשב כאחד מ-10 המפקדים החשובים ביותר, בעיצוב דמותו של צה"ל. הינו מעבר הגבול בין ישראל לרצועת עזה, דרכו עוברות מדי יום, כמויות אדירות של סחורה לרצועה. בנוי ומתפקד בצורה שמפרידה לחלוטין בין ישראלים לפלשתינים וזאת כדי למנוע פיגועי מחבלים.
שביל הסלטים החווה התיירותית גידול אורגני בחממות התותים	שביל הסלטים	הינו מיזם תיירותי במושבת תלמי יוסף, המושב נקרא ע"ש יוסף וייץ, מנהל קק"ל ואבי ההתיישבות. הוקמה לפני כ-10 שנים, ע"י אורי אילן, כמשק פרטי ורק אחרי שנים, הוסב המשק לאתר תיירותי. מתבטא, ביבולים שהניבו ללא דשן כימי והריסוס הוא רק בחומרים טבעיים, כך מופק יבול יותר בריא. הפרי גדל באדניות תלויות, למניעת חדירת מזיקים ונוחות קטיף התות, שאפשרי במצב עמידה.
חממת העגבניות אמצעי המיגון הם תנובת העגבנייה גידול יונת דואר	שביל הסלטים	מדגימה גידול 15 סוגי עגבניות שונים, ממקומות שונים בעולם ופלפל חריף, השני בחריפותו בעולם. ביריעות פלסטיק, המגינות מקור, מסננות אור שמש ומונעות חדירת מזיקים ועל כן, מיעט בריסוס. מגיעה ל-20,000 ק"ג לעומת 600 ק"ג לדונם, במאה ה-19 וזה תודות להמצאת החממה והטפטפת. בשוכי החווה, מתאפיין באימונם לחזור הביתה מכל מקום, בזכות מצפן מגנטי טבעי, שמכוון אותם.
אירוסים מיני אירוסים א"י האבקת האירוס	אירוסים	הינה קבוצת פרחים קטנה, מהמרשימים והיפים מתוך כלל 2,600 סוגי פרחים הקיימים ברחבי ישראל. קרוי ע"ש אלת הקשת בענן, מונה בעולם כולו כ-300 מינים, שמתוכם גדלים בא"י 16 מינים בלבד. אירוס חרמון, אירוס הדור, אירוס נצרתי, אירוס הגלבוט, אירוס השומרון, אירוס הארגמן ואירוס נגב. נעשית ע"י דבורים, הישנים כל לילה בעלי כותרת האירוס וכך מתאבקים ומפריים, תוך שהייתם בפרח.
היישוב נירים צוות הקמת נירים יצחק דובנו 'יואב' צבא מצרי שכלל	נירים הישנה	היה בין 11 הנקודות שעלו לקרקע במוצאי יום כיפור 1946 על שטח שקנה יהודי מצרי, בשם דנגור. היה של השומר הצעיר ומנה 30 איש, שהתחלפו כל שבועיים, כשהגרעין יושב בראש"ל, כמו ברביבים. מנגבה, היועץ הביטחוני של ההגנה והפלמ"ח, תכנן את קיבוץ נירים, כיעד מבוצר, בצורת כוכב. גדוד שריוניות, פתח במתקפה על נירים, יום לאחר הכרזת המדינה, במסגרת פלישת 5 צבאות ערב.
תבנית מתקפה חברי נירים בסיכום הקרב פריסקופ	נירים הישנה	של הצבא המצרי, שהיה הקרב הראשון של מדינת ישראל, מול הצבא המצרי, מוצגת בדגם שבאתר. שהו בבונקר ותעלות הקשר, במהלך ההפגזה ורק בהסתערות המצרים על הגדרות, החלו להשיב אש. נהרגו 7 חברי נירים והמצרים נסוגו עם 35 הרוגים ופנו להתקיף את יד מרדכי, שם נתקעו שבוע שלם. שבעזרתו עקבו חברי נירים מהבונקר, אחר תנועות המצרים, השאיר רושם אימתני על הצבא המצרי.
אנשי פנפילוב האנדרטה בנירים אחרי המלחמה קבוץ ניר יצחק	נירים הישנה	ספר שכתב אלכסנדר בק, מתאר את מלחמת הצבא האדום בנאצים, שימש מודל לאנשי השומר הצעיר. תוכננה ע"י חיליק ארד, מדמה את בית הביטחון שהיה ביישובי הנגב, עם חורים של יריות ופגזים. אנשי נירים החליטו לעבור כ-12 ק"מ צפונה, יותר רחוק מהגבול המצרי, אך עדיין ליד גבול רצועת עזה. הוקם ב-1949 על שטחי נירים הישנה, בסמוך הוקם ב-1982 קיבוץ סופה, לאחר שהתפנה מסיני.

<p>ביהכ"נ מעון</p>	<p>ההתיישבות בא"י דגם היררכי בנגב יישובי הנגב רצפת פסיפס מעון</p>	<p>בתקופה הביזנטית, הגיעה לשיאה ונבנתה בדגם היררכי של ערי מרכז, שמסביבה יישובי הפריפריה. חלוצה, עיר ראשית, תחתיה שטחה, ניצנה, רחובות, ממשית ועבדת, מתחתם כפרים כמנואס וחוות. היו מאוכלסים בפגאניים, שהתנצרו בהדרגה ורק ביישוב מעון, שהיה יישוב נוכרי, גרו בו גם יהודים. שהתגלתה בשנות ה-50 היא ייחודית בנגב ונחשבה בשעתה, להוכחה לזכות אבות שיש לנו על הנגב.</p>
<p>ביהכ"נ מעון</p>	<p>שריד יהודי בנגב הכפר דיר מעין ביהכ"נ מעון כתובת בארמית</p>	<p>המערבי, מבית I לא נחשפו, מתקופת המשנה, נחשפו מעט מאוד ולכן הוא כה ייחודי, ביהכ"נ במעון. שבתחמו נמצא ביהכ"נ, משמר שם קדום, מעון, שהיה בין ה-10 כפרים, שבנו טורקים לשמירת הגבול. מתוארך למאה ה-6 ופונה לכיוון ירושלים, יש בו רצפת פסיפס סימטרית, עם עיטורים יהודיים. המופיעה על הפסיפס, מאזכרת את שמות התורמים: 'זכורים לטוב כל בני הקהילה שעשו פסיפס....'</p>
<p>ביהכ"נ מעון</p>	<p>סמל המנורה בעלי החיים אסכולת עזה פסיפס מעין בשור</p>	<p>המוצג בפסיפס במעון, הינו עם 3 רגליים, שונה מסמל המדינה, שנבחר לפי התבליט, בשער טיטוס. המוצגים בפסיפס, מסודרים בזוגות בצורה שיטתית, בעוף ויונק לסירוגין, כמוצג כבש ועגור יונה ותאו. המאפיינת רצפות פסיפסים מהמאה ה-6 כמו בבהכ"נ במעון, נחשפה בשרידי רצפות כנסייתיות באזור. נחשף במלה"ע ה-I ע"י חיל הפרשים האוסטרלי, שפירק אותו ולקח אותו, לקנברה שבאוסטרליה.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>פארק אשכול הינו תל גמה דרך מתקני המים הבורות הביזנטיים</p>	<p>גן לאומי, בין צומת מעון לצומת אורים, המכיל פארק נופש עם מעין גדול, בריכות רחצה ומדשאות. נקרא בערבית גיאעמה, שם, שהפלמ"ח תירגם ג'מעא, לחבר'ה, לכן שם הקבוץ בסמוך, נקרא רעים. הינו מסלול הליכה, בין בארי לרעים, העובר ליד מרבדי כלניות, בורות מים ובארות מתקופות שונות. שבאזור, דופנו באבני כורכר, אך קרקע שהקיפה אותם נסחפה ורק הציפוי, בתבנית איגלו נותר במקור.</p>
<p>קיבוץ בארי</p>	<p>העלייה לבארי השם נחאביר מקור מים בחאביר שמחה קוריקמן</p>	<p>התבצעה על אדמת נחאביר, ע"י 30 חברי גרעין מחדרה, במבצע ישוב 11 נקודות בנגב, במוצאי כפור 46 מעוברת לאדמה רעה, שהייתה אופיינית למרחב, לכן חברי נחאביר, נאלצו לוותר על חקלאות למחייה. בתחילה, היה מבאר ערבית, לאחר מכן, החלו להוביל מים במיכל, מבארות יצחק למגדל המים ביישוב. מומחה לקידוח מים, הצליח למצוא מים התהום באזור ובזכותו, מבצע העלייה של 11 הנקודות הצליח.</p>
<p>קיבוץ בארי</p>	<p>במלחמת עצמאות אחרי המלחמה חציבת גרפית מחסני התחמושת</p>	<p>הייתה נחאביר נצורה וכשאר יישובי הנגב ספגה הפגזות קשות, אך החזיקה מעמד, עד מבצע יואב ב-48 החליטו החברים, לבנות את יישובם מחדש, בנקודה מעט מזרחה ושינו את השם לבארי - ברל כצנלסון. באדמת נחאביר, התבצעה ע"י חברה בבעלות בריטית-ערבית, שהוקמה ב-1930 ופעלה עד 1946 המצויים באתר, נבנו בתחילת מלה"ע ה-2 עת הבריטים התכוננו לפלישה גרמנית, מכיוון מצרים.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>בארות יצחק במלחמת עצמאות אחרי המלחמה 2 קיבוצים הוקמו</p>	<p>הוקמה בתחילת 1943 כקיבוץ דתי, לפני 3 המצפים בנגב והיה בתקופתו, הישוב הדרומי ביותר בארץ. במהלך קרבות 10 הימים, ב-15.7.48 החלה התקפה מצרית מסיבית, שנבלמה רק בתוך בארות יצחק. ולאחר הקרב הרואי מול המצרים, החברים עזבו את הישוב ההרוס והקימו את הקבוץ מחדש ע"י פ"ת. במרחב בארות יצחק הישנה, נחל עוז ועלומים, שהינו קבוץ דתי, ששמו כשם קבוצה מייסדת של סעד.</p>
<p>החץ השחור</p>	<p>אנדרטת חץ שחור פעולות התגמול מבצע החץ השחור אריאל שרון</p>	<p>הצופה לרצועת עזה, הינו אתר מורשת קרב לזכר 11 פעולות התגמול של ה-101 והצנחנים ב-53 - 56 באו כתגובה צהלית, לפעולות של חוליות רצח וחבלה, שהיו חודרות מרצועת עזה והגדה, לתוך ישראל. התבצע ב-28.2.55 ע"פ החלטת הממשלה, לאחר סדרת רציחות, כפעולת תגמול גדולה ברצועת בעזה. ממקימי יחידת ה-101 וחטיבת הצנחנים, חנך את האנדרטה בתוקף תפקידו כרה"מ ב-03.02.2003</p>
<p>נסיעה</p>	<p>מצפור נבייה מרעי מצפור אסף סיבוני בית שבייתת הנשק מוזיאון המים</p>	<p>לזכר אלי"ם נבייה מרעי, קצין דרוזי מחורפיש, סגן מפקד אוגדת עזה, שנהרג מצלף פלשתיני בעזה ב-96 מקבוץ ניר-עם, שנהרג באסון המסוקים ב-1997 הכולל פסל סביבתי של 20 חלילי רוח לציון 20 שנותיו. הינו מבנה, שבו התנהלו דיוני ועדת שבייתת הנשק עם המצרים ב-1949 כחלק מהסכמי רודוס. שבקיבוץ ניר-עם, הוקם בתוך בריכת מים עגולה וישנה, הבנויה מעל קידוח המים המקורי של מקורות.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>הגיאולוג הבריטי צינורות מים לנגב שמחה בלאס נחל שקמה</p>	<p>פיקארד, הובא לניר-עם כדי לזהות נקודת קדוח למי תהום, כתנאי הכרחי להקמת 11 הנקודות ב-1946 שהונחו ב-1947 ב-2 קווים מניר-עם לנגב, שימשו בעברם לכיבוי האש בלונדון, בתקופת הבלץ הגרמני. המומחה למים בא"י ואח"כ במדינת ישראל, הוא זה שעמד מאחורי תכנון הנחת צינור המים לנגב ב-47 מזרים בערוצו את אגן הניקוז, המשתרע מהמורדות הדרום מערביים של הרי חברון ועד חוף זיקים.</p>
<p>1882 - זלמן דוד לבונטין (ז"ל) חיפש אדמות שאפשר לקנות בנגב, עבור הקמת ראשון לציון. הוא לא הצליח ולכן הקימו את ראשלי"צ במקומה הנוכחי. גדרה הייתה הישוב הדרומי ביותר באותה שנה.</p> <p>1887 - הוקמה המושבה באר טוביה (קסטינה) כיישוב הדרומי ביותר.</p> <p>1912 - חוות רוחמה - הוקמה כחווה חקלאית, אך אחרי שנתיים, הטורקים השתלטו עליה בזמן מלחמת העולם הראשונה והיהודים נטשו אותה. ניסו לחזור אליה כמה פעמים, ננטשה שוב במאורעות 1929.</p> <p>1939 - הוקם קבוץ נגבה, במסגרת יישובי חומה ומגדל.</p> <p>1941 - הוקם קבוץ דורות - ראשי תיבות של דוב בקה ות רצה הו, שנהרגו בתאונת דרכים בשרון.</p> <p>1942 - הוקמו הקבוצים גת וגבר-עם.</p> <p>1943 - הוקמו הקיבוצים ניר-עם, בארות יצחק, יד מרדכי, רוחמה.</p> <p>מאי 43 - 3 המצפים בנגב המרכזי: רביבים, גבולות ובית אשל. התכנית הייתה להקים 10 מצפים אך הוקמו לבסוף רק 3</p> <p>1946 - 11 הנקודות שהוקמו בלילה אחד, במוצאי יום כיפור, מבצע ייחודי שלא היה כדוגמתו עד אז וגם לא מאז ועד היום. ברי"ת קח משכנתא נגב: קדמה, חצרים, משמר הנגב, שובל, כפר דרום, נבטים, תקומה, אורים, נירים, גלאון, בארי.</p> <p>1947 - הקמת צינור המים לנגב, מהקידוח בניר-עם, בשני צינורות של 6 צול, עד נבטים ועד נירים.</p> <p>1947 - הוקמו גם היישובים מבטחים, צאלים, עלומים (שהתפרק), גבים וחלוצה (משאבי שדה).</p> <p>בשנות ה-50 הוקמו עיירות הפיתוח והרבה מושבים לעולים חדשים.</p>		

תכני סיור מספר 78 לסובב כנרת

מסלול : ירדנית, כורסי, כפר נחום, טבחה והר האושר

תמצית תכני הדרכה		
<p>נקרא גם גבעות אלונים-שפרעם, מתאפיין בנוף גבעות קרטון נמוכות ועגולות ומרחבים טובי חקלאות. בעת החדשה: הטמפלרים בסוף מאה ה-19 והציונים בתחילת מאה ה-20 אלונים, שדה יעקב ורמת ישי. חורשות טבעיות של אלונים תבור, בין האחרונות שנשארו בארץ, לאחר הרס רב בתקופה העות'מאנית. העיקריים באזור הם: בית שערים, אלכסנדר זייד, שפרעם, אלונים אבא, בית לחם הגלילית - בית-עם. וותיקים יותר מהציונים לפחות ב-200 שנה, חלקם בדואים, שמוצאם כנראה מסוריה ומעבר הירדן. הבדואי, הוקמה ליד צומת המוביל, הסמוך למאגר אשכול, בגלל ריכוז היישובים הבדואיים באזור. הינו רצף רכסים ובקעות - הורסט וגרבן, המתחיל מצומת המוביל ומזרחה, עד לצומת גולני. מאגר בית נטופה, הינו חלק מהמוביל הארצי ומהווה תחנה האחרונה שהוא פתוח, לפני כניסתו לצינור. הצלבנית ליד ציפורי, מנציחה את מקום הולדתה של מרים, בנוסף לכנסיית סנטה אנה בירושלים. לחנה ויהויכין, מסתיים במפגש, שהמסורת מייחסת מקומו בשער הזהב, הוא שער הרחמים בירושלים. בנוי מרמות בזלתיות נטויות, מצפון: רמת כורזים, ארבל, פורייה, סירין, כוכב (יששכר) ורמת צבאים. עם ריצוף רומי מקורי, שכנראה ישוע הלך בה, דרך המחברת, מגליל תחתון מערבי, לגליל המזרחי.</p>	<p>גליל תחתון מערבי ראשית התיישבות יער פארק אתרי התיירות</p>	<p>נסיעה</p>
<p>הינו פרויקט תיירותי, הליכה בעקבות ישוע, שיוצא מנצרת ומוביל עד כפר נחום, שאורכו כ-65 ק"מ. החדשה, נעשתה בקניית אדמות, ע"י יק"א, בגליל המזרחי, עבור מושבות העלייה הראשונה ב-1901 הוקמה במסגרת אחוזת העלייה ה-2 עת משפחות יהודיות התארגנו ורכשו ביחד חלקת אדמה בא"י. ברמת פורייה: מטעי זיתים ופלחה, בבקעת כנרות: בננות, מנגו ותמרים, המתאימים לאקלים חם.</p>	<p>השביל של ישוע ההתיישבות בעת פורייה עלית חקלאות אופיינית</p>	<p>נסיעה</p>
<p>הוקם ב-1981 בתפר שבין בקעת כנרות לעמק הירדן, כתחליף לקאסר אל-יהוד, שהינו האתר המקורי. הינו טבילת ישוע בירדן, ע"י יוחנן המטביל, המציין תחילת פעילותו כמשיח, שמטרתו גאולת האנושות. נובעת מאירועי ניסים המוזכרים בתנ"ך ובאירוע הטבילה, בנוכחות השילוש הקדוש, שהינו נדיר. השמיימה ולא מת, לכן מצפים לשובו, נחשב כפרה-פיגורציה ליוחנן, ממשך דרכו, בהבאת הגאולה.</p>	<p>האתר ירדנית האירוע המונצח קדושת הירדן אליהו הנביא עלה</p>	<p>ירדנית</p>
<p>כדבר מוכר בעולם היהודי, שכן טכסי הטהרה האישיים, הציבוריים והפולחניים, הם תמיד סביב מים. מבצע כומר, המקריא פסוקים, שמקדשים את המים ולרוב זה חידוש טבילה, לטבילה הראשונית. בין הזרמים: פרוטסטנטים טבילה מלאה, קתולים התזת מים, אורתודוקסים יוצקים מים על הראש. מעוגנים לוחות קרמיקה, עם פסוקים המתארים את אירוע הטבילה ע"י יוחנן המטביל, בשפות שונות. ביציאה מהכנירת וסכר אלומות דרומה יותר, הוקמו ע"י פנחס רוטנברג, לצורכי המפעל בנהריים. אם הקבוצות והקיבוצים, הוקמה ב-1910 כיצירה חדשה של אנשי העלייה ה-2 שרובה התיישבה בעיר. החלה לפעול ב-1905 ופעלה עד 1948, אחרי פיצוץ הגשרים ב-1946 המשיכה הרכבת ונסעה רק עד צמח. הטורקיים, מנציחה את זכרם של 2 טייסים טורקיים, שמטוסם התרסק ממזרח לכנרת ב-1914</p>	<p>יוחנן פועל בירדן את טקס הטבילה הבדלי הטבילה בכניסה לאתר</p>	<p>ירדנית</p>
<p>במשך שנות שהייתו בכפר נחום, הייתה להגיע להמונים, שילכו אחריו וזאת לאחר שאנשי נצרת דחוהו. בעבר הירדן לא גרו יהודים ואילו במערב הגליל, ישבו רק הפיניקים, לכן פעל במרכזו שבו ישבו יהודים. שם המחוז הגיאוגרפי במזרח הכינרת, שכלל 10 ערים ראשיות, שהמשיכו להתנהל כמו ערים רומיות. סוסיתא, גדרא, ג'רש, סקיתופוליס-בית שאן, פילדלפיה-עמאן, שקיימו שתוף פעולה בקשרי המסחר. נחשף ב-1970 כשסללו את הכביש לרמת הגולן, נתקלו ברצפת פסיפס גדולה ושרידי אבנים של כנסייה. לראשונה מהתקופה הביזנטית, מתיאורי סאבאס, שעד 1967 כפר סורי, בשם כורסי, שימר את השם. לוט בערפל, גדרא ליד חמת גדר וג'רש בעבר הירדן זוהו, לכן סביר להניח על דעת המחקר, שזה האזור. ישוע הגיע בסירה לארץ הגדריים ועשה בה את 'נס החזירים', בברית החדשה לא מוזכר השם כורסי.</p>	<p>סכר דגניה קבוצת דגניה רכבת העמק אנדרטת הטייסים</p>	<p>נסיעה</p>
<p>במשך שנות שהייתו בכפר נחום, הייתה להגיע להמונים, שילכו אחריו וזאת לאחר שאנשי נצרת דחוהו. בעבר הירדן לא גרו יהודים ואילו במערב הגליל, ישבו רק הפיניקים, לכן פעל במרכזו שבו ישבו יהודים. שם המחוז הגיאוגרפי במזרח הכינרת, שכלל 10 ערים ראשיות, שהמשיכו להתנהל כמו ערים רומיות. סוסיתא, גדרא, ג'רש, סקיתופוליס-בית שאן, פילדלפיה-עמאן, שקיימו שתוף פעולה בקשרי המסחר. נחשף ב-1970 כשסללו את הכביש לרמת הגולן, נתקלו ברצפת פסיפס גדולה ושרידי אבנים של כנסייה. לראשונה מהתקופה הביזנטית, מתיאורי סאבאס, שעד 1967 כפר סורי, בשם כורסי, שימר את השם. לוט בערפל, גדרא ליד חמת גדר וג'רש בעבר הירדן זוהו, לכן סביר להניח על דעת המחקר, שזה האזור. ישוע הגיע בסירה לארץ הגדריים ועשה בה את 'נס החזירים', בברית החדשה לא מוזכר השם כורסי.</p>	<p>מטרת ישוע בתקופת ישוע דקאפוליס הינו מערי דקאפוליס</p>	<p>נסיעה</p>
<p>שנבנתה במאה ה-5 נפגעה בפלישה הפרסית (614) שוקמה ונפגעה שוב, בחדירה המוסלמית (638) לא הרסו אותה, אלא השתמשו בה לצרכיהם ועשו בה איקונוקלאזם, ברעש 749 הכנסייה חרבה סופית. החצובה על המדרון, בנוי אפסיס קטן, עם רצפת פסיפס ובה צלב, שכנראה מציין את אירוע נס החזיר. כוללים בנוסף לכנסייה, גם מנזר גדול מהתקופה הביזנטית, שכלל אכסניה, חדרי מגורים ובית מרחץ. היא כנסייה אורתודוקסית, שהחלו לבנותה בשנות ה-20 ורק בשנות ה-90 היא הוקדשה ל-12 שליחים. מירושלים, קנה את השטח עבור מעונו, הנמצא בכנסייה למתחם, שכולל מנזר, שבין כתליו חי נזיר. ל-12 השליחים, היות וזה המרחב שבו פעל ישוע לגיוס תלמידיו ושוב גם החלו לקבל את השראתו. קירות הכנסייה, צוירו ע"י רשמי איקונות מקצועיים, המציירים על גיליונות, שמודבקים על קירות.</p>	<p>האתר כורסי השם כורסי מוכר זיהוי ארץ גדריים ע"פ ברית החדשה</p>	<p>כורסי</p>
<p>בסדר איקונות קבוע: במרכז הדלת המלכותית, שמעליה מתואר אירוע הבשורה ו-4 האוונגליסטים. מוצב ישוע, שמיינו יוחנן המטביל, משמאל לדלת, מרים וישוע בחיקה ומשמאלה איקונת השליחים. תוחמות צורת טרנספט, עם כיפה מרכזית מוגבהת, שבה רואים את נוכחות האלוהים בדמות ישוע הבן. מצוירת סצנת יום הדין וזאת כדי שהמאמין היוצא, יזכור שאלוהים ישפוט אותו ולכן חייב במוסריות.</p>	<p>הכנסייה בכורסי המוסלמים בקאפלה הקטנה שרידי האתר</p>	<p>כורסי</p>
<p>בסדר איקונות קבוע: במרכז הדלת המלכותית, שמעליה מתואר אירוע הבשורה ו-4 האוונגליסטים. מוצב ישוע, שמיינו יוחנן המטביל, משמאל לדלת, מרים וישוע בחיקה ומשמאלה איקונת השליחים. תוחמות צורת טרנספט, עם כיפה מרכזית מוגבהת, שבה רואים את נוכחות האלוהים בדמות ישוע הבן. מצוירת סצנת יום הדין וזאת כדי שהמאמין היוצא, יזכור שאלוהים ישפוט אותו ולכן חייב במוסריות.</p>	<p>כנסיית 12 שליחים הפטריארך היווני הכנסייה מוקדשת ציורי הקיר שעל</p>	<p>כפר נחום אורתודוקסי</p>
<p>בסדר איקונות קבוע: במרכז הדלת המלכותית, שמעליה מתואר אירוע הבשורה ו-4 האוונגליסטים. מוצב ישוע, שמיינו יוחנן המטביל, משמאל לדלת, מרים וישוע בחיקה ומשמאלה איקונת השליחים. תוחמות צורת טרנספט, עם כיפה מרכזית מוגבהת, שבה רואים את נוכחות האלוהים בדמות ישוע הבן. מצוירת סצנת יום הדין וזאת כדי שהמאמין היוצא, יזכור שאלוהים ישפוט אותו ולכן חייב במוסריות.</p>	<p>האיקונוסטאזיס מימין לדלת כיפות הכנסייה מעל דלת היציאה</p>	<p>כפר נחום אורתודוקסי</p>

<p>כפר נחום</p>	<p>חפירות בכפר נחום הישוב כפר נחום הישוב היהודי בעת משנה ותלמוד</p>	<p>החלו בסוף המאה ה-19 ע"י ארכיאולוגים נוצרים אמריקאים וגרמנים: רובינסון, וורן, וצינגר וקוהל. נזכר רבות בברית החדשה, כי ישוע שהה בו במשך 3 שנים וממנו יצא לפעילותיו הרבות סביב הכינרת. בכפר נחום, שחיי בימי בית 2 מוגדר כקהילה תוססת ועשירה, עם בעלי מקצוע כמוכס וראש ביהכ"נ. האתר המשיך להתקיים, אך כנראה נפגע קשות ברעש האדמה ב-749 ומאז שומעים עליו פחות ופחות.</p>
<p>כפר נחום בית פטרוס</p>	<p>במתומן המרכזי חדר המגורים בית פטרוס הפך כנסייה מתומנת</p>	<p>מתחת לכנסייה המודרנית, נחשפה רצפת פסיפס, עם סמלי כנסייה ומתחתיה חדר מגורים מימי בית 2 שבתשתית הכנסייה, מוגדר ע"פ כתובים ביזנטיים, כבית המקורי של פטרוס מהמאה ה-I שבו גר ישוע. במאה ה-4 לבית התכנסות - דומוס אקלסיה, שבו נמצאו חריתות המזכירות את ישוע ואת פטרוס. מהתקופה הביזנטית, שנבנתה במאה ה-5 מעל הדומוס אקלסיה, הנציחה את בית פטרוס שמתחתיה.</p>
<p>כפר נחום קתולי</p>	<p>כנסייה מודרנית הכנסייה נבנתה הכנסייה ייחודית קירות הכנסייה</p>	<p>שנחנכה ב-1990.29.6 שהינו החג של פטרוס ופאולוס, תוכננה ע"י האדריכל האיטלקי אינדו אוטה. שהיא צפה מעל שרידי בית פטרוס, עליהם ניתן להביט דרך רצפת זכוכית מתומנת, במרכז הכנסייה. מכנסיות אחרות, משום שיש בה רצף של קדושה היסטורית: בית 2 המאה ה-4 המאה ה-5 ומאה ה-20 מעוטרים בסמלי דגים, באותיות כי ורו ותבליטים מעץ, המציינים אירועים שהתרחשו בכפר נחום.</p>
<p>כפר נחום ביהכ"נ</p>	<p>ביהכ"נ הלבן ביהכ"נ גלילי תיארוך ביהכ"נ ביהכ"נ השחור</p>	<p>נחשף ב-1838 וכיום רואים שחזור שלו, שנעשה ב-1922 והוא טיפוסי לבניית בתי הכנסת הגליליים. מאופיין כבזיליקה, עם אולם מרכזי וסטראות, כניסה מדרום מ-3 פתחים ופנייה ב-180° בימה והכלית. הלבן, הוגדר בעבר, לימיו של ישוע, כיום בטוחים שנבנה במאה ה-5 וזאת ע"פ מטבעות שנחשפו באתר. נקרא ע"ש שרידי הבזלת, שרואים מתחת לביהכ"נ הלבן, אך גם הוא לא מבית 2 אלא יותר מאוחר.</p>
<p>כפר נחום ביהכ"נ</p>	<p>חיי הקהילה</p>	<p>בין יהודים לנוצרים, במאה ה-5 שביהכ"נ בכפר נחום כה קרוב לכנסייה, נענה בתשובות האפשריות:</p> <ol style="list-style-type: none"> שתי קהילות, יהודית ונוצרית חיו במקביל, עם סובלנות רבה ביניהן. ביהכ"נ הלבן לא נבנה באתר מהתחלה כביהכ"נ, אלא הינו ספוליה. (בנייה מרכיבי אתר קדום יותר) הקהילה באתר הייתה נוצרית ובנו את ביהכ"נ כאתר הנצחה, לפעילות ישוע, עבור ביקורי צליינים. <p>ביהכ"נ והכנסייה המתומנת, נבנו ע"י קהילה יודיאו-נוצרית, יהודים משיחיים שהאמינו בישוע, התפללו בבית כנסת והכנסייה הייתה אתר הנצחה לישוע, דעה הכי מקובלת כיום.</p>
<p>טבחה כנסיית נס הלחם</p>	<p>כנסיית לחם ודגים ראשית הכנסייה פסיפס לחם ודגים הרצפה המודרנית</p>	<p>הנמצאות במנזר קתולי של נזירים בנדיקטיניים, נחנכה ב-1982 כהענק מעל שרידי כנסייה מהמאה ה-5 ב-350 עת נבנתה ע"י יהודי שהתנצר, שקיבל הנחייה מקונסטנטינוס, לבנות כנסיות סביב טבריה. המפורסם ביותר בעולם הנוצרי, שבו סל עם 4 כיכרות לחם ו-2 דגים מצדיו, נבנה בתחילת המאה ה-6 נבנתה בצבע עמום, כדי להבליט את השרידים העתיקים, מהמאה ה-6 ששולבו בתוכה והם המבריקים.</p>
<p>טבחה כנסיית נס הלחם</p>	<p>על מחשוף הסלע נס הלחם והדגים עיטורי הכנסייה הקשר לנילוס</p>	<p>שתחת למזבח, הניח ישוע ע"פ המסורת, את 5 כיכרות הלחם ו-2 הדגים, להאכיל 5,000 האנשים. הוא מהנסים שישוע גם מפרש: הלחם שאני נותן הוא לחם רוחני ולא כמו המן, שנועד רק להשביע רעב. מזכירים את התרבות המצרית: צמחי מים, עופות מים וכן נילומטר כמו בפסיפס בית הנילוס בציפורי. נובע מאמונה, שמעינות טבחה וכפר נחום, הם פלג של הנילוס, כי עד המאה ה-19 לא ידעו מקורותיו.</p>
<p>טבחה כנסיית הבכורה</p>	<p>כנסיית הבכורה סלע גדול התגלות ישוע בבכורת פטרוס</p>	<p>הפרנציסקנית נחנכה ב-1933 קרוב לקו המים ולא בנויה על תוואי הכנסייה הביזנטית, אך בגודל דומה. ומדרגות אבן חצובות שיוודות לחוף, בצמוד לכנסייה המודרנית, הם ששרדו מהכנסייה הביזנטית. בעידן שלאחר התחייה, הוא אירוע הנצחה של הכנסייה, המתבטא בהאכלת תלמידיו ובכורת פטרוס. ישוע מאשר מחדש את בכורתו של פטרוס, לאחר שהאכיל את 7 תלמידיו, על הסלע שבתוך הכנסייה.</p>
<p>הר האושר</p>	<p>כנסיית הר האושר מבנה הכנסייה פנים הכנסייה בנוי רצפת הכנסייה</p>	<p>שנחנכה ב-1938 נבנתה ע"פ תכנון של אנטוניו ברלוצי, שרצה להעניק חווית קישור בין הטקסט לשטח. הינו שילוב של אבן גיר ובזלת, הבנויה כמתומן, לזכר הדרשה של ישוע, שבה אמר 8 פעמים 'אשרי'. מכיפה מוזהבת, בדיוק מעל מזבח, העשוי שיש איטלקי ובהיקף האולם 8 צלעות, בהן חלון עם ויטרו' . מורכבת מלוחות פסיפס בצורת גלי הכינרת וטבלאות שבהן מצוינות מידות טובות, שאדם צריך לנהוג.</p>
<p>הר האושר</p>	<p>שרידי כנסייה אכסניה לצליינים הר האושר שמונת הפסוקים</p>	<p>ביזנטית, שהנציחה את דרשת ההר, נחשפה מעל טבחה, מיקום שלא מתאים כיום, לבניית כנסייה. שנבנתה ליד הכנסייה, באבנים מסותתות בצבע ורוד עתיק, מכילה כ-140 חדרים המיועדים לצליינים. הינו ההר שעליו נשא ישוע את דרשת ההר, שתחילתה ב-8 פסוקים, שכולם מתחילים במילה 'אשרי'. של דרשת ההר, מהווים את תמצית תורתו המוסרית של ישוע, הנמשכת לאורך 3 פרקים בבשורת מתי.</p>
<p>הר האושר</p>	<p>ההתגלויות ישוע</p>	<p>לאחר התחייה מופיעות בכמה אוונגליונים ולא תמיד יש חפיפה ביניהם, לכן עושים הרמוניזציה של כולן:</p> <ol style="list-style-type: none"> ליד הקבר - התגלה למרים המגדלית, ביום א' בבוקר, ביום שבו הוא קם לתחייה. בדרך מירושלים לאמאוס (רק בלוקס 24) - התגלה ביום א' ל-2 תלמידים. בחדר הסעודה האחרונה בירושלים - התגלה ביום א' לשליחים (חוץ מתומאס). בחדר הסעודה - התגלה שוב אחרי כמה ימים לתומאס, שלא האמין ונתן לו לגעת בפצעיו. על שפת הכינרת (טבחה) - התגלה ל-7 שליחים ונתן את הבכורה לפטרוס. <p>אצל יוחנן סופרים רק 3 התגלויות, אין אצלו את ההתגלות באמאוס וההתגלות לתומאס. הוינו אתר הכינוס, שבו ערך האפיפיור יוחנן פאולוס ה-2 שביקר בארץ ב-2000 את המיסה להמונים.</p>

תכני סיור מספר 79 לנצרות בגליל התחתון

הר תבור, כנסיית הבשורה, כנסיית ביהכ"נ, כנסיית המעיין וכנסיית החתונה

תמצית תכני הדרכה			
		נסיעה	תפילת הרוזרי, נאמרת ע"י קתולים ונעשית עם מחרוזות בת 10 חרוזים וחרוז עם צלב ולו 3 חרוזים. נאמרת ע"י האורתודוכסים, נערכת בעיקר לפני חגים וצומות, מהסיבה שהליטורגיה עורכת כ-3 שעות. נאמרת ע"י פרוטסטנטים, בטקסים מחוץ לכנסייה וזאת בהתאם לאמונתם, שאין צורך בכנסייה. המאוכלס על טהרת הבדואים, הוא שריד של שבט, שישב במרחב במאה ה-19 בשם ערב אל סביח.
		הר תבור	הוא בעצם מן נקודת תפר בין 3 שבטים - מדרום שבט יששכר, ממערב שבט זבולון ומצפון שבט נפתלי. וברק בן אבינועם, מגייסים 10,000 איש להר תבור, לקראת הקרב נגד סיסרא, שר צבא יבין מלך חצור. הוכרע בנחל קישון, שמנקז את עמק יזרעאל, העמק הנמצא למרגלות הר תבור, נקרא גם עמק כסולות. הינו דימוי מספר ירמיהו, כשהכוונה היא לנבוכדנצר, שיכבוש את א"י ויחריב לימים את בית המקדש.
		הר תבור	יש רמז, שבהר תבור התקיים פולחן כנעני פגאני ועם ישראל, לא צריך לקחת ממנו, דוגמא או מודל. ניתנת בקיסריה פיליפי, היא בניאס ומשם אחרי 6 ימי הליכה, ישוע ו-3 תלמידיו, עולים להר גבוה. הר גבוה, הוא הר התבור, המהווה קו הפרדה בין פעילות ישוע בגליל, לשבוע האחרון שלו בירושלים. בקיסריה פיליפי, השם פטרוס מוחלף לכייפא, שלפני זה הוא היה שמעון בר יונה, כלומר שם יהודי.
		הר תבור	החצובים בסלע, בשימוש פגאני, מבוטאים ע"י ישוע, באזכור ראשוני בברית החדשה, במילה כנסייה. כייפא, יעקב ויוחנן, עולים להר גבוה, עליו ישוע השתנה לעיניהם, כאשר הדגש, לעיניהם ולא עצמו. נקראת כנסיית ההשתנות, טרנספיגורציה, השתנות במובן שרואים דבר אחר, אך נראה, כדבר אחר. שעוץ את ישוע בהשתנות, מסמל טוהר והקרבה לאל, אירוע שיש בו הכרה בטבע האלוהי של ישוע.
		הר תבור	נוכחים משה ואלהיו, מעמד שיש בו הכתרה של ישוע, בטבעו האלוהי, אומר פטרוס, בואו נעשה סוכות. במקור היווני, זה סקנה, שפרושה אוהל וברבים סוכות - אוהלים, יש המפרשים שהכוונה לאוהל מועד. במעמד ההשתנות, מייצג את עולם הנבואה, שכן הוא צריך להיות נוכח, ע"פ המסורת, לפני בוא משיח. בין מסורת יהודית לנוצרית, מתבטאת שביהדות עדין מחכים לו ואילו בנצרות, הוא הופיע בהשתנות.
		הר תבור	במעמד ההשתנות, מייצג את החוק והוא זה שנותן לגיטימציה לישוע, להנהיג את האנושות לגאולה. המתווכים, בין הקול מהענן 'זֶה בְּנֵי אֱהוֹבֵי אֱלֹהֵי תְּשַׁמְעוּן', לבין האלוהים, ששלחם להכתרת ישוע. נאמר 'זה בני אהובי אשר בו חפצתי' ואילו במעמד ההשתנות נאמר 'זֶה בְּנֵי אֱהוֹבֵי אֱלֹהֵי תְּשַׁמְעוּן'. והקול היוצא ממנו, מדמים את מעמד הר סיני ועמוד הענן שהלך לפני עם ישראל והוביל אותם במדבר.
		הר תבור	נעלמו משה ואלהיו, ישוע יורד מן הענן וכאדם הוא הולך עם תלמידיו, בידעה שהוא יצלב בירושלים. שליד כנסיית ההשתנות, מאוכלס בניירות אורתודוכסיות, במרכזו כנסייה המוקדשת לאירוע השתנות. אורתודוכסית מרשימה, שכן מי שעשוי איתה, הוא אותו אחד ממקדונייה, שעשיר גם בכפר נחום. מתרחש בהיות ישוע בן 30 ומרגע זה הוא מתחיל לפעול כמשיח, עד אז הוא מתואר כנער גדול בתורה.
		הר תבור	נמשכת 3 שנים, שבמהלכן הוא פועל בעיקר בגליל, מגיע מדי פעם לירושלים ובגיל 33 הוא מוצא להורג. מבצע 2 ניסים, ריפוי המשותק בבריכות בית חסדא וריפוי העיוור שנישלח להיטבל בבריכת השילוח. ימים אחרי האירוע בבניאס, ישוע עולה עם תלמידיו להר גבוה, משתנה לעיניהם וממשיך לירושלים. מתחיל ביום ראשון, בהגעת ישוע לירושלים ומסתיים ביום ראשון שאחרי ואז מדברים על התחייה.
		הר תבור	לא נמצאו על הר תבור, נחשפו שרידים ארכיאולוגים של ביצורים צבאיים ורמזים לשרידי פולחן כנעני. אין התיישבות בהר תבור, המהווה קו גבול בין שבטי ומוזכר בתנ"ך רק בהיבט הצבאי - דבורה וברק. נובעת מחוסר מקורות מים, שהינו הורסט, הבנוי גיר, בו המים מחלחלים עד קו השבר, שלמרגלותיו. אלוף פיקוד הצפון בשנות מרד החורבן, תקופת בית 2 מקים ביצורים בגליל ומבצר גם את הר תבור.
		הר תבור	נבנו על התבור לפחות 2 כנסיות, כלומר צליינים, הנציחו על ההר את אירוע ההשתנות וקבעו מסורת. יש הידרדרות איטית של הנוכחות הנוצרית ותפקוד הכנסיות בהר תבור, עד כדי יציאתם מכלל תפקוד. צלבנים מנצלים את תפקידי המפתח של ההר, מבצרים אותו באמצעות חומה ומשקמים את הכנסיות. יזם בזמנו בנייה של כנסייה נוספת, שהייתה כנסייה משמעותית וגדולה, ששרידיה אכן נחשפו על ההר.
		הר תבור	הצלבנים מאבדים את אחיזתם בגליל ואז המוסלמים, משדרגים את בביצורי הצלבניים, משמעותית. האיובי, החושש מחזרת הצלבנים, הורס את חומות ההר, אותם בנה עצמו, בטווח השנים 1212 - 1217 והפטריארכיה היוונית אורתודוכסית, רוכשים במאה ה-19 מהשלטון העות'מאני, זכות הישיבה בהר. הפרנציסקניות, פרי תכנונו של האדריכל ברלוצי, המשלב בה טקסט נוצרי וארכאולוגיה, נחנכה ב-1924.
		הר תבור	בנויה בסגנון רומנסקי - בנייה באבן כבדה, מיעוט חלונות ופתחים עגולים דרכם חודר פנימה מעט אור. משולב בחזית הכנסייה בעמודים, בקשת החביתית העגולה והגמלון, מעל הקשת ובצדדים. מנציח ב-2 מגדלי הפעמונים, שבחזית הכנסייה, את אירוע ההשתנות - ישוע ומשני צדדיו משה ואלהיו. באולם התווך הבזיליקה, המוקדש לישוע ואילו הקפלות תחת המגדלים, הינן מוקדשות למשה ואלהיו.

<p>הר תבור</p>	<p>קריפטת בהר תבור עיטורי הקריפטת בוויטרז' הקריפטת קשתות הקריפטת</p>	<p>מושתת על שרידי הקריפטת הצלבנית, שאז באמת הייתה מפלס נסתר, מתחת לבזיליקה שהייתה מעל. עשויים מפסיפס המורכב מאבנים טבעיות, המשובצים בעלי זהב ומקמרון מוצלב המתאר 4 סצנות. מצוין השילוש הקדוש, גביע יין המסמל דם שנשפך כקורבן וטווסים, שבאמנות הנוצרית מסמלים נצח. המתכנסות, משמרות סגנון בנייה צלבני, כאשר בין הקשתות יש רצועה בזהב ועליה כיתוב בלטינית. עולים מהקריפטת, בנויה מאולם תווך וסיטראות, כאשר מכל צד 3 אומנות שמחזיקות 3 קשתות. בבזיליקה, מעוטר בציור, בו מונצח מעמד ההשתנות של ישוע, אליהו ומשה, לעיני 3 מתלמידי ישוע. מצוירים 4 האוונגליסטים והאטריבוטים שלהם ובמרכז הקשת, הסמל של המסדר הפרנציסקני. שברצפת האולם, עולות בחג ההשתנות ב-6.8 קרני שמש, לפניו של ישוע, עת חדרו דרך פתחים ממערב.</p>
<p>הר תבור</p>	<p>הבזיליקה אליה האפסיס העליון בקשת על האפסיס מלוח זכוכית</p>	<p>המוקדשת לאלהו, מתואר בפרסקו שבאפסיס, האירוע במוחקה, בו נלחם אליהו נגד נביאי הבעל. המוקדשת למשה, משתקף משה היושב עם לוחות הברית במעמד הר סיני וממנו יוצאות קרניים לבנות. יש מים קדושים, נוצרי שנכנס טובל את ידו במים, עושה את סימן הצלב, נכנס וכורע ברך לפני המזבח. צופים לעמק יזרעאל, המרחב הקרוב לתבור, נקרא בקעת כסולות, במרכז בעמק יזרעאל, העיר עפולה. צופים במושב תל עדשים וצפון לו בכפר הערבי אכסאל, המשמר את השם כסולות, שנושק לרכס נצרת. צופים ברמות הגליל התחתון המזרחי ובהם רמת יששכר, נחל תבור ויישובי עין דור, גזית וכפר תבור. ניתן לתאר את דרכו של ישוע מהר תבור לירושלים, העוברת דרך גבעת המורה, הגלבוה ואפיק הירדן. ממוקמים המבנים בהם מתגוררים הנזירים ופסל של האפיפיור פאולוס ה-6 שביקר בהר תבור ב-1964</p>
<p>הר תבור</p>	<p>בקפלה הדרומית בקפלה הצפונית בקונכייה הכניסה בתצפית לדרום</p>	<p>מוזכר בברית החדשה בשם נעים, בו ישוע הקים לתחייה בן אלמנה, בכפר בנויה כנסייה מהמאה ה-19 שמעבר לגבעת המורה, המזוהה עם שונם המקראית, אלישע הנביא נענה לאישה להחיות את בנה. בה מתבודד ג'מוס מזה זמן רב, את הג'מוסים כחייית עבודה, הביא מוחמד עלי במסע כיבושיו ב-1930 אגדה לא נכונה, מהתקופה הצלבנית, המספרת שישוע קפץ משם, עת אנשי נצרת הביחחו ומשירו ב-1964</p>
<p>הר תבור</p>	<p>בלב בקעת כסולות מזרחית לעפולה בתצפית רוחנית לצדי שביל הגישה</p>	<p>המזכר בברית החדשה בשם נעים, בו ישוע הקים לתחייה בן אלמנה, בכפר בנויה כנסייה מהמאה ה-19 שמעבר לגבעת המורה, המזוהה עם שונם המקראית, אלישע הנביא נענה לאישה להחיות את בנה. בה מתבודד ג'מוס מזה זמן רב, את הג'מוסים כחייית עבודה, הביא מוחמד עלי במסע כיבושיו ב-1930 אגדה לא נכונה, מהתקופה הצלבנית, המספרת שישוע קפץ משם, עת אנשי נצרת הביחחו ומשירו ב-1964</p>
<p>נסיעה</p>	<p>כפר ניין בכפר סולם ביצה מערב לכביש הר הקפיצה לשמור</p>	<p>המזכר בברית החדשה בשם נעים, בו ישוע הקים לתחייה בן אלמנה, בכפר בנויה כנסייה מהמאה ה-19 שמעבר לגבעת המורה, המזוהה עם שונם המקראית, אלישע הנביא נענה לאישה להחיות את בנה. בה מתבודד ג'מוס מזה זמן רב, את הג'מוסים כחייית עבודה, הביא מוחמד עלי במסע כיבושיו ב-1930 אגדה לא נכונה, מהתקופה הצלבנית, המספרת שישוע קפץ משם, עת אנשי נצרת הביחחו ומשירו ב-1964</p>
<p>נצרת</p>	<p>שטח המריבה כיכר המריבה אתר קדוש פעילות הוותיקן</p>	<p>המזכר בברית החדשה בשם נעים, בו ישוע הקים לתחייה בן אלמנה, בכפר בנויה כנסייה מהמאה ה-19 שמעבר לגבעת המורה, המזוהה עם שונם המקראית, אלישע הנביא נענה לאישה להחיות את בנה. בה מתבודד ג'מוס מזה זמן רב, את הג'מוסים כחייית עבודה, הביא מוחמד עלי במסע כיבושיו ב-1930 אגדה לא נכונה, מהתקופה הצלבנית, המספרת שישוע קפץ משם, עת אנשי נצרת הביחחו ומשירו ב-1964</p>
<p>נצרת</p>	<p>המוסלמים הנוצרים מנגד בחג המולד ב-1997 מדינת ישראל</p>	<p>המזכר בברית החדשה בשם נעים, בו ישוע הקים לתחייה בן אלמנה, בכפר בנויה כנסייה מהמאה ה-19 שמעבר לגבעת המורה, המזוהה עם שונם המקראית, אלישע הנביא נענה לאישה להחיות את בנה. בה מתבודד ג'מוס מזה זמן רב, את הג'מוסים כחייית עבודה, הביא מוחמד עלי במסע כיבושיו ב-1930 אגדה לא נכונה, מהתקופה הצלבנית, המספרת שישוע קפץ משם, עת אנשי נצרת הביחחו ומשירו ב-1964</p>
<p>נצרת</p>	<p>חזית הכנסייה בשורת המלאך האינקרנציה בחזית צד מערבי</p>	<p>המזכר בברית החדשה בשם נעים, בו ישוע הקים לתחייה בן אלמנה, בכפר בנויה כנסייה מהמאה ה-19 שמעבר לגבעת המורה, המזוהה עם שונם המקראית, אלישע הנביא נענה לאישה להחיות את בנה. בה מתבודד ג'מוס מזה זמן רב, את הג'מוסים כחייית עבודה, הביא מוחמד עלי במסע כיבושיו ב-1930 אגדה לא נכונה, מהתקופה הצלבנית, המספרת שישוע קפץ משם, עת אנשי נצרת הביחחו ומשירו ב-1964</p>
<p>נצרת</p>	<p>במרכז החזית כנסיית הבשורה שריד מהמאה ה-1 במערה בקריפטת</p>	<p>המזכר בברית החדשה בשם נעים, בו ישוע הקים לתחייה בן אלמנה, בכפר בנויה כנסייה מהמאה ה-19 שמעבר לגבעת המורה, המזוהה עם שונם המקראית, אלישע הנביא נענה לאישה להחיות את בנה. בה מתבודד ג'מוס מזה זמן רב, את הג'מוסים כחייית עבודה, הביא מוחמד עלי במסע כיבושיו ב-1930 אגדה לא נכונה, מהתקופה הצלבנית, המספרת שישוע קפץ משם, עת אנשי נצרת הביחחו ומשירו ב-1964</p>
<p>נצרת</p>	<p>פסיפסי המדונות במדונה מפולין חיילת וחייל ביה"ס דון בוסקו</p>	<p>המזכר בברית החדשה בשם נעים, בו ישוע הקים לתחייה בן אלמנה, בכפר בנויה כנסייה מהמאה ה-19 שמעבר לגבעת המורה, המזוהה עם שונם המקראית, אלישע הנביא נענה לאישה להחיות את בנה. בה מתבודד ג'מוס מזה זמן רב, את הג'מוסים כחייית עבודה, הביא מוחמד עלי במסע כיבושיו ב-1930 אגדה לא נכונה, מהתקופה הצלבנית, המספרת שישוע קפץ משם, עת אנשי נצרת הביחחו ומשירו ב-1964</p>
<p>נצרת</p>	<p>החזית הדרומית א-דלתות הברונזה ב-עיטורי הדלתות הרצועה התחתונה</p>	<p>המזכר בברית החדשה בשם נעים, בו ישוע הקים לתחייה בן אלמנה, בכפר בנויה כנסייה מהמאה ה-19 שמעבר לגבעת המורה, המזוהה עם שונם המקראית, אלישע הנביא נענה לאישה להחיות את בנה. בה מתבודד ג'מוס מזה זמן רב, את הג'מוסים כחייית עבודה, הביא מוחמד עלי במסע כיבושיו ב-1930 אגדה לא נכונה, מהתקופה הצלבנית, המספרת שישוע קפץ משם, עת אנשי נצרת הביחחו ומשירו ב-1964</p>
<p>נצרת</p>	<p>הרצועה האמצעית הרצועה העליונה ג-סלווה רגינה בחזית המערבית</p>	<p>המזכר בברית החדשה בשם נעים, בו ישוע הקים לתחייה בן אלמנה, בכפר בנויה כנסייה מהמאה ה-19 שמעבר לגבעת המורה, המזוהה עם שונם המקראית, אלישע הנביא נענה לאישה להחיות את בנה. בה מתבודד ג'מוס מזה זמן רב, את הג'מוסים כחייית עבודה, הביא מוחמד עלי במסע כיבושיו ב-1930 אגדה לא נכונה, מהתקופה הצלבנית, המספרת שישוע קפץ משם, עת אנשי נצרת הביחחו ומשירו ב-1964</p>
<p>נצרת</p>	<p>הדלתות מעוטרים משקופי הדלתות בכניסה לקריפטת הקריפטת</p>	<p>המזכר בברית החדשה בשם נעים, בו ישוע הקים לתחייה בן אלמנה, בכפר בנויה כנסייה מהמאה ה-19 שמעבר לגבעת המורה, המזוהה עם שונם המקראית, אלישע הנביא נענה לאישה להחיות את בנה. בה מתבודד ג'מוס מזה זמן רב, את הג'מוסים כחייית עבודה, הביא מוחמד עלי במסע כיבושיו ב-1930 אגדה לא נכונה, מהתקופה הצלבנית, המספרת שישוע קפץ משם, עת אנשי נצרת הביחחו ומשירו ב-1964</p>
<p>נצרת</p>	<p>בתחתית קריפטת בעלייה מקריפטת הבטון החשוף במפלס העליון</p>	<p>המזכר בברית החדשה בשם נעים, בו ישוע הקים לתחייה בן אלמנה, בכפר בנויה כנסייה מהמאה ה-19 שמעבר לגבעת המורה, המזוהה עם שונם המקראית, אלישע הנביא נענה לאישה להחיות את בנה. בה מתבודד ג'מוס מזה זמן רב, את הג'מוסים כחייית עבודה, הביא מוחמד עלי במסע כיבושיו ב-1930 אגדה לא נכונה, מהתקופה הצלבנית, המספרת שישוע קפץ משם, עת אנשי נצרת הביחחו ומשירו ב-1964</p>

<p>נצרת כנסיית הבשורה</p>	<p>מתחת למשולש בסצנה השמאלית בסצנה הימנית כיפה בצורת חרוט</p>	<p>שבפיספס מוצגת יונה המסמלת את רוח הקודש ומתחתה ישוע בידיים פרוסות מברך את המאמינים. מעל פסיפס הקיר, מוצגים אנה ויואכים הורי מרים, שע"פ מסורת, נפגשו בשער הזהב והרתה מנשיקה. מעל פסיפס הקיר, מוצגת אנה המגישה למרים ספר תורה, מידע שמונצח מהפרוטו-אוונגליון של יעקב. היושבת על תוף ממתומן, מעוצבת כשושן צחור הפוך, כשעלי הכותרת פונים אל הכנסייה.</p>
<p>נצרת כנסיית הבשורה</p>	<p>במפלס העליון מחוץ לכנסייה הבפטיסטרים שרידי היישוב</p>	<p>מקיימים את המיסות לצליינים ואת התפילות של המקומיים, לאורך הקיר מוצבים תאי הוודיו. מזדקרת מעל הכנסייה, כיפה שתבניתה חרוט וצורתה כשושן צחור הפוך, שהעלים פונים אל הכנסייה. אגן טבילה קתולי, בצורת מתומן, הממוקם בחצר הכנסייה, משמש עד היום לטבילת תינוקות לנצרות. מימי בית 2 החשופים בחצר הכנסייה, מכילים ממגורות, בורות מים, מחסנים ושרידים של כלים.</p>
<p>נצרת כנסיית יוסף הקדוש</p>	<p>כנסיית יוסף קדוש הוויטרזיים באולם פרנציסקוס אנטוניו מפאדובה</p>	<p>השייכת לפרנציסקנים, נחנכה ב-1914 ובנויה על שרידים מהתקופה הרומית ומיוחסת ליוסף אבי ישוע. מתארים סצנות מההווי המשפחה: עבודת יוסף הנגר, ישוע העובד עם יוסף ועוד סצנות תקופתיות. מייסד מסדר הפרנציסקנים במאה ה-13 מונצח בוויטראז' שסביבו ציפורים, כרמז להיותו חבר לטבע. תלמידו של פרנציסקוס הקדוש, שפסלו מוצב ליד פסל פרנציסקוס, חזה שזכה להחזיק בישוע בחיקו.</p>
<p>נצרת כנסיית יוסף הקדוש</p>	<p>אחזקת ישוע סיפור יוסף מנצרת באפסיס המרכזי במפלס הקריפטא</p>	<p>מופיעה ב-3 אירועים: יוסף, אביו הרוחני, שמעון, בפדיון הבן בבהמ"ק ובחזון, אנטוניוס מפאדובה. בבית החדשה מעוט, לכן מנסים ליצור קישור, בינו לבין דמויות שהם פרה-פיגורציה אליו, בתנ"ך. מוצגת המשפחה הקדושה, יוסף מרים ובתווד ישוע, מימין למשפחה, המלאך גבריאל המבשר ליוסף. חשוף מבנה דמוי מקווה או גת ואילו במפלס נמוך יותר, נחשפה מערה ושרידים מתקופת ימי בית 2.</p>
<p>נצרת כנסייה יוונית קתולית</p>	<p>הכנסייה היוונית הכנסייה מורכבת קדושים קתולים הסכם האפיפיורות</p>	<p>היא כנסיית הקהילה היוונית קתולית בנצרת, שנוסדה באנטיוכיה ב-1724 עת קיבלה מרות האפיפיור. מאיקונוסטזיס אורתודוכסי רגיל, עם איקוונות על הקירות, שההשפעה המערבית בהם, ניכרת מאוד. כדוגמת פאדרה פיו, פטרון הנהגים, המשולבים בכנסייה, מחדדים את המהפך שחלה בקהילה היוונית. עם הקהילה היוונית אורתודוכסית בזמנו, במחשבה שבהדרגה תוטמע בה תרבות מערבית, הוכח כנכון.</p>
<p>נצרת כנסיית ביהכ"נ</p>	<p>בישעיהו פרק א' הפסוק מישעיהו: המולד של ישוע שם כנסיית ביהכ"נ</p>	<p>הבניא מטיף לעם ישראל, שהתרחק מאלוהים ולא מכיר תודה למי שבזכותו, יש את כל שקיים בעולם. 'ידע שור קנהו, ונחמור אבוס בעליו; ישאל לא ידע, עמי לא התבונן מהוה את מהות המולד של ישוע. מהוה תיקון הרע הקדום, לכן מרגע שישוע נולד, כולם יודעים להעריך את זה, שבזכותו קיים העולם. הינו חריג, לכן יש לקרוא טקסטים מהבית החדשה, כדי להסביר, מה הקשר בין כנסייה לבין ביהכ"נ.</p>
<p>נצרת כנסיית ביהכ"נ</p>	<p>לוקס פרק ד' קריאה בתורה את פרק מנביאים הפטרה מישעיהו</p>	<p>'ביום השבת הלך כמנהגו לבית הכנסת וקם לקרא כפאשר נתנו לו את מגלת ספר ישעיהו הנביא' מסורת שהתפתחה מעולי בבל, בימי עזרא ונחמיה, קריאת פרק מנביאים, קשורה לתוכן פרשת השבוע. הנקרא הפטרה, קוראים בסיום קריאת פרשת השבוע מהתורה, בצמידות, ע"פ לוח קבוע מדורי דורות. שקורא ישוע בביהכ"נ, מקבילה לפרשת השבוע - ניצבים, אותה קוראים בשבת שלפני ראש השנה.</p>
<p>נצרת כנסיית ביהכ"נ</p>	<p>בפרשת השבוע מהפטרת השבוע פסוק לוקס פרק ד' אחר שלב הפטרה</p>	<p>שלפני ראש השנה, חבוי רעיון החזרה בתשובה ועל זה בדיוק ישוע מטיף, לפני המתפללים בביהכ"נ. של פרשת ניצבים, מדלגים היהודים על פסוקים אותם קרא ישוע, בעת קריאתם כיום בשבת, בביהכ"נ. לאחר שגלגל את המגלה, החזירה לנביא והתנישב. עיני קל הנוכחים היו נשואות אליו והוא החל לדבר. נהוג שלב הדרשה, אותה מנצל ישוע לבאר למתפללים, מהות החזרה בתשובה, שממנה התרשמו לטוב.</p>
<p>נצרת כנסיית ביהכ"נ</p>	<p>לוקס פרק ד' מתפללי ביהכ"נ לוקס פרק ד' מאבק אליהו</p>	<p>'ידברים ששמענו שנעשו בכפר נחום עשה גם פה בעירך הוסיף ואמר אמר אני לךם אין נביא בעירי' מבקשים שיעשה את הניסים שעשה בכפר נחום, אך ברגע שאומר שאין נביא בעירי, הוא מקעיס אותם. אלמנות רבות היו בישאל בימי אליהו, בעת שנעצרו השמים שלוש שנים וישעיהו נרעב גדול הנה נביאי הבעל בכרמל, שלוותה בבצורת וריבוי אלמנות, כרמז הצפוי בעתיד, הכעיסה את המתפללים.</p>
<p>נצרת כנסיית ביהכ"נ</p>	<p>לוקס פרק ד' לוקס פרק ד' אי הפעלת קסמים השוואתו לאלהיו</p>	<p>'אז אליהו לא נשלח אל אחת מהן כי אם אל אשה אלמנה בצרפת שבתבל צידון' 'מצורעים רבים היו בישאל בימי אלישע הנביא ולא טהר אחד מהם מלבד נעמן הארמי' בקרב יהודי נצרת, מוסברים ע"י ישוע, כדוגמא מאלהיו ואלישע, שגם הם פעלו מחוץ לקהילה יהודית. במעשי ניסים, מעלה את רף כעסם של מתפללי ביהכ"נ על ישוע, על כן הם מגרשים אותו מנצרת.</p>
<p>נצרת כנסיית ביהכ"נ</p>	<p>לוקס פרק ד' נצרת הקדומה מבנה ביהכ"נ הינו כנסיית ביהכ"נ</p>	<p>'הם קמו והוציאו אותו אל מחוץ לעיר, והובילוהו אל ההר אשר עירם בנויה עליו, כדי להשליכו למטה' הייתה קטנה, לכן ההר המדובר, חייב להיות קרוב לביהכ"נ ולא הר הקפיצה המרוחק מהישוב הקדום. מהתקופה העות'מאנית, אולם ישנן מסורות מהתקופה הצלבנית, המספרות על כנסיית ביהכ"נ, מאז. השייכת לקהילה היוונית קתולית, לא פונה מזרחה, היות ואמורה לשחזר מבנה התכנסות מימי בית 2.</p>
<p>הליכה</p>	<p>ליוואן פאהום הינו גסט-האוס מטראן ארמון הבישופ מבנה המוסקוביה</p>	<p>בית מהמפוארים בנצרת, בסגנון האופייני לבתי מוסלמים בסוף המאה ה-19 שבהם התקרות מצוירות. הינו בית שנבנה בסגנון לבנוני, ע"י לבנונים נוצרים, שחזרו לנצרת, בעקבות קריאת דאהר אל עומר. הינו שטח המוקף חומה, השייך ליוונים אורתודוכסים, שהתאכסן בו, הבישופ היווני אורתודוכסי. שימש בראשית המאה ה-20 אכסניה לעולי הרגל שהגיעו לארץ הקודש, כחלק מהחדירה הרוסית לא"י.</p>
<p>נצרת כנסיית המעין</p>	<p>כנסיית המעין בפרוטו אוונגליון המלאך גבריאל הפרוטו אוונגליון</p>	<p>נקראת גם כנסיית הבשורה האורתודוכסית וגבריאל הקדוש, מנציחה אירוע שנכתב מהפרוטו אוונגליון. של יעקב, מסופר שהבשורה של המלאך גבריאל למרים, התחילה עת הגיעה למעין לקחת מים לביתה. המתגלה למרים במעין, גורם לה לבלהלה ולכן היא בורחת לביתה, שנמצא באתר כנסיית הבשורה. מספר את השלב הראשון של הבשורה ואילו כנסיית הבשורה, מתארת את השלב השני של הבשורה.</p>
<p>נצרת כנסיית המעין</p>	<p>בכנסיית המעין בכנסייה יוונית בתוך הכנסייה המפלס התחתון</p>	<p>שהיא כנסייה אורתודוכסית טיפוסית, משתקף אירוע הבשורה, באיקונה שמשמאל למרים הבתולה. אורתודוכסית, עומדים במהלך הליטורגיה, אך בכנסייה זו רוב המתפללים זקנים, לכן יש בה ספסלים. אין שרידים מימי בית 2 והתקופה הביזנטית, אולם יש שרידים צלבניים, כמו הקמרון מעל המדרגות. שבו זורמים המים הוא נטו צלבני, הכנסייה המודרנית והמפלס העליון המודרנית, הינו מהמאה ה-18.</p>

<p>נסיעה</p>	<p>שליחות ישוע שלושת הפיתויים אחר תום 40 ימים הנס בכפר כנא</p>	<p>הנמשכת 3 שנים, מתחילה בטבילה, המשכה ב-40 ימי הניסיון, שבמסגרתם ישוע עומד בפני 3 פיתויים. ישוע התנסה בהן: ניסיונו של השטן בקרנטל, הפינה דרום מזרחית בחומת הר הבית ואזור במדבר. ישוע מגיע לכפר נחום ומתחיל לחולל ניסים, כשבאחת מגיחותיו מכפר נחום, הוא מגיע לכפר כנא. מתרחש רק ע"פ יוחנן ומוגדר כנס הראשון, כי בו הראה שהוא מסוגל לקחת חומר ולהפכו לחומר אחר.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>בחתונה בכפר כנא אחר החתונה בכנא טקסט נס היין בכפר משהד</p>	<p>נמצאים יחד עם ישוע, תלמידיו ואימו, שהיא זאת שיוזמת את הנס ורק בזכותה בעצם הוא יבצע אותו. ישוע חוזר לכנרת ומבצע ניסים, להוכחת יכולת שמעבר לנביא, כהן ולמלך, אלא יכולת שיש רק לאל. מוזכר ביוחנן, שהוא תיאולוג ואילו מתי, מרקוס ולוקס הם אוונגליונים סינופטיים, הדומים זה לזה. נחשפו שרידים מתקופת בית I והמיקום של הכפר, זוהה עם גת-חפר, מקום הולדתו של יונה הנביא.</p>
<p>כפר כנא כנסיית החתונה קתולי</p>	<p>כנסיית החתונה אירוע נס היין בכפר כנא הנוכחי כפר כנא היהודי</p>	<p>היא קתולית, בה מפלס תחתון עם קריפטא, המכילה שרידי כנסיות קדומות, לא ביזנטית ולא צלבנית. בתקופה הביזנטית ובתקופה הצלבנית, הונצחו בכנסיות שנבנו בכפר כנא, ששרידיו בבקעת בית נטופה. נחשפו שרידים מימי בית 2 ע"י ירדנה אלכסנדר, מרשות העתיקות, המצביעות על היות היישוב יהודי. שהיה בתקופה המשנה והתלמוד, הכיל רוב יהודי, שכלל גם את משמרת כוהנים של משפחת אלישיב.</p>
<p>כפר כנא כנסיית החתונה קתולי</p>	<p>שמות התורמים כתובת התורמים תחת הכנסייה כנסיית החתונה</p>	<p>נחשפה בכתובת, בין שרידי מבנה משמעותי, מהתקופה הביזנטית, עת החלו פרנציסקנים לחפור באתר. לא השאירה מקום לספק, שמדובר בביהכ"נ, המתוארך לתקופה הביזנטית, המאה ה-5 ביישוב יהודי. נחשפו קברי נכרים מהמאה ה-5 והלאה, המבטאים צמצום רוב יהודי והשתלטות הנוצרים באזור. שנחנכה ב-1905 בנויה על שרידי בית מגורים מהמאה ה-I ביכ"נ מהמאה ה-5 ומבנה מהמאה ה-14</p>
<p>כפר כנא כנסיית החתונה קתולי</p>	<p>הכד שבקריפטא בלב אולם כנסייה מבנה הכנסייה דמות ברתולומיאו</p>	<p>ראשיתו בסלע, שהפרנציסקנים עיצבו אותו כחדמיה, לכד אבן מתקופת ישוע, שכן היו 6 כדי אבן כאלו. תחת לוח זכוכית, ניתן להבחין בפסיפס מהמאה ה-5 עם הכיתוב בארמית של התורמים לבנית ביהכ"נ. הוא במתווה של בזיליקה, אך יש בו רק אולם תווך ללא סיטראות, המזכירה ביזיליקה חד אפסידיאלית. בכנסייה, מציינת על היותו בן כפר כנא, הסכין בידו, מסמלת את דרך המתו, שהתבצע בפשיטת עורו.</p>
<p>כפר כנא כנסיית החתונה יוונית</p>	<p>בכנסיית היוונית טקס הליטורגיה בסיום התפילה את לחם הקודש</p>	<p>אורתודוקסית, יש ויטרינה שבה מונח כד אבן, שלפי הסיפור המקומי, מדובר על כד אבן, מימי בית 2 בכנסייה, נמשך כשעתיים ומתנהל בדממה, עד שהכמרים מסיימים את תפילתם ואז מצטרף הקהל. המאמינים יקבלו את לחם הקודש מידי הכומר, מאחורי האיקונוסטזיס, בשקט מוחלט ליד המזבח. אצל האורתודוקסים, מפוררים לתוך גביע היין וכשהוא טבול ביון, נותנים אותו בכפית, לכל מהאמין.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>המים במקרא היין בנצרות הינו הגיית השם ישוע תבליט האיקונה</p>	<p>מהווים אלמנט מטהר וכפולחן, כמו אצל נעמן הארמי בטבילתו בירדן ובטהור הפעילויות בבית מקדש. אלמנט תחליפי לדם, שכן במיסה, היין שעובר שינוי מהות - טרנסובסטנציה, הופך לדמו של ישוע. נובע שבימי בית 2 הפסיקו להגות את העיצורים הגרוניים, לכן את השם יהושע, הגו לעיתים ישוע. בכנסייה יוונית אורתודוקסית, שמאמינים שדרך אפשר לחולל ניסים, מוטבעים באיקונוסטזיס.</p>

תכני סיור מספר 80 לדרום הר חברון

מסלול: מרכז ג'ו אלון, חורבת ענים, סוסיא הקדומה ודריג'אט

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
בסמוך ליער להב, נחנך ב-1985 מציג את הבדואים בנגב וסיני בתפיסה הרומנטית והתיירותית שלהם. נולד ב-1929 בבית-אלפא, ב-49 התגייע לח"א, והיה ממקימי החיל, ב-73 נרצח כנספח צה"ל בארה"ב. שאורנה גורן אספה במהלך מחקרה על התרבות הבדואית בסיני, היוו תשתית להקמת המוזיאון. חי באוהלים עד לפני 30 שנה, כיום הם יושבים ביישוב חורה, כשהאוהל הפך לווילה והגמל לטויוטה.	מוזיאון ג'ו אלון ג'ו אלון פריטים בדואיים שבת רמאדין		
מחצי האי ערב, לכן נקראים ערב אל עזאמה, שם בדואי, כינוי מפי פלאחים בעירות, באדייה - מדבר. של הבדואים, מחולק למשפחות עד 5 דורות, שבת - כמה משפחות יחד, מטה - כמה שבטים יחד. בנגב הוא כ-180,000 איש, מתוכם 50% הם לא בדואים מקוריים, אלא הגיעו לאזור כעבדים ממצרים. רואים בפלחים עבדים, למרות שהעבדים' כיום גרים ביישובים כרהט והם עשירים יותר ומשכילים.	הבדואים בנגב הם המבנה החברתי מספר הבדואים בדואים מקוריים		
היה בעבר התעסוקה העיקרית של הבדואי, לכן היה נודד פעמיים בשנה, בחיפוש מרעה ומקורות מים. עשוי משיער עז שחורה, יותר מציל ולא חודר דרכו גשם, לעז יש שומן על העור, לכן המים מחליקים. נקרא חרבוש והוא עשוי מבד שקולט פחות חום, כיוון האוהל הינו צפון - דרום ומחולק ל-2 חלקים. הצד הצפוני הוא הדיוואן, מיועד לקבלת אורחים, צד דרומי - מאחרם, מיועד לאישה, לילדים ולמטבח.	גידול צאן וגמלים האוהל החורפי האוהל הקיצי חלוקת האוהל		
היא חובת הבדווי, לכן הלך במדבר, רשאי להיכנס ולהתארח באוהל עד 3 ימים ללא שאלות מאין ולאן. שמלות, רעלות וכסוי פנים שחור, הרווקות: שמלה רקומה בכחול, הנשואות: שמלה רקומה אדום. אדומה - רווקה, מעט תכשיטים - נשואה טרייה, מרובת תכשיטים - נשואה מבוגרת, שחורה - אלמנה. לרוב ליד הבאר ואז הגבר בא לבקש ידה מאבא שלה, הגבר יושב עם האבא ועושים הסכם היכרות.	הכנסת אורחים לבוש הנשים כולל רעלות בעזאמה היכרות בין בני זוג		
נעשית בטקס בו הקאדי חותם על הסכם הנישואין, כנציג בית הדין השרעי, בנוכחות 3 שייחים כעדים. שהגבר נותן לכלה כ-10,000 ש"ח, הטקס מתקיים בבית הורי החתן, שם מקימים אוהל ותולים דגל לבן. נמשכת 7 ימים, בערב האחרון באים כל האורחים ומביאים את מתנות - עז או כבש או כסף בשווי הזה. בונה את אוהלו ליד הורי הבעל ונשאר בתחום השבת, הילדים שייכים לצד של האבא ולא של האמא.	החתונה מתנת המוהר חגיגת הכלולות זוג צעיר		
נובע לעיתים מיוזמת האישה, הרוצה סיוע במשק הבית, שה"כ ניתן להתחתן עם 4 נשים החיות בנפרד. מתבטאים באריגת שטיחים, מזרונים ובגדים, מהצאן עצמו מקבלים גם בשר וגם חלב ליצור גבינות. בירדן: אדום-לבן, בנגב: לבן עם עקאל שחור, סוגי אוכפים: אוכף משא, לרכיבה ואוכף להובלת כלה. סומסומייה: פח זיתים ריק שמתופפים עליו, רבאבה: כינור מרובע עם קשת, חליל רועים עשוי מעץ.	ריבוי נשים שימושי הצמר צבעי הכפייה כלי המוזיקה		
באר הניזונה ממי תהום ומיועדת לכמה שבטים, בור אגירה ממי גשמים ומיועד למשפחה וגם לשבת. מים שמחלחלים ליד מפלים בנחלים זורמים, חופרים בתוך הוואדי ומגיעים לשכבת מים, כמו עין זיק. רהט, חורה, לקייה, כסייפה, ערוער, תל-שבע ושגב-שלום, 60% מהבדואים גרים בהם, והשאר בפזורה. העיר הבדואית הגדולה ביותר, מאוכלסת בכ-60,000 נפש, זו העיר ה-2 בגודלה בנגב, אחרי ב"ש.	מקורות המים תמילה 7 עיירות הקבע רהט הינה		
הגיעה לבדואים בפזורה, בתוך האוהל יש את כל החידושים, רק 10% מהבדואים חיים לפי המסורת. הגברים: נהגי משאיות, עבודות עפר, קבלני בניין וכל שאר המקצועות, נשים: מורות ואחיות בסורוקה. גברים בדואים לא מתחתנים עם נשים פלאחיות, אך נשים בדואיות לפעמים מתחתנות עם פלאחים. הם עזאמה וטראבין, הנמצאים גם בנגב, בבסיני רובם לאורך החופים ומתפרנסים מדייג או מתיירות.	הקדמה והמודרנה התעסוקה נישואי פלאחים השבטים בסיני		
יושב בסנטה קתרינה כבר 1,400 שנה, במקור הם נוצרים, במשך השנים התאסלמו ונקראים בדואים. אותנטי ועשוי משיער עיזים שחורות, את היריעות ייצרו בטורקיה, הביאו דרך סוריה ותפרו בשטחים. להלך בדואי, עד 3 ימים ושליש, לא שואלים מאין בא ולאן הולך וקודם לכל, מגישים לו תה מתוק. קולים פולי קפה על מדורה ושמים בכלי שנקרא עזאם, כותשים אותו לאבקה ומכינים בקנקן על האש.	שבת אל-גיבלייה האוהל במוזיאון האירוח באוהל טקס הכנת הקפה		
קטנה הנקראת פינג'אן, ב-3 סבבים: ג'דייד, כייף, סייף, אחת לכבוד, שנייה להנאה ושלישית לסיים. אי אפשרי, ולכן אם מוזגים לו כוס מלאה בפעם הראשונה, זה רמז שאומר: תשתה את הקפה ותעזוב. השם המקורי של הבדואים, האדיאה - מדבר ובאדאווי בן המדבר, כינוי שנתנו אלה שלא חיו במדבר. קוראים הבדואים לעצמם, הם בני ערב המקוריים, צאצאי ישמעאל בן אברהם, שמקורם בחצי אי ערב.	הגשת הקפה בכוס גירוש אורח באדאוויס הינו 'ערב אל...! כך		
שפירושו מקום מרעה, מופיע בתנ"ך 270 פעם, במשנה במסכת עירובין ובתלמוד שדנים בסוגי המרעה הוא שם של מקצוע קדום, שבדואים רואים בו בעצמם, כממשיכי שושלת האבות, שהיו רועי צאן. אורח חיים שהבדיל בדואים, מאוכלוסיות אחרות וכשהאסלאם שלט, הייחוד הפך אותם לעם נפרד. בדואי, גם שעזב את אורח החיים המסורתי שלו, יהיה תמיד: בדואי, ישראלי, ערבי, ולבסוף מוסלם.	מקורות למדבר בדואי - רועה צאן רועה צאן יצר פסגת זהות של		
מתחתן עם אישה ראשונה בדואית משבט מוכר ומיוחס, שנייה ושלישית יכולות להיות ערביות אחרות. אדם שחי בסאחרה - צייה, דרומה מהמדבר, דרומה ממכתש רמון, שם כבר אין אזורי מרעה, אין גשם. של הסאחרואי, התבטאה בהובלת שחורה מנקודה לנקודה, קבלת תשלום וחזרה לביתו, כמו הנבטים. מאופיינת לרועי צאן והיא פעמיים בשנה, הרועה משאיר חלק מצידו, עובר לשדה אחר וחוזר למקומו.	בדואי מכובד סאחרואי נדידה קווית נדידה מעגלית		

מזיאון גיו אלון	למקור הבדואים המדבר המתפוצץ גל הגירה ראשון גל הגירה שני	הרואים עצמם צאצאי ישמעאל, תקופת ברונזה תיכונה, אין לכך עדויות מתקופת התיישבותם באזור. הוא מודל, שלפיו יכולת הנשיאה של מדבר כתוצאה משלטון יציב, מכתוב את גלי ההגירה ממנו לצפון. היה במאה ה-7 הערבים יצאו למסע כיבושים, שהיה מלווה גם באידאולוגיה דתית חדשה - האסלאם. היה במאות ה-11 - 12 סוף השלטון הפאטימי, מערב הסעודית צפונה, שהגיע עד למרחבי טורקיה.
מזיאון גיו אלון	גל הגירה שלישי עבדים אפריקאים סילוק הצבא מצרי משפחת אל-עביד	היה במאה ה-17 התקופה הכי יציבה של העותומנים, גל שהגיע גם לנגב והביא בדואים ראשוניים. מסודן הגיעו בהמוניהם בימי מוחמד עלי ב-1831 - 1840 כאשר שימשו כמשרתים לחיל משלוח מצרי. ע"י המעצמות, הותיר את העבדים האפריקאים, שהפכו למשרתי הבדואים, שחיו בנגב שנים לפנייהם. כך קראו לעבדים, אך זו לא באמת משפחה, אלא שם של מעמד נחות, שכלול כיום בספירת הבדואים.
מזיאון גיו אלון	נדידת פלאחים בני חסות כך הרכב החברה סדר המעמדות	החלה במאה ה-19 עת הטורקים כמו גיוס צעירים וכהתחמקות החלה הגירה מדרום הר חברון לנגב. נקראו הפלאחים שהצטרפו לבדואים ששמרו עליהם, כמעמד נחות וכיום יש עשרות אלפים כאלה בנגב. בנגב מורכב מכמה קבוצות, ממקורות שונים, שמתחלקות לפי משפחות ולפי הקשר לערב הסעודית. בדואים, אל עביד ופלאחים, הבדואים היו בעלי האדמות ואילו לעבידים ולפלאחים, לא היו אדמות.
מזיאון גיו אלון	מערכת החינוך אשורי מסחר היפוך מעמדות ריכוז הבדואים	פתחה שעריה לבדואיים, העבידים והפלאחים שלחו ילדיהם, אך בדואים לא הסכימו ללמוד עימם. שהמדינה הוציאה למגזר, נרכשו ע"י עבידים ופלאחים, לבדואי זו הייתה פחיתות כבוד להיות סוחר. נוצר כיום, מצב שבו בני המעמד הנחות, הפכו למשכילים ועשירים והבדואים העסלים נשארו מאחור. ב-1950 במשולש ב"ש - ערד - דימונה, רצועה בין דרום ים המלח לב"ש, הכילה כ-10,200 בדואים.
מזיאון גיו אלון	הבדואים העסלים הלאמת הקרקעות שטחים שנקנו כפרים לא מוכרים	שהיו בעלי קרקעות במשולש, יכלו לבנות עליו בית ואילו האחרים, שהוגדרו פליטים, לא יכלו לבנות. ע"י מדינת ישראל, אפשרה רק למי שהביא קושאן רשמי מאיסטנבול, לקבל בעלות על שטח עליו ישב. ע"י בדואים מהמנהל, לא יושבו, היות ובדואי עסלי טען שזה שטחו ואם הוא יבנה בו, הוא צפוי למות. הם אלה, שהובאו לאזור מבחוץ ובנו בהם אוהלים בשטחים שלא שלהם וכיום מונים כ-65 כפרים.
מזיאון גיו אלון	הקמת תשתית תביעות בעלות יש ועדת גולדברג תכנית פראורר	להכרת כפר, עולה כמיליארד ש"ח ולזה המדינה לא מוכנה, הכוונה להכילם ב-10 יישובים רשמיים. לבדואים בנגב על 2 מיליון דונם, המדינה מכירה רק ב-450,000 דונם מתוכם, וגם עליהם יש ויכוחים. שהוקמה ב-2007 ע"פ החלטת ממשלה, נדרשה להמליץ על מדיניות להסדרת התיישבות הבדואית בנגב. ליישום דו"ח גולדברג, אושרה ע"י הממשלה ב-2011 נדחתה ע"י הבדואים וב-2013 הוסרה מסדר היום.
נסיעה	שבת רמאדין יער להב בקעת יבל הינה יער סנסנה	ישב באזור עד 48 ולפי בקשת צה"ל עבר לגבעה סמוכה, שבסוף המלחמה נשארה בידן עם הכפר. מהגדולים בארץ מתפרס על 28,000 דונם, אשכולות הינו ישוב קהילתי חילוני, שהוקם ב-1982 עמק תלם, קו המגע בין הסינקלינה לאנטיקלינה של הרי יהודה, שבו מגדלים בעיקר דגנים ועצי פרי. סנסנים - כפות תמרים, באזור נמצאו הרבה גתות ובתי בד ושרידי יישובים ששכנו בגובה 800 מטר.
נסיעה	היישוב סנסנה דרך האבות טנא עומרים מיתר הינו	הוקם מחדש לפני 15 שנה ע"י תנועת 'אור-משימות לאומיות' של בוגרי צבא שמטרתה ליישב את הנגב. ההיסטורית עוברת בכביש 60 ומחברת בין ב"ש, חברון, בית לחם, ירושלים, בית אל, שכם עד נצרת. הוקמה ב-1984 כיישוב קהילתי מעורב, על גבעה גבוהה, מעבר לקו הירוק, במרחב דרום הר חברון. יישוב קהילתי, שהוקם בשנות ה-80 כחלק מתוכנית הכוכבים של שרון ומונה כיום כ-1,800 משפחות.
נסיעה	בקעת באר שבע אנדרטה לאיה גולן חורה הינו אבו אל-גיאן מכיל	באזור צומת שוקת, נחשב כנגב המקראי וההיסטורי, בתנ"ך הנגב הוא רק בקעת באר שבע - ערד. ליד צומת חורה, לזכרה של חיילת מקבוץ עין המפרץ, שנאנסה ונרצחה ב-64 ע"י בדואי שנתפס ונכלא. יישוב בדואי המאוכלס ב-12,000 תושב והרבה מסגדים, הבולטים בחיקוי של כיפת הסלע ואל אקצא. כמה שכונות של כפר לא מוכר, הבנוי מפחונים ויושב על קמר ענים, שהוא שלוחה של דרום הר חברון.
נסיעה	נחל אשתמוע רצועת היערות יער יתיר יישובים קדומים	יוצא מהכפר סמוע בהר חברון, המזרים בחורף מי גשמים מההרים לנחל ב"ש וממנו לנחל הבשור. מורכבת מ-6 יערות: דבירה, להב, כרמים, סיראן, מיתר ויתיר ומפרידים בין הנגב לבין ההר והשפלה. הוא היער הנטוע הגדול ביותר בארץ, 33,000 דונם, יותר מ-6.5 מיליון עצים ש-85% מהם הם האורנים. שנחשפו ביער יתיר, הכילו הרבה מערות מגורים, גדרות צאן, בורות מים, גתות לייב ובתי בד לשמן זית. מבנה שקק"ל בנתה בשנות ה-60 עבור יערן ששמר על היער משריפות, כיום משמש כאתר אירוח.
נסיעה	בית היערן לימן הינו שטח קציר נגר הינה לב-יתיר הינו	חסום בסוללה, האוגר מי שיטפונות במדרונות מתונים, שיטה המכפילה פי 5 כמות מים המגיעה לצמח. שיטה יותר נפוצה באזור הררי/מדברי, בו סכרים מוארכים בנויים לאצור מי נגר הניגרים על מדרונות. אתר זמני שבו ישבו גרעיני הקמה של היישובים באזור ובסמוך, בסיס צבאי שפועל לעיתים לאימונים.
חורבת ענים	היישוב ענים חורבת עוונה אויזביוס נחלת יהודה	היה קיים בימי בית I נחרב ע"י הבבלים, נבנה מחדש בימי אלכסנדר ינאי ושרד עד המאה ה-9 היה שם הכפר הערבי עד 48 שמשמר את השם ענים הקדום, שמוזכר עם עוד ערים בדרום שבת יהודה. בן המאה ה-4 מזכיר באונומסטיקון, את ענים עליונה וענים תחתונה, כפר מרכזי וכפר-בת שנולד ממנו. כללה 5 יחידות: מישור חוף יהודה, שפלת יהודה, הרי יהודה, מדבר יהודה, נגב יהודה ובקעת ב"ש.
חורבת ענים	מצודה ישראלית דגנים כרם - פרדס מזרע וישימון	בראש הגבעה, מתוארכת למאה ה-8 לפנה"ס, ימי המלך עוזיהו, שבנה רשת של מצודות להגנת הרועים. כוללים: חיטה, בר, קמה, תבואה ודגן, שמקורם ב-5 שפות: כנענית, מצרית, חיתית, ארמית ועברית. מטע הררי שנטוע בהר: כרם רימונים, כרם תאנים, פרדס - מילה בבליית ופרסית, שוות משמעות לכרם. ביטוי למלחמות קדומות, בין אנשי מזרע - שטח זרוע, לאנשי ישימון - אזור יובשני, עם מעט מרעה.
חורבת ענים	דוד, רועה הצאן היישוב עינים תרבות המערות מערת מגורים	נחשב כפרה-פיגורציות של ישוע, שמנהיג את האנשים - צאן האלוהים, בנצרות פסטור - רועה רוחני. שהינו מימי בית 2 בנוי ככפר מערות, שבו חיו האנשים במערות מגורים, שכל אחת חצובה בסלעי הגיר. קיימת מדורי דורות והמשיכה עד המאה ה-20 במערות עינים חיו בדואים עד עשרות השנים האחרונות. הפכה לבית בנוי, עם סלון, מטבח, מקום למדורה, חדר מגורים וחדר לצאן, כי בחורף הצאן ישן בבית.

<p>חורבת ענים</p>	<p>גדרת צאן בית הכנסת ביהכ"נ הראשוני ביהכ"נ המשודרג</p>	<p>היא צורת ההגנה הטבעית של הרועה, על הרכוש והמקנה, עם לילה היו מכנסים את הצאן לתוך הגדר. שלא נבנה ברום העיר, הוקם במאה ה-4 עבר שיפוץ במאה ה-6 ובמאה ה-8 עד שנהרס כליל במאה ה-9 מהמאה ה-4 הכל מבנה אורכי עם פתח ממוזרח, ריצוף, טיח וספסל הבנוי לאורך הקיר, על סלע האם. מהמאה ה-6 הוגדל לכיוון צפון ונוספה בו במה מאבן וארון קודש לכיוון ירושלים וכניסה מצד מזרח.</p>
<p>חורבת ענים</p>	<p>ביהכ"נ בהר חברון התפלגות ביהכ"נ שרידי ביהכ"נ כיוון תפילה בהכ"נ</p>	<p>כוללים את חורבת רימון ביער להב, יתיר, סוסיא, אשתמוע (סמוע), יוטה (כפר יטא) וזוהר (דהרייה). ברחבי ארץ ישראל, מחולק כיום במחקר הארכיאולוגי, לפי אזורים ולא לפי התקופות שבהם הם נבנו. שנחשפו כללו שברי מנורה העשויה משיש וריצוף העשוי מגיר כתוש ומהודק שעליו הניחו מחצלות. לא היה בהתחלה מוגדר, רק החל ממאה ה-6 התחילו לבנות בימה, שתמיד פנתה לכיוון ירושלים.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>היישובים במרחב מגוון הקרקעות כפר יטא מאוכלס הישוב סוסיא</p>	<p>נבנו על קו התפר בין קמריים עשויים גיר ודולומיט ולבין קערים שבהם הצטבר קרטון שיצר רנדזינה. אפשר קלות חציבה בקרטון ועשיית חקלאות בכרמים ומטעים, על אדמת טרה-רוסה שנוצרה מהגיר. בכ-30,000 תושבים, הינו אחד מ-3 הכפרים הגדולים ביותר ביהודה, שהם: יטא, דהרייה וסמוע. שהוקם ב-1983 הינו יישוב דתי לאומי של תנועת אמנה, משמר את השם העתיק ומונה כ-180 משפחות.</p>
<p>סוסיא קדומה</p>	<p>השם סוסיא סוסיא במקורות קיום סוסיא כעיר אנרכיה רומית</p>	<p>מקורו במילה סוס, זו עיר יהודית מובהקת, בגודל כ-80 דונם, בלי חומה ובשיאה מנתה כ-3,000 נפש. נזכרת רק בצורה חלקית ומוסתרת, מחוץ לתלמוד העיר סוסא - סוסיא, נזכרת ע"י נוסעים במאה ה-8 ע"פ הממצאים שנחשפו, לא לפני המאה ה-3 כלומר בימי הקיסר דיוקליטיאנוס, עד אמצע המאה ה-9 נוצרה אחרי ימי אדריאנוס (135) עת האימפריה שקעה למלחמות פוליטיות, עד ימי דיוקליטיאנוס (285)</p>
<p>סוסיא קדומה</p>	<p>הישוב נינטש המקוואות אופי הישוב הגדרת כפר הינו</p>	<p>בהדרגה, לכן אין בו הרבה ממצאים חומריים, היות ותושביו לקחו אתם בעת עזיבתם, את חפציהם. כ-30 במספר, הם הממצאים הכי נפוצים שנחשפו בסוסיא, סדר גודל המצביע על שמרנות התושבים. הוא בעל צביון חקלאי מובהק, עסקו בו בתעשייה חקלאית, כגון ייצור צמר, שמן זית, ייצור יין וכדו'. יישוב בעל אופי אחיד, שבו כולם עוסקים באותו מקצוע, בד"כ חקלאות, שמספק את כל צרכי הישוב.</p>
<p>סוסיא קדומה</p>	<p>הגדרת עיר הינה ביהכ"נ בסוסיא חומות ביהכ"נ נוודי המדבר</p>	<p>יישוב עם ריבוד תעסוקתי רחב, העיור החל בסוף התקופה הכלקוליתית, תחילת הברונזה המוקדמת. הוקם במאה ה-3 ונהרס במאה ה-9 הוא הכי מפואר באזור ומתאים לטיפוס ביהכ"נ מדרום הר חברון. היוו מערך מבוצר, שאפשר לתושבי היישוב להתבצר בו בעת צרה ואף נותבו אליה, מנהרות מסתור. שאין להם תשתיות קבע, היו יוצאים בשנות בצורת לבזוז את יישובי הקבע ולברוח בטרם יגיע הצבא.</p>
<p>סוסיא קדומה</p>	<p>ביצורים דרומיים מנהרת מילוט חצר ביהכ"נ בנויה כתובות הקדשה</p>	<p>הם הקירות הדרומיים של הבתים, שפונים למדבר, הקירות עבים ומבוצרים יותר ומחוברים זה לזה. באורך כ-100 מטר, מובילה מהשדות לחצר ביהכ"נ, שבזמן התקפה, נסים דרכה עובדי השדות לחצר. עם כניסה ממוזרח, בסגנון מקדש, עם דמוי גמלון עשוי עץ וגרם מדרגות גדול, שעולה בין 4 עמודים. בחצר ביהכ"נ, הכתובות בעברית בכתב מרובע של ימינו, נחשפו בסף הכניסה ובפסיפס שבנרתקס.</p>
<p>סוסיא קדומה</p>	<p>מבנה ביהכ"נ הכניסה ממוזרח מנורה מתכת הפסיפסים</p>	<p>הורכב מ-2 קומות, עם אולם תווך מרכזי שעבר הגדלה וגר רעפים על קורת עץ, ששרידיו נחשפו באתר. הייתה למבנה אורכי בהתאם להלכה, אך לתפילה היו פונים צפונה לירושלים ואז המבנה הפך לרוחבי. בגודל כ-80 ס"מ, שנחשפה במבנה, מורכבת מקנים בצורת כפתור ופרח, בהתאם להוראות שבתורה. הם מהמאה ה-6 מעוצבים בעיטורים אמנותיים של ארון הקודש, מנורות, פרוכת, איילים ועצי דקל.</p>
<p>סוסיא קדומה</p>	<p>קיום גלגל מזלות בור המים החצר המשותפת תעשיות חקלאיות</p>	<p>היה לפי המחקר, בפסיפס של המאה ה-5 אך לא רואים אותו כיום, כי הוא מתחת לפסיפס המשופץ. הניזון ממי גשמים עד היום, בנוי בתוך מערת מגורים, שחצו אותה באמצע בקיר, אותו טיחו מבפנים. הייתה צמודה להרבה בתים ולכן התלמוד עסק בהלכות שבין רשות היחיד לרשות הרבים לגבי חצרות. נמצאו מחוץ לאזור המגורים, כאשר על הגבעות סביב, נמצאו בורות מים, גתות ובתי בד וגם מקוואות.</p>
<p>סוסיא קדומה</p>	<p>המובלעת היהודית בחילופי שלטון יצחק בן צבי נחשף במחקר גנאלוגי</p>	<p>בדרום הר חברון, בימי משנה ותלמוד, שלה אופי דומה וביהכ"נ דומים, התדלדלה במהלך המאה ה-8 מבית אומאי, לבית עבאסי שעבר לבגדד, האזור הפך לנידח וחסר חשיבות ולכן נחלש עד שננטש לגמרי. למנהגים יהודיים כהדלקת נרות שבת, בכפרי דרום הר חברון, שנבעו כנראה מאסלום יהודים בעבר. נמצא שהגנום הקרוב ביותר ליהודי אשכנז מאירופה, הם של הפלאחים הפלשתיניים בדרום הר חברון.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>דרך רומית שטחי החקלאות מתקן טיהור מי יקב יתיר הינו</p>	<p>במקביל לכביש 80 מימי דיוקליטיאנוס, נסללה מירושלים דרך חברון עד ממשית, עם מדרגות חצובות. בדרום הר חברון, הפרוסים על כ-2,500 דונם, משותפים לכרמל, מעון, סוסיא, מצדות יהודה ועוד. שפכים - מט"ש ערד, יוצר רזרבת מים אדירה של מי קולחים, שהוקצבו ליישובי המרחב, לגידול מטע. מהטובים בארץ וזאת מתוך כ-300 יקבים, שנרכש ע"י כרמל מזרחי ומייצר כמיליון בקבוקים בשנה.</p>
<p>דריג'את</p>	<p>הישוב דריג'את השם אל-דריג'את פלאחי דריג'את תושבי דריג'את</p>	<p>אינו כפר בדואי, אלא פלאחי, שירד מדרום הר חברון במאה ה-19 והתמקם בין יישובי הבדואים בנגב. ע"ש המדרגות שנחצבו בדרך הרומית, לידן הייתה חירבה בשם דריג'את שהפלאחים אמצו לשם כפרם. עסקו בחקלאות ומסחר ובעיני בדואים הם במעמד נחות ועד היום קשה להם להתחבר לחברה בדואית. כיום מונים כ-950 אנשים, כולם צאצאי משפחה אחת והם הכפר הפלאחי היחיד בכל אזור הדרום.</p>

תכני סיור מספר 81 לזיכרון יעקב ועתלית

מסלול: זיכרון יעקב, רמת הנדיב, מחנה עתלית ומבצר צלבני

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
	הוקמה ב-1926 ע"י אגודת בני בנימין, שבין חבריה היו: עובד בן-עמי, משה שקד ומאיר דינגוף. הייתה התוכנית המקורית לנתניה, עיר שתבסס על פרדסים ונחל אלכסנדר יהיה נמל ליצוא ההדרים של השומר הצעיר, היה ליד שכונת עין התכלת, ותפקד כ-10 שנים עד 1943 עת הוסב ליד מרדכי. הוקם אחרי קום המדינה ע"י לוחמי הגדודים העבריים, שהקימו את מוזיאון 'בית הגדודים' במושב.	העיר נתניה מושבת הדרים קבוץ מצפה ים מושב אביחיל	נסיעה
	הגיעה לחוף כפר ויתקין, מצפון לנתניה, ביוני 1948 שם ניסו אנשי האצ"ל להוריד ממנה את הנשק. מיכאל פולק איש פיק"א, הוקם ב-1949 ע"י גרעין צופים, הפעיל בעברו את מכון איילון ברחובות. ע"ש צבי פרנק, איש יק"א, הוקם ב-38 כיישוב חומה ומגדל, עם גרעין מכבי, מונה כיום כ-600 חברים. אתר המוצא של האמה הנמוכה לקיסריה, אליה נותבו צינורות החרס, ששימשו לייבוש ביצות כבארה.	אוניית אלטלנה מעגן מיכאל ע"ש קיבוץ מעין צבי פארק נחל תנינים	נסיעה
	ב-1882 - 1903 עלו כ-30,000 יהודים, מתוך ממיליון וחצי שעזבו את רוסיה, שרובם היגרו לארה"ב. אלכסנדר השני ב-1881 שלאחריו החל גל פרועות ביהודי רוסיה, היה אחד הגורמים שדחף לעלייה ה-I. היו ראשלי"צ ב-1882 ע"י דוד לבונטין ואח"כ ראש פינה וזיכרון יעקב ע"י גרעין משפחות מעולי רומניה. הוקמה ע"י עולי רומניה, בראשם עמד דוד שוב, שחבר לאברכי צפת, בהקמת גיא-אוני ב-1878 שכשל.	במהלך העלייה ה-I רצח הצאר מושבות ראשונות מושבת ראש פינה	זיכרון יעקב
	הוקמה ע"י עולי רומניה, שקנו את אדמות הכפר הערבי זמארין ואח"כ שינו את שמה לזיכרון יעקב. היו חלק מאדמותיו של סאלים חורי, פיאודל ערבי עשיר, שהיה בעל האדמות, מבנימינה ועד חדרה. שגרו בחושות ליד היקב, קלטו את ראשוני היהודים וחיו איתם שנים ואף הדריכו אותם בחקלאות. העותומנית ב-1858 אפשרה תהליך שבו עשירים, הצליחו לשכנע כפריים, שהקרקות יירשמו על שמם.	המושבה זמארין אדמות זמארין ערבי זמארין רפורמת הקרקעות	זיכרון יעקב
	יוצג מול השלטון בענייני מיסים ולפלאח הערבי זה היה נוח שלא ידעו עליו וכך לא יילקחו ילדיו לצבא. חתמו לאפנדים שהם מוותרים על הקרקע וכשאלה מכרו אדמות ליהודים, הערבים נשארו חסרי כול. בהתחלה הייתה גדולה וחלקם אף חשבו לנטוש, ברע להם נשלח שליח מראשלי"צ לצרפת, לקבלת סיוע. נשא פרי, הברון רוטשילד החליט ב-1883 לתמוך במושבות העלייה ה-I שגם זמארין הייתה ביניהם.	בעל הקרקעות הערבים הכפריים מצוקת מתיישבים מפגש שליח בנדיב	זיכרון יעקב
	ממוקם היכן שהיה גורן המושבה וגם מרכז המושבה, לכן הוקם בו פעמון גדול, שקרא להתכנסות. מכילה אמרות שבחים ותודות לברון רוטשילד, שהחל מ-1883 סייע בכל עזרה למתיישבים בזמארין. ארגון מחתרתי שהוקם ב-1915 ופעלה בא"י בתקופת מלחמת העולם ה-I מנתה בשיאו כ-30 חברים. היה לסייע לצבא הבריטי, לכבוש את א"י מידי האימפריה העות'מאנית והברחת כספים מחו"ל לא"י.	מוזיאון המייסדים אנדרטה במוזיאון ניל"י היוותה מטרת ניל"י	זיכרון יעקב
	נבע מהכרח לאמץ נתינות עות'מאנית, מסירת נשקים, סגירת עיתונים עבריים ומידע על רצח ארמנים. יצר קשר ראשוני עם האנגלים עת הגיע ללונדון ולאחר מכן הפליג למצרים, ומשם ארגן הפלגות לא"י. קיימה קשר בין רשת הריגול בעתלית לבין בריטים מצרים, עת שייטה בחוף עתלית מדי כמה שבועות. ניתן ע"י שניאורסון, מחברי הרשת, כשישב על הסיפון ועלעל בתנ"ך כשאהרנסון ביקש שם קוד לרשת.	רקע להקמת ניל"י אהרן אהרנסון אנייה בריטית השם ניל"י	זיכרון יעקב בית אהרנסון
	החלה בפתיחת חלון בצריף בית אהרנסון, כאות מוסכם לאונייה, שהשטח פנוי למפגש לילי בחוף הים. היה מסוכן לשני הצדדים, שמה יתקלו בחיילים עות'מאניים, לכן הזיהוי נעשה בקריאת נילי מצד לצד. נעשתה לאחר הזיהוי, בה נמסרו פרטי מידע צבאיים וכלליים ובתמורה התקבלו כספי סיוע רבים. החלה מגרעין מצומצם שהתפתח מגיוס בני משפחה, ידידים וחברים, שמנו לבסוף כמה עשרות פעילים.	שגרת הפעילות מפגש הצוותים העברת מידע מחתרת ניל"י	זיכרון יעקב בית אהרנסון
	היו בני או צאצאי העלייה ה-I יוצא הדופן היחידי מהם, היה יוסף לישנסקי, שהיה בן העלייה ה-2. נהג לערוך מסעות בכל הארץ וזאת על מנת לאסוף את המידע מהרכזים והמודיעים, במקומות השונים. עמד במרכז ניל"י בראשלי"צ וניצל את היכרותו עם אנשי מפתח בצבא העות'מאני, לקבלת מידע צבאי. הצליח להשיג את מחברת הצופן של תחנת האלחוט הגרמנית ונהג לציין מקומות הראויים להפצצה.	חברי ניל"י יוסף לישנסקי נעמן בלקינד איתן בלקינד	זיכרון יעקב בית אהרנסון
	נהרג באחד הניסיונות להגיע למטה במצרים, ע"י בדואים, עצמותיו נתגלו באופן וודאי, רק ב-1967. נחשד שרצח את פיינברג, עת היו בדרכם למצרים, חשדות שהביאו ליציאת נעמן למצרים, לתחקיר. הודעה מוצפנת, שנשלחה ע"י שרה אהרנסון, נתפסה ע"י העות'מאניים, שממנה למדו על רשת ריגול. המיטה על ניל"י את קיצה, לאחר כשנתיים של פעילות, חשפו העות'מאניים את רשת הריגול וחסילוה.	אבשלום פיינברג יוסף לישנסקי יונת דואר עם תפיסת נעמן	זיכרון יעקב בית אהרנסון
	הוצאו להורג וחבריה נשפטו לעונשי מאסר, לאחר תפיסת הרשת, הענישו העות'מאניים רבים אחרים. שנתפסה בזיכרון ע"י העות'מאניים, חששה מהמשך החקירות והעינויים, התאבדה ביריית אקדח בפיה שהספיק להימלט, נתפס כעבור 20 ימים ונשלח לדמשק, שם נתלה יחד עם נעמן בלקינד ב-17.12.16 שהה בעת חשיפת ניל"י בחו"ל, אך ב-1919 נהרג עת התרסק המטוס שבו טס מעל תעלת למאנש.	ראשי הרשת שרה אהרנסון יוסף לישנסקי אהרון אהרנסון	זיכרון יעקב בית אהרנסון
	נבנה ב-1884 לאהרון-פישל ומלכה אהרנסון עם 6 ילדים: אהרון, שמואל, צבי, שרה, אלכסנדר ורבקה. האחות הצעירה, גרה בבית המקורי, שרק המטבח שבו עבר שיפוץ, עד יום במותה ב-1981 בגיל 90. נבנה ב-1896, מכיל כ-5,000 מתוך 30,000 ספרים שהיו בו, בסלון הבית יש סליק סודי במשקוף הדלת. התבצעה מאקדח ששלפה מסליק שבדלת הסלון, עת נמנעה לברוח במנהרת מילוט, שהייתה באמבטיה.	בית אהרנסון רבקה אהרנסון בית אהרנסון התאבדות שרה	זיכרון יעקב בית אהרנסון

זיכרון יעקב בית אהרונסון	רקע להקמת נילי המתעמתתמנים היו אנגלופילים היו ויכוחי המחנות	נבע מהכבדת היד של השלטון העות'ומני על היהודים, ששיאה הגיעה על רקע מלחמת העולם ה-I אלה שראו עצמם אזרחי האימפריה העות'ומנית ומרגישים חובת נאמנות אליה, שמספרם הלך ופחת. תומכי האנגלים, שלקראת המלחמה הלכו והתרבו ולכן הוקמו הגדודים העבריים וגם מחתרת נילי. לא פסקו בישוב עד הרגע האחרון במלחמה, לכן היה חשש להשלשת מחתרת נילי לשלטון העות'ומאני.
זיכרון יעקב בית אהרונסון	חשיפת הרשת אבשלום פיינברג יוסף לישנסקי שרה אהרונסון	התאפשרה מהשלשת נשים, תפיסת היונה בקיסריה, גילוי מטבעות אנגלים בשוק רמלה ולכידת בלקינד. שניסה להגיע למצרים בראשונה, נתפס ועונה ע"י הטורקים, שוחרר מתוך תאום גרסאות עם לישנסקי. נבחר ע"י פיינברג כמלווה למצרים בפעם ה-2 היות ושומר בסוד מות אבשלום, חשדו שהוא הרג אותו. שיתפה פעולה עם לישנסקי, לכן היו שמועות שהיה בנייהם רומן, גם ג'מאל פחה היה מאוהב בשרה.
זיכרון יעקב בית אהרונסון	היריבות ארגון שמירה המגן אנשי השומר ירו שק מטבעות הזהב	בין אנשי השומר לאנשי נילי, נבעה מזה שהשומר הוקם ע"י העלייה ה-2 ונילי הוקמה ע"י העלייה ה-I שהוקם ע"י לישנסקי והתחרה בארגון השומר. ששומר ברוחמה ובאר טוביה, היווה עוד סיבה לעימות. בלישנסקי כשברח למטולה, נתנו לו אקדח ויעצו לו להתאבד, הסוף היה שהטורקים תפסוהו ותלהו. שהבריטים שילמו לאנשי נילי, נעלם ויש טוענים שהשומר לקח, וחלק טוענים שמשפחות נילי לקחה.
זיכרון יעקב בית אהרונסון	הישגי נילי שנבעו אהרון אהרונסון גילוי אם החיטה אם החיטה הינו	מארגון שמנה כ-30 חבר וזאת ע"פ ההערכות הבריטיים, בהצלח כ-12,000 חיילים מהרג, בכיבוש אי"י. ניהל מחקר מדעי על הארבה, במימון הטורקים, דבר שאפשר נסיעה ברחבי הארץ ולאסוף מידע חיוני. ע"י אהרונסון, שהיה בוטנאי בעל שם עולמי, הקנה לו מעמד שבו הוזמן לנהל פקולטות ברחבי העולם. מין דגן, עם מרכיבים גנטיים, ממנו אפשר לפתח זנים שונים של תבואות, שיתאימו לבתי גידול שונים.
זיכרון יעקב בית אהרונסון	צמח ע"ש אהרון פורום הלונדוני ריצ'ר מיינרצהאגן גילוי דקל אבשלום	הינו אהרונסונית פקטורובסקי - צמח קטן, ממשפ' המורכבים, עם פרח צהוב, שהתגלה בדרום הארץ. שאת הקמתו יזם אהרונסון ושברמכזו עמד וייצמן, הוא זה שדחף לפרסום הצהרת בלפור ב-1917.2.11. היה קצין מודיעין בריטי, שביצע תרגיל הטעיה לטורקים ובזכות זאת, כבשו את אי"י ומשם את אי"י. ליד רפיח, שבו דקל צמח מתוך גלעין תמר, שהיה בכיס בגדי אבשלום, שעטפו באדמה את שרידי שלדו.
זיכרון יעקב הליכה	בית הרשקוביץ יקבי תשבי הינו יקב כרמל הוקם בריכת בנימין	שיכן את גן המושבה, שבנה את גג ביהכ"נ, מאחורי הבית חצר עם מחסנים חקלאיים, תחומה בחומה יקב משפחתי שבמקור נקראו חמילצקי וביאליק הציע להם לשנות את שמו לתשבי: תושב שפיה אי"י. ע"י הברון רוטשילד ב-1892 ומאז סמל הגפן הפך להיות הסמל המסחרי של זיכרון, בשל גידולי הגפנים. נבנתה ב-1891 כאחד המבנים הציבוריים הראשונים, שרוטשילד בנה, שניזונה מאחד המעיינות באזור.
זיכרון יעקב הליכה	מערכת הפקידות בית הכנסת מבנה ביהכ"נ אישור לבניית	של הברון, שישבה במבנים מרווחים, הייתה שנואה, כי הם קבעו הכול וזאת ללא שיתוף האיכרים. הוקם ב-1886 כמבנה כנסייתי באירופה, כי הטמפלרים הם אלה שבנו אותה וזה מה שהם ידעו לבנות. כמבנה בזיליקה, מכיל אולם גדול עם 2 שורות עמודים, היוצרים 3 חללים, אולם תווך ו-2 סיטראות. בהכ"נ לא היה, לכן כשהחלו לבנות, אמרו לטורקים שבונים אורווה וכשבנו גג, ע"פ חוק, אסרו להרוס.
זיכרון יעקב הליכה	ביהכ"נ לא הוכשר מסע הרבנים שני הרבנים בביקור הרבנים	כי ע"פ ההלכה צריך גריה כעזרת נשים, לכן בעזרת הברון, הוסיפו מרפסת פנימית, כקומה לנשים. ב-1913 לחיזוק המושבות, היה עם הרב קוק, שהיה אחד ממבשרי הציונות הצעירים והרב זוננפלד. הטיפו לעלות לא"י וליישוב, בניגוד לרבנים חרדים, שטענו שצריך לחכות לבוא המשיח ורק אז לעלות. נמצא שהבמה שצריכה להיות במרכז ביהכ"נ, נבנתה בקצה המזרחי, כמו בכנסייה, פגם שתוקן לימים.
זיכרון יעקב הליכה	המועצה לשימור חוק ארכיאולוגיה בית אפוטעקער בית הפקידות	אתרים, שהוקמה לאחר שהרס גימנסיה הרצליה ב-1960 סימנה את בתי הראשונים, כבתים לשימור. מגן על אתרים שנבנו עד שנת 1700 ואילו החוק לשימור אתרים מגן על אתרים משנת 1700 והלאה. היה בית הרוקח בונשטיין, שהיה מ"מ של רופא המושבות, ד"ר הלל יפה, שגר בחדרה וקבור בזיכרון. מאפיין את כל מושבות העלייה ה-I את מבשרי הציונות, הקמת התנועה הציונית ואת ייסוד המושבות.
זיכרון יעקב הליכה	3 גלים במושבות הסתדרות המורים בית הפקידות משפ' בנטוויץ	גל ראשון בשנים 1882 - 1890 הקמת 7 המופלאות, גל שני 1890 - 1900 עם רוטשילד ומ-1900 ייק"א. הוקמה ב-1903 בבית הפקידות, בעת שאוסישסקי ארגן תא ציוני, שיהווה משקל נגד לתוכנית אוגנדה. שוחרר בעזרת תרומתו של תד אריסון, שהוריו ממייסדי זיכרון, בתנאי שיקראו לבניין ע"ש סבתו שרה. הייתה משפחה עשירה מאנגליה בת 11 ילדים, שבה אב המשפחה היה ממנסחי הצהרת בלפור מ-1917
זיכרון יעקב בית לנגה	מיכאל לנגה הינו גירוש משפ' לנגה חצר הכרמל הפכה מקרי מוות	יהודי אוסטרי, שהגיע עם אשתו ניטה בנטוויץ' לזיכרון ב-1912 והחל לבנות בית, על שטח שקנה חמו. ע"י העות'מאניים, גדע את בניית הבית ורק אחרי המלחמה ב-1922 גמרו לבנותו וקראו לו חצר הכרמל. למרכז התרבות והמוזיקה בארץ ולקונצרטים שנערכו בה, הגיעו כל החשובים והמפורסמים בא"י. פקדו את בית לנגה, עת ב-1922 ניטה חשה ברע ונפטרה וכעבור 3 שנים, מיכאל התאבד מרוב צער.
זיכרון יעקב בית לנגה	ליליאן פרידלנדר בית דניאל תלמה בית לנגה שהחל	אחות ניטה, עברה לאחוזה כאשר בעלה נרצח, אך לאחר מכן, איבדה את בנה דניאל, שעה שהתאבד. הוקם ע"י ליליאן ב-1938 ושם המשיכה המסורת של בית לנגה, עד היום הוא אבן שואבת של תרבות. אחות ניטה, שהייתה צילנית מוכשרת מאוד, נישאה לבן משפחת ילין ועל שמה הוקם ביי"ס תלמה ילין. להתפורר, נתרם לאוניברסיטה הפתוחה, שהתחייבה לשפצו ולהקים בו קמפוס ומוזיאון משפחתי.
זיכרון יעקב הליכה	קהילת בית אל תושבי זיכרון ניסו מערכות הסינון בית הקברות	היא קהילה גרמנית פרוטסטנטית, שהגיעה בשנות ה-60 בראשות אמה ברגר, באמונה דתית עמוקה. לגרשם בטענת מיסיונריות, אך בג"צ החליט ב-1973 לתת להם אישור שהייה, בלי רכישת קרקעות. נגד לוחמה כימית וביולוגית, שהקימה הקהילה, הפשיחה לידידות, את מערכת היחסים עם ישראל. יכול לעזור בלימוד היסטוריה של יישוב קטן, גם בסיפורים וגם על אופיו של היישוב ושל החברה שבו.
זיכרון יעקב ביה"ק	תמותת הילדים חלקת הילדים הלל ורבקה יפה הנצחת אהרונסון	הייתה ממאפייני מושבות העלייה ה-I שהייתה באחוזים גבוהים, בגלל מחלות ילדים ומחלות מבוגרים. הכילה כל בן משפחה, שהיה בישוב והמצבות בה מתוחזקים ונשמרים, למרות שהשמות עליהם נמחקו. הרופא אהוב מחדרה שע"ש בית החולים בחדרה, נקבר בזיכרון כי לחדרה לא היה עדין בית קברות. רק מצבה, כי הוא אהרון נהרג כשנפל עם מטוסו בתעלת למנש, בסמוך למצבה מצויה החלקה הצבאית.

נסיעה	חוטם הכרמל הינו בקעת הנדיב הר אמר הינו רמת הנדיב	הפינה הדרומית, אחד מ-3 קודקודי הכרמל : ראש הכרמל - סטלה מאריס וקרן הכרמל - מוחרקה. ע"ש הברון רוטשילד, הינה יחידת נוף בין הר הכרמל ורמת מנשה, ממזרח לכביש, מגיעה עד הר אמיר. שלוחה צפון מערבית של השומרון, עליו אום אל פאחס, בעלייה ה-I כל המרחב נקרא בשם שומרון. הוא שטח גן בן כ-70 דונם, שהינו חלק קטן מפארק הטבע בן כ-5,000 דונם, שבעלותו קרן רוטשילד.
גני רמת הנדיב	התנגדות ומרידות הנדיב שב לפעילות במהלך חייו משפחת רוטשילד	היו הגורמים שהביאו את הברון לעזוב את פעילותו בארץ ב-1900 ולהעביר את המושבות לטיפול ק"א. ב-1923 כבעלים של חברת פיק"א וב-1957 המשפחה העבירה את כל רכושו בארץ, למדינת ישראל. השקיע הברון יותר מ-5 מיליון לירות שטרלינג, בתחזוקת היישובים הראשונים, במשך 18 שנים. ממשיכה עד היום לתרום לפרויקטים רבים כמו טלוויזיה לימודית, הקמת אוניברסיטה פתוחה ועוד.
גני רמת הנדיב	התהוות האתר עם פטירת הברון תכנון הגן סמליות אלמנטים	החלה בביקורו האחרון של הברון בארץ ב-1914 כאשר אמר לאשתו: 'כמה יפה להיות ולנוח כאן ב-1934 יורשיו פירשו שהברון רצה להיקבר בא"י, משאלה שהתגשמה ב-1954 בהחלטת מדינת ישראל. נעשה ע"י 2 אדריכלי נוף ישראלים, שעיצבו גן לפי מסורת הגנים באירופה, עם הסמליות באלמנטים. משולבים ב-2 עקרונות בסיס: גן צרפתי סימטרי שגזום במדויק, או גן אנגלי מסובך המביע מסתוריות.
גני רמת הנדיב	גן הוורדים השביל למערה המאוזוליאום בנוי עץ ברוש	מרמז את הספרה 5 למאיר, למייסד השושלת היו 5 בנים ולכן יש 5 מזרקות קטנות ואחת גדולה לאב. יוצר אווירת מתח, תוך ירידה במדרגות ונתיב מתעקל למשהו לא נודע, עד המפגש במערת הקבורה. מרחבה כמו בזיליקה, עם 2 סיטראות, תעלות מים, המסמלות חיים וכוס דמעות, המסמלת את האבל. מזוהה עם בתי קברות, נראה ברחבה כמו להבה של נר נשמה, אך עשוי מחומר חי, המסמל חיים ומוות.
גני רמת הנדיב	פתח המערה בנוי מבנה הקבר תבנית מגן דוד בטקס הקבורה	מדלתות עשויות לוחות אבן, המסמלות קבורה באדמת הקודש, שנשארת לנצח, כמו בבית שערים. מרשים, אך גם פשוט, כמעט בלי קישוטים, חרוטים עליו שמות הקבורים ותבנית של מגן דוד. הפכה לסמל יהודי רשמי, החל מהמאה ה-19 סמל שהיה בשימוש יהודי, אך לא סימל את העם היהודי. ב-1954 שפכו 44 צמדי אנשים, שקית אדמה לקבר, שהובאה מהיישובים בארץ, שהברון תרם לבנייתם.
גני רמת הנדיב	מפלי המים הינם שער הגנים מרכז המבקרים אבי השושלת	יחידה סימטרית, עם תעלת מים ומפל מים במרכז, הפונה מערבה לכיוון הים, עם תצפית לשפלת החוף. היווה את הכניסה ההיסטורית לגנים, שבו 5 שבילים מקבילים, שמובילים מהשער פנימה לתוך הגן. עם חדרי לימוד, מחקר והרצאות, בשילוב תפיסה אקולוגית עם צמחייה סביב, תוכננה ע"י עדה כרמי. מאיר - אמשל, שהינו הסבא של הנדיב, גדל בגטו של פרנקפורט, בנסיכות הסן באמצע מאה ה-18
גני רמת הנדיב	מגן בצבע אדום נסיך הדוכסות סיור הכרות בגטו אוצרות הממלכה	רוטשילד, היה הסמל הראשון של המשפחה, בתקופה שנאסר על היהודים להיקרא בשם המשפחה. פגש במאיר, עת ערך מסע בין נתיניו, בהשלכת סוכריות, שמאיר קרא לא לקחתם, כי לא עבדו עבורם. שערך מאיר הנער לנסיך הילד, הסתיים בדרישת מאיר בתשלום, עבור הסיור שממנו התרשם הנסיך. הועברו למאיר למשמרת, עקב יציאת הנסיך לקרב מול נפוליון, בשובו מהקרב, הושב האוצר ורווחיו.
גני רמת הנדיב	משפחת רוטשילד סמל המשפחה צוואת אב משפחה בניו של רוטשילד	קורבה למשפחת השלטון והפכה למשפחת ברונים, שהחלה לצבור נכסים ועושר רב בכל רחבי אירופה. מורכב מצוואת אבי המשפחה, שביקש מבניו, המשוליים ל-5 חיצים, להישאר מאוחדים וכך יהוו כוח. היו נאמנים, ישרים וחרוצים וכך תהיו כמו אריה על הארץ וכמו נשר בשמיים, מילים הכתובות בסמל. התפזרו באירופה: גיימס-יעקב עבר לפריז, אחד בלונדון, אחד בפרנקפורט, אחד בווינה ואחד בנפולי.
נסיעה	טנטורה היה מוזיאון המזגגה המשולש הקטן מבצע שוטר	כפר ערבי, שהיו טענות שבוצע שם טבח בערבים, אך לבסוף הוכח בבית משפט, שזו טענה שקרית. מכיל ארכיאולוגיה ימית וסביבתית, עבר שימש המבנה מפעל לבקבוקים, שהקים רוטשילד ב-1891 מתבטא ב-3 יישובי ערביים, ששכנו בין צומת פרדיס לטירת כרמל עד 1948: גיבע, עין רזאלה ועיגזים. שהתבצע ביוני 48 בקרבות 10 הימים, נכבשו כל הכפרים באזור ובמקומם הוקמו יישובים יהודים.
מחנה עתלית	סרטיפיקטים הסתדרות הציונית תקופת ההעפלה הבלתי חוקיים	הינם רישיונות עלייה, שהבריטים ניקפו ליהודים, על מנת להיכנס לא"י, מראשית המנדט ועד ל-1934 הייתה אחראית לחלוקת רישיונות וטיפול בעולים, אך הבריטים ראו שההסתדרות, כשלה במשימתה. החלה מ-1934 עת הבריטים לקחו אחריות לחלוקת הסרטיפיקטים, אזי החלה עלייה הבלתי חוקית. שנתפסו, הובאו למחנות מעצר בעתלית, שהוקם ב-1939 ע"י הבריטים והיווה מחנה המעצר המרכזי.
מחנה עתלית	תקופת העפלה I תקופת העפלה II הספר הלבן תקופת העפלה III	בשנים 34 - 39 של תנועות נוער הנקראת עליית אף-על-פי, שמנתה כ-22,000 מעפילים ב-50 אוניות. בשנים 39 - 45 עת יהודים לא יכלו לצאת מאירופה הנלחמת, הגיעו כ-15,000 מעפילים ב-25 אוניות. הגביל את העלייה ל-75,000 ב-5 שנים והוסיף הגבלות קשות, בניגוד לרוח הצהרת בלפור מ-1917 בשנים 45 - 48 העפלה של שארית הפליטה, ב-3 שנים הגיעו לא"י כ-100,000 מעפילים ב-60 אוניות.
מחנה עתלית	המוסד לעלייה ב' מבצע איגלו שחרור המעפילים לאי מאוריציאוס	ארגון חשאי לעלייה בלתי ליגלית, שהוקם ע"י ההגנה ב-1939 בראשותו של שאול מאירוב - אביגור. החל ב-1946 בו הבריטים החלו להקים מחנות מעצר בקפריסין ולשם היגלו את רוב המעפילים לא"י. ממחנות המעצר בארץ, היה עם הקמת המדינה, בקפריסין הם שוחררו בהדרגה, עד פברואר 1949 שליד אפריקה, היה גירוש חד פעמי ב-1940 של האוניה אטלנטיק ו-1,600 המעפילים ישבו בו 5 שנים.
מחנה עתלית	מחנה עתלית המחנה המשוחרר במחנה המעצר אף-על-פי-כן הינה	שימש בשנות ה-50 מעברה לעולים חדשים, ב-1956 וב-1967 היה מחנה מעצר לשבויי מלחמה ערביים. נפתח לביקורים ע"י המועצה לשימור אתרים ב-1987 לאחר שבשנות ה-70 המקום ננטש והחל להיבזז. היה הפרדה בין גברים לנשים וילדים, שבתוך שביל, שנקרא הטיילת, שכל אחיה"צ משפחות נפגשו בו. האוניה המקורית היחידה שנשמרה ונמצאת במוזיאון חיל הים בחיפה, אנויה שעשתה 4 מסעות לא"י.
מחנה עתלית	האונייה גלינה היא צריף החיטוי הינו צריף המגורים	אנויה דייג מלטביה, הדומה בממדיה לספינות המקוריות, בהם דחסו כ-1,000 איש לחלל של 250 איש. במבצע מורכב ב-2006 מלטביה, באמצעות גוררת עד תחנת הכוח בחדרה ומשם ע"ג מירכב, לעתלית. אחד מהצריפים ששרדו ממחנה המעצר, בו המעפילים, שנעצרו ע"י האנגלים, עברו תהליך של חיטוי. הוא שחזור של צריף מקורי, שמכיל 20 מיטות, כאשר במציאות העבר, היו בו 70 מיטות ללא פרטיות.

<p>מחנה עתלית</p>	<p>חיי השגרה במחנה משכי המעצר המחנות בקפריסין אקסודוס הינו</p>	<p>שהכיל בשיא כ-4,000 איש, התנהלו באורח חיים יהודי, עם קבלות שבת ולימודי השפה העברית. היו בין חודש לשנים, כי מדי פעם הבריטים שחררו חלק מהמעפילים, בקיזוז מספרם מהסרטיפיקטים. היו יותר קשים מהארץ, שבחלקם חיו באוהלים, המעפילים בארץ ידעו שהם בא"י ולבסוף ישתחררו. מקרה חריג של אנייה, שהבריטים החזירו ב-1947 לגרמניה, עם 4,500 מעפילים, שהיו ניצולי שואה.</p>
<p>מחנה עתלית</p>	<p>העפלה ברגל מעפילים מסוריה הפריצה למחנה צריף מאגר המידע</p>	<p>נעשתה ע"י כ-7,500 מעפילים, שהגיעו רגלי מארצות ערב והיה ונתפסו ע"י הבריטים, נשלחו למחנות. שרצו להחזירם, העלו חשש לאנשי המוסד, שהם יחקרו ויגלו נתיבי העפלה, לכן הוחלט לפרוץ למחנה. התבצעה ע"י הפלמ"ח, בפקודו של נחום שריג, שבמהלכה שחררו 208 מעפילים שהוסתרו בקיבוץ יגור. מכיל רשימת הספינות ושמות 40,000 המעפילים שהגיעו בהם, מתוך 140,000 מעפילים, שהגיעו בהם.</p>
<p>מבצר צלבני</p>	<p>מבצר עתלית המצודה נבנתה מבצר דטרוא בית קברות צלבני</p>	<p>הבנוי על חצי אי, ברמה המזדקרת מעל הים, מבוצר בצורה טבעית, עם סלעים מצפון, דרום ומערב. ב-1218 ע"י הטמפלרים והטוונוניים, שהייתה האחרונה שננטשה ונפלה לידי הממלוכים, אוגוסט 1291 ממזרח למבצר עתלית, היה מגדל מבוצר, שהוקם נגד שודדים, שאורבו לעולי רגל שעלו לירושלים. הינו האתר היחידי בארץ, שאפשר לראות בו כ-1,700 מצבות צלבניות באתרן, שזה דבר ייחודי מאוד.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>רכס הכורכר שכבת הכורכר אדמת החמרה היווצרות החמרה</p>	<p>נחצה ע"י סלילת כביש 2 בשנות ה-60 לאורך כל התקופות, חצבו אבנים מסלעי הכורכר לצורך בנייה. רבודה על אדמת חמרה אדומה, שרבודה על עוד שכבת כורכר, זה אחד ממרכיבי קרקעות מישור החוף. מורכבת מתחמוצות ברזל, שהיא המתכת הנפוצה ביותר בעולם וממנה עשוי גרעין כדור הארץ. נעשתה כאשר הברזל עבר דרך סדקים והגיע לפני כדה"א, התחמץ והתחבר לחול - קוורץ וחרסית.</p>

תכני סיור מספר 82 למנשה והגלבוע

מסלול: תל יזרעאל, מעיין חרוד, בית חנקין, כתף שאול והמחרקה

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
<p>השייך למקורות, דרכו משביחים את שכבת האקוויפר ע"י השקעת מים, הוא אחד מני מספר מפעלים. הדבר היחידי שמתחולל בא"י בתקופת הברונזה הקדומה 3300 - 2200 לפנה"ס, אין עדיין כתב בא"י. מתרחשת בתקופת הברונזה הביניימית 2200 - 2000 לפנה"ס, אז אנשים עוברים למצב של חיי נוודות. תחילת הכתב בא"י והקמת החיקוס במצרים, מזוהים בתקופת ברונזה תיכונה 2000 - 1550 לפנה"ס.</p>	<p>מפעל רמות מנשה המעבר לעיור הינו קריסת העיור הגירת אמורי לא"י</p>	<p>נסיעה</p>	
<p>בכתבי מארי ושלטיס שהמצרים שונאים, המוזכרים בכתבי המארות, הם עוד נדבך בברונזה התיכונה. התחיל מחדש בברונזה התיכונה, ערים שנבנו בא"י הן עצומות, חצור כ-800 דונם ואשקלון כ-600 דונם. בסוף הברונזה התיכונה, ע"י יעחמס, מבטאה תחילת תקופת הברונזה המאוחרת 2000 - 1550 לפנה"ס. יוצא ב-1468 ממצרים, מגיע לקו הגבול עם ארץ כנען וחונה בשרוחן ובעזה, שבמישור החוף הדרומי.</p>	<p>כנענים המוזכרים תהליך העיור מיגור החיקוס תחותמס ה-3</p>	<p>נסיעה</p>	
<p>עולה מעזה צפונה ליחס, שנמצאת ליד באקה אל גרבייה, בדרך היס, מינוח שמקורו בטעות ולא נכון. מוכרת בעבר הירדן, דרך האבות או דרך ההר, היא הדרך העוברת על ההר המרכזי של ארץ ישראל. לה ויה מאריס, שייכת לתקופה הרומית, שבה סללו לראשונה נתיב מדופן, מפתולמאיס - עכו עד ליפו. מוזכרת דרך היס, מהכנרת לים התיכון, שזו דרך רוחב ולא דרך אורך, מזרח מערב ולא צפון דרום.</p>	<p>הצבא המצרי דרך המלך דרך היס הנקראת בברית החדשה</p>	<p>נסיעה</p>	
<p>הוא השם לדרך, שמדברים עליה כדרך היס, באזור מישור החוף, מדרום לצפון, יש 3 דרכים כאלו: שעיתים מתעלמים, ממנה בטענה שיש בה ביצות, מקשרת בין עזה, אשקלון, אשדוד, יבנה יפו והלאה. עוברת בגבול שבין מישור החוף לשפלה (כביש 6) ומקשרת בין תל צפית לתל גזר ולתילי מרכז השפלה. מחברת את אשקלון לכישי ומשם בקו המגע בין מזרח שפלת יהודה להר, מרשה, תל עזקה, צרעה ועוד.</p>	<p>הדרך הבינלאומית דרך מערבית דרך מרכזית דרך מזרחית</p>	<p>נסיעה</p>	
<p>העוברת מאזור ערד עד השומרון, ניתן בעבר, לחצות את הירדן בערד, צפון ים המלח, שכם ובית שאן. במסעו צפונה, הלך בציר המזרחי מה-3 סרגון במסעו לא"י נגד אשדוד, הלך כנראה בציר המערבי. מתלבט תחותמס, האם לעלות צפונה למגידו מגינין, או ממערב מוואדי ערה, או מצפון מוואדי מילק. הינו הנתבי שבחר תחותמס ה-3 ללכת בו עם צבאו למגידו, למרות היות הדרך צרה וסבוכה מאוד.</p>	<p>בדרך המלך תחותמס ה-3 בבאקה אל גרבייה דרך וואדי ערה</p>	<p>נסיעה</p>	
<p>אתר החומות, נחפר ע"י זרטל, שהציע לשייכו לאחת מהקבוצות שהגיעה לא"י בסוף הברונזה מאוחרת. מציע לייחס את האתר אל אחוואט, עם השרדנים ולהקבילם לתרבות הנוראגית שהתגלתה בסרדיניה. אם הפחמים, שוכנת בחלקה על רכס אמיר ומזרחית לכביש ואדי עארה, הוכרזה כעיר ב-1984.</p>	<p>אתר אל אחוואט אדם זרטל אום אל פאחם שלטון מצרי שלט</p>	<p>נסיעה</p>	
<p>שנערך ב-1274 בין רעמסס ה-2 והאימפריה החיתית, הסתיים בהסכם שלום, הנקרא הסכם הכסף. הם אחת מהתופעות שמופיעות בברונזה המאוחרת, עת התחל שלטון תחותמס ה-3 לתת אותותיו. אכן מלמדים על היחסים בין הערים השונות בארץ, שהם על תקן ערי מדינה, בראשם מושלים ומלכים. בא"י מגיעה מאזור האגאי, עם החדירה האמורית וממשיכה בתקופת הברזל בתרבות הפלישתית.</p>	<p>קרוב קדש בתי מושלים בא"י מכתבי אל עמרנה תופעת ערי מדינה</p>	<p>נסיעה</p>	
<p>היה דגם חדש של מונרכיה בשטח נרחב, ממלכה עם שליט אחד, המראה על אופי שונה של שלטון. מונח מחקר, היו עמים נפרדים כצוריים, צידונים וכן הלאה, שהמחקר איגד אותם תחת השם פניקי. לא"י מתחילה בסוף הברונזה המאוחרת, מוגדרת כפלישתית, למרות שלא בהכרח כולם היו פלישתים. הגיעו מסרדיניה, יוון, חוף סוריה ומדרום טורקיה, מתערים בתרבות המקומית ויוצרים תמהיל חדש.</p>	<p>השלטון הישראלי השם פניקים הינו חדירת גויי היס פלישתים ואחרים</p>	<p>נסיעה</p>	
<p>מאחד בתוכו 3 אירועים קריטיים: מסע חזאל לא"י, כרם נבות היזרעאלי ומלחמת גדעון במדיינים. מתרחש בסביבות שנת 830 לפנה"ס, האירוע המשמעותי ביותר במרחב, המורכב מ-3 התפתחויות: הינה גילוי כתובת תל דן ב-1994 בה נכתב שחזאל הורג את אחזיהו מלך יהודה ויהורם מלך ישראל. המתוארכת ל-830 לפנה"ס, תואמת את הטקסט המקראי, המתאר אותו סיפור, אך באופן מעט שונה.</p>	<p>האתר תל יזרעאל בתל יזרעאל התפתחות ראשונה כתובת תל דן</p>	<p>תל יזרעאל</p>	
<p>מספרת שיהוא בן-נמשי, מתבשר ע"י אלישע, שהוא יהיה המלך הבא, בתנאי שיהרוג את המלך השולט. המוזכרת במקרא, נמצאה עדות ארכאולוגית בתל עמל ובתל רחוב, על גבי קנקנים, עם השם נמשי. הינה מקראית, בה מסופר שחזאל מלך ארם, הורס את העיר הגדולה ביותר בתקופת הברזל, העיר גת. ע"י חזאל, אפשרה את התגבשות והתעצמות של ממלכת יהודה ובעיקר את לכיש, כשנייה לירושלים.</p>	<p>התפתחות שנייה למשפחת נמשי התפתחות פלישתית חורבן גת פלישתית</p>	<p>תל יזרעאל</p>	
<p>הגיעה לשיאה באמצע המאה ה-8 לפנה"ס, בעקבות חורבן ממלכת ישראל וקליטה גדולה של פליטיה. שנחשפו, הם מהמאה ה-8 לפנה"ס, החומה הרחבה, נקבת חזקיהו, חדר הבולות, חותמות למלך ועוד. מסע חזאל מלך ארם, מכתובת דן, קשור לתל יזרעאל, כי הוא זה שטוען שהרג את המלכים ביזרעאל. באתר, מהווים עדות ליחסי קרבה, בין ישראל ויהודה, עת עתליה, בתו של אחאב, נשואה למלך יהודה.</p>	<p>התעצמות יהודה ממצאים בעיר דוד חיבור התפתחויות שרידי ארמון</p>	<p>תל יזרעאל</p>	
<p>למה שמלך ארמי, יעשה את כל הדרך מהצפון, יהרוג ביזרעאל 2 מלכים וימשיך דרומה להרוס את גת? א"י היא ארץ מעבר, חזאל שרוצה בכיבוש מצריים, חייב לעבור, מצפון לדרום בישראל, יהודה ופלשת. התבצע ע"י יהוא, אך בגיבוי של הארמים, שחפצו בתבואת הגלעד ולכן יצרו ברית עם יהוא, בן הגלעד. מתואר במקרא, עת יהורם מלך ישראל יושב בארמונו, עם בן דודו אחזיהו, שבא לבקרו ויהוא מחסלם.</p>	<p>נשאלת השאלה תשובה לשאלה הריגת מלכים מפגש המלכים</p>	<p>תל יזרעאל</p>	

תל יזרעאל	נבות היזרעאלי אזבל אשת אחאב שאול המלך הפלשתים	המתנגד למסור את נחלת אבותיו לאחאב מלך ישראל, מהווה דוגמא למעמד החוק המקראי בישראל. שבאה מתרבותי שונה, מדיחה עדים לעדות שקר, גורמת ע"י כך שיוציאו להורג את נבות היזרעאלי. מגיע לעמק יזרעאל, מתוך רצון לשלוט על הדרך הראשית וליצור רצף יבשתי לשבטים הצפוניים בגליל. במלחמתם בשאול, חפצו אף הם בשליטה על הדרך היבשתית, מאזור החוף לצפון סוריה ואנטוליה.
תל יזרעאל	הגלבוע הינו עמק בית שאן העיר בית שאן 2 נחלים מנקזים	חלק מרכס השומרון והמעיינות באזור העמקים, תחילתם בעמק זבולון, עמק יזרעאל ועמק חרוד. הינו מדרגה נמוכה יותר מהעמקים במרחב, שמו של עמק חרוד השתנה לאחרונה, לעמק המעינות. לא יושבת בעמק בית שאן, אלא בעמק חרוד, כלומר מתחת לעיר בית שאן, משתרע עמק בית שאן. את העמקים, נחל קישון הזורם מערבה ומנקז מקו וואדי ערה-גבעת המורה ונחל חרוד הזורם מזרחה.
תל יזרעאל	אנדרטה לחללי הכפרים הערבים היישוב היהודי בקרב נוריס	הפלמ"ח, שנהרגו בשלוחת זרעין, ממוקמת בכניסה לאתר, בעוד אלו ששרדו, היוו גרעין קיבוץ יזרעאל. ששלטו על הדרך לעמקים עד 48 ושכנו על שלוחה מוארכת, שהיא המשכו של הגלבוע, הם זרעין ונוריס. בעמק חרוד ובעמק בית שאן, הוטרה ע"י הכפרים הערבים האלה, עת חסמו את הדרך היחידה לעמק. שנערך במרץ 48 יצאו פלוגות מיישובי העמק וניסו להתקיף את הכפר נוריס ואת הכנופיות ששכנו בו.
תל יזרעאל	הקרב נחל כישלון באפריל 1948 הכשרת עין חרוד הצבא העיראקי	כאשר במהלכו, הערבים הציבו מארב, שבו נהרגו 7 לוחמים, שאי אפשר היה לחלצם עד למחרת היום. יושמה תכנית ד' (התקפות מאורגנות) שהחל בקסטל ומשם בכל הארץ, במטרה להסיר האיום על הדרכים. שהייתה ההכשרה גדולה של הפלמ"ח, ישבה בקבוץ, כאשר חצי שבוע עבדו ובחצי שבוע התאמנו. עבר במאי 1948 את הירדן, עלה דרך הגלבוע לתל ומכאן המשיך לוואדי ערה והגיע עד קאקון בשרון.
תל יזרעאל	התקפה נוספת האתר נערכה בחפירה הראשונה על הפודים	על הכפר זרעין התבצעה ב-28.5.48 ואז התושבים ברחו והכפרים נוריס וזרעין נכבשו ללא קרב. חפירה ארכיאולוגית, שנועדה לבדוק, באם זו העיר המקראית יזרעאל, מפרשת אחאב ונבות היזרעאלי. נמצאו ממצאים דלים, אך בפינה הדרומית מזרחית של התל, נחשף קיר תמוך, שעליו היה פודיום גדול. כנראה היה ארמון בימי בית I שייכתן שהיה ארמון מלכותי של מלכי ישראל ולא שריד מעיר גדולה.
תל יזרעאל	עמק יזרעאל בין הגלבוע רכסי ההרים גלבוע ותל יזרעאל	הוא קודם כל ציר מעבר חשוב, כבר מימי קדם, חלק מדרך הים, שהיה גם ציר מעבר, גם בימי הביניים. בדרום ובין מורדות הגליל בצפון, הדרך מתכנסת לדרך מרכזית חשובה, שמובילה מזרחה לבית שאן. אפשר לתאר כאגרוף עם 2 אצבעות בולטות, האגודל והאצבע. האגרוף הינו השומרון - שדרת ההר. שלוחה מזרחית - אגודל, שלוחה הצפון מערבית של השומרון, הר אמיר, רמות מנשה וכרמל - האצבע.
תל יזרעאל	העמקים עפולה וגבעת גבעת המורה שם הגבעה	הצפוניים הם עמק יזרעאל, עמק חרוד ועמק בית שאן, מתוארים בשקע שבין האצבע לאגודל שבאגרוף. המורה, הן קו פרשת המים, בין העמק המזרחי למערבי, על גבעת המורה באביב, פורח איריס נצרתי. עשויה בעיקר גיר וקצת בזלת, בעבר היו ממנה התפרצויות וולקניות, כמו בכל הגליל התחתון המזרחי. גבעת המורה, נובע מכך שהיא מורה על כיוון, כיון שהיא בולטת מכל מקום בעמק ומהווה סימן בולט.
מעייני חרוד	גל ההגירה הגדול תרבות פלישתית הגירה הפלישתית המושג פלשתים	שהגיע מהצפון ב-1200 לפנה"ס, גרם לנסיגת המצרים, מחצור עד מישור חוף דרומי, שהפך לקו חיץ. לא הגיעה למצרים, מנגד המצרים לא השתלטו על הפלישתים, בעידן הברזל, אין נוכחות מצרית בא"י. הייתה הגירה אזרחית, שבאה למצוא לעצמה מקום חדש, שמתערה באוכלוסייה המקומית בהדרגה. מופיע רק בתנ"ך, לכן אין תרבות פלישתית ואין אפשרות להבדיל בין התכרים, לסיקילים ולשרדנים.
מעייני חרוד	תרבות גווי הים ממעין חרוד נובע מבחן גדעון תקופת המלוכה	אפשר לזהות מעט בקפריסין, קצת בסרדיניה ובאיטליה, כאשר המשותף להם הגעתן מהאזור האגאי. מעט מאוד מים, מהסיבה שיש ירידה במפלס המים באקוויפר ומשאיבת יתר ישראלית ופלשתית. שנערך במעייני חרוד, מיוחס לתקופת השופטים, ארכיאולוגית זו תקופת ברזל 1 1000 - לפנה"ס. נקראת תקופת הברזל 2 החלוקה היא מעבר בין שופטים למלוכה, הרוס יהודה ע"י סנחריב, זה ברזל 3
מעייני חרוד	המדיינים ששלטו גדעון נשלח ע"י אל לאימות השליחות לקריאת הקרב	בא"י בתקופת גדעון, היו שבת רועים שהגיע מהרי אדום, שבעברם היו ביחסים טובים עם ישראל. להציל את בני ישראל, לכן בנה מזבח פולחני, היות ובתקופת טרום המקדש, המעשה היה מקובל בא"י. גדעון מבקש להטיל על המלאך מספר משימות, כאשר גזת צמר, משמשת ככלי לבחינת יכולת המלאך. הגיעו 30,000 איש, אך גדעון משלח את רובם לצפות מהגלעד, מתוך כוונה, שיראו שהמעטים ניצחו.
מעייני חרוד	במבחן הקבלה בסוף מיון הקבלה גדולת האל בקרב גן מעייני חרוד	נתבקשו הנותרים, מהנכונים לקרב, ללקק מים מהמעין, מהם נבחרו 300 המלקקים ולא אלו שכורעו. גדעון לקח את 300 האנשים הכי גרועים, כדי להעצים את כוח האל ורק בזכותו ניצחו ולא בגלל אדם. באה ליד ביטוי גם בנושא הנשק, כאשר גדעון וצבא חייליו יוצאים ללא נשק, רק עם לפידים וקנקנים. הוא אחד האתרים שיש בו רצף היסטורי, מתקופת השופטים, דרך קרב עין ג'אלות ועד גאולת אדמות.
עין חרוד בית חנקין	יהושע חנקין אדמת דוראן במוזיאון חנקין אולגה אשת חנקין	מגיע לא"י ב-1882 בהיותו בן 16 שנים ולוקח על עצמו במהרה יעוד, לקנות אדמות וליישב בהן יהודים. שברחובות, הייתה רכישתו הראשונה, והיא התבצעה ב-1891 מכספי משכון החנות של אביו ביפו. מוצגים חלק מפעילותו בקניית אדמות, אותם רצה להנציח, מאחר ולא היה לו ולאשתו אולגה, ילדים. נולדה ברוסיה, סיימה בה את לימודיה כאחות מיילדת ובעקבות פרשה רומנטית עם קצין, עולה לא"י.
עין חרוד בית חנקין	אולגה ויהושע במהלך סיוריו אולגה נפטרה מתחם הקבר	נישאו ב-1888 והחלו לעסוק בקניית אדמות, עד שבשלב מסוים יהושע מוגלה מא"י, כתוצאה מפעילותו. יהושע כתב לאולגה, שהוא נמצא מעל מערת גדעון ועליה יבנה ביתם, פעולה שלא צלחה בגלל מחלתה. ב-1942 כשהיא בת 90 שנה ונקברה מעל המערה, יהושע נקבר לידה ב-1948 כשהוא בן 81 שנה. הפך ברבות השנים, יעד לנשים עקרות המגיעות לבקש פרי בטן, ממייילדת עקרה שהביאה חיים לעולם.
נסיעה	דוד פלומבו הוא בית שטרומן נוכחות ישראל שינוי בתרבות	שעיצב את האנדרטה, בדרך הסלולה למתחם וגם את דלת אחוזת הקבר, השוזרת את האותיות חנקין. שבו מסופר על 4 דורות מהמשפחה, שמתו על הגנת מדינת ישראל, מכיל סליק, מוזיאון חי וצומח. בהר, התבטאה בתבנית המבנים, שנקראה ארבעת המרחבים, קנקן שפת צווארון וחוסר עצמות חזיר. עוזר למחקר לבדל בין תרבות ההר לתרבות החוף, אך יוצר קושי להבדיל בין ישראלים לכנענים שבהר.

<p>נסיעה</p>	<p>במימוש ישוב ארץ התנחלות השבטים השלמת התנחלות לעומרי או אחאב</p>	<p>ע"י שבטי ישראל בתקופת השופטים, נמצא פער גדול בין הארץ המובטחת, לבין מה שקורה בפועל. באזור החוף לא התאפשרה בגלל ההתיישבות הפלישתית, כדוגמת שבט דן שנדד צפונה ושבט יששכר. באזורי בית שאן, מגידו והתענך בתקופה מלכת ישראל, בא לידי ביטוי שהם חרבו במאה ה-8 לפנה"ס. מלכי ישראל, מיוחסים כיבוש שטחים בעמק, אך מי שהגדיל לעשות בממלכת ישראל יהיה ירבעם ה-2</p>
<p>נסיעה</p>	<p>ירבעם השני שאול המלך בנסיעה בגלבוץ משמעות גלבוץ</p>	<p>מלך על ישראל 50 שנה, במקביל אליו מלך ביהודה עוזיה גם 50 שנה, בתקופתם, הממלכות בשיאם. חנה בעמק יזרעאל, על מנת למנוע את התפשטות ההשפעה הפלישתית במרחב וגם שליטה על הדרכים. המעניין הוא, למה אזור מסוים צומח ובאחר לא צומח, באזור אחד יש פריחה ובאחר אין פריחה. יש שאומרים שגלבוץ נובע מתשליב של גל - שזה גבוה והמילה בוע ששנובע, בגלל כל המעיינות שבו.</p>
<p>כתף שאול</p>	<p>צבא שאול הפלשתים בהגעת הפלשתים אכיש מלך גת</p>	<p>חנה בעין ביזרעאל, לקראת המאבק עם הפלישתים, בעוד הפלישתים חנו באפק, שבאזור ראש העין. צעדו כנראה באותה דרך שבה הלך צבא תחותמס ה-3 דרך עמק דותן וגינין, עד למרגלות הגלבוץ. שאול מבין את עליונות פלשתים עליו, לכן מחליט לטפס על הגלבוץ ולמצוא מקום אסטרטגי טוב יותר. הגיע לקרב ללא דוד, שנס משאול ומצא מקלט אצל פלשתים, בגלל שמלכי הפלישתים לא סמכו עליו.</p>
<p>כתף שאול</p>	<p>בטקסטי מקרא בתל בית שמש אי עדויות למתכות מורא שאול</p>	<p>מסופר שלפלישתים עליונות צבאית, כי הם חרשים העוסקים בייצור ברזל, אך במחקר אין עדות לכך. שאינו אתר פלשתי, חשפו אתר להפקת ברזל, לעומת זאת בגת, עקרון, אשקלון ועזה אין עדות לכך. בשדות קרב, נובעת מהעובדה, שבכל תקופה היו צריכים אותם ולכן התיכום ויצרו מהם משהו חדש. מפלישתים כה גדול והוא מחליט לעשות את האסור, ללכת למגדת עתידות, שיושבת באזור עין דור.</p>
<p>כתף שאול</p>	<p>מגדת עתידות מנהיגות שאול שאול הורג עצמו בניצחון הפלשתים</p>	<p>מעלה באוב לפני שאול, את שמואל הנביא, שאומר לו שצבאו יפסיד במלחמה והוא ו-3 בניו ייהרגו. ראווה לשבח, למרות שהוא יודע את תוצאות הקרב, הוא שב למחנהו, מעמיד פני פוקר ויוצא למערכה. בקרב, כיוון שלא היה מוכן ליפול בידי פלישתים וזאת לאחר שביקש מעוזרו להורגו, שסירב לבקשתו. בקרב, נלקחה גופת שאול משהל הקרב והועברה לבית שאן ומשם נלקחה ע"י אנשי יבש גלעד למחוזם.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>העיר בית שאן 3 בירות א"י בימי בית אלפא יישובי התענך</p>	<p>סקיטופוליס, הייתה אחת מ-10 ערי הדקאפוליס ומשמעותית יותר, היות והייתה הבירה ה-2 של א"י. תיאודוסיוס: קיסריה - פלשתינה פרימה, סקיטופוליס - פלשתינה סקונדה וחלוצה - פלשתינה טרטיה. הייתה שכונה בפאתי בית שאן הביזנטית, מהערים הגדולות ביותר בא"י, באזור מאוד פורה ומפותח. מאופיינים כיישובי אשכולות, תענך הוא שם מקראי ואף קדום ממנו, היות ומופיע בטקסטים קדומים. קדומים למכתבי אל עמרנה, אך כתובים באותה צורה ואופן - קשורים להתנהלות האימפריה המצרית. עד המאה ה-8 לפנה"ס, הם מנהליים ורק מהמאה ה-8 לפנה"ס, נמצאו כתובות שהן יותר ספרותיות. וניירות פפירוס, הפכו את הכתב לזמין עבור הציבור, שמתחיל לקרוא ולכתוב החל המאה ה-8 לפנה"ס. קבר הנבי דחי, ליד קיבוץ שריד, נמצא ארון קבורה - אנתרופואיד, המשוך למושל מצרי ששלט בא"י.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>מכתבי תענך רוב טקסטים בא"י המסחר הפיניקי בגבעת מורה נחשף</p>	<p>הממוקם בראש גבעת המורה, הינו קבר נביא שנהרג בקרב על דמשק וכלבו גוררו להר המורה לקבורה. שתפקידו לבשר על המשיח, נחשב בנצרות לפרה פיגורציה של יוחנן המטביל, זה שבישר על המשיח. הינה נזירות סגפנית ביותר, בה אנשים מתבודדים והופכים מהר מאוד להיות במעמד של קדושים. התפתחה במדבר יהודה, הוקמה לראשונה ע"י הילריון, שהביאה ממצריים, בעוד חריטון הוא תלמידו. הינם מתבודדים, אך יש אב מנזר, שקובע תקנון ומי שרוצה ללכת בדרכו, צריך לאמץ את התקנון. הינה הנזירה הנפוצה ביותר, שהמאפיין בה הינה החיים במנזר שיתופי, שבו פעילות הנזירים משותפת. ע"פ המסורת היהודית לא מת, ע"פ הנוצרית נחשב להרמיט וע"פ האסלאם נחשב לנביא - אל חאדר. מתמקד בדגם, השער הישראלי, שער מהברונזה מאוחרת ועד השכונה האשורית הגדולה, בראש התל.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>מבנה המקאם אליהו הנביא נזירות הרמיטית נזירות הלאורה</p>	<p>הניצב בכניסה למנזר הכרמליטי במוחרקה, בו הוא מניח את רגלו על נביאי הבעל, אינו הפסל המקורי. סותת ע"י נאופי, בסוף המאה ה-19 שהיה עוזרו של ברלוצי, אך הפסל נותץ, עוד לפני שהציבו אותו. בגן הכנסייה, מחבר את הסיפור המקראי, בו אליהו שולח נער לצפות בעננה, שבמסורת מזוהה כמרים. שונה מכנסיות קתוליות מוכרות, היא ריקה מסמלים ואפילו תחנות הויה דולורוזה מוצגות בה בקטן.</p>
<p>נסיעה</p>	<p>נזירי הלאורה נזירות קוינוביום אליהו הנביא תיור בתל מגידו</p>	<p>משמר את הסיפור המקראי, שכן הוא עשוי מ-12 אבנים לא מסותתות, על שרידי מזבח קדום יותר. כתב מאמר ביקורת, שהחלו לבנות את הכנסייה ב-1867 על זה שנבנית על ומשרידי כנסייה קדומה לה. מהיפות ביותר, צופים ממנה למישור חוף הכרמל, רכס הכרמל ורמות מנשה, עמק יזרעאל והגליל. אזורים גבוהים, ראש הכרמל - סטלה מאריס וקרן הכרמל - מוחרקה ונמוך, חוטם הכרמל - הר אמיר.</p>
<p>מוחרקה</p>	<p>פסל אליהו פסל אליהו מקורי פסל מרים כנסייה במוחרקה</p>	<p>מחשובי קרבות מלחמת השחרור, שנערך ב-4.4, אחרי שבוע השיירות, שינה למעשה את פני המערכה. הממוקם על ציר ג'נין-חיפה, עמד מול מתקפת 'צבא ההצלה' המצויד היטב, בפיקודו של אל קאוק'גי. התבטאו בראשון והקשה, בו כ-600 חברי הקיבוץ מחציתם ילדים, עומדים תחת מתקפה ערבית קשה. הצטרפות לוחמים מיישובי הסביבה ושלב 3 הבסת הערבים ע"י הפלמ"ח, בפיקודו של יצחק שדה.</p>
<p>מוחרקה</p>	<p>מזבח הכנסייה לורנס אוליפנט תצפית הכנסייה משולש הכרמל:</p>	<p>קרב משמר העמק קיבוץ משמר עמק 3 מהלכי קרב שלב שני במערכה</p>

תכני סיור מספר 83 לגליל תחתון מזרחי

מסלול: נבי שועייב, ביהכ"נ וגן לאומי בארבל, מגדלא, אתר ספיר, גינוסר וסג'רה

<u>תמצית תכני הדרכה</u>			
נסיעה	קיבוץ דתי שהוקם ב-1949 על שרידי הכפר הערבי לוביה, ע"י צעירים מאנגליה - הקינדר-טרנספורט. הינם ילדים יהודיים מגרמניה, שמשפחותיהם מסרו אותם להשגחה, למשפחות אנגליות במלה"ע ה-2 נשמר מתקופת המשנה והתלמוד כפונדק ד'לוי, אחר כך השם מוסב ללוביה וכיום שודרג לשם לביא. היה עוין ובניסיון הראשון לכיבושו, נפלו 5 מבני המושבה יבניאל, שהיווה מכה קשה למושבה.	קיבוץ לביא הינו קינדר-טרנספורט השם לביא הכפר הערבי לוביה	
נסיעה	הוקם ב-2012 והוא חלק מפרויקט של פול ניומן, להקמת כפרים לילדים חולים בארה"ב באנגליה. הוקמה ב-1908 במסגרת מושבות יק"א בגליל התחתון, שהקימה 8 מושבות, בין השנים 1901 - 1908 הוקם ב-7.12.36 במסגרת יישובי חומה ומגדל ומתחרה בתואר בתל עמל, כראשון יישובי חומה ומגדל. התיישבות שהיו בכפר חיטים ב-1913 וב-1923 כשלו עקב אירועים עם הכפר ערבי חיטין, שהיה בסמוך.	כפר נהר הירדן המושבה מצפה כפר חיטים שני ניסיונות	
נבי שועייב	אתר המקודש גם למוסלמים, גם לדרוזים וגם ליהודים ומציין את מקום קברו של יתרו, חותן משה. נמצא בכותבים של עולי רגל מהמאה ה-12 אך כיום מדובר באתר הקדוש ביותר בעולם, לכל הדרוזים. נחוג בנבי שועייב ב-25.4 במשך 4 ימים, כאשר ביום הראשון זה בעיקר עבור אנשי הדת הדרוזית. הנחוג ע"י מוסלמים, הוא המקור לחג נבי סבלאן, שאינו חג דתי מבחינה דרוזית, אלא הזדמנות לחגוג.	נבי שועייב הינו כאתר קדוש יהודי חג נבי סבלאן חג עיד אל אדחא	
נבי שועייב	מנושק ע"י מאמינים, לכן יש לדגל מעליו ולא ממשמעות דתית, אלא אסטטית, שכן, מדובר בקדושה. הדעסה, המוטבעת בסלע שבקצה המבנה, היא ע"פ המסורת הדרוזית, טביעת רגלו של נבי שועייב. שנפטר ב-1993 וקבור בג'וליס, נחשב כאחד המנהיגים הגדולים שהיו לעדה ולכן תמונתו תלויה על קיר. הנמצא בסמוך למתחם הדרוזי, הגיעו הכוחות הצלבניים במהלך קרב קרני חיטין, בעת מנוסתם לעכו.	סף כניסה למתחם טביעת הרגל השייח אמין טריף למעיין חיטין	
נבי שועייב	מסמל עבור הדרוזים, מנהיג שהוא התגשמות האלוהות וכשנעלם, האלוהות פשוט עזבה את הארץ. שאמור להיות מדייני על פי המקרא, לא אמור להיות במתחם, אבל מבחינת אמונת הדרוזים זה בסדר. בישראל מונה כ-120,000 איש, כ-20,000 איש ברמת הגולן ו-100,000 איש בדאלית אל-כרמל ועוספיא. בגליל תחתון הינם מע"אר ושפרעם ואילו בגליל העליון נמנים היישובים בית ג'אן, ג'וליס וירכא.	החילוף אל חאכס קברו של הנביא אוכלוסיית דרוזים כפרי הדרוזים	
נבי שועייב	יותר מכול, כאשר השני בקדושתו, הינו אל חאכס באמר אללה והסיבה, שמבחינתם יתרו יועץ נסתר. שיש נביא גלוי שהינו חשוב, אך לא מאוד ויש נביא סמוי, שהינו הנביא החשוב, שמלווה את הגלוי. המוגדרים ע"י הדרוזים, מוחמד ועלי, ישוע ויוחנן ואם מדובר במשה, יתרו הוא הנסתר, שיעץ למשה. נשלח בן 13 ללימודי דת בחצביה ועם שובו נבחר ב-1928 למנהיג העדה בא"י ובהמשך לכלל הדרוזים.	יתרו קדוש לדרוזי הדרוזים מאמינים נביא גלוי ומוסתר אמין טריף	
נבי שועייב	השייח אמין טריף, שהוערך וכובד, הוביל את הדרוזים לתמוך בצד היהודי ואחר כך במדינת ישראל. חיה בבית שבו הוא גר אמין טריף ואף נקבר, היא לא התחתנה וחיה עד היום בבית, המכיל את הקבר. מותר להתחתן בשנית, אך בזאת היא מוותרת על אחזקת ילדיה, משום העברתה למשפחת המנוח. נכדו של אמין טריף, הוא ראש העדה הדרוזית, לא כולם אוהבים אותו ויש הרבה שלא מקבלים אותו.	בימי המנדט בת אמין טריף לאלמנה דרוזית מוואפק טריף	
ביהכ"נ בארבל	שרידיה מתוארכים למאה ה-I שכנה בין הר ארבל להר ניתאי, הייתה עיירה יהודית, בעלת אופי קנאי. הנמצאים בשולי העיירה, הינם בגדר תעלומה, היות והישוב על מבניו, לא נחקר בצורה מקיפה. היה אחד מצמדי התנאים שהיו במאות ה-2 - 1 לפנה"ס, שרק 5 הזוגות האחרונים הינם המפורסמים. התגלה ע"י קוהל ווטצינגר, זוג גרמנים שסקרו ב-1903 את הגליל והגולן ואף מציינים את ממצאיהם.	ארבל העתיקה מערות ארבל ניתאי הארבל ביהכ"נ בארבל	
ביהכ"נ בארבל	נחשף כיתוב 'גומחת ארון קודש' לצד כוך קטן, אך גומחה כזאת לארון קודש, לא נמצאה באף ביהכ"נ. היא כנראה תוספת שמוסלמים בנו, לשרידי המבנה והשתמשו בו כמחרב, המתאים מבחינת הכיוון. מבוסס מחשיפת 24 עמודים, חלקם שמנים וחלקם רזים, שזה אומר שהעמודים עמדו אחד על השני. עשוי כמונוליטי, סלע גדול, המבטא אמירה, שהסלע מקודש, אין ספק שהמשקוף באתר הינו מיוחד.	במבנה ביהכ"נ גומחת ארון קודש קיום קומה שניה משקוף ביהכ"נ	
ביהכ"נ בארבל	משתייך לבתי הכנסת הגליליים או לגליליים-הרריים בהבדל יחיד, שבביהכ"נ בארבל, הכניסה ממזרח. עשוי מאבן גיר ומאבני בזלת, שבדרך כלל משתמשים בהן ליסודות המבנה ומעליהן בונים מאבני הגיר. בחלקה החיצוני, הממוקמת בקיר ביהכ"נ, מעלה סברה שמדובר בקופת צדקה, עם פתח מחוץ למבנה. הוא למאה ה-5 ולא לפני, מהסיבה הפשוטה שחורבת ורדים (וואדי חמאם) מיוחסת למאה ה-3 או ה-4.	ביהכ"נ בארבל מבנה ביהכ"נ אבן חצובה קופסא תיארוך ביהכ"נ	
ביהכ"נ בארבל	היה למאות 2 - 3 מאות 5 - 6 ותקופה מעבר במאה ה-4 אין ביהכ"נ ממאות 2 - 3 חוץ מבית שערים. חרבה במרד גאולוס, שהתרחש בשנת 351, כך שביהכ"נ המצוי בישוב, חייב להיות קדום למועד החורבן. לא נמצאו ביהכ"נ, כי זאת התקופה לאחר מרד בר כוכבא, ימים שאחרי אסון, שבה בורחים לגליל. התבצעה רק לאחר כ-250 שנה, תקופה שנוצלה להתאוששות ואיסוף סכומי כסף, לבניית המבנים.	סיווג ביהכ"נ בעבר בית שערים במאות ה-2 וה-3 בניית ביהכ"נ	
גן לאומי ארבל	שעל הר ארבל, הנמצא 181 מטר מעל פני הים, משקיף על הכנרת הנמצאת במינוס 211 מטר מפני הים. מזרחי, הוא מבנה של רמות נטויות, כשבין כל 2 רמות מפריד נחל ודוגמא רמת יששכר - נחל יששכר. רמת כוכב - נחל תבור, רמת סירין - נחל יבניאל, רמת פורייה - בקעת ארבל, רמת ארבל - נחל ארבל אינה רמה דרמטית כמו הרמות הקודמות, זו רמה נמוכה יותר, שבצפונה יש שבר ובו זורם נחל צלמון.	מצפור חרוב מבנה גליל תחתון הרמות והנחלים רמת מגדל	

גן לאומי ארבל	לבקעת גינוסר מרחב הכנרת באתר מגדלא באתר מאדי חמם היישוב	הנמצאת בחוף המערבי של הכנרת, מנקזים 3 נחלים: נחל עמוד, נחל צלמון ונחל ארבל. היווה גבול בין הצפון בו חיו יהודים ובדרום הפגאניים ובין ממלכתו של הורדוס אנטיפס לבין פיליפוס. הוקם מרכז צליינות שנחשף בו ביהכ"נ שהוא אחד מה-7 שהיו קיימים בתקופת בית המקדש ה-2 הבדואי, בנוי בתכנון מודרני ומאכלס תושבים, שחיו בעבר בעמק החולה והתפרנסו מקליעת מחצלות.
גן לאומי ארבל	חורבת ורדים בפסיפס ביהכ"נ דמות רגלי ענק הנרי טריסטראם	זוהי חפירה של עוזי ליבנר, שחשף ביהכ"נ מהמאה ה-4 שעשוי לשפוך אור על שקרה בתקופת הביניים. נחשפו סצנות של בנאים, הצעת עוזי ליבנר, שאלו סצנות מקראיות ומדובר בתיאור בניית המקדש ה-I בפסיפס ביהכ"נ, הנלחם בחיילים, מעלים סברה, שמדובר בשמשון הגיבור הנלחם בפלישתים ומביסם. זואולוג שחקר במרחב ב-1863 כתב שמצא בו חזיר בר, אייל, דב סורי, נמיה, לוטרה, צבאיים ונשרים.
גן לאומי ארבל	על צמח הפיגם מינוי הורדוס טריאומוירט אחד טריאומוירט שני	מתפתח פרפר זנב הסנונית, פרפר צהוב שחלקו התחתון שחור, בדומה לזנב סנונית, שממנו נלקח שמה. כשליט ע"י הרומאים, התרחש בתקופה בה שלט ברומא הטריאומוירט, כלומר 3 מנהיגים בחפיפה. כלל את יוליוס קיסר, פומפיוס מגנוס וקראסוס, שמתוכו שרד, יוליוס קיסר עד שנרצח ב-44 לפנה"ס. כלל את אוקטביאנוס (אוגוסטוס), מרקוס אנטוניוס ולפיידוס, מתוכו נבחר לבסוף לקיסר, אוקטביאנוס.
גן לאומי ארבל	הורדוס הימר על התחפופות הורדוס מתתיהו אנטיגונוס כיבוש הגליל	אנטוניוס שיבחר כקיסר, הימור שהסתבר כמוטעה, שכן אנטוניוס מסיים את חייו אחר קרב אקטיוס. לקיסר אוקטביאנוס, מצליחה לגשר על אי תמיכתו בו בעבר ולקבל את תמיכתו במאבק על השלטון. ששולט במרחב בין 40 - 37 לפנה"ס, בזכות תמיכת הפרתים, מכה תחילה בהורדוס, אך לבסוף נכנע לו. ע"י הורדוס, לווה בהתנגדות עיקשת מצד רבים מתושביה ובעיקר בארבל, בו שכנה אוכלוסייה קנאית.
גן לאומי ארבל	יוסף בן מתתיהו הורדוס התחבט כאשר הגיעו חייליו סיפור המורד הזקן	מספר בספרו, על קרבות הורדוס בארבל, כאשר צבאו על ההר והמורדים, מסתתרים במערות ההר. כיצד להגיע למורדים, עד שהגה רעיון לשלשל את חייליו בארונות התלויים בחבלים, עד פתחי המערות. אל מול פתח המערה, הם הדפו את המורדים בכידוניהם, נכנסו למערות והשליכו את יושביה לתהום. שאטם את אזניו מצעקות אשתו ו-7 בניו, בשעה שהמיתום, עת ביקשו להיכנע, מסופר מדור לדור.
נסיעה	בכפרי המערות המצודה בארבל עיירה ארבל קריית שמואל	שבתחום ארבל, נמצאו מערות מגורים ולידם מערות ששימשו כבורות מים ומערות שימשו כמקוות. נבנתה ב-1616 ע"י פאחר א-דין, תקיף דרוזי שהקים אוטונומיה בגליל והמצודה שימשה כנקודת שליט. הייתה ידועה ביצור בגדי פשתן, שהתחרו באלו שיוצרו בבית שאן, מידע שהתקבל ממקורות המדרש. שכונה טבריינית משנות ה-20 שנקראת ע"ש הרברט סמואל, בה התבצע טבח של 19 יהודים, ב-1938
מגדלא ביהכ"נ	הכומר ג'ון סולנה משפחת אמיתי נג'ר ערפאן לפני סקירת שטח	קתולי ממקסיקו, נשלח ב-2006 לישראל ע"י הוותיקן, לחפש חלקת אדמה לבניית בית מלון לצליינות. מכרה לכוזר את החלקה שמול הישוב מגדל, שקיבל את כל האישורים, מלבד זה של רשות העתיקות. ארכיאולוג רשות העתיקות, הגיע לחלקה הנתונה, העמיד סככה, הביא פועלים והחל לבדוק את האזור. בודקים את המידע על האזור, כי לפי החוק, מדובר בשטח מוכרז עתיקות, בגלל שהתגלו בו עתיקות.
מגדלא ביהכ"נ	היישוב מגדלא יוסף בן מתתיהו בקדמוניות יהודים רומאים התארגנו	היהודי, נוסד בתקופה היוונית, המאה ה-3 לפנה"ס והיה הישוב הכי חשוב בצד המערבי של הכנרת. מזכיר בכתביו את מגדלא, כיישוב יהודי, עיירת נמל, בשם העתיק טריכיה, שפירושו המלחת דגים. יב"מ מספר שביצר את מגדלא בחומה לקראת המרד, אך כאנשיה ראו את עוצמת רומא, ברחו לכנרת. בנו סירות, רדפו אחרי היהודים ושחטו אותם בכנרת, למעשה ב-68 מגדלא ננטשת, ללא סימני חורבן.
מגדלא ביהכ"נ	הפרנציסקנים חפירות באתר עת הוקמה באתר בניית מלון נדחתה	שהחלו בחפירות באתר, חשפו פורום, ומזח היווני-הלניסטי ובצמוד לו מזח, שנבנה מחדש במאה ה-I חשפו שכבות מהתקופה ההלניסטית, שנמשכו עד לתקופה הרומית, עד לרעידת האדמה של 363 גמלא הפכה לכפר דייגים, בביוזנטית מוקם בה מנזר, במוסלמית מוקמת שכונה ובצלבתית מפעל לסוכר. כי הסתבר שחשיפת העתיקות, יכולה לשמש בעתיד, מקור פורה לתיירות צליינית, עת המלון יבנה.
מגדלא ביהכ"נ	יועשו לי מקדשי' בביכ"נ לפני חורבן מאפייני 7 ביהכ"נ: קירות ביהכ"נ	מאמר שכתבו נצר ועמית, העוסק ב-6 ביכ"נ שלפני חורבן בית 2 הביא למסקנה שבמגדלא הינו ה-7 לא התפללו, אלא שימש לקריאה בתורה ולימוד מצוות, מי שרצה להתפלל הלך למקדש שבירושלים. ללא אדריכלות חוץ, אין יחוס לכיוון ירושלים ויש ספסלים סביב המרכז, שהיווה למעשה לב המבנה. היו מטויחים בפרסקו והרצפה עשויה מפסיפס המעוטרת בדגם הנדסי גיאומטרי פשוט – מיאנדרים.
מגדלא ביהכ"נ	אלמנט הרוזטה בתשתית ביהכ"נ מיקום ביהכ"נ המסלול מנצרת	שבפסיפס, המוכר ממצדה, מעיר דוד ומגלוסקמאות מהמאה ה-I סיעה לתיארוך מדויק של ביהכ"נ. נמצאו מטבעות משנת 29 וההנחה היא שהמבנה נבנה סביב שנת ה-30 שופץ סביב ה-50 ונעזב ב-68 היה בפינת היישוב בסמוך לשוק, שהיה למעשה מרכז החיים ביישוב ואף מקום הכניסה העיקרי אליו. לכפר נחום, שעבר ליד הכניסה ליישוב, בו ממוקם ביהכ"נ, מעלה סברה, שיתכן שישוע אכן נכנס אליו.
מגדלא ביהכ"נ	בבית מלון מגדלא בית המדרש הוגדר אבן משופעת באבן שנחשפה	שיהיה בנוי על עמודים, בלובי יהיה קיר זכוכית, שישקיף לקומה הראשונה, המושתת על ארכיאולוגיה. המבנה שבצמוד לביהכ"נ, כאשר מצדדיו שני ספסלים בצורת ח' ובמרכזו פלטפורמה על אבן גדולה. הבנויה על רגליים ומשמשת כמסד לקריאה בספר תורה, נחשפה בשלמותה, בביהכ"נ שבאתר. יש 4 עיגולים בפינות, עליהם הונח כנראה חלק מתכתי, שעליו נפתחו המגילות לקריאה בתורה.
מגדלא ביהכ"נ	מבנה האבן בחזית האבן עיצוב חזית האבן תבנית הרוזטה	היא סימטרית, משני הצדדים רואים 3 קשתות, דרכן רואים עוד מערכת של קשתות, בדומה לארקדה. מעוצבת מנורה, שהוצגה רק בירושלים ולראשונה שמוצאים תבנית מנורה, גם מחוץ לירושלים. נעשה כאשר המבט הוא מהחוץ לבית המקדש, שבסופו מתמקדים בתבנית רוזטה, כפי שהוצב בפסיפס. הבנויה מ-12 עלים ונמצאת בקודש הקודש, אחרי כל המזבחים, מסמלת משהו שאין יודעים את פשרו.
מגדלא כנסייה	דוק אין אלטום הכנסייה במגדלא בכנסייה במגדלא ארבע הסצנות	הינה כנסייה, המנציחה אירוע, שבו ישוע מציע לדייגים שייכנסו לעומק הכנרת וינשו שוב מזלם בדיג. היא מקסיקנית קתולית, המוקדשת לנשים וכל אחד מעמודיה מוקדש לאישה אחרת, מנשי הקדושות. יש 4 קפלות קטנות, שכל אחת מהן מעוטרת בפסיפסים, המתארים סצנות שנלקחו מהברית החדשה. בכנסייה: תחנית בת יאר, ישו קורא לתלמידיו, גירוש שדי מריה מגדלנה וישוע מרגיע את מי הכנרת.

אתר ספיר	אתר ספיר ראשית יעוד מוביל לפני המוביל יש 2 מערכת מים ארצי	שבקרוב ימלאו 50 שנה להקמתו, נקרא ע"ש שר אוצר פנחס ספיר, שהיה אחד ממקימי חברת מקורות. היה לספק מים לחקלאות, אך עם השנים הייעוד השתנה וכיום רוב האספקה הולכת לבתים הפרטיים מטרות: להוות צינור ראשי למערכת מים ארצית ולהוות ווסת במערכת, בהדלי הגשמים בין השנים. נשענה על 3 מאגרי מים: הכנרת עם 2 מאגרי מים תהום גדולים, האקוויפרים ומערכות ההתפלה.
אתר ספיר	הכנרת הינה נתונים טכניים על אגן ההיקוות כנרת שני האקוויפרים:	מאגר המים המתוקים העילי היחיד במדינת ישראל, המכילה למעלה מ-4 מיליארד קוב מים מתוקים. הכנרת, הממוקמת ברום ממוצע של 210- מטר, עומקה הינו 46 מטר, שזו הנקודה העמוקה ביותר בה. שטחו 2,730 קמ"ר, כאשר 1,300 קמ"ר, משיוכיים לצפון הירדן ומהם 25% מהשטחים, בלבנון וסוריה. האחת, אקוות החוף, ממורדות הכרמל ועד רצועת עזה והשנייה של החר, מעמק יזרעאל ועד אזור ב"ש.
אתר ספיר	שני המונחים 'הקו השחור' ס"מ מפלס שווה מקורות המים	המוכרים בהקשר הכנרת בהיבט המים הם: קו אדום עליון 208.8- מטר וקו אדום תחתון 213- מטר. הינו מונח, המתייחס לקו מים בגובה 215- מטר, שמתחתיו אין יכולות למשאבות לשאוב מים מהכנרת. ערך ל-1.7 מיליון קוב מים, כאשר הרום הממוצע של הכנרת, נמצא בגובה של 210- מטר תחת פני הים. בנוסף למי הכנרת הם: מי שיטפונות, מים מושבים, הנקראים מי קלחין ומיועדים לחקלאות והתפלה.
אתר ספיר	המים המושבים מתקני ההתפלה מליחות הכנרת את מי הכנרת	הינם תוצר של 80% ממי שפכי ישראל, שמטוהרים ומיועדים לחקלאות, מצב שאין דומה לו בעולם. שחברת מקורות מפעילה הינם 31 במספר, המתפילים מי בארות מליחים, בנגב ובערבה, ו-1 באילת. נובעת ממעיינות מליחים שנובעים בה, לאורך החוף, המועברים ע"י המוביל המלוח, מעבר לסכר. המהווים מאגר מים מתוקים הנמוך ביותר בעולם, יש לדחוף 360 מטר כלפי מעלה, כדי להזרים הלאה.
אתר ספיר	תחילת המוביל מהבריכה שבאתר משלוש המשאבות אפיק נחל עמוד	בצינור שאורכו כ-500 מטר וקוטר 3 מטר, המונח בקרקעית הימה ובזרימה חופשית, מוזרמים לבריכה. זורמים המים במנהרה חצובה בהר, ל-3 משאבות, שכל אחת מהן דוחפת 7 קוב לרום 250 מטר בשנייה. שכל אחת מהן בהספק 30,000 כוח סוס, המים מוזרמים 2 ק"מ בתעלה פתוחה, עד אפיק נחל עמוד. שעומקו כ-150 מטר, נחצה בצינור הפועל ע"פ חוק כלים שלובים, שהורכב מ-200 יח' צינורות פלדה.
אתר ספיר	מנחל צלמון המים מנחל צלמון מאתר צלמון באתר אשכול	מוזרמים המים לנחל צלמון, אפיק בעומק כ-70 מטר, המתוגברים בשיטת הגיחון, כמו בנחל עמוד. זורמים לאתר צלמון ובעזרת יחידות שאיבה, מוזרמים המים לשיא גובה המוביל, 151 מטר מעל הים. הזרימה נעשית בגרביטציה, המים חוצים את בקעת נטופה, בתעלה פתוחה עד הגעתם לאתר אשכול. מתבצע טיפול במים וממנו והלאה הם נכנסים לצינור תת קרקעי וזורמים כ-85 ק"מ, עד לראש העין.
אתר ספיר	מראש העין קו הגובה הירוק בהסכם השלום מי ירמוך ירדנים	יוצאים 3 צינורות, האחד לגוש דן ושניים לנגב וכך מספק המוביל, מים מנהריה ועד למצפה רמון. הינו קו חדש של 211.5- מטר, שבו מומלץ לפתוח את סכר דגניה, על מנת לשמור על איכות המים. חויבה ישראל לספק לירדן 50 מיליון קוב בשנה, אותם ניצלה ירדן בפריחתם של יישובי הרור הירדני. בכמות של 25 מיליון קוב בשנה, מוזרמים לכנרת, באמצעות צינור, כמאגר חרום, לפי בקשת הירדנים.
אתר ספיר	בוני מקורות היו ראשית מקורות קו ארוך ראשון חנוכת המוביל	שמחה בלאס, ממציא הטפטפות וממקימי תה"ל, לוי שכולניק, לימים רה"מ ופנחס קוזלובסקי - ספיר. כחברה, תחת השלטון המנדטורי, נעשה ב-1937 ושנה לאחר מכן, מקורות סיפקה מים לעמק יזרעאל. התבצע ע"י מקורות ב-1946 עת הונחו כ-220 ק"מ צינורות, עד לנקודה הדרומית ביותר בנגב - אורים. התבצעה ב-10.6.1964 עת נחנה ע"י ראש הממשלה דאז לוי אשכול והשר פנחס קוזלובסקי - ספיר.
אתר ספיר	מטרת המוביל מפעלי התפלה שלוש המשאבות תכנונו של המוביל	הייתה להזרים מים מהצפון לדרום, כיום המוביל מזרים מים מותפלים, מאשקלון, צפונה לגוש דן. פועלים כיום, באשקלון, בפלמחים ובחדרה, המפעל בשורק שהחל לעבוד השנה, הגדול מסוגו בעולם. באתר הורכבו ב-1964 בתוך ההר, משום שהסורים ישבו אז על הגולן, המשאבה הרביעית היא מ-92 על כלל חלקיו והיבטיו, כולל המשאבות, נעשו ע"י מהנדסים ישראלים באמצע שנות ה-40 תחילת ה-50
נסיעה	חורבת מינים חורשת אקליפטוס בנתיב למוזיאון יגאל אלון	מתוארכת למאה ה-8 ימי שלטון וואליד ה-I מבית אומאי, שחברה ברעידת האדמה ב-749 (השביעית) שנקראת 'חורשת הפלמ"ח' הפרושה לפני בית יגאל אלון, מוקדשת לארגון הפלמ"ח שהוקם ב-15.5.41 גדלה שדרת עצים מגוונת: כליל החורש, אורן, ארז, חרוב ועוד, שמהם מורכבת הסירה שבמוזיאון. שהיה מפקד הפלמ"ח בהיותו בן 27 שנים, היה ממייסדי גינוסר וחי בה עד יום מותו ב-1980 בגיל 61
גינוסר הסירה	הסירה בגינוסר ארכיאולוגים שימור הסירה תיארוך הסירה	נחשפה בינואר 1986 ע"י שני אחים, שוטטו על חוף הכינרת, לאחר שנת בצורת, בה נסוגו מי הכנרת. מרשות העתיקות, חילצו את הסירה ב-11 ימי חפירה, בעזרת מעטפת קצף פוליאוריתן - חומר ציפה. נמשך 14 שנה וכלל את ייבוש העץ וציפוי חלקיו בשעווה סינתטית, תוך מניעת עיוותים והתפוררות. שנעשה ע"י בדיקת פחמן 14 אישרה סופית, שהסירה היא משנת ה-50 לפנה"ס, עד שנת ה-70 לספירה.
גינוסר הסירה	נתוני הסירה: סוגי עצים בסירה הסירה שייטה התכנות מאורעות:	אורכה 8.2 מטר ורוחבה 2.30 מטר, מצביעים ששימשה לדייג, להובלת סחורות ואנשים על פני הכנרת. הם: ארז, אלון, אורן, חרוב, כליל החורש, דולב, שיקמה, ערבה, עוזרר, שיזף, ער אציל ואלה אטלנטית. בכנרת, במהלך התקופה הרומית, עת התרחשו אירועים היסטוריים, מהגדולים ביותר שהיו בא"י. מנוסת תושבי מגדלא מהרומאים לכנרת, במרד החורבן, או אחת מסירות ששייט בה ישוע ותלמידיו.
נסיעה	צומת גולני התפרצויות גש פעילות יק"א הרחוב בסגירה	נקראת כך מאז פברואר 1948 עת הוקמה חטיבת גולני, שקמה ביבניאל ונחשבה לחטיבת בני משקים שיצרו את בזלת הכיסוי, התרחשו באזור קרני חטיב, שזה בעצם הר געש, לפני ל-4.5 מיליוני שנים. בגליל התחתון ב-1900 ימי העלייה ה-I התבטאה בקניית אדמות והקמת מושבות, בדרך לעמק הירדן. היה בעבר הדרך הראשית להולכים מעמק הירדן דרך נחל יבניאל, לכפר כנא, משם לנצרת ולחיפה.
סגירה	הברון הירש הברון רוטשילד פעילות הברון חוות סגירה	מקים ב-1891 את יק"א במטרה ליישב יהודי מזרח אירופה, בארגנטינה ובקנדה, אך לא בארץ ישראל. לוקח תחת חסותו את יק"א, לאחר מות הברון הירש ב-1896 מתוך מגמה לקנות אדמות וליישבם. התבטאה בהחלטה לממש בגליל התחתון, מהלכים ע"מ לבדוק, האם יהודים יכולים להיות חקלאים. שהוקמה ב-1899 היית הפעילות הראשונה של הברון, מתוך הכרה שזוהי הכשרה מהירה לחקלאות.

<p>שהוקם ב-1909 הוקם בגלל אירועים שקרו בחוות סג'רה, בה נהרג ערבי תושב כנא, ע"י צלם יהודי. שממנו נבע מאוחר יותר רעיון הקבוצה, נוסד ב-1907 ע"י מניה שוחט, גם הוא במסגרת חוות סג'רה. גליל התחתון המזרחי, בסמיכות לכפרים ערביים, הייתה הפעילות ה-2 שיק"א ביצעה, מהן שרדו 7 קיבלו בתחילה את שכניהם היהודים בספר פנים יפות ואף עזרו בקליטתם, לימים הם שינו את אופיים.</p>	<p>סג'רה</p> <p>ארגון השומר הקולקטיב הקמת 8 מושבות השכנים הערביים</p>
<p>הראשונות שנוסדו ב-2-1901: סג'רה - אילניה, מסחה - כפר תבור, ימה - יבניאל ומלחמיה - מנחמיה. הוקמו ב-1903 והם שמסין שלא שרדה, בית גן, היום שכונה ביבניאל וב-1908 הוקמו מצפה וכנרת. היה הדבר ה-3 שנעשה ע"י הברון, מנגנון הישגי ותחרותי, שדרש מהאיכרים, להוכיח את עצמם. אתה מצטיין, תקבל מיק"א בית לגור ושותות לעבדם, תכשל, תעזוב הכול ומשפחה אחרת תכנס תחתך.</p>	<p>סג'רה</p> <p>ארבע המושבות הנוספות מנגנון האריסות מסר המנגנון היה</p>
<p>היה הדבר ה-4 שיק"א הכריזה עליו, יש הלוואות שיש להחזיר, לכן רוב האנשים לא רצו לקחתה. היה הדבר ה-5 שיק"א רצתה להמחיש וזאת באמצעות יבוא יהודים מתימן ומכורדיסטן סובוטניקים. הם נוצרים אוהבי ישראל, שהיו עובדי אדמה מיומנים מבטן ולידה, שבאו מאזור קשה בערבות רוסיה. הייתה סובוטניקית, אביו של אלכסנדר פוגש אותה בסיביר ומשם שניהם הובאו ארצה ע"י נציגי א"י.</p>	<p>סג'רה</p> <p>ללא מענקים הגדרת פועל טבעי הסובוטניקים אם אלכסנדר זייד</p>
<p>של יק"א במרחב: חיים מרגליות קלוורסקי, אליהו קראוזה, דר' הלל יפה, מאיר דיזנגוף ורחל ינאית. החל ברוסיה, שעה שנוצרים פרובוסלבים מחליטים לעזוב את הכנסייה, בגלל ההתרחשויות ומתח דת. הינו שלב ביניים של נוצרים פרובוסלבים, שלאחריו, חלקם התגיירו והגיעו באמונתם להתיישב בא"י. מביאים את הגרים לחדרה ולאחר מכן לסג'רה וממנה מפזרים אותם במושבות, כמודל חיקוי חקלאי.</p>	<p>סג'רה</p> <p>מובילי התקופה גיור סובוטניקים נוצרי שומר שבת נציגי יק"א</p>